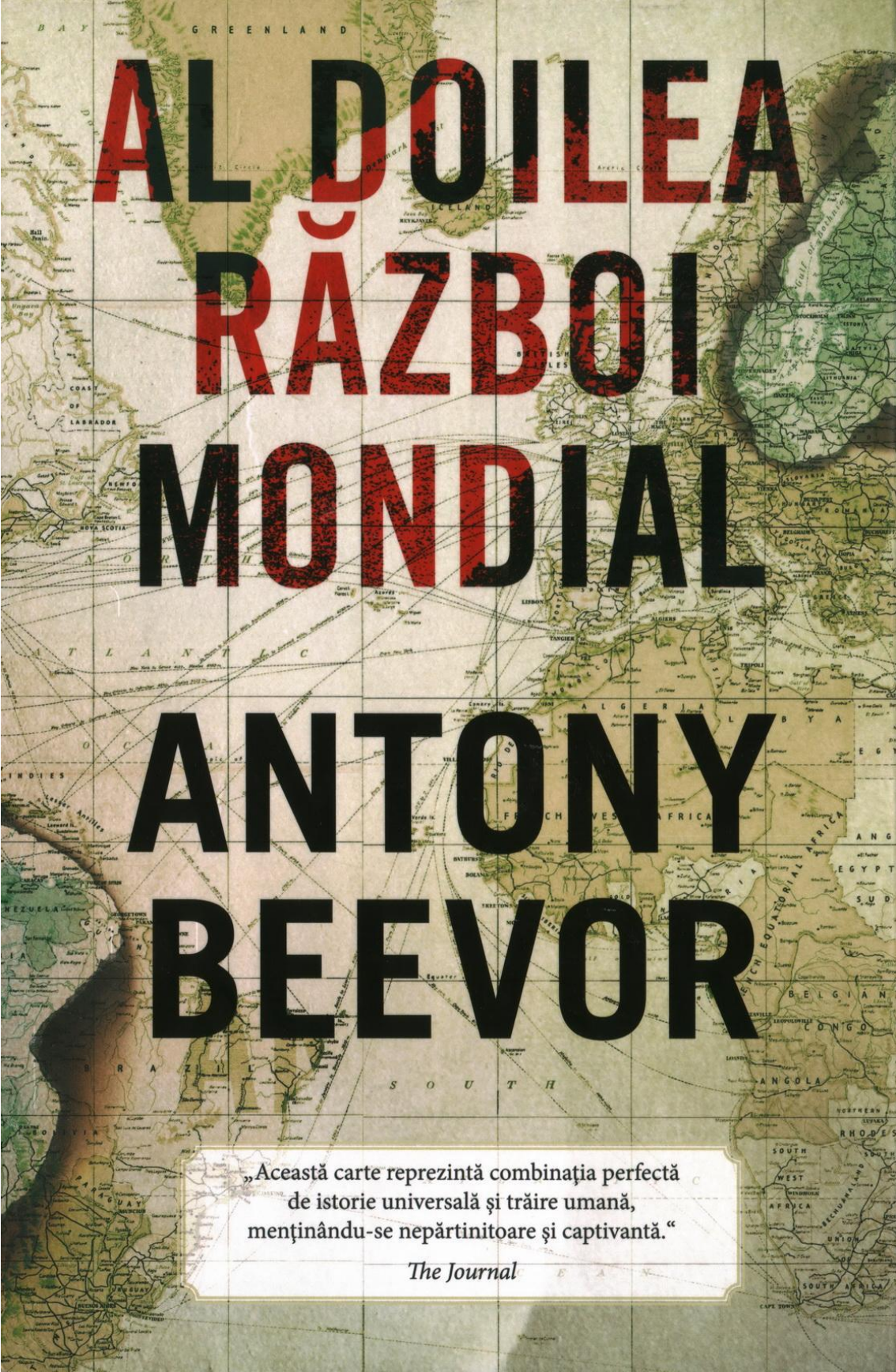




ALDOILEA RĂZBOI MONDIAL ANTONY BEEVOR

„Această carte reprezintă combinația perfectă
de istorie universală și trăire umană,
menținându-se nepărtinitoare și captivantă.“

The Journal



Europa, Mediterana și vestul Uniunii Sovietice în august 1942



ANTONY BEEVOR

**AL DOILEA
RĂZBOI MONDIAL**

ANTONY BEEVOR

**AL DOILEA
RĂZBOI MONDIAL**

RAO  CLASS

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BEEVOR, ANTONY

Al Doilea Război Mondial / Antony Beevor; trad.: Graal Soft SRL. – București: Editura RAO, 2015

ISBN 978-606-609-914-1

I. Graal Soft (București) (trad.)

94(100)"1939/1945"

Editura RAO
Str. Bărgăului, nr. 9-11, sector 1,
București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

ANTONY BEEVOR
The Second World War
Copyright © Antony Beevor, 2012

Copyright fotografii și hărți
© Orion Publishing Group Ltd
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba spaniolă
GRAAL SOFT

© Editura RAO, 2013
Pentru versiunea în limba română

2015

ISBN 978-606-609-914-1

Lui Michael Howard

CUPRINS

Lista ilustrațiilor și hărților	9
Introducere	15
1. Izbucnirea războiului	26
2. „Distrugerea în masă a Poloniei“	37
3. De la războiul ciudat la Blitzkrieg	55
4. Dragonul și Soarele-Răsare	67
5. Norvegia și Danemarca	84
6. Asalturi în Vest	93
7. Căderea Franței	114
8. Operațiunea <i>Leul de mare</i> și Bătălia Angliei	137
9. Ecouri	155
10. Războiul din Balcani al lui Hitler	169
11. Africa și Atlanticul	188
12. Operațiunea <i>Barbarossa</i>	200
13. <i>Rassenkrieg</i>	221
14. „Marea Alianță“	233
15. Bătălia pentru Moscova	244
16. Pearl Harbor	260
17. China și Filipine	281
18. Război în toată lumea	290
19. Wannsee și Arhipelagul SS	305
20. Ocupația japoneză și Bătălia de la Midway	313
21. Înfrângere în deșert	326
22. Operațiunea <i>Blau – Barbarossa</i> reluată	341
23. Ripostă în Pacific	358
24. Stalingrad	370
25. El Alamein și Operațiunea <i>Torța</i>	388
26. Sudul Rusiei și Tunisia	401
27. Casablanca, Harkov și Tunis	415
28. Europa în spatele sârmei ghimpate	431

29. Bătălia Atlanticului și bombardamentele strategice	450
30. Pacificul, China și Birmania	473
31. Bătălia de la Kursk	483
32. Din Sicilia în Italia	501
33. Ucraina și Conferința de la Teheran	520
34. Holocaust prin gazare	530
35. Italia – pântecul dur.....	542
36. Ofensiva sovietică de primăvară.....	559
37. Pacificul, China și Birmania	566
38. Primăvara așteptărilor.....	582
39. Operațiunea <i>Bagration</i> și Normandia.....	601
40. Berlin, Varșovia și Paris	618
41. Ofensiva <i>Ichigo</i> și Leyte	633
42. Speranțe spulberate.....	649
43. Munții Ardeni și Atena	670
44. De la Vistula la Oder	689
45. Filipine, Iwo Jima, Okinawa, raidurile asupra orașului Tokio	706
46. Yalta, Dresda, Königsberg	723
47. Americanii pe Elba	737
48. Operațiunea <i>Berlin</i>	749
49. Orașele morților.....	770
50. Bombele atomice și supunerea Japoniei	783
MULȚUMIRI	797
NOTE.....	799
INDICE.....	860

ILUSTRAȚII ȘI HĂRȚI

ILUSTRAȚII

SECȚIUNEA UNU

Masacrul de la Nanking, decembrie 1937. Soldații japonezi fac exerciții cu baioneta pe prizonierii chinezi, în „gropile morții”. (Keystone/Getty)

Artileria japoneză trasă de cai înaintând în sudul Chinei. (Corbis)

Joseph Goebbels și Hermann Göring. (*Der Spiegel*)

Varșovia, august 1939, cetățeni citind despre amenințările lui Hitler. (Getty)

Bombardamentul de la Narvik, Norvegia, aprilie 1940. (Getty)

Echipajul unui tanc B1 francez predându-se soldaților germani, mai 1940. (Getty)

Evacuarea de la Dunkerque. Salvarea supraviețuitorilor de pe distrugătorul Bourrasque, scufundat de o mină, la 30 mai 1940. (Hulton/Getty)

Bătălia Angliei: echipaj aerian german luat prizonier de soldații voluntari britanici, 12 septembrie 1940. (Getty)

Hans Frank, „regentul” Guvernământului General, convoacă clerul polonez. (Bundesarchiv)

Parașutiști germani victorioși în Heraklion, pe Insula Creta, 1 iunie 1941. (W. John)

Operațiunea *Export*: echipajul unui blindat ușor britanic în Siria, iunie 1941. (Time & Life Pictures/Getty)

Operațiunea *Barbarossa*: sat ucrainean în flăcări, iulie 1941. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

Infanteria Armatei Roșii atacând un sat în timpul marelui contraatac al Moscovei din decembrie 1941. (RIA Novosti)

SECȚIUNEA DOI

Nava USS *Shaw* explodează în timpul atacului japonez de la Pearl Harbor, 7 decembrie 1941. (Getty)

Hitler declară război Statelor Unite în fața Reichstagului, la Opera Kroll, 11 decembrie 1941. (Bundesarchiv)

Contraofensiva sovietică de lângă Moscova, decembrie 1941. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

Serviciile de aprovizionare germane reduse la căruțe țărănești trase de cai, decembrie 1941. (TopFoto)

O infirmieră bandajează un soldat sovietic rănit. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

Efectele foametei: trei fotografii pentru actul de identitate ale Ninei Petrova din Leningrad, în mai 1941, mai 1942, octombrie 1942. (Muzeul de Istorie din St. Petersburg)

Civili evacuați din Leningrad pe „drumul gheții” peste lacul Ladoga, aprilie 1942. (Rafael Mazalev)

Rommel, în nordul Africii; fotografie făcută de Heinrich Hoffmann, fotograful personal al lui Hitler și angajator al Evei Braun. (Getty)

Japonezii înaintează în Birmania, cu soldați acționând ca sprijin pentru poduri. (Ullstein/TopFoto)

Soldații japonezi sărbătoresc victoria la Corregidor, la gura Golfului Manila, pe 6 mai 1942. (Getty)

Ofițeri germani relaxându-se într-o cafenea pe Champs-Élysées, în Paris. (Corbis)

Pușcași marini americani atacă atolul Tarawa din Insulele Gilbert, 19 noiembrie 1943. (Getty)

Prizonier dintr-un lagăr de concentrare german legat de un gard de sârmă ghimpată înainte de a fi executat. (Bildarchiv)

HMS *Belfast* într-un convoi din Oceanul Arctic, noiembrie 1943. (Muzeul Imperial al Războiului)

Mobilizarea de război a industriei sovietice. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

Detașament al cavaleriei japoneze în China. (Ullstein/TopFoto)

Hamburg, după raidurile cu bombe incendiare de la sfârșitul lui iulie 1943. (Getty)

Infanterie germană la Stalingrad. (Art Archive)

SECȚIUNEA TREI

Generalissimo și Madame Chiang Kai-shek zâmbesc pentru cameră împreună cu generalul Stilwell. (George Rodger/Magnum Photos)

MacArthur, Roosevelt și Nimitz, la Pearl Harbor, 26 iulie 1944. (Administrația Națională Americană a Arhivelor și Înregistrărilor)

Soldați americani debarcând la Bougainville, Insulele Solomon, 6 aprilie 1944. (Time & Life/Getty)

Avion Hellcat prăbușit pe un portavion. (Getty)

Prizonier german la Paris, 26 august 1944. (Bibliothèque historique de la Ville de Paris)

Brancardieri în timpul Revoltei de la Varșovia, septembrie 1944. (Muzeul Revoltei de la Varșovia)

Servicii medicale în timpul bombardării Berlinului. (Bundesarchiv)

Churchill la Atena împreună cu arhiepiscopul Damoskinos, decembrie 1949. (Dmitri Kessel)

Soldatji britanici ocupă Atena, decembrie 1944. (Dmitri Kessel)

Plaja roșie la Iwo Jima, februarie 1945. (Getty)

Femei filipineze salvate în timpul bătăliei de la Intramuros din Manila, februarie 1945. (Time & Life/Getty)

SECȚIUNEA PATRU

Infanterie sovietică pe un autotun SU-76 într-un oraș german în flăcări. (*Planeta*, Moscova)

Civili așteptând să intre în buncărul de sub un turn antiaerian din Berlin. (Bildarchiv) „Spre Berlin“, indicator rutier sovietic. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

Civili din Dresda degajând dărâmături după bombardament, februarie 1945. (Bildarchiv)

Avion de transport C-46 aterizând la Kunming (William Vandivert pentru revista *Life*/Getty)

Piloți kamikaze japonezi pozează pentru o fotografie memorială. (Keystone/Getty)

Galeria de marmură din cancelaria distrusă a Reichului. (Muzeul Berlin-Karlshorst)

Germani răniți la Berlin, 2 mai 1945. (Muzeul Berlin-Karlshorst)

Semnarea capitulării Japoniei pe nava USS *Missouri*, 2 septembrie 1945. (Corbis)

Civili fără adăpost în Okinawa. (Administrația Națională Americană a Arhivelor și Înregistrărilor)

HĂRȚI

FORȚĂTURI

Europa, Marea Mediterană și vestul Uniunii Sovietice (august 1942)

Oceanul Pacific (august 1942)

1. Invadarea și împărțirea Poloniei (septembrie–noiembrie 1939)

38

ANTONY BEEVOR

2. Războiul de iarnă (noiembrie 1939–martie 1940)	57
3. China	69
4. Invazia germană în Norvegia și Danemarca (aprilie–iunie 1940)	86
5. Invazia germană în Țările de Jos și Franța (mai 1940)	96
6. Operațiunea <i>Compass</i> (decembrie 1940–februarie 1941)	166
7. Invazia germană în Grecia și Creta (aprilie–mai 1941)	171
8. Operațiunea <i>Barbarossa</i> (iunie–septembrie 1941)	206
9. Bătălia Moscovei (noiembrie–decembrie 1941)	248
10. Operațiunea <i>Blau</i> (iunie–noiembrie 1942)	348
11. Sud-vestul Oceanului Pacific și Insulele Solomon	360
12. Operațiunea <i>Uranus</i> (noiembrie 1942)	384
13. Bătălia de la El Alamein (23 octombrie–4 noiembrie 1942)	390
14. Tunisia (februarie–mai 1942)	406
15. Bătălia de la Kursk (5–23 iulie 1943)	485
16. Sicilia și Italia (iulie 1943–iunie 1944)	505
17. Birmania	569
18. Operațiunea <i>Overlord</i> (6 iunie 1944)	590-591
19. Operațiunea <i>Bagration</i> (iunie–august 1944)	603
20. Leyte și Filipine (octombrie 1944)	641
21. Ofensiva din Munții Ardeni (decembrie 1944–ianuarie 1945)	673
22. De la Vistula la Oder (12–31 ianuarie 1945)	691
23. Încercuirea Berlinului (1945)	753



Coreeanul Yang Kyoungjong, care fusese recrutat cu forța, pe rând, de Armata Imperială Japoneză, Armata Roșie și Wehrmacht, este luat prizonier de americani în Normandia, în iunie 1944.

Introducere

În iunie 1944, un tânăr soldat se preda parașutiștilor americani în timpul invaziei aliate în Normandia. La început, cei care l-au capturat credeau că era japonez, însă, de fapt, era coreean. Numele său era Yang Kyoungjong.

În 1938, la vârsta de optsprezece ani, Yang fusese obligat de japonezi să se înroleze în armata lor Kwantung, din Manciuria. Un an mai târziu, a fost luat prizonier de Armata Roșie după bătălia de la Halhin Gol și trimis într-un lagăr de muncă silnică. În momentul de criză din 1942, autoritățile militare sovietice l-au forțat să intre, alături de mii de alți prizonieri, în rândurile armatei lor. Apoi, la începutul lui 1943, a fost luat prizonier de armata germană în bătălia de la Harkov, din Ucraina. În 1944, acum în uniformă germană, a fost trimis în Franța să lupte în cadrul unui *Ostbataillon* pentru a întări puterea Zidului Atlanticului la baza Peninsulei Cotentin de pe plaja *Utah*. După ce petrece o vreme într-un lagăr de prizonieri din Anglia, pleacă în Statele Unite unde nu spune nimic despre trecutul său. Se stabilește aici și moare în Illinois, în 1992.

Într-un război care a ucis peste șaiszeci de milioane de oameni și s-a întins pe toată planeta, acest om, ajuns, fără voia sa, veteran al armatelor japoneză, sovietică și germană, a fost oarecum norocos. Însă Yang rămâne probabil ilustrarea cea mai pregnantă a neajutorării celor mai mulți dintre muritorii de rând în fața a ceea ce păreau a fi forțe istorice copleșitoare.

Europa nu a intrat în război la 1 septembrie 1939. Unii istorici vorbesc despre un „război de treizeci de ani“, din 1914 până în 1945, cu Primul Război Mondial drept „catastrofa inițială“. Alții „susțin că războiul cel lung“, care a început odată cu lovitura de stat bolșevică din 1917, a continuat sub forma unui „război civil european“ până în 1945 sau chiar până la căderea comunismului, în 1989.

Însă istoria nu e niciodată exactă. Sir Michael Howard susține convingător că asaltul lui Hitler din Vest, din 1940, împotriva Franței și Angliei, a fost, din multe puncte de vedere, o prelungire a Primului Război Mondial. Gerhard Weinberg insistă, de asemenea, că războiul care a început odată cu invadarea Poloniei în 1939 a fost începutul misiunii lui Hitler de a obține *Lebensraum* (spațiu vital) în Est, care era

obiectivul său cheie. Acest lucru este adevărat, însă revoluțiile și războaiele civile dintre 1917 și 1939 complică acest tipar. De exemplu, stânga a crezut întotdeauna cu tărie că Războiul Civil Spaniol a marcat începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, în timp ce dreapta pretinde că acesta a reprezentat o primă rundă a unui Al Treilea Război Mondial, între comunism și „civilizația occidentală”. În același timp, istoricii vestici omit de obicei războiul sino-japonez dintre 1937 și 1945 și felul în care acesta s-a contopit cu războiul mondial. Pe de altă parte, unii istorici asiatici susțin că Al Doilea Război Mondial a început în 1931, odată cu invazia japoneză în Manciuria.

Divergențele în privința acestui subiect pot continua la nesfârșit, însă Al Doilea Război Mondial a fost cu siguranță un amestec de conflicte. Cele mai multe au avut la bază o națiune împotriva altei națiuni, însă războiul civil internațional dintre stânga și dreapta și-a făcut simțită prezența și chiar a dominat în multe dintre ele. Astfel, e important să analizăm circumstanțele care au stat la baza acestei acțiuni, cel mai crud și mai distrugător conflict pe care l-a cunoscut vreodată omenirea.

Efectele devastatoare ale Primului Război Mondial lăsaseră Franța și Anglia, principalele țări europene victorioase, obosite și hotărâte cu orice preț să nu mai treacă printr-o astfel de experiență. Americanii, după contribuția lor vitală la înfrângerea Germaniei Imperiale, au dorit să se spele pe mâini de ceea ce ei considerau a fi o Lume Veche coruptă și vicioasă. Europa Centrală, fragmentată de noile frontiere trasate la Versailles, s-a confruntat cu umilințele și sărăcia înfrângerii. Mândria lor fiind spulberată, ofițerii armatei austro-ungare *Kaiserlich und Königlich* au trecut printr-o inversare a poveștii Cenușăresei, în care uniformele lor minunate au fost înlocuite cu hainele jerpelite ale șomerilor. Amărăciunea celor mai mulți ofițeri și soldați germani în fața înfrângerii a fost amplificată de faptul că, până în iulie 1918, armatele lor fuseseră neînvinsse, lucru care a făcut ca prăbușirea bruscă să pară în ochii celor de acasă cu atât mai inexplicabilă și mai sinistă. În viziunea lor, răscoalele și revoltele de pe teritoriul Germaniei din toamna lui 1918, care au grăbit abdicarea Kaiserului, fuseseră provocate în întregime de bolșevicii evrei. Agitatorii de stânga jucaseră într-adevăr un rol, iar cei mai importanți capi revoluționari germani dintre 1918-1919 fuseseră evrei, însă principalele cauze ale tulburărilor fuseseră oboseala cauzată de război și foametea. Teoria dăunătoare a conspirației, promovată de dreapta germană – legenda înjunghierii pe la spate –, era o parte din tendința proprie de a confunda cauza cu efectul.

Hiperinflația dintre 1922-1923 a subminat atât convingerile, cât și onestitatea burgheziei de naționalitate germană. Amărăciunea rușinii naționale și personale a produs o furie incoerentă. Naționaliștii germani visau la ziua în care umilința dictatului de la Versailles putea fi răzbunată. În a doua parte a anilor '20, calitatea vieții în Germania

s-a îmbunătățit, mai ales datorită împrumuturilor masive de la americani. Însă criza economică mondială, începută după prăbușirea Bursei de pe Wall Street din 1929, a lovit Germania și mai puternic după ce Anglia și alte țări au renunțat la standardul de aur, în septembrie 1931. Teama de încă o rundă de hiperinflație a determinat guvernul cancelarului Brüning să mențină legătura mărcii Reichului cu prețul aurului, făcând ca aceasta să fie supraevaluată. Împrumuturile americane încetaseră, iar protecționismul a blocat piețele germane de export. Acest lucru a dus la șomaj în masă, fapt care a sporit dramatic șansele politice ale demagogilor care promiteau soluții radicale.

Criza capitalismului accelerase criza democrației liberale, ajunsă inefficientă în multe țări europene din cauza efectului fragmentar al votului prin reprezentare proporțională. Majoritatea sistemelor parlamentare care apăruseră după colapsul celor trei imperii continentale în 1918 se destrămaseră, căci nu putuseră ține pasul cu lupta civilă. Iar minoritățile etnice, care trăiseră netulburate în timpul vechilor regimuri imperiale, erau amenințate acum de doctrinele purității naționale.

Amintirea recentă a Revoluției Ruse și distrugerile violente provocate de războaiele civile din Ungaria, Finlanda, statele baltice și chiar și Germania însăși au intensificat mult procesul de polarizare politică. Ciclul de teamă și ură risca să transforme retorica inflăcărată în profecție autoindeplinită, după cum aveau să arate în curând evenimentele din Spania. Alternativele maniheiste aveau să destrame un centrism democratic bazat pe compromis. În această nouă eră colectivistă, soluțiile violente le-au părut profund eroice atât intelectualilor de stânga și de dreapta, cât și foștilor soldați plini de amărăciune din Primul Război Mondial. În fața dezastrului financiar, statul autoritar părea brusc să fie ordinea modernă naturală în cea mai mare parte a Europei și un răspuns la haosul luptelor între facțiuni.

În septembrie 1930, procentajul voturilor obținut de Partidul Național Socialist a sărit de la 2,5% la 18,3%. Dreapta conservatoare din Germania, care nu avea mare respect pentru democrație, a distrus efectiv Republica de la Weimar și astfel i-a deschis calea lui Hitler. Subestimând grav cruzimea lui Hitler, s-au gândit că îl pot folosi ca marionetă populistă pentru a-și apăra viziunea asupra Germaniei. Însă el știa exact ce voia, în timp ce ei nu. La 30 ianuarie 1933, Hitler devine cancelar și acționează rapid pentru a elimina toată potențiala opoziție.

Tragedia pentru victimele ulterioare ale Germaniei a fost că o masă critică a populației, disperată să aibă parte de ordine și respect, era dornică să-l urmeze pe cel mai mare criminal din istorie. Hitler a reușit să se adreseze instinctelor lor cele mai rele: resentiment, intoleranță, aroganță și, cel mai periculos, un simț al superiorității rasiale. Toate rămășițele credinței într-un *Rechtsstaat*, o națiune bazată pe respectul față de lege, s-au prăbușit în fața insistenței cu care Hitler susținea că sistemul judiciar trebuie

să fie în slujba noii ordini. Instituțiile publice – tribunalele, universitățile, statul-major și presa – au ingenuncheat în fața noului regim. Opozanții s-au trezit neajutorați, izolați și insultați ca trădători, conform noii definiții a Patriei-Mamă, nu doar de către regimul în sine, ci și de toți cei care îl susțineau. Gestapoul, spre deosebire de NKVD, poliția secretă a lui Stalin, era surprinzător de inactiv. Cele mai multe dintre arestări se făceau doar ca răspuns la denunțurile făcute de germani împotriva altor concetățeni.

Corpul de ofițeri, care se mândrise cu o tradiție apolitică, s-a lăsat, la rândul său, momit de promisiunea unor armate sporite și a unei reinarmări pe scară largă, cu toate că îl disprețuiau pe acest pretendent vulgar și îmbrăcat fără gust. Oportunismul mergea mână în mână cu lașitatea în fața autorității. Otto von Bismarck însuși, cancelarul din secolul al XIX-lea, remarcă faptul că, în Germania, curajul moral era o virtute rară, dar care îl părăsea complet pe german în momentul în care își îmbrăca uniforma. Deloc surprinzător, națiștii doreau să-i îmbrace aproape pe toți în uniformă, chiar și pe copii.

Cel mai mare talent al lui Hitler era să găsească și să exploateze slăbiciunile opozițiilor săi. Stânga germană, profund divizată între Partidul Comunist German și social-democrați, nu reprezenta o amenințare reală. Hitler îi înlăturase cu ușurință pe conservatorii care se gândiseră, cu o aroganță naivă, că îl puteau controla. Îndată ce și-a consolidat puterea acasă, cu decrete cuprinzătoare și arestări în masă, și-a îndreptat atenția spre încălcarea Tratatului de la Versailles. În 1935 a fost reintrodus serviciul militar obligatoriu, britanicii au aprobat o sporire a flotei germane, iar Luftwaffe a fost constituită fără rezerve. Anglia și Franța nu au protestat serios în fața programului accelerat de reinarmare.

În martie 1936, soldații germani au ocupat din nou Renania, ceea ce a reprezentat prima încălcare pe față a tratatelor de la Versailles și Locarno. Această palmă dată francezilor, care ocupaseră regiunea cu mai bine de un deceniu în urmă, a asigurat adu-larea la scară largă a Führerului în Germania, chiar și în rândul celor care nu votaseră cu el. Sprijinul lor și reacția de nepăsare anglo-franceză i-au dat lui Hitler tupeul să-și continue drumul. Reușise de unul singur să refacă mândria germană, în vreme ce re-inarmarea, mult mai mult decât programul său de fanfaronadă privind lucrările publice, a oprit creșterea șomajului. Brutalitatea naziștilor și pierderea libertăților li se păreau celor mai mulți dintre germani drept un preț mic de plătit.

Seducerea forțată de către Hitler a poporului german a început să curețe treptat țara de valorile sale umaniste. Iar efectul nu a fost nicăieri mai evident decât în acțiunea de persecutare a evreilor, care s-a desfășurat cu întreruperi. Însă, contrar părerii generale, aceasta a fost coordonată mai mult din interiorul Partidului Nazist decât de forurile superioare. Declamațiile apocaliptice ale lui Hitler împotriva evreilor nu însemnau neapărat că acesta se hotărâse deja la o „Soluție Finală” de exterminare fizică. S-a mulțumit

să lase trupele SA (*Sturmabteilung*) să-i atace pe evrei și afacerile acestora și să le fure bunurile pentru a satisface un amestec incoerent de lăcomie, invidie și ranchiună închipuită. În acel stadiu, politica nazistă urmărea să-i deposedeze pe evrei de drepturi civile și de tot ceea ce dețineau, apoi, prin umilire și hărțuire, să-i oblige să părăsească Germania. „Evreii trebuie să plece din Germania, da, să plece din toată Europa“, îi spunea Hitler ministrului propagandei, Joseph Goebbels, la 30 noiembrie 1937. „Asta o să mai dureze ceva, însă se va întâmpla și trebuie să se întâmple“.

Programul lui Hitler de a transforma Germania în puterea dominantă a Europei fusese exprimat destul de clar în *Mein Kampf*, o combinație de autobiografie și manifest politic publicată pentru prima dată în 1925. Întâi urmărea să unească Germania și Austria, apoi să-i readucă sub controlul său pe germanii din afara granițelor Reichului. „Cei care au același sânge trebuie să trăiască în același Reich, declara el. Doar atunci când se va realiza acest lucru va avea poporul german dreptul moral“ de a „obține teritorii noi. Apoi plugul va deveni sabie; iar lacrimile războiului vor frământa pâinea de zi cu zi pentru generațiile viitoare.“

Politica sa de agresiune a fost expusă foarte clar încă de la prima pagină. Însă, cu toate că fiecare cuplu german era obligat să cumpere un exemplar la căsătorie, foarte puțini par să fi luat în serios profețiile lui războinice. Toți preferau să creadă declarațiile lui mai recente și des repetate conform cărora nu dorea război. Iar loviturile îndrăznețe date de Hitler sub nasul britanicilor și francezilor le confirmau speranța că el putea obține tot ceea ce dorea fără un conflict major. Nu vedeau că economia germană supraîncinsă și hotărârea lui Hitler de a se folosi de avantajul țării sale în armament făceau ca invadarea țărilor vecine să fie, practic, o certitudine.

Hitler nu era interesat de simpla redobândire a teritoriilor pierdute de Germania după Tratatul de la Versailles. Disprețuia o asemenea jumătate de măsură. Tremura de nerăbdare, convins că nu va trăi să-și vadă împlinit visul supremației germanice. Dorea toată Europa Centrală și toată Rusia până la Volga pentru așa-zisul *Lebensraum* german, pentru a asigura independența economică a Germaniei și statutul acesteia de mare putere. Visul său de a subjuga teritoriile din răsărit fusese considerabil încurajat de scurta perioadă din 1918 în care germanii ocupaseră statele baltice, o parte din Belarus, Ucraina și din sudul Rusiei, până la Rostov-pe-Don. Toate acestea după Tratatul de la Brest-Litovsk din 1918, propriul *Diktat* impus de Germania regimului sovietic ce tocmai se năștea. „Grânarul“ care era Ucraina atrăgea în special atenția germană, după foametea provocată în mare parte de blocada britanică din timpul Primului Război Mondial. Hitler era hotărât să evite demoralizarea suferită de germani în 1918, care dusesese la revoltă și colaps. De data asta vor fi înfometați alții. Însă unul dintre scopurile principale ale planului său referitor la *Lebensraum* era să pună mâna

pe producția de petrol din est. Aproximativ 85% din consumul de petrol al Reichului, chiar și pe timp de pace, trebuia importat, iar acest lucru ar fi urmat să fie călcâiul lui Ahile al Germaniei pe timp de război.

Existența unor colonii estice părea cea mai bună metodă de asigurare a independenței economice, însă ambiția lui Hitler era mult mai mare decât cea a altor naționaliști. În acord cu credința sa social-darwinistă, că viața națiunilor era o luptă pentru supremație rasială, dorea să reducă numeric, în mod dramatic, populația slavă prin înfometare deliberată, iar pe supraviețuitori să îi transforme în robi.

Decizia lui de a interveni în Războiul Civil Spaniol din vara anului 1936 nu a fost la fel de oportună pe cât se pretinde de obicei. Era convins că o Spanie bolșevică, în combinație cu un guvern de stânga în Franța, reprezenta o amenințare strategică la adresa Germaniei venită din Vest, într-un moment în care se confrunța cu Uniunea Sovietică a lui Stalin în Est. Din nou reușește să exploateze dezgustul democrațiilor față de război. Britanicii se temeau că un conflict în Spania putea provoca alt conflict european, în timp ce noul guvern al Frontului Popular din Franța se temea să acționeze singur. Acest lucru a permis ajutorul militar vădit al Germaniei în favoarea naționaliștilor generalului Francisco Franco pentru a le asigura victoria, în timp ce flota aeriană Luftwaffe a lui Hermann Göring testa noi avioane și tactici. De asemenea, Războiul Civil Spaniol i-a apropiat pe Hitler și pe Benito Mussolini, după ce guvernul fascist italian a trimis un corp de „voluntari” să lupte alături de naționaliști. Însă Mussolini, cu toată fanfaronada și ambițiile sale în regiunea Mediteranei, era neliniștit în privința hotărârii lui Hitler de a răsturna situația existentă. Poporul italian nu era pregătit nici din punct de vedere militar, nici psihologic pentru un război european.

Dornic să facă rost de un nou aliat în războiul cu Uniunea Sovietică ce se prefigura, Hitler încheie Pactul Anti-Comintern cu Japonia, în noiembrie 1936. Japonia își începuse deja expansiunea colonială în Orientul Îndepărtat în timpul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea. Profitând de decăderea regimului imperial chinez, Japonia își stabilește prezența în Manciuria, cucerește Formosa (Taiwan) și ocupă Coreea. Victoria în fața Rusiei țariste în războiul din 1904–1905 o transformase în principala putere militară din regiune. În Japonia, sentimentele antioccidentale s-au amplificat odată cu efectele prăbușirii Wall Street și cu începutul crizei economice mondiale. Iar o clasă de ofițeri tot mai naționalistă privea Manciuria și China cu aproape aceiași ochi cu care naziștii priveau Uniunea Sovietică: o masă de pământ și o populație de subjugați pentru a hrăni insulele japoneze.

Conflictul sino-japonez a fost mult timp ignorat în analizele cu privire la cel de-Al Doilea Război Mondial. Început cu mult înainte de izbucnirea luptei din Europa,

conflictul din China a fost tratat de obicei drept o problemă complet separată, cu toate că în decursul său a avut loc cea mai mare desfășurare de forțe terestre japoneze din Orientul Îndepărtat și în el s-au implicat atât americanii, cât și Uniunea Sovietică.

În septembrie 1931, armata japoneză a creat incidentul de la Mukden, în care a aruncat în aer o cale ferată, pentru a justifica ulterior capturarea întregii Manciurii. Japonezii sperau să transforme regiunea într-o importantă zonă producătoare de hrană, în condițiile în care agricultura lor internă intrase într-un declin dezastruos. Au redenumit regiunea Manchukuo și au instalat un regim-marionetă, cu împăratul înălăturat Henric Pu Yi la conducere. Guvernul civil de la Tokio, cu toate că era disprețuit de ofițeri, se simțea obligat să sprijine armata. Iar Liga Națiunilor de la Geneva refuzase solicitările venite din partea chinezilor, care doreau sancțiuni împotriva Japoniei. Coloniștii japonezi, în cea mai mare parte țărani, vin în număr mare și iau în stăpânire terenurile, cu încurajare din partea guvernului. Acesta dorea stabilirea a „un milion de gospodării” ca ferme coloniale în următorii douăzeci de ani. Acțiunile Japoniei o izolează din punct de vedere diplomatic, însă țara exultă. Acest lucru marchează începutul unui curs fatidic atât în expansiunea în teritorii străine, cât și în influența militară asupra guvernului de la Tokio.

O administrație mai agresivă preia conducerea, iar armata Kwantung din Manciuria își extinde controlul până aproape de porțile Pekinului. Guvernul Kuomintang al lui Chiang Kai-shek din Nanking e silit să-și retragă forțele. Chiang se pretindea moștenitorul lui Sun Yat-sen, care dorise să introducă o democrație de tip occidental, însă, de fapt, era un general din seria dictatorilor militari.

Armata japoneză își îndreaptă atenția către vecinul său sovietic din nord și aruncă priviri spre sud, în Pacific. Țintele erau coloniile din Orientul Îndepărtat ale Angliei, Franței și Olandei, cu câmpurile de petrol ale Indiilor de Est Olandeze. Impasul în care se aflau forțele japoneze este întrerupt brusc la 7 iulie 1937 de o provocare japoneză la podul Marco Polo, la marginea fostei capitale Pekin. Armata Imperială din Tokio îl asigură pe împăratul Hirohito că China poate fi înfrântă în câteva luni. Sunt trimise și întăriri și începe o campanie teribilă, provocată în parte de un masacru al chinezilor asupra unor civili japonezi. Armata Imperială se dezlănțuie. Însă Războiul Sino-Japonez nu s-a terminat cu un triumf rapid, așa cum estimaseră generalii din Tokio. Violența îngrozitoare a atacatorului a determinat o rezistență dâră. Hitler nu a ținut cont de această lecție patru ani mai târziu, în timpul propriului său atac împotriva Uniunii Sovietice.

Unii occidentali începeau să considere Războiul Sino-Japonez drept un corespondent al Războiului Civil Spaniol. Robert Capa, Ernest Hemingway, W.H. Auden și Christopher Isherwood, regizorul Joris Ivens și mulți jurnaliști au venit în vizită în China

și și-au manifestat simpatia și sprijinul față de chinezi în general. Cei de stânga, dintre care câțiva vizitează sediul comuniștilor chinezi la Yen-an, îl sprijină pe Mao Zedong, cu toate că Stalin îl susținea pe Chiang Kai-shek și partidul acestuia, Kuomintang. Însă nici guvernul britanic și nici cel american nu erau pregătite să facă ceva concret.

Guvernul lui Neville Chamberlain, la fel ca majoritatea populației britanice, era în continuare dispus să accepte o Germanie reînarmată și reînviată. Mulți conservatori i-au considerat pe naziști drept un bastion împotriva bolșevismului. Chamberlain, fost primar al orașului Birmingham, caracterizat de o onestitate de modă veche, a făcut marea greșeală de a se aștepta ca și ceilalți oameni de stat să împărtășească aceleași valori și aceeași oroare față de război. Fusese un ministru de finanțe foarte talentat și foarte eficient, însă nu se pricepea la politică externă sau la probleme legate de apărare. Cu orientarea sa de dreapta, mustața edwardiană și umbrela, s-a dovedit a fi copleșit în fața orbitorii cruzimi a regimului nazist.

Alții, chiar și cei cu orientări de stânga, șovăiau, la rândul lor, să infrunte regimul lui Hitler, căci încă erau convinși că Germania fusese tratată cât se poate de nedrept la Conferința de la Versailles. De asemenea, li se părea greu să se împotrivească dorinței fătife a lui Hitler de a aduce în Reich minoritățile germane adiacente, cum erau cele din Regiunea Sudetă din Cehoslovacia. Mai presus de orice, britanicii și francezii erau îngroziți de ideea altui război european. Să lase Germania nazistă să anexeze Austria în martie 1938 li se părea un preț mic pentru pacea mondială, mai ales în condițiile în care majoritatea austriecilor votaseră în 1918 pentru *Anschluss*, sau unirea cu Germania, iar douăzeci de ani mai târziu acceptau bucuroși ocupația nazistă. Pretențiile austriecilor la sfârșitul războiului că ar fi fost primele victime ale lui Hitler nu erau decât plăsmuri.

Hitler se hotărăște apoi să invadeze Cehoslovacia în octombrie. Această acțiune a fost programată să aibă loc cu mult după ce fermierii germani strângeau recolta, căci miniștrii naziști se temeau de o criză în aprovizionarea națională cu alimente. Însă, spre exasperarea lui Hitler, Chamberlain și omologul său francez, Edouard Daladier, în timpul negocierilor de la München, din septembrie, i-au oferit Regiunea Sudetă în speranța menținerii păcii. Acest lucru îi lua lui Hitler posibilitatea declanșării războiului, însă îi permitea să ia întregul ținut fără luptă. Chamberlain a făcut și greșeala fundamentală de a refuza să-l consulte pe Stalin. Acest lucru a influențat decizia dictatorului sovietic, din luna august a anului următor, de a încheia un pact cu Germania nazistă. Chamberlain, precum va proceda și Franklin D. Roosevelt ulterior cu Stalin, se complăcea în mod nejustificat în credința că el era singurul care-l putea convinge pe Hitler că relațiile bune cu Aliații Occidentali erau în avantajul lui.

Unii istorici sunt de părere că dacă în toamna lui 1938 Anglia și Franța ar fi fost pregătite să lupte, evenimentele ar fi luat o cu totul altă turnură. Acest lucru este plauzibil din perspectiva germană. Însă rămâne faptul că nici britanicii, nici francezii nu erau pregătiți din punct de vedere psihologic pentru război, mai ales pentru că fuseseră dezinformați de politicieni, diplomați și presă. Toți cei care încercau să tragă un semnal de alarmă în privința planurilor lui Hitler, de exemplu Winston Churchill, erau priviți drept instigatori la război.

Abia în noiembrie a fost limpede pentru toată lumea care era adevărata natură a regimului lui Hitler. După asasinarea unui oficial de la ambasada germană din Paris de către un tânăr evreu polonez, soldații naziști au dezlănțuit pogromul german cunoscut drept *Kristallnacht*, numit astfel după vitrinele sparte ale magazinelor. Odată cu amenințarea războiului care plutea peste Cehoslovacia în acea toamnă, o „energie violentă” mocnea în interiorul Partidului Nazist. Soldații SA au ars sinagogi, au atacat și au ucis evrei și le-au spart vitrinele magazinelor, făcându-l pe Göring să se plângă de costurile în valută ale înlocuirii tuturor acestora, care trebuiau aduse din Belgia. Mulți germani de rând erau șocați, însă politica nazistă de a-i izola pe evrei avea să reușească în curând să-i convingă pe cei mai mulți dintre cetățenii germani să fie indiferenți la soarta acestora. Și, la rândul lor, foarte mulți au fost tentați mai târziu să participe la jefuirea posesiunilor evreiești, să preia apartamentele expropriate și să „arianizeze” afacerile evreilor. Naziștii au procedat în mod inteligent, atrăgând tot mai mulți cetățeni în cercul fărâdelegilor lor.

Cucerirea restului Cehoslovaciei de către Hitler în martie 1939 – o încălcare flagrantă a Acordului de la Munchen – a dovedit că afirmațiile sale de aducere a etnicilor germani înapoi la Reich nu erau decât un pretext pentru extinderea teritorială. Indignarea britanicilor l-a obligat pe Chamberlain să-i ofere garanții Poloniei, ca avertisment împotriva unei eventuale continuări a expansiunii lui Hitler.

Hitler se plângea mai târziu că fusese împiedicat să poarte un război în 1938 pentru că „britanicii și francezii au acceptat toate cererile mele la Munchen”. În primăvara lui 1939 îi explica nerăbdarea sa ministrului de externe român: „Acum am cincizeci de ani”, spunea el. „Prefer să port războiul acum decât la cincizeci și cinci sau șaiszeci de ani.”

Astfel, Hitler a dat la iveală faptul că avea de gând să-și atingă scopul dominației asupra Europei pe durata vieții sale, temându-se totuși că timpul avea să fie prea scurt. Cu vanitatea sa maniacă, nu putea încredința nimănui altcuiva continuarea misiunii. Se considera de neînlocuit și le spunea generalilor săi că soarta Reichului depindea numai și numai de el. Partidul Nazist și forma sa haotică de guvernământ nu fuseseră niciodată proiectate să producă stabilitate și continuitate. Iar retorica lui Hitler despre

„Reichul de O Mie de Ani“ dovedea o contradicție psihologică semnificativă, venind din partea unui burlac care avea o mândrie perversă în a se declara capăt de linie genetic și care nutrea o fascinație morbidă pentru sinucidere.

La 30 ianuarie 1939, la a șasea aniversare a preluării puterii, Hitler ține un discurs important în fața deputaților parlamentari ai Reichstagului. În acesta include „profeția“ sa fatală, pe care el și adepții „Soluției Finale“ aveau să o repete obsesiv. Pretinde că evreii răsaseră în fața predicțiilor sale că el se va afla la conducerea Germaniei și, de asemenea, că „va soluționa problema evreiască“. Apoi declară: „Vreau ca astăzi să fiu din nou profet: dacă evreimea internațională din interiorul și din afara Europei va reuși să arunce națiunile din nou într-un război mondial, rezultatul nu va fi doar bolșevizarea Pământului și, astfel, victoria evreimii, ci anihilarea rasei evreiești din Europa“. Această confuzie uluitoare dintre cauză și efect stă la baza rețelei obsedante de minciuni și autoamăgire a lui Hitler.

Cu toate că Hitler se pregătise de război și dorise război cu Cehoslovacia, tot nu putea înțelege de ce atitudinea britanicilor trecuse atât de brusc de la împăciuire la rezistență. Încă intenționa să atace Franța și Anglia mai târziu, însă asta se va întâmpla într-un moment ales de el. Planul nazist, după lecția amară din Primul Război Mondial, era proiectat să împartă conflictele pe compartimente pentru a evita lupta pe mai multe fronturi în același timp.

Surpriza resimțită de Hitler în fața reacției britanice dezvăluie felul greșit în care acest autodidact percepea istoria lumii. Modelul implicării Angliei în aproape toate crizele europene încă din secolul al XVIII-lea ar fi trebuit să explice noua politică a guvernului lui Chamberlain. Schimbarea nu avea nimic de-a face cu ideologia sau idealismul. Anglia nu încerca să ia o poziție împotriva fascismului sau antisemitismului, cu toate că, ulterior, aspectul moral avea să devină util pentru propaganda națională. Motivele sale își aveau rădăcinile într-o strategie tradițională. Ocuparea militară a Cehoslovaciei de către Germania demonstra clar hotărârea lui Hitler de a domina Europa. Aceasta era o amenințare la adresa situației existente, pe care chiar și o Anglie slăbită și nebeligerantă nu putea s-o aprobe vreodată. De asemenea, Hitler a subestimat furia pe care i-o stârnise lui Chamberlain felul în care fusese păcălit la München. Duff Cooper, care demisionase din funcția de Prim Lord al Amiralității după trădarea față de cehi, îi scria lui Chamberlain: „Nu am întâlnit niciodată în Birmingham pe cineva care să semene măcar cu Adolf Hitler... Nimeni în Birmingham nu a încălcat vreodată o promisiune față de primar“.

Intențiile lui Hitler deveniseră înfricoșător de clare. Iar șocul pactului său cu Stalin, din august 1939, confirma că Polonia avea să fie următoarea victimă. „Granițele

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

statelor“, scrisese el în *Mein Kampf*, „sunt trasate de om și schimbate de om.“ Privind retrospectiv, ciclul resentimentelor de după Tratatul de la Versailles poate părea cauza care a făcut inevitabilă izbucnirea altui război mondial, însă nimic în istorie nu e predestinat. Urmările Primului Război Mondial creaseră cu siguranță frontiere instabile și tensiuni în toată Europa. Însă nu există nicio îndoială că Adolf Hitler a fost arhitectul suprem al acestei noi și mult mai teribile conflagrații, care s-a răspândit în toată lumea și a înghițit milioane de oameni, inclusiv pe el însuși. Și totuși, într-un paradox interesant, prima încălețare din Al Doilea Război Mondial – cea în care a fost prins pentru prima dată Yang Kyoungjong – a avut loc în Orientul Îndepărtat.

Izbucnirea războiului

IUNIE-AUGUST 1939

La 1 iunie 1939, Gheorghi Jukov, un comandant de cavalerie scund și îndesat, era convocat de urgență la Moscova. Epurările efectuate de Stalin în Armata Roșie, începute în 1937, continuau, așa că Jukov, care fusese deja acuzat o dată, presupunea că fusese denunțat ca „dușman al poporului”. Următorul pas avea să-l arunce în „mașina de tocat” a lui Lavrenti Beria, după cum era supranumit sistemul de interogatorii al NKVD.

În paranoia „Marii terori”, ofițerii superiori fuseseră printre primii împușcați ca spioni troțkisto-fasciști. În jur de 30 000 fuseseră arestați. Mulți fuseseră executați, iar cea mai mare parte fuseseră torturați și obligați să facă mărturisiri absurde. Jukov, care fusese apropiat al multora dintre victime, avea o geantă pregătită pentru închisoare încă de la începutul epurărilor, în urmă cu doi ani. Aștepta de mult acest moment, așa că îi scrie o scrisoare de adio soției sale. „Am această rugămintă la tine”, începea. „Nu te smiorcăi, rămâi cu capul sus și încearcă să înduri cu demnitate și cinste neplăcuta despărțire.”

Însă când Jukov ajunsese la Moscova cu trenul în ziua următoare, nu fu arestat și dus la închisoarea Lubianka. I se spuse să se prezinte la Kremlin și să-l caute pe vechiul acolit al lui Stalin din Armata Primei Cavalerii din Războiul Civil, mareșalul Kliment Voroșilov, pe atunci comisarul poporului pentru apărare. În timpul epurării, acest soldat „mediocru, șters și cu totul lipsit de calități intelectuale” își întărise poziția eliminându-i cu zel pe toți comandanții talentați. Nikita Hrușciov, cu franchețea sa brutală, îl numea mai târziu „cea mai mare căldare cu rahat din armată”.

Jukov află că urma să meargă în statul-satelit sovietic Mongolia Exterioară. Acolo urma să preia comanda Corpului 57 al Trupelor Speciale, aparținând atât Armatei Roșii, cât și forțelor mongole, pentru a împinge înapoi Armata Imperială Japoneză. Stalin era furios din cauza rezultatelor slabe ale comandantului local. Amenințat de Hitler cu războiul în vest, dorea să pună capăt provocărilor japoneze din statul-mariionetă Manchukuo. Rivalitatea dintre Rusia și Japonia data încă din perioada țaristă, iar

înfrângerea umilitoare suferită de Rusia în 1905 nu fusese, fără doar și poate, uitată de regimul sovietic. Sub Stalin, forțele din Orientul Îndepărtat fuseseră întărite foarte mult.

Armata japoneză era obsedată de amenințarea bolșevismului. Iar după semnarea, în noiembrie 1936, a Pactului Anti-Comintern între Germania și Japonia, tensiunile de la frontiera mongolă dintre Armata Roșie și armata japoneză Kwantung sporiseră. Conflictul se intensificase considerabil în urma unei succesiuni de ciocniri de la graniță din 1937 și a confruntării majore din 1938, Incidentul Changkufeng de la Lacul Khasan, la 110 kilometri sud-vest de Vladivostok.

De asemenea, japonezii erau furioși și pentru că Uniunea Sovietică îl susținea pe inamicul lor chinez nu doar economic, ci și cu tancuri T-26, cu un număr mare de consilieri militari și cu escadrile de „voluntari”. Liderii Armatei Kwantung erau frustrați din cauza șovăielii împăratului Hirohito, din august 1938, de a le răspunde în forță sovieticilor. Aroganța lor se baza pe presupunerea greșită că Uniunea Sovietică nu va riposta. Astfel că cer mână liberă să acționeze așa cum considerau necesar în toate incidentele viitoare de la graniță. Motivele acestora erau bazate pe interese proprii. Un conflict de nivel scăzut cu Uniunea Sovietică ar forța Tokio să sporească rândurile Armatei Kwantung, nu să le reducă. Se temeau că unele dintre divizii ar fi fost altfel trimise în sud, să lupte cu armatele naționaliste chineze ale lui Chiang Kai-shek.

În rândurile Statului-Major Imperial din Tokio exista un anumit sprijin pentru viziunea agresivă a liderilor Kwantung. Însă Marina și politicienii civili erau profund îngrijorați. Presiunea din partea Germaniei naziste asupra Japoniei de a considera Uniunea Sovietică drept inamicul principal îi neliniștea. Aceștia nu doreau să se implice într-un război în nord, la granițele mongole și siberiene. Această scindare a dus la căderea guvernului prințului Konoe Fumimaro. Însă tensiunile din rândurile înalților oficiali și ale cercurilor militare nu au scăzut, mai ales că izbucnirea războiului în Europa devenea iminentă. Armata și grupurile de extremă dreapta anunțau neîncetat ciocniri la frontierele nordice, al căror număr era de obicei exagerat. Iar Armata Kwantung, fără să informeze Tokio, a emis un ordin prin care îi permitea comandantului în misiune să acționeze cum considera de cuviință pentru a-i pedepsi pe criminali. Acest ordin a fost aprobat sub așa-zisa prerogativă a „inițiativei din teren”, care permitea armatelor să-și mute soldații, din motive de securitate, în interiorul propriului teatru de operațiuni, fără a consulta Statul-Major Imperial.

Incidentul Nomonhan, pe care Uniunea Sovietică l-a numit ulterior Bătălia de la Halhin Gol, după numele râului, a început la 12 mai 1939. Un regiment de cavalerie mongol a trecut Halhin Gol pentru a-și paște caii mici și pricăjiți pe stepa întinsă. Apoi a înaintat la douăzeci de kilometri de râu, pe care japonezii îl considerau graniță, către satul Nomonhan, pe care Republica Populară Mongolă îl considera linia de frontieră. Forțele manciuriene din Armata Kwantung i-au împins înapoi către Halhin Gol, apoi

mongolii au contraatacat. Ripostele din ambele direcții au continuat timp de aproximativ două săptămâni. Armata Roșie aduce întăriri. La 28 mai, forțele sovietice și mongole distrug o divizie japoneză de 200 de oameni și câteva blindate vechi. La jumătatea lui iunie, bombardierele Armatei Roșii atacă mai multe ținte, în timp ce forțele terestre ale acesteia înaintează în Nomonhan.

Curând, evenimentele se precipită. Unitățile Armatei Roșii din zonă sunt întărite cu soldați din districtul militar Trans-Baikal, așa cum ceruse Jukov după sosirea sa, la 5 iunie. Problema principală cu care se confruntau forțele sovietice era că acestea operau la peste 650 de kilometri de cel mai apropiat cap de cale ferată, ceea ce însemna un efort logistic uriaș, cu mașini pe drumuri înfundate, atât de rele încât călătoria dus-întors dura cinci zile. Această dificultate formidabilă i-a făcut pe japonezi să subestimeze puterea de luptă a forțelor pe care le aduna Jukov.

La Nomonhan este trimisă Divizia 23, a generalului-locotenent Komatsubara Michitaro – și o parte a Diviziei 7. Armata Kwantung cere o prezență aeriană sporită pentru a veni în sprijinul soldaților săi. Acest lucru provoacă îngrijorare la Tokio. Statul-Major Imperial trimite un ordin prin care interzice contraatacurile și anunță că unul dintre ofițerii săi vine la fața locului pentru a face un raport asupra situației. Aceste vești îi determină pe comandanții Kwantung să încheie operațiunea înainte să fie blocați. În dimineața zilei de 27 iunie, aceștia își trimit escadrilele să lovească bazele sovietice din Mongolia Exterioară. Statul-Major de la Tokio se enfurie și emite o serie de ordine, interzicând orice activitate aeriană.

În noaptea de 1 iulie, japonezii traversează Halhin Gol și cuceresc un deal strategic, amenințând flancul sovietic. Însă, după trei zile de lupte grele, Jukov îi împinge înapoi peste râu, în urma unui contraatac cu tancuri. Apoi ocupă o parte din țărmul estic și își începe marea diversiune – ceea ce Armata Roșie numea *maskirovka*. În timp ce Jukov pregătea în secret o ofensivă majoră, soldații săi lăsau impresia că pregătesc o linie defensivă statică. Sunt trimise mesaje prost codificate, în care se cer tot mai multe materiale pentru cazemate; difuzoarele emit sunete de compactoare, fluturași cu titlul *Ce trebuie să știe soldatul sovietic despre apărare* erau distribuiți în cantități uriașe pentru ca unii să cadă în mâinile inamicului. În acest timp, Jukov aducea în timpul nopții tancuri pentru întăriri. Iar șoferii săi de camion erau epuizați transportând rezerve de muniție pentru ofensivă pe drumurile îngrozitoare dintre front și capătul de cale ferată.

La 23 iulie, japonezii atacă în forță, însă nu reușesc să spargă linia sovietică. Propriile probleme de aprovizionare îi sileau să mai aștepte o vreme înainte să fie gata să lanseze un al treilea atac. Însă nici nu bănuiau că forțele lui Jukov ajunseseră la 58 000 de oameni, la care se adăugau aproape 500 de tancuri și 250 de avioane.

La ora 5.45 în dimineața zilei de duminică, 20 august, Jukov lansează atacul-surpriză, întâi cu un bombardament de artilerie de trei ore, apoi cu tancuri și avioane, dar și cu infanterie și cavalerie. Căldura era teribilă. La temperaturi de peste 40 de grade Celsius, mitralierele și tunurile se blocau mereu, iar praful și fumul exploziilor întunecau câmpul de luptă.

În timp ce infanteria sovietică, ce includea trei divizii de infanterie și o brigadă de parașutiști, lupta din greu în centru, ținând piept majorității forțelor japoneze, Jukov trimite trei brigăzi blindate și o divizie de cavalerie mongolă din spate, într-o manevră de învăluire. Printre tancurile sale, care traversau în viteză un afluent al râului Halhin Gol, se numărau modele T-26, folosite în Războiul Civil Spaniol în sprijinul republicanilor, și prototipuri mult mai rapide a ceea ce ulterior avea să devină modelul T-34, cel mai eficient tanc mediu din Al Doilea Război Mondial. Tancurile învechite ale japonezilor nu aveau nicio șansă. Armele lor nu aveau proiectile care să pătrundă prin blindaj.

Infanteria japoneză, cu toate că nu avea arme antitanc eficiente, luptă cu disperare. Locotenentul Sadakaji a fost văzut atacând un tanc cu sabia de samurai ridicată, până când a fost doborât. Soldații japonezi au continuat să lupte din tranșeele lor, făcând multe victime în rândurile atacatorilor, care, uneori, au adus tancuri aruncătoare de flăcări ca să le facă față. Jukov rămâne indiferent la propriile pierderi. Când comandantul-șef al Frontului Trans-Baikal, care venise să vadă cursul bătăliei, sugerează că ar trebui să oprească pentru moment ofensiva, Jukov l-a expedit rapid pe superiorul său. Dacă oprea atacul și apoi îl relua, susținea el, pierderile sovieticilor ar fi fost de zece ori mai mari „din cauza ezitării noastre“.

În ciuda hotărârii japonezilor de a nu se preda, tacticile și armamentul învechit ale Armatei Kwantung au dus la o înfrângere umilitoare. Forțele lui Komatsubara sunt încercuite și distruse aproape complet într-un masacru prelungit, soldat cu 61 000 de victime. Armata Roșie are 7 974 de morți și 15 251 de răniți. În dimineața zilei de 31 august, bătălia se încheia. Pe durata acesteia, la Moscova se semna pactul nazisto-sovietic, iar la finalul ei soldații germani se mobilizau la frontierele poloneze, gata să înceapă războiul în Europa. Ciocnirile izolate au continuat până la jumătatea lui septembrie, însă Stalin, având în vedere situația la nivel mondial, decide că era mai prudent să accepte cererile japonezilor de încetare a focului.

Jukov, care venise la Moscova cu teama că va fi arestat, revine acolo pentru a primi din mâinile lui Stalin steaua de aur de Erou al Uniunii Sovietice. Prima sa victorie, un moment strălucit într-o perioadă teribilă pentru Armata Roșie, are rezultate răsunătoare. Japonezii sunt zguduți de acea înfrângere neașteptată, în timp ce inamicii lor chinezi, atât naționaliști, cât și comuniști, prind curaj. La Tokio, facțiunea „lovește în nord“, care dorea război împotriva Uniunii Sovietice, primește o lovitură importantă.

Facțiunea „lovește în sud“, condusă de Marină, are astfel întâietate. În aprilie 1941, spre disperarea Berlinului, se semnează un pact de neagresiune sovieto-japonez doar cu câteva săptămâni înainte de Operațiunea *Barbarossa*, invadarea Uniunii Sovietice de către Germania. Astfel, Bătălia de la Halhin Gol a avut o influență majoră asupra deciziei ulterioare a Japoniei de a acționa împotriva coloniilor Franței, Olandei și Angliei în Asia de Sud-Est și chiar împotriva Marinei Statelor Unite în Pacific. Refuzul ulterior al Tokio de a ataca Uniunea Sovietică în iarna lui 1941 avea să joace un rol critic în momentul de cotitură al războiului, atât în Orientul Îndepărtat, cât și în lupta pe viață și pe moarte a lui Hitler cu Uniunea Sovietică.

Strategia lui Hitler din perioada de dinainte de război nu fusese consecventă. Uneori sperase să facă alianță cu Anglia în sprijinul intenției sale de a ataca Uniunea Sovietică, apoi plănuise să împiedice intervenția Marii Britanii pe continent printr-o lovitură preventivă împotriva Franței. Pentru a-și proteja flancul estic în caz că ataca întâi în vest, Hitler își împinsese ministrul de externe, Joachim von Ribbentrop, să încerce deschideri în Polonia, oferindu-i acesteia o alianță. Polonezii, foarte conștienți de cât de periculos era să-l provoci pe Stalin și bănuind, pe bună dreptate, că Hitler dorea țara lor drept satelit, s-au dovedit extrem de precauți. Și totuși, guvernul polonez face o greșală gravă, din pur oportunism. Când Germania intră în Regiunea Sudetă în 1938, forțele poloneze ocupă provincia cehoslovacă Teschen, despre care Varșovia pretindea încă din 1920 că are o majoritate etnică poloneză și, de asemenea, împing și mai departe frontiera în Munții Carpați. Această mișcare îi înfurie pe sovietici și îngrozește guvernele britanic și francez. Semeția polonezilor a făcut jocul lui Hitler. Ideea polonezilor de a crea un bloc central-european împotriva expansiunii germane – o a „Treia Europă“ după cum o numeau ei – s-a dovedit o iluzie.

La 8 martie 1939, curând după ce trupele sale ocupă Praga și restul Cehoslovaciei, Hitler le spune generalilor săi că intenționa să zdrobească Polonia. Sustinea că Germania va putea apoi să profite de pe urma resurselor poloneze și să domine Europa Centrală spre sud. Se hotărâse să-și asigure supunerea Poloniei prin cucerire, nu prin diplomatie, înainte să atace în vest. De asemenea, le spune că avea de gând să distrugă „democrația evreiască“ a Statelor Unite.

La 23 martie, Hitler ocupă regiunea Memel din Lituania și o anexează la Prusia Orientală. Programul său de război este accelerat de teamă că reînarmarea britanicilor și francezilor îl va ajunge curând din urmă. Însă tot nu ia în serios garanția oferită de Chamberlain Poloniei, anunțată în Camera Comunelor la 31 martie. La 3 aprilie, le ordonă generalilor săi să pregătească „Planul Alb“, o invazie în Polonia care urma să aibă loc la sfârșitul lui august.

Chamberlain, nedorind să aibă de-a face cu Stalin dintr-un anticomunism visceral și supraestimând puterea polonezilor, întârzie crearea unui bloc defensiv împotriva lui Hitler în Europa Centrală și Balcani. De fapt, garanția oferită de britanici Poloniei excludea, în mod implicit, Uniunea Sovietică. Guvernul lui Chamberlain începe să reacționeze la această omisiune izbitoare doar atunci când sosesc rapoarte despre tratative comerciale germano-sovietice. Stalin, care îi ura pe polonezi, era foarte îngrijorat de neputința guvernelor britanic și francez de a se ridica împotriva lui Hitler. Omisiunea lor de a-l include și pe el în discuțiile din urmă cu un an privind soarta Cehoslovaciei nu făcuse altceva decât să-i sporească ranchiuna. De asemenea, bănuia că britanicii și francezii doreau să-l facă să intre în conflict cu Germania pentru a evita ei înșiși o luptă. Iar el ar fi preferat, desigur, să vadă statele capitaliste implicate în propriul lor război de uzură.

La 18 aprilie, Stalin pune la încercare guvernele britanic și francez oferindu-le o alianță sub forma unui pact prin care promitea sprijin oricărei țări central-europene amenințate de un agresor. Britanicii nu știu cum să reacționeze. Primul instinct atât al lordului Halifax, secretarul de la externe, cât și al lui Sir Alexander Cadogan, subsecretarul său permanent, este să considere demersul sovietic ca având intenții „răuvoitoare”. Chamberlain se temea că aprobarea unei asemenea mișcări nu ar face altceva decât să-l provoace pe Hitler. De fapt, această intenție îl face pe Führer să încerce și el un acord cu dictatorul sovietic. În orice caz, polonezii și românii sunt bănuitori. Se temeau, pe bună dreptate, că Uniunea Sovietică va cere acces pentru soldații Armatei Roșii pe teritoriul lor. Pe de altă parte, francezii, care considerau Rusia drept aliatul lor natural împotriva Germaniei încă de dinainte de Primul Război Mondial, erau mult mai deschiși la ideea unei alianțe cu sovieticii. Aceștia se temeau că nu vor putea face nicio mișcare fără Anglia, astfel că fac presiuni la Londra pentru a cădea de acord în privința discuțiilor militare dintre Franța și regimul sovietic. Stalin rămâne nepăsător în fața reacției șovăitoare a britanicilor, însă are și propriul său plan secret de a împinge granițele sovietice și mai departe în vest. Pusese deja ochii pe Basarabia românească, Finlanda, statele baltice și estul Poloniei, mai ales pe părțile din Belarus și Ucraina cedate Poloniei după victoria acesteia din 1920. Britanicii, acceptând într-un final necesitatea unui pact cu Uniunea Sovietică, încep negocierile abia la sfârșitul lui mai. Însă Stalin bănuia, în mare parte pe bună dreptate, că guvernul britanic încerca să câștige timp.

Fu și mai puțin impresionat de delegația franco-britanică plecată la 5 august la bordul unui vapor lent cu aburi către Leningrad. Generalul Aimé Doumenc și amiralul Sir Reginald Plunkett-Erle-Drax nu aveau nicio putere de decizie. Tot ce puteau să facă era să raporteze către Paris și Londra. Misiunea lor avea oricum să fie sortită eșecului din alte motive.

Doumenc și Drax s-au confruntat cu problema insurmontabilă a insistenței lui Stalin în privința dreptului de tranzit al soldaților Armatei Roșii pe teritoriile poloneze și române. Era o cerere pe care niciuna dintre țări nu o putea accepta. Ambele erau foarte bănuitoare față de comuniști, în general, și față de Stalin, în special. Timpul trecea pe măsură ce discuțiile inutile continuau în a doua jumătate a lunii august, însă nici măcar francezii, care își doreau cu disperare un acord, nu pot convinge guvernul de la Varșovia să cedeze. Comandantul suprem polonez, mareșalul Edward Smigiy-Rydz, spunea: „Cu germanii riscăm pierderea libertății, însă cu rușii ne pierdem sufletul“.

Hitler, provocat de încercările britanice și franceze de a include România într-un pact defensiv împotriva unor agresiuni germane ulterioare, se hotărăște că venise timpul să ia în considerare pasul de neconceput din punct de vedere ideologic al unui pact nazisto-sovietic. La 2 august, Ribbentrop lansează ideea unei relații noi cu însărcinatul cu afaceri sovietic de la Berlin. „Între Marea Baltică și Marea Neagră“, îi spunea Ribbentrop, „nu există probleme care să nu poată fi rezolvate între noi doi.“

Ribbentrop nu ascunde intențiile agresive ale Germaniei față de Polonia și face aluzii la o împărțire a prăzii de război. Două zile mai târziu, ambasadorul german la Moscova dă de înțeles că Germania ar considera statele baltice ca parte a sferei de influență sovietice. La 14 august, Ribbentrop sugerează că ar trebui să meargă la Moscova pentru discuții. Viaceslav Molotov, noul ministru de externe sovietic, își exprimă îngrijorarea față de sprijinul acordat de germani japonezilor, ale căror forțe încă erau blocate în lupta cu Armata Roșie pe ambele maluri ale râului Halhin Gol, însă, cu toate acestea, indică o dorință din partea sovietică de continuare a discuțiilor, mai ales în privința statelor baltice.

Pentru Stalin, beneficiile devin tot mai evidente. De fapt, luase în considerare o înțelegere cu Hitler încă de la Acordul de la München. În vara anului 1939, pregătirile fac un pas înainte. La 3 mai, soldații NKVD încercuiesc Comisariatul pentru Afaceri Externe. „Epușați ministerul de evrei“, ordonase Stalin. „Curățați *sinagoga*.“ Diplomatul sovietic veteran Maxim Litvinov este înlocuit în funcția de ministru de externe de Molotov, iar alți evrei sunt arestați.

Un acord cu Hitler îi permitea lui Stalin să pună mâna pe statele baltice și pe Basarabia, asta ca să nu mai vorbim de estul Poloniei, în eventualitatea unei invazii germane dinspre vest. Și, știind că pasul următor al lui Hitler ar fi fost împotriva Franței și Angliei, spera să vadă puterea germană slăbind în ceea ce el se aștepta să fie un război sângeros cu vestul capitalist. Asta i-ar fi dat timp să-și consolideze Armata Roșie, slăbită și demoralizată după epurările pe care le făcuse.

Pentru Hitler, un acord cu Stalin i-ar fi permis să-și declanșeze războiul întâi împotriva Poloniei, apoi a Franței și Angliei, chiar și fără aliați proprii. Așa-zisul *Pact de oțel* cu Italia, semnat la 22 mai, nu conta prea mult din moment ce Mussolini nu

considera că țara lui ar fi pregătită de război înainte de 1943. Însă Hitler încă dorea să parieze pe intuiția lui că Anglia și Franța vor încerca să evite războiul când el va invada Polonia, în ciuda garanțiilor lor.

Războiul de propagandă al Germaniei naziste împotriva Poloniei se intensifică. Polonezii erau de vină pentru invazia ce li se pregătea. Iar Hitler își ia toate precauțiile ca să evite negocierile pentru că de data aceasta nu dorea să fie lipsit de un război prin concesiile de ultim moment.

Pentru a convinge poporul german să fie de partea lui, exploatează resentimentul profund al maselor împotriva Poloniei pentru că aceasta primise vestul Prusiei și o parte din Silezia în hulițul Tratat de la Versailles. Orașul liber Gdańsk și coridorul polonez, care, creat pentru a-i oferi Poloniei acces la Marea Baltică, separa Prusia Orientală de restul Reichului, erau stigmatizate ca fiind două dintre cele mai mari nedreptăți ale Tratatului de la Versailles. Însă, la 23 mai, Führerul declarase că războiul care se pregătea nu era pentru orașul liber Gdańsk, ci un război pentru *Lebensraum* în Est. Se manipulează rapoarte despre opresiuni împotriva celor 800 000 de locuitori de etnie germană din Polonia. Deloc surprinzător, amenințările lui Hitler la adresa Poloniei provocaseră măsuri discriminatorii împotriva etnicilor germani, iar 70 000 de oameni fugiseră în Reich la sfârșitul lui august. Afirmările polonezilor că locuitorii de etnie germană erau implicați în fapte subversive înainte de începerea conflictului erau aproape sigur false. În orice caz, relatările din presa nazistă cu privire la persecutarea etnicilor germani foloseau termeni foarte dramatici.

La 17 august, când armata germană conducea manevre pe râul Elba, doi căpitani britanici de la ambasadă, care fuseseră invitați ca observatori, au remarcat că ofițerii germani mai tineri erau „foarte încrezători și siguri că armata germană ar învinge pe oricine”. Însă generalii lor și înalții oficiali ai Ministerului de Externe erau neliniștiți că invadarea Poloniei ar putea stârni un război european. Hitler rămâne convins că britanicii nu vor intra în luptă. În orice caz, credea el, pactul pe care urma să-l încheie cu Uniunea Sovietică le va readuce siguranța acelor generali care se temeau de un război pe două fronturi. Însă la 19 august, în eventualitatea că britanicii și francezii declarau război, marele amiral Erich Raeder ordonă cuirasatelor de buzunar *Deutschland* și *Graf Spee*, dar și unui număr de șaisprezece submarine germane să iasă pe mare și să se îndrepte spre Atlantic.

La 21 august, ora 11.30, Ministerul de Externe german de pe Wilhelmstrasse anunță propunerea unui pact de nonagresiune sovieto-german. Se spune că atunci când veștile privind acceptul lui Stalin după discuții au ajuns la urechile lui Hitler la Berghof, refugiul său din Alpi de la Berchtesgaden, acesta ar fi strâns pumnii în semn de victorie și ar fi lovit în masă, declarând către anturajul său: „Am pus mâna pe ei! Am pus mâna

pe ei!“ Germanii din cafenele erau extaziați, crezând că asta va însemna pace“, remarcă un angajat al ambasadei britanice. Iar ambasadorul, Sir Nevile Henderson, raportează la Londra curând după aceea că „prima reacție la Berlin a fost una de ușurare imensă... Din nou, credința poporului german în abilitatea lui Herr Hitler de a-și atinge obiectivul fără război era răsplătită“.

Britanicii sunt zguduți de veste, însă pentru francezi, care contau mult mai mult pe un pact cu aliatul lor tradițional, Rusia, e o adevărată catastrofă. În mod ironic, Franco, în Spania, și conducătorii japonezi sunt cei mai afectați. Se simțeau trădați, căci nu primiseră nicio avertizare că inițiatorul Pactului Anti-Comintern căuta atunci o alianță cu Moscova. Guvernul de la Tokio se prăbușește în urma șocului, însă vestea reprezenta o lovitură brutală și pentru Chiang Kai-shek și naționaliștii chinezi.

La 23 august, Ribbentrop face cu avionul deplasarea istorică în capitala sovietică. Negocierile aveau și câteva puncte fierbinți, căci cele două regimuri totalitare împărțeau între ele Europa Centrală printr-un protocol secret. Stalin cere toată Letonia, pe care Ribbentrop o cedează după ce primește aprobarea promptă a lui Hitler prin telefon. După semnarea pactului public de nonagresiune și a protocoalelor secrete, Stalin propune să bea în sănătatea lui Hitler. Îi spune lui Ribbentrop că el știa „cât de mult îl iubește națiunea germană pe Führerul său“.

În aceeași zi, Sir Nevile Henderson zboară la Berchtesgaden cu o scrisoare de la Chamberlain, într-un ultim efort de a încerca să evite războiul. Însă Hitler, pur și simplu, îi invinuieste pe britanici că i-ar fi încurajat pe polonezi să adopte o poziție antigermană. Henderson, în ciuda faptului că era renumit pentru atitudinea sa împăciuitoare, este convins, în cele din urmă, că acel „caporal din ultimul război era chiar mai nerăbdător să dovedească de ce era în stare în calitate de generalisim în următorul“. În aceeași noapte, Hitler dă ordin armatei să se pregătească să invadeze Polonia peste trei zile.

La ora 3.00, în data de 24 august, ambasada britanică de la Berlin primește o telegramă de la Londra cu numele de cod *Rajah*. Diplomații, unii dintre ei încă în pijama, încep să ardă documente secrete. La prânz, toți britanicii primesc un avertisment să părăsească țara. Ambasadorul, cu toate că era nedormit după călătoria la Berchtesgaden, în acea seară încă juca bridge cu membrii personalului său.

În ziua următoare, Henderson îl vizitează din nou pe Hitler, care revenise la Berlin. Führerul propune un pact cu Anglia după ce ocupa Polonia, însă se enervează când Henderson îi spune că dacă ajung la un acord asta înseamnă că trebuie să înceteze agresiunea și să se retragă din Cehoslovacia. Din nou, Hitler declară că, dacă era vorba să fie război, atunci acesta ar trebui să înceapă atunci și nu când el va avea cincizeci și cinci sau șazece de ani. În acea seară, spre surpriza și șocul autentice ale lui Hitler, se semnează oficial pactul anglo-polon.

La Berlin, diplomații britanici se așteptau la tot ce putea fi mai rău. „Ne-am dus toate bagajele personale în sala de bal a ambasadei“, scria unul dintre ei, „care începea să arate precum gara Victoria după sosirea unui tren din port.“ Ambasadele și consulatele germane din Anglia, Franța și Polonia primesc instrucțiuni să le spună conaționalilor germani să se întoarcă în Reich sau să se mute într-o țară neutră.

Sâmbătă, 26 august, guvernul german anulează festivitățile celei de-a douăzeci și cincea aniversări a Bătăliei de la Tannenberg. Însă, de fapt, acea ceremonie fusese folosită pentru a camufla o concentrare masivă de soldați în estul Prusiei. Vechiul cuirasa *Schleswig-Holstein* sosise în dreptul portului Gdańsk cu o zi înainte sub pretextul unei vizite de curtoazie, însă fără să notifice în vreun fel guvernul polonez. Magaziile sale erau pline cu obuze, gata să bombardeze pozițiile poloneze din peninsula Westerplatte, lângă estuarul Vistulei.

În acel weekend la Berlin, populația se bucura de o vreme minunată. Plajele aflate de-a lungul țărmului Grunewald al districtului Wannsee erau pline de oameni care stăteau la soare și de înotători. Păreau să nu bănuiască amenințarea războiului, în ciuda anunțului că vor fi introduse rațiile. La ambasada britanică, personalul începe să bea stocul de sticle de șampanie din pivniță. Observaseră numărul sporit de soldați de pe străzi, dintre care mulți purtau cizmele înalte și galbene nou apărute, a căror piele încă nu fusese înnegrită cu cremă.

Începutul invaziei ar fi urmat să aibă loc în acea zi, însă Hitler, luat prin surprindere de hotărârea Angliei și Franței de a sprijini Polonia, îl amânase cu o seară înainte. Încă spera să vadă semne de șovăială din partea britanicilor. Foarte stânjenitoare a fost acțiunea unei unități de soldați de comando Brandenburger, care nu primise la timp ordinul de anulare și înaintase în Polonia să cucerească un pod strategic.

Hitler, încă sperând să poată da vina pe Polonia pentru invazie, se prefăce că acceptă negocierile cu Anglia, Franța și, de asemenea, cu Polonia. Însă are loc o farsă sumbră. Refuză să îi ofere guvernului polonez termeni de discuție, nu invită emisari de la Varșovia și stabilește ca timp-limită miezul nopții de 30 august. De asemenea, respinge oferta de mediere a guvernului lui Mussolini. La 28 august, dă din nou ordin armatei să fie gata să invadeze Polonia în dimineața de 1 septembrie.

Între timp, Ribbentrop se declară indisponibil la solicitările ambasadurilor poloneze și britanice. Acest lucru era în concordanță cu obiceiul său de a privi în gol, ignorându-i pe cei din jur, ca și când aceștia nu erau demni de atenția lui. În sfârșit, acceptă să îl vadă pe Henderson la miezul nopții de 30 august, chiar când termenii necomunicați ai păcii expirau. Henderson îi cere să i se spună care erau acei termeni. Ribbentrop „a scos un document interminabil“, raporta Henderson, „pe care mi l-a citit în germană, sau mai degrabă mi l-a bălănit cât a putut de repede, pe un ton de enervare supremă... După ce a terminat, i-am cerut să mă lase să-l văd. Herr von Ribbentrop a refuzat categoric,

a aruncat documentul pe masă cu un gest plin de dispreț și a spus că acum era expirat din moment ce niciun emisar polonez nu sosise la Berlin înainte de miezul nopții“. A doua zi, Hitler dă Directiva Nr. 1 pentru „Planul Alb“, invadarea Poloniei, care fusese pregătită în ultimele cinci luni.

Parisul încearcă o resemnare sumbră, cu amintirea a peste un milion de morți în conflictul precedent. În Anglia, evacuarea în masă a copiilor din Londra fusese anunțată pentru 1 septembrie, însă majoritatea populației continua să creadă că liderul nazist se prefăcea. Polonezii nu aveau asemenea iluzii; însă în Varșovia nu se vedeau urme de spaimă, doar hotărâre.

Ultima încercare a naziștilor de a fabrica un pretext pentru război este cu adevărat reprezentativă pentru metodele aplicate de aceștia. Acest act de propagandă mârșavă fusese planificat și organizat de Reinhard Heydrich, adjunct al Reichsführer-SS Heinrich Himmler. Heydrich selectase cu grijă un grup dintre cei mai de încredere oameni ai săi din SS. Aceștia urmau să mimeze un atac atât asupra vâmlor germane, cât și asupra postului de radio de lângă orașul de graniță Gleiwitz, apoi să transmită un mesaj în poloneză. SS-ul urma să împuște prizonieri drogați din lagărul de concentrare Sachsenhausen, îmbrăcați în uniforme poloneze, și să le lase acolo trupurile drept dovadă. În după-amiaza zilei de 31 august, Heydrich îi telefonează ofițerului pe care îl desemnase să răspundă de proiect pentru a-i da aprobarea codificată de a lansa operațiunea: „A murit bunică!“ Era tulburător de simbolic faptul că primele victime ale celui de-Al Doilea Război Mondial în Europa au fost prizonieri dintr-un lagăr de concentrare, uciși în urma unei minciuni.

„Distrugerea în masă a Poloniei“

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1939

La primele ore ale dimineții de 1 septembrie 1939, forțele germane sunt gata să treacă granița poloneză. Pentru toți, cu excepția veteranilor din Primul Război Mondial, aceea avea să fie prima lor experiență de luptă. Precum fac cei mai mulți soldați, aceștia își analizau în izolare întunericului șansele de supraviețuire și se întrebau dacă se vor face de rușine. În timp ce așteptau să pornească motoarele, comandantul unui blindat de la frontiera cu Silezia descria împrejurimile fantomatice: „Pădurea întunecată, luna plină și ceața luminoasă de la sol alcătuiesc un peisaj straniu“.

La ora 4.45, primele obuze sunt trase de pe mare, de lângă Gdańsk. Vasul *Schleswig-Holstein*, un veteran al bătăliei Jutlandei din 1916, avansase pe poziție în întunecimea de dinaintea zorilor, în largul coastei peninsulei Westerplatte. Deschide focul asupra fortăreței poloneze cu armamentul său principal de 280 mm. O companie de asalt a *Kriegsmarine*, ascunsă până atunci la bordul *Schleswig-Holstein*, atacă plaja, însă soldații sunt forțați să dea înapoi într-o luptă sângeroasă. În orașul Gdańsk, voluntarii polonezi se grăbesc să apere poșta centrală din Heveliusplatz, însă nu au nicio șansă împotriva forțelor de asalt, soldaților SS și trupelor naziste. Aproape toți supraviețuitorii polonezi sunt executați după bătălie.

Steagurile naziste sunt arborate pe clădirile instituțiilor publice, iar clopotele bisericilor sunt trase în timp ce preoții, profesorii și alți polonezi importanți din oraș sunt arestați împreună cu evreii. Lucrările la lagărul de concentrare din apropiere, de la Stutthof, sunt accelerate pentru a primi fluxul de prizonieri noi. Mai târziu, în timpul războiului, Stutthof avea să furnizeze cadavrele pentru experimentele de la Institutul de Medicină Anatomică din Gdańsk, în care trupurile umane erau procesate pentru obținerea de piele și săpun.

Faptul că Hitler amânase cu șase zile invazia îi dăduse Wehrmachtului ocazia să mobilizeze și să trimită pe front încă douăzeci și una de divizii de infanterie și alte două divizii motorizate. În total, armata germană însuma aproape trei milioane de oameni, 400 000 de cai și 200 000 de vehicule. Un milion și jumătate de soldați se mobilizaseră

la frontiera poloneză, dintre care mulți aveau cartușe oarbe, sub pretextul că făceau manevre. Toate dubiile în privința misiunii lor dispar după ce primesc instrucțiunea să încarce în schimb muniție de război.



Polonezii întârzie ordinul de mobilizare generală până la 28 august, însă chiar și atunci îl anulează în ziua următoare, când ambasadorii britanic și francez le cer să se

abțină, într-o ultimă speranță de negocieri. Printr-un contrast izbitor, forțele Poloniei nu sunt desfășurate în întregime, întrucât guvernul britanic și cel francez avertizaseră Varșovia că o mobilizare prematură i-ar fi putut da lui Hitler scuza perfectă pentru un atac. Ordinul este dat, în sfârșit, din nou la 30 august. Aceste schimbări produc haos. La 1 septembrie, doar aproximativ o treime din soldații din linia întâi ai Poloniei sunt pe poziții.

Singura lor speranță era să reziste până când francezii lansau în vest ofensiva promisă. Generalul Maurice Gamelin, comandantul suprem, garantase, la 19 mai, că armata franceză va veni cu „grosul forțelor sale” cel târziu în a cincisprezecea zi după ce guvernul său dădea ordin de mobilizare. Însă timpul, la fel ca geografia, nu era de partea polonezilor. Germanilor nu avea să le ia prea mult timp să ajungă în inima țării pornind din Prusia Orientală, în nord, Pomerania și Silezia, în vest, și Slovacia dominată de germani, în sud. Necunoscând protocolul secret al Pactului Ribbentrop-Molotov, guvernul polonez nu încearcă să-și întărească frontiera estică. Ideea unei duble invazii coordonate între guvernele nazist și sovietic încă părea să fie un paradox politic de neconceput.

Pe data de 1 septembrie, la ora 4.50, în timp ce așteptau momentul atacului, soldații germani aud zgomot de avion venind din spatele lor. Iar când valurile de aeronave Stuka, Messerschmitt și Heinkel trec pe deasupra, aceștia izbucnesc în urale, știind că Luftwaffe se pregătea să atace aerodromurile poloneze într-o lovitură preventivă. Ofițerii germani le spusese soldaților că polonezii vor riposta cu tactici viclene, folosind *francs-tireurs*¹ civili și sabotajul. Mai spuneau că evreii polonezi îi simpatizau pe bolșevici și îi urau pe germani.

Planul Wehrmachtului era să invadeze Polonia simultan de la nord, vest și est. Înaintarea trebuia să fie „rapidă și fără milă”, folosind atât coloane de blindate, cât și aviația, pentru a-i prinde pe polonezi înainte ca aceștia să apuce să-și stabilească linii de apărare corespunzătoare. Formațiunile Grupului de Armată Nord atacă din Pomerania și Prusia Orientală. Prioritățile sale erau să se conecteze de-a lungul Coridorului Gdańsk și să înainteze spre sud-est, către Varșovia. Grupul de Armată Sud, comandat de generalul-colonel Gerd von Rundstedt, urma să înainteze rapid din sudul Sileziei spre Varșovia pe un front mai larg. Intenția era ca cele două grupuri ale armatei să izoleze grosul trupelor poloneze la vest de Vistula. Armata a 10-a, care forma centrul aripii de învăluire sudice, avea cel mai mare număr de formațiuni motorizate. La dreapta acesteia, Armata a 14-a urma să înainteze către Cracovia, în timp ce trei divizii de vânători de munte, o divizie de tancuri, o divizie motorizată și trei divizii slovace atacă dinspre nord, din statul-marionetă german Slovacia.

¹ Pușcași de gherilă (n.tr.)

În centrul Berlinului, în dimineța invaziei, gărzile SS sunt aliniate pe Wilhelmstrasse și Pariser Platz, în timp ce Hitler parcurge drumul de la Cancelaria Reichului spre Opera Kroll. Acolo era locul în care se mutase Reichstagul după incendiul care distrusese clădirea parlamentului la mai puțin de o lună de la venirea la putere a naziștilor în 1933. Susține că solicitările sale rezonabile adresate Poloniei, cele pe care avusese grijă să nu le prezinte vreodată la Varșovia, fuseseră respinse. Acest „plan de pace în șaisprezece puncte” a fost publicat în acea zi, într-o încercare cinică de a demonstra că guvernul de la Varșovia era de vină pentru conflict. Într-o avalanșă de urale anunță întoarcerea orașului Gdańsk la Reich. Doctorul Carl Jakob Burckhardt, înalt comisar al Ligii Națiunilor în Orașul Liber, este forțat să plece.

În Londra, odată ce se primesc anumite lămuriri privind invazia, Chamberlain dă ordin de mobilizare generală. În decursul ultimelor zece zile, Anglia făcuse primii pași pentru pregătirea războiului. Chamberlain nu dorise mobilizare generală pentru că acest lucru ar fi putut provoca o reacție în lanț în Europa, așa cum se întâmplase în 1914. Apărarea antiaeriană și de coastă fuseseră prioritare. Atitudinea se schimbă dramatic îndată ce sosesc veștile privind invazia germană. Nimeni nu mai credea că Hitler blufa. În țară și în Camera Comunelor domnea mult mai multă hotărâre decât înainte de criza de la München din anul anterior. Însă Cabinetul și Ministerul de Externe au avut nevoie de aproape o zi întreagă pentru a întocmi pentru Hitler un ultimatum în care i se cerea să-și retragă soldații din Polonia. Însă, chiar și după finalizare, tot nu părea a fi un ultimatum propriu-zis pentru că îi lipsea un punct-limită.

După ce Consiliul de Miniștri francez primește un raport de la ambasadorul francez Robert Coulondre din Berlin, a doua zi, Daladier dă ordin de mobilizare generală. „Cuvântul război nu a fost pronunțat în timpul întâlnirii”, notează unul dintre cei prezenți. Se face referire la el doar prin eufemisme. De asemenea, în ambele capitale se dau instrucțiuni pentru evacuarea copiilor. Aproape toată lumea se aștepta ca ostilitățile să înceapă cu bombardamente masive. Din acea seară se impune o întrerupere a curentului în ambele capitale.

În Paris, vestea invaziei produce un șoc, căci în ultimele zile se creaseră speranțe de evitare a unui conflict european. Georges Bonnet, ministrul de externe și cel mai dispus să-i facă pe plac lui Hitler, îi învinuiește pe polonezi pentru „atitudinea lor stupidă și încăpățanată”. Tot mai dorea să-l aducă pe Mussolini ca mediator pentru încă un acord în stilul celui de la München. Însă așa-zisa *mobilisation générale* continuă, cu trenuri pline de rezervești plecând din Gare de l'Est din Paris către Metz și Strasbourg.

Deloc surprinzător, guvernul polonez de la Varșovia începe să se teamă că Aliații bat din nou în retragere. Chiar și politicienii din Londra presupun din tonul imprecis și din lipsa unui termen-limită că Chamberlain încerca să se sustragă de la respectarea angajamentului față de Polonia. Însă Anglia și Franța urmau calea diplomatică

obișnuită, aproape ca și când ar fi vrut să sublinieze distanțarea lor față de adeptul războiului-fulger nedeclarat.

În Berlin, noaptea de 1 septembrie era neobișnuit de toridă. Lumina lunii cădea peste străzile întunecate ale capitalei Reichului, în care atunci se oprise curentul, pentru cazul în care vor avea loc raiduri aeriene poloneze. De asemenea, este impusă altă formă de interdicție. Goebbels introduce o lege prin care ascultarea posturilor de radio străine devine un delict grav. Ribbentrop refuză să-i primească împreună pe ambasadorii britanic și francez, astfel că, la ora 21.20, Henderson trimite o notă prin care cere retragerea urgentă a forțelor germane din Polonia. Jumătate de oră mai târziu, Coulondre trimite versiunea franceză. Hitler, încurajat probabil de formularea lipsită de vigoare a acelor note, rămâne convins că ambele guverne se vor retrage în ultimul moment.

În ziua următoare, personalul de la ambasada franceză își ia rămas-bun de la servitorii săi germani, apoi se mută la hotelul Adlon, chiar după colț. În toate trei capitalele părea că se instituisese un blocaj diplomatic. La Londra reapar bănuiele legate de o nouă concesie făcută lui Hitler, dar întârzierea se datora, de fapt, unei solicitări din partea francezilor, care spuneau că aveau nevoie de mai mult timp pentru a-și mobiliza rezerviștii și pentru a evacua civilii. Ambele guverne sunt convinse că era necesar să acționeze împreună, însă Georges Bonnet și aliații săi încă se străduiau să amâne momentul fatidic. Din păcate, nehotărâtul Daladier îi permite lui Bonnet să continue să promoveze ideea unei conferințe internaționale cu guvernul fascist la Roma. Bonnet sună la Londra pentru a cere sprijin britanic, însă atât lordul Halifax, secretarul de externe, cât și Chamberlain insisă că nu pot avea loc discuții atât timp cât trupele germane rămăneau pe teritoriul polonez. La rândul său, Halifax sună la ministrul de externe italian, contele Ciano, pentru a elimina orice dubiu în privința acestui aspect.

Neputința de a impune un termen-limită în vagul ultimatum aduce, către sfârșitul acelei după-amieze, o criză a Cabinetului de la Londra. Chamberlain și Halifax explică nevoia de a rămâne de partea francezilor, ceea ce însemna că decizia finală le aparținea acestora. Însă scepticii, susținuți de șefii de Stat-Major prezenți acolo, resping această logică. Ei se temeau că, fără o inițiativă fermă din partea britanicilor, francezii nu vor mișca nici măcar un deget. Trebuia impus un termen-limită. Chamberlain e încă și mai șocat de felul în care e primit în Camera Comunelor după mai puțin de trei ore. Explicația lui pentru întârzierea în declararea războiului este ascultată într-o liniște ostilă. Apoi, când Arthur Greenwood, care acționa ca lider al Partidului Laburist, se ridică să răspundă, chiar și conservatorii loiali sunt auziți strigând: „Vorbește pentru Anglia!” Greenwood dă destul de clar de înțeles că Chamberlain ar trebui să răspundă în fața Camerei chiar în dimineața următoare.

În acea noapte, în timp ce afară se dezlănțuise furtuna, Chamberlain și Halifax îl cheamă pe ambasadorul francez, Charles Corbin, pe Downing Street. Acestia sună la

Paris să vorbească cu Daladier și Bonnet. Guvernul francez încă nu dorea să fie zorit, cu toate că Daladier primise cu câteva ore înainte sprijin complet pentru credite de război în Camera Deputaților. (În cercurile oficiale franceze, din superstiție, termenul de „război” era evitat. În schimb, eufemisme precum *obligations de la situation internationale* „obligatii față de situația internațională” au fost preferate în dezbaterile de la Palais Bourbon.) Din moment ce Chamberlain era convins că guvernul său va cădea în dimineața următoare dacă nu emitea un ultimatum precis, Daladier acceptă până la urmă că Franța nu mai putea întârzia. Promite că a doua zi țara sa va da un ultimatum. Apoi Chamberlain reunește Cabinetul Britanic. Cu puțin înainte de miezul nopții este întocmită și aprobată forma definitivă a ultimatumului, urmând ca acesta să fie transmis la Berlin la ora 9.00, în dimineața următoare, de Sir Neville Henderson ca să expire două ore mai târziu.

În dimineața zilei de duminică, 3 septembrie, Sir Neville Henderson îndeplinește întocmai instrucțiunile primite. Hitler, care fusese asigurat mereu de Ribbentrop că britanicii vor da înapoi, rămâne uluit. După ce i se citește textul, se lasă o tăcere adâncă. În final, se întoarce furios spre Ribbentrop și întreabă: „Și acum?” Ribbentrop, un lăudăros arogant pe care propria soacră îl descriesese drept „un prost extrem de periculos”, îl asigurase de mult timp pe Hitler că știa exact cum vor reacționa britanicii. Acum rămăsese fără răspuns. După ce, mai târziu, Coulondre aduce și el ultimatumul din partea Franței, Göring îi spune interpretului lui Hitler: „Dacă pierdem războiul ăsta, Dumnezeu să ne aibă în pază”.

După furtuna din noaptea precedentă, dimineața în Londra era senină și însorită. Când Big Ben bătu de unsprezece ori, de la Berlin încă nu sosise un răspuns la ultimatum. Henderson confirmă de la Berlin, printr-un apel telefonic, că nici el nu auzise nimic. În Cancelarie, al treilea secretar din personalul său oprește ceasul la ora unsprezece și lipește o notă pe ecranul său protector de sticlă, în care scria că ceasul va fi repornit abia după ce Hitler va fi înfrânt.

La ora 11.15, Chamberlain transmite anunțul către națiune din Sala Cabinetului de pe Downing Street nr. 10. În toată țara, oamenii se ridică în picioare la sfârșit, când se intonează imnul național. Mulți au ochii în lacrimi. Prim-ministrul vorbise simplu și elocvent, însă nu puțini au remarcat că părea trist și obosit. Chiar după încheierea scurtului său discurs, sirenele pentru raid aerian încep să urle. Oamenii se înghesuie în pivnițe și adăposturi, așteptându-se să apară valuri de avioane negre deasupra capului lor. Însă fusese doar o alarmă falsă, iar în curând se aude semnalul de încetare a acesteia. O reacție la scară largă și foarte britanică a fost să se pună la fiert un ibric de apă pentru ceai. Și totuși, reacția era departe de nepăsarea universală, așa cum arăta un raport al organizației de sondaj Mass Observation. „Se zvonea că aproape

toate orașele importante fuseseră bombardate și transformate în ruine în primele zile ale războiului“, relatează acesta. „Sute de martori oculari văzuseră avioane prăbușindu-se în flăcări.“

Soldații care traversau orașul în camioanele armatei cântau *It's a Long Way to Tipperary*, care, în ciuda ritmului său vesel, le amintea oamenilor de ororile Primului Război Mondial. Londra își puna veșmintele de război. În Hyde Park, vizavi de cazarma Knightsbridge, excavatoarele cu abur încep să sape vagoane întregi de pământ, care apoi ajungea în saci ce aveau să protejeze clădirile guvernului. Gărzile Regale de la Palatul Buckingham își schimbaseră căciulile din blană de urs și tunicile roșii. Acum purtau căști de oțel și uniforme de luptă, cu dungile pantalonilor tăioase ca lama de cuțit. Baloane argintii pluteau deasupra orașului, schimbând complet panorama. Cu-tiile poștale roșii aveau pete galbene de vopsea detectoare de gaze toxice. Pe ferestre erau lipite benzi adezive pentru a reduce amenințarea cioburilor. Și mulțimile se schimbaseră, cu mult mai multe uniforme și civili ducând cu ei măștile de gaze în cutii de carton. Gările erau pline de copii gata de evacuare, cu o etichetă cu numele și adresa cusută de haine, strângând la piept păpuși din cârpe și ursuleți. Noaptea, din cauza opririi curentului, nu se mai vedea nimic. Puțini șoferi se aventurau la drum, precauți, cu farurile mașinii pe jumătate mascate. Cei mai mulți, pur și simplu, stăteau acasă și ascultau BBC la radio, în spatele jaluzelelor opace.

A doua zi, Australia și Noua Zeelandă declară și ele război Germaniei. Guvernul controlat de britanici al Indiei face la fel, însă fără să consulte vreun lider politic indian. Africa de Sud declară război trei zile mai târziu, după schimbarea guvernului, iar Canada intră oficial în război în săptămâna următoare. În noaptea aceea, pachetbotul britanic *Athenia* e scufundat de submarinul german U-30. Dintre cei 112 de morți, 28 erau nord-americani. Ceea ce s-a trecut cu vederea în acea zi a fost decizia foarte lipsită de entuziasm a lui Chamberlain de a-l aduce în guvern pe cel mai mare critic al său. Revenirea lui Churchill la Amiralitate, în fruntea căreia se aflase la începutul ultimului război, îl face pe șeful Statului-Major al Marinei să semnaleze către toate navele din Marina Regală: „S-a întors Winston!“

Berlinul nu s-a bucurat prea mult la anunțul declarației de război din partea Angliei. Cei mai mulți germani erau uluiți și demoralizați de vești. Se bazaseră pe norocul uimitor al lui Hitler și crezuseră că acesta îl va ajuta să obțină o victorie în Polonia fără un conflict european. Apoi, în ciuda tuturor încercărilor lui Bonnet de a se eschiva, ultimatumul francez (al cărui text încă evita temutul termen „război“) expiră la ora 17.00. Cu toate că atitudinea predominantă în Franța era aceea de a ridica în mod resemnat din umeri în semn de *il faut en finir* – „trebuie să o facem și pe asta“ –, stânga antimilitaristă părea să fie de acord cu defecțiunii de dreapta în ideea că nu vor „să moară

pentru Gdańsk“. Mai alarmant, unii ofițeri superiori francezi se conving că britanicii îi împinseseră în război. „Au vrut să ne pună în fața faptului împlinit“, scria generalul Paul de Villelume, ofițerul de legătură cu guvernul, „pentru că englezii se temeau că ne-am pierdut vigoarea.“ Nouă luni mai târziu avea să exercite o puternică influență defetistă asupra următorului prim-ministru, Paul Reynaud.

Veștile despre dubla declarație de război produc însă scene de bucurie nestăvilă la Varșovia. Fără să știe nimic despre îndoielile francezilor, polonezii se adună aclamând în fața celor două ambasade. Imnurile naționale ale celor trei aliați sunt difuzate la radio. Un optimism exacerbat îi convinge pe mulți polonezi că ofensiva franceză promisă va întoarce rapid în favoarea lor cursul războiului.

Însă în alte regiuni aveau loc evenimente cumplite. Unii polonezi se întorc împotriva vecinilor lor de etnie germană, ca să se răzbune pentru invazie. În spaima, furia și haosul provocate de izbucnirea bruscă a războiului, etnici germani sunt atacați în mai multe zone. La 3 septembrie, la Bydgoszcz (Bromberg), focurile de armă trase împotriva polonezilor de pe străzi duc la un masacru în care mor 223 de etnici germani, însă istoria germană oficială ridică cifra la 1 000. Estimările pentru numărul total de etnici germani uciși în Polonia variază de la 2 000 la 13 000, însă cel mai probabil cifra este de aproximativ 6 000. Mai târziu, Goebbels umflă numărul total la 58 000, într-o încercare de a justifica programul german de epurare etnică împotriva polonezilor.

În acea primă zi a războiului european, Armata a 4-a germană, care ataca din Pomerania, cucerește Coridorul Gdańsk în punctul său cel mai larg. Prusia Orientală este unită fizic cu restul Reichului. Elementele principale ale Armatei a 4-a cuceresc și un cap de pod peste Vistula inferioară.

Armata a 3-a, care ataca dinspre Prusia Orientală, înaintează pe direcția sud-vest către râul Narew, în încercarea de a încercui Modlin și Varșovia. Între timp, Grupul de Armate Sud respinge armatele din Łódź și Cracovia, provocând pierderi majore. După ce elimină cea mai mare parte a forțelor aeriene poloneze, Luftwaffe se axează pe sprijinirea forțelor terestre ale Wehrmachtului și zdrobirea orașelor din spatele liniilor poloneze, în scopul de a bloca toate comunicațiile.

Curând, soldații germani încep să-și exprime groaza și disprețul față de starea în care se aflau satele poloneze sărace prin care treceau. Multe păreau golite de polonezi, însă pline de evrei. Soldații descriau aceste sate drept „îngrozitor de murdare și foarte înapoiate“. Reacțiile soldaților germani sunt și mai pronunțate la vederea „evreilor răsăriteni“ cu barbă și caftane. Aspectul lor fizic – „privirea ipocrită“ și comportamentul lor „lingușitor de prietenos“ când își „scoteau cu respect pălăriile“ – părea să semene mult mai mult caricaturilor propagandei naziste din ziarul profund antisemit *Der Stürmer* decât cu al vecinilor lor evrei integrați social cu care avuseseră de-a face în

Reich. „Toți cei care nu sunt deja dușmani de moarte ai evreilor“, scria un caporal, „vor deveni cu siguranță aici.“ Soldații germani obișnuiți, nu doar membrii SS, încep să-i maltrateze pe evrei cu entuziasm, prin bătăi, tăindu-le barba celor bătrâni, umilindu-i și chiar violându-le pe femeile tinere (în ciuda Legilor de la Nürnberg împotriva încrucișării între rase) și dându-le foc la sinagogi.

Mai presus de orice, soldații își aminteau de avertismentele pe care le primiseră în privința pericolelor de sabotaj și de împușcare pe la spate de către *francs-tireurs*. Dacă se auzea o împușcătură izolată, de obicei bănuiala cădea pe toți evreii din jur, cu toate că atacurile partizanilor erau cel mai probabil organizate de polonezi. Mai multe masacre par să fi avut loc după ce o santinelă nervoasă a deschis focul și toți ceilalți se alăturau, soldații germani împușcându-se uneori între ei. Ofițerii erau îngroziți de lipsa de disciplină în deschiderea focului, însă nu puteau opri acea *Freischärlerpsychose*, spaima obsesivă de a nu fi împușcat de civili înarmați. (Uneori o numeau *Heckenschützenpsychose* – literal, obsesia de a nu fi împușcat din tufișuri.) Însă puțini ofițeri au încercat să oprească răzbunarea oarbă care urma. Grenade erau aruncate în pivnițe, locuri în care se adăposteau mai mult familii decât partizani. Soldații considerau acele acte drept autoapărare legitimă, nu crime de război.

Obsesia de lungă durată a armatei germane legată de *francs-tireurs* a produs o formulă tip de execuții sumare și sate arse. Foarte puține unități se deranjau să piardă timp cu proceduri legale. Din punctul lor de vedere, polonezii și evreii, pur și simplu, nu meritau asemenea amabilități. Unele formațiuni ucideau mai mulți civili ca altele. Grupul de pază al lui Hitler, *SS Leibstandarte Adolf Hitler*, pare să fi fost cel mai rău. Însă cea mai mare parte a execuțiilor aveau loc în spatele liniilor de front și erau comise de formațiunile *Einsatzgruppen* ale SS, de Poliția de Securitate și de miliția *Volksdeutscher Selbstschutz* (Autoapărarea Etnică Germană), care tânjeau după răzbunare.

Sursele germane afirmă că în timpul campaniei de cinci săptămâni au fost uciși peste 16 000 de civili. Cifra adevărată ar putea fi mult mai mare, apropiindu-se, spre sfârșitul anului, de 65 000. Aproximativ 10 000 de polonezi și de evrei au fost masacrați în carierele de pietriș de la Mniszek de miliția etnică germană și alți 8 000 într-o pădure de lângă Karlshof. Case și, uneori, sate întregi erau arse în urma unor represalii colective. În total, peste 500 de sate și orașe au fost arse din temelii. În unele locuri, linia de înaintare germană era marcată în timpul nopții la orizont de lucirea roșie a satelor și fermelor în flăcări.

Curând, atât evreii, cât și polonezii se ascundeau din calea trupelor germane. Acest lucru îi enerva și mai mult pe soldați, căci începeau să se convingă că erau urmăriți prin lucarne și ferestrele pivnițelor și, de asemenea, că arme nevăzute erau îndreptate spre ei. Uneori se părea că mulți soldați tânjeau să distrugă ceea ce ei considerau sate insalubre și ostile, pentru ca infecția pe care acestea o reprezentau în mintea lor să nu

se poată răspândi în Germania învecinată. Însă acest lucru nu i-a împiedicat să ia toate prăzile de război care li se iveau în cale – bani, haine, bijuterii, hrană și așternuturi. În confuzia dintre cauză și efect, ura cu care se confruntau în timpul invaziei părea cumva să justifice invazia însăși.

Armata poloneză, cu toate că lupta, de obicei, cu o vitejie disperată, este pusă în dificultate nu doar de armamentul învechit, ci, mai ales, de lipsa radiourilor. Retragerea unei formațiuni nu putea fi comunicată către cei de pe flancurile acesteia, rezultatele fiind dezastruoase. Mareșalul Smigly-Rydz, comandantul suprem, era deja convins că războiul era pierdut. Chiar dacă francezii lansau ofensiva promisă, aceea venea prea târziu. La 4 septembrie, un Hitler tot mai încrezător îi spunea lui Goebbels că nu se temea de un atac din partea Vestului. Anticipa așa-zisul *Kartoffelkrieg*¹ – un „război staționar al cartofului“.

Vechiul oraș universitar Cracovia este ocupat la 6 septembrie de Armata a 14-a, iar înaintarea Grupului de Armate Sud al lui Rundstedt continua rapid, în timp ce liniile de apărare poloneze se retrăgeau. Însă, trei zile mai târziu, înaltul comandament al armatei – OKH sau Oberkommando des Heeres – începe să se îngrijoreze că armatele poloneze ar putea evita încercuirea plănuită la vest de Vistula. Două corpuri ale Grupului de Armate Nord primesc astfel ordin să înainteze și mai mult către est, dacă este necesar până la linia râului Bug și dincolo de aceasta, pentru a-i prinde pe polonezi în capcană într-o a doua linie.

Lângă Gdańsk, soldații polonezi care apărau cu eroism pozițiile de pe peninsula Westerplatte, rămași fără muniție, sunt în final obligați să se predea, la 7 septembrie, de avioanele Stuka și de artileria grea de pe *Schleswig-Holstein*. Vechea navă de război se întoarce apoi spre nord pentru a ajuta la atacul asupra portului Gdynia, care a durat până pe 14 septembrie.

În centrul Poloniei, rezistența se întărea pe măsură ce germanii se apropiau de capitală. O coloană a Diviziei 4 Tancuri ajunge la marginea orașului la 10 septembrie, însă este obligată să se retragă rapid. Hotărârea polonezilor de a lupta pentru apărarea Varșoviei este dovedită de concentrarea artileriei acestora pe malul vestic al Vistulei, gata să tragă asupra propriului oraș. La 11 septembrie, Uniunea Sovietică își retrage ambasadorul și personalul diplomatic din Varșovia, însă polonezii nici nu se gândesc ce înjunghiere pe la spate li se pregătea dinspre Est.

În alte zone, încercuirile trupelor poloneze de către germani cu ajutorul forțelor mecanizate produceau deja un număr mare de prizonieri. La 16 septembrie, germanii

¹ Termen peiorativ pentru războiul de succesiune bavarez (1778–1779), în care trupele prusace și austriece au rămas timp îndelungat în Boemia, încercând să obțină stocuri de hrană și, concomitent, să-l împiedice pe inamic să facă același lucru. (n.red.)

încep o bătălie masivă de încercuire la optzeci de kilometri est de Varșovia, prinzând în capcană două armate poloneze la confluența râurilor Bzura și Vistula. Rezistența poloneză este, în sfârșit, înfrântă de atacurile lansate de Luftwaffe asupra concentrațiilor de trupe. Sunt luați în total aproximativ 120 000 de prizonieri. Curajoasele forțe aeriene poloneze, care aveau doar 159 avioane de luptă vechi – model P-11 care semăna mai degrabă cu un Lysander –, nu aveau nicio șansă în fața avioanelor aerodinamice Messerschmitt.

Toate iluziile polonezilor că vor fi salvați de o ofensivă aliată din vest aveau să fie spulberate în curând. Generalul Gamelin, cu ajutorul prim-ministrului francez Daladier, refuză să facă vreo mișcare înainte ca Forțele Expediționare Britanice să fie trimise pe front și toți rezerviștii acestora să fie mobilizați. De asemenea, aduce ca argument și faptul că Franța avea nevoie să cumpere echipament militar din Statele Unite. În orice caz, doctrina armatei franceze era fundamental defensivă. Gamelin, în ciuda promisiunii făcute Poloniei, dă înapoi în fața oricărei idei de ofensivă majoră, crezând că Valea Rinului și linia de apărare germană Westwall din vest nu puteau fi sparte. Nici britanicii nu sunt cu mult mai agresivi. Aceștia au denumit linia Westwall „Linia Siegfried”: cea pe care, după cum spunea veselul lor cântec de Război Ciudad¹, doreau să o transforme în sârma lor de rufe. Britanicii simțeau că timpul era de partea lor, după logica ciudată că o blocadă impusă Germaniei era cea mai bună strategie, în ciuda faptului evident că Uniunea Sovietică îl putea ajuta pe Hitler să-și procure toate elementele de care aveau nevoie industriile sale de război.

Mulți britanici erau rușinați de lipsa de agresivitate arătată în ajutorul față de polonezi. RAF începe să zboare peste Germania, aruncând foi volante de propagandă ce au stârnit glume precum „Mein Pamf” și „războiul de confetti”. Raidul de bombardament din 4 septembrie asupra bazei navale germane de la Wilhelmshaven se dovedise umilitor de inefficient. Trupele în marș ale Forțelor Expediționare Britanice ajung în aceeași zi în Franța, iar în următoarele cinci săptămâni un total de 158 000 de oameni traversează Canalul. Însă nu au avut loc ciocniri cu forțele germane decât în decembrie.

Francezii nu fac decât o înaintare de câțiva kilometri pe teritoriul german, lângă Saarbrücken. La început, germanii se tem de un atac puternic. Mai ales Hitler era îngrijorat, căci grosul armatei sale se afla în Polonia, însă natura foarte limitată a ofensivei arată că nu era vorba decât de un gest simbolic. Înaltul comandament al forțelor armate – OKW sau Oberkommando der Wehrmacht – se relaxează din nou. Nu era nevoie să fie transferați soldați. Francezii și britanicii își încalcă rușinos obligațiile, mai

¹ Expresie care trimite la absența unor operațiuni militare majore ale aliaților vestici (Franța și Marea Britanie) împotriva Reichului la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial. Cântecele la care se face referire se numea „O să ne agățăm rufe de Linia Siegfried”. (n.red.)

ales după ce, în iulie, polonezii dăduseră deja Angliei și Franței replicile realizate de ei ale mașinării germane de codificare *Enigma*.

La 17 septembrie, martiriul Poloniei este pecetluit când forțele sovietice trec granița lungă din est, conform protocolului secret semnat la Moscova cu mai puțin de o lună înainte. Germanii erau surprinși că sovieticii nu făcuseră încă nicio mișcare, însă Stalin calculase că, dacă ataca prea curând, atunci Aliații s-ar fi simțit obligați să declare război și Uniunii Sovietice. Sovieticii pretindeau, cu un cinism întrucâtva previzibil, că provocările poloneze îi forțaseră să intervină pentru a-i proteja pe locuitorii de etnie belarusă și ucraineană. În plus, Kremlinul susținea că Uniunea Sovietică nu mai era legată de tratatul de nonagresiune cu Polonia, pentru că guvernul de la Varșovia încetase să existe. Guvernul polonez părăsise, într-adevăr, Varșovia în acea dimineață, însă doar pentru a scăpa de încercuirea forțelor sovietice. Miniștrii săi fuseseră nevoiți să se grăbească spre granița cu România, înainte ca drumul să le fie tăiat de unitățile Armatei Roșii care înaintau dinspre Kamenets-Podolsk, în sud-vestul Ucrainei.

Blocajele în trafic ale vehiculelor militare și mașinilor civile oprite la graniță erau uriașe, însă, în cele din urmă, polonezii înfrânți sunt lăsați să treacă în acea noapte. Aproape toți luaseră o mână de pământ sau o piatră de pe partea poloneză înainte să plece. Mulți aveau ochii în lacrimi. Mai mulți se sinucid. Românii obișnuiți au grijă de exilați, însă guvernul era supus presiunilor din partea Germaniei să-i dea înapoi pe polonezi. Mita îi salvează pe cei mai mulți de arest și internarea în lagăr, mai puțin când ofițerul de serviciu era un susținător al Gărzii de Fier fasciste. Unii polonezi scapă în grupuri mici. Grupurile mai mari, organizate de autoritățile poloneze la București, pleacă din Constanța și alte porturi de la Marea Neagră către Franța. Alții scapă prin Ungaria, Iugoslavia și Grecia, în timp ce un număr mai mic au avut de înfruntat probleme mai mari, îndreptându-se spre nord, către statele baltice, apoi către Suedia.

La instrucțiunile lui Hitler, OKW dă imediat ordin formațiunilor germane de dincolo de Bug să pregătească retragerea. Cooperarea strânsă dintre Berlin și Moscova asigură coordonarea retragerii germane din zonele alocate Uniunii Sovietice prin protocolul secret cu înaintarea formațiunilor Armatei Roșii.

Primul contact între acei aliați improbabili are loc la nord de Brest-Litovsk (Brzesc). Iar la 22 septembrie, marea fortăreață Brest-Litovsk este predată Armatei Roșii printr-o ceremonie militară. Din păcate pentru ofițerii sovietici implicați, acest contact cu ofițerii germani avea să-i transforme mai târziu în ținte ideale ale NKVD-ului lui Beria, care i-a arestat.

Rezistența poloneză continuă, în timp ce formațiunile împresurate încearcă să scape, iar soldații izolați formează grupuri neregulate pentru a continua lupta în zone mai puțin accesibile de pădure, mlaștină și munte. Drumurile către est sunt pline de

refugiați deplasându-se în căruțe, vehicule rablagite și chiar pe biciclete, în tentativa lor de a scăpa de luptă. „Dușmanul vine întotdeauna din aer“, scria un tânăr soldat polonez, „și chiar și atunci când zboară foarte jos tot scapă din raza pistoalelor noastre Mauser vechi. Spectacolul războiului a devenit curând unul monoton; zi după zi, vedem aceleași scene: civili alergând să se salveze de raidurile aeriene, convoaie împărștiindu-se, camioane sau căruțe în flăcări. Nici mirosul de pe șosea nu se schimbă. E mirosul de cai morți pe care nimeni nu i-a îngropat și care put până la ceruri. Ne mișcăm doar noaptea și am învățat să dormim în marș. Fumatul e interzis de teamă că lucirea unei țigări poate să aducă asupra noastră atotputernica Luftwaffe.“

Între timp, Varșovia rămâne bastionul principal al sfidării poloneze. Hitler este nerăbdător să subjuge capitala Poloniei, astfel că Luftwaffe începe bombardamente aeriene intense. În aer nu prea are opoziție, iar în oraș lipseau sistemele de apărare anti-aeriană eficiente. La 20 septembrie, Luftwaffe atacă Varșovia și Modlin cu 620 de avioane. A doua zi, Göring dă ordin atât către Flota 1 Aeriană, cât și pentru Flota a 4-a Aeriană să inițieze atacuri masive. Bombardamentul continuă la putere maximă – Luftwaffe aduce chiar și avioane de transport Junkers 52 pentru a lansa bombe incendiare – până când Varșovia se predă la 1 octombrie. Duhoarea cadavrelor îngropate sub pietriș și hoiturile umflate ale cailor de pe străzi devenise copleșitoare. În acele raiduri fuseseră uciși 25 000 de civili și 6 000 de soldați.

La 28 septembrie, în timp ce Varșovia se afla sub atac, Ribbentrop zboară din nou la Moscova și semnează un „tratat de granițe și prietenie“ suplimentar cu Stalin, aducând diverse modificări la linia de demarcație. Acest act îi dă Uniunii Sovietice aproape toată Lituania în schimbul unei ușoare mărimi a teritoriului polonez ocupat de germani. Etnicii germani din teritoriile ocupate de sovietici urmau să fie transferați în zonele naziste. De asemenea, regimul lui Stalin predă mulți comuniști germani și alți opozanți politici. Apoi ambele guverne fac apel la încetarea războiului european acum că „chestiunea poloneză“ fusese rezolvată.

Nu există îndoieli în privința părții care a avut cel mai mult de câștigat din cele două acorduri care formau pactul nazisto-sovietic. Germania, amenințată cu blocada navală de către Marea Britanie, putea acum să obțină tot ceea ce îi trebuia ca să continue războiul. În afară de toate proviziile furnizate de Uniunea Sovietică, printre care cereale, petrol și mangan, guvernul lui Stalin funcționa, de asemenea, ca o conductă pentru alte materiale, mai ales cauciuc, pe care Germania nu le putea achiziționa din străinătate.

În același timp cu discuțiile de la Moscova, sovieticii încep să exercite presiuni asupra statelor baltice. La 28 septembrie, Estoniei îi este impus un tratat de „ajutor reciproc“. Apoi, în următoarele două săptămâni, Letonia și Lituania sunt obligate să semneze tratate asemănătoare. În ciuda asigurării personale a lui Stalin că le va fi respectată

suveranitatea, toate cele trei state sunt încorporate în Uniunea Sovietică la începutul verii următoare, iar NKVD depositează aproximativ 25 000 de „persoane indezirabile”.

Cu toate că acceptă preluarea de către Stalin a statelor baltice și chiar acapararea Basarabiei de la România, naziștii consideră ambițiile acestuia de a controla coasta Mării Negre și gurile Dunării, în apropiere de câmpurile de petrol de la Ploiești, nu doar o simplă provocare, ci o amenințare.

Rezistența poloneză izolată continuă până în octombrie, însă scara înfrângerii era uluitoare. Pierderile forțelor armate poloneze care se luptau cu germanii însumau 70 000 de morți, 133 000 de răniți și 700 000 de prizonieri. Pierderile germanilor se ridică la 44 400, dintre care 11 000 morți. Mica forță aeriană poloneză fusese anihilată, însă faptul că Luftwaffe a pierdut 560 de avioane în timpul campaniei, în principal din cauza prăbușirilor și focurilor trase de la sol, a cântărit surprinzător de mult. Estimările disponibile cu privire la pierderile din timpul invaziei sovietice sunt cutremurătoare. Se presupune că Armata Roșie a avut 996 de morți și 2 002 de răniți, în timp ce polonezii au avut 50 000 de morți, fără nicio cifră pentru răniți. Asemenea discrepanță poate fi explicată doar prin execuții și poate include și masacrele derulate în primăvara următoare, printre care cel din pădurea Katyn.

Hitler nu declară imediat moartea statului polonez. Spera ca în octombrie să-i încurajeze pe britanici și pe francezi să ajungă la un acord. Lipsa unei ofensive aliate în Vest pentru a-i ajuta pe polonezi îl făcea să creadă că britanicii și mai ales francezii nu doreau cu adevărat să continue războiul. La 5 octombrie, după ce primește salutul în timpul paradei victorioase de la Varșovia, cu generalul-maior Erwin Rommel alături, Hitler le vorbește jurnaliștilor străini. „Domnilor”, spune el. „Ați văzut ruinele Varșoviei. Fie ca acestea să fie un avertisment pentru acei oameni de stat de la Londra și Paris care încă se gândesc să continue războiul.” A doua zi anunță în Reichstag o „ofertă de pace”. Însă când aceasta este respinsă de ambele guverne aliate și după ce devine clar că Uniunea Sovietică era hotărâtă să șteargă orice urmă de identitate poloneză din zona sa, Hitler se decide, în sfârșit, să distrugă complet Polonia.

Sub ocupația germană, Polonia e împărțită între Guvernământul General din centru și sud-vest și acele zone care urmau să fie încorporate în Reich (Gdańsk – Prusia Occidentală și Prusia Orientală în nord, Wartheland în vest și Silezia Superioară în sud). Un program masiv de epurare etnică începe să golească zonele ce vor fi ulterior „germanizate”. Acestea urmau să fie colonizate de *Volksdeutsche* din statele baltice, România și din alte regiuni din Balcani. Orașele poloneze sunt redenumite. Łódź devine Litzmannstadt după numele unui general german care luptase în apropiere în Primul Război Mondial. Poznań revine la numele său prusac de Posen și devine capitala landului Warthegau.

Biserica Catolică din Polonia, un simbol al patriotismului țării, este persecutată neîncetat prin arestarea și deportarea preoților. Într-o încercare de a elimina cultura poloneză și de a distruge o viitoare autoritate, școlile și universitățile se închid. Se permite doar educația de bază, suficientă doar pentru o clasă de sclavi. Profesorii și personalul de la Universitatea din Cracovia sunt deportați în noiembrie în lagărul de concentrare de la Sachsenhausen. Prizonierii politici polonezi sunt trimiși la o fostă cazarmă de cavalerie de la Oswiecim, redenumită Auschwitz.

Oficialii din Partidul Nazist încep să selecteze un număr mare de polonezi pentru a-i trimite să muncească în Germania, dar și tinere femei care să lucreze ca servitoare în case. Hitler îi spune comandantului suprem al armatei, generalul Walther von Brauchitsch, că dorea „sclavi ieftini” și să curețe „drojdia” din teritoriul german proaspăt ocupat. Copiii blonzi, care corespundeau idealului arian, erau luați și trimiși în Germania pentru adopție. Însă Albert Förster, Gauleiter de Gdańsk și Prusia Occidentală, îi înfurie pe puriștii naziști când permite o reclasificare masivă a polonezilor ca etnici germani. Pentru polonezii în cauză, indiferent cât de umilitoare și dezgustătoare era, acea reconfigurare a originilor lor le oferea singura posibilitate de a evita deportarea și pierderea căminelor. Însă bărbații se trezesc curând recrutați în Wehrmacht.

La 4 octombrie, Hitler dă ordin de amnistie pentru soldații care uciseseră prizonieri și civili. Se presupunea că aceștia acționaseră „din resentimente față de atrocitățile comise de polonezi”. Mulți ofițeri sunt neliniștiți de ceea ce ei considerau o slăbire a disciplinei militare. „Am văzut scene îngrozitoare în care soldații germani au ars și au jefuit, au ucis și au prădat fără să stea pe gânduri”, scria un comandant de batalion de artilerie. „Bărbați maturi care, fără să-și dea seama de ceea ce fac și fără scrupule, încălcau legile și instrucțiunile și onoarea soldatului german.”

Generalul-locotenent Johannes Blaskowitz, comandantul suprem al Armatei a 8-a, protestează vehement față de uciderea civililor de către SS și subordonații acestora – așa-zisa Sicherheitspolizei (Poliția de Securitate) și Volksdeutscher Selbstschutz. Hitler, auzind de memorandumul acestuia, spune furios că „nu poți duce un război pe liniile Armatei Salvării”. Toate celelalte obiecții din partea armatei erau rezolvate în termeni categorici. Însă mulți ofițeri germani încă erau de părere că Polonia nu merita să existe. Foarte puțini se împotriviseră invaziei din motive morale. Ca foști membri ai Freikorps în haosul violent ce urmasse după Primul Război Mondial, unii dintre ofițerii mai vârstnici fuseseră implicați în lupte grele împotriva polonezilor în bătăliile de la granițe, mai ales în Silezia.

Din mai multe puncte de vedere, campania poloneză și ceea ce a urmat după ea au devenit un fel de probă pentru așa-zisul *Rassenkrieg* ulterior al lui Hitler, sau războiul rasial împotriva Uniunii Sovietice. Aproximativ 45 000 de civili polonezi și evrei au fost

împuşcați, în principal de soldați germani obișnuiți. *Einsatzgruppen* SS i-au mitraliat pe pacienții azilurilor de bolnavi mintal. Câte un *Einsatzgruppe* fusese trimis în spatele fiecărei armate, sub numele de cod Operațiunea *Tannenberg*, ca să-i captureze și chiar să-i ucidă pe aristocrați, judecători, jurnaliști proeminenți, profesori și alte persoane care ar fi putut constitui în viitor o formă de autoritate pentru o mișcare de rezistență poloneză. La 19 septembrie, Obergruppenführerul SS Heydrich îi spune destul de deschis generalului de artilerie Franz Halder, șeful Statului-Major al Armatei, că va avea loc o „epurare: evrei, intelectuali, preoți, aristocrație”. La început, teroarea era haotică, mai ales cea provocată de miliția etnicilor germani, însă spre sfârșitul anului devine mai coerentă și clar direcționată.

Cu toate că Hitler nu a șovăit vreodată în ura sa față de evrei, genocidul pe scară largă început în 1942 nu făcuse dintotdeauna parte din planurile sale. Exultând în antisemitismul său obsesiv, stabilește concepția nazistă conform căreia Europa trebuia să fie „curățată” de orice influență evreiască. Însă planurile sale de dinainte de război nu incluseră o anihilare criminală. Acestea se concentraseră asupra instituirii unei oprimmări de nesuportat, care să-i facă pe evrei să emigreze.

Politica nazistă în „problema evreiască” fluctuase. De fapt, însuși termenul de „politică” este amăgitor dacă luăm în considerare dezordinea instituțională a celui de-Al Treilea Reich. Atitudinea indiferentă a lui Hitler față de Administrație a permis o proliferare extraordinară a departamentelor și ministerelor aflate în competiție. Rivalitatea dintre acestea, mai ales cea dintre Gauleiteri și alți oficiali ai Partidului Nazist, SS și Armată, produce o lipsă de coeziune uluitoare, care era în totală contradicție cu imaginea de eficiență nemiloasă pe care o cultiva regimul. Legându-se de un comentariu întâmplător al Führerului sau încercând să-i ghicească dorințele, cei care concureau pentru favorurile sale inițiau programe fără să consulte alte organizații interesate.

La 21 septembrie 1939, Heydrich emite un ordin în care explică „măsurile preliminare” pentru rezolvarea problemei populației evreiești a Poloniei, care, cu un număr de aproximativ trei milioane și jumătate înainte de invazie, reprezentase 10% din populație, cea mai mare proporție din Europa. Zona sovietică avea aproximativ un milion și jumătate, o cifră la care se adaugă cei 350 000 de evrei care fugiseră în Est din fața armatelor germane. Heydrich ordonă ca aceia care rămăseseră pe teritoriul german să fie concentrați în orașe mai mari, cu legături bune de cale ferată. Este plănuită o mișcare masivă a populației. La 30 octombrie, Himmler dă instrucțiuni ca toți evreii din Warthegau să fie transportați cu forța în Guvernământul General. Casele lor urmau să le fie date coloniștilor *Volksdeutsche*, care nu locuiseră niciodată în interiorul granițelor Reichului și a căror germană vorbită era de obicei de neînțeles.

Hans Frank, tiranul nazist arogant și corupt care conducea Guvernământul General pentru propriul său profit din castelul regal de la Cracovia, se înfurie când i se spune să

se pregătească să primească mai multe sute de mii de evrei și polonezi deportați. Nu se întocmise niciun plan pentru adăpostirea sau hrănirea victimelor acestei migrații forțate și nimeni nu se gândise care urma să fie soarta lor. Teoretic, evreii suficient de rezistenți urmau să fie folosiți pentru muncă silnică. Restul urmau să fie închiși în ghetouri temporare, în orașele mai mari, până vor putea fi recolonizați. Evreii prinși în ghetouri, fără bani și cu hrană puțină, erau de multe ori lăsați să moară de foame și de boală. Cu toate că nu exista încă un program de anihilare propriu-zisă, acesta a reprezentat un pas important în direcția respectivă. Și pentru că dificultățile de relocare a evreilor într-o „colonie” încă nedesemnată s-au dovedit mai mari decât își imaginaseră, curând începe să prindă contur ideea că uciderea lor poate fi mai ușoară decât strămutarea.

În timp ce jaful, crimele și condițiile haotice din zonele ocupate de naziști făceau ca viața să fie îngrozitoare, nici pentru polonezii de pe partea sovietică a noii frontiere interne nu era cu mult mai bine.

Ura lui Stalin față de Polonia data din perioada Războiului Sovieto-Polonez și înfrângerii Armatei Roșii în Bătălia de la Varșovia din 1920, pe care polonezii o numeau Miracolul de pe Vistula. Stalin fusese dur criticat pentru contribuția sa la eșecul Armatei 1 Cavalerie în susținerea forțelor mareșalului M.N. Tuhacevski, pe care îl executase sub acuzații false în 1937, la începutul epurării pe care o aplicase în Armata Roșie. În anii '30, NKVD are ca țintă, sub acuzația de spionaj, un număr mare de polonezi din Uniunea Sovietică, în cea mai mare parte comuniști.

Nikolai Iejov, șeful NKVD în timpul Marii Terori, devine obsedat de conspirații poloneze imaginare. Polonezii din NKVD sunt epurați, iar, prin Ordonanța 00485 din 11 august 1937, polonezii sunt definiți implicit drept dușmani ai statului. Atunci când Iejov raportează după primele douăzeci de zile de arestări, torturi și execuții, Stalin îi laudă munca: „Foarte bine! Continuă să sapi și să cureți mizeria asta poloneză. Elimin-o pentru binele Uniunii Sovietice”. În acțiunea antipoloneză din timpul Marii Terori, 143 810 oameni sunt arestați pentru spionaj și 111 091 sunt executați. În acea perioadă, exista o posibilitate de patruzeci de ori mai mare să fie executați polonezi decât alți cetățeni sovietici.

În urma Tratatului de la Riga din 1921, care pusese capăt Războiului Sovieto-Polonez, Polonia victorioasă anexase părțile vestice din Belarus și Ucraina. Atunci, acestea fuseseră colonizate de un număr mare de legionari ai mareșalului Jozef Pilsudski. Însă după invazia Armatei Roșii din toamna lui 1939, peste cinci milioane de polonezi se trezesc sub dominația sovietică, în care patriotismul polonez era văzut drept contrarevoluționar prin definiție. NKVD arestează 109 400 de oameni, dintre care mulți sunt trimiși în lagărele de muncă silnică ale gulagului, iar 8 513 sunt executați. Autoritățile sovietice îi luaseră la ochi pe toți cei care puteau avea un rol

în menținerea naționalismului polonez, cum ar fi proprietarii de pământ, avocații, profesorii, preoții, ziaștii și ofițerii. A fost o politică deliberată de luptă de clasă și de decapitare națională. Polonia de Est, ocupată de Armata Roșie, urma să fie scindată și înglobată în Uniunea Sovietică, regiunea de nord devenind parte a Belarusului, iar cea de sud fiind alipită la Ucraina.

Deportările în masă în Siberia sau Asia Centrală încep la 10 februarie 1940. Regimintele de pușcași ale NKVD adună 139 794 de civili polonezi la temperaturi de minus 30 de grade Celsius. Primul val de familii selectate sunt trezite de strigăte și de lovituri în ușă cu patul puștii. Soldații Armatei Roșii sau miliția ucraineană, sub comanda unui ofițer NKVD, intrau și își îndreptau armele spre ei, urlând amenințări. Răsturnau paturile și căutau în dulapuri presupuse arme ascunse. „Voi sunteți elita poloneză“, le spune ofițerul NKVD membrilor familiei Adamczyk. „Voi sunteți nobili și stăpâni polonezi. Sunteți dușmani ai poporului.“ O formulă mai frecventă folosită de NKVD era „Un polonez rămâne întotdeauna un *kulak*“ – termenul sovietic peiorativ pentru un țăran bogat și reacționar.

Familiilor nu li se lasă prea mult timp să se pregătească pentru îngrozitoarea călătorie, fiind nevoite să-și abandoneze pentru totdeauna căminul și fermele. Cei mai mulți sunt împietriți la acel gând. Bărbații și fiii sunt obligați să îngenuncheze cu fața la perete, în timp ce femeilor li se permite să-și strângă din lucruri, cum ar fi o mașină de cusut ca să aibă un venit acolo unde erau duși, ustensile de bucătărie, așternuturi, fotografii de familie, păpușa de cârpe și manualele de școală ale copiilor. Unii soldați sovietici erau clar stânjeniți de misiunea lor și murmurau scuze. Câteva familii sunt lăsate să își mugă vacile înainte să plece sau să sacrifice câțiva pui ori un purceluș pentru hrană în călătoria de trei săptămâni în vagoanele de vite. Tot restul trebuia lăsat în urmă. Se năștea diaspora poloneză.

De la Războiul Ciudat la Blitzkrieg

SEPTEMBRIE 1939–MARTIE 1940

Îndată ce a devenit evident că valurile de bombardiere ale inamicului nu aveau să facă imediat una cu pământul Londra și Parisul, viața aproape că revine la normal. Războiul avea o „calitate ciudată, somnambulă“, scria un comentator al vieții cotidiene din Londra. În afară de riscul de a te lovi de vreun stâlp, cel mai mare pericol pe care îl presupunea întreruperea curentului era să fii lovit de vreo mașină. În Londra, peste 2 000 de pietoni au fost uciși în ultimele patru luni ale lui 1939. Întunericul absolut încuraja unele cupluri tinere să facă sex în picioare, în ușile magazinelor, un sport care curând devine un subiect pentru glume de musical. Cinematografele și teatrele se redeschid treptat. La Londra, puburile sunt ticsite de oameni. La Paris, cafenelele și restaurantele sunt pline, în timp ce Maurice Chevalier cântă hitul momentului, *Paris sera toujours Paris*. Soarta Poloniei aproape că fusese dată uitării.

În timp ce războiul de pe uscat și din aer lânzezea, cel de pe mare se intensifica. Pentru britanici, acesta începuse cu o tragedie. La 10 septembrie 1939, submarinul HMS *Triton* scufundă alt submarin, HMS *Oxley*, crezând că era vorba de un submarin german. Primul submarin german este scufundat la 14 septembrie de distrugătoarele ce însoțeau portavionul HMS *Ark Royal*. Însă la 16 septembrie, submarinul german U-29 reușește să scufunde portavionul învechit HMS *Courageous*. Cu aproape o lună mai târziu, Marina Regală suferă o lovitură mult mai puternică atunci când submarinul U-47 pătrunde în liniile de apărare din Scapa Flow, în Insulele Orkney, și scufundă cuirasatul HMS *Royal Oak*. Încrederea Marii Britanii în puterea flotei sale este zguduită profund.

Între timp, cele două cuirasate de buzunar din Atlantic, *Deutschland* și *Admiral Graf Spee*, primiseră permisiunea de a porni serios războiul. Însă Kriegsmarine face o mare greșală pe 3 octombrie, când *Deutschland* ia un cargobot american ca pradă de război. După invadarea brutală a Poloniei, acest lucru face ca opinia publică din Statele Unite să se întoarcă împotriva Pactului de Neutralitate, care interzicea vânzarea

de arme unui stat beligerant și, implicit, în favoarea Aliatilor, care aveau nevoie să le cumpere.

La 6 octombrie, Hitler anunță în Reichstag propunerea de pace pentru Marea Britanie și Franța, presupunând că acestea vor fi de acord cu faptul că ocupase Polonia și Cehoslovacia. Chiar a doua zi, fără ca măcar să aștepte răspunsul acestora, Hitler începe discuțiile cu comandanții supremi și cu generalul de artilerie Halder despre o ofensivă în Vest. Înaltul comandament al armatei, OKH, primește ordin să întocmească un plan, „Planul Galben”, pentru un atac care ar fi urmat să aibă loc peste cinci săptămâni. Însă argumentele înalților comandanți în privința dificultăților reamplasării trupelor, aprovizionării și anotimpului întârziat pentru asemenea operațiune îl exasperează. Probabil este la fel de deranjat când, la 10 octombrie, Berlinul fierbe în urma zvonului că britanicii erau de acord cu termenii păcii. Petrecerile spontane din piețe și din *Gasthaus* se transformă în descurajare când mult așteptatul discurs de la radio al lui Hitler arată că pacea nu fusese decât o dorință fantezistă. Goebbels e furios mai ales din cauza lipsei de entuziasm față de război care tocmai fusese demonstrată.

La 5 noiembrie, Hitler acceptă să se întâlnească cu Generaloberst von Brauchitsch, comandantul suprem al armatei. Brauchitsch, care fusese rugat de ceilalți înalți ofițeri să rămână de neclintit împotriva unei invazii timpurii, îl avertizează pe Hitler să nu îi subestimeze pe francezi. Din cauza lipsei munițiilor și echipamentului, armata avea nevoie de mai mult timp. Hitler îl întrerupe pentru a-și exprima disprețul față de francezi. Apoi Brauchitsch încearcă să îl convingă că, în timpul campaniei poloneze, armata germană se dovedise lipsită de disciplină și slab instruită. Hitler explodează, cerând exemple. Brauchitsch, foarte fâstăcit, nu e capabil să îi dea niciunul. Hitler își dă afară comandantul, care tremura umilit pe deplin, cu remarcă amenințătoare că el cunoștea „spiritul din Zossen (sediul OKH) și era hotărât să-l zdrobească”.

Halder, șeful Statului-Major al Armatei, care cochetase cu ideea unei lovituri militare pentru a-l îndepărta pe Hitler, se teme că acea remarcă a Führerului indica faptul că Gestapoul îi știa planurile. Distruge orice dovadă incriminatoare. Halder, care arăta mai degrabă a profesor german din secolul al XIX-lea, cu părul său *en brosse* și pince-nez, avea să simtă presiunea nerăbdării lui Hitler față de conservatorismul Statului-Major.

În tot acest timp, Stalin se grăbise să culeagă roadele oferite de acordurile Molotov-Ribbentrop. Imediat după ce acțiunea sovieticilor de a ocupa estul Poloniei este încheiată, Kremlinul își impune așa-zisele „tratate de ajutor reciproc” în statele baltice. Iar la 5 octombrie, guvernului finlandez i se cere să trimită reprezentanți la Moscova. O săptămână mai târziu, Stalin le prezintă o listă de pretenții care făceau parte din schița unui alt tratat. Printre acestea se număra concensionarea către Uniunea Sovietică a peninsulei Hanko și transferul către Uniunea Sovietică a mai multor insule din golful Finlandei, împreună cu o parte din peninsula Ribachi de lângă Murmansk și portul

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



Petsamo. Altă pretenție susținea ca granița istmului Karelia de la nord de Leningrad să fie mutată cu treizeci și cinci de kilometri spre nord. La schimb, finlandezilor li se oferea o zonă în mare parte nelocuită a nordului sovietic al Kareliei.

Negocierile de la Moscova au continuat până la 13 noiembrie fără a se ajunge la un acord final. Stalin, convins că finlandezii nu aveau nici sprijin internațional, nici dorința de a se lupta, se hotărâște să le invadeze teritoriul. Pretextul său neconvincător a fost un „guvern în exil” marionetă, compus dintr-o mână de comuniști finlandezi, care cereau ajutor frățesc din partea Uniunii Sovietice. Forțele sovietice provoacă un incident de frontieră lângă Mainila, în Karelia. Finlandezii cer ajutor din partea Germaniei, însă guvernul nazist refuză să le acorde sprijin și îi sfătuiește să cedeze.

La 29 noiembrie, Uniunea Sovietică rupe relațiile diplomatice. În ziua următoare, trupe din districtul militar Leningrad atacă pozițiile finlandeze, iar bombardierele aviației Armatei Roșii fac raiduri asupra capitalei Helsinki. Începuse Războiul de Iarnă. Liderii sovietici presupuneau că acea campanie va fi una fără impedimente, la fel ca ocuparea estului Poloniei. Voroșilov, comisarul apărării, dorea să termine la timp pentru aniversarea de șazeci de ani a lui Stalin, din 21 decembrie. Dmitri Șostakovici primește ordin să compună o piesă pentru sărbătorirea evenimentului.

În Finlanda, mareșalul Carl Gustav Mannerheim, fost ofițer al Gărzilor de cavalerie ale țarului și eroul din războiul de independență împotriva bolșevicilor, este chemat de la pensie în funcția de comandant suprem. Finlandezii, cu o armată sub 150 000 de oameni, dintre care mulți erau rezerviști și adolescenți, înfruntă forțele de peste un milion de oameni ale Armatei Roșii. Liniile lor de apărare, de-a curmezișul istmului Kareliei, la sud-vest de lacul Ladoga, cunoscute drept Linia Mannerheim, constau în principal din tranșee, buncăre câptușite cu bușteni și câteva fortificații din beton. De asemenea, finlandezii erau ajutați de păduri și lacuri mici, care dirijau toate liniile de înaintare spre câmpurile lor minate, pregătite cu grijă.

În ciuda sprijinului masiv oferit de artilerie, Armata a 7-a sovietică are parte de o surpriză urâtă. Diviziile sale de infanterie sunt la început întârziate de forțele de apărare și lunetiștii de la graniță. În lipsa unor detectoare de mine și având ordinul de a avansa fără întârziere, comandanții sovietici, pur și simplu, își împingeau oamenii înainte prin câmpurile minate, acoperite de zăpadă, din fața Liniei Mannerheim. Soldaților Armatei Roșii, cărora li se spusese că finlandezii îi vor întâmpina cu brațele deschise, ca pe niște frați și eliberatori de sub capitaliștii asupritori, realitatea conflictului le subminează moralul în timp ce se chinuie să înainteze prin câmpurile înzăpezite către pădurile de mesteceni care ascundeau părți ale Liniei Mannerheim. Finlandezii, maeștri ai camuflajului de iarnă, îi doboară cu mitralierele.

În nordul îndepărtat al Finlandei, trupele sovietice din Murmansk atacă zona minieră și portul Petsamo, însă încercările lor de a continua spre sud și de a tăia prin mijlocul

Finlandei dinspre est către Golful Bothnia se dovedesc absolut dezastruoase. Stalin, uimit că finlandezii nu capitulasera imediat, îi ordonă lui Voroșilov să-i zdrobească făcând uz de forțele superioare numerice ale Armatei Roșii. Comandanții Armatei Roșii, îngroziți de epurări și paralizați de rigiditatea cazană înăbușitoare care urmașe după aceea, nu puteau decât să trimită tot mai mulți oameni la moarte. Pe temperaturi de minus 40 de grade Celsius, soldații sovietici, prost echipați și neinstruiți pentru acel tip de război de iarnă, ieșeau în evidență în mantalele lor maro în timp ce se împleticeau prin zăpada înaltă. Printre lacurile înghețate și pădurile din centrul și nordul Finlandei, coloanele sovietice nu aveau decât puține rute de urmat, prin păduri. Acolo cădeau în capcana unor atacuri fulgerătoare ale soldaților finlandezi pe schiuri, înarmați cu mitraliere Suomi, grenade și cuțite de vânatoare cu care-și ucideau victimele.

Finlandezii adoptă ceea ce ei denuceau „tactica tăierii de bușteni”, tăind coloanele inamice în secțiuni și întrerupându-le rutele de aprovizionare pentru a le înfrumeta. Apărând în tăcere din ceața înghețată, soldații pe schiuri aruncau grenade sau cocktailuri Molotov spre tancurile și artileria sovietice, apoi dispăreau la fel de rapid. Era o formă de război de semigherilă, pentru care Armata Roșie era complet nepregătită. Fermele, staulele și hambarele erau arse de către finlandezi, pentru ca trupele Armatei Roșii să nu aibă unde să se adăpostească în timpul campaniei. Drumurile erau minate și înșesate de capcane. Toți cei răniți în aceste atacuri mureau curând, înghețați. Soldații sovietici începuseră să-i numească pe soldații finlandezi schiori camuflați drept *belya smert* – sau „moartea albă”. Divizia 163 Carabinieri este înconjurată lângă Suomussalmi, apoi Divizia 44 Carabinieri, care înainta în sprijinul acesteia, este separată în urma unor atacuri și, la rândul ei, cade victimă fantomelor albe care apăreau dintre copaci.

„Pe o distanță de șase kilometri”, scrie jurnalista americană Virginia Cowles când vizitează mai târziu câmpul de luptă, „drumul și pădurile erau înșesate de cadavre de bărbați și de cai; cu epave de tancuri, bucătării de teren, camioane, afeturi, hărți, cărți și articole de îmbrăcăminte. Cadavrele erau înghețate și tari ca lemnul pietrificat, iar culoarea pielii lor era ca a mahonului. Unele cadavre erau aruncate peste altele, ca o grămadă de gunoi, acoperite doar cu o pătură miloasă de zăpadă; altele erau rezemate de copaci în posturi groțeste. Toți erau înghețați în pozițiile în care încercaseră să se încălzească. L-am văzut pe unul cu mâinile înțeleștate pe o rană din stomac; pe altul chinându-se să își deschidă gulerul hainei.”

O soartă similară are și Divizia 122 Carabinieri, care înainta spre sud-vest dinspre peninsula Kola, către Kemijarvi, unde soldații sunt luați prin surprindere și masacrați de forțele generalului K.M. Wallenius. „Ce ciudate erau aceste trupuri pe drum”, scria prima jurnalistă străină care a văzut eficiența rezistenței curajoase a finlandezilor. „Frigul îi înghețase în pozițiile în care căzuseră. Și, în plus le contractase ușor trupurile

și trăsăturile, dându-le un aspect artificial, de ceară. Întregul drum semăna cu reprezentarea uriașă din ceară a unei scene de luptă, regizate cu grijă... un bărbat era rezemat de roata unui vagon, cu un fir în mâini; altul își punea cartușe în pușcă.”

Condamnarea la nivel internațional a invaziei a dus la excluderea Uniunii Sovietice din Liga Națiunilor. Opinia publică din Londra și Paris s-a simțit și mai ofensată de această incursiune decât de atacul asupra Poloniei. Aliatul german al lui Stalin se află la rândul său într-o poziție dificilă. Cu toate că primește un volum tot mai mare de provizii de la Uniunea Sovietică, acum se teme de deteriorarea relațiilor și comerțului cu țările scandinave, în special cu Suedia. Mai presus de orice, conducerea nazistă era deranjată de faptul că britanicii și francezii solicitau guvernelor lor să trimită ajutor militar Finlandei. O prezență a Aliatilor în Scandinavia risca întreruperea livrărilor din Suedia spre Germania a minereului de fier, a cărui calitate înaltă era vitală pentru industria sa de război.

Însă Hitler era în acel moment extrem de încrezător. Îi fusese confirmată părerea că norocul era de partea lui, ajutându-l să își împlinească sarcina sa măreață. La 8 noiembrie își ține discursul anual la Bürgerbräukeller în München, locul de unde începuse puciul eșuat al naziștilor din 1923. Georg Elser, ebenist, umpluse în secret un stâlp cu explozibil, în apropierea podiumului. Însă, de data aceea, Hitler își scurtase vizita pentru a se întoarce la Berlin, iar, la douăsprezece minute după plecarea lui, o explozie uriașă distrusese locul, omorând mai mulți „vechi luptători” naziști ai săi. Conform unui comentator, reacția de la Londra la aflarea veștii a fost „rezumată într-un «Ghinion» calm, tipic britanic, ca și când cineva ar fi ratat un fazan”. Cu un optimism deplasat, britanicii se linișteau la ideea că era doar o chestiune de timp până când germanii vor scăpa singuri de regimul lor îngrozitor.

Elser este arestat în aceeași seară în timp ce încerca să treacă în Elveția. Cu toate că era evident că lucrase complet singur, propaganda nazistă dă imediat vina pe Serviciile Secrete Britanice pentru atentatul la viața Führerului. Himmler are ocazia perfectă de a exploata această legătură fictivă. Walter Schellenberg, expert în informații în cadrul SS, deja intrase în legătură cu doi ofițeri SIS britanici, pe care îi convinsese că făcea parte dintr-o conspirație anti-Hitler din Wehrmacht. A doua zi îi convinge să se întâlnească din nou cu el la Venlo, la granița olandeză. Promite să aducă și un general german antinazist cu el. Însă, în schimb, cei doi ofițeri britanici se trezesc înconjurați și prinși de un grup SS cu misiunea de a-i aresta. Acesta era condus de Sturmbannführer Alfred Naujocks, care coordonase atacul fals asupra stației radio Gleiwitz, la sfârșitul lui august. Acela nu avea să fi singura operațiune secretă britanică complet eșuată din Olanda.

Acest dezastru a fost ascuns publicului britanic, care cel puțin și-a recăpătat mândria în acea lună datorită Marinei Regale. La 23 noiembrie, nava comercială înarmată HMS

Rawalpindi dă o ripostă crucișătoarelor germane *Gneisenau* și *Scharnhorst*. Într-o acțiune fără speranță, de mare curaj, care, inevitabil, a fost comparată cu cea a lui Sir Richard Grenville în care *Revenge* a înfruntat galioanele spaniole superioare, artileriștii au luptat până la moarte. *Rawalpindi*, în flăcări de la prora la pupa, se scufundă cu steagul de luptă încă fluturând.

Apoi, la 13 decembrie, în largul coastei Uruguayului, escadra comandorului Henry Harwood, cu crucișătoarele HMS *Ajax*, *Achilles* și *Exeter*, zărește cuirasatul de buzunar *Admiral Graf Spee*, care deja scufundase nouă vapoare. Căpitanul Hans Langsdorff, comandantul navei, era foarte respectat datorită comportamentului onorabil față de echipajul învins. Însă Langsdorff a crezut în mod eronat că navele britanice erau doar distrugătoare, așa că nu a evitat bătălia, cum ar fi trebuit să o facă, cu toate că era superior din punct de vedere militar adversarilor săi, cu tunurile sale de 27 cm. *Exeter*, care a atras asupra sa focurile de pe *Graf Spee*, suferă distrugerii masive, în timp ce *Ajax* și *Achilles*, cu echipaj din Noua Zeelandă, încearcă să se apropie pentru a lansa torpile. Cu toate că navele din escadra britanică sunt grav avariate, *Graf Spee*, lovit la rândul său, părăsește scena de luptă la adăpostul unui nor de fum și se îndreaptă spre portul Montevideo.

În zilele următoare, britanicii îl fac pe Langsdorff să creadă că escadra lor primește întăriri masive. Dar la 17 decembrie, după ce întâi își debarcă prizonierii și cea mai mare parte a echipajului, Langsdorff scoate *Graf Spee* în estuarul fluviului La Plata și îl scufundă. Se sinucide la scurt timp după aceea. Britanicii sărbătoresc această victorie într-un moment în care aveau nevoie de ceva care să le ridice moralul. Hitler, de teamă ca *Deutschland* să nu aibă aceeași soartă, ordonă ca numele navei să fie schimbat în *Lützow*. Nu-și dorea ca ziarele din toată lumea să titreze că o navă denumită „Germania” fusese scufundată. Pentru el, simbolurile aveau o importanță capitală, așa cum avea să se vadă mai clar după ce războiul s-a întors împotriva lui.

După ce Ministerul Propagandei al lui Goebbels le spusese că bătălia de pe fluviul La Plata fusese o victorie, germanii sunt zguduiți să afle că *Graf Spee* a fost scufundat. Autoritățile naziste încearcă să se asigure că veștile nu stricau „Crăciunul lor de război”. În timpul sărbătorilor, rațiile sunt mărite, iar populația este încurajată să admire victoria devastatoare asupra Poloniei. Cei mai mulți oameni sunt convinși că în curând avea să urmeze pacea, din moment ce atât Germania, cât și Uniunea Sovietică le ceruseră Aliților să accepte realitatea distrugerii Poloniei.

Cu reportaje de știri prezentând copii în jurul brazilor de Crăciun, Ministerul Propagandei produce un spectacol siropos al sentimentalității germane. Însă multe familii sunt bântuite de o neliniște îngrozitoare. Cu toate că în anunțurile oficiale un copil cu handicap sau o rudă vârstnică murise de „pneumonie” în vreo instituție, începușeră să se amplifice bănuielele că aceștia erau, de fapt, gazați în urma unui program

derulat de SS și de reprezentanții domeniului medical. Ordinul lui Hitler de eutanasiere fusese semnat în octombrie, însă este antedatată la izbucnirea războiului, pe 1 septembrie, pentru a acoperi primele masacre ale SS cărora le căzuseră victime aproximativ 2 000 de pacienți polonezi din aziluri, dintre care unii fuseseră împușcați în cămășile de forță. Asaltul sub acoperire al naziștilor asupra „degeneraților”, „gurilor inutile” și „viilor care nu își merită viața” a reprezentat primul pas către anihilarea deliberată a celor pe care îi categorizau drept „subumani”. Hitler așteptase începutul războiului pentru a masca acest program extrem de eugenie. Astfel, până în august 1941, sunt uciși peste 100 000 de germani cu handicap fizic și mental. În Polonia, omorurile continuă, în principal prin împușcare în ceafă, însă uneori în camioane sigilate, în care se introduceau gaze de eşapament și, de asemenea, pentru prima dată, într-o cameră de gaze improvizată în Poznań: un proces pe care Himmler vine personal să îl supravegheze. Alături de persoanele cu dizabilități au mai fost uciși prostituate și țigani.

Hitler, care, pe toată durata războiului, se dezice de pasiunea lui pentru cinema, renunță și la Crăciun. În perioada sărbătorilor face mai multe vizite-surpriză foarte mediatizate la Wehrmacht și la unitățile SS, inclusiv Regimentului *Grossdeutschland*, aerodromurilor și bateriilor antiaeriene *Luftwaffe*, dar și la SS *Leibstandarte Adolf Hitler*, care atunci se relaxa după campania criminală din Polonia. De Anul Nou se adresează națiunii la radio. Proclamând o „Nouă ordine în Europa”, spune: „Vom vorbi de pace doar după ce vom fi câștigat războiul. Lumea capitalistă evreiască nu va apuca secolul XXI”. Nu face nicio referire la „bolșevismul evreiesc”, după ce tocmai îl felicitase pe Stalin cu ocazia celei de-a șaizecea aniversări a zilei de naștere a acestuia, un mesaj care includea, de asemenea, și urări de bine „pentru viitorul prosper al popoarelor Uniunii Sovietice prietene”. Stalin răspunde: „Prietenia dintre poporul Germaniei și Uniunea Sovietică, pecetluită cu sânge, are toate premisele pentru a fi de durată și puternică”. Chiar și sub cerințele ipocrite ale relației lor nefirești, fraza „pecetluită cu sânge”, referitoare la dublul atac asupra Poloniei, constituia nu doar o culme a nerușinării, ci și un semn rău pentru viitor.

Stalin nu avea cum să fie prea binedispus la finalul aceluia an. Forțele finlandeze înaintaseră pe teritoriul sovietic. Este obligat să accepte că rezultatele dezastruoase ale Armatei Roșii din timpul Războiului de Iarnă fuseseră, în parte, din vina acolitului său incompetent, mareșalul Voroșilov. Umilirea Armatei Roșii în ochii întregii lumi trebuia oprită, mai ales în condițiile în care era alarmat de eficiența devastatoare a tacticilor *Blitzkrieg*-ului german în campania poloneză.

Astfel că decide să îl aducă pe comandantul de armată S.K. Timoșenko pentru a conduce un Front de Nord-Vest. La fel ca Voroșilov, Timoșenko era alt veteran al

Armatei 1 Cavalerie, în care Stalin servise drept comisar în Războiul Civil Rus, însă măcar avea ceva mai multă imaginație. Au fost comandate arme și echipament noi, inclusiv cele mai noi puști, sănii cu motor și tancuri KV grele. În loc de atacuri în masă ale infanteriei, pentru a zdrobi apărarea finlandeză, forțele sovietice voiau să se bazeze pe artilerie.

O nouă ofensivă sovietică împotriva Liniei Mannerheim începe la 1 februarie 1940. Forțele finlandeze sunt covârșite sub asalt. Patru zile mai târziu, ministrul finlandez de externe ia un prim contact cu doamna Aleksandra Kollontay, ambasadoarea sovietică la Stockholm. Britanicii și mai ales francezii sperau să mențină rezistența Finlandei. Astfel că au făcut apel la guvernele norvegian și suedez pentru a obține drepturi de tranzit pentru o forță de expediție care să vină în ajutorul finlandezilor. Germanii se îngrijorează și încep să studieze posibilitatea trimeriei de soldați în Scandinavia pentru a preîntâmpina o venire a Aliaților.

Atât guvernul britanic, cât și cel francez iau, de asemenea, în considerare posibilitatea de a ocupa orașul Narvik din Norvegia și zonele miniere din nordul Suediei pentru a întrerupe aprovizionarea Germaniei cu minereu de fier. Însă guvernele suedez și norvegian se temeau să nu fie târate în război. Acestea refuză solicitările britanicilor și francezilor de a le traversa teritoriul pentru a-i ajuta pe finlandezi.

La 29 februarie, finlandezii, fără speranța unui ajutor străin, se hotărăsc să discute pretențiile inițiale ale Uniunii Sovietice, iar la 13 martie se semnează un tratat la Moscova. Termenii sunt duri, însă putea fi mult mai rău. Finlandezii arătasera cu hotărâre că erau pregătiți să-și apere independența, însă, cel mai important, Stalin nu dorea să continue un război care i-ar fi putut aduce în scenă pe Aliații din Vest. De asemenea, este obligat să accepte că propaganda Cominternului fusese ridicol de amăgitoare, așa că renunță la guvernul său marionetă de comuniști finlandezi. Armata Roșie avea 84 994 de morți și dispăruți și 248 090 de răniți și bolnavi. Finlandezii aveau 25 000 de morți.

Însă Stalin își continuă răzburarea asupra Poloniei. La 5 martie 1940, împreună cu Biroul Politic, aprobă planul lui Beria de a-i asasina pe ofițerii polonezi și pe alți potențiali lideri care rezistasera la toate încercările de „reeducare” comunistă. Acțiunea era parte a politicii lui Stalin de a distruge o viitoare Polonie independentă. Cele 21 892 de victime sunt luate din închisori în camioane și duse în cinci locuri de execuție. Cel mai faimos este pădurea Katyn de lângă Smolensk, în Belarus. NKVD își notase adresele familiilor victimelor, când acestea fuseseră lăsate să scrie acasă. Și membrii familiilor lor sunt luați și, astfel, 60 667 de oameni sunt deportați în Kazahstan. Curând după aceea, peste 65 000 de evrei polonezi, care fugiseră de SS însă refuzaseră să accepte pașapoarte sovietice, sunt deportați în Kazahstan și Siberia.

Între timp, guvernul francez urmărea să ducă războiul la o distanță cât mai mare de teritoriul său. Daladier, exasperat de sprijinul comuniștilor francezi față de pactul

nazisto-sovietic, se gândea că Aliții ar putea slăbi Germania atacând aliatul lui Hitler. Propune un raid de bombardament asupra instalațiilor petroliere sovietice de la Baku și din Caucaz, însă britanicii îi conving pe francezi să renunțe la idee, întrucât risca să aducă Uniunea Sovietică în război de partea germană. Daladier demisionează și este înlocuit la 20 martie de Paul Reynaud.

Armata franceză, care dusese greul eforturilor Aliților în Primul Război Mondial, era considerată cea mai puternică din Europa și sigur capabilă să își apere propriul teritoriu. Observatorii mai perspicace erau mai puțin convinși. Încă din martie 1935, mareșalul Tuhacevski prezisese că armata franceză nu va putea să facă față unui asalt german. În opinia lui, punctul slab al acesteia era faptul că reacționa prea încet la un atac. Acest lucru era cauzat nu doar de o mentalitate rigid defensivă, ci și de lipsa aproape completă a comunicațiilor radio. În orice caz, germanii reușiseră în 1938 să spargă codurile franceze învechite.

Președintele Roosevelt, care acordase o atenție deosebită scrisorilor pe care le primea de la ambasada sa de la Paris, era la rândul său conștient de slăbiciunea francezilor. Forțele aeriene abia începeau să înlocuiască vechile avioane. Armata, cu toate că era una dintre cele mai mari din lume, era greoaie, de modă veche și se baza mult prea mult pe linia sa de apărare Maginot de la granița germană, fapt care îi dădea o mentalitate inflexibilă. Pierderile sale uriașe din Primul Război Mondial, cu 400 000 de răniți doar în bătălia de la Verdun, stăteau la baza acestei mentalități de buncăr. Și, așa cum observau mulți jurnaliști, atașați militari și comentatori, stagnarea politică și socială a țării după atâtea scandaluri și guverne căzute distrusese orice speranță de unitate și hotărâre într-o situație de criză.

Roosevelt, cu o clarviziune admirabilă, vede că singura speranță pentru democrație și pentru interesele pe termen lung ale Statelor Unite era să sprijine Marea Britanie și Franța împotriva Germaniei naziste. Într-un final, la 4 noiembrie 1939, legea „cash and carry” adoptată de Congres este ratificată. Această primă înfrângere a izolaționiștilor le permite celor două puteri aliate să cumpere arme.

În Franța persista un aer de ireal. Un corespondent Reuters care vizita frontul inert i-a întrebat pe soldați de ce nu trăgeau în soldații germani care mergeau pe sub nasul lor. Aceștia au părut șocați. *Ils ne sont pas méchants* (Dar nu sunt răi – n.trad), răspunde unul. „Iar dacă tragem, vor trage și ei.” Patrulele germane care testau terenul de-a lungul liniei descoperă curând incompetența și lipsa instinctului agresiv ale celor mai multe formațiuni franceze. Iar propaganda germană continuă să promoveze ideea că britanicii voiau să-i facă pe francezi să ducă greul războiului.

În afară de anumite acțiuni pe pozițiile defensive, armata franceză nu beneficiase de prea multă instruire. Soldații ei, pur și simplu, așteptau. Inactivitatea ducea la moral

scăzut și la depresie – *le cafard*. Politicienii încep să audă de beții, absențe nemotivate și aspectul neîngrijit al soldaților în public. „Nu-ți poți petrece tot timpul jucând cărți, bând și scriind scrisori acasă nevastei”, scria un soldat. „Stăm întinși pe paie și căscăm și chiar începe să ne placă să nu facem nimic. Ne spălăm tot mai puțin, nu ne mai deranjăm să ne bărbierim, nu mai facem efortul de a da cu mătura sau de a ne strânge masa după ce mâncăm. Alături de plictiseală, murdăria domnește în bază.”

Jean-Paul Sartre, în stația sa meteorologică din armată, găsește timp să scrie primul volum din *Chemins de la liberté* și o parte din *L'Etre et le néant*. În acea iarnă, scria el, important era „să dormi, să mănânci și să nu-ți fie frig. Atâta tot”. Generalul Édouard Ruby observa: „Fiecare exercițiu fizic era considerat un necaz, o corvoadă. După mai multe luni de stagnare, nimeni nu mai credea în război”. Însă nu toți ofițerii se complăceau în acea stare de spirit. Realistul colonel Charles de Gaulle, promotor fervent al creării de divizii de blindate ca în armata germană, avertiza că „să fii inert înseamnă să fii învins”. Însă apelurile lui sunt respinse de generalii iritați.

Tot ce făcea înaltul comandament francez pentru a menține moralul era să organizeze distracții pentru linia frontului, cu vizite din partea unor actori și cântăreți faimoși precum Édith Piaf, Joséphine Baker, Maurice Chevalier și Charles Trenet. La Paris, unde restaurantele și cabaretele erau pline, melodia preferată era *J'attendrai* – „Te voi aștepta”. Însă mai îngrijorătoare pentru cauza Aliaților erau personalitățile de dreapta cu poziții influente, care spuneau „Mai bine cu Hitler decât cu Blum”, o referire la liderul socialist al Frontului Popular din 1936, Leon Blum, care era, la rândul său, evreu.

Georges Bonnet, marele conciliator de la Quai d'Orsay, avea un nepot care înainte de război servise ca intermediar pentru banii naziști meniți să finanțeze propaganda antibritanică și antisemită în Franța. Prietenul ministrului de externe Otto Abetz, ulterior ambasadorul nazist la Paris în timpul ocupației, fusese și el profund implicat și apoi expluzat din țară. Chiar și noul prim-ministru Paul Reynaud, partizan hotărât al războiului împotriva nazismului, avea o slăbiciune periculoasă. Amanta lui, contesa Hélène de Portes, „o femeie ale cărei trăsături destul de aspre vădeau o vitalitate și încredere în sine extraordinare”, era de părere că Franța nu ar fi trebuit să-și onoreze vreodată garanția față de Polonia.

Polonia, sub forma unui guvern în exil, sosise în Franța, cu generalul Wladyslaw Sikorski ca prim-ministru și comandant suprem. Cu baza la Angers, Sikorski începe reorganizarea forțelor armate poloneze din cei 84 000 de oameni care fugiseră, în principal prin România, după căderea țării lor. Între timp, în țara-mamă începuse să se dezvolte o mișcare de rezistență poloneză; de fapt, acesta a fost cea care s-a organizat în cel mai scurt timp comparativ cu toate țările ocupate. La jumătatea anului 1940, armata poloneză clandestină număra aproximativ 100 000 de membri doar în Guvernământul

General. Polonia este una dintre foarte puținele țări din imperiul nazist în care o colaborare cu ocupantul a fost, practic, necunoscută.

Francezii erau hotărâți să nu aibă aceeași soartă ca Polonia. Și totuși, cei mai mulți dintre liderii lor și majoritatea populației nu reușiseră să conștientizeze faptul că acel război avea să fie diferit de conflictele de dinainte. Naziștii nu se mulțumeau doar cu compensații și cedarea unei provincii sau două. Intenționau să reordoneze Europa după propria lor imagine brutală.

Dragonul și Soarele-Răsare

1937-1940

Suferința nu era o experiență nouă pentru marea masă săracă a țărănimii chineze. Cunoștea mult prea bine foametea care urma după inundații, secetă, defrișări, eroziunea solului și jafurile armatelor despoților războinici. Trăia în case șubrede de chirpici, iar viața acestor oameni era împovărată de boală, ignoranță, superstiție și exploatarea din partea proprietarilor de pământ, care cereau arendă între jumătate și două treimi din recoltă.

Locuitorii orașelor, inclusiv mulți intelectuali de stânga, tindeau să considere masele rurale drept nimic mai mult decât niște animale de povară fără chip. „Mila față de oameni este complet inutilă”, îi spunea un interpret comunist îndrăzneței ziariste și activiste americane Agnes Smedley. „Sunt prea mulți.” Smedley însăși compara viața lor cu cea a „țăranilor șerbi din Evul Mediu”. Își duceau traiul cu porții minuscule de orez, mei sau dovleac, gătite într-un ceaun de fier, cel mai de preț avut al lor. Mulți mergeau desculți chiar și iarna și purtau pălării de trestie în timp ce munceau vara, aplecați peste câmpuri. Viața lor era scurtă, așa că țărâncile bătrâne, ridate din cauza vârstei și încă șchiopătând pe picioarele lor legate, erau o imagine destul de rară. Mulți nu văzuseră vreodată o mașină sau un avion sau chiar lumină electrică. În cea mai mare parte a ținuturilor rurale, despoții războinici sau proprietarii de pământuri încă domneau în stil feudal.

Viața de la oraș nu era mai bună pentru cei săraci, nici măcar pentru cei cu slujbe. „În Shanghai”, scria un jurnalist american de acolo, „ridicarea trupurilor neînsufletește de copii muncitori de la porțile fabricilor dimineța e o treabă de rutină”. Săracii mai erau asupriți și de percepții lacomi, și de birocrați. În Harbin, fraza tradițională a cerșetorilor era „Dați! Dați! Să deveniți bogat! Să deveniți un oficial!” Uneori, aceasta se schimba în: „Să deveniți bogat! Să deveniți general!” Fatalismul lor era cu atât mai inerent cu cât vreo schimbare socială reală era mai presus de orice imaginație. Revoluția de la 1911 care marcase căderea dinastiei Qing și adusese republica doctorului Sun Yat-sen era făcută de clasa de mijloc și mediul urban. Astfel că, la început,

naționalismul chinez, inflammat de planurile fătife ale Japoniei, a fost cel care a exploatat slăbiciunea țării.

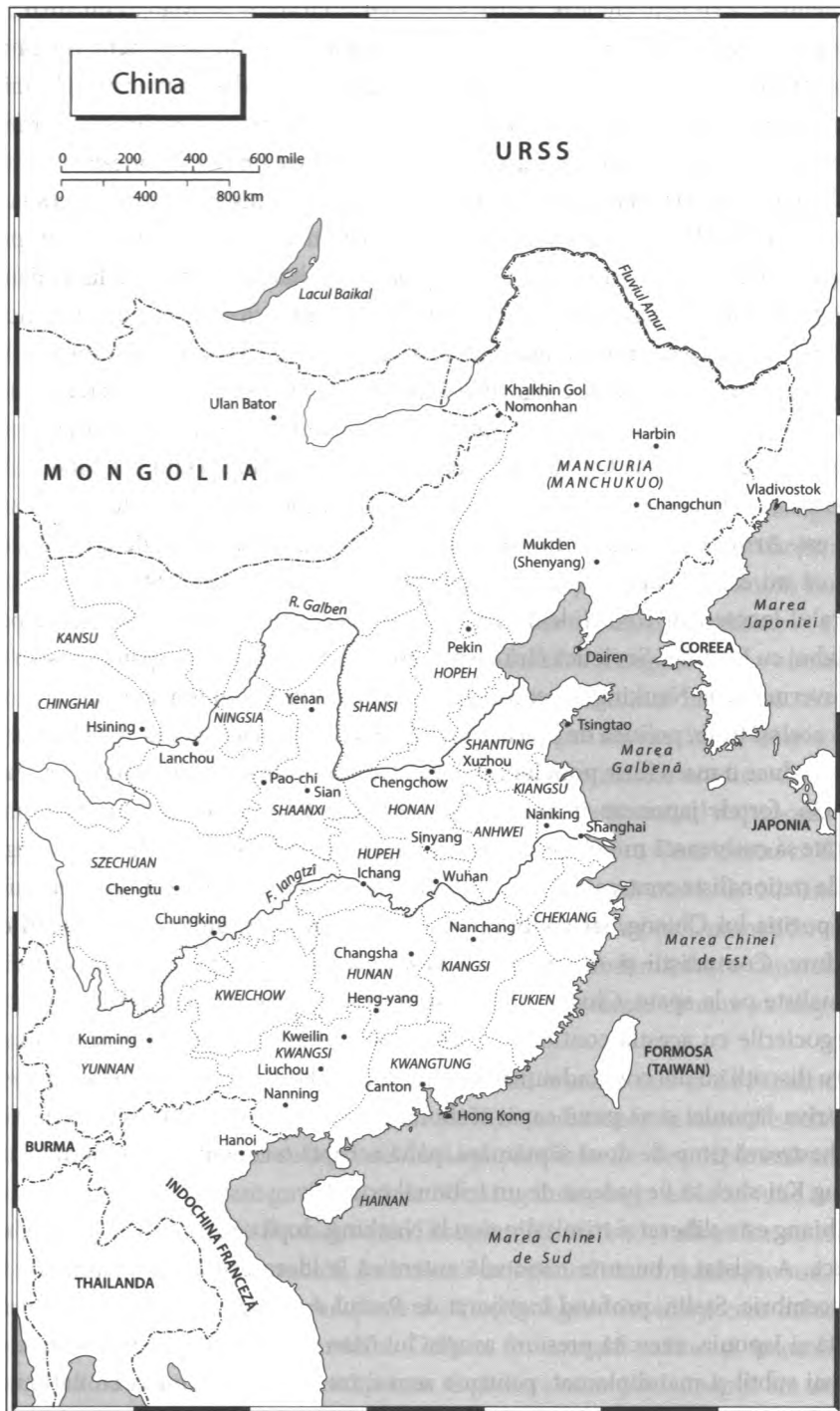
Wang Ching-wei, care devine pentru scurt timp lider al Kuomintang după moartea lui Sun Yat-sen în 1924, este principalul rival al generalului în ascensiune Chiang Kai-shek. Chiang, mândru și ușor paranoic, este profund ambițios și hotărât să devină marele conducător chinez. Un bărbat slab și chel, cu o mustăcioară îngrijită de militar, era un actor politic foarte talentat, însă nu întotdeauna și un bun comandant suprem. Fusesse comandantul Academiei Militare Whampoa, iar studenții săi preferați sunt numiți în posturi-cheie. Totuși, din cauza rivalităților și luptelor dintre facțiuni în interiorul Armatei Naționale Revoluționare și între despoții aliați, Chiang încearcă să își controleze formațiunile de la distanță, provocând de multe ori confuzii și întârzieri.

În 1932, anul de după Incidentul Mukden și ocuparea Manciei de către japonezi, aceștia din urmă transferă detașamente de marină în concesiunea lor din Shanghai, cu intenții beligerante evidente. Chiang prevede un atac mult mai puternic și începe să se pregătească. Generalul Hans von Seeckt, fostul comandant suprem al Reichswehr în timpul Republicii de la Weimar, care sosește în mai 1933, dă sfaturi în privința modului în care armatele naționaliste să se modernizeze și să devină profesioniste. Seeckt și succesorul său, generalul Alexander von Falkenhausen, promovau un război prelungit de uzură ca fiind singura speranță împotriva Armatei Imperiale Japoneze, mai bine instruite. Cu puțină valută la dispoziție, Chiang se hotărăște să ofere wolfram chinezesc la schimb pentru arme germane.

Chiang Kai-shek era un modernist neobosit și, la acea vreme, era inspirat de un idealism autentic. În timpul perioadei cunoscute sub numele de decada Nanking (1928–1937), coordonează un program rapid de industrializare, construire de străzi, modernizare militară și îmbunătățiri în agricultură. De asemenea, urmărea să pună capăt izolării psihologice și diplomatice a Chinei. Cu toate acestea, fiind foarte conștient de slăbiciunea militară a Chinei, este hotărât să evite pe cât posibil un război cu Japonia.

În 1935, Stalin, prin intermediul Cominternului, le ordonă comuniștilor chinezi să creeze un front comun cu naționaliștii împotriva amenințării japoneze. Era o politică pe care mai ales Mao Zedong nu o vedea cu ochi buni după atacurile lui Chiang asupra forțelor comuniste, care îl obligaseră să înceapă Marșul cel Lung din octombrie 1934 pentru a evita distrugerea Armatei sale Roșii. De fapt, Mao, un bărbat solid, cu o voce ciudat de înaltă, era considerat drept disident de către Kremlin, întrucât își dăduse seama că interesele lui Stalin și cele ale Partidului Comunist Chinez nu coincideau. În liniile ideologiei leniniste, el considera că războiul pregătea terenul pentru preluarea puterii în urma unei revoluții.

Pe de altă parte, Moscova nu dorea un război în Orientul Îndepărtat. Interesele Uniunii Sovietice erau considerate mult mai importante decât o victorie pe termen



lung pentru comuniștii chinezi. Astfel, Cominternul îl acuză pe Mao că nu are o „perspectivă internațională”. Iar Mao mai că se apropie de erezie argumentând că principiile marxist-leniniste ale supremației proletariatului urban nu erau aplicabile în China, unde țărănimea trebuie să formeze avangarda revoluției. Promova războiul independent de gherilă și dezvoltarea de rețele în spatele liniilor japoneze.

Chiang își trimite reprezentanții să discute cu comuniștii. Dorea ca aceștia să-și încorporeze forțele în armata Kuomintang. În schimb, primeau o regiune proprie în nord, iar atacurile asupra lor urmau să înceteze. Mao bănuia că politica lui Chiang era să-i împingă într-o zonă în care ar fi fost zdrobiți de japonezii care atacau din Manciuria. Însă Chiang știa că comuniștii nu ar fi făcut niciodată un compromis și nu ar fi lucrat pe termen lung cu alt partid. Singurul lor interes era să obțină toată puterea pentru ei. „Comuniștii sunt o boală de inimă”, spunea el cândva. „Japonezii sunt o boală de piele.”

În timp ce încerca să le țină piept comuniștilor în sudul și centrul Chinei, Chiang nu putea face mare lucru pentru a opri incursiunile și provocările japoneze din nord-est. Armata Kwantung din Manchukuo se certa cu guvernul de la Tokio, susținând că nu era momentul unor compromisuri cu China. Șeful Statului său Major, generalul-locotenent Tojo Hideki, viitorul prim-ministru, spunea că pregătirea pentru un război cu Uniunea Sovietică fără distrugerea „amenințării de la spatele nostru”, care era guvernul de la Nanking, însemna „căutarea necazurilor cu lumânarea”.

În același timp, politica de precauție a lui Chiang Kai-shek față de agresiunea japoneză produce o mare furie populară și demonstrații studentești în capitală. La sfârșitul lui 1936, forțele japoneze înaintează în provincia Suiyuan de la granița mongolă, hotărâte să cucerească minele de cărbune și zăcămintele de minereu de fier din regiune. Forțele naționaliste contraatacă și îi forțează pe japonezi să se retragă. Acest lucru întărește poziția lui Chiang, iar condițiile lui pentru un front unit cu comuniștii devin mai dure. Comuniștii și Alianța Nord-Vestică a dictatorilor militari atacă unitățile naționaliste pe la spate. Chiang dorește să îi suprimă complet pe comuniști, în timp ce negocierile cu aceștia continuau. Însă, la începutul lui decembrie, zboară la Sian pentru discuții cu doi comandanți ai armatei naționaliste, care doreau o linie puternică împotriva Japoniei și să pună capăt războiului civil cu comuniștii. Aceștia îl prind și îl sechestrează timp de două săptămâni, până acceptă termenii lor. Comuniștii cer ca Chiang Kai-shek să fie judecat de un tribunal popular.

Chiang este eliberat și trimis din nou la Nanking, după ce este obligat să își schimbe politica. A existat o bucurie națională autentică la ideea unității anti-japoneze. Iar la 16 decembrie, Stalin, profund îngrijorat de Pactul Anti-Comintern dintre Germania nazistă și Japonia, exercită presiuni asupra lui Mao și asupra lui Chou En-lai, colegul său mai subtil și mai diplomat, pentru a se uni într-un front comun cu naționaliștii. Liderul sovietic se temea că, în cazul în care comuniștii chinezi făceau necazuri în nord,

atunci Chiang Kai-shek ar fi putut forma o alianță cu japonezii împotriva lor. Iar dacă Chiang era înlăturat, atunci Wang Ching-wei, care nu dorea să se lupte cu japonezii, ar fi putut prelua conducerea Kuomintang. Stalin îi încurajează pe naționaliști să creadă că și el va fi de partea lor într-un război împotriva Japoniei, pur și simplu pentru a se asigura că rezistau. Și continuă să meargă pe această idee, fără a avea însă vreo intenție de a implica Uniunea Sovietică în război.

Încă nu se semnase un acord între Kuomintang și comuniști când are loc ciocnirea dintre soldații chinezi și cei japonezi pe Podul Marco Polo, la sud-vest de Pekin, la 7 iulie 1937. Acest incident marchează începutul fazei principale a Războiului Sino-Japonez. Întregul incident a fost o farsă macabră a sorții, care demonstrează caracterul cu totul imprevizibil al evenimentelor în perioade de tensiune. Un singur soldat japonez se pierde în timpul unui exercițiu nocturn. Comandantul companiei sale cere să intre în orașul Wanping să îl caute. Când cererea îi e refuzată, atacă orașul, iar soldații chinezi ripostează, în timp ce soldatul pierdut găsisese singur drumul înapoi spre cazarmă. O altă ironie a fost faptul că Statul-Major de la Tokio încerca, în sfârșit, să își controleze ofițerii fanatici din China, care erau vinovați pentru provocări, în timp ce Chiang se afla sub o presiune puternică de a nu mai face niciun compromis.

Generalul era nesigur în privința intențiilor japonezilor și organizează o conferință a liderilor chinezi. La început, armata japoneză este ea însăși împărțită. Armata Kwantung din Manciuria dorea să extindă conflictul, în timp ce Statul-Major de la Tokio se temea de o reacție din partea Armatei Roșii la frontierele nordice. Cu doar o săptămână în urmă avusese loc o închețare pe râul Amur. Însă, curând după aceea, șefii Statului-Major japonez se hotărăsc asupra unui război complet. Considerau că China trebuia eliminată rapid, înainte să se dezvolte un conflict mai mare, fie cu Uniunea Sovietică, fie cu puterile occidentale. La fel ca în cazul lui Hitler cu Uniunea Sovietică mai târziu, generalii japonezi fac greșeala gravă de a subestima furia chinezilor și hotărârea lor de a rezista. Și nu le-a trecut prin cap că strategia cu care va răspunde China avea să fie un război de uzură prelungit.

Chiang Kai-shek, foarte conștient de deficiențele armatei sale și de faptul că nu știa la ce se putea aștepta din partea aliaților săi din nord, cunoștea riscurile uriașe pe care le presupunea un război cu Japonia. Însă nu prea avea de ales. Japonezii emit și repetă un ultimatum, pe care guvernul de la Nanking îl respinge, iar la 26 iulie armata lor atacă. Pekinul cade trei zile mai târziu. Forțele naționaliste și aliații lor se retrag, opunând doar o rezistență sporadică, pe măsură ce japonezii înaintează spre sud.

„Brusc, ne-am trezit cu războiul peste noi”, scria Agnes Smedley, care debarcase cu jonca pe malul nordic al Fluviului Galben, în „orașul mălos și întortocheat Fenglingtohkow. Acest orașel, în care speram să găsim cazare peste noapte, era un furnicar de soldați, civili, căruțe, catări, cai și vânzători ambulanți. Pe măsură ce mergeam

pe potecile noroioase către oraș, vedeam pe ambele părți șiruri lungi de soldați răniți zăcând la pământ. Erau cu sutele, înfășurați în bandaje murdare și însângerate, iar unii erau fără cunoștință... Cu ei nu erau doctori, asistente medicale sau infirmiere“.

În ciuda eforturilor lui Chiang de a moderniza forțele naționaliste, acestea, la fel ca ale dictatorilor militari aliați, nu erau nici pe departe la fel de bine instruite sau echipate precum diviziile japoneze pe care le înfruntau. Infanteriștii purtau uniforme de bumbac albastre-cenușii vara, iar în timpul iernii cei mai norocoși primeau jachete de lână căptușite sau mantalele din blană de oaie ale soldaților mongoli. Erau încălțați cu pantofi de textile sau sandale din paie. Cu toate că nu făceau niciun zgomot în timp ce alergau, aceste încălțări nu ofereau niciun fel de protecție împotriva țărșurilor ascuțiți de bambus înfiți în pământ, care aveau în vârf excremente pentru a provoca septicemie, pe care le foloseau japonezii pentru a-și apăra pozițiile.

Soldații chinezi purtau șepci rotunde cu vârf, cu clapetele pentru urechi legate deasupra. Nu aveau căști de oțel, cu excepția celor pe care le luau de la soldații japonezi morți și pe care le purtau cu mândrie. De asemenea, mulți purtau tunici luate de la soldații inamici, lucru care, pe timp de criză, putea crea confuzii. Trofeul cel mai prețuit era pistolul japonez. De fapt, pentru soldații chinezi era de obicei mai simplu să obțină mai multă muniție pentru armele capturate de la japonezi decât pentru puștile lor, care proveneau din țări diferite și de la producători diverși. Deficiențele lor cele mai mari erau în domeniile serviciilor medicale, artileriei și flotei aeriene.

În bătălie și în afara ei, soldații chinezi erau direcționați prin sunete de goarnă. Comunicățiile fără fir existau doar între cartierele generale principale și chiar și atunci nu erau de încredere. Japonezii le puteau sparge cu ușurință codurile și, astfel, le știau ordinele și intențiile. Transportul militar chinez avea câteva camioane, însă majoritatea unităților de pe câmpul de luptă se bazau pe cătării mânate cu înjurături tradiționale, călușii mongoli și carele cu roți solide din lemn, trase de boi. Acestea nu erau niciodată suficiente, ceea ce însemna că de multe ori soldații nu primeau hrană. Și, din moment ce plata soldaților venea aproape întotdeauna cu o întârziere de câteva luni, iar uneori era chiar furată de ofițerii acestora, moralul ostașilor avea mult de suferit. Însă nu există nicio îndoială în privința curajului și hotărârii dovedite de soldații chinezi în bătălia de la Shanghai din acea vară.

Originile și motivele care au dus la această mare ciocnire încă sunt dezbătute. Explicația clasică este că Chiang, prin deschiderea unui front nou la Shanghai în timp ce continua să lupte în nord și centru, dorea să împartă forțele japoneze pentru a stăvili concentrarea acestora în vederea obținerii unei victorii rapide. Acela era războiul său de uzură, așa cum îl sfătuisese generalul von Falkenhausen. Un atac în Shanghai avea, de asemenea, să-i oblige pe comuniști și pe celelalte armate aliate să se dedice Războiului de Rezistență, cu toate că exista întotdeauna pericolul ca aceștia să prefere să se retragă

decât să își riște forțele și baza puterii. De asemenea, asigura o declarație de ajutor din partea Uniunii Sovietice, cu trimiterea de consilieri militari și furnizarea de soldați, tancuri, artilerie, mitraliere și vehicule. Toate acestea urmau să fie plătite cu materie primă exportată în Uniunea Sovietică.

Cealaltă explicație este cu siguranță fascinantă. Stalin, profund îngrijorat de succesul japonezilor în nordul Chinei, era cel care dorea de fapt să mute lupta în sud, departe de granițele sale estice. Face acest lucru prin comandantul naționalist regional, generalul Chang Ching-chong, care era agent sovietic. În mai multe ocazii, Chang încearcă să-l convingă pe generalissimo să inițieze un asalt preventiv asupra garnizoanei japoneze de 3 000 de soldați de marină din Shanghai. Chiang îi spune să nu facă nicio mișcare fără ordine precise. De asemenea, un atac în Shanghai aducea și riscuri uriașe. Se afla la doar 290 de kilometri de Nanking, iar o înfrângere acolo, aproape de gura fluviului Yangtze, putea duce la o înaintare rapidă a japonezilor spre capitală și spre centrul Chinei. La 9 august, Chang trimite un grup de soldați de elită la aerodromul din Shanghai, unde aceștia îi doboară pe un locotenent de marină japonez și pe un soldat care era cu el. Conform relatării lui Chang, au tras apoi într-un prizonier chinez condamnat la moarte pentru a pretinde că japonezii deschisese focul. La început, japonezii, care la rândul lor ezitau să înceapă o bătălie în Shanghai, nu au reacționat, mulțumindu-se doar să cheme întăriri. Chiang îi spune din nou lui Chang să nu atace. La 13 august, navele de război japoneze încep să bombardeze cartierele chinezești din Shanghai. În dimineața următoare, două divizii naționaliste își încep asaltul asupra orașului. Este lansat și un atac aerian împotriva navei-amiral a celei de-a Treia Flote japoneze, vechiul vas *Izumo*, ancorat în largul falezii Bund din centrul orașului. Este un început de rău augur. Focurile navei de război resping avioanele învechite. Câteva focuri lovesc dispozitivele de așezare a bombelor ale unuia dintre ele și, în timp ce zbura peste cartierul internațional, încărcătura cade pe hotelul Palace, pe bulevardul Nanking și în alte locuri pline de refugiați. Aproximativ 1 300 de civili sunt astfel uciși sau răniți de bombe căzute din propriul avion.

Forțele ambelor tabere încep să se concentreze într-o escalare rapidă, care transformă confruntarea în cea mai mare bătălie a Războiului Sino-Japonez. La 23 august, japonezii, după ce își întăresc trupele din Shanghai, debarcă pe coastă în nord pentru a încercui pozițiile naționaliste. Vasele lor blindate aduc tancurile la țarm, iar focurile navelor japoneze sunt cu atât mai eficiente cu cât diviziile naționaliste aproape că nu aveau artilerie. Încercările naționaliste de a bloca accesul pe fluviul Yangtze eșuează de asemenea, iar forțele lor aeriene nesemnificative aproape că nu au nicio șansă împotriva supremației aeriene japoneze.

Începând cu 11 septembrie, forțele naționaliste coordonate de Falkenhausen luptă cu un mare curaj, în ciuda pierderilor uriașe. Majoritatea diviziilor, mai ales

formațiunile de elită ale lui Chiang, își pierd mai mult de jumătate din efective, inclusiv 10 000 de subofițeri. Chiang, neputându-se hotărî dacă să lupte sau să se retragă, trimite, în cele din urmă, și mai multe divizii. Spera să atragă atenția internațională asupra Chinei chiar înainte de o întâlnire a Ligii Națiunilor.

În total, japonezii trimit în luptă pe frontul Shanghai aproximativ 200 000 de oameni, mai mulți decât în nordul Chinei. În a treia săptămână din septembrie încep să creeze breșe în apărarea naționalistă, iar în octombrie o obligă să se retragă spre linia pârâului Soochow, un obstacol acvatic eficient, în ciuda numelui său. Un batalion este lăsat în urmă să apere vreun hambar sau depozit, pentru a da impresia că naționaliștii încă mai dispuneau de trupe în Shanghai. Acest „batalion singuratic” devine ulterior un mare mit de propagandă pentru cauza chineză.

La începutul lui noiembrie, după alte lupte disperate, japonezii traversează pârâul Soochow cu ajutorul unor bărci mici de asalt din metal și stabilesc capete de pod în mai multe locuri. Apoi, după un alt asalt amfibiu pe coasta sudică, îi obligă pe naționaliști să se retragă. Disciplina și morala, care rezistaseră bine în timpul luptelor sălbatice și pierderilor uriașe, se prăbușesc. Soldații își aruncă puștile, iar refugiații sunt călcați în picioare în panica provocată de aviația japoneză. În cele trei luni de luptă din apropiere de Shanghai, japonezii pierduseră peste 40 000 de oameni. Cifra chineză depășea cu puțin 187 000, de cel puțin de patru ori și jumătate mai mult.

Într-o înaintare rapidă, arzând sate în drumul lor, diviziile japoneze se întrec să ajungă la Nanking. Marina Imperială Japoneză trimite dragoare și canoniere pe Yangtze pentru a bombarda orașul. Guvernul naționalist începe să se retragă pe fluviul Yangtze, în principal cu vase cu abur și jonci, spre Hankow, care urma să devină capitala temporară. Orașul Chungking, pe cursul superior al fluviului Yangtze, în Sichuan, avea să preia mai târziu același rol.

Chiang Kai-shek nu se putea decide dacă să apere Nanking sau să îl abandoneze fără luptă. Orașul era imposibil de apărat, însă abandonarea unui simbol atât de important ar fi fost o umilință pe care generalii săi nu o puteau accepta. În cele din urmă se ajunge la ce era mai rău, o apărare incompletă care nu face altceva decât să-i irite pe atacatori. Comandanții japonezi chiar plănuiau să folosească iperită¹ și bombe incendiare asupra capitalei dacă luptele se apropiau ca intensitate de cele prin care trecuseră în Shanghai.

Chinezii cunoșteau cu siguranță brutalitatea inamicului lor, însă nici măcar nu-și puteau imagina cruzimile care aveau să urmeze. La 13 decembrie, forțele chineze evacuează Nanking, însă sunt prinse în afara orașului într-o încercuire bruscă. Soldații japonezi intră în oraș cu ordinul de a-i ucide pe toți prizonierii. O singură unitate din

¹ Substanță toxică vezicantă, folosită ca armă chimică sub formă de gaz.

Divizia 16 ucide 15 000 de prizonieri chinezi și o singură companie măcelărește 1 300. Un diplomat german raporta la Berlin că, „în afară de execuții în masă cu focuri de mitralieră, erau folosite și alte metode de ucidere individuală, de exemplu să toarne benzină pe o victimă și să-i dea foc“. Clădirile din oraș sunt jefuite și incendiate. Pentru a scăpa de ucidere, viol și distrugere, civilii încearcă să se adăpostească într-o zonă desemnată drept „zona internațională de siguranță“.

Așa-zisa *furia japonica* șochează întreaga lume prin masacrele înfiorătoare și violurile în masă, ca răzbunare pentru luptele grele de la Shanghai, la care armata japoneză nu se așteptase vreodată din partea chinezilor pe care îi disprețuiau. Relatările în privința numărului de victime din rândul civililor variază foarte mult. Unele surse chineze ridică cifra la 300 000, însă cifra reală este probabil de aproximativ 200 000. Autoritățile militare japoneze, într-o serie de minciuni absurde, pretind că îi ucisese doar pe soldații chinezi care se îmbrăcaseră în haine civile și că numărul de morți depășea doar cu puțin cifra de 1 000. Scenele masacrelor erau îngrozitoare, cu cadavre care se descompuneau în toate spațiile deschise, multe dintre ele mâncate de câini sălbatici. Toate bălțile, izvoarele și râurile erau poluate de cadavre în descompunere.

Soldații japonezi fuseseră crescuți într-o societate militaristă. Întregul sat sau cartier, care respecta aceste valori marțiale, venea să-și ia rămas-bun de la un recrut care pleca pentru a se înrola. Astfel că soldații tindeau să lupte pentru onoarea familiei și a comunității locale, nu pentru împărat, așa cum credeau occidentalii. Instruirea de bază avea ca scop distrugerea individualității. Recruții erau insultați și bătuți constant de subofițierii lor pentru a-i înăspri și a-i provoca, în ceea ce poate fi numită o teorie a transferului de asuprire, pentru a-i face să-și verse furia, la rândul lor, asupra soldaților și civililor inamicului înfrânt. De asemenea, cu toții fuseseră îndoctrinați încă din școala primară să creadă că chinezii erau complet inferiori „rasei divine“ a japonezilor și că erau „sub nivelul porcilor“. Într-un caz tipic de confesiune ulterioară războiului, un soldat a recunoscut că, deși fusese îngrozit de tortura gratuită aplicată unui prizonier chinez, ceruse să fie lăsat și el să se răzbune pentru o insultă primită.

La Nanking, soldații chinezi răniți sunt împunși cu baioneta în locul în care zăceau. Ofițerii îi obligau pe prizonieri să îngenuncheze, apoi îi decapitau pe rând cu o sabie de samurai. De asemenea, soldații aveau ordin să facă exerciții cu baioneta pe mii de prizonieri chinezi legați de copaci. Toți cei care refuzau erau bătuți fără milă de subofițer. Procesul de dehumanizare a soldaților impus de Armata Imperială Japoneză începea îndată ce aceștia soseau în China din insulele natale. Un caporal pe nume Nakamura, care fusese recrutat ca soldat împotriva voinței lui, descrie în jurnalul său cum el și camarazii săi i-au obligat pe unii dintre recruții japonezi să se uite în timp ce ei au torturat cinci civili chinezi până i-au omorât. Nou-veniții erau îngroziți, însă Nakamura scria: „Toți recruții sunt așa, însă curând ajung să facă și ei același lucru“.

Shimada Toshio, caporal, își povestește „botezul sângelui” prin care trecuse când ajunsese în Regimentul 226, în China. Un prizonier chinez fusese legat de mâini și de glezne, de doi stâlpi așezați de-o parte și de alta a corpului său. Aproape cincizeci de recruți erau aliniați să-l străpungă cu baioneta. „Probabil, toate sentimentele îmi erau paralizate. Nu simțeam milă față de el. Apoi a început să ne roage: «Haideti. Mai repede!» Nu nimeream locul potrivit. Așa că spunea «Mai repede!», ceea ce însemna că dorea să moară rapid”. Shimada pretindea că era dificil pentru că baioneta rămânea înfiptă în el „ca [în] tofu”.

John Rabe, om de afaceri german de la Siemens, care organiza zona internațională de siguranță din Nanking, dând dovadă atât de curaj, cât și de omenie, scria în jurnalul său: „Sunt complet uimit de comportamentul japonezilor. Pe de-o parte, doresc să fie recunoscuți și tratați drept o mare putere egală cu puterile europene, iar pe de altă parte, acum, afișează o cruzime, o brutalitate și o bestialitate care nu se pot compara decât cu hoardele lui Genghis Han”. Douăsprezece zile mai târziu, scria: „Ți se taie respirația de repulsie când găsești peste tot cadavre de femei cu tije de bambus înfipite prin vagin. Chiar și femei bătrâne, de peste 70 de ani, sunt violate constant”.

Etosul de grup al Armatei Imperiale Japoneze, inoculat de pedeapsa colectivă în timpul instrucției, a produs, de asemenea, și o ierarhie în rândul soldaților cu experiență și al celor nou-veniți. Soldații cu vechime organizau violurile de grup, cu până la treizeci de bărbați la o femeie, pe care de obicei o omorau după ce terminau cu ea. Soldații proaspăt veniți nu aveau voie să participe. Doar după ce erau acceptați ca parte a grupului erau „invitați” să i se alăture.

Soldații noi nu aveau voie nici să meargă la „damele de companie” din bordelurile militare. Acestea erau fete sau tinere femei căsătorite, luate de pe stradă sau alese de conducătorii satului, cu ordin de la temuta poliție militară Kempeitai de a furniza o cotă fixă. După masacrele și violurile de la Nanking, autoritățile militare japoneze cer încă 3 000 de femei pentru „folosul armatei”. Peste 2 000 fuseseră luate deja doar din orașul Soochow după cucerirea acestuia în noiembrie. Alături de femeile locale luate împotriva voinței lor, japonezii importă și un număr mare de tinere femei din colonia lor Coreea. Un comandant de batalion din Divizia 37 chiar ia cu el trei femei chineze sclave pentru folos personal. Pentru a le face să arate ca bărbații, erau rase în cap în încercarea de a le ascunde rolul.

Ideea autorităților militare era de a reduce cazurile de boli venerice și de a micșora numărul de violuri publice comise de oamenii lor, care ar fi putut provoca populația să opună rezistență. Preferau ca femeile sclave să fie violate la adăpostul „caselor de confort”. Însă ideea că aducerea damelor de companie i-ar fi împiedicat pe soldații japonezi să violeze după pofta inimii s-a dovedit falsă. Soldații preferau clar violuri la

întâmplare decât să stea la coadă la casele de confort, iar ofițerii lor considerau că violul contribuia la spiritul lor marțial.

În cazurile rare în care japonezii erau obligați să abandoneze un oraș, aceștia omorau damele de companie din răzbunare antichineză. De exemplu, când orașul Suencheng, din apropiere de Nanking, e recucerit temporar, soldații chinezi intră „într-o clădire în care, după alungarea japonezilor, fuseseră găsite trupurile goale a zeci de femei chineze. Pe ușa dinspre stradă se putea citi: „Casă de Consolare (confort) a Marii Armate Imperiale“.

În nordul Chinei, japonezii întâmpină unele contralovituri, venite aproape în întregime din partea trupelor naționaliste. Forțele comuniste din Armata celei de-a Opta Rute, care pretindea că este capabilă să parcurgă peste o sută de kilometri într-o zi, sunt ținute la distanță de luptele cele mai grele, la ordinele stricte ale lui Mao. Însă, la sfârșitul anului, Armata Kwantung controla deja orașele din provinciile Chahar și Suiyuan și partea nordică din Shansi. La sud de Pekin cuceresc cu ușurință provincia Shantung și capitala acesteia, ca urmare a lașității comandantului regional, generalul Han Fu-chu.

Generalul Han, care fugise cu un aeroplan, luând cu el conținutul trezoreriei locale și un sicriu de argint, este arestat de naționaliști și condamnat la moarte. Este obligat să îngenuncheze, apoi un alt general îl împușcă în cap. Acest avertisment dat comandanților este aclamat la scară largă de toate părțile și contribuie foarte mult la unitatea chineză. Japonezii sunt consternați să descopere cât de hotărâți erau chinezii să lupte, chiar și după ce își pierd capitala și aproape întreaga flotă aeriană. Și sunt exasperați de modul în care chinezii reușesc, după bătălia de la Shanghai, să evite o confruntare decisivă care i-ar fi distrus.

În ianuarie 1938, japonezii încep să înainteze în nord, de-a lungul căii ferate din Nanking, spre Suchow, un centru important de comunicații și de mare valoare strategică, întrucât era legat de un port pe coasta de est și de calea ferată spre vest. Dacă Suchow cădea, atunci marele conglomerat industrial format din Wuchang și Hankow (în prezent Wuhan) ar fi fost vulnerabil. La fel ca în Războiul Civil Rus, liniile de cale ferată din China aveau o importanță uriașă pentru transportul și aprovizionarea armatelor. Chiang Kai-shek, care știuse de mult că Suchow va reprezenta un obiectiv-cheie într-o invazie japoneză, adună în regiune 400 000 de soldați, un amestec de divizii naționaliste și ale dictatorilor militari aliați.

Generalissimo cunoștea prea bine importanța bătăliilor care urmau. Conflictul din China atrăsese mulți ziariști străini și era considerat un echivalent al Războiului Civil Spaniol. Unii dintre scriitorii, fotografi și regizorii care fuseseră în Spania – Robert Capa, Joris Ivens, W.H. Auden și Christopher Isherwood – sosesc să vadă și să înregistreze rezistența chineză în fața asaltului japonez. Apărarea viitoare de la

Wuchang este comparată cu apărarea republicană a Madridului împotriva Armatei Africa a lui Franco din toamna lui 1936. Doctorii care îi trataseră pe republicanii spanioli răniți încep să sosească în ajutorul forțelor naționaliste și comuniste din China. Cel mai remarcabil este doctorul chirurg canadian Norman Bethune, care moare în China de septicemie.

Și Stalin vede anumite paralele cu Războiul Civil Spaniol, însă Chiang este indus în eroare de reprezentantul său la Moscova, care era mult prea increzător că Uniunea Sovietică va intra în război împotriva Japoniei. Pe măsură ce lupta continuă, Chiang deschide negocieri indirecte cu japonezii prin ambasadorul german, în parte într-o încercare de a-i forța mâna lui Stalin, însă termenii acestora sunt prea duri. Stalin, probabil bine informat de unul dintre agenții săi, știa că naționaliștii nu ar fi putut să le accepte.

În februarie, diviziile japoneze ale Armatei a 2-a, care veneau dinspre nord, traversează Fluviul Galben pentru a încercui formațiunile chineze. La sfârșitul lui martie, japonezii intraseră în orașul Suchow, unde se dau lupte îndârjite timp de mai multe zile. Chinezii au puține arme pentru a face față tancurilor japoneze, însă armamentul sovietic începuse să sosească, iar contraatacurile se dau la șaizeci de kilometri în est, la Taierchuang, unde naționaliștii obțin o mare victorie. Japonezii se grăbesc să trimită întăriri din Japonia și Manciuria. La 17 mai rămân cu impresia că prind în capcană cea mai mare parte a diviziilor chineze, însă, împărțiți în grupuri mici, 200 000 de soldați naționaliști scapă de încercuire. Suchow se predă într-un final la 21 mai și sunt luați 30 000 de prizonieri.

În iulie are loc, la lacul Khasan, prima confruntare majoră de la graniță dintre japonezi și Armata Roșie. Din nou, naționaliștii speră ca Uniunea Sovietică să intre în război, însă așteptările lor sunt spulberate. Stalin chiar recunoaște în mod tacit controlul japonez în Manciuria. Cu planurile lui Hitler pentru Cehoslovacia, era profund îngrijorat în privința amenințării germane din Vest. Însă Stalin începe să le trimită consilieri militari naționaliștilor. Primii ajunseseră în iunie, chiar înainte de plecarea generalului von Falkenhausen și a echipei sale, care primiseră ordin de la Göring să se întoarcă în Germania.

Apoi japonezii planifică să atace Wuchang și Hankow, așa cum se temuse Chiang. De asemenea, se hotărăsc să formeze propriul lor guvern-marionetă chinez. Pentru a încetini înaintarea inamicului, Chiang Kai-shek dă ordin ca barajele de pe Fluviul Galben să fie sparte sau, după cum era formulat ordinul la nivel înalt, „să fie folosită apă în loc soldați”. Această politică de teren indusă îi întârzie pe japonezi cu aproape cinci luni, însă distrugerile și decesele în rândul civililor pe care le provoacă pe o suprafață de peste 70 000 kilometri pătrați sunt teribile. Nu exista niciun teren înalt

unde oamenii să se poată adăposti. Cifra oficială a morților prin înec, foamete și boală se ridică la 800 000, iar peste șase milioane de oameni devin refugiați.

Îndată ce terenul se usucă suficient cât să le poată susține vehiculele, japonezii își continuă înaintarea spre Wuchang și Hankow, cu forțele Marinei Imperiale operând pe Yangtze și Armata a 11-a înaintând la rândul său pe ambele părți, atât pe țărmul nordic, cât și pe cel sudic. Yangtze devine o linie vitală de aprovizionare pentru forțele japoneze, imune la atacurile de gherilă.

Naționaliștii primiseră între timp aproximativ 500 de avioane sovietice și 150 de piloți „voluntari” ai Armatei Roșii, însă, din moment ce serveau doar pentru un interval de trei luni, plecau îndată ce căpătau experiență valoroasă. Serveau între 150 și 200 odată, iar în total în China au zburat 2 000 de piloți. La 29 aprilie 1938 organizează cu succes o ambuscadă, după ce ghicesc corect că japonezii vor lansa un mare raid asupra provinciei Wuchang de ziua împăratului Hirohito, însă, în general, piloții Marinei Imperiale Japoneze își impun superioritatea în centrul și sudul Chinei. Piloții chinezi, în ciuda faptului că zburau în avioane învechite, aveau o predilecție pentru atacuri spectaculoase asupra navelor de război, fapt care ducea la propria lor distrugere.

În iulie, japonezii bombardează portul fluvial Kiukiang, folosind aproape sigur arme chimice pe care le denumeau eufemistic „fum special”. La 26 iulie, când orașul se predă, Detașamentul Namita întreprinde alt masacru cumplit asupra civililor. Însă, în căldura intensă, înaintarea Armatei a 11-a încetinește din cauza rezistenței aprige a forțelor chineze și a unui număr mare de soldați japonezi răpuși de malarie și holeră. Acest lucru le dă timp chinezilor să dezmembreze fabricile și să le trimită pe Yangtze spre Chungking. La 21 octombrie, Armata a 21-a japoneză cucerește marele port Canton pe coasta sudică, într-un asalt amfibiu. Patru zile mai târziu, Divizia 6 a Armatei a 11-a intră în Wuchang în timp ce forțele chineze se retrag.

Chiang Kai-shek se plânge de deficiențele din comandamentul său, de ofițerii de legătură, de informații și comunicații. Cartierele generale ale diviziilor încearcă să evite ordinele de atac din partea comandanților superiori. Nu existase niciodată o apărare bine construită, doar o linie unică de tranșee ușor de învins, iar soldații în rezervă erau foarte rar trimiși în locul potrivit. Însă dezastrul următor a avut loc în mare parte din cauza lui Chiang însuși.

După căderea orașului Wuchang, orașul Changsha părea vulnerabil. Avioanele japoneze îl bombardează la 8 noiembrie. În ziua următoare, Chiang dă ordin ca orașul să se pregătească de distrugere prin foc în caz că pătrundeau japonezii. Dă exemplul rușilor, care distruseseră Moscova în 1812. Trei zile mai târziu se răspândesc zvonuri complet greșite că urmau să sosească japonezii, iar la primele ore ale dimineții, la 13 noiembrie, orașul e incendiat. Changsha arde vreme de trei zile. Două treimi din oraș,

inclusiv depozitele pline cu orez și cereale, sunt în întregime distruse. Douăzeci de mii de oameni mor, inclusiv toți soldații răniți, iar 200 000 rămân fără adăpost.

În ciuda victoriilor sale, Armata Imperială Japoneză era departe de a fi mulțumită. Comandanții săi știau că nu reușiseră să dea o lovitură de grație. Liniile lor de aprovizionare erau periculos de lungi și vulnerabile. Și erau conștienți de sprijinul militar sovietic acordat naționaliștilor, cu piloții Armatei Roșii doborând acum multe dintre avioanele lor. Japonezii se întrebau nelișițiți ce plănuia Stalin. Aceste griji îi determină ca în noiembrie să propună o retragere generală a forțelor în spatele Marelui Zid în nord, cerând ca naționaliștii să își schimbe guvernul, să recunoască dreptul Japoniei asupra Manciuriei, să permită exploatarea de către japonezi a resurselor lor și să accepte să formeze o alianță împotriva comuniștilor. Rivalul lui Chiang, Wang Ching-wei, pleacă în decembrie în Indochina și ia legătura cu autoritățile japoneze de la Shanghai. Simțea că, în calitate de lider al facțiunii pacifiste din interiorul Kuomintang, era candidatul lor evident pentru a-l înlocui pe Chiang. Însă foarte puțini politicieni îl urmează când pleacă să se alăture inamicului. Apelul puternic al lui Chiang la eliberare națională are câștig de cauză.

Japonezii, care abandonaseră strategia atacului-șoc pentru a obține o victorie rapidă, urmau o cale mult mai precaută. În contextul în care războiul în Europa părea iminent, bănuiau că în curând trebuiau să retrimită o parte din vastele lor forțe din China pe alte fronturi. De asemenea, considerau, destul de deplasat după atrocitățile pe care le comiseseră soldații lor, că puteau câștiga simpatia populației chineze. Astfel că, în ciuda faptului că forțele naționaliste și civilii chinezi continuau să sufere pierderi masive – aproximativ douăzeci de milioane de chinezi mor înainte de sfârșitul războiului în 1945 –, japonezii trec la operațiuni la scară mai mică, în principal la suprimarea grupurilor de gherilă din spatele lor.

Comuniștii recrutează un număr mare de civili locali în milițiile de gherilă, precum Noua Armată a 4-a de-a lungul văii zonei centrale a fluviului Yangtze. Mulți dintre acești partizani fărăni nu aveau alte arme decât unelte de gospodărie sau sulite de bambus. Însă după plenara Comitetului Central din octombrie 1938, politica lui Mao devine strictă. Forțele comuniste nu aveau voie să se lupte cu japonezii decât dacă erau atacate. Trebuiau să-și păstreze puterile pentru a lua teritoriul naționaliștilor. Mao dă clar de înțeles că Chiang Kai-shek era cel mai mare dușman al lor, „inamicul nr. 1”.

Raidurile japoneze din zonele rurale foloseau ca armă de teroare masacrul și violul în masă. Soldații japonezi începeau prin uciderea tuturor tinerilor bărbați din sate. „Îi legau pe toți împreună cu o sfoară și le crăpau capul cu săbiile.” Apoi își îndreptau atenția asupra femeilor. Caporalul Nakamura scria în jurnalul său din septembrie 1938 despre un raid din Lukuoehen, la sud de Nanking: „Am ocupat satul și am căutat în fiecare casă. Am încercat să le prindem pe fetele cele mai interesante. Vânătoarea a

durat două ore. Niura a împușcat-o pe una dintre ele pentru că era virgină și era urâtă și toți ceilalți o disprețuiau". Atât violurile din Nanking, cât și nenumăratele atrocități locale au provocat o furie patriotică în rândul țărănimii, de neimaginat înainte de război, când nu știau mare lucru despre Japonia și chiar nici despre China ca națiune.

Următoarea bătălie importantă are loc abia în martie 1939, când japonezii trimit forțe masive în provincia Kiangsi pentru un atac asupra capitalei Nanchang. Rezistența chineză e îndârjită, în ciuda faptului că japonezii folosesc din nou gaze toxice. La 27 martie, orașul se predă după o luptă din casă în casă. Sute de mii de refugiați pleacă spre vest, cocoșați sub boccelele grele din spate sau împingând roabe de lemn în care își duceau avutul – pături, unelte și castroane de orez. Părul femeilor era plin de praf, iar bătrânele schiopătau dureros pe picioarele lor legate.

Generalissimo ordonă un contraatac pentru a recuceri Nanchang. Acest lucru îi ia prin surprindere pe japonezi, iar naționaliștii pătrund în oraș la sfârșitul lui aprilie, însă efortul este prea mare. Chiang Kai-shek, care îi amenințase cu moartea pe comandanți dacă nu cucereau orașul, acceptă să se retragă.

La scurt timp după ciocnirile sovieto-japoneze din mai, de la Halhin Gol, care îl determină pe Stalin să-l trimită acolo pe Jukov în calitate de comandant, consilierul militar principal sovietic al lui Chiang Kai-shek insistă ca acesta să lanseze o contraofensivă majoră pentru a recuceri orașul Wuchang. Stalin îl face pe Chiang să creadă că el era pe cale să încheie un acord cu britanicii când, de fapt, deja se pregătea de o înțelegere cu Germania nazistă. Însă Chiang nu trece la acțiune, bănuind, pe bună dreptate, că Stalin nu dorea decât să îndepărteze presiunea din regiunile sovietice de graniță. Naționaliștii erau alarmați de expansiunea comunistă și de sprijinul tot mai mare acordat de Stalin lui Mao. Însă Chiang calculează că scopul principal al lui Stalin era să mențină Kuomintangul în războiul împotriva Japoniei, așa că simțea că putea rezista năvălirii forțelor comuniste. Acest lucru duce la multe confruntări sângeroase, în care, conform cifrelor date de comuniștii chinezi, mor peste 11 000 de oameni.

Cu toate că Changsha fusese pe jumătate distrus de tragicul incendiu, japonezii încă erau hotărâți să cucerească orașul datorită poziției sale strategice. Changsha era o țintă evidentă, întrucât se afla pe linia de cale ferată dintre Canton și Wuchang, ambele ocupate de forțe japoneze puternice. Cucerirea acestui oraș i-ar fi blocat pe naționaliști în fortăreața lor din vest, Sichuan. Japonezii lansează atacul în august, în același timp în care camarazii lor din Armata Kwantung se luptau cu forțele generalului Jukov în nordul îndepărtat.

La 13 septembrie, în timp ce forțele germane înaintau în inima Poloniei, japonezii înaintau spre Changsha, cu 120 000 de oameni, organizați în șase divizii. Planul naționaliștilor era ca la început să se retragă încet, cu luptă, apoi să-i lase pe japonezi să înainteze rapid în oraș, după care să-i lovească printr-un contraatac neașteptat pe flancuri.

Chiang Kai-shek deja observase tendința japonezilor de a-și extinde prea mult liniile. Generalii rivali, dornici de glorie, forțează înaintarea fără să ia în considerare formațiunile vecine. Programul său de instruire după pierderea orașului Wuchang avusese efect, iar ambuscada reușește. Chinezii pretind că au făcut 40 000 de victime în rândul japonezilor.

Prioritatea lui Stalin în acel august în care Jukov câștiga bătălia de la Halhin Gol era să evite extinderea conflictului cu Japonia în timp ce începea negocierile secrete cu Germania. Însă anunțul pactului nazisto-sovietic zguduie din temelii conducerea japoneză. Considerau aproape imposibil de crezut că aliatul lor german putea ajunge la un acord cu diavolul comunist. În același timp, refuzul lui Stalin de a se lupta cu japonezii după victoria lui Jukov constituia, desigur, o mare lovitură pentru naționaliști. Acordul de încetare a focului de la granițele mongolă și siberiană le permite japonezilor să se concentreze asupra luptelor cu chinezii fără să fie nevoiți să privească peste umăr către nordul sovietic.

Chiang Kai-shek se temea că Uniunea Sovietică și Japonia ar putea încheia un acord secret prin care să-și împartă China, așa cum se întâmplase cu împărțirea nazisto-sovietică a Poloniei din septembrie. Pe de altă parte, Mao vedea cu ochi buni această posibilitate, întrucât i-ar fi crescut considerabil puterea în detrimentul naționaliștilor. Chiang este la fel de îngrijorat când Stalin reduce sprijinul militar pe care îl furniza naționaliștilor. Iar începutul războiului în Europa în septembrie însemna că șansele de ajutor din partea britanicilor și francezilor se diminuau și mai mult.

Pentru naționaliști, lipsa ajutorului extern devine tot mai serioasă, mai ales în contextul în care aceștia își pierduseră principalele platforme industriale și veniturile din impozite. Invazia japoneză nu crease doar o amenințare de ordin militar. Recoltele și proviziile de alimente fuseseră distruse. Jaful devine o practică tot mai frecventă, cu dezertori și vagabonzi atacând în bande. Zeci de milioane de refugiați încercau să scape prin vest, fie și numai pentru a-și salva soțiile și ficele de cruzimea soldaților japonezi. Suprapopularea insalubră din orașe duce la epidemii de holeră. Malaria se extinde odată cu mutarea în masă a populației. Iar tifosul, blestemul adus de păduchii soldaților și refugiaților în trecere, devine endemic. Cu toate că se fac eforturi mari pentru îmbunătățirea serviciilor medicale chineze, atât militare, cât și civile, cei câțiva doctori nu puteau face prea multe pentru a-i ajuta pe refugiați, care sufereau de pecingine, răie, trahom și de toate celelalte greutăți ale sărăciei, amplificate de subnutriția gravă.

Cu toate acestea, încurajați enorm de succesul de la Changsha, naționaliștii lansează o serie de contraatacuri într-o „ofensivă de iarnă”, chiar pe tronsonul Chinei centrale. Intenționau să taie liniile de aprovizionare ale garnizoanelor japoneze expuse, împiedicând traficul fluvial pe Yangtze și întrerupând comunicațiile prin căile ferate.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Însă în noiembrie, îndată ce încep atacurile naționaliste, japonezii invadează provincia Kwangsi din sud-vest printr-un atac amfibiu. La 24 noiembrie cuceresc orașul Nanning și amenință linia de cale ferată către Indochina franceză. Cei câțiva soldați naționaliști din zonă sunt luați prin surprindere și se retrag rapid. Chiang Kai-shek se grăbește să trimită întăriri, iar luptele, care durează două luni, sunt foarte dure. Japonezii pretind că ar fi ucis 25 000 de chinezi într-o singură bătălie. Alte ofensive japoneze mai departe în nord au ca rezultat ocuparea unor regiuni importante pentru naționaliști pentru aprovizionarea cu cereale și pentru recrutări. De asemenea, japonezii comasează în China și o flotă de bombardiere pentru raiduri în zonele de ariergardă ale naționaliștilor și în noua capitală a naționaliștilor de la Chungking. Între timp, comuniștii negociază în secret o înțelegere cu japonezii din centrul Chinei, prin care sunt de acord să nu atace căile ferate dacă japonezii le lasă în pace Noua Armată a 4-a din zona rurală.

Situația la nivel mondial era nefavorabilă pentru naționaliști, din moment ce Stalin era în alianță cu Germania și îl avertizase pe Chiang Kai-shek să nu încheie vreo înțelegere cu Marea Britanie și Franța. Liderul sovietic se temea că britanicii, ca și chinezii, doreau să-l atragă într-un război cu Japonia. În decembrie 1939, în timpul Războiului de Iarnă împotriva Finlandei, naționaliștii se confruntă cu o dilemă teribilă când Uniunea Sovietică este pusă în fața excluderii din Liga Națiunilor în urma acelei invazii. Nu doreau să-l provoace pe Stalin, totuși nu-și puteau folosi dreptul de veto pentru a-l salva, întrucât asta ar fi infuriat puterile occidentale. Într-un final, reprezentantul lor se abține. Acest lucru înfurie Moscova, fără a-i satisface pe britanici și francezi. Livrările sovietice de materiale militare se diminuează considerabil, revenind la nivelul anterior abia după un an. Pentru a exercita presiuni asupra lui Stalin și a-l face să cedeze, Chiang Kai-shek lansează zvonuri despre discuții de pace cu japonezii.

Chiar și așa, speranța principală a naționaliștilor pentru viitor se baza din ce în ce mai mult pe Statele Unite, care condamnau agresiunea japoneză și începuseră să-și întărească propriile baze din Pacific. Însă Chiang Kai-shek se confrunta și cu două provocări interne. Partidul Comunist Chinez condus de Mao devenea din ce în ce mai puternic, stăpânind tot mai ferm teritoriul din spatele liniilor japoneze și pretinzând că va infrânge Kuomintangul la sfârșitul Războiului Sino-Japonez. Iar la 30 martie 1940, japonezii stabilesc „Guvernul Național” al lui Wang Ching-wei din ceea ce era denumit Kuomintangul Reformat de la Nanking. Adevărații naționaliști îl numeau, pur și simplu, „trădătorul criminal”. Erau îngrijorați că regimul său ar putea fi recunoscut nu doar de Germania și Italia, singurii aliați europeni ai Japoniei, ci și de alte puteri străine.

Norvegia și Danemarca

IANUARIE-MAI 1940

Inițial, Hitler dorise ca atacul său asupra Țărilor de Jos și Franței să înceapă în noiembrie 1939, îndată ce diviziile germane puteau fi transferate din Polonia. Mai mult decât orice, voia să ocupe porturile și aerodromurile de la Canalul Mânecii și să lovească Marea Britanie, pe care o considera dușmanul său cel mai periculos. Era într-o grabă disperată de a obține o victorie decisivă în Vest, înainte ca Statele Unite să intervină.

Generalii germani erau neliniștiți. Considerau că dimensiunea armatei franceze ar fi putut duce la alt impas, ca în Primul Război Mondial. Germania nu deținea nici combustibilul, nici materia primă necesare pentru o campanie îndelungată. De asemenea, unii șovăiau să atace Olanda și Belgia, care erau neutre, însă aceste argumente morale – la fel ca și cele câteva proteste din SS împotriva uciderii civililor polonezi – sunt respinse cu mânie de Hitler. Acesta se înfurie și mai mult când i se spune că Wehrmachtul are rezerve de muniție periculos de mici, în special de bombe, și are foarte puține tancuri. Chiar și scurta campanie poloneză le epuizase germanilor resursele și scosese în evidență eficiența redusă a tancurilor Mark I și Mark II.

Pentru acest eșec, Hitler dă vina pe sistemul de achiziții al armatei și, în scurt timp, îl aduce pe dr. Fritz Todt, inginer-șef, să îl coordoneze. Iar, printr-o decizie tipică, Hitler se hotărăște să folosească toate rezervele de materii prime „fără să se gândească la viitor și în defavoarea următorilor ani de război”. Considera că acestea puteau fi înlocuite îndată ce Wehrmachtul pune mâna pe zonele de cărbune și oțel din Olanda, Belgia, Franța și Luxemburg.

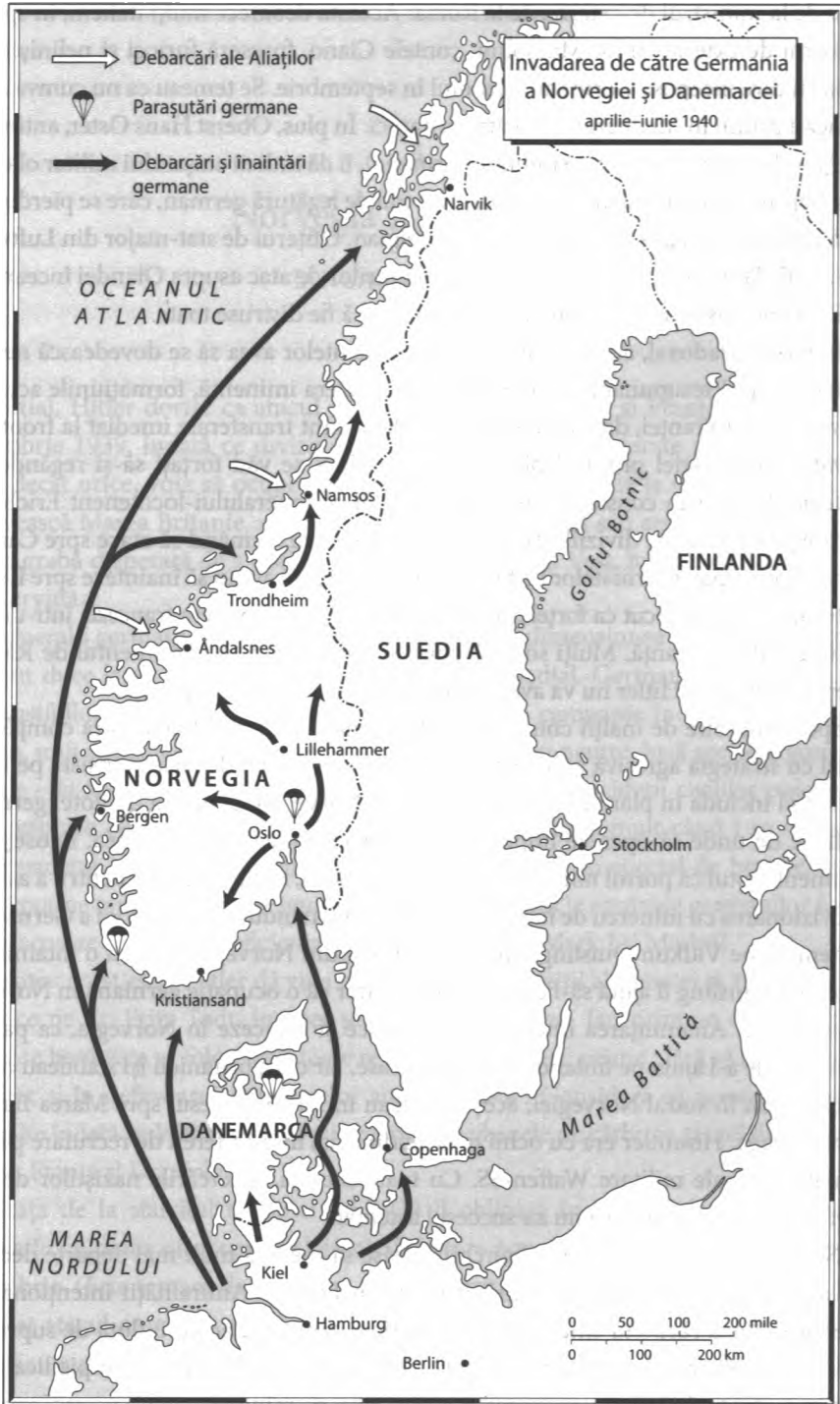
Ceața de la sfârșitul toamnei lui 1939 îl obligase însă pe Hitler să accepte că Luftwaffe nu putea oferi sprijinul esențial de care era nevoie pentru data lui țintă din noiembrie. (Este tentant de presupus cât de diferit ar fi stat lucrurile dacă Hitler și-ar fi lansat atacul atunci și nu cu șase luni mai târziu.) Hitler dă ordin ca planurile să fie refăcute pentru un asalt asupra Olandei neutre la jumătatea lui ianuarie 1940. În mod uimitor, atât olandezii, cât și belgienii primesc avertismente în privința acestui

lucru de la ministrul de externe de la Roma. Aceasta deoarece mulți italieni, în special ministrul de externe al lui Mussolini, contele Ciano, fuseseră furioși și neliniștiți de graba cu care începuse Germania războiul în septembrie. Se temeau ca nu cumva să fie ei atacați primii în Mediterana de către britanici. În plus, Oberst Hans Oster, antinazist din Abwehr (serviciile secrete militare germane), îi dă indicii atașatului militar olandez de la Berlin. Apoi, la 10 ianuarie 1940, un avion de legătură german, care se pierduse în ceața densă, aterizează forțat pe teritoriul belgian. Ofițerul de stat-major din Luftwaffe care se afla la bord și avea un exemplar al planurilor de atac asupra Olandei încearcă să ardă hârtiile, însă soldații belgieni sosesc înainte să fie distruse toate.

În mod paradoxal, această turnură a evenimentelor avea să se dovedească nefastă pentru Aliați. Presupunând că o invazie germană era iminentă, formațiunile acestora din nord-estul Franței, destinate să apere Belgia, sunt transferate imediat la frontieră, dezvăluindu-și astfel propriul plan. Hitler și OKW se văd forțați să-și regândească strategia. Noul plan constă în proiectul strălucit al generalului-locotenent Erich von Manstein de a trimite diviziile de panzere prin Ardeni, urmând să atace spre Canalul Mânecii prin spatele armatelor britanice și franceze care aveau să înainteze spre Belgia. Toate amănările au făcut ca forțele aliate să lanchezească la frontiera franceză, într-un fals sentiment de siguranță. Mulți soldați, chiar și strategii din Departamentul de Război, încep să creadă că Hitler nu va avea niciodată curaj să invadeze Franța.

Spre deosebire de înalții comandanți din armată, amiralul Raeder era complet de acord cu strategia agresivă a lui Hitler. Ba chiar merge mai departe și insistă pe lângă Führer să includă în planurile sale și invadarea Norvegiei, pentru a da flotei germane un flanc de unde să opereze împotriva navelor britanice. De asemenea, folosește ca argument faptul că portul norvegian Narvik, din nord, trebuia cucerit pentru a asigura aprovizionarea cu minereu de fier suedez, vital pentru industria de război a Germaniei. Îl chemase pe Vidkun Quisling, liderul pronazist din Norvegia, pentru o întâlnire cu Hitler, iar Quisling îl ajută să-l convingă pe Führer că o ocupație germană în Norvegia era esențială. Amenințarea intervenției britanice și franceze în Norvegia, ca parte a unui plan de a-i ajuta pe finlandezi, îl îngrijorase. Iar dacă britanicii își stabileau o prezență navală în sudul Norvegiei, aceștia puteau întrerupe accesul spre Marea Baltică. De asemenea, Himmler era cu ochii pe Scandinavia, însă ca teren de recrutare pentru formațiunile sale militare Waffen-SS. Cu toate acestea, încercările naziștilor de a se infiltra în țările scandinave nu au succesul așteptat.

Naziștii nu știau că, inițial, Churchill dorise să meargă mult mai departe decât să taie accesul la Marea Baltică. Îndrăznețul Prim Lord al Amiralității intenționase la început să ducă războiul chiar în Marea Baltică, trimițând acolo o flotă de suprafață, însă, din nefericire pentru Marina Regală, Operațiunea *Catherine* este împiedicată. De asemenea, Churchill dorea să oprească transportul de minereu suedez către Germania



din portul Narvik, însă Chamberlain și Cabinetul de Război se împotrivesc cu hotărâre să încalce neutralitatea norvegiană.

Apoi Churchill își ia un risc calculat. La 16 februarie, HMS *Cossack*, distrugător britanic clasa *tribal*, interceptează nava de aprovizionare a lui *Graf Spee*, *Altmark*, în apele norvegiene pentru a elibera câțiva prizonieri de pe o navă de mărfuri britanică ce se aflau la bord. Faimosul strigăt al grupului în uniforme albastre urcat la bord către prizonierii de dedesubt – „A sosit Marina!” – emoționează un public britanic care suferise neplăcerile războiului fără să aibă parte de caracterul spectaculos al acestuia. Ca răspuns, Kriegsmarine își amplifică prezența pe mare. Însă, la 22 februarie, două distrugătoare germane sunt atacate de avioane Heinkel 111 pentru că Luftwaffe nu fusese informată la timp că acestea se aflau în zonă. Distrugătoarele sunt lovite și ating mine marine. Ambele se scufundă.

Navele de război germane sunt chemate ulterior în port, însă din alt motiv. La 1 martie, Hitler le dă ordin să se pregătească pentru o invazie în Danemarca și Norvegia, o operațiune care necesita toate navele de suprafață disponibile. Decizia lui de a ataca cele două țări îngrijorează atât armata germană, cât și Luftwaffe. Acestea considerau că prin invadarea Franței se confruntau deja cu o problemă destul de mare. O diversiune pripită în Norvegia putea fi dezastruoasă. Mai ales Göring era furios, fiindu-i ciudă că nu fusese consultat înainte.

La 7 martie, Hitler semnează directiva. Atunci se părea că acțiunea devenise și mai urgentă, întrucât forțele aeriene de recunoaștere raportaseră că Marina Regală britanică își concentra forțele la Scapa Flow. Se credea că acea operațiune pregătea o debarcare pe coasta norvegiană. Și totuși, veștile despre acordul fino-sovietic de încheiere a conflictului, sosite câteva zile mai târziu, produc sentimente amestecate în rândurile înaltului comandament german. Chiar și strategii din Kriegsmarine, care insistaseră tot timpul în favoarea unei intervenții în Norvegia, se gândeau că presiunea dispăruse din moment ce britanicii și francezii nu mai aveau altă scuză pentru a debarca în Scandinavia. Însă Hitler și alții, printre care și amiralul Raeder, erau de părere că pregătirile înaintaseră deja prea mult pentru ca invazia să nu aibă loc. În același timp, o ocupație germană ar fi fost și o metodă foarte eficientă de a presa Suedia să-și mențină livrările de minereu de fier. Iar lui Hitler îi plăcea ideea ca Germania să aibă baze care să dea spre linia de coastă estică a Marii Britanii și să-i ofere acces la Atlanticul de Nord.

Invazia simultană în Norvegia (Weserubung Nord), cu șase divizii, și în Danemarca (Weserubung Sud), cu două divizii și o brigadă motorizată de infanterie, e stabilită pentru 9 aprilie. Navele de transport escortate de Kriegsmarine aveau să-și debarce forțele în mai multe puncte, printre care Narvik, Trondheim și Bergen. Corpul X al Luftwaffe trebuia să lanseze parașutiști și unități de aterizare în alte locuri, în special în Oslo. Copenhaga și alte șapte orașe-cheie din Danemarca urmau să fie atacate de

pe uscat și de pe mare. OKW bănuia că se afla într-o cursă cu Marea Britanie pentru Norvegia, însă, de fapt, avea un avans considerabil în raport cu aceasta.

După semnarea pactului sovieto-finlandez, Chamberlain, care nu cunoștea planurile germane, demobilizase forța expediționară anglo-franceză pentru Norvegia și Finlanda. Aceasta se întâmplase în pofida sfatului șefului Statului-Major Imperial, generalul Sir Edmund Ironside. Chamberlain, care se temea să extindă războiul în Scandinavia neutră, spera că Germania și Uniunea Sovietică se vor potoli. Însă inerția aliaților și speranțele nobile că puteau conduce războiul după regulile Ligii Națiunilor nu impresionau pe nimeni.

Daladier, când încă mai era prim-ministrul Franței, promovează o strategie mult mai agresivă, atât timp cât luptele se duceau la distanță de Franța. Pe lângă bombardarea câmpurilor petrolifere de la Baku și din Caucazul Central, idee care îl îngrozea pe Chamberlain, Daladier dorea, de asemenea, să ocupe regiunea minieră Petsamo din nordul Finlandei, de lângă baza navală sovietică de la Murmansk. În plus, susținea cu putere ideea debarcării pe coasta norvegiană și a controlului complet asupra Mării Nordului pentru a împiedica minereul de fier suedez să ajungă în Germania. Însă britanicii bănuiau că acesta dorea să abată războiul spre Scandinavia pentru a reduce posibilitatea unui atac german asupra Franței. Credeau acest lucru în parte din cauză că Daladier se opunea cu încăpățănare planului britanic de a bloca transportul de mărfuri pe Rin cu ajutorul minelor navale. În orice caz, la 20 martie, Daladier este obligat să demisioneze din funcția de prim-ministru. Paul Reynaud preia postul, iar Daladier devine ministru de război.

Tocmelile între Aliați în privința operațiunilor lor rivale au irosit timp prețios. Daladier îl obligă pe Reynaud să continue să se opună minării Rinului. Britanicii sunt de acord cu planul francez de a mina apele din largul orașului Narvik, acțiune programată pentru 8 aprilie. Churchill dorea să aibă pregătită o forță de debarcare, întrucât era sigur că germanii vor reacționa, însă Chamberlain rămâne prea precaut.

Ceea ce nu știau britanicii era că o forță navală germană masivă, cu infanterie la bord, plecase deja la 7 aprilie din Wilhelmshaven spre Trondheim și Narvik, în nordul Norvegiei. Crucişătoarele de linie *Gneisenau* și *Scharnhorst* erau însoțite de crucişătorul *Admiral Hipper* și de paisprezece distrugătoare. Alte patru grupuri se îndreaptă spre porturile din sudul Norvegiei.

Un avion britanic zărește grupul principal de acțiune, aflat sub comanda viceamiralului Günther Lütjens. Bombardierele RAF lansează un atac, însă nu ating ținta nici măcar o dată. Flota britanică Home Fleet, de sub comanda amiralului de flotă Sir Charles Forbes, pleacă pe mare de la Scapa Flow, însă era cu mult în urmă. Singura forță navală suficient de aproape pentru a intercepta convoiul german era crucişătorul de linie HMS *Renown* și distrugătoarele sale, care acționau în sprijinul operațiunii de

minare din largul portului Narvik. Unul dintre aceste distrugătoare, HMS *Glowworm*, zărește un distrugător german și pornește pe urmele lui, însă Lütjens trimite nava *Hipper*, care scufundă *Glowworm* în timp ce aceasta încearcă să intre în ea.

Marina Regală, hotărâtă să-și concentreze forțele pentru o bătălie navală majoră, ordonă imbarcarea soldaților pe alte nave de război, gata să plece către Narvik și Trondheim. Cu toate acestea, Home Fleet nu are mare succes în interceptarea grupului principal de acțiune german. Acest lucru îi dă lui Lütjens timp să-și trimită distrugătoarele la Narvik, însă escadra sa zărește nava *Renown* în zorii zilei de 9 aprilie. *Renown*, cu focuri impresionant de precise pe o mare agitată, aproape că scufundă *Gneisenau* și avariază *Scharnhorst*, forțându-l pe Lütjens să se retragă, pentru ca navele sale să facă reparații de urgență.

Distrugătoarele germane, după ce scufundă două nave mici de război norvegiene, își debarcă soldații și ocupă Narvik. Tot la 9 aprilie, *Hipper* și distrugătoarele sale își debarcă soldații la Trondheim și altă forță intră în Bergen. Stavanger este ocupat, de asemenea, de parașutiști și de cele două batalioane de infanterie aduse cu avioanele. Oslo se dovedește o misiune mult mai grea, chiar dacă Kriegsmarine trimisese noul crucișător blindat *Blücher* și cuirasatul de buzunar *Lützow* (fosta *Deutschland*). Bateriile și torpilele norvegiene de la țarm scufundă *Blücher*; *Lützow* e nevoit să se retragă după ce este avariat la rândul său.

În dimineața următoare, la Narvik, cinci distrugătoare britanice reușesc să pătrundă în fiorduri fără să fie văzute. Ninoarea abundentă le ascunsese de patrurile din larg ale submarinelor. Astfel, acestea iau prin surprindere cinci distrugătoare germane care tocmai se alimentau. Scufundă două dintre ele, însă ulterior sunt atacate de alte distrugătoare germane din fiordurile vecine. Două distrugătoare ale Marinei Regale sunt scufundate, iar al treilea este grav avariat. În imposibilitatea de a se retrage, navele supraviețuitoare sunt nevoite să aștepte până la 13 aprilie, când cuirasatul HMS *Warspite* și nouă distrugătoare vin în ajutorul lor și distrug toate navele de război germane rămase.

În alte acțiuni de pe coastă, două nave germane, *Königsberg* și *Karlsruhe*, sunt scufundate, prima prin bombe aruncate din avioane Blackburn Skua lansate de pe portavion, iar ultima torpilată de un submarin. *Lützow* e avariat atât de rău, încât este tractat înapoi la Kiel. Însă succesul parțial al Marinei Regale nu poate opri transportul a peste 100 000 de soldați germani în Norvegia în decursul acelei luni.

Ocuparea Danemarcei se dovedește chiar și mai simplă pentru germani. Aceștia reușesc să debarce soldați în Copenhaga înainte ca bateriile de pe țarm să fie avertizate. Guvernul Danemarcei se simte obligat să accepte termenii dictați de Berlin. Însă norvegienii resping orice noțiune de „ocupație pașnică”. Regele, după ce se retrage din

Oslo împreună cu guvernul la 9 aprilie, ordonă mobilizarea generală. Cu toate că forțele germane ocupă multe baze în urma unor atacuri-surpriză, se trezesc izolate până la venirea întăririlor.

Din cauza deciziei Marinei Regale de a debarca trupele la 9 aprilie, primii soldați aliați pleacă pe mare abia două zile mai târziu. Situația nu era deloc ajutată de un Churchill nerăbdător, care se tot răzgândea și intervenea constant în deciziile operative, spre exasperarea generalului Ironside și a Marinei Regale. Între timp, cu mult curaj, soldații norvegieni atacă Divizia 3 germană de Vânători de Munte. Însă, întrucât forțele germane erau deja stabilite în Narvik și Trondheim, debarcărilor anglo-franceze trebuiau făcute pe flancurile acestora. Un asalt direct asupra porturilor era considerat prea periculos. Abia la 28 aprilie încep debarcarea soldații britanici, plus două batalioane ale Legiunii Străine franceze, alături de o brigadă poloneză. Ocupă Narvik și distrug portul, însă supremația aeriană a Luftwaffe duce la eșecul operațiunii aliate. În decursul lunii următoare, asaltul german asupra Țărilor de Jos și Franței avea să forțeze evacuarea soldaților aliați de pe flancul nordic și, astfel, capitularea soldaților norvegieni.

Familia Regală norvegiană și guvernul pleacă pe mare spre Anglia pentru a continua războiul. Obsesia lui Raeder pentru Norvegia, de care îl molipsise și pe Hitler, avea să ducă la un demers îndoielnic pentru Germania. Armata continuă să se plângă pe toată perioada războiului că ocuparea Norvegiei a necesitat mult prea mulți soldați, care ar fi fost de mai mare folos pe alte fronturi. Din perspectiva aliată, campania din Norvegia a fost dezastruoasă. Cu toate că Marina Regală reușise să scufunde jumătate din distrugătoarele Kriegsmarine, operațiunea combinată a fost cel mai prost exemplu de cooperare între servicii. Mulți ofițeri superiori bănuiau, de asemenea, că entuziasmul canalizat greșit al lui Churchill fusese influențat de o dorință secretă de a șterge amintirea expediției sale eșuate din Dardanele în Primul Război Mondial. Răspunderea pentru dezastrul din Norvegia, după cum recunoștea Churchill în particular mai târziu, îi revenea mai mult lui decât lui Neville Chamberlain. Totuși, cu ironia crudă a politicii, acel dezastru avea să-l aducă în poziția de a-l înlocui pe Chamberlain ca prim-ministru.

De-a lungul graniței franceze, Războiul Ciudat, sau *drôle de guerre*, sau *Sitzkrieg* după cum îl numeau germanii, dura mult mai mult decât plănuise Hitler. Acesta disprețuia armata franceză și era sigur că rezistența olandeză va cădea imediat. Avea nevoie doar de un plan potrivit, cu care să îl înlocuiască pe cel trimis Aliaților de către belgieni.

Majoritatea ofițerilor de stat-major din armată nu erau de acord cu proiectul îndrăzneț al generalului von Manstein și încercau să împiedice punerea lui în aplicare. Însă Manstein, când are, în sfârșit, acces la Hitler, argumentează că o invazie germană în Olanda și Belgia ar atrage forțele britanice și franceze în față de la granița franco-belgiană. Atunci puteau fi anihilate printr-un atac din Ardeni și peste

râul Meuse spre estuarul Somme și Boulogne. Hitler acceptă planul pentru că avea nevoie de o lovitură de grație. După cum îi stătea în fire, ulterior avea să pretindă că fusese de la început ideea lui.

În octombrie, Forța Expediționară Britanică, dispunând de patru divizii, ocupase pozițiile aflate de-a lungul frontierei belgiene. În mai 1940, aceasta se întărise ajungând la o divizie de blindate și zece divizii de infanterie, sub comanda generalului Lord Gort VC¹. În ciuda dimensiunii considerabile a efectivelor sale, Gort este nevoit să primească ordine de la comandantul francez din nord-est, generalul Alphonse Georges, și de la comandantul suprem francez ciudat de sfios, generalul Maurice Gamelin. Nu mai exista o comandă aliată comună, ca în Primul Război Mondial.

Cea mai mare problemă atât pentru Gort, cât și pentru Georges era refuzul încăpățânat al guvernului de la Bruxelles de a compromite neutralitatea Belgiei, cu toate că știa că germanii plănuiau un atac. Gort și formațiunile franceze vecine trebuiau astfel să aștepte invazia germană ca să poată înainta. Olandezii, care reușiseră să se mențină neutri în Primul Război Mondial, sunt încă și mai hotărâți să nu-i provoace pe germani făcând planuri cu francezii sau belgienii. Însă, în același timp, sperau că, atunci când ar fi început lupta, forțele aliate vor veni în ajutorul armatei lor mici și slab echipate. Marele Ducat al Luxemburgului, cu toate că era de partea Aliaților, știa că nu putea face altceva decât să închidă granița și să le arate invadatorilor germani că îi încalcă neutralitatea.

Planul francez avea alt defect fatal. Linia Maginot se întindea doar de la granița cu Elveția până la punctul cel mai sudic al frontierei belgiene de la poalele Ardenilor. Nici Statul-Major francez și nici cel britanic nu își imaginau că germanii ar fi putut încerca un asalt prin acea regiune bogat împădurită. Belgienii îi avertizează pe francezi că asta reprezenta un pericol, însă îngâmfatul Gamelin respinge posibilitatea. Reynaud, care îl numea pe Gamelin „filosoful inert”, vrea să-l înlăture, însă Daladier, în calitate de ministru de război, insistă să fie păstrat în funcție. Paralizia decizională se întindea până la conducerea de vârf.

În Franța, împotrivirea față de război era aproape nedisimulată. Afirmațiile germanilor că Marea Britanie îi forțase pe francezi să intre în război și apoi îi va lăsa să ducă greul bătăliilor aveau un efect distrugător. Chiar și Statul-Major francez, condus de generalul Gamelin, se arăta lipsit de entuziasm. Gestul complet nepotrivit al unei înaintări limitate în apropiere de Saarbrücken, în septembrie, aproape că fusese o insultă pentru polonezi.

Mentalitatea defensivă a Franței afecta organizarea militară a acesteia. Majoritatea unităților sale de tancuri, cu toate că nu erau inferioare din punct de vedere tehnic

¹ Decorat cu Crucea Victoriei

panzerelor germane, erau insuficient instruite. În afară de trei divizii mecanizate – o a patra este creată rapid sub comanda colonelului Charles de Gaulle –, tancurile franceze sunt distribuite între formațiunile de infanterie. Atât forțele franceze, cât și cele britanice duceau lipsă de arme antitanc eficiente – antitancul britanic de două livre era poreclit „lansatorul de boabe de mazăre” – iar comunicațiile lor radio erau mai mult decât primitive. Într-un război de mișcare, telefoanele de teren și liniile telefonice terestre s-au dovedit aproape inutile.

Forțele aeriene franceze erau, și ele, într-o stare lamentabilă. Generalul Vuillemin îi scrisese lui Daladier în timpul crizei cehoslovace din 1938 pentru a-l avertiza că Luftwaffe ar distruge rapid escadrilele lor. De atunci erau vizibile doar minime îmbunătățiri. Astfel că francezii se așteptau ca RAF să preia greul, însă Mareșalul Șef al Forțelor Aeriene¹, Sir Hugh Dowding, comandantul Aviației de Vânătoare, se opunea vehement trimiterii de avioane în Franța. Rolul principal al Aviației de Vânătoare era să apere Regatul Unit și, oricum, aerodromurile franceze nu aveau protecție antiaeriană eficientă. În plus, nici RAF, nici forțele aeriene franceze nu fuseseră instruite pentru a acționa în sprijinirea îndeaproape a forțelor terestre. Aliații nu învățaseră nici acea lecție din timpul campaniei poloneze, nici altele, cum ar fi talentul dovedit de Luftwaffe la lovituri preventive nemiloase împotriva aerodromurilor și abilitatea armatei germane în derularea de atacuri-surpriză cu blindate pentru a-i dezorienta pe cei care se apărau.

După alte câteva amânări, cauzate în parte de campania din Norvegia și, în parte, în ultimele zile, de prognozele meteorologice nefavorabile, începe, în sfârșit, invazia germană din Vest. Vineri, 10 mai, era stabilită ca „Ziua Z”. Hitler, cu lipsa lui de modestie obișnuită, prezicea că aceea va fi „cea mai mare victorie din istoria lumii”.

¹ Grad echivalent cu cel de general-inspector din Aviația Română (n.red.)

Asalt în Vest

MAI 1940

În aproape toată Europa de Nord, joi, 9 mai 1940, era o zi frumoasă de primăvară. Un corespondent de război observa că soldații belgieni plantau panseluțe în jurul cârmilor. Existau zvonuri despre un atac german, rapoarte că se asamblau poduri de vase aproape de graniță, însă la Bruxelles toate acestea erau ignorate. Mulți păreau să creadă că Hitler urma să atace în sud, în Balcani, nu în vest. În orice caz, puțini își imaginau că acesta avea să invadeze patru țări – Olanda, Belgia, Luxemburg și Franța – în același timp.

În Paris, viața continua nestingherită. Capitala nu fusese niciodată atât de frumoasă. Castanii înfrunziseră. Cafenelele erau pline. Fără vreo ironie aparentă, *J'attendrai* continua să fie cântecul cel mai popular. Cursele de cai se desfășurau în continuare la Auteuil, iar femeile elegante se inghesuiau la Ritz. Imaginea cea mai izbitoare era cea a mulțimii de ofițeri și soldați de pe străzi. Generalul Gamelin tocmai restabilise permisiile. Printr-o coincidență curioasă, prim-ministrul Paul Reynaud își depusese demisia în acea dimineață la președintele Albert Lebrun, căci Daladier refuzase din nou să îl înlăture din funcție pe comandantul suprem.

În Marea Britanie, știrile de la BBC anunțau că, în noaptea precedentă, treizeci și trei de conservatori votaseră împotriva guvernului lui Chamberlain în Camera Comunelor, după o dezbateră despre eșecul din Norvegia. Discursul lui Leo Amery în care îl ataca pe Chamberlain avea să se dovedească fatal pentru prim-ministru. Acesta se încheia cu o parafrază la formula prin care Cromwell dizolvase Parlamentul Lung în 1653: „Pleacă, îți spun, și lasă-ne să terminăm cu tine. Pentru numele lui Dumnezeu, pleacă!” În mijlocul unei scene înfierbântate, cu scandări de „Pleacă! Pleacă! Pleacă!”, Chamberlain, demoralizat, părăsește încăperea încercând să-și ascundă emoțiile.

Pe tot parcursul acelei zile însorite, politicienii din Westminster și din cluburile din St. James's discutau pasul următor, în șoaptă sau cu voce tare. Cine îl va înlocui pe Chamberlain: Churchill sau Lord Halifax, secretarul de externe? Pentru majoritatea conservatorilor, Edward Halifax era alegerea firească. Majoritatea încă nu aveau

încredere în Churchill, pe care îl considerau un rebel periculos, chiar lipsit de scrupule. Însă Chamberlain tot mai încearcă să reziste. Se apropie de cei din Partidul Laburist sugerându-le o coaliție, însă aceștia îi spun răspicat că nu sunt pregătiți să acționeze sub conducerea lui. În acea seară este obligat să accepte faptul că trebuia să demisioneze. Astfel, Marea Britanie se găsea într-o criză politică chiar în zorii marii ofensive germane din Vest.

La Berlin, Hitler își dictează proclamația pentru a doua zi adresată armatelor de pe Frontul de Vest. „Bătălia care începe azi va decide soarta națiunii germane pentru următorii o mie de ani”, spunea în încheiere. Pe măsură ce se apropia clipa, Führerul era tot mai optimist, mai ales după succesul din campania din Norvegia. Prezicea că Franța va capitula în șase săptămâni. Asaltul îndrăzneț cu planele asupra fortăreței belgiene principale Eben-Emael de lângă granița olandeză îl încânta cel mai mult. Trenul său special, *Amerika*, pleca în acea după-amiază pentru a-l duce la noul Cartier General al Führerului, stabilit la Felsenest, pe dealurile împădurite de la Eifel, aproape de Ardeni. La ora 21.00, cuvântul de cod *Gdansk* este trimis tuturor grupurilor armatei. Prognozele meteorologice confirmaseră că ziua următoare va oferi vizibilitate perfectă pentru Luftwaffe. Caracterul secret fusese păstrat atât de bine încât, cu toate amânările datei de atac, unii ofițeri fuseseră departe de regimentele lor când primiseră ordinul de mișcare.

În nord, de o parte și de alta a Rinului, Armata a 18-a Germană era gata să atace Olanda spre Amsterdam și Rotterdam. O a treia forță urma să se îndrepte, pe la nord de Tilburg și Breda, spre mare. Chiar la sud de ei se afla Armata a 6-a, condusă de Generaloberst Walther von Reichenau. Obiectivele sale erau Anvers și Bruxelles. Grupul de Armate A, condus de Generaloberst von Rundstedt, cu un total de patruzeci și patru de divizii, includea majoritatea forțelor de panzere. Armata a 4-a, condusă de Generaloberst Günther von Kluge, urma să atace Belgia spre Charleroi și Dinant. Atacul tuturor acestor armate în Țările de Jos dinspre est urma să aducă în grabă forțele britanice și franceze spre nord, pentru a se uni cu belgienii și olandezii. În acel moment, așa-zisul plan *Sichelschnitt*, sau „lovitură de seceră” al lui Manstein urma să demareze. Armata a 12-a, condusă de Generaloberst Wilhelm List, urma să înainteze pe la nord de Luxemburg și prin Ardenii belgieni pentru a trece râul Meuse la sud de Givet, lângă Sedan, scena marelui dezastru francez din 1870.

După ce traversa râul Meuse, grupul de panzere sub comanda generalului de cavalerie Ewald von Kleist urma să înainteze spre Amiens, Abbeville și estuarul Somme, de-a lungul Canalului Mânecii. Acest lucru avea să blocheze Forța Expediționară Britanică și Armatele a 7-a, Întâia și a 9-a franceze. Armata a 16-a germană trebuia să înainteze între timp prin sudul Luxemburgului pentru a proteja flancul stâng expus al lui Kleist. Grupul de Armate C, condus de Generaloberst Ritter von Leeb, cu încă două

armate, urma să mențină presiunea pe Linia Maginot în sud, pentru ca francezii să creadă că nu pot trimite trupe în nord să-și salveze forțele blocate în Flandra.

Astfel, croșeul de stânga *Sichelschnitt* al lui Manstein era o versiune în oglindă a croșeului de dreapta *Schlieffen*, încercat în 1914, și pe care francezii se așteptau ca armata germană să îl încerce pentru a doua oară atunci. Amiralul Wilhelm Canaris din Abwehr conduce o campanie de dezinformare foarte eficientă, răspândind în Belgia zvonuri că exact asta plănuiau germanii. Manstein era încrezător că Gamelin va trimite cea mai mare parte a forțelor sale mobile în Belgia, întrucât acestea se mutaseră imediat spre graniță după capturarea documentelor de la aterizarea forțată a avionului. (Mulți ofițeri aliați de stat-major au considerat ulterior că acea aterizare fusese o stratagemă inteligentă a germanilor, însă chiar fusese un accident autentic, după cum confirmase furia de atunci a lui Hitler.) Oricum, planul lui Manstein de a-i atrage pe Aliați în Belgia se baza și pe altă obsesie a francezilor. Ca aproape toți compatrioții săi, generalul Gamelin prefera să lupte pe teritoriul belgian decât în Flandra franceză, care suferise atâtea distrugerii în Primul Război Mondial.

De asemenea, Hitler ținea morțiș ca trupele aeriene și forțele speciale să joace un rol. Îl convocase pe generalul-locotenent Kurt Student la Cancelaria Reichului în luna octombrie a anului anterior și îi ordonase să pregătească grupuri care să ocupe fortăreața Eben-Emael și podurile-cheie de pe Canalul Albert, folosind echipe de asalt cu planoare. Trupele de comando *Brandenburg*, în uniforme olandeze, urmau să asigure podurile, în timp ce alți soldați, deghizați în turiști, urmau să se infiltreze în Luxemburg chiar înainte de începerea ofensivei. Însă lovitura aeriană principală urma să constea dintr-un asalt asupra a trei aerodromuri din jurul orașului Haga, cu unități din Diviziile 7 de Parașutiști și 22 *Luftlande*, sub conducerea general-maiorului Hans Graf von Sponeck. Obiectivul lor era să ocupe capitala olandeză și să îi ia prizonieri pe membrii guvernului și ai Familiei Regale.

Germanii produsesea mult „zgomot” de diversiune: zvonuri despre o concentrare în Olanda și Belgia, atacuri pe Linia Maginot și chiar sugestia că ar putea să ocolească extremitatea sudică a acesteia, încălcând neutralitatea Elveției. Gamelin era sigur că atacul germanilor în Olanda și Belgia va fi cel principal. Nu dă aproape deloc atenție sectorului orientat spre Ardeni, convins că dealurile cu păduri dese sunt „de nepătruns”. Drumurile și potecile forestiere erau suficient de largi pentru a fi traversate de tancurile germane, în timp ce coronamentul fagilor, brazilor și stejarilor oferea ascunzătoarea perfectă pentru grupul de panzere al lui Kleist.

Generaloberst von Rundstedt fusese asigurat de expertul în recunoaștere fotografică atașat cartierului său general că pozițiile defensive franceze care apărau râul Meuse erau departe de a fi finalizate. Spre deosebire de Luftwaffe, care organiza constant zboruri de recunoaștere fotografică peste liniile aliate, forțele aeriene franceze refuză



să trimită avioane pe teritoriul german. Totuși, serviciile secrete militare ale lui Gamelin – așa-numitul Deuxième Bureau – dețineau o imagine remarcabil de exactă a ordinului de bătaie german. Localizaseră cea mai mare parte a diviziilor de panzere în Eifel, chiar dincolo de Ardeni, și, de asemenea, descoperiseră că germanii erau interesați de drumurile dinspre Sedan către Abbeville. La 30 aprilie, atașatul militar francez de la Berna, care primise indicii de la serviciile secrete elvețiene, foarte eficiente, avertizează cartierul general al lui Gamelin că germanii urmau să atace între 8 și 10 mai, Sedan fiind pe „axa principală” de înaintare.

Cu toate acestea, Gamelin și alți ofițeri de stat-major francezi continuă să nege amenințarea. Atitudinea lor era că „Franța nu e Polonia”. Generalul Charles Huntziger, a cărui Armată a 2-a răspundea de sectorul Sedan, avea în acea parte a frontului doar trei divizii de mână a treia. Știind cât de puțin pregătiți și de lipsiți de entuziasm erau rezerviștii săi în privința luptei, Huntziger îl imploră pe Gamelin să-i mai trimită divizii, căci apărarea sa nu era pregătită, dar Gamelin refuză. Însă unele relatări îl acuză pe Huntziger de ignoranță și spun că generalul André Corap, care comanda Armata a 9-a din vecinătate era mai conștient de amenințare. Oricum, pozițiile concrete care dădeau spre râul Meuse, construite de antreprenori civili, nici măcar nu aveau ambrazurile orientate în direcția corectă. Câmpurile minate și gardurile de sârmă ghimpată erau complet inadecvate, iar sugestiile de tăiere a copacilor pentru a bloca drumurile din păduri pe țărmul estic al râului sunt respinse pe motiv că poate cavaleria franceză va dori să înainteze.

La primele ore ale dimineții, în ziua de vineri, 10 mai, la Bruxelles ajunge vestea unui atac iminent. Telefoanele încep să sune în tot orașul. Poliția aleargă de la un hotel la altul pentru a le spune paznicilor de noapte să trezească tot personalul militar cazat acolo. Ofițerii, încă îmbrăcându-și uniforma, aleargă să găsească taxiuri și să ajungă la regimente sau la cartierul general. Odată cu ivirea zorilor, Luftwaffe își face apariția. Luptătorii belgieni în biplane decolează să intercepteze avioanele germane, însă mașinăriile lor vechi nu au nicio șansă. Civili din Bruxelles sunt treziți de zgomotul apărării antiaeriene.

Rapoartele despre mișcările inamicului ajunseseră și la cartierul general al lui Gamelin încă de la prima oră, însă fuseseră respinse drept exagerări după atâtea alarme false. Comandantul suprem e trezit abia la ora 6.30. Cartierul său General (Grand Quartier Général), din fortăreața medievală Vincennes de la marginea estică a Parisului, era departe de câmpul de luptă, însă aproape de centrul puterii. Gamelin era mai întâi politician, și abia apoi soldat, specialist în a-și menține funcția în politica labirintică a celei de-a Treia Republici. Spre deosebire de generalul Maxime Weygand,

cu orientare foarte puternică de dreapta, pe care îl înlocuise în 1935, șovăielnicul Gamelin evitase o reputație antirepublicană.

Gamelin, căruia, în calitate de strălucit tânăr ofițer, i se atribuisese conceperea planului bătăliei de pe Marna, din 1914, era acum un bărbat scund, dificil, de șaizeci de ani, cu pantaloni croiți perfect. Mulți remarcaseră faptul că atunci când strângea mâna cuiva, o făcea fără forță. Pretindea o companie mai restrânsă, cu ofițerii săi favoriți, care, împărtășindu-i interesele intelectuale, discutau despre artă, filosofie și literatură ca și când ar fi jucat într-o piesă franțuzească academică, fără legătură cu lumea reală. Din moment ce Gamelin nu credea în comunicațiile radio și nu deținea un astfel de aparat, ordinele de a pregăti o înaintare spre Belgia trebuiau transmise prin telefon. În acea dimineață, comandantul suprem francez era foarte încrezător că germanii le făceau jocul. Un ofițer l-a surprins fredonând un cântec marțial în timp ce se plimba de la un capăt la altul al coridorului.

Vestea atacului ajunge și la Londra. Un ministru al Cabinetului merge să îl vadă pe Winston Churchill la Amiralitate la ora 6.00, și îl găsește fumând trabuc și mâncând ouă cu șuncă. Churchill aștepta să audă rezultatul deliberărilor în privința lui Chamberlain. Chamberlain, la fel ca regele și mulți aristocrați conservatori, dorea ca, în cazul în care era nevoit să plece, Lordul Halifax să fie cel care să-l urmeze în funcție. Însă Halifax, care avea un spirit civic deosebit, își dă seama că Churchill ar fi un lider de război mai potrivit și refuză funcția de premier. Churchill evidențiasse, de asemenea, faptul că Halifax, ca membru al Camerei Lorzilor, nu avea cum să conducă eficient guvernul din afara Camerei Comunelor. În acea zi, în Marea Britanie, drama schimbărilor politice punea în umbră evenimentele mult mai grave de dincolo de Canalul Mânecii.

Planul lui Gamelin era ca Armata a 7-a generalului Henri Giraud de pe stânga extremă să înainteze rapid pe coastă dincolo de Anvers și să se alăture armatei olandeze lângă Breda. Această notă proprie la planul de înaintare în Țările de Jos avea să se dovedească un element important în dezastrul care a urmat, întrucât Armata a 7-a era singura sa rezervă în nord-estul Franței. Olandezii se așteptau să primească un ajutor mai consistent, însă speranțele lor erau mult prea optimiste după refuzul lor de a-și coordona planurile și dată fiind distanța care ar fi trebuit parcursă de la frontiera franceză.

Conform așa-zisului Plan D al lui Gamelin, o forță belgiană de douăzeci și două de divizii urma să apere râul Dyle din Anvers până la Louvain. Forța Expediționară Britanică a lui Gort, cu nouă divizii de infanterie și o divizie de blindate, i se va alătura în dreapta și va apăra Dyle la est de Bruxelles, de la Louvain până la Wavre. Pe flancul sudic al Forței Expediționare Britanice, Armata 1 franceză a generalului Georges Blanchard urma să apere tronsonul dintre Wavre și Namur, în timp ce Armata a 9-a a generalului Corap acoperea linia râului Meuse de la sud de Namur până la vest de

Sedan. Germanii cunoșteau foarte bine fiecare detaliu, întrucât spărseseră cu ușurință codurile francezilor.

Gamelin presupusese că soldații belgieni care apărau Canalul Albert dintre Anvers și Maastricht puteau să-i țină în loc pe germani suficient timp pentru ca Aliații să poată înainta către ceea ce își imaginau că vor fi poziții pregătite dinainte. Pe hârtie, Planul Dyle părea un compromis satisfăcător, însă acesta nu reușește să prevadă viteza, duritatea și mișelia operațiunilor combinate ale Wehrmachtului. Lecțiile campaniei din Polonia fuseseră, pur și simplu, ignorate.

Din nou, Luftwaffe lansează în zori atacuri preventive asupra aerodromurilor din Olanda, Belgia și Franța. Avioanele Messerschmitt reușesc să tragă în avioanele franceze aflate la sol. Piloții polonezi sunt îngroziți de „nepăsarea franceză” și de lipsa de entuziasm în a da piept cu inamicul. Escadrilele RAF se adună la ordin, însă, odată în aer, nu prea aveau habar unde să se ducă. Fără un radar eficient, controlul de la sol nu era de mare ajutor. Chiar și așa, în acea primă zi, avioanele Hurricane ale RAF reușesc să doboare peste treizeci de bombardiere germane, însă nu au fost nevoite să se lupte cu avioanele de vânătoare germane care ar fi trebuit să le escorteze, dar Luftwaffe nu avea să mai repete greșeala.

Piloții cei mai curajoși erau cei care zburau pe bombardierele ușoare Fairey Battle, trimise să atace o coloană germană care înainta prin Luxemburg. Lente și echipate cu armament inadecvat, erau periculos de vulnerabile atât în fața avioanelor inamice, cât și a tirurilor de la sol. Treisprezece dintre cele treizeci și două sunt doborâte și toate celelalte sunt avariate. În acea zi, francezii pierd cincizeci și șase de avioane din 879, iar RAF patruzeci și nouă din 384. Forțele aeriene olandeze își pierd jumătate din efective într-o singură dimineață. Însă bătălia nu era cu totul dezechilibrată. Luftwaffe pierde 126 de aparate, majoritatea fiind avioane de transport Junkers 52.

Luftwaffe era concentrată mai cu seamă asupra Olandei în speranța de a scoate rapid țara din luptă, dar și de a întări impresia că atacul principal venea din nord. Toate aceste acțiuni făceau parte din ceea ce analistul militar Basil Liddell Hart numea mai târziu tactica „mantiei de matador” menită să atragă forțele lui Gamelin în capcană.

Printr-o stratagemă care nu mai fusese utilizată până atunci în război, avioanele de transport Junkers 52, escortate de avioane Messerschmitt, încep să parașuteze trupe de asalt. Obiectivul principal, acela de a cuceri Haga cu unități ale Diviziilor 7 Parașutiști și 22 Aeropurtată se dovedește însă un eșec costisitor. Multe dintre avioanele lente de transport sunt doborâte în drum spre țintă și doar mai puțin de jumătate din forțe ajung la cele trei aerodromuri din apropierea capitalei olandeze. Unitățile olandeze ripostează, provocând multe victime în rândul parașutiștilor, timp în care atât membrii Familiei Regale, cât și cei ai guvernului reușesc să fugă. Alte detașamente din aceleași două divizii reușesc să cucerească aerodromul Waalhaven

de lângă Rotterdam și câteva poduri importante. Însă, în est, trupele olandeze reacționaseră foarte rapid și aruncaseră în aer podurile de lângă Maastricht înainte ca soldații germani de comando, îmbrăcați în uniforme olandeze, să le poată cuceri.

Se spune că, la Felsenest, Hitler ar fi plâns de bucurie când a auzit că Aliații se îndreptau spre capcana din Belgia. De asemenea, era încântat că grupul de asalt format din parașutiști în planoare reușise să aterizeze exact pe panta fortăreței Eben-Emael, la confluența râului Meuse cu Canalul Albert. Aceștia blocaseră sub ei marea garnizoană belgiană până la sosirea Armatei a 6-a, în seara următoare.

Alte detașamente de parașutiști cuceresc podurile de peste Canalul Albert, iar germanii pătrund rapid prin liniile defensive. Cu toate că operațiunea aeriană principală împotriva orașului Haga eșuase, aterizarea parașutiștilor în inima Olandei creează panică și confuzie. Încep să circule zvonuri deplasate cu parașutiști aterizând îmbrăcați în călugărițe, cu dulciuri otrăvite aruncate pentru copii și cu sabotori trimițând semnale de la lucarnele din podurile caselor: un fenomen care molipsește Belgia, Franța și, mai târziu, Marea Britanie.

La Londra, în acea zi de 10 mai, Cabinetul de Război se întrunește de trei ori. Chamberlain dorise inițial să rămână în funcția de prim-ministru, insistând că nu trebuia să aibă loc schimbări de guvern în timp ce bătălia de dincolo de Canalul Mânecii continua, însă când primește confirmarea că Partidul Laburist refuza să-l sprijine, știe că trebuie să demisioneze. Halifax respinge din nou funcția, astfel că Chamberlain este dus la Palatul Buckingham pentru a-l sfătui pe regele George al VI-lea să trimită după Churchill. Regele, supărat că prietenul său Halifax refuzase postul, nu are de ales.

Acum că poziția lui Churchill era confirmată, acesta se grăbește să își îndrepte din nou atenția spre război și spre înaintarea Forței Expediționare Britanice în Belgia. Regimentul 12 Cavalerie, cu transportoarele sale blindate, pleacă primul, la ora 10.20, în recunoaștere. Majoritatea unităților britanice îl urmează în aceeași zi. Prima coloană a Diviziei 3 este oprită la graniță de un funcționar belgian în necunoștință de cauză, care le cere soldaților „permisul de intrare în Belgia“. Un camion, pur și simplu, trece prin barieră. Aproape toate drumurile către Belgia sunt pline de coloane de vehicule militare care se îndreaptă spre nord, către linia râului Dyle, la care Regimentul 12 Cavalerie ajunge la ora 18.00.

Atacurile Luftwaffe inițial asupra aerodromurilor și apoi asupra Olandei au făcut ca armatele aliate care înaintau în Belgia să fie scutite de un atac aerian. Francezii par să fi rămas ușor în urmă. Multe formațiuni franceze pornesc abia seara. Aceasta se dovedește o greșală gravă, întrucât drumurile se aglomerează rapid cu refugiați care veneau din direcție opusă. Armata a 7-a franceză, pe de altă parte, se grăbea de-a lungul

coastei Canalului Mânecii către Anvers, însă curând, când ajunge în sudul Olandei, are de suferit de pe urma atacurilor concentrate ale Luftwaffe.

În acea zi toridă, de-a lungul traseului, belgienii ieșeau din cafenele și le ofereau halbe cu bere soldaților cu fețele arse de soare care mărșăluiau, un gest generos care nu era agreat de toți ofițerii și subofițerii. Alte unități britanice traversează Bruxelles pe inserat. „Belgienii erau în picioare și îi întâmpinau cu urale“, scria un observator, „iar bărbații din camioane și transportoare blindate făceau la rândul lor cu mâna. Toți bărbații purtau liliac mov pe cască, la pușcă, la raniță. Zâmbeau și salutau cu degetul mare ridicat – un gest care inițial i-a șocat pe belgieni, pentru care avea o semnificație foarte nepoliticoasă, însă curând fu recunoscut ca un semn al încrederii, plin de veselie. Era o priveliște măreață, care aducea lacrimi în ochi pe măsură ce această mașinărie militară înainta cu toată puterea ei, eficient, tăcut, cu poliția militară britanică ghidând-o la fiecare răscruce, ca și când ar fi avut de-a face cu traficul din orele de vârf în Londra.“

Însă marea bătălie avea să fie decisă departe, în sud-est, în Ardeni, cu Grupul de Armate A al lui Rundstedt. Coloanele sale uriașe de vehicule șerpuiau prin pădurile care le ascundeau de avioanele Aliaților. Pe deasupra, o escortă de avioane de luptă Messerschmitt zbura gata să atace bombardierele inamice sau avioanele de recunoaștere. Orice vehicul sau tanc care se strica era împins în afara potecilor. Programul de marș era respectat cu strictețe și, în ciuda temerilor multor ofițeri de logistică, sistemul funcționa mai bine decât se așteptau. Toate vehiculele din Grupul de Panzere Kleist aveau un „K“ mic vopsit cu alb în spate și în față pentru a primi prioritate absolută. Infanteria în marș și toate celelalte mijloace de transport trebuiau să se dea la o parte îndată ce acestea își făceau apariția.

La ora 4.30, generalul trupelor de panzere Heinz Guderian, comandantul Corpului XIX, însoțise Divizia 1 Panzere la trecerea graniței cu Luxemburg. Trupele de comando *Brandenburg* cuceriseră deja unele răscruci și poduri importante. Jandarmii luxemburgezi nu puteau decât să sublinieze că Wehrmachtul încălca neutralitatea țării, după care erau luați prizonieri. Marele duce și familia acestuia reușiseră să fugă la timp, fără a fi recunoscuți de trupele *Brandenburg*.

La nord, Corpul XLI Panzere înaintază în direcția râului Meuse pe la Montherme și chiar și mai în nord, în dreapta Corpului XV Panzere al generalului Hermann Hoth, aflat în urma Diviziei 7 Panzere a generalului-maior Erwin Rommel, care se îndreaptă spre Dinant. Însă, spre disperarea lor – și îngrijorarea lui Kleist –, mai multe divizii de panzere sunt întârziate de podurile aruncate în aer de geniștii belgieni din cadrul trupelor *Chasseurs Ardennais*.

În zorii zilei de 11 mai, Divizia 7 Panzere a lui Rommel, cu Divizia 5 Panzere în spate și la dreapta, forțează din nou înaintarea și ajunge la râul Ourthe. Cavaleria franceză reușește să arunce în aer podul la timp, însă apoi se retrage după un schimb scurt de focuri. Geniștii diviziei construiesc curând un pod din pontoane, iar înaintarea continuă spre râul Meuse. Rommel observă că, în ciocnirile diviziei sale cu francezii, germanii aveau mai puține pierderi dacă deschideau focul imediat, cu tot ce aveau în dotare.

La sud, Corpul XLI Panzere al generalului-locotenent Georg-Hans Reinhardt, care se îndrepta spre Bastogne, apoi spre Monthermé, fusese ținut în loc de o parte din forțele lui Guderian, care treceau prin fața lui. Și Corpul XIX al lui Guderian este derutat din cauza unor schimbări de ordine. Însă și escorta de cavalerie franceză, care consta în unități călare și tancuri ușoare, era, la rândul ei, dezorientată. Cu toate că puterea cu care înaintau germanii către Meuse era tot mai evidentă, forțele aeriene franceze nu inițiază nicio misiune. RAF trimite încă opt avioane de bombardament Fairey Battle. Șapte dintre ele sunt distruse, în principal de focurile de la sol.

Avioanele aliate care atacă Maastricht și podurile de pe Canalul Albert spre nord-vest suferă, la rândul lor, pierderi mari, însă aceste încercări sunt prea puține și prea întârziate. Armata a 18-a germană pătrunsese deja mult în interiorul teritoriului olandez, unde rezistența se prăbușea. Armata a 6-a lui Reichenau trecuse Canalul Albert, ocolind Liège, în timp ce un alt corp înainta spre Anvers.

Forța Expediționară Britanică, aflată pe poziții de-a lungul râului Dyle, mult prea îngust, și formațiunile franceze care înaintau spre pozițiile pe care trebuiau să le ocupe nu primesc prea multă atenție din partea Luftwaffe. Acest lucru îi îngrijorează pe unii ofițeri cu mai multă intuiție, care se întrebau dacă nu cumva erau atrași într-o capcană. Însă grija lor imediată era înaintarea lentă a Armatei 1 franceze, întârziată și mai mult de numărul tot mai mare de refugiați belgieni. Și se anunțau mult mai multe valuri, după cum indicau evenimentele din Bruxelles. „Mergeau pe jos, cu mașina sau în căruțe, sau pe măgari, erau împinși în scaune cu roțile, chiar și în roabe. Erau tineri pe biciclete, bătrâni, bătrâne, bebeluși, țărânci cu basmale pe cap, mergând în căruțe de fermă ticsite cu saltele, mobilă, oale. Un șir lung de maici, cu fața roșie de transpirație sub glugă, stârneau praful cu veșmintele lor lungi și cenușii... Gările erau ca în schițele de pe timpul revoluției din Rusia, cu oameni dormind pe jos, ghemuiți lângă ziduri, femei cu bebeluși plângând, bărbați palizi și obosiți.”

La 12 mai, atât la Paris, cât și la Londra, ziarele lasă să se creadă că atacul german fusese oprit. *Sunday Chronicle* anunța „Disperare la Berlin”. Însă forțele germane traversaseră Olanda spre mare, iar rămășițele armatei olandeze se retrăseseră în triumhiul Amsterdam, Utrecht, Rotterdam. Armata a 7-a generalului Giraud, care ajunsese în sudul Olandei, continuă să sufere atacuri masive din partea Luftwaffe.

În Belgia, Corpul de Cavalerie al generalului René Prioux, care constituia avangarda întârziatei Armate 1, reușește să respingă unitățile de panzere germane care înaintaseră prea departe de propriile linii, și care mergeau pe linia râului Dyle. Însă, din nou, detașamentele aliate care încearcă să bombardeze podurile și coloanele sunt masacrate de unitățile de artilerie antiaeriană germane cu tunurile lor cu patru țevi de 20 mm.

Spre indignarea forțelor germane care luptau să treacă râul Meuse, buletinele de știri germane vorbesc doar despre bătăliile din Olanda și din nordul Belgiei. Nu se spune aproape nimic despre atacul principal din sud. Acest lucru făcea parte din planul de a distra atenția Aliatilor de la sectoarele Sedan și Dinant. În ciuda avertismentelor repetate, Gamelin încă refuza să recunoască amenințarea de pe cursul superior al râului Meuse, însă generalul Alphonse Georges, comandantul suprem al frontului nord-estic, un general bătrân cu chip posac, pe care Churchill îl admira mult, intervine și acordă prioritate aeriană sectorului lui Huntziger din apropiere de Sedan. Georges, pe care Gamelin îl detesta, nu își mai revenise de pe urma rănilor grave de la piept pe care i le produsese, în 1934, asasinul regelui Alexandru al Iugoslaviei.

Lucrurile erau îngreunate și de lanțul confuz de comandă din armata franceză, conceput în mare parte de Gamelin în hotărârea lui de a submina poziția adjunctului său. Însă chiar și Georges reacționase prea târziu la amenințare. Unitățile franceze de la nord-est de râul Meuse au fost retrase pe celălalt țărm, unele în haos complet. Divizia 1 Panzere a lui Guderian intră în orașul Sedan fără să întâmpine prea mare opoziție. Soldații francezi care se retrag reușesc măcar să arunce în aer podurile de la Sedan, însă companiile germane de geniști își demonstraseră deja viteza și eficiența în construirea de poduri.

În acea după-amiază, Divizia 7 Panzere a lui Rommel ajunge, de asemenea, în aval de Dinant. Cu toate că ariergarda belgiană aruncă în aer podul principal, grenadierii Diviziei 5 Panzere descoperiseră la Houx un vechi prag deversor. În acea noapte, ascunse de o ceață deasă pe râu, mai multe companii reușesc să îl traverseze și să stabilească un cap de pod. Armata a 9-a lui Corap nu reușește să trimită la timp soldați pentru a apăra sectorul.

La 13 mai, soldații lui Rommel forțează o traversare peste Meuse în alte două puncte, însă intră sub focurile soldaților francezi bine poziționați. Rommel ajunge la punctele de trecere din apropiere de Dinant în mașina sa blindată cu opt roți, pentru a evalua situația. Când descoperă că panzerele sale nu au proiectile fumigene, le ordonă oamenilor săi ca, la punctul de trecere, să dea foc la câteva case în direcția vântului. Apoi aduce panzere mai grele Mark IV și le dă ordin să tragă peste râu asupra pozițiilor franceze pentru a acoperi infanteria din bărcile gonflabile de asalt. „Abia fuseseră coborâte pe apă primele bărci când s-a dezlănțuit iadul”, scria un ofițer din batalionul

de recunoaștere din Divizia 7 Panzere. „Lunetiștii și artileria grea au început să tragă în oamenii fără apărare din bărci. Am încercat să neutralizăm inamicul cu tancurile și artileria noastră, însă era prea bine ascuns. Atacul infanteriei ajunsese într-un punct mort.“

Acea zi marca începutul legendei lui Rommel. Ofițerilor săi li se părea că era aproape peste tot: urcat pe tancuri să direcționeze focurile, însoțindu-i pe geniști și trecând el însuși râul. Energia și curajul său îi făceau pe oamenii lui să continue atacul într-o situație în care ar fi dorit să se retragă. La un moment dat, când apar tancurile franceze, el preia comanda unui batalion de infanterie de peste Meuse. Probabil că este un element de legendă, însă se spune că Rommel le ordonă oamenilor săi, care nu aveau arme antitanc, să tragă rachete de semnalizare către acestea. Echipajele tancurilor franceze, crezând că erau obuze antitanc, se retrag imediat. Pierderile germanilor sunt mari, însă, în acea seară, Rommel stabilise deja două capete de pod, unul la Houx și celălalt la punctul de trecere aprig disputat de la Dinant. În acea noapte, geniștii săi construiesc pontoane pentru ca tancurile să traverseze râul.

Guderian, care își pregătea propriile traversări de-o parte și de alta a orașului Sedan, se certase strașnic cu superiorul său, Generaloberst von Kleist. Guderian își asumă riscul de a-l ignora și convinge Luftwaffe să-i sprijine planul cu o concentrare masivă de avioane din Corpurile II și VIII Aviație. Ultimul este comandat de generalul-maior Wolfram Freiherr von Richthofen, un văr mai tânăr al pilotului de elită „Baronul roșu“ din Primul Război Mondial și fost comandant al Legiunii Condor, vinovată de distrugerea Guernicăi. Avioanele Stuka ale lui Richthofen, urlând cu așa-zisele lor „trâmbițe ale Ierihonului“, aveau să le submineze grav moralul soldaților francezi care apărau sectorul Sedan.

În mod absurd, artileria franceză, care avea o concentrare uriașă de vehicule și soldați germani în care să tragă, primise ordin să-și limiteze focul pentru a economisi muniția. Comandantul de divizie se așteptase ca germanii să mai aibă nevoie de încă două zile ca să-și aducă tunurile de câmp înaintea să treacă râul. Încă nu-și dăduse seama că avioanele Stuka constituiau atunci artileria zburătoare a avangardei de panzere și că acestea îi atacau pozițiile cu o precizie remarcabilă. În timp ce orașul Sedan ardea năprasnic de la bombardamente și tiruri de artilerie, germanii se grăbeau să treacă râul în bărcile lor gonflabile de asalt, vâslind frenetic. Suferiseră pierderi mari, însă geniștii erau pe partea cealaltă și atacau buncărele de beton cu aruncătoare de flăcări și săculeți cu dinamită.

La lăsarea serii, în rândul rezerviștilor francezi înspăimântați circula zvonul neîntemeiat că tancurile inamice traversaseră deja râul și că urmau să fie încercuiți. Comunicațiile între unități și comandanți se întrerupseseră în urma bombardamentelor, care tăiaseră liniile telefonice. Întâi artileria franceză, apoi însuși comandantul de divizie încep să se retragă. Se instaurează sentimentul de *sauve qui peut* (scapă cine

poate). Rezervele de muniție care fuseseră păstrate pentru altă ocazie cad fără luptă în mâinile inamicului. Rezerviștii mai în vârstă, porecliți „crocodili“, supraviețuiseră Primului Război Mondial și nu doreau să moară într-o luptă pe care o considerau nedreaptă. Manifestele împotriva războiului ale Partidului Comunist Francez îi influențaseră pe mulți dintre ei, însă propaganda germană, care pretindea că britanicii îi aduseseră în acea confruntare, fusese cea mai eficientă. Promisiunea lui Reynaud din martie față de guvernul de la Londra că Franța nu va căuta niciodată separat o pace cu Germania nu făcuse altceva decât să le sporească bănuielele.

Generalii francezi, cu mentalitatea rămasă după marea victorie de la 1918, erau complet copleșiți de evenimente. În acea zi, în timpul vizitei sale la cartierul general al generalului Georges, generalul Gamelin încă se aștepta ca atacul principal să vină prin Belgia. Doar seara descoperă că germanii traversaseră râul Meuse. Ordonă Armatei a 2-a a lui Huntziger să înceapă o contraofensivă, însă, când generalul își retrimite formațiunile, era deja prea târziu ca să mai lanseze altceva decât atacuri locale.

Oricum, Huntziger înțelege complet greșit intențiile lui Guderian. Presupune că breșa avea să se facă prin sud și să distrugă Linia Maginot din spate. Astfel, își întărește forțele pe dreapta, când Guderian înainta prin stânga, rămasă slăbită. Căderea orașului Sedan, care amintea de capitularea lui Napoleon al III-lea în 1870, sădește spaima în rândul comandanților francezi. La primele ore ale dimineții următoare, 14 mai, căpitanul André Beaufre, care îl însoțea pe generalul Doumenc, intră în cartierul general al generalului Georges. „Atmosfera era ca într-o familie în care murise cineva“, scria mai târziu Beaufre. „Frontul nostru a fost spart la Sedan!“, le spune Georges nou-veniților. „S-a prăbușit.“ Generalul epuizat se aruncă într-un scaun și izbucnește în plâns.

Cu trei capete de pod germane stabilite lângă Sedan, Dinant și unul mai mic între ele, lângă Monthermé, unde Corpul XLI Panzere al lui Reinhardt începea să se redrezeze după o bătălie grea, o breșă de aproape optzeci de kilometri era pe cale să se deschidă în frontul francez. Dacă comandanții francezi ar fi reacționat mai rapid, ar fi avut o ocazie bună să zdrobească avangarda germană. În sectorul Sedan, generalul Pierre Lafontaine, comandantul Diviziei 55, primise deja două regimente de infanterie suplimentare și două batalioane de tancuri ușoare, însă dă ordin de contraatac abia după nouă ore. De asemenea, batalioanele de tancuri sunt ținute în loc de soldații Diviziei 51, care se retrăgeau și blocau drumurile, și de comunicațiile defectuoase. În timpul nopții, germanii trecuseră și mai multe panzere peste Meuse. În cele din urmă, tancurile franceze intră în acțiune a doua zi, dimineța, însă majoritatea sunt distruse. Între timp, înfrângerea Diviziei 51 declanșase panică în rândul formațiunilor din apropiere.

Forțele aliate trimit în acea dimineață 152 de bombardiere și 250 de avioane de luptă pentru a ataca pontoanele de peste Meuse. Însă țintele se dovedesc prea mici

pentru a fi lovite, escadrilele de avioane Messerschmitt ale Luftwaffe ies în forță, iar detașamentele de artilerie antiaeriană germane deschid un foc devastator. RAF suferă cele mai mari pierderi din istorie, cu 40 de bombardiere doborâte din cele 71. Din disperare, francezii trimit în luptă unele dintre cele mai vechi bombardiere, care sunt nimicite. Georges dă ordin de atac unei divizii de blindate care nu mai participase la lupte și unei divizii de infanterie motorizată, sub comanda generalului Jean Flavigny, însă acestea sunt întârziate de lipsa combustibilului. Flavigny primește instrucțiunea de a lovi capul de pod Sedan din sud, întrucât, la fel ca Huntziger, Georges se gândea că amenințarea principală venea din partea dreaptă.

În nord, Divizia 1 Blindate încearcă alt contraatac împotriva capului de pod al lui Rommel. Însă, din nou, întârzierile din cauza refugiaților belgieni care blocau drumurile, fapt care împiedica trecerea cisternelor cu benzină, se dovedesc fatale. În dimineața următoare, 15 mai, avangarda lui Rommel ia prin surprindere tancurile grele ale Diviziei 1 Blindate chiar în timp ce se alimentau. Începe o bătălie haotică, în care echipajele tancurilor franceze sunt în dezavantaj sever. Rommel lasă Divizia 5 Panzere să continue bătălia și o ia înainte. Dacă ar fi fost pregătite, tancurile franceze ar fi putut obține o victorie semnificativă. În orice caz, cu toate că Divizia 1 Blindate franceză reușește să distrugă aproape o sută de tancuri germane, aceasta este, practic, anihilată până la sfârșitul zilei, în principal de armele antitanc germane.

Forțele aliate din Țările de Jos tot nu aveau nici cea mai vagă idee de pericolul care le amenința din spate. La 13 mai, Corpul de Cavalerie al generalului Prioux se luptă în retragere spre linia râului Dyle, unde restul Armatei 1 a lui Blanchard ajungea pe poziții. Cu toate că tancurile Somua ale lui Prioux aveau un blindaj gros, precizia tirului și mobilitatea germane erau net superioare, iar lipsa radiourilor în tancurile franceze s-a dovedit un handicap major. După ce pierde aproape jumătate din efective într-o bătălie curajoasă, trupele lui Prioux se retrag. Nu erau capabile să atace în sud-est împotriva breșei din Ardeni, așa cum dorea Gamelin.

Armata a 7-a franceză începe să se retragă spre Anvers după înaintarea inutilă către Breda, pentru a se uni cu forțele olandeze izolate. Cu toate că erau slab instruiți și înarmați, soldații olandezi luptă curajos împotriva Diviziei 9 Panzere, care încerca să înainteze către Rotterdam. Comandantul Armatei a 18-a germană era frustrat de rezistența acestora, însă, până la urmă, în acea seară, panzerile reușesc să-i înfrângă.

În ziua următoare, olandezii negociază predarea Rotterdamului, însă comandantul german nu informează Luftwaffe în această privință. Astfel că se declanșează un bombardament masiv asupra orașului. Peste 800 de civili sunt uciși. Ministrul de externe olandez pretinde în acea seară că muriseră 30 000, un anunț care provoacă oroare la Paris și Londra. Oricum, generalul Henri Winkelman, comandantul suprem olandez,

decide predarea generală pentru a evita pierderi suplimentare de vieți omenești. Auzind vestea, Hitler dă imediat ordin să se organizeze un marș triumfal prin Amsterdam cu unitățile din SS *Leibstandarte Adolf Hitler* și Divizia 9 Panzere.

Hitler este în egală măsură amuzat și enervat când primește o telegramă de la fostul Kaiser Wilhelm al II-lea, aflat încă în exil în Olanda, la Apeldoorn. „Domnule Führer“, scria el, „vă felicit și sper că sub conducerea dumneavoastră minunată monarhia germană va fi complet restabilă.“ Hitler era uimit că bătrânul Kaiser se aștepta din partea lui să fie un fel de Bismarck. „Ce idiot!“ îi spune el valetului său, Linge.

Contraatacul francez planificat pentru 14 mai împotriva părții de est a frontului Sedan este inițial amânat, apoi anulat de generalul Flavigny, comandantul Corpului XXI. Face greșeala dezastruoasă de a împărți Divizia 3 Blindate, pur și simplu, pentru a crea o linie de apărare între Chemery și Stonne. Huntziger încă era convins că germanii se îndreptau spre sud, prin spatele Liniei Maginot. Astfel că își întoarce armata spre sud. Acest lucru nu face altceva decât să le deschidă germanilor drumul spre vest.

Când primește informația despre sosirea întăririlor franceze, generalul von Kleist îi dă ordin lui Guderian să se oprească până la sosirea mai multor forțe care să protejeze acel flanc. După altă ceartă aprinsă, Guderian reușește să-l convingă că putea să își continue înaintarea cu Diviziile 1 și 2 Panzere, dacă el trimitea Divizia 10 Panzere și Regimentul de Infanterie *Grossdeutschland*, sub comanda contelui von Schwerin, împotriva satului Stonne, care se afla pe vârful unui deal strategic. În dimineața de 15 mai, *Grossdeutschland* începe direct atacul, fără să aștepte Divizia 10 Panzere. Tancurile lui Flavigny ripostează, iar satul își schimbă ocupantul de mai multe ori în acea zi, cu pierderi masive de ambele părți. Pe străduțele înguste ale satului, armele antitanc ale *Grossdeutschland* distrug în cele din urmă tancurile grele B1, iar infanteriștii germani obosiți primesc întăriri de la infanteria mecanizată a Diviziei 10. *Grossdeutschland* înregistrase 103 morți și 459 de răniți. Era cea mai mare pierdere a germanilor din întreaga campanie.

Generalul Corap începe să-și retragă Armata a 9-a, însă acest lucru are ca rezultat o dezintegrare rapidă și mărește și mai mult breșa din front. Corpurile de panzere ale lui Reinhardt din mijloc le prind din urmă pe celelalte două la 15 mai, iar Divizia 6 Panzere le depășește spectaculos, cu un avans de șaiszeci de kilometri spre Montcornet, ceea ce împarte în două nefericita Divizie 2 Blindate franceză. Această lovitură profundă asupra ariergărzii franceze este cea care îl convinge pe generalul Robert Touchon, care încerca să creeze o nouă Armată a 6-a pentru a închide breșa, că era prea târziu. Dă ordin formațiunilor sale să se retragă la sud de râul Aisne. Între panzerele germane și coasta Canalului Mânecii rămăseseră foarte puține efective franceze.

Guderian fusese instruit să nu avanseze înainte să fie aduse suficiente divizii de infanterie peste Meuse. Toți superiorii săi, Kleist, Rundstedt și Halder, erau foarte neliștiți în privința unei avangărzi de blindate desfășurate pe o arie prea extinsă, care ar fi fost expusă unui contraatac francez major dinspre sud. Chiar și lui Hitler îi era teamă de riscuri. Însă Guderian simțea că francezii erau în degringoladă. Era o ocazie mult prea bună ca să o rateze. Astfel că ceea ce avea să fie descris eronat ca strategie de război-fulger era în mare parte o improvizație la fața locului.

Avangarda germană înaintează în grabă, cu batalioanele de recunoaștere în frunte, în mașini blindate cu opt roți și motociclete cu ataș. Ocupă podurile pe care francezii nu avuseseră timp să le distrugă. Membrii echipajelor de pe blindate, în uniforme negre, erau murdari, nebărbierii și epuizați. Rommel abia dacă le dă Diviziilor 7 și 5 Panzere timp de odihnă sau pentru repararea vehiculelor. Cei mai mulți rezistau cu tablete de Pervitin (un tip de metamfetamină) și cu beția unei victorii copleșitoare. Toți soldații francezi pe care-i întâlneau erau atât de șocați, că se predau imediat. Pur și simplu, li se spunea să arunce armele și să continue să înainteze pentru ca infanteria germană care venea din urmă să se poată ocupa de ei.

Al doilea val care urma îndeaproape diviziile de panzere era format de infanteria motorizată. Alexander Stahlberg, pe atunci locotenent în Divizia 2 Infanterie (Motorizată), iar mai târziu aghiotantul lui Manstein, se uita la „ruinele armatei franceze înfrânte: vehicule ciuruite de gloanțe și tancuri făcute scrum, tunuri abandonate, un șir nesfârșit de distrugeri“. Treceau prin sate goale, înaintând fără prea mare frică de un inamic real, ca și când ar fi fost la manevre. Cu mult în urmă venea infanteria, care abia se mai ținea pe picioare, soldații fiind obligați de ofițerii lor să grăbească pasul. „În marș, în marș. Tot mai departe, mereu spre vest“, scria unul în jurnalul său. Chiar și caii lor erau „morți de oboseală“.

Dacă Hitler ar fi făcut cum dorise, inițial, cu o toamnă în urmă, invadarea Franței ar fi fost aproape sigur un dezastru. Succesul de la Sedan era cu adevărat un miracol pentru armata germană, care ducea lipsă de muniție. Luftwaffe avea bombe doar pentru paisprezece zile de luptă. În plus, formațiunile motorizate și de blindate s-ar fi aflat într-o situație vulnerabilă. Tancurile mai grele – Mark III și Mark IV –, care puteau înfrunta tancurile franceze și britanice, pur și simplu nu fuseseră disponibile toamna trecută. Iar instruirea, mai ales a ofițerilor unei armate care se extinsese de la 100 000 la 5,5 milioane, necesitase, de asemenea, câteva luni în plus. Cele douăzeci și nouă de amânări ale Planului *Galben* îi permisese Wehrmachtului să acumuleze suficiente rezerve și să se pregătească corespunzător.

Pe 14 mai, la Londra, nici măcar Cabinetul de Război nu știa mare lucru despre situația de la vest de Meuse. Din pură coincidență, Anthony Eden, secretarul de stat

pentru război, anunță în aceea zi înființarea Corpurilor de Voluntari pentru Apărarea Internă (redenumită curând *Home Guard*). Aproximativ 250 000 de oameni se înscriu în interval de o săptămână. Totuși, guvernul lui Churchill începe să își dea seama de dimensiunea crizei doar atunci când Reynaud îi trimite de la Paris un mesaj, în după-amiaza zilei de 14 mai. Solicită încă zece escadrile de avioane de vânătoare din Marea Britanie pentru a-și proteja soldații de atacurile avioanelor Stuka. Recunoaște că germanii pătrunseseră pe la sud de Sedan și credea că se îndreptau spre Paris.

Generalul Ironside, șeful Statului-Major Imperial, dă ordine pentru trimiterea unui ofițer de legătură la Cartierul General al lui Gamelin sau Georges. Erau disponibile doar puține informații, astfel că Ironside este de părere că mesajul lui Reynaud era „un pic isteric”. Însă curând Reynaud avea să afle că situația era chiar mai proastă decât se temuse. Daladier, ministrul de război, tocmai primise vești de la Gamelin, care fusese scos din pasivitatea sa de un raport în care se menționa distrugerea Armatei a 9-a. De asemenea, vin și informațiile că trupele de blindate ale lui Reinhardt ajunseseră la Montcornet. Târziu în acea noapte, Reynaud organizează la Ministerul de Interne o întâlnire cu Daladier și cu guvernatorul militar al Parisului. Dacă germanii se îndreptau spre Paris, trebuiau să discute cum să evite panica și să mențină legea și ordinea.

La ora 7.30 în dimineața următoare, Churchill este trezit de un apel telefonic din partea lui Reynaud. „Suntem înfrânți”, izbucnește Reynaud. Churchill, pe jumătate adormit, nu răspunde imediat. „Suntem bătuți; am pierdut bătălia”, accentuează Reynaud.

„Nu e posibil să se fi întâmplat atât de repede, nu?” spune Churchill.

„Frontul e spart lângă Sedan; vin în număr mare, cu tancuri și blindate.” Conform lui Roland de Margerie, consilierul pentru afaceri externe al lui Reynaud, acesta din urmă adaugă: „Drumul spre Paris este deschis. Trimiteți-ne cât de multe trupe și avioane puteți.”

Churchill se hotărăște să zboare la Paris pentru a-l încuraja pe Reynaud, însă întâi convoacă o întâlnire a Cabinetului de Război spre a discuta cererea pentru încă zece escadrile de vânătoare. Era hotărât să facă tot ce-i stătea în putere pentru a-i ajuta pe francezi. Însă Mareșalul Șef al Forțelor Aeriene, Dowding, comandantul Aviației de Vânătoare, se opune vehement trimiterii unui surplus de avioane. După o discuție aprinsă, înconjoară masa și pune o bucată de hârtie în fața lui Churchill, arătându-i rata anticipată a pierderilor, calculate pornind de la cele curențe. În cel mult zece zile nu vor mai exista avioane Hurricane nici în Franța, nici în Marea Britanie. Cabinetul de Război este impresionat de argumentele sale, însă tot consideră că trebuie trimise în Franța alte patru escadrile.

În aceea zi, Cabinetul de Război ia încă o decizie. Flota de bombardiere trebuia, în sfârșit, să înceapă ofensiva pe teritoriul german. Trebuia să întreprindă un raid pe Ruhr, ca răspuns la atacul Luftwaffe asupra Rotterdamului. Doar puține avioane și-au

nimerit ținta, însă acea acțiune a reprezentat primul pas către campania de bombardamente strategice.

Foarte neliniștit de posibilitatea prăbușirii Franței, Churchill îi trimite o telegramă președintelui Roosevelt, sperând să-l șocheze până într-atât încât să treacă la acțiune de partea Aliatilor. „După cum fără indoială știți deja, situația s-a înrăutățit rapid. Dacă este necesar, vom continua războiul singuri și nu ne e teamă de asta. Însă am încredere că vă dați seama, domnule președinte, că vocea și forța Statelor Unite nu vor însemna nimic dacă se abțin prea mult. Este posibil să ajungeți să aveți de-a face cu o Europă complet subjugată, nazificată, făurită cu o viteză uimitoare, iar asta poate fi mai mult decât putem îndura.” Răspunsul lui Roosevelt este amabil, însă nu oferă garanția unei intervenții. Churchill scrie altă scrisoare, în care pune accent pe hotărârea Marii Britanii de a „continua să lupte până la capăt indiferent de rezultatul mării bătălii care se dă în Franța” și din nou cere ajutor american rapid.

Încă simțind că Roosevelt nu percepea gravitatea situației, îi mai scrie un mesaj la 21 mai, pe care șovăie să-l trimită. Cu toate că insistase că guvernul său nu ar consimți niciodată să capituleze, semnala încă un pericol. „Dacă membrii Administrației de azi ar fi înlăturați și ar veni alții să negocieze printre ruine, nu trebuie să omitem faptul că singurul lucru rămas de negociat cu Germania ar fi flota, iar dacă țara aceasta ar fi lăsată în voia sortii de Statele Unite, nimeni nu ar avea dreptul să-i învinuiască pe cei care vor fi atunci responsabili dacă aceștia încearcă să obțină cei mai buni termeni posibili pentru supraviețuitori. Vă rog să mă scuzați, domnule președinte, că vorbesc atât de direct despre acest coșmar. Desigur, nu pot să răspund în numele urmașilor mei care, din disperare și neajutorare, vor trebui să se supună voinței germane.”

Churchill trimite depeșa, însă, după cum realizează mai târziu, tactica lui de șoc, în care făcea aluzia la faptul că germanii ar putea să pună mâna chiar și pe navele de război ale Marinei Regale și să se îndrepte spre Statele Unite, avea să fie contraproductivă. Nu face altceva decât să îi clatine lui Roosevelt încrederea în hotărârea Marii Britanii de a lupta singură, iar președintele discută cu consilierii săi posibilitatea ca flota britanică să fie mutată în Canada. Chiar îl contactează pe William Mackenzie King, prim-ministrul canadian, pentru a discuta problema. Greșeala lui Churchill avea să aibă o influență tragică peste numai câteva săptămâni.

La 16 mai, după-amiază, Churchill zboară la Paris. Nu știa că Gamelin îl sunase pe Reynaud să-i spună că era posibil ca germanii să ajungă în capitală în acea noapte. Deja se apropiau de Laon, la mai puțin de 120 de kilometri de destinație. Guvernatorul militar sfătuiește întreaga administrație să plece cât mai curând posibil. Ministerelor încep să ardă în curți teancuri de dosare pe care funcționarii le aruncau pe fereastră.

„Rafalele de vânt“, scria Roland de Margerie¹, „răspândeau scânteii și bucăți de hârtie care în curând au acoperit întregul cartier.“ Scria că amanta defetistă a lui Reynaud, contesa de Portes, a făcut un comentariu caustic la adresa „idiotului care a dat acest ordin“. Șeful serviciului (*chef de service*) răspunde că ordinul venea de la Reynaud însuși: *C'est le Président du Conseil, Madame* (Președintele consiliului a făcut-o, doamnă – n.trad.). Însă, în ultimul moment, Reynaud decide că guvernul trebuia să rămână. Această schimbare nu face prea mult bine, din moment ce vestea se răspândise deja. Populația Parisului, rămasă într-o ignoranță totală în privința dezastrului din cauza cenzurării stricte a presei, este cuprinsă curând de panică. Începuse *La grande fuite* (marea fugă). Mașini cu valize pe acoperiș încep să se îndrepte spre Porte d'Orléans și Porte d'Italie.

Churchill, însoțit de generalul Sir John Dill, noul șef al Statului-Major Imperial și de generalul-maior Hastings Ismay, secretar al Cabinetului de Război, aterizează cu avionul său Flamingo și descoperă că „situația era cu mult mai rea decât ne imaginaserăm noi“. La Quai d'Orsay au o întâlnire cu Reynaud, Daladier și Gamelin. Atmosfera era atât de tensionată încât nu puteau nici măcar să se așeze. „O deprimare cumplită era zugrăvită pe toate chipurile“, scria Churchill mai târziu. Gamelin stătea în picioare lângă o hartă așezată pe un șevalet, pe suprafața căreia în dreptul orașului Sedan linia frontului marca o alungire, și încerca să explice poziția.

„Unde este rezerva strategică?“ întreabă Churchill, apoi repetă în franceza lui cu totul aparte: *Où est la masse de manoeuvre?*

Gamelin se întoarce spre el și, „dând din cap și din umeri“, răspunde: *Aucune* (Nu e – n.trad.). Churchill observă atunci fumul care se ridica din curtea unei clădiri. De pe fereastră îi observă pe oficialii de la Ministerul de Externe aruncând în foc mormane de dosare aduse cu roaba. Era uimit că planul lui Gamelin nu includea o armată de rezervă mare, pentru a contracara o breșă. De asemenea, este la fel de șocat de propria sa ignoranță cu privire la pericol și la starea lamentabilă a legăturii între Aliați.

Când îl întreabă pe Gamelin despre pregătirile de contraatac, comandantul nu poate decât să ridice neajutorat din umeri. Armata franceză era falimentară. Acum se așteptau ca britanicii să îi ajute. Roland de Margerie îl avertizează subtil pe Churchill că situația era chiar mai gravă decât lăsaseră Daladier sau Gamelin să se înțeleagă. Iar când adaugă că era posibil să fie nevoiți să se retragă spre râul Loara sau chiar să continue războiul din Casablanca (Maroc – n.red.), Churchill îl privește *avec stupeur*.

Reynaud întreabă de cele zece escadrile de avioane de vânătoare pe care le solicitase. Churchill, cu avertismentul lui Dowding încă răsunându-i în urechi, îl lămurește că ar

¹ Diplomat francez (1899–1990)

fi un dezastru să îi ia Marii Britanii forțele de apărare. Le amintește de pierderile teribile pe care le suferise RAF în timp ce încercase să bombardeze punctele de trecere peste Meuse și spune că vor trimite încă patru escadrile și că altele, de la bazele din Marea Britanie, vor fi trimise în misiune în Franța, însă interlocutorii săi sunt departe de a fi mulțumiți. În acea seară, Churchill trimite de la Ambasada Britanică un mesaj către Cabinetul de Război, solicitând și celelalte șase escadrile. (Din motive de securitate pe o linie deschisă, solicitarea este dictată în hindustană de generalul Ismay și preluată de un alt ofițer din Armata indiană de la Londra.) Când obține acordul Cabinetului, cu puțin înainte de miezul nopții, Churchill merge să-i vadă pe Reynaud și Daladier pentru a le reda curajul. Reynaud îl primește îmbrăcat în cămașă de noapte și încălțat cu papuci.

În misiune, escadrilele trebuiau să rămână cu baza în Marea Britanie și să traverseze zilnic Canalul pentru a lupta în Franța. Odată cu înaintarea germană, numărul de aerodromuri scădea și niciunul nu avea echipament pentru reparații. În total, 120 de avioane Hurricane cu baza de partea cealaltă a Canalului Mânecii, care fuseseră distruse în luptă, sunt abandonate în retragerea rapidă. Piloții erau epuizați. Cei mai mulți zburaseră în câte cinci misiuni pe zi și, pentru că avioanele de vânătoare franceze nu aveau aproape nicio șansă în fața avioanelor Messerschmitt 109, escadrilele de Hurricane trebuiseră să ducă greul unei bătălii inegale.

Se primeau tot mai multe rapoarte despre dezintegrarea armatei franceze și lipsa de disciplină a acesteia. Se făceau încercări de a forța unitățile să rămână și să lupte, prin executarea unor ofițeri acuzați că și-ar fi abandonat postul de comandă. Se instaurează paranoia spionajului. Numeroși ofițeri și soldați sunt împușcați la întâmplare de soldați înspăimântați, convinși că erau germani în uniforma Aliaților. Panica este amplificată de zvonuri nebunești despre arme secrete germane și de teama inventată față de sabotori. Trădarea părea singura explicație plauzibilă pentru o asemenea înfrângere catastrofală, cu strigătul furios: *Nous sommes trahis!* (Suntem trădați! – n.trad.)

Haosul crește odată cu numărul de refugiați în nord-estul Franței. Împreună cu olandezii și belgienii, se presupune că aproximativ opt milioane de refugiați au plecat la drum în acea vară, înfometați, însetați și epuizați, cei bogați în mașini, iar restul în căruțe sau împingând biciclete încărcate, cărucioare de copii sau căruțuri cu puținul avut pe care l-au putut lua cu ei. „Sunt o priveliște demnă de milă”, scria în jurnalul său generalul-locotenent Sir Alan Brooke, comandant al Corpului II al Forței Expediționare Britanice, „cu femei cu picioarele umflate, copii mici obosiți de drum, însă strângându-și păpușile la piept și vârstnici și răniți care se chinuiau să țină pasul”. Soarta Rotterdamului băgase spaima în mulți. Cea mai mare parte a populației orașului Lille abandonează totul în timp ce germanii înaintează. Cu toate că nu existau dovezi că

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Luftwaffe le dăduse ordin piloților de vânătoare să atace coloanele de refugiați, unii membri ai forțelor au fost martorii unor astfel de incidente. Armata franceză, care se bazase pe apărare statică, era chiar și mai puțin capabilă să reacționeze la un atac prin surprindere acum, când drumurile erau ticsite de civili îngroziți.

Căderea Franței

MAI-IUNIE 1940

Moralul germanilor nici că putea fi mai ridicat. Echipajele de pe tancuri, în uniformele lor negre, își salutau vesele comandanții de câte ori îi vedeau, în timp ce se îndreptau spre Canalul Mânecii prin zona rurală părăsită, alimentându-și tancurile de la benzinăriile abandonate și de la depozitele de combustibil ale armatei franceze. Propriile linii de alimentare erau complet neprotejate. Întârzierile în înaintarea lor erau cauzate aproape numai de drumurile blocate de vehiculele franceze stricate și de coloanele de refugiați.

În timp ce blindatele lui Kleist se grăbeau să ajungă pe coasta Canalului Mânecii, Hitler era tot mai îngrijorat că francezii le-ar putea ataca pe flanc, venind din sud. Cu toate că de obicei îi plăcea să riște, nu credea într-un asemenea noroc. Amintirile din 1914, când invadarea Franței fusese respinsă de un contraatac pe flancul lor, îi bântuiau pe generalii mai vârstnici. Generaloberst von Rundstedt era de acord cu Hitler, iar la 16 mai îi ordonă lui Kleist să-și oprească diviziile de blindate pentru a permite infanteriei să le ajungă din urmă. Însă generalul Halder, care fusese convins de planul îndrăzneț al lui Manstein, îi cere să meargă mai departe. Kleist și Guderian au încă o discuție aprinsă în ziua următoare, în care Kleist îi citează ordinul lui Hitler. Însă ajung la un compromis, permițându-le „formațiunilor de recunoaștere capabile de luptă” să înainteze spre coastă, în timp ce cartierul general al Corpului XIX rămânea unde era. Asta îi dă lui Guderian ocazia pe care și-o dorește. Spre deosebire de Hitler la Felsennest, el știa că francezii erau paralizați de îndrăzneala loviturii germane. Rămăseseră doar grupuri izolate de rezistență, cu rămășițele unor divizii franceze ce continuau să lupte în fața dezastrului.

Prin coincidență, în aceeași zi în care diviziile de blindate sunt oprite (și profită de mult așteptata ocazie de a se odihni și a-și repara vehiculele), în sud are loc un contraatac francez. Colonelul Charles de Gaulle, susținătorul cel mai vehement al războiului cu blindate din armata franceză (și care, astfel, devenise foarte nepopular în rândul generalilor vârstnici, adepții războiului de linie fixă), tocmai primise comanda

așa-numitei Divizii 4 Blindate. Pledoaria aprinsă a lui De Gaulle în favoarea războiului mecanizat îi adusese porecla de „Colonelul motor“. Însă Divizia 4 Blindate era doar un talmeș-balmeș de tancuri, cu infanterie puțină și aproape fără artilerie.

Generalul Georges îi face rezumatul și îl trimite în misiune cu cuvintele: „Du-te, de Gaulle! Pentru tine, care ai știut de atâta timp ce idei avea inamicul, asta este ocazia să acționezi“. De Gaulle tânjea să atace cunoscând neobrăzarea echipajelor de blindate germane. Când treceau pe lângă soldații francezi pe stradă, pur și simplu, le spuneau să arunce armele și să o ia spre est. Cuvintele cu care plecau mai departe, „N-avem timp să vă luăm prizonieri“ îi lezau patriotismul.

Din Laon, de Gaulle decide să lovească spre nord-est, către Montcornet, o răscruce importantă de drumuri pe ruta de aprovizionare a lui Guderian. Înaintarea bruscă a Diviziei 4 Blindate îi ia prin surprindere pe germani și aproape că ajunge la cartierul general al Diviziei 1 Panzere. Însă germanii reacționează cu mare viteză, folosind câteva tancuri care tocmai fuseseră reparate și câteva autotunuri. Se cere sprijin aerian de la Luftwaffe, iar forțele inferioare ale lui de Gaulle, care nu dețineau arme antiaeriene și avioane de vânătoare, sunt nevoite să se retragă. Guderian nu informează cartierul general al armatei lui Rundstedt despre acțiunea din acea zi.

Forța Expediționară Britanică, după ce respinsese atacurile germane în sectorul său de pe râul Dyle, e uimită în seara de 15 mai când aude din întâmplare că generalul Gaston Billotte, comandantul Grupului de Armate 1, se pregătea să se retragă pe linia râului Escaut. Asta însemna să abandoneze Bruxelles și Anvers. Generalii belgieni află de decizia lui în dimineața următoare și se înfurie că nu fuseseră avertizați.

Ofițerii din cartierul general al lui Billotte se aflau într-o stare de depresie, iar mulți dintre ei plângeau. Șeful statului-major al lui Gort este atât de îngrozit de ce aude de la ofițerul de legătură britanic, încât sună la Biroul de Război de la Londra pentru a avertiza că, la un moment dat, ar putea fi necesară evacuarea Forței Expediționare Britanice. Pentru britanici, 16 mai marchează începutul unei bătălii de retragere. Chiar la sud de Bruxelles, pe o culme de lângă Waterloo, erau amplasate bateriile Artileriei Regale cu tunuri cu obuze de 25 de livre. De data asta, armele lor erau îndreptate spre Wavre, de unde prusacii veniseră să le ajute strămoșii în 1815. Însă, în noaptea următoare, soldații germani intrau în capitala belgiană.

În acea zi, Reynaud îi trimite un mesaj generalului Maxime Weygand în Siria, cerându-i să zboare înapoi în Franța, ca să preia comanda supremă. Se hotărâse să îl înlăture pe Gamelin indiferent ce spunea Daladier. De asemenea, intenționa să își schimbe miniștrii. Georges Mandel, mâna dreaptă a fostului prim-ministru Georges

Clemenceau și hotărât să lupte până la capăt, devenea ministru de interne. Reynaud însuși preia Ministerul de Război și plănuiește să-l aducă subsecretar de stat pe Charles de Gaulle, care avea acum rangul temporar de general-maior. Reynaud este convins că decizia sa este bună când află, în ziua următoare, de la scriitorul André Maurois, care lucra ca ofițer de legătură, că, în ciuda faptului că britanicii luptau bine, își pierduseră orice încredere în armata franceză, mai ales în comandanții ei.

Și totuși, Reynaud face în același timp și o greșală fatală, influențat probabil de amanta sa defetistă, Hélène de Portes. Trimite un reprezentant la Madrid pentru a-l convinge pe mareșalul Philippe Pétain, pe atunci ambasadorul Franței la Franco, să devină viceprim-ministru. Prestigiul lui Pétain, ca învingător în bătălia de la Verdun, îi adusese statutul de erou. Însă pe mareșalul de optzeci și patru de ani, la fel ca pe Weygand, îl preocupa mai mult teama de o revoluție și de dezintegrarea armatei franceze decât de posibilitatea înfrângerii. Și el, ca mulți alții cu convingeri de dreapta, considera că Franța fusese împinsă pe nedrept în acel război de către britanici.

În dimineața zilei de 18 mai 1940, la doar opt zile după ce Churchill devenise prim-ministru și în timp ce germanii amenințau să încercuiască Forța Expediționară Britanică în nordul Franței, Randolph Churchill își vizitează tatăl. Prim-ministrul, care se bărbiera, îi spune să citească ziarul până termina el. Apoi brusc spune: „Cred că știu cum să ies din asta“, după care revine la bărbierit. Fiul său uimit răspunde: „Vrei să spui că putem evita înfrângerea? Sau că putem să-i batem pe nemernicii ăștia?“

Churchill își lasă jos briciul și se întoarce spre el: „Bineînțeles că să-i batem“.

„Sunt într-unul pentru, dar nu prea văd cum ai putea s-o faci.“

Tatăl său își usucă fața, apoi spune pe un ton grav: „O să târăsc Statele Unite în război“.

Din întâmplare, era și ziua în care guvernul, la rugămintea lui Halifax, îl trimite pe socialistul auster Sir Stafford Cripps la Moscova pentru a căuta să stabilească relații mai bune cu Uniunea Sovietică. Churchill simțea că Cripps era o alegere proastă, întrucât Stalin îi ura pe socialiști aproape mai mult decât pe conservatori. De asemenea, considera că Cripps cel idealist nu era tocmai persoana care să îi facă față unui tip cinic, dur, bănuitor și calculat precum Stalin. Și totuși, în unele privințe, Cripps era mai capabil să privească în perspectivă decât prim-ministrul. Deja prevăzuse că războiul va aduce sfârșitul Imperiului Britanic și va introduce după aceea schimbări sociale fundamentale.

La 19 mai, Coridorul Panzerelor, după cum era numită zona, se întindea acum de-a lungul așa-zisului Canal du Nord. Atât Guderian, cât și Rommel aveau nevoie să-și odihnească trupele, însă Rommel își convinge comandantul să înainteze în acea noapte spre Arras.

Contingentul RAF din Franța era complet separat de forțele britanice terestre, astfel că se ia hotărârea ca cele șazeci și șase de avioane Hurricane rămase în Franța să revină în Marea Britanie. Francezii s-au simțit, bineînțeles, trădați de acea mișcare, însă pierderea aerodromurilor și oboseala piloților o făcea inevitabilă. RAF pierduse deja, în Bătălia Franței, un sfert din totalul avioanelor de vânătoare.

În aceea zi, departe în sud, Armata 1 a generalului Erwin von Witzleben face prima breșă în Linia Maginot. Scopul era de a-i împiedica pe francezi să trimită soldați pe flancul sudic al Coridorului Panzerelor, cu toate că acel flanc era apărat de diviziile de infanterie germane, care sosiseră extenuate după marșul forțat.

În aceea zi, colonelul de Gaulle lansează alt atac spre nord, cu 150 de tancuri, către Crecy-sur-Serre. Îi fusese promisă o acoperire cu avioane de vânătoare din partea forțelor aeriene franceze, pentru a respinge atacurile cu avioane Stuka, însă comunicațiile slabe au făcut ca acestea să ajungă prea târziu. De Gaulle este nevoit să își retragă forțele învinse dincolo de râul Aisne.

Lipsa de comunicare dintre armatele aliate continuă, ceea ce duce la bănuiala că Forța Expediționară Britanică se pregătea deja de evacuare. Generalul Lord Gort nu excludea această posibilitate, însă în acel moment nu se făcuseră planuri. Nu putea obține un răspuns concret de la generalul Billotte privind situația reală și rezervele pe care le aveau francezii la dispoziție. La Londra, generalul Ironside vorbește la Amiralitate pentru a vedea ce nave mici erau disponibile.

Cu toate că poporul britanic nu știa prea multe despre cât de gravă era de fapt situația, zvonurile se înmulțeau: că regele și regina le trimiteau pe prințesele Elisabeta și Margareta în Canada; că Italia intrase deja în război și că armata ei era în marș spre Elveția; că parașutiștii germani aterizaseră; și că lordul Haw-Haw (pronazistul William Joyce) le trimitea mesaje secrete agenților germani din Marea Britanie prin transmisiunile sale din Berlin.

În aceea duminică, ultima zi de comandă a generalului Gamelin, guvernul francez participă la o slujbă la Notre Dame, ca să se roage pentru ajutor divin. În timpul ceremoniei, ambasadorul american francofil William Bullitt are ochii plini de lacrimi.

Generalul Weygand, scund, energic, șiret ca o vulpe și cu un chip ridat, insistă să tragă un pui bun de somn după zborul lung din Siria. Din multe puncte de vedere, acest monarhist era o alegere suprinzătoare din moment ce îl ura de moarte pe Reynaud, care îl numise în funcție. Însă, în disperarea lui, Reynaud căuta simboluri ale victoriei de felul lui Pétain și Weygand, care, ca adjunct al mareșalului Ferdinand Foch, era asociat cu triumful final din 1918.

Luni, 20 mai, prima zi sub comanda lui Weygand, Divizia 1 Panzere ajunge la Amiens, care fusese bombardat masiv cu o zi în urmă. Un batalion al Regimentului Regal Sussex, singura forță aliată din oraș, este anihilat într-o apărare fără șansă. De asemenea, forțele lui Guderian cuceresc un cap de pod peste râul Somme, gata pentru faza următoare a bătăliei. Guderian trimite apoi Divizia 2 Panzere austriacă la Abbeville, unde ajunge în aceeași seară. Câteva ore mai târziu, unul dintre batalioanele sale de blindate ajunge pe coastă. Planul *Sichelschnitt* al lui Manstein fusese dus la bun sfârșit. Lui Hitler, care nu-și mai încăpea în piele de bucurie, nu-i vine să creadă când aude veștile. Surpriza este atât de mare, încât înaltul comandament nici nu știe ce să facă în continuare.

Pe partea nordică a coridorului, Divizia 7 Panzere a lui Rommel înaintase până la Arras, însă este oprită acolo de un batalion al Gărzilor Galeze. În acea seară, generalul Ironside ajunge la cartierul general al lui Gort, cu ordin de la Churchill de a deschide calea prin coridor pentru a face joncțiunea cu francezii pe partea sudică a acestuia. Însă Gort arată că cele mai multe din diviziile sale apărau linia Scheldt și nu puteau fi retrase în acel stadiu. Organizează totuși un atac cu două divizii la Arras, fără să știe însă care erau planurile francezilor.

Ironside se duce apoi la cartierul general al lui Billotte. Uriașul Ironside, când îl găsește pe generalul francez cuprins total de disperare, îl înșfacă de tunică și îl scutură. Billotte acceptă până la urmă să lanseze un contraatac, simultan cu alte două divizii. Gort era foarte sceptic că vor avea vreun rezultat. Nu se înșela. Generalul René Altmayer, care comanda Corpul V francez, ce primise ordin să-i sprijine pe britanici, pur și simplu plângea în pat, după mărturia unui ofițer de legătură francez. Doar o forță neînsemnată a corpului de cavalerie al generalului Prioux vine în ajutor.

Contraatacul britanic de la Arras avea ca scop să ocupe zona de la sud de oraș pentru a încercui avangada de blindate a lui Rommel. Cea mai mare parte a forțelor o constituiau șaptezeci și patru de tancuri Matilda din Regimentele Regale 4 și 7 Tancuri, două batalioane ale Infanteriei Ușoare Durham, o parte a Pușcașilor Northumberland și mașinile blindate ale Regimentului 12 Lăncieri. Din nou, sprijinul din partea artileriei și acoperirea aeriană promise pentru operațiune nu se materializează. Rommel însuși își vede infanteria și artileriștii fugind, iar nou sosita divizie de infanterie mecanizată *Totenkopf* a SS este cuprinsă de panică, însă aduce rapid arme antitanc și antiaeriene, pe care le îndreaptă împotriva tancurilor masive Matilda. Rommel este cât pe ce să fie ucis în schimbul de focuri, însă riscul pe care și-l ia comportându-se ca un subofițer îi salvează aproape sigur pe germani de la o înfrângere.

Cealaltă coloană britanică are mai mult succes, cu toate că mare parte din tancuri sunt distruse. Obuzele germane antitanc ricoșează din carcasa dură a tancurilor Matilda rămase, însă multe dintre acestea cedează în urma defecțiunilor mecanice,

după ce provoacă pagube considerabile vehiculelor blindate și ușoare germane. Cu toate că fusese o acțiune curajoasă, contraatacul nu are forța sau sprijinul necesare pentru a-și atinge obiectivul. Ezitarea francezilor (cu excepția onorabilă a cavaleriei lui Prioux) de a intra în bătălie îi convinge pe comandanții britanici că armata lor își pierduse dorința de luptă. Spre marea neliniște a lui Churchill, alianța avea să se deterioreze din cauza bănuielilor și învinuirilor reciproce. Francezii lansează și ei un contraatac spre Cambrai, însă fără prea mare succes.

În acea dimineață, armata principală a Forței Expediționare Britanice este atacată pe linia Escaut și îi înfruntă cu mare curaj pe germani. În timpul acțiunii sunt câștigate două Cruci Victoria. Germanii, nepregătiți să piardă la fel de mulți oameni într-o altă tentativă de atac a aliaților, recurg la bombardarea britanicilor cu artilerie și obuziere. Întreaga poziție aliată era pe punctul de a se prăbuși din cauza comunicațiilor slabe și a neînțelegerilor dintre cei mai mulți comandanți când Weygand cere o întrunire la Ypres, în acea după-amiază. Dorea ca britanicii să se retragă pentru a lansa un atac mai puternic peste coridorul german spre Somme. Însă Gort nu putea fi contactat și ajunge mult prea târziu. Iar acordul lui Weygand cu regele Leopold al III-lea al Belgiei de a-și menține soldații pe teritoriul belgian duce la dezastru. Acesta este amplificat de moartea generalului Billotte, când automobilul militar al acestuia se ciocnește de spatele unui camion plin cu refugiați. Generalul Weygand și unii comentatori francezi sugerau ulterior că Gort evitase intenționat întâlnirea de la Ypres, întrucât deja plănuia în secret să evacueze Forța Expediționară Britanică, însă nu există dovezi care să susțină acest lucru.

„Chipul războiului este îngrozitor“, scria acasă un soldat german din Divizia 269 Infanterie la 20 mai. „Sate și orașe făcute pulbere, peste tot magazinele sunt jefuite, valorile sunt călcate în bocanci, vitele mor abandonate, iar câinii se furișează abătuți printre case... În Franța trăim ca zeii. Dacă avem nevoie de carne, o vacă este sacrificată și doar carnea cea mai bună e luată, restul e aruncat. Sparanghel, portocale, salată, nuci, cacao, cafea, unt, șuncă, ciocolată, vin spumant, vin, spirtoase, bere, tutun, trabuc și țigări și seturi complete de lenjerie se găsesc aici din abundență. Din cauza distanțelor mari pe care le avem de parcurs, pierdem legătura cu unitățile noastre. Cu pușca în mână, intrăm în câte o casă și ne potolim foamea. Îngrozitor, nu-i așa? Însă te obișnuiești cu orice. Slavă Domnului că nu se întâmplă așa ceva și acasă.“

„De-a lungul drumurilor, tancuri și vehicule franceze distruse și arse zac în șiruri fără sfrâșit“, îi scria un caporal de artilerie soției lui. „Desigur, sunt și câteva germane printre ele, însă uimitor de puține.“ Unii soldați se plângeau că aproape că nu aveau nimic de făcut. „Sunt atât de multe divizii aici care n-au tras nici măcar un foc“, scria un caporal din Divizia 1 Infanterie. „Iar pe front inamicul fuge. Francezii și englezii,

adversari egali în războiul mondial, refuză acum să ne înfrunte. Adevărul este că avioanele noastre stăpânesc cerul. Nu am văzut niciun avion inamic, doar ale noastre. Imaginează-ți. Poziții ca Amiens, Laon, Chemin des Dames cad în câteva ore. În '14 - '18 s-au luptat pentru ele ani întregi.“

Scrisorile triumfătoare trimise acasă nu menționau masacrele ocazionale asupra prizonierilor britanici sau francezi ori chiar a civililor. Nici nu vorbeau despre masacrele chiar și mai frecvente asupra soldaților francezi din colonii prinși, mai ales a așa-zișilor *tirailleurs* senegalezi, care luptă curajos împotriva furiei rasiste a soldaților germani. Aceștia sunt împușcați, uneori câte cincizeci sau o sută odată, de formațiuni germane printre care SS *Totenkopf*, Divizia 10 Panzere și Regimentul *Grossdeutschland*. În total, se estimează că aproximativ 3 000 de soldați din colonii au fost împușcați după ce au fost luați prizonieri în Bătălia Franței.

În spatele forțelor britanice și franceze, Boulogne era în haos, cu unii dintre membrii garnizoanei navale franceze beți criță și alții distrugând bateriile de coastă. Un batalion de Gărzi Irlandeze și altul de Gărzi Galeze debarcă pentru a apăra orașul. Când Divizia 2 Panzere înaintează în nord, spre port, la 22 mai, aceasta este prinsă în ambuscadă de Regimentul 48 francez, format în principal din personal al cartierului general care opera cu arme antitanc cu care nu era obișnuit. Era o apărare curajoasă, care contrasta puternic cu scenele rușinoase de la Boulogne, însă francezii sunt copleșiți, iar Divizia 2 Panzere își continuă drumul pentru a ataca portul.

Cele două batalioane de gărzi de acolo aveau puține arme antitanc și curând sunt obligate să se retragă în oraș, pe un perimetru de lângă port. Când devine clar că cele două batalioane de gărzi nu pot apăra Boulogne, personalul auxiliar britanic începe să fie evacuat la 23 mai de distrugătoarele Marinei Regale. O bătălie cumplită are loc între navele de război britanice care intrau în port și blindatele germane. Însă comandantul francez, care primise ordin să lupte până la ultimul om, este infuriat. Îi acuză pe britanici de dezertare, iar acest lucru înrăutățește și mai mult relațiile dintre Aliați. De asemenea, îl determină pe Churchill să apere Calais cu orice preț.

Calais, cu toate că este întărit cu patru batalioane și câteva tancuri, nu are mari șanse să reziste, în ciuda deciziei că nu va exista evacuare, „în numele solidarității aliate“. Divizia 10 Panzere cheamă, la 25 mai, avioane Stuka și artileria grea a lui Guderian și începe să bombardeze partea veche a orașului, unde se retrăseseră ultimii luptători. Apărarea orașului Calais continuă și în ziua următoare. Flăcările care cuprinseseră orașul se vedeau din Dover. Soldații francezi luptă până rămân fără muniție. Comandantul forțelor navale franceze decide să se predea, iar britanicii, care suferiseră pierderi uriașe, nu au încotro și fac la fel. Cu toate că eșuase, apărarea

orașului Calais reușise cel puțin să încetinească înaintarea Diviziei 10 Panzere de-a lungul coastei, spre Dunkerque.

În Marea Britanie, moralul se menține bun, în mare parte din cauza lipsei de informații despre adevărata situație de peste Canalul Mânecii. Însă remarca atribuită lui Reynaud că „doar un miracol mai poate salva Franța” provoacă o mare îngrijorare la 22 mai. Țara începe brusc să se trezească. Legea pentru Starea de Urgență este în general bine primită, împreună cu arestarea lui Sir Oswald Mosley, liderul Uniunii Britanice a Fasciștilor. Organizația Mass Observation nota că, îndeobște, oamenii erau mai hotărâți în zonele rurale decât în orașele mari și că femeile erau mai puțin încrezătoare decât bărbații. Clasele de mijloc erau, de asemenea, mai neliniștite decât clasa muncitoare: „Cu cât ești mai intelectual, cu atât ești mai nesigur”, se spunea. De fapt, cea mai mare parte a defecțiunilor provenea din rândul claselor bogate și superioare.

Mulți încep să se convingă că zvonurile nebunești precum ideea că generalul Gamelin fusese împușcat ca trădător sau se sinucisese erau răspândite intenționat de *Coloana a V-a*. Însă Mass Observation raportează la Ministerul Informațiilor că „dovezile pe care le avem în acest moment sugerează că zvonurile sunt răspândite doar de oameni obișnuiți, înspăimântați și bănuitori”.

La 23 mai, generalul Brooke, comandant al Corpului II, scria în jurnalul său: „Doar un miracol mai poate salva Forța Expediționară Britanică și sfârșitul nu e departe!” Însă, din fericire pentru Forța Expediționară Britanică, contraatacul eșuat de la Arras reușise cel puțin să-i facă pe germani mai precauți. Rundstedt și Hitler insistă ca zona să fie securizată înainte să continue înaintarea. Iar întârzierea Diviziei 10 Panzere la Boulogne și Calais însemna că Dunkerque nu fusese cucerit pe la spatele Forței Expediționare Britanice.

În seara de 23 mai, Generaloberst von Kluge oprește cele treisprezece divizii germane de-a lungul a ceea ce britanicii numeau Linia Canalului, pe partea vestică a teritoriului care avea să devină enclava Dunkerque. Aceasta se întindea pe o porțiune de doar cincizeci de kilometri de la Canalul Mânecii, de-a lungul râului Aa și a canalului acestuia prin Saint-Omer, Bethune și La Bassée. Cele două corpuri de blindate ale lui Kleist aveau nevoie urgentă de revizie tehnică. Grupul său de blindate pierduse deja jumătate din efective. În trei săptămâni, 600 de tancuri fuseseră distruse de acțiunea inamică sau suferiseră avarii mecanice considerabile, iar asta reprezenta mai mult de o șesime din întreaga forță germană de pe toate fronturile.

Hitler aprobă acest ordin în ziua următoare, însă nu a fost intervenția sa personală, așa cum s-a crezut în general. Generaloberst von Brauchitsch, comandantul suprem

al armatei germane, susținut de Halder, dă în noaptea de 24 mai ordin să se continue înaintarea, însă Rundstedt, cu sprijinul lui Hitler, insistă că întâi trebuie ca infanteria să ajungă din urmă blindatele. Doreau să-și păstreze forțele de blindate pentru o ofensivă peste Somme și Aisne înainte ca cea mai mare parte a armatei franceze să aibă timp să se reorganizeze. O înaintare prin canalele și ținuturile mlăștinoase ale Flandrei li se părea un risc inutil când Göring pretindea că forțele sale Luftwaffe puteau face față oricărei încercări britanice de evacuare. Cu toate că mășăluiau într-un ritm rapid, diviziile de infanterie germane se chinuieră să prindă din urmă formațiunile de blindate. Un fapt uimitor este că Forța Expediționară Britanică și aproape toate formațiunile franceze aveau mult mai multe mijloace de transport cu motor decât armata germană, în care doar șaisprezece divizii din 157 erau complet motorizate. Toate celelalte se bazau pe cai pentru a trage artileria și bagajele.

Britanicii au alt noroc neașteptat. Capturează o mașină a ofițerilor auxiliari germani, în care se aflau documente ce arătau că următorul atac va avea loc în est, lângă Ypres, între forțele belgiene și flancul stâng britanic. Lordul Gort este convins de generalul Brooke să își mute una dintre divizii, care fusese alocată pentru alt contraatac, pentru a umple acel gol.

Auzind că francezii nu puteau lansa un atac peste Somme, Anthony Eden, în calitate de secretar de stat pe probleme de război, îi spune lui Gort, în noaptea de 25 mai, că siguranța Forței Expediționare Britanice este „esențială“. Astfel că trebuia să-și retragă trupele către coasta Canalului Mânecii pentru evacuare. Cabinetul de Război, acum forțat să accepte că armata franceză nu își mai putea reveni din starea de colaps, trebuia să ia în considerare posibilitatea ca Marea Britanie să lupte singură. Gort deja avertizase Londra că Forța Expediționară Britanică era pe cale să își piardă tot echipamentul și că se îndoia că puteau evacua mai mult de o mică parte din efectivele acesteia.

Eden nu știa că Reynaud, tot mai hărțuit, fusese strâns cu ușa de mareșalul Pétain și generalul Weygand. Pétain ținuse legătura cu Pierre Laval, un politician care îi ura din suflet pe britanici, și aștepta ocazia să-l înlocuiască pe Reynaud. Laval intrase în contact cu un diplomat italian pentru a tatona, prin intermediul lui Mussolini, posibilitatea unei negocieri cu Hitler. Weygand, comandantul suprem, îi învinuia pe politicieni de o „lipsă criminală de prudență“ în ceea ce privește intrarea în război. Cu susținerea lui Pétain, solicită ca garanția dată de francezi Marii Britanii de a nu cere pace separat să fie retrasă. Prioritatea lor era să își conserve armata și să mențină ordinea. Reynaud acceptă să zboare la Londra în ziua următoare pentru a se consulta cu guvernul britanic.

Speranța lui Weygand că Mussolini putea fi convins să nu intre în război prin promisiunea că va primi mai multe colonii și că putea negocia pacea era complet deplasată.

Pretenția lui Hitler că obținuse victoria îl provoacă pe Mussolini, de obicei șovăitor, să le spună germanilor și propriului său Stat-Major că Italia va intra în război imediat după 5 iunie. Atât el, cât și generalii săi știau că Italia nu era capabilă de o acțiune ofensivă eficientă. Luau totuși în considerare un atac asupra Maltei, însă apoi decid că era un lucru inutil din moment ce puteau lua insula imediat după prăbușirea Marii Britanii. În zilele care au urmat, Mussolini ar fi spus: „De data asta o să declar război, dar nu o să-l duc”. Victimele principale ale acestei încercări dezastruoase de prestidigitatie aveau să fie armatele sale decorative, dar slab echipate. Bismarck remarcase cândva, într-unul dintre comentariile sale caustice, că Italia avea un apetit uriaș, dar o dantură proastă. Iar afirmația lui avea să se dovedească teribil de adevărată în Al Doilea Război Mondial.

În dimineața de duminică, 26 mai, în timp ce trupele britanice se retrăgeau spre Dunkerque pe o furtună cumplită – „tunetele se amestecau cu bubuiturile artileriei” –, Cabinetul de Război se întrunea la Londra fără să știe care erau intențiile lui Mussolini. Lordul Halifax adusese în discuție posibilitatea ca guvernul să îl abordeze pe Duce pentru a afla ce termeni de pace ar fi dispus Hitler să accepte. Chiar se întâlnise în particular cu ambasadorul italian cu o după-amiază în urmă pentru a vorbi cu el. Halifax era convins că, fără perspectiva unui ajutor din partea Statelor Unite în viitorul apropiat, Marea Britanie nu era suficient de puternică să reziste singură în fața lui Hitler.

Churchill răspunde că libertatea și independența Marii Britanii erau de o importanță capitală. Folosește un document pregătit de șefii de Stat-Major, intitulat „Strategia britanică într-o anumită eventualitate” – un eufemism pentru capitularea franceză. Acest document de analiză formula opțiunile britanicilor pentru continuarea luptei de unii singuri. Anumite aspecte erau disproporționat de pesimiste în comparație cu realitatea. Raportul presupunea că mai bine de jumătate din a Forța Expediționară Britanică va fi pierdută în Franța. Amiralitatea nu se aștepta să salveze mai mult de 45 000 de oameni, iar șefii de Stat-Major se temeau că Luftwaffe va distruge fabricile de avioane din Midlands. Alte presupuneri erau mult prea optimiste: de exemplu, șefii de Stat-Major prevedeau că economia de război a Germaniei va fi slăbită de lipsa materiei prime – o presupunere ciudată într-un scenariu în care Germania controla cea mai mare parte a Europei de Vest și Centrale. Însă concluzia de bază rămânea aceea că Marea Britanie ar fi putut să țină piept invaziei în condițiile în care RAF și Marina Regală rămâneau intacte. Acela era punctul vital care susținea argumentul lui Churchill în fața lui Halifax.

Churchill merge la Casa Amiralității să ia prânzul cu Reynaud, care tocmai sosise cu avionul la Londra. Din spusele lui Reynaud reieșea că viziunea foarte favorabilă a

generalului Weygand față de situația din urmă cu doar câteva zile se transformase în defetism fățiș. Francezii se gândeau deja la pierderea Parisului. Reynaud chiar spune că, deși el nu ar semna niciodată o pace separată, era posibil să fie înlocuit de cineva care ar face-o. Deja era presat să-i convingă pe britanici – „pentru a reduce proporțional propria noastră contribuție” – să le cedeze italienilor Gibraltarul și Suezul.

Când Churchill revine la Cabinetul de Război și relatează acea conversație, Halifax reia sugestia de a aborda guvernul italian. Churchill trebuia să-și joace foarte atent cărțile. Nu putea risca o ruptură cu Halifax, care se bucura de loialitatea prea multor conservatori, în timp ce propria sa poziție era nesigură. Din fericire, Chamberlain începe să-l susțină pe Churchill, care îl tratase cu mult respect și generozitate, în ciuda divergențelor lor din trecut.

Churchill declară că Marea Britanie nu trebuia să fie legată de Franța dacă aceasta urmărea un compromis. „Nu trebuie să ajungem într-o asemenea poziție înainte să ne luptăm serios.” Nu trebuia luată nicio decizie până nu se știa clar cât din Forța Expediționară Britanică putea fi salvată. Oricum, termenii lui Hitler ar fi împiedicat cu siguranță Marea Britanie să „încheie reînarmarea”. Churchill presupunea, pe bună dreptate, că Hitler va oferi condiții mult mai blânde pentru Franța decât pentru Marea Britanie. Însă secretarul de externe era hotărât să nu abandoneze ideea negocierilor. „Dacă ajungem în punctul în care discutăm termeni care nu implică distrugerea independenței noastre, trebuie să fim proști să nu-i acceptăm.” Din nou, Churchill sugerează că era de acord cu ideea abordării Italiei, însă, de fapt, dorea să câștige timp. Dacă grosul Forței Expediționare Britanice era salvat, atât poziția sa, cât și a țării erau întărite enorm.

În acea seară, Anthony Eden îi trimite un mesaj lui Gort în care confirmă că acesta trebuia să „se retragă pe coastă... împreună cu armatele franceze și belgiene”. În aceeași seară, viceamiralul Bertram Ramsay primește ordin în Dover să lanseze Operațiunea *Dynamo*, evacuarea pe mare a Forței Expediționare Britanice. Din păcate, mesajul lui Churchill către Weygand, care confirma retragerea către porturile de la Canalul Mânecii, nu menționa evacuarea. S-a presupus, în mod greșit, că era evidentă, date fiind împrejurările. Această acțiune deteriorează și mai mult relațiile Marii Britanii cu francezii.

Oprirea diviziilor de blindate îi dăduse statului-major al lui Gort ocazia de a pregăti un nou perimetru defensiv, bazat pe o linie de sate fortificate, în timp ce grosul Forței Expediționare Britanice se retrăgea. Însă comandanții francezi din Flandra sunt furioși când află că britanicii plănuiau evacuarea. Gort presupusese că Londra îl informase pe generalul Weygand în același timp în care primise el instrucțiunile de a se retrage pe

coastă. De asemenea, credea că francezii primiseră instrucțiuni să se imbarce la rândul lor și rămâne îngrozit să afle că nu era așa.

Începând cu 27 mai, Batalionul 2 al Regimentului *Gloucestershire* și un batalion al Infanteriei Ușoare *Oxfordshire* și *Buckinghamshire* apără Cassel, la sud de Dunkerque. Plutoanele ocupă fermele dimprejur, păstrându-le în unele cazuri chiar și câte trei zile în fața unor forțe net superioare. La sud, Divizia 2 britanică, mutată pentru a apăra Linia Canalului din La Bassée până la Aire, este ținta unor atacuri masive. Rămăși fără muniție antitanc, soldații oboșiți ai Regimentului 2 Regal *Norfolk*, care suferise pierderi mari, sunt nevoiți să alerge până la tancurile inamice și să arunce grenade de mână în șenilele acestora. Soldații care mai rămăseseră din batalion sunt încercuți de SS *Totenkopf* și luați prizonieri. În acea noapte, soldații SS masacrează nouăzeci și șapte dintre aceștia. În aceeași zi, în sectorul belgian, Divizia 255 germană își răzună pierderile suferite lângă satul Vinkt, executând șaptezeci și opt de civili, sub acuzația falsă că unii dintre ei fuseseră înarmați. În ziua următoare, un grup al SS *Leibstandarte*, comandat de căpitanul Wilhelm Mohnke, ucide la Wormhout aproape nouăzeci de prizonieri britanici, majoritatea din Regimentul Regal *Warwick*, care acționau și ca ariergardă. Astfel, războiul criminal împotriva Poloniei produce câteva ecouri pe Frontul de Vest, presupus civilizat.

La sud de Somme, Divizia 1 Blindate britanică organizează un contraatac împotriva unui cap de pod german. Nici acum artileria franceză și sprijinul aerian nu se materializează, iar Regimentul 10 Husari și Regimentul *Queen's Bays* pierd șaizeci și cinci de tancuri, în principal în fața armelor antitanc germane. Un contraatac mai eficient este lansat de Divizia 4 Blindate a lui de Gaulle împotriva capului de pod german de lângă Abbeville, însă și acesta este respins.

La Londra, pe 27 mai, Cabinetul de Război se reunește din nou, de trei ori. A doua întâlnire, după-amiază, include probabil cel mai critic moment al războiului, în care Germania nazistă ar fi putut câștiga. Acesta a fost reprezentat de clipa în care divergențele tot mai mari dintre Halifax și Churchill au izbucnit deschis. Halifax era chiar și mai hotărât să se folosească de Mussolini ca mediator pentru a afla ce termeni ar fi oferit Hitler pentru Franța și Marea Britanie. Considera că, dacă mai întârziu, termenii oferți vor fi chiar mai duri.

Churchill se opune vehement unei asemenea slăbiciuni și insistă să continue lupta. „Chiar dacă suntem înfrânți”, spune el, „nu are cum să fie mai rău decât dacă abandonăm acum lupta. Așa că haideți să evităm să fim târați pe panta alunecoasă, odată cu Franța.” Înțelege că odată începute negocierile va fi „imposibil să dea înapoi” și să reînvie spiritul rezistenței în rândul populației. Cel puțin Churchill avea sprijinul implicit al lui Clement Attlee și Arthur Greenwood, cei doi lideri laburiști, și pe cel al

lui Sir Archibald Sinclair, liderul liberal. Și Chamberlain este convins de argumentul-cheie al lui Churchill. În timpul acelei întâlniri furtunoase, Halifax îi dă clar de înțeles lui Churchill că va demisiona dacă părerile lui sunt ignorate, însă Churchill reușește mai apoi să-l calmeze.

Acea seară mai aduce o lovitură. După spargerea liniei belgiene de pe râul Lys, regele Leopold decide să capituleze. În ziua următoare se predă necondiționat Armatei a 6-a. Generaloberst von Reichenau și șeful statului său major, generalul-locotenent Friedrich Paulus, dictează termenii la cartierul lor general. Următoarea predare pe care avea să o coordoneze Paulus va fi chiar a lui însuși la Stalingrad, doi ani și opt luni mai târziu.

Guvernul francez critică foarte aspru „trădarea” regelui Leopold, însă, în secret, se bucură. Unul dintre adepții capitulării exprimă această stare de spirit când spune: „În sfârșit, avem un țap ispășitor!” Însă britanicii nu sunt surprinși de colapsul Belgiei. Gort, la sfatul generalului Brooke, își ia măsuri înțelepte de precauție, mutându-și soldații în spatele liniilor belgiene, pentru a împiedica pătrunderea germanilor între Ypres și Comines, pe flancul estic.

Generalul Weygand, informat oficial că britanicii se hotărâseră să se retragă, este furios în fața lipsei lor de sinceritate. Din păcate, el dă ordin de evacuare a propriilor sale unități abia în ziua următoare și, astfel, soldații francezi ajung la plaje mult după cei britanici. Mareșalul Pétain susține că lipsa sprijinului britanic ar trebui să ducă la revizuirea acordului semnat de Reynaud în martie, de a nu încerca să încheie pace separat.

În după-amiaza de 28 mai, Cabinetul de Război se întrunește din nou, însă de data aceasta la Camera Comunelor, la solicitarea prim-ministrului. Izbucnește din nou cearta între Halifax și Churchill, Churchill fiind și mai hotărât împotriva oricărei forme de negociere. Chiar dacă britanicii se ridicau și plecau de la masa de conferință, spunea el, „trebuie să fim conștienți că toate forțele de decizie care ne stau acum la dispoziție vor dispărea”.

Imediat după încheierea ședinței Cabinetului de Război, Churchill cere o întâlnire a tuturor membrilor Cabinetului. Le spune că se gândise la negocieri cu Hitler, însă era convins că termenii lui Hitler ar fi redus Marea Britanie la condiția de „stat sclav”, condus de un guvern-marionetă. Primește sprijin complet din partea Cabinetului. Planurile lui Halifax sunt dejucate. Marea Britanie avea să lupte până la capăt.

Hitler, care nu dorea să-și folosească efectivele micșorate de blindate, le limitează noua înaintare către Dunkerque. Urmău să se oprească îndată ce regimentele lor de artilerie intrau în raza portului. Începe asediul serios al orașului, cu obuze și bombe, însă nu este suficient pentru a opri Operațiunea *Dynamo*, adică evacuarea. Bombardierele

Luftwaffe, care de obicei zburau de la bazele din Germania, nu aveau sprijin eficient din partea aviației de vânătoare și erau interceptate frecvent de escadrilele de Spitfire, care decolau de pe aerodromurile mult mai apropiate din Kent.

Soldații britanici nefericiți, care așteptau pe dunele de nisip și în oraș să le vină rândul la imbarcare, injurau RAF, fără să realizeze că avioanele lor se luptau cu bombardierele germane pe continent. Luftwaffe, în ciuda laudelor lui Göring că îi va elimina pe britanici, nu produce prea multe pagube. Efectul letal al bombelor și obuzelor este redus în mare măsură de dunele de nisip. Soldații aliați de pe plaje sunt uciși mai mult de atacuri razante cu mitralierele decât de bombe.

Când înaintarea germană se reia odată cu venirea infanteriei, apărarea puternică din partea trupelor britanice și franceze îi împiedică pe germani să creeze o breșă. Cei câțiva soldați aliați care scapă din satele apărate sunt obosiți, înfomețați și însetați și, de multe ori, răniți. Cei cu răni mai grave sunt lăsați în urmă. Încercuți de germani, se retrăgeau sub tensiune, căci nu știau niciodată când puteau da nas în nas cu inamicul.

Evacuarea fusese inițiată la 19 mai, când sunt luați răniții și trupele de ariergardă, însă acțiunea principală începe abia în noaptea de 26 mai. După un apel transmis la BBC, Amiralitatea îi contactează pe proprietarii de vase mici: iahturi, bărci și nave de agrement care doreau să se ofere voluntari. Li se spune să se întâlnească întâi în larg de Sheerness, apoi în larg de Ramsgate. Aproximativ 600 de vase civile sunt folosite în decursul Operațiunii *Dynamo*, aproape toate cu echipaje de „marinari de weekend”, pentru a spori forțele de peste 200 de vase ale Marinei Regale.

Dunkerque era ușor de identificat de la mare distanță atât de pe mare, cât și de pe partea uscatului. Trâmbe de fum se ridicau pe cer din orașul în flăcări atacat de bombardierele germane. Rezervoarele de benzină ardeau scoțând nori negri și groși. Toate drumurile care duceau în oraș erau pline de vehicule militare abandonate sau distruse.

Relațiile dintre ofițerii superiori britanici și cei francezi, mai ales cu amiralul Jean Abrial, comandant al forțelor navale din nord, și ofițerii acestuia devin tot mai dure. Situația este înrăutățită de faptul că atât soldații britanici, cât și cei și francezi jefuiesc orașul Dunkerque, fiecare parte dând vina pe cealaltă. Mulți sunt beți, încercând să-și potolească setea cu vin, bere și spirtoase, întrucât rețeaua de apă potabilă nu mai funcționa.

Plajele și portul erau pline de soldați care stăteau la coadă să se imbarce. La fiecare atac al Luftwaffe, cu sirenele avioanelor Stuka urlând în timp ce intrau în picaj „ca un stol de pescăruși uriași ai infernului”, oamenii fugeau care încotro, să se salveze. Zgomotul era asurzitor, cu toate armele antiaeriene ale distrugătoarelor de la chei trăgând din răsputeri. Apoi, după ce se termina totul, soldații alergau înapoi, temându-se să

nu-și piardă locul la coadă. Unii cedau de oboseală. Nu se putea face aproape nimic pentru victimele oboselii de după luptă.

Noaptea, soldații așteptau cu apa mărie până la umeri ca bărcile de salvare și alte bărci mici să se apropie de țărm și să-i ia. Majoritatea erau atât de obosiți și de neajutorați, cu echipamentul de luptă ud și bocancii îmbibați de apă, încât marinarii erau nevoiți să-i ridice înjurând peste bord, apucându-i de curelele rucsacurilor.

Marina Regală suferea la fel de mult precum soldații pe care îi salva. La 29 mai, când Göring, sub presiunea lui Hitler, lansează un atac major împotriva acțiunii de evacuare, zece distrugătoare aliate și multe alte vase mici sunt scufundate sau grav avariate. Acest lucru determină Amiralitatea să își retragă distrugătoarele mai mari din flotă, vitale pentru apărarea sudului Angliei. Însă sunt aduse a doua zi înapoi pentru a grăbi evacuarea, întrucât fiecare distrugător putea prelua până la o mie de soldați odată.

Acea zi a cunoscut, de asemenea, și o apărare aprigă a perimetrului de pe uscat de către Gărzile de Grenadieri, Gărzile *Coldstream* și Regimentul Regal *Berkshires* din Divizia 3 Infanterie. Reușesc să oprească atacurile germane care, dacă ar fi avut succes, ar fi pus capăt definitiv evacuării. Soldații francezi din Divizia 68 continuă să țină sub control partea vestică și sud-vestică a perimetrului Dunkerque, însă problemele din alianța franco-britanică se acutizează.

Francezii erau siguri că britanicii vor da prioritate oamenilor lor când, de fapt, de la Londra se trimiseseră instrucțiuni contradictorii în acest sens. De multe ori, soldații francezi apăreau la punctele de îmbarcare britanice și li se refuza permisiunea de trecere, fapt care ducea la scene de furie. Soldații britanici, iritați că francezii veneau cu bagaje când britanicilor li se spusese să-și abandoneze lucrurile, le aruncă ranițele în mare, peste zidul portului. În alt caz, soldații britanici ocupă un vas care fusese alocat francezilor, în timp ce mai mulți soldați francezi care încercau să urce la bordul unui vas pentru britanici sunt aruncați în mare.

Nici măcar farmecul recunoscut al generalului-major Harold Alexander, comandantul Diviziei 1, nu reușește să potolească furia generalului Robert Fagalde, care comanda Corpul XVI, și a amiralului Abrial când le spune că ordinele sale erau să îmbarce cât mai mulți soldați britanici. Cei doi scot o scrisoare de la Lordul Gort în care acesta îi asigură că trei divizii britanice vor rămâne să apere perimetrul. Amiralul Abrial chiar amenință să închidă portul Dunkerque pentru soldații britanici.

Disputa este relatată la Londra și la Paris, unde Churchill se întâlnea cu Reynaud, Weygand și amiralul François Darlan, comandantul Marinei franceze. Weygand acceptă că Dunkerque nu putea rezista la infinit. Churchill insistă ca evacuarea să continue în termeni egali, însă speranța lui de a menține spiritul Alianței nu era împărtășită și la Londra. Acolo, presupunerea nerostită era aceea că, din moment ce Franța

era foarte posibil să renunțe la luptă, britanicii ar face bine să-și poarte de grijă lor înșile. Alianțele sunt complicate la victorie, însă la înfrângere produc cele mai rele acuzații reciproce cu putință.

La 30 mai, se părea că jumătate din Forța Expediționară Britanică avea să fie părăsită. Însă, în ziua următoare, Marina Regală și „micile vase” sosesc cu întăriri: distrugătoare, putoare de mine, iahturi, vapoare cu zbatouri, remorchere, bărci de salvare, bărci de pescuit și nave de agrement. Multe dintre vasele mici îi duceau pe soldații de pe plajă la navele mai mari. Unul dintre iahturi, *Sundowner*, era al comandantului C.H. Lightoller, ofițerul superior supraviețuitor de pe *Titanic*. Miracolul de la Dunkerque a fost posibil datorită mării liniștite din timpul zilelor și nopților vitale.

La bordul distrugătoarelor, matrozii Marinei Regale împărțeau câni de cacao, conserve de carne de vită și pâine soldaților epuizați și infometați. Însă, cu Luftwaffe întindându-și atacurile de câte ori apăreau pauze în acoperirea dată de avioanele de luptă ale RAF, faptul că ajungeau la navă nu le garanta siguranța. Tabloul rănilor teribile provocate de atacurile aeriene, al celor care se înecau în timp ce vasele se scufundau și strigătele după ajutor rămase fără răspuns sunt greu de uitat. Condițiile pentru răniții lăsați în urmă în perimetrul Dunkerque erau mult mai cumplite, cu asistenții medicali și doctorii aproape incapabili să le ușureze suferința muribunzilor.

Nici suferința celor evacuați nu este curmată când ajung la Dover. Evacuarea în masă copleșise sistemul. Trenurile-spital îi distribuiau în lungul și-n latul țării. Unui soldat rănit, întors din oroarea de la Dunkerque, nu-i vine să creadă când vede pe fe-reastra trenului echipe în pulover alb jucând crichet, ca și când Marea Britanie ar fi fost încă în timp de pace. Mulți soldați, atunci când ajungeau să fie tratați, erau găsiți cu rănile pline de viermi pe sub bandaje sau suferind de cangrenă, drept care li se amputa membrul afectat.

În dimineața zilei de 1 iunie, ariergarda de la Dunkerque, din care făcea parte Brigada 1 Gărzi, este copleșită de o ofensivă germană peste Canalul Bergues-Furnes. Unii oameni și chiar plutoane întregi cedează nervos, însă curajul dovedit în acea zi a dus la decernarea unei Cruci Victoria și altor câteva medalii. Trebuia oprită evacuarea în plină zi din cauza pierderilor masive ale Marinei Regale, printre care se numărau două vase-spital, unul scufundat și celălalt avariat. Ultimele nave apar în largul coastei Dunkerque în noaptea de 3 iunie. Generalul-maior Alexander, într-o barcă cu motor, dă o ultimă tură pe plaje și în port, strigând să vadă dacă mai rămăseseră soldați. Chiar înainte de miezul nopții, căpitanul Bill Tennant, ofițerul de marină care îl însoțea, îi trimite un mesaj amiralului Ramsay în Dover anunțând că misiunea fusese îndeplinită.

În loc de 45 000 de soldați pe care sperase Amiralitatea să-i salveze, navele de război ale Marinei Regale și vasele civile aduseseră 338 000 de soldați aliați, dintre care 193 000

erau britanici, iar restul francezi. Aproximativ 80 000 de soldați, în mare parte francezi, sunt lăsați în urmă din cauza confuziei și a ritmului lent cu care comandanții lor organizaseră retragerea. În timpul campaniei din Belgia și Franța, britancii pierduseră 68 000 de oameni. Aproape toate tancurile și mijloacele lor de transport rămase, cea mai mare parte a artileriei și marea majoritate a stocurilor fuseseră distruse. Forțele poloneze din Franța ajung la rândul lor în Marea Britanie, ceea ce îl face pe Goebbels să-i numească disprețuitor „turiștii Sikorski“.

În Marea Britanie, reacțiile sunt ciudat de amestecate, pe de-o parte o teamă exagerată, și pe de alta sentimentul de ușurare că Forța Expediționară Britanică fusese salvată. Ministerul Informațiilor era îngrijorat că moralul populației era „aproape prea bun“. Posibilitatea unei invazii chiar începuse să fie luată în considerare. Circulau zvonuri despre parașutiști germani îmbrăcați în călugărițe. Se părea că unii oameni chiar credeau că în Germania „se recrutau pacienți cu handicap mintal pentru a forma corpuri de luptă de sinucigași“ și că „germanii au săpat pe sub Elveția și au ieșit în Toulouse“. Amenințarea invaziei produce inevitabil în rândul oamenilor o spaimă incoerentă față de străinii din mijlocul lor. De asemenea, Mass Observation mai notează că, după evacuarea din Dunkerque, soldații francezi erau întâmpinați cu brațele deschise, în timp ce refugiații olandezi și belgieni erau disprețuiți.

Germanii lansează imediat faza următoare a campaniei. La 6 iunie, atacă linia râurilor Somme și Aisne, bucurându-se de o superioritate considerabilă numerică și aeriană. Diviziile franceze, după ce trec de șocul inițial al dezastrului, luptă acum cu mare curaj, însă era prea târziu. Churchill, avertizat de Dowding că nu avea suficiente avioane de vânătoare pentru a apăra Marea Britanie, refuză solicitarea franceză de a trimite mai multe escadrile peste Canalul Mânecii. La sud de Somme încă se mai aflau 100 000 de soldați britanici, printre care Divizia 51 *Highland*, care curând a fost separată de restul frontului la Saint-Valery, alături de Divizia 41 franceză.

Într-o încercare de a menține Franța în război, Churchill trimite peste Canalul Mânecii altă forță expediționară, sub comanda generalului Sir Alan Brooke. Înainte să plece, Brooke îl avertizează pe Eden că, deși înțelegea necesitatea diplomatică a misiunii, guvernul trebuia să recunoască faptul că aceasta nu avea nicio șansă de succes militar. Cu toate că unii soldați francezi luptau bine, mulți alții începuseră să dezerteze și să se alătore coloanelor de refugiați care se îndreptau spre sud-vestul Franței. Panica se răspânda odată cu zvonurile despre gazele toxice și alte atrocități germane.

Mașinile înaintau în grabă, conduse de bogații care păreau bine aprovizionați. Faptul că plecaseră primii le permisesse să acapareze rezervele împrăștiate de benzină de pe traseu. Urma clasa de mijloc, în vehicule mult mai modeste, cu saltele legate deasupra

și interiorul umplut cu obiectele lor cele mai de preț, la care se adăuga vreun câine, o pisică sau un canar în colivie. Familiile mai sărace merg pe jos, cu bicicleta, căruciorul, pe cai sau împingând cărucioare de copii pentru a-și căra avutul. Cu blocajele care se întindeau pe sute de kilometri, de multe ori aceștia mergeau la fel de repede ca și cei din mașini, al căror motor fierbea în căldură, înaintând cu doar câțiva metri odată.

Pe măsură ce se îndreptau spre sud-vest, aceste șuvoaie de oameni înspăimântați, unele de câte opt milioane de persoane, aveau să afle curând că nu doar benzina era imposibil de obținut, ci și hrana. Numărul mare de orașeni, care cumpăraseră toate alimentele disponibile, produce o lipsă tot mai mare de compasiune și o indignare față de ceea ce ajunge să fie văzut drept o invazie a lăcustelor. Iar asta fără să se țină seama de cei care fuseseră răniți de tirurile avionelor germane și de bombardamentele de pe drumurile înțesate. Din nou, femeile sunt cele care duc greul dezastrului și care se ridică la înălțimea situației, cu spirit de sacrificiu și calm. Bărbații sunt cei cuprinși de lacrimi și de disperare.

La 10 iunie, Mussolini declară război Franței și Marii Britanii, cu toate că era foarte conștient de carențele militare și materiale ale țării sale. Era hotărât să nu rateze șansa de a acapara noi teritorii înainte de încheierea păcii. Însă ofensiva italiană în Alpi, despre care germanii nu fuseseră informați, se dovedește un dezastru. Francezii pierd puțin peste 200 de oameni. Italienii pierd 6 000, dintre care peste 2 000 suferă degerături grave.

În urma unei decizii care nu face altceva decât să amplifice confuzia, guvernul francez se mută pe Valea Loarei, cu diversele ministere și cartiere generale stabilite în castele diferite. La 11 iunie, Churchill zboară la Briare, pe Loara, pentru o întâlnire cu liderii francezi. Escortați de o escadrilă de Hurricane, el și echipa lui aterizează pe un aerodrom părăsit din apropiere. Churchill este însoțit de generalul Sir John Dill, acum șef al Statului-Major, generalul-maior Hastings Ismay, secretarul Cabinetului de Război, și generalul-maior Edward Spears, reprezentantul său personal pe lângă guvernul francez. Aceștia sunt duși cu mașina la Château du Muguet, unde se afla temporar Cartierul General al generalului Weygand.

În salonul întunecat erau așteptați de Paul Reynaud, un bărbat scund, cu sprâncene înalte și arcuite și o față „buhăită de oboseală”. Reynaud era aproape de epuizarea nervoasă. Era însoțit de Weygand, prost dispus, și de mareșalul Pétain. În fundal se aflau generalul de brigadă Charles de Gaulle, acum subsecretar de război al lui Reynaud, care fusese protejatul lui Pétain înainte de cearta lor anterioară izbucnirii războiului. Spears nota că, în ciuda primirii politicoase a lui Reynaud, delegații britanici au fost făcuți să se simtă precum „rudele sărace la pomana de după înmormântare”.

Weygand descrie catastrofa în termenii cei mai sumbri. Churchill, cu toate că în acea zi toridă purta un costum negru și gros, face tot posibilul să pară cât mai binevoitor și entuziasmat, în amestecul său inimitabil de engleză și franceză. Fără să știe că Weygand dăduse deja ordin ca Parisul să fie abandonat în fața germanilor, susține o apărare din casă în casă a orașului și războiul de gherilă. Astfel de idei îl îngrozesc pe Weygand și în egală măsură pe Pétain care, rupând tăcerea pe care o păstrase până atunci, spune: „Asta ar însemna distrugerea țării!” Grijă lor principală era să păstreze cât mai mulți soldați în caz că era nevoie să pună capăt unui haos pricinuit de o revoluție. Erau obsedați de ideea că, într-un Paris abandonat, comuniștii ar putea prelua puterea.

Weygand, încercând să se elibereze de vinovăția pentru prăbușirea rezistenței francezilor, cere mai multe escadrile de vânătoare RAF, știind că britanicii vor refuza. Cu doar câteva zile înainte dăduse vina pentru înfrângerea Franței nu pe generali, ci pe Frontul Popular și pe profesorii de școală care „refuzaseră să dezvolte în copii simțul patriotismului și sacrificiului”. Atitudinea lui Pétain este asemănătoare. „Țara asta”, îi spune el lui Spears, „a fost stricată de politică.” Parcă pentru a dovedi și mai mult acest lucru, Franța era divizată în asemenea măsură, încât acuzațiile de trădare erau iminente.

Churchill și însoțitorii săi se întorc la Londra fără să mai aibă vreo speranță, cu toate că smulseseră promisiunea că vor fi consultați înainte de armistițiu. Problemele-cheie din punct de vedere britanic erau viitorul flotei franceze și dacă guvernul lui Reynaud va continua războiul din Africa de Nord franceză. Însă Weygand și Pétain se opun cu hotărâre ideii, convinși fiind că, în absența guvernului, Franța va fi cuprinsă de haos. În seara următoare, 12 iunie, Weygand cere deschis armistițiul la o întâlnire a Consiliului de Miniștri, în care el nu era membru. Reynaud încearcă să-i amintească că Hitler nu era un bătrân gentleman așa cum fusese Wilhelm I în 1871, ci un nou Gînghis Han. Acea avea să fie însă ultima încercare a lui Reynaud de a-și controla comandantul suprem.

Parisul era un oraș aproape părăsit. O trambă uriașă de fum negru se ridica de la Rafinăria Standard Oil, care fusese incendiată la solicitarea Statului-Major Francez și a Ambasadei americane, pentru ca petrolul acesteia să nu ajungă în mâinile germanilor. Relațiile franco-americane erau foarte cordiale în 1940. Ambasadorul Statelor Unite, William Bullitt, se bucura de atâta încredere pe lângă Administrația franceză, încât este numit temporar primar și i se solicită să negocieze cu germanii predarea capitalei. După ce ofițerii germani care veniseră cu un steag alb fuseseră împușcați lângă Porte Saint-Denis, la periferia nordică a Parisului, Generaloberst Georg von Küchler, comandantul suprem al Armatei a 10-a germane, ordonă bombardarea Parisului. Bullitt intervine și reușește să salveze orașul de la distrugere.

La 13 iunie, când germanii erau gata să intre în Paris, Churchill zboară la Tours pentru încă o întâlnire. Cele mai rele temeri ale sale se confirmă. La solicitarea lui Weygand, Reynaud întreabă dacă Marea Britanie eliberează Franța de garanția conform căreia nu va cere pace separat. Doar o mână de oameni, printre care Georges Mandel, ministrul de interne, și foarte tânărul general de Gaulle sunt hotărâți să lupte cu orice preț. Reynaud, cu toate că era de acord cu ei, părea, după spusele lui Spears, că fusese înfășurat în bandaje de către defecțiști și devenise o mumie.

Confruntat cu cererea francezilor referitoare la o pace separată, Churchill le spune că le înțelegea poziția. Defecțiștii îi răstălmăcesc vorbele, astfel încât să se înțeleagă că accepta cererea, însă el neagă categoric. Nu era pregătit să-i elibereze pe francezi de angajamentul lor până când britanicii nu erau siguri că germanii nu vor pune niciodată mâna pe flota franceză. Pe mâini inamice, aceasta ar fi crescut considerabil șansele de succes ale invadării Marii Britanii. Îi cere lui Reynaud să îl abordeze pe președintele Roosevelt pentru a vedea dacă Statele Unite erau pregătite să ajute Franța *in extremis*. Fiecare zi în care Franța continua să reziste îi dădea Marii Britanii o ocazie în plus să se pregătească pentru un asalt german.

În acea seară, la Château de Cangé are loc o întâlnire a Consiliului de Miniștri. Weygand, insistând pentru armistițiu, pretinde că la Paris ar fi preluat puterea comuniștii și că liderul acestora, Maurice Thorez, ocupase Palais de l'Élysée. Însă era o păcăleală grotescă. Mandel sună imediat la prefectul poliției capitalei, care îi confirmă că informația era complet falsă. Cu toate că Weygand este redus la tăcere, mareșalul Pétain scoate din buzunar o hârtie și începe să citească. Nu doar că insistă asupra armistițiului, dar se opunea și ideii ca guvernul să părăsească țara. „Eu voi rămâne cu poporul francez să îi împărtășesc durerea și suferința.” Pétain, care începuse să vorbească, își dezvăluie intențiile de a conduce Franța spre robie. Lui Reynaud, cu toate că avea sprijinul unui număr suficient de miniștri și pe cel al președinților Camerei Deputaților și Senatului, îi lipsește curajul să-l înfrunte. Se ajunge de comun acord la un compromis fatal. Urmău să aștepte răspunsul președintelui Roosevelt înainte să ia decizia finală în privința unui armistițiu. În ziua următoare, guvernul pleacă la Bordeaux pentru a juca ultimul act al tragediei.

Cele mai negre temeri ale generalului Brooke fuseseră confirmate curând după ce aterizează la Cherbourg. Ajunge la Cartierul General al lui Weygand de lângă Briare în seara de 13 iunie, însă Weygand se afla la Château de Cangé pentru Consiliul de Miniștri. Brooke îl întâlnește în ziua următoare. Weygand era mai puțin îngrijorat de colapsul armatei decât de faptul că nu-și încheiase cariera militară în culmea gloriei.

Brooke sună la Londra să spună că nu este de acord cu ordinul său ca a doua Forță Expediționară Britanică să apere o redută din Bretania, un proiect de suflet al lui de Gaulle și Churchill. Generalul Dill înțelege imediat. Oprește trimiterea în Franța a altor întăriri. Cad de acord ca soldații britanici care rămăseseră în nord-vestul Franței să se retragă spre porturile din Normandia și Bretania pentru evacuare.

Întors la Londra, Churchill este îngrozit. Brooke, exasperat, este nevoit să petreacă jumătate de oră la telefon cu el, ca să-i explice situația. Prim-ministrul insistă că Brooke fusese trimis în Franța pentru a-i face pe francezi să simtă că britanicii erau alături de ei. Brooke îi răspunde că „era imposibil să faci un cadavru să simtă ceva și că armata franceză era moartă din toate punctele de vedere”. Să continue ar „însemna doar să irosim viețile unor soldați buni”. Brooke se enervează la aluzia că ar fi fost „laș”, însă refuză să cedeze. În cele din urmă, Churchill acceptă că era singura soluție.

Trupele germane încă erau uimite de graba cu care se predau cei mai mulți soldați francezi. „Am intrat primii într-un oraș”, scria un soldat din Divizia 62 Infanterie, „iar soldații francezi stăteau de două zile prin baruri, așteptând să fie luați prizonieri”. Așa era în Franța, aceea era vestita *Grande Nation*.

La 16 iunie, mareșalul Pétain declară că demisionează dacă guvernul nu caută să încheie imediat un armistițiu. E convins să aștepte până la primirea unui răspuns de la Londra. Răspunsul președintelui Roosevelt la apelul anterior al lui Reynaud era plin de compătimire, însă nu promitea nimic. De la Londra, generalul de Gaulle citește o propunere prin telefon, aparent sugerată inițial de Jean Monnet, mai târziu considerat părintele fondator al idealului european, dar pe atunci responsabil cu achizițiile de armament. Marea Britanie și Franța ar trebui să formeze un stat unit, cu un singur Cabinet de Război. Churchill este entuziasmat de acest plan destinat să mențină Franța în război, iar Reynaud este, la rândul său, plin de speranță. Însă, în clipa în care prezintă propunerea în fața Consiliului de Miniștri, cei mai mulți reacționează cu un dispreț sălbatic. Pétain o descrie drept „o căsătorie cu un cadavru”, în timp ce alții se temeau că „perfidul Albion” încerca să le preia țara și coloniile în momentul lor de mare slăbiciune.

Reynaud, complet dezamăgit, merge la președintele Lebrun și își depune demisia. Era pe punctul unei căderi nervoase. Lebrun încearcă să-l convingă să rămână, însă Reynaud își pierduse toată speranța de a mai rezista în fața cererilor de armistițiu. Ba chiar recomandă ca mareșalul Pétain să fie chemat să alcătuiască un guvern pentru a pregăti armistițiul. Lebrun, cu toate că era de partea lui Reynaud, se simte obligat să facă ceea ce îi sugerase acesta. La ora 23.00, Pétain conduce un nou Consiliu de Miniștri. A Treia Republică murise. Unii istorici, cu un oarecare grad de corectitudine, sunt de părere că a Treia Republică fusese deja ucisă de o lovitură militară internă,

organizată de Pétain, Weygand și amiralul Darlan, care fusese dată la 11 iunie, la Briare. Rolul lui Darlan era acela de a se asigura că flota franceză nu putea fi folosită pentru evacuarea guvernului și a soldaților în Africa de Nord pentru a continua lupta.

În noaptea aceea, de Gaulle se întoarce la Bordeaux cu un avion primit la ordinele lui Churchill. Când sosește, află că protectorul său demisionase și că el nu mai făcea parte din guvern. În orice moment putea primi ordine de la Weygand, pe care, ca militar activ, nu le putea refuza. Încercând să rămână în umbră, lucru deloc ușor cu înălțimea lui și chipul său memorabil, se duce să îl vadă pe Reynaud și îi spune că intenționează să se întoarcă în Anglia, să reia lupta. Reynaud îi dă 100 000 de franci din fonduri secrete. Spears încearcă să-l convingă pe Georges Mandel să plece cu ei, însă acesta refuză. Ca evreu, nu dorea să fie considerat dezertor, însă subestima antisemitismul care se amplifică în țara sa. În cele din urmă, acest lucru avea să-l coste viața.

De Gaulle, aghiotantul său și Spears decolează de pe aerodrom printre avioane avariate. În timp ce zburau spre Londra pe deasupra Insulelor Canalului, Pétain comunică prin radio pentru întreaga Franță că urma să ceară armistițiu. Francezii aveau 92 000 de morți și 200 000 de răniți. Aproape două milioane de bărbați deveniseră prizonieri de război. Armata franceză, divizată în interior, în parte din cauza propagandei comuniste și de extremă dreapta, îi oferă Germaniei o victorie ușoară, asta ca să nu mai vorbim de numărul mare de mijloace de transport motorizate, pe care germanii aveau să le folosească în anul următor pentru invazia în Uniunea Sovietică.

În Marea Britanie, oamenii sunt șocați de vestea predării Franței. Implicațiile sunt subliniate de anunțul guvernului că, începând din acest moment, clopotele bisericilor vor bate doar atunci când vor da avertizarea de invazie. Fluturașii informativi oficiali distribuiți de poștași în fiecare casă avertizau că, în eventualitatea unei debarcări germane, oamenii ar trebui să rămână acasă. Dacă fugeau, aglomerând șoselele, vor fi mitraliați de Luftwaffe.

Generalul Brooke se grăbise să organizeze evacuarea soldaților britanici rămași în Franța. Fusese o idee fericită, din moment ce anunțul lui Pétain îi punea oamenii într-o poziție extrem de neplăcută. În dimineața de 17 iunie, 57 000 dintre cei 124 000 de oameni din armată și RAF care se mai aflau în Franța plecaseră. Este organizat un efort masiv și pe mare pentru lua cât mai mulți dintre soldații rămași pe la Saint-Nazaire, o localitate din Bretania. Se crede că, în acea zi, peste 6 000 de soldați și civili britanici urcă la bordul pachetului companiei Cunard, *Lancastria*. Avioanele germane bombardează nava și probabil peste 3 500 de oameni mor înecați, dintre care mulți prinși în cala vasului. A fost cel mai mare dezastru maritim din istoria britanică. În ciuda acestei tragedii îngrozitoare, alți 191 000 de soldați aliați revin în Anglia în această a doua evacuare.

Churchill îl întâmpină pe de Gaulle la Londra, ascunzându-și dezamăgirea că nici Reynaud și nici Mandel nu veniseră. La 18 iunie, a doua zi după sosire, de Gaulle vorbește, la rândul său, pentru Franța, de la BBC, iar acea dată avea să fie sărbătorită în anii care vor urma. (Se pare că nu știa că în acea zi era și aniversarea a 125 de ani de la Bătălia de la Waterloo). Duff Cooper, ministrul francofil al informațiilor, află că Biroul de Externe se opunea vehement intenției lui de Gaulle de a vorbi. Le era teamă că un asemenea gest va provoca Administrația lui Pétain într-un moment în care viitorul flotei franceze era neclar. Însă Cooper, susținut de Churchill și de Cabinet, le spune celor de la BBC să înceapă emisia.

În acest discurs faimos, ascultat doar de foarte puțini oameni în acel moment, de Gaulle folosește calea undelor pentru a „înălța stindardul” francezilor liberi, sau *La France combattante*. Cu toate că nu poate să atace direct Administrația lui Pétain, este un apel emoționant la luptă, chiar dacă îmbunătățit ulterior în forma scrisă: *La France a perdu une bataille! Mais la France n'a pas perdu la guerre!* (Franța a pierdut o luptă! Însă Franța nu a pierdut războiul! – n.trad.) Oricum, dă dovadă de o perspicacitate remarcabilă în privința evoluției ulterioare a războiului. Cu toate că recunoaște că Franța fusese înfrântă de o formă nouă de război modernizat și mecanizat, prezice că puterea industrială a Statelor Unite avea să schimbe mersul lucrurilor în conflictul care devenea un război mondial. Astfel, respinge implicit credința celor care susțineau ideea capitulării (*capitulards*) că Marea Britanie va fi înfrântă în trei săptămâni și că Hitler va dicta pacea europeană.

Churchill, în discursul său „Finest Hour” (Cea mai măreață clipă – n.trad.), rostit în aceeași zi în Camera Comunelor, face, la rândul său, referire la necesitatea ca Statele Unite să intre în război de partea libertății. Bătălia Franței se încheiase într-adevăr, iar Bătălia Angliei era pe cale să înceapă.

Operațiunea *Leul de mare* și Bătălia Angliei

IUNIE-NOIEMBRIE 1940

La 18 iunie 1940, Hitler se întâlnește cu Mussolini la München pentru a-l informa despre termenii armistițiului cu Franța. Nu dorea să impună condiții punitive, așa că nu îi permitea Italiei să preia flota franceză sau vreo colonie franceză, așa cum sperase Mussolini. Nici măcar nu exista prezență italiană la ceremonia armistițiului. Între timp, Japonia se grăbea să profite de pe urma înfrângerii Franței. Guvernul de la Tokio avertizează Administrația lui Pétain să oprească imediat aprovizionarea forțelor naționaliste chineze prin Indochina. O invazie în colonia franceză era așteptată dintr-un moment în altul. Guvernatorul general francez cedează sub presiunea japonezilor și le permite să staționeze soldați și avioane la Tongking.

La 21 iunie se terminau pregătirile pentru armistițiu. Hitler, care visase de mult la acel moment, ordonase să fie adus de la muzeul din pădurea Compiègne vagonul de tren al mareșalului Foch, în care reprezentanții germani semnaseră capitularea în 1918. Umilința care îl urmărise toată viața era pe cale să fie răzbunată. Hitler se așază în vagon și, împreună cu adjunctul său Rudolf Hess, Ribbentrop, Göring, Raeder, Brauchitsch și Generaloberst Wilhelm Keitel, șeful OKW, așteaptă delegația generalului Huntziger. Ordonanța SS a lui Hitler, Otto Günsche, adusese un pistol în caz că vreunul dintre delegații francezi încerca să-l rănească pe Führer. În timp ce Keitel citește termenii armistițiului, Hitler rămâne tăcut. Apoi pleacă și, mai târziu, îl sună pe Goebbels. „Rușinea este acum spălată”, scria Goebbels în jurnalul său. „E ca și cum te-ai naște din nou.”

Huntziger este informat că Wehrmachtul va ocupa jumătatea nordică a Franței și coasta atlantică. Administrația mareșalului Pétain va rămâne cu restul de două cincimi din țară și va avea dreptul la o armată de 100 000 de oameni. Franța urma să plătească toate costurile ocupației germane, iar marca germană este fixată la un curs grotesc de avantajos față de francul francez. Pe de altă parte, Germania nu se atinge de flota sau coloniile Franței. Așa cum ghicise Hitler, acestea erau cele două puncte pe care nici măcar Pétain sau Weygand nu le-ar fi putut accepta. Dorea să-i separe pe francezi de britanici și, pur și simplu, să se asigure că primii nu își vor ceda flota fostului lor aliat.

Kriegsmarine, care sperase să pună mâna pe Forțele Navale Franceze „pentru continuarea războiului împotriva Marii Britanii”, este profund dezamăgită.

După ce semnează armistițiul, la instrucțiunile lui Weygand, generalul Huntziger este profund neliniștit. „Dacă Marea Britanie nu va fi ingenuncheată în trei luni”, ar fi spus el, „atunci noi suntem cei mai mari criminali din istorie”. Armistițiul intră oficial în vigoare la primele ore ale zilei de 25 iunie. Hitler emite o proclamație în care anunță „cea mai glorioasă victorie a tuturor timpurilor”. În Germania se trag clopotele o săptămână în semn de sărbătoare, iar steagurile flutură timp de zece zile. Hitler face apoi un tur al Parisului în dimineața de 28 iunie, însoțit de sculptorul Arno Breker și de arhitecții Albert Speer și Hermann Giesler. În mod ironic, aceștia sunt escortați de generalul-maior Hans Speidel, care, patru ani mai târziu, avea să fie principalul conspirator împotriva lui Hitler din Franța. Hitler nu este impresionat de Paris. Credea că noua lui capitală, Welthauptstadt Germania¹, va fi mult mai măreață. Revine în Germania unde își plănuiește întoarcerea triumfală la Berlin și pregătește un apel la armistițiu către Marea Britanie, pe care urma să-l înainteze în Reichstag.

Însă Hitler este îngrijorat de acapararea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei și a nordului Bucovinei de la România, la 28 iunie. Ambițiile lui Stalin în regiune ar fi putut amenința Delta Dunării și câmpurile petrolifere de la Ploiești, care erau vitale pentru interesele germane. Trei zile mai târziu, guvernul român renunță la garanțiile anglo-franceze asupra granițelor sale și trimite emisari la Berlin. Axa avea să câștige un nou aliat.

Churchill, mai hotărât ca niciodată să continue lupta, luase între timp o decizie dură. Regreta în mod evident telegrama trimisă lui Roosevelt la 21 mai, în care vorbise despre posibilitatea înfrângerii britanicilor și pierderea Marinei Regale. Acum avea nevoie să facă un gest în fața Statelor Unite și lumii întregi, dovedind astfel intenția neînduplecată de a rezista. Și, din moment ce riscul ca flota franceză să cadă pe mâini germane încă îl preocupa în mare măsură, se hotărăște să forțeze lucrurile. Mesajele sale către noua Administrație franceză în care cerea urgent trimiterea vaselor sale de luptă în porturile britanice rămăseseră fără răspuns. Asigurările anterioare ale amiralului Darlan nu îl mai convingeau după ce acesta se alăturase în secret grupului defetiștilor. Iar garanția lui Hitler din condițiile armistițiului nu putea fi luată în serios, la fel ca toate celelalte promisiuni ale lui. Flota franceză avea o valoare inestimabilă pentru germani într-o invazie în Marea Britanie, mai ales după pierderile suferite de Kriegsmarine în Norvegia. Iar odată cu intrarea Italiei în război, supremația Marinei Regale în Mediterana putea fi pusă la încercare.

¹ Welthauptstadt Germania – proiect urbanistic de reconstruire a Berlinului, prefigurat de Adolf Hitler pentru perioada care avea să urmeze victoriei sale în Al Doilea Război Mondial (n.red.)

Neutralizarea celei mai puternice forțe navale franceze avea să se dovedească o misiune aproape imposibilă. „Ești însărcinat cu una dintre misiunile cele mai neplăcute și mai dificile cu care s-a confruntat vreodată un amiral britanic”, îi spusese Churchill amiralului Sir James Somerville când Forța H, aflată sub comanda lui, părăsise Gibraltarul cu o noapte înainte. La fel ca majoritatea ofițerilor Marinei Regale, Somerville se opunea vehement să deschidă focul împotriva unei forțe navale aliate, cu care lucrase în relații apropiate și amiabile. Într-un mesaj trimis Amiralității contestă ordinele care îi fuseseră date pentru Operațiunea *Catapultă*, însă, ca răspuns, primește instrucțiuni foarte precise. Francezii aveau de ales să se alăture britanicilor pentru a continua războiul împotriva Germaniei și Italiei; să navigheze către un port britanic; să navigheze către un port francez din Indiile de Vest, cum ar fi Martinica, ori către Statele Unite; sau să își sabordeze navele într-un interval de șase ore. Dacă refuzau toate aceste opțiuni, atunci el avea „ordine din partea guvernului Majestății Sale să folosească toată forța necesară pentru a nu lăsa navele (acestora) să cadă în mâinile germanilor sau italienilor.”

Miercuri, 3 iulie, în zorii zilei, britanicii fac prima mișcare. Navele de război franceze concentrate în porturile britanice sudice sunt ocupate de soldați înarmați, cu doar câteva victime. La Alexandria, amiralul Sir Andrew Cunningham folosește un sistem mai elegant, și anume blocarea vaselor franceze în port. Marea tragedie avea să aibă loc în portul francez Mers-el-Kebir din Africa de Nord, lângă Oran, vechea bază a piratilor de pe coasta berberă. La răsăritul soarelui, distrugătorul HMS *Foxhound* apare în largul portului și, imediat după ce ceața matinală se risipește, căpitanul Cedric Holland, emisarul lui Somerville, transmite francezilor că dorește o discuție. Amiralul Marcel Gensoul, aflat pe nava-amiral *Dunkerque*, comanda, de asemenea, atât crucișătoarele *Strasbourg*, *Bretagne* și *Provence*, cât și o flotă mică de distrugătoare rapide. Gensoul refuză să-l primească, așa că Holland este nevoit să încerce, fără succes, să negocieze prin ofițerul de artilerie de pe *Dunkerque*, pe care îl cunoștea bine.

Gensoul insistă că marina franceză nu va permite nicodată ca navele sale să fie luate de germani sau de italieni. Dacă britanicii vor continua cu amenințările, vasele sale vor răspunde la forță cu forță. Din moment ce Gensoul încă refuză să-l primească pe Holland, acesta îi înaintează ultimatumul scris, cu respectivele opțiuni. Posibilitatea de a naviga spre Martinica sau Statele Unite, pe care chiar și amiralul Darlan o considerase o opțiune, este foarte rar menționată în relatările franceze despre acest incident. Poate deoarece Gensoul nu o menționează deloc în mesajul său către Darlan.

Pe măsură ce evenimentele se precipitau, Holland continuă să încerce, însă Gensoul refuză să își schimbe răspunsul inițial. Întrucât termenul-limită, ora 15.00, se apropia, Somerville le ordonă avioanelor *Swordfish* de pe portavionul *Ark Royal* să lanseze mine magnetice la intrarea în port. Spera că asta îl va convinge pe Gensoul că

nu glumea. Gensoul acceptă, până la urmă, să se întâlnească față în față cu Holland, iar termenul-limită este prelungit până la ora 17.30. Francezii încercau să câștige timp, însă Somerville, revoltat de misiunea care îi fusese încredințată, este pregătit să-și asume riscul. Când Holland urcă la bordul navei-amiral *Dunkerque*, gândindu-se la coincidența nefericită de nume, observă că echipajele de pe navele franceze erau la posturile de luptă, cu remorcherele gata să tragă cele patru nave de la ponton.

Gensoul îl avertizează pe Holland că dacă britanicii vor deschide focul, acest lucru va însemna „echivalentul unei declarații de război”. Își va saborda navele doar dacă germanii încercau să le ia. Însă Somerville este presat de Amiralitate să rezolve rapid problema, pentru că interceptările radio indicau că o escadră de crucișătoare franceze venea către ei dinspre Alger. Îi trimite un mesaj lui Gensoul în care insistă că dacă nu acceptă imediat una dintre opțiuni, va fi nevoit să deschidă focul la ora 17.30, așa cum era stipulat. Holland este nevoit să plece rapid. Somerville așteaptă aproape încă jumătate de oră după termenul-limită deja amânat, sperând că francezii se vor răzgândi.

La ora 17.54, crucișătorul de linie HMS *Hood* și cuirasatele *Valiant* și *Resolution* deschid focul cu armamentul lor principal de 15 țoli. Curând își ating ținta. *Dunkerque* și *Provence* sunt grav avariate, iar *Bretagne* explodează și se răstoarnă. Alte nave rămân neatinse în mod miraculos, însă Somerville încetează focul, pentru a-i mai da o șansă lui Gensoul. Nu văzuse că *Strasbourg* și două dintre cele trei distrugătoare, ascunse de fumul gros, reușiseră să iasă în larg. Când un avion de recunoaștere avertizează nava-amiral în privința acestui lucru, Somerville nu crede, intrucât presupusese că minele ar fi împiedicat una ca asta. În cele din urmă, *Hood* începe urmărirea, iar avioanele *Swordfish* și *Skua* sunt lansate de pe *Ark Royal*, însă atacurile acestora sunt interceptate de avioanele de vânătoare franceze, plecate de pe aerodromul Oran. Pe coasta nord-africană noaptea se lăsa deja cu repeziciune.

Carnajul de la bordul vaselor lovite din Mers-el-Kebir era îngrozitor, mai ales pentru cei prinși dedesubt, în camerele motoarelor. Mulți se sufocă din cauza fumului. În total, 1 297 de marinari francezi sunt uciși și alți 350 răniți. Majoritatea celor morți sunt de pe *Bretagne*. Marina Regală consideră, pe bună dreptate, Operațiunea *Catapultă* drept misiunea cea mai rușinoasă care i-a fost încredințată vreodată. Și totuși, această bătălie inegală are un efect extraordinar în întreaga lume, demonstrând că Marea Britanie este pregătită să continue lupta cu toată hotărârea. Mai ales Roosevelt este convins că britanicii nu vor capitula. Iar în Camera Comunelor, Churchill este aplaudat din motive asemănătoare, nu din cauza urii față de francezii care căutaseră un armistițiu.

Anglofobia agresivă a Administrației lui Pétain, care îi șocase pe diplomați americani, se transformă după Mers-el-Kebir într-o ură viscerală. Însă chiar și Pétain și Weygand își dădeau seama că o declarație de război nu ar fi adus nimic bun. Franța rupe, pur și simplu, relațiile diplomatice. Pentru Charles de Gaulle este o perioadă

teribilă. Foarte puțini marinari și soldați francezi din Marea Britanie erau dispuși să se alăture forțelor sale în formare, care la început numărau doar câteva sute de oameni. Majoritatea, din cauza dorului de casă, cer repatrierea.

Și Hitler este obligat să se gândească serios la aceste evenimente în timp ce își pregătește intrarea triumfală în Berlin. Fusese gata să facă o „ofertă de pace” Marii Britanii chiar după întoarcerea lui, însă deja nu mai este atât de sigur.

Majoritatea germanilor, care se temeau de altă baie de sânge în Flandra și Champagne, erau foarte bucuroși de victorie. De data aceea erau siguri că războiul se va sfârși. La fel ca așa-zișii *capitulards* francezi, erau convinși că Marea Britanie nu va rezista de una singură. Churchill urma să fie înlăturat de un partid care dorea pacea. Sâmbătă, 6 iulie, fetele în uniforma Bund Deutscher Mädel, echivalentul feminin al Hitlerjugend, împrăstiau flori de-a lungul șoselei din Anhalter Bahnhof, gara unde urma să sosească trenul Führerului, până la Cancelaria Reichului. Mulțimi uriașe începuseră să se adune cu șase ore înainte de apariția lui. Era o agitație extraordinară, mai ales după reacția izbitor de rezervată din Berlin la vestea că forțele germane ocupau Parisul. Depășea cu mult feroarea de după Anschluss, anexarea Austriei. Chiar și oponenții regimului sunt prinși în sărbătoarea frenetică a victoriei. De data aceasta era stimulată de ura împotriva Marii Britanii, singurul obstacol în calea unei *Pax Germanica* în toată Europa.

Triumfului roman al lui Hitler îi lipseau doar captivii în lanțuri și sclavul care să-i murmure la ureche că era totuși doar un muritor. După-amiaza sosirii lui era însorită, ceea ce părea din nou să confirme miracolul „vremii Führerului” pentru marile evenimente ale celui de-Al Treilea Reich. Drumul era ticist cu „mulțimi în urale, care strigau și plângeau într-o isterie nebunească”. Când convoiul de mașini Mercedes cu șase roți al lui Hitler ajunge la Cancelaria Reichului, țipetele asurzitoare de adulație ale fetelor de la BDM se amestecau cu strigătele mulțimilor care își chemau Führerul să apară la balcon.

Câteva zile mai târziu, Hitler ia o hotărâre. După ce se gândește la mai multe strategii posibile împotriva Marii Britanii și discută cu comandanții săi supremi despre o invazie, elaborează „Directiva Nr. 16 pentru Pregătirea unei Operațiuni de Debarcare împotriva Angliei”. Primele planuri de urgență pentru o invazie în Marea Britanie, „Studie Northwest”, fuseseră finalizate în luna decembrie a anului anterior. Totuși, chiar înainte de pierderile suferite de Kriegsmarine în timpul campaniei norvegiene, Grossadmiral Raeder insistase că o invazie putea fi încercată doar după ce Luftwaffe obținea superioritatea aeriană. Halder, pentru Armată, insistă ca invazia să fie ultima opțiune.

Kriegsmarine se confruntă cu misiunea aproape imposibilă de a aduna suficiente vase pentru a transporta primul val de 100 000 de oameni cu tancuri, mijloace de

transport motorizate și echipament peste Canalul Mânecii. De asemenea, trebuia să ia în considerare inferioritatea sa clară în materie de vase de război față de Marina Regală. OKH alocă inițial forței de invazie Armatele a 6-a, a 9-a și a 16-a, poziționate de-a lungul coastei Canalului Mânecii, între peninsula Cherbourg și Ostende. Mai târziu, aceasta este redusă doar la Armatele a 9-a și a 16-a, care urmau să debarce între Worthing și Folkestone.

Disensiunile dintre diferitele forțe armate în privința problemelor de nedepășit fac operațiunea tot mai puțin probabilă înaintea vremii instabile de toamnă. Singura parte a Administrației naziste care părea să ia în serios invazia în Marea Britanie era RSHA (Reichssicherheitshauptamt, Biroul Central al Securității Reichului) al lui Himmler, care includea Gestapo și SD (Sicherheitsdienst). Departamentul de contraspionaj al acestuia, condus de Walter Schellenberg, întocmește un raport extraordinar de detaliat (și uneori amuzant de inexact) asupra Marii Britanii, cu o „Listă specială de căutare” pentru 2 820 de persoane pe care Gestapoul intenționa să le aresteze după invazie.

Hitler era precaut din alte motive. Era îngrijorat că dezintegrarea Imperiului Britanic ar putea determina Statele Unite, Japonia și chiar Uniunea Sovietică să ia coloniile acestuia. Decide că Operațiunea *Leul de mare* ar trebui să continue doar dacă Göring, promovat la rangul nou de mareșal al Reichului (Reichsmarschall), ar putea îngeunchea Marea Britanie cu Luftwaffe. Astfel, în forurile superioare, invazia în Marea Britanie nu a fost tratată ca o chestiune urgentă.

Luftwaffe nu era pregătită. Göring presupusese că, după înfrângerea Franței, britanicii vor căuta să încheie pace, iar *Luftflotten*, flota sa aeriană, avea nevoie de timp ca să-și reechipeze escadriile. Pierderile germanilor în Țările de Jos și Franța fuseseră mult mai mari decât se așteptaseră. În total fuseseră distruse 1 284 de avioane de-ale lor, în timp ce RAF pierduse 931. De asemenea, detașarea unităților de avioane de luptă și bombardiere către aerodromurile din nordul Franței durase mai mult decât se preconizase. În prima jumătate a lui iulie, Luftwaffe se mulțumește să se concentreze asupra ambarcațiunilor de pe Canalul Mânecii, estuarul Tamisei și Marea Nordului, acțiune denumită generic *Kanalkampf*. Atacurile, derulate în principal de avioanele de bombardament Stuka și de ambarcațiunile rapide S-Boote (bărci cu motor cu torpile pe care britanicii le numeau „E-boats”), închid, practic, Canalul Mânecii pentru convoaiele britanice.

La 19 iulie, Hitler le ține un discurs lung membrilor Reichstagului și generalilor săi, adunați cu mare pompă la Kroll Opera House. După ce își laudă comandanții și ridică în slăvi realizările militare ale Germaniei, își îndreaptă atenția spre Anglia, atacându-l pe Churchill pe care îl numește instigator la război și face un „apel la rațiune”, care este respins imediat de guvernul britanic. Hitler nu înțelesese că poziția lui Churchill devenise de neatins, ca un simbol al hotărârii de neclintit.

Frustrarea lui Hitler era amplificată de contrastul cu triumful său din vagonul de tren din pădurea Compiègne și creșterea uriașă a puterii germane. Ocuparea nordului și vestului Franței de către Wehrmacht oferea acces pe uscat la materia primă din Spania și la bazele navale de pe coasta atlantică. Alsacia, Lorena și Marele Ducat al Luxemburgului, precum și Eupen-Malmedy din estul Belgiei erau încorporate în Reich. Italienii controlau o parte din sud-estul Franței, în timp ce restul Franței centrale și de sud, zona neocupată, revenea „Statului francez” al mareșalului Pétain, cu capitala în orașul-stațiune Vichy.

La 10 iulie, la o săptămână după Mers-el-Kébir, *Assemblée Nationale* (Adunarea Națională) se întrunește la Marele Cazino din Vichy. Aproape toți votează pentru oferirea puterii complete mareșalului Pétain, cu doar optzeci dintre cei 649 de membri împotrivă. A Treia Republică încetase să existe. Așa-zisul *État Français* (stat francez), care se presupunea că întruchiează valorile tradiționale de *Travail, Famille, Patrie* (muncă, familie, patrie), creează o asfixiere morală și politică xenofobă și represivă. Nu recunoaște niciodată că, de fapt, ajuta Germania nazistă prin politici create în interes german în Franța neocupată.

Franța este nevoită să plătească nu doar costurile ocupării sale, ci și o cincime din costurile de război ale Germaniei de până atunci. Calculele umflate și cursul de schimb pentru marca germană fixat de Berlin nu puteau fi puse la îndoială. Acela era un bonus uriaș pentru armata de ocupație. „Acum putem cumpăra multe cu banii noștri”, scria un soldat, „și cheltuim mulți *pfennigi*. Suntem staționați într-un sat mare, iar magazinele sunt aproape goale.” Cele din Paris sunt golite la rândul lor, mai ales de ofițerii aflați în permisie. În plus, guvernul nazist ia toate rezervele de materie primă de care avea nevoie pentru propria sa industrie de război. Iar prada militară în arme, vehicule și cai avea să satisfacă o parte considerabilă a nevoilor Wehrmachtului pentru invazia în Uniunea Sovietică, un an mai târziu.

Între timp, industria franceză se reorganizează pentru a servi nevoilor cuceritorului, iar agricultura franceză îi ajută pe germani să trăiască mai bine ca înainte de Primul Război Mondial. Rația zilnică de carne, grăsimi și zahăr pentru francezi este redusă la aproape jumătate față de cea a germanilor, care considerau asta drept o răzbunare dreaptă pentru anii de foamete pe care îi înduraseră după Primul Război Mondial. Pe de altă parte, francezii erau încurajați să se consoleze cu gândul că, îndată ce Marea Britanie ajungea la un armistițiu, un acord general de pace va îmbunătăți condițiile de trai pentru toată lumea.

După Dunkerque și capitularea franceză, britanicii se aflau într-o stare de șoc asemănătoare cu cea a unui soldat rănit, care nu simte nicio durere. Știau că situația era disperată, dacă nu chiar catastrofală, cu aproape toate armele și vehiculele armatei

abandonate pe partea cealaltă a Canalului Mânecii. Și totuși, cu ajutorul cuvintelor lui Churchill, aceștia aproape că întâmpinau cu bucurie cruzimea clară a sorții lor. Se dezvoltă o credință liniștitoare că, deși britanicii nu se descurcă prea bine la începutul unui război, aceștia vor „câștiga ultima bătălie“, cu toate că nimeni nu avea nici cea mai vagă idee cum. Mulți, inclusiv regele, își exprimau ușurarea că francezii nu mai erau aliații lor. Comandantul forțelor aeriene, mareșalul Dowding, pretinde mai târziu că, auzind vestea capitulării franceze, căzuse în genunchi și îi mulțumise lui Dumnezeu că nu mai era nevoie ca peste Canalul Mânecii să fie trimise alte avioane de vânătoare.

Britanicii se așteptau ca germanii să continue cucerirea Franței cu o invazie rapidă. Generalul Sir Alan Brooke, care răspundea pe atunci de apărarea coastei sudice, era îngrijorat mai ales de lipsa armelor, a vehiculelor blindate și a unităților instruite. Șefii de Stat-Major erau profund neliniștiți de amenințarea la adresa fabricilor de avioane, de care RAF depindea pentru înlocuirea celor pierdute în Franța. Însă timpul de care Luftwaffe avea nevoie pentru a pune la punct asaltul asupra Marii Britanii se dovedește o perioadă vitală pentru pregătiri.

În acel moment, britanicii aveau doar 700 de avioane de luptă, însă, cu toate acestea, germanii nu realizează că inamicul era capabil să producă 470 de avioane pe lună, un număr dublu comparativ cu propria lor industrie de armament. De asemenea, Luftwaffe avea încredere că piloții și avioanele sale erau net superioare. RAF pierduse 136 de piloți, uciși sau luați prizonieri în Franța. Chiar și cu întăriri de alte naționalități, numărul tot nu era suficient. Școlile de aviație pregăteau cât de mulți piloți puteau, însă proaspeții absolvenți erau aproape întotdeauna primii doborâți.

Polonezii formau cel mai mare contingent străin, cu peste 8 000 de oameni în forțele aeriene. Erau singurii cu experiență de luptă, însă integrarea lor în RAF era lentă. Negocierile cu generalul Sikorski, care dorea o forță aeriană poloneză independentă, fuseseră complicate. Însă, odată ce primele grupuri de piloți sunt aduse în Forțele de Voluntari ale RAF, își dovedesc rapid priceperea. Piloții britanici îi numeau de obicei „nebulii de polonezi“ din cauza curajului lor și disprețul față de autoritate. Noii lor camarazi își manifestă curând exasperarea față de birocrăția din RAF, însă recunosc că era mult mai bine condusă decât forțele aeriene franceze.

Disciplina era de obicei o problemă, în parte pentru că piloții polonezi erau încă furioși pe propriii comandanți pentru starea forțelor lor aeriene în momentul invaziei germane din septembrie, cu un an în urmă. Se gândiseră cu o bucurie frenetică la posibilitatea că vor lupta împotriva Luftwaffe, convinși că, deși avioanele lor P-11 erau lente și slab înarmate, tot vor învinge prin pricepere și curaj. Însă fuseseră copleșiți de superioritatea tehnică și numerică a flotei aeriene germane. Acea experiență dureroasă, ca să nu mai vorbim de tratamentul îngrozitor aplicat țării lor de Hitler și Stalin, stârnise o dorință aprigă de răzbunare, acum că aveau la dispoziție avioane de

vânătoare moderne. Ofițerii superiori din RAF nu se putuseră înșela mai mult când presupuseseră cu aroganță că polonezii erau „demoralizați” de înfrângere și doriseră să-i instruiască pentru escadrilele de bombardament.

Deosebirile constatate în atitudinea, manierele și mâncarea britanicilor reprezintă un șoc pentru polonezi. Puțini au reușit să uite amintirea sandviciurilor cu pastă de pește oferite la sosirea lor în Anglia, iar dorul de casă este amplificat de ororile bucătăriei britanice, de la carnea de oaie cu varză răsfiartă până la șarlota englezească omniprezentă (care îi îngrozea și pe francezii liberi). Însă căldura cu care îi primiseră cei mai mulți dintre britanici, care îi întâmpinaseră cu strigăte de „Trăiască Polonia!”, îi uimise. Piloții polonezi, văzuți drept minunați și plini de eroism, se trezesc încolțiți într-o mare măsură de tinerele britanice, care, pentru prima dată, dispuneau de un oarecare grad de libertate. Bariera lingvistică se dovedește o problemă mai mică pe ringul de dans decât în aer.

Reputația piloților polonezi pentru curajul lor nechibzuit era neîntemeiată. De fapt, rata victimelor era mai scăzută în rândul lor decât în rândul piloților RAF, în parte datorită experienței pe care o aveau, dar și pentru că erau mai buni la depistarea ambuscadelor pregătite pe cer de avioanele de luptă germane. Erau cu siguranță individualiști și arătau dispreț față de tacticile învechite ale RAF de a zbura în formațiuni compacte de câte trei, în formă de V. Avea să fie nevoie de timp și de multe victime inutile pentru ca RAF să înceapă să copieze sistemul german de zbor în perechi duble, deprins în timpul Războiului Civil Spaniol, formațiune cunoscută drept „patru degete”¹.

La 10 iulie, în escadrilele de avioane de luptă ale RAF se aflau deja patruzeci de polonezi, iar numărul lor se mărește pe măsură ce tot mai mulți polonezi aduși din Franța își iau certificatul. Când Bătălia Angliei ajunge în punctul culminant, peste 10% din piloții avioanelor de luptă din sud-est sunt polonezi. La 13 iulie se formează prima escadrilă poloneză. În interval de o lună, guvernul britanic cedează și aprobă solicitarea lui Sikorski pentru crearea unei forțe aeriene poloneze, cu propriile escadrile de avioane de vânătoare și de bombardiere, însă sub comanda RAF.

La 31 iulie, Hitler își întrunește generalii la Berghof², mai sus de Berchtesgaden. Încă era uimit de refuzul Marii Britanii de a ajunge la o înțelegere. Din moment ce nu existau prea mari șanse ca Statele Unite să intre în război în viitorul apropiat, simțea că Churchill se baza pe Uniunea Sovietică. Acest lucru joacă un rol important în decizia lui

¹ Grupă de patru avioane, împărțită în două subgrupe, structurată astfel încât, văzută de sus, este asemănătoare degetelor de la mână. Unul dintre avioane este poziționat în frunte, alte două în spatele lui, în dreapta, respectiv, în stânga, iar ultimul în extremă, în spatele unuia dintre acestea (engl. *finger-four*) (n.red.)

² Reședință a lui Adolf Hitler aflată în Alpii Bavarezi, în apropiere de orașul Berchtesgaden

de a merge mai departe cu cel mai mare proiect al său, distrugerea „bolșevismului evreiesc” din Est. Doar înfrângerea puterii sovietice printr-o invazie masivă ar forța Anglia să cedeze, considera el. Astfel, hotărârea luată de Churchill la sfârșitul lunii mai de a continua lupta singur are consecințe mult mai mari, nu numai asupra sortii Insulelor Britanice.

„Dacă Rusia este zdrobită”, îi spunea Hitler comandantului său suprem, „ultima speranță a Marii Britanii se va spulbera. Germania va deveni atunci stăpână peste Europa și Balcani.” De data asta, spre deosebire de nervozitatea arătată înainte de invadarea Franței, generalii săi dau dovadă de o dărzenie remarcabilă când sunt confrunțați cu ideea atacării Uniunii Sovietice. Fără ca măcar să primească ordin direct de la Hitler, Halder le ordonase ofițerilor săi să conceapă planuri în acest sens.

În euforia victoriei asupra Franței și răzbunarea completă a umilinței de la Versailles, comandanții Wehrmachtului îl aclamă pe Führrer ca „primul soldat al Reichului”, care avea să asigure viitorul Germaniei pentru totdeauna. Două săptămâni mai târziu, Hitler, exprimându-se cinic în particular cu privire la ușurința cu care își putea mitui înalții comandanți cu onoruri, medalii și bani, conferă douăsprezece bastoane de mareșal cuceritorilor Franței. Însă, înainte să se întoarcă împotriva Uniunii Sovietice, lucru care, după spusele lui Hitler, va fi „o joacă de copil” după înfrângerea Franței, încă se simțea obligat să înfrunte Marea Britanie, ca să evite războiul pe două fronturi. Directiva OKW instruisese Luftwaffe să se concentreze pe distrugerea atât a RAF, „a organizării sale de la sol și a industriei de armament britanice”, cât și a porturilor și navelor de război. Göring prezicea că pentru asta va avea nevoie de mai puțin de o lună. Moralul piloților săi era ridicat datorită victoriei asupra Franței și a superiorității numerice. Luftwaffe avea în Franța 656 de avioane de luptă Messerschmitt 109, 168 de avioane de luptă cu două motoare Me 110, 769 de bombardiere Dornier, Heinkel și Junker 88 și 316 de bombardiere Stuka Ju 87. Dowding avea doar 504 avioane Hurricane și Spitfire.

Înainte de asaltul principal de la începutul lui august, cele două corpuri de aviație din nordul Franței se concentrau pe misiuni de recunoaștere asupra aerodromurilor RAF. Acestea lansează raiduri de probă pentru a provoca avioanele de luptă britanice să iasă în aer, cu scopul de a le reduce numeric înainte să înceapă bătălia, și atacă stațiile radar de pe coastă. Stațiile radar, împreună cu Corpul de Observatori și legăturile bune de comunicații cu centrele de comandă, făceau ca RAF să nu aibă nevoie să piardă timp de zbor în patrulare aeriene peste Canalul Mânecii. Cel puțin teoretic, escadrilele puteau fi lansate cu destul timp înainte pentru a lua înălțime, însă suficient de târziu cât să facă economie de combustibil și să se mențină în aer maximum de timp. Din fericire pentru britanici, turnurile radar se dovedesc greu de atins și chiar și atunci când sunt avariate revin curând în funcțiune.

Dowding păstrase escadrilele de Spitfire în timpul bătăliei Franței, cu excepția evacuării din Dunkerque. Acum își administra forțele, dându-și seama ce însemnau

tacticile germane. Cu toate că Dowding părase rezervat și trist după moartea soției sale în 1920, ținea foarte mult în sinea lui la „băieții lui dragi de pe avioanele de vânătoare” și, la rândul său, le inspira loialitate. Știa foarte bine cu ce urmau să se confrunte. De asemenea, se asigură că Grupul 11, care apăra Londra și sud-estul Angliei, era condus de omul potrivit. Mareșalul Keith Park al Forțelor Aeriene era un neozelandez care doborâse în războiul anterior douăzeci de avioane germane. La fel ca Dowding, era pregătit să-și asculte piloții și le permitea să ignore tacticile conservatoare ale doctrinei de dinainte de război și să își dezvolte unele proprii.

În acea vară deosebit de importantă, Comandamentul Aviației de Vânătoare (Fighter Command) capătă caracterul unei forțe aeriene internaționale. Dintre cei 2 917 membri ai echipajelor aeriene care au servit în Bătălia Angliei, doar 2 334 erau britanici. Restul număra 145 de polonezi, 126 de neozelandezi, 98 de canadieni, 88 de cehi, 33 de australieni, 29 de belgieni, 25 de sud-africani, 13 francezi, 11 americani, 10 irlandezi, la care se adăugau câțiva de alte naționalități.

Prima confruntare majoră are loc înainte de startul oficial al ofensivei aeriene germane. La 24 iulie, Adolf Galland conduce o forță formată din 40 de avioane Me 109 și optsprezece bombardiere Dornier 17 pentru a ataca un convoi în estuarul Tamisei. Avioane Spitfire din trei escadrile se lansază în atac. Și, cu toate că britanicii doboară doar două avioane germane în loc de șaisprezece cât pretinseseră, Galland este uimit de hotărârea piloților britanici aflați în inferioritate numerică. Își ceartă propriii piloți, după ce aceștia se întorc la bază, pentru că au ezitat să atace avioanele Spitfire și începe să creadă că bătălia care-i aștepta nu avea să fie la fel de ușoară precum presupusese mareșalul.

În stilul bombastic tipic nazist, ofensiva germană primește numele de cod *Adlerangriff* (Atacul vulturului), iar *Adlertag* (Ziua vulturului) este stabilită, după mai multe amânări, pentru 13 august. După mai multe confuzii în privința prognozei meteo, formațiunile de avioane de bombardament și de luptă germane decolează. Cel mai mare grup urma să atace baza navală de la Portsmouth, în timp ce restul aveau să atace aerodromurile RAF. În ciuda zborurilor de recunoaștere, informațiile Luftwaffe sunt deficitare. Astfel că sunt atacate în principal aerodromuri secundare sau baze care nu aparțineau Comandamentului Aviației de Vânătoare. În acea după-amiază, când cerul se înseninează, radarele de pe coasta sudică detectează o forță de aproximativ 300 de avioane, care se îndreptau spre Southampton. Sunt mobilizate optzeci de avioane de vânătoare, un număr de neimaginat în săptămânile anterioare. Escadrila 609 reușește să pătrundă într-un grup de avioane Stuka și doboară șase dintre ele.

În total, avioanele de vânătoare ale RAF doboară patruzeci și șapte de avioane și pierd treisprezece, cu trei piloți uciși. Însă pierderile germane de personal aerian sunt mult mai mari, cu optzeci și nouă de oameni morți sau luați prizonieri. Acum, Canalul

Mâneicii lucra în favoarea RAF. În timpul Bătăliei Franței, piloții avioanelor distruse care se întorceau acasă se temeau că trebuiau să aterizeze forțat sau să se prăbușească în mare. Acum, germanii erau cei care se confruntau cu acest pericol și cu posibilitatea de a fi luați prizonieri dacă trebuiau să sară cu parașuta pe teritoriul englez.

Göring, furios din cauza rezultatului frustrant al *Adlertag*, lansează un asalt și mai mare la 15 august, cu 1 790 de avioane de luptă și de bombardament, care atacau din Norvegia, Danemarca și nordul Franței. Formațiunile *Luftflotte 5* din Scandinavia pierd aproape 20 la sută din numărul total de avioane și nu sunt readuse în bătălie. *Luftwaffe* numește acea zi „Joia neagră”, însă RAF nu se grăbea să sărbătorească. Propriile pierderi erau considerabile și, din cauza superiorității numerice, *Luftwaffe* își putea atinge în continuare țintele. Asalturile constante asupra aerodromurilor ucid și rănesc mecanici, instalatori, ordonanțe și chiar șoferi și strategii din Forța Aeriană Auxiliară Feminină. La 18 august, Escadrila 43 obține o dulce răzbunare când avioanele sale de luptă atacă un grup de bombardiere *Stuka* ce atacau o stație radar. Avariază optsprezece dintre acești prădători vulnerabili înainte ca avioanele lor *Me 109* de escortă să li se alăture în bătălie.

Ofițerii piloți care vin ca întăriri îi iau la întrebări pe cei care fuseseră în misiune. Ca răspuns, aceștia sunt înghițiți de rutină. Treziți înainte de zori, serviți cu o cană de ceai de ordonanța lor, erau duși cu mașina la aerodromul de plecare, unde luau micul dejun, apoi erau lăsați să aștepte în timp ce răsărea soarele. Din păcate pentru Comandamentul Aviației de Vânătoare, vremea în aproape toate zilele din august și septembrie a fost perfectă pentru *Luftwaffe*, cu cer senin.

Așteptarea era partea cea mai rea. Atunci, piloților li se usca gura și simțeau gustul metalic al fricii. Apoi auzeau sunetul înspăimântător al telefonului și strigătul „Escadrilă, adunarea!” Atunci alergau la avion, cu parașuta în spate. Echipajul de la sol îi ajuta să urce în carlingă, unde făceau verificările de siguranță. Când motoarele *Merlin* se trezeau la viață, pana de roată era îndepărtată, iar piloții își aduceau avionul de vânătoare în poziție de decolare; aveau prea multe la care să se gândească și prea puțin timp să se sperie, cel puțin pentru moment.

Odată în aer, cu motoarele huruind în timp ce luau altitudine, nou-veniții trebuiau să rămână atenți la ce era în jurul lor. Curând își dau seama că piloții cu experiență nu purtau eșarfe de mătase doar de dragul modei. Fiind nevoiți să își sucească permanent capul, gâtul le era rănit de gurile și cravatele regulamentare. Li se băgase în cap să stea mereu cu ochii-n patru. Presupunând că supraviețuiau primei lor acțiuni, și mulți nu o făceau, reveneau la bază pentru încă o rundă de așteptare, mâncând sandviciuri cu carne de vită și bănd căni de ceai în timp ce avioanele lor erau

realimentate și reînarmate. Cei mai mulți adormeau imediat din cauza oboselii, pe jos sau în șezlong.

Când reveau în aer, controlorii de sector îi direcționau spre o formațiune de „bandiți”. Strigătul „Tally ho!” (Pradă în zare – n.red.) la radio însemna că fusese zărită o formațiune de puncte negre. Pilotul comuta pe reflector și tensiunea se amplifică. Disciplina de care depindea viața era să țină frica sub control, altfel asta le-ar fi adus rapid moartea.

Prioritatea era să disperseze avioanele de bombardament înainte să intervină umbrela de avioane Me 109. Dacă mai multe escadrile se îndreptau spre forțele inamice, avioanele Spitfire, mai rapide, atacau avioanele de vânătoare dușmane, în timp ce avioanele Hurricane încercau să se ocupe de bombardiere. În câteva secunde, cerul se transforma în haos, cu avioane răsucindu-se, plonjând, căutând o poziție din care să tragă rapid o rafală de focuri, fără să uite să aibă grijă la spate. Concentrarea obsesivă asupra țintei dădea unui avion de luptă inamic ocazia să vină din spate fără să fie zărit. Unii piloți noi, când se trăgea pentru prima dată asupra lor, parcă erau paralizați. Dacă nu ieșeau din acea stare, erau morți.

Dacă era lovit motorul, glicolul sau uleiul țâșnea și acoperea parbrizul. Cea mai mare teamă era extinderea focului spre restul avionului. Căldura suda capota carlingii, însă, după ce pilotul o deschidea cu forța și desprindea centura, trebuia să rotească avionul cu susul în jos pentru cădere liberă. Mulți erau atât de șocați de această experiență dezorientantă, încât trebuiau să facă eforturi să nu uite să tragă coarda parașutei. Dacă aveau ocazia să privească în jur în timpul căderii, vedeau de multe ori că cerul, care păruse plin de avioane, era brusc pustiu și erau cu desăvârșire singuri.

Dacă nu erau în misiune peste Canalul Mânecii, piloții RAF știau cel puțin că aterizau pe teritoriul lor. Polonezii și cehii înțelegeau că, în ciuda uniformelor lor, puteau fi confundați cu germanii de localnicii prea entuziasmați sau de membrii Gărzilor de Voluntari. Parașuta unui pilot polonez, Czeslaw Tarkowski, s-a prins într-un stejar. „Oameni înarmați cu furci și băte au venit alergând”, își amintește el. „Unul dintre ei, înarmat cu o pușcă, striga „Hände hoch!” (Măinile sus! n.trad.) «Fuck off» (Du-te dracu’! – n.trad.), am răspuns eu în cea mai bună engleză a mea. Chipurile lor s-au luminat imediat. «E de-al nostru!» au strigat la unison.” Alt polonez aterizează într-o după-amiază pe terenul unui club de tenis foarte respectabil. Este trecut în registru ca oaspete, i se dă o rachetă, un pulover alb și este invitat să joace un meci. Adversarii lui sunt înfrânți și complet epuizați când un vehicul RAF vine să-l ia.

Piloții sinceri recunoșteau existența unei „exaltări sălbatice, primitive” când vedeau că avionul inamic pe care îl loviseră se prăbușea. Piloții polonezi, cărora britanicii le spusese că nu trebuiau să tragă în piloții germani care săreau cu parașuta, alegeau uneori să zboare deasupra parașutelor acestora, pentru a le distruge în curenții elicei

și a face inamicul să se prăbușească. Alții simțeau o clipă compasiune, amintindu-și că ucideau sau mutilau o ființă umană, nu doar distrugeau un avion.

Combinația de epuizare și frică avea ca rezultat un nivel periculos de ridicat de stres. Mulți aveau vise îngrozitoare în fiecare noapte. Inevitabil, unii cedau. Aproape toți aveau, la un moment dat, atacuri de panică, însă se forțau să continue. Dar unii dintre ei fugeau de luptă, prefăcându-se că au probleme cu motorul. După mai multe astfel de cazuri se descoperă adevărul. În limbajul oficial al RAF, acest lucru era atribuit „lipsei de ținută morală”, iar pilotul respectiv era transferat la munca de jos.

Marea majoritate a piloților avioanelor de luptă britanice aveau sub douăzeci și doi de ani. Nu aveau de ales decât să se maturizeze rapid, cu toate că strigatul pe porecle și gâlăgia ca de școală la cantină continuau, spre uimirea celorlalți piloți din alte țări. Însă pe măsură ce atacurile Luftwaffe asupra Marii Britanii se înțețeau, cu victime tot mai numeroase în rândul civililor, se instaurează o atmosferă de indignare furioasă.

Piloții avioanelor de vânătoare germane sufereau la rândul lor de stres și epuizare. Operând de pe aerodromurile improvizate și denivelate din Pas-de-Calais, aveau parte de multe accidente. Avionul Me 109 era excelent pentru piloții cu experiență, însă pentru cei care tocmai ieșiseră din școala de aviație s-a dovedit o fiară greu de îmblânzit. Spre deosebire de Dowding, care își rotea escadrilele pentru a se asigura că se odihneau într-o zonă liniștită, Göring era fără milă față de echipajele sale, al căror moral începea să sufere în urma pierderilor tot mai mari. Escadrilele de bombardiere se plângeau că avioanele Me 109 se întorceau și îi lăsau descoperiți, însă asta deoarece nu aveau suficiente rezerve de combustibil să rămână asupra Angliei mai mult de treizeci de minute, chiar mai puțin dacă erau implicați în lupte aeriene grele.

Piloții de pe avioanele de vânătoare Me 110 cu două motoare erau, la rândul lor, deprimați de pierderi și doreau ca avioanele Me 109 să îi escorteze. Piloții britanici cu nervi de oțel descoperiseră că un atac frontal era metoda cea mai eficientă de a le face față. Și chiar și Göring, furios, este silit să retragă avioanele de bombardament Stuka din operațiuni majore după masacrul din 18 august. Totuși, mareșalul, convins de evaluările mult prea optimiste ale ofițerului său șef de informații, era sigur că RAF era pe punctul de a se prăbuși. Ordonă o intensificare a atacurilor asupra aerodromurilor. Însă piloții săi sunt descurajați să li se spună mereu că RAF își dădea ultima suflare, când, de fapt, erau întâmpinați cu un contratac la fel de furios la fiecare misiune.

Dowding prevăzuse acel război de uzură, iar distrugerile tot mai mari asupra aerodromurilor reprezentau un motiv de îngrijorare. Cu toate că RAF doboră aproape zilnic mai multe avioane germane decât pierdea, opera de la un număr de baze mult mai mic. O creștere impresionantă a producției de avioane de luptă rezolvase o problemă, însă pierderea piloților rămânea cea mai mare neliniște a lui Dowding. Oamenii săi

erau atât de obosiți, încât adormeau la masă și chiar în timpul unei discuții. Pentru a reduce numărul victimelor, escadrilele de vânătoare aveau ordin să nu urmărească avioanele germane peste Canalul Mânecii și să nu reacționeze la atacurile razante cu mitralierele întreprinse de grupurile mici de avioane Messerschmitt.

Comandamentul Aviației de Vânătoare este afectat și de o dispută în privința tacticii. Mareșalul Forțelor Aeriene, Trafford Leigh-Mallory, comandantul Grupului 10 din nordul Londrei, era în favoarea metodei „aripii mari”, care concentra mai multe escadrile. Această tactică fusese promovată prima dată de locotenent-colonelul de aviație Douglas Bader, un ofițer curajos, dar încăpățânat, faimos pentru felul în care revenise ca pilot de avion de vânătoare după ce își pierduse ambele picioare într-o prăbușire, înainte de război. Însă atât Keith Park, cât și Dowding erau foarte nemulțumiți de inovația „aripii mari”. Când Grupul 10 aduna în aer o astfel de formație, atacatorii germani deja plecaseră.

În noaptea de 24 august, o forță de peste o sută de bombardiere germane trec de ținte și bombardează din greșeală estul și centrul Londrei. Asta îl determină pe Churchill să ordone un lanț de raiduri de bombardament asupra Germaniei, ca represalii. Consecințele aveau să fie grave pentru londonezi, însă acestea au contribuit și la decizia fatală a lui Göring de mai târziu de a schimba țintele, care până atunci fuseseră aerodromurile. Acest lucru salvează Comandamentul Aviației de Vânătoare al RAF într-un stadiu crucial al bătăliei.

Sub presiunea lui Göring, atacurile germane se intensifică și mai mult la sfârșitul lui august și în prima săptămână din septembrie. Într-o singură zi, Comandamentul Aviației de Vânătoare pierde patruzeci de avioane, cu nouă piloți morți și optsprezece grav răniți. Cu toții erau sub o presiune uriașă, însă conștientizarea faptului că era la propriu o bătălie pe viață și pe moarte și că Comandamentul Aviației de Vânătoare provoca pierderi mai mari pentru Luftwaffe întârea hotărârea piloților.

În după-amiaza de 7 septembrie, cu Göring urmărind totul de pe falezele din Pas de Calais, Luftwaffe trimite peste o mie de avioane într-un atac masiv. Comandamentul Aviației de Vânătoare adună unsprezece escadrile de avioane de luptă. În toată regiunea Kent, fermierii, țărăncile și sătenii priveau cu ochii mijiiți la dărele de fum care se întindeau odată cu lupta. Era imposibil să-ți dai seama care avioane de vânătoare erau germane și care britanice, însă, de câte ori un bombardier începea să cadă într-un nor de fum, toți izbucneau în urale. Majoritatea escadrilelor de bombardiere se îndreptau spre docurile din Londra. Acea era răzbunarea lui Hitler pentru atacurile diviziei de bombardiere asupra Germaniei. Fumul care se ridica din focurile provocate de bombele incendiare ghida valurile următoare de avioane de bombardament către ținte. Londra, cu peste 300 de civili morți și 1 300 răniți, suferea prima dintre numeroasele lovituri grele ce aveau să urmeze. Însă credința lui Göring că Comandamentul Aviației

de Vânătoare era terminat și decizia acestuia de a ataca orașele, în principal noaptea, însemnau că Luftwaffe nu câștigase bătălia.

Britanicii așteptau dintr-o clipă în alta sunetul clopotelor bisericilor care să anunțe invazia. Comandamentul Aviației de Bombardament continuă să atace șlepurile adunate în porturile Canalului Mânecii. Nimeni nu cunoștea propriile îndoieli ale lui Hitler. Dacă nu distrugeau RAF înainte de jumătatea lui septembrie, atunci Operațiunea *Leul de mare* avea să fie amânată. Göring, care știa prea bine că el avea să fie cel învinuit pentru că nu putuse să zdrobească RAF, așa cum se lăudase că va face, ordonă alt atac important duminică, 15 septembrie.

În acea zi, Churchill se hotărâse să viziteze cartierul general al Grupului 11 la Uxbridge, unde rămâne în camera de control împreună cu Park. Privește atent cum informațiile de la stațiile radar și de la Corpul de Observatori se transformau în avioane germane pe planșeta de navigație de dedesubt. La prânz, Park, urmându-și instinctul care-i spunea că era vorba de un efort total, adunase douăzeci și trei de escadrile de vânătoare. De data aceasta, escadrilele de Spitfire și Hurricane primiseră avertizări din timp să ia altitudine. Și îndată ce avioanele de escortă Me 109 erau nevoite să se întoarcă din lipsă de combustibil, avioanele de bombardament se trezeau copleșite de avioanele de vânătoare ale unei forțe aeriene despre care li se spusese că era distrusă.

Același lucru se întâmplă toată după-amiaza, cu Park cerând întăriri de la Grupurile 10 și 12, din vestul Angliei. La sfârșitul zilei, RAF distrusese cincizeci și șase de avioane și pierduse douăzeci și nouă de avioane și doisprezece piloți. Câteva zile mai târziu, urmează și alte atacuri, însă nici pe departe la aceeași scară. Și totuși, la 16 septembrie, Göring era convins de ofșterul său de informații, optimist ca întotdeauna, că Comandamentul Aviației de Vânătoare mai avea doar 177 avioane.

Teama de invazie rămâne, însă, la 19 septembrie, Hitler decide să amâne Operațiunea *Leul de mare* până la o dată ulterioară. Kriegsmarine și OKH erau și mai puțin dornice să invadeze după ce devenise clară neputința Luftwaffe de a zdrobi Comandamentul Aviației de Vânătoare. Cu Războiul din Vest apropiindu-se de un impas, încep să apară indicii că acesta se transforma într-un conflict global. Japonezii fuseseră luați de curând prin surprindere în nordul Chinei de către forțele comuniste, care lansează o serie de atacuri. Războiul Sino-Japonez se aprindea din nou, în altă rundă de bătălii brutale. La 27 septembrie, japonezii semnează un pact tripartit la Berlin. Acea mișcare avea ca țintă clară Statele Unite. Președintele Roosevelt își cheamă imediat consilierii militari pentru a discuta implicațiile, iar două zile mai târziu Marea Britanie redeschide calea Birmaniei pentru transportul materialelor de război către naționaliștii chinezi.

Bătălia Angliei avea să se incheie la sfârșitul lui octombrie, când Luftwaffe se concentrează pe bombardarea Londrei în timpul nopții și a țăintelor industriale din centrul

Angliei. Cifrele pentru august și septembrie, când au avut loc bătăliile cele mai grele, arată că RAF pierde 723 de avioane, în timp ce Luftwaffe pierde peste 2 000. Un număr izbitor de mare de pierderi se datorează nu „acțiunii inamice”, ci „împrejurărilor deosebite”, ceea ce însemna în principal accidente. În octombrie, RAF doboară 206 avioane de vânătoare și de bombardament germane, însă pierderile totale ale Luftwaffe pentru acea lună se ridică la 375.

Așa-zisul Război-fulger asupra Londrei și a altor orașe continuă toată iarna. La 13 noiembrie, Comandamentul Aviației de Bombardament al RAF atacă Berlinul, la ordinele lui Churchill. Aceasta deoarece ministrul de externe sovietic, Molotov, sosise cu o zi înainte pentru discuții. Stalin era neliniștit în privința prezenței soldaților germani în Finlanda și a influenței naziste în Balcani. De asemenea, dorea o garanție germană în privința drepturilor de navigație sovietice din Marea Neagră, prin Dardanele, către Mediterana. Multora li s-a părut ciudat să audă o fanfară a Wehrmachtului cântând *Internaționala* la sosirea lui Molotov la Anhalter Bahnhof¹, împodobită cu drapelul sovietic roșii.

Întâlnirile nu au succes, producând doar iritare reciprocă. Molotov cere răspunsuri la întrebări. Întreabă dacă pactul nazisto-sovietic din urmă cu un an era încă valabil. Atunci când Hitler răspunde că bineînțeles că era, Molotov menționează că germanii stabileau relații apropiate cu inamicii Rusiei, finlandezii. Ribbentrop insistă ca sovieticii să atace în sud spre India și Golful Persic și să își împartă între ei Imperiul Britanic. Sugestia ca Uniunea Sovietică să se alăture Pactului Tripartit cu Italia și Japonia în acest scop nu este luată în serios de Molotov. În plus, acesta nu tinde să fie de acord atunci când Hitler, într-un monolog caracteristic lui, susținut de Ribbentrop, îi ține o predică despre faptul că britanicii erau aproape înfrânți. Astfel, atunci când se aud sirenele de atac aerian, în timp ce este condus jos, în buncărul de pe Wilhelmstrasse, Molotov nu se poate abține să nu remarce către ministrul de externe nazist: „Spuneți că Anglia este înfrântă. Atunci de ce stăm acum aici, în acest adăpost antiaerian?”

Luftwaffe atacă Coventry în noaptea următoare, însă acest lucru fusese plănuțit dinainte, nu constituia un act de represalii. Atacul puternic lovește douăsprezece fabrici de armament, distruge vechea catedrală și ucide 380 de civili. Însă campania de bombardamente nocturne nu reușește să clinească voința britanicilor, cu toate că, până la sfârșitul anului, 23 000 de civili sunt uciși și 32 000 sunt grav răniți. Mulți se plâneau de sirene, ale căror „urlete prelungite, ca ale zânelor morții”, după cum le numea Churchill, sunt în curând diminuate, pentru a lăsa oamenii să doarmă. „Sirenele se opresc la aproximativ aceeași oră în fiecare seară, iar în cartierele sărace cozile de oameni cu pături, termosuri și copii încep să se formeze devreme în fața

¹ Anhalter Bahnhof: fostă gară punct terminus din Berlin

adăposturilor împotriva raidurilor aeriene.“ Ferestrele blocate ale magazinelor, sparte de exploziile bombelor, aveau inscripții care anunțau „Program normal“, iar locuitorii caselor distruse din cartierele sărace ale Londrei puneau steagul britanic din hârtie pe mormanele de pietriș care fuseseră căminele lor.

„Mai rea decât rutina zilelor“, scria Peter Quennell, care lucra la Ministerul Informațiilor, „era mizeria nopților fără odihnă. Foarte des ni se cerea să lucrăm în schimburi – atât de multe ore într-un dormitor comun subteran înăbușitor, sub pături pline de păr și uzate; mulți dintre cei de la suprafață ne ghemuiau la birouri sau, în perioadele de liniște, dormeam pe podea, gata să fim treziți de un mesager în vârstă, care venea cu vreo veste oribilă – vreo lovitură din plin asupra unui adăpost ticsit de oameni – pe care trebuia să o cosmetizăm noi. Însă este ciudat cât de repede se formează un obicei, cât de ușor ne adaptăm la un mod de viață foarte bizar și cât de des ceea ce credeam că sunt necesități se dovedesc de fapt mofturi.“

Cu toate că londonezii fac față greutăților mult mai bine decât se așteptaseră, dând dovadă de „spirit războinic“ în stațiile de metrou, frica de parașutiștii germani persistă, mai ales în rândul femeilor din afara Londrei. Zvonurile despre o invazie se amplificau de la o săptămână la alta. Totuși, la 2 octombrie, Operațiunea *Leul de mare* este amânată până în primăvara următoare. *Leul de mare* jucase un rol dublu. Amenințarea unei invazii germane îl ajutase pe Churchill să unească țara și să o întărească pentru un război de durată. Însă Hitler se dovedește viclean în felul în care menține amenințarea psihologică mult după ce renunță la idee. Acest lucru îi convinge pe britanici să își mențină în Regatul Unit forțe de apărare mult mai mari decât era necesar.

La Berlin, liderii naziști se resemnează cu faptul că nici măcar campania de bombardamente nu reușea să înșenuncheze Marea Britanie. „Acum, părerea tuturor“, scria Ernst von Weizsäcker, secretarul de stat al Biroului de Externe german, în jurnalul său la 17 noiembrie, „este că înfometarea provocată de o blocadă este arma cea mai importantă împotriva Angliei, nu să-i afumăm pe britanici.“ Cuvântul „blocadă“ conținea o notă emoțională de răzbunare în Germania, obsedată de amintirile Primului Război Mondial și de blocada impusă de Marina Regală. Acea strategie avea să fie întoarsă împotriva Insulelor Britanice prin războiul submarinelor.

Ecouri

IUNIE 1940-FEBRUARIE 1941

Căderea Franței în vara lui 1940 produce ecouri, atât directe, cât și indirecte, în întreaga lume. Stalin este profund neliniștit. Speranțele lui că puterea lui Hitler va fi mult slăbită într-un război de uzură împotriva Franței și Marii Britanii se dovediseră complet neîntemeiate. Germania era acum mult mai puternică, o parte considerabilă a vehiculelor și armamentului armatei franceze fiind capturate în stare intactă.

Departe, în est, puterea Germaniei reprezenta o lovitură și mai serioasă pentru Chiang Kai-shek și naționaliștii chinezi. După pierderea Nankingului, aceștia își relocalaseră baza industrială în provinciile sud-vestice Yunnan și Kwangsi, aproape de frontiera cu Indochina Franceză, crezând că aceea era zona lor cea mai sigură, cu acces la lumea exterioară. Însă noul regim de la Vichy al mareșalului Pétain începe să cedeze în fața cererilor japonezilor din iulie și acceptă o misiune militară japoneză în Hanoi. Ruta de aprovizionare a naționaliștilor prin Indochina este tăiată.

Înaintarea Armatei a 11-a japoneze în vara lui 1940 până la valea fluviului Yangtze separă armatele naționaliste și provoacă pierderi mari. La 12 iunie, atacul Armatei a 11-a duce la căderea portului principal Ichang, fapt care reprezintă o lovitură teribilă. De asemenea, izolează capitala naționalistă Chungking și permite avioanelor japoneze de pe portavioane să o atace cu raiduri continue. În acea perioadă a anului, pe fluviu nu se lăsa ceață, pentru a împiedica vizibilitatea. Pe lângă că bombardează orașele și satele de-a lungul fluviului, avioanele japoneze atacă și vasele cu abur, și joncile pline de răniți și refugiați, care încercau să scape în amonte prin cheile fluviului Yangtze.

Agnes Smedley întreabă un doctor al Crucii Roșii despre situație. Acesta recunoaște că dintre cele 150 de spitale militare de pe frontul central mai rămăseseră doar cinci. „Și răniții?” întreabă Smedley, după care completează „Nu a spus nimic, dar eu știam răspunsul.” Moartea era peste tot. „În fiecare zi”, adăugă ea, „vedeam cadavre umflate de oameni plutind încet pe apă, alunecând în derivă printre jonci și îndepărtate de bargii cu prăjinile lor lungi și ascuțite.”

Când Smedley ajunge la Chungking pe stâncile înalte de deasupra confluenței râurilor Yangtze și Chialing, este luată prin surprindere de explozii, însă acelea nu erau

bombe. Inginerii chinezi săpau tuneluri în stâncă pentru a face adăposturi împotriva raidurilor aeriene. Vede că multe se schimbaseră în absența ei, și în bine, și în rău. Un oraș de provincie cu 200 000 de locuitori se apropia de o populație de un milion. Dezvoltarea cooperativelor industriale era încurajatoare, însă elementele de dreapta tot mai puternice din Kuomintang le-au considerat ca fiind criptocomuniste. Se aduseseră îmbunătățiri în serviciile medicale ale armatei, cu clinici gratuite în zonele naționaliste, însă, din nou, șefii Kuomintang doreau să controleze serviciile de sănătate, cel mai probabil pentru propria lor îmbogățire.

Cel mai sinistru lucru era consolidarea puterii șefului securității, generalul Tai Li, care avea o armată de 300 000 de soldați, atât în uniformă, cât și în civil. Puterea lui era atât de mare, încât unii bănuiau că îl controla chiar și pe generalissimo Chiang Kai-shek însuși. Generalul Tai călca în picioare nu doar opoziția, ci și orice formă de libertate de exprimare. Intelectualii chinezi încep să fugă în Hong Kong. Chiar și organizațiile cele mai inofensive, precum Asociația Creștină a Tinerelor Femei, sunt desființate în atmosfera de criză.

Conform lui Smedley, străinii din Chungking priveau cu dispreț armatele chineze. „China, spuneau ei, nu putea să lupte; generalii ei erau corupți; soldații erau hamali analfabeți sau doar niște copilandri; poporul său era ignorant; grija pentru cei răniți era inexistentă. Unele acuzații erau adevărate, altele nu, însă aproape toate se bazau pe neputința de a înțelege greutățile istovitoare sub care se clătina China.” Europeanii și americanii nu reușeau să înțeleagă miza și nu fac mare lucru să ajute. Singurul ajutor substanțial în privința serviciilor medicale vine din partea chinezilor expatriați, din Malaysia, Java, Statele Unite sau din alte regiuni. Generozitatea acestora este considerabilă, iar în 1941, cuceritorii japonezi aveau de gând să-i facă să plătească pentru ea.

Chiang Kai-shek continuase negocierile inutile de pace, în speranța de a exercita presiuni asupra lui Stalin și a-l face să readucă sprijinul militar la nivelul anterior. Însă în iulie 1940, schimbarea guvernului de la Tokio îl aduce pe generalul Tojo Hideki în guvern, ca ministru de război. Aceste negocieri din umbră sunt întrerupte. Tojo dorea să-i înfometeze pe naționaliști tăindu-le rezervele prin intermendiul unui acord mai puternic cu Uniunea Sovietică și să le blocheze celelalte rute de aprovizionare. În Tokio, liderii militari își întorc privirile spre sud, în Pacific, și spre sud-vest, către posesiunile britanice, franceze și olandeze din Marea Chinei de Sud. Acapararea acestor teritorii le-ar fi adus orez și ar fi împiedicat exporturile către naționaliștii chinezi, însă, mai presus de orice, Japonia dorea zăcămintele de petrol din Indiile de Est Olandeze. Orice idee de compromis cu Statele Unite care ar fi implicat o retragere din China era de ne-conceput pentru regimul de la Tokio după ce până atunci 62 000 de soldați japonezi muriseră în „Incidentul China”.

În a doua jumătate a lui 1940, Partidul Comunist Chinez, cu instrucțiuni de la Moscova, lansează în nord campania *O Sută de Regimente*, cu aproape 400 000 de oameni. Intenția era de a submina negocierile lui Chiang Kai-shek cu japonezii: aceștia nu știau că deja fuseseră întrerupte și că, în primul rând, nu fuseseră niciodată serioase. Comuniștii reușesc să-i facă pe japonezi să bată în retragere în multe locuri, taie calea ferată Pekin-Hankow, distrug minele de cărbuni și chiar lansează atacuri în Manciuria. Acest efort major, în care forțele sunt folosite în tactici mai convenționale, îi costă pe chinezi 22 000 de victime, pe care nu și le puteau permite.

În Europa, Hitler arată un grad uimitor de loialitate față de Mussolini, de multe ori spre disperarea generalilor săi. Însă Ducele, fostul său mentor, încearcă prin toate metodele să evite să devină subordonatul lui. Liderul fascist dorea să ducă un „război paralel”, separat de cel al Germaniei naziste. Nu îi spune lui Hitler dinainte de planul său din aprilie 1939 de a ocupa Albania și pretinde că era doar o acțiune care însoțea preluarea Cehoslovaciei de către Germania. Pe de altă parte, liderii naziști șovăiau să le împărtășească italienilor secrete militare. Totuși germanii încă doreau să semneze *Pactul de oțel* o lună mai târziu.

La fel ca doi iubiți nesăbuiți, care speră fiecare să profite de pe urma relației lor, amândoi conducătorii se mințeau reciproc și se simțeau mințiți. Hitler nu îl avertizase pe Mussolini cu privire la intenția sa de a zdrobi Polonia, însă se aștepta ca acesta să-l susțină împotriva Franței și Marii Britanii, în timp ce liderul italian credea că nu va exista un conflict general în Europa timp de cel puțin încă doi ani. Refuzul ulterior al lui Mussolini de a intra în război în septembrie 1939 de partea Germaniei îl dezamăgește foarte mult pe Hitler. Ducele știa că țara sa, pur și simplu, nu era pregătită, iar pretențiile sale excesive privind echipamentul militar drept condiție legată de sprijinul său constituiau singura lui scuză.

Însă Mussolini era hotărât să intre în război la un moment dat, pentru a obține mai multe colonii și pentru a face ca Italia să pară o mare putere. Astfel, nu dorește să piardă ocazia când cele două mari puteri coloniale, Marea Britanie și Franța, suferă o înfrângere majoră la începutul verii lui 1940. Rapiditatea uimitoare a campaniei Germaniei împotriva Franței și credința larg răspândită că Marea Britanie va fi nevoită să ajungă la o înțelegere îl umplu de îndoială. Germania avea să dicteze granițele Europei, devenind aproape sigur puterea dominantă din Balcani, în timp ce Italia risca să fie lăsată deoparte. Doar din acest motiv, Mussolini era disperat să obțină dreptul de implicare în negocierile de pace. După calculele lui, câteva mii de victime de război italiene îi vor aduce un loc la masă.

Regimul nazist nu se opunea intrării în război a Italiei, chiar dacă o făcea în al doilea sprezecelea ceas. Însă Hitler supraestima mult prea mult puterea de luptă a Italiei.

Mussolini se lăudase cu „opt milioane de baionete“, când, de fapt, avea mai puțin de 1,7 milioane de soldați și mulți dintre ei nu aveau nici măcar o pușcă pe care să monteze o baionetă. Țara avea o nevoie disperată de bani, materie primă și mijloace de transport motorizat. Pentru a mări numărul diviziilor, Mussolini le reduce de la trei regimente la două. Din șaptezeci și trei de divizii, doar nouăsprezece sunt echipate complet. De fapt, forțele Italiei erau mai reduse și mai slab înarmate decât atunci când intraseră în Primul Război Mondial, în 1915.

Imprudent, Hitler ia drept bune estimările lui Mussolini despre forțele italiene. În viziunea sa militară foarte limitată, condiționată de hărțile marcate la Cartierul General al Führerului, o divizie de soldați era o divizie, indiferent cât de neputincioasă, prost echipată și slab instruită era. Greșeala fatală a lui Mussolini este să creadă, în vara lui 1940, că războiul era pe terminate, când, de fapt, acesta abia începuse. Nu își dădea seama că fosta retorică a lui Hitler de *Lebensraum* în est avea să devină un plan concret. La 10 iunie, Ducele declară război Marii Britanii și Franței. În discursul său bombastic de la balconul Palatului Venezia de la Roma se umflă în pene și pretinde că „națiunile tinere și fertile“ vor zdrobi democrațiile obosite. Cuvintele lui sunt întâmpinate cu urale de un grup loial de Cămăși negre, însă cei mai mulți italieni erau departe de a fi fericiți.

Germanii nu sunt impresionați de încercarea lui Mussolini de a profita indirect de gloria Wehrmachtului. Secretarul de stat de pe Wilhelmstrasse își considera partenerul din Axă „un clown de circ, care desfășoară covorul după reprezentația acrobatului și pretinde aplauzele pentru el însuși.“ Mulți alții compară declarația de război a liderului fascist împotriva Franței înfrântă cu acțiunea unui „șacal“, care încearcă să înșfăce o parte din prada ucisă de un leu. Oportunismul său este într-adevăr lipsit de rușine, însă ascundea ceva mult mai grav. Mussolini își transformase țara în prizoniera și victima propriilor sale ambiții. Își dă seama că nu putea evita o alianță cu un Hitler dominant, însă insista în ideile sale conform cărora Italia putea urma o politică separată de expansiune colonială, în timp ce restul Europei era implicat într-un conflict mult mai sângeros. Slăbiciunea Italiei avea să se dovedească un adevărat dezastru pentru ea însăși și un risc imens pentru Germania.

La 27 septembrie 1940, Germania semnează Pactul Tripartit cu Italia și Japonia. Pe de-o parte, ideea era să descurajeze Statele Unite de la o eventuală intervenție în război, demers care intrase într-un impas după eșecul de a ingenunchea Anglia. Când Hitler se întâlnește cu Mussolini în pasul Brenner la 4 octombrie, îl asigură că nici Moscova și nici Washingtonul nu reacționaseră periculos la anunțul despre pact. Ceea ce dorea el era o alianță continentală împotriva Marii Britanii.

Hitler intenționase să lase regiunea mediteraneeană în sfera de interes italiană, însă curând după căderea Franței descoperă că problemele erau mult mai complicate.

Trebuia să încerce să echilibreze așteptările contradictorii ale Italiei, Franței guvernului de la Vichy și Spaniei lui Franco. Franco dorea Gibraltarul, însă urmărea să obțină și Marocul francez, precum și alte teritorii africane. Însă Hitler nu dorea să provoace statul francez al lui Pétain și forțele loiale acestuia din posesiunile coloniale ale țării. Din punctul lui de vedere, era mult mai bine dacă Franța guvernului de la Vichy se administra singură, împreună cu coloniile sale nord-africane, acționând în interesul Germaniei pe toată perioada războiului. Odată ce acesta era câștigat, ar fi putut să dea coloniile Franței fie Italiei, fie Spaniei. Însă Hitler, în ciuda puterii sale aparent nelimitate de după înfrângerea Franței în 1940, se dovedește incapabil, în luna octombrie a aceluiași an, să-i convingă pe datornicul său Franco, pe vasalul său Pétain sau pe aliatul său Mussolini să-i susțină strategia unui bloc continental împotriva Marii Britanii.

La 22 octombrie, trenul blindat al lui Hitler, *Führersonderzug Amerika*, cu două locomotive și două vagoane de artilerie antiaeriană, se oprește în gara Montoire-sur-le-Loir. Acolo se întâlnește cu adjunctul lui Pétain, Pierre Laval, care încearcă să obțină garanții pentru statutul regimului de la Vichy. Hitler evită să le acorde și, în același timp, încearcă să atragă guvernul de la Vichy într-o coaliție împotriva Marii Britanii.

Vagoanele strălucitoare ale trenului *Amerika* își continuă apoi drumul spre frontiera spaniolă, la Hendaye, unde Hitler se întâlnește cu Franco a doua zi. Trenul liderului militar fusese întârziat de starea proastă a căilor ferate spaniole, iar așteptarea prelungită îl face pe Hitler să nu fie în toane prea bune. Cei doi dictatori sunt întâmpinați de o gardă de onoare din escorta personală a celui din urmă, Führer-BegleitKommando, adunată pe peron. Soldații în uniformă neagră îl dominau pe burduhănosul dictator spaniol, al cărui zâmbet, în egală măsură mulțumit și lingușitor, aproape că nu îl părăsea niciodată.

Când Hitler și Franco își încep discuțiile, torentul de cuvinte al liderului militar își împiedică vizitatorul să vorbească, un lucru cu care Führerul nu era obișnuit. Franco îi vorbește de camaraderia lor din timpul Războiului Civil Spaniol și de recunoștința față de tot ce făcuse Hitler și evocă așa-zisa *alianza spirituală* care exista între cele două țări. Apoi își exprimă regretul profund pentru neputința de a intra în război imediat de partea Germaniei, din cauza sărăciei din Spania. Aproape pe tot parcursul celor trei ore, Franco povestește despre experiențele sale de viață, făcându-l pe Hitler să spună mai târziu că ar prefera să i se scoată vreo trei sau patru dinți decât să mai poarte o discuție cu dictatorul spaniol.

Hitler intervine, în final, pentru a spune că Germania câștigase războiul. Marea Britanie se agăța de speranța că va fi salvată de Uniunea Sovietică sau de Statele Unite, iar americanii ar avea nevoie de un an și jumătate sau doi ca să se pregătească de război. Singura amenințare care venea dinspre britanici era că puteau ocupa insulele din

Atlantic sau, cu ajutorul lui de Gaulle, să provoace necazuri în coloniile franceze. De aceea dorea un „front larg” împotriva Marii Britanii.

Hitler dorea Gibraltarul, la fel ca Franco și generalii săi, însă aceștia nu erau încântați de ideea că germanii erau cei care comandau operațiunea. De asemenea, Franco se temea că, drept represalii, britanicii vor pune mâna pe Insulele Canare. Însă este luat prin surprindere de cererile arogante ale germanilor de a primi una dintre Insulele Canare și baze în Marocul spaniol. Hitler mai era interesat de Insulele Azore portugheze și de Insulele Capului Verde. Insulele Azore nu ofereau doar o bază navală la Atlantic pentru Kriegsmarine. Jurnalul de război al OKW nota mai târziu: „Führerul vede valoarea Insulelor Azore în două feluri. Dorește să le aibă în cazul unei intervenții a Americii și pentru după război”. Hitler visa deja la o generație nouă de „bombardiere cu o rază de acțiune de 6 000 de kilometri”, cu care ar fi putut ataca litoralul estic al Statelor Unite.

Așteptările lui Franco de a-i fi promise Marocul francez și Oranul, încă dinainte de a intra în război, i se par Führerului cel puțin obraznice. De asemenea, Hitler ar fi obiectat cu altă ocazie că atitudinea lui Franco aproape că-l făcea să se simtă ca un „evreu care dorește să-și târguiască averile sale cele mai de preț”. Apoi, în alt acces de furie în fața anturajului său, după întoarcerea sa în Germania, îl descrie pe Franco drept un „porc iezuit”. Cu toate că, din punct de vedere ideologic, era mai apropiat de Germania, și având un nou ministru de externe pronazist, Ramón Serrano Suñer, care dorea să intre în război, guvernul lui Franco era îngrijorat să nu provoace Marea Britanie. Supraviețuirea Spaniei depindea de importuri, în parte din Marea Britanie, dar mai presus de orice de cerealele și petrolul din Statele Unite. Spania era într-o situație teribilă după distrugerile provocate de Războiul Civil. Nu era deloc neobișnuit să vezi oamenii leșinând pe străzi din cauza subnutriției. Britanicii, apoi americanii intervin economic cu extremă precizie, știind că germanii nu erau în stare să acopere diferența de importuri. Astfel că, atunci când devine tot mai clar că Marea Britanie nu avea de gând să ajungă la un compromis cu Germania, guvernul lui Franco, care până atunci ducea mare lipsă de alimente și combustibil, nu putea face altceva decât să își manifeste sprijinul față de Axă și să promită să intre în război mai târziu, la o dată neprecizată. Asta tot nu îl împiedică pe Franco să ia în considerare propriul său „război paralel”, care consta în invadarea aliatului tradițional al Marii Britanii, Portugalia. Din fericire, a fost un proiect care nu a fost dus niciodată la bun sfârșit.

După întâlnirea de la Hendaye, *Sonderzug* se întoarce și se îndreaptă spre Montoire, unde Hitler era așteptat de Pétain în persoană. Pétain îl întâmpină pe Hitler ca și când ar fi fost egali, fapt care nu este pe placul Führerului. Bătrânul mareșal își exprimă speranța că relațiile cu Berlinul vor fi unele de cooperare, însă cererea lui de a fi garantate

posesiunile coloniale ale Franței este respinsă dur. Franța începuse războiul împotriva Germaniei, răspunde Hitler, iar acum trebuia să plătească pentru asta „teritorial și material“. Hitler, mult mai puțin enervat de Pétain decât fusese de Franco, lasă discuția deschisă. Încă dorea ca guvernul de la Vichy să se alăture alianței sale antibritanice, însă ajunge să-și dea seama că nu putea conta pe țările „latine“ când venea vorba de formarea unui bloc continental.

Hitler avea sentimente contradictorii în privința vreunei strategii periferice de continuare a războiului împotriva Marii Britanii în Mediterana, acum că o invazie în sudul Angliei era considerată ca având puține șanse de reușită. Gândurile sale erau fixate în mare parte asupra invaziei în Uniunea Sovietică, cu toate că ezita și se gândea la o amânare. La începutul lui noiembrie, OKW pregătește însă planuri cu numele de cod Operațiunea *Felix*, vizând capturarea Gibraltarului și a insulelor din Atlantic.

În toamna lui 1940, Hitler sperase să înfrângă Marea Britanie și să alunge Marina Regală din Mediterana înainte să lanseze propria operațiune prioritară, invadarea Uniunii Sovietice. Apoi se convinge că cel mai simplu mod de a forța Marea Britanie să ajungă la o înțelegere era să înfrângă Uniunea Sovietică. Pentru Kriegsmarine era un lucru frustrant, întrucât prioritatea înarmării trecea la Armată și Luftwaffe.

Hitler era cu siguranță pregătit să-i sprijine pe italieni în planul lor de a lansa un atac din colonia lor Libia asupra forțelor britanice din Egipt și de la Canalul Suez, întrucât această acțiune îi bloca pe britanici și le amenința comunicațiile cu India și Australia. Însă italienii, deși erau fericiți să primească sprijin de la Luftwaffe, nu doreau forțele terestre ale Wehrmachtului în zona lor de operațiuni. Știau că germanii vor dori să controleze totul.

Hitler avea un interes deosebit pentru Balcani din moment ce aceștia reprezentau baza flancului său sudic pentru invazia în Rusia. După ocuparea de către sovietici a Basarabiei și Bucovinei de Nord, Hitler, care nu dorea să strice pe moment pactul nazisto-sovietic, sfătuisese guvernul român să „accepte, pentru moment, totul“. Decide să trimită o misiune militară și soldați în România pentru a asigura securitatea zăcămintelor de petrol de la Ploiești. Lucrul pe care nu-l dorea Hitler era ca Mussolini să stârnească conflicte în Balcani cu un atac asupra Iugoslaviei sau Greciei, din Albania ocupată de Italia. Se bazează, din nechibzuință, pe inerția italiană.

La început se părea că Mussolini nu avea de gând să facă mare lucru. Marina italiană, în ciuda afirmațiilor anterioare de acțiune agresivă, nu se lansează pe mare, cu excepția cazurilor în care escorta convoaie către Libia. Întrucât nu dorea să provoace Marina Regală, lasă la latitudinea forțelor aeriene să bombardeze Malta. Iar în Libia, guvernatorul-general, mareșalul Italo Balbo, se abține, insistând că va înainta împotriva britanicilor din Egipt doar după ce germanii invadează Anglia.

Britanicii din Egipt se grăbesc să-și încerce forțele într-un conflict cu inamicul lor. În seara de 11 iunie, chiar după declarația de război a lui Mussolini, Divizia 11 Husari, cu mașinile lor blindate Rolls-Royce vechi, merge spre apus și trece frontiera libiană imediat după lăsarea întinericului. Se îndreaptă spre Fort Maddalena și Fort Capuzzo, principalele două poziții italiene defensive de la graniță. Pregătesc ambuscade și iau șaptezeci de prizonieri.

Italienii sunt furioși. Nimeni nu se deranjează să le spună că guvernul lor declarase război. La 13 iunie, ambele forturi sunt cucerite și distruse. În alt raid, două zile mai târziu, pe drumul dintre Bardia și Tobruk, Divizia 11 Husari capturează încă o sută de soldați. Printre aceștia se număra și un general italian gras, într-o mașină militară Lancia, însoțit de o „prietenă” însărcinată, care nu era soția lui. Acest lucru provoacă scandal în Italia. Lucru mai important pentru britanici, generalul avea cu el toate planurilor pozițiilor de apărare de la Bardia.

Comanda mareșalului Balbo în Libia este de scurtă durată. La 28 iunie, bateriile antiaeriene din Tobruk, dând dovadă de exces de zel, îi doboară avionul din greșeală. După mai puțin de o săptămână, înlocuitorul său, mareșalul Rodolfo Graziani, este îngrozit, la 15 iulie, când primește de la Mussolini ordinul de a înainta în Egipt. Ducele considera marșul spre Alexandria ca având un deznodământ sigur. În mod previzibil, Graziani face tot ce-i stă în putință ca să amâne operațiunile, aducând ca argument întâi că nu putea ataca în toiul verii, apoi că nu avea echipament.

În august, ducele de Aosta, viceregele Africii de Est italiene, obține o victorie ușoară înaintând din Abisinia în Somalia britanică, forțându-i pe cei câțiva apărători ai acesteia să se retragă peste golf, în Aden. Însă Aosta știa că situația era fără ieșire dacă mareșalul Graziani nu cucerea Egiptul. Încadrat pe latura vestică de Sudanul anglo-egiptean și Kenya britanică și cu Marina Regală controlând Marea Roșie și Oceanul Indian, nu putea aștepta provizii decât dacă Egiptul era cucerit.

Mussolini își pierde răbdarea când Graziani continuă să amâne. Până la urmă, la 13 septembrie, italienii încep înaintarea. Se bucurau de o superioritate evidentă, cu cinci divizii împotriva a trei divizii mai slabe britanice și din Commonwealth. Divizia 7 Blindate, *Șobolanii deșertului*, avea doar șaptezeci de tancuri utilizabile.

Italienii se rătăcesc chiar înainte să ajungă la frontiera egipteană. După cum era planificat, soldații britanici conduc o retragere în luptă și chiar renunță la Sidi Barrani, unde Graziani își oprește înaintarea. Mussolini insistă să forțeze pe drumul de coastă spre Mersa Matruh. Însă cu atacul italian iminent asupra Greciei, forțele lui Graziani nu primesc proviziile de care aveau nevoie ca să continue.

Germanii îl avertizaseră pe Mussolini în mai multe ocazii să nu atace Grecia. La 19 septembrie, Mussolini îl asigurase pe Ribbentrop că va cuceri Egiptul înainte să atace

Grecia sau Iugoslavia. Italienii păreau să fie de acord cu faptul că britanicii ar trebui să fie prima țintă. Însă, la 8 octombrie, Mussolini se simte desconsiderat când aude că germanii trimiteau soldați în România. Secretarul său de externe, contele Ciano, uitase să-i spună că Ribbentrop pomenise mai devreme despre asta. „Hitler continuă să mă pună în fața unor fapte împlinite“, îi spune Ducele lui Ciano la 12 octombrie. „De data asta o să-i plătesc cu aceeași monedă.“

În ziua următoare, Mussolini îi ordonă comandantului suprem al forțelor armate să planifice invadarea imediată a Greciei din Albania ocupată de italieni. Niciunul dintre ofițerii săi superiori, mai ales comandantul din Albania, generalul Sebastiano Visconti Prasca, nu are curajul să-l avertizeze pe Duce în privința problemelor uriașe de transport și de aprovizionare pentru o campanie de iarnă în munții Epirului. Pregătirile sunt haotice. Din motive în principal economice, o mare parte a forțelor armate italiene sunt demobilizate. Unitățile care nu aveau suficienți oameni trebuie să fie formate din nou. Planul necesita douăzeci de divizii, însă era nevoie de trei luni pentru a le transporta peste Marea Adriatică. Mussolini dorea să atace la 26 octombrie, în mai puțin de două săptămâni.

Germanii știau de pregătiri, însă presupuneau că nu se va organiza un atac asupra Greciei înainte ca italienii să înainteze în Egipt și să cucerească Mersa Matruh. Hitler se afla în trenul său blindat pe drumul de întoarcere de la întâlnirile cu Franco și Pétain când aude că se planifica invadarea Greciei. În loc să își continue drumul spre Berlin, *Sonderzug* este întors. Hitler se îndreaptă spre sud, către Florența, unde ministrul de externe german solicitase urgent ca Mussolini să aibă o întrevedere cu Führerul.

În dimineața zilei de 28 octombrie, chiar înainte de întâlnirea cu Mussolini, lui Hitler i se spune că invazia italiană în Grecia începuse deja. Acesta se enfurie. Își dă seama că Mussolini era gelos pe influența germană în Balcani și că, invadând Grecia, italienii ar putea avea o surpriză foarte neplăcută. Mai presus de orice se temea că mișcarea lui va atrage forțele britanice spre Grecia și le va oferi o bază de bombardament împotriva câmpurilor de petrol de la Ploiești, din România. Lipsa de răspundere a lui Mussolini ar fi putut pune în pericol chiar și Operațiunea *Barbarossa*. Însă Hitler reușește să își potolească furia când *Sonderzug* se oprește pe peronul din Florența, unde îl aștepta Mussolini. La fața locului, discuția de la Palazzo Vecchio a celor doi lideri abia dacă atinge subiectul invaziei în Grecia, cu excepția ofertei lui Hitler de a-i furniza o divizie aeropurtată și o divizie de parașutiști pentru a apăra insula Creta împotriva unei eventuale ocupații britanice.

La ora 3.00 în acea zi, ambasadorul italian de la Atena îi prezintă un ultimatum dictatorului grec, generalul Ioannis Metaxas, care urma să expire în trei ore. Metaxas

răspunde cu un simplu *No*, însă regimul fascist nu era interesat de refuzul sau acceptul său. Invazia, cu 140 000 de oameni, începe cu două ore și jumătate mai târziu.

Soldatii italieni înaintează pe o ploaie torențială. Nu ajung prea departe. Deja plouase mult în ultimele două zile. Râurile și pâraiele umflate dărmaseră o parte din poduri, iar grecii, foarte conștienți de acel atac, care la Roma fusese un secret doar cu numele, le demolaseră pe celelalte. Drumurile nepavate devin impracticabile din cauza noroiului gros.

Grecii, nesiguri dacă bulgarii nu vor ataca și ei în nord-est, sunt nevoiți să lase patru divizii în est, în Macedonia și Tracia. Împotriva atacului italian dinspre Albania, linia lor de apărare se întindea de la lacul Prespa, de la granița iugoslavă, prin munții Grammos, apoi de-a lungul involburatului râu Thyamis, până la coasta aflată în fața capătului sudic al peninsulei Corfu. Grecii nu aveau tancuri și arme antitanc. Aveau doar câteva avioane moderne. Însă puterea lor cea mai mare era dată de furia generalizată a soldaților lor, hotărâți să respingă acel atac al italienilor pe care-i disprețuiau și îi numeau *macaronides*. Chiar și comunitatea grecească din Alexandria este prinsă de fervoare patriotică. 14 000 de oameni navighează până în Grecia să lupte, iar fondurile colectate acolo pentru efortul de război depășeau întregul buget de apărare egiptean.

Italianii relansează ofensiva la 5 noiembrie, însă reușesc să pătrundă doar pe coastă și la nord de Konitsa, unde Divizia *Iulia* Alpină înaintază douăzeci de kilometri. Însă *Iulia*, una dintre cele mai bune formații italiene, nu are ajutor și curând se trezește încercuită. Doar o parte din soldați reușesc să scape, iar generalul Prasca le ordonă acestora să treacă în defensivă, de-a lungul frontului de 140 de kilometri. Comandantul suprem de la Roma este nevoit să amâne ofensiva în Egipt și să îi trimită pe soldați să întărească armata din Albania. Afirmția lui Mussolini că va ocupa Grecia în cincisprezece zile se dovedește a fi doar vorbă goală, însă este convins totuși că forțele sale vor câștiga. Hitler nu este surprins de felul în care este umilit aliatul său, prezicând deja că grecii se vor dovedi soldați mai buni decât italienii. Generalul Alexandros Papagos, șeful Statului-Major grec, deja își aducea propriile rezerve pentru pregătirea unui contraatac.

Altă lovitură dată mândriei italiene are loc în noaptea de 11 noiembrie, când Marina Regală atacă baza navală de la Taranto cu avioane Fairey Swordfish de pe portavionul HMS *Illustrious*, la care se adaugă o escadră de patru crucișătoare și patru distrugătoare. Trei cuirasate italiene, *Littorio*, *Cavour* și *Duilio*, sunt lovite de torpile, pierderile de partea britanicilor fiind de două avioane Swordfish. *Cavour* se scufundă. Amiralul Sir Andrew Cunningham, comandantul suprem al flotei din Mediterana, era astfel asigurat că nu avea motive să se teamă de Marina italiană.

La 14 noiembrie, generalul Papagos lansează o contraofensivă, sigur fiind că avea superioritate numerică pe frontul albanez până soseau întăririle italiene. Oamenii săi, cu mare curaj și forță, încep înaintarea. Până la sfârșitul anului, grecii își împinseseră

deja atacatorii înapoi în Albania, la cincizeci-șaptezeci de kilometri dincolo de frontieră. Forțele de întărire italiene, care aduc în Albania o armată de 490 000 oameni, nu fac mare lucru. În momentul în care Hitler invadează Grecia în luna aprilie a anului următor, italienii aveau deja aproape 40 000 de morți și 114 000 de răniți, bolnavi și degerați. Pretențiile Italiei la statutul de mare putere fuseseră distruse. Orice idee a unui „război paralel” se spulberase. Mussolini nu mai era aliatul, ci subordonatul lui Hitler.

Slăbiciunea militară cronică a Italiei devine curând evidentă și în Egipt. Generalul Sir Archibald Wavell, comandantul suprem în Orientul Apropiat, avea o gamă copleșitoare de răspunderi, care acopereau Africa de Nord, Africa de Est și tot Orientul Apropiat. Începuse cu doar 36 000 de oameni în Egipt, înfruntând 215 000 de italieni din armata lor din Libia. La sud, ducele de Aosta comanda 250 000 de oameni, dintre care mulți erau soldați din partea locului. Însă forțele britanice și ale Commonwealth-ului încep să sosească în curând în Egipt pentru a întări efectivele lui Wavell.

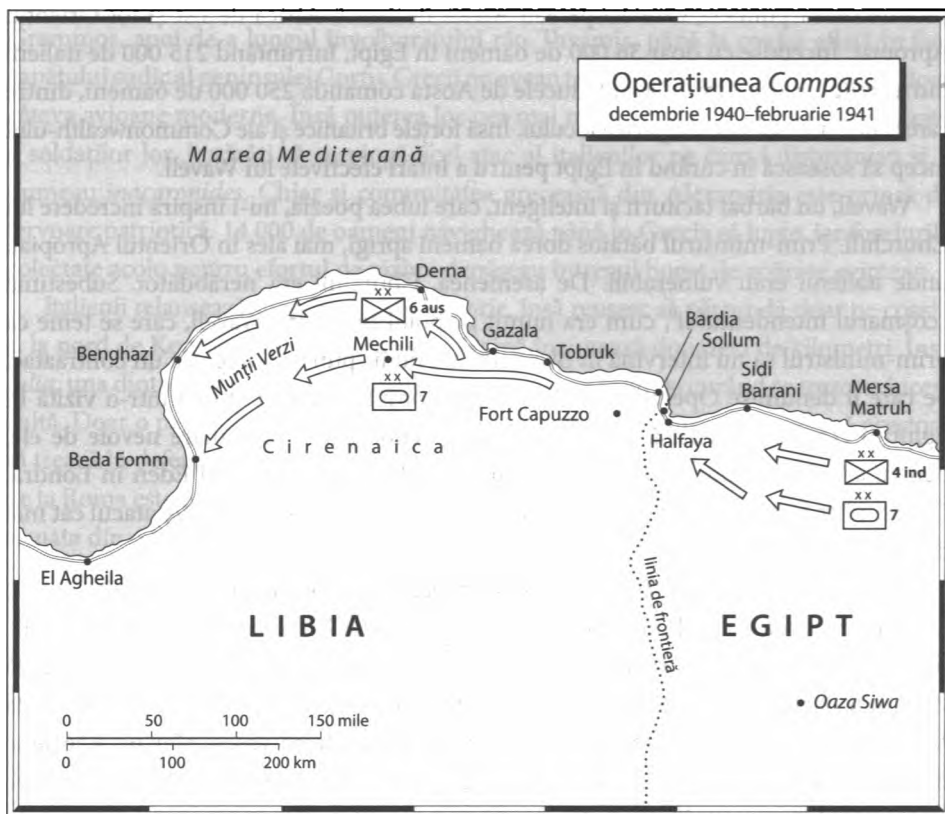
Wavell, un bărbat taciturn și inteligent, care iubea poezia, nu-i inspira încredere lui Churchill. Prim-ministrul bătaios dorea oameni aprigi, mai ales în Orientul Apropiat, unde italienii erau vulnerabili. De asemenea, Churchill era nerăbdător. Subestima „coșmarul intendentului”, cum era numit războiul în deșert. Wavell, care se teme ca prim-ministrul să nu intervină în planurile lui, nu îi spune că pregătea un contraatac, pe care îl denumise Operațiunea *Busola*. Anthony Eden, aflat atunci într-o vizită în Egipt, îi cere lui Wavell să le trimită arme grecilor, care aveau mare nevoie de ele, pentru a-i ajuta. Când aude de planul lui Wavell la întoarcerea lui Eden în Londra, Churchill ar fi „tors ca șase pisici”. Insistă imediat ca Wavell să-și lanseze atacul cât mai curând, în cel mult o lună.

Comandantul Forței de Deșert din Vest era generalul-locotenent Richard O'Connor. Un bărbat scund, slab și hotărât, O'Connor avea Divizia 7 Blindate și Divizia 4 indiană, pe care o desfășurase la patruzeci de kilometri sud față de poziția italiană principală de la Sidi Barrani. Un detașament mai mic, *Selby Force*, ocupă drumul de coastă de la Mersa Matruh pentru a înainta spre Sidi Barrani dinspre vest. Vasele Marinei Regale se mențin aproape de coastă, gata să ofere sprijin cu artilerie. O'Connor ascunsese deja pe traseu depozite de provizii.

Din moment ce se știa că italienii aveau mulți agenți la Cairo, inclusiv în anturajul regelui Farouk, era greu de menținut caracterul secret al operațiunii. Astfel, pentru a lăsa impresia că nu avea de gând să facă nimic, generalul Wavell, împreună cu soția și fiicele sale, merge la curse la Gezira chiar înainte de bătălie. În acea seară dă o petrecere la Clubul Turf.

Când începe Operațiunea *Busola*, în dimineața zilei de 9 decembrie, britanicii află că reușiseră să își ia adversarul complet pe nepregătite. Divizia indiană, care avea în

frunte tancurile Matilda ale Regimentului 7 Regal Tancuri, ocupă principalele poziții italiene până la periferia localității Sidi Barrani în mai puțin de treizeci și șase de ore. Un detașament al Diviziei 7 Blindate, care lovește în nord-vest, taie drumul de coastă între Sidi Barrani și Buqbuq, în timp ce forța sa principală atacă Divizia *Catanzaro* în fața localității Buqbuq. Divizia 4 indiană ocupă Sidi Barrani la sfârșitul zilei de 10 decembrie, iar patru divizii de italieni din zonă se predau în ziua următoare. Localitatea Buqbuq este, la rândul său, ocupată, iar Divizia *Catanzaro* distrusă. Doar Divizia *Cirene*, aflată la patruzeci de kilometri sud, reușește să fugă, retrăgându-se rapid spre pasul Halfaya.



Soldații lui O'Connor obținuseră o victorie copleșitoare. Cu prețul a 624 de victime, luaseră 38 300 de prizonieri, 237 de tunuri și 73 de tancuri. O'Connor dorea să treacă la următoarea etapă, însă era nevoit să aștepte. Cea mai mare parte a Diviziei 4 indiene era transferată în Sudan pentru a înfrunta forțele ducelui de Aosta în Abisinia. Ca înlocuitor, primește Brigada 16 Infanterie australiană, formațiunea de înaintare a Diviziei 6 australiene.

Bardia, un port chiar în interiorul Libiei, era obiectivul principal. La ordinele lui Mussolini, mareșalul Graziani își concentrează șase divizii în jurul lui. Infanteria lui O'Connor atacă la 3 ianuarie 1941, cu sprijinul tancurilor Matilda rămase. După trei zile, italienii se predau Diviziei 6 australiene, iar 45 000 de oameni sunt luați prizonieri și 462 de tunuri de câmp și 129 de tancuri sunt capturate. Comandantul lor, generalul Annibale Bergonzoli, poreclit „Mustăți electrice” din cauza bărbii sale extrem de stufoase, reușește să fugă spre vest. Atacatorii au doar 130 de morți și 326 de răniți.

Între timp, Divizia 7 Blindate înaintează pentru a izola Tobruk-ul. Două brigăzi australiene vin în grabă dinspre Bardia pentru a completa asediul. Tobruk-ul se predă de asemenea, ducând la capturarea a încă 25 000 de prizonieri, 208 de tunuri, 87 de vehicule blindate și paisprezece prostituate ale armatei italiene care sunt trimise la o mănăstire din Alexandria, unde rămân până la sfârșitul războiului. O'Connor este îngrozit să audă că oferta făcută de Churchill Greciei de a-i trimite forțe terestre și avioane punea în pericol restul ofensivei sale. Din fericire, Metaxas refuză. Consideră că dacă ar fi primit mai puțin de nouă divizii n-ar fi făcut decât să-i provoace pe germani, fără speranța de a putea să-i țină la distanță.

Între timp, în estul Africii continua prăbușirea Imperiului Italian. La 19 ianuarie, cu Divizia 4 indiană, pregătită în Sudan, forțele generalului-maior William Platt înaintează împotriva armatei izolate și greoaie a ducelui de Aosta în Abisinia. Două zile mai târziu, împăratul Haile Selassie se alătură acțiunii de eliberare a țării sale, însoțit de maiorul Orde Wingate. Iar în sud, o forță condusă de generalul-maior Alan Cunningham, fratele mai mic al amiralului, atacă din Kenya. Armata lui Aosta, afectată de lipsa proviziilor, nu putea rezista prea mult.

În Libia, O'Connor decide să prindă în capcană cea mai mare parte a armatei italiene în bucla coastei Cirenaice, trimițând Divizia 7 Blindate chiar pe sub aceasta, în golful Sirte, la sud de Benghazi. Însă multe dintre tancurile sale nu puteau fi folosite, iar situația proviziilor era disperată, cu liniile de comunicații întinzându-se pe mai bine de 1 300 kilometri, până la Cairo. O'Connor ordonă diviziei să se oprească momentan în fața unei poziții italiene puternice de la Mechili, la sud de masivul Jebel Akhdar. Însă chiar atunci patrulele dotate cu transportoare blindate și avioanele RAF observă semnele unei retrageri majore. Mareșalul Graziani începea să evacueze întreaga coastă Cirenaică.

La 4 februarie, cursa pe care regimentele de cavalerie o denuceau „Handicapul Benghazi”¹ începe cu adevărat. Condusă de Regimentul 11 Husari, Divizia 7 Blindate

¹ Curse cu handicap = curse de cai la care caii considerați mai puternici sau mai rapizi primesc în harnașament greutate adiționale, cu scopul de a face ca toți caii să termine, teoretic, cursa în același timp. (n.red.)

înaintează pe terenul neospitalier pentru a bloca rămășițele Armatei a 10-a italiene înainte ca aceasta să poată fugi. Divizia 6 austriană urmărește forțele în retragere în jurul coastei și intră în Benghazi la 6 februarie.

Auzind că italienii evacuaiu Benghazi, generalul-maior Michael Creagh din Divizia 7 Blindate trimite o coloană în față, pentru a le tăia calea spre Beda Fomm. Această forță, formată din Regimentul 11 Husari, al doilea Batalion al Detașamentului de Pușcași și trei baterii ale Artileriei Regale, tractate de cai, ajunge chiar la timp. Față în față cu 20 000 de italieni disperați să fugă, se temeau că vor fi depășiți numeric. Însă chiar când se părea că aveau să fie învăluiți dinspre uscat, apar tancurile ușoare ale Regimentului 7 Husari. Acestea atacă pe flancul stâng al trupelor italiene, provocând alarmă și confuzie. Lupta se încheie abia la apusul soarelui.

Bătălia se reia în zori, după apariția mai multor tancuri italiene. Însă coloana britanică începe, de asemenea, să primească sprijin, fiind ajunsă din urmă de mai multe regimente din Divizia 7 Blindate. Peste optzeci de tancuri italiene sunt distruse în timp ce încearcă să creeze breșe. Între timp, australienii, care înaintau dinspre Benghazi, cresc presiunea din spate. După ce ultima încercare de fugă eșuează, în dimineața de 7 februarie, generalul Bergonzoli se predă locotenent-colonelului John Combe, comandantul Regimentului 11 Husari. „Mustăți electrice” era singurul ofițer superior supraviețuitor din Armata a 10-a.

Soldații italieni obosiți și demoralizați stăteau cu miile, zgribuliți în ploaie, cât vedeai cu ochii. Unul dintre subordonații lui Combe, când este întrebat prin radio câți prizonieri luase Regimentul 11 Husari, se pare că ar fi răspuns cu nepăsarea tipică a cavaleriei: „Oh, cred că vreo câteva hectare”. Cinci zile mai târziu, generalul-locotenent Erwin Rommel debarcă la Tripoli, urmat de elementele de înaintare a ceea ce avea să rămână cunoscut sub numele de Afrika Korps.

Războiul din Balcani al lui Hitler

MARTIE-MAI 1941

Îndată ce vede că încercările sale de a înfrânge Marea Britanie au eșuat, Hitler se concentrează pe principalul obiectiv al vieții sale. Însă, înainte să invadeze Uniunea Sovietică, era hotărât să-și asigure ambele flancuri. Începe negocierile cu Finlanda, dar regiunea Balcanilor de la sud de Germania era mai importantă. Câmpurile petrolifere de la Ploiești îi furnizau combustibil pentru diviziile de blindate, în timp ce armata română a mareșalului Ion Antonescu era o sursă de efective militare. Din moment ce și Uniunea Sovietică vedea sud-estul Europei ca parte a sferei sale de influență, Hitler știa că trebuia să acționeze cu tact pentru a evita să-l provoace pe Stalin înainte să fie pregătit.

Atacul dezastruos al lui Mussolini asupra Greciei declanșase exact ceea ce nu își dorise Hitler, și anume o prezență militară britanică în sud-estul Europei. În aprilie 1939, Marea Britanie îi dăduse Greciei garanția că o va sprijini, iar generalul Metaxas îi ceruse ajutorul. Britanicii oferă avioane de vânătoare – primele escadrile ale Forței Aeriene Regale ajung în Grecia în a doua săptămână din noiembrie 1940 –, iar soldații britanici debarcă în Creta pentru le permite soldaților greci de acolo să servească pe frontul albanez. Hitler, tot mai temător că britanicii vor folosi aerodromurile grecești pentru a ataca zonele petrolifere de la Ploiești, cere guvernului bulgar să creeze puncte de observație de-a lungul graniței țării. Însă Metaxas insistă ca britanicii să nu atace puțurile de petrol de la Ploiești, ca să nu provoace Germania nazistă. Țara lui putea să le facă față italienilor, dar nu și Wehrmachtului.

Însă Hitler începuse deja să ia în considerare o invazie germană în Grecia, în parte pentru a pune capăt umilinței italienilor, care puna toată Axa într-o lumină proastă, însă, mai presus de orice, pentru a proteja România. La 12 noiembrie, ordonă OKW să planifice o invazie prin Bulgaria pentru a controla linia coastei de nord a Mării Egee. Această operațiune a primit numele de cod Operațiunea *Marița*. Luftwaffe și Kriegsmarine îl conving curând să includă în plan toată partea continentală a Greciei.

Operațiunea *Marița* avea să fie demarată după încheierea Operațiunii *Felix*, atacul asupra Gibraltarului din primăvara lui 1941 și ocuparea regiunii de nord-vest a Africii

cu două divizii. Temându-se că coloniile franceze ar putea renega guvernul de la Vichy, Hitler ordonă planificarea de urgență a Operațiunii *Attila*, capturarea posesiunilor franceze și a flotei franceze. Aceste acțiuni urmau să fie derulate cu cea mai mare brutalitate în cazul în care francezii s-ar fi împotrivit.

Gibraltarul constituind punctul-cheie al prezenței britanice în Mediterana, Hitler se hotărăște să îl trimită pe amiralul Canaris, șeful Abwehr, să se întâlnească cu Franco. Misiunea sa era de a obține un acord care să le permită soldaților germani să treacă, în februarie, pe drumul de pe coasta spaniolă a Mediteranei. Însă convingerea lui Hitler că Franco va fi de acord, până la urmă, să intre în război de partea Axei se dovedește mult prea optimistă. Dictatorul militar dă foarte „clar de înțeles că va putea intra în război doar atunci când Marea Britanie era pe cale a se prăbuși”. Hitler era hotărât să nu renunțe la proiect, însă, blocat temporar în vestul Mediteranei, își concentrează atenția asupra flancului sudic al Operațiunii *Barbarossa*.

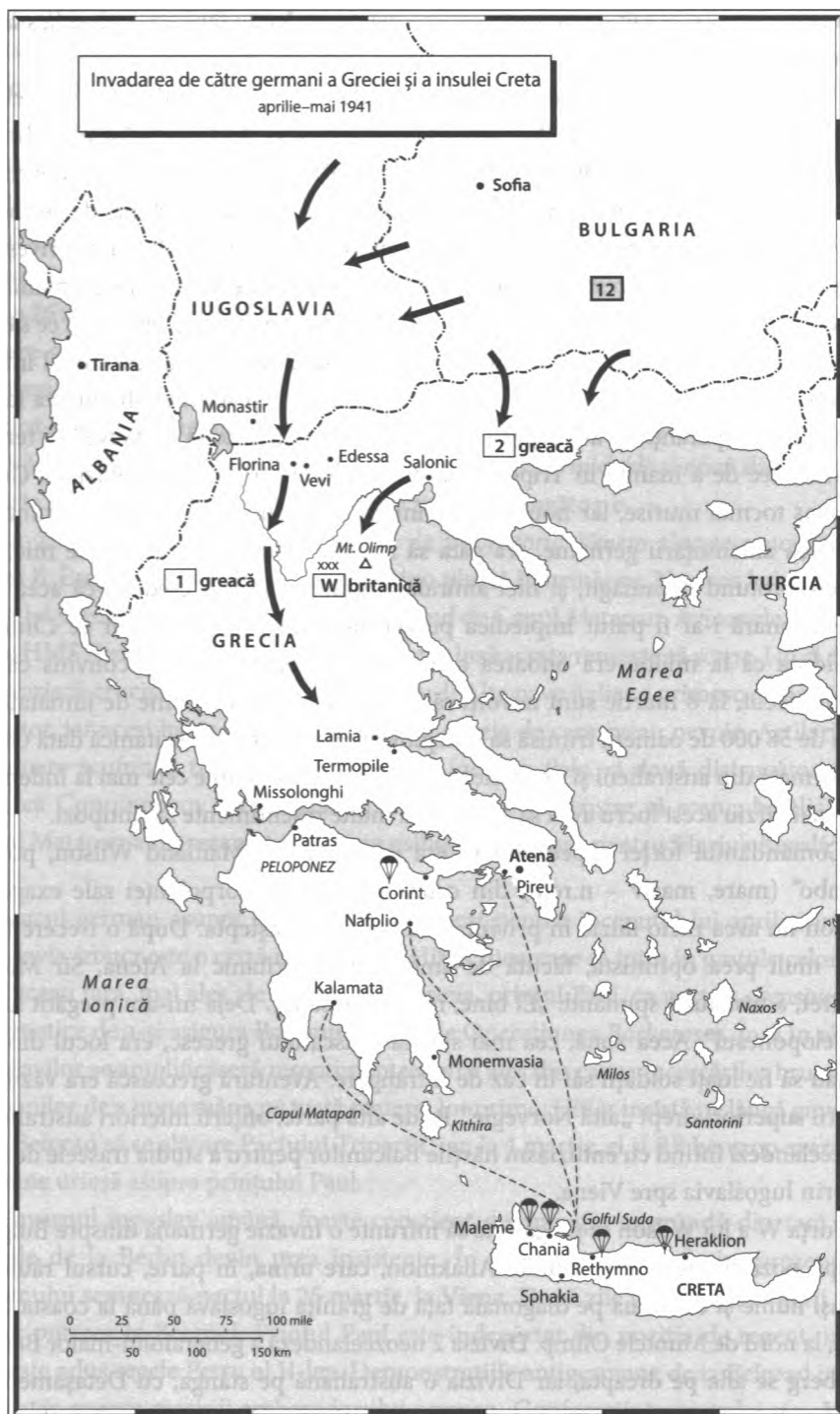
La 5 decembrie 1940, Hitler afirmă că intenționa să trimită doar două *Gruppen* ale Luftwaffe în Sicilia și sudul Italiei pentru a ataca forțele navale britanice din estul Mediteranei. În acel moment, se împotriva ideii de a trimite soldați pentru a-i sprijini pe italieni în Libia. Însă, în a doua săptămână a lui ianuarie 1941, succesul devastator al înaintării lui O'Connor îl face să se răzgândească. Nu-i păsa de Libia, însă dacă Mussolini ar fi fost înlăturat de la putere ca urmare a acelei înfrângeri, faptul ar fi însemnat o lovitură majoră adusă Axei și o bucurie pentru inamicii săi.

Prezența Luftwaffe în Sicilia este sporită pentru a include întregul Corp X de Aviație, iar Divizia 5 Ușoară primește ordin să se pregătească pentru Africa de Nord. Însă la 3 februarie devine clar, odată cu victoria spectaculoasă a lui O'Connor, că Tripolitania era, de asemenea, în pericol. Hitler ordonă trimiterea unui corp expediționar sub comanda generalului-locotenent Rommel, pe care îl cunoștea bine din campaniile din Polonia și Franța. Forța urma să fie denumită *Deutsches Afrika Korps*, iar proiectul primește numele de cod Operațiunea *Floarea-Soarelui*.

Mussolini nu are de ales și trebuie să accepte ca Rommel să preia comanda efectivă a forțelor italiene. După întâlnirile de la Roma din 10 februarie, Rommel zboară la Tripoli două zile mai târziu. Distruge imediat planurile italiene de apărare a orașului. Frontul urma să fie mutat mult mai în față, la Sirte, până când soldații lui ajungeau cu toții, însă acest lucru, după cum avea să descopere, cerea timp. Divizia 5 Ușoară avea să fie pregătită de acțiune abia la începutul lui aprilie.

Între timp, în Sicilia, Corpul X de Aviație bombardează Malta, mai ales aerodromurile și baza navală La Valletta, și atacă convoaiele britanice care traversau strâmțorile Mediteranei. Kriegsmarine încearcă, de asemenea, să convingă marina italiană să atace

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



flota britanică din Mediterana, însă argumentele sale rămân fără ecou până la sfârșitul lui martie.

Pregătirile pentru Operațiunea *Marița*, invadarea Greciei, continuă în primele trei luni ale lui 1941. Formațiunile Armatei a 12-a, condusă de feldmareșalul Wilhelm List, trec prin Ungaria în România. Ambele țări aveau regim anticomunist și deveniseră aliate ale Axei ca rezultat al unei diplomații susținute. Bulgaria trebuia, de asemenea, convinsă, pentru ca forțele germane să îi poată traversa teritoriul. Stalin privește cu mare suspiciune toate aceste evenimente. Nu era convins de asigurările germanilor că prezența lor era îndreptată exclusiv împotriva britanicilor, însă nu prea avea ce să facă.

Britanicii, foarte conștienți de mobilizarea militară germană de pe cursul inferior al Dunării, se hotărăsc să acționeze. Churchill, pentru a-și spori credibilitatea față de britanici și în speranța de a-i impresiona pe americani, îi ordonă lui Wavell să renunțe la orice idee de a înainta în Tripolitania și, în schimb, trimite trei divizii în Grecia. Metaxas tocmai murise, iar noul prim-ministru, Alexandros Koryzis, confruntat cu realitatea amenințării germane, era gata să accepte orice ajutor, oricât de mic. Nici Wavell, profund dezamăgit, și nici amiralul Cunningham nu credeau că acea forță expediționară i-ar fi putut împiedica pe germani, însă, din moment ce Churchill considera că la mijloc era onoarea britanică, iar Eden era ferm convins că asta trebuia făcut, la 8 martie sunt nevoiți să cedeze. De fapt, mai bine de jumătate din forța de 58 000 de oameni trimisă să îndeplinească promisiunea britanică dată Greciei era formată din australieni și neozeeleandezi. Erau formațiunile cele mai la îndemână, însă mai târziu acest lucru avea să stârneasca multe resentimente la Antipozi.

Comandantul forței expediționare era generalul Sir Maitland Wilson, poreclit „Jumbo” (mare, masiv – n.red.) din cauza înălțimii și corpolenței sale exagerate. Wilson nu avea nicio iluzie în privința bătăliei care îi aștepta. După o trecere în revistă mult prea optimistă, făcută de ambasadorul britanic la Atena, Sir Michael Palaret, a fost auzit spunând: „Ei bine, nu știu ce să zic. Deja mi-am pregătit hărțile cu Peloponesul”. Acea zonă, cea mai sudică a uscatului grecesc, era locul din care urmau să fie luați soldații săi în caz de înfrângere. Aventura grecească era văzută de ofițerii superiori drept „altă Norvegie”. Pe de altă parte, ofițerii inferiori australieni și neozeeleandezi întind cu entuziasm hărțile Balcanilor pentru a studia traseele de invazie prin Iugoslavia spre Viena.

Forța W a lui Wilson se pregătește să înfrunte o invazie germană dinspre Bulgaria. Ocupă pozițiile de-a lungul liniei Aliakmon, care urma, în parte, cursul râului cu același nume și continua pe diagonală față de granița iugoslavă până la coasta Mării Egee, la nord de Muntele Olimp. Divizia 2 neozeeleandeză a generalului-maior Bernard Freyberg se afla pe dreapta, iar Divizia 6 australiană pe stânga, cu Detașamentul 1 Blindate britanic în față, pentru acoperire. Soldații aliați își aminteau că acele zile de

așteptare erau idilice. Cu toate că nopțile erau reci, vremea era frumoasă, florile sălbatice acopereau munții, iar sătenii greci erau cât se poate de generoși și de primitivi.

În timp ce soldații britanici și din dominioane aflați în Grecia așteptau atacul german, Kriegsmarine exercită presiuni asupra marinei italiene să atace flota britanică pentru a distra atenția de la mijloacele de transport care îi duceau pe soldații lui Rommel în nordul Africii. Italienii urmau să fie sprijiniți de Corpul X de Aviație în sudul Italiei și erau încurajați să se răzbune pentru bombardamentul Marinei Regale asupra Genovei.

La 26 martie, marina italiană iese pe mare cu un cuisarat, *Vittorio Veneto*, șase crucișătoare grele, două crucișătoare ușoare și treisprezece distrugătoare. Cunningham, avertizat de acea amenințare printr-o decriptare a comunicațiilor Luftwaffe, trimite imediat navele de război disponibile: propria sa Forță A, reprezentată de cuirasatele HMS *Warspite*, *Valiant* și *Barham*, portavionul HMS *Formidable* și nouă distrugătoare; și Forța B, cu patru crucișătoare ușoare și patru distrugătoare.

La 28 martie, un hidroavion italian de pe *Vittorio Veneto* zărește crucișătoarele Forței B. Escadra amiralului Angelo Iachino pleacă în urmărire. Nu avea habar de prezența lui Cunningham la est de Creta și la sud de Capul Matapan. Avioanele cu torpile de pe HMS *Formidable* lovesc *Vittorio Veneto*, însă acesta reușește să scape. Un al doilea val avariază crucișătorul greu *Pola*, oprindu-l. Alte nave italiene primesc ordin să vină în ajutor, iar acest lucru le oferă britanicilor ocazia de care aveau nevoie. Artileria devastatoare scufundă trei crucișătoare grele, inclusiv *Pola*, și două distrugătoare. Cu toate că Cunningham era frustrat că *Vittorio Veneto* reușise să scape, bătălia de la Capul Matapan a reprezentat o victorie psihologică uriașă pentru Marina Regală.

Atacul german asupra Greciei era planificat pentru începutul lui aprilie, însă în Iugoslavia izbucnește o criză neașteptată. Hitler încercase să intre în grațiile celor care conduceau țara, mai ales ale regentului acesteia, prințul Paul, ca parte a ofensivei sale diplomatice de a-și asigura Balcanii înainte de Operațiunea *Barbarossa*. Însă în rândul iugoslavilor se amplificaseră resentimentele, mai ales din cauza încercărilor brutale ale germanilor de a pune mâna pe toată materia lor primă. Hitler insistă pe lângă guvernul de la Belgrad să se alăture Pactului Tripartit, iar, la 4 martie, el și Ribbentrop exercită o presiune uriașă asupra prințului Paul.

Guvernul iugoslav amână, foarte conștient de opoziția crescândă din țară, însă cererile de la Berlin devin prea insistente. În final, prințul Paul și reprezentanții guvernului semnează pactul la 25 martie, la Viena. Două zile mai târziu, ofițerii sârbi preiau puterea la Belgrad. Prințul Paul este îndepărtat din poziția de regent, iar pe tron este adus regele Petru al II-lea. Demonstrațiile antigermane de la Belgrad includ și un atac asupra mașinii ambasadorului german. Conform interpretului său, Hitler

„își dorea răzbunare“. Este convins că britanicii fuseseră implicați în lovitura de stat. Ribbentrop este chemat imediat dintr-o întâlnire cu ministrul de externe japonez, căruia tocmai îi sugerase că forțele japoneze ar trebui să ocupe Singapore. Apoi Hitler dă ordin OKH să pregătească invazia. Fără ultimatum sau declarație de război. Luftwaffe urma să atace Belgradul cât mai curând posibil. Operațiunea avea să fie denumită *Strafgericht* – Pedepsa.

Hitler ajunge să considere lovitura de stat de la Belgrad, din 27 martie, drept „dovada supremă“ a „conspirației instigatorilor la război evrei anglo-saxoni și a evreilor aflați la putere în Cartierul General al Moscovei bolșevice“. Chiar reușește să se convingă că era vorba de o trădare uriașă a pactului de prietenie germano-sovietic, pe care el deja planificase să-l încalce.

Cu toate că guvernul iugoslav declarase Belgradul un oraș deschis, *Strafgericht* are loc în Duminica Floriilor, la 6 aprilie. În două zile, Flota a 4-a Aeriană distruge aproape tot orașul. Numărul de victime din rândul civililor este imposibil de evaluat. Cifrele estimative variază între 1 500 și 30 000 de morți, cifra probabilă situându-se undeva pe la mijloc. Guvernul iugoslav semnează în grabă un pact cu Uniunea Sovietică, însă Stalin nu face nimic de teamă să nu-l provoace pe Hitler.

În timp ce în acea dimineață de duminică Belgradul era bombardat cu 500 de avioane, ambasadorul german de la Atena îl informează pe prim-ministrul grec că forțele Wehrmachtului vor invada Grecia din cauza prezenței soldaților britanici pe teritoriul său. Koryzis răspunde că Grecia se va apăra. Chiar înainte de răsărit, la 6 aprilie, Armata a 12-a a lui List începe ofensive simultane spre sud, în Grecia, și spre vest, în Iugoslavia. „La ora 5.30 dimineața a început atacul asupra Iugoslaviei“, scria în jurnalul său un fruntaș din Divizia 11 Panzere. „Panzerele au pornit primele. Artileria ușoară a deschis focul, artileria grea a intrat în acțiune. Au apărut avioanele de recunoaștere, apoi 40 de avioane Stuka au bombardat pozițiile, cazărmlile au luat foc... o priveliște magnifică la răsăritul soarelui.“

În aceeași dimineață, generalul de aviație Wolfram von Richthofen, comandantul Corpului de Aviație, vestit pentru aroganța sa, merge să urmărească atacul Diviziei 5 Vânători de Munte în pasul Rupel, lângă granița iugoslavă, și să își vadă avioanele Stuka în acțiune. „La postul de comandă, la ora 4.00 dimineața“, scria el în jurnalul său. „Când s-a făcut lumină, a început artileria. Artificii puternice. Apoi bombe. Deja mă gândeam dacă nu cumva le dăm prea multă atenție grecilor.“ Însă Divizia 5 Vânători de Munte are o surpriză foarte neplăcută când avioanele lui Richthofen își bombardează din greșeală propriii soldați. Grecii se dovediseră mult mai dârji decât se așteptase acesta.

Armata iugoslavă, mobilizată în grabă, căreia îi lipseau atât armele antiaeriene, cât și antitanc, nu avea nicio șansă în fața puternicelor divizii ale Luftwaffe și a panzerelor. Germanii observă că unitățile sârbe rezistă cu o hotărâre mai mare decât croații

sau macedonenii, care, de obicei, se predau cu prima ocazie. O coloană de 1 500 de prizonieri este atacată din greșeală de avioane Stuka, acestea omorând un „număr îngrozitor de mare“ dintre ei. „Așa este la război!“ a fost reacția lui Richthofen.

Invadarea Iugoslaviei creează un pericol neașteptat pentru linia Aliakmon. Dacă germanii veneau din sud prin Cheile Monastir lângă Florina, așa cum intenționau cu siguranță, atunci pozițiile aliate aveau să fie încercuite imediat. Soldații de pe linia Aliakmon trebuiau repositionați pentru a face față amenințării.

Hitler dorea să taie calea forței expediționare aliate din Grecia și să o distrugă. Nu știa că generalul Wilson avea un avantaj secret. Pentru prima dată, decriptările comunicațiilor germane făcute la Bletchley Park¹ reușesc să furnizeze unui comandant din teren avertismente asupra mișcărilor Wehrmachtului. Însă atât comandanții britanici, cât și cei greci sunt consternați de prăbușirea rapidă a armatei iugoslave, care ucide doar 151 de germani în întreaga campanie.

Forțele grecești care apărau linia Metaxas lângă granița bulgară se luptă cu mare curaj, însă, în cele din urmă, o parte din Corpul XVIII Vânători de Munte german pătrunde prin extremitatea sud-estică a Iugoslaviei și deschide drumul spre Salonic. În dimineața de 9 aprilie, Richthofen aude „vestea uluitoare“ că Divizia 2 Panzere intra în suburbii. Însă grecii continuă să contraatace lângă pasul Rupel, lucru care îl forțează pe Richthofen, pus la respect, să trimită avioanele de bombardament pentru a-i dispersa.

La 11 aprilie, Detașamentul 1 Blindate britanic, aflat la sud de Vevi, se trezește față în față cu o parte din SS *Leibstandarte Adolf Hitler*. Maiorul Gerry de Winton, comandantul plutonului de transmisiuni, își amintea că în lumina serii valea arăta „exact ca un tablou de Lady Butler, cu soarele apunând în stânga, germanii atacând din față, iar în dreapta servanții pe pozițiile lor, de lângă antetrenuri“. O decriptare a transmisiunilor germane indica faptul că acea poziție era eficientă: „Lângă Vevi, Regimentul *Adolf Hitler* întâmpină rezistență violentă“. Însă astfel de acțiuni sunt puține. Începe retragerea din trecătoarea de munte, iar unitățile aliate abia dacă reușesc să nu fie capturate de germani. Unitățile grecești, care nu aveau mijloace de transport cu motor, nu pot ține pasul, astfel că pe frontul albanez se creează o mare breșă între Forța W și Armata grecească a Epirului.

Tancurile și vehiculele, nereușind să meargă pe cărările pline de pietre, sunt abandonate și distruse, în timp ce coloanele în retragere sunt hărțuite de atacuri aeriene neîncetate. Cele câteva escadrile de Hurricane ale RAF, complet depășite numeric de

¹ Bletchley Park: sediu al școlii Guvernamentale de Cifrare și Codificare din Marea Britanie în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Aici s-a efectuat decriptarea unui mare volum de comunicații ale forțelor Axei, mai cu seamă a celor transmise prin cifrurile *Enigma* și *Lorenz* germane. (n.red.)

avioanele Messerschmitt ale lui Richthofen, nu sunt de mare ajutor. Iar în timpul retragerii, trecând de pe un aerodrom improvizat pe altul, echipajelor li se trezea amintirea neplăcută a Căderii Franței. Însă toți piloții germani doborâți aveau parte de un tratament foarte dur din partea sătenilor greci, dornici de răzbunare.

La 17 aprilie, iugoslavii se predau. Invadați de pe teritoriul austriac în nord, din Ungaria, din România și din Bulgaria de armata lui List, forțele lor împrăștiate nu aveau nicio șansă. Divizia 11 Panzere era satisfăcută. „În mai puțin de cinci zile, șapte divizii inamice distruse”, nota un fruntaș în jurnalul său, „o cantitate uriașă de material luată, 30 000 de prizonieri, Belgradul forțat să se predea. Pierderile noastre au fost foarte mici.” Un membru al Diviziei 2 SS *Das Reich* se întreba: „Cumva (sârbii) credeau că armata lor incompletă, învechită și neinstruită putea ține piept Wehrmachtului german? E ca și cum o rămă ar fi vrut să înghită un șarpe boa!”

În ciuda victoriei ușoare, Hitler Austriacul era pornit pe răzbunare împotriva sârbilor, pe care încă îi considera drept teroriști vinovați de Primul Război Mondial și de toate relele sale. Iugoslavia trebuia distrusă, iar bucăți din teritoriul său date aliaților unguri, bulgari și italieni. Croația, sub guvern fascist, devine protectorat italian, iar Germania ocupă Serbia. Tratamentul dur aplicat de naziști sârbilor avea să se dovedească periculos de contraproductiv, din moment ce a avut ca rezultat unul dintre cele mai sălbatice războaie de gherilă și a preîntâmpinat exploatarea de către germani a materiei prime a țării.

Retragerea din Grecia, cu iugoslavi amestecați printre forțele aliate și greci, produce imagini halucinante. În mijlocul unui blocaj de trafic militar, un playboy din Belgrad cu pantofi la modă este zărit într-un Buick decapotabil cu două locuri, însoțit de amantă. Iar unui ofițer britanic i se pare că visează când vede „în lumina lunii un escadron de lăncieri sârbi cu pelerine lungi trecând precum fantomele învinșilor din războaiele trecutului îndepărtat”.

Întrucât comunicațiile între armata grecească din stânga și Forța W erau întrerupte, generalul Wilson ordonă o retragere spre linia Termopile. Acest lucru este posibil doar cu apărarea curajoasă a văii Tempe, în care Brigada 5 neozeelandeză reușește să țină piept timp de trei zile Diviziei 2 Panzere și Diviziei 6 Vânători de Munte. Însă o decriptare a comunicațiilor avertizează că germanii pătrundeau pe coasta Adriaticii spre golful Corint.

Soldații aliați din Grecia se simt profund rușinați să distrugă podurile și căile ferate în timpul retragerii, însă localnicii continuă să-i trateze cu prietenie și îi iartă. Preoții ortodocși le binecuvântau vehiculele, iar sâtencele le dădeau flori și pâine la plecare, chiar dacă propriul lor viitor sub ocupația inamică era extrem de sumbru. Nici nu știau

cât de teribilă avea să le fie soarta. În doar câteva luni, o pâine avea să coste două milioane de drahme, iar în primul an de ocupație, 40 000 de greci aveau să moară de foame.

La 19 aprilie, ziua de după cea în care prim-ministrul grec se sinucisese, generalul Wavell zboară la Atena pentru consultări. Din cauza situației nesigure, ofițerii săi aveau asupra lor revolve. În dimineața următoare, se ia decizia ca toți soldații lui Wilson să fie evacuați. În acea zi, deasupra Atenei, ultimele cincisprezece avioane Hurricane luptă împotriva a 120 de avioane germane. Legația britanică și Cartierul General al Misiunii Militare de la Hotel Grande Bretagne încep să ardă documente, dintre care cele mai importante erau exact decriptările comunicațiilor secrete germane.

Chiar și după răspândirea ordinului de evacuare, soldații aliați încă erau întâmpinați cu veselie. „Să veniți înapoi cu noroc!” strigau grecii. „Să vă întoarceți victorioși!” Mulți ofițeri și soldați aveau lacrimi în ochi la ideea că-i vor lăsa în voia sorții. Doar nevoia de a se grăbi în haosul plecării îi mai făcea să se concentreze. Cu o ariergardă puternică de australieni și neozeelandezi, care să le țină piept germanilor, ultimii soldați ai Forței W se îndreptau spre punctele de imbarcare de la sud de Atena, la Rafina și Porto Rafti sau pe coasta sudică a Peloponesului. Germanii erau hotărâți să nu mai lase să se întâmple alt *Dünkirchen-Wunder* – miracol de la Dunkerque.

Cu toate că generalul Papagos și regele George al II-lea al Greciei doreau să continue lupta atât timp cât forța expediționară aliată rămânea pe uscat, comandanții Armatei Epirului, care se confruntau cu italienii, se hotărăsc să capituleze în fața germanilor. La 20 aprilie, generalul Georgios Tsolakoglou începe negocierile cu feldmarșalul List, cu condiția ca armata grecească să nu fie nevoită să le țină piept italienilor. List acceptă. Când aude acest lucru, Mussolini, furios, i se plânge lui Hitler, care, din nou, nu își voia aliatul umilit. Îl trimite pe generalul-locotenent Alfred Jodl din OKW să se ocupe de ceremonia de capitulare, cu ofițerii italieni de față, în locul lui List pe care această schimbare îl infuriase.

Încântarea față de acea victorie ușoară este exprimată de un ofițer de artilerie german din Divizia 11 Panzere, care îi scria soției sale la 22 aprilie: „Dacă vedeam vreun inamic, trăgeam în el și încercam întotdeauna o plăcere sălbatică, autentică, de a lupta. A fost un război fericit... Suntem bronzăți și siguri de victorie. Este un lucru minunat să faci parte din asemenea divizie“. Un căpitan din Divizia 73 Infanterie spunea că pacea va veni chiar și în Balcani, cu o Nouă Ordine Europeană, „pentru ca fiii noștri să nu mai treacă prin războaie“. Imediat ce primele unități germane intră în Atena, la 26 aprilie, un steag roșu uriaș cu semnul svasticii este ridicat pe Acropole.

În aceeași zi, la răsăritul soarelui, unitățile de parașutiști germani aterizează pe partea sudică a Canalului Corint, în încercarea de a bloca retragerea aliată. În acea luptă haotică suferă pierderi mari în fața neozeelandezilor care mânuiau tunuri Bofors și a celor câteva tancuri ușoare ale Regimentului 4 Husari. De asemenea, nici parașutiștii

nu reușesc să ocupe podul. Cei doi ofițeri care pregătiseră distrugerea acestuia izbutesc să se strecoare și să-l arunce în aer.

În timp ce germanii sărbătoreau victoria în Attica, evacuarea forțelor lui Wilson continua într-un ritm disperat. Erau folosite toate mijloacele pe care le aveau la dispoziție. Avioanele ușoare de bombardament Blenheim și hidroavioanele Sunderland abia reușesc să decoleze, pline de oameni înghesuți în magazinele de bombe și în turele. Caice, vase comerciale cu abur și orice alt vas disponibil se îndreptau spre sud către Creta. Marina Regală trimite șase crucișătoare și nouăsprezece distrugătoare să preia o altă armată învinsă. Drumurile către porturile de îmbarcare din sudul Peloponesului erau blocate cu vehicule militare sabotate în grabă. În cele din urmă, doar 14 000 de oameni sunt luați prizonieri din cei 58 000 trimiși în Grecia. Alți 2 000 fuseseră uciși sau răniți în luptă. În privința efectivelor militare, înfrângerea putea să fie mult mai rea, însă pierderea vehiculelor blindate, a mijloacelor de transport și a armelor era dezastruoasă într-un moment în care Rommel înainta înspre Egipt.

Hitler era ușurat că-și asigurase flancul sudic, însă chiar înainte de sfârșitul războiului dă vina pe această campanie pentru amânarea lansării Operațiunii *Barbarossa*. În perioada recentă, istoricii au dezbătut efectul pe care l-a avut Operațiunea *Marița* asupra invaziei în Uniunea Sovietică. Cei mai mulți acceptă faptul că ea nu a avut o influență notabilă. Amânarea Operațiunii *Barbarossa* din mai pentru iunie este atribuită în general altor factori, precum întârzierea în distribuirea mijloacelor de transport motorizate, în principal vehicule capturate de la armata franceză în 1940; sau problemele cu distribuirea combustibilului; sau dificultatea stabilirii altor aerodromuri pentru Luftwaffe din cauza ploilor torențiale de la sfârșitul primăverii. Însă o consecință asupra căreia nu prea există îndoieli este faptul că Operațiunea *Marița* l-a ajutat pe Stalin să se convingă că înaintarea germanilor în sud însemna că aceștia se concentrau pe capturarea Canalului Suez, nu pe invadarea Uniunii Sovietice.

În timp ce traversau Marea Egee, vasele supraîncărcate cu ce mai rămăsese din Forța W încearcă, doar cu un oarecare succes, să evite avioanele Stuka, Junkers 88 și Messerschmitt ale lui Richthofen. Douăzeci și șase de vase sunt scufundate, inclusiv două vase-spital, și peste 2 000 de oameni sunt uciși. Mai bine de o treime din pierderi au fost provocate atunci când două distrugătoare ale Marinei Regale, HMS *Diamond* și HMS *Wryneck*, au încercat să-i salveze pe supraviețuitorii de pe un vas olandez care se scufunda. Ambele sunt scufundate de raidul următor al avioanelor germane.

Cea mai mare parte a soldaților evacuați, aproximativ 27 000 de oameni, sunt debarcați în marele port natural din Golful Suda, pe coasta nordică a Cretei, în ultimele zile ale lui aprilie. Oamenii obosiți se târăsc să se adăpostească în crângurile de măslini, unde primesc pesmeți și conserve cu carne de vită. Soldați răătăciți de unitățile lor,

armurieri, unități de bază fără ofițeri și civili britanici se amestecau în haos, fără să știe unde să se ducă. Divizia neozeelandeză a lui Freyberg coboară în ordine, împreună cu mai multe batalioane de australieni. Toți se așteptau să fie duși înapoi în Egipt pentru a continua bătălia împotriva lui Rommel.

La începutul lui februarie, OKW studiasse posibilitatea unei invazii în Malta. Atât armata germană, cât și Kriegsmarine susțineau planul de a asigura drumul de convoaie spre Libia. Însă Hitler se hotărăște să amâne planul până spre sfârșitul anului, după înfrângerea Uniunii Sovietice. Britanicii din Malta aveau să se dovedească o pacoste în aprovizionarea forțelor Axei din Libia, însă bazele aliate din Creta reprezentau un pericol mai mare din punctul său de vedere, întrucât acea insulă putea fi folosită pentru raiduri de bombardament împotriva câmpurilor petrolifere de la Ploiești. Din motive asemănătoare, Hitler insistă ca italienii să își apere cu orice preț insulele Dodecaneze. O ocupație germană în Creta avea și alt avantaj. Insula putea fi folosită ca bază a Luftwaffe pentru bombardarea portului Alexandria și a Canalului Suez.

Chiar înainte de căderea Atenei, ofițerii Luftwaffe încep să studieze posibilitatea unui asalt aerian asupra Cretei. În special generalul de aviație Kurt Student, fondatorul forțelor germane aeropurtate, susținea această idee. Luftwaffe simțea că această acțiune i-ar restabili prestigiul după ce nu reușise să înfrângă Forțele Aeriene Regale în Bătălia Angliei. Göring aprobă proiectul și îl duce pe generalul Student să îl întâlnească pe Hitler, la 21 aprilie. Student schițează un plan în care folosea Corpul XI de Aviație pentru a cuceri Creta, apoi urma să meargă în Egipt, când se apropia Afrika Korps a lui Rommel. Hitler era ușor sceptic și prezice pierderi mari. Respinge pe loc a doua parte a proiectului generalului Student, însă își dă acordul pentru invazia în Creta, cu condiția ca aceasta să nu întârzie începutul Operațiunii *Barbarossa*. Operațiunea primește numele de cod *Merkur*.

Creta, așa cum știau prea bine Wavell și amiralul Cunningham, era o insulă greu de apărat. Porturile și aerodromurile existente se aflau aproape toate pe coasta nordică. Erau extrem de vulnerabile la atacuri de pe aerodromurile Axei din insulele Dodecaneze, așa cum erau și navele care aprovizionau insula. La sfârșitul lui martie, deciptările comunicațiilor germane identifică prezența în Bulgaria a unei părți din Corpul XI de Aviație al generalului Student, care includea Divizia 7 Parașutiști. La jumătatea lui aprilie, alt semnal dezvăluie faptul că 250 de avioane de transport fuseseră, de asemenea, transferate acolo. Era evident că se plănuia o acțiune aeropurtată importantă, având drept țintă foarte posibilă Creta, mai ales dacă germanii doreau să o folosească pe post de punct de escală către Canalul Suez. O avalanșă de deciptări în prima săptămână din mai confirmă că ținta era, într-adevăr, Creta.

Încă de la ocuparea de către britanici a insulei, în noiembrie 1940, strategii englezi știau prea bine că germanii puteau cuceri Creta doar printr-un atac aeropurtat. Puterea Marinei Regale în estul Mediteranei și lipsa vaselor de război ale Axei excludeau un atac amfibiu. Generalul de brigadă O.H. Tidbury, comandantul insulei, întreprinde o acțiune de recunoaștere atentă și identifică toate zonele în care ar fi putut ateriza germanii: aerodromurile din Heraklion, Rethymno și Maleme și o vale la sud-vest de Chania. La 6 mai, o nouă decriptare confirmă că Maleme și Heraklion urmau să fie folosite atât pentru „aterizarea restului Corpului XI de Aviație, inclusiv a cartierului general și a unităților armate subordonate”, cât și ca baze de ofensivă pentru bombardiere și avioanele de vânătoare.

Forțele britanice se aflau în Creta de șase luni, însă nu făcuseră aproape nimic pentru a transforma insula în fortăreață, așa cum ceruse Churchill. Aceasta în parte din cauza inerției, gândirii confuze și a faptului că insula nu se afla pe lista de priorități a lui Wavell. Drumul dinspre coasta sudică, mult mai puțin expusă, abia fusese început, iar construcția aerodromului mergea foarte încet. Nici măcar golful Suda, pe care Churchill îl văzuse drept un al doilea Scapa Flow pentru marină, nu avea dotări.

Generalul-maior Bernard Freyberg, decorat cu Crucea Victoriei, comandantul Diviziei neozeelandeze, ajunge în Creta la bordul HMS *Ajax* abia la 29 aprilie. După cum îi stătea în fire, așteptase până aproape în ultima clipă în Grecia pentru a se asigura că oamenii săi au scăpat. Freyberg, un bărbat cât un urs, era considerat de Churchill de mult timp un erou pentru curajul său din timpul campaniei dezastruoase de la Gallipoli. Churchill îl numea „marele Saint Bernard”. În ziua de după sosirea sa, Freyberg este chemat la o conferință de către Wavell, care zburase în Creta în acea dimineață, într-un bombardier Blenheim. Se întâlnesc la o vilă de pe plajă. Spre disperarea lui Freyberg, Wavell îi cere să rămână în Creta cu neozeelandezii săi și să comande apărarea insulei. El îi relatează pe scurt informațiile primite de la serviciile lor secrete despre atacul german, care era estimat că va cuprinde „cinci până la șase mii de soldați aeropurtați, plus un posibil atac pe mare”.

Freyberg e și mai dezolat când descoperă lipsa unei acoperiri aeriene și se teme că Marina Regală nu va putea oferi protecție împotriva unei „invazii pe mare”. Pare să fi tras bățul cel scurt de la bun început. Nu-și putea imagina Creta cucerită printr-un atac aerian, așa că pune tot mai mult accentul pe o amenințare pe mare. Însă Wavell știa foarte clar, după cum arătau și mesajele sale către Londra, că Axa, pur și simplu, nu avea puterea de a ataca pe mare. Acea neînțelegere fundamentală din partea lui Freyberg a influențat atât dispunerea inițială a forțelor sale, cât și cursul bătăliei în momentul critic.

Soldații aliați de sub comanda lui Freyberg aflați pe insulă au devenit cunoscuți sub denumirea de Creforce. Aerodromul Heraklion, din est, era apărât de Brigada 14

Infanterie britanică și de un batalion australian. Aerodromul Rethymno era apărat de două batalioane de australieni și de două regimente grecești. Însă aerodromul Maleme, din vest, obiectivul principal al germanilor, avea un singur batalion neozelandez care să îl apere. Aceasta deoarece Freyberg credea că un atac amfibiu s-ar putea produce pe coastă doar la vest de Chania. Astfel, își concentrează grosul diviziei de-a lungul acelei fâșii, cu Regimentul Galez și alt batalion din Noua Zeelandă ca rezervă. În celălalt capăt al orașului Maleme nu este poziționată nicio forță.

La 6 mai, o comunicație decriptată arată că germanii plănuiau să aterizeze cu două divizii aeropurtate, mai mult decât dublul numărului de oameni pe care îl indicase Wavell la început. Apar și confirmarea ulterioară și detaliile despre planul german, făcând absolut clar că principalul efort îl constituia atacul aeropurtat. Din păcate, Directoratul Serviciilor Secrete Militare de la Londra crește în mod eronat numărul de soldați de rezervă transportați pe mare a doua zi. Însă Freyberg merge mult mai departe, imaginându-și posibilitatea unei „debarcări cu tancuri pe plajă”, care nu fusese menționată niciodată. După bătălie, recunoaște: „Noi eram preocupați în cea mai mare parte de debarcările de pe mare, nu de amenințarea unui atac pe calea aerului”. Pe de altă parte, Churchill era foarte bucuros după ce decriptările obținute îi oferiseră detalii referitor la invazia aeropurtată. În război era un lucru rar să știi momentul exact și obiectivele principale ale atacului inamic. „O să fie o ocazie perfectă să-i ucidem pe parașutiști”, îi spusese el lui Wavell.

În timp ce apărătorii aliați aveau un avantaj uriaș prin informațiile pe care le dețineau, serviciile secrete militare germane erau extraordinar de incompetente, poate și din cauza încrederii în sine mult prea mari după toate victoriile ușoare ale Germaniei. Un rezumat din 19 mai, în ajunul atacului, estima că pe insulă se aflau doar 5 000 de soldați aliați, dintre care doar 400 la Heraklion. Zborurile de fotorecunoaștere cu avioane Dornier nu reușiseră să zărească pozițiile britanice și ale soldaților din dominiioane, foarte bine camuflate. Cel mai uimitor era faptul că acel rezumat pretindea că cretanii îi vor întâmpina cu bucurie pe invadatorii germani.

Din cauza întârzierilor în livrările de combustibil pentru aviație, operațiunea este amân timer de la 17 mai până pe 20. Iar în ultimele zile de dinainte de atac, asalturile cu avioane Stuka și Messerschmitt ale lui Richthofen se amplifică dramatic. Țintele principale ale acestora erau pozițiile tunurilor antiaeriene. Artileriștii care serveau tunurile Bofors trec prin momente teribile, mai puțin pe aerodromul Heraklion, unde li se spune să-și abandoneze tunurile și să le facă să pară ca și când ar fi fost distruse. Foarte înțelept, Brigada 14 Infanterie dorea să le aibă pregătite pentru momentul în care soseau transporturile de parașutiști. Însă, ca un alt exemplu de gândire confuză, Freyberg, cu toate că fusese avertizat prin comunicațiile decriptate că germanii nu

doreau să distrugă aerodromurile, întrucât intenționau să le folosească imediat, nu sabotează pisteles săpând gropi.

În zorii zilei de 20 mai, cerul era senin. Începea o altă zi mediteraneeană frumoasă și toridă. Atacurile aeriene obișnuite încep la ora 6.00 dimineața și durează o oră și jumătate. După încheierea lor, soldații ies din tranșee și se pregătesc pentru micul dejun. Mulți credeau că invazia aeropurtată, în privința căreia fuseseră avertizați că va avea loc la 17 mai, nu va mai veni nicicând. Freyberg, cu toate că știa că fusese reprogramată pentru acea dimineață, se hotărâse să nu transmită mai departe informațiile.

Chiar înainte de ora 8.00, se aude sunetul unui motor de avion diferit, deoarece avioanele de transport Junkers 52 se apropiau de insulă. Oamenii își iau armele și se grăbesc pe poziții. La Maleme și pe peninsula Akrotiri, lângă cartierul general al lui Freyberg, avioane cu formă ciudată, cu aripi lungi și ascuțite zburau silențios la foarte joasă înălțime. Se aude strigătul „Planoare!“ Puști, tunuri Bren și mitraliere deschid focul. La Maleme, patruzeci de planoare alunecă deasupra aerodromului și aterizează dincolo de perimetrul vestic, pe terenul protejat de albia râului Tavronitis și în capătul îndepărtat al aerodromului. Mai multe se prăbușesc, unele lovite de focurile de la sol. Eșecul lui Freyberg de a-și poziționa soldații la vest de Maleme devine imediat vizibil. Planoarele purtau Batalionul 1 al Regimentului de Parașutiști de Asalt, comandat de maiorul Koch, care condusesse atacul asupra fortăreței belgiene Eben-Emael cu un an în urmă. Foarte curând după aceea, un sunet și mai puternic de motor de avion anunță sosirea forței principale de parașutiști.

Spre surprinderea ofițerilor inferiori din cartierul general al Creforce, generalul Freyberg, chiar dacă aude sunetul, își continuă micul dejun. Ridică privirea, spunând doar: „Sunt de o punctualitate teribilă“. Atitudinea lui imperturbabilă era în egală măsură impresionantă și îngrijorătoare pentru cei prezenți. Ofițerii săi urmăreau prin binocluri cum valurile de avioane de transport Junkers îi lăsau pe parașutiști, iar bătaia izbucnise pe toată fâșia de coastă. Mai mulți ofițeri tineri se alătură vânătorii având ca țintă echipajele planoarelor care se prăbușiseră la nord de cariera în care se stabilise cartierul general al Creforce.

Neozeelandezii încep cu entuziasm să ucidă parașutiști în timp ce aceștia coborau. Ofițerii le spuneau oamenilor lor să țintească în cizme pentru a compensa viteza de coborâre. La Maleme, încă două batalioane germane aterizează dincolo de Tavronitis. Batalionul 22 neozelandez, care răspundea de apărarea aerodromului, poziționase doar o companie în jurul acestuia, cu un singur pluton pe partea vestică vulnerabilă. Chiar la sud de aerodrom se afla o formațiune stâncoasă, cunoscută sub denumirea de Dealul 107, unde locotenent-colonelul L.W. Andrew, care primise Crucea Victoriei, își stabilise postul de comandă. Comandantul companiei de pe partea vestică a dealului direcționează foarte eficient focurile oamenilor săi însă, când sugerează să mai fie

puse în acțiune și cele două tunuri de coastă, primește răspunsul că acelea urmau să fie folosite doar împotriva țintelor de pe mare. Obsesia lui Freyberg cu privire la o „invazie de pe mare” îl determină să refuze să-și folosească artileria și să-și trimită soldații de rezervă, o greșeală gravă din moment ce răspunsul tactic cel mai înțelept ar fi fost să lanseze un contraatac imediat, înainte ca parașutiștii inamici să aibă ocazia să se organizeze.

Mulți dintre germanii care aterizează la sud-vest de Chania, în ceea ce era cunoscut drept Valea Închisorii, sunt masacrați, întrucât cad exact pe pozițiile bine camuflate ale trupelor dușmane. Un grup aterizează în cartierul general al Batalionului 23. Stând pe scaune, ofițerul comandant împușcă cinci oameni, iar aghiotantul său doi. Strigăte de „L-am nimerit pe ticălos!” se auzeau din toate direcțiile. În focul bătăliei sunt luați foarte puțini prizonieri.

Nimeni nu era mai nemilos în hotărârea de a apăra insula decât cretanii înșiși. Bătrâni, femei și băieți cu puști, carabine vechi, săbii și cuțite de bucătărie trec la acțiune împotriva parașutiștilor germani din aer și a celor prinși în măslini în timpul căderii. Când aude de invazie, părintele Stylianos Frantzeskakis aleargă la biserică și trage clopotul. Luând el însuși o pușcă, își conduce enoriașii la nord de Paleochora pentru a se lupta cu inamicul. Germanii, care aveau o ură prusacă față de *francs-tireurs*, sfășiau cămășile și rochiile de pe umerii civililor. Dacă vreunul era găsit cu semne că ar fi purtat vreo pușcă sau cu vreun cuțit asupra sa, era executat pe loc, indiferent de vârstă sau sex.

Creforce era limitată de comunicațiile proaste, din cauza insuficienței seturilor radio, din moment ce niciunul nu fusese adus din Egipt în cele trei săptămâni de dinainte de atac. Ca rezultat, australienii de la Rethymno și Brigada 14 Infanterie britanică de la Heraklion află abia la ora 14.30 că în vestul insulei începuse invazia.

Din fericire pentru britanici, problemele de alimentare de pe aerodromurile din Grecia întârziaseră plecarea Regimentului 1 Parașutiști al colonelului Bruno Bräuer. Asta însemna că atacul preliminar cu avioane Stuka și Messerschmitt se terminase cu mult înainte să înceapă să sosească valul de avioane de transport Junkers 52. Gorniștii sună alarma generală chiar înainte de ora 17.30. Soldații se aruncă în pozițiile lor bine camuflate. Servanții tunurilor Bofors, care din nou evitaseră să reacționeze în timpul raidului aerian, își reglau țevile, gata să atace avioanele de transport. În următoarele două ore doboară cincisprezece.

Bräuer, indus în eroare de informațiile defectuoase, se hotărâse să își disperseze aterizările, cu Batalionul III aterizând la sud-vest de Heraklion, Batalionul II pe aerodromul de la est de oraș, iar Batalionul I în jurul satului Gournes sau chiar mai departe în est. Batalionul II al căpitanului Burckhardt este masacrat. Muntenii din *Black Watch*

deschid un foc ucigător. Cei câțiva supraviețuitori sunt zdrobiți într-un contraatac al unui pluton din Regimentul 3 Husari în tancuri Whippet călcând și mitraliind pe oricine încerca să fugă.

Batalionul III al maiorului Schulz, care aterizase pe tarlale de porumb și zone cu viță-de-vie, reușește să pătrundă în Heraklion în ciuda unei apărări îndrăjite a zidurilor vechiului oraș venețian de către soldații greci și voluntarii cretani. Primarul ordonă capitularea orașului, însă Regimentele *York* și *Lancaster* împreună cu Regimentul *Leicestershire* contraatacă și îi obligă pe parașutiștii germani să se retragă. La căderea nopții, colonelul Bräuer își dă seama că operațiunea lui eșuase complet.

La Rethymno, între Heraklion și Chania, o parte a Regimentului 2 Parașutiști al colonelului Alfred Sturm cade, la rândul său, în capcană. Locotenent-colonelul Ian Campbell își dispersase două batalioane de australieni pe terenul înalt ce dădea spre drumul de coastă și spre aerodrom, cu soldați greci prost înarmați între ele. Când avioanele Junkers zboară paralel cu marea, apărătorii deschid un foc nimicitor. Șapte avioane sunt doborâte. Altele, care încearcă să scape, își lasă parașutiștii în mare, unde o parte din ei se înecă, încurcați în parașute. Unii cad pe teren stâncos și sunt răniți, iar alții au parte de o moarte îngrozitoare, înfiți în tulpinile de trestie. Ambele batalioane australiene lansează contraatacuri. Supraviețuitorii germani sunt nevoiți să fugă spre est, unde se regroupează într-o fabrică de ulei de măsline. Câțiva, care aterizaseră mai aproape de Rethymno, se retrag în satul Perivolia pentru a se apăra când sunt atacați de jandarmeria cretană și voluntarii din oraș.

Noptea se lasă rapid peste Creta, iar soldații ambelor tabere se prăbușesc epuizați. Tirurile încetează. Parașutiștii germani agonizează de sete. Uniformele lor erau concepute pentru climă nordică și mulți suferă de deshidratare acută. Cretanii le pregătesc ambuscade lângă fântâni și continuă să-i pândească toată noaptea. Un număr mare de ofițeri germani, inclusiv comandantul Diviziei 7 Parașutiști, fuseseră uciși.

În Atena se răspândește vestea dezastrului. Generalul Student se holbează la harta uriașă a insulei de pe peretele sălii de bal din Hotel Grande Bretagne. Cu toate că în cartierul său general nu ajunseseră cifre detaliate, se știa că pierderile erau foarte mari și că niciunul dintre cele trei aerodromuri nu fusese cucerit. Doar Maleme părea că mai poate fi capturat, însă Regimentul de Asalt din valea Tavronitis aproape rămăsese fără muniție. Cartierul general al Armatei a 12-a a feldmareșalului List și Corpul VIII de Aviație al lui Richthofen erau convinși că Operațiunea *Merkur* trebuia oprită, chiar dacă asta însemna să-și abandoneze parașutiștii pe insulă. Un ofițer prins chiar recunoaște în fața unui comandant de batalion australian: „Nu trimitem întăriri în caz de eșec”.

Între timp, generalul Freyberg trimite mesaj la Cairo, la ora 22.00, să transmită că, din informațiile pe care le avea, soldații săi încă dețineau controlul asupra celor trei aerodromuri și a celor două porturi. Însă este teribil de prost informat în privința situației de la Maleme. Batalionul decimat al colonelului Andrew luptase cât de bine putuse, însă cererea lui de a fi lansat un contraatac pe aerodrom este efectiv ignorată. Superiorul lui Andrew, generalul de brigadă James Hargest, influențat probabil de accentul pus de Freyberg pe o amenințare de pe mare, nu trimite ajutor. Când Andrew îl avertizează că va trebui să se retragă dacă nu primește întăriri, Hargest răspunde: „Dacă trebuie, trebuie“. Astfel, Maleme și Dealul 107 sunt abandonate în timpul nopții.

Generalul Student, decis să nu renunțe, ia o hotărâre fără a-l avertiza pe feldmarșalul List. Acesta trimite după căpitanul Kleye, pilotul cel mai experimentat de sub comanda sa, și îi cere să facă o aterizare de test pe aerodrom la ivirea zorilor. Kleye revine și raportează că nu s-a deschis foc direct asupra lui. Alt avion Junkers este trimis să ducă muniție Regimentului de Asalt și să evacueze o parte din răniți. Student ordonă imediat Diviziei 5 Vânători de Munte a generalului-maior Julius Ringel să se pregătească să fie luați cu avionul, însă întâi trimite toate rezervele disponibile din Divizia 7 Parașutiști, de sub comanda colonelului Hermann-Bernhard Ramcke, pentru a fi lăsate lângă Maleme. Cu aerodromul securizat, primele avioane cu soldați încep să aterizeze la ora 17.00, ducând o parte a Regimentului 100 Vânători de Munte.

Freyberg, care încă aștepta o flotă de invazie, refuză să-și folosească rezervele într-un contraatac, cu excepția Batalionului 20 neozelandez. Regimentul Galez, unitatea sa cea mai mare și mai bine echipată, urma să rămână pe loc, pentru că se temea de un „atac pe mare în zona Canea (Chania)“. Însă unul dintre ofițerii săi îi spusese că, în conformitate cu planurile germane pe care le capturaseră, Grupul de Nave Ușoare, care aducea întăriri și provizii, se îndrepta spre un punct de la vest de Maleme, la aproximativ douăzeci de kilometri de Chania. De asemenea, Freyberg refuză să ia în seamă asigurările venite din partea ofițerului superior de marină de pe insulă că Marina Regală era perfect capabilă să facă față unor bărcuțe care veneau pe mare.

La amurg, îndată ce Luftwaffe dispăre din zona Mării Egee, trei grupuri operative ale Marinei Regale ocolesc, la viteză maximă, ambele capete ale insulei. Datorită comunicațiilor interceptate, știau deja care era traseul prăzii lor. Forța D, cu trei crucișătoare și patru distrugătoare cu radar, prinde în ambuscadă flota de caice, escortată de un distrugător ușor italian. Luminile reflectoarelor se aprind și începe masacrul. Un singur caic scapă din încercuire și ajunge la țarm.

Privind acea acțiune a marinei la nord spre orizont, Freyberg este copleșit de entuziasm. Unul dintre ofițerii săi și-l amintește topăind de bucurie ca un băiețel. Când se termină, afirmațiile lui Freyberg indică faptul că se gândea că insula era deja în

siguranță. Merge la culcare ușurat, fără ca măcar să întrebe de mersul contraatacului împotriva orașului Maleme.

Atacul urma să înceapă la ora 1.00 în dimineața zilei de 22 mai, însă Freyberg insistase ca Batalionul 20 să nu facă nicio mișcare înainte să fie înlocuit de un batalion australian din Georgiopolis. Pentru că nu aveau suficiente mijloace de transport, australienii întârzie, astfel că Batalionul 20 nu este pregătit să însoțească Batalionul 28 (Maori) în înaintare decât la ora 3.30 dimineața. Orele prețioase de beznă fuseseră irosite. În ciuda curajului lor – locotenentul Charles Upham câștigă în acea bătălie una dintre cele două Cruci Victoria ale sale – atacatorii nu au nicio șansă împotriva parașutiștilor, care primiseră întăriri, și a batalioanelor de vânători de munte, la care se adaugă atacurile razante ale avioanelor Messerschmitt de după răsăritul soarelui. Neozelandezii epuizați sunt nevoiți să se retragă în cursul după-amiezii. Nu puteau decât să privească furioși în timp ce avioanele Junkers 52, care transportau soldați, aterizau într-un ritm accelerat, de douăzeci de avioane pe oră. Insula era condamnată.

În acea zi, dezastrul se extinde și pe mare. Cunningham, hotărât să distrugă și al doilea Grup de Nave Ușoare, care fusese întârziat, trimite Forțele C și A1 pe Marea Egee în plină zi. În final, acestea zăresc grupul și provoacă pagube, însă intensitatea atacurilor aeriene germane produce pierderi din ce în ce mai mari. Flota Mediteraneeană pierde două crucișătoare, iar un distrugător se scufundă. Două cuirasate, două crucișătoare și mai multe distrugătoare suferă avarii majore. Marina nu învățase încă lecția că era cuirasatelor se încheiase. Alte două distrugătoare, HMS *Kelly* și HMS *Kashmir*, aflate sub comanda lordului Louis Mountbatten, sunt scufundate în ziua următoare.

În seara de 22 mai, Freyberg decide să nu riște un ultim contraatac complet cu cele trei batalioane de rezervă ale sale. Era clar că nu dorea să fie amintit drept bărbatul care a pierdut Divizia neozelandeză. Furia australienilor de la Rethymno și a Detașamentului 14 Infanterie britanic de la Heraklion este ușor de imaginat, căci aceștia crezuseră că ieșiseră victorioși. Începe o retragere teribilă pe potecile stâncoase ale Munților Albi, în care membrii Creforce, cu picioarele umflate, însetați și obosiți, își fac drum spre portul Sphakia, unde Marina Regală se pregătea din nou să preia altă armată înfrântă. Brigada de comando a generalului de brigadă Robert Laycock, care sosește ca întăriri, debarcă în golful Suda, însă află că insula era pe cale de a fi abandonată. Urmăresc consternați cum depozitele de pe chei sunt incendiate. Laycock, furios, află că oamenii săi urmau să formeze ariergarda împotriva vânătorilor de munte ai lui Ringel.

Marina Regală nu dă înapoi, în ciuda pierderilor mari din Creta. Detașamentul 14 Infanterie este evacuat pe două crucișătoare și șase distrugătoare după o retragere bine mascată în portul Heraklion, în noaptea de 28 mai. Ofițerii s-au dus cu gândul la înmormântarea lui Sir John Moore la Corunna, un poem despre cea mai faimoasă

evacuare din timpul războaielor napoleoniene, pe care aproape toți învățaseră să-l recite la școală. Însă totul mersese prea bine. Încetinite din cauza unui distrugător avariat, la răsăritul soarelui, navele nu ieșiseră încă din canal în capătul estic al insulei. Avioanele Stuka atacă după răsărit. Două dintre distrugătoare sunt pierdute și două crucișătoare avariate grav. Escadra ajunge cu greu în portul Alexandria, cu mormane de morți. O cincime din soldații din Brigada 14 fuseseră uciși pe mare, mult mai mulți decât în timpul luptelor împotriva parașutiștilor. Un cimpoyer din *Black Watch*, la lumina reflectorului, cântă un cântec de jale. Mulți dintre soldați plângeau fără reținere. Germanii considerau pierderile aduse Marinei Regale în timpul campaniei din Creta drept răzbunare pentru scufundarea cuirasatului *Bismarck* (vezi capitolul următor). Richthofen și oaspetele său, generalul Ferdinand Schorner, sărbătoresc victoria cu șampanie, la Atena.

Evacuarea de pe coasta sudică începe, la rândul său, tot în noaptea de 28 mai, însă australienii de la Rethymno nu primesc ordin de retragere. „Inamicul încă trage“, raportează parașutiștii germani în Grecia. Până la urmă, doar cincizeci dintre austrieni scapă trecând munții și sunt luați abia după câteva luni, cu submarinul.

La Sphakia se produc haos și dezordine în principal din cauza maselor de soldați fără ofițeri, care înaintaseră în număr foarte mare. Neozelandezii, australienii și soldații Marinei Regale, care se retrăseseră în ordine, formează un cordon pentru a împiedica supraaglomerarea bărcilor. Ultimele nave pleacă la primele ore ale dimineții de 1 iunie, în timp ce vânătorii de munte germani se apropiiau. Marina Regală reușise să ia 18 000 de oameni, inclusiv aproape toată Divizia neozelandeză. Alți 9 000 de oameni sunt lăsați în urmă și sunt luați prizonieri.

Amărăciunea este ușor de imaginat. Numai în prima zi, soldații aliați uciseseră 1 856 de parașutiști germani. În total, forțele lui Student suferiseră 6 000 de victime, cu 146 de avioane distruse și 165 grav avariate. Aceste avioane de transport Junkers 52 aveau să fie foarte regretate de Wehrmacht mai târziu în acea vară, în timpul invaziei în Uniunea Sovietică. Corpul VIII de Aviație a lui Richthofen pierde încă șaiszeci de avioane. Bătălia Cretei a reprezentat cea mai mare lovitură pe care o suferise Wehrmachtul de la începutul războiului. Însă, în ciuda apărării furioase a Aliaților, bătălia se transformase într-o înfrângere inutilă și amară. În mod bizar, ambele părți au învățat lecții foarte diferite din rezultatul operațiunii aeropurtate. Hitler era hotărât să nu mai încerce niciodată un desant major, în timp ce aliații sunt încurajați să își dezvolte propriile formațiuni de parașutiști, cu rezultate foarte contradictorii în fazele ulterioare ale războiului.

Africa și Atlanticul

FEBRUARIE-IUNIE 1941

Relocarea forțelor lui Wavell în Grecia în vara lui 1941 nu putea veni într-un moment mai nepotrivit. Era alt exemplu britanic clasic de a detașa resurse insuficiente pe prea multe fronturi. Britanicii, și mai ales Churchill, păreau incapabili prin felul lor de a fi să facă față talentului armatei germane de a-și calcula prioritățile.

Britanicii pierd ocazia de a câștiga războiul din Africa de Nord în 1941 îndată ce își retrag forțele pentru a le trimite în Grecia, iar Rommel aterizează la Tripoli cu avangarda Afrika Korps. Faptul că Hitler îl alesese pe Rommel nu era văzut cu ochi buni de ofițerii superiori din OKH. Aceștia l-ar fi preferat de departe pe generalul-maior Hans Freiherr von Funck, care fusese trimis să raporteze despre situația din Libia. Însă Hitler îl detesta pe Funck, mai ales pentru că fusese un apropiat al Generaloberst Werner Freiherr von Fritsch, pe care Hitler îl înlăturase din funcția de comandant al Armatei în 1938.

Lui Hitler îi plăcea faptul că Rommel nu era un aristocrat. Vorbea cu un accent șvab puternic și era înclinat spre aventură. Superiorii săi din armată și mulți dintre contemporani considerau că este arogant și vânează cu orice preț publicitatea. De asemenea, nu aveau încredere în modul în care exploata admirația lui Hitler și a lui Goebbels pentru a evita astfel ierarhia militară. Campania izolată din Africa, după cum își dăduse seama rapid Rommel, reprezenta ocazia perfectă de a ignora instrucțiunile OKH. În plus, Rommel își atrage antipatii și pentru că susține că, în loc să invadeze Grecia, Germania ar fi trebuit să trimită acele forțe în Africa de Nord pentru a pune mâna pe Orientul Mijlociu și pe petrolul de acolo.

Hitler, care se răzgândise de mai multe ori în privința importanței Libiei și a nevoii de a trimite soldați în Africa de Nord, acum considera acest lucru drept esențial pentru prevenirea prăbușirii regimului lui Mussolini. De asemenea, se temea că britanicii ar putea să intre în legătură cu Africa de Nord franceză și că armata guvernului de la Vichy, influențată de generalul Maxime Weygand, ar putea să se alătore din nou britanicilor. Chiar și după expediția dezastruoasă de la Dakar din luna septembrie a anului

precedent, când francezii liberi și o escadră britanică sunt respinși de loialiștii de la Vichy, Hitler supraestimează mult influența pe care o avea în acel moment generalul Charles de Gaulle.

Când debarcă la Tripoli, la 12 februarie 1941, Rommel era însoțit de colonelul Rudolf Schmundt, aghiotantul militar principal al lui Hitler. Acest lucru îi sporește foarte mult autoritatea atât în rândul italienilor, cât și al ofițerilor germani. Cu o zi înainte, cei doi bărbați rămăseseră uimiți când comandantul Corpului X de Aviație din Sicilia le spusese că generalii italieni îl imploraseră să nu bombardeze Benghazi, căci mulți dintre ei aveau proprietăți acolo. Rommel îi cere lui Schmundt să îi telefoneze imediat lui Hitler. Câteva ore mai târziu, bombardierele germane erau pe drum.

Rommel este pus la curent cu situația din Tripolitania de către un ofițer de legătură german. Cei mai mulți dintre italienii în retragere își aruncaseră armele și capturaseră camioane cu care să fugă. Generalul Italo Gariboldi, înlocuitorul lui Graziani, refuză să formeze o linie de front împotriva britanicilor, care atunci se aflau la El Agheila. Rommel preia frâiele. Două divizii italiene sunt trimise la înaintare, iar la 15 februarie dă ordin ca primele detașamente germane care debarcaseră, respectiv o unitate de recunoaștere și un batalion de autotunuri de atac, să le urmeze. Vehiculele de teren Kübelwagen sunt deghizate în tancuri, în încercarea de a-i împiedica pe britanici să înainteze și mai mult.

La sfârșitul lunii, sosirea mai multor unități din Divizia 5 Ușoară îl încurajează pe Rommel să înceapă să-i hărțuiască pe britanici în conflicte de mici dimensiuni. Abia la finalul lui martie, când avea 25 000 de soldați germani pe pământ african, Rommel se simte pregătit să înainteze. În următoarele șase săptămâni primește restul Diviziei 5 Ușoare și Divizia 15 Panzere, însă frontul se afla la 700 de kilometri est de Tripoli. Rommel se confruntă cu o problemă uriașă de logistică, pe care încearcă să o ignore. Când lucrurile devin prea dificile, dă vina din instinct pe gelozia Wehrmachtului, care îl priva de provizii. De fapt, crizele apăreau de obicei când convoaiele erau scufundate în Marea Libiei de către RAF și Marina Regală.

De asemenea, Rommel nu realizează că pregătirile pentru Operațiunea *Barbarossa* transformau și mai mult campania nord-africană într-un eveniment secundar. Alte probleme apăreau din cauza necesității de a conlucra cu italienii. Armata italiană ducea o lipsă cronică de mijloace de transport motorizate. Combustibilul său era de calitate atât de scăzută, încât de multe ori se dovedea de nefolositor pentru motoarele germane, iar rațiile armatei italiene erau deosebit de proaste. De obicei constau în conserve de carne, ștampilate AM de la Amministrazione Militare. Soldații italienii spuneau că inițialele însemnau „Arabo Morte” sau „Arab Mort”, în timp ce cei germani le porecliseră „Alter Mann” (Moșneag) sau „Curul lui Mussolini”.

Rommel era norocos că Forța Vestică din Deșert a Aliților era atât de slabă pe atunci. Divizia 7 Blindate fusese retrasă la Cairo pentru reparații și era înlocuită de Divizia 2 Blindate, foarte redusă numeric și slab pregătită, în timp ce Divizia 9 australiană, proaspăt sosită, înlocuise Divizia 6 australiană detașată în Grecia. Însă cererile lui Rommel pentru întăriri ca să avanseze în Egipt sunt respinse. I se spune că i se va trimite un corp de blindate în acea iarnă, imediat ce Uniunea Sovietică va fi înfrântă. Până atunci nu trebuia să încerce o ofensivă la scară largă.

Rommel ignoră curând ordinele. Spre oroarea generalului Gariboldi, începe să avanseze cu Divizia 5 Ușoară în Cirenaica, exploatând slăbiciunea forțelor aliate. Una dintre cele mai mari greșeli ale lui Wavell este să îl înlocuiască pe O'Connor cu generalul-locotenent Philip Neame, lipsit de experiență. De asemenea, Wavell subestimează hotărârea lui Rommel de a înainta imediat. Presupune că acesta nu va ataca înainte de începutul lui mai. Temperatura în deșert la amiază deja atingea 50 de grade Celsius. Soldații cu căști de oțel sufereau de dureri de cap cumplite, determinate, în mare măsură, de deshidratare.

La 3 aprilie, Rommel se hotărăște să scoată forțele aliate dintre Tobruk și Ajdabiya. În timp ce Divizia italiană *Brescia* este trimisă să cucerească Benghazi, pe care Neame îl evacuează în grabă, Rommel dă ordin Diviziei 5 Ușoare să îi intercepteze pe Aliți pe drumul de coastă, în apropiere de Tobruk. Forțele aliate se confruntă curând cu un dezastru, iar Tobruk este încercuit. Divizia 2 Blindate, foarte slabă, pierde toate tancurile în retragere din cauza avariilor și lipsei combustibilului. La 8 aprilie, comandantul acesteia, generalul-maior Gambier Parry și personalul cartierului său general sunt luați prizonieri la Mechili împreună cu cea mai mare parte a Brigăzii 3 Motorizate indiene. În aceeași zi, generalul Neame, însoțit de generalul O'Connor, care venise să-l sfătuiască, sunt capturați după ce șoferul lor o ia pe un drum greșit.

Germanii se bucură de cantitatea mare de provizii pe care o găsesc la Mechili. Rommel alege o pereche de ochelari britanici de tanchist, pe care îi poartă pe șapcă drept semn distinctiv. Se hotărăște să cucerească Tobruk, după ce se convinge că britanicii se pregăteau să-l abandoneze, însă descoperă curând că Divizia 9 australiană nu avea de gând să renunțe la luptă. Tobruk este aprovizionat de pe mare, iar comandantul său, generalul-maior Leslie Morshead, primește un total de patru brigăzi, cu o artilerie puternică și unități de tunuri antitanc. Morshead, cu o personalitate foarte dură, poreclit de oamenii săi „Ming cel fără milă”, întărește imediat apărarea din Tobruk. Divizia 9 australiană, cu toate că era lipsită atât de experiență, cât și de disciplină, până în punctul în care îi lasă pe ofițerii britanici aproape muți de furie, se dovedește a fi un grup de luptători formidabili.

În noaptea de 13 aprilie, Rommel lansează asaltul principal asupra portului Tobruk. Nu avea nici cea mai vagă idee cât de puternic era apărât. În ciuda pierderilor mari și

a respingerilor, încearcă de mai multe ori, spre disperarea ofițerilor săi, care curând ajung să-l considere un comandant brutal. Acela ar fi fost momentul perfect pentru un contraatac aliat, însă britanicii și australienii sunt convinși, printr-un șiretlic iscusit, că forțele lui Rommel erau mult mai mari decât ale lor.

Cererile lui Rommel pentru întăriri și sprijin aerian mărit îl exasperează pe generalul Halder și pe cei din OKH, în special pentru că le ignorase avertismentele de a nu-și extinde prea mult liniile de aprovizionare. Chiar și așa, Rommel trimite câteva unități epuizate înainte, spre frontiera egipteană, pe care Wavell o apăra cu Brigada 22 Gărzi până la sosirea de la Cairo a celorlalte unități. Rommel îl concediază pe generalul-maior Johannes Streich, comandantul Diviziei 5 Ușoare, pe motiv că acesta era prea preocupat să își mențină soldații în viață. Generalul-maior Heinrich Kirchheim, care îl înlocuiește, era la fel de puțin încântat de stilul de comandă al lui Rommel. În acea lună, Kirchheim îi scria generalului Halder: „Toată ziua aleargă printre forțele lui risipite peste tot, dă ordine de raiduri și își împrăștie soldații“.

Auzind asemenea rapoarte contradictorii asupra situației din Africa de Nord, generalul Halder se hotărăște să îl trimită pe generalul-locotenent Friedrich Paulus, care în Primul Război Mondial servise în același regiment de infanterie ca Rommel. Halder simte că Paulus era „probabil singurul om cu suficientă influență personală pentru a-l da pe brază pe soldatul ăsta care a înnebunit de tot“. Paulus, un ofițer de stat-major minuțios, nu putea fi mai diferit de Rommel, comandantul agresiv de pe câmpul de luptă. Singura lor asemănare o constituiau originile lor relativ la fel de umile. Treaba lui Paulus era de a-l convinge pe Rommel că nu putea să se bazeze pe întăriri masive și să afle ce avea de gând să facă.

Răspunsul era că Rommel refuză să își retragă unitățile de avangardă de la frontiera egipteană, iar cu Divizia 15 Panzere, nou-venită, intenționa să atace iarăși Tobruk. Această acțiune are loc la 30 aprilie și este din nou respinsă cu pierderi mari, mai ales în tancuri. De asemenea, forțele lui Rommel nu stăteau prea bine nici cu muniția. La 2 mai, Paulus, folosindu-și autoritatea din OKH, îi dă lui Rommel un ordin scris că atacurile vor fi reluate doar atunci când inamicul era văzut retrăgându-se. La întoarcere, îi raportează lui Halder că „miezul problemei din Africa de Nord“ nu era Tobruk, ci aprovizionarea Afrika Korps și personalitatea lui Rommel. Rommel, pur și simplu, refuză să conștientizeze problema uriașă pe care o ridica transportul proviziilor sale peste Mediterana și descărcarea acestora la Tripoli.

După pierderile din Grecia și Cirenaica, Wavell era îngrijorat de lipsa tancurilor cu care să țină piept Diviziei 15 Panzere germană. Churchill lansează Operațiunea *Tigrul*, transportul la începutul lui mai a aproape 300 de tancuri Crusader și a mai bine de cincizeci de avioane Hurricane într-un convoi prin Mediterana. Întrucât o parte a

Corpului X de Aviație încă se afla în Sicilia, acest lucru reprezenta un risc serios, dar, din cauza vizibilității reduse, pe drum este scufundat doar un carbogot.

Churchill, nerăbdător, îi forțează mâna lui Wavell să inițieze o ofensivă la frontieră, înainte de sosirea tancurilor noi. Însă, cu toate că Operațiunea *Brevity*, comandată de generalul de brigadă „Strafer“ Gott, începe bine la 15 mai, aceasta provoacă un contraatac rapid pe flanc din partea lui Rommel.

Soldații indieni și britanici sunt obligați să se retragă, iar germanii recuceresc trecătoarea Halfaya. Odată cu sosirea noilor tancuri Crusader, Churchill cere din nou să se treacă la acțiune, adică la altă ofensivă, cu numele de cod Operațiunea *Battleaxe*. Nu vrea să audă că multe dintre tancurile debarcate necesitau reparații sau că Divizia 7 Blindate avea nevoie de timp pentru ca tanchiștii să se familiarizeze cu noul echipament.

Wavell se trezește din nou doborât de povara cererilor contradictorii de la Londra. La începutul lui aprilie, o facțiune progermană, încurajată de slăbiciunea de care dădeau dovadă britanicii în Orientul Mijlociu, preluase puterea în Irak. Șefii de Stat-Major de la Londra recomandă ca Marea Britanie să intervină. Churchill acceptă imediat, iar soldați din India debarcă la Basra. Rashid Ali al-Gailani, liderul noului guvern irakian, cere ajutor de la Germania, însă nu primește răspuns din cauza confuziei de la Berlin. La 2 mai, izbucnesc lupte după ce armata irakiană atacă baza aeriană britanică de la Habbaniyah, lângă Fallujah. Patru zile mai târziu, OKW hotărăște să trimită avioane de vânătoare Messerschmitt 110 și bombardiere Heinkel 111 prin Siria spre Mosul și Kirkuk, în nordul Irakului, însă curând acestea devin inutilizabile. Între timp, soldații Imperiului Britanic din India și Iordania înaintează spre Bagdad. Guvernul lui Gailani nu are altă opțiune decât să accepte cererea britanicilor, de la 31 mai, de a aproba menținerea acordului de tranzitare a trupelor pe teritoriul irakian.

Întrucât criza din Irak nu reduce forțele lui Wavell, acesta primește ordin de la Churchill să invadeze Libanul și Siria, unde forțele franceze de la Vichy îi ajutaseră pe germani în relocarea de efective eșuată a Luftwaffe la Mosul și Kirkuk. Churchill se temea degeaba că germanii vor folosi Siria ca bază de atacuri în Palestina și Egipt. Amiralul Darlan, adjunctul lui Pétain și ministrul apărării de la Vichy, le cere germanilor să nu mai întreprindă operațiuni de provocare în regiune și, de asemenea, trimite întăriri franceze în colonia lor pentru a le ține piept britanicilor. La 21 mai, a doua zi după invadarea Cretei, un grup de avioane de vânătoare franceze de la Vichy aterizează în Grecia în drum spre Siria. „Războiul devine tot mai ciudat“, scria Richthofen în jurnalul său. „Trebuie ca noi să fim cei care să le furnizăm provizii și să-i *distrăm*“.

Operațiunea *Exporter*, invazia aliată în Libanul și în Siria aflate sub controlul guvernului francez de la Vichy, care includea soldați francezi liberi, începe la 8 iunie cu o înaintare în nord dinspre Palestina, peste râul Litani. Comandantul forțelor guvernului de la Vichy, generalul Henri Dentz, cere sprijin de la Luftwaffe și întăriri de



(sus) Masacrul de la Nanking, decembrie 1937. Soldații japonezi fac exerciții cu baioneta pe prizonierii chinezi, în „gropile morții”. (Keystone/Getty)

(jos) Artileria japoneză trasă de cai înaintând în sudul Chinei. (Corbis)





(stânga) Joseph Goebbels și Hermann Göring. (Der Spiegel)

(stânga jos) Varșovia, august 1939, cetățeni citind despre amenințările lui Hitler. (Getty)

(dreapta) Bombardamentul de la Narvik, Norvegia, aprilie 1940. (Getty)







(sus) Echipajul unui tanc B1 francez predându-se soldaților germani, mai 1940. (Getty)

(dreapta) Evacuarea de la Dunkerque. Salvarea supraviețuitorilor de pe distrugătorul Bourrasque, scufundat de o mină, la 30 mai 1940. (Hulton/Getty)







(stânga sus) Bătălia Angliei: echipaj aerian german luat prizonier de soldații voluntari britanici, 12 septembrie 1940. (Getty)

(stânga jos) Hans Frank, „regentul” Guvernământului General, împreună cu clerul polonez. (Bundesarchiv)

(dreapta sus) Parașutiști germani victorioși în Heraklion, pe Insula Creta, 1 iunie 1941. (W. John)

(dreapta jos) Operațiunea Export: echipajul unui blindat ușor britanic în Siria, iunie 1941. (Time & Life Pictures/Getty)





(sus) Operațiunea Barbarossa: sat ucrainean în flăcări, iulie 1941.

(Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

(jos) Infanteria Armatei Roșii atacând un sat în timpul marelui contraatac al Moscovei din 1 decembrie 1941. (RIA Novosti)



la alte forțe ale guvernului de la Vichy din Africa de Nord și Franța. Germanii își dau seama că nu pot oferi acoperire aeriană, însă le permit soldaților francezi cu tunuri antitanc să călătorească cu trenul prin Balcanii ocupați spre Salonic, apoi pe vas spre Siria. Însă prezența navală britanică era prea puternică, iar Turcia, care nu dorea să se implice, refuză dreptul de tranzit. Armata Franceză din Levant află curând că nu avea nicio șansă, însă rămâne hotărâtă să opună o rezistență puternică. Luptele continuă până la 12 iulie. După ce se semnează un armistițiu la Accra, Siria este declarată ca fiind trecută sub controlul francezilor liberi.

Lipsa de entuziasm a lui Wavell față de campania siriană și pesimismul său față de viitorul Operațiunii *Battleaxe* duc la disensiuni cu prim-ministrul. Nerăbdarea lui Churchill și imposibilitatea lui totală de a înțelege problemele pe care le ridicau două ofensive simultane îl aduc pe Wavell în pragul disperării. Prim-ministrul, mult prea încrezător după aducerea tancurilor prin intermediul Operațiunii *Tigrul*, ignoră avertismenul lui Wavell în privința eficienței tunurilor antitanc germane. Acestea și nu panzerelor germane distrugau cea mai mare parte a vehiculelor sale blindate. Armata britanică era inadmisibil de lentă în dezvoltarea unei arme comparabile cu temutul tun german de 88 mm. Propriul său tun de două livre, „care trăgea cu boabe de mazăre“, era inutil. Iar conservatorismul armatei britanice împiedică transformarea tunului antiaerian de 3,7 inchi în tun antitanc.

La 15 iunie, *Battleaxe* începe aproape la fel ca *Brevity*. Cu toate că britanicii recucesc trecătoarea Halfaya și au unele victorii locale, aceștia sunt împinși curând înapoi când Rommel își aduce la înaintare toate panzerelor pe care le folosea la încercuirea orașului Tobruk. După trei zile de lupte grele, britanicii sunt depășiți din nou pe flanc și sunt nevoiți să se retragă pe câmpia de coastă, abia reușind să evite încercuirea. Afrika Korps suferă pierderi mari, însă britanicii pierd nouăzeci și unu de tancuri, în principal în focurile tunurilor antitanc, în timp ce germanii pierd doar douăsprezece. De asemenea, în timpul bătăliei RAF pierde mai multe avioane decât Luftwaffe. Soldații germani, exagerând considerabil, pretind că distruseseră 200 de tancuri britanice și câștigaseră „cea mai mare bătălie de tancuri din toate timpurile“.

La 21 iunie, Churchill îl înlocuiește pe Wavell cu generalul Sir Claude Auchinleck, cunoscut de toată lumea sub numele de „Auk“ (pinguinul nordic – n. trad.). Wavell preia poziția lui Auchinleck de comandant suprem în India. Curând după aceea, Hitler îl promovează pe Rommel la gradul de *General der Panzertruppe*, ceea ce, spre dispreț și dezgustul lui Halder, îi asigură lui Rommel o independență și mai mare.

Iritarea lui Churchill față de Wavell și față de conducerea deznădăjduită a armatei britanice era stârnită de două imperative. Unul era reprezentat de nevoia de acțiune

agresivă pentru a păstra moralul ridicat acasă și a împiedica țara să alunece într-o inerție lugubră. Al doilea era de a impresiona Statele Unite și pe Roosevelt. Mai presus de orice, avea nevoie să contracareze impresia parțial justificată că britanicii așteptau ca Statele Unite să intre în război și să salveze situația.

Roosevelt, spre marea ușurare a lui Churchill, fusese reales președinte în noiembrie 1940. Premierul britanic este și mai optimist când aude de o revizie strategică pregătită în acea lună de șeful de operațiuni al Marinei SUA. Planul *Câinele*, după cum era denumit, duce la discuții între Statul-Major american și cel britanic, la sfârșitul lui ianuarie 1941. Aceste discuții, care au loc la Washington sub numele de cod *ABC-1*, durează până în martie. De asemenea, formează baza strategiei aliate când Statele Unite intră în război. Politica „Mai întâi Germania” este adoptată ca principiu de bază. Aceasta stipula că, chiar și cu un război în Pacific împotriva Japoniei, Statele Unite se vor concentra întâi pe înfrângerea Germaniei naziste, pentru că, fără o implicare majoră a forțelor americane pe teatrul de război european, britanicii erau, în mod cert, incapabili să câștige prin forțe proprii. Dacă pierdeau, atunci Statele Unite și comerțul mondial al acestora erau în pericol.

Roosevelt recunoscuse amenințarea pe care o reprezenta Germania nazistă chiar înainte de Acordul de la München din 1938. Anticipând importanța forțelor aeriene în războiul care se apropia, inaugurase rapid un program prin care se construiau 15 000 de avioane pe an pentru Forțele Aeriene ale Armatei Statelor Unite. Adjunctul șefului de Stat-Major al Armatei SUA, generalul George C. Marshall, era prezent la întâlnire pentru a discuta acest lucru. Marshall, cu toate că aprobă planul, îl ceartă pe președinte pentru că trecuse cu vederea nevoia de a mări forțele terestre, foarte reduse. Cu puțin peste 200 000 de oameni, Armata Statelor Unite avea doar nouă divizii, sub efectivul de luptă, aproximativ o zecime din dispozitivul de luptă al armatei germane. Roosevelt este impresionat. La mai puțin de un an după aceea, susține numirea lui Marshall în funcția de șef al Statului-Major, care are loc în ziua în care Germania invadează Polonia.

Marshall era un bărbat protocolar, de o mare integritate și, de asemenea, un organizator desăvârșit. Sub conducerea lui, Armata SUA avea să crească de la 200 000 de oameni la opt milioane pe parcursul războiului. Întotdeauna îi spunea lui Roosevelt exact ceea ce gândea și rămânea impasibil la farmecul președintelui. Problema lui cea mai mare era faptul că, de multe ori, Roosevelt nu îl informa în privința discuțiilor și deciziilor luate cu alții, mai ales cu Winston Churchill.

Pentru Churchill, relația cu Roosevelt era de departe elementul cel mai important în politica externă britanică. Folosește o energie uriașă, imaginație și uneori flatarea fără rușine pentru a-l câștiga de partea lui pe Roosevelt și a obține ceea ce țara lui, practic falimentară, avea nevoie ca să supraviețuiască. Într-o scrisoare foarte lungă și detaliată, datată 8 decembrie 1940, Churchill cere „un gest hotărâtor de nonbeligeranță

constructivă“ pentru ca britanicii să-și prelungească rezistența. Se referea la utilizarea navelor de război ale Marinei SUA pentru protecție împotriva amenințării constituite de submarinele germane și la folosirea unor nave comerciale cu un deplasament total de trei milioane de tone pentru a menține conexiunea vitală prin Atlantic a Marii Britanii după pierderile devastatoare – peste două milioane de tone tdw. – suferite până atunci. De asemenea, cere 2 000 de avioane pe lună. „În sfârșit, ajung și la chestiunea finanțelor“, scria Churchill. Creditele în dolari ale Marii Britanii se terminau curând; de fapt, comenzile date deja sau în negociere „depășeau de multe ori totalul resurselor valutare aflate la dispoziția Marii Britanii“. Niciodată nu fusese scrisă o scrisoare de implorare atât de importantă sau de demnă. La aproape un an după acea zi, Statele Unite aveau să se aplece, la rândul lor, în război.

Roosevelt primește scrisoarea în timp ce se afla la bordul USS *Tuscaloosa* în Caraibe. Reflectează la conținutul ei, iar a doua zi după ce se întoarce organizează o conferință de presă. La 17 decembrie, spune parabola celebră, dar simplistă a unui om a cărui casă este în flăcări și îi cere vecinului să-i împrumute furtunul. Acela era felul în care Roosevelt pregătea opinia publică înainte ca Legea pentru împrumut și închiriere să fie prezentată în fața Congresului. În Camera Comunelor, Churchill o denumeste drept „gestul cel mai frumos din istoria unei națiuni“. Însă, în particular, guvernul britanic este șocat de condițiile dure care însoțeau Legea pentru împrumut și închiriere. Americanii ceruseră un audit al tuturor bunurilor britanice și insistaseră că nu vor acorda nicio subvenție înainte ca rezervele de valută și de aur să fie epuizate. O navă de război a Marinei SUA este trimisă la Cape Town pentru a lua de acolo ultimele rezerve de aur ale britanicilor. Companiile deținute de britanici în Statele Unite, în principal Courtaulds, Shell și Lever, au trebuit vândute la prețuri foarte mici, apoi sunt revândute pentru un profit mare. În bunăvoința lui, Churchill atribuie toate acestea nevoii lui Roosevelt de a contracara criticile antibritanice față de Legea pentru împrumut și închiriere, dintre care multe reveneau la subiectul datoriilor britanice și franceze neplătite din Primul Război Mondial. În general, britanicii subestimau cât de mulți americani îi urau și îi considerau imperialiști, snobi și experți în arta de a-i face pe alții să se bată pentru ei în războaie.

Însă Marea Britanie stătea pe un butoi cu pulbere și nu era într-o poziție din care să protesteze. Resentimentele față de acei termeni aveau să rămână și în anii de după război, fie și numai pentru că plata britanică în numerar de 4,5 miliarde de dolari pentru comenzi de arme în 1940 fusese cea care salvase Statele Unite de criza economică și a ajutat la boomul economic în timpul războiului. Spre deosebire de materialele de înaltă calitate de mai târziu, echipamentele cumpărate în zilele disperate ale lui 1940 nici nu fuseseră impresionante și nici nu contaseră prea mult. Cele cincizeci de distrugătoare din Primul Război Mondial furnizate la schimb pentru Insulele Virgine britanice în

septembrie 1940 avuseseră nevoie de un volum uriaș de reparații ca să poată fi scoase pe mare.

La 30 decembrie, Roosevelt se adresează de la radio poporului american într-o „discuție la gura sobei” pentru a apăra acordul. „Noi trebuie să fim marele arsenal al Democrației”, afirma el. Și așa avea să fie. În noaptea de 8 martie 1941, Legea pentru împrumut și închiriere este aprobată de Senat. Noua politică ambițioasă a lui Roosevelt includea declararea unei zone de securitate pan-americană în Atlanticul de Vest, stabilirea de baze în Groenlanda și planul de a-i înlocui pe soldații britanici din Islanda, lucru care se întâmplă în primele zile ale lunii iulie. Navele de război britanice, începând cu portavionul avariat HMS *Illustrious*, puteau fi reparate în porturile americane, iar piloții RAF încep să se antreneze la bazele Forțelor Aeriene ale Armatei SUA. Unul dintre cele mai importante aspecte era că Marina SUA începe să preia activități de escortare a convoaielor britanice până în Islanda.

Biurul de Externe german reacționează la aceste lucruri exprimându-și speranța că Marea Britanie va fi înfrântă înainte ca înarmările americane să înceapă să joace un rol semnificativ, fapt care, estimau ei, s-ar fi putut întâmpla în 1942. Însă Hitler era prea preocupat de *Barbarossa* ca să acorde prea multă atenție acestor lucruri. Grijă lui principală în acel moment era ca America să nu fie provocată să intre în război înainte ca el să înfrângă Uniunea Sovietică. Refuză cererea amiralului Raeder ca submarinele sale să opereze în vestul Atlanticului până la trei mii de mile de coastă americană.

Mai târziu, Churchill afirma că amenințarea submarinelor era singurul lucru care îl înspăimântase cu adevărat în timpul războiului. La un moment dat chiar se gândea să ia înapoi porturile Irlandei neutre, prin forță dacă acest lucru era necesar. Marina Regală avea nevoie disperată de vase de escortă pentru convoaie. Suferise pierderi mari în timpul intervenției eșuate din Norvegia, iar distrugătoarele trebuiau să rămână pregătite în eventualitatea unei invazii germane. În timpul „nebuniei de pe coasta de est”, submarinele atacă vasele comerciale de coastă din Marea Nordului, lăsând în urmă mine pentru a se putea pretinde că navele torpilate ce aparțineau unor țări neutre ar fi lovit o mină.

Începând din toamna lui 1940, flota germană de submarine începe să provoace daune grave navelor aliate. Deținea baze pe coasta atlantică a Franței, iar problema detonatoarelor de torpile, care împiedicase operațiunile cu submarine la începutul războiului, fusese rezolvată. Într-o singură săptămână din septembrie, submarinele scufundă douăzeci și șapte de vase britanice, care însumau 160 000 de tone. Aceste pierderi erau și mai șocante ținând cont de cât de puține submarine aveau germanii pe mare. În februarie 1941, amiralul Raeder avea doar douăzeci și două de submarine operaționale pentru ocean. În ciuda tuturor rugămintilor sale pe lângă Hitler, programul

de construire de submarine nu constituie un obiectiv prioritar din cauza pregătirilor pentru invadarea Uniunii Sovietice.

Marina germană așteptase inițial foarte mult de la cuirasatele sale de buzunar și de la vasele comerciale înarmate. Cu toate că *Graf Spee* fusese sabordat în larg de Montevideo, spre bucuria britanicilor, ieșirea la luptă cea mai reușită fusese cea a cuirasatului de buzunar *Admiral Scheer*. În timpul unei călătorii de 161 de zile pe oceanele Atlantic și Indian, acesta scufundă șaptesprezece vase. Însă curând devine clar că submarinele erau mult mai eficiente din punct de vedere al costurilor decât cuirasatele de buzunar sau orice alte nave de atac de suprafață, care scufundaseră vase cu un tonaj de numai 57 000 tdw. Comandantul de submarin care a raportat cele mai multe victorii, Otto Kretschmer, scufundă treizeci și șapte de vase, care totalizau mai bine de dublul tonajului scufundat de *Admiral Scheer*. Forțele de vase de escortă ale Marinei Regale încep să crească doar după ce cele cincizeci de distrugătoare americane vechi sunt reparate, iar din șantierele navale britanice încep să fie lansate corvete.

Amiralul Karl Dönitz, șeful Comandamentului de submarine al Kriegsmarine, își considera misiunea drept „un război al tonajelor”: submarinele sale trebuiau să scufunde navele într-un timp mai scurt decât cel de care aveau nevoie britanicii să le construiască. La jumătatea lui octombrie 1940, Dönitz începe să aplice tactici „de haită de lupi” în care până la douăsprezece submarine se adunau după ce zăreau un convoi, apoi îl scufundau noaptea. Flăcările unei nave le luminau sau le conturau pe celelalte. Prima lovitură în haită are loc împotriva Convoifului SC-7 și scufundă șaptesprezece vase. Imediat după aceea, Günther Prien, comandantul submarinului care scufundase HMS *Royal Oak* în Scaua Flow, conduce un atac în haită împotriva Convoifului HX-79, din Halifax. Cu doar patru submarine, scufundă douăsprezece vase din patruzeci și nouă. În februarie 1941, pierderile Aliaților ating din nou un număr uriaș. Abia în martie reușesc vasele de escortă ale Marinei Regale să se răzbune într-o oarecare măsură, scufundând trei submarine, printre care U-47, comandat de Prien, și capturând submarinul U-99 și pe comandantul acestuia, Otto Kretschmer.

Introducerea submarinului cu autonomie mare de tip IX face ca imediat pierderile să crească din nou până în vară, când decodificarea transmisiunilor interceptate începe să se facă utilă, iar în septembrie Marina SUA oferă ajutor cu vase de escortă în Atlanticul de Vest. De cele mai multe ori, în acea etapă, interpretarea de la Bletchley Park a semnalelor interceptate nu ducea direct la scufundarea submarinelor, însă a fost de mare ajutor pentru planificarea unor „trasee înșelătoare” pentru convoaie, ceea ce însemna devierea acestora din fața haitelor. De asemenea, oferea Serviciilor Secrete ale Marinei și Pazei de Coastă o idee mult mai clară despre procedurile de alimentare și operaționale ale Kriegsmarine.

Bătălia Atlanticului însemna o viață de monotonie maritimă pe fondul unei spaime constante. Cei mai curajoși erau cei din echipajele navelor petroliere, care știau că navigau pe o bombă incendiară uriașă. Cu toții, de la căpitan până la marinarii de pe punte, se întrebau mereu dacă nu cumva deja fuseseră luați la ochi de submarinele germane și dacă vor fi aruncați din paturile suprapuse de șocul provocat de o lovitură de torpilă. Doar vremea îngrozitoare și marea agitată păreau să mai reducă din pericol.

Trăiau mereu în umezeală și în frig, îmbrăcați în mantale cu glugă sau în impermeabile, cu puține șanse să-și usuce hainele. Pe observatori îi dureau ochii de cât scrutau apele cenușii în căutarea disperată a vreunui periscop. Cănille de cacao fierbinte și sandviciurile cu carne sărată de vită le ofereau singurul moment de pauză și alinare. Pe vasele de escortă, mai ales distrugătoare și corvete, ecranele radarelor și impulsurile radiolocatoarelor ultrasonice sau ecurile sonarelor creau o fascinație hipnotizantă, dar care stârnea teama. Tensiunea psihică era chiar și mai mare pentru marinarii de pe vasele comerciale, din cauza neputinței lor de a riposta. Cu toții știau că dacă un convoi era atacat de o haită și trebuiau să sară în apa uleioasă după ce erau loviți de o torpilă, șansele de a fi scoși din mare erau foarte mici. O navă care se oprea să salveze supraviețuitorii era o țintă sigură pentru alt submarin. Ușurarea resimțită la întoarcere, când ajungeau la Mersey sau la Clyde, schimba atmosfera de la bord.

Echipajele submarinelor germane trăiau într-un disconfort și mai mare. Pereții despărțitori erau plini de apă de la condens, iar aerul era impregnat de mirosul urât de haine ude și corpuri nespălate. Însă moralul era în general ridicat în acea etapă a războiului, când obțineau asemenea victorii, iar mijloacele de detectare britanice încă erau la începutul dezvoltării lor. Petreceau o mare parte a timpului la suprafață, ceea ce creștea viteza și reducea consumul de combustibil. Cel mai mare pericol era reprezentat de hidroavioanele aliaților. Îndată ce zăreau unul, suna alarma, iar submarinul se scufunda brusc, o mișcare îndelung exersată. Însă, înainte ca în avion să fie montate radare, probabilitatea ca submarinele să fie detectate rămânea foarte scăzută.

În aprilie 1941, pierderile vaselor aliate se ridică la 688 000 tdw, însă existau progrese încurajatoare. Se extinde acoperirea aeriană pentru convoaie, cu toate că „gaura Groenlanda”, zona centrală mare a Atlanticului de Nord, dincolo de raza Forțelor Aeriene Canadiene și a Pazei de Coastă a RAF, încă persistă. Un trauler înarmat german este capturat în largul coastei Norvegiei, având la bord două mașini de codificare *Enigma*, cu setările din luna precedentă. Iar la 9 mai, HMS *Bulldog* izbutește să forțeze submarinul U-110 să iasă la suprafață. Un echipaj înarmat reușește să le ia caietele de coduri și mașina de cifrare *Enigma* înainte să apuce să le distrugă. Alte vase capturate, unul al serviciului meteorologic și altul de transport, furnizează, la rândul lor, prăzi valoroase. Însă, când convoaiele aliate încep să se strecoare printre patrurile de submarine, apoi, când trei submarine cad într-o ambuscadă în largul Capului Verde,

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Dönitz începe să bănuiască faptul că era posibil să le fie compromise codurile. Sunt luate măsuri suplimentare pentru securitatea codurilor *Enigma*.

În general, acel an fusese unul foarte greu pentru Marina Regală. În timp ce pierderile din Mediterana din timpul bătăliei Cretei creșteau, marele cuirasat de linie HMS *Hood* explodează când este lovit de un singur obuz de pe *Bismarck* la 23 mai, în strâmtoarea Danemarcei, între Groenlanda și Islanda. Amiralul Günther Lütjens de pe *Bismarck* navigase din Marea Baltică însoțit de crucișătorul de mare tonaj *Prinz Eugen*. Șocul provocat la Londra este considerabil. La fel și dorința de răzbunare. Peste o sută de nave de război sunt implicate în vânarea lui *Bismarck*, printre care cuirasatele HMS *King George V* și *Rodney* plus portavionul *Ark Royal*.

Se pierde legătura cu crucișătorul HMS *Suffolk* care urmărea nava, însă, la 26 mai, când escadra britanică era pe cale să rămână fără combustibil, un hidroavion Catalina îl zărește pe *Bismarck*. În ziua următoare, bombardierele torpiloare Swordfish decolează de pe *Ark Royal* pe vreme rea. Două torpile distrug transmisia de cârmă de pe *Bismarck* în timp ce se îndrepta spre Brest, unde ar fi fost în siguranță. Marea navă de război germană nu putea face altceva decât să meargă în cerc. Acest lucru le dă navelor *King George V* și *Rodney*, escortate de Flotila a 4-a Distrugătoare, timp să se apropie și să atace cu salve masive ale tunurilor principale. Amiralul Lütjens trimite un ultim semnal: „Nu putem cârmui vasul. Vom lupta până la ultimul glonț. Trăiască Führerul“. Crucișătorul HMS *Dorsetshire* este trimis pentru a de lovitura de grație cu torpilele. Lütjens, care ordonă ca nava să fie sabordată, moare împreună cu 2 200 dintre marinarii lui. Doar 115 sunt salvați din mare.

Operațiunea *Barbarossa*

APRILIE-SEPTEMBRIE 1941

În primăvara lui 1941, în timp ce invazia lui Hitler în Iugoslavia obținea un succes rapid, Stalin se hotărăște să adopte o politică de precauție. La 13 aprilie, Uniunea Sovietică semnează un „acord de neutralitate” pe cinci ani cu Japonia, recunoscând regimul-marionetă al acesteia din Manchukuo. Acela era lucrul de care se temuse Chiang Kai-shek încă de la semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov. Chiang încercase, în 1940, să joace un rol dublu, făcând aluzii de pace Japoniei. Sperase să oblige Uniunea Sovietică să își mărească sprijinul pe care îl diminuase foarte mult și, astfel, să îi saboteze apropierea de Tokio. Însă Chiang mai știa că un acord cu japonezii le-ar oferi conducerea maselor chineze lui Mao și comuniștilor, pentru că ar fi fost considerat o trădare îngrozitoare și plină de lașitate.

După ce Japonia semnează Pactul Tripartit în septembrie 1940, Chiang, la fel ca Stalin, vede că posibilitatea ca Japonia să lupte împotriva Americii crescuse și era foarte încurajat de idee. Supraviețuirea Chinei depindea acum de Statele Unite, cu toate că Chiang bănuia că Uniunea Sovietică va sfârși, de asemenea, de partea alianței antifasciste. După previziunile lui, lumea avea să se polarizeze într-un mod mai coerent. Jocul de șah tridimensional avea să devină, în sfârșit, bidimensional.

Atât regimul sovietic, cât și cel japonez, care se urau, doreau să-și asigure propriul spate. În aprilie 1941, după semnarea pactului de neutralitate sovieto-japonez, Stalin își face apariția în gara Iaroslavski din Moscova pentru a-și lua rămas-bun de la ministrul de externe japonez, Matsuoko Yosuke, care era încă beat după ospitalitatea exagerată a liderului sovietic. În mulțimea de pe peron, Stalin îl zărește pe colonelul Hans Krebs, atașatul militar german (care avea să devină ultimul șef de Stat-Major, în 1945). Spre uimirea acestuia, Stalin îl bate pe spate și spune: „Trebuie să rămânem mereu prieteni, indiferent ce se va întâmpla”. Bonomia dictatorului intra în contradicție cu chipul său obosit și bolnăvicios. „Sunt sigur de asta”, răspunde Krebs după ce își revine din surpriză. Fără doar și poate i se părea greu de crezut că Stalin nu-și dăduse încă seama de faptul că Germania se pregătea de invazie.

Hitler era extrem de încrezător. Se hotărâse să ignore atât avertismentul lui Bismarck de a nu invada Rusia, cât și pericolele recunoscute ale unui război pe două fronturi. Își justifică ambiția îndelung înfrântă de a zdrobi „bolșevismul evreiesc” pretinzând că era calea cea mai sigură de a forța Marea Britanie să ajungă la un compromis. Odată ce Uniunea Sovietică ar fi fost înfrântă, Japonia avea să se afle în poziția de a atrage atenția americanilor către Pacific, departe de Europa. Însă obiectivul principal al conducerii naziste era să-și asigure petrolul și hrana Uniunii Sovietice, care, credeau ei, îi vor face invincibili. În cadrul Planului *Foamea* elaborat de secretarul de stat Herbert Backe, acapararea de către Wehrmacht a producției sovietice de alimente urma să ducă la moartea a treizeci de milioane de oameni, mai ales din orașe.

Hitler, Göring și Himmler aprobă cu entuziasm planul radical al lui Backe. Părea să ofere atât o soluție spectaculoasă pentru problema alimentară tot mai mare a Germaniei, cât și o armă importantă în războiul ideologic împotriva slavismului și a „bolșevismului evreiesc”. Wehrmachtul aprobă de asemenea. Dacă își hrănea cei trei milioane de oameni și cei 600 000 de cai din surse locale, dificultățile de aprovizionare pe distanțe atât de mari, cu transport feroviar insuficient, se vor diminua considerabil. La fel, prizonierii sovietici de război vor fi înfometați sistematic, conform programului. Astfel, Wehrmachtul devine participant activ, chiar și înainte să fie trase primele focuri, la un război ucigător de anihilare în masă.

La 4 mai 1941, flancat de adjunctul său Rudolf Hess și de mareșalul Göring, Hitler vorbește în Reichstag. Declară că statul național-socialist va „dura o mie de ani”. La șase nopți după aceea, Hess decolează într-un avion Messerschmitt 110, fără să avertizeze pe nimeni de la Berlin. Zboară în Scoția, la lumina lunii pline, și sare cu parașuta, însă își rupe glezna la aterizare. Astrologii îl convinseseră că ar putea aranja o pace cu Marea Britanie. Cu toate că era ușor tulburat, Hess își dădea foarte clar seama, la fel ca Ribbentrop, că o invazie în Uniunea Sovietică s-ar putea dovedi un dezastru. Însă această misiune de pace pe cont propriu era sortită unui eșec lamentabil.

Sosirea lui coincidea cu unul dintre cele mai mari raiduri germane. Luftwaffe, care, de asemenea, profită de „luna de bombardier”¹, atacă Hull și Londra, avariind Catedrala Westminster, Camera Comunelor, British Museum, numeroase spitale, centrul, Turnul Londrei și docurile. Bombele incendiare stârnesc 2 200 de incendii uriașe. Raidurile măresc numărul victimelor din rândurile civililor la 40 000 de morți și 46 000 de grav răniți.

Misiunea bizară a lui Hess provoacă stânjenală la Londra, consternare în Germania și neîncredere profundă la Moscova. Guvernul britanic gestionează greșit întregul episod. Ar fi trebuit să anunțe imediat că Hitler încercase să încheie pace și să respingă

¹ Lună plină, fără nori (n.red.)

imediat inițiativa. În schimb, Stalin era convins că avionul lui Hess fusese ghidat de serviciile secrete britanice. Bănuise de mult timp că Churchill încerca să-l provoace pe Hitler să atace Uniunea Sovietică. Astfel, se întreba dacă nu cumva Churchill, dușmanul înfocat al bolșevismului, complota cu Germania. Stalin deja ignorase toate avertismentele din Marea Britanie în legătură cu pregătirile germane de invadare a Uniunii Sovietice, numindu-le *angliiskaia provokația*. Chiar și informațiile detaliate de la propriile sale servicii secrete sunt respinse cu furie, de cele mai multe ori pe motiv că ofițerii din străinătate erau corupți de influențele străine.

Stalin încă mai crede în asigurarea lui Hitler, oferită într-o scrisoare de la începutul anului, că soldații germani erau mutați în est doar pentru a-i scoate din raza bombardamentelor britanice. Generalul-locotenent Filip Ivanovici Golikov, directorul lipsit de experiență al serviciilor secrete militare GRU, era, la rândul său, convins că Hitler nu va ataca Uniunea Sovietică înainte să cucerească Marea Britanie. Golikov refuză să îi transmită informațiile despre intențiile germane, primite de la serviciile secrete ale departamentului său, lui Jukov, șeful Statului-Major, sau lui Timoșenko, cel care îl înlocuise pe Voroșilov în funcția de comisar al apărării. Cu toate acestea, erau foarte conștienți de concentrarea de trupe a Wehrmachtului și întocmiseră un plan de urgență, datat 15 mai, în care discutau o lovitură preventivă, menită să perturbe pregătirile germane. În plus, Stalin aprobase, ca măsură de precauție, o concentrare generală de forțe cu 800 000 de rezerviști și aproape treizeci de divizii, detașate de-a lungul granițelor vestice ale Uniunii Sovietice.

Unii istorici revizioniști au încercat să sugereze că toate aceste mișcări au făcut parte dintr-un plan real de a ataca Germania, încercând astfel să justifice cumva invazia ulterioară a lui Hitler. Însă, în vara lui 1941, Armata Roșie, pur și simplu, nu era în stare să lanseze o ofensivă majoră și, în orice caz, decizia lui Hitler de a invada Uniunea Sovietică fusese luată cu mult timp înainte. Pe de altă parte, nu este exclus ca Stalin, alarmat de înfrângerea rapidă a Franței, să fi luat în considerare un atac preventiv în iarna lui 1941 sau, mai probabil, în 1942, când Armata Roșie ar fi fost mai bine instruită și echipată.

Tot mai multe informații de la serviciile secrete confirmau pericolul unei invazii germane. Stalin respinge rapoartele primite de la agentul său cel mai eficient, Richard Sorge, din ambasada germană de la Tokio. La Berlin, atașatul militar sovietic descoperise că 140 de divizii germane erau detașate de-a lungul graniței cu URSS. Ambasada sovietică de la Berlin chiar obținuse ca dovadă un ghid de fraze în rusă care urma să fie dat soldaților pentru a învăța să spună „Măinile sus!“, „Ești comunist?“, „Trag!“ și „Unde este președintele colhozului?“

Avertismentul cel mai uimitor vine din partea ambasadorului german la Moscova, contele Friedrich von der Schulenburg, un antinazist care ulterior avea să fie executat

pentru că făcuse parte din complotul de asasinare a lui Hitler de la 20 iulie 1944. Când i se spune de avertisment, Stalin explodează, neîncrăzător. „Acum, dezinformarea a ajuns la nivel de ambasadă!”, a exclamat el. Încă în stare de negare, liderul sovietic este convins că germanii, pur și simplu, încercau să exercite presiuni asupra lui ca să lase mai multe de la el într-un nou pact.

În mod ironic, sinceritatea lui Schulenburg este singura excepție în jocul abil de amăgire al diplomației germane. Chiar și disprețuitul Ribbentrop exploatează foarte inteligent bănuielele lui Stalin față de Churchill, pentru ca avertismentele britanice în privința Operațiunii *Barbarossa* să-i producă dictatorului sovietic o reacție contrară. De asemenea, Stalin fusese pus în temă în privința planurilor aliate de a bombarda câmpurile petrolifere de la Baku în timpul războiului cu Finlanda. Iar ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică în iunie 1940, pe care regele Carol o acceptase în urma presiunilor lui Ribbentrop, nu făcuse altceva decât să împingă România direct în îmbrățișarea cinică a lui Hitler.

Stalin încercase în continuare să-l împace pe Hitler trimițând în Germania cantități tot mai mari de cereale, combustibil, bumbac, metale și cauciuc cumpărat din Asia de Sud-Est, evitând blocada britanică. În timpul Pactului Molotov-Ribbentrop, Uniunea Sovietică a furnizat Reichului 26 000 de tone de crom, 140 000 de tone de mangan și peste două milioane de tone de petrol. În ciuda faptului că primise peste 80 de indicații clare în privința unei invazii germane – de fapt, probabil mai mult de 100 –, Stalin părea mai îngrijorat de „problema de securitate de-a lungul frontierei de nord-vest”, adică cea cu statele baltice. În noaptea de 14 iunie, cu o săptămână înaintea invaziei germane, 60 000 de estonieni, 34 000 de letoni și 38 000 de lituanieni sunt urcați cu forța în vagoane de vite și deportați în lagăre în îndepărtata Siberie. Stalin rămâne la fel de greu de convins chiar și când, în ultima săptămână înainte de invazie, navele germane părăsesc în grabă porturile sovietice, iar personalul ambasadei este evacuat.

„Acesta este un război de exterminare”, le spusese Hitler generalilor săi la 30 martie. „Comandanții trebuie să fie pregătiți să își sacrifice reticențele personale.” Singurul motiv de îngrijorare pentru ofițerii superiori era efectul asupra disciplinei. Instinctele lor viscerale – antislave, anticomuniste și antisemite – erau conforme cu ideologia nazistă, cu toate că mulți dintre ei disprețuiau partidul și pe oficialii acestuia. Foamea, li se spunea, va fi o armă de război, cu un număr estimativ de treizeci de milioane de cetățeni sovietici care urmau să moară înfometate. Aceasta va epura o parte din populație, lăsând doar un număr suficient cât să fie sclavi într-o „Grădină a Edenului” colonizată de germani. În sfârșit, visul de *Lebensraum* al lui Hitler părea aproape de realizare.

La 6 iunie, Wehrmachtul dă faimosul „Ordin comisar”, prin care respinge în mod explicit orice respectare a legii internaționale. Acesta, împreună cu alte instrucțiuni,

cerea ca politrucii sovietici, comuniștii cu carnet de partid, sabotorii și evreii bărbați să fie împușcați ca partizani.

În noaptea de 20 iunie, OKW emite cuvântul de cod *Dortmund*. În jurnalul de război scria: „Astfel, începutul atacului este stabilit prin ordin definitiv pentru 22 iunie. Ordinul va fi transmis Grupurilor Armatei“. Hitler, entuziasmat de marele moment, se pregătește să plece către noul Cartier General al Führerului de lângă Rastenburg, care primise numele de cod *Wolfsschanze*, sau Vizuina Lupului. Era convins că Armata Roșie și întregul sistem sovietic se vor prăbuși. „Trebuie doar să batem la ușă și întreg edificiul putred se va năruși“, le spusese el comandanților săi.

Ofițerii de la granița estică aveau însă îndoilele lor. Unii recitiseră povestirea generalului Armand de Caulaincourt despre marșul lui Napoleon spre Moscova și retragerea cumplită. Ofițerii și soldații mai vârstnici, care luptaseră în Rusia în Primul Război Mondial, erau, la rândul lor, neliniștiți. Cu toate acestea, seria de cuceriri triumfătoare ale Wehrmachtului – în Polonia, Scandinavia, Țările de Jos, Franța și Balcani – îi asigurau pe majoritatea germanilor că forțele lor erau invincibile. Ofițerii le spuneau oamenilor lor că erau „în ajunul celei mai mărețe ofensive din istorie“. Erau mobilizați aproape trei milioane de soldați germani, care curând aveau să fie susținuți de armate din Finlanda, România, Ungaria și chiar Italia, în cruciada împotriva bolșevismului.

În pădurile de mesteceni care ascundeau vehiculele parcate, cartierele generale plasate în corturi, regimentele de recunoaștere și unitățile de luptă, ofițerii își informează oamenii. Îi asigură că vor avea nevoie de doar trei sau patru săptămâni pentru a zdrobi Armata Roșie. „Măine-dimineață la prima oră“, scria un ofițer dintr-o divizie de vânători de munte, „pornim, slavă Domnului, împotriva dușmanului nostru de moarte, bolșevismul. Mie, personal, mi s-a ridicat o mare piatră de pe inimă. În sfârșit, această nesiguranță s-a încheiat și știm cum stăm. Sunt foarte optimist... Și cred că dacă putem să luăm tot pământul și materia primă până la Urali, atunci Europa va putea să se hrănească singură, iar războiul pe mare va putea dura oricât.“ Un ofițer din Divizia SS *Das Reich* era și mai încrezător. „Convingerea mea este că distrugerea Rusiei nu va dura mai mult decât a Franței, astfel că presupunerea mea că voi intra în concediu în august va fi corectă.“

La miezul nopții, în acea seară din toiu verii, primele unități înaintază în poziție de atac în timp ce ultimul tren de marfă cu produse sovietice trecea pe lângă ei în drum spre Germania. Siluetele întunecate ale blindatelor în formație emiteau nori de gaze de eșapament la pornirea motoarelor. Regimentele de artilerie își scot plasele de camuflaj de pe tunuri pentru a le duce pe poziție, aproape de mormanele de obuze ascunse în locul de tragere. De-a lungul țărmului vestic al râului Bug, bărci gonflabile de asalt erau târate la marginea mlăștinoasă, iar oamenii vorbeau în șoaptă, pentru ca vocea să nu le fie purtată peste apă până la grănicerii NKVD. Vizavi de marea

fortăreață Brest-Litovsk, pe drum fusese răspândit nisip, pentru ca bocancii lor să nu facă zgomot. Era o dimineață răcoroasă și senină, cu ceață pe pajiști. Gândurile oamenilor se îndreptau instinctiv către soțiile și copiii lor sau către iubite și părinți, toți adormiți acasă în Germania și complet neștiutori în privința acelei acțiuni mărețe.

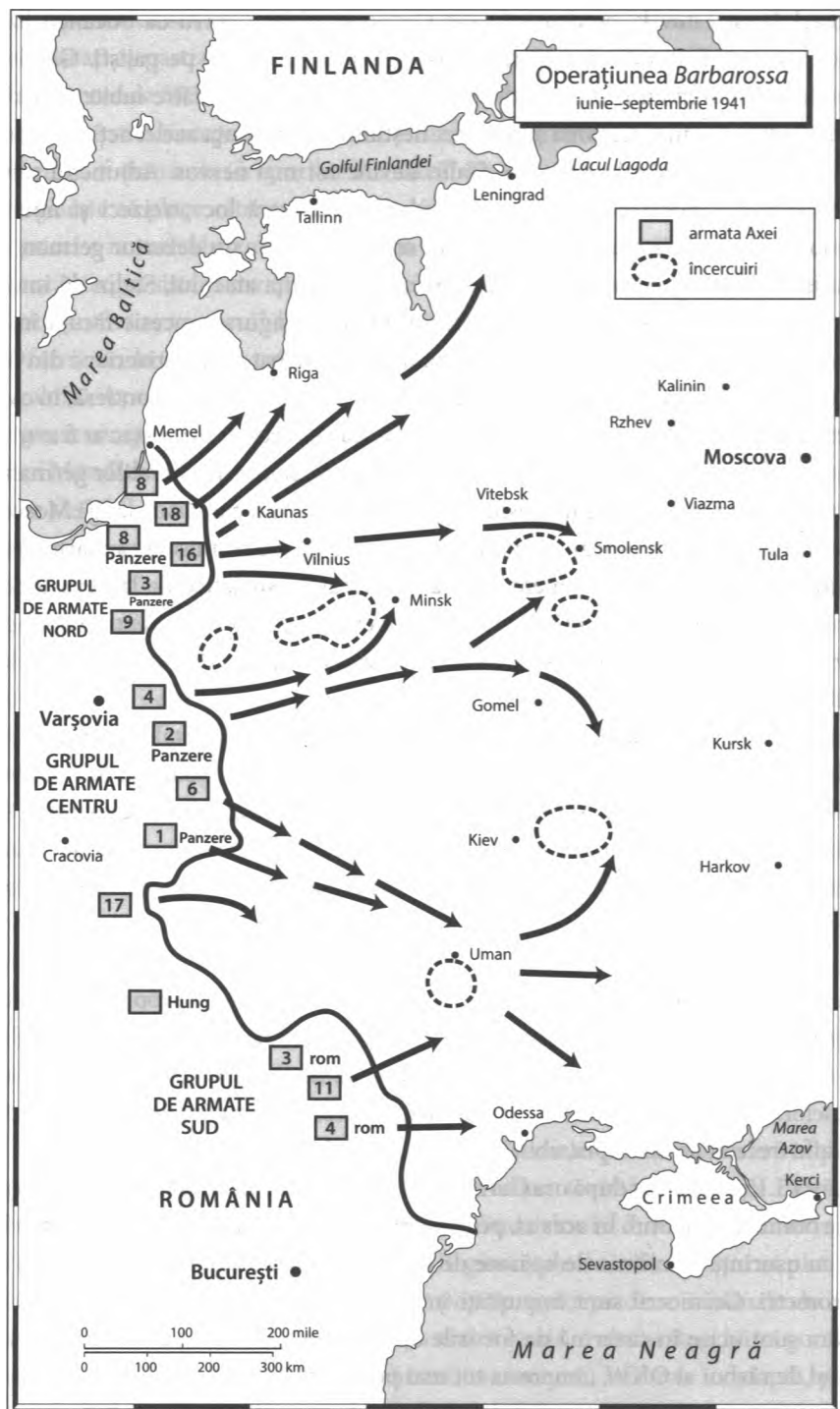
În seara de 21 iunie, la Kremlin, Stalin devine tot mai nervos. Adjunctul șefului NKVD tocmai raportase că în ziua precedentă avuseseră loc „treizeci și nouă de incursiuni aeriene la granița URSS“. Când i se spune despre un dezertor german, fost comunist, care trecuse granița ca să avertizeze în privința atacului, Stalin dă imediat ordin ca acesta să fie împușcat pentru dezinformare. Singura concesie făcută în fața generalilor săi tot mai disperați este să pună în așteptare bateriile antiaeriene din jurul Moscovei și să dea un ordin de avertizare pentru comandanții de la frontieră, în care li se cere să fie pregătiți, dar să nu tragă. Stalin se agăța de ideea că orice atac ar fi avut loc, acela nu ar fi fost pornit de Hitler. Ar fi fost doar o *provokația* a generalilor germani.

Stalin se retrage la culcare neobișnuit de devreme, în conacul său de lângă Moscova. Jukov îl sună la 4.45 dimineața și insistă să se trezească. Se primiseră rapoarte despre un raid german de bombardament asupra bazei navale sovietice de la Sevastopol și despre alte atacuri. Stalin rămâne mult timp tăcut, respirând greu, apoi îi spune lui Jukov că soldații nu aveau voie să riposteze cu artilerie. Urma să convoace o întâlnire a Politburo.

Când acesta se reunește la Kremlin la ora 5.45 dimineața, Stalin încă refuză să creadă că Hitler știa de acel atac. Lui Molotov i se spune să-l convoace pe Schulenburg, care îl informează că între Germania și Uniunea Sovietică era stare de război. După avertismentul său precedent, Schulenburg este uimit de mirarea produsă de anunțul său. Molotov, zguduit, se întoarce la întâlnire pentru a-l anunța pe Stalin. Se lasă o tăcere apăsătoare.

La primele ore ale zilei de 22 iunie, chiar de-a curmezișul Europei de Est, de la Marea Baltică la Marea Neagră, zeci de mii de ofițeri germani se uită la ceasurile sincronizate, la lumina unei torțe camuflate. Chiar la fix, aud în spatele lor motoarele avioanelor. Soldații în așteptare ridică privirea spre cerul nopții, în vreme ce escadrele Luftwaffe treceau pe deasupra, zburând spre răsărit de-a lungul orizontului estic.

La ora 3.15 dimineața după ora Germaniei (cu o oră în urma Moscovei), artileria grea începe bombardamentul. În acea zi, prima a războiului sovieto-german, Wehrmachtul trece cu ușurință prin linia de apărare de la graniță, de-a lungul unui front de 1 800 de kilometri. Grănicerii sunt împușcați în timp ce încă erau în chiloți, iar familiile acestora sunt ucise în cazarmă de focurile de artilerie. „În cursul dimineții“, scria în jurnalul de război al OKW, „impresia tot mai puternică era că luarea prin surprindere avusese succes pe toate planurile“. Unul după altul, cartierele generale ale armatei



raportează că toate podurile de pe front fuseseră capturate intacte. În doar câteva ore, formațiunile de blindate din frunte năvăleau în depozitele sovietice de provizii.

Armata Roșie era aproape complet nepregătită. În lunile de dinainte de invazie, liderul sovietic o obligase să înainteze de pe Linia Stalin spre frontiera veche și să stabilească o apărare de-a lungul graniței Molotov-Ribbentrop. Nu se făcuse suficient de mult pentru pregătirea noilor poziții, în ciuda încercărilor energice ale lui Jukov. Mai puțin de jumătate din punctele întărite aveau tunuri. Regimentele de artilerie nu aveau tractoare, care fuseseră trimise să ajute la recoltă. Iar aviația sovietică este prinsă la pământ, cu avioanele aliniate în rânduri, reprezentând ținte ușoare pentru loviturile preventive ale Luftwaffe asupra a șazezi și șase de aerodromuri. Aproximativ 1 800 de avioane de vânătoare și de bombardament au fost distruse în prima zi a atacului, majoritatea la sol. Luftwaffe pierde doar treizeci și cinci de avioane.

Chiar și după campaniile fulgerătoare ale lui Hitler împotriva Poloniei și Franței, planul de apărare al sovieticilor pornea de la premisa că vor avea la dispoziție între zece și cincisprezece zile înainte ca forțele principale să intre în luptă. Refuzul lui Stalin de a reacționa și brutalitatea Wehrmachtului nu le-au lăsat timp deloc. Trupele de comando *Brandenburg* din Regimentul 800 se infiltraseră înainte de atac sau se parașutaseră pentru a asigura podurile și a tăia liniile telefonice. În sud, naționaliștii ucraineni fuseseră trimiși pentru a crea haos și a stârni o revoltă împotriva stăpânilor sovietici. Ca rezultat, comandanții sovietici nu aveau nici cea mai vagă idee ce se întâmpla și s-au trezit în imposibilitatea de a da ordine sau de a lua legătura cu superiorii lor.

De la granița prusacă din est, Grupul de Armate Nord al feldmareșalului Wilhelm Ritter von Leeb atacă din statele baltice și se îndreaptă spre Leningrad. Înaintarea sa este ajutată mult de trupele *Brandenburg* în uniforme sovietice maro, care, la 26 iunie, capturaseră calea ferată dublă și podurile de peste râul Dvina. Corpul LVI Panzere al generalului-locotenent von Manstein, care înainta cu aproape optzeci de kilometri pe zi, urma să ajungă la jumătatea drumului în doar cinci zile. Acest „sprint puternic”, scria el mai târziu, „a reprezentat visul împlinit al oricărui comandant de tancuri”.

La nord de mlaștinile Pripet, Grupul de Armate Centru, comandat de feldmareșalul Fedor von Bock, înainta rapid în Belarus, unde avea să se lupte în curând într-o mare bătălie de încercuire în jurul orașului Minsk împreună cu grupurile de blindate ale lui Guderian și ale generalului de armată Hermann Hoth. Singura rezistență îndârjită întâlnită vine din partea fortăreței masive Brest-Litovsk de la graniță. Divizia 45 Infanterie austriacă suferă pierderi grele, mult mai multe decât în întreaga campanie din Franța, când grupurile sale de acțiune încearcă să-i scoată afară pe apărători cu aruncătoare de flăcări, gaze lacrimogene și grenade. Supraviețuitorii, care sufereau teribil de sete și nu aveau echipament medical, luptă timp de trei săptămâni, până sunt

răniți sau rămân fără muniție. Însă, la întoarcerea lor în 1945 din prizonieratul german, curajul lor incredibil nu i-a salvat de gulag. Stalin dăduse un ordin prin care capitularea era considerată trădare față de patria mamă.

Grănicerii din NKVD se luptă, de asemenea, cu disperare, atunci când nu sunt luați prin surprindere. Însă, de cele mai multe ori, ofițerii Armatei Roșii își părăseau oamenii, fugind înspăimântați. Cu comunicațiile în haos, comandanții erau paralizați fie din cauza lipsei instrucțiunilor, fie de ordine de contraatac care nu aveau nicio legătură cu situația de la fața locului. Epurarea din Armata Roșie îi lăsase pe ofițerii fără experiență la comanda unor divizii și corpuri întregi de armată, iar frica de denunț și arestare de către NKVD distrusese orice inițiativă. Chiar și cel mai curajos comandant tremura și transpira de frică dacă ofițerii cu epoleta verzi și șapca NKVD apăreau brusc în cartierul său general. Contrastul cu sistemul *Auftragstaktik* al Armatei Germane, în care comandanții tineri primeau o misiune, apoi erau lăsați să o ducă la capăt cum credeau ei că era mai bine, nu putea fi mai mare.

Grupul de Armate Sud, comandat de feldmareșalul von Rundstedt, înaintea în Ucraina. Rundstedt este sprijinit curând de două armate românești, dornice să recucerească Basarabia de la sovietici. Dictatorul și comandantul lor suprem, mareșalul Ion Antonescu, îl asigurase pe Hitler cu zece zile în urmă: „Sigur că voi participa de la bun început. Când vine vorba de acțiuni împotriva slavilor, puteți conta întotdeauna pe România“.

Stalin, după ce întocmește un discurs în care anunța invazia, îi spune lui Molotov să îl citească la amiază la postul de radio sovietic. Acesta este transmis prin difuzoare către mulțimile de pe străzi. Discursul rostit mecanic al ministrului de externe se încheie cu declarația: „Cauza noastră este una dreaptă, inamicul va fi zdrobit, victoria va fi a noastră“. În ciuda tonului său plat, oamenii sunt înfuriați de acea încălcare a teritoriului patriei. La centrele de recrutare se formează imediat cozi uriașe de voluntari. Însă apar și alte cozi, mai puțin ordonate, la care oamenii înspăimântați cumpărau alimente conservate ori uscate sau retrăgeau bani din bănci.

De asemenea, exista și un sentiment ciudat de ușurare că atacul trădător eliberase Uniunea Sovietică de alianța împotriva firii cu Germania nazistă. Tânărul fizician Andrei Saharov este întâmpinat mai târziu de o mătușă într-un adăpost antiaerian în timpul unui raid al Luftwaffe asupra Moscovei. „Pentru prima dată de ani buni“, spunea ea, „mă simt rusoaică din nou!“ Și la Berlin sunt exprimate sentimente asemănătoare de ușurare că, în sfârșit, se luptau cu „adevăratul dușman“.

Escadrițele de vânătoare ale aviației Armatei Roșii, cu piloți fără experiență în apărare de zbor învechite, nu aveau aproape nicio șansă împotriva Luftwaffe. Așii avioanelor de luptă germane încep în curând să înregistreze succese uriașe și își numesc

victoriile atât de ușoare drept „infanticide“. Oponenții lor sovietici se simțeau înfrânți din punct de vedere psihologic încă dinainte să își întâlnească inamicul. Dar, cu toate că mulți piloți evitau bătălia, începea să crească în ei dorința de răzbunare. Câțiva dintre cei mai curajoși pur și simplu se izbeau de avionul german dacă apucau, știind că nu aveau șanse să ajungă în spatele lui pentru a-l doborî cu mitralierele.

Romancierul și corespondentul de război Vasili Grossman descria cum aștepta ca avioanele unei escadrelor de vânătoare să revină pe un aerodrom de lângă Gomel, în Belarus. „În sfârșit, după un atac de succes asupra unei coloane germane, avioanele s-au întors și au aterizat. Avionul comandantului avea carne umană rămasă în radiator. Asta pentru că avionul însoțitor trăsese într-un camion cu muniție care explodase chiar în momentul în care comandantul zbura pe deasupra lui. Acesta din urmă, Poppe, scoate mizeria cu o pilă. Apoi cheamă un doctor care examinează cu atenție masa însângărată și declară «carne ariană!» Râd cu toții. Da, au venit vremuri fără milă, vremuri de fier!“

„Rușii sunt inamici puternici“, scria un soldat german. „Abia putem să luăm câțiva prizonieri, și trebuie să îi împușcăm pe toți.“ În timpul înaintării, unii trag de distracție la țintă în grupurile de prizonieri din Armata Roșie care sunt conduși către lagăre improvizate, unde erau lăsați să moară de foame. Mai mulți ofițeri germani sunt îngroziți, însă majoritatea se îngrijorau din cauza lipsei de disciplină.

În tabăra sovieticilor, NKVD-ul lui Beria masacrează prizonierii din închisorile de lângă linia frontului pentru a nu fi salvați de înaintarea germană. Aproape 10 000 de prizonieri polonezi sunt uciși. Doar în orașul Lvov NKVD ucide aproximativ 4 000 de oameni. Mirosul cadavrelor în descompunere în căldura de sfârșit de iunie se simțea în tot orașul. Măcelul făcut de NKVD îi determină pe naționaliștii ucraineni să înceapă un război de gherilă împotriva asupritorilor sovietici. Într-o dezlănțuire de teamă și ură, NKVD masacrează alți 10 000 de prizonieri în Basarabia și statele baltice, pe care le ocupase în anul precedent. Alți prizonieri sunt obligați să înainteze spre est, cu gărzile NKVD împușcându-i pe toți cei care cădeau.

La 23 iunie, Stalin organizează un Cartier General Suprem de comandă, dându-i vechiul nume țarist de STAVKA. Câteva zile mai târziu, intră în Comisariatul Apărării însoțit de Beria și Molotov. Acolo îi găsesc pe Timoșenko și Jukov, care încercau în zadar să stabilească o ordine de-a lungul frontului uriaș. Minsk-ul tocmai se predase. Stalin privește hărțile și citește câteva rapoarte. E zguduit să afle că situația era chiar mai dezastruoasă decât se temuse. Îi înjură pe Timoșenko și pe Jukov, care ripostează pe măsură. „Lenin a înființat statul nostru“, a fost auzit spunând „iar noi ne-am bătut joc de el.“

Liderul sovietic dispare la conacul său de la Kunțevo, lăsându-i pe ceilalți membri ai Biroului Politic uimiți. Unii murmurau că Molotov ar trebui să-i preia postul, însă

erau mult prea speriați ca să facă vreo mișcare împotriva dictatorului. La 30 iunie, decid înființarea unui Comitet de Stat al Apărării, cu putere absolută. Se duc la Kunțevo să se consulte cu Stalin. Îl găsesc tras la față și obosit, convins că veniseră să îl aresteze. Îi întreabă care era scopul vizitei lor. Când aceștia îi explică faptul că el trebuia să conducă acest cabinet de urgență de război, își trădează surprinderea, însă acceptă să preia rolul. Au existat sugestii că plecarea lui Stalin de la Kremlin era un complot în tradiția lui Ivan cel Groaznic, pentru a-i face pe eventualii oponenți ai Biroului Politic să-și arate fața, ca să poată fi zdrobiți, însă acestea nu sunt altceva decât speculații.

Stalin revine la Kremlin în ziua următoare, la 1 iulie. Două zile mai târziu, transmite el însuși un mesaj către poporul sovietic. Instinctele sale îl ajutaseră. Își surprinde ascultătorii adresându-li-se cu „Tovarăși, cetățeni, frați și surori“. Niciun conducător de la Kremlin nu se adresase vreodată poporului într-un limbaj atât de familiar. Îi cheamă să apere patria-mamă, într-o politică de pământ pârjolit a unui război total, evocând Războiul Patriotic împotriva lui Napoleon. Stalin înțelegea că sovieticii erau mai dispuși să-și dea viața pentru țară decât pentru orice ideologie comunistă. Știind că patriotismul este modelat de război, Stalin se gândea că acea invazie îl va reinvia. Nu ascunde gravitatea situației, însă nu își recunoaște partea de vină în acea catastrofă. De asemenea, dă ordin de recrutare din rândul poporului – *narodnoe opolchenie*. Aceste batalioane de miliție, formate din carne de tun, prost înarmate, urmau să încetinească înaintarea diviziilor germane de blindate aproape numai cu trupurile lor.

Suferința îngrozitoare a civililor prinși în luptă nu intra în calculele lui Stalin. Refugiații, care mânau în față vitele din colhozuri, încercau în van să rămână înaintea diviziilor de blindate. La 26 iunie, scriitorul Aleksandr Tvardovski vede de pe fereastra vagonului o priveliște extraordinară atunci când trenul oprește într-o haltă din Ucraina. „Întregul câmp era plin de oameni care stăteau întinși, erau așezați sau mișunau“, scria el în jurnalul său. „Aveau boccele, traiste, geamantane, copii și cărucioare. Niciodată n-am văzut atâtea obiecte de gospodărie, pe care oamenii le luaseră cu ei când părăsiseră în grabă casa. Probabil erau zeci de mii de oameni pe acea câmpie... Câmpia s-a ridicat, a început să se miște, a înaintat spre calea ferată, spre tren, a început să bată în pereții și ferestrele vagoanelor. Părea în stare să scoată trenul de pe șine. Trenul a început să se miște“.

Sute, dacă nu mii de oameni au murit în timpul bombardamentelor asupra orașelor din Belarus. Supraviețuitorii nu au avut o soartă mai bună în încercarea lor de a fugi spre est. „După ce Minsk-ul a început să ardă“, relatea un ziarist, „orbii din căminele de invalizi mergeau spre autostradă într-un șir lung, legați între ei cu prosoape.“ Deja exista un număr foarte mare de orfani de război, copii ai căror părinți muriseră sau

se pierduseră în haos. Bănuind că unii dintre ei erau folosiți pentru spionaj de către germani, NKVD nu îi tratează cu prea multă blândețe.

După succesul răsunător din Franța, formațiunile de panzere înaintează în grabă pe vremea perfectă de vară, lăsând diviziile de infanterie să le prindă din urmă cât de repede puteau. Uneori, când avangarda de tancuri rămânea fără muniție, avioane Heinkel 111 erau trimise să parașuteze provizii. Liniile de înaintare prin căldura zilei puteau fi ghicite după satele în flăcări, norii de fum ridicați de vehicule și după tropăitul susținut al infanteriei în marș și al artileriei trase de cai. Artileriștii care călăreau pe antetrenuri erau acoperiți de un praf alb, care îi făcea să semene cu statuile de teracotă, iar animalele lor de povară tușeau cu o regularitate resemnată. Peste 600 000 cai, adunați din toată Europa, la fel ca pentru *La Grande Armée* a lui Napoleon, formau baza de transport pentru cea mai mare parte a Wehrmachtului în timpul campaniei. Provițiile în rații, muniția și chiar ambulanțele de pe câmpul de luptă depindeau de cai. Dacă n-ar fi existat numărul uriaș de mijloace de transport motorizate pe care armata franceză nu reușise să le distrugă înainte de armistițu – subiect care provoacă furia lui Stalin –, mecanizarea armatei germane s-ar fi limitat aproape în întregime la cele patru grupuri de panzere.

Cele două formațiuni mari de blindate ale Grupului de Armate Centru realizaseră deja prima lor încercuire majoră, blocând patru armate sovietice însumând 417 000 de oameni în enclava Bialistok, la vest de Minsk. Grupul al III-lea Panzere al lui Hoth de pe partea nordică a acțiunii de învăluire și Grupul al II-lea Panzere al lui Guderian din sud fac joncțiunea la 28 iunie. Avioanele de bombardament și Stuka din Flota a 2-a Aeriană atacă apoi forțele prinse în capcană ale Armatei Roșii. Această înaintare însemna că Grupul de Armate Centru avansase mult spre „podul de pământ” dintre râurile Dvina, care se vărsa în Marea Baltică, și Nipru, care curgea către Marea Neagră.

Generalul Dmitri Pavlov, comandantul tancurilor sovietice în Războiul Civil Spaniol, acum șeful nefericit al Frontului de Vest, este înlocuit de mareșalul Timoșenko. (În Armata Roșie, un front reprezenta o formațiune militară asemănătoare unui grup de armate.) Pavlov este arestat la scurt timp, împreună cu alți ofițeri superiori de sub comanda sa, apoi supus unui proces sumar și executat de către NKVD. Mai mulți ofițeri superiori disperați se sinucid, unul zburându-și creierii în fața lui Nikita Hrușciiov, comisarul pentru Ucraina.

În nord, grupul de armate al lui Leeb este întâmpinat cu bucurie în statele baltice după îndelungata opresiune sovietică și după valurile de deportări din săptămâna precedentă. Grupurile de naționaliști îi atacă pe sovieticii în retragere și ocupă orașele. Regimentul 5 Carabinieri Motorizat al NKVD este trimis la Riga pentru a restabili ordinea, fapt care însemna represalii imediate asupra populației letone. „În fața

cadavrelor camarazilor noștri căzuți, membrii regimentului au jurat să zdrobească fără milă reptilele fasciste și, în aceeași zi, burghezia de la Riga a simțit pe pielea ei răzbunarea noastră“. Însă foarte curând sunt obligați, la rândul lor, să se retragă de-a lungul coastei baltice.

La nord de Kaunas, în Lituania, un corp sovietic mecanizat îi surprinde pe germanii care înaintau cu un contraatac în care folosesc tancuri KV grele. Obuzele panzerelor ricoșează din ele și tancurile sunt învinse abia după aducerea tunurilor de 88 mm. Frontul de Nord-Vest sovietic se retrage în Estonia, hărțuit de forțele naționaliste improvizate, la care nu se așteptaseră nici Armata Roșie, nici germanii. Chiar înainte să ajungă germanii, încep pogromurile criminale împotriva evreilor, acuzați că le țineau partea bolșevicilor.

Grupul de Armate Sud al lui Rundstedt este mai puțin norocos. Generalul-colonel Mihail Kirponos, care comanda Frontul de Sud-Vest, fusese avertizat deja de grănicerii NKVD în privința atacului. De asemenea, avea forțe mai puternice, întrucât acela era locul în care Timoșenko și Jukov se așteptau să aibă loc invazia principală. Kirponos primește ordin să lanseze un contraatac masiv, cu cinci corpuri mecanizate. Cel mai puternic, cu tancuri KV grele, la care se adaugă noile tancuri T-34, era comandat de generalul-maior Andrei Vlasov. Însă Kirponos nu reușește să-și distribuie eficient forțele, întrucât liniile telefonice terestre fuseseră tăiate, iar formațiunile sale erau prea răspândite.

La 26 iunie, Grupul 1 Panzere al generalului de cavalerie von Kleist înaintează către Rovno, obiectivul principal fiind Kievul, capitala Ucrainei. Kirponos comandă cinci dintre corpurile sale mecanizate, cu rezultate foarte diferite. Germanii sunt uimiți să afle că noile tancuri T-34 și tancurile KV grele erau superioare tuturor tancurilor lor, însă chiar și comisarul poporului pentru apărare considerase precizia tirului tancurilor sovietice drept „inadecvată în prag de război“, iar din 14 000 de tancuri sovietice, la 22 iunie, doar 3 800 erau gata de luptă“. Instruirea, tacticile, comunicațiile radio și viteza de reacție a armatei germane în rândul echipajelor tancurilor erau în general mult superioare. În plus, beneficiau de un sprijin considerabil din partea avioanelor Stuka. Pericolul cel mai mare era încrederea de sine excesivă. Generalul-maior Constantin Rokossovski, fost ofițer de cavalerie de origine poloneză, care mai târziu avea să devină unul dintre comandanții cei mai buni din război, reușește să atragă Divizia 13 Panzere într-o ambuscadă cu artilerie, după ce tancurile lor învechite fuseseră distruse cu o zi înainte.

Confruntat cu o panică permanentă și dezertări în masă, Kirponos introduce „detașamente de blocare“ pentru a-i face pe oameni să revină în luptă. Zvonurile exagerate produc haos, așa cum se întâmplase în Franța. Însă contraatacurile sovietice, chiar dacă se dovedesc costisitoare și fără succes, cel puțin reușesc să întârzie înaintarea

germană. La ordinul lui Stalin, Nikita Hrușciiov inițiasse deja o acțiune masivă de evacuare a utilajelor din fabricile și atelierele ucrainene. Acest proces, realizat cu extremă eficiență, reușește să transporte cu trenul grosul industriei republicii înapoi către Urali și dincolo de aceștia. Operațiuni asemănătoare sunt întreprinse la o scară mai mică în Belarus și în alte zone. În total, 2 593 de unități industriale sunt mutate în decursul anului. Acest lucru îi permite Uniunii Sovietice să reia producția de armament departe de raza avioanelor de bombardament germane.

De asemenea, Biroul Politic decide să trimită, în mare secret, trupul mumificat al lui Lenin, împreună cu rezervele de aur și tezaurul țarist, de la Moscova la Tyumen, în vestul Siberiei. Un tren special, cu toate substanțele chimice necesare și oameni de știință care să mențină cadavrul conservat, pleacă la începutul lui iulie, păzit de soldații NKVD.

La 3 iulie, generalul Halder nota în jurnalul său că „probabil nu e exagerat să spunem că în două săptămâni am câștigat campania din Rusia”. Însă recunoaște că imensitatea țării și rezistența permanentă îi va ține ocupați pe invadatori „multe săptămâni de acum înainte”. În Germania, un sondaj al SS arăta că oamenii pariau pe cât de repede se va încheia războiul. Unii erau convinși că armatele lor se aflau deja la câteva sute de kilometri de Moscova, însă Goebbels încearcă să atenueze acea speculație. Nu dorea ca victoria lor să fie subminată de impresia că obținerea ei durase mai mult decât se așteptaseră.

Imensitatea copleșitoare a întinderii de pământ pe care o invadasese Wehrmachtul, cu orizonturile sale fără sfârșit, începe să își facă efectul asupra așa-zisului *Landser* german, după cum era denumit infanteristul obișnuit. Cei din regiunile alpine erau cei mai deprimați de netezimea a ceea ce părea a fi un ocean infinit de pământ. Formațiunile din linia frontului aveau să afle curând că, spre deosebire de cei din Franța, soldații sovietici continuau să lupte chiar și după ce erau încercuiți. Deschideau brusc focul din ascunzătorile lor din câmpurile vaste de porumb și îi atacau pe soldații trimiși ca întăriri sau cartierele generale care se mutau mereu. Toți cei prinși vii erau împușcați ca partizani.

Mulți cetățeni sovietici sufereau, de asemenea, de un optimism exagerat. Unii își spuneau că proletariatul german se va ridica împotriva stăpânilor săi naziști, acum că aceștia atacau „patria-mamă a celor asupriți”. Însă cei care își puneau pe perete hărți pentru a marca succesele Armatei Roșii erau nevoiți să le dea curând jos, întrucât devenea tot mai clar cât de adânc înaintase Wehrmachtul pe teritoriul sovietic.

Dar entuziasmul triumfător al armatelor germane începe curând să scadă. Marile bătălii de încercuire, mai ales cea de la Smolensk, devin tot mai dificile. Formațiunile de blindate își fac manevrele cu ușurință, însă nu dispun de suficientă infanterie mecanizată pentru a menține încercuirile uriașe sub atacurile venite atât din interior, cât

și din exterior. Mulți soldați sovietici reușesc să se strecoare din încercuire înainte ca infanteriștii germani să ajungă cu greu la destinație, înțepeniți și cu picioarele umflate de la marșurile de până la cincizeci de kilometri pe zi în echipament complet. Iar acei soldați din Armata Roșie care rămân încercuiți nu se predau. Continuă să lupte cu un curaj disperat, chiar dacă acesta era indus de multe ori de comisarii și ofițerii care îi amenințau cu arma. Rămăși fără muniție, oamenii înaintau în valuri, urlând, încercând să spargă cordonul. Unii atacau formând un lanț, iar mitralierele germane îi secerau, armele fiind de multe ori supraîncălzite de la folosirea neîntreruptă. Urletele răniților continuau timp de ore bune după aceea, răcâind nervii soldaților germani epuizați.

La 9 iulie, cade orașul Vitebsk. La fel ca Minsk, Smolensk și mai apoi Gomel și Chernigov, acesta era un infern de case din lemn în flăcări, aprinse de raidurile Luftwaffe. Incendiile erau atât de intense, încât mulți soldați germani, în vehiculele lor, dădeau înapoi. La Smolensk este nevoie de treizeci și două de divizii germane pentru a desființa ceaunul (*Kessel*), așa cum numeau ei încercuirile. *Kesselschlacht*, sau bătălia din ceaun, încetează abia la 11 august. Forțele sovietice suferă 300 000 de „pierderi irecuperabile“, bărbați uciși sau luați prizonieri, alături de 3 200 de tancuri și 3 100 de tunuri. Însă contraatacurile sovietice din est ajută mai bine de 100 000 de oameni să fugă, iar întârzierea înaintării germane s-a dovedit esențială.

Vasili Grossman vizitează un spital militar. „Erau vreo nouă sute de răniți într-un mic luminiș de plop tineri. Acolo se amestecau cârpe pline de sânge, bucăți de carne, gemete, văicăreli stinse, sute de ochi întunecați, suferinzi. Doctorița tânără și roșcată își pierduse vocea – operase toată noaptea. Chipul i se albise și părea gata să leșine.“ Aceasta îi spune zâmbind cum îl operase pe prietenul lui, poetul Iosif Utkin. „În timp ce făceam incizii, el îmi recita poezii.“ Abia i se auzea vocea, și, ca să se facă înțeleasă, se ajuta de gesturi. Soseau neîncetat răniți. Toți erau learcă de sânge și ploaie.

În ciuda înaintării sale formidabile și a montării de indicatoare spre Moscova, armata germană de pe Frontul de Est începuse brusc să se teamă că, în definitiv, era posibil să nu obțină victoria în acel an. Cele trei grupuri de armată suferiseră 213 000 de pierderi. Cifra reprezenta doar o zecime din pierderile sovieticilor, însă, dacă războiul de uzură mai continua mult, Wehrmachtul urma să întâmpine greutăți în a-și apăra liniile de aprovizionare, prea lungi ca să înfrângă forțele sovietice rămase. Gândul de a lupta pe iarna rusească era foarte îngrijorător. Germanii nu reușiseră să distrugă Armata Roșie în vestul Uniunii Sovietice, iar acum întinderea de pământ eurasiatică se deschidea larg în fața lor. Frontul de 1 500 de kilometri devenise unul de 2 500 de kilometri.

Estimările în privința forțelor sovietice, oferite de serviciile de informații ale armatei se dovedesc curând nerealiste. „La începutul războiului“, scria generalul Halder

la 11 august, „știam de existența a 200 de divizii inamice. Deja am numărat peste 360.” Faptul că o divizie sovietică putea fi mult inferioară ca putere de luptă în raport cu una germană nu oferea destule asigurări. „Dacă zdrobim o duzină, rușii, pur și simplu, formează alta”.

Pentru ruși, ideea că germanii urmau același traseu spre Moscova precum Napoleon era traumatizantă. Însă ordinul lui Stalin de a organiza contraatacuri masive în vest, spre Smolensk, avusese efect, cu toate că prețul în oameni și echipamente se dovedește unul uriaș. Aceste contraatacuri contribuie la decizia lui Hitler de a ordona Grupului de Armate Centru să intre în defensivă, în timp ce Grupul de Armate Nord înainta spre Leningrad, iar Grupul de Armate Sud către Kiev. Grupul al 3-lea Panzere este direcționat spre Leningrad. Hitler, conform generalului-locotenent Alfred Jodl, din Statul-Major OKW, dorea să evite greșelile lui Napoleon.

Feldmareșalul von Bock este îngrozit de acea schimbare de priorități, la fel ca alți comandanți, care presupuneau că Moscova, centrul comunicațiilor sovietice, va rămâne obiectivul principal. Însă mai mulți generali considerau că, înainte să avanseze spre Moscova, forțele sovietice uriașe care apărau Kievul trebuiau eliminate, ca să nu atace flancul sudic.

La 29 iulie, Jukov îl avertizează pe Stalin că Kievul ar putea fi încercuit și insistă în favoarea abandonării capitalei ucrainene. *Vojd*, șeful, după cum era cunoscut Stalin, îi spune lui Jukov că vorbea prostii. Jukov cere să fie demis din funcția de șef al Statului-Major. Stalin îi încredințează comanda Frontului de Rezervă, însă îl păstrează ca membru al STAVKA.

Grupul al 2-lea Panzere al lui Guderian primește misiunea de a face o întoarcere bruscă la dreapta de la linia defensivă Roslavl și de a înainta 400 de kilometri în sud, spre Lohvița. Acolo, la 200 de kilometri est de Kiev, urma să se întâlnească cu Grupul 1 Panzere al lui Kleist, care începuse să împresoare capitala ucraineană din cealaltă direcție. Atacul lui Guderian provoacă haos în rândul sovieticilor. Gomel, ultimul oraș important din Belarus, trebuia să fie abandonat de urgență. Însă Frontul de Sud-Vest al lui Kirponos, întărit la ordinele lui Stalin, tot nu este lăsat să se retragă din Kiev.

Vasili Grossman, care fuge în Ucraina, abia reușește să nu fie prins de diviziile de panzere ale lui Guderian în timpul înaintării acestora spre sud. În haosul invaziei, unii ruși cred inițial că Guderian era de partea lor, deoarece numele său avea rezonanță armeană. Grossman, spre deosebire de majoritatea corespondenților de război sovietici, este profund mișcat de suferința civililor. „Indiferent că merg călare undeva sau stau lângă gard, încep să plângă îndată ce dau să vorbească și simți, fără să vrei, nevoia să plângi și tu. Este atâta jale!” Disprețuia clișeele de propagandă ale colegilor săi jurnaliști, care niciodată pe front nu treceau mai departe de Cartierul General

al armatei și recurgeau la formule mincinoase precum „inamicul foarte hărțuit își continuă înaintarea lașă“.

Grupul de Armate Sud al lui Rundstedt capturase deja 107 000 de prizonieri la 10 august lângă Uman, în Ucraina. Stalin dă un ordin prin care îi condamnă la moarte pe generalii Armatei Roșii care capitulasera acolo. Subestimând amenințarea lui Guderian din sud, Stalin încă refuză să îi permită lui Kirponos să se retragă de pe linia Niprului. Marele baraj și hidrocentrala de la Zaporoje, simbolul măreț al progresului sovietic, sunt aruncate în aer, ca parte a strategiei de pământ pârjolit.

Evacuarea civililor, a vitelor și echipamentelor continuă într-o grabă și mai mare, după cum descrie Grossman. „Noaptea, cerul devenea roșu de la zecile de focuri din depărtare, iar în timpul zilei se forma un paravan cenușiu de fum de-a lungul orizontului. Femei cu copii în brațe, bătrâni mânănd turmele de oi, de vaci și hergheliile de cai ale colhozurilor, învăluite în nori de praf, mergeau spre est pe drumurile de țară, cu căruța sau pe jos. Tractoriștii își conduceau utilajele cu un zgomot asurzitor. Trenurile cu echipamentele din fabrici, motoare și cazane, treceau spre est și noapte“.

La 16 septembrie, grupul de blindate al lui Guderian și cel al lui Kleist fac joncțiunea la Lohvița, prinzând în încercuire 700 000 de oameni. Kirponos, împreună cu mulți dintre ofițerii săi și aproximativ 2 000 de oameni sunt nimiciți de Divizia 3 Panzere din apropiere. Armata a 6-a a feldmareșalului von Reichenau înaintează în ruinele Kievului bombardat masiv. Populația civilă rămasă în urmă este condamnată la înfometare. Evreii au parte de o moarte mai rapidă, fiind împușcați de un pluton de execuție. Mai departe în sud, Armata a 11-a și Armata a 4-a română se îndreaptă spre Odessa. Obiectivele următoare ale Grupului de Armate Sud aveau să fie Crimeea, cu o mare bază navală la Sevastopol, și Rostov-pe-Don, poarta către Caucaz.

Încercuirea (*Kesselschlacht*) Kievului a fost cea mai mare din istoria militară. Moralul germanilor se ridică din nou. Cucerirea Moscovei părea din nou posibilă. Spre ușurarea lui Halder, Hitler începuse să creadă același lucru. La 6 septembrie, Führerul dă Directiva nr. 35, prin care autoriza înaintarea către Moscova. Iar la 16 septembrie, ziua în care cele două grupuri de blindate se întâlniseră la Lohvița, feldmareșalul von Bock dă ordinele preliminare pentru Operațiunea *Taifunul*.

Grupul de armate al lui Leeb, după înaintarea rapidă prin statele baltice, întâmpină o rezistență tot mai mare pe măsură ce se apropie de Leningrad. La jumătatea lui iulie, un contraatac al generalului-locotenent Nikolai Vatutin îi ia pe germani prin surprindere lângă lacul Ilmen. Chiar și cu ajutorul Grupului al 3-lea Panzere al lui Hoth, înaintarea lui Leeb încetinise pe terenul dificil, cu păduri de mesteceni, lacuri și mlaștini pline de țăntări. Jumătate de milion de bărbați și femei din orașul amenințat sunt mobilizați să

sape o mie de kilometri de tranșee și 645 de kilometri de șanțuri antitanc. La 8 august, Hitler îi dă ordin lui Leeb să prindă Leningradul în încercuire, în timp ce finlandezii își reluau teritoriile pierdute de pe ambele părți ale lacului Ladoga. Armata Poporului (*Narodnoe Opolchenie*), neinstruită și cu foarte puține arme, este aruncată în atacuri inutile și ucigașe, fiind folosită la propriu drept „carne de tun”. În total, peste 135 000 de locuitori ai Leningradului, de la muncitori din fabrici până la profesori, se oferiseră voluntari sau fuseseră obligați să o facă. Nu aveau nici instrucție, nici asistență medicală, nici uniforme, nici mijloace de transport, nici sisteme de aprovizionare. Mai bine de jumătate nu aveau puști, însă tot primeau ordin de contraatac împotriva diviziilor de blindate. Cei mai mulți fugeau îngroziți din fața tancurilor, împotriva cărora nu aveau niciun fel de apărare. Aceste pierderi masive de vieți – aproximativ 70 000 de oameni – aveau să se dovedească tragic de inutile și nu este nici pe departe confirmat că sacrificiul lor a întârziat cu ceva înaintarea germanilor pe linia râului Luga. Armata a 34-a sovietică era distrusă. În timp ce încercau să fugă, 4 000 de oameni sunt arestați ca dezertori și aproape jumătate din răniți erau suspectați că se răniseră singuri. Într-un singur spital, 460 de bărbați dintr-o mie aveau răni de glonț la mâna sau antebrațul stâng.

Capitala estoniană Tallinn fusese izolată din cauza înaintării germane, însă Stalin refuză să le permită apărătorilor sovietici să se evacueze pe mare, prin golful Finlandei spre Kronstadt. Când se răzgândește în această privință, deja era prea târziu pentru o retragere în ordine. La 28 august, vasele Flotei Baltice a Steagului Roșu din Tallinn îmbarcă 23 000 de cetățeni sovietici, în timp ce soldații germani luptau să intre în oraș. Lipsită de acoperire aeriană, flota improvizată pornește la drum. În total, minele marine germane, torpiloarele finlandeze și Luftwaffe scufundă șaizeci și cinci de vase, provocând 14 000 de morți. Este cel mai mare dezastru din istoria navală a Rusiei, chiar mai mare decât înfrângerea din 1905 de la Tsushima.

La sud de Leningrad, germanii trec peste calea ferată principală către Moscova. La 1 septembrie, artileria lor grea ajunge suficient de aproape de oraș și începe tirul. Camioanele armatei sovietice pline de răniți și un ultim val de refugiați se retrag în Leningrad, cu țărani conducând căruțe supraîncărcate, alții ducând boccele, iar un băiat trăgând după el o capră îndărătnică, legată cu o bucată de sfoară, lăsând în urma lor satele care ardeau.

Stalin își varsă furia pe Andrei Jdanov, liderul Partidului Comunist de la Leningrad, și pe Voroșilov, comandantul suprem local al apărării, când aude că un oraș după altul căzuseră în mâinile germanilor, care încercuiesc Leningradul dinspre sud. Insinuează că era vorba de trădători. „Nu vi se pare că cineva deschide intenționat calea germanilor?” îi semnalează lui Molotov, care se afla în oraș într-o vizită de investigații. „Ineficiența comandamentului de la Leningrad este absolut de neînțeleș.” Însă în loc

să-i trimită pe Vorosilov sau pe Jdanov „în fața unui tribunal“, înecă orașul într-un mic val de teroare, NKVD adunându-i pe suspecți, de multe ori din cauză că aveau un nume de familie cu rezonanță străină.

La 7 septembrie, Divizia 20 Motorizată a germanilor înaintează în nord dinspre Mga către Înălțimile Siniavino. Iar în ziua următoare, întârită cu o parte din Divizia 12 Panzere, ajunge în orașul Șlisselburg, care avea o fortăreață de pe vremea țarilor în partea de sud-vest a lacului Ladoga, loc în care se vărsa Neva. Leningradul era acum complet izolat dinspre uscat. Singurul traseu rămas era peste lacul uriaș. Vorosilov și Jdanov au nevoie de o zi întreagă să-și adune curajul pentru a-i spune lui Stalin că germanii ocupaseră Șlisselburg. Asediul Leningradului, cel mai lung și mai nemilos din istoria modernă, începuse.

Pe lângă jumătatea de milion de soldați, populația civilă a Leningradului însuma mai bine de două milioane și jumătate de oameni, inclusiv 400 000 de copii. Cartierul General al Führerului decide să nu ocupe orașul. În schimb, germanii urmau să îl bombardeze și să îl izoleze, pentru a lăsa populația să moară de foame și de boli. După ce era depopulat, orașul în sine avea să fie demolat, iar zona întreagă urma să fie cedată Finlandei.

Stalin deja se hotărâse să schimbe comandamentul din Leningrad. Îi ordonă lui Jukov să preia conducerea, încrezându-se în duritatea lui. Jukov zboară de la Moscova îndată ce primește ordinul. Când sosește, se duce direct la consiliul militar de la Institutul Smolnii, unde pretinde că este întâmpinat de defetism și beție. Curând îl întrece chiar și pe Stalin în amenințările pe care le proferează la adresa familiilor soldaților care capitulau. Le ordonă comandanților frontului din Leningrad: „Spuneți-le clar tuturor soldaților că toate familiile celor care se predau inamicului vor fi împușcate, iar ei înșiși vor fi la rândul lor împușcați la întoarcerea din închisoare“.

În mod cert, Jukov nu își dădea seama că ordinul său, dacă era îndeplinit la literă, ar fi însemnat și execuția lui Stalin însuși. Propriul fiu al dictatorului sovietic, locotenentul Iakov Djugașvili, fusese capturat într-o încercuire. Stalin declară în cercul său restrâns că ar fi fost mai bine ca acesta să nu se fi născut niciodată. Serviciile de propagandă naziste se folosesc curând de prizonierul lor ca de un trofeu. „A apărut un avion german“, scria un soldat pe nume Vasili Churkin în jurnalul său. „Era o zi însorită și am văzut o mulțime de fluturași aruncați din avion. Pe ele era o fotografie cu fiul lui Stalin, flancat de ofițeri germani care zâmbeau. Însă asta era pusă la cale de Goebbels și n-a avut succes.“ Lipsa de compasiune a lui Stalin față de fiul său încetează doar în 1945, când se află că Iakov se aruncase în gardul de sârmă ghimpată din lagărul în care se afla, forțând gărzile să îl împuște.

Lui Stalin nu-i păsa de civili. Auzind că germanii îi obligă pe „bătrâni, femei și copii” să fie scut uman sau emisari care să ceară capitularea, dă ordin ca aceștia să fie împușcați. „Răspunsul meu este *Fără sentimentalisme*. Mai bine zdrobiți dinții inamicului și complicilor săi, bolnavi sau sănătoși. Războiul este neiertător, iar cei care dau dovadă de slăbiciune și își permit șovăieli sunt primii care vor fi înfrânți.” Un fruntaș din Divizia 269 Infanterie scria, la 21 septembrie: „Mulțimi de civili fug de asediu și ar trebui să închizi ochii ca să nu mai vezi suferința. Chiar și pe front, unde în clipa asta au loc schimburi puternice de focuri, sunt mulți copii și femei. Îndată ce aud șuieratul sinistru al unui obuz, aleargă la adăpost. Pare caraghios, iar noi râdem; dar, de fapt, e trist”.

În vreme ce ultimii răniți și răătăciți intrau șchiopătând înapoi în oraș, autoritățile încearcă să impună o lege de fier, pusă în aplicare de soldații NKVD, gata să îl impuște pe loc pe orice dezertor sau defetist. Paranoia stalinistă atinge cote uriașe, iar NKVD primește ordin să aresteze 29 de categorii de potențiali dușmani. Mania spionajului în oraș atinge cote febrile, stârnită de zvonuri fantastice, în mare parte din cauză că autoritățile sovietice dezvăluie prea puține informații. Însă, cu toate că o minoritate de locuitori ai Leningradului sperau în secret că regimul stalinist va cădea, nu există dovada unor acțiuni organizate din partea agenților serviciilor secrete germane sau finlandeze.

Jukov dă ordin de detașare a tunurilor Flotei Baltice de la Kronstadt, fie ca baterii plutitoare, fie pentru a fi dezmembrate și duse pe Înălțimile Pulkovo, lângă Leningrad, pentru a trage în pozițiile artileriei inamice. Focul lor urma să fie direcționat de pe cupola Catedralei Sfântul Isaac de generalul de artilerie Nikolai Voronov. Marele dom auriu al catedralei, vizibil din Finlanda, este camuflat curând cu vopsea cenușie.

La 8 septembrie, ziua în care germanii ocupă Șlisselburg, avioanele de bombardament ale Luftwaffe ținesc depozitele de alimente din sudul orașului. „În înalt se ridică trâmbe de fum gros”, scria Churkin în jurnalul său, îngrozit de implicațiile acțiunii. „Ard depozitele de alimente din Badevskie. Focul devorează proviziile de alimente pe șase luni pentru toată populația Leningradului.” Faptul că depozitele nu erau dispersate fusese o mare greșeală. Rațiile aveau să fie reduse dramatic. În plus, nu se făcuse mai nimic pentru aducerea lemnului de foc pentru iarnă. Însă cea mai mare greșeală avea să fie că nu se evacuasera mai mulți civili. În afară de refugiați, mai puțin de jumătate de milion de locuitori al Leningradului fuseseră trimiși în est înainte ca linia spre Moscova să fie tăiată de înaintarea germană.

În a doua jumătate a lui septembrie, germanii lansează atacuri furibunde prin raiduri aeriene masive. Piloții sovietici, în avioanele lor vechi, sunt din nou forțați să se izbească intenționat de bombardierele germane. Însă apărătorii, în mare parte datorită sprijinului din partea artileriei, reușesc să respingă atacurile terestre. Infanteria marină

a Flotei Baltice a Steagului Roșu joacă un rol esențial. Soldații acesteia își purtau beretele bleumarin de marină într-o parte, cu o șuviță de păr ieșind în față ca un semn distinctiv.

La 24 septembrie, feldmareșalul von Leeb recunoaște că nu avea puterea de a forța pătrunderea. Acest lucru coincide cu presiunea și mai mare venită din partea altor comandanți germani de a se relua înaintarea spre Moscova. Grupul de blindate al lui Hoth primește ordin să revină la Grupul de Armate Centru. Cu ambele tabere în defensivă în prag de iarnă, cu înghețuri tot mai puternice în timpul nopții, luptele se transformaseră într-un război de tranșee. La sfârșitul lunii, frontul disputat până atunci cu îndârjire devine locul unor dueluri de artilerie sporadice.

Pierderile sovietice din nord fuseseră îngrozitoare, cu 214 078 de „pierderi irecuperabile”. Asta însemna între o treime și jumătate din toți soldații detașați. Însă numărul avea să se dovedească mic în comparație cu decesele în masă provocate de foametea care avea să vină. Chiar dacă Leningradul s-ar fi predat, Hitler nu avea intenția de a ocupa orașul, cu atât mai puțin de a-i hrăni locuitorii. Dorea ca și orașul, și oamenii să fie rași de pe fața pământului.

Rassenkrieg

IUNIE-SEPTEMBRIE 1941

Soldații germani, care, în 1939, fuseseră îngroziți de starea deplorabilă a satelor poloneze, manifestă un dezgust și mai mare pe teritoriul sovietic. De la prizonierii masacrați de NKVD până la condițiile primitive din colhozuri, „paradisul sovietic”, după cum îl numea Goebbels plin de sarcasm, le întărea prejudecățile. Ministrul nazist al propagandei, cu geniul său diabolic, își dăduse seama că doar disprețul și ura nu erau de ajuns. Combinația de ură și frică reprezenta modul cel mai eficient de a inspira o mentalitate de anihilare. Toate epitetele sale, „asiatic”, „perfid”, „bolșevic evreu”, „animalic”, „bestial”, „subuman”, se îmbină în acest scop. Marea majoritate a soldaților se lăsaseră convinși de afirmațiile lui Hitler că evreii începuseră războiul.

Fascinația atavică și înfricoșată pe care o simțeau mulți germani, dacă nu chiar majoritatea, față de slavii din est fusese amplificată, desigur, de rapoartele despre cruzimile de nedescris din timpul Revoluției Ruse și al Războiului Civil. Propaganda nazistă urmărea să exploateze noțiunea de conflict dintre civilizații între ordinea germană, pe de-o parte, și haosul, murdăria și ateismul bolșevice, pe de alta. În ciuda asemănărilor superficiale dintre regimurile nazist și sovietic, diferența ideologică și culturală între cele două țări era profundă, de la elementele semnificative la cele mărunte.

Pe căldura toridă a verii, motocicliștii germani conduceau de obicei fără să poarte altceva decât pantaloni scurți și ochelari. În Belarus și Ucraina, bătrânele erau șocate de torsurile lor etalate ostentativ. Sunt și mai șocate să îi vadă pe soldații germani intrând goi-pușcă în casele lor țărănești și agresându-le pe tinere. Însă se pare că avuseseră loc puține cazuri de viol de care se făceau vinovați soldații germani în satele de lângă front în care erau cantonați comparativ cu numărul celor care se petreceau în spatele liniilor, și care le aveau ca țintă mai ales pe tinerele evreice.

Cele mai rele fapte erau comise cu aprobare oficială. Tinere femei din Ucraina, Belarus și Rusia erau adunate și obligate să intre în bordeluri pentru armată. Această sclavie le supunea la violuri permanente din partea soldaților aflați în permisie. Dacă se opuneau, erau pedepsite cu brutalitate sau chiar împușcate. În ciuda faptului că relațiile

sexuale cu *Untermenschen* (subumani) constituiau o infracțiune pedepsită de legea nazistă, autoritățile militare considerau acest sistem drept o soluție pragmatică atât din motive de disciplină, cât și din alte rațiuni, legate de sănătatea fizică a soldaților. Tinerele femei puteau cel puțin să fie controlate sistematic pentru boli infecțioase de doctorii Wehrmachtului.

Însă soldații germani puteau simți și milă față de femeile sovietice care fuseseră lăsate în urmă în timpul retragerii și erau obligate să se descurce fără bărbați, animale sau mașini. „Puteai vedea chiar câteva femei trăgând un plug improvizat, în timp ce o alta îl ținea de coarne“, scria un caporal de transmisiuni într-o scrisoare pentru acasă. „O mulțime întreagă de femei repară drumul sub ochii unui reprezentant de la Organisation Todt. Folosirea biciului este obligatorie pentru a le face să asculte. Aproape că nu există familii în care bărbatul să fie încă în viață. În 90% din cazuri, răspunsul la întrebare este întotdeauna: «Soțul a murit în război!» Este înspăimântător. Pierderea bărbaților în Rusia este îngrozitoare.“

Mulți cetățeni sovietici, mai ales ucraineni, nu se așteptaseră la ororile ocupației germane. În Ucraina, numeroși săteni i-au întâmpinat la început cu bucurie pe soldații germani, cu darul tradițional de pâine și sare. După colectivizarea forțată impusă de Stalin și foametea teribilă din 1932–1933, care ucisese aproximativ 3,3 milioane de oameni, ura față de comuniști era omniprezentă. Ucrainenii mai vârstnici și mai religioși fuseseră încurajați de crucile negre de pe vehiculele blindate germane, gândindu-se că acestea reprezentau o cruciadă împotriva bolșevismului fără Dumnezeu.

Ofițerii din Abwehr simțeau că, în pofida acelor întinderi vaste care trebuiau cucerite, strategia cea mai bună a Wehrmachtului ar fi fost recrutarea unei armate ucrainene de un milion de oameni. Sugestia este respinsă de Hitler, care nu dorea să le dea arme slavilor subumani, însă dorințele sale sunt ignorate curând în mod tacit atât de armată, cât și de SS, ambele începând să recruteze. Pe de altă parte, Organizația Naționalistilor Ucraineni, ai cărei membri îi ajutaseră pe germani chiar înainte de invazie, este suprimată. Berlinul dorea să le zdrobească speranțele într-o posibilă Ucraină independentă.

După toate laudele despre triumfuri industriale ale propagandei sovietice, ucrainenii și alții erau uimiți de calitatea și diversitatea echipamentului german. Vasili Grossman descria cum sătenii se îngărmădeau în jurul unui motociclist austriac luat prizonier. „Cu toții admirau haina sa piele lungă, moale, de culoarea oțelului. Toți o atingeau și scuturau din cap. Asta însemna: cum naiba ne putem lupta cu oameni care au asemenea haine? Avioanele lor trebuie să fie la fel de bune precum hainele lor de piele.“

În scrisorile lor către casă, soldații germani se plângeau că nu prea aveau ce pradă de război să ia din Uniunea Sovietică în afară de mâncare. Ignorând darurile primite la început, încep să ia găște, pui și vite. Zdrobesc stupurile pentru miere și nu le dau atenție victimelor care plângeau că nu vor mai rămâne cu nimic de mâncare ca să treacă

iarna. Infanteriștii se gândeau cu nostalgie la campania din Franța, unde prădaseră din belșug. Și, spre deosebire de francezi, soldații Armatei Roșii continuau să lupte, refuzând să recunoască înfrângerea.

Toți soldații germani care arătau compasiune față de suferința prizonierilor sovietici erau batjocoriți de camarazii lor. Marea majoritate îi vedeau pe sutele de mii de prizonieri drept scursuri umane. Condiția lor josnică, rezultată din tratamentul pe care îl primiseră, nu făcea altceva decât să le întărească prejudecățile, influențați fiind de propaganda din ultimii opt ani. Victimele erau dezumanizate astfel într-o formă de profeție care se îndeplinea singură. Un soldat care păzea o coloană de prizonieri sovietici scria acasă că aceștia mâncau „iarbă ca vitele“. Iar când treceau pe lângă un câmp cu cartofi, „se aruncau la pământ, săpând cu degetele și mâncându-i cruzi“. În ciuda faptului că elementele-cheie în planul *Barbarossa* fuseseră bătlăile de încercuire, autoritățile militare germane în mod intenționat nu făcuseră niciun fel de pregătire pentru a prelua numărul mare de prizonieri. Cu cât mureau mai mulți din cauza lipsurilor, cu atât erau mai puțini de hrănit.

Un prizonier francez de război descrie sosirea unui grup de prizonieri sovietici într-un lagăr al Wehrmachtului în Guvernământul General: „Rușii soseau în șiruri de câte cinci, sprijinindu-se unul de celălalt, căci niciunul nu putea merge singur – «schelete ambulante» era singura descriere potrivită. Culoarea feței lor nu era nici măcar galbenă, era verde. Aproape toți se uitau cu ochii întredeschiși, ca și când nu aveau suficientă forță să își concentreze privirea. Cădeau în șiruri, câte cinci bărbați odată. Germanii îi grăbeau și îi băteau cu patul puștii și cu biciul“.

Ulterior, ofițerii germani încercau să dea vina pentru tratamentul la care au fost supuși cei trei milioane de prizonieri de război capturați până în octombrie pe lipsa soldaților care să îi păzească și pe lipsa mijloacelor de transport pentru a-i hrăni. Însă mii de prizonieri din Armata Roșie muriseră în marșuri forțate, pur și simplu, pentru că Wehrmachtul nu dorea ca vehiculele sau trenurile lor să fie „infectate“ de mulțimea „urât mirositoare“. Nu fuseseră amenajate lagăre, astfel că erau duși cu zecile de mii în țarcuri de sârmă ghimpată, sub cerul liber. Abia dacă li se dădea puțină apă sau alimente. Aceea era o parte a Planului de Înfoietare al naziștilor, gândit spre a ucide treizeci de milioane de cetățeni sovietici pentru a rezolva problema suprapopulării teritoriilor ocupate. Toți răniții erau lăsați în grija doctorilor Armatei Roșii, însă fără dotări medicale. Când gărzile germane aruncau cantități complet insuficiente de pâine peste sârma ghimpată, se distrau văzând cum bărbații se luptau pentru fiecare bucată. Doar în 1941, peste două milioane de prizonieri sovietici mor de foame, de boală și din cauza intemperiilor.

Soldații sovietici răspund pe măsură, împușcând și trecându-i prin baionetă pe prizonieri, dintr-o furie stărnită de șocul invaziei și de brutalitatea războiului german. În

orice caz, imposibilitatea de a-i hrăni și a-i păzi pe captivi în haosul retragerii însemna că doar câțiva erau cruțați. Comandanții erau exasperați de piererea „limbilor“ de interogant în scopul obținerii de informații.

Combinația de frică și ură a jucat, de asemenea, un rol important în cruzimea războiului împotriva partizanilor. Doctrina militară germană tradițională promovase vreme îndelungată sentimente de furie împotriva oricărei forme de război de gherilă, cu mult înainte de instrucțiunea dată de OKW de a-i împușca pe comisari și partizani. Chiar înainte ca Stalin, în discursul său din 3 iulie 1941, să îndemne la insurecție în spatele liniilor germane, rezistența sovietică începuse spontan, odată cu grupurile de soldați ai Armatei Roșii lăsate în urmă de germani. Încep să se formeze bande în păduri și mlaștini, la care se alătură civilii care fug din calea persecuțiilor și a distrugerii satelor lor.

Cu ajutorul tacticilor de supraviețuire și al camuflajului, firești pentru cei care locuiseră toată viața la țară și în păduri, partizanii sovietici devin curând o amenințare mult mai mare decât își imaginaseră vreodată cei care plănuiseră Operațiunea *Barbarossa*. La începutul lui septembrie 1941, șaizeci și trei de detașamente de partizani, cu un total de aproape 5 000 de bărbați și femei, operau din spatele liniilor germane doar în Ucraina. NKVD plănuia, de asemenea, să infiltreze alte optzeci de grupuri, în timp ce alte 434 de detașamente erau instruite ca grupuri de ariergardă. În total, peste 20 000 de partizani erau deja plasați sau în pregătire. Printre aceștia se numărau și asasini instruiți special, care treceau drept ofițeri germani. Liniile de cale ferată, materialul rulant și locomotivele, trenurile de soldați, camioanele cu provizii, curierii pe motocicletă, podurile, combustibilul, muniția și depozitele de alimente, liniile telefonice, telegraful și aerodromurile toate erau ținte. Cu ajutorul radiourilor parașutate, detașamentele de partizani, conduse de ofițeri în principal din rândul forțelor NKVD de frontieră, transmiteau informații la Moscova și primeau instrucțiuni.

Deloc surprinzător, campania partizanilor face ca ideea lui Hitler de a coloniza „Grădina Edenului“ să fie mult mai puțin atrăgătoare pentru potențialii coloniști germani și coloniștii *Volksdeutsch*¹ cărora li se promisese ferme acolo. Întregul plan *Lebensraum* din est avea nevoie de zone „epurate“ și de o țărâname complet servilă. În mod previzibil, represaliile naziste devin tot mai sălbatice. Satele din preajma locurilor în care partizanii întreprindeau atacuri sunt arse din temelii. Ostaticii sunt executați. Printre pedepsele cele mai cumplite se număra spânzurarea în public a tinerelor femei și fete acuzate că i-ar fi ajutat pe partizani. Însă cu cât reacțiile erau mai dure, cu atât hotărârea de a rezista era mai mare. În multe cazuri, liderii partizanilor sovietici provocau intenționat represalii germane pentru a spori ura față de invadator. Erau,

¹ În ideologia nazistă, cei de obârșie germanică ce trăiau în alte țări decât Germania

într-adevăr, „vremuri de fier“. Viața individului părea să-și fi pierdut complet valoarea în ambele tabere, mai ales în ochii germanilor dacă individul era evreu.

În esență, Holocaustul a fost constituit din două părți – pe care Vasili Grossman le numea ulterior „Shoah prin gloanțe și Shoah prin gazare“ –, iar procesul care a dus în final la uciderea pe cale industrială din lagărele de exterminare este cel puțin neuniform. Până în septembrie 1939, naziștii speraseră să-i oblige pe evreii germani, austrieci și cehi să emigreze, folosind ca instrumente maltratarea, umilirea și exproprierea. Odată început războiul, acest lucru devine tot mai dificil, iar cucerirea Poloniei aduce sub jurisdicția lor încă 1,7 milioane de evrei.

În mai 1940, în timpul invaziei din Franța, Himmler scrisese pentru Hitler un document intitulat „Considerații privind tratamentul populației străine din est“. Sugera un proces de selecție în rândul populației poloneze pentru ca acei „valoroși din punct de vedere rasial“ să fie germanizați, în timp ce restul urmau să fie transformați în sclavi. În privința evreilor, scria: „Sper să eliminăm complet noțiunea de evreu, prin posibilitatea unei emigrări uriașe într-o colonie din Africa sau din altă parte“. În acel moment, Himmler considera genocidul – „metoda bolșevică de exterminare fizică“ – drept „negermană și imposibilă“.

Ideea lui Himmler de a trimite evreii europeni peste granițe avea în vedere insula franceză Madagascar. (Adolf Eichmann, încă funcționar de rang inferior, se gândea la Palestina, care era sub mandat britanic.) Reinhard Heydrich, adjunctul lui Himmler, susținea, la rândul său, că problema celor 3,75 milioane de evrei care se aflau atunci pe teritoriile ocupate de germani nu se putea rezolva prin emigrare, astfel că era nevoie de o „soluție teritorială“. Problema era că, chiar dacă guvernul francez de la Vichy ar fi fost de acord, așa-zisul „Madagaskar Projekt“ nu putea fi dus la îndeplinire din cauza superiorității navale britanice. Însă ideea de a-i deporta pe evrei într-o rezervație încă rămânea opțiunea preferată.

În martie 1941, în condițiile în care ghetourile din Polonia erau suprapopulate, începe să fie luată în considerare sterilizarea în masă. Apoi, cu odată cu planurile lui Hitler pentru Operațiunea *Barbarossa*, liderii naziști se gândesc ca după victorie să îi mute pe evreii europeni, împreună cu 31 de milioane de slavi, într-o zonă din adâncul Uniunii Sovietice. Această victorie ar fi fost obținută atunci când armatele germane aveau să ajungă la linia Arhangelsk-Astrahan, iar Luftwaffe putea trece la distrugerea cu bombardiere cu rază lungă a tuturor fabricilor sovietice de armament rămase și a centrelor de comunicație din Urali și de dincolo de aceștia. Pentru Hans Frank, regele Guvernământului General, invazia promitea șansa de a-i deporta pe toți evreii care fuseseră aduși pe teritoriul său.

Alții, printre care și Heydrich, se concentrau asupra unor probleme mai urgente, în special asupra „pacificării” teritoriilor cucerite. Noțiunea de „pacificare” a lui Hitler era destul de clară. „Asta se va realiza cel mai eficient”, îi spunea el lui Alfred Rosenberg, ministrul pentru teritoriile din est, „prin uciderea prin împușcare a tuturor celor care îndrăznesc chiar și numai să se uite pieziș la noi”. Soldații nu trebuiau pedepsiți pentru crime împotriva civililor decât dacă nevoia de disciplină cerea neapărat acest lucru.

Comandanții din Armată, acum vrăjiți de Hitler după victoria din Franța, de care se îndoiseră fâțiș, nu aduc nicio obiecție. Unii dintre ei îmbrățișează cu entuziasm ideea unui război de anihilare – *Vernichtungskrieg*. Orice urmă de furie față de acțiunile criminale ale SS-ului în Polonia dispăruse. Feldmaresalul von Brauchitsch, comandantul suprem, lucra împreună cu Heydrich la stabilirea legăturii dintre Armată și SS în timpul Operațiunii *Barbarossa*. Armata germană urma să aprovizioneze forțele speciale ale SS și să țină legătura cu ele prin intermediul ofițerului superior de informații din fiecare cartier general de armată. Astfel, la nivelul comandamentului Armatei și al ofițerilor superiori, nimeni nu putea pretinde că nu avea cunoștință de activitatea acestora.

„Shoah prin gloanțe” este considerat de obicei ca fiind acțiunea celor 3 000 de oameni din trupele SS. Ca rezultat, masacrele întreprinse de cei 11 000 de oameni din cele douăzeci și unu de batalioane ale poliției, care acționau ca al doilea val în spatele armatelor aflate în înaintare, sunt de obicei trecute cu vederea. De asemenea, Himmler alcătuiește o brigadă SS de cavalerie și încă două brigăzi Waffen-SS, pregătite să ofere sprijin. Comandantul Regimentului 1 SS de Cavalerie era Hermann Fegelein, care în 1944 se căsătorise cu sora Evei Braun și, astfel, devenise parte a anturajului Führerului. Himmler dă ordin cavaleriei sale SS să îi execute pe toți evreii bărbați și să le împingă pe femeile lor până în mlaștinile Pripetului. La jumătatea lui august 1941, brigada de cavalerie susținea că ucisese în bătălie 200 de ruși și împușcase 13 788 de civili, dintre care majoritatea erau evrei, pe care îi denuneau „hoți”.

Fiecare dintre cele trei grupuri de armate din invazie avea să fie secondat îndeaproape de o forță SS. O a patra urma să fie trimisă ulterior în sud, pe coasta Mării Negre, în urma românilor și a Armatei a 11-a. Efectivele acestor forțe erau recrutate din toate componentele imperiului lui Himmler, inclusiv din Waffen-SS, serviciile de informații (SD), poliția politică (Sipo), procuratura (Kripo) și poliția. Fiecare forță SS, alcătuită din aproximativ 800 de oameni, era formată din două comandouri speciale, care operau imediat în spatele soldaților, și din două grupe de intervenție, plasate cu puțin în urma lor.

Heydrich îi instruește pe comandanții forțelor SS care proveneau din elita intelectuală a acestora – majoritatea aveau chiar doctorate – să incurajeze grupurile antisemite locale să îi ucidă pe evrei și pe comuniști. Aceste acțiuni sunt descrise drept „eforturi de autoepurare”. Însă nu trebuiau să sugereze că aveau aprobare oficială din

partea germanilor sau să le permită acestor grupuri să creadă că acțiunile lor le-ar putea aduce vreo formă de independență politică. La rândul lor, forțele speciale SS urmau să îi execute pe liderii Partidului Comunist, pe comisari, partizani și sabotori și pe „evreii care ocupau funcții în partid și în stat”. Se presupune că Heydrich a sugerat și că aceste forțe ar putea și chiar ar trebui să nu se limiteze doar la aceste categorii, ci să își îndeplinească îndatoririle cu o „asprime fără precedent”, după cum credeau de cuviință, ca de exemplu împușcarea bărbaților evrei aflați la vârsta la care se puteau înrola în armată. Însă se pare că la acea dată nu exista nicio indicație oficială de încurajare a uciderii femeilor și copiilor evrei.

Uciderea bărbaților evrei începe îndată ce armatele germane trec frontiera sovietică, la 22 iunie. Multe dintre primele masacre sunt executate de antisemiții lituanieni și ucraineni, după cum prevăzuse Heydrich. În vestul Ucrainei, aceștiaucid 24 000 de evrei. În Kaunas, 3 800 sunt măcelăriți. Uneori sub supravegherea soldaților germani, evreii sunt adunați și torturați, rabinilor smulgându-li-se sau dându-li-se foc la barbă. Apoi erau omorâți în bătaie, în uralele mulțimii. Germanii susțineau ideea că aceste omoruri erau o răzbunare pentru masacrele executate de NKVD înainte de retragere. Forțele SS și batalioanele de poliție încep, de asemenea, să adune și să împuște evrei cu sutele, chiar cu miile.

Victimele trebuiau să își sape singure gropile comune, toți cei care nu săpau suficient de repede urmând să fie împușcați. Apoi erau obligați să se dezbrace, în parte pentru a le redistribui ulterior hainele, însă și ca să se asigure că nu ascunseseră obiecte de valoare sau bani în ele. Forțați să ingenuncheze la marginea gropii, erau împușcați în ceafă pentru ca trupul să cadă direct înăuntru. Alte unități SS și de poliție considerau că era mai curat să-și alinieze primele victime într-un șir pe fundul șanțului uriaș și să le împuște *in situ* cu mitraliera. Apoi, următorul grup trebuia să se întindă peste cadavre, de-a lungul, și erau la rândul lor împușcați. Aceea era denumită metoda „sardinelor”. În unele cazuri, evreii erau închiși într-o sinagogă căreia i se dădea foc. Toți cei care încercau să scape erau împușcați.

Cu vizitele constante ale lui Himmler pentru a-și încuraja oamenii, procesul capătă proporții uriașe. Grupul țintă inițial de „evrei care ocupă poziții în partid și în stat” se extinde imediat pentru a include toți bărbații evrei aflați la vârsta la care se puteau înrola în armată, apoi toți bărbații evreii indiferent de vârstă. La sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie, grupurile antisemite locale sunt cele care, de cele mai multe ori, ucid femeile și copiii evrei. Însă, la sfârșitul lui iulie, forțele SS, brigăzile Waffen-SS ale lui Himmler și batalioanele de poliție ucid la rândul lor, în mod regulat, femei și copii. În ciuda instrucțiunilor lui Hitler de a nu-i înarma pe slavi, aceștia sunt ajutați de aproximativ douăzeci și șase de batalioane ale poliției, recrutate pe plan local, ai căror componenți erau, în majoritate, atrași de ocazia de a-și jefui victimele.

Soldații germani obișnuiți și chiar personalul Luftwaffe luau parte, de asemenea, la omoruri, după cum aveau să afle ulterior anchetatorii de la Departamentul 7 al NKVD de la prizonierii germani. „Un pilot din escadrila a 3-a spus că la începutul războiului a participat la executarea unui grup de evrei într-unul dintre satele de lângă Berdicev. Aceștia au fost executați ca pedeapsă pentru că au dat un pilot german pe mâna Armatei Roșii. Un fruntaș pe nume Traxler, din Batalionul 765 Geniu, a fost martor la executarea de către soldații SS a unor evrei lângă Rovno și Dubno. Când unul dintre soldați a remarcat că era o privesc cumplită, un subofițer pe nume Graff, din aceeași unitate, spune „evreii sunt niște porci și eliminarea lor înseamnă să arăți că ești om civilizat“.

Într-o zi, un fruntaș german de la transporturi, însoțit de intendentul companiei lui, vede din întâmplare „bărbați, femei și copii legați unii de alții de mâini cu sârmă, împinși pe șosea de soldații SS“. S-au dus să vadă ce se petrecea. La ieșirea din sat au văzut un șanț lung de 150 de metri și adânc de trei metri. Fuseseră adunați sute de evrei. Victimele erau obligate să se întindă în șiruri în șanț, iar un soldat SS de fiecare parte a șanțului se plimba și îi omora trăgând cu pistoale-mitralieră capturate de la sovietici. „Apoi oamenii erau împinși din nou înaintea, obligați să sară și să se întindă peste morți. În acel moment, o fetiță – avea vreo 12 ani – a țipat cu o voce pătrunzătoare și plină de jale. «Lăsați-mă să trăiesc, sunt doar un copil!» Copilul a fost înhățat, aruncat în groapă și împușcat.“

Câțiva au reușit să scape de aceste masacre. Deloc surprinzător, erau complet traumatizați de acea experiență. La frontiera de nord-est a Ucrainei, Vasili Grossman îl întâlnește pe unul dintre ei. „O fată – o evreică frumoasă, care reușise să fugă de germani – are ochii strălucitori, dar privirea complet răcită“, scria el în agenda sa.

Ofițerii mai tineri din Wehrmacht par să fi fost de acord în mai mare măsură cu uciderea copiilor evrei decât ofițerii mai în vârstă, în principal deoarece considerau că cei cruțați vor căuta răzbunare în viitor. În septembrie 1944, o discuție între generalul de blindate Heinrich Eberbach și fiul său din Kriegsmarine este înregistrată în secret în timp ce erau în prizonierat la britanici. „În opinia mea“, spunea generalul Eberbach, „se poate spune că să mergi atât de departe încât să ucizi toate acele milioane de evrei sau câți or fi fost, a fost necesar pentru interesele poporului nostru. Însă nu era nevoie să ucizi femei și copii. S-a mers prea departe.“ Fiul său răspunde: „Dacă ucizi evrei, atunci ucizi și femei, și copii, sau cel puțin pe copii. Nu este nevoie s-o faci în public, dar cu ce mă ajută să omor bătrâni?“

În general, formațiunile din linia frontului nu participau la masacre, însă au existat și excepții, mai ales în cazul Diviziei SS *Wiking* din Ucraina și al unor divizii de infanterie, care iau parte la masacre precum cel de la Brest-Litovsk. Cu toate că nu există vreo îndoială în privința colaborării apropiate între SS și cartierele generale ale

grupurilor de armate, ofițerii superiori din armată încercau să se distanțeze de ceea ce se întâmpla. Se dau ordine prin care membrilor Wehrmachtului li se interzice să ia parte la uciderile în masă sau să asiste la ele, însă un număr tot mai mare de soldați aflați în permisie apar să urmărească și să fotografieze atrocitățile. Unii chiar se oferă voluntari să preia execuțiile atunci când călăii doreau să se odihnească.

La fel ca în Lituania, Letonia și Belarus, masacrele se răspândesc în toată Ucraina, de obicei cu ajutorul localnicilor recrutați ca auxiliari. Antisemitismul se dezvoltase foarte mult în timpul mării foamete ucrainene, întrucât agenții sovietici stărniseră zvonuri care sugerau că principalii vinovați pentru înfometare erau evreii, pentru a devia răspunderea de la politicile de colectivizare forțată și de la represii împotriva țăranilor înstăriți ordonate de Stalin. Voluntarii ucraineni erau folosiți, de asemenea, pentru paza prizonierilor din Armata Roșie. „Sunt binevoitori și dornici să ne ajute”, scria un fruntaș. „Reprezintă un sprijin important pentru noi.”

După masacrele din Lvov și din alte orașe, ucrainenii ajută denunțându-le și adunându-le pe victimele grupului Forței SS C din Berdicev, unde se afla una dintre cele mai mari populații de evrei. Când forțele germane intră în oraș, „soldații strigau din camioane «Jude kaputt!» și făceau cu mâna”, află Vasili Grossman mult mai târziu în război. Peste 20 000 de evrei sunt uciși în grupuri, lângă pista de aterizare. Printre aceștia se număra și mama lui Grossman, iar, pentru tot restul vieții, acesta avea să fie chinuit de vina că nu o adusese la Moscova în momentul în care începuse invazia germană.

O evreică pe nume Ida Belozovskaia descrie scena intrării germanilor în orașul ei de lângă Kiev, la 19 septembrie. „Oameni cu fețe slugarnice și fericite stăteau de-a lungul ambelor părți ale străzii și îi salutau pe «eliberatori». În acea zi am știut că viața noastră se va sfârși, că începea chinul nostru. Ne aflam într-o cursă de șoareci. Unde te puteai duce? Nu aveai unde să fugi.” Evreii nu erau denunțați în fața autorităților germane doar din antisemitism, ci și de frică, după cum mărturisea Belozovskaia. Germanii ucideau orice familie la care găseau evrei adăpostiți, așa că până și cei miiloși și gata să ofere hrană nu îndrăzneau să-i primească.

Cu toate că armata maghiară atașată Grupului de Armate Sud al lui Rundstedt nu ia parte la uciderile în masă, românii care atacă Odessa, un oraș cu o populație mare de evrei, comit atrocități îngrozitoare. În vara lui 1941, soldații români omorâseră deja 10 000 de evrei când recuceriseră Basarabia și Bucovina ocupate de sovietici. Chiar și ofițerii germani considerau comportamentul aliaților lor drept haotic și inutil de sadic. La Odessa, româniiucid 35 000 de evrei.

Armata a 6-a germană, comandată de feldmareșalul von Reichenau, nazistul cel mai convins dintre toți comandanții, avea atașată Brigada 1 SS. O divizie de securitate a armatei și alte unități militare au fost, de asemenea, implicate în asasinatelor în masă. La 27 septembrie, curând după capturarea Kievului, Reichenau participă la o întâlnire

cu comandantul orașului și cu ofițerii SS din Comandoul special 4. De comun acord s-a stabilit că comandantul orașului urma să lipească afișe prin care să îi informeze pe evrei să se pregătească de „evacuare” și să ia cu ei actele de identitate, bani, obiecte de valoare și haine călduroase.

Intențiile criminale ale naziștilor sunt facilitate în mod neașteptat de un produs secundar ciudat al Pactului Ribbentrop-Molotov. Cenzura stalinistă înăbușise orice aluzie la antisemitismul virulent al lui Hitler. Astfel, când evreilor din Kiev li se ordonă să se adune pentru „recolonizare”, își fac apariția 33 771 de oameni. Armata a 6-a, care ajuta la transport, se așteptase la maximum 7 000. Comandoul Special SS are nevoie de trei zile pentru a-i ucide pe toți în râpa Babi Yar, din afara orașului.

Ida Belozovskaia, al cărei soț nu era evreu, descrie adunarea de evrei de la Kiev, inclusiv a membrilor propriei ei familii. „La 28 septembrie, soțul meu și sora lui ru-soaică s-au dus să-i conducă pe nefericiții mei pe ultimul lor drum. Li se părea, și cu toții doream să credem asta, că barbarii germani, pur și simplu, îi trimiteau undeva și timp de câteva zile oamenii s-au îndreptat, în grupuri mari, spre «salvarea» lor. Nu aveau când să-i primească pe toți, oamenilor li se spunea să se întoarcă a doua zi (germanii nu se omorau cu munca). Și reveneau în fiecare zi, până când le venea, în sfârșit, rândul să părăsească această lume.”

Soțul ei rus a urmărit unul dintre transporturile spre Babi Yar ca să afle ce se întâmpla. „Iată ce a văzut printr-o crăpătură mică din gardul înalt. Oamenii erau împărțiți, bărbaților li se spunea să meargă într-o parte, iar femeilor și copiilor în cealaltă parte. Erau goi (trebuiseră să-și lase lucrurile altundeva), apoi erau sechestrați cu mitralierele și pistoalele-mitralieră, sunetul acestora înăbușindu-le țipetele și urletele.”

Se estimează că peste un milion și jumătate de evrei sovietici au scăpat de execuție. Însă concentrarea celei mai mari părți a evreilor din Uniunea Sovietică în vest, mai ales în orașele mari, ușura mult munca forțelor SS. Comandanții acestora erau, de asemenea, plăcut surprinși de cât de cooperanți și dornici să ajute se dovedesc omologii lor din Armată. La sfârșitul lui 1942, conform estimărilor, numărul total de evrei uciși de forțele SS, de poliție, de unitățile de luptă împotriva partizanilor și de Armata germană depășea 1,35 milioane de oameni.

„Shoah prin gazare” a avut, de asemenea, o evoluție inegală. Încă din 1935, Hitler dăduse de înțeles că, odată început războiul, va introduce un program de eutanasiere. Cei nebuni, cu tendințe criminale, cei „slabi la minte”, cei cu handicap și copiii cu defecte din naștere erau incluși în categoria nazistă de „vieți care nu sunt demne de viață”. Primul caz de eutanasiere este executat la 25 iulie 1939 de medicul personal al lui Hitler, doctorul Karl Brandt, căruia Führerul îi ceruse să convoace o comisie de experți. Cu mai puțin de două săptămâni înainte de invazia în Polonia, ministrul de

interne dă ordin spitalelor să raporteze fiecare caz de „nou-născuți deformați”. Procesul de raportare este extins aproape în același timp la adulți.

Însă primii pacienți cu handicap mintal uciși sunt cei din Polonia, la trei săptămâni după invazie. Aceștia sunt omorâți într-o pădure din apropierea azilului. Urmează imediat masacrarea pacienților altor aziluri. Peste 20 000 sunt uciși astfel. Apoi sunt împușcați pacienții germani din Pomerania. Astfel, cele două spitale golite sunt transformate în cazărmi pentru Waffen-SS. La sfârșitul lui noiembrie, camerele de gazare care foloseau monoxid de carbon erau deja în funcțiune, iar Himmler asistă în decembrie la unul dintre aceste omoruri. La începutul lui 1940, se folosesc în experimente camioane etanșe, cu rol de camere de gazare mobile. Aceste încercări sunt considerate un succes deoarece eliminau problema transportării pacienților. Organizatorului i se promit zece mărci germane pentru fiecare om.

Direcționat de la Berlin, sistemul este extins în interiorul Reichului sub numele de T4. Părinții sunt convinși să creadă că copiii lor cu handicap, dintre care unii aveau, pur și simplu, dificultăți de învățare, vor fi mult mai bine îngrijiți în altă instituție. Apoi li se spunea că copilul lor murise de pneumonie. Până în august 1941, în camerele de gazare sunt omorâți aproximativ 70 000 de adulți și copii germani. Această cifră îi includea și pe evreii germani care fuseseră spitalizați pentru o perioadă lungă de timp.

Numărul uriaș de victime și certificatele de deces neconvingătoare nu reușesc să păstreze secret programul de eutanasiere. Hitler ordonă ca acesta să fie oprit în august, după ce oamenii bisericii, conduși de episcopul Clemens August Graf von Galen, îl denunțaseră. Însă o versiune secretă continuă și după aceea, omorând până la sfârșitul războiului alți 20 000 de oameni. În 1942, este recrutat personalul implicat în programul de eutanasiere pentru lagărele de exterminare din estul Poloniei. După cum subliniază mai mulți istorici, programul de eutanasiere al naziștilor a furnizat nu doar schița pentru Soluția Finală, ci, în același timp, a constituit baza pentru idealul de societate pură din punct de vedere rasial și genetic al acestora.

Din cauza ezitării lui Hitler de a scrie pe hârtie decizii controversate, istoricii au interpretat în feluri diferite limbajul evaziv și de multe ori eufemistic al documentelor adiționale atunci când au încercat să descopere momentul exact în care a fost luată decizia de a lansa Soluția Finală. S-a dovedit o misiune imposibilă, mai ales din moment ce evoluția spre genocid a constat atât din încurajări neînregistrate din partea conducerii, cât și dintr-o serie necoordonată de pași și experimente întreprinse pe loc de diverse grupuri ucigașe. Într-un fel curios, a oglindit așa-zisa *Auftragstaktik* a Armatei, în care o instrucțiune generală era transformată în acțiune de comandantul din teren.

Unii istorici susțin, în mod plauzibil, că decizia de bază de a adopta formula genocidului direct a fost luată în iulie sau august 1941, când o victorie rapidă încă părea foarte posibilă pentru Wehrmacht. Alții consideră că aceasta a fost luată abia în toamnă, când

înaintarea germană în Uniunea Sovietică încetinise vizibil, iar o „soluție teritorială” părea tot mai puțin probabilă. Unii o datează chiar și mai târziu, sugerând a doua săptămână din decembrie, când armata germană este oprită la marginea Moscovei, iar Hitler declară război Statelor Unite.

Faptul că fiecare din trupele SS interpretează misiunea ușor diferit sugerează că nu exista o instrucțiune dată la nivel central. Genocidul total devine standard abia din august, când femeii și copiii evrei sunt uciși, de asemenea, în masă. De asemenea, la 15 august, Himmler asistă pentru prima dată la execuția a o sută de evrei lângă Minsk, un spectacol organizat la cererea lui de către Forța SS B. Himmler nu poate suporta să privească. După aceea, comandantul respectivei forțe SS, Erich von dem Bach-Zelewski, subliniază că în acea ocazie fuseseră împușcați doar o sută. „Uitați-vă în ochii oamenilor din acest comandou”, îi spune Bach-Zelewski, „cât de tulburați sunt! Acești oameni sunt distruși pentru tot restul vieții. Ce fel de discipoli instruiți noi aici? Fie nevrotici, fie sălbatici!” Bach-Zelewski însuși, suferind de coșmaruri și dureri de stomac, este dus mai târziu la spital pentru a fi tratat, la ordinele lui Himmler, de medicul-șef al SS.

După aceea, Himmler le ține oamenilor un discurs în care le justifică acțiunea și spune că Hitler dăduse ordin ca toți evreii din teritoriile din est să fie lichidați. Compară munca acestora cu stărpirea ploșnițelor și a șobolanilor. În acea după-amiază discută cu Arthur Nebe, comandantul forței SS, și cu Bach-Zelewski alternative la împușcare. Nebe sugerează un experiment cu explozibil, pe care Himmler îl aprobă. Se dovedește un eșec plin de cruzime, murdar și stânjenitor. Următoarea etapă este camionul cu gaz, în care se folosește monoxid de carbon din gazele de eșapament. Himmler dorea să găsească o metodă care să fie mai „umană” pentru călăi. Îngrijorat de starea lor psihică, insistă pe lângă comandanți să organizeze seara evenimente sociale cu cântece. Însă cei mai mulți dintre ucigași preferă să caute uitarea în sticla de alcool.

Intensificarea măcelului în rândul evreilor coincide cu tratamentul tot mai brutal aplicat de Wehrmacht și cu uciderea directă a prizonierilor de război sovietici. La 3 septembrie, insecticidul Zyklon B, dezvoltat de conglomeratul industriei chimice IG Farben, este folosit pentru prima dată la Auschwitz, într-un test pe prizonieri sovietici și polonezi. În același timp, evreii din Germania și Europa de Vest transportați în teritoriile estice sunt uciși la sosire de polițiști, care pretind că aceea era singura metodă de a face față numărului mare de oameni care le fuseseră băgați pe gât. Funcționarii superiori din teritoriile estice sub ocupație germană, Reichskommissariat Ostland (statele baltice și o parte din Belarus), și Reichskommissariat Ucraina, habar nu aveau care era politica. Aceasta avea să devină clară abia după conferința de la Wannsee din luna ianuarie a anului următor.

„Marea Alianță“

IUNIE-DECEMBRIE 1941

Churchill era renumit pentru noianul nesfârșit de idei în privința continuării aceluia război. Unul dintre colegii săi remarcă faptul că problema era că acesta nu știa care dintre ele ar fi putut funcționa. Însă Churchill nu era doar o vulpe, după definiția lui Isaiah Berlin. Era și un arici, cu o idee măreață de la bun început. Marea Britanie nu avea nicio șansă de una singură împotriva Germaniei naziste. Știa că avea nevoie să îi aducă pe americani în război, așa cum îi spusese fiului său Randolph în mai 1940.

Cu toate că nu se îndepărtează nicio clipă de la obiectivul său, Churchill formează imediat o alianță cu regimul bolșevic pe care îl urăse dintotdeauna. „Nu îmi retrag niciun cuvânt din ce am spus despre el“, declară Churchill într-o emisiune radio din 22 iunie 1941, după vestea invaziei germane în Uniunea Sovietică. „Însă asta nu înseamnă nimic comparativ cu spectacolul care se desfășoară acum.“ Mai târziu îi spune secretarului său particular, John Colville, că „dacă Hitler ar fi invadat Iadul, aş spune măcar un cuvânt bun despre Diavol în Camera Comunelor“. Discursul său din acea seară, pregătit împreună cu ambasadorul american John G. Winant, îi promite Uniunii Sovietice „tot sprijinul tehnic și economic de care dispunem“. Discursul face impresie bună în Marea Britanie, în Statele Unite și la Moscova, cu toate că Stalin și Molotov rămân convinși că britanicii încă ascundeau adevărata natură a misiunii lui Rudolf Hess.

Două zile mai târziu, Churchill îl instruiește pe Stewart Menzies, șeful Serviciilor Secrete, să trimită la Kremlin documente conținând informații decodificate. Menzies îl avertizează că asta „va fi fatal“. Armata Roșie nu poseda sisteme de cifru eficiente, iar germanii vor găsi foarte rapid sursa informațiilor. Churchill îi dă dreptate, însă respectivele informații secrete sunt transmise ulterior într-o deghizare convingătoare. Curând după aceea, între cele două țări este negociat un acord de cooperare militară, cu toate că, în acel stadiu, guvernul britanic nu se aștepta ca Armata Roșie să supraviețuiască asaltului nazist.

Churchill era încurajat de mersul lucrurilor dincolo de Atlantic. La 7 iulie, Roosevelt informează Congresul că forțele SUA debarcaseră în Islanda pentru a înlocui trupele

britanice și canadiene. La 26 iulie, Statele Unite și Marea Britanie acționează împreună pentru a îngheța activele japoneze, ca represalii la ocuparea de către aceștia a Indochinei Franceze. Japonezii doreau baze aeriene de unde să atace Drumul Birmaniei, pe care ajungeau arme și provizii la forțele naționaliste chineze. Roosevelt era dornic să-i susțină pe naționaliștii lui Chiang Kai-shek, iar o forță de piloți americani mercenari, denumită *Tigrii Zburători*, este recrutată în Statele Unite pentru a apăra din Mandalay Drumul Birmaniei, pe unde soseau proviziile lor. Însă când Statele Unite și Marea Britanie pun embargo pe vânzarea de petrol și alte materiale către Japonia, miza devine cu mult mai mare. Japonezii se aflau acum la distanță mică de Malaya, Thailanda și zonele petrolifere din Indiile de Est Olandeze, care păreau să fie următorul lor obiectiv. Deloc surprinzător, Australia se vede, la rândul ei, amenințată.

Niciun pețitor nu era mai bine pregătit decât Churchill pentru prima sa întâlnire de război cu președintele american, la începutul lui august. Caracterul secret este menținut cu eficiență de ambele părți. Churchill și grupul său, dintre care mulți nu știau încotro se îndreptau, se imbarcă pe cuirasatul HMS *Prince of Wales*. Prim-ministrul aduce cu el cocoși de munte vânați înainte de deschiderea sezonului, pentru a-l distra pe președinte, împreună cu câteva „ouă de aur“, reprezentate de mesaje secrete germane decriptate, pentru a-l impresiona. Îl descoase pe Harry Hopkins, prietenul apropiat și consilierul lui Roosevelt, care îi însoțea, pentru a afla tot ce putea despre liderul american. Churchill nu își mai amintea nimic din prima sa întâlnire cu Roosevelt din 1918, când nu reușise să-i facă o impresie bună viitorului președinte.

Roosevelt, cu șefii Statului său Major, depusese, la rândul său, eforturi considerabile pentru a organiza acea întâlnire. Scăpând din vizorul presei, trecuse de pe iahtul prezidențial *Potomac* pe crucișătorul USS *Augusta*. Apoi, cu o escortă puternică de distrugătoare, navigase la 6 august către locul de întâlnire, stabilit în golful Placentia, în larg de Newfoundland. Între cei doi lideri se dezvoltă rapid relații amicale, iar o slujbă religioasă combinată, care se desfășoară pe puntea din pupa a navei *Prince of Wales*, regizată cu grijă de Churchill, produce un efect emoțional puternic. Însă Roosevelt, cu toate că este impresionat și fermecat de prim-ministrul britanic, rămâne detașat. După cum nota un biograf, avea „darul de a trata fiecare cunoștință nouă ca și când cei doi s-ar fi cunoscut de-o viață, capacitatea de a da impresia de apropiere, pe care o exploata fără menajamente“. De dragul prieteniei, sunt evitate întrebările delicate, mai ales despre Imperiul Britanic, pe care Roosevelt îl disprețuia. Documentul pe care îl semnează amândoi la 12 august, denumit Carta Atlanticului, promite autodeterminare unei lumi eliberate, cu excepția implicite a Imperiului Britanic și, fără îndoială, a Uniunii Sovietice.

Discuțiile, care s-au desfășurat pe parcursul mai multor zile, au avut subiecte diverse, de la pericolul posibilității ca Spania să se alăture taberei Axei și până la amenințarea

japoneză din Pacific. Pentru Churchill, rezultatele cele mai importante au fost acordul american de a furniza escorte pentru convoaie la vest de Islanda, avioane de bombardament pentru Marea Britanie și angajamentul de a-i oferi Uniunii Sovietice ajutor masiv pentru a rămâne în război. Însă Roosevelt întâmpină în Statele Unite o reticență generalizată față de un război cu Germania nazistă. Pe drumul de întoarcere de la Newfoundland află că, în Camera Reprezentanților, Legea serviciului militar selectiv, care inaugura prima recrutare pe timp de pace, se aprobase doar cu un singur vot diferență.

Izolațiști americani refuzau să accepte că invazia nazistă în Uniunea Sovietică mărea dimensiunea războiului cu mult dincolo de granițele Europei. La 25 august, soldații Armatei Roșii și forțele britanice din Irak invadează Iranul neutru, pentru a-și asigura rezervele de petrol și a stabili un drum de aprovizionare din golful Persic în Caucaz și Kazahstan. În vara lui 1941, temerile britanice referitoare la un atac japonez în coloniile sale sporesc. La sfatul lui Roosevelt, Churchill anulează un atac plănuț de Comitetul Executiv pentru Operațiuni Speciale (SOE) asupra unui cargobot japonez, *Asaka Maru*, care încărca din Europa provizii vitale pentru mașinăria de război japoneză. Marea Britanie nu putea risca un război în Pacific singură împotriva Japoniei. Prioritatea sa era să își asigure poziția în Africa de Nord și Mediterana. Până la intrarea în război a Statelor Unite, Churchill și șefii Statului său Major nu se puteau gândi decât să asigure supraviețuirea țării lor, să creeze o forță de bombardiere pentru a ataca Germania și să ajute Uniunea Sovietică să lupte cu germanii.

O ofensivă de bombardament împotriva Germaniei reprezenta una dintre cele mai importante așteptări ale lui Stalin din partea Aliaților, întrucât, în vara lui 1941, Wehrmachtul provocase Armatei Roșii pierderi devastatoare. De asemenea, cere cât mai curând o invazie în nordul Franței, pentru a slăbi presiunea de pe Frontul de Est. Într-o întâlnire cu Sir Stafford Cripps, la cinci zile după invazie, Molotov încearcă să-l forțeze pe ambasadorul britanic să specifice dimensiunea ajutorului pe care Churchill părea dispus să-l ofere. Însă Cripps nu era în poziția de a face precizări. Două zile mai târziu, ministrul de externe sovietic exercită din nou presiuni asupra lui, după întâlnirile de la Londra dintre Lord Beaverbrook, ministrul aprovizionării al lui Churchill, și ambasadorul sovietic, Ivan Maiski. Se pare că Beaverbrook discutase cu Maiski despre posibilitatea unei invazii în Franța fără să-i fi consultat pe șefii Statului-Major britanic. De atunci, unul dintre obiectivele-cheie ale politicii externe sovietice este să îi facă pe britanici să vină cu o promisiune fermă. Rușii bănuiau, pe bună dreptate, că reticența britanică provenea din convingerea că Uniunea Sovietică nu va putea rezista „mai mult de cinci sau șase săptămâni“.

O lipsă gravă de perspectivă din partea sovietică a tensionat relațiile până la începutul lui 1944. Stalin, judecându-i pe Aliați după el însuși, se aștepta ca aceștia să lanseze

o operațiune peste Canalul Mânecii, indiferent de pierderi și dificultăți. Ezitarea lui Churchill de a organiza o invazie în nord-vestul Europei îi trezește bănuiala că Marea Britanie dorea ca Armata Roșie să ducă greul războiului. Desigur, exista o bună parte de adevăr în asta, însă și o ipocrizie considerabilă din partea sovieticilor, din moment ce și Stalin, în 1940, sperase, la rândul său, că germanii și capitaliștii din Vest se vor omori între ei. Însă dictatorul sovietic nu reușește să înțeleagă presiunea sub care lucrau guvernele democratice. Presupune, în mod eronat, că Churchill și Roosevelt se bucură de putere absolută în țările lor. Faptul că trebuiau să dea socoteală în Camera Comunelor sau în Congres ori să ia în considerare presa era, din punctul lui de vedere, o scuză jalnică. Nu putea accepta ideea că Churchill chiar ar fi putut fi obligat să demisioneze dacă lansa o operațiune care se termina cu pierderi dezastruoase.

Chiar și după decenii întregi de lecturi obsesive, Stalin nu înțelegea baza strategiei tradiționale de război periferic a Marii Britanii, menționată anterior. Marea Britanie nu era o putere continentală. Încă se baza pe puterea sa maritimă și pe coaliții pentru a menține echilibrul de putere în Europa. Cu excepția notabilă a Primului Război Mondial, evita implicarea în confruntări terestre majore până când se întrevedea sfârșitul războiului. Churchill era hotărât să respecte acel model, cu toate că atât aliații săi americani, cât și sovieticii erau adepții unei doctrine militare diametral opuse celei a unei ciocniri masive care să aibă loc cât mai curând cu putință.

La 28 iulie, chiar cu două săptămâni înainte de semnarea acordului anglo-sovietic, la cererea lui Roosevelt, Harry Hopkins merge la Moscova într-o misiune de tatonare. Hopkins sperase să afle de ce anume avea nevoie Uniunea Sovietică pentru a continua războiul atât imediat, cât și pe termen lung. Conducerea sovietică îl simpatizează imediat. Hopkins începe să se îndoiască de rapoartele constant pesimiste provenite de la atașatul militar american de la Moscova, care credea că Armata Roșie se va prăbuși. Curând avea să fie convins că Uniunea Sovietică va rezista.

Decizia lui Roosevelt de a ajuta Uniunea Sovietică era sincer altruistă și, în egală măsură, generoasă. Prevederile Legii pentru împrumut și închiriere referitoare la sovietici au avut nevoie de timp pentru a fi implementate, spre exasperarea președintelui, însă proporțiile și anvergura acestora au jucat un rol important în victoria sovietică (un fapt pe care mulți istorici ruși încă detestă să-l recunoască). În afară de oțelul de calitate ridicată, tunurile antiaeriene, avioanele și cantitățile uriașe de alimente care au salvat Uniunea Sovietică de foamete în iarna 1942-1943, cea mai mare contribuție duce la creșterea mobilității Armatei Roșii. Înaintarea spectaculoasă a acesteia în etapele ulterioare ale războiului a fost posibilă doar datorită jeepurilor și camioanelor americane.

Prin contrast, retorica de ajutor a lui Churchill nu a fost niciodată însoțită de fapte concrete, în mare parte din cauza sărăciei din Marea Britanie și a urgenței impuse de

nevoile imediate ale țării sale. O mare parte din materialele oferite erau învechite sau necorespunzătoare. Mantalele cazon britanice erau inutile în iarna rusească, cizmele cu bot de oțel favorizau degerăturile, tancurile Matilda erau inferioare tancurilor T-34 sovietice, iar aviația Armatei Roșii critică avioanele Hurricane la mâna a doua, întrebând de ce nu primise avioane Spitfire.

Prima conferință importantă între Aliații vestici și Uniunea Sovietică începe la Moscova la sfârșitul lui septembrie, după ce Lord Beaverbrook și reprezentantul lui Roosevelt, Averell Harriman, ajung la Arhangelsk la bordul crucișătorului HMS *Lincoln*. Stalin îi primește la Kremlin și începe să enumere tot echipamentul militar și vehiculele de care avea nevoie Uniunea Sovietică. „Țara care poate produce cele mai multe motoare va ieși învingătoare”, spune el. Apoi îi sugerează lui Beaverbrook că și Marea Britanie ar trebui să trimită soldați ca să ajute la apărarea Ucrainei, o idee care îl ia în mod evident prin surprindere pe omul lui Churchill.

Stalin, care nu reușește să uite afacerea Hess, începe să-l ia pe Beaverbrook la întrebări despre adjunctul lui Hitler și despre ce spusese acesta când ajunsese în Anglia. Liderul sovietic provoacă din nou surprindere când sugerează că ar trebui să discute despre aranjamentele de după război. Stalin dorea recunoașterea frontierei sovietice din 1941, care cuprindea statele baltice, estul Poloniei și Basarabia. Beaverbrook refuză să se implice într-un subiect care i se părea foarte prematur, în condițiile în care armatele germane se aflau la mai puțin de o sută de kilometri distanță de locul în care stăteau ei la Kremlin. Cu toate că nu știa asta, Armata a 2-a Panzer a lui Guderian începuse, cu o zi înainte, prima fază a Operațiunii *Taifunul* împotriva Moscovei.

Diplomații britanici sunt iritați de zeflemeaua lui Stalin că țara lor „refuză operațiunile militare active împotriva Germaniei hitlerizate”, în timp ce soldații britanici și din Commonwealth luptau în Africa. Însă, în ochii sovieticilor, care se confruntau cu trei grupuri de armate germane în adâncul teritoriului lor, luptele de la Tobruk și de la frontiera libiană însemnau doar un spectacol secundar.

Curând după invazia germană în Uniunea Sovietică, Rommel începuse să planifice un nou atac asupra portului asediat de la Tobruk, care devenise punctul-cheie al războiului din Africa de Nord. Avea nevoie de el pentru a-și aproviziona soldații și a elimina amenințarea care putea veni din spatele lor. Tobruk era apărat de Divizia 70 britanică, întărită cu o brigadă poloneză și un batalion ceh.

În timpul verii deșertice, cu sclipirea de miraj a nisipului sub cerul arzător, se dezvoltase un soi de război fals, care consta în cel mult o altercație mărunță pe linia frontierei libiene. Patrulele de recunoaștere britanice și germane discutau prin radio, uneori plângându-se când un ofițer german nou-venit își obliga oamenii să tragă după ce între ei se stabilise un acord tacit de încetare a focului. Pentru infanteria ambelor părți, viața nu era tocmai plăcută în asemenea condiții, cu doar un litru de apă pe zi

pentru băut și spălat. În tranșee, erau nevoiți să le facă față scorpionilor, puricilor de nisip și muștelor agresive de deșert, care roiau pe fiecare bucătică de mâncare și fiecare centimetru de piele expusă. Dizenteria devine o problemă majoră, mai ales pentru germani. Chiar și apărătorii din Tobruk aveau cantități insuficiente de apă, întrucât un atac cu avioane Stuka distrusese centrala de desalinizare. Orașul însuși este parțial distrus de obuze și bombe, iar portul este pe jumătate plin de nave scufundate. Doar dârzenia Marinei Regale îi menține aprovizionați. Membrii rămași ai brigăzii austriene începeau să ofere la schimb prăzi de război pentru bere îndată ce sosea o navă.

Rommel avea o problemă mult mai mare cu aprovizionarea peste Mediterana. Între ianuarie și sfârșitul lui august 1941, britanicii reușiseră să scufunde cincizeci și două de vase ale Axei și să avarieze alte treizeci și opt. În septembrie, submarinul HMS *Upholder* scufundă două vase mari de pasageri care duceau întăriri. (Veteranii din Afrika Korps încep să numească Mediterana „gârla cu nemți“.) Faptul că puterile Axei nu au invadat Malta în 1940 se dovedește acum o greșeală majoră. Mai ales Kriegsmarine fusese dezamăgită în acel an când Hitler insistase ca forțele aeropurtate să fie folosite împotriva Cretei și nu în Malta, întrucât se temuse de raiduri aliate asupra câmpurilor petrolifere de la Ploiești. De atunci, bombardarea constantă a aerodromurilor din Malta și a marelui port La Valletta nu se dovedise un substitut eficient pentru cucerirea directă.

Interceptările britanice ale codurilor navale italiene oferă o răsplată bogată. La 9 noiembrie, Forța K, navigând dinspre Malta, cu crucișătoarele ușoare HMS *Aurora* și *Penelope* și două distrugătoare, lovește un convoi ce se îndrepta spre Tripoli. Cu toate că respectivul convoi era escortat de două crucișătoare grele și zece distrugătoare, forțele britanice atacă pe timp de noapte, cu ajutorul radarelor. În mai puțin de treizeci de minute, navele de război ale Marinei Regale scufundă toate cele șapte cargoboturi și un distrugător fără să sufere vreo avarie. Germanii din Kriegsmarine sub bulversați și amenința să preia controlul asupra operațiunilor navale italiene. Afrika Korps adoptă o atitudine zeflemitoare similară față de aliații lor. „Trebuie să-i tratezi pe italieni ca pe copii“, scria acasă un locotenent din Divizia 15 Panzere. „Ca soldați nu sunt buni de nimic, dar sunt cei mai minunați camarazi. Poți să obții de la ei orice.“

După toate întârzierile și așteptarea îndelungată a unor provizii care nu mai veneau, Rommel își plănuiește atacul împotriva orașului Tobruk pentru 21 noiembrie. Nu crede în avertismentele italienilor că britanicii erau pe cale să lanseze o ofensivă majoră, însă se vede silit să lase Divizia 21 Panzere între Tobruk și Bardia, în caz de nevoie. Acest lucru făcea probabil ca forțele sale să fie insuficiente pentru un atac de succes asupra orașului Tobruk. Însă, la 18 noiembrie, cu trei zile înainte de atacul planificat asupra portului, Armata a 8-a britanică proaspăt alcătuită, comandată de generalul-locotenent Sir Alan Cunningham, trece frontiera libiană în Operațiunea *Cruciutul*. După marșuri de apropiere pe timp de noapte, cu toate comunicațiile radio

întrerupte și ascunsă ziua de furtunile de nisip, apoi de furtuni cu tunete, Armata a 8-a reușește să îi ia complet prin surprindere pe germani.

Afrika Korps era formată atunci din Diviziile 15 și 21 Panzere și o divizie mixtă, redenumită ulterior Divizia 90 Infanterie Ușoară. Această formațiune includea un regiment de infanterie, alcătuit în mare parte din germani care serviseră în Legiunea Străină Franceză. Însă, din cauza subnutriției și a bolilor din Afrika Korps, ce însuma 45 000 de oameni, în unitățile de pe linia frontului lipseau 11 000 de oameni. Situația dezastruoasă a proviziilor însemna, de asemenea, că diviziile de panzere, cu 249 de tancuri, aveau mare nevoie să fie înlocuite. Italienii aveau Divizia de Blindate *Ariete* și trei divizii semimotorizate.

Pe de altă parte, britanicii primiseră, în sfârșit, provizii din belșug, cu 300 de tancuri Cruiser și 300 de tancuri ușoare Stuart americane, pe care le numeau „Iubitele”, împreună cu peste o sută de tancuri Matilda și Valentine. Forța Aeriană a Deșertului de Vest deținea 550 de avioane utilizabile comparativ cu cele doar șaptezeci și șase ale Luftwaffe. Cu asemenea avantaje, Churchill se aștepta la mult visată victorie, mai ales din moment ce avea nevoie disperată de ceva ce să-i arate lui Stalin. Însă, cu toate că britanicii sunt, în sfârșit, complet echipați, armele lor erau inferioare celor ale germanilor. Noile tancuri Stuart și Cruiser, cu tunurile lor de două livre, nu aveau nicio șansă în fața tunului german de 88 de mm, „brațul lung” al Afrika Korps, care le putea distruge cu mult înainte să ajungă în raza din care să riposteze. Doar tunul britanic de câmp de 25 de livre era impresionant, iar comandanții învățaseră, în sfârșit, să îl folosească în câmp deschis în timpul atacurilor blindatelor germane. Germanii îl numeau „Ratsch-bum”.

Planul britanic era să concentreze Corpul XXX, cu cea mai mare parte a blindatelor, într-un atac la nord-vest de frontiera libiană. Aceste forțe urmau să înfrângă diviziile germane de blindate, apoi să înainteze către Tobruk pentru a ridica asediul. Brigada 7 Blindate urma să conducă înaintarea Diviziei 7 Blindate către Sidi Rezegh, pe coasta din sud-estul perimetrului defensiv al orașului Tobruk. La dreapta, Corpul XIII urma să atace pozițiile germane din apropiere de coastă la trecătoarea Halfaya și la Sollum. În mod ideal, Armata a 8-a ar fi trebuit să aștepte până când Rommel își începea atacul asupra Tobrukului, însă Churchill refuză să îi permită generalului Auchinleck să mai întârzie.

Brigada 7 Blindate ajunge la Sidi Rezegh, ocupă aerodromul și capturează nouăsprezece avioane la sol înainte ca germanii să aibă timp să reacționeze. Însă Brigada 22 Blindate din stânga este atacată prin surprindere de Divizia *Ariete*, în timp ce Brigada 4 Blindate din dreapta se trezește față în față cu părți din Diviziile 15 și 21 Panzere, care atacau în sud, dinspre drumul de coastă Via Balbia. Din fericire pentru britanici, germanii nu aveau suficientă motorină. Consumul de combustibil pe asemenea teren

era uriaș pentru toate vehiculele. Un ofițer neozeelandez descria deșertul libian drept „o câmpie golașă și plată, presărată cu măracini, cu zone întinse de pietriș pustiu, porțiuni de nisip fin și oaze unduitoare cu apă mică”. De asemenea, începea să semene tot mai mult cu o groapă de gunoi militară, cu butoaie de combustibil goale, cutii de conserve aruncate și vehicule arse.

La 21 noiembrie, generalul Cunningham, cu optimismul său excesiv, decide să dea ordin pentru începerea ieșirii din încercuire la Tobruk, cu toate că nu începuse încă distrugerea forțelor de blindate germane. Acest lucru duce la pierderi masive, atât în rândul asediaților, cât și al Brigăzii 7 Blindate, în care un regiment își pierde trei sferturi din tancuri în fața tunurilor de 88 mm atașate unui batalion de recunoaștere german. Brigada 7 Blindate se trezește curând cu spatele amenințat de două divizii de panzere, iar până la lăsarea nopții este deja redusă la douăzeci și opt de tancuri.

Fără să știe de aceste pierderi, Cunningham lansează faza următoare a operațiunii, prin înaintarea Corpului XIII în nord, în spatele pozițiilor italiene, de-a lungul frontierei. Această înaintare este condusă de Divizia neozeelandeză a generalului Freyberg, susținută de o brigadă de tancuri Matilda. De asemenea, Cunningham dă ordin pentru reînceperea ieșirii forțate din Tobruk. Însă Brigada 7 Blindate, atacată din două părți la Sidi Rezegh, fusese redusă la doar zece tancuri. Iar Brigada 22 Blindate, care venise în ajutor, avea doar treizeci și patru. Acestea sunt forțate să bată în retragere către sud, pentru a se alătura poziției defensive a Brigăzii 5 sud-africane. Rommel dorea să le zdrobească între diviziile sale de blindate, pe de-o parte, și *Ariete*, pe de cealaltă.

La 23 noiembrie, care se întâmpla să fie *Totensonntag*, duminica a morților germană, începe o bătălie de încercuire la sud de Sidi Rezegh împotriva Brigăzii 5 sud-africane și a rămășițelor celor două brigăzi britanice de blindate. Aceasta reprezenta o victorie a la Pirus pentru germani. Brigada sud-africană este efectiv distrusă, însă aceasta și grupul de sprijin al Brigăzii 7 Blindate fac ca acele atacuri să fie câștigate cu un preț mare. Germanii pierd șaptezeci și două de tancuri greu de înlocuit și un număr foarte mare de ofițeri și subofițeri. Divizia 7 indiană și neozeelandezii din est duc, de asemenea, lupte încununate de succes, iar neozeelandezii lui Freyberg capturează o parte a ofițerilor Afrika Korps.

După pierderile teribile de tancuri britanice, Cunningham dorește să se retragă, însă Auchinleck nu îi permite. Îi spune lui Cunningham să continue operațiunea indiferent de costuri. Este o decizie îndrăznească și, după cum aveau să arate evenimentele, înțeleaptă. În dimineața următoare, Rommel, dornic să desăvârșească distrugerea Diviziei 7 Blindate și să forțeze o retragere generală, este ademenit de parfumul victoriei. Conduce el însuși Divizia 21 Blindate într-o înaintare grăbită către frontieră, gândindu-se că putea să încercuiască cea mai mare parte a Armatei a 8-a.

Însă acțiunea lui duce la haos din cauza ordinelor contradictorii și a comunicațiilor defectuoase. La un moment dat, vehiculul de comandă al lui Rommel se strică, iar el se trezește fără comunicații radio și prins în capcană pe partea egipteană a gardului gros de sârmă ghimpată aflat de-a lungul frontierei. Insistența lui de a conduce din linia întâi creează din nou probleme majore într-o bătălie complexă.

La 26 noiembrie, aude de la cartierul general al Afrika Korps că, în drum spre Tobruk, Divizia neozeelandeză, sprijinită de altă brigadă de blindate cu tancuri Valentine, recucerise aerodromul de la Sidi Rezegh. Brigada 4 neozeelandeză cucerește, de asemenea, aerodromul de la Kambut, ceea ce însemna că Luftwaffe nu mai avea nicio bază de înaintare. Mai târziu în acea zi, garnizoana de la Tobruk se alătură forțelor lui Freyberg.

Goana lui Rommel către frontieră se dovedește o greșeală dezastruoasă. Divizia 7 Blindate se reînarma cu majoritatea celor 200 de tancuri de rezervă, în vreme ce oamenii lui Rommel erau extenuați. Iar la întoarcerea din acest marș inutil, la 27 noiembrie, sunt hărțuiți de avioanele Hurricane ale Forței Aeriene a Deșertului de Vest, care avea atunci supremație în aer.

Auchinleck se hotărăște să-l elibereze din funcție pe Cunningham, pe care îl considera insuficient de agresiv și care se afla oricum pe punctul unei căderi nervoase. Îl înlocuiește cu generalul-maior Neil Ritchie. Ritchie reia atacul în vest, profitând de criza de provizii a lui Rommel. Italienii îl avertizaseră din nou pe Rommel că nu se putea aștepta decât la o cantitate minimă de muniție, combustibil și alimente. Însă încrederea marinei italiene revine îndată ce navele sale reușesc să transporte mai multe provizii prin Benghazi. Submarinele italiene sunt folosite pentru a aduce la Darna muniție de care era nevoie urgent, iar crucișătorul *Cardona* este transformat în navă de alimentare cu combustibil. Kriegsmarine este brusc impresionată de eforturile aliatului.

La 2 decembrie, Hitler transferă Corpul II Aviație de pe Frontul de Est în Sicilia și Africa de Nord. Hotărât să îl sprijine pe Rommel, este îngrozit să audă care era starea proviziilor din cauza atacurilor britanice asupra convoaielor Axei. Îi ordonă amiralului Raeder să transfere douăzeci și patru de submarine în Mediterana. Raeder se plânge că „Führerul este pregătit practic să abandoneze războiul submarinelor din Atlantic pentru a rezolva problemele noastre din Mediterana”. Hitler ignoră argumentele lui Raeder că majoritatea navelor de transport ale Axei erau scufundate de avioanele și submarinele aliate, astfel că submarinele nu erau măsura cea mai potrivită pentru a proteja convoaiele lui Rommel. Însă, la fața locului, submarinele germane îi produc pagube serioase Marinei Regale. În noiembrie, submarinele din Mediterana scufundă atât portavionul HMS *Ark Royal*, cât și cuirasatul HMS *Barham*. Urmează și alte pierderi, iar în noaptea de 18 decembrie, un grup italian de scafandri care dirijau torpile, condus de prințul Borghese, pătrunde în portul Alexandria pentru a scufunda cuirasatele HMS *Queen Elizabeth* și *Valiant*, precum și un petrolier norvegian.

Amiralul Cunningham rămâne fără vasele de mari dimensiuni din Mediterana. Momentul ales nu putea fi mai prost, la doar opt zile după ce avioanele japoneze scufundaseră atât nava cuirasat HMS *Prince of Wales*, cât și crucișătorul de linie *Repulse* în largul coastei Malaya.

În ciuda îmbunătățirii situației Axei în Mediterana, apelul lui Rommel din 6 decembrie către OKW și OKH pentru înlocuirea vehiculelor și armelor și pentru întăriri este respins în acel moment critic pentru Frontul de Est. La 8 decembrie, Rommel ridică asediul de la Tobruk și începe retragerea spre Linia Gazala, la șaiszeci de kilometri spre vest. Apoi, în restul lunii decembrie și la începutul lui ianuarie 1942, abandonează întreaga Cirenaică și se retrage spre linia de unde pornise cu un an în urmă.

Britanicii sărbătoresc victoria Operațiunii *Cruciatul*, însă acesta este doar un succes temporar, obținut în primul rând datorită superiorității numerice și cu siguranță nu prin tactici mai bune. Faptul că nu păstrasera laolaltă brigăzile de blindate fusese cea mai mare greșală. Peste 800 de tancuri și 300 de avioane se pierduseră. Iar când Armata a 8-a ajunge la frontiera cu Tripolitania, la un an după victoria asupra italienilor, este foarte slăbită, cu linii de aprovizionare excesiv de lungi. În șovăiala campaniei nord-africane, acum cu cererile presante din Orientul Îndepărtat, britanicii și forțele din dominioane se expuneau unei alte înfrângeri în 1942.

Încă dinainte să înceapă războiul în Orientul Îndepărtat, guvernul britanic era de părere că avea destule probleme cărora să le facă față. Apoi, la 9 decembrie, Stalin exercită presiuni asupra Marii Britanii pentru a declara război Finlandei, Ungariei și României, care erau aliații Germaniei pe Frontul de Est. Însă dorința lui Stalin de a face ca noii săi aliați vestici să accepte frontierele după război chiar înainte să înceapă Bătălia Moscovei era în parte o încercare de a depăși o contradicție stânjenitoare. Închisorile și lagărele de muncă silnică sovietice încă dețineau peste 200 000 de soldați polonezi, luați în 1939 în timpul operațiunii comune cu Germania nazistă. Acum, polonezii erau aliați, cu guvernul lor în exil recunoscut atât la Washington, cât și la Londra. Prestația energetică a generalului Sikorski, susținut de guvernul lui Churchill, convinge un regim sovietic foarte șovăielnic că NKVD ar trebui să-i elibereze pe prizonierii polonezi de război pentru a forma o armată nouă.

În ciuda împotrivirii constante din partea oficialilor sovietici, polonezii proaspăt eliberați încep să se adune și să formeze unități sub comanda generalului Wladyslaw Anders, care fusese ținut prizonier la Lubianka în ultimele douăzeci de luni. La începutul lui decembrie, este organizată o trecere în revistă a armatei lui Anders lângă Saratov pe Volga. Era o ocazie plină de o ironie amară, după cum mărturisea scriitorul Ilia Ehrenburg, aflat acolo. Generalul Sikorski sosește însoțit de Andrei Vișinski. Celebrul procuror din timpul proceselor înscenate pe vremea Marii Terori fusese ales aparent din cauza originilor sale poloneze. „A ciocnit paharul cu Sikorski,

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

zâmbind dulceag“, observă Ehrenburg. „În rândul polonezilor erau mulți bărbați cu privire aspră, plini de ranchiună pentru câte înduraseră; unii dintre ei nu se puteau stăpâni să nu spună că ne urau... Sikorski și Vișinski se numeau reciproc aliați, însă în spatele cuvintelor prietenoase se simțea ostilitatea.“ Ura lui Stalin pentru polonezi și neîncrederea în aceștia se schimbaseră doar la suprafață, așa cum avea să o arate cursul ulterior al evenimentelor.

Bătălia pentru Moscova

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1941

La 21 iulie 1941, Luftwaffe bombardează pentru prima dată capitala sovietică. Andrei Saharov, paznic de incendiu la universitate, își petrece majoritatea nopților „pe acoperiș, urmărind cum lumina reflectoarelor și proiectilele traversau cerul întunecat al Moscovei“. Însă, după pierderile din Bătălia Angliei, formațiunile de avioane de bombardament germane încă erau foarte reduse. Fără să poată provoca distrugeri prea mari asupra orașului, acestea se întorc la bază pentru a susține forțele terestre.

După oprirea Grupului de Armate Centru pentru a se concentra asupra orașelor Leningrad și Kiev, Hitler se decide, în sfârșit, asupra unei ofensive majore împotriva Moscovei. Generalii săi aveau sentimente contradictorii. Încercuirea uriașă de la est de Kiev le readusese ideea de triumf, însă întinderea nemărginită de pământ, lungimea liniilor de comunicație și dimensiunea neașteptată a Armatei Roșii îi neliniștea. Acum, doar puțini mai credeau că puteau obține victoria în acel an. Se temeau de iarna rusească pe cale să vină și pentru care erau foarte prost echipați. Diviziile lor de infanterie nu aveau suficienți bocanci după sutele de kilometri pe care îi parcuseseră pe jos și nu se făcuse aproape nimic pentru a le oferi haine călduroase, întrucât Hitler interzisese orice discuție despre acest subiect. Unitățile de blindate nu aveau suficiente tancuri și motoare pentru a le înlocui pe cele vechi, care fuseseră avariate de praful gros. Cu toate acestea, spre disperarea comandanților săi, Hitler șovăia să trimită rezerve. Marea ofensivă împotriva Moscovei, Operațiunea *Taifunul*, nu a fost pusă la punct decât abia la sfârșitul lui septembrie. Fusesse întârziată deoarece Grupul IV de panzere al generalului de armată Erich Hoepner intrase într-un impas la Leningrad. Grupul de Armate Centru al feldmareșalului von Bock însuma un milion și jumătate de oameni, inclusiv trei grupuri de blindate destul de slăbite. Acestea se confruntau cu Frontul de Rezerve al mareșalului Semion Budionii și cu Frontul Briansk al generalului-colonel Andrei Ieremenko. Frontul de Vest al generalului-colonel Ivan Konev forma o a doua linie, în spatele armatelor lui Budionii. Douăsprezece divizii includeau gloate prost înarmate și neinstruite, formate inclusiv din studenți și profesori de la Universitatea

din Moscova. „Cei mai mulți dintre acești soldați purtau paltoane și pălării civile“, scria unul dintre ei. În timp ce mășăluiau pe străzi, privitorii credeau că erau partizani trimiși împotriva ariergărzii germane.

La 30 septembrie, în ceața dimineții de toamnă, începe faza preliminară a Operațiunii *Taifunul*, când Armata a 2-a Panzere a lui Guderian atacă în nord-est către orașul Orel, care se afla la peste 300 de kilometri la sud de Moscova. Cerul se înseninează curând, permițând Luftwaffe să ofere sprijin aerian avangardei de panzere ce funcționa drept vârf de lance. Atacul brusc creează panică în zona rurală.

„Am crezut că am văzut retrageri“, scria Vasili Grossman în jurnalul său, „însă nu am văzut niciodată ceva care să se apropie de ce văd acum... Exod! Exod biblic! Vehiculele merg câte opt pe același rând, se aude huruitul violent al zecilor de camioane care încearcă simultan să își scoată roțile din noroi. Turme uriașe de oi și vaci sunt mănate pe câmpii. Acestea sunt urmate de șiruri de căruțe trase de cai, sunt mii de căruțe acoperite cu pânză de sac colorată. Se mai văd și mulțimi de oameni care merg pe jos cu saci, boccele, valize... De sub coviltirele improvizate care acoperă căruțele se văd capetele copiilor blonzi și bruneți, bărbile evreilor vârstnici și capul brunet al fetelor și femeilor evreice. Ce tăcere e în ochii lor, ce durere înțeleaptă, ce simț al ursitei, al unei catastrofe universale! Seara, soarele se zărește dintre norii groși stratificați, negri și cenușii. Razele sale sunt lungi, se întind din cer până în pământ, ca în tablourile lui Doré care înfățișează acele scene biblice înspăimântătoare, cu oștirile cerești lovind Pământul.“

La 3 octombrie, în Orel ajung zvonuri despre înaintarea rapidă, însă ofițerii superiori din oraș refuză să creadă rapoartele și continuă să bea. Disperați de această nepăsare fatală, Grossman și camarazii săi pornesc spre Briansk, așteptându-se din moment în moment să zărească tancuri germane. Iar acestea apar imediat. Avangarda lui Guderian intră în Orel la ora 18.00, blindatele din frunte trecând pe lângă tramvaiele de pe stradă.

Cu o zi înainte, la 2 octombrie, mai departe în nord începuse faza principală a Operațiunii *Taifunul*. După un bombardament scurt și ridicarea unei perdele de fum, Grupul al III-lea Panzere și Grupul al IV-lea Panzere pătrund în forță prin laturile Frontului de Rezerve comandat de mareșalul Budionii. Budionii, alt acolit al lui Stalin din timpul Războiului Civil, era un bufon mustăcios și un bețiv care nu era în stare să-și găsească nici propriul cartier general. Șeful statului-major al lui Konev primește sarcina ca Frontul Vest să lanseze contraatacul cu trei divizii și două brigăzi de tancuri, însă este respins. Comunicațiile sunt întrerupte, iar în șase zile cele două grupuri de panzere înconjoară cinci dintre armatele lui Budionii, făcând joncțiunea la Viazma. Tancurile germane îi urmăresc pe soldații Armatei Roșii, încercând să-i zdrobească sub șenile. Devine chiar o formă de sport.

Kremlinul nu avea prea multe informații despre dezastrul haotic care avea loc în vest. Abia la 5 octombrie STAVKA primește un raport de la pilotul unui avion de vânătoare, care zărise o coloană de douăzeci de kilometri de vehicule blindate germane înaintând prin Iuhnov. Nimeni nu îndrăznește să creadă. Sunt organizate alte două zboruri de recunoaștere, ambele confirmând relatarea, însă Beria încă îl amenința pe comandantul lor că îl va trimite în fața unui tribunal NKVD sub acuzația că voia să stârnească panica. Cu toate astea, Stalin recunoaște pericolul. Convoacă o întâlnire a Comitetului de Stat al Apărării și îi trimite lui Jukov la Leningrad un mesaj prin care îi spune să se întoarcă la Moscova.

Jukov sosește la 7 octombrie. Mai târziu pretinde că atunci când intrase în camera lui Stalin îl auzise spunându-i lui Beria să își folosească agenții pentru a-i contacta pe germani în vederea obținerii de informații cu privire la posibilitatea de a face pace. Stalin îi ordonă lui Jukov să meargă direct la cartierul general al Frontului Vest și să raporteze care era situația exactă. Acesta sosește după lăsarea nopții și îi găsește pe Konev și pe ofițerii statului său major aplecați deasupra hărții, la lumina lumânării. Jukov îi telefonează lui Stalin pentru a-l informa că germanii încercuiseră cinci dintre armatele lui Budionii la vest de Viazma. La primele ore ale dimineții de 8 octombrie, descoperă la cartierul general al Frontului de Rezerve că Budionii nu mai fusese văzut de două zile.

Condițiile în care rezistau cei încercuiți la Viazma și Briansk erau de nedescris. Avioanele Stuka, avioanele de vânătoare și bombardierele atacau toate grupurile suficient de mari cât să le atragă atenția, în timp ce blindatele și artileria din jur trăgeau constant în forțele blocate. Cadavrele în putrefacție se adunau în grămezi tot mai mari, soldații murdari și înfometați ai Armatei Roșii sacrificau cai pentru a-i mânca, iar răniții mureau neîngrijiți în haos. În total, fuseseră blocați aproape trei sferturi de milion de oameni. Cei care se predau primeau ordin să își arunce armele și să mășăluiască spre vest, fără hrană. „Rușii sunt ca niște animale“, scria un maior german. „Îți amintesc de fizionomiile de brute ale negrilor din campania franceză. Ce gloată.“

Când Grossman fuge din Orel la 3 octombrie, chiar înainte ca germanii să ajungă acolo, se îndreaptă spre cartierul general al lui Ieremenko din pădurea Briansk. În noaptea de 5 octombrie, Ieremenko aștepta răspuns la cererea lui de retragere, însă nu primește nicio autorizație din partea lui Stalin. La primele ore din 6 octombrie, Grossman și corespondenții care îl însoțeau află că până și cartierul general al Frontului era amenințat. Sunt nevoiți să plece cât mai grabnic spre Tula, înainte ca germanii să blocheze drumul. Ieremenko este rănit la picior și aproape capturat în timpul încercuirii Frontului Briansk. Evacuat cu aeroplanul, are mai mult noroc decât generalul-maior Mihail Petrov, comandantul Armatei a 50-a, care moare de cangrenă în coliba unui tăietor de lemne, în inima pădurii.

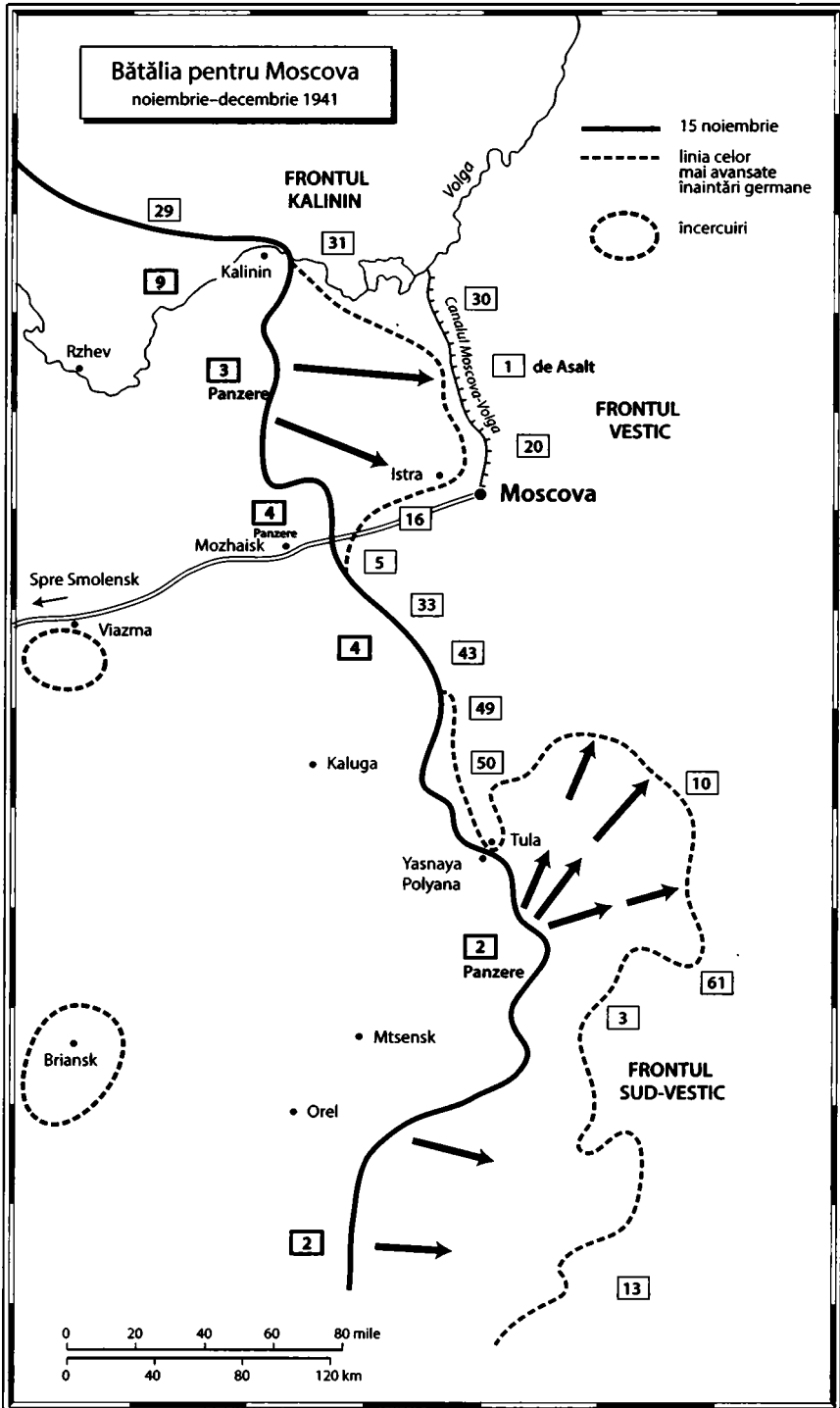
Grossman este îngrozit de haosul și spaima din spatele liniilor. La Belev, în drum spre Tula, nota: „Circulă o mulțime de zvonuri nebunești, ridicole și impregnate de panică. Brusc, se dezlănțuie o furtună de focuri. Cineva aprinsese luminile de pe stradă, iar soldații și ofițerii încep să tragă cu puștile și pistoalele în lămpi ca să le stingă. Ce bine ar fi fost să tragă așa în germani“.

Însă nu toate formațiunile sovietice luptau prost. La 6 octombrie, Corpul 1 Infanterie Gârzi, comandat de generalul-maior D.D. Leliușenko, sprijinit de două brigăzi aeropurtate și de Brigada 4 Tancuri a colonelului M.I. Katukov, lansează un contraatac asupra Diviziei 4 Panzere a lui Guderian lângă Mtsensk, într-o ambuscadă inteligentă. Katukov își ascunde tancurile T-34 în pădure, permițând regimentului de blindate din față să treacă pe lângă ele. Apoi, când acesta este oprit de infanteria lui Leliușenko, tancurile lui ies dintre copaci și atacă. Dacă erau bine manevrate, tancurile T-34 erau superioare blindatelor Mark IV, iar Divizia 4 Panzere suferă pierderi grele. Guderian este vizibil surprins să descopere că Armata Roșie începea să învețe din greșeli și din tacticile germane.

În noaptea aceea ninge, apoi zăpada se topește rapid. *Rasputitsa*, după cum era numit anotimpul ploios și mocirlos, sosise la timp ca să încetinească înaintarea germană. „Nu cred că cineva a văzut un noroi atât de îngrozitor“, notează Grossman. „Ploaie, zăpadă, grindină, o mlaștină lichidă fără fund, un aluat negru frământat de mii și mii de bocanci, de roți și de șenile de blindate. Și toți sunt din nou fericiți. Germanii sigur vor rămâne înțepenii în toamna noastră de iad.“ Însă înaintarea, cu toate că încetinise, continua către Moscova.

Pe drumul Orel-Tula, Grossman nu se poate abține să nu viziteze moșia lui Tolstoi de la Iasnaia Poliana. Acolo o găsește pe nepoata lui Tolstoi strângând lucrurile din casă și din muzeu, pentru a le evacua înainte să sosească germanii. Imediat se gândește la fragmentul din *Război și pace* în care bătrânul prinț Bolkonski este obligat să își părăsească locuința de la Lisie Gori în fața armatelor lui Napoleon care se apropiau. „Mormântul lui Tolstoi“, scrie el în agendă. „Zgomotul avioanelor de vânătoare deasupra lui, bubuitul exploziilor și liniștea maiestuoasă a toamnei. E atât de greu. Rar am simțit asemenea durere.“ Următorul vizitator după plecarea lor este generalul Guderian, care avea să-și stabilească acolo cartierul general pentru înaintarea către Moscova.

Doar câteva divizii sovietice reușesc să scape de încercuirea de la Viazma, în nord. Enclava Briansk, mai mică, se dovedește a fi cel mai mare dezastru de până atunci, cu peste 700 000 de oameni morți sau luați prizonieri. Germanii adulmecau victoria, iar în rândul lor era o euforie generală. Drumul către Moscova aproape că nu era apărât deloc. Curând, presa germană anunță chiar victoria totală, fapt care îl neliniștește până și pe ambițiosul feldmareșal von Bock.



La 10 octombrie, Stalin îi ordonă lui Jukov să preia comanda Frontului Vest de la Konev și rămășițele Frontului de Rezerve. Jukov reușește să îl convingă pe Stalin că Konev (care ulterior avea să devină marele său rival) ar trebui păstrat, nu făcut țap ispășitor. Stalin îi spune lui Jukov să țină linia de la Mojaisk, la doar o sută de kilometri de Moscova, pe autostrada Smolensk. Simțind scara dezastrului, Kremlinul ordonă construirea unei noi linii de apărare de către un sfert de milion de civili, în principal femei, recrutate pentru a săpa tranșee și șanțuri antitanc. Multe dintre ele sunt ucise în timp ce lucrau de focurile avioanelor de vânătoare germane.

Disciplina devine și mai feroce. Grupurile de blocare ale NKVD erau gata să împuște pe oricine se retrăgea fără ordin. „Foloseau frica pentru a stăpâni frica“, explica un ofițer NKVD. Detașamentele Speciale ale NKVD (devenit în 1943 SMERSH) deja îi interogau pe ofițerii și pe soldații care scăpaseră din încercuiri. Oricine era considerat laș sau era bănuțat că avusese legături cu inamicul era împușcat sau trimis la *ștrafroti* – companiile disciplinare. Acolo îi așteptau misiuni mortale, cum ar fi atacurile prin câmpurile minate. Criminalii din gulag erau, de asemenea, recrutați ca *ștrafnik* și tot criminali rămăneau. Chiar și execuția șefului unei bande de către un reprezentant NKVD care l-a împușcat în tâmplă are doar un efect temporar asupra oamenilor acestuia.

Alte grupuri NKVD merg la spitalele de pe front pentru a investiga posibilele cazuri de soldați cu răni autoprovocate. Sunt executați imediat așa-zișii „autoîmpușcați“ sau „stângaci“ – cei care se împușcau singuri în mâna stângă într-o încercare naivă de a scăpa de luptă. Un chirurg polonez din Armata Roșie recunoaște mai târziu că le amputase brațele băieților care încercau acest lucru, doar ca să-i salveze de plutonul de execuție. Prizonierii NKVD aveau o soartă și mai rea. Beria execută 157 de prizonieri de seamă, inclusiv pe sora lui Troțki. Alții sunt uciși de paznici, care le aruncă grenade de mână în celule. „Mașina de tocat“ se oprește abia la sfârșitul lunii, când Stalin îi spune lui Beria că teoriile conspirației pe care le invoca erau „prostii“.

Deportarea a 375 000 de germani de pe Volga în Siberia și Kazahstan, care începuse în septembrie, este accelerată pentru a-i include pe toți cei de origine germană din Moscova. Încep pregătirile pentru a arunca în aer metroul și clădirile cele mai importante din capitală. Chiar și conacul lui Stalin este minat. Grupurile NKVD care se ocupau cu asasinatelor și sabotajul se mută în case conspirative din oraș, gata să ducă războiul de gherilă împotriva unei posibile ocupații germane. Corpurile diplomatice primesc instrucțiunea de a pleca spre Kuibîșev pe Volga, un oraș care era deja avut în vedere drept capitală de rezervă pentru guvern. Principalelor companii de teatru din Moscova, simboluri ale culturii sovietice, li se spune, de asemenea, să plece din capitală. Stalin însuși nu se putea hotări dacă să rămână sau nu la Kremlin.

La 14 octombrie, în timp ce o parte a Armatei a 2-a Panzere a lui Guderian din sud încercuia orașul Tula, apărat cu îndârjire, Divizia 1 Panzere cucerește Kalinin, oraș

aflat la nord de Moscova, ocupând podul de pe cursul superior al Volgăi și întrerupând legătura feroviară Moscova-Leningrad. În centru, Divizia SS *Das Reich* și Divizia 10 Blindate sosesc pe câmpul de bătălie napoleonian de la Borodino, la doar 110 kilometri de capitală. Acolo sunt nevoite să ducă o luptă grea împotriva unei forțe întărite cu noile lansatoare de rachete Katiusa și cu două regimente de infanteriști siberieni, predecesorii multor divizii a căror detașare în jurul Moscovei urma să-i ia prin surprindere pe germani.

Richard Sorge, cel mai important agent sovietic aflat la Tokio, descoperise că japonezii plănuiau o lovitură în sud, în Pacific, împotriva americanilor. Stalin nu avea completă încredere în Sorge, cu toate că acesta avusese dreptate în legătură cu Operațiunea *Barbarossa*, însă informațiile sunt confirmate de comunicațiile interceptate. Amenințarea redusă din Orientul Îndepărtat al Uniunii Sovietice îi permite lui Stalin să înceapă să aducă chiar și mai multe divizii în vest, de-a lungul căii ferate transsiberiene. Victoria lui Jukov de la Halhin Gol jucase un rol important în acea reorientare strategică a japonezilor.

Germanii subestimaseră efectul înaintării lor prin ploaie și zăpadă, care transformau drumurile în mlaștini de noroi gros și negru. Provițiile de combustibil, muniție și hrană nu puteau ajunge, iar înaintarea încetinește. Întârzierea mai era provocată și de rezistența soldaților încă prinși în încercuire, care îi împiedicau pe invadatori să-și trimită soldații să-și continue drumul spre Moscova. Generalul de aviație Wolfram von Richthofen zboară la joasă înălțime peste rămășițele zonei încercuite de la Viazma și observă mormanele de cadavre, vehiculele și tunurile distruse.

Armata Roșie era ajutată și de intervențiile din partea lui Hitler. Divizia 1 Panzere de la Kalinin, care dorea să atace din sud spre Moscova, primește brusc ordin să se mute în direcție opusă, împreună cu Armata a 9-a, pentru a încerca o altă încercuire împreună cu Grupul de Armate Nord. Hitler și OKW nu aveau habar de condițiile în care luptau soldații lor, însă *Sieges euphorie*, sau euforia victoriei, din Cartierul General al Führerului, împrăștia concentrarea de forțe împotriva Moscovei.

Stalin și Comitetul de Stat pentru Apărare se hotărăsc la 15 octombrie să evacueze guvernul la Kuibîșev. Oficialii primesc instrucțiunea să-și lase birourile și să urce în camioanele înșirate afară, care urmau să îi ducă la gara Kazan. Alții au aceeași idee. „Directorii multor uzine își urcau familia în camion și părăseau capitala și atunci a început totul. Civili încep să jefuiască magazinele. Când mergeai pe stradă vedeai peste tot oameni cu fețe roșii, mulțumiți și beți, care duceau cu ei șiruri de cârnați și suluri de materiale textile sub braț. Se întâmplau lucruri care cu doar două zile în urmă ar fi fost inadmisibile. Pe străzi se spunea că Stalin și guvernul fugiseră de la Moscova.”

Panica și jafurile erau stârnite de zvonuri scăpate de sub control potrivit cărora germanii erau deja la porțile orașului. Funcționarii înspăimântați își distrug carnetele

de membru al Partidului Comunist, un gest pe care mulți dintre ei aveau să-l regrete mai târziu, după ce NKVD restabilește ordinea, întrucât sunt acuzați ulterior de defetism criminal. În dimineața zilei de 16 octombrie, Aleksei Kosîghin intră în clădirea Sovnarkom, Consiliul Comisarului Poporului, în care era președinte adjunct. Găsește locul descuiat și abandonat, cu documente secrete întinse pe podea. Telefoanele sunau în birourile goale. Ghicind că apelurile erau de la oamenii care încercau să afle dacă guvernul plecase, răspunde la unul din ele. Un oficial întreba dacă Moscova va fi încercuită.

Afară pe străzi, poliția dispăruse. La fel ca în Europa de Vest cu un an în urmă, Moscova suferea de psihoza invaziei parașutiștilor inamici. Natalia Gesse, care schiopăta în cărje după o operație, se trezește „înconjurată de gloate care mă suspectau că mi-am rupt piciorul în timp ce sărisem cu parașuta dintr-un avion”. Mulți dintre jefuitori erau beți, justificându-și acțiunea prin ideea că cel mai bine era să ia cât de multe lucruri puteau înainte ca germanii să pună mâna pe ele. Mulțimile speriate din gări, încercând să ia cu asalt trenurile care plecau, erau descrise drept „vârtejuri umane” în care copiii erau smulși din brațele mamelor lor. „Ce se întâmpla în gara Kazan era de nedescris”, scria Ilia Ehrenburg. Lucrurile nu stăteau mai bine nici la garile din vestul Moscovei, unde sute de soldați răniți fuseseră părăsiți, neîngrijiți, pe târgi, pe tot peronul. Femeile care își căutau disperate fiul, soțul sau iubitul mergeau printre ei.

Stalin, care iese din fortăreața de la Kremlin, este șocat de priverile. Este declarată stare de asediu, iar regimentele de infanterie ale NKVD mășăluiesc pe străzi, trăgând fără somație în jefuitori și dezertori. Ordinea este restabilită cu brutalitate. Stalin se hotărăște să rămână, iar acest lucru este anunțat la radio. Acesta a reprezentat un moment crucial, iar efectul a fost considerabil. Atmosfera trece de la panică generalizată la hotărârea generalizată de a apăra orașul cu orice preț. Este un fenomen asemănător cu schimbarea de atitudine din timpul apărării Madridului, cu cinci ani înainte.

Sublinind nevoia de discreție, Stalin spune Comitetului de Stat pentru Apărare că sărbătorirea aniversării Revoluției Bolșevice va avea totuși loc. Mai mulți membri ai Comitetului sunt îngroziți, însă recunosc că probabil merita riscul, pentru a demonstra țării și lumii întregi că Moscova nu dă niciodată înapoi. În „ajunul aniversării Revoluției”, Stalin ține un discurs transmis din vasta și fastuoasă sală a stației de metrou Maiakovski. El îi evocă pe eroii măreți, însă deloc proletari, ai istoriei Rusiei, Aleksandr Nevski, Dmitri Donskoi, Suvorov și Kutuzov. „Invadatorii germani doresc un război de exterminare. Foarte bine atunci. Vor avea unul!”

Aceea era reapariția remarcabilă a lui Stalin în conștiința sovietică, după mai multe luni în care evitase asocierea sa cu dezastrele retragerii. „Am cercetat paginile ziarelor vechi din iulie până în noiembrie 1941”, scria Ilia Ehrenburg mulți ani mai târziu. „Numele lui Stalin abia dacă era menționat.”

Acum, liderul era strâns legat de apărarea curajoasă a capitalei. Iar în ziua următoare, 7 noiembrie, Stalin primește salutul din mausoleul gol al lui Lenin din Piața Roșie, când rânduri după rânduri de întăriri mășcăluiesc prin zăpadă, gata să se îndrepte spre nord-vest, către front. Vicleanul Stalin prevăzuse ce efect va avea acea lovitură de teatru și se asigură că este filmată pentru buletinele de știri străine și interne.

În săptămâna care a urmat vin geruri strașnice, iar la 15 noiembrie înaintarea germanilor se reia. Curând, Jukov vede clar că linia lor principală de atac va fi în sectorul Volokolamsk, unde Armata a 16-a a lui Rokossovski este obligată să conducă o luptă în retragere. Jukov era sub o presiune uriașă și își pierde cumpătul din cauza lui Rokossovski. Contrastul dintre cei doi nu putea fi mai mare, cu toate că amândoi erau foști soldați de cavalerie. Jukov era mai degrabă o ghiulea bondoacă, plin de energie și cruzime, în timp ce înaltul și elegantul Rokossovski era calm și pragmatic. Rokossovski, care provenea dintr-o familie de mici nobili polonezi, fusese arestat spre sfârșitul perioadei de epurări în Armata Roșie. Nouă dinți de oțel îi înlocuiau pe cei pe care și-i pierduse în timpul sesiunii de interogatorii pe bandă rulantă. Stalin ordonase eliberarea sa, însă îi amintea din când în când că aceea era doar o concesie temporară. La cea mai mică greșeală urma să fie dat din nou pe mâna brutelor lui Beria.

La 17 noiembrie, Stalin semnează un ordin prin care toate forțele și partizanii urmau să „distrugă și să ardă din temelii” toate clădirile din zona de luptă și de dincolo de aceasta, pentru ca germanii să nu aibă unde să se adăpostească de gerurile care se apropiau. Soarta civililor nu este luată în seamă deloc. Suferința soldaților, mai ales a răniților părăsiți pe peronul gărilor, era îngrozitoare. „Gărilor erau pline de excremente umane și de soldați răniți cu bandaje pline de sânge”, scria un ofițer al Armatei Roșii.

La sfârșitul lui noiembrie, Armata a 3-a Panzere se afla la o distanță de patruzeci de kilometri de Moscova, pe partea de nord-vest. Una dintre unitățile sale din frunte chiar cucerește un cap de pod peste Canalul Moscova-Volga. Armata a 4-a Panzere ajunsese între timp la un punct aflat la șaisprezece kilometri distanță de periferia vestică a Moscovei, după ce înfrânge Armata a 16-a a lui Rokossovski. Se spune că, pe ceața groasă, un motociclist din Regimentul SS *Deutschland* intră direct în Moscova și este împușcat de o patrulă NKVD lângă gara Belarus. Alte unități germane zăreau prin binocluri cupolele în formă de ceapă ale Kremlinului. Germanii se luptaseră cu disperare știind că puterea devastatoare a iernii rusești îi va ajunge curând. Însă soldații erau obosiți și mulți sufereau deja de degerături.

Lucrările de apărare în zonele din apropiere de Moscova continuaseră într-un ritm susținut. „Aricii” de oțel făcuți din grinzi de metal sudate între ele stăteau pe post de bariere antitanc. NKVD organizase „batalioane de distrugere” pentru a se lupta cu parașutiștii sau atacuri de sabotaj asupra fabricilor celor mai importante și ca ultimă linie de apărare. Fiecare bărbat primește o pușcă, zece gloanțe și câteva grenade. Stalin, care

se temea că Moscova putea fi încercuită dinspre nord, îi ordonă lui Jukov să pregătească o serie de contraatacuri. Însă înainte de toate avea nevoie să își întărească armatele din nord-vestul Moscovei, distruse de Armatele a 3-a și a 4-a Panzere.

Situația părea, de asemenea, critică și în sudul țării. Grupul de armate al lui Rundstedt își asigurase regiunea minieră și industrială Donbas la jumătatea lui octombrie, chiar când românii cuceresc, în sfârșit, Odessa. Armata a 11-a a lui Manstein din Crimeea asedia marea bază navală de la Sevastopol. Armata 1 Panzere înainta rapid către Caucaz, lăsând în urmă infanteria. Iar la 21 noiembrie, Divizia 1 SS Panzere *Leibstandarte Adolf Hitler*, comandată de generalul de brigadă Sepp Dietrich, pe care Richthofen îl numea „bunul și bătrânul veteran de război”, intrase în Rostov, la poalele Caucazului, și cucerise un cap de pod peste râul Don. Hitler era extaziat. Câmpurile de petrol din sud păreau deja ale lui. Însă avangarda de blindate a lui Kleist era mult prea extinsă, flancul său stâng fiind păzit doar de soldații unguri slab înarmați. Mareșalul Timoșenko profită de ocazie și contraatacă de peste Donul înghețat.

Rundstedt, dându-și seama că înaintarea în Caucaz era imposibilă până în primăvara următoare, își retrage forțele pe linia râului Mius, care se varsă în Marea Azov, la vest de Taganrog. Hitler reacționează cu uimire furioasă la această primă retragere a armatei germane în război. Dă ordin ca retragerea să fie întreruptă imediat. Rundstedt își dă demisia, care este acceptată pe loc. La 3 decembrie, Hitler zboară la cartierul general al Grupului de Armate Sud de la Poltava, unde invadatorul anterior, Carol al XII-lea al Suediei, suferise o înfrângere decisivă. În ziua următoare, Hitler îl numește la comandă pe feldmareșalul von Reichenau, nazist convins, pe care Rundstedt îl descria cu dispreț drept un huligan care alerga „pe jumătate dezbrăcat când făcea exerciții fizice”.

Însă Hitler este surprins se afle că Sepp Dietrich, comandantul SS *Leibstandarte*, este de acord cu decizia lui Rundstedt. Iar Reichenau, după ce îl asigură pe Hitler că nu va da înapoi, dă imediat ordin de retragere, punând Cartierul General al Führerului în fața faptului împlinit. Fiindu-i forțată mâna, Hitler îi acordă ulterior lui Rundstedt cel dat la o parte o compensație sub forma unui cadou de ziua lui de 275 000 de mărci germane. Remarca adesea cu cinism cât de ușor era să-și mituiască generalii cu bani, proprietăți și decorații.

Leningradul fusese salvat de la anihilare, în parte datorită conducerii brutale a lui Jukov și a înverșunării soldaților, însă în principal datorită deciziei germanilor de a se concentra asupra Moscovei. Grupul de Armate Nord avea să fie de atunci ruda săracă de pe Frontul de Est, primind cu greu întăriri și temându-se mereu să nu i se ia din unități pentru a întări formațiunile din centrul și sudul țării. Această neglijență din tabăra germană este depășită de cea din tabăra sovietică, Stalin dorind în mai multe ocazii să ia soldați din Leningrad ca să apere Moscova. Stalin nu avea sentimente prea

calde față de acest oraș pe care îl considera drept unul de intelectuali, care îi disprețuiau pe moscoviți și erau suspect de atrași de Europa de Vest. Este greu de spus cât de serios se gândea să abandoneze Leningradul, însă era destul de clar că în acea toamnă și apoi în acea iarnă era mult mai preocupat să-și păstreze forțele din Frontul Leningrad decât orașul în sine, cu atât mai puțin pe locuitorii acestuia.

Încercările sovietice de a sparge încercuirea din exterior cu Armata a 54-a nu reușesc să îi scoată pe germani de pe țărmul cel mai sudic al lacului Ladoga. Însă, cel puțin, apărătorii încă au sub control istmul dintre oraș și lac, cu toate că acest lucru se datorează în parte rezervei finlandezilor, care ezitau să înainteze pe un teritoriu sovietic de dinainte de 1939.

Asediul capătă un model de acțiune, cu bombardamente germane regulate asupra orașului, la ore fixe. Numărul victimelor din rândul civililor crește, însă în principal din cauza foametei. Leningradul era efectiv o insulă. Singura conexiune încă posibilă cu „țărmul” era peste lacul Ladoga sau prin aer. Aproximativ 2,8 milioane de civili sunt prinși în încercuire și, adăugând jumătate de milion de soldați, autoritățile trebuie să hrănească 3,3 milioane de oameni. Distribuția alimentelor era șocant de inegală într-o societate presupus egalitaristă. Cei din nomenclatură se asigurau că familiile și rudele lor apropiate nu aveau de suferit, iar cei care controlau proviziile de alimente, până și băcanii și bucătarii de campanie, profitau fără rușine. De multe ori era nevoie de mită pentru obținerea chiar și a rației de bază.

Într-adevăr, alimentele însemnau putere atât pentru individul corupt, cât și pentru statul sovietic, care le folosea de mult pentru a supune oamenii sau pentru a se răzbuna pe categoriile disprețuite. Muncitorii din industrie, copiii și soldații primeau rație întreagă, însă alții, cum ar fi soțiile care nu lucrau și adolescenții, primeau doar o rație de „dependent”. Cei care primeau o astfel de cartelă de rație sunt porecliți curând *smertnik* – condamnați. Cu o atitudine veritabil sovietică în privința ierarhiei, aceștia erau considerați „guri inutile”, în timp ce liderii partidului primeau rații suplimentare pentru a-i ajuta să ia decizii în numele binelui comun.

„Situația noastră alimentară este foarte rea”, scria Vasili Churkin la sfârșitul lui octombrie, în timp ce apăra linia de lângă Shlisselburg, pe lacul Ladoga. „Primim 300 de grame de pâine neagră ca pământul și o supă chioară. Ne hrănim caii cu crenguțe de mestecăn fără frunze și mor unul după altul. Localnicii din Beriozovka și soldații noștri lasă doar oasele de pe caii morți. Taie bucăți de carne din ei și le fierb.” Soldații o duceau mult mai bine decât civilii, iar cei care aveau familii în oraș așteptau iarna cu o neliniște tot mai mare. Încep să circule povești înspăimântătoare despre canibalism. Churkin nota cum „Caporalul nostru Andronov, un tip înalt, cu umeri lați, plin de energie, a făcut o greșală pentru care a plătit cu viața. Intendentul-șef l-a trimis într-un vehicul la Leningrad, sub un pretext oarecare. La acea vreme, în Leningrad,

locuitorii erau mult mai flămânzi ca noi și cei mai mulți dintre noi își aveau familia acolo. Vehiculul lui Andronov este oprit pe drum. În vehicul au găsit conserve, carne și cereale, pe care i le dăduserăm noi, din propria noastră rație mizeră (ca să le trimitem familiilor). Tribunalul îi condamnă la moarte pe Andronov și pe șeful acestuia. Soția lui Andronov și copilul lor mic erau la Leningrad. Oamenii spun că vecinul lor le-a mâncat copilul, iar soția lui a înnebunit“.

Orașul înfometat avea nevoie de geruri cumplite pentru ca gheața de pe lacul Ladoga să fie suficient de tare pentru a susține camioanele ce aduceau provizii de alimente peste așa-zisul drum al gheții. În prima săptămână din decembrie se riscă foarte mult. „Am văzut un camion Polutorka“, scria Churkin. „Roțile sale din spate intraseră în gheață. În camion erau saci cu făină, erau uscați... Cabina mașinii s-a ridicat, iar roțile din față au rămas pe gheață. Am trecut pe lângă vreo douăsprezece camioane Polutorka încărcate cu făină și înțepenite în gheață. Erau primele pe «Drumul vieții». Nu era nimeni lângă camioane.“ Locuitorii Leningradului mai aveau ceva de așteptat pentru a primi rezervele adunate deja. Din amplasamentul de lângă lac de la Kabona, Churkin vede că „de-a lungul întregului țărm, care se întindea pe atâția kilometri că nimeni nu putea să-i vadă capătul, se afla o cantitate uriașă de saci cu făină și cutii cu alimente pregătite să fie trimise peste gheață, către înfometații din Leningrad“.

La începutul lui decembrie, mulți comandanți germani din Grupul de Armate Centru își dăduseră deja seama că soldații lor epuizați și înghețați nu puteau cuceri atunci Moscova. Aceștia doreau să-și retragă forțele ostenite către o linie de apărare până în primăvară, însă astfel de planuri fuseseră deja respinse de generalul Halder în urma instrucțiunilor venite din partea Cartierului General al Führerului. Unii încep să se gândească la 1812 și la retragerea teribilă a armatei lui Napoleon. Chiar dacă noroiul înghețase, situația proviziilor nu se îmbunătățise. Cu temperaturi scăzute sub minus 20 de grade Celsius, de multe ori cu vizibilitate zero, Luftwaffe trebuia să rămână la sol majoritatea timpului. La fel ca echipajele de la sol de pe aerodromuri, soldații din mijloacele de transport motorizate trebuiau să aprindă focuri sub motoarele vehiculelor pentru a putea spera să le pornească. Mitralierele și puștile înghețaseră pentru că Wehrmachtul nu avea uleiul potrivit pentru un război pe timp de iarnă, iar radiourile nu funcționau la temperaturi extreme.

Caii pentru transport și căratul artileriei, aduși din vestul Europei, nu erau obișnuiți cu frigul și le lipseau furajele. Pâinea ajungea bocnă. Soldații erau nevoiți să o taie cu fierăstrăul și să o dezghețe în buzunarele pantalonilor ca să o poată mânca. *Landser*-ul slăbit nu putea săpa tranșee în pământul tare ca fierul fără să îl încălzească înainte făcând focul. Nu sosiseră prea mulți bocanci care să îi înlocuiască pe cei vechi, care se rupseseră de la atâta mers pe jos. De asemenea, și mânușile erau insuficiente. Numărul

de victime ale degerăturilor ajunsese mai mare decât al răniților în luptă. Ofițerii se plângeau că soldații lor începuseră să arate precum țăranii ruși, întrucât furaseră haine de iarnă de la civili, uneori chiar obligându-i cu arma să le cedeze bocancii.

Femeile, copiii și bătrânii erau dați afară în zăpadă din casele lor din bușteni, unde soldați distrugneau podelele ca să caute provizii de cartofi. Ar fi fost o cruzime mai mică să își ucidă victimele decât să le oblige să moară de foame sau de frig, pe jumătate dezbrăcați în ceea ce se anunța drept una dintre cele mai grele ierni din ultimii ani. Condițiile în care trăiau prizonierii sovietici erau cele mai rele. Mureau cu miile de la oboseala marșurilor forțate prin zăpadă, de foame și de boli, cu precădere de tifos. Unii recurgeau la canibalism, într-o stare dezumanizată de suferință abjectă. În fiecare dimineață, gărzile îi obligau să alerge câteva sute de metri, bătându-i. Toți cei care se prăbușeau erau împușcați pe loc. Cruzimea crease dependență la cei care aveau control total asupra unor ființe pe care fuseseră învățați să le disprețuiască și să le urască.

La 1 decembrie, artileria grea germană ajunge, în sfârșit, aproape de Moscova. În aceea zi, Armata a 4-a a feldmareșalului von Kluge începe asaltul final asupra orașului, dinspre vest. Vântul înghețat creă nămeți adânci, iar soldații obolesc să își croiască drum prin ei. Însă cu un baraj-surpriză al artileriei și un oarecare sprijin din partea Luftwaffe, Corpul XX al lui Kluge reușește să pătrundă prin Armata a 33-a către autostrada Minsk-Moscova. Ariergarda Armatei a 5-a sovietice din apropiere era, la rândul său, amenințată. Jukov reacționează imediat și aruncă în luptă toate întăririle pe care le putuse aduna, inclusiv Divizia 32 Infanterie siberiană.

În seara de 4 decembrie, poziția Armatei Roșii este restabilă. Infanteria germană se prăbușea de oboseală și frig. Temperatura scăzuse sub minus 30 de grade Celsius. „Nu pot descrie ce înseamnă asta”, scria acasă un fruntaș din Divizia 23 Infanterie în aceea zi. „Întâi frigul îngrozitor, viscolul, picioarele ude learcă – bocancii nu ni se uscau niciodată și nu aveam voie să-i scoatem –, apoi stresul provocat de ruși.” Kluge și Bock știau că eșuaseră. Înceau să se consoleze cu ideea că și Armata Roșie își dădea probabil ultima suflare, după cum insistase Hitler atât de des. Nimic mai departe de adevăr. În timpul ultimelor șase zile, Jukov și STAVKA puseseră la cale un contraatac.

Cu lideri precum Jukov, Rokossovski, Leliușenko și Konev, începea să aibă efect un tip nou de profesionalism. Nu mai era organizarea sclerosată din iunie, în care comandanții, îngroziți să nu fie arestați de NKVD, nu îndrăzneau să arate nici cea mai mică inițiativă. Formațiunile greoaie din acea perioadă sunt, de asemenea, abandonate. O armată sovietică era formată din doar patru divizii. Pentru moment, nivelurile corpurilor de comandă fuseseră reduse pentru a îmbunătăți controlul.

Unsprezece armate noi fuseseră formate în spatele liniilor. Unele includeau batalioane pe schiuri și divizii siberiene bine instruite, echipate corespunzător pentru

războiul pe timp de iarnă, cu jachete căptușite și costume de camuflaj albe. Noul tanc T-34, cu șenilele sale late, putea să meargă pe gheață și zăpadă mult mai bine decât panzerule germane. Iar în contrast cu echipamentul german, armele și vehiculele sovietice aveau lubrifiantii corespunzători pentru a rezista la temperaturi joase. Regimentele de aviație ale Armatei Roșii se adunau pe aerodromurile din jurul Moscovei. Cu avioanele lor de vânătoare Yak și avioanele de atac la sol Șturmovik, puteau avea, pentru prima dată, superioritatea aeriană, în timp ce cea mai mare parte din Luftwaffe rămânea înghețată la sol.

Planul lui Jukov, aprobat de Stalin, avea intenția să elimine cele două ramuri ale încercuirii germane, aflate de-o parte și de alta a Moscovei. Cea mai mare, dinspre nord, era formată din Armata a 4-a germană și din resturile Armatei a 3-a și a 4-a Panzere. Ramura dinspre sud, aflată la est de Tula, era formată din Armata a 2-a Panzere a lui Guderian. Dar Guderian, anticipând pericolul, a început să-și retragă unele dintre cele mai avansate unități ale sale.

La ora 3.00 vineri, 5 decembrie, Frontul Kalinin nou format al lui Konev înaintază împotriva părții nordice a ramurii principale, cu Armatele a 29-a și a 31-a atacând peste Volga înghețată. În dimineața următoare, Armata 1 de Șoc și Armata a 30-a înaintază spre vest. Apoi Jukov trimite împotriva părții sudice alte trei armate, inclusiv Armata a 16-a a lui Rokossovski, care fusese întărită, și Armata a 20-a a lui Vlasov. Intenționa să blocheze Armatele a 3-a și a 4-a Panzere. Îndată ce apărea o breșă, Corpul 2 Cavalerie de Gardă al generalului-major Lev Dovator ataca și măcelărea ariergarda germană. Căluții cazaci rezistenți puteau face față zăpezii înalte de un metru și curând îi ajung din urmă pe infanteriștii germani care se chinuiau să se retragă prin ea.

În sud, Armata a 50-a atacă flancul nordic al Armatei a 2-a Panzere a lui Guderian de lângă Tula, în timp ce Armata a 10-a înaintază din nord-est. Corpul 1 Cavalerie de Gardă al lui Pavel Belov, susținut de tancuri, lovește în ariergarda germană. Guderian se mișcă rapid și reușește să își salveze cea mai mare parte a efectivelor. Însă nu reușește să restabilească linia de front așa cum sperase, întrucât Frontul Sud-Vest trimite Armata a 13-a și un grup operativ împotriva Armatei a 2-a, pe flancul său sudic. Guderian este nevoit să se retragă încă optzeci de kilometri. Acest lucru creează o distanță foarte mare între el și Armata a 4-a, aflată în stânga lui.

Armata Roșie tot nu avea artilerie și tancuri suficiente, însă cu noile armate se apropia atunci de puterea germană de pe frontul Moscovei. Avantajul său principal era elementul-surpriză. Germanii nesocotiseră aproape complet rapoartele de la piloții Luftwaffe în privința mișcării în spatele liniilor frontului a unor formațiuni militare de mari dimensiuni. De asemenea, nu aveau nici rezerve. Iar cu luptele grele de la sud-est de Leningrad și după retragerea Grupului de Armate Sud la Mius, Bock nu putea obține întăriri de pe flancuri. Senzația de dificultate ajunge chiar și la nivelul

unui caporal de intenvență din Divizia 31 Infanterie. „Nu știu ce nu merge bine”, scria el familiei. „Pur și simplu, am un presentiment că Rusia asta întinsă este prea mare pentru puterile noastre.”

La 7 decembrie, bătălia pentru ramura principală se derula bine. Se părea că obiectivul sovietic de a prinde în capcană Armata a 3-a Blindate și o parte din Armata a 4-a putea fi îndeplinit. Însă înaintarea era lentă, spre iritarea uriașă a lui Jukov. Armatele implicate erau ținute în loc de încercarea de a elimina toate întăriturile inamice, apărute de *Kampfgruppen* germane improvizate, adică de grupuri de luptă. Două zile mai târziu, Jukov le dă ordin comandanților săi să oprească atacurile frontale și să lase în urmă centrele de rezistență pentru a ajunge adânc în ariergarda germană.

La 8 decembrie, un soldat german scria în jurnalul său: „Va trebui să ne retragem? Atunci Dumnezeu să ne aibă în pază”. Știau ce însemna asta în câmpurile înzăpezite deschise. Retragerea de-a lungul frontului era însoțită de sate în flăcări, cărora le dădeau foc în timp ce se chinuiau să se retragă prin zăpada înaltă. Traseul urmat de ei începe să fie plin de vehicule abandonate din lipsă de combustibil, de cai morți de oboseală și chiar și de răniți lăsați în urmă în zăpadă. Soldații infomețați tăiau hălci de carne înghețată de pe pulpele cailor.

Batalioanele siberiene de schiori își făceau apariția din ceața înghețată pentru a hărțui și a ataca. Cu o satisfacție sumbră, observau echipamentul complet neadecvat al germanilor, care erau obligați să se înfășoare în șalurile bătrânelor, pe care le prădaseră din sate sau chiar de pe ele, și să-și tragă pe mâini mănușile acestora. „Gerul era năprasnic”, scria Ehrenburg, „însă siberienii Armatei Roșii mormăiau: Dacă chiar dă gerul adevărat, îi omoară pe loc.”

Răzbumarea lor este cumplită după ce auziseră de tratamentul aplicat de germani prizonierilor și civililor. Teoretic nederanjate de Luftwaffe, avioanele de vânătoare ale Armatei Roșii și regimentele de *Șturmovik* hărțuiau coloanele lungi de soldați aflați în retragere, negre pe fundalul alb al zăpezii. Grupurile de raid ale Corpurilor de Cavalerie de Gardă ale lui Belov și Dovator pătrund adânc în ariergardă, atacând depozitele și bateriile de artilerie cu săbiile scoase. Partizanii atacă liniile de aprovizionare, uneori împreună cu cei din cavalerie. Iar Jukov se hotărște să parașuteze Corpul 4 Aeropurtat în spatele liniilor de front germane. Soldații sovietici nu simțeau nicio milă față de infanteria germană degerată și infestată cu păduchi.

Spitalele de campanie germane se văd nevoite să amputeze un număr din ce în ce mai mare de membre, căci degerăturile netratate duceau la cangrene. Cu temperaturi de sub minus 30 de grade Celsius, sângele îngheța instant în răni și mulți soldați suferau de probleme intestinale de la dormitul pe pământul tare ca gheața. Aproape toți sufereau de diaree, o boală gravă în acele condiții. Cei care nu se puteau mișca singuri erau condamnați. „Mulți dintre răniți se împușcau”, nota un soldat în jurnalul lui.

De multe ori, armele înghețate nu funcționau. Tancurile trebuiau abandonate din lipsă de combustibil. Se răspândește teama de a nu fi blocați. Tot mai mulți ofițeri și soldați încep să regrete felul în care îi trataseră pe prizonierii de război sovietici. Și totuși, în ciuda faptului că soldații se gândeau mereu la 1812 și a senzației că Wehrmachtul era blestemat precum *La Grande Armée* a lui Napoleon, retragerea nu degenerază în haos. Armata germană, mai ales la un pas de dezastru, își surprindea de multe ori inamicii prin felul în care riposta. *Kampfgruppen* improvizate, formate sub amenințarea armelor de către poliția militară, care aduna soldați rătăciți în retragere, și conduse de ofițeri și subofițeri hotărâți, reușesc să se mențină pe poziție, cu un amestec de infanterie, geniști și tot felul de arme, precum tunuri antiaeriene și, ocazional, câte un autotun. La 16 decembrie, un grup care spărsese o încercuire ajunge, în sfârșit, la liniile germane. „Un număr uriaș de oameni au cedat nervos“, scria unul dintre ei în jurnalul său. „Ofițerul nostru plânge.“

La început, Hitler reacționează cu neîncredere la vestea ofensivei sovietice, întrucât până atunci se amăgise că rapoartele în privința noilor armate erau o cacealma. Nu putea înțelege de unde răsăriseră. Umilit de acea întorsătură de situație complet neașteptată în război, după toate laudele recente de victorie asupra slavilor *subumani*, este furios și nedumerit. Din instinct, revine la credința sa viscerală că voința va ieși triumfătoare. Faptul că oamenii lui nu aveau haine corespunzătoare, muniție, rații și combustibil pentru vehiculele blindate era aproape irelevant. Obsedat de retragerea lui Napoleon din 1812, era hotărât să sfideze repetarea istoriei. Le ordonă soldaților săi să rămână pe poziții, cu toate că aceștia nu puteau nici măcar să își sape poziții defensive în pământul tare ca piatra.

Din cauza faptului că toată atenția Moscovei este fixată asupra mării confruntări din vestul capitalei, știrea atacului japonez de la Pearl Harbor nu are prea mare efect. Însă efectul este considerabil în orașul Kuibîșev, unde locuiau toți corespondenții străini care încă trebuiau să respecte instrucțiunile clare ale cenzorilor sovietici de a pune ora Moscovei în toate articolele lor. Ilia Ehrenburg observă amuzat cum „americani de la Grand Hotel ajung să se ia la pumni cu jurnaliștii japonezi“. Pentru americani și japonezi, acela avea să fie doar începutul.

Pearl Harbor

SEPTEMBRIE 1941–APRIILIE 1942

La 6 decembrie 1941, chiar când începea contraatacul sovietic în jurul Moscovei, criptanaliștii Marinei SUA descifrau un mesaj trimis către Tokio de ambasadorul japonez de la Washington. Cu toate că ultima parte lipsea, sensul era cât se putea de clar. „Asta înseamnă război“, îi spunea Roosevelt lui Harry Hopkins, care se afla în Biroul Oval în acea seară când îi fusese adusă telegrama. Președintele tocmai îi trimisese un mesaj personal împăratului Hirohito, în care insista ca țara acestuia să se retragă din conflict.

La Departamentul de Război, șeful serviciilor de informații secrete trimite interceptările către generalul de brigadă Leonard Gerow de la Divizia de Planuri de Război, cu instrucțiunea de a avertiza bazele din Pacific. Însă Gerow decide să nu facă nimic. „Cred că au primit destule notificări“, spunea el, conform unor mărturii. Aceasta deoarece atât Marina SUA, cât și Cartierul General al Armatei SUA din Pacific fuseseră înștiințate la 27 noiembrie că războiul era iminent. Informațiile secrete se bazaseră, de asemenea, pe interceptările decriptate ale traficului de telegrame între membrii personalului diplomatic japonez.

În mod curios, dacă nu chiar semnificativ, din partea Kremlinului nu vine nicio avertizare, în ciuda dorinței lui Roosevelt de a ajuta Uniunea Sovietică. Motivele lui Stalin pot fi doar bănuite, însă acesta refuză să le transmită americanilor înainte de Bătălia Moscovei informațiile secrete primite de la Richard Sorge, care arătau că japonezii plănuiau un atac-surpriză asupra forțelor americane din Pacific. Însă una dintre coincidențele cele mai izbitoare din Al Doilea Război Mondial este decizia președintelui Roosevelt de la 6 decembrie 1941, în ziua de dinaintea atacului japonez, de a continua proiectul de cercetare pentru obținerea unei arme atomice.

În prima săptămână din septembrie, liderii militari japonezi îl forțaseră pe împăratul Hirohito să le accepte decizia de a porni războiul. Drept unic protest, acesta le citise o poezie dedicată păcii, scrisă de bunicul său. Însă poziția lui Hirohito de comandant al forțelor armate era foarte ambiguă. Opoziția lui față de război nu era una

morală, ci, pur și simplu, reflecta teama lui de eșec. Militariștii extremiști, în principal ofițeri inferiori și de rang mediu, considerau că țara lor avea misiunea divină de a făuri un imperiu sub denumirea eufemistică de Sfera de Prosperitate Comună a Asiei de Est Mari, sau ceea ce ambasadorul american de la Tokio, un om cu viziuni largi, avertizase în 1934 că ar putea fi o *pax japonica*. În noiembrie 1941, se temea că armata era pregătită să ducă țara într-un „harakiri național”.

Dorința japoneză de expansiune imperială dăduse naștere la priorități care intrau în conflict: războiul din China, spaima și ura față de Uniunea Sovietică la nord și ocazia de a pune mâna pe coloniile franceze, olandeze și britanice la sud. În aprilie 1941, curând după invazia lui Hitler, ministrul de externe Matsuoka Yosuke aranjase un pact de neutralitate japonezo-sovietic. Odată ce armatele germane înaintau rapid spre est, Matsuoka se răzgândește și propune o lovitură la nord, pe la spatele Uniunii Sovietice. Însă ofițerii superiori din Armata Imperială Japoneză se opun acestui plan. Își aminteau înfrângerea suferită în fața lui Jukov în august 1939 și mulți dintre ei prefereau să sfârșească întâi războiul din China.

Ocuparea Indochinei Franceze în 1940 avusese loc în primul rând pentru a opri trimiterea de provizii spre armatele naționaliste ale lui Chiang Kai-shek, însă acest lucru se dovedește pasul decisiv pentru strategia „lovește în sud”, susținută în principal de Marina Imperială Japoneză. Indochina se dovedește o bază ideală din care să pună mâna pe zăcămintele de petrol din Indiile de Est Olandeze. Iar după embargoul american și britanic impus Japoniei ca sancțiune pentru ocuparea Indochinei, comandantul Flotei Imperiale, amiralul Yamamoto Isoroku, fusese avertizat că navele sale vor rămâne fără combustibil în cel mult un an. Militariștii japonezi simțeau că trebuiau să meargă mai departe și să cucerească tot ceea ce le trebuia. Să se întoarcă ar fi însemnat o rușine de nesuportat.

Ministrul de război, generalul Tojo Hideki, recunoștea faptul că un atac asupra Statelor Unite, cu puterea industrială a acestora, era un pariu foarte riscant. Iar Yamamoto, care, la rândul său, se temea de consecințele unui război prelungit cu Statele Unite, simțea că singura lor șansă de supraviețuire era să înceapă primii, cu un atac major. „În primele șase-douăsprezece luni ale unui război cu Statele Unite și Marea Britanie, o să mă dezlănțui și o să obțin victorie după victorie”, prezicea el cu o acuratețe considerabilă. „După asta... nu mă aștept la vreun succes.”

Liderii militari acceptaseră la suprafață preferința împăratului și a prim-ministrului, prințul Konoe Fumimaro, de a căuta o soluție diplomatică în relațiile cu Statele Unite, însă nu avuseseră vreodată intenția de a accepta o propunere care să implice concesii semnificative. Armata Imperială se opunea vehement oricărei retrageri din China. Cu toate că în multe cazuri știau că nu aveau șanse, mai ales dacă războiul se prelungea, comandanții militari ai Japoniei preferau riscul sinuciderii naționale decât umilința.

Roosevelt era convins că o poziție fermă era politica cea mai bună, cu toate că în acel moment nu își dorea război. Atât generalul Marshall, cât și amiralul Harold R. Stark, șefii Statului-Major al Armatei și Marinei, îl avertizaseră clar că Statele Unite nu erau încă suficient pregătite. Însă secretarul său de stat, Cordell Hull, în timp ce negocia cu un trimis japonez, este furios când aude, la 25 noiembrie, că un convoi masiv de vase de război și de transport de soldați trecea prin Marea Chinei de Sud. Răspunde cu o serie de cereri care la Tokio sunt considerate echivalentul unui ultimatum.

Documentul „Zece puncte” al lui Hull insista, între altele, ca japonezii să se retragă din Indochina și China și să iasă din Pactul Tripartit cu Germania. Această reacție dură fusese încurajată de naționaliștii chinezi și de britanici. În acel moment, conflictul ar mai fi putut fi evitat doar dacă Statele Unite și Marea Britanie și-ar fi retras complet și imediat pretențiile cuprinse în cele „Zece puncte”. Însă un asemenea semn de slăbiciune din partea Occidentului ar fi încurajat probabil agresiunea japoneză.

Intransigența lui Hull îi convinge pe liderii militari japonezi că pregătirile de război erau justificate. Întârzierea n-ar fi făcut altceva decât să-i slăbească, iar amânarea războiului ar reduce Japonia, după cum spunea Tojo la conferința crucială din 5 noiembrie, la o „națiune de mâna a treia”. În orice caz, flota de portavioane a lui Yamamoto tocmai pornise din Insulele Kurile din nordul Pacificului, având ca obiectiv Pearl Harbor. Ora zero fusese stabilită deja pentru 8.00 pe 8 decembrie (ora locală Tokio).

Planul japonez urma să asigure un perimetru din jurul Pacificului de Vest și al Mării Chinei de Sud. Cinci armate urmau să ocupe cele cinci obiective principale. Armata a 25-a urma să atace de-a lungul peninsulei Malaya pentru a ocupa baza navală britanică din Singapore. Armata a 23-a din sudul Chinei urma să cucerească Hong Kong. Armata a 14-a urma să debarce în Filipine, unde generalul Douglas MacArthur, comandant suprem și proconsul american, își avea cartierul general. Armata a 15-a urma să invadeze Thailanda și sudul Birmaniei. Armata a 16-a urma să ocupe Indiile de Est Olandeze (Indonezia modernă) cu zăcămintele de petrol atât de vitale pentru efortul japonez de război. În ciuda îndoielilor mari ale colegilor săi din Marina Imperială Japoneză, amiralul Yamamoto insistase că unele dintre aceste operațiuni, mai ales atacul din Filipine, ar fi supuse riscului dacă nu își trimitea întâi forțele de portavioane să distrugă flota SUA.

Pentru a se pregăti, piloții de marină ai lui Yamamoto exersaseră atacuri cu torpile și bombe timp de mai multe luni. Informațiile secrete despre țintele lor erau furnizate de consulul-general japonez din Honolulu, care urmărise mișcările navelor de război americane. Acestea se aflau întotdeauna în port în weekend. Lovitura preventivă este stabilită pentru zorii zilei de luni, 8 decembrie, care încă era 7 decembrie după ora de

la Washington. În zorii zilei de 26 noiembrie, forța de portavioane, condusă de nava amiral *Akagi*, navighează în tăcere radio strictă din Insulele Kurile în nordul Pacificului.

În Hawaii, amiralul Husband E. Kimmel, comandantul suprem al Flotei Pacificului, era profund îngrijorat că personalul său de informații nu știa în ce poziție se aflau portavioanele Flotelor 1 și a 2-a japoneze. „Vreți să spuneți”, ripostează el la 2 decembrie, când este informat în privința acestui lucru, „că pot să apară de după Capul Diamond (lângă intrarea în Pearl Harbor) și să n-aveți habar?” Și totuși, nici măcar Kimmel nu își putea imagina un atac în Hawaii, în mijlocul Pacificului. La fel ca ofițerii de Stat-Major din Marină și Armată de la Washington, considera că un atac japonez era mult mai probabil în regiunea Mării Chinei de Sud, împotriva Malayei, Thailandeii sau Filipinelor. Astfel că rutina de pe timp de pace continuă, cu ofițerii în uniforme albe tropicale și marinari care abia așteptau un weekend de bere și relaxare pe plaja Waikiki, cu fetele din partea locului. În acel weekend, multe nave erau conduse de numai câțiva oameni.

La ora 6.05 în ziua de luni, 8 decembrie, o lanernă verde este fluturată pe puntea de decolare de pe *Akagi*. Piloții își potrivesc *hachimaki*, eșarfa albă cu simbolul roșu al soarelui-răsare pe frunte, care indica faptul că promisese să moară pentru împărat. Strigătul *Banzai!* se aude din rândul echipajelor de la sol la decolarea fiecărui avion. În ciuda valurilor mari, cele șase portavioane ale grupului operativ lansează un prim val de 183 de avioane, printre care avioane de vânătoare Zero, bombardiere Nakajima, avioane cu torpile și avioane de bombardament în picaj Aichi. Insula Oahu se afla la 370 de kilometri sud de ele.

Avioanele dau un ocol deasupra flotei de portavioane, apoi pleacă în formație către obiectiv. Zborul deasupra norilor la răsărit îngreuna verificarea direcției, astfel încât comandantul avioanelor de bombardament, Fuchida Mitsuo, intră pe frecvența postului de radio american din Honolulu. Se difuza muzică de dans. Apoi comută la indicatorul de direcție. Își corectează cursul cu cinci grade. Muzica este întreruptă de prognoza meteo. Este ușurat să audă că vizibilitatea deasupra insulelor se îmbunătățește, iar norii se risipeau.

La o oră și jumătate după decolare, piloții din față zăresc capătul nordic al insulei. Avionul de recunoaștere care o luase înainte raportează că americanii păreau să nu le fi descoperit prezența. Fuchida trage o rachetă de semnalizare „dragonul negru” din carlingă pentru a marca faptul că puteau merge înainte cu planul lor de atac-surpriză. Apoi avionul de recunoaștere raportează prezența a zece cuirasate, a unui crucișător greu și a trei crucișătoare ușoare. Când ajung în raza vizuală în Pearl Harbor, Fuchida studiază ancorajul prin binoclu. La ora 7.49 dă ordin de atac, apoi transmite flotei de

portavioane japoneze semnalul *Tora, tora, tora!* Cuvântul de cod, care însemna tigrul, arăta că reușiseră să îi ia complet prin surprindere pe americani.

Două grupuri de bombardiere în picaj, cu cincizeci și trei de avioane, atacă cele trei aerodromuri din apropiere. Avioanele cu torpile se duc direct în atacuri la joasă înălțime, împotriva a șapte vase principale din „șirul de cuirasate”. Postul de radio Honolulu încă difuza muzică. Fuchida putea deja să vadă jeturi de apă țâșnind în aer de-a lungul cuirasatelor. Dă ordin pilotului său să execute un viraj prin înclinare, ca semnal pentru cele zece escadrile ale sale ca acestea să înceapă să bombardeze în linie. „O formație superbă”, nota el. Însă, când se apropie, tunurile antiaeriene americane deschid focul. Nori cenușii închis explodează peste tot în jurul lor, făcând avioanele să tremure în aer. Primele torpile lovesc cuirasatul USS *Oklahoma*, care se răstoarnă încet. Peste 400 de oameni mor, prinși sub carenă.

Fuchida este luat prin surprindere de viteza ripostei americane în timp ce avionul său se îndrepta spre USS *Nevada*, la 3 000 de metri altitudine. Regreta că hotărâse un atac frontal în linie. Avionul lui Fuchida este zguduit de explozia uriașă a USS *Arizona*, care sare în aer, ucigând peste o mie de oameni de la bord. Fumul negru de la petrolul în flăcări era atât de gros, încât multe avioane ratează ținta și sunt nevoite să încerce din nou.

O parte a forței de avioane de bombardament în picaj și avioane de vânătoare a lui Fuchida se dusesse să atace bazele Corpului Aerian al Armatei SUA de la Wheeler Field și Hickam Field și Stația Aeriană Navală de la Ford Island. Când are loc lovitura, echipajele și piloții de la sol luau micul dejun. Primul bărbat care ripostează la Hickam Field este un preot militar, care se afla afară, pregătindu-și altarul pentru slujba în aer liber. Ia o mitralieră din apropiere și, după ce o sprijină de altar, începe să tragă în avioanele inamice. Însă, la ambele aerodromuri, avioanele aliniate frumos lângă pistă reprezentau o țintă ușoară pentru piloții japonezi.

La aproape o oră după ce primul avion își zărise țintele, sosește al doilea val de avioane de atac japoneze, însă misiunea lor este mai dificilă din cauza fumului gros și tirului înverșunat care îi întâmpină. Chiar și tunurile navale de cinci inchi trăgeau în avioane. Se spune că unele obuze aterizaseră în orașul Honolulu și omorâseră civili.

Brusc, orizontul se golește. Piloții japonezi se întorc în nord pentru a prinde din urmă portavioanele, care deja se îndreptau spre casă. În afară de cuirasatele *Arizona* și *Oklahoma*, Marina SUA pierduse la Pearl Harbor două distrugătoare. Alte trei cuirasate fuseseră scufundate sau eșuaseră, însă apoi au fost readuse la linia de plutire și reparate. Încă trei fuseseră avariate. Corpul Aerian al Armatei și Marina pierduseră 188 de avioane, iar 159 fuseseră avariate. În total, 2 335 de militari americani fuseseră uciși și 1 143 răniți. Doar douăzeci și nouă de avioane japoneze fuseseră distruse;

însă și Marina Imperială pierduse un submarin oceanic și cinci submarine mici, care constituiseră o diversiune.

În ciuda șocului provocat de atac, mulți marinari și muncitori de pe șantierele navale din Hawaii sar imediat în apă să îi salveze pe cei de pe vasele explodate. Cei mai mulți care se chinuiau în apă erau acoperiți de petrol și trebuia să li se curețe pielea cu cârpe de bumbac. Grupuri mici cu aparate de sudură cu oxiacetilenă încep să taie prin pereții despărțitori și chiar prin carene pentru a-i salva pe camarazii prinși acolo. Peste tot în jur se vedeau nave de război distruse, învăluite în fum negru, macarale de chei răsucite și amestecate și clădiri portuare pline de găuri. Avea să fie nevoie de două săptămâni pentru a stinge ultimele incendii. Furia îi determină pe toți să muncească pentru a-i reda Flotei SUA din Pacific capacitatea de luptă. Aveau măcar o consolare importantă. Niciunul dintre portavioane nu fusese în port. Iar acestea aveau să furnizeze singurele mijloace de a riposta într-un război naval care se schimbase iremediabil.

Pearl Harbor nu era nici pe departe singura țintă. Avioanele de bombardament ale Forțelor Aeriene Imperiale așteptaseră să decoleze din insula Formosa (Taiwan) pentru a ataca aerodromurile americane din Filipine – însă o ceață densă le ținuse la sol.

Generalul MacArthur fusese trezit din somn în apartamentul său dintr-un hotel din Manila de vestea atacului de la Pearl Harbor. Imediat convoacă o conferință a Statului-Major la cartierul său general. Generalul-maior Lewis Brereton, comandant al Forțelor Aeriene din Orientul Îndepărtat, cere permisiunea de a-și trimite Fortărețele Zburătoare B-17 împotriva aerodromurilor de la Formosa. Însă MacArthur șovăie. I se spusese că avioanele de bombardament japoneze de acolo nu aveau rază destul de mare de acțiune pentru un atac în Filipine. Brereton nu este convins. Își trimite avioanele B-17, cu o escortă de avioane de vânătoare, pentru a nu fi prinse la sol. MacArthur își dă până la urmă permisiunea pentru un zbor de recunoaștere deasupra insulei Formosa, care trebuia urmat a doua zi de un raid de bombardament. Brereton dă ordin bombardierelor să se întoarcă la Clark Field, la aproximativ nouăzeci de kilometri distanță de Manila, pentru a realimenta, iar avioanelor de vânătoare să aterizeze la baza lor de lângă Iba, în nord-vest.

La 12.20 ora locală, în timp ce echipajele se aflau la masa de prânz, atacatorii japonezi ajung deasupra lor. Acestora nu le venea să creadă ce noroc avuseseră să își găsească toate țintele aliniate una lângă alta. În total, optsprezece avioane de bombardament B-17 și cincizeci și trei de avioane de vânătoare P-40 sunt distruse. Jumătate din Forța Aeriană din Orientul Îndepărtat fusese distrusă în prima zi. Americanii nu primiseră niciun avertisment întrucât radarele lor nu fuseseră încă instalate. Alte avioane de bombardament japoneze atacă și capitala Manila. Civili filipinezi nu știau ce să facă.

Un pușcaș marin american vedea „Femei înghesuite sub salcâmi din parc. Câteva își deschiseseră umbrelele pentru protecție suplimentară.”

Insula Wake, aflată la jumătatea distanței dintre Hawaii și insulele Mariane, este, la rândul ei, atacată de avioanele japoneze la 8 decembrie, însă americanii erau pregătiți. Majorul James Devereux, comandantul celor 427 de pușcași marini americani de acolo, îi ordonase gornistului său să sune alarma îndată ce auzise de atacul de la Pearl Harbor. Patru piloți din cadrul pușcașilor marini americani, pe avioane Grumman Wildcat, reușesc să doboare șase avioane de luptă Zero după ce alte opt avioane Wildcat fuseseră distruse sau avariate la sol. La 11 decembrie, navele de război japoneze sosesc în larg pentru a debarca soldați, însă tunurile de cinci inchi ale pușcașilor marini scufundă două distrugătoare și avariază crucișătorul *Yubari*. Forțele japoneze se retrag fără ca măcar să încerce să își debarce soldații.

Cu toate că erau încântați de reușita lor extraordinară, pușcașii marini americani de pe insula Wake știau că japonezii se vor întoarce în număr și mai mare. La 23 decembrie apare un grup operativ mult mai amplu, de data aceasta cu două portavioane și șase crucișătoare. Pușcașii marini luptă cu mult curaj deși proporția, în defavoarea lor, era de cinci la unu, susținuți de tiruri masive din partea artileriei navale și aeriene. Cu toate că reușesc să provoace pierderi majore, americanii sunt obligați să capituleze pentru a evita victime numeroase în rândul civililor de pe insulă.

La 10 decembrie, 5 400 de soldați din marina japoneză debarcă pe Guam, în insulele Mariane, la aproximativ 2 500 de kilometri est de Manila. Garnizoana mică și slab înarmată a pușcașilor americani nu are nicio șansă.

Britanicii din Hong Kong și Malaya se așteptaseră la o invazie japoneză încă de la sfârșitul lui noiembrie. Malaya era o pradă bogată, cu minele sale de staniu și plantațiile întinse de arbori de cauciuc. Guvernatorul, Sir Shenton Thomas, descriese țara drept „arsenalul în dolari al Imperiului”. Astfel, Malaya reprezenta pentru japonezi o prioritate aproape la fel de mare precum zăcămintele de petrol din Indiile de Est Olandeze. La 1 decembrie, în Singapore este declarată stare de urgență, însă britanicii încă erau îngrozitor de slab pregătiți. Autoritățile coloniale se temeau că o reacție exagerată ar putea neliniști populația locală.

Autosuficiența endemică a societății coloniale produsese o autoamăgire, bazată în mare parte pe aroganță. Subestimarea fatală a atacatorilor lor includea ideea că toți soldații japonezi erau miopi și erau cu mult inferiori soldaților din Occident. De fapt, aceștia erau mult mai puternici și creierul le fusese spălat astfel încât să creadă că nu exista glorie mai mare decât să își dea viața pentru împăratul lor. Comandanții lor, foarte convingși de superioritatea lor rasială și de dreptul Japoniei de a conduce toată

Asia de Est, rămân insensibili la contradicția fundamentală că războiul lor ar fi trebuit să elibereze regiunea de sub tirania Occidentului.

Marina Regală avea o bază navală mare și modernă în colțul nord-estic al insulei Singapore. Bateriile puternice de coastă acopereau căile de acces, gata să respingă un atac amfibiu, însă acel complex magnific, care costase o mare parte din bugetul naval, era aproape gol. Planul inițial avusese în vedere trimiterea acolo în caz de război a unei flote din Marea Britanie. Însă, din cauza angajamentelor Marinei Regale din Atlantic și Mediterana și a nevoii de a proteja convoaiele din Oceanul Arctic spre Murmansk pentru a le trimite provizii rușilor, britanicii nu aveau nicio flotă de război în Orientul Îndepărtat. Promisiunea lui Churchill de a ajuta Uniunea Sovietică însemna, de asemenea, că Comandamentul din Orientul Îndepărtat nu avea nici avioane și tancuri moderne, nici multe alte echipamente. Singurul avion de luptă disponibil – Brewster Buffalo, poreclit „butoiul de bere zburător” din cauza formei sale bondoace și a manevrelor lente – nu avea nicio șansă în fața avioanelor Zero japoneze.

Comandantul britanic din Malaya era generalul-locotenent Arthur Percival, un bărbat foarte înalt, slab, cu o mustață scurtă, care nu reușea să distragă atenția de la dinții săi ca de cal și de la bărbia ascuțită. Cu toate că Percival își câștigase o reputație poate nemeritată pentru brutalitatea față de prizonierii IRA în timpul Problemelor din Irlanda, era slab de înger dar încăpățânat când venea vorba de relațiile cu comandanții pe care îi avea în subordine. Generalul-locotenent Sir Lewis Heath, comandantul Corpului III indian, nu avea nicio urmă de respect față de Percival și îi purta ranchiună fiindcă fusese promovat în defavoarea lui. Iar relațiile dintre diverși comandanți ai armatei și RAF, ca și dintre aceștia și comandantul australian iute la mânăie și paranoic, generalul-maior Henry Gordon Bennett, erau departe de a fi amicale. Teoretic, Percival avea în subordine aproape 90 000 de oameni, însă dintre aceștia mai puțin de 60 000 erau trupe de luptă. Toți aveau prea puțină experiență în junglă, iar batalioanele indiene și voluntarii locali erau neinstruiți. Starea deplorabilă a apărării britanice era bine-cunoscută la Tokio. Cei 3 000 de civili japonezi care locuiau atunci în Malaya transmiteau informații secrete detaliate prin intermediul consulatului lor general din Singapore.

La 2 decembrie, o escadră a Marinei Regale, comandată de mărunțul amiral Sir Thomas Phillips, ajunge în Singapore. Aceasta era alcătuită din cuirasatul modern HMS *Prince of Wales*, vechiul crucișător de linie HMS *Repulse* și patru distrugătoare. Un element esențial era că nu aveau acoperire formată din avioane de vânătoare, întrucât portavionul HMS *Indomitable*, cu cele patruzeci și cinci de avioane Hurricane ale sale, fusese oprit pentru reparații. Însă acest lucru nu părea să-i îngrijoreze pe britanicii din Singapore. Aceștia nu credeau că japonezii ar îndrăzni să lanseze o invazie în Malaya atunci, când acolo se aflau nave atât de puternice. Între timp, generalul Percival refuza

să construiască linii de apărare, argumentul lui fiind că acestea le-ar fi redus soldaților săi spiritul ofensiv.

Sâmbătă, 6 decembrie, un avion de bombardament al Forțelor Aeriene Regale Australiene, cu baza la Kota Bahru, în nord-estul extrem al Malayei, zărește nave de transport japoneze, escortate de nave de război. Acestea navigaseră din insula Hainan în largul coastei Chinei și aveau să li se alăture două convoaie din Indochina. Această forță, care urma să se scindeze din nou, se îndrepta spre porturile thailandeze sudice Patani și Singora, de pe istmul Kra, și spre baza aeriană de la Kota Bahru. De pe istmul Kra, Armata a 25-a a generalului Yamashita Tomoyuki urma să atace atât spre nord-vest către sudul Birmaniei, cât și spre sud, înspre Malaya.

Britanicii pusese la cale un plan, Operațiunea *Matador*, prin care ar fi urmat să înainteze spre sudul Thailande și să îi întârzie acolo pe japonezi. Însă guvernul thailandez, care acceptă inevitabilul și speră își recapete teritoriul din nord-vestul Cambodgiei, practic, acceptă dinainte stăpânirea japoneză. Mareșalul Forțelor Aeriene, Sir Robert Brooke-Popham, comandantul suprem din Orientul Îndepărtat, nu se poate hotări dacă să lanseze sau nu Operațiunea *Matador*. Brooke-Popham era poreclit „Pop-off“ („Mortul“ – n. trad.) din cauza tendinței sale de a adormi în timpul ședințelor. Generalul Heath este furios din cauza nehotărârii lui, din moment ce soldații indieni așteptau să fie mutați în Thailanda când ar fi trebuit să se îndrepte spre Jitra, în nord-vestul extrem, pentru a pregăti acolo pozițiile defensive. Aceștia erau tot mai demoralizați și uzi până la piele din cauza ploilor musonice.

Până la urmă, în primele ore ale zilei de 8 decembrie, în Singapore ajunge vestea că japonezii debarcau ca să atace Kota Bahru. La ora 4.30, în timp ce comandanții și guvernatorul aveau o întrevedere, avioanele de bombardament japoneze fac primul raid peste Singapore. Orașul încă era complet luminat. Amiralul Phillips, cu toate că era foarte conștient de lipsa acoperirii cu avioane de vânătoare, se hotărăște să își ducă escadrila în susul coastei de est a Malayei pentru a ataca flota de invazie japoneză.

La Kota Bahru, singurele explozii care avuseseră loc până atunci fuseseră provocate de minele de pe plajă detonate de câinii vagabonzi sau de nucile de cocos care căzuseră peste ele. La mică distanță în interiorul insulei, Brigada 8 își concentrase un batalion în jurul aerodromului, însă plajele erau păzite de doar două batalioane răsfirate pe mai bine de cincizeci de kilometri.

Asaltul japonez a început aproximativ la miezul nopții, la 7 decembrie, de fapt cu o oră înainte de atacul de la Pearl Harbor, cu toate că cele două ar fi trebuit să fie simultane. În acest anotimp musonic, apele erau agitate, însă asta nu îi împiedică pe japonezi să ajungă la țarm. Plutoanele de infanterie indiene reușesc să ucidă un număr mare de atacatori, însă erau mult prea răspândiți, iar vizibilitatea pe ploaia torențială era redusă.

Piloții australieni de pe pista de aterizare se urcă rapid în cele zece bombardiere Hudson funcționale și atacă navele de transport din larg, distrugând una, avariind-o pe alta și scufundând mai multe barje de debarcare ce se îndreptau spre țarm. Însă, după zorii zilei, aerodromul de la Kota Bahru și altele de pe coastă devin ținta unor atacuri repetate din partea avioanelor japoneze Zero, care veneau din Indochina Franceză. La sfârșitul acelei zile, escadrilele britanice și australiene din Malaya erau reduse la doar cincizeci de avioane. Detașarea de către Percival a soldaților pentru a păzi aerodromurile, acțiune căreia îi acordase prioritate absolută, avea să se dovedească o eroare gravă. Iar nehotărârea lui Brooke-Popham în privința Operațiunii *Matador* însemna că forțele aeriene japoneze puteau opera curând din bazele din sudul Thailandei. Generalul Heath, spre furia lui Percival, inițiază a doua zi retragerea din nord-est.

Președintele Roosevelt, după aclamata sa declarație că 7 decembrie era „o dată care va rămâne în istorie ca o zi a infamiei“, îl sună pe Churchill la Londra să îi relateze că declarația de război fusese aprobată de Senat și de Camera Reprezentanților. „Astăzi suntem toți în aceeași barcă, alături de voi și de populația Imperiului, iar această barcă nu va fi și nu va putea fi scufundată“. Era o metaforă nefericită, întrucât chiar atunci HMS *Prince of Wales* și HMS *Repulse* ieșeau din baza navală escortate de distrugătoarele lor. În timp ce pleca, amiralul Phillips era avertizat că nu se putea aștepta la protecția unor avioane de vânătoare și că avioanele de bombardament japoneze își aveau atunci baza în sudul Thailandei. Phillips simțea că, în tradiția cea mai bună a marinei, nu putea da înapoi.

Forța Z a lui Phillips nu este zărită de hidroavioanele japoneze decât în după-amiaza zilei de 9 decembrie. Negăsind vase de transport sau de război, Phillips decide să se întoarcă spre Singapore în acea noapte. Însă la primele ore ale zilei de 10 decembrie, nava sa amiral primește un raport despre altă debarcare la Kuantan, care era în drumul său.

Echipajele de pe navele de război ale Forței Z din Marina Regală sunt chemate la posturile de luptă după un mic dejun luat în grabă, cu sandviciuri cu șuncă și cu marmeladă. Artileriștii, care purtau haine ignifugate, căști de oțel, ochelari și mănuși de azbest, mânuiau tunurile antiaeriene. „*Prince of Wales* arăta magnific“, scria un observator de la bordul navei *Repulse*. „Valurile cu margini albe se rostogoleau peste prora. O improșcau cu o dantelă apoasă, apoi aceasta se ridica din nou, după care se scufunda iarăși. Se ridica și cobora atât de metodic, că era hipnotizant să te uiți la ea. Briza proaspătă îi mișca pavilionul alb, țepăn ca o scândură. Am simțit un fior de emoție anticipată la gândul că acea navă și restul forțelor navigau către grupurile de debarcare inamice și către navele lor de război care le escortau.“

De fapt, raportul în privința debarcărilor de la Kuantan se dovedește fals. Această diversiune și întârzierea în întoarcerea în port a Forței Z aveau să fie fatale. Mai târziu

în acea dimineață, este zărit un avion de recunoaștere japonez. La ora 11.15, *Prince of Wales* deschide focul asupra unui grup mic de avioane inamice. Alt grup de avioane cu torpile apare câteva minute mai târziu. Numeroasele turnuri antiaeriene ale celor două nave încep să tragă. Echipajele le numeau „piane de Chicago“. Trasoarele se arcuiesc spre țintele lor, într-o mulțime de curbe scurte. Însă, în timp ce artileriștii se concentrau asupra avioanelor cu torpile, nimeni nu observă avioanele de bombardament, aflate la o altitudine mult mai mare. *Repulse* este lovită de o bombă care trece chiar prin puntea unde se afla hangarul avioanelor. Prin gaură începe să iasă fum, însă atenția rămâne fixată asupra avioanelor care atacau. În vreme ce artileriștii doborau unul dintre avioanele care atacau pe cer de la joasă înălțime, toți încep să strige bucuroși: „Jos cu el!“ Însă apoi, amintindu-le de un pericol mai urgent, un gornist din marină sună temutul avertisment „Incendiu la bord“. Furtunurile de incendiu sunt aduse imediat la gaura care scuipa fum negru, însă se dovedesc prea puțin eficiente.

Următorul val de atacuri din partea avioanelor se concentrează asupra *Prince of Wales*. O torpilă îi lovește pupa, provocând o „coloană ca un copac“ de apă și fum. Marea navă începe să se retragă spre port. „Nu părea posibil ca avioanele alea care păreau atât de firave să îi poată face așa ceva“, nota același observator de pe *Repulse*, încă nevenindu-i să creadă că era cuirasatelor chiar se încheiase. Chiar dacă portavionul HMS *Indomitable* ar fi fost cu ei, nu erau nici pe departe siguri că avioanele acestuia ar fi fost de ajuns ca să respingă atacurile hotărâte ale japonezilor.

Cu transmisia de cârmă și motoarele defecte, HMS *Prince of Wales* e sortită pieirii odată cu apariția altui val de avioane cu torpile. Artileriștii de pe *Repulse* fac tot ce pot ca să respingă atacul, însă alte trei torpile își ating ținta. Nava se înclină dramatic. Era evident că urma să se scufunde. Chiar atunci, *Repulse* este la rândul ei lovită de două torpile, una după alta. Se dă ordin ca nava să fie abandonată. Panica este aproape inexistentă. Unii marinari chiar au timp să-și aprindă o ultimă țigară în timp ce formau șirurile. Când le venea rândul, trăgeau aer în piept și săreau în apa acoperită cu petrol aflată dedesubt.

Churchill, care se lăuda cu marile nave ale Marinei Regale încă de pe vremea în care era Prim Lord al Amiralității, este șocat de dezastru. Pentru el, tragedia era cu atât mai personală după călătoria sa pe *Prince of Wales* către Newfoundland în august. Marina Imperială Japoneză nu mai avea acum rival în Pacific. Hitler se bucură la auzul veștilor. Faptul era un semn bun pentru declarația sa de război contra Statelor Unite, anunțată la 11 decembrie.

Hitler presupusese întotdeauna că va trebui să se lupte la un moment dat cu America și acum calcula că, având o armată mică și trebuind să facă față crizei din Pacific, aceasta nu va reuși să joace un rol decisiv în Europa timp de aproape doi ani. Mai presus de orice, era încurajat în decizia lui de către amiralul Dönitz, care dorea

să-și trimită haitele de submarine împotriva vaselor americane. Un război total al submarinelor încă avea șanse să îngenuncheze Marea Britanie.

Anunțul lui Hitler către Reichstag îi determină pe reprezentanții săi naziști să se ridice în picioare aclamându-l. Considerau Statele Unite drept marea putere evreiască din Vest. Însă ofițerii germani, care încă se luptau în retragerea disperată de pe Frontul de Est, nu știau ce să creadă la primirea veștii. Cei cu vederi mai largi simțeau că acel război mondial, cu Statele Unite, Imperiul Britanic și Uniunea Sovietică aliate împotriva lor, era imposibil de câștigat. Respingerea atacului asupra Moscovei, combinată cu intrarea americanilor în război, reprezintă, în decembrie 1941, punctul de răscruce geopolitic. Din acel moment, Germania devine incapabilă de a mai câștiga Al Doilea Război Mondial, cu toate că încă avea puterea de a provoca distrugeri uriașe și moarte.

La 16 decembrie, feldmareșalul von Bock, care suferea de un soi de boală psihosomatică, îl informează pe Hitler că trebuia să se hotărască dacă Grupul de Armate Centru trebuia să rămână și să lupte sau să se retragă. Ambele opțiuni prezentau risc de distrugere. Era clar că își dorea să fie eliberat din postul în care eșuase, astfel că după câteva zile este înlocuit cu Kluge, care inițial este de acord cu refuzul lui Hitler de a se retrage. Brauchitsch, comandantul suprem al armatei, este, de asemenea, demis pentru pesimismul său. Hitler se autodenumește imediat comandant suprem în locul lui. Mai mulți comandanți sunt, de asemenea, înlăturați, însă demiterea lui Guderian, simbolul înaintării ofensive, este cea care îi deprimă cel mai mult pe ofițerii germani. De obicei, Guderian sfida ordinele de a rămâne pe poziții cu orice preț. Înțelepciunea sau nebunia deciziei lui Hitler de a nu ceda a fost dezbătută vreme îndelungată. Oare a prevenit o calamitate precum cea din 1812, sau a provocat pierderi uriașe și inutile?

La 24 decembrie, soldații germani, aflați la mare depărtare de casă, simțeau nevoia să sărbătorească Crăciunul, chiar și în acele circumstanțe cumplite. Era ușor de găsit un brad de Crăciun, pe care îl decorează cu steluțe din hârtie argintie luată de la pachetele de țigări. În unele cazuri aveau chiar lumânări primite de la țăranii ruși. Înghesuiau unul în celălalt ca să își țină de cald, în satele care încă nu arseseră, fac schimb de mici cadouri nesemnificative și cântă *Stille Nacht, heilige Nacht*. Cu toate că se simțeau norocoși să fie în viață după ce atâția camarazi ai lor muriseră, simțeau o singurătate copleșitoare gândindu-se la familiile lor de acasă.

Doar câțiva au recunoscut paradoxul sentimentalismului german în mijlocul războiului necrutător pe care ei înșiși îl declanșaseră. În ziua de Crăciun, lagărul de prizonieri de război de lângă Kaluga este evacuat în temperaturi de sub minus 30 de grade Celsius. Mulți dintre prizonierii sovietici, dintre care unii fuseseră reduși la canibalism, se prăbușesc în zăpadă și sunt împușcați. Probabil nu era prea surprinzător faptul că soldații sovietici s-au răzbunat ucigându-i pe răniții germani abandonati în timpul retragerii, în cel puțin un caz dându-le foc după ce turnaseră pe ei benzină capturată.

Nimeni nu era mai conștient decât Stalin de întorsătura dramatică pe care o luase politica mondială. Însă nerăbdarea lui de a se răzbuna pe germani și de a profita de posibilitățile oferite de retragerea acestora îl determină să ceară o ofensivă generală de-a lungul întregului front, o serie de operațiuni pentru care Armata Roșie nu avea vehiculele, artileria, proviziile și, mai ales, instruirea de care avea nevoie. Jukov este îngrozit, cu toate că până atunci operațiunile meraseră mai bine decât se așteptase. Planurile mult prea ambițioase ale STAVKA aveau ca scop distrugerea Grupului de Armate Centru și a Grupului de Armate Nord, precum și o contralovitură masivă în Ucraina.

După atâtea luni de suferință, atmosfera în rândul poporului sovietic se schimbă într-una de optimism excesiv. „O să se termine până în primăvară”, spuneau mulți. Însă, la fel ca pe liderul lor, încă îi mai așteptau multe surprize neplăcute.

Colonia britanică Hong Kong, care își menținuse o formă de neutralitate în ultimii patru ani ai Războiului Sino-Japonez din nord, reprezenta o țintă evidentă. În afară de bogăția sa, Hong Kong fusese una dintre principalele surse de aprovizionare a Forțelor Naționaliste. La fel ca în Singapore, comunitatea japoneză trimisese la Tokio informații detaliate despre apărarea și slăbiciunile sale. Cucerirea Hong Kongului fusese mereu avută în vedere în ultimii doi ani. Mai fusese pregătită și o *coloană a cincea*, care se baza în mare parte pe grupuri de Triade, mituite cu sume mari.

Comunitatea britanică, după atât de mulți ani de supremație înăbușitoare, nu știa dacă chinezii din Hong Kong, refugiații din provincia Kwangtung din nord, indienii sau chiar eurasiatricii aveau să îi rămână loiali. Ca rezultat, nu face mare lucru pentru a-i informa în privința situației și nu îi înarmează pentru a le ține piept japonezilor. În schimb, se hotărăsc să se bazeze pe cei 12 000 de soldați britanici și din dominioane precum și pe Corpul de Apărare de Voluntari din Hong Kong, care era aproape în întregime format din europeni. Naționaliștii lui Chiang Kai-shek își oferă ajutorul pentru apărarea Hong Kongului, însă britanicii sunt foarte reticenți în a-l accepta. Știau că Chiang dorea să recâștige colonia pentru China. Paradoxal, ofițerii britanici aveau să lege relații mult mai strânse cu partizanii comuniști chinezi, iar mai târziu le vor furniza chiar arme și explozibili, gest care îi îngrozește pe naționaliști. Atât comuniștii, cât și naționaliștii bănuiau că britanicii preferau să piardă Hong Kongul mai degrabă în fața japonezilor decât a chinezilor.

Din punct de vedere strict militar, Churchill nu își făcea nicio iluzie. Considera că, în cazul unei invazii japoneze, „nu exista nici cea mai mică șansă de a păstra Hong Kongul sau de a-l despresura”. Însă presiunea din partea americanilor îl convinge să trimită întăriri în colonie, în semn de solidaritate cu Filipine, care se afla sub aceeași amenințare. La 15 noiembrie, 2 000 de soldați canadieni sosesc pentru a întări garnizoana. Cu toate că erau lipsiți de experiență, aceștia își dădeau seama ce soartă îi aștepta în cazul unui atac al armatei japoneze. Ei nu erau convinși de eficiența planului

Aliaților conform căruia trebuiau să apere colonia timp de nouăzeci de zile pentru a da timp Marinei SUA de la Pearl Harbor să vină în ajutorul lor.

La 8 decembrie, chiar când forțele japoneze intrau să ocupe orașul Shanghai, flota aeriană japoneză, care ataca aerodromul Kai Tak, distruge cele cinci avioane ale coloniei. O divizie a Armatei a 23-a a generalului-locotenent Sakai Takashi traversează râul Sham Chun care marca granița cu Teritoriile Noi. Comandantul britanic, generalul-maior C.M. Maltby, și oamenii săi sunt luați pe nepregătite. În afară de aruncarea în aer a câtorva poduri, forțele sale se retrag rapid către așa-zisa „Linie de apărare a băutorilor de gin“, aflată de-a latul istmului Teritoriilor Noi. Japonezii, echipați ușor și camuflați, se mișcă în tăcere și rapid prin țară pe tălpile lor de cauciuc, în timp ce apărătorii mergeau cu zgomot pe dealurile stâncoase, în bocanci prevăzuți cu metal și echipament complet de luptă. Membrii Triadelor și susținătorii liderului-marionetă chinez de pe continent, Wang Ching-wei, îi conduc pe soldații japonezi în spatele liniei defensive. Maltby detașase doar un sfert din forțele sale în Teritoriile Noi. Majoritatea erau reținuți pe insula Hong Kong, gata să înfrunte un atac de pe mare, care însă nu a venit niciodată.

Populația chineză din Hong Kong simțea că acela nu era războiul ei. Raționalizarea alimentelor și adăposturile antiaerene organizate de autoritățile coloniale se dovedesc complet insuficiente. Cei angajați ca șoferi auxiliari pleacă, abandonându-și vehiculele. Poliția chineză și personalul de alarmă pentru raiduri aeriene, pur și simplu, își scot uniforme și se duc acasă. Personalul hotelurilor și servitorii din casele particulare dispar de asemenea. Membrii organizațiilor clandestine subversive provoacă necazuri în taberele de refugiați, pline cu cei care fugiseră de războiul din China, furându-le tot orezul. Curând încep revolte și jafuri, conduse de Triade. Cineva înalță un steag japonez mare peste hotelul Peninsula, o clădire înaltă de lângă faleza Kowloon. Acest lucru provoacă panică în rândul unor soldați canadieni, care credeau că fuseseră depășiți pe flanc. La amiază, în ziua de 11 decembrie, generalul Maltby simțea că nu avea altceva de făcut decât să își retragă toți soldații dincolo de port, pe insula Hong Kong. Acest lucru provoacă haos, în timp ce mulțimile încercau să ia cu asalt bărcile care plecau.

Vestea scufundării navelor *Prince of Wales* și *Repulse* confirmă faptul că nu exista nicio șansă de ajutor din partea unui grup operativ al Marinei Regale. Insula însăși era, la rândul ei, în stare de alertă după bombardamentele neîncetate din partea artileriei și avioanelor japoneze. Sabotajele comise de organizațiile subversive sporesc isteria. Poliția britanică îi strânge pe japonezi pe insulă și îi arestează pe sabotori, dintre care unii sunt împușcați fără ezitare. Criza îi forțează pe britanici să îl abordeze pe reprezentantul lui Chiang Kai-shek din Hong Kong, amiralul cu un singur picior Chan Chak. Rețeaua naționalistă de milițieni voluntari a acestuia este chemată să ajute la restabilirea ordinii și să înfrunte Triadele, care plănuiau să îi masacreze pe europeni.

Metoda cea mai eficientă era mita. Liderii Triadelor acceptă o întâlnire la hotelul Cecil. Cererile lor erau exagerate, dar se ajunge la o înțelegere. Milițienii amiralului Chan Chak, care operau sub numele de Asociația Caritabilă Loială și Dreaptă, ajung în curând la un număr de 15 000 de oameni, dintre care 1 000 făceau parte din Departamentul Special. Începe un război subteran împotriva partizanilor lui Wang Ching-wei. Cei mai mulți dintre cei capturați sunt executați pe alei lăturalnice. Britanicii încep să îl simpatizeze pe amiralul chinez cu aspect de pirat, care salvase situația, și, în final, acceptă să ceară ajutor de la armatele naționaliste.

Odată cu zvonurile de despresurare și restabilire a ordinii, moralul pe insula asediată începe să fie mai ridicat. Însă Maltby, nesigur unde să-și concentreze soldații pentru a respinge o debarcare, nu își întărește forțele în colțul nord-estic al insulei. Un grup de patru japonezi înoată acolo pe timp de noapte pentru a cerceta acea porțiune; iar în noaptea următoare, 18 decembrie, 7 500 de soldați trec cu ajutorul tuturor ambarcațiunilor mici disponibile. Divizia 38, odată debarcată, nu încearcă să înainteze în jurul coastei spre Victoria, așa cum se așteptase Maltby. În schimb, își forțează drumul prin interiorul deluros, respingând cele două batalioane canadiene, pentru a scinda insula în două. Curând, atât Stanley, cât și Victoria rămân fără electricitate sau apă și o mare parte din populația chineză este infometată.

Guvernatorul Sir Mark Young fusese deja convins de generalul Maltby că nu exista nicio șansă să reziste. La 21 decembrie, Young trimite o telegramă la Londra în care cere permisiunea de a negocia cu comandantul japonez. Churchill răspunde prin Amiralitate că „Nu trebuie să existe nici cel mai mic gând de capitulare. Trebuie să luptați pentru fiecare parte a insulei și să rezistați cu cea mai mare încăpățănare în fața inamicului. Cu fiecare zi în care reușiți să rezistați ajutați cauza Aliată din întreaga lume“. Young, care aparent nu dorea să devină „primul om care să predea o colonie britanică după Cornwallis la Yorktown“, acceptă să continue lupta.

În ciuda rezistenței curajoase, moralul apărătorilor condamnați era în scădere. Soldații indieni, mai ales cei din diviziile Rajput care suferiseră pierderi mari, se aflau într-o stare foarte proastă. De asemenea, moralul lor fusese scăzut și de propaganda japoneză constantă, care îi îndemna să dezerteze pretinzând că înfrângerea Imperiului Britanic ar aduce libertate în India. Cei din poliția Sikh dezertaseră aproape în totalitate. Resentimentul lor față de britanici era alimentat de amintirea masacrului de la Amritsar din 1919.

Cu incendii pretutindeni și fără provizii de apă, fapt care provocase, de asemenea, și o problemă majoră de salubritate, comunitatea britanică, mai ales soțiile, începe să exercite presiuni asupra lui Maltby și a guvernatorului să pună capăt luptei. Young se încăpățânează, însă, în după-amiaza zilei de Crăciun, după ce japonezii își intensificaseră bombardamentele, Maltby insistă că rezistența nu mai era posibilă. În acea

seară, cei doi bărbați sunt duși de ofițeri japonezi de cealaltă parte a portului într-o ambarcațiune cu motor, pentru a capitula în fața generalului Sakai la lumina lumânării, în hotelul Peninsula. Amiralul Chan Chak și mai mulți ofițeri britanici fug în bărci cu motor în acea noapte pentru a se alătura forțelor naționaliste de pe continent.

În următoarele douăzeci și patru de ore, Triadele jefuiesc după bunul plac, mai ales casele britanice de pe Vârf. În ciuda ordinelor date de generalul Sakai soldaților săi de a-i trata bine pe prizonieri, luptele grele de pe insulă îi înfuriaseră. În mai multe cazuri, personalul medical și răniții sunt străpuși cu o baioneta, spânzurați sau decapitați. Însă au existat doar foarte puține cazuri de viol asupra femeilor europene, iar vinovații au fost aspru pedepsiți, ceea ce reprezenta un contrast surprinzător cu faptele înspăimântătoare comise de Armata Imperială Japoneză în timpul războiului de pe continent. De fapt, europenii erau tratați în general cu un oarecare respect, ca pentru a dovedi că japonezii erau la fel de civilizați. Însă apoi, într-o contradicție perversă cu propaganda japoneză, care pretindea că duceau acel război pentru a elibera Asia de albi, ofițerii nu fac mari eforturi de a-și opri oamenii să violeze chinezoaice din Hong Kong. Se estimează că în așa-zisa „vacanță” de după luptă, 10 000 de femei au fost violate în grup și multe sute de civili au fost uciși.

Armata generalului Yamashita, stabilită fără probleme pe peninsula Malaya, cu toate că era inferioară ca număr, se bucura de sprijinul unei divizii de blindate și de superioritate aeriană. Soldații indieni, dintre care mulți nu mai văzuseră niciodată un tanc până atunci, sunt copleșiți. De asemenea, sunt îngroziți de junglă și de întunericul tulburător al plantațiilor de arbori de cauciuc. Însă tactica japoneză cea mai eficientă era să înainteze pe drumurile de coastă din est și vest, conduși de tancuri, iar când ajungeau la un obstacol să îi depășească pe apărători pe flancuri, cu infanteria trecând pe lângă ei prin câmpuri de orez sau prin junglă. Viteza înaintării japoneze crescuse foarte mult datorită trupelor pe biciclete, care de obicei îi depășeau pe apărătorii aflați în retragere.

Înaintând atât pe coasta de vest, cât și pe cea de est a peninsulei Malaya, soldații căliți în bătălie ai lui Yamashita resping amestecul de unități britanice, indiene, australiene și malaysiene către capătul sudic al statului Johore. În cursul mai multor acțiuni, anumite unități se luptă curajos și le provoacă japonezilor pagube mari. Însă retragerile fără oprire din fața tancurilor japoneze și a focurilor constante ale avioanelor de vânătoare Zero erau foarte obositoare și demoralizante.

Generalul Percival încă refuză să stabilească o linie de apărare în Johore, intrucât se gândea că aceasta ar fi dăunat moralului. Această lipsă a pozițiilor pregătite se dovedește dezastruoasă pentru apărarea Singaporelui. Chiar și așa, Divizia 8 australiană, în special, reușește să țină piept Diviziei Gărzilor Imperiale Japoneze și să o încetinească prin ambuscade.

O forță de avioane Hurricane sosise, de asemenea, pentru a întări Singapore, însă acestea se dovedesc inferioare avioanelor Zero. După două săptămâni de luptă în Johore, rămășițele forțelor aliate sunt retrase pe insula Singapore. Digul rutier de peste strâmtoarea Johore este aruncat în aer la 31 ianuarie 1942, chiar după ce trec trupele *Argyll și Sutherland Highlanders*, cântând la cimpoi. Se spune că japonezii au decapitat 200 de soldați australieni și indieni care fuseseră lăsați în urmă, răniți prea grav ca să se poată mișca.

Hotelul Raffles continuă să organizeze petreceri de cină cu dans aproape în fiecare noapte, în ideea că o continuare a rutinei ar ajuta la menținerea moralului. Însă pentru ofițerii întorși de la luptele din peninsula Malaya era mai degrabă precum orchestra care cânta la bordul *Titanicului*. Sub bombardamentele neobosite ale japonezilor, o mare parte din oraș devenise o ruină. Multe familii europene începuseră să plece, fie cu hidroavionul spre Java, fie spre Ceylon pe vasele care veniseră să aducă întăriri. Tații și soții se înrolaseră aproape toți în unitățile de voluntari. Unele femei rămân în urmă cu curaj ca asistente medicale, în ciuda spaimei pentru soarta lor dacă japonezii ar fi cucerit orașul.

Slăbiciunea inerentă a insulei Singapore de-a lungul strâmtoării Johore era amplificată de convingerea lui Percival că japonezii vor ataca în nord-est. Această convingere se născuse din credința sa ciudată că baza navală, care fusese deja distrusă, era elementul-cheie de apărare. Ignoră instrucțiunile generalului Wavell, numit comandantul suprem al forțelor aliate din regiune, de a întări partea din nord-vest a insulei, care, cu mlaștinile sale și crângurile de mangrove, era sectorul cel mai dificil de apărare.

Divizia 8 australiană, căreia i se încredințează acel sector, vede imediat pericolul. Zona nu avea câmpuri clare de tragere sau mine și sârmă ghimpată, întrucât grosul fusese alocat pentru partea de nord-est. Batalioanele sale sunt întărite cu mai mulți soldați care tocmai sosiseră, însă majoritatea abia dacă știau cum să țină pușca în mână. Generalul Gordon Bennett, cu toate că era conștient de greșeala fundamentală a lui Percival, nu spune nimic și, pur și simplu, se retrage în cartierul său general.

La 7 februarie, artileria japoneză deschide focul pentru prima dată asupra insulei Singapore, acoperită de o perdea uriașă de fum negru provenită de la rezerva de petrol a bazei navale, bombardată cu o noapte în urmă. În ziua următoare, bombardamentele se intensifică dramatic pe flancul de nord-est, ca diversivune. Acest lucru îl convinge și mai mult pe Percival că acolo era locul din care urma să vină atacul.

Yamashita observa evenimentele dintr-un turn al palatului sultanului din Johore, care dădea spre strâmtoare. Se hotărâse să își folosească ultimele rezerve de muniție ale artileriei chiar înainte ca în acea noapte soldații săi să traverseze strâmtoarea în ambarcațiuni, către mlaștinile de mangrove de pe țărmul nord-vestic din Singapore. Mitralierele Vickers provoacă numeroase victime în rândul atacatorilor, însă cei 3 000

de australieni care apărau sectorul sunt copleșiți rapid de cele șaisprezece batalioane ale lui Yamashita, care iau apoi cu asalt interiorul insulei. Bombardamentul japonez masiv tăiașe toate liniile telefonice terestre, astfel că artileria reacționează târziu pentru a oferi ajutor, iar cartierul general al Diviziei 8 habar nu avea ce se petrecea. Chiar și focurile de semnalizare trase spre cer de pe linia frontului australian trec neobservate.

În zorii zilei de 9 februarie, aproape 20 000 de soldați japonezi debarcaseră deja. Însă Percival tot nu face schimbări majore în felul în care detașase soldații, în afară de trimiterea a două batalioane cu efective reduse pentru a forma o linie de blocaj. De asemenea, permite ultimei escadrile de Hurricane să se retragă în Sumatra. Confuzia duce rapid la prăbușirea speranțelor sale de a forma o linie de apărare cu tranșee la nord-vest de orașul Singapore. Japonezii debarcaseră tancuri și curând trec prin toate barierele rămase. La ordinele guvernatorului, trezoreria începe să ardă toate bancnotele pe care le avea în posesie. Automobilele sunt împinse în apă pentru a nu cădea în mâinile japonezilor, însă majoritatea erau epave pe jumătate arse pe străzi. Orașul bombardat și în flăcări duhnea de la cadavrele în descoperire, iar spitalele erau pline ochi de răniți și morți. Evacuarea femeilor, inclusiv a asistentelor medicale, fusese accelerată odată cu plecarea ultimelor nave, însă unele dintre acestea sunt bombardate. Unii dintre supraviețuitorii care reușesc să ajungă la țărm sunt străpunși cu baioneta sau împușcați de patrurile japoneze. Navele care încearcă să fugă se lovesc de o flotilă de vase de război japoneze.

Percival, care primise ordin de la Churchill și Wavell să lupte până la ultimul om, se afla sub presiunea comandanților din subordinea sa de a capitula pentru a evita alte pierderi de vieți omenești. Îi trimite un mesaj lui Wavell, care rămâne ferm în ordinul de a continua lupta, strădă cu strădă. Însă orașul începea să rămână fără apă, din cauza țevilor sparte de bombardamente. Soldații japonezi atacă un spital militar din Alexandra și măcelăresc cu baionetele pacienții și personalul medical. Un bărbat sub anestezie este înjunghiat mortal pe masa de operație.

Până la urmă, duminică, 15 februarie, generalul Percival capitulează în fața generalului Yamashita. Generalul Bennett, după ce le dă ordin oamenilor săi să își descarce armele și să rămână unde erau, fuge. Cu un grup de alți bărbați, înoată către o șampană¹, apoi, după ce îl mituiește pe căpitanul unei jonci chinezești, ajunge în Sumatra. Când ajunge în Australia, pretinde că scăpase pentru a relata experiența sa de luptă cu japonezii, însă soldații pe care îi lăsase în urmă erau, pe bună dreptate, furioși.

Acuzațiile aduse împotriva lui Percival, guvernatorului Shenton Thomas, lui Bennett, Brooke-Popham, Wavell și a altor câțiva sunt copleșitoare după dezastrul umilitor. „Acum plătim foarte scump“, scria în jurnalul său generalul Sir Alan Brooke, care

¹ Corabie cu pânze, de mici dimensiuni, servind adesea și ca locuință (n.red.)

il urmasese pe Sir John Dill în funcția de șef al Statului-Major Imperial, „pentru că nu am vrut să plătim prețul pentru securitatea unui Imperiu“. Însă cu toate că pregătirea și derularea campaniei malaysiene fusese deplorabilă, Singapore nu ar fi putut fi niciodată o fortăreață de necucerit, în condițiile în care japonezii controlau spațiul aerian și maritim din jur. În afară de soldați, pe insulă se aflau peste un milion de civili, astfel că în curând s-ar fi confruntat oricum cu foametea.

La 19 februarie, avioanele japoneze atacă portul Darwin din nordul Australiei, scufundând opt nave și omorând 240 de civili. Guvernul australian este în egală măsură furios și îngrijorat. Țara era expusă din moment ce diviziile sale cele mai bune încă se aflau în Orientul Mijlociu. Australienii începuseră să capete conștiința vulnerabilității lor abia în luna noiembrie a anului precedent, când crucișătorul HMAS *Sydney* este scufundat în largul coastei în timp ce intercepta nava militară germană sub pavilion fals *Kormoran*, care arborase steagul olandez. În timpul dezbaterii lungi și aprinse care a urmat, cu două anchete guvernamentale derulate din 1998, mulți au bănuț că vasul german nu era singur. Credeau că *Sydney* fusese torpilat de un submarin japonez, care opera împreună cu *Kormoran*, cu optsprezece zile înainte de atacul de la Pearl Harbor. Furia australianilor în fața neputinței britanice de a apăra Malaya era justificată, însă rămâne faptul că țara lor nu cheltuisese prea mult pe apărare. Și, în mod ironic, ferocitatea criticilor australiene este cea care îl împinge pe Churchill să trimită în Singapore mai multe întăriri, care, aproape în întregime, cad în mâinile japonezilor.

Sumatra, în Indiile de Est Olandeze, se întindea chiar dincolo de strâmtoarea Malacca din Singapore, iar japonezii se grăbesc să își continue cuceririle. La 14 februarie 1942, cu o zi înainte de capitularea lui Percival, parașutiștii japonezi aterizează la Palembang pentru a cuceri zăcămintele de petrol și rafinăriile olandeze Shell. Un grup operativ japonez, cu un portavion, șase crucișătoare și unsprezece distrugătoare care escortau navele de transport cu soldați, ajunge în larg.

Insula Java era obiectivul următor. Bătălia de pe Marea Java de la 27 februarie rezolvă rapid chestiunea. O forță aliată formată din crucișătoare olandeze, americane, australiene și britanice și șase distrugătoare atacă două convoaie japoneze escortate de trei crucișătoare grele și paisprezece distrugătoare. În următoarele treizeci și șase de ore, navele aliate sunt copleșite de artileria și torpilele inamice. A fost o acțiune îndrăzneată, însă fără sorți de izbândă. La 9 martie, Batavia (Jakarta de astăzi) și restul Indiilor de Est Olandeze deja capitulasera.

Comandanții de armată japonezi din China considerau Birmania drept cel mai important obiectiv. Aceasta oferea cea mai bună formulă de a întrerupe transportul de provizii către armatele naționaliste ale lui Chiang Kai-shek, precum și de a apăra

întregul flanc vestic din sud-estul Asiei. Cartierul General Imperial planificase, inițial, să ocupe doar sudul Birmaniei, însă planul se schimbă odată cu înaintarea trupelor.

Bătălia Birmaniei începe la 23 decembrie 1941, când bombardierele japoneze atacă Rangoonul. Raidurile ulterioare provoacă o năvală de refugiați care pleacă din oraș. Aliații aveau doar o escadrilă RAF de avioane Brewster Buffalo și o escadrilă de piloți americani voluntari denumită *Tigrii Zburători*, cu avioane P-40 Curtiss Warhawk. Trei escadrile Hurricane, aduse din Malaya, sosesc la scurt timp după aceea.

La 18 ianuarie 1942, Armata a 15-a a generalului Iida Shojiro atacă peste graniță din Thailanda. Generalul-maior John Smyth, decorat cu Crucea Victoriei, care comanda Divizia 17 indiană, dorea să formeze o linie de-a lungul râului Sittang, care oferea o barieră puternică. Însă Wavell îi dă ordin să înainteze către sud-est, spre frontiera thailandeză, pentru a încetini cât mai curând înaintarea japoneză întrucât avea nevoie de mai mult timp pentru a întări Rangoon. Acest lucru avea să se dovedească un dezastru, cu o singură divizie cu efective reduse încercând să apere tot sudul Birmaniei.

La 9 februarie, politica japoneză se schimbă brusc. „Febra victoriilor“ convinge Cartierul General Imperial că putea fi cucerită cea mai mare parte a Birmaniei pentru a tăia din rădăcină ruta de aprovizionare chineză. Smyth este forțat ulterior, așa cum prevăzuse, să se retragă spre Sittang, însă atunci asta însemna ca, în noaptea de 21 februarie, să își ducă înapoi divizia pe un pod îngust din scânduri. Un camion se strică și toată coloana este oprită timp de trei ore. În zori, cea mai mare parte a diviziei este prinsă într-o poziție complet expusă, la est de râul care curgea cu debit mare. În încercarea de a-i încercui, o forță japoneză amenință să cucerească podul. Loțiitorul lui Smyth se simte obligat să îl arunce în aer. Scapă mai puțin de jumătate din divizie. Urmează o retragere haotică spre Rangoon.

Capitala birmaneză fusese protejată de avioane Flying Tiger și de avioane ale RAF, care îi forțaseră pe japonezi să treacă la bombardamente pe timp de noapte. Ca rezultat, întăririle sunt debarcate în port, inclusiv Brigada 7 Blindate, cu tancuri ușoare Stuart. Însă Rangoon era condamnat, iar depozitele sunt mutate în nord înainte ca locul să fie în cele din urmă abandonat. Un îngrijitor de la zoo lasă libere toate animalele, inclusiv pe cele periculoase, fapt care produce panică. Într-un oraș pe jumătate părăsit, guvernatorul Sir Reginald Dorman-Smith și secretarul acestuia joacă o ultimă partidă de biliard după ce termină cele câteva sticle de vin rămase în pivniță. Apoi, pentru a le refuza japonezilor plăcerea de a vedea portretele severe ale foștilor guvernatori, sparg pânza tablourilor, aruncând în ele cu bile de biliard.

Generalul Sir Harold Alexander, numit comandant suprem în Birmania, zboară la Rangoon când se apropiau japonezii. La 7 martie, dă ordin de distrugere a rezervoarelor Burmah Oil din afara orașului și instruește forțele britanice rămase să se retragă la nord. Din fericire pentru britanici, japonezii nu reușesc să pună la cale, în ziua

următoare, o ambuscadă de amploare eficientă, drept care britanicii scapă. Planul era să formeze o nouă linie de apărare în nord, împreună cu Divizia 1 birmaneză, alcătuită din populația triburilor de pe dealul Keren, care li se opuneau cu ferocitate japonezilor, și cu 50 000 de soldați naționaliști chinezi, conduși de comandantul american din China, generalul-maior Joseph Stilwell. „Joe Oțet“ era un anglofob îndârjit. Pretinde, deloc convingător, că Alexander era „uimit să mă găsească pe MINE – bietul de mine, un nenorocit de american – comandându-i pe soldații chinezi. «Extraordinar!» Se uita la mine de parcă tocmai m-aș fi ivit de sub vreo piatră“.

După ce ocupă Rangoon și portul, japonezii își întăresc rapid armata. Avioanele lor, care acum puteau opera de pe aerodromurile din Birmania, reușesc să distrugă aproape toate avioanele de vânătoare ale RAF și Flying Tiger de pe un aerodrom din nord.

La sfârșitul lui martie, forțele chineze sunt respinse, iar ceea ce devenise Corpul Birmania, comandat de generalul-locotenent William Slim, este forțat să se retragă rapid pentru a evita încercuirea. Chiang Kai-shek îi acuză pe britanici că nu au reușit să țină linia frontului. Desigur, legăturile dintre cele două armate erau ineficiente, ba chiar haotice, în parte deoarece chinezii nu aveau hărți proprii și nu puteau să citească numele de locuri pe cele date de britanici. Dezastrul este asigurat atunci când Stilwell insistă în favoarea unei ofensive, pe care armatele chineze erau incapabile să o întreprindă.

Stilwell respinge planul lui Chiang Kai-shek de a apăra Mandalay, întrucât îl consideră prea pasiv. Fără a-i avertiza pe britanici, acesta trimite două divizii chineze să atace în sud și refuză să permită Diviziei 200 să se retragă din Tounnggoo. Japonezii profită imediat de aceste formațiuni prea îndepărtate de alte forțe aliate, înaintând pe lângă ele spre Lashio, la nord-est de Mandalay, depășindu-i astfel pe flanc și pe britanici. Stilwell, care refuză să își asume răspunderea pentru dezastru, dă vina pe forțele sale chineze pentru șovăiala stupidă de a ataca, pierzând astfel șansa unei victorii mărețe. Britanicii le apreciază însă eforturile și sunt furioși în egală măsură pe Stilwell și pe Chiang Kai-shek.

La 5 aprilie, un grup operativ japonez puternic intră în golful Bengal pentru a ataca baza navală britanică de la Colombo. Amiralul Sir James Somerville reușește să își îndepărteze la timp majoritatea navelor din calea acestuia, însă distrugerile suferite rămân grave. La începutul lui mai, japonezii cuceriseră Mandalay și chiar intraseră în China pe Drumul Birmaniei, respingând câteva forțe naționaliste chineze înapoi în provincia Yunnan. Însă civilii indieni din comunitatea mare din Birmania sunt cei care suferă cel mai mult în timpul retragerii spre nord, inclusiv micii negustori și familiile lor, neobișnuite cu greutățile. Aceștia sunt atacați și jefuiți de birmanezi, care îi urau. Soldații aliați rămași sunt nevoiți să se retragă spre frontiera indiană, după ce pierd 30 000 de oameni. Ocuparea de către japonezi a Asiei de Sud-Est părea aproape completă.

China și Filipine

NOIEMBRIE 1941–APRILIE 1942

Anul 1941 începuse mai încurajator pentru naționaliștii chinezi. Armata a 11-a japoneză era atât de răspândită încât nu putea să se concentreze pentru o ofensivă eficientă. La sud de Yangtze, naționaliștii chiar reușesc un atac puternic la râul Jin asupra Diviziilor 33 și 34, provocând în rândul japonezilor 15 000 de victime. Iar Chiang Kai-shek, într-un risc calculat, forțase Armata a 4-a comunistă de gherilă să își părăsească zonele de la sud de Yangtze și să se mute la nord de Râul Galben. Se pare că, deși se ajunsese la un acord în privința acestei retrageri, Mao se asigură că acesta este încălcat. Izbucnesc lupte sângeroase atunci când soldații comuniști, îndrumați intenționat greșit de către Mao, dau peste forțele naționaliste. Inevitabil, relatarea celor întâmplate diferă complet în cele două tabere. Singurul lucru sigur este că acest incident face ca un război civil ulterior să fie și mai greu de evitat. Reprezentanții sovietici se abțin să își arate îngrijorarea că naționaliștii și comuniștii se luptau între ei în loc să îi atace pe japonezi. Însă, în lumea largă, partidele comuniste se folosesc de incident ca instrument de propagandă pentru a pretinde că naționaliștii erau mereu agresorii.

Între timp, generalissimo e infuriat de controlul tot mai mare al sovieticilor asupra provinciei Sinkiang din nord-vestul extrem, care se învecina cu Mongolia, URSS și India. Cu ajutorul unui despot local, Sheng Shih-tsai, Uniunea Sovietică construisese baze și fabrici, instalase o garnizoană militară și începuse să extragă staniu și să foreze petrol. De asemenea, într-o tabără secretă se instruiască cadre pentru Partidul Comunist Chinez, întrucât influența lor în provincie era în creștere. Sheng Shih-tsai chiar depusese cerere de intrare în Partidul Comunist Chinez. Acest demers este respins de Stalin, însă, apoi, Sheng Shih-tsai e acceptat în Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Întrucât Sinkiang era un punct esențial pentru provizii și comerțul cu URSS, naționaliștii erau cu mâinile legate. Chiang Kai-shek nu putea decât să aștepte până la apariția unui moment mai favorabil pentru a recăpăta controlul asupra regiunii care devenise fief sovietic.

În ciuda acestor tensiuni, aprovizionarea de către sovietici se reluase, cel puțin pentru moment, în principal deoarece Stalin se temea de o amenințare japoneză reînnoită

în Orientul Îndepărtat. Într-o bătălie pentru sudul provinciei Hunan, naționaliștii folosesc din nou tactica de retragere urmată de un contraatac. Japonezii reușesc să înainteze semnificativ doar în sudul provinciei Shensi, cucerind zone agricole valoroase, de care naționaliștii depindeau pentru hrană și recruți. Aceasta este însoțită de victoria zdrobitoare în bătălia de la Zhongyuan, pe care Chiang Kai-shek o descria drept „cea mai mare rușine din istoria războiului anti-japonez”.

Ernest Hemingway și noua sa soție, Martha Gellhorn, călătoreau atunci prin China, iar suferința și murdăria din jurul lor o uimește până și pe îndrăzneța Gellhorn. „China m-a vindecat – nu mai vreau să mai călătoresc niciodată”, îi scria ea mamei sale. „Adevărata viață a Orientului este o agonie de privit și o oroare de descris.” Mizeria, mirosurile, șobolanii și ploșnițele contribuiau la efect. În capitala naționalistă Chungking, pe care Hemingway o descria drept „cenușie, fără formă, măloasă, o colecție de clădiri de ciment mohorâte și colibe sărăcăcioase”, aceștia iau prânzul cu doamna Chiang Kai-shek și cu generalissimo, apoi li se spune că fusese o mare onoare să fie primiți de acesta fără proteza dentară.

Generalissimo nu ar fi fost prea încântat să afle că Gellhorn fusese cucerită de reprezentantul comunist din Chungking, Chou En-lai. Pe de altă parte, Hemingway se arată mai puțin lipsit de critici la adresa comuniștilor față de cum fusese în Spania. Era foarte conștient de eficiența propagandei acestora și de modul în care susținători comuniști precum Edgar Snow reușiseră să îi convingă pe cititorii din Statele Unite că forțele lui Mao luptau din greu, în timp ce naționaliștii corupți nu făceau mare lucru, când, de fapt, adevărul era exact pe dos.

Desigur, în China naționalistă exista și corupție, însă aceasta varia în funcție de armată și de fiecare ofițer în parte. Ofițerii de modă veche din Armata a 50-a foloseau camioanele militare pentru a aduce opiu din Szechuan ca să îl vândă în valea Yangtze, însă nu toți ofițerii naționaliști urmau acest comportament de despot. În vreme ce unii profitau fără rușine de pe urma furtului și vânzării rațiilor propriilor lor soldați, alții, cu vederi mai moderne și liberale, băgau mâna în propriul buzunar ca să cumpere provizii medicale pentru oamenii lor. Curând, comuniștii se dovedesc la fel de răi. Producția și vânzarea de opiu avea ca scop crearea unei rezerve de bani pentru lupta ulterioară cu naționaliștii. În 1943, ambasadorul sovietic estima că întreaga cantitate de opiu comunist vândută ajungea la 44 760 kilograme, echivalând cu 60 de milioane de dolari la cursul acelei vremi¹.

Invazia lui Hitler în Uniunea Sovietică în iunie 1941 a fost o sabie cu două tăișuri din punctul de vedere al naționaliștilor. Partea pozitivă era că Stalin nu își mai permitea să fie prea insistent în încercarea lui de a lua provincia Sinkiang. Și, mai presus de

¹ Adică 860 de milioane dolari la cursul de azi – n.red.

orice, clarifica taberele din Al Doilea Război Mondial, așezând Marea Britanie, Statele Unite și Uniunea Sovietică de aceeași parte împotriva Germaniei și Japoniei. Pe de altă parte, îl făcea pe Stalin și mai hotărât să evite o ciocnire cu Japonia. Stalin se temea de o concentrare a forțelor japoneze în nord și le cere comuniștilor chinezi să lanseze atacuri de gherilă majore, însă Mao, cu toate că acceptă, practic, nu face nimic. Singura ofensivă comunistă, *Operațiunea o Sută de Regimente*, avusese loc cu o vară în urmă. Mao era furios, întrucât aceasta îi ajutase pe naționaliști atunci când se aflaseră sub presiune și, cu toate că provocase pagube serioase căilor ferate și minelor, numărul victimelor în rândul comuniștilor era considerabil.

În ciuda revenirii forțelor comuniste la o neutralitate efectivă în decursul lui 1941, comandantul japonez, generalul Okamura Yasuji, își lansează operațiunile sălbatice *Cei trei tot*, îndreptate împotriva partizanilor – „ucideți tot, ardeți tot, distrugeți tot” – vizând zonele de bază comuniste. Cei mai tineri, dacă nu erau măcelăriți, erau duși la muncă silnică. Foametea este, la rândul ei, folosită ca armă. Japonezii dau foc tuturor recoltelor pe care nu le pot lua pentru ei înșiși. Se estimează că populația zonelor de bază comuniste a scăzut în acea vreme de la 44 de milioane la 25 de milioane.

Spre furia Moscovei, Mao își retrace o mare parte din forțe și le scindează pe cele care se află încă în spatele liniilor japoneze. În ochii sovieticilor, aceea era o trădare a „internaționalismului proletar” care îi obliga pe comuniștii de pretutindeni să facă orice sacrificiu pentru „patria-mamă a celor oprimați”. Stalin era acum sigur că Mao era mai interesat să ia teritoriile de la naționaliști decât să lupte cu japonezii. Mao făcea, de asemenea, tot ce putea pentru a reduce influența sovietică în rândurile Partidului Comunist Chinez.

Cu toate că Stalin semnase în aprilie un pact de neagresiune cu Japonia și, ulterior, încetează să le mai trimită naționaliștilor provizii militare, continuă însă să le ofere consultanți militari. Consultantul-șef de atunci era generalul Vasili Ciuiikov, care mai târziu avea să comande Armata a 62-a la apărarea Stalingradului. În total, circa 1 500 de ofițeri ai Armatei Roșii serviseră în China, câpătând astfel experiență și evaluând sistemele de armament de acolo, așa cum făcuseră în Războiul Civil Spaniol.

La rândul lor, britanicii oferiseră arme și instruire pentru detașamentele de gherilă chineze. Această acțiune fusese organizată de Biroul Executiv pentru Operațiuni Speciale din Hong Kong, însă întrucât ofițerii săi încep să înarmeze grupurile comuniste din zona Fluviului de Est, Chiang cere întreruperea programului. Între timp, americanii începuseră să acorde ajutor. Acesta includea formarea Grupului de Voluntari Americani, *Tigrii Zburători*, comandat de ofițerul în rezervă al Corpului Aerian al Armatei SUA, Claire Chennault, consultantul pe probleme de aviație al lui Chiang Kai-shek, și echipat cu o sută de avioane Curtiss P-40. Aceștia aveau baza în Birmania pentru a contribui la protejarea drumului de legătură spre sud-vestul Chinei, însă avioanele P-40 nu aveau

mari șanse în fața avioanelor japoneze Mitsubishi Zero decât dacă pilotul folosea tactici speciale.

În spațiul aerian propriu-zis al Chinei și mai ales deasupra capitalei Chungking, piloții minusculei forțe aeriene naționaliste fac tot ce le stă în putință pentru a sparge formațiunile de bombardiere japoneze. Cartierul General Imperial fusese obligat să accepte în decembrie 1938 că tacticile naționaliștilor chinezi înlăturaseră orice speranță într-o victorie rapidă. Astfel că se recurge la bombardamente strategice pentru a distruge voința chineză de a rezista. Sunt țintite toate grupurile industriale mari, însă obiectivul principal este capitala naționaliștilor, care este atacată neîncetat cu explozibil și bombe incendiare. Japonezii adoptă strategia raidurilor mici și repetate, pentru a menține orașul într-o stare permanentă de alertă și a-i slăbi apărarea aeriană. Istoricii chinezi au denumit acest episod „Marele bombardament de la Chungking”. Cea mai intensă etapă a acestuia continuă din ianuarie 1939 până în decembrie 1941, când unitățile de aviație japoneze sunt detașate în Pacific. Peste 15 000 de civili chinezi sunt uciși și 20 000 grav răniți.

La 18 septembrie 1941, Armata a 11-a japoneză lansează o nouă ofensivă cu patru divizii împotriva orașului Changsha, important punct strategic. Forțele chineze se retrag după lupte grele. Ca întotdeauna, în timpul retragerii cel mai mult au de suferit cei răniți. Un doctor chinez din Trinidad, din Indiile de Vest, descrie o scenă care, din păcate, era una tipică. „O ambulanță a Crucii Roșii stătea pe drum înconjurată de sute de bărbați răniți, în picioare sau întinși. Era încărcată, iar cei cu răni ușoare se cățăraseră pe acoperiș. Unii chiar se înghesuiau pe scaunul șoferului. Șoferul stătea în fața lor, cu brațele ridicate, implorând cu disperare. Nu era o scenă neobișnuită. Răniții se întindeau pe jos ca să împiedice camioanele să-i lase în urmă.”

În timpul acestei încercări reinnoite de a încercui Changsha, japonezii suferă, pentru prima oară, mai multe pagube decât reușesc să provoace. Combinația de operațiuni convenționale și de semigherilă a naționaliștilor devenea tot mai eficientă. Planul fusese întocmit de generalul Ciuiikov. Chinezii contraatacă chiar când japonezii intră în oraș. Sursele japoneze pretind că s-au retras doar pentru că așa au primit ordin de la Cartierul General Imperial, pe când chinezii se laudă cu o mare victorie.

Între timp, chinezii trimiseseră o forță considerabilă împotriva orașului port important Ichang de pe Yangtze, în încercarea de a-l recuceri. La 10 octombrie, aproape că reușesc să zdrobească Divizia 13 japoneză, care apăra locul. „Situația diviziei era atât de disperată, încât statul-major era pregătit să ardă steagurile regimentului, să distrugă documentele secrete și să se sinucidă.” Însă sunt salvați chiar la timp de Divizia 39 care vine în ajutorul lor.

Atât armatele naționaliste și despoții care le erau aliați, cât și comuniștii chinezi duc intenționat o campanie lungă și extinsă din punct de vedere geografic, evitând ofensivele

majore. Uneori, naționaliștii, dar mai ales comuniștii caută să încheie armistiții locale cu japonezii. Pe de altă parte, armata imperială japoneză folosește operațiunile din China ca tabără de instrucție pentru formațiunile nou înființate. Și, cu toate că rezistența permanentă a Chinei în fața Japoniei nu a influențat rezultatul războiului din Orientul Îndepărtat, aceasta a avut efecte indirecte considerabile.

Chiar și atunci când japonezii încep războiul extins din Pacific în decembrie 1941, Armata Expediționară din China a acestora încă număra 680 000 de oameni. Era de patru ori mai mare decât totalul forțelor terestre japoneze folosite pentru a ataca posesiunile britanice, olandeze și ale Statelor Unite. De asemenea, după cum indică mai mulți istorici, bugetul și resursele dedicate Războiului Sino-Japonez începând cu 1937 ar fi putut fi folosite cu un folos mult mai mare pentru pregătirea războiului din Pacific, mai ales pentru construirea mai multor portavioane. Totuși, consecința cea mai importantă a rezistenței chineze, combinată cu victoria sovietică de la Halhin Gol, este refuzul japonezilor de a ataca Siberia atunci când Armata Roșie era cât se poate de vulnerabilă în toamna, apoi la începutul iernii lui 1941. Cursul celui de-Al Doilea Război Mondial ar fi putut fi foarte diferit dacă ar fi fost lansat un asemenea atac.

În februarie 1942, generalul Marshall îl alege pe generalul-maior Joseph Stilwell drept comandantul SUA în China și Birmania. Stilwell fusese atașatul militar al SUA la Nanking pe lângă guvernul naționalist în momentul în care începuse Războiul de Rezistență împotriva Japoniei, în 1937. Astfel, era considerat la Washington drept un vechi reprezentant în China. Însă „Joe Oțet” Stilwell îi considera pe ofițerii chinezi leneși, duplicitari, dificili, imprezivilibili, fără spirit militar, corupți și chiar proști. Vederile sale rămăseseră în mare parte cele din secolul al XIX-lea, în care China era văzută drept „bolnavul Asiei”. Părea să nu înțeleagă aproape deloc greutățile adevărate cu care se confrunta regimul lui Chiang Kai-shek, mai ales în privința aprovizionării cu alimente, care determinaseră retragerea unor trupe către zonele agricole mai bogate, pur și simplu, pentru a-i împiedica pe soldați să dezerteze din cauza foamei.

Alimentele, fapt pe care Stilwell refuza să îl recunoască, încă reprezentau problema principală a naționaliștilor, mai ales din moment ce regiunile lor fuseseră suprapopulate cu peste cincizeci de milioane de refugiați care fugiseră din fața cruzimii japoneze. După recoltele slabe și pierderea regiunilor agricole în fața inamicului, prețurile la alimente cresc vertiginos. Sărăcii și refugiații mor de foame și chiar oficialii mai mărunți se chinuie să-și hrănească familiile. Guvernului îi este aproape imposibil să-i împiedice pe speculanți și pe ofițeri de la a reține cereale și orez pentru a obține profituri mari mai târziu, cu toate că o parte a stocurilor lor de hrană depozitate putrezea. Corupția pe care o condamna Stilwell era foarte dificil de combătut.

Soluția naționaliștilor este să perceapă de la țărani impozite în natură, însă asta trece problema hrănirii marilor armate pe umerii lor, când și aceștia, la rândul lor, erau

recrutați în număr uriaș pentru treburi militare. Curând, foametea pune stăpânire pe multe regiuni. Ca rezultat, și recrutarea devine mai dificilă, uneori făcându-se cu forța și ignorând toate excepțiile. Rațiile sunt reduse constant, iar la sfârșitul războiului inflația face ca salariul pe o lună al unui soldat să fie mai mic decât prețul pentru două verze. O societate agrară extinsă și pustiită, în care comunicațiile fuseseră distruse, nu avea cum să ducă un război modern. Comuniștii se descurcă mai bine în regiunile lor mai puțin populate, în principal prin impunerea unor controale severe la toate nivelurile. De asemenea, aveau o perspectivă realistă în privința felului în care să folosească mai eficient mâna de lucru și chiar își aduc soldații pentru a ajuta la strânsul recoltei. De asemenea, armatele comuniste își stabilesc propriile ferme pentru a se întreține. Astfel își atrag mai multă susținere în rândul țăranilor săraci decât naționaliștii. Însă marele lor avantaj era că aproape că erau lăsați în pace, japonezii concentrându-și forțele împotriva naționaliștilor.

Marshall îl alesese pe Stilwell și pentru că era complet devotat doctrinei Armatei SUA, care susținea importanța ofensivei. Însă naționaliștii și armatele aliate acestora nu se aflau în poziția din care să lanseze operațiuni eficiente. Le lipseau mijloacele de transport pentru a-și concentra forțele, nu aveau nici sprijin aerian, nici tancuri. De aceea, Chiang Kai-shek considerase, chiar dinainte de începerea războiului, că singura lor șansă de supraviețuire era un război prelungit, de uzură. Chiang, un realist care își cunoștea țara și limitele armatelor sale mult mai bine decât Stilwell, trebuie să se confrunte cu predici constante despre lipsa lui de „spirit ofensiv”. Stilwell, cu dispreț, îl poreclea pe generalissimo „Alună”. Chiang, subestimând furia publicului american față de Japonia, se temea degeaba că Statele Unite ar putea face pace cu Tokio și l-ar putea abandona. Astfel, în nevoia sa disperată de ajutor, simțea că trebuia să se abțină în fața unui aliat atât de lipsit de respect.

Stilwell împărtășea, de asemenea, bănuiala generală a lui Marshall și a oamenilor lui că britanicii erau interesați doar de recâștigarea imperiului și erau pregătiți să manipuleze ajutorul american pentru a-și îndeplini scopul. Însă era singurul care credea că japonezii puteau fi înfrânți cel mai eficient în China. Viziunea lui era în dezechilibru total cu strategia de la Washington de a-l încuraja pe Chiang Kai-shek să oprească forțele japoneze în China, în timp ce Statele Unite căpătau supremație în Pacific. Marshall refuză cu fermitate cererea lui Stilwell ca un corp de armată american să fie avangarda luptei din China.

Credința lui Stilwell în prioritatea războiului din China îl determină însă să se concentreze asupra Birmaniei pentru a asigura linia de aprovizionare a naționaliștilor. Pe de altă parte, britanicii considerau forțele lui Chiang Kai-shek drept un mijloc de a apăra India și, ulterior, un aliat care să îi ajute să-și recapete posesiunile imperiale

pierdute: Birmania și Malaya. Hong Kong era o problemă mult mai complexă, după cum știau și ei, întrucât Chiang era hotărât să îl recapete pentru China.

În ciuda faptului că era parțial vinovat de dezastrul din Birmania, Stilwell este înfățișat ca un erou în presa americană, aceasta rămânând extrem de ignorantă în privința războiului din China. Naționaliștii chiar fuseseră eficienți în felul în care își gestionaseră războiul până 1941, reușind să păstreze un echilibru între nevoile economiei rurale, cu recrutarea a două milioane de bărbați anual, și nevoia de a-i hrăni. Însă ofensiva japoneză din sudul provinciei Shensi, în care este capturat centrul de comunicații Ichang de pe Yangtze, întrerupe aprovizionarea naționaliștilor cu alimente din Sichuan.

Chiang Kai-shek nu era încântat de faptul că Stilwell, după retragerea din Birmania, care durase timp îndelungat, se retrăsese în India, în 1942, cu două dintre cele mai bune divizii ale sale. Bănuia pe bună dreptate că Stilwell încerca să își construiască o comandă proprie, independentă, însă tolera acest lucru din moment ce îl îngrijora și mai mult faptul că aceste formațiuni ar fi putut intra sub control britanic. Aceste două divizii, 22 și 38, sunt dotate cu echipamentele restante din Legea pentru împrumut și închiriere destinate armatelor lui Chiang din China și care nu puteau ajunge la ele din cauză că pierduseră Drumul Birmaniei. Doar avioanele de transport care zburau peste „cocoașa” munților Himalaya mai puteau aduce o cantitate mică de provizii. Alte cantități de ajutoare destinate naționaliștilor erau fie depozitate în SUA, fie date britanicilor. Controlul lui Stilwell asupra proviziilor oferite de Legea pentru împrumut și închiriere avea să ducă la tensiuni și suspiciuni în relația sa cu generalissimo, al cărui Stat-Major trebuia să îl reprezinte. Stilwell credea cu tărie că, în calitate de distribuitor al ajutoarelor, le putea folosi ca mijloc de a-l obliga pe Chiang să facă ce i se spunea.

Războiul din Pacific, cu accentul său pe puterea maritimă și aeriană pentru a sprijini debarcărilor amfibii, era foarte diferit de războiul continental sau din China. În Filipine, generalul MacArthur ținuse în urmă grosul soldaților săi atunci când japonezii, la 10 decembrie 1941, fac debarcări de mici dimensiuni în capătul nordic al insulei principale, Luzon. Ghicește corect că acelea erau atacuri de diversiune pentru a-l face să își răsfire forțele. Două zile mai târziu, altă debarcare japoneză are loc pe peninsula din sud-estul insulei Luzon. Asaltul principal vine abia la 22 decembrie, când 43 000 de soldați din Armata a 14-a debarcă pe plajă, la 200 de kilometri nord de Manila.

Cele două debarcări principale dovedeau intenția Armatei Imperiale Japoneze de a organiza un atac prin învăluire asupra capitalei filipineze. Teoretic, MacArthur comanda o forță de 130 000 de oameni, însă marea majoritate a acestora erau unități de rezerviști filipinezi. Avea doar 31 000 de soldați americani și filipinezi pe care putea să se bazeze. Soldații japonezi, căliți în luptă, cu avangardă de blindate, își împingeau

curând forțele spre golful Manila. MacArthur lansează planul de urgență *Portocala*. Acesta presupunea să își retragă soldații pe peninsula Bataan, în vestul golfului Manila, și să reziste de acolo. Insula Corregidor de la gura golfului putea să controleze intrarea prin bateriile sale de artilerie de coastă și să apere capătul sud-estic al peninsulei, lungă de cincizeci de kilometri.

Neavând suficiente mijloace de transport militar pentru a-și retrage forțele din sud, MacArthur confiscă autobuzele vopsite în culori țipătoare din Manila. În seara de 24 decembrie, însoțit de președintele Manuel Quezon și de guvernul acestuia, MacArthur părăsește capitala cu o ambarcațiune cu aburi și își stabilește cartierul general pe insula-fortăreață Corregidor, poreclită „Stânca”. Rezervele uriașe de petrol și depozitele din jurul orașului Manila și de pe șantierul naval sunt incendiate, ridicând spre cer nori groși de fum negru.

Retragerea celor 15 000 de soldați americani și a celor 65 000 de soldați filipinezi la Bataan și în prima linie de apărare de-a lungul râului Pampanga se derulează cu dificultate. Mulți dintre rezerviștii filipinezi dezertaseră ca să se întoarcă acasă, însă alții se retrag pe dealuri, ca să continue un război de gherilă împotriva invadatorilor. Dincolo de golful din Bataan, japonezii intră în Manila la 2 ianuarie 1942. Cea mai mare problemă a lui MacArthur era să hrănească 80 000 de soldați și 26 000 de refugiați civili din peninsulă, acum că marina japoneză instaurase o blocadă eficientă și se bucura de supremație aeriană.

Atacurile japoneze încep la 9 ianuarie. Forțele lui MacArthur care apărau peninsula Bataan sunt împărțite de muntele Natib din mijloc. Terenul acoperit de jungla deasă și de râpe pe partea vestică și de mlaștini pe partea estică, de-a lungul golfului Manila, era foarte dificil în ambele regiuni. Malaria și febra dengue fac ravagii în rândul soldaților lui MacArthur, care aveau cantități reduse de chinină și de alte provizii de medicamente. Cei mai mulți erau deja slăbiți de dizenterie, pe care Corpul Pușcașilor Marini Americani o numea „vâltoarea Yangtze”. Greșeala cea mai mare a lui MacArthur fusese să își disperseze proviziile în loc să le concentreze la Bataan și Corregidor.

După două săptămâni de lupte grele, japonezii pătrund prin centrul muntos la 22 ianuarie și îi forțează pe soldații lui MacArthur să se retragă spre altă linie, în partea inferioară a peninsulei. Soldații săi bolnavi, cu uniforme sfâșiate și pielea care dădea semne că începea să putrezească din cauza umezelii din junglă și din mlaștini, erau deja epuizați și foarte slăbiți. Apare o nouă amenințare, odată cu debarcările amfibii ale japonezilor în jurul capătului sud-vestic al peninsulei. Acestea sunt respinse cu mare dificultate, provocând pierderi mari de ambele părți.

Rezistența soldaților americani și filipinezi fusese atât de eficientă, provocând pierderi atât de mari în rândul japonezilor, încât, la jumătatea lui februarie, generalul-locotenent Homma Masaharu își retrage puțin soldații pentru a se odihni și a aștepta

întăriri. Cu toate că moralul apărătorilor crește, iar aceștia profită de ocazie să își îmbunătățească apărarea, boala și faptul că un ajutor din exterior nu avea cum să vină prea curând își fac simțite efectele. Mulți dintre „ticăloșii luptători de la Bataan“, după cum se porecliseră singuri, sunt supărați la gândul că MacArthur îi îndemna să facă în continuare eforturi și să se îndepărteze de protecția tunelurilor de beton de la Corregidor. Curând, acesta este poreclit „Doug buncărul“. MacArthur dorise să rămână în Filipine, însă primise ordin direct de la Roosevelt să plece către Australia pentru a pregăti contraofensiva. La 12 martie, MacArthur, împreună cu familia și cartierul său general, pleacă la bordul unei flote de patru torpiloare rapide de patrulă.

Cei care rămân în urmă, sub comanda generalului-maior Jonathan Wainwright, știau că situația era fără ieșire. Din cauza foametei și bolii, mai puțin de un sfert din oameni puteau să lupte. Forțele generalului Homma, pe de altă parte, fuseseră întărite cu încă 21 000 de oameni, bombardiere și artilerie. La 3 aprilie, japonezii atacă din nou, cu o forță copleșitoare. Apărarea se prăbușește, iar la 9 aprilie soldații de pe Bataan, sub comanda generalului-maior Edward King Jr, capitulează. Wainwright încă rezistă pe Corregidor, însă „Stânca“ este pulverizată de bombardamentele permanente, de tunurile de artilerie navală și de artileria de pe uscat. În noaptea de 5 mai, soldații japonezi debarcă pe insulă, iar în ziua următoare Wainwright, devastat, este obligat să se predea împreună cu cei 13 000 de oameni rămași. Însă pentru apărătorii de pe Bataan și Corregidor agonia era departe de a se fi încheiat.

Război în întreaga lume

DECEMBRIE-IANUARIE 1942

Cu toate că războiul cu Germania și cel cu Japonia se desfășurau ca două conflicte separate, acestea s-au influențat mult mai mult decât poate părea la prima vedere. Victoria sovietică de la Halhin Gol, din august 1939, contribuise la decizia Japoniei de a ataca în sud și de a aduce Statele Unite în război și, de asemenea, însemna că Stalin își putea trimite diviziile siberiene în vest pentru a opri încercarea lui Hitler de a cucerii Moscova.

Pactul nazisto-sovietic, care însemnase un mare șoc pentru Japonia, afectase, de asemenea, și gândirea strategică a acesteia. Șocul a fost amplificat de lipsa uimitoare de legături între Germania și Japonia, care încheie pactul de neutralitate cu Stalin chiar cu două luni înainte ca Hitler să își lanseze invazia în Uniunea Sovietică. Facțiunea „lovește în sud” din Tokio își impune voința, nu doar asupra celor care doreau război cu Uniunea Sovietică, ci și asupra acelor din Armata Imperială Japoneză care doreau să încheie mai întâi războiul din China. În orice caz, pactul de neutralitate sovieto-japonez însemna că Statele Unite deveneau atunci furnizorul principal al naționaliștilor chinezi. Chiang Kai-shek tot mai încerca să îl convingă pe președintele Roosevelt să exercite presiuni asupra lui pe Stalin ca să se alăture războiului împotriva Japoniei, însă refuză să se târguiască pentru Legea pentru împrumut și închiriere. Stalin era foarte sigur că Armata Roșie putea face față doar luptei pe un singur front.

Ajutorul tot mai mare din partea lui Roosevelt din 1941 pentru Chiang Kai-shek stârnește furie la Tokio, însă decizia Washingtonului de a impune embargoul pe petrol este cea pe care japonezii au considerat-o echivalentul unei declarații de război. Faptul că aceasta venea ca răspuns la ocuparea Indochinei și ca avertisment ca Japonia să nu invadeze și celelalte țări nu intra în propria lor versiune a logicii faptelor, care se baza pe mândria națională.

Din cauza ideologiei lor de supremație, militaristii japonezi, la fel ca naziștii, ajung să confunde cauza cu efectul. În mod previzibil, aceștia sunt furioși pe Carta Atlanticului a lui Roosevelt și Churchill, pe care o considerau o încercare de a impune lumii versiunea anglo-americană de democrație. Ar fi putut foarte bine să atragă atenția

asupra paradoxului Imperiului Britanic care promova autodeterminarea, însă propria lor idee de eliberare imperială, cu Sfera de Co-Prosperitate a Asiei de Est Mari era mult mai opresivă. De fapt, noua lor ordine asiatică era izbitor de asemănătoare cu versiunea germană, iar felul în care îi tratează pe chinezi este identic atitudinii naziste față de așa-zii *subumani* slavi.

Japonia nu ar fi îndrăznit niciodată să atace Statele Unite dacă Hitler nu ar fi început războiul în Europa și Atlantic. Un război pe două oceane îi oferea singura șansă împotriva puterii navale a Statelor Unite și a Imperiului Britanic. Din acest motiv, în noiembrie 1941, japonezii doresc asigurări din partea Germaniei naziste că aceasta va declara război Statelor Unite îndată ce ei atacau Pearl Harbor. Ribbentrop, fără îndoială încă supărat că Japonia refuzase cererea germană din iulie de a acționa la Vladivostok și în Siberia, este la început evaziv. „Roosevelt este un fanatic”, spune el, „așa că este imposibil de prevăzut ce ar face”. Generalul Oshima Hiroshi, ambasadorul japonez, îi întreabă direct ce urma să facă Germania.

„Dacă Japonia va fi implicată într-un război împotriva Statelor Unite”, este forțat Ribbentrop să răspundă, „Germania, desigur, va intra și ea imediat în război. Nu există nici cea mai mică posibilitate ca Germania să încheie separat pace cu Statele Unite în această situație: Führerul este foarte hotărât în privința asta.”

Japonezii nu spusese la Berlin ce planuri aveau, astfel că rapoartele asupra atacului de la Pearl Harbor vin, conform lui Goebbels, „ca un trăsnet din senin”. Hitler primește vestile cu mare bucurie. Japonezii aveau să-i țină ocupați pe americani, se gândea el, iar războiul din Pacific va reduce cu siguranță cantitatea de provizii trimisă către Uniunea Sovietică și Marea Britanie. Calcula că Statele Unite vor intra în război împotriva lui în viitorul apropiat, însă nu vor avea posibilitatea să intervină în Europa decât cel mai devreme în 1943. Nu știa nimic de politica „Mai întâi Germania” convenită între șefii de Stat-Major americani și britanici.

La 11 decembrie 1941, reprezentantul diplomatic american de la Berlin este chemat pe Wilhelmstrasse, unde Ribbentrop citește textul declarației de război a Germaniei naziste împotriva Statelor Unite. Mai târziu în acea după-amiază, în urale de *Sieg heil!* scandate de membrii partidului din Reichstag, Hitler însuși declară că Germania și Italia erau în război cu America, alături de Japonia, conform Pactului Tripartit. De fapt, Pactul Tripartit era o alianță de apărare reciprocă. Germania nu era în niciun fel obligată să ajute Japonia dacă aceasta era stat agresor.

Într-o perioadă în care soldații germani se retrăgeau din fața Moscovei, declarația de război a lui Hitler împotriva Statelor Unite pare cel puțin pripită. Decizia era plină de aroganță, mai ales când Ribbentrop (probabil în acord cu propriile cuvinte ale lui Hitler) spune cu semeție: „O mare putere nu așteaptă să i se declare război – ea însăși este cea care declară război”. Însă Hitler nici măcar nu consultase OKW și pe

comandanții principali din Cartierul General al Führerului, printre care se numărau generalii Alfred Jodl și Walter Warlimont. Aceștia sunt alarmați de graba cu care fusese luată decizia, mai ales din moment ce Hitler susținuse, cu o vară în urmă, că nu dorea război cu America înainte să zdrobească Armata Roșie.

Dintr-odată, strategia susținută de Hitler că o victorie asupra Uniunii Sovietice ar obliga Marea Britanie să iasă din război este dată peste cap. Acum, Germania chiar trebuia să facă față unui război pe două fronturi. Generalii erau îngroziți de faptul că, aparent, nesocotea puterea industrială a Americii. Iar majoritatea germanilor de rând încep să se teamă că acel conflict avea să dureze mai mulți ani. (Mai târziu avea să fie uimitor cât de mulți germani erau convinși, la sfârșitul războiului, că Statele Unite declaraseră război Germaniei, nu invers.)

Soldații de pe Frontul de Est ascultă anunțul, hotărâți să îl vadă în cea mai bună lumină posibilă. „Chiar pe 11 decembrie am putut asculta discursul Führerului, un eveniment excepțional”, scria un fruntaș din Divizia 2 Panzere, laudându-se că se aflau la doisprezece kilometri de Kremlin. „Acum a început războiul mondial cel drept. Trebuia să se întâmple.”

Elementul-cheie din gândirea lui Hitler era războiul de pe mare. Politica „trageți pe loc” tot mai agresivă a lui Roosevelt, în urma căreia navele de război ale SUA primiseră ordin să atace submarinele germane oriunde le găseau, dar și decizia de a furniza escorte pentru convoaiele de la vest de Islanda începuse să incline Bătălia Atlanticului în favoarea Aliatilor. Amiralul cu cinci stele Raeder îl presase pe Hitler să le permită haitelor sale să riposteze. Hitler îi împărtășea frustrarea, însă nu îndrăznea să facă vreo mișcare înainte ca japonezii să reușească să țină ocupată în Pacific Marina SUA și ca aceștia să accepte oficial să nu caute să încheie o pace separată cu Statele Unite. Acum, vestul Atlanticului și întreaga linie de coastă nord-americană putea deveni o zonă de confruntare în „războiul torpilelor”. În viziunea lui Hitler, acest lucru putea oferi, în sfârșit, altă posibilitate de a înșelunchea Marea Britanie, chiar înainte de cucerirea Uniunii Sovietice.

Contraamiralul Karl Dönitz, comandantul flotei de submarine, îi ceruse lui Hitler în septembrie 1941 să îl avertizeze cât mai din timp în privința unei posibile declarații de război împotriva Statelor Unite. Dorea să aibă vreme să își pregătească haitele pentru ca acestea să fie pe poziții astfel încât să poată lovi fără milă vasele americane aflate de-a lungul coastei estice când Statele Unite erau încă nepregătite. Însă, după cum au decurs evenimentele, decizia bruscă a lui Hitler vine într-un moment în care în zonă nu se aflau submarine germane disponibile.

Obsesiile antisemite ale lui Hitler îl făcuseră să creadă că Statele Unite erau, de fapt, o țară nordică dominată de instigatori la război evrei, iar acela era încă un motiv pentru care o confruntare între Noua sa Ordine europeană și America era inevitabilă.

Însă nu reușește să își dea seama că atacul de la Pearl Harbor unise America mult mai mult decât ar fi sperat vreodată Roosevelt s-o facă singur. Lobby-ul izolaționist condus de sloganul „America pe primul loc” este redus la tăcere, iar declarația de război a lui Hitler devine instrumentul perfect în mâinile lui Roosevelt. Fără acesta, președintele nu ar fi putut conta pe Congres să ducă mai departe în Atlantic acel „război nedeclarat”.

A doua săptămână din decembrie 1941 rămâne, fără îndoială, momentul crucial al războiului. Churchill, în ciuda veștilor cumplite din Hong Kong și Malaya, știa acum că Marea Britanie nu mai putea fi înfrântă. După ce află veștile despre Pearl Harbor, Churchill spune că „m-am dus la culcare și am dormit somnul celor salvați și recunoscători”. De asemenea, respingerea armatelor germane la porțile Moscovei demonstrează că Hitler nu avea cum să obțină o victorie acolo, asupra celui mai puternic adversar al său de pe pământ. În plus, Bătălia Atlanticului scăzuse temporar în intensitate și chiar și în Africa de Nord veștile erau din nou încurajatoare, cu ofensiva *Cruciada* a lui Auchinleck respingându-l pe Rommel din Cirenaica. Astfel, Churchill navighează din nou cu mare optimism către Lumea Nouă, de data aceasta pe cuirasatul HMS *Duke of York*, nava-soră a *Prince of Wales*. Seria sa de întâlniri cu Roosevelt și șefii de Stat-Major americani primește numele de cod *Arcadia*.

În timp ce traversa Atlanticul, Churchill își pregătește viziunile de ansamblu în privința desfășurării viitoare a războiului într-o eferescență de idei. Acestea, dezbătute cu propriii săi șefi de Stat-Major, sunt șlefuite pentru a stabili planificarea strategică britanică. Nu se va face nicio încercare de a debarca în nordul Europei înainte ca industria germană, mai ales producția de avioane, să fie anihilată prin bombardamente masive, o campanie în care doreau să fie sprijiniți de forțele aeriene ale SUA. Forțele americane și britanice trebuiau să debarce în Africa de Nord în 1942 pentru a ajuta la înfrângerea lui Rommel și a asigura zona Mediteranei. Apoi trebuiau făcute debarcări în 1943 în Sicilia și Italia sau în alte zone de coastă din nordul Europei. Churchill admite și că americanii ar trebui să lupte împotriva japonezilor cu portavioane.

După o traversare dificilă pe apele agitate, *Duke of York* ajunge în final în Statele Unite la 22 decembrie. Întâmpinat de Roosevelt, Churchill este cazat la Casa Albă, unde se dovedește un oaspete obositor în cele trei săptămâni care au urmat. Însă era în elementul său și se bucură de o primire frenetică atunci când se adresează Congresului. Cei doi lideri nici că puteau fi mai diferiți. Roosevelt era, fără îndoială, un om minunat, însă, cu toate că avea farmec și reușea cu mare succes să dea impresia unei aparente familiarități, în esență era mai degrabă orgolios, rece și calculat.

Pe de altă parte, Churchill era pasional, exuberant, sentimental și înfocat. Depresiile lui bine-cunoscute atunci când era mahmur sugerează o formă de tulburare bipolară. Cea mai mare diferență dintre ei consta în atitudinea lor față de Imperiu. Churchill era mândru de descendența sa din marele duce de Marlborough și rămăsese un imperialist

de modă veche. Roosevelt considera acest gen de atitudine nu doar învechită, ci și profund greșită. Roosevelt mai credea că Churchill disprețuia politica bazată pe realități, însă se arăta întotdeauna pregătit să supună țările mai mici voinței sale. Anthony Eden, din nou secretar al afacerilor externe, spune curând, într-o remarcă seacă despre dificultățile relației trilaterale cu Uniunea Sovietică, că „politica Statelor Unite este exagerat de moralistă, dar numai acolo unde e vorba de interese nonamericane“.

Delegația britanică este asigurată de șefii de Stat-Major americani că „Mai întâi Germania“ încă rămânea politica lor. Această decizie este influențată de problema reducerii numărului vaselor de transport. Din cauza distanțelor mari, fiecare navă putea face doar trei călătorii dus-întors pe an în teatrul de operațiuni din Pacific. Însă lipsa navelor mai însemna și că gruparea unor forțe americane în Marea Britanie pentru o invazie peste Canalul Mânecii va dura mai mult decât își imaginau. Acea problemă va începe să fie soluționată odată ce programul de construcție „vasul libertății“ începea să se deruleze, producând în masă nave de transport.

Statele Unite, odată cu intrarea în război, aveau să devină mult mai mult decât „marele arsenal al democrației“. Programul *Victoria*, sugerat inițial de Jean Monnet, unul dintre puținii francezi pe care Administrația americană îi respecta cu adevărat, începea deja. Odată cu lucrul la un plan care să sporească forțele SUA cu peste opt milioane de oameni și cantități estimative generoase de armament, avioane, tancuri, muniție și nave necesare pentru a înfrânge atât Germania, cât și Japonia, industria americană începe să se îndrepte cu totul spre producția de război. Bugetul era de 150 de miliarde de lire. Generozitatea militară avea să devină uluitoare. După cum remarcă un general: „Armata americană nu își rezolvă problemele, ci le zdrobește de-a dreptul“.

Legea pentru împrumut și închiriere cu Uniunea Sovietică fusese, de asemenea, aprobată de Congres în octombrie. În plus, provizii medicale în valoare de cinci milioane de dolari sunt furnizate prin intermediul Crucii Roșii Americane. Roosevelt insistă asupra livrărilor către Uniunea Sovietică. Pe de altă parte, Churchill alimentase suspiciunile lui Stalin făcând promisiuni disproporționate de ajutor, pe care ulterior nu și le ține. La 11 martie 1942, Roosevelt îi spune lui Henry Morgenthau, secretarul său de la Trezorerie, că „englezii nu și-au ținut nicio promisiune făcută rușilor... Singurul motiv pentru care ne înțelegem atât de bine cu rușii este că până acum ne-am ținut de cuvânt“. Îi scrie lui Churchill: „Știu că nu te superi dacă sunt brutal de cinstit când îți spun că, după părerea mea, eu pot să îi fac față lui Stalin mai bine decât Biroul tău de Externe sau decât Departamentul meu de Stat. Stalin îi urăște de moarte pe toți oamenii tăi de la vârf. Are impresia că pe mine mă place mai mult și sper să continue să facă asta“. Încrederea mai degrabă arogantă și exagerată a lui Roosevelt în influența sa asupra lui Stalin avea să devină un mare risc, mai ales către sfârșitul războiului.

Stalin dorea ca Marea Britanie să recunoască pretenția Uniunii Sovietice asupra estului Poloniei și statelor baltice ocupate după Pactul Ribbentrop-Molotov și exercitase presiuni asupra lui Anthony Eden să accepte acest lucru. La început, britanicii refuzaseră să discute această contrazicere flagrantă a importanței autodeterminării stabilite prin Carta Atlanticului. Însă Churchill, temându-se că Stalin încă ar putea căuta să încheie o pace separată cu Hitler, îi spune lui Roosevelt că poate ar trebui să accepte condițiile lui Stalin. Roosevelt respinge pe loc ideea. Apoi, în mod paradoxal, Roosevelt este cel care îi dă lui Stalin cel mai mare motiv de neîncredere lansând o promisiune nerealizabilă. În aprilie 1942, fără să fi studiat problema, îi promite liderului sovietic deschiderea unui al doilea front mai târziu, în acel an.

Generalul Marshall era îngrozit de accesul lui Churchill la președinte, în Casa Albă, cunoscând tendința lui Roosevelt de a formula politici pe la spatele propriilor săi șefi de Stat-Major. Este încă și mai îngrozit când descoperă, în iunie 1942, în timpul altei vizite a lui Churchill, că Roosevelt acceptase planul acestuia pentru debarcări în Africa de Nord, Operațiunea *Gimnastul*, pe care mulți dintre ofițerii superiori americani o consideră o stratagemă a britanicilor pentru a-și salva imperiul.

Churchill se întoarce triumfător din Statele Unite, însă curând, epuizat și bolnav, este doborât de o nouă serie de dezastre. În noaptea de 11 februarie 1942 și în ziua următoare, crucișătoarele de linie germane *Scharnhorst* și *Gneisenau*, împreună cu crucișătorul greu *Prinz Eugen*, reușesc „sprintul prin Canalul Mânecii” din Brest înapoi în apele lor, pe vizibilitate redusă. Numeroasele atacuri ale avioanelor de bombardament ale RAF și ale torpiloarelor Marinei Regale eșuează. Țara este dezamăgită și furioasă. În multe colțuri domnea chiar o atmosferă defetistă. Apoi, la 15 februarie, Singapore capitulează. Umilirea britanicilor părea aproape deplină. Churchill, liderul de război respectat, se trezește atacat din toate direcțiile, de presă, în parlament și de guvernul australian. Pentru ca lucrurile să fie și mai rele, mitinguri și demonstrații mari încep să ceară „Al doilea front acum” pentru a ajuta Uniunea Sovietică – singura operațiune ofensivă pe care Churchill nu putea și nu dorea să o întreprindă.

Totuși, cea mai mare amenințare de la acea vreme nu avea nicio legătură cu eșecurile militare britanice. Kriegsmarine tocmai își modificase setările pentru *Enigma*, adăugând încă un rotor. Bletchley Park[®] nu reușește să descifreze nici măcar o transmisie. Haitele lui Dönitz, acum detașate integral în Atlanticul de Nord de-a lungul litoralului nord-american, încep să provoace pagube la un nivel care se ridică la cel din visurile lui Hitler. În total, în 1942, sunt scufundate 1 769 de vase aliate și 90 de vase neutre. În ciuda euforiei pe care i-o provocase lui Churchill intrarea Americii în război, Marea Britanie riscă să se confrunte cu foamete și colaps, în cazul în care Bătălia Atlanticului ar fi fost pierdută. Deloc surprinzător, cu toate problemele și umilințele adunate pe capul lui, Churchill invidia mult succesul lui Stalin, care îi respinsese pe germani de la Moscova.

Marea realizarea a Armatei Roșii în Bătălia Moscovei din decembrie avea să fie curând subminată de însuși Stalin. În seara de 5 ianuarie 1942, aceasta convoacă la Kremlin o ședință a STAVKA și a Comitetului de Stat al Apărării. Liderul sovietic devenise obsedat de ideea de răzbunare și era convins că venise momentul unei ofensive generale. Germanii erau în dezordine. Nu se pregătiseră pentru iarnă și nu erau capabili să respingă un atac major înainte de venirea primăverii. În timp ce se plimba cu pași grăbiți prin birou, pufăind din pipă, insistă asupra planului său de a lansa operațiuni masive de încercuire a frontului central aflat în fața Moscovei, în nord, în jurul Leningradului, pentru a sparge asediul și în sud, împotriva armatei lui Manstein din Crimeea, în Donbass și pentru a recuceri Harkov.

Jukov, căruia nu i se comunicaseră instrucțiunile lui Stalin către STAVKA, este îngrozit. Într-o discuție cu Stalin, insistă că ofensiva trebuia să se concentreze pe „axa vestică”, lângă Moscova. Armata Roșie nu avea rezerve și provizii suficiente, mai ales muniție, pentru o înaintare generală. După Bătălia Moscovei, armatele implicate suferiseră pierderi mari și erau epuizate. Stalin ascultă, însă ignoră toate avertismentele lui Jukov. „Execută ordinele!” este răspunsul lui. Întâlnirea se încheie. Abia mai târziu Jukov își dă seama că vorbise degeaba. Comandanții frontului primiseră deja instrucțiuni detaliate fără știrea lui.

Armata germană era într-adevăr răvășită și în degringoladă. Îmbrăcați cu haine jefuite de la țărani, soldații săi degerați, cu bărbi neingrijite, cu pielea nasului crăpată și obraji arzând de frig erau de nerecunoscut față de cum fuseseră cu o vară în urmă, când înaintau spre est intonând cântece de marș. Soldații germani urmau practica locală de a tăia picioarele morților, a le încălzi deasupra focului și a le scoate cizmele. Nici faptul că își înfășurau picioarele în cărpe nu era de ajuns ca să prevină degerăturile celor care stăteau de pază. Dacă nu erau tratate rapid, membrele degerate făceau cangrenă și trebuiau amputate. Chirurgii din spitalele de campanie, copleșiți de numărul mare de răniți, pur și simplu aruncau picioarele și mâinile amputate grămadă, în zăpadă.

Însă adversarii subestimau capacitatea armatei germane de a-și reveni după dezastre. Disciplina, care aproape scăpase de sub control, fusese restabilită rapid. În timpul retragerii haotice, ofițerii improvisaseră grupe de luptă de infanteriști, cu tunuri de asalt, geniști și, ocazional, blindate. Iar în prima săptămână a lui ianuarie, la insistența lui Hitler, satele fuseseră transformate în fortărețe. Atunci când pământul era prea înghețat ca să permită săparea tranșelor, foloseau explozibil sau obuze pentru a forma cratere sau creau gropi pentru mortiere și puncte de tragere în spatele troienelor de zăpadă și gheață, întărite cu bușteni. Uneori erau nevoiți să înlătore zăpada din calea lor cu patul puștii. Soldații germani încă nu primiseră haine de iarnă. Sperau să dezbrace victimele sovietice de pufoaice înainte ca acestea să înghețe bocnă, însă, pe asemenea ger, acest lucru s-a dovedit rareori posibil. Dizenteria, de care sufereau

aproape toți soldații, era un blestem dublu când soldații erau nevoiți să-și dea pantalonii jos pe acele temperaturi. Iar faptul că mâncau zăpadă ca să se rehidrateze înrăutățea de obicei lucrurile.

Armata a 16-a a lui Rokossovski și Armata a 20-a a generalului Andrei Vlasov atacă la nord de Moscova și, atunci când se deschidea o breșă, Corpul 2 Cavalerie de Gardă, susținut de batalioane de tancuri și de schiori, pătrundea forțat prin ea. Însă, după cum avertizase Jukov, germanii nu mai erau dezorganizați. Forțele sovietice descoperă curând că, în loc să îi încercuiască pe germani, ele însele sunt blocate. Unele formațiuni germane sunt depășite, însă acestea rămân să lupte, fiind aprovizionate pe calea aerului. Cea mai mare zonă de încercuire era alcătuită din șase divizii germane împresurate în jurul orașului Demiansk, pe drumul Leningradului spre Novgorod.

Și mai departe, în nord-vest, Frontul Volhov al generalului Kirill Meretkov încearcă din nou să spargă asediul Leningradului cu ajutorul Armatei a 54-a și al Armatei a 2-a de Asalt. Stalin îl împinge la un atac prematur, cu formațiuni neinstruite și artilerie fără vizor de armă, până când generalul Voronov zboară acolo cu o încărcătură de astfel de dispozitive. Armata a 2-a de Asalt înaintează peste râul Volhov și pătrunde rapid în ariergarda germană, amenințând să blocheze Armata a 18-a germană. Însă înaintarea era încetinită de contraatacurile germane și de condițiile de iarnă. „Ca să îți faci drum prin zăpada înaltă, trebuia să formezi coloane de câte cincisprezece șiruri. Primul șir înainta, bătătorea zăpada, care uneori îi ajungea până la brâu. După zece minute, rândul din față era retras și trimis în spatele coloanei. Dificultatea mișcării era sporită deoarece, din când în când, dădeau peste porțiuni de bălți și pâraie pe jumătate înghețate, acoperite cu un strat de gheață subțire.” Cu picioarele ude și înghețate, victimele degerăturilor au fost numeroase. Căii lor prost hrăniți erau epuizați, astfel că soldații trebuiau să își care singuri munițiile și proviziile.

Generalul Vlasov, care fusese laudat recent pentru rolul pe care îl jucase în apărarea Moscovei, este trimis de Stalin să preia comanda. Lui Vlasov i se promit întăriri și provizii, însă acestea vin când era deja prea târziu. Munițiile sunt parașutate, dar cele mai multe ajung în spatele liniilor germane. Armata lui Vlasov este curând blocată în totalitate în mlaștinile și pădurile de mesteacăn înghețate. Meretkov îl avertizează pe Stalin asupra dezastrului iminent. Curând după dezghețul de primăvară, Armata a 2-a de Asalt încetase practic să existe. 60 000 de oameni sunt pierduți. Doar 13 000 reușesc să scape. Vlasov, deprimat, este capturat la sfârșitul lui iulie. Curând, germanii îl conving să formeze o Armată de Eliberare Rusă-AER. Majoritatea celor care se oferă voluntari se înrolează doar pentru a evita înfometarea în lagărele de prizonieri de război. Reacția lui Stalin la trădarea lui Vlasov scoate la iveală obsesiile sale lipsite de temei din timpul Marii Terori și a epurărilor din Armata Roșie: „Cum de ne-a scăpat înainte de război?”, îi întreabă el pe Beria și Molotov.

Emisarii lui Stalin, printre care sinistrul și incompetentul comisar Lev Mehlis, pur și simplu îi hărțuiesc pe comandanții din linia întâi, acuzându-i pentru toate nenorocirile, cu toate că lipsa proviziilor și a vehiculelor nu era din vina lor. Nimeni nu îndrăznește să îi spună lui Stalin ce haos provocase planul său absurd de ambițios, care includea chiar și recucerirea orașului Smolensk. Întăririle germane aduse din Franța sunt aruncate direct în luptă, încă fără echipamente de iarnă, în timp ce multe divizii sovietice sunt reduse la aproximativ 2 000 de oameni fiecare.

Încercarea de a crea o încercuire majoră a orașului Viazma eșuează. Jukov chiar trimite o parte a Corpului 4 Aeropurtat în spatele liniilor germane, însă Luftwaffe le lovește aerodromurile de lângă Kaluga, pe care germanii le cunoșteau bine, întrucât abia le abandonaseră. Pe tot Frontul de Răsărit, de la Leningrad la Marea Neagră, punctele de apărare germane reușesc să împiedice o pătrundere majoră. În Crimeea, Manstein izbuteste să oprească o invazie sovietică amfibie în peninsula Kerch, care ar fi urmat să încerce să spargă asediul de la Sevastopol.

Cea mai mare criză are loc la Rjev, unde Armata a 9-a germană era în pericol de a fi încercuită. Generalul Walther Model, care devenise unul dintre preferații lui Hitler din cauza energiei sale necruțătoare, este trimis să preia comanda. Model dă dovadă nu doar de mare curaj fizic, ci și, în alte ocazii, de curaj moral în felul în care i se opune lui Hitler. Imediat lansează un contraatac care prinde forțele sovietice pe picior greșit. Acest lucru reușește să restabilească linia frontului și să prindă în capcană Armata a 29-a. Însă soldații Armatei Roșii încercuite, cărora li se spusese ce soartă îi aștepta dacă ajungeau prizonierii trupelor lui Model, luptă până la capăt.

Alt preferat al lui Hitler, feldmareșalul von Reichenau, care după demiterea lui Rundstedt fusese numit comandant suprem al Grupului de Armate Sud, deja devenise un alt gen de victimă. La 12 ianuarie, plecase la alergarea de dimineață în apropierea cartierului său general de la Poltava. La prânz nu se simte bine și face atac de cord. Hitler dă imediat ordin ca Reichenau să fie adus înapoi în Germania pentru tratament, însă feldmareșalul moare pe drum. Cu puțin timp înainte de moartea sa, Reichenau, a cărui Armată a 6-a ajutase comandourile speciale SS la masacrul de la Babi Yar, îl convinsese pe Hitler să îl numească pe șeful statului său major, generalul-locotenent Friedrich Paulus, pentru a prelua comanda Armatei a 6-a.

De asemenea, germanii reușiseră să își reprovizioneze soldații încercuiți de la Demiansk, Holm și Belii. Marea enclavă de la Demiansk era menținută de acțiunea zilnică a peste o sută de avioane de transport Junkers 52. Acest succes avea să aibă consecințe grave un an mai târziu, când Göring îl asigură pe Hitler că putea întreține Armata a 6-a a lui Paulus, încercuită la Stalingrad. Însă, cu toate că soldații germani de la Demiansk primesc suficientă hrană pentru a continua lupta, civilii ruși din încercuire sunt lăsați să moară de foame.

În jurul orașului Kursk, forțele lui Timoșenko reușesc să îi respingă pe germani după lupte disperate. Câmpurile de luptă sunt părăsite într-un *tableau mort* înghețat. Un ofițer al Armatei Roșii pe nume Leonid Rabicev dă peste „o fată frumoasă, o cen-talistă, care se ascunsese în pădure de când veniseră germanii. Dorea să se alăture armatei. I-am spus să urce în căruță“. Puțin mai departe, „am văzut o privesc înfiorătoare. Spațiul uriaș care se întindea la orizont era plin de tancurile noastre și de tancuri germane. Între ele se aflau mii de ruși și de germani șezând, în picioare sau târându-se, înghețați bocnă. Câțiva se rezemau unii de ceilalți, alții erau îmbrățișați. Unii erau proptiți în pușcă, alții țineau mitraliere. Mulți aveau picioarele tăiate. O făcuseră cei din infanteria noastră, care nu putuseră scoate cizmele din picioarele înghețate ale «Friților», așa că le tăiaseră ca să le încălzească în tranșee. Grișecikin (ordonanța lui) a verificat buzunarele soldaților înghețați și a găsit două brichete și mai multe pachete de țigări. Fata privea toate astea cu indiferență. Văzuse de multe ori astfel de scene, însă eu eram îngrozit. Erau tancuri care încercaseră să se lovească sau să intre în altele și stăteau pe partea din spate, ridicate după ciocnire. Era teribil să te gândești la cei răniți, atât ai noștri, cât și germani, înghețați de moarte. Frontul înaintase, iar ceilalți uitaseră să-și îngroape oamenii“.

Suferința civililor era încă și mai mare. Aceștia erau prinși între cruzimea germanilor și cea a propriei Armate Roșii și a partizanilor, care primiseră ordin de la Stalin să distrugă toate clădirile pe care germanii le-ar fi putut folosi ca adăpost. În toate zonele eliberate de curând, soldații NKVD ridicau țărani care ar fi putut colabora cu germanii. Aproape 1 400 de oameni sunt arestați în ianuarie, cu toate că linia care făcea deosebirea între supraviețuire și colaborare era greu de definit. Soldații sovietici care înaintau dădeau peste spânzurători și auzeau de la săteni alte exemple de atrocități ale germanilor, însă, în unele cazuri, soldații germani fuseseră miloși. În acele situații era mai bine pentru săteni să tacă, pentru a evita acuzațiile de trădare față de patria-mamă.

Speranțele complet nefondate ale lui Stalin că Wehrmachtul avea să sufere soarta Marii Armate a lui Napoleon îl părăsesc abia în aprilie, moment în care numărul victimelor sovietice se ridicase la peste un milion, din care jumătate erau morți sau dispăruți.

Întrucât prioritatea transporturilor o constituia mobilitatea soldaților și a proviziilor militare, populația Moscovei era în pragul foametei. Se dezvoltă o piață neagră pe care hainele și încălțăminte se dădeau în schimbul cartofilor. Vârșnicii își amintesc de anii de foamete din timpul Războiului Civil. Copiii sufereau de rahitism. Nu exista combustibil sau lemne pentru foc, astfel că țevile de apă și canalizare înghețaseră. O sută de mii de femei și copii sunt trimiși în pădurile învecinate să taie lemne de foc. Curentul electric abia dacă funcționa, cu multe întreruperi. Mor de tuberculoză de două ori mai mulți oameni decât cu un an în urmă, iar în total rata mortalității se triplează.

Exista teama unei epidemii de tifos, însă eforturile autorităților medicale de la Moscova o evită.

Condițiile din Leningradul asediat erau cu mult mai rele. Artileria germană bombardează regulat orașul, de patru ori pe zi. Însă apărarea rezistă, în mare parte datorită artileriei navale, fie debarcate pe țărm, fie aflate încă pe navele Flotei Baltice, la baza navală Kronstadt și ancorate în Neva. Cheia supraviețuirii orașului se afla atunci în mare parte în mâinile celor care îi asigurau aprovizionarea pe gheață.

Autoritățile sovietice fac eforturi mari, însă de obicei incompetente, de a păstra deschisă legătura fragilă a orașului cu estul. Cu germanii pe țărmul sudic al lacului Ladoga, singurul drum era „drumul gheții”. Gheața devenise suficient de groasă cât să permită trecerea mijloacelor de transport motorizate și trase de cai abia în a treia săptămână din noiembrie, când orașul mai avea provizii doar pentru două zile. Marele pericol era un dezechet brusc.

Pe partea estică, germanii ocupaseră Tihvin la 8 noiembrie 1941. Acest lucru îi obligă pe sovietici să construiască un drum de bușteni din mestecenii căzuți, prin păduri, către nord. Multe mii de oameni obligați la muncă silnică – țărani, prizonieri din gulag și soldați din aeriergardă – mor ca urmare a acestui fapt, iar trupurile lor sunt aruncate în noroi sub drumul de lemne. Aceste eforturi cu sacrificii sunt aproape complet inutile, întrucât soldații lui Meretkov, cu ajutorul detașamentelor de partizani din spatele liniilor germane, recuceresc Tihvin la 9 decembrie, la trei zile după terminarea drumului de bușteni. Acest lucru redeschide capul de cale ferată și reduce cu mult durata drumului către punctul sud-estic al lacului Ladoga.

Traficul în două direcții peste lacul înghețat, cu utilajele din fabricile orașului mergând spre est și proviziile mergând spre vest, a constituit o realizare extraordinară. Drumul peste gheață era apărat împotriva atacurilor din partea soldaților germani pe schiuri prin posturi cu mitraliere și tunuri antiaeriene în fortificațiile de pe gheață. Aici se aflau igluuri pentru ca soldații Armatei Roșii să se poată adăposti. De asemenea, sovieticii construiesc sănii înarmate, acționate de motoare de avion având elicea la spate, ca versiunea de iarnă a unui hidroglisor. Pe lac sunt instituite centre medicale și puncte de control pentru direcționarea traficului. Însă gestionarea evacuațiilor civili din Leningrad era de multe ori criminal de incompetentă și lipsită de imaginație. Chiar și soldații NKVD se plâneau de „tratamentul iresponsabil și fără suflet” și de condițiile „inumane” din trenuri. Nu se făcea nimic pentru a-i ajuta pe cei care ajungeau vii la țărm. Supraviețuirea acestora depindea de posibilitatea de a avea o familie sau prieteni care să îi ajute cu hrană și adăpost.

Chiar și după ce Tihvin este recucerit, locuitorii orașului Leningrad erau atât de slăbiți de foamete, încât mulți se prăbușeau pe străzile înghețate în timp ce căutau la împlinire combustibil sau hrană. Cartelele lor de rație erau furate imediat. Pâinea era

smulsă din mâinile celor care se întorceau de la brutărie. Nimic nu distruge moralitatea elementară mai rapid ca foametea. Când un membru al familiei murea, cadavrul era de multe ori ascuns în apartamentul înghețat pentru ca rația acestuia să poată fi primită în continuare.

Totuși, în ciuda temerilor autorităților, nu fuseseră decât puține încercări de a lua cu asalt și a jefui magazinele de pâine. Doar liderii de partid și cei implicați în lanțul alimentației, distribuitorii și cei de la teighea mai aveau vlagă. Cei de la baza piramidei, care nu lucrau într-o fabrică și nu aveau acces privilegiat la o cantină subvenționată, aveau puține șanse de supraviețuire. Acești oameni îmbătrâneau atât de rapid, încât era posibil ca nici rudele apropiate să nu îi mai recunoască. Ciorile, porumbeii și pescărușii sunt mâncați primii, apoi câinii și pisicile (chiar și faimoșii câini din experimentele lui Pavlov sunt mâncați la Institutul Fiziologic) și, într-un final, șobolani.

Aproape toți cei care încercau să meargă pe jos la serviciu sau la coadă la alimente trebuiau să se oprească și să se odihnească o dată la câțiva metri, din cauză că erau foarte slăbiți. Săniile copiilor erau folosite pentru transportul lemnului de foc. Curând aveau să fie folosite pentru transportul cadavrelor, poreclite „mumii“, întrucât erau înfășurate în fâșii de hârtie sau de pânză, pentru gropile comune. Lemnul nu putea fi irosit pe sicrie. Era necesar pentru încălzire ca restul să rămână în viață.

Dintr-o populație de 2 280 000 de oameni în decembrie 1941, până în primăvară, un total de 514 000 sunt evacuați pe „la țarm“, iar 620 000 mor. Pentru cetățenii mai în vârstă, asediul era a doua foamete majoră pe care o înduraseră, prima fiind cea din 1918 din timpul Războiului Civil. Mulți observă o conștientizare a morții cu aproximativ patruzeci și opt de ore înainte de deces. Cu ultimele lor puteri, mulți oameni anunță la locul de muncă faptul că nu se vor mai întoarce la lucru și își imploră șefii să aibă grijă de familiile lor.

Leningrad, care se mândrea cu moștenirea sa intelectuală, transformă hotelul Astoria în spital pentru scriitori și artiști. Acolo, aceștia primeau vitamine sub forma acelor proaspete de pin zdrobite și transformate într-o băutură amară. De asemenea, se fac încercări pentru îngrijirea orfanilor. „Aceștia abia dacă mai arătau ca niște copii“, spunea un profesor. „Erau ciudat de tăcuți, cu o privire concentrată în ochi.“ Însă, în unele instituții, personalul de la bucătărie fura alimentele pentru propriile familii și lăsa copiii să moară de foame.

Autoritățile orașului nu reușiseră să facă rezerve de lemne de foc înainte să înceapă asediul, astfel că cei mai mulți nu aveau de ales decât să se încălzească arzând cărți și mobilă și uși sparte, pe care le băgau în sobe. Clădirile vechi din lemn sunt dezmembrate și transformate în lemne de foc pentru clădirile publice. În ianuarie 1942, temperatura în Leningrad scădea uneori sub minus 40 de grade Celsius. Mulți oameni, pur și simplu, se băgau în pat ca să se încălzească, însă mureau în somn. Moartea prin infometare

venea în tăcere și pe neașteptate. Cineva pe jumătate mort devenea mort complet. „Nu știți cum era”, îi spunea o femeie unui jurnalist britanic curând după aceea. „Pur și simplu, călcai pe cadavre pe stradă și pe scări! Efectiv nu mai băgai de seamă.”

Cei mai mulți mureau din combinația de foamete și frig. Hipotermia și stresul, plus inaniția, dădeau atât de mult metabolismul peste cap, încât oamenii nu mai puteau absorbi nici măcar puținele calorii pe care le consumau. Teoretic, soldaților li se garanta o rație mult mai bună decât civililor, însă, în multe cazuri, rațiile acestora nu ajungeau niciodată la destinație. Ofițerii le furau pentru ei înșiși și familiile lor.

„Oamenii se transformau în animale în fața ochilor noștri”, scria cineva în jurnal. Unii înnebuneau de foame. Istoria sovietică încearcă să pretindă că nu a existat canibalism, însă atât sursele anecdotice, cât și cele de arhivă indică altceva. Aproximativ 2 000 de oameni au fost arestați pentru că „se hrăniseră cu carne umană” în timpul asediului, dintre care 886 în timpul primei ierni din 1941–1942. „Mâncatul de cadavre” însemna consumul de carne a unei persoane deja decedate. Unii chiar furau cadavre de la morgă sau din gropile comune. La marginea Leningradului, mai mulți soldați și ofițeri recurg la consumul de cadavre și chiar de membre amputate din spitalele de campanie.

„Mâncatul de persoane”, care se întâmpla mai rar, însemna uciderea deliberată a unui individ în scopul canibalismului. Deloc surprinzător, părinții își țineau copiii în casă de teamă să nu li se întâmple ceva. Se spunea că cea mai fragedă era carnea de copil, urmată de cea a femeilor tinere. Cu toate că există numeroase povești cu bande care vindeau carne umană tocată sub formă de *kotleta*, sau chiftele, aproape toate cazurile de canibalism au avut loc în interiorul apartamentelor de bloc, cu părinți înnebuniți mâncându-și propriii copii sau vecini care vâneau copiii altor vecini. Unii soldați infometăți din Divizia 56 Infanterie a Armatei a 55-a îi prind în ambuscadă pe cei care aduceau rațiile, îi ucid, le iau proviziile de alimente, îngroapă cadavrele în zăpadă și revin ulterior pentru a le mânca, puțin câte puțin.

Și totuși, deși foametea scotea la suprafață ce era mai rău în oameni, au existat și exemple de altruism și sacrificiu de sine, față de vecini sau chiar față de oameni complet străini. Se pare că copiii aveau o rată de supraviețuire mai ridicată decât părinții lor, probabil deoarece adulții le dădeau odraslelor o parte din rațiile lor. De obicei femeile supraviețuiau mai mult ca bărbații. De asemenea, se confruntau cu dilema teribilă dacă să cedeze rugămintilor copiilor sau să mănânce ele suficient cât să își mențină puterea ca să aibă grijă de familie. Rata natalității scade foarte mult, în parte din cauza subnutriției extreme, în urma căreia femeile nu mai au menstruație, iar bărbații își pierd fertilitatea, dar și din cauză că majoritatea bărbaților se aflau pe front.

Soldații Armatei Roșii și infanteria de marină din Leningrad sunt încrezători că germanii nu vor trece niciodată de apărarea orașului. Erau convinși că motivul principal

pentru care germanii insistau cu asediul era să îi mențină în continuare pe finlandezi în război de partea lor. Cei din Leningrad sunt furioși că Aliații din vest șovăiau să considere Finlanda drept țară inamică. Nu puteau accepta faptul că atacul lui Stalin asupra Finlandei din 1939 fusese absolut gratuit. Ura față de inamic era alimentată permanent de serviciile de propagandă ale Armatei Roșii. Afişele înfățișau un băiețel cu privire sălbatică, având pe fundal un sat în flăcări, strigând: *Papa, ubei nemtsa!* (Tati, omoară un german!)

Ofensiva generală a lui Stalin nu este singura din noul an 1942. La 21 ianuarie, Rommel îi ia prin surprindere pe britanicii din Africa de Nord. De când situația proviziilor începuse oarecum să i se îmbunătățească, ambițiosul Rommel plănuise alt atac. Întărirea frontului din Mediterana depinsese de cucerirea rapidă a Uniunii Sovietice, însă eșecul Operațiunii *Taifunul* împotriva Moscovei nu îl descurajează pe Rommel. Când, la 5 ianuarie, un convoi ajunge la Tripoli, cu cincizeci și cinci de tancuri precum și un număr de blindate și tunuri antitanc, încăpățănarea lui de a pune la cale o contra-lovitură este tot mai mare atât timp cât încă avea un avantaj temporar.

Armata a 8-a era într-o stare deplorabilă. Divizia 7 Blindate, care se afla pentru reparații în Cairo, fusese înlocuită cu Divizia 1 Blindate, lipsită de experiență. Alte formațiuni, cu experiență de luptă, inclusiv australienii, fuseseră transferate în Orientul Îndepărtat. Germanii știau prea bine ordinele britanice de luptă datorită interceptării rapoartelor trimise de atașatul militar american din Cairo, al căror cod fusese ușor de spart. Însă Rommel, care cocheta cu ideea de a trece rapid prin Egipt și prin Orientul Apropiat, nu îl informează nici pe comandantul suprem italian, nici OKW-ul de ceea ce punea la cale. Însă cei mai mulți dintre soldații săi sunt încântați să atace iar. Un membru al Diviziei 15 Panzere scria acasă la 23 ianuarie și spunea: „Rommelul din nou înainte!“

La 21 ianuarie, în timp ce lovește din nou în Cirenaica, Rommel ignoră toate ordinele care îi spuneau să se oprească. O coloană înaintază pe drumul de coastă spre Benghazi, în timp ce două divizii de panzere merg prin interior. Acestea din urmă înaintază foarte greu, însă în cinci zile de luptă britanicii pierd aproape 250 de vehicule blindate. Hitler este cum nu se poate mai fericit și îl promovează pe Rommel la gradul de *Generaloberst* (general de armată). Nefericitul și suprapromovatul general Ritchie, care crezuse că acela era doar un raid, află curând că Divizia sa 1 Blindate risca să fie încercuită. Din fericire pentru britanici, ambiția exagerată a lui Rommel și înaintarea lentă a celor două divizii de panzere permite grosului forțelor lor să scape la timp. Ritchie îi retrace pe toți pe Linia Gazala, abandonând cea mai mare parte din Cirenaica. Soldații epuizați și fără combustibil ai lui Rommel nu se obosesc să se țină după ei. Știau că se pot ocupa de ei mai târziu.

Soldații germani trimiși dincolo de Mediterana ca întăriri erau nerăbdători și mândri că se vor alătura „micului Afrika Korps“ din deșert. Un subofițer sanitar privește cu ochi buni „munca de colonizare“ a italienilor din Tripoli. „De asemenea, vasele de război italiene care ne însoțesc convoiul sunt minunate“, scria el acasă. Însă multe dintre impresiile inițiale aveau să se schimbe. În deșertul libian descoperă că era „mereu același peisaj de pietre și nisip“. Războiul din Africa de Nord era „foarte, foarte diferit“ de cel din Rusia, sublinia el. Însă și ei sufereau de dor de casă. În timp ce unul dintre soldați cânta la muzicuță seara, sub stele, ceilalți se gândeau la primăvara care urma să vină acasă în Germania.

Wannsee și arhipelagul SS

IULIE 1941-IANUARIE 1943

Adjunctul plin de elan al lui Heinrich Himmler era SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich. Acesta conducea Biroul Central al Securității Reichului (RSHA), care coordona imperiul SS aflat în plină dezvoltare. Heydrich, un antisemit înalt, impecabil, care cânta la vioară, avea, conform zvonurilor, o doză destul de mare de sânge evreiesc în vene, fapt care părea să îi amplifice ura.

În vara lui 1941, Heydrich începe să fie iritat de modalitățile dezordonate, ad hoc, în care era rezolvată „problema evreiască” și de lipsa unui program centralizat. La fel ca în cazul masacrelor asupra evreilor întreprinse de oficialii locali de securitate din Teritoriile de Est, unii satrapi SS încep să încerce versiuni mai industriale de exterminare. În Warthegau se fac teste cu rezultate nesatisfăcătoare, cu pompare a gazelor de eșapament în dube sigilate. În Guvernământul General, șeful Poliției SS, Odilo Globocnik, începe să construiască un lagăr de exterminare la Belzec, lângă Lublin. Între timp, Himmler era nerăbdător să rezolve problema stresului psihologic de care sufereau forțele SS în urma activității pe care o îndeplineau.

Heydrich îl instruisese pe Adolf Eichmann să elaboreze o autorizație, pe care Göring o semnează la 31 iulie. Documentul îi comanda lui Heydrich să „găsească, fie prin emigrare, fie prin evacuare, o soluție la chestiunea evreiască” și să „facă toate pregătirile organizaționale, funcționale și materiale necesare pentru o soluție totală a chestiunii evreiești din sfera germană de influență din Europa”. Aproximativ o lună mai târziu, Eichmann este chemat în biroul lui Heydrich, unde i se spune că Himmler primise instrucțiuni de la Hitler să treacă la „anihilarea fizică a evreilor”. Cu toate că înalții oficialii naziști obișnuiau uneori să se folosească de numele Führerului pentru a pune în practică propriile lor politici, în acest caz este puțin probabil că Himmler sau Heydrich ar fi îndrăznit să facă acest lucru într-o problemă atât de importantă.

Ideile anterioare, care prevedeau că anihilarea totală a evreilor urma să aibă loc doar după obținerea victoriei, sunt uitate. Pentru prima dată se simte o neliniște nerostită ca nu cumva șansele oferite de Războiul din Răsărit să fie ratate. De asemenea, în

Germania și în țările ocupate, inclusiv în Franța, încep să apară presiuni tot mai mari pentru trimiterea evreilor în est. În Paris, SS-ul ordonă poliției franceze să îi adune pe evreii francezi și străini, o operațiune inițială care, la 10 mai 1941, trimite 4 323 de oameni în două lagăre.

La 18 septembrie, un ordin de la Himmler dezvăluie faptul că ghetourile urmau să fie folosite drept lagăre de „depozitare”. Peste jumătate de milion de evrei muriseră de foame și de boli în ghetourile poloneze, însă acest proces era considerat mult prea lent. Discuțiile ulterioare dovedesc că planul era să îi trimită pe toți evreii în lagăre de concentrare. Însă chiar și într-un stat totalitar trebuiau rezolvate problemele juridice, cum ar fi cele legate de evreii care dețineau pașaport străin și cei căsătoriți cu arieni.

La 29 noiembrie 1941, Heydrich lansează o invitație către înalții funcționari din Ministerul Reichului pentru Teritoriile Ocupate din Est, cunoscut sub numele de Ostministerium, și din alte ministere și agenții pentru a stabili o politică împreună cu el și reprezentanții RSHA. Această întâlnire urma să aibă loc la 9 decembrie. Întâlnirea se amână în ultimul moment. Marele contraatac al generalului Jukov fusese lansat la 5 decembrie, iar două zile mai târziu japonezii atacau Pearl Harbor. Era nevoie de timp pentru a evalua implicațiile acestor evenimente copleșitoare, apoi, la 11 decembrie, Hitler pronunță în Reichstag declarația de război împotriva Statelor Unite. În ziua următoare, îi convoacă pe liderii Partidului Nazist la o ședință în Cancelaria Reichului. Acolo face referire la profeția lui din 30 ianuarie 1939, conform căreia, dacă urma să se declanșeze un război mondial, „instigatorii la acest conflict sângeros vor fi obligați să plătească pentru asta cu viața”.

Odată cu declarația de război a lui Hitler și atacurile japoneze din Orientul Îndepărtat, conflictul devenise cu adevărat global. După logica distorsionată a lui Hitler, evreii trebuiau să sufere pentru vina lor. „Führerul este hotărât să se descotorosească de ei”, scria Goebbels în jurnalul său la 12 decembrie. „Făcuse o prevestire pentru evrei că, dacă aceștia vor mai provoca alt război mondial, rezultatul va fi propria lor distrugere. Nu era o figură de stil. Războiul mondial s-a întâmplat, distrugerea evreimii trebuie să fie consecința inevitabilă. Această chestiune trebuie privită fără sentimentalism.”

La mai puțin de o săptămână după aceea, Hitler se întâlnea cu Himmler pentru a discuta „chestiunea evreiască”. Însă, în ciuda unei atmosfere tensionate, chiar înfierbântate, în care Hitler se referă frecvent la prezicerile sale de dinainte de război conform cărora evreii își atrăgeau singuri propria distrugere, încă nu pare să fi luat decizia irevocabilă a unei „Soluții Finale”. În ciuda tiradelor sale apocaliptice împotriva evreilor, pare să fi fost remarcabil de reticent să audă detalii despre uciderile în masă, așa cum prefera să nu aibă nicio imagine a suferinței din bătălii sau din timpul bombardamentelor. Dorința sa de a menține violența în plan abstract este un paradox psihologic

semnificativ la o persoană care făcuse mai mult decât aproape oricine altcineva din istorie ca să o promoveze.

După acea întârziere, conferința lui Heydrich are, în sfârșit, loc la 20 ianuarie 1942, în birourile RSHA dintr-o vilă impunătoare de pe țărmul lacului Wannsee de la marginea de sud-vest a Berlinului. Întâlnirea este condusă de SS Obergruppenführer Heydrich, iar SS Obersturmbannführer Eichmann ia notițe. În afară de ceilalți membri ai RSHA, majoritatea celor prezenți erau reprezentanți de marcă din teritoriile ocupate, Cancelaria Reichului și patru secretariate de stat, șefi ai ministerelor celor mai importante. Printre aceștia se numărau doctorul Roland Freisler de la Ministerul de Justiție, care ulterior avea să devină faimos ca procuror al complotiștilor din iulie. Ministerul de Externe era reprezentat de subsecretarul de stat Martin Luther, tizul unui antisemit mult mai faimos și mai influent. Acesta sosește cu un memorandum pregătit cu grijă, intitulat „Cererii și idei ale Ministerului de Externe legate de soluția finală intenționată pentru problema evreiască în Europa”. Mai bine de jumătate din cei prezenți aveau doctorat, iar o minoritate semnificativă erau avocați.

Heydrich începe prin a-și afirma întâietatea în ceea ce privește pregătirea Soluției Finale în raport cu toate teritoriile și funcțiile oficiale. Prezintă statistici despre toate comunitățile evreiești din Europa, incluzându-i chiar și pe evreii britanici, care urmau să fie „evacuați în est”. Numărul acestora – cifra estimativă se ridică la un total de unsprezece milioane – trebuia redus întâi prin muncă silnică, apoi supraviețuitorii urmau să fie „tratați în consecință”. Evreii în vârstă și cei care luptaseră pentru Kaiser urmau să fie trimiși în lagărul Theresienstadt din Boemia.

Luther, în numele Ministerului de Externe, face apel la precauție și cere amânare în strângerea evreilor din țări precum Danemarca și Norvegia, unde acest lucru ar fi putut provoca o reacție internațională. Se irosește mult timp în discuții contradictorii despre problema complicată a celor de origine parțial evreiască – așa-zișii *Mischlinge* – și a celor căsătoriți cu arieni. În mod previzibil, reprezentantul Guvernământului General insistă ca întâi să fie rezolvată problema evreilor. În final, în timp ce beau coniac după prânz, participanții discută diversele metode de care puteau face uz pentru a-și îndeplini obiectivul. Însă procesele-verbale ale întâlnirii folosesc eufemismele obișnuite, cum ar fi „evacuare” și „recolonizare”.

Însă un lucru era clar pentru toți cei implicați. Toate ideile unei „soluții teritoriale” nu avuseseră niciun rezultat. Cu ofensiva generală capricioasă a lui Stalin de după Bătălia de la Moscova, nu exista o zonă potrivită din teritoriile sovietice ocupate unde evreii să poată fi lăsați să flămânzească. În acest caz, singura soluție sigură părea să fie măcelul la scară industrială.

Nerăbdarea uriașă de a trece la fapte era vizibilă în Administrația nazistă, atât la Berlin, cât mai ales în fieful lui Hans Frank din Guvernământul General. Iar Gauleiterul

Arthur Greiser dorea să elimine 35 000 de polonezi bolnavi de tuberculoză de la Warthegau. Avocații SS discută chiar și despre posibilitatea uciderii germanilor și a altor prizonieri care au avut ghinionul să arate ca și când ar fi fost „avortonii iadului“. În „Shoah prin gloanțe“, „ucigașii din URSS-ul ocupat se deplasau pentru a-și (căuta) victimele“, însă în „Shoah prin gazele“ „victimele erau aduse la ucigași“. Acest proces este demarat inițial în lagărele de exterminare de la Chelmno (Kulmhof), unde sunt folosite dube cu gaz, apoi continuă în cea vară în Belzec, Treblinka, Sobibór, apoi Auschwitz-Birkenau.

Un aparat administrativ formidabil este organizat pentru a se ocupa de evreii care încă nu muriseră în ghetouri și nu fuseseră împușcați. Eichmann, care răspundea de operațiunea de adunare a populației de evrei din afara Poloniei, colaborează strâns cu Gruppenführer Heinrich Müller, șeful Gestapoului. Eichmann, alt iubitor de vioară, juca șah cu Müller o dată pe săptămână în timp ce continuau să discute despre misiunea copleșitoare pe care o aveau. Elementul cel mai important al operațiunii era transportul.

Planificarea și orarele aveau o importanță crucială. Căile Ferate Germane, cu 1,4 milioane de angajați, erau cea mai mare organizație din Germania după Wehrmacht și făceau un profit considerabil. Evreii erau transportați în vagoane de marfă și vagoane pentru vite la același preț ca pasagerii plători de bilet, cu bilet doar dus. Călătoriile pentru gărzile formate din cadre de poliție erau taxate dus-întors. Gestapoul lua banii pentru aceste plăți din fonduri evreiești. Însă obsesia ideologică a lui Hitler, a lui Himmler și a lui Heydrich se dovedește complet contraproductivă încercării lor de a câștiga războiul. Wehrmachtul începe să se plângă de eliminarea muncitorilor evrei buni din industria de armament și de acapararea la scară uriașă a transportului de cale ferată, care era extrem de necesar pentru aprovizionarea Frontului de Est.

Liderii comunităților evreiești primesc ordin să își organizeze propriile politici de „relocare“, sub amenințarea că, dacă nu o făceau, atunci SA sau SS se vor ocupa de acest lucru. Știau ce însemna asta în materie de capete sparte. De asemenea, trebuiau să întocmească listele pentru „transporturi“. Cei trimiși în Comisariatul Reichului pentru Țările Baltice erau executați prin împușcare la sosire, cu precădere în Minsk, Kaunas și Riga. Majoritatea, în funcție de locul de plecare, erau trimiși curând în lagăre de exterminare. Evreii vârstnici și cei „privilegiați“ trimiși la Theresienstadt nu știau că condamnarea lor la moarte fusese doar amânată.

Oamenii din Poliție și Gestapo angajați pentru curățarea ghetourilor aveau alocată o rație de coniac. Auxiliarii ucraineni, nu. Evreii care încercau să se ascundă sau să fugă erau împușcați pe loc. La fel și bătrânii care nu se puteau deplasa fără ajutor la mijloacele care urmau să-i transporte. Marea majoritate pleca în vagoane de tren, aparent acceptându-și soarta. Însă unii reușesc să scape din trenuri și să fugă în păduri. Unii sunt ajutați de polonezi, iar alții se alătură grupurilor de partizani.

Lagărele de concentrare naziste fuseseră amenajate curând după ce Hitler preluase puterea în 1933. Himmler organizează unul dintre primele lagăre pentru prizonieri politici la Dachau, chiar la nord de München, iar în curând preia administrarea tuturor acestor lagăre. Gărzile proveneau din *Totenkopfverbände*, sau Formațiunile Cap de mort, care își primiseră numele de la emblema reprezentând un craniu pe care o purtau la caschetă. În 1940, când rețeaua de lagăre se extinsese dramatic după cucerirea Poloniei, Obergruppenführer Oswald Pohl creează un imperiu propriu în interiorul SS, transformând lagărele de muncă forțată într-un mijloc de a scoate profit. De asemenea, devine un personaj-cheie în dezvoltarea sistemului de lagăre.

Cu toate că la Auschwitz, în septembrie 1941, fuseseră făcute teste cu Zyklon B, primul lagăr de exterminare cu camere de gazare amenajate construit conform instrucțiunilor lui Pohl este cel de la Belzec. Lucrările încep în noiembrie 1941, cu două luni înainte de Conferința de la Wannsee. Imediat după aceea umează pregătirea celorlalte. Lucrul la lagărele de exterminare beneficiază de ajutorul și experiența celor care fuseseră implicați în programul de eutanasiere întreprins la comanda Cancelariei Reichului.

Unii susțin că metoda liniei de producție a lagărelor de exterminare a fost puternic influențată de Henry Ford, care, la rândul său, își luase ideile din abatoarele din Chicago. Ford, care fusese un antisemit feroce încă din 1920, era foarte respectat de Hitler și de alți naziști de la conducere. Este posibil ca acesta să fi și contribuit la finanțarea Partidului Nazist, însă nimeni nu a reușit să obțină dovezi documentare în acest sens. În orice caz, cartea lui, *The International Jew* (*Evreul internațional* – n.trad.) fusese tradusă și publicată în Germania, unde a avut o influență foarte mare în cercurile naziste. Hitler păstra un portret de-al lui Ford pe peretele biroului său din München, iar în 1938 îi conferă Marea Cruce a Ordinului Suprem al Vulturului German. Însă nu există dovezi concrete că tehnicile liniei de producție a lui Ford au fost copiate în lagărele de exterminare.

Până la sfârșitul lui 1942, aproape patru milioane de evrei atât din Europa Centrală și de Vest, cât și din Uniunea Sovietică aveau să fie uciși în lagărele de exterminare împreună cu 40 000 de țigani. Participarea activă a Wehrmachtului, a oficialilor din aproape toate ministerele, a unei părți importante a industriei și sistemului de transport răspândește vina la o scară pe care societatea germană a avut nevoie de mult timp să o recunoască în perioada postbelică.

Regimul nazist face tot ce îi stă în putere pentru a ține procesul de exterminare secret, însă multe zeci de mii de oameni sunt implicați. În fața ofițerilor superiori SS, Himmler îl definește în octombrie 1943 drept o „pagină nescrisă și care nu va fi scrisă vreodată, de glorie din istoria noastră”. Zvonurile se răspândesc rapid, mai ales după ce apar fotografiile făcute de soldați în timpul execuțiilor în masă ale evreilor din Uniunea Sovietică. La început, mulți civili nu pot să creadă că evreii erau uciși prin gazare în

masă. Însă atât de mulți germani erau implicați în diverse aspecte ale Soluției Finale și atât de mulți profitau de pe urma confiscării proprietăților evreilor, atât comerciale, cât și imobiliare, încât un număr mare de germani își fac curând o idee destul de clară în privința lucrurilor care se întâmplau.

Cu toate că se arătase o oarecare milă față de evrei când aceștia fuseseră obligați să poarte steaua galbenă, odată ce încep deportările, evreii își pierd calitatea umană în ochii celorlalți cetățeni. Germanii preferau să nu se gândească prea mult la soarta lor. Mai târziu încearcă să se convingă singuri că acest lucru fusese rezultatul ignoranței, când, de fapt, fusese mai mult tăgăduire. După cum scria Ian Kershaw: „Drumul spre Auschwitz era construit de ură, dar pavat cu indiferență”.

Civili germani, pe de altă parte, nu știau aproape nimic despre experimentele medicale infame de la Auschwitz derulate de doctorul Josef Mengele și colegii săi. Chiar și în ziua de azi, cele desfășurate pe prizonierii ruși, polonezi, țigani, cehi, iugoslavi, olandezi și cei politici germani de la Dachau de către doctorii SS sunt aproape necunoscute. Peste 12 000 de oameni au murit, de obicei în agonie, în urma testelor, operațiilor și amputărilor experimentale. Printre victime se numărau cei injectați cu boli, dar și cei care, la cererea Luftwaffe, erau supuși la presiuni ridicate și scăzute extreme, scufundați în apă înghețată ca cercetare pentru echipajele aeriene doborâte deasupra mării, hrăniți cu forța cu apă sărată și supuși la experimente cu punctii în ficat. În plus, prizonierii din sălile de autopsie erau obligați de personalul SS să jupoaie și să trateze pielea bună de pe cadavre (însă nu pe cea a germanilor) „ca să fie folosită la șei, pantaloni de călărie, mănuși, papuci de casă și genți de damă”.

La Institutul de Medicină Anatomică din Gdańsk, profesorul Rudolf Spanner comanda uciderea „polonezilor, rușilor și uzbekilor” în lagărul de concentrare din apropiere, de la Stutthof, pentru a putea face experimente cu reciclarea cadavrelor în săpun și piele industrială. Asemenea mentalitate la un doctor întrece limita oricărei înțelegeri, după cum observa traumatizat Vasili Grossman după ce descrie ororile de la Treblinka: „Este datoria scriitorului să spună acest adevăr teribil și datoria civică a cititorului să îl afle”.

În ciuda industrializării progresive a Soluției Finale, „Shoah prin gloanțe” continuă încă atât în Comisariatul Reichului pentru Țările Baltice, cât și în Comisariatul Reichului pentru Ucraina. Chiar și evreii care fuseseră păstrați ca muncitori specialiști sunt adunați și împușcați. Pe parcursul primăverii și verii lui 1942, forțele speciale SS și nouă regimente de poliție se întrec să îi elimine pe evreii din zonele lor prin „acțiuni ample”. În iulie, un contabil german scria acasă: „La Bereza-Kartuska, unde mi-am luat pauza de prânz, 1 300 de evrei fuseseră împușcați cu o zi în urmă. Au fost duși la o groapă în afara orașului. Bărbați, femei și copii au fost obligați să se dezbrace complet și au fost uciși cu câte un glonț tras în ceafă. Hainele lor erau

dezinfectate pentru refolosire. Sunt convins că dacă războiul mai durează mult, evreii vor fi transformați în cârnați și serviți prizonierilor de război ruși sau muncitorilor evrei calificați“.

Ghetourile sunt încercuite unul după altul. Unii afarceriști evrei încercau să își răscumpere viața prin mită. „Fetele evreice care doreau să își salveze viața se ofereau polițiștilor. De regulă, femeile erau folosite noaptea și omorâte dimineața.“ Poliția și auxiliarii săi acționau la prima oră sau chiar înainte de răsărit, în lumina crudă a reflectoarelor sau a rachetelor luminoase. Mulți evrei încercau să se ascundă sub podele, însă ucigașii aruncau grenade sub barăci. În unele cazuri, clădirile erau incendiate.

Cei adunați erau duși la gropile de execuție, unde erau la rândul lor obligați să se dezbrace înainte să fie împușcați pe margine sau forțați să se întindă jos după metoda „sardinelor“. Din nou, ucigașii erau uimiți de supunerea evreilor. Mulți călăi erau beți și nu reușeau să își ucidă victimele. Multe victime erau îngropate de vii. Unii evrei chiar reușesc să iasă după aceea din groapă.

Însă nu toți erau supuși. Evreii din pădure care fugiseră de razii fie se alăturau grupurilor de partizani sovietici, fie formau propriile lor astfel de grupuri, mai ales în Belarus. Acțiunile antipartizane de sub comanda lui Bach-Zelewski continuă până în primăvara lui 1944. În Lvov și în restul Galiției, poliția securității germane și poliția auxiliară ucraineană, denumită Hipo, continuă asasinatetele. Încercările de a forma grupuri de rezistență în ghetouri au rareori succes, până la revolta disperată din ghetoul din Varșovia din ianuarie 1943. Au existat încercări de rezistență în ghetourile din Lvov și Bialistok, însă nu s-au ridicat la nivelul și dârzenia celei din Varșovia.

Evreii care inițial se opuseseră rezistenței știau acum adevărul. Germanii îi doreau pe toți morți. După deportarea a peste 300 000 de evrei în 1942, în ghetoul din Varșovia rămăseseră doar 70 000. Cei mai mulți dintre cei rămași erau tineri și puternici. Cei bolnavi și bătrâni fuseseră luați deja. Diversele grupări politice evreiești, social-democrați (*Bund*), comuniști și sioniști, acceptă să lupte. Încep prin uciderea colaboraționiștilor, apoi pregătesc poziții defensive folosind sistemul de canalizare. Obțin arme și explozibil de la Armata Patriei sau Armia Krajowa, care era loială guvernului în exil, și, de asemenea, de la rezistența poloneză comunistă, Garda Poporului. Câteva sute de pistoale și revolvere sunt cumpărate de la cetățenii Varșoviei care le ținuseră ascunse, în ciuda riscului execuției. În ianuarie 1943, primul conflict armat are loc atunci când germanii strâng 6 500 de evrei pentru deportare.

Himmler, furios, dă ordin ca întregul ghetou din Varșovia să fie distrus. Însă abia la 19 aprilie are loc încercarea cea mai importantă de a lua cu asalt zona. Soldații Waffen-SS intră din capătul nordic, unde, în triaj, erau încărcăți prizonierii în vagoane pentru vite. Curând, atacatorii se retrag ducându-și cu ei răniții după după ce sunt supuși unui foc intens și își pierd singurul blindat ca urmare a unui cocktail Molotov. Himmler

este îngrozit când aude că soldații săi fuseseră respinși și îl destituie pe comandant. De atunci, SS-ul atacă cu grupuri mici de razii, în puncte diferite.

După o tentativă sortită eșecului de a apăra fabricile pe care germanii le incendiaseră cu aruncătoare de flăcări, evreii se retrag în canalizări, de unde ieșeau pentru a-i împușca pe la spate pe soldații germani. SS-ul pompează apă pentru a-i îneca, însă luptătorii evrei reușesc să evite sau să devieze fluxul de apă. Alții ocupă o clădire mare, folosită de o firmă de armament, și o apără. Șeful de brigadă Jürgen Stroop dă ordin soldaților săi să dea foc clădirii. Când evreii se aruncă de la etajele superioare, soldații SS îi porecesc parașutiști și încearcă să îi împuște înainte să atingă pământul.

După război, Stroop încă părea surescitat cu gândul la acea luptă, pe care i-o descrie colegului său de celulă. „Zgomotul era asurzitor“, spunea el, „case arzând, fum, flăcări, scânteii zburând, vârtejuri de pene din perne, mirosul de cadavre pârjolate, trosnetul armelor, bubuiturile grenadelor, strălucirea focului, evreii cu soțiile și copiii lor sărind de la ferestre și din case arzânde.“ Însă recunoaște că atât el, cât și oamenii lui fuseseră luați complet prin surprindere de „curajul din bătălie“ al evreilor.

Rezistența îndârjită continuă timp de aproape o lună, până la 16 mai. Mii de oameni mor în luptă, iar 7 000 din cei 56 065 de prizonieri sunt executați imediat. Restul sunt trimiși la Treblinka pentru a fi gazați sau în batalioanele de muncă silnică unde trudeau până mureau. Ghetoul este distrus complet. Vasili Grossman, care intră în Varșovia cu Armata Roșie în ianuarie 1945, descrie scena: „Valuri de piatră, cărămizi zdrobite, o mare de cărămizi. Nu mai e nici măcar un zid întreg – furia bestiei a fost teribilă“.

Ocupația japoneză și Bătălia de la Midway

FEBRUARIE-IUNIE 1942

Ocupația japoneză din Hong Kong începuse cu intenția de a păstra o atitudine temperată, însă devine rapid violentă și necontrolată. În timp ce victimele europene sufereau relativ puțin, soldații japonezi beți continuau să violeze și să ucidă populația locală, subliniindu-și ipocrizia din sloganul „Asia pentru asiatici”. Japonezii arătau un oarecare respect pentru colegii lor imperialiști, britanicii, însă nici urmă de așa ceva pentru rasele asiatice, mai ales pentru chinezi. Se spune că un ofițer superior ar fi ordonat execuția a nouă soldați vinovați de viol asupra unor asistente medicale britanice dintr-un spital din Happy Valley. Însă nu se făcea nimic pentru a opri abuzurile violente față de femeile chineze.

Nu exista aproape nicio restricție legată de jaf, nici din partea soldaților japonezi, nici a Triadelor și a susținătorilor regimului-marionetă de la Nanking al lui Wang Ching-wei, care erau folosiți pe post de poliție neoficială. În schimb, autoritățile militare le permiteau Triadelor să înființeze cazinouri. Bande criminale mici operau la rândul lor fără să fie pedepsite. Japonezii fac o încercare de a câștiga de partea lor comunitatea indiană, alimentând ura pentru britanici și dându-le statut privilegiat și rații mai bune. Indienii Sikh și Rajput sunt recrutați pentru poliție și primesc chiar și arme. Politica de tipul dezbină și cucerește între comunitățile indiană și chineză continuă până la sfârșitul lui 1941, când, după dezacordul intervenit între Liga pentru Independență indiană și japonezi, în Singapore, japonezii le iau brusc indienilor toate privilegiile, iar aceștia se trezesc într-o situație mai rea decât fuseseră sub stăpânirea britanică. Sub regimul brutal al poliției securității militare Kempeitai, chinezii din Hong Kong, chiar și Triadele, încep curând să simtă nostalgie pentru stăpânirea britanică.

Noul guvernator japonez caută să câștige de partea sa familiile eurasiatice și chineze notabile de negustori pentru a face ca economia portului să înflorească din nou. În același timp, ofițerii superiori japonezi, atrași de conținutul depozitelor, organizează o formă mai sistematizată de jaf, în parte pentru profit personal, dar și ca pradă de război de trimis la Tokio. La fel ca în alte locuri ocupate de forțele japoneze, situația

devine chiar și mai confuză din cauza rivalităților dintre Marină și Armată. Armata dorea Hong Kongul ca bază pentru extinderea războiului împotriva naționaliștilor lui Chiang Kai-shek, în timp ce Marina plănuia să folosească portul pentru a-și continua expansiunea în sud.

Shanghai, care fusese ocupat rapid de japonezi la 8 decembrie 1941, ajunge oficial sub guvernarea-marionetă din Nanking a lui Wang Ching-wei. În orașul-port al marilor afaceri, corupției opulente, prostituției și sălilor de dans, condițiile se deteriorează drastic pentru europenii rămași, pentru comunitatea rușilor filo-țariști și mai ales pentru chinezii săraci. O epidemie de holeră ucide mii de oameni, hrana era greu de găsit, iar piața neagră era înfloritoare.

Orice și aproape oricine era de vânzare. Shanghai era capitala spionajului din Orientul Îndepărtat. Abwehr și Gestapo îi spionau pe japonezi, care, la rândul lor, îi spionau pe germani. Neîncrederea japonezilor în aliatul lor crescuse foarte mult după arestarea spionului comunist german Richard Sorge în octombrie 1941. Însă forțele de ocupație japoneze sufereau din cauza rivalităților aprinse dintre ele. Între agențiile de informații secrete aflate în competiție se purta o luptă acerbă.

În Singapore, la 17 februarie 1942, poliția militară Kempeitai adună comunitatea chineză. Membrii aceștia urmau să fie pedepsiți pentru că susținuseră rezistența Chinei naționaliste. Generalul Yamashita ordonă întregii comunități să plătească 50 de milioane de dolari ca „dar de ispășire”. Toți bărbații între doisprezece și cincizeci de ani urmau să fie împușcați. Mulți sunt duși pe plaja Changi, unde sunt mitraliați. Kempeitai recunoaște că a executat cel puțin 6 000 de oameni pentru că erau „antijaponezi”, însă adevărata cifră o depășește cu mult pe aceasta, mai ales dacă sunt incluse execuțiile de pe continent. Victimele care se încadrează în respectiva categorie sunt comuniști sau foști servitori ai britanicilor. De asemenea, japonezii îi ucideau pe toți cei care aveau tatuaje, plecând de la presupunerea că aceștia aparțineau unei societăți criminale.

În jurul cazărmilor din Changi, depozitele de sârmă ghimpată care ar fi trebuit să fie folosite de britanici pentru pozițiile lor defensive erau folosite acum pentru a-i ține pe prizonierii de război aliați. Aceștia sunt obligați să defileze pe străzi pentru o paradă a victoriei în onoarea generalului Yamashita, cunoscut acum sub porecla de „Tigrul din Malaya”. Hotelul Raffles este transformat în bordel pentru ofițerii superiori. Damele de companie de acolo fuseseră aduse cu forța din Coreea sau erau chinezoaice tinere și frumoase luate pe sus de pe stradă.

Cei mai mulți civili europeni, bărbați și femei, erau închiși separat în închisoarea Changi. Două mii de oameni sunt înghesuți într-un spațiu destinat pentru 600. Mita era singura formă prin care prizonierii își puteau îmbunătăți rațiile și puteau cumpăra medicamente. Orezul pe care îl primeau avea valoare nutritivă scăzută și, în scurtă vreme, în rândul prizonierilor de război britanici și australieni tot mai slăbiți apar

multe cazuri de beriberi¹. Printre gărzile acestora se numărau coreeni și indieni Sikh antibritanici, care dezertaseră în timpul luptei, apoi se oferiseră să îi servească pe japonezi. Cu amintirea dureroasă a masacrului de la Amritsar, acum se bucurau să își umilească foștii stăpâni. Unii urmau obiceiul japonez de a-i lovi peste față dacă nu se plecau în fața gărzilor, iar câțiva chiar acționează ca plutoane de execuție în numele japonezilor. Între timp, în orașul Singapore, hoții și jefuitoarii sunt decapitați, iar capetele acestora sunt înfpte în pari, ca în perioada medievală. În Orientul Îndepărtat, să fii îngropat cu o parte a corpului lipsă era considerată drept soarta cea mai rea.

Mulți malaysieni crezuseră în afirmațiile propagandei japoneze conform cărora Armata Imperială le va aduce eliberarea și îi întâmpină cu bucurie pe soldați, fluturând stegulețe cu soarele-răsare. Curând aveau să afle că acest lucru era departe de a fi adevărat. Escrocii și gangsterii sosesc și se implică în toate formele de afaceri dubioase, săli de dans, droguri, prostituție și jocuri de noroc.

În Indiile de Est Olandeze, autoritățile militare japoneze sunt furioase să afle că majoritatea instalațiilor petrolifere fuseseră distruse înainte de capitulare. Olandezii și alți europeni au parte de o răzbunare teribilă. În Borneo și Java, aproape toți bărbații albi civili sunt împușcați sau decapitați și soțiile și fiicele lor sunt supuse, în cea mai mare parte, unor violuri în grup. Atât femeile olandeze, cât și cele javaneze sunt duse cu forța în case de toleranță, unde primesc o „cotă zilnică de douăzeci de bărbați în-scriși dimineata, doi subofițeri după-amiaza și ofițeri superiori noaptea“. Dacă aceste femei tinere siluite în bordeluri reușeau să fugă sau nu erau cooperante, erau pedepsite cu brutalitate, iar părinții sau familia lor aveau de suferit. În total se estimează că Armata Imperială Japoneză a obligat 100 000 de fete și femei tinere la sclavie sexuală. Un număr mare erau din Coreea și erau trimise în garnizoanele japoneze din Pacific și din jurul Mării Chinei de Sud, însă femeile malaysiene, chineze, filipineze și javaneze, împreună cu cele de alte naționalități, erau, de asemenea, luate de Kempeitai. Politica folosirii femeilor din națiunile cucerite drept resurse pentru soldați era în mod clar aprobată la aproape toate nivelurile superioare din guvernul japonez.

Un tânăr naționalist pe nume Ahmed Sukarno servea drept propagandist și consilier pentru autoritățile militare japoneze, sperând că acestea vor acorda independența fostei colonii olandeze. După război, în loc să fie acuzat de colaboraționism, acesta devine primul președinte al Indoneziei, în ciuda faptului că zeci de mii de cetățeni suferiseră de foame. Conform estimărilor, aproximativ cinci milioane de oameni din sud-estul Asiei au murit în timpul ocupației japoneze din perioada războiului. Cel puțin un milion dintre aceștia erau vietnamezi. Câmpurile de orez erau redestinate forțat altor

¹ Carență de vitamina B1, care duce la pierderea în greutate, atrofie musculară, insuficiență cardiacă, adeseori cu urmări fatale

soiuri de recolte pentru japonezi, iar orezul și cerealele sunt luate pentru a face alcool pentru combustibil.

Partidele politice și libertatea presei erau interzise. Kempeitai, folosindu-și tehnicile de tortură crude și simpliste, se răzbună pentru orice încercare de activitate subversivă sau chiar pentru cel mai mic semn de atitudine „antijaponeză”. În cadrul programului de niponizare, în unele locuri sunt impuse limba japoneză și calendarul japonez. Țările ocupate sunt jefuite de alimente și materie primă, iar rata șomajului crește atât de mult, încât Sfera de Co-Prosperitate din Asia de Est Mare ajunge să fie curând poreclită „Sfera de Co-Sărăcie”. Moneda impusă de forțele de ocupație japoneze era privită ca o glumă proastă, în timp ce inflația creștea necontrolat.

În Birmania, mulți birmanezi îi întâmpină inițial cu bucurie pe japonezi, în speranța câștigării independenței, cu toate că triburile diferite din punct de vedere etnic din nord le rămăseseră loiale britanicilor. Japonezii strâng o forță de aproape 30 000 de oameni pentru Armata Națională Birmaneză, însă îi tratează ca pe niște inferiori. Chiar și ofițerii birmanezi trebuiau să îi salute pe soldații japonezi. De asemenea, japonezii mai recrutează aproximativ 7 000 de indieni din rândul celor capturați în Malaya și Singapore pentru Armata Națională Indiană, care se presupunea că va fi folosită pentru eliberarea țării lor de sub dominația colonială britanică.

Prizonierii de război britanici și australieni din Singapore sunt trimiși în nord ca să muncească la Calea Ferată a Birmaniei, indiferent cât de bolnavi, slăbiți și infomețați erau. Sufereau de febră tifoidă, beriberi, dizenterie, difterie, febră dengue, malarie și pelagră. Nu li se ofereau medicamente, iar septicemia se instala imediat în răni atunci când carnea era sfâșiată de spini în timp ce aceștia croiau drumuri prin junglă. Prizonierii trebuiau să facă plecaciuni nu doar în fața ofițerilor, ci și a soldaților obișnuiți. Erau plesniți peste față sau bătuti cu sabia de un subofițer sau ofițer. Nesupunerea sau activitățile subversive erau pedepsite cu o formă preferată de tortură. După ce prizonierul este obligat să bea apă până în punctul în care aproape că plesnea, gărzile îl prindeau de țăruși la pământ, cu mâinile și picioarele întinse, apoi săreau pe stomacul lui. Prizonierii prinși după o încercare eșuată de a fugi erau de obicei pedepsiți cu decapitarea în public.

Gărzile japoneze strigau *Speedo! Speedo!* (Mai repede! Mai repede! în engleză cu accent japonez – n.trad) către victimele lor epuizate, hărțuindu-le să muncească și mai mult. Infomețați, însetați și mușcați de insecte, prizonierii de război lucrau aproape goi pușcă în căldura teribilă. Mulți se prăbușeau din cauza deshidratării. În total, o treime din cei 46 000 de prizonieri aliați au murit, însă condițiile erau încă și mai grele pentru cei 150 000 de localnici obligați la muncă silnică, dintre care au murit aproximativ jumătate.

Situația de sub ocupația japoneză din Indochina Franceză nu se schimbă prea mult după acordul inițial cu amiralul Darlan semnat la Vichy la 29 iulie 1941. Un

alt acord pentru apărarea Indochinei este semnat de guvernatorul general, amiralul Jean Decoux, în decembrie, iar Administrația franceză care recunoștea guvernul de la Vichy continuă să funcționeze acolo până în martie 1945. Principala diferență era că Indochina era efectiv izolată de Franța, iar țara intra în sfera economică japoneză. Unele grupări naționaliste țineau cu japonezii în speranța că vor obține independența față de Franța, însă comandantul japonez asigură continuarea regimului colonial francez. Pe de altă parte, Roosevelt era hotărât ca la sfârșitul războiului Indochina să nu fie redată Franței.

La 9 aprilie 1942, chiar înainte ca generalul-maior Edward King Jr să capituleze cu forțele americane și filipineze pe peninsula Bataan, acesta îl întreabă pe colonelul Nakayama Motoo dacă oamenii săi vor fi tratați bine. Nakayama ripostează și spune că japonezii nu erau barbari. Însă ofițerii japonezi nu se așteptaseră să ia atâția prizonieri la Bataan. Îndoctrinați încă din ziua în care se alăturaseră armatei să creadă în codul Bushido conform căruia un soldat nu se predă niciodată, aceștia considerau că toți inamicii care se predaseră nu meritau respect. Printr-un paradox izbitor, furia lor este și mai mare față de inamicii care se apăraseră din toate puterile.

Dintre cei 76 000 de americani și filipinezi, cel puțin 6 000 erau prea bolnavi sau prea grav răniți pentru a merge. Deja murdari, flămânzi și epuizați după lupta prelungită, cu rații minime, aproximativ 70 000 de oameni sunt împinși înainte într-un marș de o sută de kilometri către lagărul O'Donnell. „Marșul morții de la Bataan“ era o contrazicere grotescă a asigurării date de Nakayama. Bătuți și deposedați de tot ce aveau, torturați prin sete și foame, împunși cu baionetele, prizonierii sunt supuși la cruzimi deliberate de soldații japonezi dornici să se răzbune și să-i umilească. În zilele care au urmat, puține gărzi le permit să se odihnească la umbră sau să se întindă. Peste 7 000 de soldați americani sau filipinezi din Bataan mor. Aproximativ 400 de ofițeri și subofițeri filipinezi din Divizia 91 sunt uciși cu sabia într-un masacru ce are loc la 12 aprilie la Batanga. Dintre cei 63 000 de oameni care ajung vii în lagăr, sute mor zilnic. De asemenea, 2 000 de supraviețuitori de la Corregidor mor de foame sau de boală în primele două luni de captivitate.

Seria de dezastre, capitulări și umilințe la adresa Aliatilor stârnește disprețul naționaliștilor chinezi, care rezistaseră timp de patru ani în fața unor armate japoneze mult mai mari. Britanicii refuzaseră să le ceară ajutorul pentru a apăra Hong Kongul și nu îi înarmaseră pe chinezi ca să le permită să se apere singuri. Acest lucru le subminează grav chinezilor pretențiile asupra coloniei, în cazul unei victorii asupra japonezilor. Guvernul de la Chungking al lui Chiang Kai-shek se opunea oricum cu îndârjire unei prezențe străine în porturile tratatului. Administrația președintelui Roosevelt simpatizează puternic cu această atitudine anticolonială, iar opinia publică americană

susține ideea că Statele Unite nu ar trebui să ajute la recuperarea posesiunilor britanice, franceze și olandeze din Orientul Îndepărtat.

Eșecul britanicilor de a rezista în fața japonezilor este pus în mare măsură pe seama comportamentului lor colonialist. Oricât de tentantă ar fi fost atunci acea explicație, aceasta era departe de adevăr în condițiile în care cea mai mare parte a eforturilor de război ale națiunii trebuiau concentrate în altă direcție. În prima jumătate a anului 1942, guvernul britanic aproape că cedează presiunii de la Washington și Chungking de a renunța la Hong Kong, însă mai târziu în acel an Londra avea să accepte doar să discute ideea predării coloniei la sfârșitul războiului. Naționaliștii, convinși că forțele lor vor ocupa până atunci orașul, nu insistă în legătură cu această chestiune.

Chiang Kai-shek credea că, din moment ce Marea Britanie nu mai era o mare putere în Orientul Îndepărtat, China naționalistă ar trebui să fie recunoscută deja ca fiind o astfel de putere. Roosevelt era încântat să accepte, însă știa că Stalin nu avea de gând să fie de acord cu alăturarea Chinei la „cei trei mari”. Iar Chiang, realist ca întotdeauna, știa că, indiferent de sentimentele sale față de britanici, avea nevoie de susținerea lui Churchill, ceea ce explică în parte flexibilitatea lui în privința amânării discuțiilor despre Hong Kong. Pe de altă parte, naționaliștii sunt furioși că Biroul pentru Operațiuni Speciale al Marii Britanii lucra cu trupele de gherilă comuniste chineze în sudul Chinei pe Râul de Est și în Teritoriile Noi din Hong Kong. Comuniștii îi ajută pe prizonierii de război britanici care fugiseră din colonie. Un grup este invitat la un ospăț cu carne de gâscă și vin de orez în jurul focului, iar un ofițer îi învață pe luptătorii comuniști de gherilă să cânte *The British Grenadiers* și *The Eton Boating Song*.

În India, relațiile dintre britanici și Partidul Congresului, care dorea independența țării, se deterioraseră foarte mult. Lordul Linlithgow, vicerege, se dovedește în egală măsură arogant și incompetent atât din punct de vedere politic, cât și economic. În 1939, nu se obosește să se consulte cu liderii Partidului Congresului și să obțină susținerea acestora pentru război. Churchill nu este cu nimic mai presus, cu noțiunile sale romantice despre Imperiu și Raj. Obligat împotriva voinței sale să trimită în India o misiune condusă de Sir Stafford Cripps, politicianul pe care îl antipatiza cel mai mult, Churchill ura ideea de a oferi statutul de dominion pentru India după terminarea războiului. Mahatma Gandhi descrie propunerea cu faimosul termen de „cec postdatat” și nici liderilor Congresului nu le surâde poziția lui Churchill. La 8 august 1942, la îndemnul lui Gandhi, Congresul îi somează pe britanici să „părăsească de îndată India”, dar să își mențină acolo soldații pentru a se apăra de japonezi. În dimineața următoare, autoritățile britanice îi arestează pe liderii Congresului. Urmează demonstrații și revolte, în care sunt uciși o mie de oameni, iar o sută de mii sunt aruncați în închisori. Tulburările îi confirmă lui Churchill prejudecata că indienii erau nerecunoscători și trădători.

Pierderea Birmaniei în fața japonezilor în primăvara lui 1942 reduce rezervele de orez ale Indiei cu 15 la sută. Prețurile cresc amețitor. Negustorii, în speranța că vor putea ridica și mai mult prețurile, păstrează proviziile și se declanșează spirala inflației. Săracii nu își puteau permite să mănânce. Guvernul de la New Delhi nu face nimic pentru a ține sub control acea piață neagră feroce. Pur și simplu, trece răspunderea pe umerii administrațiilor regionale, care reacționează cu un „protecționism provincial nebun“. Regiunile care aveau un oarecare surplus, de exemplu Madras, refuză să vândă celor care se confruntă cu o lipsă gravă de cereale.

Bengalul duce greul dezastrului. Cel puțin 1,5 milioane de oameni mor ca rezultat direct al foametei care începe la sfârșitul lui 1942 și durează pe tot parcursul anului următor. Se estimează că un număr similar de oameni mor de boli – holeră, malarie și variolă – pentru că erau atât de subnutriți, încât nu mai aveau niciun fel de rezistență. Churchill, deja furios pe India, refuză să intervină în programul de transporturi pentru a ușura situația. Abia atunci când mareșalul Wavell este numit vicerege, în septembrie 1943, guvernul din India începe se ocupe serios de problemă, folosind soldații pentru a distribui alimentele. Datorită acestei politici, Wavell devine și mai dezagabil în ochii lui Churchill. Întregul episod a fost probabil cel mai rușinos din istoria Rajului Britanic. Și reușește să submineze complet argumentul imperialist că stăpânirea britanică îi proteja pe săracii din India de cei bogați.

Atacul japonez de la Pearl Harbor avea și o consolare pentru americani. Cuirasatele lor, nu și portavioanele, fuseseră cele care se aflaseră în port în acel weekend fatidic. Amiralul Yamamoto, ofițerul cu cele mai largi vederi dintre comandanții japonezi, nu împărtășește bucuria pentru acel atac tocmai din acest motiv.

La Washington, nesiguranța domnea în birourile din sediul central al Marinei. Dorința de a riposta era copleșitoare, însă Flota Pacificului, care avusese mult de suferit, trebuia să fie precaută. Amiralul flotei, Ernest J. King, noul comandant suprem, era faimos pentru caracterul său irascibil. Era furios că britanicii îi convinseseră pe generalul Marshall și pe Roosevelt să adopte politica „Mai întâi Germania“, ceea ce însemna că pe teatrul de operațiuni din Pacific Aliații erau forțați să treacă în defensivă. Ofițerii britanici simțeau că King era un anglofob confirmat, însă omologii lor americani îi asigură că amiralul King nu era condus de prejudecăți. Pur și simplu, ura pe toată lumea.

Comandanții de Marină de la Washington decid că era prea periculos să trimită un grup operativ de portavioane pentru a despresura insula Wake. Cei trei comandanți ai grupului operativ erau împotriva deciziei, însă aceasta era aproape sigur cea potrivită în acel moment. La sfârșitul lui decembrie 1941, amiralul Chester W. Nimitz sosește la Pearl Harbor pentru a prelua postul de nou comandant suprem al Flotei Pacificului. Cu toate că era tratat cu multă simpatie de ceilalți colegi, amiralul Kimmel aștepta,

nefericit, să afle care-i va fi soarta. Cei de la nivelurile superioare ale Marinei SUA nu prea aveau rivalități și dorințe de promovare în detrimentul altora. Nimitz se dovedește o alegere inspirată pentru acel post. Un texan cu părul alb, care provenea dintr-o familie de nobili germani sărăciți, acesta vorbea blând, hotărât și reușea să pună lucrurile în mișcare cu autoritate. Deloc surprinzător, inspira încredere și loialitate. Acest lucru era foarte util într-o perioadă în care Washingtonul încă nu dezvoltase o abordare clară a războiului din Pacific.

Însă Washingtonul insistă totuși asupra unui raid asupra orașului Tokio pentru ridicarea moralului. Acesta avea să fie condus de locotenent-colonelul James Doolittle din Corpul Aerian al Armatei, cu avioane medii de bombardament B-25, lansate pentru prima dată de pe un portavion. Viceamiralul William F. Halsey pleacă la 8 aprilie 1942, cu portavioanele *Enterprise* și *Hornet*. Halsey se bucură că are șansa să riposteze, însă Nimitz avea îndoieli în privința unei operațiuni care sacrifică atât de multe bombardiere pentru un gest care nu ar fi provocat mari pagube inamicului. De asemenea, se îngrijora și în privința faptului că nu avea suficiente forțe disponibile pentru a contracara următoarea ofensivă japoneză, așteptată undeva în zona insulelor Solomon și Noii Guinee. Acestea erau în regiunea de sud-vest a Pacificului, care se afla sub comanda generalului MacArthur.

Comandantul Joseph Rochefort, criptanalistul-șef de la Pearl Harbor, ajutase la spargerea codului Marinei Japoneze în 1940. Un ofițer neconvențional, de obicei îmbrăcat cu jachetă de interior roșie și încălțat cu papuci de casă, Rochefort nu reușise să avertizeze în privința atacului de la Pearl Harbor din cauza tăcerii radio stricte impuse în rândul flotei japoneze. Din fericire pentru Marina SUA, Rochefort reușește acum să decodifice un semnal care dezvăluia că japonezii plănuiau o debarcare pe țărmul de sud-vest al Noii Guinee în mai și aveau de gând să încerce să cucerească aerodromul din Port Moresby. Acest lucru le-ar fi asigurat forțelor aeriene japoneze controlul asupra Mării de Corali și le-ar fi permis să atace în voie nordul Australiei.

Cu distanțele uriașe pe care le implica Pacificul, realimentarea pe mare reprezenta o problemă critică pentru ambele părți. Fiecare grup operativ american, format din două portavioane și vase de escortă, era nevoit să navigheze cu cel puțin o navă-cisternă pe care submarinele japoneze aveau să o vizeze prima. Însă, pe măsură ce războiul continua, submarinele Marinei SUA se dovedesc, din punct de vedere al costurilor, metoda cea mai eficientă de a distruge cargoboturile și vasele-cisternă japoneze. Acest efort, în care submarinele se pot lăuda cu 55 la sută din toate vasele japoneze scufundate, are un efect devastator asupra forțelor navale și terestre care nu au suficient combustibil și destule rezerve.

Halsey, care se întorsese din raidul de la Tokio, era candidatul cel mai evident pentru a conduce acel prim contraatac important. La 30 aprilie 1942, acesta navighează cu

Grupul Operativ 16. Însă, după cum bănuia Nimitz, Grupul Operativ 17, comandat de viceamiralul Frank J. Fletcher, care opera deja în Marea de Corali, avea să ducă greul bătăliei până la sosirea lui Halsey.

La 3 mai, o forță japoneză debarcă la Tulagi, în insulele Solomon. Comandanții japonezi erau foarte încrezători că vor zdrobi forțele navale americane din Marea de Corali, la sud de Noua Guinee și insulele Solomon. Fletcher, susținut de vase de război australiene și neozeelandeze, navighează spre nord-vest auzind că altă forță japoneză se îndrepta spre Port Moresby, în Noua Guinee. Se stârnește confuzie în ambele tabere, însă avioanele de pe USS *Lexington* zăresc portavionul japonez *Shohu* și îl scufundă. Avioanele japoneze cred că descoperiseră forța de portavioane americană și scufundă un distrugător și un petrolier.

La 8 mai, aparatele de zbor de pe portavioanele americane și japoneze lansează atacuri unele asupra altora. Avioanele de pe *Yorktown* reușesc să avarieze *Shokaku* suficient cât să îl împiedice să mai lanseze alte avioane, în timp ce japonezii lovesc atât *Lexington*, cât și *Yorktown*. Japonezii, incapabili să își protejeze flota de invazie, se hotărăsc să se retragă din Port Moresby, spre dezgustul amiralului Yamamoto. *Lexington*, care păruse să-și revină, se scufundă după exploziile provocate de scurgerile de combustibil.

Bătălia din Marea de Corali este un succes parțial pentru americani, din moment ce împiedicase o debarcare, în timp ce japonezii erau convinși că inamicii lor primiseră o „bătăie”. În orice caz, aceasta a stârnit multe semne de întrebare în tabăra americană în privința curenților tehnici ai avioanelor și armamentului. Multe rămân nerezolvate la data următorului conflict.

Amiralul Yamamoto, foarte conștient de potențialul Statelor Unite de a produce portavioane mai rapid decât Japonia, dorea să dea lovitură de grație înainte ca flota sa să piardă inițiativa. Un atac asupra bazei de pe insula Midway ar fi forțat portavioanele americane să lupte. După raidul lui Doolittle în Japonia, criticii din Statul-Major al Marinei de la Tokio ajunseseră brusc la părerea lui. Semnalele interceptate analizate de comandantul Rochefort și colegii săi indicau că japonezii se pregăteau să se îndrepte spre vest și nord și să atace insulele Midway. Acest lucru dădea de înțeles că ei doreau să stabilească o bază de unde să atace chiar Pearl Harbor. Statul-Major al Marinei de la Washington respinge ideea, însă Nimitz cheamă toate navele de război disponibile să vină la Pearl Harbor cu cea mai mare viteză.

La 26 mai, când flota de invazie principală japoneză pleacă din Saipan în Mariane, destinația acesteia nu mai ridică nicio îndoială. Rochefort le furnizează informații false, trimițând un mesaj în care spune că la Midway nu era apă. Acest lucru este repetat într-un mesaj japonez la 20 mai folosind literele „AF” pentru a identifica Midway. Din moment ce referințele anterioare care folosiseră acel cod desemnau obiectivul principal, Nimitz știa acum cu siguranță care era planul general al lui Yamamoto. Acest

lucru oferea ocazia de a evita capcana uriașă care i se întindea și de a întoarce situația în favoarea lui. Halsey suferea de o boală legată de stres și trebuia să se interneze. Astfel că Nimitz îl numește pe contraamiralul Raymond Spruance, un fanatic al condiției fizice, la comanda Grupului Operativ 16.

La 28 mai, Spruance navighează din Pearl Harbor cu portavioanele *Enterprise* și *Hornet*, escortat de două crucișătoare și șase distrugătoare. Fletcher, care urma să primească comanda generală, pleacă două zile mai târziu cu două crucișătoare, șase distrugătoare și *Yorktown*, care fusese reparat cu o viteză uluitoare. Navele de război americane plecaseră exact la timp. O linie de submarine japoneze, sperând să le prindă în ambuscadă, ocupă poziție între Hawaii și Midway la câteva ore după ce trecuseră cele două grupuri de operațiuni.

Spruance și Fletcher se confruntă cu o forță formidabilă. Marina Imperială Japoneză avea pe mare patru flote, cu unsprezece cuirasate, opt portavioane, douăzeci și trei de crucișătoare, șaiszeci și cinci de distrugătoare și douăzeci de submarine. Trei grupuri operative se îndreptau spre Midway și unul spre insulele Aleutine, aflate la 3 200 de kilometri nord, la limita dintre Marea Bering și Pacificul de Nord. Japonezii credeau că americanii „nu știu de planurile noastre”.

La 3 iunie, avioanele cu baza la țărm din Midway sunt primele care zăresc vasele japoneze apropiindu-se din sud-vest. În ziua următoare, japonezii lansează primele atacuri aeriene asupra insulei Midway. Avioanele de bombardament ale Corpului Aerian al Armatei SUA și avioanele de bombardament în picaj ale Marinei din Midway ripostează. Acestea suferă pierderi teribile și nu reușesc să își atingă de prea multe ori ținta, fapt care sporește încrederea japonezilor. Amiralul Nagumo Chuichi, comandantul grupului operativ japonez, încă nu știa nimic de prezența portavioanelor americane. Pe de altă parte, Yamamoto deja bănuia că acestea ar putea fi acolo, conform unui mesaj de la Tokio prin care erau avertizați în privința traficului crescut de semnale de la Pearl Harbor, însă nu dorea să întrerupă tăcerea radio.

Pentru tinerii piloți americani care operau deasupra albastrului aparent infinit al Pacificului, ideea unei asemenea bătălii era în egală măsură palpitantă și înfricoșătoare. Mulți piloți abia ieșiseră din școala de aviație și nu aveau experiența dușmanilor lor, însă acei tineri aviatori bronzăți și entuziasmați dau dovadă de un curaj uimitor. Era destul de rău să fii doborât deasupra mării, dar să fi adunat din mare de o navă de război japoneză însemna aproape sigur execuția prin decapitare.

Avioanele de vânătoare japoneze Zero erau superioare celor Grumman F4F Wildcat butucănoase, însă un Wildcat putea suporta multe avarii, întrucât avea rezervoare de combustibil care se autosigilau când erau lovite. Avioanele americane de bombardament cu torpile și avioanele de bombardament în picaj nu aveau mari șanse în fața avioanelor Zero decât dacă aveau o escortă de avioane de vânătoare. Modelul învechit

de avion de bombardament Douglas TBD Devastator era lent, iar torpilele sale funcționau rar, astfel că atacarea unui vas de război japonez era pentru pilot aproape sinonimă cu sinuciderea. Pe de altă parte, modelul de avion de bombardament în picaj Douglas SBD Dauntless era mult mai eficient, mai ales într-un picaj aproape vertical, după cum aveau să dovedească în curând evenimentele.

Un hidroavion Catalina zărește forța de portavioane japoneză și raportează poziția acesteia. Fletcher îi dă ordin lui Spruance să își alăture avioanele într-un atac. Grupul operativ al lui Spruance înaintează cu viteză maximă. Țintele sale erau la limita razei operaționale a avioanelor sale de bombardament cu torpile, însă merita riscul dacă putea prinde portavioanele japoneze chiar înainte să își lanseze aparatele.

Din cauza confuziei, avioanele de bombardament Devastator cu torpile ajung primele și fără acoperire din partea avioanelor de vânătoare. Acestea sunt masacrate de avioanele de luptă Zero. Japonezii presupuneau că obținuseră o victorie, însă bucuria lor era prematură.

„Echipajele de serviciu îi întâmpinau cu urale pe piloții care se întorceau, îi băteau pe umăr și strigau cuvinte de încurajare“, scria comandantul forțelor aeriene navale Fuchida Mitsuo de pe *Akagi*. Avioanele sunt reînarmate, iar altele sunt aduse din hangar către puntea de decolare, pentru a fi pregătite de contraatac împotriva portavioanelor americane. Amiralul Nagumo se hotărăște să aștepte până când avioanele de bombardament cu torpile Nakajima sunt reînarmate cu bombe pentru atac la sol, pentru a lovi încă o dată Midway. Unii istorici sunt de părere că acest lucru a provocat o întârziere crucială și nu a fost necesar. Alții arată că era o practică standard ca atacul să nu fie lansat înainte ca toate avioanele să fie gata să opereze împreună.

„La 10.20, amiralul Nagumo dă ordin ca avioanele „să se lanseze când erau gata“, continuă Fuchida. „Pe puntea de decolare de pe *Akagi*, toate avioanele erau în poziție, cu motoarele în proces de încălzire. Marea navă începe să se întoarcă în vânt. În cinci minute, toate avioanele ei urmau să fie lansate... La 10.24, ordinul de a porni lansarea vine de pe puntea de comandă prin portavoce. Ofițerul forțelor aeriene flutură un steag alb și primul avion de vânătoare Zero prinde viteză și se ridică de pe punte. În acea clipă, de la punctul de observație s-a auzit strigătul «Avioane în picaj!» Am ridicat privirea și am văzut trei avioane inamice negre îndreptându-se spre nava noastră. Unele dintre mitralierele noastre reușesc să tragă câteva focuri în ele, dar era prea târziu. Conturul bondoc al avioanelor de bombardament în picaj americane Dauntless se mărește rapid, apoi mai multe obiecte negre încep brusc să zboare de pe aripile lor.“

Avioanele de bombardament în picaj Dauntless de pe *Enterprise* și de pe portavionul *Yorktown* al lui Fletcher reușiseră să se ascundă într-un nor, la 3 000 de metri altitudine, astfel că surpriza este totală, iar puntea de decolare de pe *Akagi* era ținta perfectă. Avioanele complet alimentate și înarmate explodează unul după altul. O bombă

produce o gaură uriașă în puntea de decolare, iar alta aruncă în aer macaraua folosită pentru ridicarea avioanelor din hangarul de dedesubt. Nici această lovitură, nici cea din spatele punții de decolare nu ar fi fost suficiente să scufunde nava, însă avioanele care explodează, cu bombele și torpilele atașate, transformă *Akagi* într-o carcasă în flăcări. Portretul împăratului de la bordul *Akagi* este transferat în grabă pe un distrugător.

Nava *Kaga* din apropiere este, la rândul său, grav avariata, și nori negri se ridică în aer. Avioanele de bombardament în picaj americane lovesc apoi *Soryu*. Motorina se întinde și creează un adevărat infern. Muniția și bombele încep să explodeze. Brusc, o explozie uriașă îi aruncă în apă pe cei de pe punte. „Îndată ce au izbucnit focurile pe navă“, relatează amiralul Nagumo, „căpitanul Yanagimoto Ryusaku a apărut la turnul radio de la tribord. A preluat comanda și i-a implorat pe oamenii săi să caute să se adăpostească în locuri sigure. Nu a lăsat pe nimeni să se apropie de el. A fost înconjurat de flăcări, însă a refuzat să își părăsească postul. Striga neconținut *Banzai* în timp ce își dădea eroic sfârșitul.“

Curând după aceea, *Yorktown* este lovit de avioanele de bombardament japoneze. Avioanele care se întorceau pe el sunt deviate spre portavioanele lui Spruance, înlocuind o parte din pierderile suferite mai devreme. Apoi, într-o lovitură ulterioară, avioanele de pe *Enterprise* lovesc *Hiryu*, care se scufundă la rândul său. „La ora 23.50“, raporta amiralul Nagumo, „căpitanul Kaki Tomeo și comandantul escadrei, contraamiralul Yamaguchi Tamon, se adresează echipajului. Urmează gesturi de venerație și respect față de împărat, strigăte de *Banzai*, coborârea steagului de luptă și a steagului de comandă. La ora 0.15, toți primesc ordin să abandoneze nava, portretul Maiestății Sale Imperiale este luat și începe transferul de personal către distrugătoarele *Kazagumo* și *Makigumo*. Transferul portretului și al oamenilor este încheiat la 1.30. După încheierea operațiunilor de transfer, comandantul de divizie și căpitanul rămân la bordul navei. Își flutură șepcile în fața oamenilor lor și, complet calmi, își unesc soarta cu cea a navei.

Yamamoto, fără să știe nimic despre dezastrul care se abătuse asupra portavioanelor sale, ordonă și alte atacuri. Este ușor de imaginat reacția lui când este informat asupra situației reale. Dă ordin flotei sale masive, formată din zece cuirasate, printre care și *Yamato*, cea mai mare navă de război de până atunci, și două portavioane, cărora li se adaugă o escortă formată din numeroase crucișătoare și distrugătoare, să pornească la viteză maximă. Spruance, conștient de forța lui Yamamoto, schimbă în acea noapte cursul înapoi spre Midway pentru a beneficia de acoperire aeriană cu baza la sol. În ziua următoare, avioanele sale de bombardament în picaj reușesc să scufunde un crucișător și să avarieze grav un altul. Însă portavionul avariata *Yorktown*, în ciuda operațiunilor de salvare începute la 6 iunie, este lovit de torpilele unui submarin japonez și se scufundă în dimineața următoare.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Cu patru portavioane japoneze și un crucișător scufundate și un cuirasat grav avariat, asta ca să nu mai menționăm cele 250 de avioane distruse, și toate pentru doar un portavion american pierdut, Midway a reprezentat o victorie decisivă și un punct clar de răscruce în războiul din Pacific. Speranțele lui Yamamoto de a zdrobi Flota Pacificului americană sunt complet spulberate. Însă, după cum spunea Nimitz în raportul său: „Dacă nu am fi avut informații din timp despre mișcările japonezilor și am fi fost prinși cu grupurile operative având portavioane dispersate, posibil chiar până în Marea de Corali, bătălia de la Midway s-ar fi terminat cu totul altfel“.

Înfrângere în deșert

MARTIE-SEPTEMBRIE 1942

După retragerea umilitoare din Cirenaica în ianuarie și februarie 1942, mitul Rommel, promovat cu atâta ardoare de Goebbels, începe să fie promovat și de britanici. Legenda „vulpilor deșertului” era o tentativă neinspirată de a justifica propriile eșecuri. Hitler era uimit și încântat de adorația de care se bucura eroul său. Acest fapt încuraja ideea lui Hitler că britanicii, după toate înfrângerile din Orientul Îndepărtat, erau pe cale să se prăbușească.

El era însă pregătit să își țină în frâu generalul preferat pentru a le face pe plac italienilor. Poziția lui Mussolini era amenințată de opoziția tot mai mare care se manifesta în interiorul Comando Supremo, ai cărui membri simțeau că Ducele depindea prea mult de Hitler. Și, în plus, se simțeau jigniți de aroganța lui Rommel și de cererile sale categorice, asta ca să nu mai vorbim de plângerile lui constante în legătură cu faptul că nu reușeau să-i furnizeze covoaiile de provizii de care avea nevoie și să i le protejeze. În plus, Halder și OKH încă se opuneau vehement să îi trimită întăriri lui Rommel. După opinia lor, Canalul Suez trebuia cucerit doar după înaintarea prin Caucaz. Prioritatea Frontului de Est rămânea un argument puternic în timp ce își pregăteau marea ofensivă în sudul Rusiei. Doar Kriegsmarine, care dorea o politică ce presupunea întâi înfrângerea Marii Britanii, susținea ambițiile lui Rommel.

După ofensiva reinnoită de bombardamente a Luftwaffe împotriva aerodromurilor și a portului principal La Valletta, insula Malta era într-o situație disperată. În martie, toate cele cinci nave ale unui convoi sunt scufundate, iar soldații și populația civilă suferă de foame. Însă, în mai, întărirea cu un grup format din șaiszeci de avioane Spitfire, lansate de pe puntea portavionului USS *Wasp*, precum și sosirea unui puitor de mine cu provizii salvează insula. Feldmareșalul Albert Kesselring, comandantul suprem german din Mediterana, făcuse planuri pentru o invazie aeropurtată în Malta, Operațiunea *Hercule*, însă este nevoit să renunțe. Hitler se îndoia de succes și, în plus, Corpul X Aviație era solicitat în est. De asemenea, italienii cereau sprijin masiv înainte să se implice ei înșiși.

Rommel ignoră din nou atât ordinele, cât și problemele legate de aprovizionare și demarează înaintarea Armatei de Panzere Afrika spre Linia Gazala. „Lupta nu avea nimic din oroarea și nefericirea de nedescris a campaniei rusești”, scrie un subofițer, în aprilie, într-o scrisoare către familia sa. „Niciun sat sau oraș nu e distrus sau pustiit.” În altă scrisoare din aceea seară, îi spunea mamei lui: „Soldații britanici de aici se comportă mult mai rezonabil... Înainte, spre o victorie decisivă”. Cu toate că soldații lui Rommel sunt, de asemenea, afectați de roiurile de muște și de căldura intensă care le întărea pâinea, aceștia așteptau curând victoria „marii ofensive din Rusia, după care soldații englezi de aici vor fi zdrobiți din ambele direcții”. Abia așteptau să viziteze Cairo.

Apoi OKW revine brusc la ideea visului lui Rommel de a cuceri Egiptul și Canalul Suez. Hitler începuse să se teamă că sprijinul militar american putea ajunge mai devreme decât estimase el inițial. Și nu putea fi exclus nici un atac aliat peste Canal. Dacă Rommel putea zdrobi Armata a 8-a engleză, se gândea el, moralul britanicilor va fi distrus. De asemenea, japonezii dăduseră de înțeles că vor înainta în vest, în Oceanul Indian, doar dacă germanii cucereau Canalul Suez.

Prima etapă a invaziei lui Rommel în Egipt, cu numele de cod Operațiunea *Tezeu*, avea în vedere depășirea liniei defensive britanice pe flancuri. Respectiva linie se extindea în zonele apărate din Gazala, de pe coastă, la aproximativ optzeci de kilometri vest de Tobruk, până la la sud, la Bir Hakheim, o fortăreață în deșert apărută de Brigada 1 a francezilor liberi, sub comanda generalului Marie-Pierre Koenig. Existau șapte astfel de zone, fiecare fiind apărută de o brigadă de infanterie, cu artilerie, sârmă ghimpată și câmpuri minate care se întindeau până la zona următoare. În ariergardă, Ritchie își trimisese formațiunile blindate, gata de contraatac. Rommel intenționa apoi să cucerească Tobruk-ul. Capturarea acestui port era considerată esențială pentru aprovizionare, altfel camioanele sale Opel Blitz ar fi avut nevoie de paisprezece zile pentru fiecare drum de la Tripoli și înapoi.

Operațiunea *Tezeu* nu ar fi trebuit să îi ia pe britanici prin surprindere din moment ce specialiștii de la Bletchley Park trimisese rădă Comandamentul General pentru Orientul Apropiat mesaje decriptate relevante ale germanilor. Membrii Comandamentului șovăiau însă dacă să treacă sau nu informațiile mai departe, mulțumindu-se să spună că era probabil ca în mai să aibă loc un atac care putea foarte bine să fie prin învăluire dinspre dreapta. Atacul începe la 26 mai, cu diviziile de infanterie italiene atacând jumătatea nordică a liniei, într-o diversiune. În sud, Divizia Motorizată *Trieste* și Divizia Blindate *Ariete*, împreună cu cele trei divizii germane de panzere, înaintează în inima deșertului. O furtună de nisip ascunde cele 10 000 de vehicule de ochii britanicilor. Apoi, în timpul nopții, forța principală de atac a lui Rommel depășește pe flancuri Linia Gazala prin sud.

Rommel își conduce rapid diviziile într-o învăluire, folosindu-se de lumina strălucitoare a lunii imediat ce *khamzin*-ul¹ încetase să bată. La răsăritul soarelui, se aflau deja pe poziții, gata de atac. La aproximativ treizeci de kilometri nord-est de Bir Hakeim, Divizia 15 Panzere se ciocnește cu Brigada 4 Blindate, provocând pierderi mari în rândurile Regimentului 3 Tancuri Regal și al Regimentului 8 Husari. Curând după aceea, optzeci de tancuri britanice contraatacă Divizia 21 Panzere.

Armata a 8-a avea atunci 167 de tancuri Grant americane. Acestea erau grele, neobișnuit de înalte și nu foarte ușor de manevrat când venea vorba de tras, însă tunurile lor de 75 mm erau mult mai eficiente decât jalnicele tunuri de două livre de pe tancurile Crusader.

Brigada 3 Motorizată indiană, aflată la sud-est de Bir Hakeim, fusese atacată în data de 27 mai, la ora 6.30. Comandantul acesteia transmite prin radio că se confruntau cu „o întreagă nenorocită de divizie germană de blindate“, când, de fapt, era divizia italiană *Ariete*. Soldații indieni distrug cincizeci și două de tancuri, însă sunt copleșiți odată ce toate tunurile lor antitanc sunt nimicite.

Brigada francezilor liberi a lui Koenig, aflată la Bir Hakeim, într-o poziție la fel de izolată, știa ce o aștepta, deoarece auzise în timpul nopții zgomotul motoarelor de tancuri în deșert. Dimineața, o patrulă confirmă că inamicul era în spatele lor și tăiasse accesul la depozitul de provizii. Forța de aproximativ 4 000 de oameni a lui Koenig includea o jumătate de brigadă din Legiunea Străină, două batalioane de soldați din colonii și infanterie marină. De asemenea, aveau propriul sprijin de artilerie, cu cincizeci și patru de tunuri de câmp franceze de 75 mm și tunuri Bofors. La fel ca în cazul celorlalte zone, prima lor linie de apărare consta în câmpuri minate și sârmă ghimpată.

Tancurile Diviziei *Ariete* s-au întors înspre ei și au atacat puternic. Artileriștii francezi distrug treizeci și două. Doar șase tancuri italiene reușesc să treacă prin mine și sârmă ghimpată, însă legionarii francezi le distrug de aproape. Unii chiar se urcă pe tancurile italiene și trag prin fante și prin deschizături. Atacul nu este susținut de infanterie, iar francezii se luptă curajos cu fiecare val, provocând pierderi mari și luând nouăzeci și unu de prizonieri, inclusiv un comandant de regiment. De asemenea, au loc ciocniri cu Divizia 90 Ușoară germană. „Pentru prima dată după iunie 1940“, scria mai târziu generalul de Gaulle cu mândrie, „francezii și germanii se confruntau din nou“.

La nord-est, restul Diviziei 90 Ușoare atacă Brigada 7 Motorizată și îi obligă pe britanicii depășiți numeric să se retragă. Unitățile sale năvălesc în cartierul general al Diviziei 7 Blindate și capturează mai multe depozite de provizii. În timpul înaintării lor în nord, spre aerodromul El Aden, care fusese scena unei astfel de lupte grele în urmă

¹ Vânt local fierbinte, uscat și care transportă nisipul, suflând dinspre sud (n.red.)

cu un an, cele două divizii de panzere ale lui Rommel sunt încetinite de contraatacuri și de tirul masiv al artileriei, cu toate că Divizia 90 Ușoară înainta rapid.

Planul îndrăzneț al lui Rommel nu avusese succesul la care sperase acesta. Forțele sale se aflau într-o poziție vulnerabilă, plasate între zonele de apărare de pe Linia Gazala la est și restul blindatelor britanice la vest. De asemenea, Rommel se așteptase ca francezii de la Bir Hakeim să fie zdrobiți rapid, însă aceștia încă rezistau. Era profund îngrijorat și mulți dintre ofițerii săi credeau că ofensiva eșuase. Șeful statului său major chiar îi sugera să raporteze către OKW că operațiunea fusese doar una de recunoaștere în forță, într-o încercare de a proteja reputația Panzerarmee Afrika. Dar nu ar fi trebuit să se îngrijoreze. Din nou, britanicii nu reușiseră să își concentreze tancurile suficient cât să obțină un succes.

Rommel dorea să înainteze în nord pe drumul de coastă și să spargă apărarea britanică acolo, pentru a restabili linia de aprovizionare dinspre Tripoli. Însă, începând cu 28 mai, luptele din centrul Liniei Gazala devin haotice. Diviziile lui Rommel sunt împiedicate de criza de combustibili și de muniție, însă sunt salvate din nou de ezitarea comandanților britanici de a profita de avantajul lor considerabil. Ritchie dorea să organizeze un atac de noapte major, însă comandanții săi de corpuri și de divizii susțineau că aveau nevoie de mai mult timp. Se gândeau că germanii erau prinși în capcană, însă soldații Axei făcuseră o gaură în câmpul minat spre vest și începeau să primească provizii. Însă acest pasaj era aproape de perimetrul de apărare al Brigăzii 150, ale cărei batalioane *Yorkshire* aveau să reprezinte brusc o problemă majoră pentru Rommel.

La Wolfsschanze, în Prusia Orientală, atenția lui Hitler nu era îndreptată asupra Africii de Nord. Aghiotantul său din Luftwaffe, Nicolaus von Below, se întorsese dintr-o vizită la Rommel și găsisese o „situație foarte neplăcută”. La 27 mai, Reinhard Heydrich fusese atacat în Praga de tineri cehi echipați de Corpul pentru Operațiuni Speciale britanic. Heydrich încă era în viață, însă în mai puțin de o săptămână avea să fie mort ca urmare a infectării rănilor. Iar în noaptea de 30 mai, RAF lansase primul raid de o mie de bombardiere asupra orașului Köln. Hitler este peste măsură de furios, mânia lui fiind îndreptată mai ales asupra lui Göring.

Începând din 31 mai, în timpul bătăliei intermitente pe care britanicii o numeau „ceaunul”, iar germanii „oala cu cârnați”, Rommel își aruncă forțele împotriva pozițiilor ocupate de Brigada 150. Atacul cu tancuri, artilerie și avioane Stuka este impresionant. Brigada 150 se luptă până la capăt cu mare curaj, câștigând admirația germanilor. Pe de altă parte, faptul că comandanții britanici nu reușeau să contraatace în forță dinspre vest era unul dintre cele mai puțin laudabile exemple de strategie militară din război. Atunci, Rommel dă ordin Diviziei 90 Ușoare și Diviziei *Trieste* să îi distrugă pe francezi la Bir Hakeim pentru ca el să poată începe spargerea Liniei Gazala dinspre sud.

La 3 iunie, oamenii lui Koenig se luptă cu forțele copleșitoare care îi atacaseră. Britanicii trimit o forță de întărire, însă aceasta se lovește de Divizia 21 Panzere și se retrage. Nu se mai face nicio altă încercare de a ajuta garnizoana franceză, în parte deoarece contraatacul care avusese loc mai la nord, pe data de 5 iunie, eșuează din cauza incompetenței și timidității comandanților formațiunilor, care nu doreau să își riște tancurile împotriva tunurilor de 88 mm ale germanilor. Francezii primesc ceva provizii. RAF furnizează pe cât de mult sprijin era posibil, ajutând la dispersarea atacurilor și la alungarea avioanelor Stuka și Heinkel. Soldații francezi din colonii se ocupau de toți piloții Stuka parașutați. Oamenii lui Koenig, suferind de foame și sete în praful și căldura înăbușitoare, își sapă tranșeele și mai adânc, așteptând un atac mai puternic. Știau că, dacă rezistau, acest lucru ar fi ajutat enorm retragerea Armatei a 8-a.

Exasperat de tenacitatea apărării franceze, Rommel preia el însuși comanda. La 8 iunie, artileria germană și avioanele Stuka încep să bombardeze din nou poziția. O bombă ucide șaptesprezece răniți dintr-un punct de prim ajutor. Hotărârea apărătorilor nu scade. Un ofițer îl vede pe singurul supraviețuitor al unui echipaj de artileriști, un legionar cu o mână distrusă, reîncărcând un tun de 75 mm împingând obuzul cu ciotul însângerat al brațului. La 10 iunie, apărarea franceză cedează. Apărătorii de la Bir Hakeim rămăseseră fără muniție.

În acea noapte, Divizia 7 Blindate britanică, singura formațiune care i-ar fi putut salva, se retrage. Koenig primește, la rândul său, ordin de retragere. Își conduce majoritatea oamenilor rămași în afara încercuirii germane prin beznă, la început neobservați și apoi printre rafalele de focuri. Era însoțit de curajoasa sa soferiță și amantă engleză Susan Travers, care, ulterior, avea să devină subofițer în Legiunea Străină Franceză. Rommel primește de la Hitler ordinul de a-i executa pe toți legionarii prinși, indiferent că era vorba de francezi care trebuiau tratați ca insurgenți, de germani antifasciști ori de cetățeni ai altor țări aflate sub ocupație nazistă. Spre meritul său, Rommel a ignorat acest ordin și s-a asigurat că legionarii erau tratați ca simpli prizonieri de război.

Când generalul de Gaulle aude de la generalul Sir Alan Brooke, șeful Statului-Major Imperial, că Koenig și cei mai mulți dintre oamenii săi fugiseră înapoi spre liniile britanice, sentimentele sale sunt atât de puternice, încât se închide singur într-o cameră. „Oh, inima bătând de emoție, suspinele de mândrie, lacrimile de bucurie”, scria el mai târziu în memoriile sale. Știa că acel moment marca „începutul învierii Franței”.

Mai departe, la nord, bătălia din „ceaun” continuă, cu brigăzile britanice și indiene luptând cu încăpățănare în apărare, însă Armata a 8-a încă rămâne incapabilă să lanseze un contraatac eficient. La 11 iunie, chiar după căderea Bir Hakeim, Rommel dă ordin celor trei divizii germane ale sale să distrugă pozițiile britanice rămase, inclusiv poziția defensivă „Knightsbridge”, apărată de Brigada 201 Gârzi și Brigada 4 Blindate. Apoi urmau să cucerească Via Balbia. Acest lucru determină o retragere bruscă la

14 iunie, când sud-africanii și Divizia 50 de lângă coastă primesc ordin să se retragă la frontiera egipteană pentru a evita izolarea. Urmează o retragere generală dezonorantă, care a rămas cunoscută drept „Galopul Gazala”.

Tobruk-ul rămâne expus, iar infanteria italiană înaintează și îl încercuiește din spre est. Rommel își aduce diviziile germane, cu toate că tancurile Diviziei 21 Panzere sunt grav avariate în timpul transportului de către avioanele de vânătoare Hurricane și avioanele de atac la sol P-40 Kittyhawk ale RAF. Forța Aeriană din Deșert a vice-mareșalului forțelor aeriene Arthur Coningham își îmbunătățește permanent tehnicile, iar fără sprijinul acesteia soarta Armatei a 8-a ar fi fost catastrofală.

Churchill îi trimite ordin lui Auchinleck ca Tobruk-ul să fie apărat cu orice preț. Însă Tobruk-ul nu avea soldați și tunuri suficiente și multe dintre minele din linia sa de apărare s-a fuseseră luate pentru întărirea Liniei Gazala. La 17 iunie, Rommel își începe atacul cu o diversiune împotriva unui colț al zonei, în timp ce se pregătea în secret să atace în altă parte.

Spre deosebire de australienii care apăsaseră Tobruk-ul atât de aprig cu un an în urmă, Divizia 2 sud-africană, comandată de generalul-maior Hendrik Klopper, era lipsită de experiență. În orice caz, amiralul Cunningham știa prea bine că nu avea vase pentru a aproviziona Tobruk-ul într-un alt asediu. Garnizoana de 33 000 de oameni includea alte două brigăzi de infanterie și o brigadă redusă numeric de blindate, cu tancuri învechite.

În zorii zilei de 20 iunie, Kesselring trimite toate avioanele Stuka și grupurile de bombardament disponibile în Mediterana, sprijinite de escadrile ale forțelor aeriene italiene, Regia Aeronautica. Această acțiune este însoțită de un bombardament concentrat al artileriei, în timp ce batalioanele germane de genști deschideau drum prin câmpurile minate. Brigada 11 indiană rămâne șocată de atacul fără precedent, iar la ora 8.30 primele blindate germane trec de apărarea exterioară. În decursul unei singure zile, în timp ce trâmbele de fum se ridicau pe cer din orașul distrus, germanii ajung până în port, tăind în două poziția defensivă de douăzeci de kilometri lungime. Era o victorie uluitoare de rapidă.

Generalul Klopper se predă în dimineața următoare, înainte ca portul și multe dintre depozitele de provizii să fie distruse. Patru mii de tone de combustibil cad în mâinile lui Rommel, cel mai bun cadou la care putea spera. Soldații săi înfomețați, ale căror haine erau aproape zdrențuite, sunt extaziați de pradă. „Am găsit ciocolată, lapte imbuteliat, legume la conservă și biscuiți cu lăzile”, scria acasă un subofițer. „Avem cantități mari de vehicule și arme engleze. Ce sentiment să îmbraci cămăși și șosete englezești!” Soldații italieni nu primesc nimic din prada bogată. Același subofițer recunoștea că „o duc mai greu ca noi, cu mai puțină apă, mai puțină hrană, plată mai mică și fără să aibă aceleași echipamente ca noi”.

Mussolini încearcă să pretindă că victoria de la Tobruk se datora italienilor, astfel că, pentru a evidenția adevărul, Hitler îl promovează imediat pe generalul Rommel, în vârstă de patruzeci și nouă de ani, la rangul de feldmareșal. Promovarea acestuia produce gelozie și ranchiună în rândurile nivelurilor superioare ale Wehrmachtului, sentimente de care Hitler, fără îndoială, se bucura. În plus, la prima aniversare a Operațiunii *Barbarossa*, dictatorul german e cuprins de fericire la certitudinea că Imperiul Britanic începuse să se dezintegreze, așa cum pretindea el. Iar, într-o săptămână, Operațiunea *Blau* urma să fie lansată în sudul Rusiei pentru cucerirea Caucazului. Din nou, Al Treilea Reich părea invincibil.

În acea zi de iunie, Churchill se afla la Casa Albă cu Roosevelt când un consilier intră și îi dă președintelui o bucată de hârtie. Acesta o citește, apoi i-o înmânează prim-ministrului. Lui Churchill nu-i vine să creadă. Îi cere generalului Ismay să verifice la Londra dacă Tobruk-ul chiar căzuse. Ismay se întoarce și confirmă că era adevărat. Umiliința din acel moment nu putea fi mai mare. Churchill scria mai târziu: „Înfrângerea este una; dizgrația este cu totul altceva”.

Roosevelt, arătându-și pornirile cele mai altruiste, întreabă imediat cum poate fi de ajutor. Churchill cere cel mai mare număr de tancuri Sherman noi pe care-l puteau da americanii. Patru zile mai târziu, șefii Statului-Major american acceptă să trimită 300 de tancuri Sherman și o sută de autotunuri de 105 mm. Era o dovadă de mare generozitate, mai ales din moment ce tancurile Sherman trebuiau luate de la formațiunile Armatei SUA, care de mult sperau să își înlocuiască vehiculele vechi.

Profund deprimat și șocat, Churchill se întoarce să țină piept unei mișcări de cenzură în Camera Comunelor. El pune cea mai mare parte din vină pe umerii lui Auchinleck, ceea ce nu era drept. Principala greșală a lui Auk fusese să îl numească la comandă pe Ritchie. Lipsa acută de comandanți competenți și hotărâți la nivelurile superioare ale Armatei Britanice avusese în mod cert o influență teribilă asupra performanțelor sale. Brooke pune acest lucru pe seama morții celor mai buni ofițeri tineri în Primul Război Mondial.

Un handicap la fel de covârșitor era reprezentat de dezastrul pe termen lung din sistemul de achiziție a armelor. Spre deosebire de RAF, care atrăsese cei mai buni și mai talentați proiectanți și ingineri într-o vreme în care aviația era în vogă, armata accepta proiecte de armament deja învechite și apoi continua să producă acele arme în masă, în loc să treacă la planșeta de proiectare. Acest ciclu începuse cu pierderea uriașă de echipament de la Dunkerque și cu nevoia de a înlocui rapid armele, și încă nu fusese întrerupt.

Unele dintre noile tunuri antitanc de șase livre fuseseră folosite eficient în bătăliile de la Gazala, însă să trimiți în luptă tancuri prost proiectate cu tunuri de două livre, împotriva unui Panzer IV și mai ales a tunurilor de 88 mm era ca și când ai trimite

biplane Gloster Gladiator împotriva avioanelor Messerschmitt 109. Era de admirat curajul echipajelor care mergeau la atac, foarte conștiente că tancurile lor erau, de fapt, inutile, mai puțin împotriva infanteriei. Britanicii au produs un tanc care să merite să intre în luptă, Comet, abia în ultimele zile ale războiului.

Singura consolare a lui Churchill în timpul vizitei sale în Statele Unite era că reușise să îl convingă pe Roosevelt să accepte o invazie în Africa de Nord franceză. Operațiunea *Gimnastul*, care ulterior se va transforma în Operațiunea *Torța*, întâmpinase o opoziție feroce din partea generalului Marshall și a altor șefi de Stat-Major americani. Temerile lui Marshall că Churchill ar putea discuta cu Roosevelt când niciunul dintre consilierii militari ai președintelui nu era prezent se adeveriseră. Bănuia, în mare parte pe bună dreptate, că Marea Britanie încerca să își mențină poziția în Orientul Apropiat. Însă Churchill se temea că dacă Marea Britanie pierdea Egiptul, iar germanii reușeau să lege o invazie prin Caucaz cu înaintarea lui Rommel, atunci nu doar Canalul Suez, ci și zăcămintele petrolifere din regiune vor fi pierdute. De asemenea, asta i-ar putea incuraja pe japonezi să își extindă operațiunile în vestul Oceanului Indian.

Churchill avea alt motiv care rezona perfect cu modul de gândire al lui Roosevelt. Din moment ce o invazie prematură în nordul Franței ieșea din discuție din cauza lipsei superiorității aeriene și a vaselor și vehiculelor de debarcare, nu exista altă zonă în care soldații americani să fie trimiși împotriva Germaniei. Iar prim-ministrul știa că amiralul King, la fel ca opinia publică americană, dorea să renunțe la strategia „Mai întâi Germania” și să se concentreze în Pacific. Chiar și Brooke se îndoia de debarcările în Africa de Nord, însă Churchill avea să demonstreze că avusese dreptate, cu toate că motivul pentru care se întâmplase acest lucru era cu totul altul decât cel pe care îl exprimase. Armata SUA avea nevoie de experiență în luptă înainte de a provoca Wehrmachtul în bătălii importante pe continentul european. Iar Aliații trebuiau să știe care erau pericolele unor operațiuni amfibii înainte să încerce o invazie peste Canalul Mânecii.

Kesselring încă dorea să cucerească întâi Malta, însă Rommel era de neclintit. Avea nevoie să fie sprijinit de Luftwaffe pentru a putea distruge Armata a 8-a înainte ca aceasta să aibă ocazia să se refacă. Hitler îl susținea pe Rommel, argumentând că, în cazul în care căucereau Egiptul, Malta ar fi devenit irelevantă. Însă amândoi treceau cu vederea că, în timp ce Luftwaffe era deviată pentru a-l sprijini pe Rommel în bătăliile din Gazala, Malta fusese reîntărită. Din nou, liniile de aprovizionare peste Mediterana erau supuse riscului, iar cucerirea Tobruk-ului cu portul său nu rezolvase problema logistică a războiului din deșert, așa cum sperase Rommel. În ceea ce avea să fie denumit drept efectul „benzii de elastic” al acestor campanii, linia de aprovizionare supraextinsă a dus la dezastru, trăgând înapoi atacatorul.

Încă dinainte de căderea Tobruk-ului, Rommel ordonase Diviziei 90 Ușoare să forțeze calea spre Egipt de-a lungul drumului de coastă. Iar la 23 iunie, cele două divizii de

panzere sunt, de asemenea, trimise în urmărirea Armatei a 8-a. Între timp, Auchinleck îl demite pe Ritchie și preia el însuși comanda. Anulează cu înțelepciune ordinele de a rezista la Mersa Matruh și instruieste toate formațiunile să se retragă rapid la El Alamein, o haltă mică de cale ferată de lângă mare. Între El Alamein și Depresiunea Qattara în sud, cu mlaștinile sale sărate și nisipurile mișcătoare, intenționa să își stabilească linia defensivă, sigur fiind că Rommel nu îl va putea depăși pe flanc la fel de ușor precum o făcuse la Gazala.

Moralul în Armata a 8-a nu putea fi mai scăzut. În ciuda hotărârii lui Auchinleck de a se retrage la El Alamein, ordinele anterioare ale lui Ritchie lăsaseră Divizia 10 indiană să apere Mersa Matruh. Aceasta este prinsă de unitățile de avangardă ale lui Rommel, care înaintau cu viteză încercuind orașul și tăind drumul de coastă. O parte a Corpului X reușise să treacă, însă pierde 7 000 de oameni, care sunt luați prizonieri. Mai departe în sud, Divizia neozelandeză pătrunde prin Divizia 21 Panzere într-un atac de noapte furibund, ucigând fără deosebire răniți, medici și combatanți, o acțiune pe care germanii au considerat-o crimă de război.

Rommel încă era convins că pusesese Armata a 8-a pe fugă și putea lovi în Orientul Apropiat. Mussolini era atât de sigur de succes, încât sosește în portul Derna urmat de un minunat armăsar cenușiu, pe care urma să-l călărească în timpul paradei triumfale prin capitala egipteană. În Cairo, panica și confuzia domneau în toate birourile Cartierului General pentru Orientul Apropiat și ale Ambasadei Britanice, spre amuzamentul sau îngrijorarea celor mai mulți egipteni. Cozi lungi se formează în fața băncilor. La 1 iulie, trâmbe de fum se înalță în aer de la documentele arse în grădinile instituțiilor oficiale. Acestea creează o adevărată furtună de hârtii secrete parțial carbonizate, ce zburau prin tot orașul. Vanzătorii ambulanți le iau să facă din ele cornete pentru alune, iar acea zi avea să rămână cunoscută drept „miercurea cenușii”. Membrii comunității europene încep să plece cu mașinile, cu saltelele prinse pe capotă, în scene care aminteau de Parisul din urmă cu doi ani.

„Panica”, după cum a fost denumită, începuse în Alexandria, când viceamiralul Sir Henry Harwood, care tocmai preluase postul de la Cunningham, dă ordin de dispersare a flotei britanice în alte porturi din Levant. Se răspândește zvonul că germanii soseau în douăzeci și patru de ore și că o invazie aeropurtată era așteptată din moment în moment. Proprietarii de magazine egipteni pregătesc portrete ale lui Hitler și Mussolini, gata să le atârne la vedere în localurile lor. Alții merg mult mai departe. Ofițerii naționaliști, sperând că germanii le vor acorda independența față de britanici, încep să se pregătească de revoltă. Un ofițer pe nume Anwar Sadat, ulterior președinte al țării, cumpără 10 000 de sticle goale ca să pregătească cocktailuri Molotov.

Pentru comunitatea evreiască, perspectiva era îngrozitoare, însă, cu toate că autoritățile britanice din Cairo le oferă prioritate în trenurile către Palestina, administrația

Palestinei refuză să le acorde viză. Temerile evreilor erau întemeiate. O grupă de intervenție SS aștepta la Atena să înceapă treaba în Egipt, apoi în Palestina dacă victoriile lui Rommel continuau.

Numărul dezertorilor din Armata Britanică a Nilului, după cum o numea Churchill, crește spectaculos, ajungând la un total estimat în oraș și în deltă de 25 000 de oameni. Ofițerii britanici simțeau o înclinație caracteristică de a glumi în fața dezastrului. Întrucât se plânseseră întotdeauna de cât de lent era serviciul la hotelul Shepherd, spuneau: „Așteptați până ajunge Rommel la Shepherd. Or să-l încetinească ei”. Se zvonea că Rommel deja telefonase să rezerve o cameră. Cu siguranță, radioul german trimisese un mesaj femeilor din Alexandria: „Puneți-vă hainele de petrecere, suntem pe drum!” Însă atitudinea triumfătoare a Axei era prematură.

Cu toate că germanii interceptaseră traficul de semnale britanic la un nivel tactic, Auchinleck cunoștea foarte bine planurile lui Rommel prin intermediul decriptatorilor. La primele ore ale zilei de 1 iulie, Afrika Korps cu două divizii de panzere pornește într-un atac de diversiune spre sudul Liniei Alamein. Adevărata țintă a lui Rommel se afla mai departe în nord, însă, în nerăbdarea lui de a prinde Armata a 8-a pe picior greșit, hotărăște că se va descurca fără acțiuni de recunoaștere. Aceasta avea să se dovedească o greșeală gravă, înrăutățită de o furtună de nisip. Divizia 90 Ușoară încearcă să atace perimetrul defensiv de la El Alamein, însă este respinsă de tirurile neașteptat de puternice ale artileriei. Curând după aceea, Divizia 21 Panzere înaintează spre unul dintre perimetrele defensive centrale, apărat de Brigada 18 indiană. Deși cucerește poziția, pierde o treime din tancuri, multe dintre ele fiind distruse de avioanele de atac la sol ale RAF.

Forța Aeriană a Deșertului a lui Coningham își continuă atacurile. Piloții săi își mențin un ritm și mai rapid de atacuri decât în timpul Bătăliei Angliei. Cu piloți de mai multe naționalități, forțele aeriene includeau Groupe de Chasse Alsace al francezilor liberi, dotați cu avioane de toate tipurile. Coningham avea nevoie urgentă de avioane Spitfire pentru a ataca avioanele Messerschmitt, însă Comandamentul Aviației de la Londra dorea să le păstreze pentru apărarea Marii Britanii. Forța Aeriană a Deșertului era ajutată de un grup de bombardiere B-24 Liberator americane, care atacau vasele Axei și porturile Benghazi, Tobruk și Mersa Matruh. Forța Aeriană a Armatei SUA din Orientul Apropiat era comasată sub comanda generalului-maior Lewis H. Brereton, atât cu grupuri de avioane de vânătoare, cât și cu avioane de bombardament. Forțele britanice și americane luptă pentru prima dată împreună.

Așteptările germanilor la o victorie ușoară încep să se zdruncine. Auchinleck contraatacă cu grupuri mobile și își concentrează artileria foarte eficient. Iar Divizia neozelandeză se întrece din nou pe sine, surprinzând momentul perfect pentru un contraatac brusc împotriva Diviziei *Ariete*, pe care o face să se retragă în dezordine. În

noaptea de 3 iulie, Rommel dă ordin Panzerarmee Afrika să treacă în defensivă. Avea mai puțin de cincizeci de tancuri în stare să intre în bătălie. Oamenii lui erau complet epuizați și în criză de muniție și combustibil. Pur și simplu, nu își putea permite o bătălie cu o înfrângere serioasă.

Pietrele, grohotișurile și nisipul Liniei Alamein nu ofereau un mediu ospitalier nici pentru oamenii Armatei a 8-a. Aceștia erau chinuți de roiurile omniprezente de muște agresive și de furtunile de nisip stârnite de vânt, dar și de căldura iritantă a deșertului. Tancurile erau, la propriu, precum cuptoarele sub soarele puternic. Noaptea, soldații se înveleau strâns într-o pânză ca să țină departe scorpionii. Sufereau de dizenteria răspândită de muște și de ulceratii ale pielii provocate de muștele de deșert, care, la rândul lor, atrăgeau aceste insecte vorace. Și, de câte ori încercau să mănânce conservele de carne tocată sărată sau biscuiții sfărâmați transformați într-un terci cu consistența ipsosului, era greu să nu înghită și câteva muște. Singura consolare era ceaiul fiert, cu toate că apa folosită avea gust destul de rău. Deloc surprinzător, gândurile soldaților tindeau să zboare către mâncarea și confortul de acasă. Un infaterist le mărturisea camarazilor săi că „atunci când va ajunge acasă o să-și petreacă tot timpul mâncând înghețată de ciocolată în timp ce stă pe toaletă și se bucură de luxul de a trage apă“.

Armata a 8-a era, la rândul ei, prea epuizată pentru a profita de ocazia unui contra-atac. În schimb, se concentra pe întărirea pozițiilor sale de-a lungul liniei, cu o brigadă australiană nouă adusă pe Coama Ruweisat. Rommel atacă din nou la 10 iulie. Însă, în nord, Divizia 9 australiană, susținută de o brigadă de blindate, străpunge liniile italienilor lângă El Alamein și îi pune pe fugă. Cel mai important premiu al lor este capturarea unității de mesaje secrete a lui Rommel, o mișcare care, pur și simplu, îl lasă pe Rommel fără informații, întrucât germanii nu mai puteau sparge codurile americane. Atașatul militar american Bonner Fellers, care, fără să știe, le oferise germanilor cea mai de încredere sursă de informații, plecase la sfârșitul lui iunie.

Pe aproape tot parcursul lunii iulie, cele două tabere atacă și contraatacă într-o versiune militară de piatră, hârtie, foarfecă. Rommel era infuriat de lipsa de rezultate a celor mai multe formațiuni italiene, fapt care stârnește dispute aprinse între aliații din cadrul Axei. Acesta se simte obligat să își împartă câteva dintre formațiunile sale pentru a insera „balene de corset“ în rândul diviziilor italiene. Iar protestele sale furioase în privința lipsei aprovizionării se dovedesc din nou inutile, căci RAF și Marina Regală provocau din nou distrugerii grave printre navele din convoaiele Axei și în cazul instalațiilor din porturi. Visul său conform căruia cucerirea Tobruk-ului și a Mersa Matruh îi va rezolva problemele dintr-odată este distrus cu brutalitate. În noaptea de 26 iulie, Serviciul Aerian Special proaspăt înființat, dotat cu jeepuri, atacă un aerodrom de lângă Fuka și distruge la sol treizeci și șapte de avioane, multe

dintre ele fiind avioane de transport Junkers 52. Acest lucru mărește la optzeci și șase numărul total de avioane distruse în acea lună.

Realizarea lui Auchinleck nu trebuie subestimată. Cel puțin salvase Armata a 8-a mult slăbită de la dezastru și stabilizase linia, provocându-le, în același timp, pierderi grave germanilor. Churchill vedea lucrurile în altă lumină. El vedea doar ocazii ratate și refuza să conștientizeze oboseala soldaților și inferioritatea scandalosă a vehiculelor blindate britanice.

Prim-ministrul, însoțit de generalul Sir Alan Brooke, sosește la Cairo la 3 august, în drum spre Moscova pentru a-l avertiza pe Stalin în privința amânării dechiderii celui de-al doilea front. Britanicii considerau că, în sfârșit, îi convinseseră pe americani să abandoneze Operațiunea *Barosul*, atacul peste Canalul Mânecii, pentru a invada peninsula Cotentin, pe care se grăbiseră să i-o promită lui Molotov. Însă, în a doua săptămână din iulie, apar semne de răzvrătire în rândul șefilor de Stat-Major americani și la secretarul de război Henry L. Stimson. Crezând că britanicii se împotriveau în secret invaziei în nordul Franței, aceștia cereau abandonarea politicii „Mai întâi Germania” și cereau concentrarea asupra Pacificului.

Roosevelt, invocând rolul său de comandant suprem, îi oprește la 14 iulie. Trimiterea de soldați pentru a captura insule din Pacific era exact ceea ce spera Germania că vor face americanii, îi scria el lui Marshall, și „nu va afecta situația mondială anul acesta sau în următorul”. Și, cu siguranță, nu va ajuta Rusia sau Orientul Mijlociu. Încă nu se știe sigur dacă toate astea nu erau, de fapt, un bluff al lui Marshall cu scopul de a-i forța pe britanici să se implice într-o invazie peste Canalul Mânecii. Însă Marshall și amiralul King revin asupra problemei mai târziu în acea lună, când îl vizitează pe Churchill la Chequers și încearcă să readucă pe tapet Operațiunea *Barosul*. Britanicii continuă să se opună vehement. Ar fi un dezastru și nu nu va ajuta cu nimic Armata Roșie.

Harry Hopkins, care se afla la rândul său la Londra, îi încurajează în particular pe britanici, știind că Roosevelt dorea să-i vadă pe soldații americani în acțiune în Africa de Nord. Marshall a consimțit, până la urmă, să facă ce putea mai bine în ceea ce el considera a fi o treabă rea, și anume să ducă războiul Marii Britanii. Astfel, își trimite unul dintre cei mai buni ofițeri, pe generalul-maior Dwight D. Eisenhower, să înceapă la Londra planificarea debarcărilor nord-africane, în perspectiva de a prelua comanda generală.

Înainte de a-și continua călătoria spre Uniunea Sovietică, Churchill era hotărât să rezolve structura de comandă din Orientul Apropiat. Auchinleck îi spune că nu ar fi înțelept să lanseze alt atac înainte de jumătatea lui septembrie, așa că Churchill se decide să îl înlocuiască în funcția de comandant suprem cu generalul Sir Harold Alexander. De asemenea, îl desemnează pe generalul-locotenent „Strafer” Gott, comandantul Corpului XIII, pentru a prelua Armata a 8-a. Gott, cu toate că se numărase printre

comandanții mai buni din deșert, era deja obosit și demoralizat. Brooke îl dorea în schimb pe generalul-locotenent Bernard Montgomery, însă Churchill este de neclintit. Situația se rezolvă după moartea lui Gott, după ce avionul său este doborât de un Messerschmitt. Montgomery avea să preia, în cele din urmă, comanda.

Montgomery se mândrea cu faptul că era diferit de ceilalți ofițeri superiori din Armata Britanică. Iar micuțul general scund și slab, cu nas cârn, nu putea fi mai diferit de modestul, aristocraticul și imaculatul Alexander. Monty se și îmbrăca altfel, preferând un pulover fără formă și pantaloni de catifea, asortați mai târziu cu o beretă a Regimentului Regal de Tancuri ca semn distinctiv. Însă era un militar conservator, care credea în activitatea administrativă detaliată și în folosirea de divizii și nu în grupurile de luptă informale care se dezvoltaseră în timpul campaniei din deșert. Făcea eforturi pentru a fi îndrăgit de mulțime, fie că era vorba de soldați, fie de jurnaliști, în ciuda vocii sale ascutite și neputinței de a pronunța litera „r”. Nefumător și abstinent, era egoist, ambițios și nemilos, cu o încredere în sine aflată uneori la limita infatuării. Însă încrederea în sine, pe care le-o transmitea tuturor celor pe care îi întâlnea, se afla la baza misiunii sale de a transforma Armata a 8-a, puternic afectată, într-una care să aibă încredere în victorie. Comandanții trebuiau să „își revină” și nu trebuiau să mai existe „văicăreli” sau contestări ale ordinelor.

Situația moștenită de Montgomery în august 1942 nu era nici pe departe atât de dezastruoasă pe cât pretindea propria sa încercare de mitizare mai târziu. Diviziile germane și italiene ale lui Rommel suferiseră pierderi considerabile în timpul bătăliilor din iulie. Însă Montgomery era îngrozit, pe bună dreptate, de atitudinea defetistă a multora dintre ofițerii superiori din Statul-Major, cu toate că nu avea dreptate să insinueze că Auchinleck le împărtășea viziunile. Eșecul lui Auchinleck era cauzat de felul în care ignorase acea atmosferă de defetism în rândul „porcilor cu caftan”, după cum îi numeau ofițerii de pe câmpul de luptă pe cei care locuiau în Cartierul General pentru Orientul Apropiat din Cairo. Montgomery anunță către Armata a 8-a că dăduse ordin ca toate planurile de urgență pentru retragere să fie arse. Și, cu un efect teatral considerabil, reușește să refacă moralul și încrederea în rândul soldaților, prin vizite și programe de instrucție. Impresia de schimbare dramatică face minuni, chiar dacă Montgomery își atribuia un număr de inovații ce începuseră sub comanda lui Auchinleck.

Montgomery nu avea intenția de a lansa o ofensivă prematură, cu toate că această precauție fusese principalul motiv al demiterii lui Auchinleck. Însă este mult mai șiret în relația cu prim-ministrul. De fapt, Montgomery plănuia să atace după data propusă de Auchinleck, la jumătatea lui septembrie. Era hotărât să își construiască o armată cu o putere atât de copleșitoare, încât victoria să fie garantată. În această privință avea dreptate, întrucât Marea Britanie nu ar fi putut ține piept altui eșec.

Rommel primise ca întăriri Divizia 164 și o brigadă de parașutiști, însă știa că poziția lui era mai mult decât precară. Forțele sale erau prea slăbite pentru a continua o bătălie de uzură împotriva Liniei Alamein. În schimb, dorea să se retragă pentru a-i scoate pe britanici de pe poziții și a-i atrage într-un război de mișcare, în care avantajul să fie deținut de trupele sale de blindate. Încă nu avea mijloace de transport și combustibil suficiente, întrucât RAF și Marina Regală scufundau navele cu provizii una după alta. Suferind de stres și frustrare furioasă, critică în termeni plini de amărăciune și foarte duri performanța soldaților italieni, cu toate că unele formațiuni, mai ales Divizia *Folgore*, luptau bine.

În a doua jumătate a lui august, rolurile se inversează, cu Mussolini și Kesselring insistând pe lângă Rommel să lanseze o ofensivă cât mai curând posibil, în timp ce acesta devenise șovăitor și pesimist. La 30 august, simțind că orice ar fi făcut tot ar fi fost condamnat, Rommel lansează un atac împotriva părții sudice a liniei Armatei a 8-a, pentru a ocoli prin spate și a ataca culmea Alam Halfa. Știa că riscul cel mai mare era să rămână fără combustibil, însă Kesselring îi promisese că navele-cisternă urmau să acosteze și că va grăbi trimiterea proviziilor.

Montgomery, care cunoștea planul lui Rommel în urma decriptărilor, își amplasează formațiunile de blindate gata să pareze lovitura, mai mult sau mai puțin cum plănuise și Auchinleck. Informațiile lui Rommel, provenite din interceptări și misiunile de recunoaștere, erau aproape inexistente. Statul său major subestimase întinderea câmpurilor minate pe care trebuiau să le traverseze în sud și nu reușește să anticipeze efectul pe care îl va avea Forța Aeriană a Deșertului în bătălia care urma. În timp ce ambele divizii de blindate se chinuiau prin câmpurile minate, escadrilele de avioane de bombardament și de atac la sol ale lui Coningham le asaltau neîncetat prin noaptea luminată de rachete de semnalizare. Blindatele germane, îngrămădite pe coridoarele înguste, erau ținte ușoare. Afrika Korps și Divizia de Blindate *Littorio* reușesc să treacă prin câmpul minat abia în dimineața următoare și doar atunci se accelerează înaintarea spre nord, către culmea Alam Halfa. Rommel este încurajat să continue, iar Kesselring își trimite avioanele Stuka pentru a ataca pozițiile defensive spre care se îndrepta Rommel. Însă avioanele Stuka, lente și vulnerabile, sunt distruse, în număr mare, de escadrilele Forței Aeriene a Deșertului.

Culmea era bine apărată, forțând diviziile germane de panzere să se oprească. Rommel se aștepta la un contraatac masiv la 1 septembrie, însă Montgomery nu dorea să își riște formațiunile de blindate în astfel de șarje și le menține pe cele mai multe pe poziții protejate. Este lansat un singur contraatac cu blindate. Apoi Rommel primește cea mai proastă veste posibilă. Navele-cisternă pe care se bazase fuseseră atacate, iar consecințele fuseseră devastatoare. Din nou, decriptările le permisese britanicilor să le găsească.

Rommel era într-o poziție deloc de invidiat, cu diviziile sale de panzere blocate în câmp deschis între Linia Alamein, la vest, și blindatele britanice, la est și sud, atacate neîntrerupt de Forța Aeriană a Deșertului. La 5 septembrie ordonă retragerea. Cu excepția unui contraatac stângaci venit din partea Corpului XXX în sud, Montgomery nu profită de ocazia oferită pentru a da o lovitură devastatoare. Însă respingerea Afrika Korps și distrugerile aduse de Forța Aeriană a Deșertului reușesc să ridice moralul Armatei a 8-a.

Rommel își degajase cea mai mare parte a forțelor, însă știa că sorții războiului din Africa de Nord se întorseseră irevocabil împotriva lui, cu toate că încă nu avea nici cea mai vagă idee de amenințarea pe care o plănuia Eisenhower pentru ariergarda sa.

Operațiunea *Blau-Barbarossa*, relansată

MAI-AUGUST 1942

Odată ce zăpada începuse să se topească, în primăvara lui 1942, ororile ascunse ale luptei din iarnă ies la suprafață. Prizonierii sovietici sunt puși la treabă să îngroape cadavrele celor uciși în timpul ofensivei din ianuarie. „Acum, că în timpul zilei este destul de cald”, scria acasă un soldat german pe o bucată de hârtie luată din buzunarul unui comisar NKVD mort, „cadavrele încep să miroasă și e timpul să le îngropăm”. Un soldat din Divizia 88 Infanterie scria că, după cucerirea unui sat în timpul unui dezgheț rapid, trupurile a „aproximativ optzeci de soldați germani dintr-un batalion de recunoaștere au apărut de sub zăpadă cu mâinile și picioarele tăiate și craniile zdrobite. Cei mai mulți fuseseră arși”.

Și totuși, îndată ce mestecenii încep să înfrunzească, iar soarele începe să usuce pământul suprasaturat de apă, moralul ofițerilor germani cunoaște o întărire extraordinară. Era ca și când iarna cumplită fusese doar un vis urât, iar acum șirul victoriilor germane avea să reînceapă. Diviziile de panzere sunt reechipate, întăririle sunt absorbite în unități, iar depozitele de muniții sunt pregătite pentru o ofensivă de vară. Regimentul de infanterie *Grossdeutschland*, care fusese redus la minimum după dezastul din iarnă, devine acum o divizie motorizată, cu două batalioane de panzere și tunuri de asalt. Diviziile Waffen-SS sunt transformate în formațiuni de panzere, însă multe divizii obișnuite nu primesc decât ceva mai multe întăriri. Tensiunile dintre SS și Armată se amplifică. Un comandant de batalion din Divizia 294 Infanterie scria în jurnalul său despre „marea îngrijorare pe care o simțim cu toții în legătură cu puterea și importanța celor din SS... În Germania se spune deja că îndată ce Armata se va întoarce acasă victorioasă, SS-ul o va dezarma la frontieră”.

Mulți soldați care fuseseră decorați în timpul campaniei de iarnă nu sunt impresionați de medaliile primite, pe care le numeau „Ordinul cărnii degerate”. La sfârșitul lui ianuarie, fuseseră emise noi instrucțiuni pentru cei cărora li se îngăduise să plece acasă în permisie. „Sunteți sub legea militară”, li se reamintea, „și puteți fi pedepsiți. Nu vorbiți despre arme, tactici sau pierderi. Nu vorbiți despre rații neadecvate sau nedreptăți. Serviciile de informații ale dușmanului sunt gata să profite”.

Cinismul soldaților crește odată cu sosirea întârziată a hainelor civile de iarnă, a costumelor de schi și a hainelor de damă din blană, care fuseseră donate în urma apelului lansat de Goebbels de a furniza haine călduroase pentru soldații de pe Frontul de Est. Mirosul de naftalină și imaginile caselor de unde proveneau nu făceau decât să le adâncească soldaților senzația că fuseseră aruncați pe altă planetă, pe care domneau murdăria și păduchii. Întinderea vastă a Uniunii Sovietice era profund neliniștitoare și deprimantă. Același căpitan din Divizia 294 scria despre „câmpiile nesfârșite, necultivate, fără păduri, doar cu câțiva copaci din loc în loc. Ferme colective jalnice, cu case distruse. Câțiva oameni, murdari, zdrențăroși, stăteau lângă calea ferată cu fețe indifferente“.

Cu toate că Stalin tot se mai aștepta ca Wehrmachtul să lanseze încă un atac asupra Moscovei, Hitler avea cu totul alte idei. Știind că supraviețuirea Germaniei în război depindea de hrană și, mai ales, de combustibil, intenționa să consolideze ocupația din Ucraina și să pună mâna pe câmpurile petrolifere din Caucaz. Stalin avea să fie primul care urma să se poticnească în acest *danse macabre* militar, iar Hitler avea să se întindă mult prea mult, cu consecințe catastrofale. Însă, pe moment, totul părea să meargă după dorința Führerului.

La 7 mai, Armata a 11-a a lui Manstein din Crimeea organizează un contraatac împotriva forțelor sovietice, încercând să înainteze în peninsula Kerch. Își trimite panzerele pe flanc și înconjoară forțele rusești. Mulți se luptă eroic și sunt îngropați în propriile tranșee de tancurile germane, care se răsucesc și se întorc ca să arunce pământ înăuntru. Dezastrul care se produce în următoarele zece zile – aproape în întregime opera comisarului preferat al lui Stalin, Lev Mehlis – duce la pierderea a 176 000 de oameni, 400 de avioane, 347 de tancuri și 4 000 de tunuri. Mehlis încearcă să dea vina pe soldați, mai ales pe azeri, însă pierderile teribile stârnesc în Caucaz o ură uriașă. Mehlis este destituit, însă Stalin îi găsește curând alt post.

Conform relatărilor germane, soldații din Asia Centrală erau cei mai predispuși să dezerteze. „Au fost instruiți în grabă și prost, apoi trimiși în linia întâi. Spun că rușii stau în spatele lor și îi forțează să înainteze. Au trecut râul în timpul nopții. Mergeau pe jos prin noroi și apă până la genunchi și ne priveau cu ochi strălucitori. Doar în închisoarea noastră se simțeau liberi. Rușii iau măsuri tot mai drastice pentru prevenirea dezertărilor și a fugii de pe câmpul de luptă. Acum mai sunt și așa-zisele companii de gardă, care au o singură misiune: să împiedice retragerea propriilor unități. Dacă este chiar atât de rău, atunci toate concluziile despre demoralizarea Armatei Roșii sunt adevărate.“

Curând urmează un dezastru și mai mare decât cel de la Kerch. Mareșalul Timoșenko, susținut de Nikita Hrușciiov, propusese în martie ca forțele Fronturilor de Sud-Vest și de Sud să preîntâmpine orice ofensivă împotriva Moscovei, prin organizarea unui atac

cu dublă învăluire la Harkov. Acesta trebuia să coincidă cu ieșirea din încercuire din peninsula Kerch pentru a elibera garnizoana de la Sevastopol.

STAVKA nu avea idee de forța de luptă germană, presupunând că armatele rusești se vor confrunta tot cu unitățile slăbite din iarnă. Serviciile de informații militare sovietice nu reușiseră să depisteze marea creștere în efective a Grupului de Armate Sud, însă multe dintre forțele aduse acolo erau alcătuite din formațiuni românești, maghiare și italiene, toate înarmate necorespunzător și slab echipate. Relansarea de către Hitler a Operațiunii *Barbarossa* avea să poarte numele de *Fall Blau* (Operațiunea *Albastru*). Germanii știau de pregătirile de ofensivă ale lui Timoșenko, chiar dacă aceasta a venit mai rapid decât se așteptaseră ei. Își plănuiau propriul atac la sud de Harkov pentru a încercui intrândul Barvenkovo, pe care Armata Roșie îl crease în timpul ofensivei din ianuarie. Acest plan avea numele de cod Operațiunea *Fridericus* și era faza de pregătire pentru *Blau*.

La 12 mai, la cinci zile după atacul eșuat din peninsula Kerch, începe ofensiva lui Timoșenko. Ramura de sud a dublei învăluiri străpunge o divizie de securitate slabă și înaintează cincisprezece kilometri încă din prima zi. Soldații sovietici sunt uimiți de bogățiile germane din pozițiile pe care le cuceriseră, cu produse de lux precum ciocolată, conserve de sardine și carne, pâine albă, coniac și țigări. Însă propriile lor pierderi sunt foarte mari. „A fost îngrozitor“, scria Iuri Vladimirov, servant dintr-o baterie antiaeriană, „să treci pe lângă bărbați grav răniți care mureau din cauza sângelui pierdut și care implorau după ajutor, strigând sau în șoaptă, iar noi nu puteam face nimic.“

Ramura nordică a ofensivei este slab coordonată și atrage atacuri constante din partea Luftwaffe. „Am înaintat din Volhansk către Harkov și vedeam coșurile de fum ale faimoasei fabrici de tractoare“, scria un soldat din Armata a 28-a. „Aviația germană nu ne lăsa în pace, ne bombardă neîncetat, de dimineață până noaptea, cu o pauză de prânz de două ore. Totul era distrus de bombe.“ În rândul comandanților domnea confuzia, iar muniția lipsea. „Chiar și cei din Tribunalul Militar trebuiau să lupte“, adaugă soldatul.

Timoșenko își dă seama că îi lovise pe germani chiar când aceștia își pregăteau propria ofensivă. Însă nu bănuia că ar putea fi prins într-o capcană. Generalul de corp de armată Paulus, un ofițer de stat-major talentat, care nu comandase niciodată o formațiune de luptă, este luat prin surprindere de duritatea atacului lui Timoșenko asupra Armatei sale a 6-a. Șaisprezece dintre batalioanele sale suferă mari pierderi în timpul luptei, desfășurate sub ploile torențiale de primăvară. Însă feldmareșalul von Bock vede ocazia unei mari victorii. Îl convinge pe Hitler ca Armata I Panzere a lui Kleist să se mute ca să blocheze forțele lui Timoșenko în intrândul Barvenkovo din sud. Hitler aprobă ideea cu entuziasm și și-o atribuie. La 17 mai, Kleist lovește chiar înainte de răsăritul soarelui.

Timoșenko sună la Moscova pentru a cere întăriri, însă nu conștientizează pericolul în care se afla poziția sa. În final, în noaptea de 20 mai, îl convinge pe Hrușciiov să îi telefoneze lui Stalin pentru a-i solicita anularea ofensivei. Hrușciiov primește legătura la conacul de la Kunțevo. Stalin îi spune lui Georgii Malenkov, secretarul Comitetului Central, să ia legătura cu el. Hrușciiov cere să vorbească direct cu Stalin. Stalin refuză și îi spune lui Malenkov să afle ce voia Hrușciiov. Când Stalin aude motivul, strigă că „Trebuie să execute ordinele militare” și îi spune lui Malenkov să încheie convorbirea. Se spune că ura lui Hrușciiov față de Stalin datează din acel moment și a dus la denunțarea fermă a dictatorului la Congresul al XX-lea al Partidului din 1956.

Este nevoie de încă două zile pentru ca Stalin să permită oprirea ofensivei, însă cea mai mare parte a efectivelor armatelor sovietice, a 6-a și a 57-a, fuseseră deja înconjurate. Soldații încercuți fac încercări disperate să treacă, iar masacrul a fost cumplit. Cadavrele se adunau în movile în fața pozițiilor germane. Cerul se înseninase, permițând o vizibilitate perfectă pentru Luftwaffe. „Piloții noștri muncesc zi și noapte cu sutele”, scria un soldat din Divizia 389 Infanterie. „Întregul orizont este învăluit în fum”. În ciuda bătăliei, Iuri Vladimirov poate auzi o ciocărlie ciripind în acea zi fierbinte și fără nori. Însă apoi aude și strigătul „Tancuri! Vin tancurile!” și fugе să se ascundă în tranșee.

Sfârșitul era aproape. Ca să evite execuția imediată, comisarii NKVD își scoteau uniforme distincte și le luau pe cele ale soldaților morți ai Armatei Roșii. Se rădeau pe cap ca să semene mai mult cu soldații obișnuiți. Când se predau, soldații își înfigeau baionetele puștilor în pământ. „Arătau ca o pădure fermecată după un foc uriaș în care toți copacii își pierduseră frunzele”, scria Vladimirov. Se gândea la sinucidere, murdar și plin de păduchi cum era, știind ce îl aștepta, dar s-a lăsat capturat. Printre căști abandonate și măști de gaze, i-au adunat pe răniți și i-au dus pe târgi improvizate făcute din pelerine de ploaie. Apoi soldații germani îi puneau pe bărbații infomețați și oboșiți să mășăluiască în coloane, pe rânduri de câte cinci oameni.

Aproape 240 000 au fost luați prizonieri, împreună cu 2 000 de tunuri de câmp și grosul forțelor de tancuri trimise în bătălie. Un comandant de armată și mulți alți ofițeri s-au sinucis. Kleist observă după bătălie că zona era atât de plină de cadavre de bărbați și de cai, încât vehiculul său abia putea trece.

Această a doua bătălie de la Harkov a reprezentat o lovitură teribilă pentru morala Uniunii Sovietice. Hrușciiov și Timoșenko erau siguri că vor fi executați. Cu toate că fuseseră prieteni, încep să se acuze reciproc, iar Hrușciiov are ceea ce părea a fi o cădere nervoasă. Stalin, în stilul său caracteristic, pur și simplu îl umilește pe Hrușciiov scuturându-și pipa pe creștetul chel al acestuia, spunând că tradiția romană pentru un comandant care a pierdut o bătălie era să își toarne cenușă în cap în semn de ispășire.

Germanii erau triumfători, însă victoria a produs și un efect periculos. Paulus, care dorise să se retragă în primele stadii ale bătăliei, este uimit de ceea ce presupunea a fi perspicacitatea lui Hitler în a-i ordona să nu cedeze, în timp ce Kleist pregătea lovitura fatală. Avea o pasiune pentru ordine și era plin de respect pentru ierarhia militară. Aceste calități, combinate cu admirația lui reînnoită față de Hitler, aveau să exercite o influență majoră în momentul critic ce avea să urmeze peste șase luni, la Stalingrad.

În ciuda pericolului care amenința, în acel an, însăși supraviețuirea Uniunii Sovietice, Stalin rămâne preocupat de frontierele postbelice. Americanii și britanicii îi resping cererile de a recunoaște granița sovietică din iunie 1941, care includea statele baltice și estul Poloniei. Însă, în primăvara lui 1942, Churchill își schimbă părerea. Se gândește să îi accepte pretențiile pentru a-l convinge să rămână în război, în ciuda încălcării flagrante a Cartei Atlanticului, care garanta autodeterminarea. Atât Roosevelt, cât și secretarul de stat al acestuia, Sumner Welles, refuză cu indignare să susțină propunerea lui Churchill. Mai târziu, în război, Churchill avea să fie cel care se opunea proiectului imperial al lui Stalin, iar Roosevelt cel care îl accepta.

Relațiile dintre aliații vestici și Stalin erau pline de suspiciuni. Mai ales Churchill promisese mult mai mult sprijin militar decât era capabilă Marea Britanie să ofere. Iar asigurarea dezastruoasă din mai a președintelui american în fața lui Molotov că Statele Unite vor lansa un al doilea front înainte de sfârșitul anului adaugă și mai multă otrăvă la Marea Alianță. Tendințele paranoice ale lui Stalin îl conving că țările capitaliste, pur și simplu, doreau ca Uniunea Sovietică să slăbească, în timp ce ei așteptau.

Roosevelt cel manipulator îi spusese lui Molotov, prin intermediul lui Harry Hopkins, că era în favoarea deschiderii unui al doilea front în 1942, însă că generalii săi erau împotriva ideii. Se pare că Roosevelt era pregătit să spună orice pentru a menține Uniunea Sovietică în război, indiferent de consecințe. Iar când devine clar că Aliații nu aveau vreo intenție să lanseze o invazie în nordul Franței în acel an, Stalin se simte păcălit.

Churchill se trezește suportând greul resentimentelor lui Stalin după promisiunile neîndeplinite. Cu toate că și el, și Roosevelt fuseseră foarte imprudenți, Stalin refuză să recunoască existența unor dificultăți autentice. Pierderile suferite de convoaiele arctice spre Murmansk nu intră în calculele lui. Convoaiele PQ, care începuseră să navigheze din Islanda spre Murmansk în septembrie 1941, se confruntă cu pericole teribile. Iarna, navele erau acoperite de gheață, iar mările erau înșelătoare, însă pe timpul verii, cu nopțile sale scurte, erau vulnerabile în fața atacurilor aeriene germane de la bazele din nordul Norvegiei și în fața amenințării constante a submarinelor germane. Un sfert din navele din PQ-13 din martie sunt scufundate. Churchill forțază Amiralitatea să trimită PQ-16 în mai, chiar dacă asta însemna ca doar jumătate din nave să ajungă la destinație. Nu își făcea iluzii în privința consecințelor politice ale unei anulări. Însă doar șase din treizeci și șase de nave sunt scufundate.

Următorul convoi PQ-17, cel mai mare trimis către Uniunea Sovietică, se transformă într-unul dintre cele mai mari dezastre navale ale războiului. Informațiile defectuoase sugeraseră că nava de război germană *Tirpitz*, alături de *Admiral Hipper* și *Admiral Scheer*, plecaseră din Trondheim ca să atace convoiul. Acest lucru îl determină pe Primul Lord al Marinei, amiralul Sir Dudley Pound, ca, la 4 iulie, să ordone convoiului să se disperseze. Aceasta avea să se dovedească o decizie catastrofală. În total, douăzeci și patru de nave din treizeci și nouă sunt scufundate de avioane și submarine, cu pierderi însumând aproape 100 000 de tone de tancuri, avioane și vehicule. După pierderile de la Tobruk din Africa de Nord și coroborat cu înaintarea germană în Caucaz, britanicii încep să creadă că este posibil să piardă, în cele din urmă, războiul. Toate convoaiele din acea vară sunt suspendate, spre marea nemulțumire a lui Stalin.

Odată ce forțele sovietice din peninsula Kerch sunt distruse, Manstein își întoarce Armata a 11-a împotriva portului și fortăreței Sevastopol. Bombardamentele masive de artilerie și cu avioane Stuka nu reușesc să îi alunge pe apărători, care se luptă din peșteri și tuneluri săpate adânc în stâncă. La un moment dat se spune că germanii ar fi folosit arme chimice pentru a-i scoate afară, însă nu există dovezi sigure. Luftwaffe era hotărâtă să pună capăt atacurilor de hărțuire din partea avioanelor de bombardament ale Armatei Roșii. „Chiar o să le arătăm rușilor“, scria un caporal, „ce înseamnă să te joci cu Germania“.

Partizanii sovietici hărțuiau ariergarda germană, iar un grup aruncă în aer singura cale ferată care traversa istmul Perekop. Tătarii antisovietici din Crimeea sunt recrutați pentru a-i vâna. Manstein aduce un monstru de tun de asediu de 800 mm, montat pe vagoane de tren, pentru a trage în ruinele mării fortărețe. „Pot să spun doar că ăsta nu mai este un război“, scria un soldat motociclist de recunoaștere, „ci distrugerea a două viziuni asupra lumii“.

Cea mai eficientă tactică a lui Manstein este să lanseze un atac-surpriză în bărci de asalt peste golful Severnaya, încadrând flancurile primei linii de apărare. Soldații și marinarii Flotei Mării Negre ripostează. Ofițerii politici organizează întâlniri pentru a le spune că primiseră ordin să lupte până la moarte. Bateriile antiaeriene sunt folosite drept tunuri antitanc, dar sunt scoase din luptă tun după tun. „Exploziile se amestecau într-una singură, uriașă și continuă“, își amintea un militar din infanteria navală. „Nu mai puteai distinge exploziile individuale. Bombardamentele începeau dimineața devreme și se sfârșeau noaptea târziu. Bombele și obuzele îi îngropau pe oameni și trebuia să îi scoatem afară ca să continue lupta. Telefonistii noștri erau cu toții morți. Curând a fost lovit și ultimul nostru tun antiaerian. Am trecut la «apărarea de infanterie» din craterile făcute de bombe. Germanii ne-au împins înapoi către mare și a trebuit să folosim o frânghie ca să ajungem la poalele stâncilor. Știind că eram acolo,

germanii aruncau peste noi cadavrele camarazilor noștri uciși în luptă și grenade sau butoaie cu smoală aprinsă. Nu aveam nicio scăpare. Am decis să forțez o ieșire pe țârm spre Balaklava și să înot dincolo de golf în timpul nopții ca să fug spre dealuri. Am organizat un grup de infanterie navală. Însă nu am reușit să parcurgem mai mult de un kilometru.” Au fost capturați.

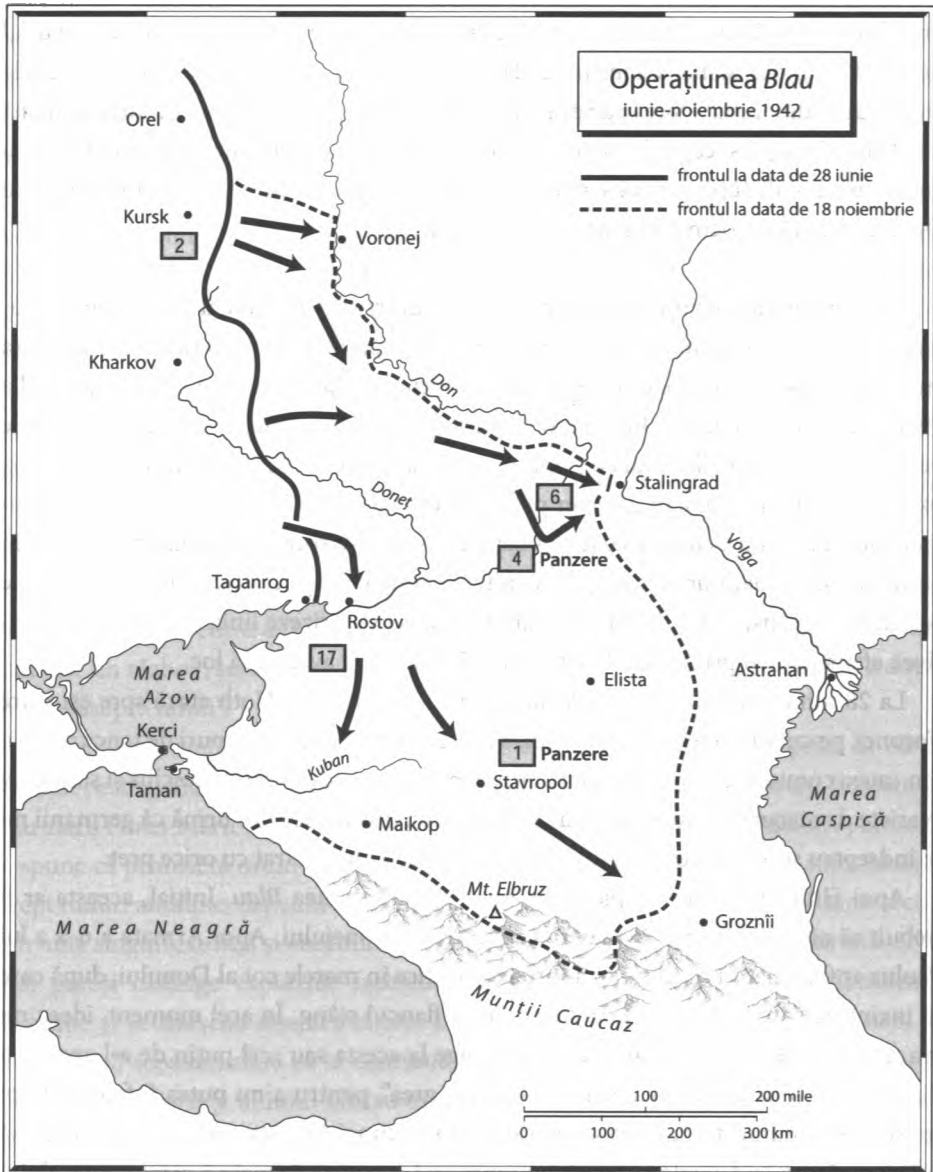
Bătălia pentru Sevastopol a durat între 2 iunie și 9 iulie, iar pierderile germane sunt, de asemenea, masive. „Am văzut cum mulți camarazi au fost uciși sub ochii mei”, scria un subofițer la sfârșit. „În mijlocul bătăliei am început să plâng ca un copil pentru unul dintre ei.” Când în sfârșit s-a terminat, Hitler, triumfător, îl promovează pe Manstein la gradul de feldmareșal. Dorea ca Sevastopolul să devină principala bază navală germană din Marea Neagră și capitala unei Crimei complet germanizate. Însă efortul uriaș de a lua Sevastopolul, după cum observa Manstein însuși, a redus forțele disponibile pentru Operațiunea *Blau* tocmai într-un moment critic.

Stalin primește, printr-un noroc chior, un avertisment detaliat în privința apropiatei ofensive germane în sudul Rusiei, însă îl respinge ca fiind o dezinformare, așa cum respinsese și informațiile legate de Operațiunea *Barbarossa* cu un an înainte. La 19 iunie, maiorul Joachim Reichel, ofițerul de stat-major german care ducea planurile pentru *Fall Blau*, este doborât cu avionul său Fieseler Storch în spatele liniilor sovietice. Însă Stalin, sigur că atacul german principal avea ca țintă Moscova, decide că documentele erau falsuri. Hitler este furios când i se spune despre acest dezastru survenit în domeniul informațiilor secrete și îi demite pe comandanții Corpului lui Reichel și pe cei de divizie. Însă atacurile preliminare menite să securizeze linia de pornire a ofensivei, aflate pentru prima fază la est de râul Doneț, deja avuseseră loc.

La 28 iunie, Armata a 2-a și Armata a 4-a Panzere a lui Hoth atacă spre est către Voronej, pe cursul superior al Donului. STAVKA trimite două corpuri de tancuri, însă, din cauza comunicațiilor radio deficitare, acestea se învârt în câmp deschis și sunt grav avariate de atacurile avioanelor Stuka. Stalin, convins în cele din urmă că germanii nu se îndreptau spre Moscova, dă ordin ca Voronejul să fie păstrat cu orice preț.

Apoi Hitler intervine în planurile pentru Operațiunea *Blau*. Inițial, aceasta ar fi trebuit să aibă trei etape. Prima era capturarea Voronejului. Apoi Armata a 6-a a lui Paulus ar fi urmat să încercuiască forțele sovietice în marele cot al Donului, după care să înainteze spre Stalingrad pentru a proteja flancul stâng. În acel moment, ideea nu era neapărat de a cuceri orașul, ci de a ajunge la acesta sau „cel puțin de a-l avea la o distanță convenabilă pentru artileria noastră grea”, pentru a nu putea fi folosit drept centru de comunicații sau depozit logistic. Doar atunci Armata a 4-a Panzere urma să se întoarcă spre sud, pentru a face joncțiunea cu Grupul de Armate A al feldmareșalului

List, sprijinindu-l în atacul acestuia din Caucaz. Însă nerăbdarea lui Hitler îl determină să decidă că un singur corp de panzere era suficient pentru a duce la bun sfârșit bătălia de la Voronej. Restul armatei de panzere a lui Hoth trebuia să meargă spre sud. Însă Corpul lăsat la Voronej nu avea puterea de a copleși apărarea îndârjită. Armata Roșie a arătat cât de încăpățanată putea să fie când germanii își pierdeau, în luptele stradale din oraș, avantajul manevrelor cu blindate, susținute de superioritatea aeriană.



Hitler respinge temerile generalilor săi și, la început, se părea că *Blau* va fi triumfătoare. Armatele germane înaintează cu mare viteză, spre bucuria uriașă a comandanților de panzere. În căldura verii, pământul era uscat și înaintarea spre sud-est se făcea ușor. „Cât vezi cu ochii“, scria un corespondent de război, „vehicule blindate și semișenilate înaintează prin stepă. Steagurile flutură în aerul strălucitor al amiezii“. Într-o zi s-au înregistrat temperaturi chiar și de „53 de grade la soare“. Singurele lor frustrări erau că nu aveau suficiente vehicule și că trebuiau să se oprească frecvent din cauza lipsei de combustibil.

În încercarea de a încetini înaintarea germană, avioanele sovietice aruncă noaptea bombe incendiare pentru a da foc stepei. Germanii forțează înaintarea. Tancurile îngropate ale Armatei Roșii se camuflau, însă erau atacate pe flanc și distruse rapid. Infanteriștii sovietici, ascunși în maldăre de strujeni de porumb, încercau să riposteze, însă panzerele, pur și simplu, îi zdrobeau sub șenile. Trupele de panzere se opreau în sate cu căsuțe văruiți în alb și cu acoperiș de paie, pe care le jefuiau în căutare de ouă, lapte, miere și păsări. Cazacii antibolșevici care îi întâmpinau cu brațele deschise pe germani vedeau cum aceștia abuzează fără rușine de ospitalitatea lor. „Pentru localnici, venim ca eliberatori“, scria cu amărăciune un caporal, „îi eliberăm de ultimele lor boabe de porumb, de legume, ulei de gătit și așa mai departe.“

La 14 iulie, forțele din Grupurile de Armate A și B se întâlnesc la Millerovo, însă încercuirile uriașe la care se așteptase Hitler nu s-au produs. Un anumit realism pătrunsese în gândirea STAVKA după episodul intrândului Barvenkovo. Comandanții sovietici și-au retras armatele înainte să fie încercuiți. Ca rezultat, planul lui Hitler de a impresura și a distruge armatele sovietice la vest de râul Don nu s-au îndeplinit.

Rostov-pe-Don, poarta către Caucaz, cade la 23 iulie. Hitler dă ordin prompt ca Armata a 17-a să cucerească Batum, în timp ce Armatele 1 și a 4-a Panzere urmau să se îndrepte către câmpurile petrolifere din Maikop și Groznii, capitala Ceceniei. „Dacă nu cucerim Maikop și Groznii“, le spusese Hitler generalilor săi, „atunci trebuie să pun capăt războiului.“ Stalin, uluit să afle că previziunile sale în privința altei ofensive împotriva Moscovei fuseseră atât de eronate și realizând că Armata Roșie nu avea suficienți soldați în Caucaz, îl trimite pe Lavrenti Beria acolo, să bage frica în generalii săi.

Paulus primește acum ordin să cucerească Stalingradul cu Armata a 6-a, în timp ce flancul stâng de-a lungul Donului avea să fie protejat de Armata a 4-a română. Diviziile de infanterie ale lui Paulus mășăluiseră timp de șaisprezece zile fără odihnă, iar Corpul XXIV Panzere al lui Hoth, care gonise în sud, spre Caucaz, se întoarce acum să ajute la atacul asupra Stalingradului. Manstein este uimit să audă că Armata a 11-a, după ce cucerise Crimeea, urma să fie trimisă pentru o nouă ofensivă pe frontul de la Leningrad.

Din nou, Hitler nu reușea să își concentreze forțele în momentul în care încerca să pună mâna pe o nouă întindere uriașă de teritoriu.

La 28 iulie, Stalin emite Ordinul nr. 227 denumit *Ni shagu nazad* – Niciun pas înapoi –, întocmit de generalul-colonel Aleksandr Vasilevski. „Agitatorii și lașii trebuie distruși pe loc. Mentalitatea de retragere trebuie eliminată în mod hotărât. Comandanții de armată care au permis abandonarea intenționată a pozițiilor trebuie înlăturați și trimiși pentru a fi judecați imediat de către Tribunalul Militar.” În fiecare armată urmau să fie înființate grupuri de blocaj, pentru a-i împușca pe cei care se retrăgeau. Batalioanele de pedeapsă s-au întărit în acea lună cu 30 000 de prizonieri din gulag de până în patruzeci de ani, indiferent cât de slăbiți și subnutriți erau. În acel an, 352 560 de prizonieri din gulag, adică un sfert din populația acestuia, au murit.

Brutalitatea Ordinului nr. 227 duce la nedreptăți scandaloase atunci când generalii nerăbdători cer țapi ispășitori. Un comandant de divizie îi ordonă unui colonel al cărui regiment înaintase foarte lent să tragă în cineva. „Asta nu este adunare de sindicat”, spune generalul. „Asta este război.” Colonelul îl alege pe locotenentul Aleksandr Obodov, comandantul foarte admirat al companiei lor de obuziere. Comisarul de regiment și un căpitan din Detașamentul Special al NKVD îl arestează pe Obodov. „Tovarășe comisar, mereu am fost un soldat bun”, spune Obodov, nevenindu-i să creadă ce i se întâmplă. „Cei doi ofițeri care îl arestaseră s-au înfuriat și au început să tragă în el”, își amintește un prieten de-al lui. „Sașa încerca să îndepărteze gloanțele cu brațele ca și când ar fi fost muște. După a treia rafală, s-a prăbușit la pământ.”

Chiar înainte ca Armata a 6-a a lui Paulus să ajungă la marele cot al râului Don, Stalin organizase un Front Stalingrad și pregătise orașul de război. Dacă germanii treceau Volga, țara avea să fie ruptă în două. Linia de aprovizionare anglo-americană de peste Persia era amenințată, imediat după ce britanicii anulasera convoaiele către nordul Rusiei. Femeile și chiar și școlărițele sunt trimise să sape șanțuri antitanc și să ridice valuri de pământ pentru a proteja rezervoarele de petrol de lângă Volga. Divizia 10 Infanterie a NKVD sosise pentru a controla punctele de trecere peste Volga și a disciplina orașul tot mai cuprins de panică. Stalingradul era amenințat de Armata a 6-a a lui Paulus de la cotul Donului, dar și de Armata a 4-a Panzere a lui Hoth, trimisă pe neașteptate înapoi spre nord de Hitler pentru a accelera cucerirea orașului.

În zorii zilei de 21 august, infanteria din Corpul LI trece Donul în bărci de asalt. Este asigurat un cap de pod, sunt construite pontoane peste râu, iar în după-amiaza următoare Divizia 16 Panzere a generalul-locotenent Hans Hube începe să se deplaseze cu zgomot. Chiar înainte să răsară soarele, la 23 august, batalionul de avangardă de panzere al lui Hube, comandat de colonelul Hyazinth Graf Strachwitz, înaintază spre răsărit către Stalingrad, care se afla la doar șaizeci și cinci de kilometri în est. Stepă

Donului, o întindere de iarbă arsă, era tare ca piatra. Doar *balkas* sau vâlcelele reușeau să le mai încetinească înaintarea. Însă cartierul general al lui Hube se oprește brusc după ce primește un mesaj prin radio. Așteaptă cu motoarele oprite, apoi apare un avion Fieseler Storch, dă un ocol și aterizează lângă vehiculul de comandă al lui Hube. Generalul Wolfram Freiherr von Richthofen, comandantul brutal și chel al Flotei a 4-a Aeriene, vine spre el. Îi spune lui Hube că, la ordinul Cartierului General al Führerului, întreaga sa flotă aeriană urma să atace Stalingradul. „Folosește-te de noi azi!“ îi spune lui Hube. „O să fii susținut de 1 200 de avioane. Pentru mâine nu mai pot să îți garantez.“ Câteva ore mai târziu, echipajele germane de tancuri își flutură mâinile cu entuziasm când văd escadrilele compacte de avioane Heinkel 111, Junkers 88 și Stuka zburând deasupra capului lor către Stalingrad.

Acea zi de duminică, 23 august 1942, avea să fie una pe care locuitorii Stalingradului nu o vor uita niciodată. Fără să știe cât de aproape se aflau forțele germane, civilii ieșiseră la soare, la picnic pe Mamaev Kurgan, marea movilă funerară tătărească ce domina centrul unui oraș care se întindea pe mai bine de treizeci de kilometri de-a lungul curburii malului vestic al Volgăi. Difuzoarele de pe străzi încep să transmită avertismente de bombardament, însă oamenii fug la adăpost doar atunci când bateriile anti-aeriene încep să tragă.

Avioanele lui Richthofen inițiază un bombardament în valuri care acoperă orașul. „După-amiaza târziu“, scria el în jurnalul său, „a început asaltul meu de amploare de două zile asupra Stalingradului, cu efecte incendiare bune chiar de la început.“ Sunt lovite rezervoarele în care era păstrat petrolul, creând mingi de foc, apoi coloane uriașe de fum negru care se vedeau de la peste 150 de kilometri distanță. O mie de tone de bombe și bombe incendiare transformă orașul într-un infern. Blocurile înalte de locuințe, mândria orașului, sunt dărâmate și distruse. A fost cel mai concentrat asalt aerian din întregul Război din Est. Cu refugiații mărinind populația la aproximativ 600 000 de oameni, se estimează că aproximativ 40 000 au murit în primele două zile ale atacului aerian.

Divizia 16 Panzere a lui Hube întâmpină cu urale avioanele care se întorceau, iar avioanele Stuka își pornesc sirenele în semn de răspuns. Spre sfârșitul amiezii, batalionul de panzere al lui Strachwitz se apropia de Volga chiar în nordul orașului. Intră însă sub focurile bateriilor antiaeriene, cu tunurile lor de 37 mm coborâte acum pentru acțiune terestră. Tinerele care operau tunurile, multe dintre ele studente, luptă până când sunt ucise toate. Comandanții panzerelor sunt mișcați și tulburați când descoperă că apărătorii erau femei.

Germanii parcurseseră tot drumul dintre Don și Volga într-o singură zi, ceea ce părea o mare realizare. Ajunseseră acum la ceea ce considerau a fi granița cu Asia și

obiectivul ultim al lui Hitler, linia Arhangelsk-Astrahan. Mulți simțeau că războiul era ca și încheiat. Își fac poze triumfători unii altora lângă tancurile lor și pozează, de asemenea, norii de fum care se ridicau din Stalingrad. Un as de pe un avion de luptă Luftwaffe și copilul său, zărind panzerule de dedesubt, fac tonouri în semn de victorie.

Un comandant care stătea pe panzerul său pe țărmul vestic înalt al Volgăi se uită peste râu prin binoclu. „Am privit peste stepa uriașă către Asia și am fost copleșit“, își amintește el. „Însă nu am apucat să mă gândesc prea mult la asta, întrucât trebuia să atacăm altă baterie antiaeriană care începuse să tragă în noi.“ Curajul tinerelor femei devine subiect de legendă. „Acea a fost prima pagină a apărării de la Stalingrad“, scria Vasili Grossman, care aude relatări directe curând după aceea.

În acea vară de criză pentru Marea Alianță, Churchill decide că trebuia să îl viziteze pe Stalin ca să îi explice față în față motivele pentru care suspendase convoaiele și de ce al doilea front nu putea fi deschis atunci. În același timp avea de îndurat critici dure acasă după căderea Tobruk-ului și pierderile grele din Bătălia Atlanticului. Astfel că Churchill nu era chiar în cea mai bună stare de spirit pentru o serie de întâlniri dure cu Stalin.

Zboară de la Cairo, prin Teheran, către Moscova, unde ajunge la 12 august. Interpretul lui Stalin îl vede pe Churchill inspectând garda de onoare cu bărbia ridicată, privind „intens către fiecare soldat, ca și când ar fi cântărit avântul luptătorilor sovietici“. Era prima dată când acel antibolșevic convins pune piciorul pe pământul lor. Era însoțit de Averell Harriman, care îl reprezenta pe Roosevelt la discuții, însă acesta este nevoit să urce în prima mașină singur cu durul Molotov.

Churchill și Harriman sunt duși în acea seară în apartamentul mohorât și auster al lui Stalin de la Kremlin. Prim-ministrul britanic întreabă despre situația militară. Cu asta îi făcea jocul lui Stalin. Acesta descrie cu acuratețe evenimentele foarte periculoase care aveau loc în sud, chiar înainte ca Churchill să trebuiască să explice de ce era necesară amânarea celui de-al doilea front.

Churchill începe prin a descrie marea concentrare de forțe din Regatul Unit. Apoi vorbește despre ofensiva de bombardamente strategice cu raiduri masive asupra orașelor Lübeck și Köln, știind că asta îi mai potolea lui Stalin setea de răzbunare. Churchill încearcă să-l convingă că forțele germane din Franța erau prea puternice ca Alianții să lanseze o operațiune peste Canalul Mânecii înainte de 1943. Stalin protestează vehement și „contestă cifrele pe care le citase Churchill în privința dimensiunii forțelor germane din Europa de Vest“. Apoi spune cu dispreț că „cei care nu sunt dispuși să își asume riscuri nu vor câștiga vreodată un război“.

Sperând să potolească furia lui Stalin, Churchill conturează apoi planuri pentru debarcări în Africa de Nord, pe care încerca să îl convingă pe Roosevelt să le accepte în

pofta împotrivirii generalului Marshall. Ia o foaie de hârtie și desenează un crocodil, pentru a ilustra ideea că ar trebui să atace „stomacul moale” al bestiei. Însă Stalin nu este satisfăcut de acest înlocuitor pentru al doilea front. Iar când Churchill menționează posibilitatea unei invazii în Balcani, Stalin simte imediat că adevăratul său scop era să împiedice ocuparea acestora de către Armata Roșie. Cu toate astea, întâlnirea se termină într-o atmosferă mai bună decât se așteptase Churchill.

Însă, în ziua următoare, felul aspru în care dictatorul sovietic condamnă perfidia Aliatilor și repetarea încăpățanată de către Molotov a tuturor acuzațiilor lui îl înfurie și îl deprimă atât de mult pe Churchill, încât Harriman trebuie să petreacă multe ore cu el, încercând să îl binedispună. La 14 august, Churchill dorește să întrerupă convorbirile și să evite banchetul pregătit în onoarea lui în acea seară. Ambasadorul britanic, Sir Archibald Clark Kerr, un excentric agreabil, abia reușește să îl facă să se răzgândească. Însă Churchill insistă să participe îmbrăcat în „costumul de sirenă”, o salopetă pe care Clark Kerr o compară cu o hăinuță de copil, în timp ce toți funcționarii și generalii sovietici aveau să fie îmbrăcați în uniformă de gală.

Cina din magnifica Sală Ecaterina durează până după miezul nopții, cu nouăsprezece feluri de mâncare și numeroase toasturi, cele mai multe inițiate de Stalin, care venea să ciocnească paharul. „Are un chip neplăcut de rece, viclean, de mort”, scria în jurnalul său generalul Sir Alan Brooke, „și de câte ori mă uit la el mi-l pot imagina trimițând oameni la pierzanie fără să se sinchisească. Pe de altă parte, sunt sigur că are o minte ageră și înțelege cu adevărat elementele esențiale ale unui război.”

Clark Kerr este nevoit ca a doua zi să își folosească din nou tot farmecul și puterea de convingere. Churchill este înfuriat de acuzațiile sovietice de lașitate adresate britanicilor. Însă, după terminarea întâlnirii, Stalin îl invită din nou în biroul lui, să ia cina. Atmosfera se schimbă curând, destinsă de alcool și de vizita fiicei lui Stalin, Svetlana. Stalin devine prietenos, se spun glume de ambele părți, iar Churchill îl vede brusc pe tiranul sovietic într-o lumină cu totul nouă. Se convinge că și l-a făcut prieten pe Stalin și pleacă a doua zi de la Moscova peste măsură de încântat de succesul său. Churchill, pentru care de obicei emoțiile erau mai reale decât faptele, nu reușise să observe că Stalin avea chiar mai mult succes ca Roosevelt când venea vorba de manipulat oamenii.

Acasă îl așteptau și mai multe vești rele. La 19 august, Departamentul de Operațiuni Întrunite, comandat de Lord Louis Mountbatten, organizase un raid important la Dieppe, pe coasta nordică a Franței. Operațiunea *Jubilee* este lansată cu doar 6 000 de oameni, dintre care majoritatea erau soldați canadieni. Printre aceștia se numărau și câteva formațiuni ale francezilor liberi și un batalion de rangeri americani. La primele ore, ramura nord-estică a forței de asalt intră într-un convoi german, iar acest lucru avertizează Wehrmachtul asupra atacului. Un distrugător și treizeci și trei de vase de

debarcare sunt scufundate. Toate tancurile aduse la țarm sunt distruse, iar infanteria canadiană este prinsă în capcană pe plajă de apărarea puternică și sârma ghimpată.

Raidul, care a costat peste 4 000 de victime, a fost sursa unor lecții dure și evidente. I-a convins pe Aliați că porturile apărate nu puteau fi cucerite de pe mare, că debarcările trebuiau precedate de bombardamente aeriene și navale masive și, lucrul cel mai important, că o invazie în nordul Franței nu trebuia organizată înainte de 1944. Din nou, Stalin avea să fie furios pentru amânarea a ceea ce el considera drept singurul al doilea front relevant. Însă dezastrul a creat și un avantaj major. Hitler credea că în curând putea să-și proclame Zidul Atlanticului ca fiind de nepătruns și că forțele sale din Franța puteau înfrânge ușor o invazie.

În Uniunea Sovietică, vestea raidului de la Dieppe naște speranța că acela însemna deschiderea celui de-al doilea front, însă optimismul avea să se transforme în curând într-o dezamăgire amară. Operațiunea era văzută de ruși drept o concesie nesemnificativă, care să amelioreze imaginea Aliaților în ochii opiniei publice internaționale. Al doilea front devine în propaganda sovietică o armă cu două tăișuri, atât un simbol al speranței pentru populație în general, cât și o metodă de a-i umili pe britanici și pe americani. Soldații Armatei Roșii sunt și mai cinici. Când deschideau cutiile de șuncă Spam primite prin varianta americană a Legii pentru împrumut și închiriere (pe care ei le numeau *tușonka* – sau carne fiartă), spuneau „Să deschidem al doilea front”.

Spre deosebire de cel al camarazilor lor din sudul Rusiei, moralul forțelor germane din jurul Leningradului nu era foarte ridicat. Eșecul lor de a strangula „orașul de frunte al bolșevismului” îi chinuia profund. Duritatea iernii fusese înlocuită cu disconfortul mlaștinilor și roiurilor de țânțari.

Pe de altă parte, apărătorii sovietici erau recunoscători că supraviețuiseră foametei acelei ierni teribile, care ucisese aproape un milion de oameni. Se fac eforturi considerabile pentru curățarea orașului și eliminarea gunoaielor acumulate, care amenințau cu izbucnirea unei epidemii. Populația este pusă la treabă și plantează varză pe fiecare colț de pământ liber, inclusiv pe tot Câmpul lui Marte. Sovietul Leningradului pretinde că în primăvara lui 1942 în oraș și în jurul acestuia au fost cultivate 12 500 de hectare de legume. Pentru a împiedica o altă foamete în iarna următoare, reîncepe evacuarea civililor peste lacul Ladoga și mai bine de jumătate de milion de oameni părăsesc orașul, fiind înlocuiți de soldați primiți ca întăriri. Printre alte pregătiri se numără acumularea de provizii și construirea unei conducte de combustibil pe fundul lacului Ladoga.

La 9 august, într-o mare acțiune destinată întăririi moralului, Simfonia a Șaptea (Leningrad) a lui Șostakovici este cântată în oraș și difuzată în întreaga lume. Artileria germană încearcă să întrerupă spectacolul, însă focul bateriilor sovietice o reduce la tăcere, spre bucuria localnicilor. De asemenea, aceștia erau fericiți că atacurile neîncetate

ale Luftwaffe asupra ambarcațiunilor care traversau lacul Ladoga sunt reduse prin distrugerea a 160 de avioane germane.

Serviciile de informații sovietice știau că germanii conduși de feldmareșalul von Manstein, cu Armata a 11-a proaspăt sosită, urmau să lanseze un puternic atac. Într-o operațiune ce purta numele de cod *Nordlicht*, Hitler îi dă ordin lui Manstein să zdrobească orașul și să facă joncțiunea cu forțele finlandeze. Pentru a întrerupe atacul, Stalin dă ordin Fronturilor Leningrad și Volhov să facă încă o încercare de a zdrobi forțele germane, care ajunseseră până pe malul sudic al lacului Ladoga și, astfel, să întrerupă asediul. Această acțiune purta numele de Ofensiva *Siniavino* și a început la 19 august.

Un tânăr soldat din Armata Roșie descrie într-o scrisoare trimisă acasă primul său atac din zori. „Aerul s-a umplut de șuieratul, tunetele și urletele șrapnelelor, pământul se cutremura, fumul învăluia câmpul de luptă. Ne-am târât fără să ne oprim. Înainte, tot înainte, altfel muream. O bucată de șrapnel mi-a tăiat buza, sângele mi-a acoperit fața, nenumărate bucăți de șrapnel cădeau de sus ca grindina, arzându-ne mâinile. Mitraliera noastră deja era la lucru, focurile s-au întetit, nici nu puteai să ridici capul. Un tranșeu mic era singura noastră protecție în fața schijelor. Am încercat să înaintăm cât de repede puteam, ca să ieșim din zona de foc. Avioanele au început să huruie pe deasupra. A început bombardamentul. Nu îmi aduc aminte cât a durat acel iad. Se zvonea că apăruseră blindatele germane. Ne-am speriat, dar s-a dovedit că vehiculele erau propriile noastre tancuri, care treceau peste gardurile de sârmă ghimpată. Curând am ajuns la aceste garduri și am fost întâmpinați cu focuri teribile. Acolo am văzut pentru prima dată un soldat ucis, zăcea fără cap de-a lungul șanțului, blocându-ne drumul. Abia atunci mi-a trecut prin minte că și eu aș putea fi ucis. Am sărit peste bărbatul mort. Am lăsat în urmă infernul focurilor. În fața noastră se afla o tranșee antitanc. De undeva din lateral huruiau pistoalele mitralieră. Am alergat, ne-am aplecat. Au fost două sau trei explozii. «Grăbiți-vă, aruncă grenade», a strigat Pucikov. Am alergat și mai repede. Doi mitraliori morți rămăseseră lângă un buștean ca și când ar fi încercat să se cațere pe el și ne stăteau în drum. Am părăsit tranșeea, am alergat peste un spațiu deschis și am sărit în (altă tranșee). Un ofițer german mort zăcea pe fundul ei, cu fața în noroi. Acolo era pustiu și tăcere. Nu voi uita niciodată acest coridor lung de pământ, cu un perete luminat de soare. Gloanțele șuierau peste tot. Nu știam unde erau germanii, erau și în spatele, și în fața noastră. Unul dintre mitraliori a sărit în sus să vadă, însă a fost ucis pe loc de un lunetist. A căzut cu capul aplecat pe piept, ca și când ar fi fost pe gânduri.”

Pierderile sovietice au fost grele – 114 000 de victime, dintre care 40 000 de morți – însă, spre furia lui Hitler, această lovitură preventivă i-a distrus complet lui Manstein operațiunea.

Încă obsedat de câmpurile petrolifere din Caucaz și de orașul care purta numele lui Stalin, Hitler era sigur că „rușii erau terminați”, chiar dacă fuseseră luați mult mai puțini prizonieri decât se așteptaseră. Stabilit în noul său Cartier General, care purta numele de cod Werwolf, lângă Vinnița în Ucraina, era chinuit de muște și țânțari și devine tot mai agitat în căldura dogoritoare. Începe să vadă mai mult simboluri ale victoriei decât realitatea militară. La 12 august îi spunea ambasadorului italian că bătălia de la Stalingrad va decide rezultatul războiului. La 21 august, vânătorii de munte germani escaladează muntele Elbrus, înalt de 5 600 de metri, cel mai mare vârf din Caucaz, ca să arboreze „steagul de luptă al Reichului”. Trei zile mai târziu, vestea că avangarda de panzere a lui Paulus ajunsese la Volga îi ridică și mai mult moralul Führerului. Însă, la 31 august, acesta se enfurie când feldmareșalul List, comandantul suprem al Grupului de Armate A din Caucaz, îi spune că soldații săi erau la capătul puterilor și se confruntau cu o rezistență mult mai mare decât se așteptaseră. Fără să îl creadă pe List, dă ordin pentru un atac în Astrahan și pentru cucerirea liniei coastei de vest a Mării Caspice. Pur și simplu, refuza să accepte că forțele sale nu erau suficiente pentru o astfel de misiune și nu aveau destul combustibil, nici muniție sau provizii.

Soldații germani din Stalingrad, pe de altă parte, rămân foarte optimiști. Se gândeau că în curând orașul avea să cadă în mâinile lor, apoi se vor întoarce acasă. „Oricum, nu vom avea cartiere generale în Rusia la iarnă”, scria un soldat din Divizia 389 Infanterie, „căci divizia noastră a refuzat îmbrăcăminte de iarnă. Ar trebui, cu voia lui Dumnezeu, să vă revăd anul ăsta, dragii mei.” „Să sperăm că operațiunea nu va dura prea mult”, remarcă un fruntaș motociclist de recunoaștere din Divizia 16 Panzere după ce comentează că femeile-soldați sovietice pe care le prinseseră erau atât de urâte că abia te puteai uita la fața lor.

Cartierul general al Armatei a 6-a devine tot mai neliniștit în privința liniilor lungi de aprovizionare care se întindeau peste râul Don, pe sute de kilometri. Noaptea, nota Richthofen în jurnalul său, deveniseră brusc „foarte răcoroase”. Iarna nu era departe. Ofițerii de stat-major mai erau preocupați și în privința armatelor românești, italiene și maghiare slabe care păzeau malul drept al Donului, în ariergarda lor. Contraatacurile Armatei Roșii le împinseseră înapoi în mai multe locuri pentru a cuceri capetele de pod de peste râu, care ulterior aveau să joace un rol vital.

Ofițerii serviciilor de informații sovietice strângeau deja toate materialele pe care le puteau aduna despre acești aliați ai naziștilor. Mulți soldați italieni fuseseră aduși cu forța pe front, unii chiar „în lanțuri”. Rușii mai descoperă că soldaților români ofițerii lor le promisese „după război pământ în Transilvania și Ucraina”. Însă soldații primeau o soldă foarte mică, de doar șaiszeci de lei pe lună, iar rațiile lor constau în jumătate de cutie de mâncare caldă pe zi și 300-400 de grame de pâine. Îi urau pe membrii

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Gărzii de Fier din rândurile lor, care acționau ca spioni. Demoralizarea Armatelor a 3-a și a 4-a române este analizată cu atenție la Moscova.

Soarta fronturilor de la Stalingrad, din Caucaz și din Egipt era similară. Un Wehrmacht mult prea extins, care se baza excesiv pe aliați slabi, era sortit să își piardă marele avantaj al *Bewegungskrieg* – război de mișcare. Acea eră se terminase, întrucât germanii sfârșiseră prin a-și pierde inițiativa. Cartierul General al Führerului, la fel ca Rommel în Africa de Nord, nu mai putea cere imposibilul de la soldații epuizați și de la liniile de aprovizionare prea lungi. Hitler începe să realizeze că atinsese punctul maxim al extinderii celui de-Al Treilea Reich. Și devine și mai hotărât să nu le permită generalilor săi să se retragă.

Ripostă în Pacific

IULIE 1942-IANUARIE 1943

Ca urmare a deciziei din iulie 1942 de a amâna o invazie dincolo de Canal și de a debarca în schimb în Africa de Nord franceză, amiralul King prinsese ocazia de a întări Pacificul. Pe cât posibil, intenționa să țină războiul împotriva Japoniei sub controlul Marinei Americane, folosind Corpul de Pușcași Marini americani pentru a lansa operațiuni amfibii. Între timp, Armata Terestră americană plănuiește să trimită aproape 300 000 de soldați în regiune, din care cei mai mulți se vor afla sub comanda generalului Douglas MacArthur, de la Cartierul General pentru Pacificul de Sud-Vest din Australia. King nu împărtășește admirația opiniei publice americane pentru MacArthur și, de fapt, îl urăște. Chiar și fostul protejat al lui MacArthur, generalul Eisenhower, regretă că MacArthur fusese evacuat din Filipine.

MacArthur se instalează ca un vicerege militar, cu o curte de ofițeri de stat-major lingușitori, cunoscuți sub numele de „gașca de la Bataan”. Spre deosebire de modestul amiral Nimitz, MacArthur, cu frumusețea sa virilă, era un maestru al relațiilor cu publicul, căruia îi plăcea să fie fotografiat fumându-și pipa din știulete de porumb și uitându-se spre orizontul Pacificului. Nu dădea prea mare atenție dorințelor comandanților săi politici, care erau democrați. Îl disprețuia pe Roosevelt și, în 1944, ia serios în calcul posibilitatea de a candida împotriva lui la alegerile prezidențiale. Liderii republicani doreau ca MacArthur, înverșunat om de dreapta, să fie numit comandant suprem atât peste Armata Terestră, cât și peste Marină. Ideea unui general atât de autocrat, care să intervină în strategia navală, îl îngrozește pe amiralul King.

La instigarea lui Roosevelt, Extremul Orient fusese împărțit în două zone de responsabilitate. Britanicii trebuiau să se ocupe de China-Birmania-India, cunoscute drept CBI, chiar dacă China reprezenta un punct de interes esențialmente american. Americanii trebuiau să controleze operațiunile din Pacific și din Marea Chinei de Sud și să garanteze apărarea Australiei și Noii Zeelande. Guvernele celor două dominioane erau departe de a fi mulțumite de un aranjament în care nu aveau niciun cuvânt de spus cu privire la strategie, deoarece șefii reuiniți ai Statelor-Majore de la Washington

nu aveau nici cea mai mică intenție de a complica operațiunile cu datoria de a se consulta cu aliații. În aprilie 1942, înființaseră Consiliul de Război al Pacificului, format din reprezentanții statelor interesate, dar acest organism exista doar pentru a le permite chinezilor, olandezilor, australienilor și altora „să se descarce” și nimic mai mult.

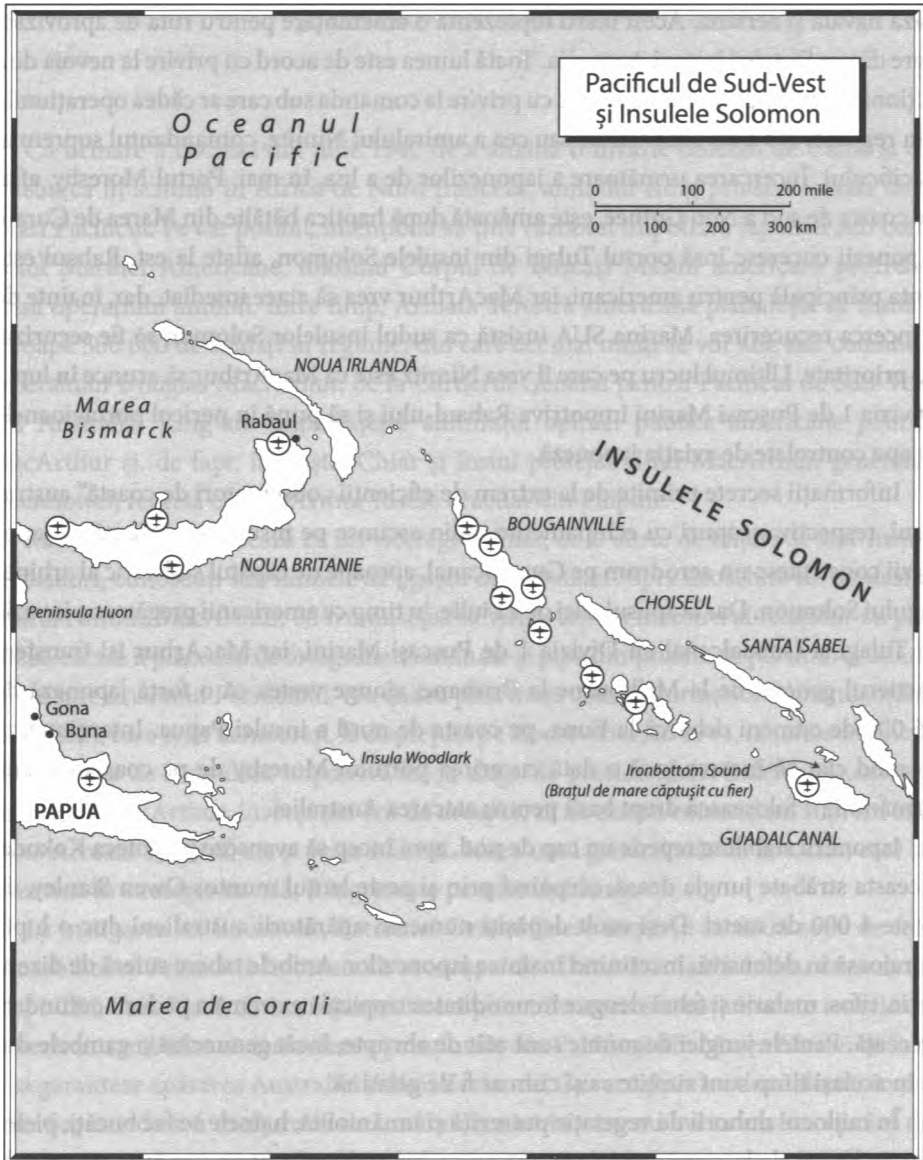
Australia fusese prioritatea absolută a apărării încă din ianuarie, când japonezii cuceriseră Rabaul, de pe insula Noua Britanie, și îl transformaseră într-o importantă bază navală și aeriană. Acest lucru reprezenta o amenințare pentru ruta de aprovizionare dintre Statele Unite și Australia. Toată lumea este de acord cu privire la nevoia de a acționa, dar o dispută inutilă are loc cu privire la comanda sub care ar cădea operațiunile din regiune: cea a lui MacArthur sau cea a amiralului Nimitz, comandantul suprem al Pacificului. Încercarea următoare a japonezilor de a lua, în mai, Portul Moresby, aflat pe coasta de sud a Noii Guinee, este amânată după haotica bătălie din Marea de Corali. Japonezii cuceresc însă portul Tulagi din insulele Solomon, aflate la est. Rabaul este ținta principală pentru americani, iar MacArthur vrea să atace imediat, dar, înainte de a încerca recucerirea, Marina SUA insistă ca sudul insulelor Solomon să fie securizat cu prioritate. Ultimul lucru pe care îl vrea Nimitz este ca MacArthur să arunce în luptă Divizia 1 de Pușcași Marini împotriva Rabaul-ului și să pună în pericol portavioanele în ape controlate de aviația japoneză.

Informații secrete primite de la extrem de eficienții „observatori de coastă” australieni, respectiv, grupuri cu echipamente radio ascunse pe insule, avertizează că japonezii construiesc un aerodrom pe Guadalcanal, aproape de capătul sud-estic al arhipelagului Solomon. Dar la apusul zilei de 21 iulie, în timp ce americanii pregătesc o invazie în Tulagi și Guadalcanal cu Divizia 1 de Pușcași Marini, iar MacArthur își transferă cartierul general de la Melbourne la Brisbane, ajunge vestea că o forță japoneză de 16 000 de oameni debarcă la Buna, pe coasta de nord a insulei Papua. Intenționează în mod clar să încerce încă o dată cucerirea portului Moresby de pe coasta de sud, urmând să-l folosească drept bază pentru atacarea Australiei.

Japonezii stabilesc repede un cap de pod, apoi încep să avanseze pe poteca Kokoda. Aceasta străbate jungla deasă, șerpuind prin și peste lanțul muntos Owen Stanley, de peste 4 000 de metri. Deși mult depășiți numeric, apărătorii australieni duc o luptă curajoasă în defensivă, încetinind înaintea japonezilor. Ambele tabere suferă de dizenterie, tifos, malarie și febră dengue în umiditatea tropicală extremă a pădurii cufundate în ceață. Pantele junglei de munte sunt atât de abrupte, încât genunchii și gamba lor și în același timp sunt simțite ca și cum ar fi de gelatină.

În mijlocul duhului de vegetație putrezită și înămolită, hainele se fac bucăți, pielea este infectată de la ciupiturile de insecte și ambele tabere sunt pe jumătate moarte de

foame din cauza dificultăților de aprovizionare. Proviiziile parașutate pentru australieni cad prea departe și doar câteva containere sunt recuperate. Ambele tabere folosesc localnici papuași ca hamali care duc provizii și muniție pe pari sau ca brancardieri pentru răniți. Pe pantele abrupte și noroioase ale muntelui, este o sarcină epuizantă. Cei 10 000 de papuași care îi sprijină pe australieni sunt în general bine tratați, dar cei obligați să muncească pentru japonezi o duc foarte rău.





(sus) Nava USS Shaw explodează în timpul atacului japonez de la Pearl Harbor, 7 decembrie 1941. (Getty)

(jos) Hitler declară război Statelor Unite în fața Reichstagului, la Opera Kroll, 11 decembrie 1941. (Bundesarchiv)





(*stânga sus*) Contraofensiva sovietică de lângă Moscova, decembrie 1941. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

(*stânga jos*) Serviciile de aprovizionare germane reduse la căruțe țărănești trase de cai, decembrie 1941. (TopFoto)

(*dreapta sus*) O infirmieră bandajează un soldat sovietic rănit. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

(*dreapta centru*) Efectele foametei: trei fotografii pentru actul de identitate ale Ninei Petrova din Leningrad, în mai 1941, mai 1942, octombrie 1942. (Muzeul de Istorie din St. Petersburg)

(*dreapta jos*) Civili evacuați din Leningrad pe „drumul gheții“ peste lacul Ladoga, aprilie 1942. (Rafael Mazalev)



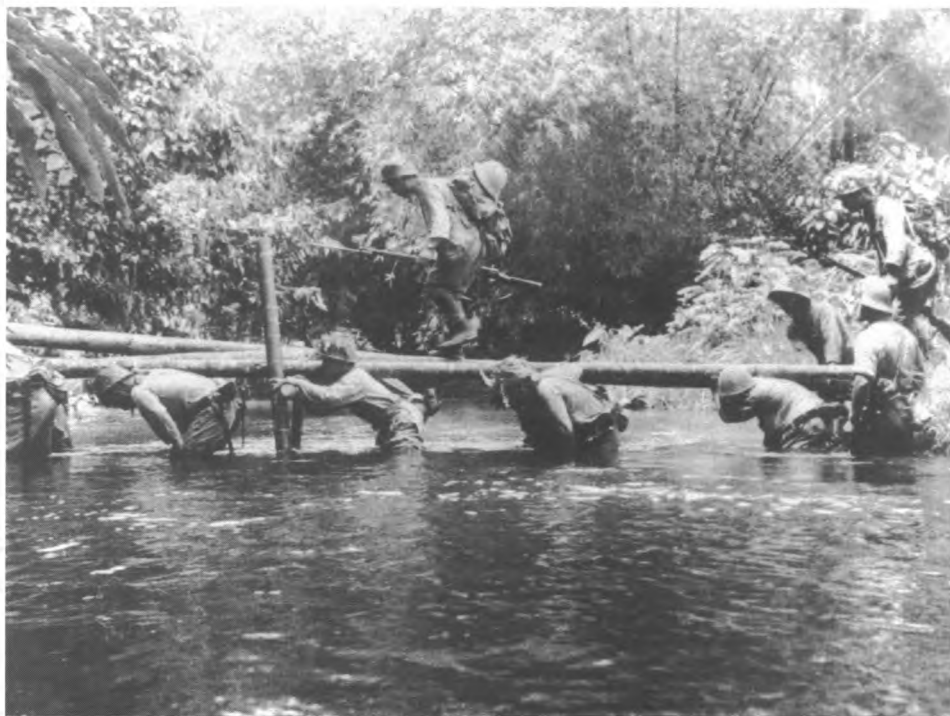


(stânga sus) Rommel, în nordul Africii; fotografie făcută de Heinrich Hoffmann, fotograf personal al lui Hitler și angajator al Evei Braun. (Getty)

(stânga jos) Japonezii înaintază în Birmania, cu soldați acționând ca sprijin pentru poduri. (Ullstein/TopFoto)

(dreapta sus) Soldații japonezi sărbătoresc victoria la Corregidor, la gura Golfului Manila, pe 6 mai 1942. (Getty)

(dreapta jos) Ofițeri germani relaxându-se într-o cafenea pe Champs-Élysées, în Paris. (Corbis)







(sus) Infanterie germană la Stalingrad. (Art Archive)

(jos) Pușcași marini americani atacă atolul Tarawa din Insulele Gilbert, 19 noiembrie 1943. (Getty)





(sus) Prizonier dintr-un lagăr de concentrare german legat de un gard de sârmă ghimpată înainte de a fi executat. (Bildarchiv)



(dreapta) HMS Belfast într-un convoi din Oceanul Arctic, noiembrie 1943. (Muzeul Imperial al Războiului)

(jos) Mobilizarea de război a industriei sovietice. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)





(sus) Detașament al cavaleriei japoneze în China. (Ullstein/TopFoto)

(jos) Hamburg, după raidurile cu bombe incendiare de la sfârșitul lui iulie 1943. (Getty)



Luptele sunt crâncene. Soldații japonezi, având cuie de oțel la bocanci, se ascund în copaci pentru a-i ținti pe australieni din spate. Mulți se prefac morți și se ascund printre cadavre până au șansa să-i împuste pe inamici pe la spate. Soldații australieni învață repede să străpungă cu baioneta orice cadavru pentru a se asigura. De asemenea, le face o plăcere răutăcioasă să contamineze orice resturi de mâncare lăsate în urma retragerii, tăind cutiile de conserve și împrăștiind rămășițele în noroi. Știu că japonezii sunt și mai disperați decât ei și ar mânca orice, indiferent de consecințele pentru stomac.

MacArthur, care este scandalos de prost informat, devine convins că soldații australieni îi depășesc numeric pe cei japonezi, dar nu doresc să lupte. În realitate, sprijiniți de genștii armatei americane, australienii reușesc, în ciuda condițiilor îngrozitoare, să își epuizeze inamicul pe parcursul următoarelor câteva luni și să îl țină în loc în fața portului Moresby. O altă forță australiană, mai puternică, îi înfrânge între timp pe japonezii care debarcă în Milne Bay, în punctul cel mai estic din Papua.

La 6 august, ascunse de nori și de ploaia torențială, cele optzeci și două de vase ale Grupului de Luptă 61 se apropie de insulele Guadalcanal și Tulagi. Cei 19 000 de pușcași marini se îndeletnicesc cu verificarea armelor, ascuțirea baionetelor și înnegrirea cântărilor puștilor. Nu prea se aud glumele și insultele lor prietenești. În zorii zilei următoare, când pușcașii împovărați coboară pe plasele de frânghie în vasele de debarcare, tunurile de pe navele lor de escortă deschid focul. Aparatele de zbor de pe portavioane trec pe deasupra capetelor pentru a ataca pozițiile japoneze. La scurt timp, vasele de debarcare ajung pe plaje și pușcașii marini se dispersează pe sub cocotieri. Flota de invazie americană reușește să îi ia ape japonezi pe nepregătite și în Guadalcanal, și în Tulagi. Japonezii nu se așteptaseră ca americanii să riposteze atât de curând după toate înfrângerile pe care le suferiseră.

Luptele în Tulagi sunt aprige, dar, până în seara zilei următoare, Divizia 1 de Pușcași Marini întărită cucerește cele două insule. Viceamiralul Fletcher, care comandă forța operativă navală de acoperire a invaziei, este profund îngrijorat că cele trei portavioane ale sale ar putea fi atacate de avioane cu baza la sol sau lansate de pe portavioane. Spre furia și dezgustul contraamiralului Richmond K. Turner, comandantul forței amfibii, Fletcher insistă să navigheze spre casă cu portavioanele sale și vasele de escortă în cel mult patruzeci și opt de ore. Turner consideră decizia lui Fletcher ca fiind echivalentă cu o dezertare în fața inamicului.

În primele ore ale zilei de 9 august, forța de acoperire a lui Turner este surprinsă de o escadră puternică de crucișătoare japoneze care naviga dinspre Rabaul. Marina Imperială Japoneză știe că se bucură de un avantaj decisiv în acțiunile pe timp de noapte. Crucişătorul australian HMAS *Canberra* și trei crucișătoare plus un distrugător ale Marinei SUA sunt scufundate în ceva mai mult de o jumătate de oră. În total, 1 023

de marinari australieni și americani sunt uciși. Din fericire pentru Aliți, viceamiralul Mikawa Gunichi, temându-se de o lovitură aeriană în zori din partea portavioanelor americane, care atunci erau deja departe, se întoarce spre Rabaul. Turner continuă să debarce mai mult echipament pentru pușcașii marini la Guadalcanal, apoi trebuie să își ducă navele înapoi ca urmare a pierderilor grele din rândul navelor de escortă.

Pușcașii marini, foarte conștienți de situația periculoasă în care se află, nu pierd timpul și termină construirea aerodromului început de japonezi, pe care îl redenumesc Henderson Field. Acesta se află pe coasta de nord în Guadalcanal și este înconjurat de crânguri de cocotieri. Sunt bombardați cu regularitate cam în miezul fiecărei zile. Pușcașii numesc aceasta „momentul Tojo”. Crucişătoarele și distrugătoarele japoneze, care navighează în ceea ce, în urma scufundărilor, este numit „brațul de mare căptușit cu fier”, bombardează aerodromul în numeroase rânduri. La 15 august, nave americane se strecoară aducând combustibil și bombe pentru avioanele care trebuiau să aibă baza aici. Nouăsprezece avioane de vânătoare Wildcat și douăsprezece bombardiere în picaj, aduse cu un portavion, sosesc cinci zile mai târziu. Generalul-maior Alexander A. Vandegrift, comandantul Diviziei 1 Pușcași Marini, recunoaște că aproape a izbucnit în lacrimi de ușurare și bucurie când debarcă în siguranță. Sunt numiți Forța Aeriană *Cactus*, deoarece *Cactus* fusese numele de cod pentru Guadalcanal.

Noaptea de așteptare a inevitabilelor contraatacuri japoneze sunt cele mai rele. Zgomote bruște, de la crabi uriași de uscat, porci sălbatici din subarboret, țipete de păsări sau bufnetul înfundat al unei nuci de cocos care cade pe nisip, sunt suficiente pentru a speria o santinelă cât să tragă în întuneric. Zilele sunt petrecute cu întărirea apărării, chiar dacă mare parte din materiale se află încă la bordul transportoarelor pe care amiralul Turner se simțise obligat să le retragă după plecarea lui Fletcher și bătălia dezastruoasă din Ironbottom Sound¹.

Din fericire pentru pușcașii marini, japonezii subestimaseră teribil puterea acestora. În timpul nopții de 18 august, distrugătoare japoneze de la Rabaul debarcă Regimentul 28, comandat de colonelul Ichiki Kiyonao, la treizeci de kilometri est de Henderson Field. Imediat ce este informat de patrulare despre debarcarea lui, Vandegrift ordonă ca linia râului Ilu să fie apărată. În noaptea de 21 august, colonelul Ichiki le dă ordin oamenilor săi, în număr de circa o mie, să atace printr-o mlaștină de mangrove. Pușcașii de pe celălalt mal îi așteaptă.

În strălucirea mortală verde a rachetelor luminoase, ei îi masacrează pe atacatorii japonezi cu tiruri de mitralieră și tunuri antitanc trăgând cu mitralii. „Ne-a cuprins Febră”, scrie un pușcaș marin despre pofa lor de sânge. Doar câțiva pătrund, dar sunt

¹ „Brațul de mare căptușit cu fier” (n.red.)

repede împușcați sau ciopârțiți. Pușcașii lansează un atac pe flanc cu un batalion de rezervă. „Unii dintre japonezi s-au aruncat în canal și au înotat departe de crângul ororii”, continuă același soldat. „Erau ca niște lemingi. Nu puteau să vină înapoi. Capetele lor pluteau ca dopurile de plută la orizont. Pușcașii stăteau pe burtă în nisip și îi împușcau în cap.” Mai mult de 800 de japonezi dintr-o mie sunt omorâți. Vânătorii de suvenire fură de la cadavrele acoperite de muște orice ar fi putut face obiectul trocurilor mai târziu. Un pușcaș marin poreclit „Souvenirs” merge de la cadavru la cadavru cu o pereche de clești, deschide gura cu un șut și apoi scoate orice dinte de aur. Crocodilii se strâng repede și încep ospățul. Pușcașii, înghesuiți în gropile pentru tunuri, ascultă, cu sentimente amestecate, trosnetele venite din întuneric.

Colonelul Ichiki, care supraviețuiește atacului, comite *seppuku*, sinuciderea rituală.

La 23 august, japonezii trimit o altă forță de debarcare, de această dată cu o escortă puternică din Flota Combinată. Acest lucru duce la bătălia din insulele Solomon de Est. Portavioanelor amiralului Fletcher li se ordonă să se întoarcă. Avioanele sale atacă și scufundă portavionul mic *Ryujo* care însoțește o escadră de crucișătoare ce bombardează Henderson Field, dar Fletcher nu știe că portavioanele mari *Zuikaku* și *Shokaku* se află, de asemenea, în zonă. Japonezii își lansează aeronavele împotriva forței operative a lui Fletcher și îi avariază portavionul USS *Enterprise*, dar ei pierd nouăzeci de avioane, în timp ce americanii pierd doar douăzeci. Portavioanele din ambele tabere se retrag, dar piloții pușcașilor marini de pe Henderson Field și câteva avioane B-17 Fortress reușesc să atace forța de debarcare cu un succes neobișnuit, zdrobind principalul transport de trupe, scufundând un distrugător și avariind grav nava-amiral a contraamiralului Tanaka Raizo, *Jintsu*.

Cu Forța Aeriană *Cactus* dominând căile de atac pe mare în timpul zilei, japonezii pot aduce întăriri doar noaptea. Pierderile de avioane înseamnă că și americanii trebuie să aducă înlocuitori tot după căderea întunericului. Avioanele de vânătoare Wildcat depășite ale pușcașilor nu sunt pe măsura avioanelor Zero, dar tot reușesc să înregistreze un număr impresionant de avioane inamice doborâte. La sol, pușcașii lui Vandegrift o duc greu în tranșeele lor de la marginea junglei sau din crângurile de cocotieri. Bombardați constant de pe mare, mai trebuie să ducă din când în când și lupte cu grupuri mici de japonezi. Și, în fiecare noapte, un bombardier căruia îi spuneau „Mașina de Spălat Charlie” huruia pe deasupra ținându-i treji. În criză de muniție, japonezii încercau să îi provoace pe pușcași să își deconspire pozițiile noaptea, trosnind din două bucăți de bambus pentru a simula focul de pușcă. Apoi se strecurau în întuneric și săreau în tranșee sau în găurile pentru artilerie cu o macetă, lovind în toate părțile, după care săreau iar afară, sperând că, în confuzie, supraviețuitorii se vor uide unul pe altul.

Foamea abia dacă era păcălită cu proviziile de orez plin de viermi pe care le luaseră de la japonezi. Dar cei mai mari dușmani erau febrele tropicale, dizenteria și carnea care putrezea de la ulcerările tropicale agravate de umiditatea extremă. Curajul nu era inepuizabil. Câțiva oameni cedează sub tensiunea bombardamentelor, spre stângeneala camarazilor lor. „Toți se uitau în altă parte“, scrie același pușcaș, un fost cronicar sportiv, „ca niște milionari confrunțați cu priveliștea oribilă a unui membru al clubului împrumutând cinci dolari de la chelner.“

La sfârșitul lui august, amiralul Tanaka reușește să debarce, în ture de noapte făcute cu distrugătoare, o forță de 6 000 de oameni, comandați de generalul-maior Kawaguchi Kiyotake. Mutarea lor în Guadalcanal în loc de Papua ușurează presiunea asupra australienilor care apără portul Moresby. Forța principală este adusă acolo unde debarcase regimentul lui Ichiki, în timp ce o alta ajunge la vest de aerodromul Henderson. Kawaguchi este aproape la fel de arogant și lipsit de imaginație ca Ichiki. Fără să comande nicio operațiune de recunoaștere, el decide să lanseze un atac din sudul Henderson Field.

Imediat ce pornește, o forță de raid îi atacă baza și îi distruge artileria și echipamentele radio; apoi pușcașii urinează peste toate rezervele de hrană ale japonezilor. Forța lui Kawaguchi, neștiind de acest atac, orbecăie prin junglă, rătăcindu-se adesea. În sfârșit, în seara zilei de 12 septembrie, Kawaguchi începe asaltul pe creasta joasă aflată la sud de Henderson Field. Pușcașii marini, auzind că nu puteau conta pe ajutor din partea Marinei SUA după ce forța japoneză din Rabaul fusese întărită, se așteaptă la ce era mai rău. Dacă ar fi fost invadați, singura lor opțiune ar fi fost să se retragă pe dealuri și să ducă de acolo o luptă de gherilă. Și deja aveau foarte puțină hrană.

Bătălia de pe „creasta însăngerată“ îi costă pe pușcași o cincime din efective, dar japonezii își pierd aproape jumătate din oameni. Kawaguchi trebuie să se recunoască înfrânt atunci când celelalte forțe ale sale sunt, de asemenea, respinse. Supraviețuitorii trebuie să se retragă pe dealuri, unde ei și soldații rămași în viață din forța de atac eșuat al lui Ichiki, literalmente mor de foame, iar uniforme le putrezesc. Guadalcanal devine cunoscută în rândul forțelor japoneze drept „Insula Foametei“.

Amiralul Yamamoto este indignat când aude de eșec. Insulta la adresa armatelor japoneze trebuie să fie răzbunată, așa că sunt adunate forțe din toate direcțiile pentru a-i zdrobi pe apărătorii americani. Amiralul Turner se întoarce cu forța sa operativă la 18 septembrie pentru a debarca întăriri sub forma Regimentului 7 Pușcași Marini, dar portavionul USS *Wasp* este scufundat de un submarin japonez.

La 9 octombrie, o forță japoneză mult mai mare, comandată de generalul-locotenent Hyakutake Haruyoshi, este debarcată pe insulă. Dar două nopți mai târziu, Turner revine și debarcă Regimentul 164 din Divizia 23 Infanterie. Avusese inițial în

minte un alt plan: să prindă în ambuscadă ceea ce pușcașii numeau „Tokio Express”, navele de război japoneze care aduceau trupe și provizii în Guadalcanal. În acest caz era vorba de trei crucișătoare grele și opt distrugătoare. În acțiunea confuză de noapte care a urmat, cunoscută drept Bătălia de la Capul Esperance, japonezii pierd un crucișător greu și un distrugător, iar un alt crucișător greu este grav avariat. Americanii suferă stricăciuni importante doar la un crucișător. Moralul american crește, iar forța lui Turner debarcă în siguranță Regimentul 164 Infanterie și toate proviziile. Pușcașii se strecoară pe plajă pentru a fura unele din cutiile de provizii și pentru a face troc cu marinarii, folosind trofee luate de la japonezii morți. O sabie de samurai este schimbată pe trei duzini de batoane mari Hershey. Un steag cu „chiftea”, al soarelui care răsare, valorează o duzină. Pe parcursul următoarelor două nopți, cuirasatele japoneze navighează în Ironbottom Sound bombardând aerodromul, distrugând aproape jumătate din Forța Aeriană *Cactus* și scoțând din funcțiune pista pentru o săptămână. Dar o a doua pistă este în construcție, iar întăririle fuseseră de mare ajutor. Cea mai liniștitoare veste pentru Vandegrift este numirea viceamiralului Halsey drept comandant suprem al Pacificului de Sud. Halsey, foarte conștient că Guadalcanal devenise un loc de măsurare a puterilor între Japonia și Statele Unite, este pregătit să anuleze alte operațiuni pentru a concentra o forță maximă acolo unde era cel mai urgent necesară. Roosevelt are exact aceași idee.

Începe sezonul ploios, iar apa umple tranșeele și amplasamentele defensive ale artileriei. Nebărbierii, oamenii tremură, uzi până la piele, zile în șir. Prioritatea lor este păstrarea uscată a muniției. Forța lui Vandegrift reușește să respingă atacurile generalului Hyakutake, care nu sunt mai subtile decât precedentele. Pușcașii curățaseră boschetele și iarba *kunai* cu macetele pentru a crea câmpuri de foc în fața tranșeelor. Dar lupta pentru Guadalcanal devine tot mai mult o bătălie încinsă pe mare. O serie de atacuri de la sfârșitul lui octombrie până la sfârșitul lui noiembrie se transformă într-un război naval de uzură. Pierderile americane sunt mai grele la început, iar la mijlocul lui noiembrie înclășările, care au durat trei zile, se termină cu americanii pierzând două crucișătoare ușoare și șapte distrugătoare. Dar scufundă, la rândul lor, două cuirasate japoneze, un crucișător greu, trei distrugătoare și șapte nave de transport, în care pier 6 000 de militari trimiși pentru generalul Hyakutake. Până la începutul lui decembrie, Marina SUA controlează căile de acces la insulă.

În a doua săptămână a lui decembrie, Divizia 1 Pușcași Marini, epuizată, este evacuată la Melbourne pentru odihnă, unde este întâmpinată zgomotos de tinere femei și cu o Citare Prezidențială pe Unitate. Este înlocuită de Divizia 2 Pușcași Marini și Diviziile 23 și 25 Infanterie, devenite Corpul XIV, comandat de generalul-maior Alexander M. Patch. Pe parcursul următoarelor două luni, după lupte crâncene pentru

muntele Austen, aflat la sud de Henderson Field, distrugătoarele japoneze din ultimul „Tokio Express” îi evacuează pe cei 13 000 de soldați din forța de 36 000 de oameni a lui Hyakutake. Circa 15 000 din cei morți sucombaseră din cauza foamei. Japonezii se referă acum la Guadalcanal numind-o „Insula Morții”. Pentru americani, Guadalcanal se dovedește a fi prima din „pietrele de vad” care îi vor duce peste Pacific, spre Tokio.

Evenimentele de la Guadalcanal îi ajută, de asemenea, și pe australienii care apără Port Moresby. Neputând să își întărească sau să își reprovizioneze trupele, japonezii le ordonă acestora să se retragă spre Buna, pe coasta de nord din Papua, unde debarcaseră. Australienii se bucură, în sfârșit, de superioritate numerică atunci când Divizia 7 a lor se întoarce din Orientul Mijlociu. Pentru japonezii înfomețați și bolnavi, cu uniforme și bocancii în zdrențe, retragerea prin pădurea tropicală de munte este o experiență teribilă. Mulți nu supraviețuiesc. În înaintarea lor, australienii și americanii descoperă că japonezii mâncaseră carne de cadavre omenești.

Dar când australienii și americanii din Divizia 32 Infanterie iau cu asalt capul de pod de la Gona și Buna, acest lucru se dovedește o întreprindere periculoasă. Soldații japonezi construiseră buncăre genial camuflate în junglă, folosind trunchiurile dese ale cocotierilor, care erau impenerabile pentru gloanțele mitralierelor. La 21 noiembrie, după ce generalul MacArthur îi ordonase Diviziei 32 de Infanterie să „ia Buna azi, cu orice preț”, soldații săi suferă din această cauză. Le lipsesc armele grele, nu au mâncare și sunt bombardați în mod repetat de propria forță aeriană. Moralul lor era cum nu se poate mai scăzut.

Divizia 7 australiană care atacă Gona are o experiență la fel de sângeroasă. La 30 noiembrie, o parte din Divizia 32 reușește să se infiltreze noaptea în pozițiile japoneze strecurându-se prin iarba *kunai* înaltă și tăioasă. Dar bătălia pentru Buna și Gona continuă ca urmare a rezistenței japoneze disperate. Doar sosirea câtorva tancuri ușoare și a unor piese suplimentare de artilerie pentru a înfrunta buncărele japoneze le permite, în sfârșit, Aliaților să înainteze. Când, până la urmă, australienii cuceresc Gona, la 9 decembrie, își dau seama că japonezii își puseseră propriii morți aflați în descompunere pe post de saci de nisip în jurul pozițiilor lor.

De abia în ianuarie 1943 reușesc Divizia 32 și australienii să zdrobească și ultima rezistență din zona Buna. Apărătorii japonezi trăiseră cu ierburi sălbatice și rădăcini. Mulți muriseră de dizenterie provocată de amibe și de malarie ca urmare a malnutriției, iar puținii prizonieri luați sunt complet emaciați. MacArthur pretinde că a fost o „victorie copleșitoare”, apoi îi învinovățește pe comandanții australieni pentru că avusese nevoie de atât de mult timp. Dar atât bătălia de la Guadalcanal, cât și cea din Papua, care coincid cu campania de la Stalingrad, în condiții climatice foarte diferite, puseseră capăt mitului invincibilității japoneze. Ele reprezintă un punct de

cotitură psihologic în războiul din Pacific, chiar dacă bătălia navală de la Midway este adevăratul punct strategic de cotitură.

În Birmania, pe de altă parte, nu era imaginabil niciun punct de cotitură după retragerea de 1 800 de kilometri spre Assam. Pentru trupele aliate forțate să fugă înapoi în India, războiul din Europa putea la fel de bine să fie pe altă planetă, chiar dacă îi afecta direct prin reducerea întăririlor, a sprijinului aerian și a proviziilor solicitate. Churchill își dă seama că teatrul de război din Birmania nu este unul esențial în războiul împotriva Japoniei, cu excepția redeschiderii rutei spre China. Este interesat de recucerirea țării doar pentru a șterge umilința înfrângerii și pentru a restabili prestigiul foarte afectat al Marii Britanii.

Feldmareșalul Wavell, conștient că nu își poate ține trupele inactive prea mult timp, hotărăște o ofensivă limitată pentru a recuceri peninsula Mayu din golful Bengal și insula Akyab, aflată pe coastă la mai mult de optzeci de kilometri sud de frontieră. Prima ofensivă din Arakan are loc pe un teren constând în „delușoare abrupte acoperite cu junglă, câmpuri de orez și mlaștini“. Mlaștinile de mangrove și pârâiașele fac aproape de netrecut cea mai mare parte a fâșiei de coastă.

Această operațiune este văzută ca o lovitură preventivă pentru a împiedica o invadare de către japonezi a Indiei. Planul este ca Divizia 14 indiană să avanseze dinspre Cox's Bazaar în jos spre peninsula Mayu, în timp ce Brigada 6 Infanterie trebuie să debarce la gurile râului Mayu pentru a cuceri Akyab împreună cu aerodromul său japonez. În realitate, nu era disponibil niciun echipament de debarcare, ca urmare a Operațiunii *Torța* și a nevoilor americane din insulele Solomon. Generalul Noel Irwin, comandantul Armatei de Est, refuzase să se folosească de Corpul XV al lui Slim din antipatie personală, deoarece Slim îi eliberase din funcție pe un prieten al său în 1940, în Sudan. Este incredibil de bădăran față de Slim, iar când acesta se plânge, Irwin răspunde: „Nu pot fi bădăran. Sunt mai mare în grad“.

Înaintarea pe coastă este blocată de japonezi între Maungdaw și Buthidaung, iar ploile torențiale fac deplasarea și mai dificilă. Forța japoneză mai mică se retrage în decembrie. Divizia 14 indiană avansează atât în josul peninsulei Mayu, cât și pe partea de est a râului Mayu, spre Rathedaung. Dar japonezii aduseseră întăriri, care blochează acum peninsula la Donbaik și contraatacă lângă Rathedaung.

La fel ca americanii și australienii în alte părți, batalioanele indiene din peninsulă, acum întărite de Brigada 6 britanică, suferă pierderi grele din cauza japonezilor aflați în buncărele bine camuflate din jurul Donbaik-ului. În martie 1943, o ripostă japoneză peste râul Mayu amenință spatele poziției lor și îi forțează pe britanici să se retragă. O forță din Divizia 55 japoneză reușește chiar să captureze cartierul general al Brigăzii

6 și pe comandantul acesteia. În cele din urmă, trupele indiene și britanice epuizate, chinuite de malarie, se retrag în India. Pierderile lor, care numără 3 000 de oameni, sunt de două ori mai mari decât ale japonezilor. Disprețuitor, generalul Stilwell decide că britanicii erau la fel de ezitanți în a lupta cu japonezii ca naționaliștii lui Chiang Kai-shek.

La 17 ianuarie 1943, Marea Britanie și Statele Unite renunță oficial la orice drepturi din acordurile internaționale, care fuseseră impuse Chinei în „tratatele inegale” semnate după Războaiele Opiului și Rebeliunea Boxerilor. Această înțelegere, acceptată în silă de britanici, este o încercare de a ține China în război în timp ce principala ofensivă împotriva Japoniei se desfășoară în Pacific. Raidul lui Doolittle făcut asupra orașului Tokio în aprilie 1942 de pe portavionul USS *Hornet*, cu avioanele supraviețuitoare aterizând pe coasta chineză, provocase o ofensivă japoneză care distrusese un oraș și o bază aeriană naționalistă.

Stilwell, afectat, poate, de vina pe care o purta pentru dezastrul care dusesese la pierderea Mandalay-ului, devine obsedat de recucerirea Birmaniei. Planul lui pe termen lung, odată ce se redeschidea Drumul Birmaniei, era să reînarmeze și să reinstruiască forțele lui Chiang Kai-shek pentru a-i înfrânge pe japonezii din China. La 7 decembrie 1942, generalul Marshall, de la Washington, decide că singurul interes al Americii în reluarea nordului Birmaniei este redeschiderea rutei de aprovizionare, nu întărirea armatelor lui Chiang Kai-shek. El dorește doar „dezvoltarea rapidă a operațiunilor aeriene în afara Chinei”.

Marshall este impresionat de rapoartele foștilor *Tigri Zburători* ai lui Chennault, care devin după Pearl Harbor Forța a 14-a Aeriană a SUA. „Deja atacurile cu bombe, cu foarte puține pierderi americane”, adaugă el, „au făcut stricăciuni uriașe, în raport cu numărul de avioane implicate.” Chennault, scriindu-i direct lui Roosevelt, susținuse că ar putea distruge forța aeriană japoneză din China, ataca liniile de aprovizionare japoneze din Marea Chinei de Sud și chiar lansa raiduri asupra capitalei Tokio însăși. Chennault este convins că poate „obține căderea Japoniei”, la fel cum mareșalul de aviație Sir Arthur Harris din Marea Britanie crede că Comandamentul Aviației de Bombardament poate învinge de unul singur Germania. Deși Washingtonul nu dă crezare unui asemenea exces de optimism, o campanie aeriană cu baza în China pare o propunere mult mai încurajatoare decât speranțele lui Stilwell de a dezvolta mai târziu armatele chineze. Stilwell este indignat că este lăsat pe margine și intră în conflict cu Chennault. Marshall este nevoit să îi scrie o scrisoare dură în ianuarie 1943, presându-l să îl ajute pe Chennault, dar nu reușește mare lucru.

O ciocnire între firi contribuie, de asemenea, la lipsa unei strategii coerente în Pacific, cauzată aproape în întregime de fixația personală a generalului MacArthur

cu privire la Filipine și de încăpățânarea sa de a-și onora promisiunea că „mă voi întoarce”. Insistă asupra unei campanii prin Noua Guinee pentru a o curăța de resturile forțelor japoneze, apoi intenționează să se pregătească pentru invadarea Filipinelor. Cu strălucita manipulare a presei pe care o practică, MacArthur reușește să convingă opinia publică americană că marea sa datorie morală este să își elibereze aliatul semi-colonial de ororile ocupației japoneze.

Marina SUA, cu un plan mult mai practic, dorește să avanseze, dintr-un grup de insule în altul, spre Japonia, tăind aprovizionarea tuturor garnizoanelor și forțelor de ocupație îndepărtate ale acesteia. Incapabil să rezolve impasul cu MacArthur, șefii Statelor-Majore Reunite cad la un compromis prin așa-numita politică a axelor gemene, care urmează ambele linii de acțiune în același timp. Doar Statele Unite, cu producția lor uimitoare de nave și avioane, sunt capabile să facă față unei atât de mari dispersări de forțe.

Puterea crescândă în ritm rapid a Statelor Unite din Pacific nu îi ajută mult pe naționaliștii chinezi, iar politica celor două axe le acordă o importanță și mai redusă când este vorba de resurse. Pe de altă parte, cotitura marcantă a cursului războiului până la sfârșitul lui 1942, mai ales Guadalcanal, forțează Tokio să anuleze planurile pentru Ofensiva Gogo, în care Armata Expediționară Chineză trebuia să avanseze spre Sichuan și să distrugă guvernul naționalist din Chongqing.

Stalingrad

AUGUST-SEPTEMBRIE 1942

Stalin este furios să audă că forțele sovietice fuseseră împinse înapoi către periferia Stalingradului. „Ce se întâmplă cu ei?“, explodează el într-o convorbire telefonică purtată cu generalul Aleksandr Vasilevski, pe care îl trimisese pentru a raporta către STAVKA. „Nu-și dau seama că asta este o catastrofă nu doar pentru Stalingrad? O să ne pierdem și calea navigabilă principală, și petrolul!“ La fel ca forțele lui Paulus care amenințau nordul orașului, cele două corpuri de panzere ale lui Hoth înaintau rapid dinspre sud.

Vasili Grossman, primul corespondent care ajunge în orașul zdrobit de Luftwaffe, este la fel de alarmat ca toți ceilalți. „Acest război de la granița cu Kazahstanul, pe cursul inferior al Volgăi, dă senzația înfiorătoare a unui cuțit înfipt adânc.“ Pe când cerceta clădirile bombardate cu ferestre goale și tramvaiele arse de pe stradă, compara ruinele orașului cu „Pompeii cuprins de dezastru într-o zi când totul era înfloritor“.

La 25 august 1942, în Stalingrad este declarată stare de asediu. Divizia 10 Infanterie a NKVD organizează „batalioane de distrugere“ formate din muncitori bărbați și femei de la la Fabrica de Armament „Barrikadi“, de la Oțelăria „Octombrie Roșu“ și de la Fabrica de Tractoare „Zerjinski“. Înarmați rudimentar, aceștia sunt trimiși la acțiune împotriva Diviziei 16 Panzere, cu rezultate previzibile. Grupuri de blocaj formate din membri ai Komsomolului (Tineretul Comunist), cu arme automate, sunt postate în spatele lor pentru a opri orice încercare de retragere. În nord-vestul orașului, Armata 1 Gardă primește ordin să atace flancul Corpului XIV Panzere al generalului Gustav von Wietersheim, care aștepta întăriri și provizii. Planul era să se facă joncțiunea cu Armata a 62-a, care era împinsă înapoi în oraș, însă panzerele, susținute de avioanele lui Richthofen, împing Armata 1 Gardă înapoi în prima săptămână din septembrie.

Luftwaffe continuă să zdrobească orașul aflat deja în ruină. De asemenea, bombardează și distruge feriboturile, vapoarele cu zbaturi și ambarcațiunile mici care încercau să evacueze civilii de pe țărmul vestic peste Volga. Hitler, care era obsedat de anihilarea dușmanului bolșevic, dă noi instrucțiuni la 2 septembrie. „Führerul ordonă ca, la

intrarea în oraș, întreaga populație masculină să fie eliminată, deoarece Stalingradul, cu populația sa de comuniști convinși de un milion de oameni, este deosebit de periculos.“

Sentimentele soldaților germani erau foarte diverse, după cum indică scrisorile trimise acasă. Unii erau exaltați de victoria apropiată, alții se plâneau că, spre deosebire de Franța, acolo nu aveau ce să cumpere ca să trimită acasă. Soțiile lor cereau blănuri, mai ales astrahan. „Te rog, trimite-mi un cadou din Rusia, nu contează ce“, se ruga o soție. Cu raidurile RAF, veștile de acasă nu erau încurajatoare. Rudele se plâneau de alarmele tot mai dese. „Când o să se termine acest *Schweinerei* (porcărie-n.red.)?“ citea soldatul Müller într-o scrisoare. „Curând or să fie trimiși pe front și copii de șaisprezece ani.“ Iar prietena lui îi spunea că nu se mai ducea la Kino (cinematograf – n.trad.) întrucât i se părea „prea trist să vadă știrile cu vești de pe front“.

În seara de 7 septembrie, cu toate că înaintarea spre Stalingrad părea o reușită, Hitler are o criză de furie fără precedent. Generalul Alfred Jodl tocmai se întorsese la Cartierul General al Führerului de la Vinnîța dintr-o vizită la feldmareșalul List, comandantul suprem al Grupului de Armate A din Caucaz. Când Hitler se plânge de neputința lui List de a-i duce la îndeplinire ordinul, Jodl răspunde că List făcuse ce i se spusese. Hitler urlă: „Este o minciună!“ și iese furtunos din cameră. Dă ordin ca stenografii să scrie fiecare cuvânt rostit la conferința zilnică despre starea de lucruri.

Generalul Warlimont din Statul-Major OKW, care se întorsese după o scurtă absență, este uimit de schimbarea dramatică de atmosferă. Hitler îl întâmpină „fixându-l lung, plin de ură arzândă“. Mai târziu, Warlimont pretinde că și-ar fi spus în sinea lui: „Omul ăsta s-a făcut de râs; și-a dat seama că pariul lui fatal s-a terminat“. Alți membri ai Statului-Major al lui Hitler au aflat, de asemenea, că se retrăsese complet în sine. Nu mai lua masa cu Statul-Major și nu mai dădea mâna cu membrii acestuia. Părea să nu mai aibă încredere în nimeni. Peste numai două săptămâni, Hitler îl demite pe generalul Halder din funcția de șef al Statului-Major.

Al Treilea Reich realizase cea mai mare ocupare de teritorii. Forțele sale se răspândeau de la Volga până pe coasta atlantică a Franței și de la Capul Nord până în Sahara. Însă Hitler devenise obsedat de cucerirea Stalingradului, în primul rând pentru că orașul purta numele lui Stalin. Beria descrie acea bătălie drept „o confruntare între doi berbeci“, întrucât devenise o chestiune de prestigiu pentru ambii lideri. Mai presus de orice, Hitler se agăța de ideea unei victorii simbolice la Stalingrad pentru a înlocui sentimentul provocat de iminentul eșec al tentativei de cucerire a zăcămintelor de petrol din Caucaz. Wehrmachtul atinsese, într-adevăr, „punctul culminant“, în care ofensiva rămăsese fără vlagă și nu mai era în stare să înfrângă atacurile ulterioare.

Însă, în ochii îngrijorați ai restului lumii, nimic nu părea în stare să oprească înaintarea germană în Orientul Apropiat, atât dinspre Caucaz, cât și dinspre Africa de Nord. Ambasada SUA de la Moscova aștepta dintr-un moment în altul colapsul

sovietic. În acel an al dezastrelor pentru Aliați, majoritatea nu își dădeau seama că Wehrmachtul se extinsese periculos de mult. Și nici nu apreciau hotărârea de a riposta a unei Armate Roșii obosite.

În timp ce Armata a 62-a se retrăgea la marginea orașului, generalul Ieremenko, comandantul Frontului Stalingrad, și Hrușciiov, ofițerul său politic principal, îl convoacă pe generalul-maior Vasili Ciuikov la noul cartier general de pe malul estic al Volgăi. Acesta avea să preia comanda Armatei a 62-a la Stalingrad.

„Tovarășe Ciuikov“, spune Hrușciiov, „cum îți vezi misiunea?“

„Vom apăra orașul sau vom muri încercând“, răspunde Ciuikov. Ieremenko și Hrușciiov îi spun că înțelesese corect.

Ciuikov, cu o fizionomie tipic rusească și păr creț, avea să se dovedească un conducător fără milă, gata să lovească sau să împuște pe orice ofițer care nu își făcea datoria. În atmosfera de panică și haos, era aproape sigur cel mai bun pentru acea misiune. La Stalingrad nu era nevoie de geniu strategic: doar de viclenie țărănească și hotărâre necruțătoare. Divizia 29 Motorizată germană ajunsese la Volga pe la marginea sudică a orașului, izolând Armata a 62-a de vecina sa, Armata a 64-a, comandată de generalul-maior Mihail Șumilov. Ciuikov știa că trebuia să reziste, ca să îi epuizeze pe germani, indiferent de numărul victimelor. „Timpul înseamnă sânge“, explica el mai târziu cu o claritate brutală.

Pentru a bloca încercările tot mai numeroase ale soldaților de a fugi peste Volga, Ciuikov îi dă ordin colonelului Saraiev, comandantul Diviziei 10 Infanterie a NKVD, să amplaseze patrule la fiecare punct de trecere pentru a-i împușca pe dezertori. Știa că moralul se prăbușea. Chiar și un ofițer politic adjunct avusese lipsa de tact de a scrie în jurnalul său: „Nimeni nu crede că Stalingradul o să reziste. Nu cred că vom câștiga“. Însă Saraiev este furios când Ciuikov îi spune apoi să își trimită restul soldaților în luptă, sub ordinele sale. NKVD nu reacționa prea bine când vreun ofițer din Armată își asuma controlul asupra oamenilor săi, însă Ciuikov știa că putea face față oricăror amenințări. Nu avea nimic de pierdut. Armata sa ajunsese la doar 20 000 de oameni și mai puțin de șaiszeci de tancuri, dintre care multe erau imobilizate, așa că trebuiau tractate și apoi îngropate pe pozițiile de tragere.

Ciuikov simțise deja că soldaților germani nu le plăceau luptele la mică distanță, așa că intenționa să își păstreze liniile cât mai aproape de inamic. Această apropiere avea să împiedice, de asemenea, acțiunea avioanelor de bombardament ale Luftwaffe, care se temeau să nu își lovească propriii oameni. Însă poate că cel mai mare avantaj al lor erau distrugerile deja făcute în oraș. Peisajul de ruine pe care avioanele de bombardament ale lui Richthofen îl creaseră le oferea rușilor un teren propice pentru a-i măcelări pe soldații germani. De asemenea, Ciuikov ia decizia corectă de a-și păstra artileria grea

și medie pe malul estic al Volgăi, pentru a trage peste fluviu asupra concentrărilor de trupe germane care se formau pentru atacuri.

Primul asalt german major a început la 13 septembrie, a doua zi după ce Hitler îl forțase pe Paulus să dea o dată exactă pentru cucerirea orașului. Paulus, care suferea de un tic nervos și de dizenterie cronică, estimează că forțele sale vor cuceri orașul în douăzeci și patru de zile. Ofițerii germani își încurajaseră oamenii cu ideea că puteau trece ușor spre țărmul Volgăi, într-un atac puternic. Escadrilele Luftwaffe ale lui Richthofen deja începuseră bombardamentul, în principal cu avioane Stuka ce coborau scoțând sunete ascuțite. „O mare de avioane Stuka a trecut pe deasupra noastră”, scria un fruntaș din Divizia 389 Infanterie, „iar după atac puteai crede că nu rămăsese în viață nici măcar un șoarece.” Norii de praf de la zidăria zdrobită se amestecau cu fumul care se ridica din clădiri și din rezervoarele de petrol care ardeau.

Expus în cartierul său general de la Mamaev Kurgan, Ciuikov pierduse contactul cu comandanții săi de divizie deoarece liniile telefonice fuseseră tăiate de bombardamente. Este obligat să își ia statul-major și să alerge într-un buncăr tăiat adânc în țărmul râului Țarița. Cu toate că majoritatea atacurilor germane fuseseră reduse din cauza rezistenței acerbe, Divizia 71 Infanterie reușește să pătrundă în centrul orașului. Ieremenko are misiunea deloc de invidiat de a-l informa pe Stalin prin telefon, în timp ce acesta era în mijlocul unei conferințe cu Jukov și Vasilevski. Stalin dă imediat ordin ca Divizia 13 Gardă, comandată de generalul-maior Aleksandr Rodimțev, erou în Războiul Civil Spaniol, să traverseze Volga pentru a se alătura luptei din oraș.

Două dintre regimentele de infanterie NKVD ale lui Saraiev reușesc să țină piept la 14 septembrie Diviziei 71 Infanterie și chiar recuceresc gara centrală. Acest lucru le dă gărzilor lui Rodimțev suficient timp ca să înceapă traversarea în acea noapte, într-un amestec de bărci cu vâsle, bărci pescărești, canoniere și șlepuri. Se dovedește a fi o călătorie lungă și înspăimântătoare sub tirul armelor, întrucât Volga la Stalingrad avea o lățime de 1 300 de metri. Când bărbații din primele bărci se apropiau de țărmul vestic, aceștia puteau vedea siluetele infanteriștilor germani care se conturau pe fundalul flăcărilor din clădirile care ardeau, pe malul înalt de deasupra lor. Primii soldați sovietici de la țărm o iau imediat pe panta abruptă să se arunce în atac, fără să aibă timp nici măcar să-și potrivească baionetele la arme. După ce se alătură infanteriștilor NKVD din stânga lor, aceștia îi împing în spate pe germani. Pe măsură ce tot mai multe batalioane ajung la țărm, rușii îi resping pe germani către linia de cale ferată de la baza movilei Mamaev Kurgan, unde se dă o bătălie crâncenă pentru vârful său de 102 metri. Dacă germanii îl cucereau, atunci aceștia ar fi preluat controlul cu artileria asupra punctelor de trecere peste râu. Dealul avea să fie sfârtecat de obuze timp de trei luni, cu cadavre îngroapate și dezgropate iar și iar.

Mai mulți infanteriști NKVD aruncați pe linia frontului au cedat sub presiune. Departamentul Special raporta că „unitatea de blocaj a Armatei a 62-a a arestat, între 13 și 15 septembrie, 1 218 soldați și ofițeri, dintre care 21 au fost executați, zece au fost închiși și ceilalți trimiși înapoi la unitățile lor. Cei mai mulți soldați arestați sunt din Divizia 10 NKVD“.

„Stalingradul arată ca un cimitir sau un morman de gunoi“, scria în jurnalul său un soldat al Armatei Roșii. „Întregul oraș și toată zona din jurul său sunt negre ca și când ar fi fost unse cu smoală.“ Uniformele ambelor tabere erau greu de distins, întrucât erau impregnate cu noroi și praf de zidărie. Și în cele mai multe zile fumul și praful erau atât de groase că nu se zărea soarele. Mirosul urât al cadavrelor care putrezeau printre ruine se contopea cu cel de excremente și fier ars. Cel puțin 50 000 de civili (un raport NKVD spunea că 200 000) nu reușiseră să treacă peste Volga sau fuseseră opriți, acum că prioritate avea evacuarea celor răniți. Civili se adunau, înfometati și însetați, în pivnițele clădirilor în ruină, în timp ce bătălia continua deasupra lor, pământul cutremurându-se de la explozii.

Viața era mult mai grea pentru cei prinși în spatele liniilor germane. „Încă din primele zile ale ocupației“, raporta mai târziu Departamentul Special al NKVD, „germanii au început să-i elimine pe evreii care rămăseseră în urmă în oraș, dar și pe comuniști, pe membrii Komsomolului și persoanele bănuite că ar fi partizani. În principal, poliția militară germană și poliția auxiliară ucraineană erau cele care căutau evrei. Trădătorii din rândul populației locale au jucat, de asemenea, un rol important. Ca să găsească și să ucidă evrei, căutau în apartamente, subsoluri și adăposturi. Comuniștii și membrii Komsomolului erau căutați de poliția secretă militară, care era ajutată activ de trădătorii din țara-mamă... De asemenea, au existat și violuri sălbatice comise de către germani asupra femeilor sovietice“.

Mulți soldați sovietici nu puteau face față presiunii psihologice a bătăliei. În total, în timpul campaniei de la Stalingrad, 13 000 au fost executați pentru lașitate sau dezertare. Cei arestați erau forțați să se dezbrace înainte să fie împușcați, pentru ca uniformele lor să poată fi refolosite fără să aibă găuri descurajante de gloanțe în ele. Soldații spuneau despre prizonieri că primeau „nouă grame“ de plumb, o rație finală din partea statului sovietic. Cei care se făceau că nu-și vedeau camarazii care încercau să dezerteze erau la rândul lor arestați. La 8 octombrie, Frontul de la Stalingrad raporta la Moscova că după impunerea disciplinei dure „atmosfera defetistă este aproape eliminată, iar numărul de incidente de trădare este în scădere“.

Comisarii erau deosebit de neliniștiți din cauza zvonurilor că germanii le permiteau să plece acasă dezertorilor sovietici care reușeau să treacă. Lipsa instruirii politice, raporta la Moscova un ofițer politic superior, „este exploatată de agenții germani care își întreprind munca de corupție, încercând să îi convingă pe soldații instabili să dezerteze,

în special pe cei ale căror familii sunt lăsate în teritoriile ocupate temporar de germani“. Ucrainenii cu dor de casă, de obicei refugiați din calea înaintării germane, care fuseseră îmbrăcați în uniformă și trimiși direct pe front, păreau cei mai vulnerabili. Nu aveau vești despre soarta familiilor și caselor lor.

Departamentul politic ar fi putut indica faptul că doar 52 la sută din soldații Armatei a 62-a erau de naționalitate rusă, ca dovadă a naturii extinse a Uniunii Sovietice. Iar acea cifră nici măcar nu ia în considerare puternicul contingent siberian. Doar puțin peste o treime din oamenii lui Ciuikov erau ucraineni. Echilibrul era realizat de kazahi, belaruși, evrei (definiți legal drept non-ruși), tătari, uzbeki și azeri. Se aștepta mult prea mult de la *levée en masse* din Asia Centrală, care nu se întâlnise niciodată cu tehnologia militară modernă. „Este greu pentru ei să înțeleagă lucrurile“, raporta un locotenent rus trimis să comande un pluton de mitraliere, „și este foarte dificil să lucrezi cu ei“. Cei mai mulți sosesc neinstruiți, iar ofițerii și sergenții lor trebuie să le arate cum să folosească o armă.

„Când am fost mutați în linia a doua din cauza pierderilor uriașe“, spunea un soldat tătar din Crimeea, „am primit întăriri: uzbeki și tadjici, care stăteau nemișcați, purtându-și scufiile chiar și în linia frontului. Germanii strigau la noi în rusă prin megafon: de unde ați luat asemenea animale?“

Propaganda îndreptată către soldați era simplistă, însă probabil eficientă. O imagine din ziar de pe Frontul Stalingrad arăta o fetiță înspăimântată, cu membrele legate. „Dacă fetița ta iubită este legată așa de fasciști?“ spunea textul. „Întâi ar viola-o fără rușine, apoi ar arunca-o sub un tanc. Ieși în față, războinicule. Trage în dușman. Datoria ta este să împiedici violatorul să îți atingă fetița.“ Soldații sovietici credeau cu putere în sloganul propagandei: „Pentru apărătorii Stalingradului nu există pământ de partea cealaltă a Volgăi“.

La începutul lui septembrie, ofițerii le spun soldaților germani că Stalingradul va cădea în curând și că asta însemna sfârșitul războiului pe Frontul de Est sau cel puțin ocazia de a-și lua permisie. Cercul din jurul Stalingradului fusese închis atunci când soldații Armatei a 4-a Panzere făcuseră joncțiunea cu Armata a 6-a a lui Paulus. Toți știau că cei de acasă din Germania așteptau veștile triumfătoare. Sosirea Diviziei 13 Infanterie Gardă a lui Rodimtsev și neputința germanilor de a cuceri debarcaderele din centrul orașului erau considerate doar obstacole temporare. „Începând de ieri“, scria acasă un membru al Diviziei 29 Infanterie Motorizată, „steagul celui de-Al Treilea Reich flutură în centrul orașului. Centrul și zona gării sunt în mâinile germanilor. Nu îți poți imagina cum am primit veștile.“ Pe flancul stâng, atacurile sovietice dinspre nord erau toate respinse cu victime numeroase. Divizia 16 Panzere își poziționase tancurile în spatele unei pante și distrugea toate blindatele sovietice care apăreau pe

culme. Victoria părea sigură, însă pentru unii încep să apară îndoielile odată cu primele înghețuri.

În seara de 16 septembrie, secretarul lui Stalin intră în biroul acestuia și îi lasă în liniște pe birou transcrierea unui comunicat radio german interceptat. Acesta spunea că Stalingradul fusese cucerit și Rusia împărțită în două. Stalin merge la fereastră și privește lung, apoi sună la STAVKA. Le dă ordin să le trimită o telegramă lui Ieremenko și lui Hrușciiov pentru a afla adevărul exact asupra situației curente. Însă, de fapt, criza deja trecuse. Ciuikov începuse să aducă și mai multe întăriri peste râu ca să suplinească pierderile teribile. Artileria sovietică, concentrată pe țărmul estic, devenea tot mai capabilă să rupă atacurile germane. Iar Armata a 8-a Aeriană trimite tot mai multe avioane pentru a se confrunta cu Luftwaffe, cu toate că echipajele aeriene încă nu erau prea încrezătoare. „Piloții noștri se simt deja ca niște cadavre când decolează“, recunoștea comandantul unui avion de vânătoare. „De asta sunt atât de multe pierderi.“

Tactica lui Ciuikov era să ignore ordinele de pe Frontul Stalingrad de a lansa contraatacuri majore. Știa că nu își putea permite asemenea pierderi. În schimb, se baza pe „diguri“, folosind casele întărite drept fortărețe și tunuri antitanc ascunse în ruine pentru a dispersa atacurile germane. Inventează termenul de „academia de lupte de stradă de la Stalingrad“ pentru a descrie raidurile de noapte ale patrulilor de luptă formate din bărbați înarmați cu pistoale-mitralieră, grenade, cuțite și chiar lopeți ascuțite. Toți atacau din pivnițe și canalizări.

Fie zi, fie noapte, luptele aveau loc din etaj în etaj în blocuri în ruină, cu grupuri inamice la etaje diferite, trăgând și aruncând grenade prin găurile făcute de obuze. „Pistoalele-mitralieră sunt utile în luptele din casă în casă“, nota un soldat. „Germanii aruncă de obicei grenade spre noi, iar noi aruncăm grenade spre ei. De mai multe ori chiar am prins o grenadă germană și am aruncat-o înapoi, iar aceasta a explodat chiar înainte să atingă pământul. Grupul meu primise ordin să apere o casă și, de fapt, toți eram pe acoperișul acesteia. Germanii ocupaseră parterul și primul etaj, iar noi trăgeam în ei.“

Aprovizionarea cu muniții devenise o problemă disperată. „Muniția adusă în timpul nopții nu este depozitată la timp de reprezentanții comandamentului Armatei a 62-a“, raporta Detașamentul Special NKVD. „Sunt descărcate pe țărm și de obicei făcute să explodeze de focurile inamice în timpul zilei. Răniții nu sunt luați decât seara. Bărbații grav răniți nu primesc ajutor. Mor, iar cadavrul nu este luat. Vehiculele trec peste ei. Nu există doctori. Răniții sunt ajutați de localnici.“ Chiar dacă supraviețuiau traversării peste Volga și ajungeau la un spital de campanie, șansele lor erau foarte mici. Amputările se desfășurau în grabă. Mulți erau evacuați în trenuri-spital către Tașkent. Un soldat își amintea cum, din salonul său de paisprezece soldați din Stalingrad, doar cinci mai rămăseseră cu un „set complet de membre“.

Germanii, disperați că își pierduseră avantajele manevrelor, denumiseră această nouă formă de bătălie drept „Rattenkrieg“, războiul șobolanilor. Comandanții lor, îngroziți de sălbăticia luptelor, în care numărul victimelor lor creștea cu o rată înspăimântătoare, se simțeau obligați să revină la tacticile din Primul Război Mondial. Încercau să răspundă cu grupuri de atac, însă soldaților lor nu le plăcea să lupte noaptea. Iar santinele lor, înspăimântate de ideea că siberienii se strecurau să îi răpească pentru a-i folosi drept „limbi“ pentru interogatoriu, se speriau la cel mai mic sunet și începeau să tragă. Consumul de muniție al Armatei a 6-a depășea doar în septembrie douăzeci și cinci de milioane de gloanțe. „Germanii se luptă fără să se uite la muniție“, îi raporta Detașamentul Special lui Beria la Moscova. „Tunurile pot să tragă într-un singur om, în timp ce noi ne zgârcim la o bandă de cartușe pentru o mitralieră.“ Totuși, soldații germani scriau la rândul lor acasă pentru a se plânge de rațiile mici și de foamea pe care o îndurau. „Nici nu-ți imaginezi prin ce trec aici“, scria unul. „Acum câteva zile, treceau niște câini pe aici și am împușcat unul, însă cel pe care l-am împușcat s-a dovedit foarte slab.“

Se foloseau și alte metode pentru a-i epuiza pe germani și a-i împiedica să se odihnească. Regimentul 588 de Bombardament Nocturn se specializase să zboare în timpul nopții cu biplanele sale învechite Po-2 la joasă înălțime deasupra liniilor germane și să își oprească motoarele în timp ce bombardau. Șuietul care se auzea era sinistru. Acești piloți extrem de curajoși erau toți tinere femei. În curând aveau să fie supranumite „Vrăjitoarele nopții“ întâi de germani, apoi de cei din tabăra lor.

În timpul zilei, presiunea psihologică era indusă de echipele de lunetiști. La început, activitatea lunetiștilor era întâmplătoare și slab planificată. Însă, în curând, comandanții sovietici de divizie le-au recunoscut meritul de a trezi spaima în rândul dușmanilor și a întări moralul oamenilor lor. „Lunetismul“ este ridicat la rang de cult de ofițerii politici, iar rezultatul este că trebuie o oarecare precauție în privința numeroaselor pretenții stahanovite la adresa realizărilor lor, mai ales în condițiile în care propaganda îi transformase pe lunetiștii de elită aproape în echivalentul starurilor din fotbal. Cel mai faimos lunetist din Stalingrad, Vasili Zaițev, care nu era și cel mai bun, fusese promovat probabil deoarece făcea parte din Divizia 284 Infanterie siberiană a colonelului Nikolai Batiuk, o formațiune favorizată de Ciuikov. Comandantul armatei era gelos pe publicitatea de care se bucura Divizia 13 Infanterie Gardă a lui Rodimțev, astfel că lunetistul său faimos, Anatoli Cehov, primea mai puțină atenție.

Terenul accidentat al orașului distrus și apropierea de liniile frontului erau ideale. Lunetiștii se puteau ascunde aproape oriunde. O clădire înaltă oferea un câmp de tragere mult mai extins, însă era mult mai periculos să fugă după aceea. Vasili Grossman, corespondentul în care soldații aveau cea mai mare încredere, a avut voie chiar să îl însoțească pe Cehov, în vârstă de nouăsprezece ani, într-una dintre expedițiile sale. Cehov,

un băiat destul de introvertit, i-a povestit experiențele sale lui Grossman în timpul unor interviuri lungi. A descris modul în care își alegea victimele după uniformă. Ofițerii erau o țintă prioritară, mai ales cercetașii de artilerie. La fel și soldații care aduceau apă când soldații germani erau chinuți de sete. Există chiar rapoarte că lunetiștii primeau ordin să tragă în copiii ruși înfometați, mituiți de soldații germani cu coji de pâine ca să le umple sticlele cu apă din Volga. Iar lunetiștii sovietici nu pregetau să tragă în orice femeie rusoaică văzută cu germani.

La fel ca într-o expediție la pescuit, Cehov își lua o poziție aleasă cu grijă înainte de răsărit, ca să fie pregătit pentru „zori“. Încă de la primul său omor, prefera să tragă în cap, pentru jetul de sânge pe care îl producea și care îi oferea mari satisfacții. „Vedeam ceva negru țâșnind din capul lui, cădea... Când trag, capul se dă imediat pe spate sau într-o parte, apoi omul lasă să cadă ce ducea și se prăbușește... Nu apucă vreodată să bea din Volga!“

Jurnalul capturat al subofițerului german din Divizia 297 Infanterie, aflată chiar la sud de Stalingrad, dezvăluie felul în care, chiar și în afara ruinelor orașului, lunetiștii aveau un efect demoralizant. La 5 septembrie, scria: „Soldatul care ne aducea micul dejun a fost împușcat de un lunetist chiar când să sară în tranșeea noastră“. Cinci zile mai târziu, nota: „Tocmai am fost în ariergardă și nu am cuvinte să spun cât de bine e acolo. Poți să mergi drept fără teama că vei fi împușcat de un lunetist. M-am spălat pe față pentru prima oară în treisprezece zile“. La întoarcerea pe front, scria: „Lunetiștii nu ne lasă să ne odihnim. Trag al naibii de bine“.

Mentalitatea stahanovită era adânc impregnată în Armata Roșie, iar ofițerii se simțeau constrânși să umfle datele sau chiar să inventeze povești, după cum explica un sublocotenent. „Trebuia ca în fiecare dimineață și seară să fie trimis un raport despre victimele produse în rândul inamicului și despre eroismul oamenilor din regiment. Eu trebuia să scriu aceste rapoarte întrucât fusesem desemnat ofițer de legătură din moment ce bateria noastră nu mai avea tunuri... Într-o dimineață, din curiozitate, am citit un document marcat ca «SECRET», trimis de comandantul regimentului. În el se spunea că soldații regimentului respinseseră atacul inamicului și distruseseră două tancuri, opriseră focul a două baterii și ucisese douăsprezece soldați și ofițeri de-ai lui Hitler, cu artilerie, puști și mitraliere. Însă știam foarte bine că germanii stăteau liniștiți toată ziua în tranșeele lor și că tunurile noastre de 75 mm nu trăsese nici măcar un obuz. Nu pot să spun că acel raport m-a surprins. În acel moment deja eram obișnuiți să urmărim exemplul Biroului Sovinform (agenția oficială de știri).“

Soldații Armatei Roșii nu aveau de îndurat doar frica, foamea și păduchia, pe care îi denumeau „lunetiști“, ci sufereau și de dorința de a fuma. Unii riscau pedepse aspre folosindu-și documentele de identitate pentru a-și rula țigări dacă încă mai aveau tutun, *mahorcă*, rămas. Iar când erau cu adevărat disperați, fumau bumbac din câptușeala

hainei. Toți tânjeau după rația de votcă de o sută de grame pe zi, însă caporalii care se ocupau de provizii furau o parte din ea și turnau apă peste ce mai rămânea. De câte ori puteau, soldații făceau schimb cu civilii, dând echipament sau haine pentru *samogonka*, alcool distilat în casă.

Cele mai curajoase de la Stalingrad erau tinerele ordonanțe medicale, care ieșeau constant sub focul armelor pentru a-i lua pe răniți și a-i trage înapoi. Uneori trăgeau și ele în germani. Tărgile nu intrau în discuție, astfel că ordonanțele se ghemuiau sub soldatul rănit și se târau cu el în spate, sau îl trăgeau pe o pătură sau pelerină. Răniții erau duși la unul dintre debarcaderele pentru evacuarea peste uriașul fluviu, unde trebuiau să se ferească de artilerie, mitraliere și atacuri aeriene. De obicei erau atât de mulți, încât erau lăsați în voia sorții timp de ore, uneori chiar zile întregi. Serviciile medicale erau copleșite. Iar în spitalele de campanie, de unde lipsea sângele, asistentele și doctorii își ofereau propriul sânge în transfuzii braț-la-braț. „Dacă nu o fac, soldații mor“, raporta Frontul Stalingrad către Moscova. Mulți leșinau după ce donau prea mult sânge.

Bătălia crucială pentru Stalingrad a însemnat, de asemenea, și o schimbare majoră de putere în interiorul Armatei Roșii. La 9 octombrie, Decretul nr. 307 anunța „introducerea unei structuri de comandă unificate în Armata Roșie și eliminarea postului de comisar“. Tovarășii care suferiseră din cauza intervențiilor din partea ofițerilor politici se simțeau triumfători. Era o parte esențială în renașterea unui corp de ofițeri profesioniști. Pe de altă parte, comisarii sunt îngroziți să constate că, acum, comandanții îi ignorau. Departamentul politic al Frontului Stalingrad deplângea „atitudinea absolut nedreaptă“ care apăruse. Numeroase exemple erau trimise la Moscova. Un comisar raporta că „departamentul politic este considerat o anexă inutilă“.

Serviciile de informații militare sovietice și NKVD erau, de asemenea, alarmate să descopere din interogatoriile luate prizonierilor că un număr mare dintre soldații lor luați prizonieri lucrau acum pentru germani în diverse locuri. „În unele zone de pe front“, raporta departamentul politic de la Stalingrad către Moscova, „au existat cazuri de ruși care îmbrăcau uniforma Armatei Roșii și pătrundeau în pozițiile noastre în scop de recunoaștere și de a lua prizonieri ofițeri și soldați pentru interogatorii.“ Însă nu își imaginau că peste 30 000 erau doar în Armata a 6-a. Abia după bătălie au descoperit din interogatorii amploarea și felul în care funcționa sistemul.

„Rușii din armata germană se împart în trei categorii“, îi spunea un prizonier anchetatorului său NKVD. „Întâi, soldații mobilizați de soldații germani, așa-zisele plutoane de cazaci (de luptă), care erau atașate la diviziile germane. Apoi *Hilfsfreiwillige* (cunoscuți ca „hiwi“) alcătuite din populația locală sau din prizonieri ruși care se ofereau voluntari sau din soldații Armatei Roșii care dezertau pentru a li se alătura germanilor. Această categorie purta uniforma germană completă, cu însemne și ecusoane. Mâncau precum soldații germani și erau atașați la regimentele germane. În al treilea

rând, mai erau prizonierii ruși care făceau treburile murdare, cum ar fi la bucătărie, în grajduri și altele. Aceste trei categorii sunt tratate în mod diferit, cel mai bun tratament fiind rezervat, desigur, voluntarilor.“

În octombrie 1942, Stalin se confrunta cu alte probleme. Chiang Kai-shek și conducerea Kuomintang de la Chungking doreau să exploateze slăbiciunea sovietică din acel moment, când armatele germane amenințau câmpurile petrolifere din Caucaz. Timp de mulți ani, Stalin sporise controlul sovietic asupra provinciei nord-vestice Sinkiang, cu minele sale și câmpul petrolifer important de la Dushanzi. Cu o diplomatie atentă, Chiang începe să reafirme suveranitatea naționaliștilor chinezi asupra provinciei. Îi forțează pe sovietici să își retragă trupele și să cedeze controlul asupra mineritului și întreprinderilor producătoare de avioane pe care le construiseră. Chiang urmărea să obțină sprijin din partea americanilor și, în cele din urmă, sovieticii se retrag reticenți. Stalin nu putea risca să-l supere pe Roosevelt. Felul foarte inteligent al lui Chiang de a se descurca în acea situație a împiedicat Uniunea Sovietică să preia Sinkiang, așa cum controla Mongolia Exterioară. De asemenea, retragerea sovietică însemna și o lovitură majoră pentru comuniștii chinezi din provincie. Aceștia vor reveni aici abia în 1949, când Armata Populară de Eliberare a lui Mao cucerise provincia spre sfârșitul războiului civil.

Atacurile asidue ale germanilor asupra Stalingradului sunt reinnoite cu o putere și mai mare în octombrie. „Un bombardament furibund al artileriei a început când ne pregăteam de micul dejun“, scria un soldat sovietic. „Bucătăria în care stăteam s-a umplut brusc de fum urât mirositor. Ghipsul cădea în vasele noastre de tinichea cu fiertură apoasă de mei. Am uitat imediat de supă. Cineva de afară striga «Tancuri!» Strigătul a pătruns prin zgomotul ca de tunet al pereților care se prăbușeau și printre țipetele sfâșietoare ale cuiva.“

Cu toate că Armata a 62-a fusese împinsă periculos de aproape de malul Volgăi, aceasta continuă să ducă o bătălie teribilă de uzură printre ruinele fabricilor din partea de nord a orașului. Frontul Stalingrad raportează că soldații săi au dat dovadă de un „adevărat eroism de masă“. Însă aceștia au fost ajutați în mare măsură de creșterea masivă a tirurilor de artilerie sovietice de peste Volga, care întrerupeau atacurile germane.

În prima săptămână din noiembrie, Frontul Stalingrad înregistra o schimbare. „În ultimele două zile“, scria într-un raport către Moscova din 6 noiembrie, „inamicul a schimbat tactica. Probabil din cauza pierderilor mari din ultimele trei săptămâni a încetat să mai folosească formațiuni mari.“ În cursul a trei săptămâni de atacuri grele și costisitoare, germanii nu reușiseră să înainteze decât cu o medie de „cincizeci de metri pe zi“. Rușii identifică noua tactică germană de „recunoaștere în forță pentru a căuta punctele slabe dintre regimentele noastre“. Însă aceste noi „atacuri bruște“ nu aveau mai mult succes decât cele vechi. Moralul soldaților sovietici era tot mai ridicat. „De multe ori mă gândesc la vorbele lui Nekrasov că poporul rus este capabil să îndure

orice îi dă Dumnezeu“, scria un soldat. „Aici în armată îți poți da seama ușor că nu există pe pământ o forță care să zdrobească puterea noastră rusească.“

Pe de altă parte, moralul germanilor avusese mult de suferit. „Este imposibil de descris ce se întâmplă aici“, scria acasă un caporal german. „Toți cei din Stalingrad care încă au un cap și mâini, și femei, și bărbați, continuă lupta.“ Altul recunoștea că „acești câini (de sovietici) se luptă ca lei“. Un al treilea scria acasă: „Cu cât o să ajung mai repede sub pământ, cu atât o să sufăr mai puțin. De multe ori credem că Rusia ar trebui să capituleze, însă oamenii ăștia needucați sunt prea proști ca să-și dea seama de asta“. Infestați cu păduchi, slăbiți de rațiile mici și vulnerabili la multe boli, mai ales dizenterie, singurul lor confort era că abia așteptau iarna și Crăciunul.

Hitler cere un ultim efort de a cucerii malul vestic al Volgăi înainte de venirea zăpezilor. La 8 noiembrie, se lăuda într-un discurs către „Bătrânii luptători naziști“ în localul Pivnița cu Bere din München, că Stalingradul era ca și cucerit. „Timpul nu are importanță“, pretindea el. Mulți ofițeri din Armata a 6-a îi ascultau vorbele, difuzate de radioul din Berlin, fără să le vină să creadă. Panzerarmee Afrika a lui Rommel era în retragere, iar forțele aliate tocmai debarcaseră pe coasta nord-africană. Era un exemplu de bravadă teribilă, care avea să aibă un efect dezastruos asupra sorții germanilor, mai ales a Armatei a 6-a. Din mândrie, Hitler nu ar fi putut accepta o retragere strategică.

Urmează o serie de decizii nefericite gândite. Cartierul General al Führerului dă ordin ca mare parte din cei 150 000 de cai de tracțiune ai artileriei și ai Armatei a 6-a să fie trimisă la câteva sute de kilometri în ariergardă. Cantități uriașe de furaje nu mai trebuiau trimise în față, fapt care făcea ca transportul proviziilor să fie mult mai ușor. Această măsură lăsa diviziile nemotorizate lipsite de mobilitate, însă probabil că Hitler intenționa să elimine orice posibilitate de retragere.

Ordinul său cel mai dezastruos a fost să-i comande lui Paulus să își trimită aproape toate forțele de panzere în bătălia „finală“ pentru Stalingrad, chiar și pe tanchiștii de rezervă pentru a fi folosiți ca infanterie. Paulus îl ascultă. Dacă ar fi fost în locul lui, Rommel ar fi ignorat aproape sigur un asemenea ordin.

La 9 noiembrie, a doua zi după discursul lui Hitler, în Stalingrad vine iarna. Temperatura scade brusc la minus 18 grade Celsius, ceea ce făcea traversarea Volgăi și mai periculoasă. „Sloiurile de gheață se izbesc, se crapă și se macină unele de altele“, scria Grossman, afectat de sunetul sinistru. Reaprovizionarea și evacuarea răniților devin aproape imposibile. Comandanții de artilerie germani, conștienți de problemele cu care se confruntau inamicii lor, își concentrează și mai mult focurile asupra punctelor de trecere. La 11 noiembrie, grupurile de luptă din șase divizii germane, susținute de alte patru batalioane de geniști, încep ofensiva. Ciuiikov contraatacă în aceeași noapte.

În memoriile sale, Ciuiikov pretinde că habar nu avea ce plănuia STAVKA, însă acest lucru este neadevărat. Știa, după cum dezvăluie un raport către Moscova, că

trebuia să mențină un număr cât mai mare de forțe germane să lupte în oraș, pentru ca Armata a 6-a să nu își poată întări flancurile vulnerabile.

Comandanții germani și ofițerii de stat-major erau de mult timp conștienți de cât de slabe le erau flancurile. Ariergarda stângă de-a lungul Donului era ținută de Armata a 3-a română, iar sectorul din sud era apărat de Armata a 4-a română. Niciuna dintre aceste formațiuni nu era bine înarmată, oamenii lor erau demoralizați și nu aveau tunuri antitanc. Hitler respinsese toate avertismentele, pretinzând că Armata Roșie își dădea ultima suflare și nu era capabilă să lanseze o ofensivă eficientă. De asemenea, refuză să accepte cifrele estimative ale producției sovietice de tancuri. Rezultatul muncitorilor sovietici, bărbați și femei, în fabrici improvizate și neîncălzite din Munții Urali, îl depășise, de fapt, de patru ori pe cel al industriei germane.

Generalii Jukov și Vasilevski fuseseră conștienți de marea ocazie oferită după 12 septembrie, când se părea că Stalingradul era pe punctul de a se prăbuși. Ciuikov primise suficiente întăriri cât să țină orașul, dar nu mai mult. De fapt, Armata a 62-a avusese rolul de momeală într-o capcană uriașă. Pe tot parcursul bătăliilor îngrozitoare din acea toamnă, STAVKA își alimenta rezervele și își alcătua armate noi, mai ales formațiuni de tancuri, și trimitea baterii de rachete Katiusa. Descoperiseră cât de eficientă era noua lor armă în a-l înspăimânta pe inamic. Soldatul Waldemar Sommer din Divizia 371 Infanterie îi spunea anchetatorului său NKVD: „Dacă acea Katiusa mai cântă de câteva ori, nu vor mai rămâne din noi decât nasturii de fier“.

Stalin, de obicei atât de nerăbdător, ascultase într-un târziu argumentele generalilor săi conform cărora aveau nevoie de timp. Aceștia îl convinseseră că un atac din exterior asupra flancului nordic al Armatei a 6-a era inutil. Ceea ce era necesar pentru Armata Roșie era o încercuire uriașă, cu formațiuni mari de tancuri, cu mult din spate, către vest de-a lungul Donului și din sudul Stalingradului. Pe Stalin nu îl deranja faptul că asta însemna o întoarcere la doctrina „operațiunilor în adâncime“, promovată de mareșalul Mihai Tuhacevski, care, după executarea acestuia în timpul epurărilor, era tratată drept o adevărată erezie. Ideea unei răzbumări masive îi deschisese mintea către acest plan îndrăzneț, care va „întoarce decisiv situația strategică din sud“. Ofensiva avea să poarte numele de Operațiunea *Uranus*.

Începând cu jumătatea lui septembrie, Jukov și Vasilevski formau armate noi și le instruiău în perioade scurte de timp, în diferite sectoare ale frontului. Această procedură avea și avantajul de a încurca serviciile de informații secrete germane, care începeau să se aștepte la o ofensivă majoră împotriva Grupului de Armate Centru. Sunt luate măsuri de inducere în eroare – *maskirovka* – folosind bărci de asalt afișate deschis pe Don lângă Voronej, unde nu se plănuia vreun atac, în timp ce soldații erau puși să sape poziții defensive vizibile în sectoarele unde urmau să aibă loc ofensive.

Însă bănuielele germane în privința unei ofensive majore asupra intrândului de la Rjev, aflat la vest de Moscova, erau, de fapt, foarte întemeiate.

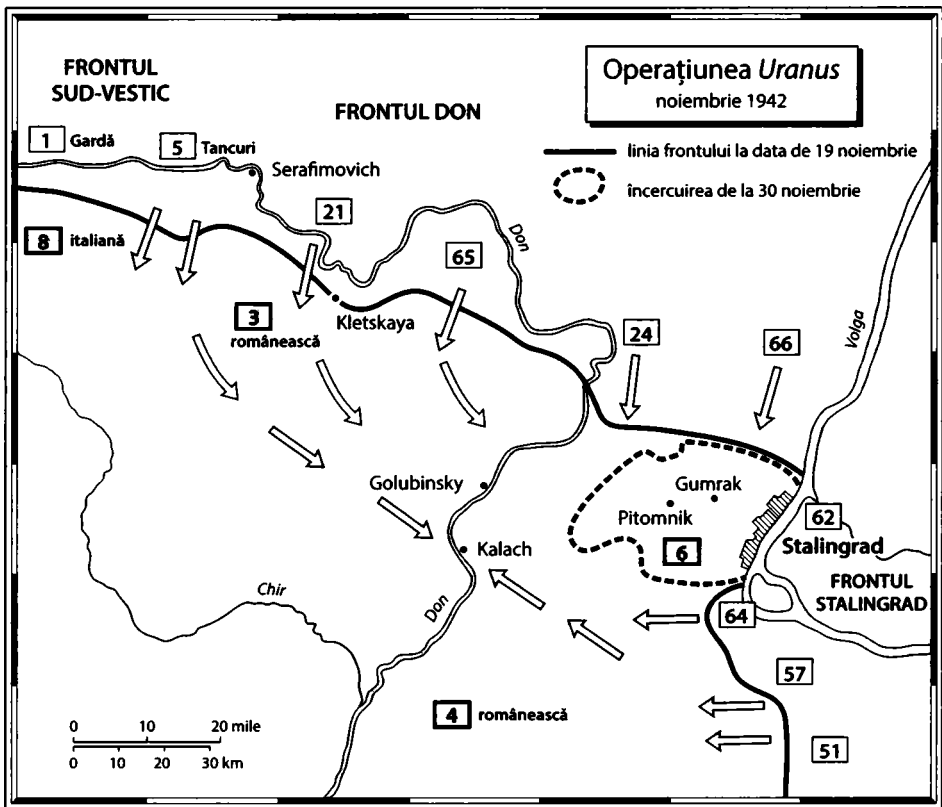
Serviciile de informații militare sovietice acumulasera rapoarte incurajatoare asupra stării Armatelor a 3-a și a 4-a române. Interogatoriile scot la iveală ură în rândul soldaților față de mareșalul Antonescu, care „vânduse țara-mamă Germaniei”. Solda zilnică ajungea „doar cât să cumperi un litru de lapte”. Ofițerii erau „foarte răi cu soldații și de multe ori îi loveau”. Existaseră multe cazuri de răni autoprovocate, în ciuda prelegerilor din partea ofițerilor că acestea ar fi fost un „păcat împotriva țării-mamă și a lui Dumnezeu”. Soldații germani îi insultau frecvent, stârnind bătăi, iar soldații români uciseseră un ofițer german care trăsesese în doi dintre camarazii lor. Anchetatorul conchide că forțele române erau atunci într-o „stare moral-politică foarte precară”. Interogatoriile NKVD asupra prizonierilor mai dezvăluiseră și că soldații din armata română „violau toate femeile din satele de la sud-vest de Stalingrad”.

Pe Fronturile Kalinin și de Vest, STAVKA mai plănuia și lansarea Operațiunii *Marte* împotriva Armatei a 9-a germane. Obiectivul principal era de a se asigura că nici măcar o divizie nu putea fi „mutată din partea centrală a frontului în cea sudică”. Cu toate că Jukov era responsabil cu supravegherea acestei operațiuni în calitate de reprezentant al STAVKA, acesta își dedica mult mai mult timp pentru planificarea Operațiunii *Uranus* decât pentru *Marte*. Jukov își petrece primele nouăsprezece zile la Moscova, doar opt zile și jumătate în sectorul Kalinin al frontului și cincizeci și două de zile pe axa Stalingrad. Chiar și numai acest lucru indică faptul că *Marte* era o operațiune de asistență, în ciuda faptului că acolo fuseseră trimise șase armate.

În viziunea istoricilor militari ruși, factorul care demonstrează clar că *Marte* era o diversiune și nu, după cum susține David Glantz, o operațiune de aceeași importanță este alocarea de muniție de artilerie. Conform generalului de armată M.A. Gareev din Asociația Rusă a Istoricilor celui de-Al Doilea Război Mondial, ofensiva *Uranus* a primit „2,5 până la 4,5 încărcături de muniție (per tun) la Stalingrad, comparativ cu mai puțin de una în Operațiunea *Marte*”. Acest dezechilibru izbitor sugerează o desconsiderare completă pentru viețile oamenilor din partea STAVKA, aceasta fiind pregătită să trimită șase armate în bătălie, cu artilerie insuficientă, pentru a ține pe loc Grupul de Armate Centru în timpul încercuirii de la Stalingrad.

Conform șefului spionilor sovietici Pavel Sudoplatov, această lipsă de milă era complet cinică. Descrie cum detalii ale Ofensivei *Rjev* viitoare erau lăsate intenționat să cadă în mâinile germanilor. Împreună, Administrația pentru Misiuni Speciale a NKVD și serviciile de informații militare GRU pregătiseră Operațiunea *Mănăstirea*, o infiltrare în Abwehrlul german. Aleksandr Demianov, nepotul liderului cazacilor din Kuban, primise de la NKVD ordin să se lase recrutat de Abwehr. Generalul-maior Reinhard Gehlen, șeful serviciilor de informații germane de pe Frontul de Est, îi dă

numele de cod *Max* și pretinde că era cel mai bun agent și organizator de rețea al său. Însă organizația ilegală de simpatizanți anticomuniști a lui Demianov era complet controlată de NKVD. *Max* „fugise” peste linii pe schiuri, în timpul haosului contra-atacului sovietic din decembrie 1941. Întrucât germanii îl identificaseră deja drept un posibil agent în timpul pactului nazisto-sovietic, iar familia acestuia era bine-cunoscută în cercurile de emigranți „albi”, Gehlen avea încredere deplină în el. *Max* este apoi parașutat în spatele liniilor Armatei Roșii în februarie 1942 și curând începe să transmită prin radio informații plauzibile, însă greșite, furnizate de cei din NKVD care îl controlau.



La începutul lui noiembrie, deja înaintaseră pregătirile pentru Operațiunea *Uranus* în jurul Stalingradului și pentru atacul de diversivune din Operațiunea *Marte* de lângă Rjev. *Max* primește acum ordin să le dea germanilor detalii despre *Marte*. „Ofensiva prevăzută de *Max* pe frontul central lângă Rjev”, scria generalul Sudoplatov, șeful Departamentului pentru Misiuni Speciale, „era planificată de Stalin și Jukov pentru

a redirectiona eforturile germane departe de Stalingrad. Dezinformarea prin intermediul lui Aleksandr era ținută secretă chiar și față de mareșalul Jukov și mi-a fost încredințată mie, personal, de generalul Fedor Fedotovici Kuznețov de la GRU, în plic sigilat... Jukov, fără să știe că acest joc al dezinformării se făcea pe pielea lui, a plătit un preț uriaș, pierzând mii de oameni aflați sub comanda sa.“

Ilia Ehrenburg a fost unul dintre puținii scriitori care au fost prezenți la acea bătălie. „O parte a unei pădurici de la marginea (Rjevului) se transformase în câmp de luptă; copacii erau distruși de obuze și de mine și arătau ca niște țărui înfiți la întâmplare. Pământul era împresurat de tranșee; buncărele ieșeau în evidență ca bășicile. Găurile de obuz se uneau unele cu altele... Zgomotul puternic al tunurilor și lătratul furios al mortierelor erau asurzitoare, apoi, brusc, timp de două-trei minute, se auzea păcănitul mitralierelor... În spitalele de campanie se făceau transfuzii de sânge, se amputau mâini și picioare.“ Armata Roșie a avut 70 374 morți și 145 300 de răniți, un tragic și imens sacrificiu păstrat secret timp de aproape șaiszeci de ani.

Pentru marea operațiune de încercuire a Armatei a 6-a, Jukov întreprinde personal misiunea de recunoaștere în sectoarele de atac pe pe Don, în timp ce Vasilevski vizitează armatele de la sud de Stalingrad. Acolo, Vasilevski dă ordin pentru o înaintare limitată, doar până dincolo de linia lacurilor sărate, pentru a avea o linie de start mai bună. Caracterul secret avea o importanță capitală. Nici măcar comandanților armatei nu li se spune despre plan. Civili sunt evacuați din spatele frontului. Satele lor erau necesare pentru a ascunde soldații care erau aduși noaptea. Camuflajul sovietic era bun, însă nu suficient de bun cât să ascundă atâtea formațiuni. Însă acest lucru nu era critic. Cu toate că Armata a 6-a și ofițerii de stat-major ai Grupului de Armate B se așteptau la un fel de atac în sectorul ținut de români spre nord-vest, ca să taie calea ferată către Stalingrad, nu își imaginaseră vreodată o încercare de încercuire directă. Atacurile ineficiente pe flancul lor nordic lângă Stalingrad îi convinseseră că Armata Roșie era incapabilă să lanseze o lovitură mortală. Tot ce era pregătit Hitler să facă era să trimită Corpul XLVIII Panzere, foarte slăbit, în spatele Armatei a 3-a române. Aceasta era formată din Divizia 1 Blindate română, cu tancuri vechi, Divizia 14 Panzere, care fusese decimată în bătălia pentru Stalingrad, și Divizia 22 Panzere, ale cărei vehicule fuseseră imobilizate pentru atât de mult timp din cauza lipsei de combustibil încât șoarecii, ca să fugă de frig, se ascundeau în ele și rodeau cablurile.

Din cauza insuficienței mijloacelor de transport, Operațiunea *Uranus* se amână până la 19 noiembrie. Răbdarea lui Stalin este pusă la grea încercare. Cu mai bine de un milion de oameni pe poziții, acesta era îngrozit că germanii puteau descoperi ce se pune la cale. De la nord de Don, Armata a 5-a Tancuri, Corpul 4 Tancuri, două corpuri de cavalerie și alte divizii de infanterie traversează noaptea către capetele de pod.

La sud de Stalingrad, două corpuri mecanizate, un corp de cavalerie și formațiuni de sprijin sunt aduse peste Volga în beznă, o operațiune periculoasă din cauza sloiurilor de gheață care pluteau pe râu.

În noaptea de 18-19 noiembrie, geniștii sovietici de la capetele de pod de pe Don se târăsc înainte prin zăpadă, în uniforme de camuflaj albe, ca să curețe câmpurile minate. În ceața groasă și înghețată, aceștia erau invizibili pentru santinelele române. La ora 7.30, ora Moscovei, regimentele de obuziere, artilerie, mortiere și rachete Katiușa deschid simultan focul. În ciuda bombardamentului, care făcea ca pământul să se cutremure pe o distanță de cincizeci de kilometri, soldații români rezistă mult mai dărz decât se așteptaseră ofițerii de legătură germani. Îndată ce tancurile sunt aruncate în luptă, călcând sub ele sârma ghimpată, începe înaintarea sovietică, tancurile T-34 și cavaleria galopând peste câmpurile înzăpezite. Prinse în câmp deschis, diviziile germane de infanterie se trezesc respingând atacurile cavaleriei „de parcă eram în 1870”, după cum scria un ofițer.

Cartierul general al Armatei a 6-a era pe bună dreptate alarmat la vestea că Corpul XLVIII Panzere înainta pentru a împiedica pătrunderea. Însă amestecul venit din partea Cartierului General al Fühlerului și schimbările ordinelor creează confuzie. Cu Divizia 22 Panzere abia mișcându-se din cauză că partea cea mai mare a sistemelor electrice ale tancurilor sale erau încă nereparate, contraatacul generalului-locotenent Ferdinand Heim se pierde în haos. Când află, Hitler dă ordin ca Heim să fie împușcat.

Când Paulus începe să reacționeze, era mult prea târziu. Diviziile sale de infanterie nu aveau cai și, deci, nici mobilitate. Formațiunile sale de panzere încă erau prinse pe Frontul Stalingrad și nu se puteau elibera rapid din cauza atacurilor lansate de generalul Ciuikov special pentru a împiedica acest lucru. Când, în sfârșit, se eliberează, trupele de panzere primesc ordin să meargă spre est pentru a se alătura Corpului XI al generalului-locotenent Karl Strecker, pentru a bloca înaintarea în ariergardă. Însă asta însemna că flancul sudic, păzit de Armata a 4-a română, rămânea doar cu Divizia 29 Motorizată ca rezervă.

La 20 noiembrie, generalul Ieremenko dă ordin de începere a atacului din sud. Condușe de două corpuri mecanizate și un corp de cavalerie, Armatele a 64-a, a 57-a și a 51-a încep înaintarea. Momentul răzbunării sosise, iar moralul era ridicat. Soldații răniți refuză să fie evacuați în ariergardă. „Nu plec”, spunea un soldat din Divizia 45 Infanterie. „Vreau să atac alături de camarazii mei”. Soldații români se predau în număr mare și mulți sunt împușcați pe loc.

Fără servicii de recunoaștere aeriană în acel moment crucial, cartierul general al Armatei a 6-a nu reușește să înțeleagă planul sovietic. Acesta presupunea ca ambele flancuri de atac să se întâlnească în zona Kalah de pe Don, după ce încercuiau întreaga Armată a 6-a. În dimineața de 21 noiembrie, Paulus și statul său major din cartierul lor

general de la Golubinski, la douăzeci de kilometri nord de Kalah, nu realizau pericolul. Însă, pe măsură ce trecea timpul și soseau rapoarte alarmante despre înaintarea vârfurilor de lance sovietice, aceștia încep să conștientizeze catastrofa iminentă. Nu existau unități disponibile ca să oprească inamicul și propriul lor cartier general era acum amenințat. Dosarele sunt arse rapid, iar avioanele de recunoaștere defecte de pe pista de decolare sunt distruse. În acea după-amiază, Cartierul General al Führerului transmitea ordinul lui Hitler: „Armata a 6-a, rămâneți pe poziții în ciuda pericolului de încercuire temporară”. Soarta celei mai mari formațiuni din întregul Wehrmacht avea să fie pecetluită. Kalah, cu podul său peste Don, era aproape lipsit de apărare.

Comandantul Brigăzii 19 Tancuri sovietice află de la o localnică faptul că tancurile germane se apropiau mereu de pod cu farurile aprinse. Astfel că pune două panzere capturate în fruntea coloanei sale, dă ordin tuturor mecanicilor-conducători să aprindă farurile și merge spre pod la Kalah înainte ca unitatea minusculă de apărători și echipele de artilerie antiaerienne ale Luftwaffe să își dea seama ce se întâmplă.

A doua zi, duminică, 22 noiembrie, cele două capete de lance sovietice se întâlnesc pe stepa înghețată, ghidate una spre cealaltă de rachete luminoase verzi. Toți se îmbrățișează cu putere, fac schimb de votcă și cârnați ca să sărbătorească. Pentru germani, întâmplarea făcea ca acea zi să fie *Totenсонntag* – ziua pomenirii morților. „Nu știu cum o să se sfârșească”, îi scria soției sale generalul-locotenent Eccard Freiherr von Gablenz, comandantul Diviziei 384 Infanterie. „Este foarte dificil pentru mine, căci ar trebui să încerc să le inspir subordonaților mei credința nezdruccinată în victorie.”

El Alamein și Operațiunea *Torța*

OCTOMBRIE-NOIEMBRIE 1942

În octombrie 1942, în timp ce Jukov și Vasilevski își pregăteau marea încercuire a Armatei a 6-a la Stalingrad, Rommel se afla în Germania în concediu medical. Suferea de ceva vreme de stres, tensiune mică și probleme intestinale. Ultima sa încercare de a trece de Armata a 8-a în bătălia de la Alam Halfa eșuase. Mulți dintre soldații săi erau, de asemenea, bolnavi, dar și în criză disperată de hrană, combustibil și muniție. După ce toate visurile sale de a cuceri Egiptul și Orientul Apropiat se făcuseră scrum, Rommel refuză să își asume răspunderea. Ajunge să se convingă că, din invidie, mareșalul Kesselring reținuse în mod deliberat proviziile destinate Panzerarmee Afrika.

Situația Panzerarmee Afrika era într-adevăr gravă. Italienii din zonele din spate și Luftwaffe păstrau grosul proviziilor pentru ei. Moralul germanilor era foarte scăzut. Mulțumită interceptărilor decriptate, în octombrie, atacurile și bombardamentele submarinelor aliate scufundă și mai multe cargoboturi. Neîncrederea lui Hitler în „aliații anglofili“ îl convinge că „transporturile germane erau deconspirate englezilor de către italieni“. Posibilitatea să fie sparte codurile *Enigmei* germane nu îi venise în minte.

Generalul Georg Stumme, șeful de Corp care fusese trimis în fața Curții Marțiale pentru pierderea planurilor Operațiunii *Blau*, comandă armata în absența lui Rommel, iar generalul-locotenent Wilhelm von Thoma preia Afrika Korps. Hitler și OKW nu cred că britanicii vor ataca înaintea primăverii următoare și, prin urmare, mai există încă o șansă ca Panzerarmee Afrika să pătrundă prin delta Nilului. Rommel și Stumme sunt mai realiști. Ei știu că nu pot face multe în fața puterii aeriene aliate și a atacurilor Marinei Regale asupra convoaielor lor de provizii.

În continuare, Rommel este îngrozit de sentimentele de autosatisfacție pe care le întâlnește la Berlin atunci când își primește bastonul de mareșal. Göring desconsideră puterea aeriană aliată spunând: „Americani nu pot face decât lame de ras“. „Domnule mareșal“, răspunde Rommel, „aș vrea să avem și noi așa niște lame“. Hitler promite să trimită patruzeci din noile tancuri Tiger, împreună cu unități de lansatoare multiple

de rachete Nebelwerfer, ca și cum acestea ar fi mai mult decât suficiente pentru a înlocui lipsurile.

OKW diminuează importanța oricărei sugestii conform căreia Aliații ar putea debarca în nord-vestul Africii în viitorul apropiat. Doar italienii iau amenințarea în serios. Ei fac planuri de rezervă ca să ocupe Tunisia franceză, proiect la care germanii se opun de teama unei rezistențe a forțelor franceze ale guvernului de la Vichy. De fapt, planurile Aliaților pentru Operațiunea *Torța* sunt mult mai avansate decât bănuiau până și italienii. La începutul lui septembrie, durerile de cap ale lui Eisenhower încep să se împrăștie pe măsură ce neînțelegerile transatlantice sunt rezolvate. Vor exista debarcări simultane la Casablanca, pe coasta Atlanticului și la Oran și Alger, în Mediterana. Dar problema proviziilor, din cauza confuziilor și a crizei de nave de transport, devine un coșmar pentru șeful de stat-major, generalul-maior Walter Bedell Smith. Cei mai mulți soldați care traversează Atlanticul ajung fără arme sau echipament, așa că antrenamentul amfibiu este amânat.

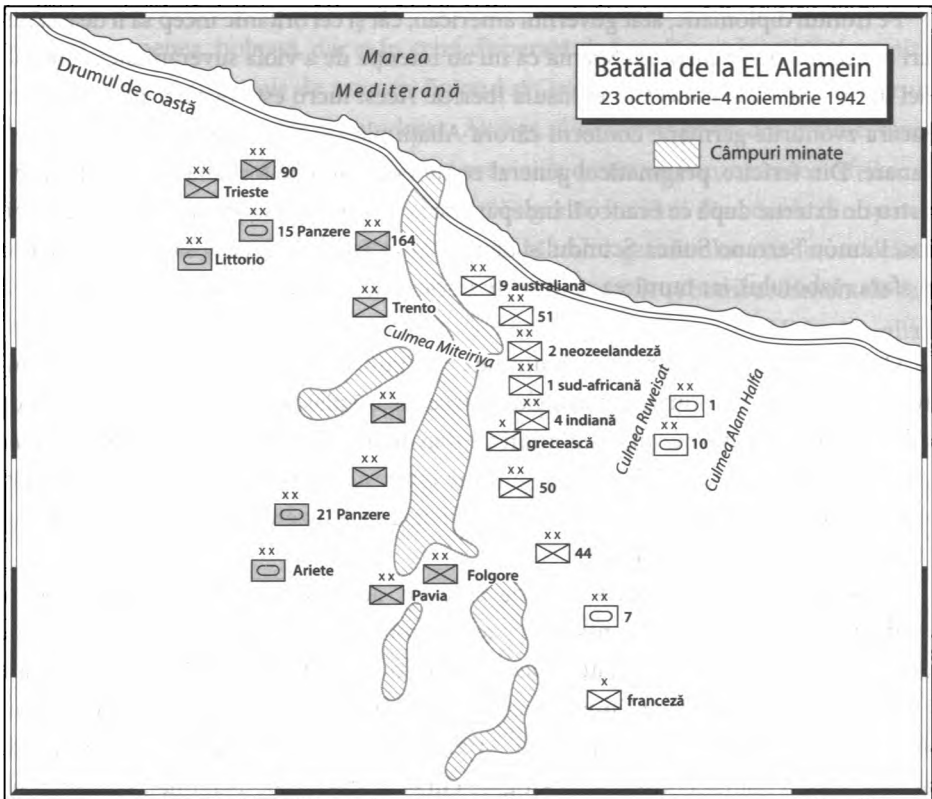
Pe frontul diplomatic, atât guvernul american, cât și cel britanic încep să îi dea asigurări regimului lui Franco din Spania că nu au intenția de a viola suveranitatea spaniolă nici în nordul Africii, nici în peninsula Iberică. Acest lucru este necesar pentru a contracara zvonurile germane conform cărora Aliații plănuiesc să pună mâna pe insulele Canare. Din fericire, pragmaticul general conte Francisco de Jordana este din nou ministru de externe după ce Franco îl îndepărtase pe cumnatul său pronazist și prea ambițios, Ramón Serrano Suñer. Scundul și bătrânul Jordana este hotărât să mențină Spania în afara războiului, iar numirea sa în septembrie este o mare ușurare pentru Aliați.

Deși nu are informații precise, Stumme este sigur că Montgomery pregătește o ofensivă majoră. Mărește numărul patrulelor și accelerează plasarea a aproape o jumătate de milion de mine în așa-numitele „grădini ale diavolului” din fața pozițiilor Panzerarmee Afrika. La îndrumarea lui Rommel, Stumme întărește formațiunile italiene cu unități germane și desparte Afrika Korps, ducând Divizia 15 Panzere în spatele părții nordice a frontului și Divizia 21 Panzere la sud.

Generalul Alexander joacă rolul de paravan, adăpostindu-l pe Montgomery de nerăbdarea lui Churchill. Montgomery are nevoie de timp pentru a-și instrui noile forțe, mai ales Corpul X Blindate al generalului-locotenent Herbert Lumsden, pe care îl numește cu mândrie și optimism excesiv *corps de chasse* al său. Nou sositele tancuri Sherman sunt pregătite, sporind forța Armatei a 8-a până la mai bine de o mie de tancuri. Cavalerist excentric, care câștigase cursa de cai Grand National, Lumsden nu este nici pe departe favoritul lui Montgomery, dar Alexander îl place.

Planul lui Montgomery, Operațiunea *Lightfoot*, constă în a demara atacul principal în sectorul nordic, care este cel mai strașnic apărat. El presupune că germanii nu s-ar

aștepta la așa ceva. Corpul X al lui Lumsden trebuie să exploateze pătrunderea odată ce Corpul XXX reușește să treacă dincolo de câmpul de mine aflat la sud de drumul de coastă. Cu ajutorul unui plan diversionist sofisticat, pus în aplicare de maiorul Jasper Maskelyne, un iluzionist profesionist, Montgomery speră să îi convingă pe germani că ofensiva sa principală vine dinspre sud, pentru ca aceștia să își mute forțele într-acolo. Maskelyne instalează sute de vehicule false și chiar conducte false de apă în sectorul sudic. Traficul radio în zonă este mărit, transmițând semnale preînregistrate, în timp ce camioanele circulă târând lanțuri în spatele liniilor pentru a stârni praful. Pentru a da greutate acestei părți vitale din planul lui Montgomery, Corpul XIII al generalului-locotenent Brian Horrocks trebuie să atace, urmat de Divizia 7 Blindate și sprijinit de o treime din artilerie. Pe extrema stângă a Liniei Alamein, francezii liberi ai lui Koenig trebuie să atace pozițiile italiene puternice de la Qaaret el Himeimat, pe marginea Depresiunii Qattara, dar le lipsește sprijinul suficient pentru un obiectiv atât de dificil.



La 19 octombrie, Forța Aeriană a Deșertului și americanii încep să lanseze o serie de bombardamente și atacuri razante la sol împotriva aerodromurilor Luftwaffe.

Patru zile mai târziu, la ora 20.40, pe 23 octombrie, artileria lui Montgomery pornește un bombardament masiv asupra pozițiilor Axei. Pământul se cutremură de la undele de șoc, iar gurile de foc luminează întregul orizont al nopții. De la distanță, pare a fi un fulger difuz. Bombardierele aliate atacă pozițiile rezervelor și zonele din spate. Generalul Stumme, temându-se să nu își epuizeze muniția, dă ordin artileriei sale să nu răspundă.

Încă de la apus, geniștii se mișcaseră încet înainte, pe măsură ce se ridica luna, împungând nisipul cu baionetele și ridicând minele pentru a crea coridoare marcate cu bandă albă și cu lămpi cu petrol. La ora 22.00, Corpul XXX începe să avanseze prin ele cu patru divizii – 51 *Highland*, 9 australiană, 1 sud-africană și 2 neozeelandeză –, fiecare sprijinită de cel puțin un regiment de blindate. Nou sosiiții din *Highland* intră în luptă cu cimpoaiele țiuind și cu baionetele puse, deoarece auziseră că nu există ceva de care trupele italiene să se teamă mai mult decât de baionete. Pierderile infanteriei sunt relativ reduse, dar, spre iritarea lui Montgomery, tancurile din Corpul X al lui Lumsden se încurcă în câmpul de mine. Întârzierile înseamnă că sunt greu lovite atunci când vin zorile.

Generalul Stumme vrea să vadă situația de pe front cu ochii lui, dar când vehiculul său ajunge în bătaia focului, șoferul se întoarce, nerealizând că Stumme coborâse. Stumme moare din cauza unui infarct miocardic, iar cadavrul său nu este găsit până a doua zi. Când generalul von Thoma aude vestea și preia comanda, ezită să lanseze un contraatac masiv, deoarece nu îndrăznește să folosească restul de combustibil înainte ca forțele sale să primească rezervele. Dar la 25 octombrie, atât Divizia 15 Panzere din nord, cât și Divizia 21 Panzere din sud dau contraatacuri locale reușite.

Planul măreț al lui Montgomery nu merge bine. Germanii nu înghițiseră momeala lui și forțele nu fuseseră trimise spre sud pentru a înfrunta atacul de diversivune al Corpului XIII. Între timp, în nord, câmpurile de mine germane și rezistența Axei se dovediseră a fi mult mai puternice decât era de așteptat. Montgomery dă vina pe nedrept pe Divizia 10 Blindate, acuzând-o chiar de lașitate, când, de fapt, aceasta fusese folosită incorect. Prejudecățile lui Montgomery împotriva cavaleriei nu îl ajută să învețe cum să folosească cel mai bine blindatele.

Auzind de ofensiva britanică și de moartea lui Stumme, Rommel, aflat la Berlin, ordonă ca un avion să îl ducă în Africa prin Roma. Ajunge la cartierul său general la asfințit, în ziua de 25 octombrie, după ce auzise la Roma că situația combustibilului era mai gravă decât oricând din cauza Marinei Regale și a forțelor aeriene aliate.

Atacul britanic este ajutat atunci când australienii prind doi ofițeri germani care duc hărți detaliate ale câmpurilor lor de mine. Australienii cuceresc un deal-cheie în timpul nopții, pe care îl păstrează în ciuda unor contraatacuri grele de a doua zi. Prin alăturarea

Corpurilor XXX și X, presiunea exercitată în nord asupra Panzerarmee Afrika devine aproape covârșitoare. Rommel aude apoi că tancul petrolier pe care îl așteptau fusese scufundat. El avertizează OKW că îi va fi greu să continue bătălia cu puțin combustibil și fără muniție. De acum este deja clar că Montgomery își concentrează grosul forțelor în nord, așa că Rommel mută Divizia 21 Panzere mai sus, ca sprijin. Fără combustibilul necesar ca blindatele sale să se retragă și să poarte o luptă de mișcare în câmp deschis, este acum ținut într-o înfruntare statică pe care nu o poate câștiga. Mai mult de o jumătate din blindatele sale fuseseră distruse, căzând victimă fie tunurilor antitanc QF de 6 livre, fie atacurilor aeriene. Noile tunuri de 37 mm de pe avioanele P-39 Airacobra americane se dovedesc o foarte eficientă armă de distrus tancuri.

Forțat să își schimbe planul în fața unei apărări atât de hotărâte, Montgomery pregătește o nouă ofensivă în timp ce australienii fac față contraatacurilor continue. La 2 noiembrie, Operațiunea *Supercharge* începe în primele ore, cu un alt bombardament greu însoțit de atacuri aeriene. Montgomery își trimite la înaintare Brigada 9 Blindate într-un atac împotriva tunurilor antitanc din întărituri. Este avertizat că va fi o misiune sinucigașă, dar răspunde că trebuie să fie făcută. Atacul se dovedește o altă Balaklava, iar brigada este, practic, ștearsă de pe fața pământului. Divizia neozeelandeză a lui Freyberg avansează mult la nord de Creasta Kidney, dar contraatacurile germane cu ambele divizii de panzere previn o pătrundere. Dominarea capului de pod reprezintă însă ultimul efort al Panzerarmee. Montgomery începe, în sfârșit, să câștige lupta de uzură.

Rommel dă ordine de retragere spre Fuka, deși știe că trupele nemotorizate, în cea mai mare parte italiene, vor fi rapid ajunse din urmă. Mulți soldați germani pun mâna, sub amenințarea armelor, pe camioanele italiene pentru ei înșiși, prilejuind scene urâte. În acea seară, Rommel trimite un mesaj la OKW, subliniind situația și arătând motivele retragerii sale. Din cauza unei confuzii din partea unui ofițer al statului-major, Hitler nu primește telegrama decât a doua zi dimineață. Suspectând o conspirație care să îl împiedice să contramandeze retragerea lui Rommel, Hitler devine incoerent de furie, iar la Cartierul General al Führerului au loc scene de isterie. Șocul înfrângerii lui Rommel este complet neașteptat, deoarece atenția lui Hitler se concentrase asupra Stalingradului și Caucazului. Încrederea lui în capacitățile de comandant ale lui Rommel îl făcuse incapabil să își imagineze o asemenea lovitură.

Puțin după prânz în ziua de 3 noiembrie, îi trimite lui Rommel un ordin: „În poziția în care vă aflați nu puteți să vă gândiți decât să vă țineți tari, să nu faceți niciun pas în plus înapoi și să aruncați în luptă orice armă și orice soldat disponibil”. Promite sprijinul Luftwaffe și provizii și încheie astfel: „Nu este prima oară în istorie când hotărârea

fermă va prevala în fața batalioanelor mai puternice ale inamicului. Le puteți oferi trupelor o singură alegere: victoria sau moartea”.

Rommel este zguduit și tulburat de nebunia acestui ordin. Dar minciunile autoamăgitoare ale lui Hitler care îi permiteau să respingă realitatea înfrângerii îi vor fi repetate foarte curând după aceea generalului Paulus din stepa Donului, la vest de Stalingrad. În ciuda tuturor instinctelor sale militare, Rommel simte că trebuie să se supună. Dă ordine de oprire a retragerii. Doar diviziilor italiene din sud li se spune să se mute spre nord-vest. Acest lucru permite Corpului XIII al lui Horrocks să avanseze fără opoziție la 4 noiembrie. Mai spre nord, Corpul X face o breșă, capturând cartierul general al Afrika Korps și pe generalul von Thoma, care se predă Regimentului 10 Husari.

Convins de sprijinul lui Kesselring, Rommel ordonă o retragere generală. Îi spune lui Hitler că se va retrage doar până la Linia Fuka, dar continuă să o facă peste toată Libia. Faptul că resturile Panzerarmeei reușesc să scape se datorează întru totul reacțiilor lente ale lui Montgomery și precauției sale excesive. Dobândind victoria, nu vrea să riște o răsturnare de situație. Se susține că faptul că nu a reușit să-l prindă pe Rommel în timpul retragerii determină hotărârea dezastruoasă a lui Hitler de a trimite mai multe trupe în Africa de Nord, care vor fi toate capturate. Dar aceasta nu este o dovadă a calităților de general ale lui Montgomery, din moment ce nu fusese niciodată parte a unui plan.

Victoria de pe Linia Alamein cu siguranță nu fusese câștigată prin geniu tactic sau strategic. Decizia lui Montgomery de a ataca cea mai puternică parte a liniei germane este cel puțin discutabilă. Infanteria și trupele sale de blindate luptaseră cu vitejie, ajutate mult de succesul lui de a schimba dispoziția Armatei a 8-a. Dar din cele mai multe puncte de vedere, bătălia fusese câștigată de formidabila contribuție a Artileriei Regale și a Forței Aeriene a Deșertului, cu distrugerea neconținută a Luftwaffe, a blindatelor și a liniilor de aprovizionare germane, dar și de aportul Marinei Regale și al forțelor aeriene aliate, care tăiaseră linia vitală a Axei din Mediterana.

La 7 noiembrie, când Hitler merge la München pentru a-și ține discursul în fața vechii gărzi a Partidului Nazist, trenul său special este oprit în Turingia. Un mesaj din Wilhelmstrasse avertizează că debarcarea aliată în Africa de Nord este iminentă. Dă imediat ordine ca Tunisia să fie apărată. Dar când este informat că Luftwaffe nu va putea face prea multe la o distanță atât de mare de bazele sale, se înfurie pe Göring. Toate zvonurile contradictorii din ultimele luni despre intențiile Aliatilor, la care se adaugă obsesia lui de a cuceri, în sfârșit, Stalingradul, însemnau că OKW era complet nepregătit pentru un front nou. Marea întrebare era cum va reacționa guvernul de la Vichy la o invadare de către Aliți a coloniilor sale nord-africane.

Ribbentrop urcă în tren la Bamberg și îl presează pe Hitler să îl lase să îi facă propuneri lui Stalin prin ambasadorul sovietic de la Stockholm. Hitler respinge întru

totul sugestia. Ideea de a negocia într-un moment de slăbiciune este de neconceput. Continuă să lucreze la discursul în care susținea că luarea Stalingradului de către germani este iminentă și accentua hotărârea lui de a lupta până la victoria finală. Mândria îl împiedică să ia în calcul altă opțiune. Trece peste înfrângerea lui Rommel și nu menționează deloc debarcările aliate din Africa de Nord, preferând să revină la predicția lui că evreii vor fi anihilați.

Dar până și Goebbels recunoaște că „se aflau într-un punct de răscruce al războiului”. În afara naziștilor de o loialitate fanatică, cea mai mare parte a germanilor simțea acum că victoria este mai departe decât fusese vreodată, după cum arătau mult prea clar rapoartele asupra moralului civililor întocmite de serviciile secrete ale SS. Puțini împărtășeau părerea lui Göring că americanii sunt în stare să fabrice doar lame de ras. Ofensiva tot mai intensă a Aliatilor de bombardare a orașelor lor demonstra o superioritate materială în dezvoltare.

Pentru Eisenhower și planificatorii săi, reacția Franței guvernului de la Vichy și a regimului lui Franco din Spania fuseseră, de asemenea, o chestiune-cheie. Naiv politic, Eisenhower află în scurt timp că intrase pe câmpul minat al politicii franceze. Roosevelt nu vrea să aibă nimic de a face cu generalul de Gaulle și îl presează Churchill să nu îi spună francezului ce se pune la cale. Relația lui Churchill cu de Gaulle fusese și mai încordată din cauza suspiciunilor franceze că britanicii râvneau la Siria și la Liban, iar Churchill știe că generalul va fi furios să afle că nu fusese informat. De asemenea, de Gaulle nu ar accepta niciodată că, pentru a evita luptele grele, Aliții ar trebui să ajungă la un aranjament cu autoritățile guvernului de la Vichy din Africa de Nord. Dar Churchill are o ofertă în speranța de a-l împăca pe arogantul general.

Neputând uita că avioanele japoneze care decolaseră de pe aerodromurile regimului de la Vichy din Indochina scufundaseră *Prince of Wales* și *Repulse*, Marina Regală continuă să fie îngrijorată de colonia franceză Madagascar, ce se întinde paralel cu rutele convoaielor sale în josul coastei de sud-est a Africii. La câteva săptămâni după dezastrul din largul Malayei, o forță de debarcare este alocată Operațiunii *Ironclad* – luarea portului principal Diego Suarez, din vârful nordic al Madagascarului. La început, atât generalul Brooke de la Londra, cât și Wavell din Extremul Orient se opuseseră planului când atât de multe alte zone erau amenințate. Apoi, la începutul lui martie 1942, interceptările de către americani ale mesajelor codificate ale navelor japoneze arătaseră că Berlinul presa Tokio să intervină în vestul Oceanului Indian pentru a ataca navele cu provizii britanice care mergeau prin jurul sudului Africii spre Egipt. La 12 martie, Cabinetul de Război aprobă în sfârșit Operațiunea *Ironclad*.

La începutul lui mai, forța britanică navigând din Africa de Sud ia cu asalt portul Diego Suarez, cu infanteria marină debarcând noaptea, în stil nelsonian. Doar până

acolo mergea planul, deoarece se presupunea că va fi stabilit un *modus vivendi* cu autoritățile guvernului de la Vichy din capitala Antananarivo. Dar la 30 mai, un mic submarin japonez torpilează cuirasatul HMS *Ramillies* în portul Diego Suarez. Mica flotilă de submarine japoneze continuă să scufunde douăzeci și trei de nave cu provizii pentru Armata a 8-a, marcând singurul ajutor direct dat de japonezi aliaților germani pe parcursul războiului.

Convins de feldmareșalul Smuts că japonezii ar putea să-și stabilească baze în alte porturi ale guvernului de la Vichy din Madagascar, Churchill acceptă cu ezitări să cucerască întreaga insulă. Se gândește, de asemenea, că ar fi o modalitate de a-l împăca pe de Gaulle, care voise să ia insula cu Forțele Franceze Libere și apoi fusese furios să descopere că britanicii plănuiseră să trateze cu autoritățile guvernului de la Vichy de acolo. Odată întreaga insulă cucerită, putea să îi fie predată lui de Gaulle. Acest lucru este, în sfârșit, înfăptuit la 5 noiembrie, după o campanie de gherilă neproductivă dusă de Armand Annet, guvernatorul numit de autoritățile de la Vichy. Cu o săptămână înainte de capitularea lui Annet, Churchill reușise să îl întrebe cu amabilitate pe generalul de Gaulle pe cine ar fi vrut să desemneze guvernator al Madagascarului. De Gaulle bănuiește că Aliații plănuiesc să debarce în Africa de Nord, dar, dacă ar fi știut despre toate tratativele americanilor cu generalii guvernului de la Vichy în vederea pregătirii Operațiunii *Torța*, probabil că ar fi ieșit furios din sală.

Robert Murphy, care fusese însărcinatul cu afaceri american la Vichy și care acum era emisarul lui Roosevelt în Africa de Nord franceză, este, de asemenea, convins că de Gaulle ar trebui să fie ținut complet în afara peisajului. Pentru cea mai mare parte a ofițerilor din armata colonială franceză, de Gaulle era încă doar un fel de trădător plătit de englezi. Aveau nevoie să li se asigure un șef pe placul lor. Generalul Henri Giraud era un ofițer înalt și curajos, cu o mustață magnifică, dar nu prea renumit pentru inteligența sa. De Gaulle îl numea „soldatul de tinichea”. Giraud, care, în 1940, se afla la comanda Armatei a 7-a franceze, scăpase de la Königstein, o închisoare întărită din Saxonia. Își croise drum spre Vichy, unde Pierre Laval, prim-ministrul lui Pétain, dorise să îl predea înapoi în mâinile germanilor, dar mareșalul refuzase.

Murphy crede că Giraud poate servi cel mai bine intereselor aliate, dar Giraud are propriile idei. Insistă că ar trebui să fie comandantul Operațiunii *Torța* și cere ca Aliații să debarce și în Franța, și în Nordul Africii. De asemenea, nu îi vrea pe britanici implicați, din moment ce atacul Marinei Regale asupra flotei franceze la Mers-el-Kébir nu fusese nici uitat, nici iertat. Giraud mai era și prieten apropiat cu generalul Charles Mast, unul dintre comandanții-cheie ai forțelor franceze din Africa de Nord. Murphy, care își dezvoltase o rețea de contacte printre ofițerii superiori și oficiali, aranjează o

întâlnire secretă a generalului Mast și a partenerului său de conspirație cu adjunctul lui Eisenhower, generalul-locotenent Mark Clark.

În noaptea de 21 octombrie, Clark este debarcat lângă Alger de către submarinul britanic HMS *Seraph*, însoțit de un comando care îi servea drept gardă de corp. Sarcina lui principală este să îl convingă pe Mast că forțele americane vor fi atât de copleșitoare, încât francezii nu ar trebui să încerce să li se opună. Clark susține că vor fi debarcați jumătate de milion de oameni, pe când forțele constau abia în 112 000. Mast îl avertizează că, deși armata și forța aeriană puteau fi câștigate de partea lor, marina franceză va rezista cu încăpățănare. Alți ofițeri francezi îi furnizează lui Clark informații prețioase asupra dispunerii trupelor și apărării lor. Teama de a fi descoperit de jandarmeria locală, căreia i se spusese că debarcaseră niște traficanți, duce la întoarcerea lipsită de demnitate a lui Clark pe submarin în noaptea următoare într-un moment în care era fără pantaloni. În ciuda acestei umilințe minore, misiunea sa periculoasă avusese mare succes.

Submarinul HMS *Seraph*, pretinzând de data aceasta că este american, este trimis să îl ia pe Giraud de pe Coasta de Azur și să îl ducă în Gibraltar, ca să i se alăture lui Eisenhower. Agenții Axei și recunoașterea aeriană raportează o creștere a transporturilor în Gibraltar. Din fericire pentru Aliați, serviciul secret german presupune că vasele trebuiau fie să întărească Malta, fie să debarce forțe în Libia pentru a-i tăia lui Rommel calea de retragere. Prin urmare, submarinele germane din Marea Mediterană primesc ordin să se concentreze în largul coastei libiene, mult mai la est de locul unde trebuie să fie debarcate forțele de invazie. O altă teorie a Axei este că Aliații intenționează să ia Dakarul, de pe coasta de vest africană, ca bază navală în Bătălia pentru Atlantic.

Prin Murphy, americanii primiseră propuneri din partea amiralului Darlan. Amiralul William D. Leahy, fostul ambasador al lui Roosevelt la Vichy, îl vede pe Darlan ca pe un oportunist periculos. Faptul că Darlan îl detestă pe Laval, care îl înlocuise ca adjunct al lui Pétain, nu este deloc o garanție a faptului că ar fi demn de încredere. Dar până și Churchill este pregătit să aibă de a face cu acest anglofob înrăit, dacă acest lucru ar duce la trecerea flotei franceze de la Toulon de partea Aliaților. Eisenhower preferă varianta Giraud, dar apoi Giraud, la sosirea în Gibraltar, se așteaptă din nou să fie făcut comandant al Aliaților. Rareori o operațiune militară a mai fost atât de complicată de politică și de rivalitățile personale.

La 4 noiembrie, doar cu patru zile înainte de debarcări, Darlan, care fusese într-un tur al coloniilor franceze din Africa, zboară la Alger. Tocmai auzise că starea fiului său, un locotenent de marină suferind de poliomieliță, se înrăutățise brusc. Darlan nu știe că flotele aliate sunt pe mare, iar când starea fiului său se îmbunătățește, plănuiește

să zboare înapoi la Vichy. Grupul Operativ de Vest, care includea 35 000 de soldați comandați de generalul-maior George S. Patton, părăsise deja Hampton Roads, deplasându-se spre Casablanca. Celelalte două grupuri operative care plecaseră din Anglia intrau în Mediterana, îndreptându-se către Alger și Oran. În total, trupele erau escortate de 300 de nave de război, sub comanda generală a amiralului Cunningham, care era încântat să se întoarcă în Marea Mediterană.

În seara zilei de 7 noiembrie, Darlan cinează la Villa des Oliviers, reședința generalului Alphonse Juin, comandantul suprem al forțelor guvernului de la Vichy din Alger. Juin îl înlocuise pe Weygand, care era acum întemnițat la Königstein în locul lui Giraud, deoarece Hitler se temea că se va coaliza cu Aliații. Sunt întrerupți spre sfârșitul mesei de comandantul forțelor navale din Alger, care se grăbise să vină să le spună că era posibil ca navele aliate să nu se îndrepte spre Malta. Ar putea să debarce trupe la Alger și Oran. Darlan respinge asemenea temeri și se duce să se culce înainte de zborul de a doua zi dimineața. La miezul nopții, Murphy aude la emisiunea în franceză a BBC cuvântul de cod care confirmă că debarcările continuă. Trimite trupele neregulate franceze, pe care le recrutase împreună cu generalul Mast, să pună mâna pe instalațiile-cheie și pe cartierele generale.

În primele ore ale zilei de 8 noiembrie, Murphy merge la Villa des Oliviers și pune să fie trezit Juin. Îl informează asupra debarcărilor. La început Juin este mut de uimire. Apoi spune că trebuie să se consulte mai întâi cu superiorul său, amiralul Darlan, care se află la Alger. Murphy simte că nu are de ales decât să vorbească cu Darlan. Buick-ul lui Murphy este trimis să îl aducă.

Darlan sosește furios. Scund, chel, cu torsul cilindric, fumând încontinuu din pipă, amiralul este imediat poreclit „Popeye” de americani, care sunt amuzați de pantofii lui cu talpa groasă. Ura lui Darlan față de englezi are o descendență ilustră, străbunicul lui fiind ucis în bătălia de la Trafalgar. Dar este experimentat și în schimbarea tabelor. Imediat după armistițiul din 1940, politicianul veteran francez Edouard Herriot spusese despre el: „Amiralul ăsta știe să înoate” atunci când Darlan, după ce le promisese britanicilor rezistență totală, se alătură în secret capitularzilor.

În timp ce Murphy încearcă să îl calmeze pe Darlan și să îl convingă că o rezistență în fața debarcării ar fi inutilă, apare un grup din trupele neregulate ale lui Mast și îi ia prizonieri pe Darlan și pe Juin. Apoi o echipă a jandarmeriei sosește să îi elibereze și să îi ia în custodie pe insurgenți și pe Murphy. Acesta din urmă se așteptase ca trupele americane să fi sosit deja, dar ele debarcaseră din greșeală mai jos pe coastă.

Însă un dezastru mult mai mare este în desfășurare. Planul britanic de a lua ambele porturi Alger și Oran dintr-o singură lovitură eșuează complet, fapt care implică pierderi masive. Deloc surprinzător, aceasta îi infurie pe americani. În port, bateriile

de coastă franceze și vasele marinei bombardează două distrugătoare ale Marinei Regale sub pavilion american pe când acestea încearcă să aducă echipele de debarcare americane, așa cum făcuseră la Diego Suarez. O operațiune aeropurtată cu un singur batalion american de parașutiști pentru cucerirea Oranului se dovedește, de asemenea, un fiasco. Operațiunea *Torfa* pare să se descompună într-o farsă grotescă.

În ciuda cererii lui Roosevelt de a-i ține pe francezii liberi pe dinafară, Churchill îi ceruse generalului Ismay să îl contacteze pe generalul Pierre Billotte, șeful de stat-major al lui de Gaulle, pentru a-l avertiza asupra invaziei exact înainte ca trupele să înceapă debarcarea. Dar Billotte decide să nu îl trezească pe de Gaulle, care se culcase târziu. Când de Gaulle aude vestea a doua zi dimineață, este roșu de mânie. „Sper ca oamenii de la Vichy să îi azvârle în mare“, strigă el. „Franța nu se cucerește printr-o spargere!“ Dar până să ia prânzul cu Churchill, de Gaulle se calmează. În acea seară, difuzează un mesaj radio în sprijinul total al operațiunii aliate. Doar atunci când trupele americane sosesc în forță, cu multe ore întârziere din cauza debarcărilor haotice, atitudinea lui Darlan se schimbă. Cere să se întâlnească cu comandantul Diviziei 34 Infanterie pentru a discuta un armistițiu, ceea ce se și face pentru Alger. Trupele franceze se vor întoarce la cazărmlile lor fără să își predea armele.

Suspiciunile lui Hitler cu privire la încrederea pe care o inspira guvernul de la Vichy ca aliat iau amploare. Ruperea relațiilor diplomatice cu Statele Unite nu este suficientă, nici acordul lui Pierre Laval de a permite avioanelor Axei să folosească aerodromurile din Tunisia. La 9 noiembrie, Laval este convocat la München și provocat să își demonstreze loialitatea față de Germania declarând război Aliatilor. Acesta este un pas prea mare pentru Laval, dar și pentru restul guvernului de la Vichy.

Între timp, Darlan nu extinde armistițiul și la Casablanca și Oran, unde luptele continuă. Are nevoie să știe ce se întâmplă la München și în Franța. Confuzia crește odată cu sosirea la Alger a generalului Giraud, urmat de generalul Mark Clark, care arată că ar trebui să se pregătească să îl abandoneze pe Giraud și să trateze în schimb cu Darlan. Din fericire, Giraud acceptă că Darlan este superiorul său și nu se plânge. Dar Eisenhower, aflat în tunelurile umede ale Stâncii Gibraltar, are doar câteva rapoarte confuze referitoare la desfășurarea evenimentelor. De la generalul Patton nu se primise nicio veste despre debarcărilor de la Casablanca. Agitat, Eisenhower fumează țigări Camel una după alta și se roagă ca totul să fie bine.

La München, Hitler, însoțit de contele Ciano, ministrul de externe al lui Mussolini, îl primește pe Laval și cere ca trupele franceze să asigure porturile și aerodromurile din Tunisia pentru debarcarea trupelor Axei. Resentimentele Franței împotriva Italiei, după trădarea din iunie 1940, sunt atât de mari, încât Laval ezită să permită forțelor

italiene intrarea pe teritoriul francez. Dar arată că se va supune unui ultimatum german, cu condiția ca mareșalul Pétain să poată face un protest oficial.

A doua zi dimineața, pe 10 noiembrie, Darlan vine la hotelul Saint-Georges din Alger, unde Clark își instalase cartierul general. Atitudinea lipsită de diplomatie a lui Clark nu îi convine lui Darlan, care subliniază că el deține o funcție mult mai mare. Clark amenință chiar că va impune o guvernare militară aliată asupra întregii Africi de Nord franceze. Darlan își ține cumpătul deoarece trebuie să tragă de timp. Nu poate ordona armistițiul dorit atât de urgent de Clark până când Hitler nu ordonă trupelor să intre în zona demilitarizată a Franței, încălcând astfel acordul de armistițiu din 1940. Auzind că negocierile lui Clark stagnează, Eisenhower explodează: „lisuuuuuse Hristoase! Ce-mi trebuie aici este un asasin al naibii de bun“. Cel puțin Oranul este asigurat în acea zi de Divizia 1 Infanterie americană, cu costul a 300 de victime, dar forțele franceze rezistă încă în fața trupelor lui Patton în Maroc, chiar și după ce aproape toate navele lor de război fuseseră scufundate în largul Casablancăi, într-o luptă înrâncenată.

A doua zi devreme, Hitler anunță că trupele germane vor ocupa sudul și sud-estul Franței în Operațiunea *Anton*. Va recunoaște în continuare guvernul lui Pétain, dar reputația mareșalului este acum distrusă. Mulți din susținătorii săi cred că acesta ar fi trebuit să fugă în Nordul Africii pentru a se alătura Aliaților. Hitler dă, de asemenea, ordin ca Pirineii să fie ocupați de trupe germane. Guvernul lui Franco se teme că Hitler ar putea să ceară culoar de trecere prin Spania pentru a ataca Gibraltarul, iar un consiliu de miniștri din 13 noiembrie de la Madrid ordonă mobilizare parțială.

Cu germanii intrând în zona neocupată a Franței, Darlan poate acum să susțină că Pétain este prizonier. Dă instrucțiuni ca armistițiul să fie extins în toată Africa de Nord franceză. Însă Darlan nu reușește să aducă și flota franceză de la Toulon, așa cum sperase Churchill. Comandantul de acolo, contraamiralul Jean de Laborde, care îi poartă pică lui Darlan și care se teme că marinarii și ofițerii săi ar vrea să se alătore anglo-saxonilor detestați, rămâne loial guvernului de la Vichy, într-o splendidă izolare. Liniștit de ofițerii din Kriegsmarine că forțele germane nu vor încerca să-i preia vasele sau portul Toulon, Laborde decide să rămână pe loc. Dar sosirea trupelor de panzere ale SS și creșterea disensiunilor în rândul echipajelor sale îl forțează să se hotărască. Când forțele germane intră în port, el dă ordin de sabordare a flotei. Aproape o sută de nave de război sunt scufundate sau aruncate în aer.

Operațiunea *Torța* îi costase pe Aliați 2 225 de victime, din care circa jumătate muriseră, iar francezii pierd în jur de 3 000 de oameni. După cum recunosc Patton și Clark, haosul debarcărilor fusese lamentabil. Dacă s-ar fi luptat cu armata germană în locul trupelor coloniale franceze prost înarmate, ar fi fost masacrați. Ofițerii britanici fac

glume arogante despre „Cât de necopt e aliatul nostru“, dar dezorganizarea și logistica haotică constituie, în rapoartele ulterioare, pagini a căror lectură este dureroasă. Mai presus de toate, demonstrează că dorința generalului Marshall de a lansa o invazie timpurie asupra Franței ar fi dus la o catastrofă. Oricare ar fi fost motivele lui Churchill și ale lui Brooke de a-i forța pe americani să invadeze Africa de Nord, rezultatul este incontestabil cel potrivit. Armata americană mai are multe de învățat înainte de a se putea pune cu Wehrmachtul în Europa de Nord sau chiar în Tunisia.

Moralul trupelor este deseori volatil, pendulând dramatic între descurajare și exaltare. Victoria ușoară din Maroc și Algeria determină un optimism efemer. Cu dispoziția impulsionată de vinul local ieftin, soldații americani cred că primiseră botezul sângelui și că erau aproape căliți în luptă. Cei care văzuseră tancurile Renault franceze depășite oprite de noile lor bazooka strigă: „Să vină panzerule!“ Până și Eisenhower îi spune lui Roosevelt că se așteaptă să ia Tripoli până la sfârșitul lui ianuarie.

Sudul Rusiei și Tunisia

NOIEMBRIE 1942–FEBRUARIE 1943

Din stepa înghețată a Donului încep să se răspândească rapid zvonuri despre încercuirea de către sovietici a Armatei a 6-a. La 21 noiembrie 1942, Paulus și șeful lui de stat-major zboară, în cele două avioane ușoare Fieseler Storch rămase, de la cartierul lor general din Golubinski la Nijne-Cirskaia, în afara enclavei. Acolo, a doua zi țin o teleconferință cu generalul Hoth de la Armata a 4-a Panzere pentru a discuta situația și pentru a comunica pe o linie sigură cu Grupul de Armate B. Dar auzind unde e Paulus, Hitler îl acuză că și-a abandonat trupele și îi ordonă să plece înapoi să se alăture oamenilor săi la Gumrak, la cincisprezece kilometri vest de Stalingrad. Paulus se simte profund nedreptățit de acest afront, iar Hoth trebuie să îl calmeze.

Discută ordinele lui Hitler pentru Armata a 6-a de a rămâne fermă pe poziție în ciuda amenințării cu „încercuirea temporară”. Presupunând că Hitler își va veni în curând în fire, ei sunt de acord că Armata a 6-a are nevoie urgentă de o aprovizionare aeriană cu muniție și combustibil pentru a face o breșă. Dar comandantul Corpului VIII Aviație îi avertizează că Luftwaffe, pur și simplu, nu are suficiente avioane de transport pentru a aproviziona o armată întreagă. Cu formațiunile sale blindate în criză de combustibil și diviziile de infanterie lipsite de cai, Paulus știe că pentru a mai avea vreo șansă să scape Armata a 6-a va trebui să își abandoneze toată artileria, fără să mai vorbească de răniți. Șeful său de stat-major, generalul-locotenent Arthur Schmidt, „un om cu ceafă de taur, ochi mici și buze subțiri”, observă că „asta ar fi o încheiere napoleoniană”. Paulus, care studiasse în detaliu campania din 1812, este bântuit de această perspectivă. Generalul-maior Wolfgang Pickert, comandantul Diviziei 9 Antiaeriene a Luftwaffe, sosește în timpul ședinței. Spune că își retrace diviziile imediat. Și el știe că Luftwaffe nu poate spera să aprovizioneze Armata a 6-a pe calea aerului.

Hitler nu intenționează să le permită trupelor sale să se retragă de la Stalingrad. Investise atât de mult din reputația sa în cucerirea orașului, mai ales lăudându-se în timpul discursului de la München, cu doar două săptămâni înainte, că nu poate suporta să se retragă. Îi ordonă mareșalului von Manstein să părăsească frontul de nord și să

formeze un nou Grup de Armate Don, care să creeze o breșă și să elibereze Armata a 6-a. Auzind ce intenționează Hitler, Göring își convoacă principalii ofițeri superiori de la transporturi. Deși Armata a 6-a are nevoie de 700 de tone de provizii pe zi, Göring îi întreabă pe ofițeri dacă reușesc să livreze 500. Ei răspund că 350 este maximumul absolut și doar pentru scurt timp. Sperând să îi intre în grații lui Hitler, Göring asigură apoi Cartierul General al Führerului că Luftwaffe poate să reaprovisioneze Armata a 6-a. Această promisiune falsă îi pecetluiește soarta lui Paulus și pe cea a forțelor sale. La 24 noiembrie, Hiler ordonă „Fortăreței Stalingrad“, cu frontul său pe Volga, să reziste „orice s-ar întâmpla“.

În total, Armata Roșie încercuise cam 290 000 de oameni în enclava de la Stalingrad, un număr care includea peste 10 000 de români și mai mult de 30 000 de auxiliari hiwi ruși. Hitler refuză să permită difuzarea vestii în Germania. Comunicatele OKW falsifică deliberat adevărata stare de lucruri, dar, acasă, zvonurile încep să se răspândească. Hitler vrea să învinovățească pe oricine, mai puțin pe el, pentru victoria obținută de sovietici. Un schimb furios de replici are loc cu mareșalul Antonescu la Wolfsschanze, în Prusia Orientală, atunci când Hitler încearcă să arunce răspunderea dezastrului asupra armatelor române de pe flancuri. Antonescu îi atrage atenția supărat că germanii refuzaseră să le furnizeze oamenilor săi tunuri antitanc potrivite și că toate avertismentele lor cu privire la un atac iminent fuseseră ignorate. Nu știe că Armata a 6-a refuză acum să furnizeze rații trupelor lui. Ofițerii germani spun: „Este inutil să îi hrănim pe români, pentru că oricum se vor preda“.

Trupele Armatei a 6-a izolate la vest de Don reușiseră să se replieze la timp pentru a se alătura corpului principal. Enclava de la Stalingrad ia forma unui craniu zdrobit, cu fruntea în oraș și cu restul apărând un perimetru în largul stepei Donului, măsurând șaiszeci de kilometri pe patruzeci. Soldații germani se referă cinic la ea ca la „cetatea fără acoperiș“. Rațiile, care fuseseră insuficiente încă dinainte de încercuire, sunt reduse drastic. Oamenii sunt epuizați de săpatul tranșeelor în pământul înghețat. În stepa dezgolită nu prea există lemn pentru acoperirea buncărelor în pământ. Ofițerii încearcă să întărească hotărârea soldaților cu argumentul: „Până și moartea este preferabilă unei închisori rusești, iar noi trebuie să rezistăm până la capăt. Nu este posibil ca patria să uite de noi“.

Încercuirea sovietică recucerește porțiuni mari din teritoriul ocupat. Sosirea trupelor Armatei Roșii este întâmpinată cu lacrimi de bucurie de civilii jefuiți și infomețați, dar NKVD vine în urmă pentru a pune mâna pe toți cei suspectați de colaboraționism. Cartierul general al Frontului Donului lansează o serie de atacuri în prima săptămână a lui decembrie, sperând să taie în două enclava, dar serviciul său secret subestimase cu mult numărul soldaților încercuiți. Șeful serviciului secret al generalului Rokossovski crede că prinseseră 86 000 de oameni, nu 290 000.

Ofițerii sovietici nu reușesc nici să își imagineze cât de hotărâți să reziste sunt germanii. Promisiunea Führerului că vor fi salvați este acceptată ca literă de Evanghelie, mai ales de soldații mai tineri, crescuți în național-socialism. „Ce a fost mai rău a trecut“, scrie acasă cu un optimism naiv un soldat din Divizia 376. „Toți sperăm că vom scăpa din încercuire până la Crăciun... Odată ce bătălia asta va fi gata, războiul în Rusia se va încheia.“ Ofițerii de la aprovizionare, fiind nevoiți să taie rațiile la o treime sau la cel mult o jumătate din porțiile normale, sunt mai realiști. Criza de nutreț înseamnă că puținii cai rămași vor trebui sacrificați.

Potrivit calculelor intententului-șef al Armatei a 6-a, ar fi necesare un minimum de 300 de zboruri pe zi. Cu toate acestea, în prima săptămână a podului aerian, există o medie de mai puțin de treizeci de zboruri pe zi. În orice caz, o proporție considerabilă din tonajul adus este combustibil de avioane pentru călătoria de întoarcere. Göring nu ia în calcul și faptul că aerodromurile din interiorul încercuirii sunt în raza artileriei grele sovietice, în timp ce avioanele de vânătoare și bateriile antiaeriene creează un pericol constant. Într-o singură zi, douăzeci și două de avioane de transport sunt pierdute din cauza focului inamic și accidentelor. Iar în unele zile vremea este atât de rea, că aproape niciun avion nu ajunge până la ei. Richthofen îl sună încontinuu pe generalul Hans Jeschonnek, șeful de stat-major al Luftwaffe, pentru a-i spune că întregul plan de aprovizionare aeriană este sortit eșecului. Göring nu poate fi contactat, deoarece se retrăsese la hotelul Ritz din Paris.

În acest timp, Stalin pune STAVKA să lucreze la planuri mai ambițioase. Ca urmare a succesului Operațiunii *Uranus*, el vrea să izoleze restul Grupului de Armate Don și să prindă Armatele 1 Panzere și a 17-a în Caucaz. Operațiunea *Saturn* va consta într-un atac major al Fronturilor Sud-Vest și Voronej în jos prin Armata a 8-a italiană spre Donul inferior, unde acesta se varsă în Marea Azov. Dar Jukov și Vasilevski sunt de acord că, din moment ce Manstein va încerca probabil să elibereze Armata a 6-a lovind la nord-est de Kotelnikovo în același timp, ei ar trebui să restrângă planul la un asalt pe flancul stâng din spatele Grupului de Armate Don. Operațiunea este redenumită *Micul Saturn*.

Manstein plănuiește într-adevăr ceea ce cred ei. O înaintare dinspre Kotelnikovo este cam singura variantă viabilă rămasă pentru el. Ofensiva sa este numită Operațiunea *Furtună de iarnă*. Hitler dorește, pur și simplu, ca Armata a 6-a să fie întărită, ca să își poată menține „piatra de temelie“ de pe Volga pregătită pentru operațiuni următoare, în 1943. În schimb, Manstein pregătește în secret o a doua operațiune, numită *Lovitura de trăsnet* pentru a scoate Armata a 6-a din încercuire, în speranța că Hitler își va veni în fire.

La 12 decembrie, restul Armatei a 4-a Panzere a generalului Hoth își începe atacul spre nord. Fusese întărit cu Divizia 6 Panzere din Franța și cu un batalion din noile

tancuri Tiger. Soldații Armatei a 6-a de pe marginea sudică a încercuirii aud tirul inițial de la o sută de kilometri depărtare și vestea se împrăștie: *Der Manstein kommt* (Vine Manstein – n.red.). Promisiunea lui Hitler e pe cale să fie împlinită, își spun ei. Nu știu că nu are intenția să îi lase să se retragă.

Atacul lui Hoth vine mai repede decât se așteptaseră comandanții sovietici. Vasilevski se teme pentru Armata a 57-a din calea sa, dar Rokossovsky și Stalin refuză să schimbe dispunerea ei. În sfârșit, Stalin este de acord și ordonă ca Armata a 2-a Gardă a generalului Rodion Malinovski să fie deviată. Întârzierea nu este la fel de mare cum ar fi putut fi, deoarece un dezgheț brusc, cu ploaie torențială, împotmolește tancurile lui Hoth atunci când duc o bătălie grea pe râul Miskova, la mai puțin de șaizeci de kilometri de marginea încercuirii. Manstein speră ca Paulus să își folosească inițiativa și să înceapă să spargă încercuirea spre sud, ignorând ordinele lui Hitler. Dar Paulus este prea obedient ierarhiei de comandă și nu s-ar fi mișcat fără un ordin direct de la Manstein însuși. În orice caz, trupele sale sunt prea înfometate să mășaluiască până departe, iar blindatele lui nu au destul combustibil.

Stalin este de acord cu linia modificată a *Micului Saturn* și ordonă începerea acesteia în trei zile. La 16 decembrie, Armatele 1 și a 3-a Gardă, alături de a 6-a atacă frontul italian slab apărat. Poziția italienilor față de războiul împotriva Uniunii Sovietice este foarte diferită de cea a germanilor. Ofițerii italieni sunt șocați de atitudinea rasistă a germanilor față de slavi, iar când preiau pozițiile de la unitățile Wehrmacht, fac mari eforturi de a hrăni prizonierii ruși folosiți la munci grele. De asemenea, se împrietenesc cu sătenii din jur care fuseseră prădați de haine și hrană de către germani.

Cele mai bune formațiuni italiene sunt cele patru din Corpul Alpin – diviziile *Tridentina*, *Julia*, *Cuneense* și *Vicenza*. Spre deosebire de infanteria italiană obișnuită, cei din Corpul Alpin sunt obișnuiți cu condițiile dure de iarnă, dar chiar și ei sunt prost echipați. Trebuie să își facă încălțări noi din cauciucurile vehiculelor sovietice distruse. Le lipsesc armele antitanc, puștile datează din 1891, iar mitralierele, nefiind proiectate pentru condiții de iarnă, îngheață deseori. Vehiculele lor, încă vopsite în camuflajul deșertic, nu funcționează nici ele la temperaturi extreme, care uneori scad mai jos de minus 30 de grade Celsius. Iar cătării lor, neputând să înfrunte zăpada adâncă, mor de epuizare, de lipsa furajelor și de frig. Mulți oameni suferă de degerături, prin urmare încearcă să își compenseze deficitul luând hainele vătuite și cizmele de fetru valenki de la soldații morți ai Armatei Roșii, așa cum fac și germanii. Rațiile de minestrone și pâine ajung înghețate. Chiar și vinul este solid. Soldații și ofițerii italieni detestă și disprețuiesc regimul fascist, care îi trimisese în acest război atât de slab pregătiți.

Când diviziile Armatei Roșii atacă în valuri cu strigătul lor de bătălie *Urraa! Urraa!*, multe din formațiunile Armatei a 8-a italiene rezistă cu mai multă hotărâre decât era de așteptat. Dar fiind prost înarmate și fără rezerve, apărarea lor se prăbușește în haos

în curând. Epuizate și slăbite de dizenterie, trupele italiene se retrag în coloane lungi prin zăpadă ca niște refugiați, cu pături înfășurate în jurul lor și pe capete. Corpul Alpin își păstrează poziția, întărind flancul Armatei a 2-a maghiare de la stânga sa.

Brigăzile sovietice de tancuri se desfășoară în spatele lor, cu blindatele T-34 cu șenile late avansând peste zăpada proaspăt căzută. O scădere bruscă a temperaturii înseamnă că pământul este iar tare. Depozitele de provizii și stațiile de cale ferată cu trenuri bune sunt luate rapid. Deoarece Divizia 17 Panzere fusese transferată în ajutorul atacului lui Hoth, zonele din ariergardă ale Grupului de Armate Don nu mai aveau rezerve.

Cel mai mare pericol pentru Armata a 6-a vine atunci când Corpul 24 Tancuri capturează aerodromul de lângă Tașinskaia, care era principala bază aeriană de transport pentru aprovizionarea enclavei. Atunci când tancurile ajung la marginea aerodromului, generalul de aviație Martin Fiebig le ordonă echipajelor sale de pe Junkers 52 să decoleze spre Novocerkassk. Încep să decoleze în șir, în timp ce tancurile trag în ele. Unele explodează în mingi de foc, iar un tanc izbește un avion care își lua poziția de decolare. În total, 108 avioane Junkers 52 reușesc să scape, dar Luftwaffe pierde șaptezeci și două de aparate de zbor, aproape zece procente din întreaga sa flotă de transport. Singurul aerodrom capabil să aprovizioneze Stalingradul se află mult mai departe.

Micul Saturn îl forțează pe Manstein să își regândească întreaga strategie. Nu doar că eliberarea Armatei a 6-a este irealizabilă, dar în curând va trebui să se retragă și din Caucaz. Pe Manstein nu îl lasă inima, sau mai bine zis nu are curajul să îi spună lui Paulus despre situația cu adevărat fără speranță în care se află acum armata sa. Unii ofițeri știu clar ce îi așteaptă. „Nu ne vom mai vedea vreodată căminul”, scrie capelanul Diviziei 305 Infanterie, „nu vom ieși niciodată din încurcătura asta!” Ofițerii din serviciul secret sovietic însă își găsesc prizonierii germani tot într-o stare de negare și logică neclară cu privire la posibilitatea înfrângerii. „Trebuie să credem că Germania va câștiga războiul”, spune un navigator Luftwaffe de pe un Junkers 52, doborât în timp ce făcea aprovizionarea frontului de la Stalingrad, „dacă nu, la ce bun să mai continuăm?” Un soldat arată aceeași încăpățănare: „Dacă pierdem războiul, nu mai avem la ce să sperăm”. În Stalingrad nu se știe că frontul german nord-african este acum presat din două părți.

Scopul principal al Operațiunii *Torța* era ocuparea Tunisiei franceze înainte ca Axa să transfere trupe acolo, dar germanii reacționează cu o repeziciune uimitoare. În dimineața zilei de 9 noiembrie, înainte ca Alger și Oran să fie securizate, aterizează primele avioane de vânătoare germane. Grupuri de infanterie și parașutiști urmează în avioane de transport a doua zi. Comandantul local francez, încă acționând conform ordinelor de la Vichy, nu protestează în fața acestei încălcări a condițiilor armistițiului din 1940.



Hitler nu are de gând să le permită Aliaților o bază pentru invadarea sudului Europei, un atac despre care știe că ar scoate Italia din război. El intenționează să întărească masiv Nordul Africii, chiar și în acest moment critic pe Frontul de Est. Prin urmare, în ciuda scepticismului lui Stalin și a demonstrațiilor în masă de la Londra cerând un „al doilea front acum“, teatrul de operațiuni nord-african se dovedește mult mai eficient decât planul mort din fașă de a invada Franța în 1942. Iar încărcăturile duse pe deasupra Mediteranei țin ocupată o flotă de avioane de transport Junkers 52, care ar fi fost folosită mai bine pentru aprovizionarea Armatei a 6-a.

Înaintarea Aliaților spre est, către Tunis, este prost organizată și aproape neplanificată. Armata 1 britanică, aproape complet distrusă, comandată de un scoțian mohorât, generalul-locotenent Kenneth Anderson, este întărită de câteva unități de blindate americane și câteva batalioane de infanterie franceze. În ciuda dimensiunii reduse a forței sale, care se ridică la ceva mai puțin de un Corp, Anderson face greșeala de a o împărți în patru linii de înaintare. Nu are idee că până la 25 noiembrie Axa desfășurase deja 25 000 de oameni.

Singurul succes real al Armatei 1 vine în ziua în care Forța Lamă, cu Batalionul 1 din Regimentul 1 Blindat american și Regimentul 17/21 Lăncieri, avansează către Tunis dinspre vest. Tancurile Stuart americane dau peste un aerodrom înaintat al Luftwaffe lângă Djedeida. Atacând ca un raid al SAS¹ (Serviciul Aerian Special), echipele lor trec pe deasupra pistei, trăgând în avioanele Junkers 52, Messerschmitt și Stuka staționate. Distrug mai mult de douăzeci de avioane. Acest atac produce panică și îl convinge pe generalul-locotenent Walther Nehring, care comandase Afrika Korps sub Rommel, să își restrângă perimetrul defensiv. Dar atacul asupra aerodromului știrbește prea puțin supremația aeriană germană.

În altă parte, parașutiștii germani și alte forțe prind în ambuscadă coloane în principal britanice, producând pierderi grele. Batalionul 2 din Regimentul Fusilieri *Lancashire* pierde 144 de oameni într-un singur atac în Medjez împotriva unui batalion de parașutiști sprijinit de tunuri de 88 mm și câteva blindate. Pentru a înrăutăți lucrurile, avioanele americane își atacă razant propriile trupe. Acestea încep să tragă în orice avion apare, cu sloganul „Dacă zboară, să moară“. La 3 decembrie, nou sosita Divizie 10 Panzere, împreună cu câteva tancuri noi Tiger, le provoacă pierderi masive trupelor lui Anderson, forțându-le să se retragă. Este o luptă inegală împotriva unui dușman mult mai priceput și mai bine înarmat.

Eisenhower este ușurat să ajungă la Alger, după săptămânile petrecute în tunelurile umede de pe stânca Gibraltarului. Dar în loc să poată să se concentreze asupra campaniei pe cale de a eșua din Tunisia, este implicat în problemele aprovizionării și în cele

¹ Forțele de elită ale Armatei Britanice (n.red.)

ale politicii franceze. Eisenhower nu se poate concentra din cauza ofițerilor francezi și a „simțului lor morbid al onoarei”. Sperase că Aliații vor fi ajuns deja la un compromis funcțional, cu Darlan desemnat înalt comisar pentru Africa de Nord și Giraud drept comandant al forțelor franceze, deși acesta tot voia să fie comandant suprem peste toate trupele aliate. Pe de altă parte, singurul motiv pentru care Churchill îl sprijinea pe Darlan – acela că ar putea câștiga de partea lor flota franceză de la Toulon – dispăruse odată cu scufundarea navelor respective.

Eisenhower are parte în curând de o surpriză neplăcută. Când vestea „afacerii Darlan” ajunge în Statele Unite și Marea Britanie, indignarea nu cunoaște limite. Presa și opinia publică sunt oripilate de ideea că comandantul suprem al Aliaților îl făcuse șef în Africa de Nord pe unul din colaboraționiștii guvernului de la Vichy, mai ales când devine clar că legislația antisemită era încă aplicată și că opoziții politici nu fuseseră eliberați din închisori. În realitate, gaulliștii erau tratați deosebit de rău. Însă Darlan este prea mulțumit de poziția în care a fost numit. Este foarte conștient că americanii ar putea în curând să îl înlăture ca pe o „lămâie stoarsă”.

De Gaulle își ține gura în public cu înțelepciune, din moment ce problema fusese creată de americani. Poate își dăduse seama că ofițerii regimului de la Vichy îl detestau la fel de mult ca pe britanici. Deși nu recunoaște niciodată acest lucru, politica americană de a trata cu Darlan și Giraud înaintea lui va fi, în cele din urmă, în favoarea sa. Aceste două pietre de vad previn un război civil în Africa de Nord.

Biroul de Operațiuni Speciale este alarmat de adâncă neîncredere cu care este privit Darlan nu doar în rândul gaulliștilor din Londra, ci mai ales în relațiile Aliaților cu Rezistența franceză din interior și chiar din alte țări. Împreună cu OSS (Biroul pentru Servicii Strategice) american, SOE pusese repede bazele instruirii la Alger a unui număr mare de tineri voluntari francezi pentru a lucra în Tunisia. Unul dintre recruții lor, Fernand Bonnier, începuse să se învârtă prin cercurile monarhiste și, într-un gest de fanfaron, își adăugase la numele său, formula „de la Chapelle”. Aceste visuri la o restaurație, cu contele de Paris care să devină rege al Franței, îl au în vedere pe de Gaulle ca regent posibil care va netezi calea, fie și doar pentru că familia generalului fusese cunoscută ca monarhistă.

În această lume tulbure a complicațiilor conspiraționiste, se pune la cale un complot pentru asasinarea lui Darlan. Sunt implicați gaulliști, care trimit 2 000 de dolari de la Londra, prin generalul François d'Astier de la Vigerie, pentru a finanța operațiunea; locotenent-colonelul Douglas Dodds-Parker din Gărzile de grenadieri, comandantul al SOE la Alger, și Fernand Bonnier sunt cei care o duc la bun sfârșit. Dodds-Parker, care îl însoțise pe liderul Rezistenței franceze, Jean Moulin, la avion la ultima sa întoarcere în Franța, îl antrenează pe Bonnier în tirul cu pistolul și mai apoi susține, în mod neadevărat după cum se dovedește, că în asasinat fusese folosit propriul pistol. Planul

este ca Bonnier să fie imbarcat din Alger la bordul *Mutin*, un vas comandat de Gerry Holdsworth, din flotila secretă a SOE pentru infiltrarea agenților în Mediterană. Dar imediat după ambuscadă și împușcarea lui Darlan în burtă la 24 decembrie, Bonnier este prins, judecat în fața Curții Marțiale și executat cu o grabă indecentă.

Zguduit de eveniment deși mai înainte își dorise „un asasin al naibii de bun“, Eisenhower îl convoacă pe Dodds-Parker la Cartierul General al Forțelor Aliate pentru a-i cere asigurări categorice că SOE nu fusese implicat. Dodds-Parker i le dă. Cât de mult se știuse despre asasinat înainte este greu de stabilit. La Londra, OSS era cu siguranță la curent și îl aprobase, dar se pare că nici Churchill și nici Sir Charles Hambro, șeful SOE, nu dăduseră nicio formă de autorizare. Înlăturarea „lămâii stoarse“ nu provoacă prea multe lacrimi, nici măcar printre acei Aliați care îl sprijiniseră. Roosevelt remarcă rece față de unul dintre invitații săi de la Casa Albă în noaptea de revelion că Darlan era doar un „ticălos“.

În încercuirea de la Stalingrad, trupele din Armata a 6-a își ridică moralul odată cu apropierea Crăciunului. Deși suferă din cauza păduchilor, a frigului și a foamei, acesta oferă o alternativă de evadare imaginară de la gândurile asupra situației fatale în care se aflau. Știu că Operațiunea *Furtuna de iarnă* a lui Manstein, menită să îi elibereze, eșuase, dar mulți soldați încă sunt pradă „febrei de enclavă“, imaginându-și că pot auzi artileria Armatei SS Panzer promise de Hitler venindu-le în ajutor. Nu pot să creadă că Führerul lor ar abandona Armata a 6-a. Dar atât OKW, cât și Manstein își dau seama că aceasta va trebui să fie sacrificată pentru a ține în loc armatele sovietice care o înconjurau în timp ce sunt evacuate forțele germane din Caucaz.

Soldații Armatei a 6-a visează să sărbătorească Crăciunul „în stil german“. Pregătesc mici cadouri pentru ceilalți, deseori mici sculpturi sau mâncare dosită, pe care de-abia dacă și le permit. În buncărele lor de sub zăpadă, o generozitate extraordinară a camaraderiei se dezvoltă în fața dificultăților. În ajunul Crăciunului, cântă *Stille Nacht, heilige Nacht*, cuvintele familiare făcându-i pe mulți să izbucnească în plâns atunci când se gândesc la familiile rămase în Germania. Dar spiritul Crăciunului nu se extinde și la prizonierii sovietici ținuți în cele două lagăre din enclavă. Lipsiți de orice hrană pentru a nu reduce rațiile germanilor, puținii supraviețuitori sunt siliți să mănânce cadavrele propriilor camarazi.

Realitatea nu mai poate fi negată multă vreme. Niciun zbor de aprovizionare nu mai sosise de două zile, din cauza atacului tancurilor sovietice asupra aerodromului Tașnkaia. Armata a 6-a moare treptat de foame din cauza regimului cu *Wasserzuppe* – câteva bucăți de carne de cal fierte în zăpadă topită. Patologul armatei, dr. Hans Girgensohn, care fusese adus în încercuire la mijlocul lui decembrie, ajunge în scurt timp la o descoperire alarmantă după ce face cincizeci de autopsii. Soldații mureau de foame mult mai repede

decât ar fi făcut-o în alte circumstanțe. Aceasta, conchide el, vine de la efectul interacțiunii dintre stres, malnutriție prelungită, lipsa somnului și frig intens, ceea ce interferează cu metabolismul. Deși soldatul se poate să fi consumat câteva sute de calorii din mâncare nutritivă, sistemul său digestiv absoarbe probabil doar o fracțiune. Slăbiciunea care rezultă îi reduce și capacitatea de a supraviețui bolii. Chiar și cei care nu sunt bolnavi sunt mult prea slăbiți pentru a încerca o evadare prin zăpada adâncă și oricum lui Paulus îi lipsește curajul de a sfida ordinea lui Hitler.

Condițiile din spitalele de campanie sunt înfiorătoare. Sângele din rănilor deschise îngheață chiar și în interiorul corturilor. Membrele cangrenate de degerături sunt tăiate. Pentru degete sunt folosiți cleștii. Nu mai există anestezice, iar cei cu răni severe la abdomen sau cap sunt lăsați să moară. Chirurgii, disperat de suprasolicitați, trebuie să execute un triaj nemilos. „Soldatul german suferă și moare cu vitejie stoică”, scrie capelanul Diviziei 305 Infanterie. „Până și amputații își păstrează cumpătul.”

Doar răniții care pot merge sunt evacuați acum cu avioanele de transport, deoarece târgurile ocupă prea mult spațiu. Poliția militară, înarmată cu pistoale-mitralieră, încearcă să țină la distanță mulțimile de răniți sau prefăcuți care încearcă să ia cu asalt orice avion de pe piste înghețate de la Gumrak și Pitomnik. Nici măcar un loc asigurat într-un avion nu este o garanție a supraviețuirii. Avioane Junkers 52 și Focke-Wulf Condor, greu încărcate, se chinuie să ia altitudine înainte de a ajunge la marginea perimetrului, unde bateriile antiaeriene sovietice trag în ele. Soldații le văd pe unele prăbușindu-se și explodând ca niște mingi de foc, știind că sunt pline de camarazi răniți.

Noul an 1943 aduce un alt val irațional de speranță atunci când Hitler, în mesajul său, promite: „Eu și întregul Wehrmacht german vom face tot ce ne stă în putință pentru a-i elibera pe apărătorii Stalingradului, iar aceasta, împreună cu înverșunarea voastră, va culmina cu cel mai glorios triumf din istoria armatei germane”. Din respect pentru suferința Armată a 6-a, Hitler interzice consumul de coniac și șampanie la Cartierul General al Führerului.

Poporul german tot nu i se spune că Armata a 6-a fusese încercuită, iar soldații care scriu acasă sunt amenințați cu pedepse severe dacă dezvăluie acest lucru. Unul dintre ei trimite acasă un desen de Anul Nou, dar în colț, cu litere mici, scrie în franceză: „Sunt douăzeci de zile de când am fost încercuiți. Este îngrozitor să stai aici în această capcană. Ne tot spun «Rezistați, rezistați», însă primim 200 de grame de pâine pe zi și ceva supă din carne de cal. Nu avem aproape deloc sare. Păduchii sunt o tortură și este absolut imposibil să scapi de ei. În buncăre este întuneric, iar afară sunt minus 20 sau 30 de grade”. Dar această scrisoare nu ajunge niciodată la destinație, deoarece se afla în sacii de poștă dintr-unul din avioanele de transport doborâte. Departamentul de Servicii Secrete al Frontului Donului folosește comuniști germani și dezertori pentru

a examina toată corespondența interceptată. Un alt soldat scrie sarcastic: „În prima zi a sărbătorilor, am mâncat la cină găscă cu orez, a doua zi, găscă cu mazăre. Mâncăm găște de multă vreme. Doar că găștele noastre au patru picioare și potcoave.”

Stalin este supărat de orice amânare în organizarea Operațiunii *Inelul*, lovitura de grație pentru Armata a 6-a. Rokossovski va avea patruzeci și șapte de divizii, sprijinite de 300 de avioane. La 8 ianuarie, cartierul general al Frontului Donului trimite doi emisari sub steag alb, oferindu-i lui Paulus termenii capitulării. Dar aproape sigur la ordinele șefului acestuia de stat-major, generalul-locotenent Schmidt, ei sunt trimiși înapoi cu documentul pe care îl aduseseră.

Două zile mai târziu, în zori, Operațiunea *Inelul* începe cu un bombardament masiv de artilerie și cu vuietul bateriilor de rachete Katiușa. Ofițerii Armatei Roșii se referă acum cu mândrie la artileria lor grea comasată numind-o „Zeul Războiului”. Atacul principal este direcționat împotriva „întrândului Marinovka”, din sud-vestul incercuirii. Soldații germani, înfolați ca niște sperietori de ciori, reușesc cu greu să își pună pe trăgaci degetele umflate de degerături. Peisajul de iarnă, cu mici movile de zăpadă marcând cadavrele neîngropate, este punctat cu cratere negre de obuze, pătate pe margini cu galben de la cordită. În sectorul sudic, resturile Diviziei române sparg rândurile și fug, lăsând în linia de apărare o gaură de un kilometru. Armata a 64-a trimite imediat o brigadă de tancuri T-34 care, datorită șenilelor, trec ușor prin crusta de zăpadă înghețată.

Forțate să se retragă, diviziile germane din sud-vest găsesc imposibilă stabilirea unei noi linii de apărare, deoarece pământul este prea tare pentru a săpa tranșee. Le-a rămas atât de puțină muniție, încât soldații așteaptă până când atacatorii sovietici sunt la distanță foarte mică. Capelanul Diviziei 305 consemnează atacul sovietic feroce, „zdrobind răniții cu tancurile, trăgând fără milă în răniți și prizonieri”.

Aerodromul Pitomnik este o învălmășeală de avioane înnegrite, zdrobite și grămezi de cadavre înghețate în afara corturilor de spital. Era prea puțin combustibil pentru a evacua restul de răniți înapoi la spitalele de campanie. Unii sunt trași pe sănii până când camarazii lor renunță, epuizați. Scenele de suferință sunt aproape dincolo de puterea imaginației. Descurajați și traumatizați, soldații încearcă să scape înapoi spre orașul ruinat în număr atât de mare, încât poliția militară reușește cu greu să păstreze disciplina. Cu toate acestea, cei mai mulți oameni continuă să lupte, cot la cot în multe cazuri cu hiwi ruși, care știau prea bine ce soartă îi așteaptă la terminarea bătăliei.

La 16 ianuarie, Pitomnik este abandonat, iar ultimul avion Messerschmitt staționat acolo își ia zborul la ordinul lui Richthofen. Celălalt aerodrom mai mic de la Gumrak nu este în stare să primească avioane de transport și se află acum sub focul direct al artileriei. Luftwaffe începe să parașuteze provizii, dar cele mai multe sunt luate de vânt și cad în spatele liniilor sovietice. Un batalion întreg de trupe germane din Divizia

295 Infanterie se predă în acea zi. Unii comandanți de batalion nu mai pot înfrunta suferința oamenilor lor. Șchioapătă pe picioarele degerate, cu buzele crăpate, iar fețele lor bărboase au aspectul galben de ceară al celor pe care viața îi părăsește. Ciorile se învârt pe deasupra și coboară pentru a ciuguli ochii morților sau muribunzilor.

Armata Roșie nu simte niciun fel de milă, mai ales după descoperiri macabre. „La eliberarea cătunului Novo-Maksimovski“, raportează secția NKVD a Frontului Donului, „soldații noștri au găsit în două clădiri cu ferestrele și ușile zidite cu cărămidă șaptezeci și șase de prizonieri sovietici, șazeci dintre ei morți de foame, unele cadavre fiind în descompunere. Restul prizonierilor sunt vii doar pe jumătate și cei mai mulți dintre ei nu pot sta în picioare, atât sunt de infometați. Se pare că acești prizonieri au petrecut cam două luni în clădirile respective. Germanii îi lăsau să moară de foame. Uneori le aruncau bucăți de carne de cal putrezită și le dădeau de băut apă sărată.“ Ofițerul responsabil cu lagărul Dulag-205 declară mai târziu la un interogatoriu al SMERSH că „de la începutul lui decembrie 1942, comanda Armatei a 6-a germane, în persoana generalului-locotenent Schmidt, a oprit cu totul aprovizionarea cu mâncare a lagărului, iar moartea prin infometare în masă a început“. Soldații sovietici nu arată milă răniților germani, mai ales după ce găsesc ultimii prizonieri ruși supraviețuitori care fuseseră infometați în alt lagăr, la Gumrak. În mod tragic, salvatorii lor îi omoară din greșală dându-le prea multă mâncare.

La 22 ianuarie, cartierul general al Armatei a 6-a primește o telegramă de la Hitler. „Predarea exclusă. Trupele să lupte până la capăt. Dacă este posibil, mențineți Fortăreața redusă cu trupe încă valide. Vitejia și tenacitatea Fortăreței au oferit ocazia stabilirii unui nou front și lansării de contraatacuri. Armata a 6-a a contribuit astfel istoric la cel mai mare capitol din istoria Germaniei.“ În Stalingrad, unde oamenii se târăseră în patru labe „ca animalele“, condițiile din pivnițe sunt și mai rele, cu probabil aproape 40 000 de răniți și bolnavi din cei rămași în viață din Armata a 6-a. Degetele rău degerate de la mâini și de la picioare se desprind odată cu bandajele atunci când acestea sunt scoase. Nimeni nu are puterea să îndepărteze cadavrele celor morți. Păduchii sunt văzuți cum îi părăsesc în căutarea celor vii.

La 26 ianuarie, rămășițele Armatei a 6-a sunt împărțite în două când Armata a 21-a ajunge la liniile Diviziei 13 Gardă a lui Rodimțev, la nord de Kurganul lui Mamaev. Paulus însuși, suferind de dizenterie, cade într-o stare de colaps nervos în pivnița magazinului universal Univermag din Piața Roșie. Acum, Schmidt este la comandă. Câțiva dintre generalii și ofițerii săi superiori se împușcă, preferând această soluție decât să înfrunte umilința capitulării. Unii oameni aleg o „moarte de soldat“, stând în picioare în tranșee și așteptând să fie împușcați.

Hitler anunță avansarea lui Paulus la gradul de feldmareșal. Paulus știe că acesta este un ordin codificat să se sinucidă, dar acum, că toată admirația lui pentru Hitler se

evaporase, nu are nicio intenție să îi dea Führerului această satisfacție. La 31 ianuarie, soldații Armatei Roșii intră în clădirea Univermag. „Paulus era complet demoralizat“, scrie interpretul sovietic, un locotenent evreu pe nume Zahari Raizman. „Buzele îi tremurau. I-a spus generalului Schmidt că era prea multă agitație, că erau prea mulți oameni în încăpere.“ Raizman escortează 151 de ofițeri și soldați germani înapoi la cartierul general al diviziei. A trebuit să îi oprească pe soldații Armatei Roșii de la a-i umili în vreun fel. „Asta este ironia sortii“, anunță un colonel german, cu intenția de a fi auzit. „Un evreu are grijă să nu ni se facă vreun rău.“ Paulus și Schmidt sunt duși la cartierul general al Armatei a 64-a a generalului Șumilov, unde predarea lor este filmată. Ticul nervos al lui Paulus este foarte vizibil.

Hitler ascultă vestea capitulării în liniște. Aparent, se uită la supa lui de legume. Dar a doua zi mânia sa împotriva lui Paulus explodează pentru că acesta nu se împușcase. La 2 februarie, generalul Strecker, care comandă câteva rămășițe ale Corpului XI în ruinele din nordul Stalingradului, se predă și el. Armata Roșie descoperă că are 91 000 de prizonieri în mână, cu mult mai mulți decât se așteptase. În principal din cauza lipsei pregătirilor, aceștia nu primesc hrană sau asistență medicală pentru o anumită perioadă. Aproape jumătate mor până la venirea primăverii.

Victimele părții sovietice pentru întreaga campanie de la Stalingrad se ridică la 1,1 milioane, din care aproape o jumătate de milion muriseră. Armata germană și aliații săi pierduseră, de asemenea, mai mult de o jumătate de milion de oameni, omorâți sau prinși. La Moscova, clopotele de la Kremlin bat imnul victoriei. Stalin este înfățișat ca marele arhitect al acestei victorii istorice. Reputația Uniunii Sovietice crește în jurul lumii, aducând mulți recruți în mișcările de rezistență conduse de comuniști.

În Germania, posturilor de radio li se ordonă să difuzeze muzică solemnă. După ce refuzase din loialitate să recunoască faptul că Armata a 6-a fusese încercuită din noiembrie, Goebbels încearcă acum să pretindă că întreaga Armată a 6-a pierise într-o ultimă tentativă de a rezista: „Au murit pentru ca Germania să poată trăi“. Dar efortul de a crea un mit eroic se întoarce în curând împotriva lui. În Germania se împrășteie rapid zvonul, iscat mai ales de cei care ascultau în secret BBC, că Moscova anunțase capturarea a 91 000 de oameni. În Germania, șocul înfrângerii este copleșitor. Doar fanaticii naziști mai cred că războiul poate fi câștigat.

OKW este deranjat de „marea agitație provocată în rândul opiniei publice germane“ după predarea Armatei a 6-a la Stalingrad și emite un avertisment dur către ofițeri să nu agraveze situația prin critici aduse conducerii militare sau politice cu „așa-numite relatări ale faptelor“ din luptă. Strădania de a insufla forțelor armate „vi-ziunea național-socialistă“ se accentuează, dar autoritățile primesc rapoarte că ofițerii mai în vârstă din „zilele soldăției apolitice“ ale Reichswehr manifestă foarte puțin

interes în îndoctrinarea trupelor lor. Ofițerii devotați și cei din SS se plâng că Armata Roșie este mult mai eficientă în îndoctrinarea ideologică.

Pe data de 18 februarie, Goebbels invocă tema „Război total – Război scurt!” la un miting al maselor din Sportpalast, la Berlin. Atmosfera este electrizantă. De pe podium strigă: „Vreți război total?” Auditoriul sare în picioare și își urlă răspunsul afirmativ. Până și un jurnalist antinazist aflat acolo recunoaște apoi că și el sărise în picioare de entuziasm și de-abia se abținuse să nu strige și el „Ja!” împreună cu restul mulțimii. Le spune mai târziu unor prieteni că dacă Goebbels ar fi strigat „Vreți toți să mergeți la moarte?”, mulțimea și-ar fi dat zgomotos consimțământul. Regimul nazist acaparase întreaga populație a țării drept complice, voit sau nu, la propriile crime și la propria nebunie.

Casablanca, Harkov și Tunis

DECEMBRIE 1942–MAI 1943

În decembrie 1942, în timp ce Armata 1 a lui Anderson se chinuie pe dealurile biciuite de ploaie din Tunisia, Armata a 8-a a lui Montgomery nu profită de ocazia de a-l urmări pe Rommel în retragerea Panzerarmee. Montgomery, grijuliu să nu își strice reputația ca garant al victoriei, nu vrea să se aleagă cu nasul însângerat din cauza unui contraatac subit, lucru în care armata germană excelează. Multe regimente sunt, de asemenea, mulțumite să îi lase „pe ceilalți nemernici să facă urmărirea”, după cum se exprimă ofițerul comandant al *Sherwood Rangers*. Simt că și-au făcut treaba și preferă să se concentreze pe pradă, cum ar fi pistoale Luger, alcool, trabucuri și ciocolată luate din vehiculele germane abandonate.

Montgomery are probabil dreptate să admită că armata britanică încă nu este pregătită să facă față germanilor într-un război de mișcare, dar prejudecățile lui îndreptate împotriva cavaleriei determină conducerea mult prea precaută a operațiilor. Doar regimentele de transportoare blindate 11 Husari și *Royal Dragoons* sunt suficient de avansate pentru a hărțui retragerea germanilor într-un mod coerent. Chiar dacă forțele lui Rommel sunt reduse până acum la aproximativ 50 000 de oameni și mai puțin de un batalion de tancuri, reticența lui Montgomery de a-și asuma riscuri îl face la un moment dat să ia în calcul ideea de a lăsa Tripoli și Tunisia în seama Armatei 1 a lui Anderson. Această delăsare se reflectă și la nivelurile inferioare. „Am văzut cu toții inamicul atât de dezorganizat încât nu părea posibil să se regroupeze suficient cât să ne facă prea multe probleme”, scrie poetul Keith Douglas, locotenent în escadronul *Sherwood Rangers*. „Când am auzit de debarcările în Nordul Africii, puțini oameni se așteptau ca această campanie africană să dureze mai mult de câteva săptămâni, în care urma să facem curățenie.”

Forța Aeriană a Deșertului, din Egipt, fusese, de asemenea, criticată pentru faptul că nu fusese în stare să distrugă blindatele lui Rommel în timpul retragerii prin trecătoarea Halfaya în Libia. Dar ea fusese împiedicată de timpul necesar pentru a aduce combustibil și provizii pe aerodromurile sale înaintate. Generalul-locotenent Coningham apelează

la americani pentru ajutor, iar comandamentul lui Brereton, desemnat acum drept Forța a 9-a Aeriană, începe să aducă pe front combustibil pe calea aerului. Rommel, sigur că războiul în Africa de Nord este pierdut, stabilește o linie de apărare la Mersa el Brega, imediat la est de El Agheila, în golful Sirta, acolo unde își începuse campania din deșert în februarie 1942.

La 14 ianuarie 1943, Roosevelt ajunge la Casablanca, epuizat după călătoria de cinci zile în Statele Unite. El și Churchill se întâlnesc în acea seară la Anfa, iar a doua zi șefii Statelor-Majore Reunite se adună pentru a asculta raportul lui Eisenhower asupra campaniei din Africa de Nord. Comandantul forțelor aliate este vizibil agitat. Fusese bolnav de gripă, greu de vindecat în urma consumului său vorace de țigări Camel, și suferea de tensiune foarte mare. Atacul improvizat asupra Tunisului fusese un eșec. Eisenhower dă vina pe ploaie și noroi, pe dificultatea de a lucra cu francezii și nu pe refuzul lui Anderson de a-și concentra forțele deja slăbite. Mai recunoaște și haosul din sistemul de aprovizionare, în care șeful său de stat-major, Bedell Smith, încerca să pună ordine.

Eisenhower prezintă apoi planul lui de înaintare spre Sfax, în golful Gabès, cu o divizie din Corpul II al generalului-maior Lloyd Fredendall. Proiectul este respins de generalul Brooke în felul său incisiv. Forța de atac, arată el, va fi zdrobită între retragerea lui Rommel și așa-numita Armată a 5-a Panzere a generalului Hans-Jürgen von Arnim, din Tunis. Aplecat înainte, cu pleoapele superioare căzute și fața slabă, cu nasul coroiat ca un cioc, Brooke arată ca o corcitură între o pasăre de pradă și o reptilă, mai ales atunci când își trece limba peste buze. Profund afectat, Eisenhower se oferă să regândească planul și se retrage din încăpere.

Conferința de la Casablanca nu este cel mai bun moment al lui Eisenhower și îi mărturisește lui Patton că se teme să nu fie demis. În plus, este criticat de generalul Marshall pentru disciplina slabă a trupelor americane și haosul din ariergardă. Pe de altă parte, corpul militar al lui Patton de la Casablanca, în uniforme impecabile, face o impresie bună asupra tuturor, așa cum promisese el.

Sarcina principală a conferinței este stabilirea strategiei. Amiralul King nu își ascunde părerea că resursele Aliatilor ar trebui să fie direcționate împotriva Japoniei, în Pacific. Se împotrivește vehement politiciii de „sistare a operațiunilor“ în Orientul Îndepărtat. Iar americanii sunt mult mai interesați decât britanicii în sprijinirea naționaliștilor lui Chiang Kai-shek. Generalul Brooke însă este decis să capete acordul deplin cu privire la încheierea războiului în Nordul Africii, apoi pentru invadarea Siciliei. Este disperat de lipsa de pricepere strategică a lui Marshall, care încă ține la ideea unei invazii dincolo de Canal în 1943, când este clar că armata americană este departe de a fi pregătită să se măsoare cu patruzeci și patru de divizii germane în Franța, iar Aliatilor le lipsesc navele necesare pentru transport și debarcare. Marshall

este forțat să se dea bătut. Datorită bunei pregătiri a personalului lor, britanicii au la îndemână toate statisticile. Americanii nu.

Brooke simte că Marshall este un organizator strălucit al forței militare americane, dar nu știe ce să facă cu ea. Odată ce americanii sunt făcuți să renunțe la o invadare a Franței și sunt nesiguri asupra a ceea ce rămâne de făcut, Brooke reușește să le slăbească împotrivirea. El mai trebuie și să câștige o luptă cu personalul de planificare britanic, care dorea invadarea Sardiniei în locul Siciliei. În sfârșit, la 18 ianuarie, ajutat de mareșalul Dill, acum reprezentantul militar britanic la Washington, și de generalul de aviație Sir Charles Portal, șeful Statului-Major Aerian, Brooke îi convinge pe americani să fie de acord cu strategia lor din Marea Mediterană prin Operațiunea *Husky*, invadarea Siciliei. Generalul de brigadă Albert C. Wedemeyer, strateg la Departamentul de Război, care manifestă o neîncredere profundă în britanici, este forțat să recunoască după aceea că „am venit, am ascultat și am fost cucerii”. Conferința de la Casablanca reprezintă apogeul influenței britanice.

Britanicii și americanii ajung să se cunoască mai bine în timpul Conferinței de la Anfa, dar nu întotdeauna cu admirație. Patton, în felul său direct, îl consideră pe generalul Alan Brooke „nimic mai mult decât un funcționar”. Analiza lui Brooke cu privire la Patton este mult mai aproape de adevăr. Îl descrie drept „un lider elegant, curajos, sălbatic și dezechilibrat, bun pentru operațiuni care cer avânt și efort, dar pierdut în orice operațiune care cere pricepere și judecată”. Singurul lucru asupra căruia britanicii și americanii sunt de acord este că generalul Mark Clark este interesat doar de generalul Mark Clark. Eisenhower se înțelege bine cu amiralul Cunningham și cu generalul de aviație Sir Arthur Tedder, care va deveni adjunctul său mai târziu, dar în ochii americanilor, „Ike” se străduiește prea mult să sporească influența britanică asupra teatrului de operațiuni. Generalul Alexander este numit în funcția imediat inferioară, la comanda tuturor forțelor terestre. Deși Patton îl admiră la început pe Alexander, este dezgustat de ceea ce consideră drept o degradare a Armatei Americane. Nu durează mult până scrie în jurnalul său că „Ike este mai britanic decât britanicii și este ca lutul în mâinile lor”.

Dar lui Eisenhower nu îi place ideea de a lucra cu un consilier politic britanic în persoana lui Harold Macmillan. Macmillan este hotărât să îl sprijine pe de Gaulle, iar după asasinarea lui Darlan, nici Eisenhower și nici Roosevelt nu pot face mare lucru pentru a-l exclude în continuare. Eisenhower se mai teme și de intervenția în ierarhia autorității, date fiind legăturile strânse ale lui Macmillan cu Churchill și statutul său ministerial, dar Macmillan nu are nicio intenție să profite de acestea. El își dă seama că americanii vor exercita în curând o putere totală în interiorul Alianței, așa că preferă o abordare mai subtilă. Făcând o trimitere la educația clasică prin compararea americanilor cu romanii, se gândește că cea mai bună cale de a trata cu aliatul mai puternic

al Marii Britanii este să își asume rolul de „sclavi greci (care) conduc operațiunile împăratului Claudius”.

Eisenhower încă se simte lovit de reacția presei americane și britanice la afacerea Darlan. „Sunt un amestec între un fost soldat”, îi scrisese el unui prieten, „un pseudo-om de stat, un politician incompetent și un diplomat corupt.” Adâncindu-se în detalii din toate domeniile, el îi cedează lui Bedell Smith afacerile politice și multe altele din problemele sale, o sarcină care nu îi face bine la ulcer lui „Beetle”. Dar Bedell Smith, cunoscut ca fiind dur cu ofițerii americani, reușește să se înțeleagă bine cu britanicii și francezii.

Problema nerezolvată în Africa de Nord, pe care Churchill și Roosevelt făcuseră un efort să o soluționeze la Casablanca, este rolul generalului de Gaulle. Roosevelt manifestă aceeași neîncredere în de Gaulle, dar, la presiunea lui Churchill, Giraud și de Gaulle sunt aduși împreună și puși să își dea mâna în fața camerelor de filmat. Președintele american îi promisese cu voioșie lui Giraud armele și echipamentul necesare pentru unsprezece divizii franceze, fără să verifice dacă acest lucru era posibil. De Gaulle, care inițial refuzase convocarea la Casablanca, este însă mulțumit să îl lase pe Giraud drept comandant al forțelor franceze din Africa de Nord, cu condiția să asigure el conducerea politică. Pentru aceasta trebuie să mai aștepte puțin. Răsturnarea de putere, crede el, nu ar trebui să fie prea grea. Curajosul „soldat de tinichea” nu se poate pune cu cel mai hotărât dintre generali politici.

Odată repetată în fața fotografiilor această farsă penibilă a celor doi generali francezi strângându-și șovăielnic mâinile, președintele Roosevelt anunță că Aliații intenționează să obțină capitularea necondiționată a Germaniei și Japoniei. Apoi Churchill declară că Marea Britanie este de acord, chiar dacă fusese luat prin surprindere de faptul că Roosevelt hotărâse să facă public acest obiectiv. În opinia sa, implicațiile nu fuseseră încă pe deplin gândite, deși obținuse în avans aprobarea Cabinetului de Război. Dar această declarație, care va fi utilă pentru a calma suspiciunile lui Stalin, probabil nu influențează prea mult rezultatul războiului. Atât conducerea nazistă, cât și cea japoneză intenționează să lupte până la capăt. Cealaltă decizie importantă menită să grăbească sfârșitul este amplificarea campaniei de bombardamente strategice împotriva Germaniei, folosind Comandamentul Aviației de Bombardament și Forța a 8-a Aeriană americană.

După cum se așteaptă și Churchill, Stalin nu este impresionat atunci când primește o telegramă comună de la Roosevelt și de la prim-ministru trimisă de la Marrakech prezentând deciziile luate la Casablanca. Cu toate acestea, debarcările din Operațiunea *Torța* îl forțaseră pe Hitler să întărească Tunisia și să ocupe sudul Franței. Acest

lucru modifică poziția trupelor germane mult mai eficient decât o operațiune eșuată dincolo de Canal. De asemenea, forțează Luftwaffe să mute 400 de avioane de pe Frontul de Est, cu rezultate dezastruoase. Până la sfârșitul primăverii lui 1943, formațiunile lui Göring pierduseră 40 la sută din întreaga forță în Mediterana. Dar Stalin nu este înduplecat de asemenea detalii. Ceea ce îl supără este decizia anglo-americană de amânare a înfruntării germanilor în Franța într-o bătălie de uzură. Armata Roșie încă se confruntă, și va continua să o facă, cu grosul copleșitor al armatei germane.

La 12 ianuarie, cu doar câteva zile înainte de începerea conferinței de la Casablanca, Armata Roșie lansează Operațiunea *Iskra*¹ de spargere a încercuirii germane a Leningradului la sud de lacul Ladoga. Jukov, trimis de Stalin să coordoneze ofensiva, folosește Armata a 2-a de Asalt atacând dinspre „uscat”, Armata a 67-a dinspre Leningrad și trei brigăzi de trupe pe schiuri care să traverseze marele lac înghețat. Armata a 67-a trebuie să traverseze Neva, iar ofensiva este amânată până când gheața de pe râu este suficient de groasă pentru a putea susține tancurile mai ușoare.

Atacul începe cu un bombardament intens, terminat cu o ploaie de rachete suie-rătoare Katiusa. La temperaturi de minus 25 de grade Celsius, trupele sovietice în camuflaj alb se năpustesc peste gheață. În colțul sud-vestic al lacului Ladoga, fortăreața țaristă Schlüsselburg este încercuită. După două zile de luptă în păduri și mlaștini înghețate, avangărzile celor două armate se află la zece kilometri una de cealaltă. Trupele sovietice reușesc chiar să recupereze un tanc Tiger intact, trofeu important de studiat pentru inginerii lor.

La 15 ianuarie, Irina Dunaevskaia, o tânără interpretă, trece peste Neva înghețată ca să viziteze câmpul de luptă. Vede morți „sub o crustă transparentă de gheață, ca într-un sarcofag de sticlă”. Într-un cartier general german capturat găsește soldați ai Armatei Roșii rulându-și țigările în foi din listele ce recomandau onorurile și medaliile. Din cauza poreclelor lor, ea presupune că sunt criminali eliberați transferați din gulag. Afară erau „vârfuri de pomi căzute și crengi pe jos, copaci doborâți, zăpadă neagră de funingine și cadavre de soldați, singure sau grămezi, cele mai multe ale inamicului, dar și de-ale noastre, leșuri de cai, muniție împrăștiată și arme rupte – prea mult pentru ochii unei femei... Cadavrul unui german blond și foarte tânăr era așezat pe drum într-o poziție foarte naturală, ca și cum ar fi fost încă în viață. Trei corpuri arse de soldați germani încă stăteau pe locurile din față ale vehiculului lor imens. Cadavre ale soldaților noștri erau sub gheață pe șosea, ca sub sticlă, zdrobite într-o foaie subțire de vehiculele grele care trecuseră recent peste ele... Departe de noi, peisajul era de o culoare alb-cenușie, trunchiurile de pin erau de un brun-cenușiu. Toate culorile erau sobre, reci și singuratică”.

¹ Scânteia (rus.) (n.red.)

„Rugăciunile tale“, scrie acasă mamei sale un mecanic-conducător de tanc, „cred că mă păzesc în luptă, pentru că am trecut de patru sau de cinci ori nevătămat printr-un câmp de mine unde multe tancuri au sărit în aer, iar un obuz care a explodat în tanc și i-a ucis pe comandant și pe ochitor nu m-a atins. Aici devii și fatalist, și foarte superstițios. Eu am devenit foarte însetat de sânge. Sunt încântat de fiecare dată când omor un Fritz.“

La 18 ianuarie, cele două armate sovietice închid breșa cu costul a 34 000 de victime. Încercuirea Leningradului este spartă, chiar dacă podul terestru dinspre oraș spre „uscat“ nu este mai lat de doisprezece kilometri. În acea zi, Stalin îl avansează pe Jukov la gradul de mareșal al Uniunii Sovietice.

Cu o nouă cale ferată așternută peste fâșia cucerită la sudul lacului Ladoga, transporturile de provizii către Leningrad sporesc mult. Linia rămâne însă ușor de lovit de către artileria germană, prin urmare comandamentul sovietic lansează încă o ofensivă, Operațiunea *Steaua Polară*, comandată de mareșalul Timoșenko. Acesta ordonă ca orașul Siniavino să fie cucerit până de Ziua Armatei Roșii, la 23 februarie. Încercarea de a adânci capul de pod începe cu un bombardament al artileriei grele. Pământul este atât de mlăștinos, că obuzele care explodează nu fac decât să arunce în sus trâmbe de noroi, iar multe nu explodează deloc. Trupele Armatei Roșii pătrund printre liniile germane și avansează prin pădurile de brazi și mesteceni. Vasili Ciurkin povestește cum trec pe lângă un bordel de campanie: „O baracă de două etaje pe care germanii o înjghebaseră din scânduri. Oamenii au spus că 75 de tinere rusoaice din satele din jur trăiau acolo. Germanii le siluieră“.

Corpul XXVI de Armată german își programează contraatacul cu mare măiestrie. „Am văzut câteva tancuri Tiger mișcându-se spre noi și trăgând din mers“, scrie Ciurkin. „Erau urmate de infanteria germană. Pe măsură ce tancurile se apropiau, soldații noștri au început să părăsească tranșeele și să se retragă. Comandanții de pluton strigau către lași, spunându-le să se întoarcă în tranșee, dar panica s-a răspândit repede.“

Una dintre formațiunile Wehrmachtului care suferă mult în Operațiunea *Steaua Polară* este División Azul, sau Divizia Albastră spaniolă, compusă în principal din voluntari falanști. Decizia de a o forma fusese luată la Madrid la doar cinci zile după lansarea Operațiunii *Barbarossa*. Spaniolii de dreapta încă vedeau Uniunea Sovietică drept principalul instigator al Războiului lor Civil. Aproape o cincime din primii voluntari erau studenți și s-ar putea spune că Divizia Albastră era una dintre formațiunile cele mai supracalificate intelectual care a mers vreodată la război. Comandată de generalul Agustín Muñoz Grandes, un ofițer din armata regulată care devenise falanșist, fusese constituită drept Divizia 250 Infanterie și trimisă pe frontul de la Novgorod după instrucția din Bavaria. În acea regiune de păduri și mlăștini, oamenii săi suferă mult de boli și apoi de degerături. Dar Hitler este impresionat de rezistența lor în fața

atacului și de contribuția lor la distrugerea Armatei a 2-a de Asalt a generalului Vlasov în primăvara lui 1942.

Divizia Albastră, care apără un sector de pe râul Ijora, rezistă în ciuda pierderii a 2 525 de oameni în douăzeci și patru de ore de luptă. Unul dintre regimentele sale cedează, dar linia este restabilită cu întăriri germane. Este cea mai mare și cea mai costisitoare bătălie a diviziei din întregul război și contribuie cu siguranță la eșecul ofensivei sovietice.

În sudul Rusiei, Operațiunea *Micul Saturn* îl forțase pe Manstein să retragă Armatele 1 și a 17-a Panzere în capul de pod Kuban din colțul nord-vestic al Caucazului, la sud de Rostov. Rokossovsky bombăne că reducerea amplitudinii ofensivei și eșecul înaintării spre Rostov pentru a izola complet inamicul fuseseră o ocazie ratată. Dar Stalin suferise încă o dată de un acces de optimism, așa cum se întâmplase cu un an înainte. Uitând cât de repede își revenise armata germană după dezastru, el vrea să elibereze estul Ucrainei în operațiunile din Donbas și Harkov cu armate acum eliberate prin capitularea Armatei a 6-a.

La 6 februarie, Manstein se întâlnește cu Hitler, care la început acceptă răspunderea pentru înfrângerea de la Stalingrad, dar apoi îi învinovățește pe Göring și pe ceilalți pentru dezastru. Se plânge amar de faptul că Paulus nu se sinucisese. Dar japonezii sunt și mai supărați de veste. La Tokio, Shigemitsu Mamoru, noul ministru de externe, și un public de circa 150 de generali și funcționari superiori privesc un film despre Stalingrad făcut de cameramani ruși. Scenele care îl arată pe Paulus și pe ceilalți generali prinși îi șochează profund. „Chiar așa stau lucrurile?” se întreabă ei neîncrezători. „Dacă totul este real, de ce Paulus nu s-a sinucis, ca un soldat adevărat?” Conducerea japoneză înțelege imediat că invincibilul Hitler va pierde până la urmă războiul.

Manstein se afla acum într-o situație care îi permitea mai multe opțiuni. Hitler dorea o apărare îndârjită a teritoriului ocupat, dar amenințarea unei spargerii a frontului în sudul Rusiei i-a oferit, în mod paradoxal, lui Manstein ocazia de a realiza unul dintre cele mai surprinzătoare contraatacuri din întregul război.

După ce zdrobise Armata a 2-a maghiară și încercuise o parte din Armata a 2-a germană cu Frontul Voronej, pe flancul stâng al lui Manstein, Armata Roșie împinge spre vest pentru a cuceri ceea ce va deveni intrândul de la Kursk. „În ultima săptămână și jumătate”, îi scrie un soldat soției sale la 10 februarie, „am mărșăluit pe pământ care tocmai fusese eliberat de fasciști. Ieri, vehiculele noastre blindate au pătruns în Belgorod. A fost luată multă pradă și mulți prizoneri de război. În timpul marșului am întâlnit constant grupuri imense de unguri, români, italieni și germani prinși. Dacă ai fi putut vedea, Șurocika, ce priveliște jalnică devenise această faimoasă bandă a lui Hitler. Poartă cizme de armată, unii au galoși de paie, uniforme de vară, doar puțini poartă mantale și pe deasupra poartă hainele pe care le-au furat, bărbătești sau femeiești. Pe

capete au bonete, iar în jurul corpului au înfășurate șaluri de femeie. Mulți dintre ei au degerături; sunt murdari, cu păduchi. Te cuprinde un sentiment revoltător când te gândești că această adunătură pătrunsese atât de adânc în țara noastră. Am mers deja 270 de kilometri în provinciile Voronej și Kursk. Atât de multe sate, orașe, fabrici, poduri au fost distruse. Civili se întorc acasă când Armata Roșie ajunge acolo. Sunt atât de bucuroși!”

O altă parte a Frontului Voronej avansează spre Harkov. La 13 februarie, Hitler insistă ca orașul să fie apărat de Corpul II SS Panzere, al generalului-maior Paul Hausser, cu Diviziile *Leibstandarte Adolf Hitler* și *Das Reich*. Hausser, din proprie inițiativă, nu dă ascultare ordinelor și se retrage. În același timp, Manstein retrage Armata 1 Panzere la râul Mius. Frontul Sud-Vestic sovietic, cu patru armate, se avântase spre vest. Este condus de patru corpuri de tancuri (deși nu mai puternice decât un singur corp de panzere) comandate de generalul-locotenent M.M. Popov. STAVKA gândește că o mare victorie este pe cale să fie dobândită prin exploatarea breșei din frontul german la sud de Harkov, dar propriile lor linii de aprovizionare sunt disperat de lungi.

La 17 februarie, furios că ordinele sale sunt ignorate, Hitler zboară la Zaporojie pentru o confruntare cu Manstein. Dar Manstein ține ferm lucrurile în mână. El mută cartierul general al Armatei a 4-a Panzere pentru a prelua controlul asupra Corpului II SS Panzere, acum întărit cu Divizia *Totenkopf*, și pregătește Armata 1 Panzere să lovească în atacatorii sovietici din sud spre nord. Hitler se simte obligat să fie de acord cu planurile lui. Contraatacurile duble ale lui Manstein distrug forța blindată a lui Popov și aproape încercuiesc Armatele 1 Gardă și a 6-a. Trupele Corpului 15 Tancuri, rămasă fără combustibil, trebuie să își abandoneze toate vehiculele și să își croiască drum înapoi spre liniile sovietice pe jos.

În prima săptămână din martie, Armata a 4-a Panzere avansează din nou spre Harkov, iar Hausser recucerește în cele din urmă orașul la 14 martie, după o bătălie inutil de costisitoare. Ploile torențiale de primăvară opresc în curând operațiunile următoare. Prizonierii de război sovietici sunt puși la muncă, la îngropat cadavre. Cei mai mulți sunt atât de înfometați, încât caută resturi de mâncare în buzunarele decedaților, faptul fiind considerat drept jefuire a morților. De obicei sunt împușcați, dar câte un sadic împinge lucrurile mai departe. Unul leagă împreună de o poartă trei prizonieri sovietici acuzați de furt. „Când victimele sale au fost fixate”, scrie un alt soldat, „a băgat o grenadă în buzunarul unuia, a scos cuiul și a fugit la adăpost. Cei trei ruși, ale căror măruntaie au fost aruncate în aer, au cerut milă până în ultimul moment.”

Hitler este cu ochii pe imensul intrând de la Kursk pentru o ofensivă de vară care să restabilească superioritatea germană pe Frontul de Est. Dar armata germană din Uniunea Sovietică fusese dezastruos de slăbită. În afara pierderilor suferite de Armata a 6-a și de aliați, se înregistraseră pierderi grele și la retragerea din Caucaz, în luptele

din jurul Leningradului și la Ofensiva Rjev a Armatei Roșii împotriva Armatei a 9-a. Multe vehicule fuseseră abandonate în retragere când rămăseseră fără combustibil și spulberate cu o grenadă în motor. Panzerule sunt folosite adesea doar la tractarea câtorva camioane pline de răniți.

Puterea Wehrmachtului pe Frontul de Est mai fusese redusă și de transferul trupelor în Tunisia și în Franța, pentru cazul unei invazii aliate. Operațiunile din Mediterana continuă să facă pagube mari pentru Luftwaffe, la fel și campania de bombardament strategic asupra orașelor germane și fabricilor de avioane. Iar nevoia de a proteja Reichul duse la retragerea escadrilelor de avioane de vânătoare și bateriilor antiaeriene, cedând, pentru prima oară, superioritatea aeriană sovieticilor. Până în primăvara lui 1943, forța germană constă în ceva mai mult de 2 700 000 de oameni, în timp ce Armata Roșie cuprinde ceva mai puțin de 5 800 000, de patru ori și jumătate mai multe tancuri și de trei ori mai multe tunuri și mortiere grele. Armata Roșie mai are și o mobilitate superioară datorită fluxului de jeepuri și camioane furnizate prin prevederile americane din Legea pentru împrumut și închiriere.

O parte din creșterea puterii Armatei Roșii vine din recrutarea tinerelor femei, ajungându-se la 800 000. Deși multe erau în serviciul militar încă de la începutul războiului și mai mult de 20 000 luaseră parte doar la Bătălia de la Stalingrad, cea mai mare absorbție începe în 1943. Rolurile lor militare se extind acum dincolo de cele precedente de doctori, sanitari, infirmieri, operatori de telefoane, semnalizatori, piloți, observatori aerieni și echipaje de tunuri antiaeriene. Vitejia și competența arătată de femei, mai ales în timpul Bătăliei de la Stalingrad, încurajează autoritățile sovietice să recruteze mai multe, iar în Armata Roșie sunt încorporate mai multe femei decât în orice altă armată regulată în timpul războiului. Deși existase și mai înainte o serie de femei-lunetist, care deveniseră celebre pentru abilitățile lor ucigătoare, principala afluență vine odată cu întemeierea unei școli de lunetiști pentru femei în 1943. Femeile sunt considerate ca fiind mai rezistente la frig decât bărbații și având o mână mai sigură.

Aceste tinere întreprinzătoare trebuie însă să facă față și atențiilor venite din partea camarazilor bărbați, mai ales a superiorilor. „Aceste fete trezesc amintiri despre dansuri de la sfârșitul școlii, despre prima iubire“, scrie Ilia Ehrenburg. „Aproape toate cele pe care le-am întâlnit pe front veniseră direct din școală. Adesea tresăreau neliniștite: erau prea mulți bărbați cu ochi lacomi în jur.“ Unele se văd forțate să devină „nevasta de campanie“ a vreunui ofițer superior – cunoscute ca „PPJ“ (prescurtarea de la *pohodno-polevaia jena*) deoarece suna ca PPȘ, pistolul-mitralieră standard al Armatei Roșii.

Coerțiția este deseori aplicată cu cruzime. Un soldat povestește că un ofițer îi ordonă unei tinere din plutonul lor de transmisiuni să însoțească o patrulă de luptă doar pentru că refuzase să se culce cu el. „Multe erau trimise înapoi în ariergardă pentru că erau însărcinate“, scrie el. „Cei mai mulți soldați nu gândeau rău despre ele.

Așa era viața. În fiecare zi înfruntam moartea pe linia frontului, așa că oamenii voiau să aibă parte și de plăceri.“ Dar foarte puțini bărbați își recunosc vinovăția, ei își iau toate mijloacele de prevedere necesare pentru a nu da ochii cu victimele lor înlăcrimate înainte de plecare. Prietenul și colegul lui Ehrenburg, Vasili Grossman, este indignat de exploatarea flagrantă a gradului militar pentru a primi favoruri sexuale. El privește „nevasta de campanie“ ca pe „marele păcat“ al Armatei Roșii. „Și totuși, peste tot în jurul nostru“, adaugă el, „mii de fete în uniformă militară muncesc din greu și cu demnitate.“

Pe dealurile aspre din vestul Tunisului, Armata 1 a lui Anderson încă se luptă să reziste. Prestația ei este împiedicată de o structură de comandă confuză, o neputință de a-și concentra forțele prost coordonate și de disensiunile tot mai mari dintre ofițerii britanici, francezi și americani. Trupele aliate nu sunt pe măsura contraatacurilor experte germane, care combinau bombardiere în picaj Stuka, artilerie și panzere.

Ambele tabere se plâng amarnic de ploaia torențială, de murdărie și noroi. „Este incredibil câte trebuie să înduri“, scrie acasă un fruntaș, evident necunoscând cât de rele erau condițiile de pe Frontul de Est. Generalul von Arnim sosise să preia forțele din Tunisia, desemnate acum drept Armata a 5-a Panzere. Arnim pregătește apărarea împotriva atacurilor reînnoite ale Aliaților, iar evreii tunisieni sunt adunați pentru muncă forțată. Comunitatea evreiască este jefuită fără milă de aur și bani.

Retragerea lui Rommel de la Linia Mersa el Brega în decembrie 1942 și eșecul Aliaților în Tunisia îl încurajează pe Montgomery să persevereze. Dar el ratează orice șansă de a încercui resturile Panzerarmeei, mai ales când aceasta se oprește la Linia Buerat. La 23 ianuarie 1943, Armata a 8-a intră în Tripoli condusă de Regimentul 11 Husari. Dar încă o dată Rommel se retrăsese deja pentru a începe fortificarea Liniei Mareth de la baza golfului Gabès, pentru a face joncțiunea cu Armata a 5-a Panzere a lui Arnim.

Acceptând că războiul din Africa de Nord este pierdut, Rommel propune o evacuare în stil Dunkerque a trupelor sale. Forțele sale nu au nici combustibilul, nici armamentul necesar și el este disperat să îl facă pe Hitler să înțeleagă acest lucru. În timpul unui dialog furios în Wolfsschantze la sfârșitul lui noiembrie, Hitler îi refuzase permisiunea de a se retrage de la Linia Mersa el Brega și chiar acuzase trupele lui Rommel că și-ar fi aruncat armele în retragerea de la El Alamein. În realitate, retragerea lui Rommel pentru a scăpa de Armata a 8-a fusese partea cea mai inteligentă condusă din întregul război din deșert.

Încercarea lui Mussolini de a-l convinge pe Hitler să termine războiul din Uniunea Sovietică este ignorată. Capitularea de la Stalingrad și pierderea Libiei reprezintă o lovitură serioasă pentru moralul Ducei. Îl destituie pe ginerele său, contele Ciano,

din funcția de ministru de externe și își îngrijește depresia retrăgându-se la pat, într-o încercare de a evita realitatea.

Generalul von Arnim este îngrijorat că generalul Lloyd Fredenhall și Corpul II american al său din sud ar putea să străbată prin munți, pe drumul de la Kasserine spre mare, la Sfax. Acest lucru ar separa Armata a 5-a Panzere a lui von Arnim de Panzerarmee a lui Rommel. Arnim îi explică situația lui Rommel și îi cere Diviziei 21 Panzere reînarmate să dea la o parte detașamentul francez prost echipat din trecătoarea Fai'd.

Divizia 21 Panzere atacă la 30 ianuarie, iar Corpul II al generalului Fredenhall reacționează lent ca răspuns la chemarea de ajutor a francezilor. A doua zi, când o formațiune de luptă din Divizia 1 Blindate americană contraatacă, în sfârșit, în trecătoarea stâncoasă, germanii îi așteaptă. Șirul de tancuri Sherman suferă atacuri din partea avioanelor Messerschmitt și a tunurilor antitanc bine ascunse. Mai mult de jumătate din forță este dezafectată, iar supraviețuitorii reușesc să iasă, ocolind vehiculele care ard. O altă încercare a americanilor de a avansa câteva ore mai târziu eșuează, de asemenea, cu pierderi grele. Fredenhall, comandant catastrofal, își împarte forțele și mai mult, în ciuda instrucțiunilor contrare ale lui Eisenhower. El trimite o altă formațiune de luptă după cai morți să le ia potcoavele, cu ordine contradictorii. Infanteria de sprijin, formată din militari proaspăt recrutați, este bombardată de avioane Stuka încă de când se afla în camioane. Măcelărirea acestor trupe neexperimentate din Divizia 34 Infanterie devine și mai sângeroasă pe parcursul următoarelor zile când Fredenhall, care își părăsește rareori cartierul general aflat mult în spate, comandă noi și noi atacuri.

Rommel hotărăște să îndepărteze cu totul amenințarea americană cu o ofensivă în trident. La 14 februarie, Divizia 10 Panzere atacă spre vest, în afara trecătorii Fai'd, în timp ce Divizia 21 Panzere vine din sud ca un clește. Șaptezeci de tancuri americane sunt distruse în prima zi de luptă în jurul Sidi Bou Zid. Unul dintre ele este distrus de la o distanță de 2 700 de metri de un tun de 88 mm de pe un Tiger. Obuzele trase de tunurile de 75 mm de pe tancurile Sherman nu pot penetra blindajul frontal al unui Tiger nici măcar de la mică distanță. La 16 februarie, un membru al unui echipaj de pe un panzer scrie acasă pentru a se scuza inocent că nu o mai făcuse, dar în ultimele două zile divizia sa se luptase cu americanii. „Veți fi auzit din anunțul de ieri al Wehrmachtului că am nimicit mai mult de nouăzeci de tancuri.”

A doua zi, detașamentul din Afrika Korps aflat la sud avansează spre Gafsa, declanșând o retragere panicată. În apropiere de Sidi Bou Zid, un batalion Sherman din Divizia 1 Blindate este prins în ambuscadă și eliminat într-un contraatac inutil, dar curajos. Tancuri americane în flăcări sau arse punctează peisajul, în timp ce arabii tunisieni continuă să își lucreze pământul. Echipajele tancurilor americane se retrag la

bază cu fețele înnegrite, precum călăreții căzuți de pe cai, în urma atacului Brigăzii Ușoare. Nici Fredenhall și nici Anderson nu au idee despre ceea ce se petrece pe front.

La 16 februarie, Rommel merge la Gafsa. Este ovaționat de locuitorii supraviețuitori, după ce retragerea americană distrusese o mare parte a orașului la aruncarea în aer a depozitului lor de muniție. Vrea ca Africa Korps să îi depășească pe americani, care se retrag spre Tebessa, unde Rommel plănuiește să captureze principalul lor depozit de provizii. Arnim însă privește ideea ca fiind prea riscantă, iar o dispută în trei este purtată cu Kesselring.

În acea noapte, diviziile de panzere avansează spre Sbeitla. Iar la 17 februarie, în timp ce niște unități americane fug panicate, altele stau pe loc și luptă eroic, după cum recunoaște Divizia 21 Panzere. Fredenhall trimite ce detașamente poate în trecătoarea Kasserine, dar la 20 februarie începe prăbușirea. Generalul-maior E.N. Harmon este martor la dezastru. „A fost prima – și ultima – dată când am văzut o armată americană retrăgându-se în dezordine. Jeepuri, camioane, vehicule cu roți de toate soiurile imaginabile curgeau pe drum spre noi, uneori înghesuite câte două sau chiar trei laolaltă. Era evident că șoferii înspăimântați aveau un singur lucru în minte – să plece de pe front, să fugă spre un loc unde nu se trăgea.”

Din fericire pentru Aliați, Rommel și Arnim sunt în dezacord teribil. Încercând să facă prea multe, ei își împart forțele pentru a lua Tebessa în vest, dar și pentru a merge spre nord, către Thala, și pe un drum paralel către Sbiba. Din moment ce forțe amestecate britanice și americane blochează drumurile spre Thala și Sbiba, sprijinite în ultimul moment de artileria americană, Diviziile 10 și 21 Panzere sunt oprite. Iar în cele din urmă, detașamentul Afrika Korps de pe drumul spre Tebessa este, de asemenea, oprit de tunurile antitanc și artileria americană. Rommel este impresionat de eficiența tunurilor americane. Și cum cerul se înseninează, avioanele aliate încep să atace panzerele lui aflate în retragere. La 23 februarie, se întoarce la Linia Mareth încrezător că le dăduse Aliaților o lovitură suficient de grea pentru a descuraja eventualele înaintări.

Neputând crede că germanii se retrăseseră, trupelor aliate le ia mult să se mute înapoi în trecătoarea Kasserine. Este plină de tancuri arse, avioane prăbușite și cadavre în toate direcțiile. Când îi văd pe tunisieni jefuind morții, soldații americani deschid focul cu pistoalele-mitralieră Thompson din dotare, fie ochindu-i, fie trăgând doar ca să îi sperie. Corpul II al lui Fredenhall pierduse peste de 6 000 de oameni, 183 de tancuri, 104 de autoșenilate, mai mult de 200 de tunuri de campanie și alte 500 de vehicule de transport. Fusesse un botez sălbatic al focului, înrăutățit de ordinele confuze venite de sus. Trupele trăseseră în propriile avioane, distrugând sau avariind treizeci și nouă din ele, iar escadrilele aliate atacaseră greșit țintele. La 22 februarie, câteva avioane B-17 Flying Fortress bombardează un aerodrom britanic în locul trecătorii Kasserine.

Deși Rommel este promovat să comande Grupul de Armate Afrika peste capul generalului von Arnim, el aude prea târziu de planul lui Kesselring pentru o altă ofensivă mai la nord, numită Operațiunea *Cap de bou*. Aceasta nu începe până pe 26 februarie, când, de fapt, ar fi trebuit să fie coordonată cu atacurile din jurul pasului Kasserine din săptămâna precedentă. Pierderile germanilor sunt mult mai mari decât cele ale britanicilor și le sunt distruse majoritatea tancurilor.

Comando Supremo, căruia Hitler îi permisesese să își reafirme controlul în interesul unității Axei, îi refuză lui Rommel permisiunea de a se retrage de la Linia Mareth. Conștient că Montgomery pregătește o ofensivă, Rommel decide să pună în practică un atac destabilizator, dar interceptările deciptate furnizează toate avertismentele de care au nevoie britanicii. Montgomery trimite în grabă artilerie, tunuri antitanc și tancuri către sectorul amenințat, unde sunt ascunse. La 6 martie, germanii avansează într-o zonă mortală aflată în vizorul unui întreg corp de artilerie. Rommel pierde cincizeci și două de tancuri și 630 de oameni. Kesselring și Rommel îi suspectează pe nedrept pe italieni că ar fi trădat planul.

Suferind de icter și complet epuizat, Rommel simte că este timpul să se întoarcă în Germania pentru tratament și odihnă. La 9 martie, părăsește Africa de Nord pentru ultima oară. În seara următoare este primit de Hitler la cartierul general Werwolf de lângă Vinnița, în Ucraina. Hitler refuză să îi asculte argumentele că Grupul de Armate Afrika ar trebui să fie retras dincolo de Mediterana pentru a apăra Italia; respinge chiar și orice plan de a scurta frontul din Tunisia. Lui Rommel, pe care Hitler îl vede ca defetist, i se ordonă să plece pentru o cură de odihnă.

Frustrat de lipsa acțiunii din Maroc și de felul în care britanicii par să conducă întregul război din Nordul Africii, Patton scrie: „Personal, aș vrea să pot ieși și să omor pe cineva”. În sfârșit, rugăciunile sale de a vedea ceva acțiune sunt ascultate. În a doua săptămână a lui martie, Eisenhower îl trimite, împreună cu generalul-maior Omar N. Bradley pe post de secund, să preia controlul de la Fredenhall. Eisenhower demite o serie de alți ofițeri, iar Alexander vrea să scape de Anderson, dar Montgomery nu vrea să îi dea drumul singurei persoane pe care Alexander o vrea drept nou comandant al Armatei 1.

Patton nu pierde timpul deloc în a pune stăpânire pe Corpul II, începând prin salutul și ținuta corecte. Corpul este terorizat de noul comandant, iar poliția militară devine cunoscută drept „Gestapoul lui Patton”. Patton este uimit de numărul mare de soldați evacuați din cauza epuizării în luptă. Mai este frustrat și să audă că ordinele pe care le primește nu sunt de a avansa spre mare și de a izola Panzerarmee a lui Rommel (acum redenumită Armata 1 italiană) de forțele generalului Arnim din nord. În locul acestei acțiuni, sarcina sa este, pur și simplu, să amenințe flancul, venind în ajutorul lui Montgomery. Patton suspectează că Montgomery vrea toată gloria, dar Alexander,

care fusese șocat de dezordinea de la Kasserine, încă nu este pregătit să aibă încredere în trupele americane.

Patton se poate consola cu avansarea la gradul de general-locotenent cu trei stele. Reinterpretând ordinele, el își împinge diviziile înainte, recucerind Gafsa și avansând spre masivul Dorsalei Estice care domină câmpia spre mare. Când Divizia 10 Panzere încearcă să forțeze retragerea Diviziei 1 Infanterie a lui Patton de pe înălțimile de la El Guettar, este decimată sălbatic și își pierde jumătate din restul de tancuri.

Montgomery decide să trimită Corpul XXX într-un atac frontal asupra Liniei Mareth pentru a ține inamicul prins în timp ce îl învăluie prin sud-vest într-o manevră lungă a neozeelandezilor lui Freyberg, sprijiniți de tancuri. Dar germanii știu de învăluirea de pe partea stângă a lui Freyberg, iar atacul de la 20 martie al Diviziei 50 se dovedește un dezastru. După ce proclamase în avans succesul, Montgomery este zguduit. Dar revenindu-și repede, el trimite Corpul X al lui Horrocks pentru a-i întări pe neozeelandezi într-un atac spre coastă, la treizeci de kilometri în spatele Liniei Mareth. În același timp, trimite Divizia 4 indiană într-o înaintare mai apropiată pe flanc. La 26 martie, neozeelandezii și brigăzile blindate ale lui Horrocks tășnesc împreună, zdrobind apărarea germană slabă din trecătoarea Tebaga. Generalul Giovanni Messe, comandantul Armatei 1 italiene, își retrage rapid toate forțele pe coastă, spre Tunis. Deși este vorba de un succes al Aliaților, forțele Axei scapă din nou.

Forța Aeriană a Deșertului hărțuiește retragerea germanilor. Una dintre victime este colonelul Claus Graf Schenk von Stauffenberg, care își pierde o mână și un ochi din cauza unei mitraliere de pe un avion de vânătoare. La 7 aprilie, unități din Armata 1 și a 8-a se întâlnesc. Cele două structuri sunt cu totul diferite. Veteranii deșertului în camioanele și tancurile lor avariate, de culoarea nisipului, arată o nonșalanță remarcabilă, pe lângă lipsa de respect față de regulile vestimentare. Războiul lor, deși uneori dur, înregistrase, în general, un respect mult mai mare pentru viețile prizonierilor și făcuse foarte puține victime în rândul civililor dintr-un deșert aproape gol. Tribul local reușise să evite cele mai grele lupte din pustiu, deși unii din membrii săi și multe cămile își pierd picioarele în câmpurile de mine.

Armata 1, în războiul mai ales montan din partea de est a munților Atlas, se trezește într-un conflict mizerabil. Șocul războiului atunci când mult prea optimistele formațiuni de militari proaspăt recrutați, în special unități americane, sunt lovite de panzere și panzergrenadierii experimentați este traumatizant. În timp ce o parte din ei se numără printre victimele psihologice, mai mulți sunt rapid abrutizați, transformând această stare în mecanism de supraviețuire. Câțiva ajung chiar complet dezumanizați, ucigând sadic prizonieri și chiar împușcând la întâmplare arabi tunisieni ca distracție, ochindu-i pe cei de pe cămile, tratându-i ca pe niște ținte la un bălci. Soldații britanici sunt în general mai disciplinați, dar și ei sunt îndoctrinați de ideile rasiste ale timpului.

Doar câțiva se împrietenesesc cu localnicii. Nici trupele franceze nu sunt mai bune. În mod ironic, acești ofițeri și soldați din fosta armată a guvernului de la Vichy vor să se răzbune pe supușii lor arabi care, în multe cazuri, colaboraseră cu germanii, mai ales din cauza politicilor antievreiești ale acestora. Dar chiar și pe măsură ce campania se apropie de un sfârșit victorios, relațiile dintre cei trei Aliați par să se înrăutățească, aroganța britanicilor provocând o anglofobie galopantă printre mulți ofițeri americani.

Încrederea în sine a lui Eisenhower, care fusese rău știrbită în timpul lunilor de iarnă, revine acum. Armata sa învață din propriile greșeli. Planificarea pentru Operațiunea *Husky*, invadarea Siciliei, este avansată, Axa este pe cale să fie aruncată din Africa de Nord de-a binelea, iar sistemul de aprovizionare funcționează în sfârșit. Britanicii sunt uluiți de lărghețea titanului industrial american. Mai sunt șocați și de risipă, deși nu au motive să se plângă, din moment ce și ei se numără printre beneficiari. Dar când este vorba de mărimea umflată artificial a Cartierului General al Forțelor Aliate, cu un personal de peste 3 000 de ofițeri și auxiliari, până și Eisenhower este stânjenit.

Până la începutul lui mai, resturile forțelor Axei sunt comprimate în vârful nordic al Tunisiei, inclusiv Bizerta, Tunis și peninsula Cap Bon. Deși se ridică la mai mult de un sfert de milion de oameni, doar mai puțin de jumătate sunt germani, iar majoritatea italienilor sunt trupe necombatante. În criză de muniție și mai ales de combustibil, germanii știu că sfârșitul este aproape, făcând glume amare despre „Tunisgrad”. Refuzul lui Hitler de a-și evacua oamenii pentru a apăra sudul Europei nu le ridică moralul. Aceștia găsesc incredibil faptul că el încă trimite întăriri în aprilie și mai, care toate vor ajunge în prizonierat.

Transporturile cu Junkers 52 și Messerschmitt 323 sunt o pradă ușoară pentru avioanele de vânătoare aliate, care așteptau să le prindă în ambuscadă pe cerul Mediteranei. Mai mult de o jumătate din flota de transport rămasă a Luftwaffe este distrusă în ultimele două luni ale campaniei. În ziua de duminică, 18 aprilie, patru escadrile de avioane de vânătoare americane și o escadrilă de Spitfire sar asupra a șaizeci și cinci de avioane de transport escortate de douăzeci de avioane de vânătoare. În ceea ce devine cunoscută drept „vânătoarea de curcani din Duminica Floriilor”, avioanele aliate doboară șaptezeci și patru de aparate de zbor. În timp ce Armata Roșie macină volumul copleșitor al armatei germane, Aliații vestici încep să distrugă Luftwaffe. Generalul-lo-cotenent Coningham, comandantul Forței Aeriene a Deșertului, este furios de cât de puțin merit acordă Montgomery rolului RAF în nordul Africii. Combinația dintre forțele aeriene aliate și Royal Navy, strangulând liniile de aprovizionare ale Axei peste Mediterana, contribuise la victoria finală cel puțin la fel de mult ca forțele terestre.

Ultima fază a zdrobirii capului de pod nu merge însă ușor. Montgomery continuă să lovească sectorul muntos al Enfidaville de pe coastă, mai la sud de Tunis, cu efect redus și pierderi mari. Armata a 8-a este în urma americanilor la învățarea lecțiilor dure ale

războiului din munți. Altor atacuri ale Armatei 1, făcute mai la vest, li se rezistă într-o luptă feroce. *Irish Guards* avansează printr-un câmp de porumb pe o pantă pentru a ataca pozițiile germane sub tirul mitralierelor, artileriei și noilor mortiere cu șase țevi *Nebelwerfer*. Când un om cade lovit de inamic, un camarad îi înfige arma drept în pământ. „Paturi de pușcă apăreau peste tot marcând morții, muribunzii și răniții”, scrie un caporal. „M-am oprit lângă un biet soldat din regimentul de gardă care cerea apă. Avea răni șocante. Puteam să văd oasele zdrobite din brațul lui și avea o rană căscată într-o parte.”

Supraviețuitorii atacului atacă crângul de măslini de pe dealul care se ridica în față, forțându-i pe germani să fugă. Dar într-una din tranșee, caporalul și alți doi soldați din Gardă aud voci germane într-un buncăr. Ei aruncă atunci grenade înăuntru și se dau înapoi. După aceea, caporalul se uită în interiorul întunecat. „Trebuie să fi fost vreo douăzeci de germani răspândiți pe acolo. Toți erau bandajați deja și cei care nu erau morți strigau cât îi ținea gura. Aici își lăsase inamicul în retragere răniții. M-am întors fără urmă de compasiune pentru ei. Le făcuseră mult mai mult rău camarazilor mei morți și răniți care zăceau acolo în lanurile de porumb arzând.”

Doar Corpul II al lui Bradley la vest de Tunis reușește o înaintare semnificativă la începutul lui mai. Recunoscându-și, în sfârșit, greșeala de la Enfidaville, Montgomery îl convinge pe Alexander că era nevoie de o lovitură concentrată pentru a termina această bătălie de uzură în jurul zonei defensive. La 6 mai, Horrocks cu Divizia 7 Blindate, Divizia 4 indiană și Brigada 201 Gardă lansează dinspre sud-vest Operațiunea *Strike*. Urmând unui baraj de artilerie și mai concentrat decât cel de la El Alamein, ei avansează spre Tunis, tăind enclava în două, în timp ce americanii cuceresc Bizerta, pe coasta de nord. Conduse încă o dată de Regimentul 11 Husari, în transportoarele lor blindate uzate în luptă, trupele britanice intră în Tunis în după-amiaza următoare. Până la 12 mai, totul se termină. Aproape un sfert de milion de oameni se predau, inclusiv doisprezece generali.

Hitler se convinge pe sine că avusese dreptate să continue lupta în Africa de Nord până la capăt, pentru a întârzia o invazie aliată în sudul Europei și pentru a-l menține pe Mussolini la putere. Pe de altă parte, pierduse din nou forțe de care va avea mare nevoie în bătăliile următoare.

Europa în spatele sârmei ghimpate

1942–1943

Invadarea Uniunii Sovietice afectează politica de ocupație germană în aproape întreaga Europă. În Est, ideea dăunătoare, dar și înspăimântătoare de a domina milioane de oameni crește dependența de teroare a naziștilor pentru a obține rezultate. În ciuda speranțelor precece ale unor ofițeri superiori și administratori că vor câștiga sprijinul națiunilor, cum ar fi balticii sau ucrainenii, în cruciada împotriva bolșevismului, Hitler este interesat doar de instalarea terorii de dragul terorii. Ca și în cazul Poloniei, el crede că țările lor ar trebui să fie șterse cu totul de pe hartă.

În ciuda dezgustului lui Hitler față de ideea slavilor în uniforme Wehrmachtului, în total aproape un milion de cetățeni sovietici sunt încorporați în armata germană și în SS. Cei mai mulți sunt siliți de foametea din lagărele de prizonieri să devină auxiliari hiwi în diviziile germane. Dar chiar și unii dintre acești „Ivani” sunt cooptați neoficial ca soldați pe deplin. Un comandant din Divizia 12 SS Hitlerjugend devine mai târziu mândru de șoferul și garda sa de corp de origine rusă, care îl însoțește peste tot.

Mai mult de 100 000 servesc, cu grade foarte diferite de entuziasm și eficiență, în Armata Rusă de Eliberare a generalului Vlasov și într-un corp de „cazaci” care se luptă cu partizanii de pe teritoriul sovietic și mai apoi în Iugoslavia și Italia. Poliția ucraineană și gărzile lagărelor de concentrare capătă o reputație teribilă de cruzime. Himmler apelează, de asemenea, la incorporarea de letoni, estonieni, etnici caucazieni și chiar musulmani bosniaci în formațiunile Waffen-SS. În 1943, el mai înființează și o divizie ucraineană, dar este numită Divizia SS *Galiția*, pentru a nu provoca mânia lui Hitler. O sută de mii de ucraineni se oferă voluntari, dintre care o treime sunt acceptați.

Tratamentul la care sunt supuși civilii din teritoriile ocupate și prizonierii de război este îngrozitor. Până în februarie 1942, cam 60 de procente din cele 3,5 milioane de prizonieri din Armata Roșie muriseră de foame, hipotermie sau boli. Naziștii convinși nu se mândresc doar cu lipsa lor de milă. Dezumanizarea categoriilor de victime – evrei, slavi, asiatici, țigani – este o formă intenționată de profecție care s-a împlinit pe sine:

reducerea lor, prin umilire, suferință și înfometare la nivelul de animale, „demonstrând” astfel inferioritatea lor genetică.

Rivalitatea haotică dintre satrapii lui Hitler în Est o depășește și pe cea din Germania, dintre Partidul Nazist și diferite organisme guvernamentale. Alfred Rosenberg este numit ministru al teritoriilor estice, dar este contracarat la fiecare mișcare. *Ostministerium*-ul lui este luat în răs, pe de o parte deoarece Rosenberg este unul dintre puținii oficiali civili care vrea să implice fostele națiuni sovietice în lupta împotriva bolșevismului. Göring, responsabil cu economia de război, pur și simplu, vrea să jefuiască zonele ocupate și să le înfometeze populațiile, în timp ce Himmler vrea să le purifice prin crime în masă pentru a pregăti colonizarea germană. Prin urmare, Rosenberg nu deține controlul asupra securității, aprovizionării sau economiei, ceea ce înseamnă că nu are niciun control. Nu are nici măcar autoritate asupra lui Erich Koch, comisar al Reich-ului pentru Ucraina, dar și Gauleiter al Prusiei Orientale. Koch, un bețiv brutal, îi numește pe localnici „cioroi”.

Planul de înfometare al lui Herbert Backe, care ar fi trebuit să ucidă până la treizeci de milioane de cetățeni sovietici, nu merge mai departe de stadiul de proiect. Era foamete mare, dar nu organizată, așa cum planificaseră naziștii. Comandanții militari eludează ordinele de sigilare a orașelor pentru a le înfometa populația, deoarece Wehrmachtul are nevoie să mențină un număr mare de muncitori sovietici în viață pentru a-i servi nevoile. Ideea lui Backe de a hrăni atât Reichul, cât și Wehrmachtul de pe Frontul de Est din resurse locale se dovedește un eșec de o amploare mult mai mare. Agricultură în „grânarul” ucrainean, practic, se prăbușise din cauza tacticii sovietice a pământului pârjolit, a daunelor de război, a depopulării, a evacuării tractoarelor și a activității partizanilor. Traiul de pe urma pământului înseamnă pentru Wehrmacht confiscarea nutrețului și grânelor și măcelărirea de-a valma a păsărilor și a vitelor, fără gândul la proviziile viitoare, cu atât mai puțin la supraviețuirea civililor care le produsese pe toate. Lipsa animalelor de povară și a transportului motorizat înseamnă că partea cea mai mare a hranei care se mai găsește nu poate fi distribuită eficient.

Ideile naziste cu privire la viitor constituie doar ceva mai mult decât o fantezie grotescă. Planul General Est prevede un imperiu germanic care să ajungă la Urali, cu autostrăzi legând orașe noi, orașele satelit și sate model, ferme conduse de coloniști înarmați, cu sclavi *subumani* lucrând pământul. Himmler visează la colonii germane *gemütlich* (idilice), cu grădini și livezi crescute peste fostele câmpuri ale morții ale forțelor speciale SS. Iar pentru un centru de vacanțe, Crimeea, redenumită Gotengau, va deveni Riviera germană. Problema dominantă este însă cum să găsească suficienți oameni „regermanizabili” pentru a umple masa continentală estică. Foarte puțini danezi, olandezi și norvegieni se oferă voluntari. Apare inclusiv ideea nebunească de a expedia slavi în Brazilia și de a aduce înapoi în schimb coloniști germani din provincia

Santa Caterina. Până la înfrângerea de la Stalingrad și retragerea din Caucaz, devenise deja clar că nu existau nici pe departe suficienți germani – adevărați, reciclați sau recrutați – care să atingă cifra de 120 de milioane, satisfăcând astfel viziunea lui Hitler și a lui Himmler.

Epurarea etnică și transferurile de populație prin Europa Centrală nu fuseseră doar crude, ci și incredibil de risipitoare ca mână de lucru și resurse într-o perioadă în care soarta războiului se afla în balanță. Coloniștii se dovedesc incapabili de a lucra pământul la fel de bine precum cei pe care îi înlocuiau, iar astfel producția agricolă scade dezastruos.

Mașina de război germană, extinsă astfel încât nu mai putea fi controlată, are nevoie disperată de oameni, așa că Fritz Sauckel, care lucrează cu ministrul armamentului Albert Speer, călătorește prin teritoriile și țările ocupate, strângând cinci milioane de muncitori pentru fabrici, mine, fierării și ferme. Reichul se umple de lagăre pentru această masă crescândă de oameni condamnați la muncă forțată. Civili germani îi privesc pe acești străini cu teamă și cu coada ochiului, văzându-i ca pe un dușman dinăuntru. Cei mai mulți lideri naziști sunt conștienți și nespun de deranjați de paradoxul că, deși își redusese propria populație „indezirabilă rasial”, aduceau acum în Germania sute de mii de astfel de persoane.

Oficialii naziști de nivel înalt promisese „o mare sferă economică germană” și o uniune economică europeană care va ridica standardul de viață, dar politicile contradictorii și tendința de a exploata țările supuse duc la cu totul alt rezultat. Statele cucerite sunt forțate să plătească pentru costul ocupării lor de către forțele germane. Multe afaceri profită de pe urma colaborării strânse cu noii stăpâni, dar în aproape toate țările, cu excepția Danemarcei semiindependente, populația devine, în general, mult mai săracă. Cele mai multe state vest-europene sunt silite să cedeze între un sfert și o treime din toate veniturile, iar Germania pune mâna pe o mare parte din produsele agricole ale fiecărei țări pentru a se asigura că propriii cetățeni nu sunt infometați. În țările ocupate, acest lucru provoacă o piață neagră necontrolabilă și o creștere vertiginosă a inflației.

Aproape de la început, Churchill își pune mari speranțe în transformarea nemulțumirii europene sub ocupația nazistă într-o revoltă pe față. În mai 1940, el îl numise pe dr. Hugh Dalton, un socialist bogat, ministru pentru războiul economic și supraveghetor al creării Biroului de Operațiuni Speciale. Dalton nu este agreat de Partidul Laburist, dar ca politician care se opunea concilierii făcuse multe în a doua parte a anilor '30 pentru a-l îndepărta de poziția pacifistă. Era de mult timp un admirator al lui Churchill, deși prim-ministrul nu simte același lucru pentru el. Nu îi poate „suporta vocea tunătoare și ochii vicleni” și spune despre Sir Robert Vansittart, subsecretar

permanent în Ministerul de Externe în anii '30, „Extraordinar băiat, acest Van! Lui chiar îi place dr. Dalton“.

Dalton, admirator fervent al polonezilor, îl recrutează pe colonelul Colin Gubbins, care fusese ofițer de legătură cu armata poloneză în timpul luptelor acesteia din 1939. Gubbins vine mai târziu la comanda SOE. Rezistența poloneză este o inspirație pentru SOE. Chiar și după capitularea țării, la sfârșitul lui septembrie 1939, soldații polonezi continuă lupta în districtul Kielce, sub conducerea maiorului Henryk Dobrzański, până în mai 1940, în timp ce alții opun rezistență în zona Sandomierz, pe Vistula superioară. O secție poloneză fusese înființată în SOE, dar rolul său este doar să lucreze cu Biroul 6 al armatei poloneze din Londra și să furnizeze sprijin. Nicio misiune militară nu este trimisă să ocupe Polonia și, prin urmare, polonezii singuri sunt cei care conduc totul. După marea contribuție a piloților polonezi în Bătălia Angliei, SOE reușește să convingă RAF să modifice un bombardier Whitley cu rezervoare de combustibil suplimentare, ca aceștia să poată face lunga călătorie dus-întors de la o bază din Scoția. Prima parașutare de agenți de legătură polonezi are loc la 15 februarie 1941. Sunt proiectate și containere care, odată parașutate, să aducă la sol și arme, și explozibili pentru ceea ce va deveni Armia Krajowa, Armata Patriei.

Patriotismul polonez este, poate, romantic în anumite privințe, dar rămâne surprinzător de hotărât în cele mai negre zile ale opresiunii naziste și sovietice. Pe lângă crimele în masă și individuale care urmează invaziei germane, mai bine de 30 000 de polonezi sunt trimiși în lagăre, mulți dintre ei în noul lagăr de la Auschwitz. Deși armata Poloniei este zdrobită în septembrie 1939, o nouă mișcare de rezistență subterană este creată la scurt timp. La apogeul său, Armata Patriei ajunge la 400 000 de membri. Serviciile secrete poloneze extrem de ingenioase, care furnizaseră prima mașină *Enigma*, continuă să îi ajute pe Aliați. Mai târziu în război, polonezii reușesc chiar să sustragă o rachetă de test V-2 care aterizase în mlaștinile lor și să o dezasambleze. Un avion de transport C-47 Dakota, special adaptat, zboară în Polonia și o duce să fie examinată de oamenii de știință aliați.

Atât Armata Patriei, cât și rețelele serviciilor secrete dau raportul în fața guvernului polonez în exil de la Londra, pe care Stalin îl recunoaște cu reticență în august 1941, după invazia nazistă din Uniunea Sovietică. Armata Patriei are mereu o nevoie disperată de arme. La început se concentrase pe eliberarea prizonierilor și sabotarea comunicațiilor feroviare, ceea ce acordă Armatei Roșii un ajutor formidabil, dar nerecunoscut. Atacurile armate vin mai târziu.

Polonezii eliberați din lagărele de muncă sovietice pentru a se alătura forțelor comandate de generalul Władysław Anders nu încetează niciodată să își deteste opresiunii. Iar neîncrederea guvernului în exil de la Londra în Stalin crește atunci când se aude că le cerea britanicilor să recunoască frontiera pe care o negociase cu Hitler ca

urmare a pactului nazisto-sovietic. În aprilie 1943 ia amploare o criză atunci când germanii anunță lumii că descoperiseră în pădurea de la Katyń mormintele comune ale ofițerilor polonezi executați de NKVD.

Regimul sovietic negase mereu că ar fi știut ceva despre unde ar fi putut să fie acești prizonieri, chiar într-o vreme în care nici măcar polonezii nu crezuseră că regimul lui Stalin era capabil de un asemenea masacru. Kremlinul insistă că descoperirea era o manevră de propagandă germană și că naziștii trebuie să fi fost autorii crimei. Guvernul polonez în exil cere o investigație a Crucii Roșii Internaționale, în timp ce britanicii sunt foarte stânjeniți. Churchill bănuiește că sovieticii sunt capabili de așa ceva, dar nu se simte în stare să îl înfrunte pe Stalin, mai ales într-o perioadă în care trebuie să recunoască, o dată în plus, că o invadare a Franței este imposibilă în acel an. În iunie, pentru Polonia dezastrele continuă. Germanii din Varșovia reușesc să îi aresteze pe comandantul și pe ceilalți lideri ai Armatei Patriei. Dar tragedii mult mai mari îi așteaptă pe polonezi.

Vara lui 1941 fusese martora unor atacuri timpurii asupra trupelor germane din Uniunea Sovietică făcute de soldații Armatei Roșii izolați prin înaintarea Wehrmachtului. Cu toate acestea, prima revoltă împotriva conducerii naziste are loc în Serbia, ca urmare a lansării Operațiunii *Barbarossa*. Aceasta ia forțele germane de ocupație prin surprindere. La scurt timp după victoria lor din primăvară, un sublocotenent se lăudase într-o scrisoare acasă: „Noi, soldații, suntem aici ca niște zei!” Rapiditatea capitulării țării în acea lună aprilie îi făcuse să se aștepte la puține probleme, dar nu luaseră în calcul cât de mulți soldați iugoslavi ar fi putut să își ascundă armele.

Serbia ajunge sub comanda cartierului general al mareșalului Wilhelm List, din Grecia. Cele trei divizii din Corpul LVI al generalului-maior Paul Bader sunt slab instruite și prost echipate. La comanda de a răspunde cu represalii, militarii recurg în principal la împușcarea evreilor care fuseseră deja adunați. Dar executarea unor săteni în apropierea locului unei ambuscade le face jocul partizanilor comuniști, al căror număr crește rapid cu cei care vor să se răzbune pentru moartea membrilor familiilor lor.

Mareșalul Keitel de la Cartierul General al Făhrerului cere represalii sălbatice. Proporția este ridicată la o sută de sârbi pentru fiecare german ucis, în credința că „mentalitatea balcanică” înțelege doar violența. În septembrie are loc o ofensivă punitivă majoră, întărită de Divizia 342 Infanterie. Comandanții germani locali decid din nou să înceapă prin împușcarea evreilor care fuseseră reținuți. Astfel, la mijlocul lui octombrie 1941, circa 2 100 de evrei și „țigani” sunt împușcați, ca represalii la omorârea de către partizanii comuniști a douăzeci și unu de soldați germani. Este prima ucidere în masă a evreilor în afara teritoriului sovietic sau polonez.

Atacurile partizane sunt conduse de Iosip Broz, alias Tito, un organizator eficient al Cominternului în timpul Războiului Civil Spaniol. Tito, o personalitate puternică, având o figură extrem de chipeșă, care reînviase Partidul Comunist Iugoslav, crede în nevoia comuniștilor de pretutindeni de a-și ajuta tovarășii din Uniunea Sovietică. Internaționalismul partidului reușește să evite cele mai rele scindări etnice și religioase din Iugoslavia, care includea croați catolici, sârbi ortodocși și bosniaci musulmani.

Organizația rivală de rezistență, cea a cetnicilor conduși de generalul Draža Mihailović, este aproape exclusiv sârbă. Ochelaristul, bărbosul și mohorâtul Mihailović, care arată mai curând a preot ortodox decât a militar, nu poate spera să rivalizeze cu conducerea charismatică a lui Tito. El crede în acumularea de forțe pentru a fi gata în ziua în care vor debarca Aliații, pentru a putea să li se alăture și să restaureze regatul și pe tânărul rege Petru. Anticipase corect că Tito avea să folosească războiul partizan pentru a pune mâna pe puterea absolută la sosirea Armatei Roșii. Mihailović nu vrea să provoace represalii, dar, contrar spuselor propagandei comuniste, forțele sale îi înfruntă uneori pe germani. Alte grupuri, care se chemau tot cetnici, cooperează îndeaproape cu germanii și cu guvernul-marionetă al generalului Milan Nedić (Nedici), o confuzie care îi ajută mai târziu pe comuniști să îl ponegrească pe Mihailović în fața britanicilor.

Un element și mai criminal în războiul civil care se dezvoltă în Iugoslavia este reprezentat de ustașii croați, virulent antisârbi și antisemiți. Statul croat al lui Ante Pavelić este un aliat loial al germanilor, iar ustașii aduc în regiune domnia terorii. Mai mult de o jumătate de milion de iugoslavi sunt uciși în luptele partizane dintre forțele rivale în război.

Alte masacre germane urmează după confruntări ulterioare, inclusiv câteva mii de civili sârbi sunt împușcați pentru a îndeplini cotele de represiune. Unii ofițeri germani încep să vadă stupiditatea politicii lor, care îi vizează doar pe oamenii care nu fugiseră și care, prin urmare, nu aveau nimic de-a face cu atacurile asupra soldaților lor. După ce vreo 15 000 de oameni sunt uciși, și întrucât nu mai existau decât puțini evrei și „țigani” de împușcat, proporția represaliilor începe să se micșoreze, fără știrea Berlinului.

Reducerea drastică a numărului ostaticilor închiși începe în martie 1942, când un camion mare de gaze ajunge la Belgrad. Circa 7 500 de evrei din lagărul de la Semlin sunt asfixiați în timp ce sunt duși prin capitala sârbă spre un mormânt colectiv, săpat de un pluton de execuție la marginea orașului. Ambasadorul german este foarte stânjenit de modul ostentativ în care sunt îndeplinite asemenea operațiuni, dar, la 29 mai 1942, șeful poliției de securitate se poate lăuda la Berlin că „Belgradul este singurul mare oraș al Europei curățat de evrei”.

Războiul din Iugoslavia devine din ce în ce mai crud când germanii lansează o ofensivă după alta în munții Bosniei. Partizanii răniți prinși de trupele germane sunt zdrobiți cu tancurile. Tito își organizează forțele în brigăzi de o mie de oameni, dar este

suficient de înțelept să nu abordeze o tactică militară convențională. Disciplina este strictă, iar relațiile dintre bărbați și numărul mare de tinere care luptă în rândurile lor nu sunt permise. Până în toamna lui 1942, partizanii lui Tito dețin, practic, controlul în regiunea lor muntoasă întinzându-se peste vestul Bosniei și estul Croației, iar el își stabilește cartierul general în orașul Bihac, după ce îi alungă pe ustași.

Recunoscând guvernul iugoslav regalist în exil de la Londra, britanicii îi furnizează ajutor lui Mihailović, care este desemnat reprezentantul acestuia. Moscova nu obiectează, din moment ce și ea recunoaște formal guvernul iugoslav. Dar în 1942, interceptările deciptate și alte rapoarte arată că forțele lui Tito îi atacă pe germani, pe când cetnicii așteaptă. Încercările ofițerilor de legătură ai SOE parașutați acolo pentru a convinge mișcările rivale de rezistență să colaboreze nu au succes. Astfel că, pe măsură ce interesul Aliților în Mediterana crește, odată ce germanii sunt învinși în Nordul Africii, britanicii îl contactează pe Tito.

Germanii, temându-se de o debarcare în Balcani și hotărâți să protejeze coasta și să își asigure resursele minerale, lansează noi ofensive cu propriile forțe și cu trupele italiene. Tito conduce o luptă în retragere în Muntenegru, evitând cu puțin încercuirea pe râul Neretva. Cu forțele în mare parte intacte și în scurt timp cu ajutoare parașutate de către britanici sau aduse cu avionul pe piste secrete, puterea partizanilor lui Tito crește repede. Abandonat de Aliți după ce eșuase în executarea unor acțiuni cerute special, Mihailović este pe cale să piardă războiul civil desfășurat în paralel.

Albania, la sud, este încă ocupată de trupele italiene. Abbas Kupa, susținător al regelui Zog, care fugise când Mussolini invadase țara în 1939, demarează rezistența la o scară mică în primăvara lui 1941. Odată ce naziștii invadează Uniunea Sovietică, comuniștii albanezi conduși de Enver Hoxha își încep propria campanie, mult mai agresivă, în sud. La fel ca în Iugoslavia, britanicii decid să îi ajute pe comuniști pe motiv că luptau mai din greu. Lui Abbas Kupa i se acordă prea puțin sprijin, spre nemulțumirea ofițerilor de legătură ai SOE, iar în cele din urmă comuniștii lui Hoxha sunt în stare să își elimine rivalii.

Grecia prezintă un interes mult mai mare pentru britanici. Churchill este un susținător ferm al regelui George al II-lea și nu este pregătit să cedeze țara comuniștilor din mișcarea de gherilă EAM-ELAS. În mod stânjenitor pentru britanici însă, mulți monarhiști colaborează cu germanii și italienii dintr-un amestec de anticomunism și oportunism. Guvernarea autoritară a generalului Metaxas exacerbase sentimentele antimonarhice, iar micul Partid Comunist Grec își extinde rapid influența.

Jefuirea țării de către Axă în combinație cu o ocupație italiană incompetentă îi lasă pe greci să sufere de o foamete îngrozitoare în iarna lui 1941. Nemilosul lider comunist

Aris Velouhiotis începe în 1942 să adune o forță de partizani în munții Pindului. Principalul său rival este generalul Napoleon Zervas, un personaj bărbos și jovial care formase EDES (Liga Națională Republicană Greacă), o organizație de centru-stânga necomunistă. Forțele lui Zervas erau mult mai reduse și concentrate în Epir, în nord-vest. Pe măsură ce puterea comuniștilor crește, acestea sunt izolate de restul Greciei, în timp ce alte grupuri mici de rezistență, cum ar fi EKKA, sunt în cele din urmă preluate de EAM-ELAS, controlat de comuniști.

Doi ofițeri britanici ai SOE, parașutați în Grecia în vara lui 1942, iau contact după multe greutatea atât cu Zervas, cât și cu ELAS. Sarcina lor principală este organizarea unui atac asupra principalei linii de cale ferată care aducea provizii din sudul Germaniei pentru Panzerarmee a lui Rommel din Nordul Africii. Ei reușesc să convingă cele două organizații să se unească într-o operațiune care să arunce în aer marele pod de cale ferată Gorgopotamos. În timp ce partizanii asaltează pozițiile italiene de la fiecare capăt al podului, o echipă de demolare adusă cu avionul de la Cairo prinde o încărcătură mare de explozibil plastic de pilonii care susțin podul. Este una dintre cele mai reușite misiuni de sabotaj ale războiului, care taie linia ferată pentru patru luni.

În martie 1943, forțele germane și SS încep să adune circa 60 000 de evrei greci, în special din Salonic, unde marea lor comunitate existase timp de sute de ani. Deși îi adăpostește pe cei câțiva scăpați, Rezistența greacă nu este în stare să oprească traficul feroviar care îi duce în lagărele de concentrare din Polonia, unde mulți vor fi supuși celor mai oribile experimente medicale.

După exemplul rar de cooperare între ELAS și EDES în operațiunea Gorgopotamos, ofițerii de legătură ai SOE se găsesc pe terenul minat al rivalităților politice, Grecia devenind și ea implicată într-un război civil între grupurile de gherilă. Cu Zervas se lucrează mult mai ușor, dar britanicii trebuie să înarmeze și ELAS pentru Operațiunea *Animalele*. Aceasta este o campanie de atacuri din vara lui 1943, înainte de invadarea Siciliei. În combinație cu planul diversionist Operațiunea *Mincemeat*, adică aruncarea în largul coastei spaniole de sud a ceea ce ar fi putut părea cadavrul unui ofițer din Marina Regală având asupra lui o corespondență importantă, obiectivul este să îi convingă pe germani că Aliații se pregătesc să debarce în Grecia. Ca toate campaniile eficiente de dezinformare, și aceasta confirmă ideea lui Hitler despre ce intenții are inamicul și îi întărește credința că britanicii plănuiesc să invadeze Europa de Sud prin Balcani. Originea sa austriacă îl face să fie obsedat de regiune. O divizie de panzere și alte forțe sunt, prin urmare, deviate spre Grecia exact înainte de debarcările din Sicilia.

Opiniile conducerii ELAS cu privire la modul în care trebuie să se trateze cu britanicii sunt împărțite. Grecii vor sprijinul și legitimitatea pe care le-ar aduce-o o înțelegere cu Aliații, dar sunt foarte suspicioși cu privire la motivele britanicilor. În august 1943, delegații partizanilor sunt duși cu avionul la o întâlnire la Cairo. Comuniștii, la

fel ca majoritatea grecilor în acea epocă, se opun restaurării monarhiei. Ei susțin că regele George nu ar trebui să se întoarcă în țară decât dacă acest lucru i-ar fi permis în urma unui plebiscit. Guvernul grec în exil și britanicii, la insistența lui Churchill, refuză să accepte acest lucru și învinovătesc pe nedrept SOE că ar fi permis dezvoltarea unei asemenea confruntări politice. Reprezentanții partizanilor ELAS se întorc cu o hotărâre sumbră să își înfrângă rivalii, să stabilească un guvern provizoriu și să prevină orice încercare a britanicilor de a restaura monarhia.

Rezistența din Creta însă pune puține probleme politice. Cei mai mulți dintre liderii gherilei, cunoscuți drept *kapitan*, acceptă îndrumarea britanică și, deși nu sunt monarhiști, ei sunt puternic anticomuniști. Doar grupuri nesemnificative din estul insulei sprijină EAM-ELAS.

În Franța, marea majoritate a țării, inclusiv republicanii, întâmpinase armistițiul lui Pétain cu ușurare. Nu se știe că planurile germane în această etapă sunt de a reduce Franța la nivelul de „țară turistică” și de a lua Alsacia și Lorena pentru Reich, forțându-i astfel pe locuitorii acestora să servească în armata germană.

Păstrând o prezență discretă, francezii își continuă viața de zi cu zi atât cât este posibil în noile circumstanțe, deși acest lucru este foarte dificil pentru soțiile celor 1,5 milioane de prizonieri de război aflați încă în Germania. Ravagiile ocupației, având în vedere că germanii iau pentru ei înșiși o proporție considerabilă din produsele agricole franceze, produc mari greutăți în orașele mici și mari, mai ales celor care nu au rude la țară.

Pe durata războiului, înălțimea medie a băieților scade cu 7 cm și a fetelor cu 11 cm.

Spre sfârșitul lui 1940, grupuri mici de rezistență încep să publice ziare clandestine inspirate în multe situații de proclamațiile transmise de către de Gaulle de la Londra în care acesta declara că lupta continuă. Aceste grupuri includ oameni de origini și orientări politice diferite. În acest stadiu, au loc puține acte deschise de rezistență împotriva germanilor. Doar după invadarea Uniunii Sovietice sunt întreprinse atacuri armate de către adepții Partidului Comunist Francez. Simțindu-se umiliți și pierzând mulți membri în timpul pactului nazisto-sovietic, aceștia încep acum să dezvolte o organizație clandestină eficientă.

Ocupația militară germană din 1940 fusese relativ corectă, dar evoluția spre războiul total și asasinarea de către comuniști a ofițerilor și soldaților germani duce la preluarea controlului de către SS. În mai 1942, Heydrich călătorește la Paris pentru a-l instala pe generalul-maior SS Carl-Albrecht Oberg drept comandant al trupelor SS și al poliției. Hitler tratase Franța mai bine decât pe cea mai mare parte a națiunilor cucerite, pe motiv că, dacă își menține singură ordinea în interesul Germaniei, scutește

Wehrmachtul de o mare forță de ocupație. Dar speranța lui Pétain de a uni țara rău lovită sub autoritatea acelui *État Français* al său nu poate fi menținută mult timp.

Înfrângerea adâncise fragmentările ireconciliabile din societatea franceză. Chiar și dreapta interbelică este împărțită în mai multe facțiuni. O foarte mică minoritate, rușinată de înfrângere, vrea să reziste dominației germane. Germanofilii fasciști, pe de altă parte, îl disprețuiesc pe Pétain, simțind că sprijinul lui precaut este insuficient. Partidul Popular Francez al lui Jacques Doriot, Adunarea Națională Populară a lui Marcel Déat și Mișcarea Socială Revoluționară a lui Eugène Deloncle sprijină ideea unei Noi Ordini naziste în Europa, în credința că Franța ar putea deveni din nou o mare putere, pe lângă Al Treilea Reich. Ei sunt și mai amăgiți decât bătrânul mareșal, din moment ce germanii nu îi iau în serios niciodată. Sunt, în cel mai bun caz, echivalentul nazist al „idiotilor utili” ai lui Lenin.

Luptele interne dintre adepții extremei drepte își găsesc echivalentul în rivalitățile din tabăra germană. Otto Abetz, ambasadorul francofil la Paris, este în general luat în răs de conducătorii naziști, mai ales de Göring. Trupele SS și militarii sunt deseori la cuțite, iar Parisul atrage o mulțime de cartiere generale și birouri administrative germane, fiecare cu propria sa politică. Centrul Parisului ocupat este plin de indicatoarele lor rutiere arătând simbolic în toate direcțiile.

Generalul-maior SS Oberg este însă foarte mulțumit de ajutorul pe care îl primește de la poliția guvernului de la Vichy. În acest moment al războiului, celui de-Al Treilea Reich îi lipsesc oameni pe Frontul de Est, iar Oberg are mai puțin de 3 000 de polițiști germani pentru întreaga Franță ocupată. René Bousquet, secretarul general al poliției, desemnat de Pierre Laval, este un tânăr administrator energic, nu un ideolog din aripa de dreapta. La fel ca tinerii tehnocrați care reorganizează și întăresc în liniște sistemul de guvernare de la Vichy, Bousquet crede cu tărie că, dacă vrea să aibă vreun rol, statul francez trebuie să controleze chestiunile de securitate. Iar dacă aceasta înseamnă depășirea atribuțiilor când vine vorba de strângerea evreilor străini pentru deportare, atunci el este pregătit să ignore instrucțiunile lui Pétain ca poliția franceză să nu fie implicată.

La 16 iulie 1942, un total de 9 000 de polițiști parizieni, la ordinele lui Bousquet, încep razii în zorii zilei pentru a pune mâna pe evreii „apatrizi” din Paris. Cam 13 000, inclusiv 4 000 de copii, care nu fuseseră ceruți de germani, sunt ținuti pe stadionul de la Vélodrome d'Hiver și într-un lagăr de tranzit din Drancy, la periferia Parisului, înainte de a fi trimiși în lagărele morții din est. Urmează alte operațiuni similare în zonele neocupate din sud. Oberg este mai mult decât satisfăcut de eforturile lui Bousquet, chiar dacă Eichmann este încă dezamăgit.

Sosirea unei armate americane în Marea Mediterană și semnele clare că Axa va fi învinsă încurajează o creștere rapidă a rezistenței. Preluarea de către germani a zonei neocupate și asasinarea lui Darlan la sfârșitul lui 1942 au, de asemenea, un efect major.

La sfârșitul lunii ianuarie 1943, într-o încercare de a-și întări controlul, regimul de la Vichy întemeiază Milice Française, o forță paramilitară condusă de Joseph Darnand. Miliția atrage un amestec de ideologi de extremă dreaptă și antisemiți, ultrareacționari, deseori din nobilimea provincială sărăcită, băieți de la țară naivi atrași de puterea armelor și criminali oportuniști momiți de promisiunea jefuirii caselor celor pe care îi arestează.

Crearea Miliției reaprinde războiul civil latent dintre „cele două Franțe”, care existase de la revoluția din 1789. De-o parte sunt catolicii de dreapta care detestă francmasonii, stânga și Republica, pe care o numesc *la gueuse*, (târfa). De cealaltă parte se află republicanii și anticlericali care votaseră pentru Frontul Popular în 1936. Dar sub ocupație mulți francezi sfidează generalizările. Există și *bien pensants* (oameni cumsecade – n.red.) de stânga care îi denunță pe evrei, și vânzători pe piața neagră care îi salvează, nu întotdeauna pentru un anumit preț.

Operațiunea *Anton*, ocuparea germană a sudului și estului Franței, mai face și ca mulți dintre cei care îl sprijină pe Pétain cu inima strânsă să-și schimbe tabăra. Singurul ofițer superior din Armata Armistițiului, cuprinzând 100 000 de oameni, care se opune armatei germane este generalul Jean de Lattre de Tassigny, un lider infatuat care este luat cu avionul de Aliați și mai târziu devine comandantul Armatei 1 franceze. Mulți alți ofițeri se ascund și se alătură unei noi mișcări, ORA, adică Organisation de Résistance de l'Armée (Organizația de Rezistență a Armatei). Ezitând să îl sprijine pe de Gaulle, ei îl recunosc la început doar pe Giraud.

În mod previzibil, Partidul Comunist Francez este foarte bănuitor față de asemenea renegați tardivi, parte din ceea ce numesc *Vichy à l'envers*, sau „Vichy-ul pe dos”. Alți ofițeri și funcționari fug în Africa de Nord, unde regimul amiralului Darlan este cunoscut drept *Vichy à la sauce américaine* (Vichy cu sos american). Când François Mitterrand, un funcționar de la Vichy care va deveni mai târziu președintele socialist al Republicii, sosește la Alger, generalul de Gaulle îl privește cu neîncredere, nu pentru că venise de la Vichy, ci pentru că sosise cu un avion britanic.

De Gaulle urăște orice intervenție britanică în treburile franceze, mai ales faptul că SOE acorda sprijin grupurilor franceze de rezistență. Vrea ca orice activitate de rezistență să fie subordonată propriului BCRA, Bureau Central de Renseignement et d'Action (Biroul Central pentru Informare și Acțiune), și este deranjat că Secția F a SOE, care este dirijată de colonelul Maurice Buckmaster, dezvoltase aproape o sută de circuite independente pe teritoriul francez.

Foreign Office instruisese inițial Secția F să îi evite pe Francezii Liberi din Londra. Secția F era dornică să facă așa, parțial din motive de securitate – Francezii Liberi nu pun mare preț pe disciplină, iar sistemul lor primitiv de codificare este o carte deschisă pentru germani –, dar și pentru că devine repede evident cât de periculoase pot ajunge

rivalitățile politice din Franța. După cum observă mai târziu un ofițer superior din SOE, marele avantaj în rămânerea SOE în afara certurilor, în timp ce controlează livrările de arme, este abilitatea acestuia de a reduce amenințarea războiului civil atunci când vine, în sfârșit, eliberarea.

SOE mai înființează și Secția RF, care lucrează îndeaproape cu BCRA, furnizând arme și avioane și care își are birourile lângă sediul Bureau-ului, în Duke Street, la nord de Oxford Street. Șeful BCRA este André Dewavrin, mai cunoscut după al său *nom de guerre*, (nume conspirativ – n.red.) – Colonelul Passy. Organizația sa era inițial împărțită între partea de informații și „serviciul acțiuni”, care se ocupă de rezistența armată. Se bănuia, dar nu s-a demonstrat vreodată, că Passy ar fi fost membru al virulent anticomunistei Cagoule, deși avea câțiva *cagoullards* care lucrau pentru el. Pivnița de cărbuni din Duke Street fusese transformată în celule unde voluntarii francezi suspecți de a fi spioni ai guvernului de la Vichy sau comuniști erau deținuți și interogați de Capitaine Roger Wybot. Apar zvonuri referitoare la acte de tortură și morți suspecte, spre mânia și rușinea SOE. La 14 ianuarie 1943, șeful serviciului de securitate Guy Lidell scrie în jurnalul său: „Personal, cred că este timpul ca Duke Street să fie închis”.

Hotărârea lui de Gaulle de a uni Rezistența sub comanda sa se întărește, deși ca ofițer de carieră are puțină încredere în trupele neregulate. Dacă Rezistența din Franța i-ar recunoaște întâietatea, atunci britanicii și mai ales americanii vor fi siliți să țină cont de acest lucru. În afara unora precum Confrérie de Notre-Dame, condusă de colonelul Rémy (numele conspirativ al regizorului de film Gilbert Renault), erau puține rețele gaulliste. Dar grupuri precum Combat, fondat de Henri Frenay, recunosc treptat necesitatea de a lucra împreună. Comuniștii, pe de altă parte, nu au încredere în de Gaulle, despre care presupun că se va transforma într-un dictator militar de dreapta.

În toamna lui 1941, Jean Moulin, care fusese cel mai tânăr prefect din Franța în 1940, apare la Londra. Lider înăscut, Moulin impresionează atât SOE, cât și pe de Gaulle, care imediat recunoaște în el pe omul care poate unifica Rezistența. În ziua de Anul Nou 1942, Moulin se întoarce în Franța cu *ordre de mission* (ordin de misiune – n.red.) de la de Gaulle prin care acesta îl numește general-delegat. Sarcina lui este de a reorganiza cât mai multe rețele posibil în celule mici, care riscă mai puțin să fie infiltrate cu agenți ai Abwehrului și ai SD, serviciul de contrainformații al SS, deseori confundat cu Gestapoul. Rezistența nu trebuie să încerce un război fățiș, ci să se pregătească pentru eliberarea Franței de către forțele aliate.

Moulin, care are nevoie de un ofițer de carieră pentru comanda a ceea ce va deveni Armata Secretă, îl recrutează pe generalul Charles Delestraint. Lucrând neobosit, Moulin câștigă de partea sa principalele rețele din zona neocupată: Combat, Libération și Franc-Tireur (derutant, nu aceeași cu organizația comunistă Francs-Tireurs et

Partisans). În ciuda acestui succes, guvernul britanic este încă hotărât să nu transfere Secția F francezilor liberi.

În mod ironic, sprijinul american pentru Darlan îl ajută mult pe de Gaulle să ajungă la o înțelegere cu comuniștii, care sunt indignați că Aliații îl sprijiniseră pe Darlan, fost prim-ministru al regimului de la Vichy, în timp ce membrii lor fuseseră executați ca ostatici. În ianuarie 1943, Fernand Grenier sosește la Londra ca delegat al Partidului Comunist Francez la francezii liberi. Luna următoare, Pierre Laval, cedând presiunii germane de a trimite în Reich mai mulți lucrători, înființează Service de Travail Obligatoire (Serviciul de Muncă Obligatorie). Această înrolare forțată este de-a dreptul detestată în Franța și face ca zeci de mii de tineri să fugă în munți sau în păduri. Grupurile de rezistență sunt aproape copleșite de aflux și, deși găsește că este dificil să îi hrănească, dărmite să îi înarmeze, Maquis, după cum este numit, devine o mișcare de masă.

În primăvară, Moulin pune bazele pentru Conseil National de la Résistance și contactează rețele din nordul Franței pentru a le convinge să li se alăture. Dar în iunie începe o serie de dezastre, în mare parte din cauza faptului că nu au știut să-și asigure securitatea. SD reușește să pătrundă în mai multe grupuri la rând. Generalul Delestraint este arestat la metroul din Paris, iar la 21 iunie Jean Moulin și toți membrii din Conseil National de la Résistance sunt înconjurați într-o casă de la marginea Lyonului. Moulin este torturat atât de rău de căpitanul SS Klaus Barbie, că moare două săptămâni mai târziu, fără să divulge nimic. Britanicii, oripilați de breșele din securitate și de potopul de arestări care continuă, devin și mai reticenți în a avea încredere în BCRA.

Gaulliștii reconstituie consiliul Rezistenței, de această dată condus de Georges Bidault, un catolic cinstit dar deloc charismatic, de centru-stânga. Deoarece lui Bidault îi lipseau hotărârea și limpezimea minții care îl caracterizau pe Moulin, influența comuniștilor, care suferiseră foarte puține infiltrări în sistemul lor strâns de celule, crește mult. După ce sunt de acord să se asocieze cu Armata Secretă gaullistă, comuniștii speră să primească mari cantități de arme și bani de la SOE. De asemenea, caută să se infiltreze în diferite comitete ale Rezistenței cu propriile „submarine“, comuniști secreți care pretind că nu au nimic de-a face cu partidul. Viziunea lor asupra eliberării Franței este radical diferită de ideea gaullistă. Prin controlarea comitetelor și puterea crescândă a grupurilor lor armate din Francs-Tireurs et Partisans, ei vor să facă din eliberare o revoluție. Nu știu însă că Stalin are alte priorități și, în plus, ei subestimează abilitățile politice ale gaulliștilor.

De Gaulle însuși, care fusese aproape condamnat la uitare de afacerea Darlan și de promovarea de către americani a generalului Giraud, întoarce în curând roata în raport cu rivalul său. Roosevelt îl trimisese pe Jean Monnet să îl consilieze pe Giraud, dar Monnet, deși fusese împotriva lui de Gaulle, acum își arată realismul. Lucrează

pe ascuns pentru a netezi calea spre un transfer de putere. La 30 mai 1943, de Gaulle aterizează pe aerodromul Maison Blanche din Alger, unde Giraud îl întâmpină cu o famfară cântând *Marseilleza*. Britanicii și americanii privesc de pe margine. Urmează în curând o mulțime de certuri și zvonuri despre comploturi, chiar despre răpiri. Uneltirile îl determină pe generalul Pierre de Bénouville să observe că „nimic nu se aseamnă mai mult cu Vichy decât Algerul”.

La 3 iunie este înființat Comité Français de Libération Nationale, în care de Gaulle dictează, practic, fiecare aspect a ceea ce este clar un guvern în așteptare. De Gaulle, cu remarcabilul său simț de previziune, văzuse nevoia de a-i cânta în strună lui Stalin, și nu doar pentru a-i domina mai bine pe comuniștii francezi. Decide să trimită un reprezentant la Moscova. Francezii liberi, singurii dintre Aliații vestici, contribuiseră deja cu un grup de luptă pe Frontul de Est. La 1 septembrie 1942, Groupe de Chasse Normandie fusese înființat la Baku, în Azerbaidjan, înaintea instruirii operative și a antrenamentului pe avioanele de vânătoare Yak-7. Intrând în luptă la 22 martie 1943, Grupul Normandie-Nieman, cum este desemnat, va susține, în cele din urmă, că a distrus 273 de avioane ale Luftwaffe. De Gaulle calculează că bunele relații dintre Uniunea Sovietică și Franța îi oferă lui Stalin mână liberă în vest și îi vor îmbunătăți lui poziția când va negocia cu anglo-saxonii.

După cucerirea Belgiei, Hitler ordonă ca flamanzii să primească tratament preferențial. Are impresia că, într-o viitoare organizare a Europei, aceștia ar putea deveni o formă de anexă sub-germană a Reich-ului. O parte din teritoriul belgian aflat la sud de Aachen, ca și Marele Ducat al Luxemburgului, fuseseră încorporate în Reich.

Nevoia mai mare de oameni pe Frontul de Est îl determină pe Hitler, în 1942, să îngroașe rândurile Waffen-SS cu unități din țările „germanice”, care includ scandinavi, olandezi și flamanzi. Pe lângă Légion Wallonie, strânsă de fascistul Léon Degrelle, care se vede drept viitorul lider al Belgiei în Noua Ordine, mai este încorporată și o Legiune Flamandă. În total, circa 40 000 de belgieni din ambele comunități servesc în Waffen-SS, de două ori mai mulți decât francezii care formează Divizia SS *Charlemagne*.

Marea majoritate a belgienilor însă detestă această a doua ocupație germană a țării lor pe parcursul unui sfert de secol. Ziarele clandestine prosperă, iar tinerii din Rezistență recurg la graffiti pentru a submina ocupația. La fel ca în alte țări ocupate, semnele V pentru victoria Aliaților apar pe pereți scrise cu creta. Când Rudolf Hess zboară în Marea Britanie în 1941, ei pictează pe pereți *Heil Hess!* Armata germană adoptă o abordare pragmatică, tinzând să ignore asemenea înțepături. Dar când o serie de greve amenință producția industrială, severitatea sa crește.

Rezistența armată ar fi fost sinucigașă, așa că un număr de belgieni bine plasați, inclusiv foști ofițeri de spionaj, fac tot ce pot ca să spioneze pentru Aliați. O Armée

Secrete clandestină este formată în cele din urmă, cu aproximativ 50 000 de membri, dar trebuie să aștepte până când eliberarea este iminentă. Există o mare neîncredere între guvernul belgian în exil de la Londra și secția SOE care răspundea de această țară. Cel mai eficient controlor, instalat la mijlocul lui 1943, este Hardy Amies, care mai târziu devine creatorul de rochii al reginei.

O organizație mai militantă este Front de l'Indépendance condus de comuniști care, pe lângă instigarea la greve, îi asasinează pe colaboraționiști în plină stradă. Alte grupuri curajoase organizează linii de scăpare pentru echipajele avioanelor aliate doborâte în timpul campaniei de bombardament strategic împotriva Germaniei. Cel mai mult succes îl are Linia Comet, organizată de o tânără, Andrée de Jongh, cu numele de cod Dédée. Mulți belgieni își asumă riscuri mari ascunzându-i pe evreii născuți în Belgia. Refugiații evrei din alte țări prinși acolo sunt mai puțin norocoși. Ei constituie grosul celor 30 000 transportați în lagăre.

Olanda, care rămăsese țară neutră în Primul Război Mondial, suferă șocul ocupației poate și mai mult decât Belgia. Deși o minoritate colaborează sau se alătură mai târziu Diviziei *Nederland* din Waffen SS, majoritatea locuitorilor țării devin puternic antigermani. La fel ca în Belgia, strângerea evreilor în februarie 1941 determină o grevă, ceea ce atrage represiuni severe. Un grup olandez de rezistență arde registrul de nașteri din Amsterdam pentru a zădărnici cercetările germanilor, dar cea mai mare parte din cei 140 000 de evrei din Olanda sunt transportați în lagărele morții, inclusiv tânăra Anne Frank. Apoi, la începerea războiului în Est, autoritățile germane de ocupație instituie un regim mult mai dur. La 4 mai 1942, germanii impușcă șaptezeci și doi de membri ai Rezistenței olandeze și încarcerează câteva sute.

Serviciile secrete germane fuseseră active în Olanda și înainte de război, așa că, atunci când crește opoziția față de recrutarea pentru muncă forțată, arestările sale sunt alese cu grijă. Și, obținând de la doi ofițeri SIS prinși la Venlo în 1940 o listă de contacte ale serviciului de informații olandez, germanii îi arestează rapid pe cei aflați pe listă.

Abwehr-ul are, de asemenea, mare succes împotriva Rezistenței olandeze începând cu luna martie 1942. Numește această lovitură a contraspionajului Operațiunea *Polul Nord*, sau *Englandspiel*. Acest dezastru este provocat aproape în întregime de obiceiurile extrem de destinate din Secția N de la cartierul general al SOE din Londra. Un operator radio al SOE este prins într-o razie în Haga. Abwehr-ul îl forțează să transmită la Londra. El face acest lucru presupunând că, deoarece omisese codul de securitate de la sfârșitul mesajului său, Londra își va da seama că fusese capturat. Dar spre groaza lui, Londra presupune doar că îl uitase și răspunde indicându-i să găsească o zonă de parașutare pentru alt agent.

Un comitet de primire german îl așteaptă pe noul agent și acesta este, la rândul său, forțat să telegrafizeze înapoi după cum este instruit. Lanțul continuă, cu agenții prinși unul după altul la sosire. Fiecare este profund șocat să afle că germanii știu totul despre ei, chiar și culoarea pereților din sala lor de ședințe din Anglia. Abwehr-ul și SD, cooperând în sfârșit, reușesc să captureze în jur de cincizeci de ofițeri și agenți olandezi. Acest dezastru deteriorează serios relațiile anglo-olandeze, multă lume din Olanda ajungând să creadă că cei care au trădat sunt englezii. Nu e nicio conspirație, doar o combinație teribilă de incompetență, neglijență și ignorare a condițiilor din Olanda ocupată.

Danemarca, surprinsă și copleșită de invazia nazistă din 1940, optează pentru o formă de rezistență pasivă în prima parte a ocupației. Regimul nazist nu recurge la represalii și, practic, îi permite țării să se autoguverneze, determinându-l pe Churchill să se refere pe nedrept la Danemarca folosind formula „canarul îmblânzit al lui Hitler”. Fermierii danezi, foarte productivi, acoperă până la o cincime din nevoia Reichului de unt, carne de porc și de vită. Himmler vrea mai ales să recruteze cât mai mulți danezi pentru Waffen-SS, dar cei mai mulți voluntari vin din minoritatea de limbă germană din sud.

În noiembrie 1942, exasperat de antipatia fâțișă a regelui Christian, Hitler cere un guvern mai obedient. Detestatul pronazist Erik Scavenius este instalat ca prim-ministru. Scavenius obligă Danemarca să se alăture Pactului Anti-Comintern și îi îndeamnă pe danezi să se ofere voluntari pentru a lupta în Uniunea Sovietică. Întrucât soarta Danemarcei sub regimul nazist este printre cele mai puțin severe din Europa, danezii reușesc să îi salveze pe aproape toți evreii din țară, scoțându-i pe furiș în bărci de pescuit peste Kattegat, spre sudul Suediei. Mișcarea clandestină daneză, Dansk Frihedsrædet, furnizează informații valoroase Londrei, mai ales pentru RAF. De asemenea, își duce la îndeplinire propriile acțiuni de sabotaj și, în 1943, înființează un guvern din umbră.

Dintre toate guvernele în exil de la Londra, cel norvegian este cel mai puternic, atât ca autoritate, cât și ca resurse. Marea flotă comercială norvegiană este pusă la dispoziția britanicilor și reprezintă o contribuție majoră la efortul de război în convoaiele din Atlantic și Oceanul Arctic. Norvegia, care demonstrează un sprijin masiv pentru regele Haakon al VII-lea, este mult mai puțin amenințată decât celelalte țări ocupate de un potențial război civil fie în timpul ocupației, fie la sfârșitul războiului.

După înfrângerea țării, spre sfârșitul lui 1940, ofițerii norvegieni încep să organizeze o armată clandestină, Milorg. Până la sfârșitul războiului, aceasta ajunge să numere circa 40 000 de membri. Se acumulase o frustrare considerabilă din cauza intervenției

inepte a Aliatilor, iar în primii ani de ocupație germană există tensiuni între norvegieni și SOE, care dorește să dezvolte o campanie agresivă.

Churchill este dornic să lanseze raiduri asupra Norvegiei, dintre care două asupra insulelor Lofoten în 1941, susținând apoi și o invazie în 1942, care îi înnebunește pe șefii săi de stat-major, dar raidurile încurajează convingerea lui Hitler că Aliții vor ataca peste Marea Nordului. Insistența dictatorului german de a menține în Norvegia mai mult de 400 000 de soldați, spre frustrarea propriilor generali din alte teatre de operațiuni, blochează forțe considerabile pentru aproape cinci ani de război. Cu o armată de ocupație atât de numeroasă, nu este deloc surprinzător că Milorg nu vrea să pornească un război partizan, care ar fi dus la numeroase victime în rândul civililor.

Liderul autointitulat al Norvegiei, Vidkun Quisling, condusese înainte de război un grup mic de simpatizanți naziști, Nasjonal Samling. Proclamându-se șef al guvernului în timpul invaziei germane, este prompt îndepărtat de comisarul Reich-ului Josef Terboven, care îl disprețuiește. În februarie 1942, Hitler îl numește pe Quisling președinte-ministru, dar Terboven continuă să submineze iluzia de putere a lui Quisling. Este înființat Rikshird, o copie a SA-ului nazist, care atrage 50 000 de membri, cei mai mulți oportuniști. Alte organizații naziste, cum ar fi Hitlerjugend, sunt, de asemenea, imitate. În mod aproape inevitabil, cu o atât de mare armată de ocupație, un număr substanțial de norvegieni au relații cu soldați germani și din aceste legături se nasc peste 10.000 de copii.

Dar cea mai mare parte a populației îi urăște pe ocupanții germani. În aprilie 1942, majoritatea copleșitoare a clerului luteran se declară împotriva guvernării Quisling, iar când germanii ordonă strângerea evreilor, doar 767 din 2 200 sunt deportați. Cea mai mare parte acelor rămași sunt duși pe ascuns de norvegieni peste granița Suediei care, deși bucurasă să vândă Germaniei minereurile sale bogate în fier și alte materiale pentru industria de război, începe să se distanțeze de partenerul său comercial nazist odată ce războiul începe să se întoarcă împotriva Germaniei.

O țintă vitală pentru RAF fusese centrala Norse Hydro din districtul Telemark, care producea apă grea pentru ceea ce se bănuia a fi prototipul unei bombe atomice germane. Dar bombardarea aeriană este considerată drept imposibilă, astfel încât SOE este chemat să organizeze un raid de sabotaj. Un atac al unui grup de comando britanic, în noiembrie 1942, se termină cu un dezastru, două planoare Horsa prăbușindu-se din cauza vremii rele. Trupele germane îi capturează pe supraviețuitorii unuia din ele, le leagă mâinile cu sârmă ghimpată și îi execută pe loc. Aceasta ca replică la recentul ordin al lui Hitler, care cere ca toți membrii forțelor speciale sau grupurilor de atac, în uniformă sau nu, să fie împușcați. Germanii descoperă imediat, din hărțile aeronavelor prăbușite, care fuseseră obiectivele acestora.

Comitetul de primire de trei comandouri norvegiene se parașutase în munți în octombrie. Rezistă acolo pe parcursul unei ierni teribile, supraviețuind în colibe săpate în zăpadă și trăind cu carne de ren. Singura lor sursă de vitamina C provine din *gørr*, materia verde semidigerată din stomacurile renilor. În sfârșit, la 17 februarie 1943, sunt parașutate alte șase comandouri norvegiene antrenate în Marea Britanie, dar aterizează pe un alt lac înghețat de munte decât ar fi trebuit. În cele din urmă, cele două grupuri se întâlnesc și, în noaptea de 28 februarie, plasează cu succes explozibili la centrala de apă grea Vermork. Intră și ies fără să se tragă un singur foc și provoacă daune considerabile. Germanii repară instalațiile, iar producția începe din nou patru luni mai târziu. Raidurile Forței a 8-a Aeriene americane nu reușesc să lovească eficient ținta, așa că se face apel din nou la Rezistența norvegiană.

În februarie 1944, când este gata o cantitate suficientă de apă grea, germanii o încarcă în vagoane de tren pe un feribot, neștiind că doi membri în vârstă ai rezistenței norvegiene se strecuraseră la bord în noaptea precedentă și așezaseră încărcături explozive cu temporizatoare făcute din ceasuri deșteptătoare. Feribotul se scufundă exact așa cum fusese plănuț, în cele mai adânci ape ale lacului. Paisprezece civili mor de asemenea, dar autoritățile norvegiene de la Londra fuseseră de acord în avans că ținta justifică riscul. Deși oamenii de știință germani erau încă departe de a construi o bombă nucleară, Aliații nu își pot permite să se bazeze pe asta. În orice caz, cele două acțiuni de la Vermork sunt printre cele mai eficiente operațiuni de sabotaj din între-gul război.

Cehoslovacia, prima victimă a agresiunii germane, este abandonată de britanici și francezi în 1938, iar apoi complet ocupată de germani în luna martie a anului următor. Dar studenții cehi își marchează ziua independenței la 28 octombrie 1939 cu o mare demonstrație. Naziștii închid toate universitățile și, ca avertisment, execută nouă studenți. Fostul prim-ministru Edvard Beneš înființează un guvern în exil la Londra, iar soldați și piloți cehi își croiesc drum spre Anglia. Piloții cehi luptă cu mare pricepere și vitejie în RAF.

Germanii dezmembrează statul. Regiunea sudetă fusese deja încorporată în Reich, Slovacia devine un stat-marionetă fascist sub conducerea monseniorului Jozef Tiso, iar restul țării este numit Protectoratul Boemiei și Moraviei. Deși regimul nazist evită la început măsurile cele mai dure, SD este gata să zdrobească orice semn de nemulțumire, mai ales după iunie 1941 și intrarea Uniunii Sovietice în război de partea Aliaților. Rezistența cehă – UVOD, sau Ústřední vedení odboje domácího – începe o campanie de sabotaje împotriva depozitelor de combustibil și liniilor ferate, la fel ca grupurile comuniste.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Hitler îl desemnează pe Reinhard Heydrich să preia rolul de protector al Boemiei și Moraviei pentru a zdrobi opoziția. Heydrich optează imediat pentru o politică de teroare pentru a se asigura că producția de război nu mai este întreruptă. Îi arestează pe funcționarii superiori și face astfel încât să fie condamnați la moarte. În total, nouăzeci și doi de oameni sunt împușcați în primele zile, iar câteva mii sunt trimiși în lagărul de concentrare Mauthausen. Planul pe termen lung al lui Heydrich este de a germaniza teritoriul prin deportări masive. De asemenea, începe să evacueze din cei 100 000 de evrei existenți în regiune către lagărele de concentrare, unde pier aproape toți.

La Londra, guvernul ceh în exil decide să îl asasineze pe Heydrich. Doi tineri voluntari cehi sunt instruiți de SOE și parașutați în țară la sfârșitul lui 1941. La 27 mai 1942, după acțiuni intense de recunoaștere, cei doi își ocupă pozițiile pentru o ambuscadă pe drum. Unul încearcă să îl împuște pe Heydrich atunci când automobilul lui, un Mercedes decapotabil, încetinește la o curbă strânsă, dar pistolul-mitralieră i se blochează. Camaradul său aruncă atunci o bombă improvizată. Heydrich este rănit de explozie. Deși rănilor sale nu sunt letale, se infectează și moare de septicemie la 4 iunie.

Deși supărat că Heydrich își asumase riscul de a merge prin Praga într-o mașină deschisă, furia lui Hitler împotriva cehilor duce la represalii crunte, cu ucideri și deportări. Satele Lidice și Ležáky sunt distruse, iar toți locuitorii de sex bărbătesc cu vârste de peste șaisprezece ani sunt executați. Femeile sunt trimise în lagărul de concentrare Ravensbruck. Deși nu la fel de sângeroasă ca alte atrocități naziste, Lidice devine, în tot Occidentul, simbolul opresiunii germane.

Bătălia Atlanticului și bombardamentele strategice

1942–1943

Succesul Marinei Regale și RAF în scufundarea navelor de provizii pentru Afrika Korps al lui Rommel în toamna lui 1941 îl determină pe Hitler să ordone transferarea de submarine din Atlantic în Mediterana și în apropierea acesteia. Amiralul Dönitz protestează supărat, dar fără rezultat. Submarinele din Marea Mediterană se bucură de unele succese evidente, cum ar fi scufundarea în noiembrie a portavionului HMS *Ark Royal* și a cuirasatului HMS *Barham*, dar contribuția deciptării comunicațiilor la supraviețuirea Armatei a 8-a în Africa de Nord este considerabilă.

Șeful de Stat-Major al US Navy, amiralul Ernest King, ezită să impună un sistem de convoaie de-a lungul coastei de est americane, deși țara sa este acum în război cu Germania. Amiralul Dönitz ordonă câtorva submarine Tip IX să se deplaseze în zonă, unde trebuie să scufunde nave, în special tancuri petroliere, pe timpul nopții, pe fundalul luminilor strălucitoare de pe coastă. Pierderile sunt atât de mari, încât King, sub presiunea generalului Marshall, este forțat ca, la începutul lui aprilie, să introducă escorte pentru convoaie. Germanii își direcționează atunci atacurile spre Caraibe și golful Mexicului.

În februarie 1942, Kriegsmarine adaugă un al patrulea rotor la mașinile *Enigma*. Bletchley numește noul sistem „Shark” și se chinuie luni de zile să îl spargă, fără succes. Pentru ca lucrurile să meargă și mai prost, germanii sparg apoi codul Amiralității cunoscut ca Naval Cipher 3, prin care le sunt comunicate americanilor detalii despre convoaie. Deși până în august britanicii suspectează că respectivul cod fusese spart, în mod inexplicabil, Amiralitatea continuă să îl folosească alte zece luni, cu consecințe dezastruoase.

În 1942, sunt scufundate un total de 1 100 de vase dintre care 173 doar în iunie. Dar la sfârșitul lui octombrie, o mașină *Enigma* cu noua configurație este capturată de pe un submarin care se scufundă în estul Mediteranei. Iar până la mijlocul lui decembrie, criptanaliștii de la Bletchley ajung să decodifice „Shark”. Convoaiele pot încă o dată să fie deviate pentru a evita „haitele de lupi”, iar avioanele antisubmarin din Canada,

Islanda și Regatul Unit pot fi ghidate spre locurile de adunare ale submarinelor. Acest lucru forțează „haitele“ să se concentreze în „gaura neagră“ din mijlocul Atlanticului, care nu se află în raza de acțiune a avioanelor care decolau de pe uscat.

Pentru a extinde raza de acțiune și autonomia submarinelor sale, amiralul Dönitz, care fusese avansat atunci când îl înlocuise pe Raeder la comanda Kriegsmarine, introduce submarinele „vacii cu lapte“ pentru realimentarea și reînarmarea haitelor sale. În decembrie trimite chiar câteva din submarineele sale în Oceanul Indian. În timpul operațiunii *Torfa*, U-173 scufundă trei nave din flota de invazie din largul Casablancăi, iar în noaptea următoare U-130, comandat de Ernst Kals, mai scufundă trei.

În tot acest timp, iadul convoaielor din Oceanul Arctic continuă. În lunile de vară, nopțile sunt atât de scurte, încât escortele și vasele comerciale suferă în egală măsură din cauza atacurilor de la bazele Luftwaffe din nordul Norvegiei. Pe lângă submarine, Kriegsmarine trimite și distrugătoare grele, ancorate în fiorduri. Iarna, suprastructura navelor este încastrată în gheață, care trebuie să fie îndepărtată cu topoarele. Iar echipajele oricărei nave scufundate nu au șanse de supraviețuire dacă trebuie să sară în mare. Mor de hipotermie în trei minute.

Churchill, hotărât să sporească siguranța convoaielor destinate Rusiei, dorește să invadeze și să păstreze nordul Norvegiei prin Operațiunea *Jupiter*. Încă din toamna lui 1941, își săcâise șefii de Stat-Major cu planuri de debarcare în acea zonă. În mod repetat, aceștia îi expun argumente solide explicând de ce ideea sa nu poate fi pusă în practică. Le lipsesc navele de transport și de război și zona este prea departe pentru acoperirea aeriană. Churchill revine asupra subiectului în mai 1942. În iulie îi vine ideea că aceasta ar fi o sarcină potrivită pentru Corpul Canadian, pe motiv că oamenii săi sunt obișnuiți cu vremea aspră. Generalul Andrew McNaughton, comandantul acestuia, estimează că va avea nevoie de „cinci divizii, douăzeci de escadrile și o flotă mare“. Churchill vrea să îl trimită pe McNaughton la Moscova să discute proiectul cu Stalin. Va fi nevoie de opoziția fermă a canadienilor și a șefilor de Stat-Major înainte ca prim-ministrul să renunțe la intenția sa, multe luni mai târziu. La Washington, generalul Marshall se opune, de asemenea, unei atare risipe de efort.

La 31 decembrie 1942, convoiul JW-51B, cu destinația Murmansk, este atacat în largul Capului Nord de crucișătorul greu *Admiral Hipper*, de crucișătorul de linie *Lützow* și de șase distrugătoare. Patru din escortele Marinei Regale se întorc imediat împotriva lor. Deși unul dintre distrugătoare, HMS *Achates*, și o navă detectoare de mine sunt scufundate, ele avariază *Hipper* și scufundă un distrugător german. Punând pe fugă o forță superioară, escortele, conduse de HMS *Onslow*, reușesc să dirijeze convoiul spre destinație.

La Conferința de la Casablanca, din ianuarie 1943, bazele pentru submarine și șantierele navale sunt desemnate drept obiective prioritare pentru Comandamentul

Aviației de Bombardament. La 13 februarie, Lorient, una dintre principalele baze de pe coasta franceză a Atlanticului, este bombardată masiv. Saint-Nazaire este atacată de asemenea. Dar în ciuda cantității imense de bombe aruncate, de obicei câte 1 000 de tone odată, adăposturile din fier-beton sunt prea puternice. Se găsește că este mai eficientă plasarea unor cantități mari de mine în largul coastei Breitaniei.

Îmbunătățirile aduse radarelor puse pe avioanele folosite la vânatoarea de submarine Liberator și Sunderland încep în curând să aibă efect. Golful Biscaya devine un teren de vânatoare pentru escadrilele Comandamentului de Coastă operând din sud-vestul Angliei. Totuși, haitele din „gaura neară” continuă să facă multe stricăciuni. În martie 1943, pe o mare agitată, convoiul HX-229 depășește mai lentul SC-122. Acest lucru le dă ocazia haitelor să atace nouăzeci de nave comerciale protejate doar de șaisprezece vase de escortă. Dönitz concentrase în zonă treizeci și opt de submarine, iar în noaptea de 20 martie ele scufundă douăzeci și una de nave. Doar sosirea avioanelor Liberator venind din Islanda a doua zi salvează vasele care supraviețuiseră din cele două convoaie.

Dönitz are acum deja 240 de submarine operaționale. La 30 aprilie, el concentrează cincizeci și unu dintre ele între Groenlanda și Newfoundland pentru a intercepta convoiul ONS-5. Dar întrucât codul „Shark” fusese spart, cinci distrugătoare suplimentare sunt trimise din St. John, iar avioanele Catalinas ale Forței Aeriene Regale Canadiene se plasează în apropiere. Avioanele Liberator cu rază lungă de acțiune micșorează acum „gaura neagră”, iar vasele de escortă sunt echipate cu un nou sistem cu frecvență înaltă de direcționare, care poate localiza submarine la suprafață de la șazezi și cinci de kilometri depărtare. Convoaiele includ portavioane de escortă, distrugătoare și corvete înarmate cu un nou dispozitiv numit „arici”, care lansează mine antisubmarin în fața navei, în loc să le lase doar să cadă de la pupa. În prima săptămână din mai, submarinele lui Dönitz interceptează convoiul. Scufundă treisprezece nave, dar contraatacul escortelor și avioanelor distruge șapte submarine, ceea ce îl forțează pe Dönitz să comande retragerea celorlalte.

În mai, el este obligat să accepte că tactica sa de haite masate nu funcționează. Un grup de treizeci și trei de submarine încearcă să atace convoiul SC-130. Nu reușește să scufunde nici măcar o navă, dar cinci submarine sunt pierdute. Unul dintre ele, U-954, este scufundat de un Liberator al Comandamentului de Coastă. Tot echipajul este ucis, inclusiv fiul de douăzeci și unu de ani al lui Dönitz, Peter. Cu totul, în acea lună, Kriegsmarine pierde treizeci și trei de submarine. La 24 mai, Dönitz ordonă ca aproape toate submarinele sale din Atlanticul de Nord să se retragă și să staționeze la sud de insulele Azore. Cel mai mare motiv de îngrijorare al lui Churchill este acum eliminat. Cu amenințarea submarinelor redusă drastic, acumularea de trupe americane pentru o invadare a Europei poate să înceapă.

Hitler văzuse campania submarinelor împotriva Marii Britanii doar ca o răzbunare pentru blocada Germaniei din Primul Război Mondial. În mod similar, britanicii văd în campania lor de bombardament strategic împotriva Germaniei o răzbunare pentru „Blitz“-ul asupra Londrei. Mai exista și un element important de răzbunare pentru crimele naziste din alte părți. Dar principalul stimulent vine din slăbiciunea Marii Britanii și din neputința de a riposta în orice alt fel.

La 29 iunie 1940, imediat după înfrângerea francezilor, Churchill recunoscuse că o blocadă navală a Germaniei nu mai este posibilă. „Caz în care“, adaugă el, „singura armă decisivă la îndemână ar fi un atac aerian copleșitor asupra Germaniei.“ Ofensiva de bombardament strategic începuse deja la 15 mai, când nouăzeci și nouă de bombardiere atacaseră instalațiile petroliere din Ruhr. Dar primul an al Comandamentului Aviației de Bombardament se dovedește foarte inefficient. La sfârșitul lui septembrie 1941, Churchill este îngrozit când primește Raportul Butt, care estimează din recunoașterea fotografică faptul că doar un avion din cinci își aruncase bombele la o distanță mai mică de cinci mile de țintă.

Șeful de Stat-Major al Aviației, mareșalul Portal, scrisese recent un raport pentru prim-ministru, susținând constituirea unei forțe masive de bombardiere, formată din 4 000 de avioane, pentru a zdrobi moralul germanilor. Portal, un om deosebit de inteligent, nu este descurajat de consternarea și furia lui Churchill în fața Raportului Butt. El răspunde cu argumentul de necontestat că Armata britanică nu are posibilitatea de a înfrânge Germania. Doar RAF poate spera să slăbească fatal Germania pentru ziua în care Marea Britanie s-ar întoarce pe partea continentală a Europei. Churchill îi amintește de pretențiile exagerate ale RAF dinainte de război cu privire la efectul decisiv al bombardării. La acea vreme, descrierile „distrugerilor aeriene erau atât de exagerate, încât i-au deprimat pe oamenii de stat care dirijau politica interbelică și au jucat un rol decisiv în abandonarea Cehoslovaciei în august 1938“.

Este posibil ca Churchill să fi afirmat în mod repetat că pretențiile RAF sunt strâns legate de rivalitatea cu Armata și cu Marina Regală. Raidurile de bombardare asupra Germaniei în Primul Război Mondial fuseseră pe cât de costisitoare, pe atât de inefficiente. Nou-născuta RAF luptase pentru supraviețuire cu afirmații absurde despre daunele produse, mai ales asupra moralului civililor. Din 1918, justificarea ei de a rămâne un serviciu independent este bazată pe argumentul că bombardarea este o capacitate strategică. Acest lucru stabilește „un tipar de exagerări care, în cele din urmă, duce la crearea unei prăpastii între politica de declarații a RAF și capacitățile sale reale“. Churchill însă detestă să respingă avantajele oferite de Comandamentul Aviației de Bombardament. Cu simțul său profund al istoriei, este mult prea conștient de strategia tradițională a Marii Britanii de a evita o confruntare directă pe solul Europei înainte ca

inamicul să fie slăbit serios pe mare și în zonele cele mai îndepărtate pe care le ocupase. Mai presus de toate, este hotărât să evite o baie de sânge ca în Primul Război Mondial.

Pentru Churchill, nevoia cea mai stringentă în timpul atacurilor din fiecare noapte ale Luftwaffe asupra Marii Britanii în 1940 și în primăvara lui 1941 este să poată da asigurări unei opinii publice deznădăjduite și istovite că Marea Britanie ripostează. Și într-o vreme în care Armata terestră se clatină sub dezastrele din Grecia, Creta și înaintarea lui Rommel în Nordul Africii, teoria RAF de putere aeriană ofensivă, enunțată de șeful de Stat-Major al Aviației, Lord Trenchard – „să îi bombardăm mai tare decât ne bombardează ei pe noi” –, este prea atrăgătoare pentru a fi pusă la îndoială. Nu este menționat însă faptul că propria forță de bombardament a lui Trenchard suferise pierderi masive în Primul Război Mondial, cu prea puțin folos. Nu se spune nimic nici despre implicația clară a direcționării strategiei în special împotriva populației civile „pentru efect moral”, așa cum fusese și campania Luftwaffe. Adevărul este, în orice caz, că bombardarea rămâne atât de imprecisă, încât pot fi luate în calcul doar ținte de amploare, cum ar fi orașele dens populate.

Spre deosebire de Luftwaffe, care menținuse o tactică de cooperare strânsă cu Armata germană, RAF, în lunga sa luptă pentru independență, se distanțase cât mai mult posibil de celelalte două arme și respingea ideea unui sprijin la sol. Suspiciunile dintre arme se intensifică în anii '30. Atât Armata Marii Britanii, cât și Marina Regală pun la îndoială moralitatea și legalitatea strategiei de bombardare propuse de RAF. Amiralitatea descrie chiar bombardarea orașelor ca „revoltătoare și neenglezească”. RAF protestează vehement că nu „uciderea pruncilor” este scopul său. Dar accentul pe care îl pune neconținut pe atacarea moralului inamicului nu indică o alternativă.

La izbucnirea războiului, Comandamentul Aviației de Bombardament fusese mult în urma Comandamentului Aviației de Vânătoare în pregătirea menită îndeplinirii misiunilor trasate. Nu doar că avioanele sale erau inadecvate, dar sistemele de navigație, informații, recunoaștere fotografică și de identificare a țintelor fuseseră neglijate mult. Comandamentul Aviației de Bombardament nu reușește nici și să prevadă eficiența apărării antiaeriene germane.

La începutul războiului, comandanților RAF li se spune că „bombardarea intenționată a populației civile ca atare este ilegală”. Acesta este răspunsul la apelul președintelui Roosevelt ca națiunile combatante să evite bombardarea orașelor. Misiunile de bombardare deasupra Germaniei sunt restricționate la atacuri ineficiente asupra navelor și porturilor și la aruncarea de fluturași de propagandă. Chiar și după atacurile Luftwaffe asupra orașelor cum sunt Varșovia și mai târziu Rotterdam, politica nu se schimbă decât după ce Luftwaffe bombardează din greșeală Londra în noaptea de 24 august 1940, în locul porturilor de la estuarul Tamisei. Ordinul lui Churchill de a porni represaliile, după cum s-a menționat deja, duce la declanșarea „Blitz”-ului asupra

Londrei și la reducerea restricțiilor adresate RAF privitoare la ținte. Și totuși, în ciuda tuturor pretențiilor Comandamentului Aviației de Bombardament pe parcursul anilor interbelici, forța sa de avioane Wellington și Handley Page Hampden se dovedește incapabilă să se apere împotriva avioanelor de vânătoare germane, să își găsească țintele până și la lumina zilei și, chiar și când o face, să producă daune semnificative. Umilința pentru RAF este considerabilă.

Îmbărbătându-se cu o idee în întregime optimistă despre vulnerabilitatea economică a Germaniei, Churchill merge înainte cu planurile de creștere a puterii Comandamentului Aviației de Bombardament. Când se estimează posibilitatea de dobândire a victoriei doar prin bombardament, eșecul ofensivei Luftwaffe împotriva Marii Britanii vizând distrugerea fie a infrastructurii, fie a moralului civililor este desconsiderat. Producția germană de combustibil și fabricile de avioane se dovedesc însă ținte prea mici pentru realitatea haotică a bombardamentelor. Așa că Portal, susținând că atacurile germane asupra Londrei din 1940 îi permit Marii Britanii „să își scoată mânușile“, propune revenirea la vechea idee a RAF de a crea un „efect asupra moralului“ prin bombardarea orașelor, pe care RAF știe că le poate lovi. Churchill este de acord, iar la 16 decembrie 1940, la o lună după distrugerea orașului Coventry, Comandamentul Aviației de Bombardament își lansează primul „raid regional“ deliberat asupra orașului Mannheim.

Situația din ce în ce mai disperată din Bătălia Atlanticului forțează apoi Comandamentul Aviației de Bombardament să se concentreze asupra docurilor acoperite pentru submarine, șantierelor navale și fabricilor care produc avioanele Focke-Wulf Condor, folosite împotriva convoaielor. Dar în iulie 1941, disensiunile din interiorul RAF cu privire la bombardarea orașelor se intensifică, Lordul Trenchard susținând-o cu pasiune. Există convingerea greșită că moralul germanilor este mult mai fragil decât cel al britanicilor și că germanii vor trebui să cedeze sub o campanie neobosită de bombardamente pe timp de noapte. Raportul Butt asupra impreciziei bombardamentelor îi convinge în curând și pe critici că singura opțiune ar fi țintele de dimensiuni mari.

În februarie 1942, Comandamentul Aviației de Bombardament primește de la Cabinet aprobarea să continue strategia de bombardare a țintelor de amploare, iar mareșalul de aviație Sir Arthur Harris preia comanda. Harris, un taur de om cu o mustață zbârlită, nu are nicio îndoială că cheia victoriei este distrugerea orașelor germane. Acest lucru, în opinia sa, va evita necesitatea de a trimite forțe pe continent ca să înfrunte Wehrmachtul acolo. Ca om insensibil venit din afară, după o viață dură petrecută în Rhodesia, Harris nu vede motive pentru compromisuri față de cei pe care îi privea ca pe niște domni sperioși.

Încă din nopțile petrecute în timpul „Blitz”-ului pe acoperișul Ministerului Aviației, privind bombele Luftwaffe căzând asupra Londrei, Harris își dorise să riposteze, mai ales cu încărcături de bombe incendiare atât de mari, încât să-i copleșească și pe pompierii inamici. „Blitz”-ul asupra Londrei și a altor orașe omorâse 41 000 de civili și răniseră alți 137 000. Harris nu este deci pregătit să accepte criticile sau să admită de bunăvoie alte cereri de la generali sau amirali, despre care este convins că încercaseră să submineze RAF încă de la constituirea sa ca armă independentă. Îi privește drept „diversioniști”, care intenționează să îl deranjeze de la îndeplinirea planului său cheie.

Prima sarcină a lui Harris este de a ridica moralul echipajelor sale. Suferiseră pierderi grele – aproape 5 000 de oameni și 2 331 de avioane în primii doi ani de război – cu rezultate slabe, conform Raportului Butt. În multe din raidurile de început, mor mai mulți aviatori britanici decât germani la sol.

Vieților lor le lipsește strălucirea escadrilelor Spitfire din sud-est, ale căror piloți sunt sărbătoriți în deplasările lor frecvente la Londra. Cele mai multe baze pentru bombardiere sunt aerodromuri în zone plate, de provincie, bătute de vânturi, din Lincolnshire și Norfolk, plasate acolo pentru că se aflau la aceeași latitudine cu Berlinul. Echipajele lor locuiesc în colibe Nissen, care miros a țigări și fum de la sobele pe cocs și unde ploaia pare să bată mereu pe acoperiș. În afara micului dejun constând în șuncă și ouă la întoarcerea din misiune, mâncarea lor era o rutină monotonă de macaroane cu brânză, legume răsfierate, sfeclă și conserve de carne, iar cei mai mulți suferă de constipație. În afara nenumăratelor cești de ceai, despre care se zvonește că ar fi plin de bromură pentru a le reduce nevoile sexuale, singura băutură este berea apoasă din birturile mohorâte spre care merg cu bicicleta sau cu autobuzul în nopțile ploioase. Cei norocoși sunt însoțiți poate de o tânără inocentă din WAAF (Women's Auxiliary Air Force – Forța Aeriană Auxiliară Feminină – n.red.) de la aerodrom. Alții speră să întâlnească în serile de dans localnice sau fermiere.

La fel ca în Comandamentul Aviației de Vânătoare, piloții și personalul aviatic sunt mai ales voluntari. Un sfert din ei vin dintre țări invadate de naziști și din dominioane: Canada, Australia, Noua Zeelandă, Rhodesia și Africa de Sud. Sunt atât de mulți canadieni, încât formează escadrile RCAF separate, așa cum vor face mai târziu și cei din alte țări, cum ar fi polonezii și francezii. Circa 8 000 de membri ai echipajelor Comandamentului Aviației de Bombardament mor în accidente la antrenament, aproape o șepime din totalul victimelor.

În timpul misiunilor, rabdă frigul năpraznic, plictiseala, teama, disconfortul și zgomotul perpetuu al motoarelor de avion. Moartea poate veni în orice moment, de la artileria antiaeriană sau de la un avion de vânătoare de noapte. Atât norocul, cât și nenorocul par să le domine viețile, iar mulți devin obsesiv de superstițioși, agățându-se de ritualuri personale sau de talismane, cum ar fi un picior de iepure ori un medalion

cu Sfântul Cristofor. Oricare ar fi ținta, misiunea debutează cu o rutină similară – informarea care începe cu vorbele „ținta în această seară“, verificarea radioului, decolarea, zborul în cerc pentru a reintra în formație pe cer, ochitorii trăgând salve de test peste Canal, apoi atmosfera din avion se tensionează imediat ce vine apelul prin radio: „Coasta inamică în față“. Toate echipajele așteaptă cu nerăbdare smucirea bruscă în sus a avionului atunci când bombele sale grele cad.

Este un război pentru tineri. Chiar și un pilot de treizeci și unu de ani este poreclit „Tataie“. Toți au porecle și există un mare simț al camaraderiei, dar, pentru a face față pierderii prietenilor, trebuie să dobândească un oarecare cinism sau sânge-rece pentru ca să se protejeze de efectul vinii supraviețuitorului. Vederea unui alt avion în flăcări produce un amestec de oroare și de ușurare că este altcineva. Un avion de bombardament se putea întoarce atât de ciuruit de un avion de vânătoare de noapte, că personalul de la sol, găsind rămășițele mutilate ale ochitorului din spate în turelă, „trebuia să le spele cu furtunul“. Așteptarea la aerodrom, neștiind dacă o „misiune“ este în derulare sau întârziată sau chiar anulată din cauza vremii rele deasupra țintei, creează o mare încordare. Piloții au nervii întinși ca o „coardă de vioară“, chiar dacă uneori se referă la ei înșiși ca „șoferi de autobuz ridicați în slăvi“.

Puterea ofensivă a Comandamentului Aviației de Bombardament începe să crească doar când bombardierele grele – mai întâi Stirling, apoi Halifax și Lancaster cu patru motoare – încep să le înlocuiască pe cele Hampden și Wellington. În noaptea de 3 martie 1942, un total de 235 de bombardiere este trimis în primul atac în masă asupra unei ținte din Franța, fabrica Renault de la Boulogne-Billancourt, la marginea Parisului. Este o țintă legitimă, deoarece produce vehicule pentru Wehrmacht. Sunt folosite pentru prima dată rachete luminoase de marcare și, pentru că sunt puține tunuri antiaeriene în jur, bombardierele pot să coboare sub altitudinea de 1 200 de metri pentru a-și îmbunătăți precizia. Distrugerea complexului de fabrici este imensă, dar sunt omorâți 367 de civili francezi, mulți dintre ei locuind în blocurile din apropiere.

La 28 martie, RAF bombardează nordul portului german Lübeck cu un amestec de bombe cu explozibil de mare putere și incendiare, așa cum plănuiseră Portal și Harris. Orașul vechi este ars. Hitler este șocat. „Acum, terorii i se va răspunde cu teroare“, îi consemnează spusele aghiotantului său din Luftwaffe. Hitler este atât de furios, încât cere ca „avioane de pe Frontul de Est să fie transferate în Vest“, însă generalul Jeschonnek, șeful de Stat-Major al Luftwaffe, reușește să îl convingă că ar putea să își folosească formațiunile de bombardiere din nordul Franței. Dar cum campania de bombardament britanic se intensifică, sporește și presiunea de a retrace formațiuni de avioane de vânătoare Luftwaffe și baterii antiaeriene grele de pe Frontul de Est pentru apărarea Reich-ului. La o lună după atacul asupra Lübeck-ului, Comandamentul Aviației de Bombardament lansează o serie de patru raiduri asupra Rostock-ului, cu

optzeci de kilometri mai la est, provocând distrugeri și mai mari. Goebbels le descrie drept *Terrorangriff* – atac terorist – și de atunci echipajele Comandamentului Aviației de Bombardament sunt numite *Terrorflieger* (aviatorii terorii – n.red.). Harris măsoară în mod deschis acum succesul după numărul de kilometri pătrați urbani pe care bombardierele sale îi transformaseră în moloz.

În noaptea de 30 mai 1942, Harris își lansează primul raid de o mie de bombardiere împotriva Köln-ului. Ținta inițială fusese Hamburg, cu șantierele sale pentru submarine, dar vremea rea forțează o schimbare a planului. Pregătind o lovitură de teatru, Churchill îi invită la cină la conacul său pe ambasadorul John Winant și pe generalul „Hap” Arnold, comandantul Forțelor Aeriene ale Armatei Statelor Unite. Când oaspeții săi se așază la masă, prim-ministrul își face anunțul. Este o laudă nerușinată, dar irezistibilă în acel an de umilințe. Winant îi trimite o telegramă lui Roosevelt spunând: „Anglia este locul potrivit pentru câștigarea războiului. Trimiteți avioane și trupe aici cât mai repede posibil”.

Distrugerea este enormă, dar încă mică în comparație cu standardele ulterioare. Circa 480 de oameni sunt uciși. Harris, un propagandist hotărât în sprijinul Comandamentului Aviației de Bombardament, strânsese aproape orice bombardier putea să zboare, chiar și pe cele de antrenament, pentru a ajunge la numărul de o mie. Și el vrea să impresioneze atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică. „Răzbunarea începe!” este titlul din *Daily Express*. Dar Harris știe că trebuie să inducă în eroare opinia publică și chiar pe unii din superiorii săi, mai ales pe Churchill, căruia nu prea îi convenea ce se întâmpla, pretinzând că țintele lor erau de natură militară, cum ar fi depozitele de combustibil și centrele de comunicații. Stațiile mari de cale ferată furnizează justificarea pentru bombardarea întregului centru al unui oraș. Harris știe însă că este susținut de opinia publică. Doar câteva voci stinghere, cum este cea a lui George Bell, episcopul de Chichester, se exprimă categoric.

În acea lună august, când Churchill plecase la Moscova să îi explice lui Stalin că o invazie în nordul Franței este exclusă, bombardarea orașelor germane este cel mai mare atu al lui. Este în stare să susțină că ofensiva Comandamentului Aviației de Bombardament este o formă a celui de-al doilea front. Ministrul armamentului al lui Hitler, Albert Speer, exprimă același punct de vedere. Campania de bombardare este singura acțiune britanică pe care Stalin o aprobă. Serviciul secret sovietic transmite deja informații de la interogatoriile prizonierilor de război, care indică faptul că moralul trupelor germane de pe Frontul de Est este subminat de grija pentru familiile de acasă supuse bombardamentelor britanice. Stalin nu își pierde gustul pentru răzbunare, mai ales că, potrivit estimărilor, în jur de o jumătate de milion de civili sovietici muriseră ca urmare a bombardamentelor Luftwaffe. Aviația Armatei Roșii încă nu dezvoltase o ramură de bombardament strategic, așa că este mulțumit că britanicii îi fac treaba.

Avioanele Comandamentului Aviației de Bombardament au acum mai mari șanse să își găsească țintele datorită îmbunătățirilor din asistența la navigație prin folosirea tehnologiei emițătoarelor radio care să le ghideze spre obiective. Introducerea avioanelor Pathfinder, care jalonează țintele cu rachete luminoase, este o inovație la care Harris se opune inițial cu înverșunare, până când este respins de Portal și de Statul-Major al Aviației. În același timp, apărarea antiaeriană germană fusese, de asemenea, întărită. La Berlin, Hitler ordonă construirea unor imense turnuri antiaeriene de beton, cu baterii de tunuri grele în vârf.

Numărul victimelor din rândul Comandamentului Aviației de Bombardament crește neconținut odată cu mărirea ritmului raidurilor deasupra Germaniei, mai ales în Ruhr, care este cunoscut cu amărăciune drept „Valea veselă”. Rudele apropiate vor primi o notificare oficială, apoi scrisoarea de condoleanțe din partea escadrilei sau a comandantului. Mai târziu vor fi returnate obiectele personale – butoni de cămașă, haine, perii de păr și truse de bărbierit, iar dacă aviatorul avusese automobil, și acesta poate fi luat.

„Cel mai rău lucru este să vezi exploziile obuzelor antiaeriene”, scrie comandantul unui grup de zbor în vârstă de douăzeci și patru de ani pe nume Guy Gibson, care conduce Escadrila 617 în raidul *Dambuster* (Spărgătorul de Baraje – n. red.) din noaptea de 16 mai 1943. „Trebuie să-ți pui stavilă imaginației sau îți va face rău.” Bineînțeles, este și mai rău să simți exploziile. „Un obuz explodând sub tine ridică avionul cu vreo cincizeci de picioare în aer”, observă actorul Denholm Elliott, care servește ca operator radio pe un Halifax. „Cu siguranță devii credincios imediat.”

Victimele neregretate sunt cei care cedează înainte de terminarea turului de treizeci de misiuni. LMF, sau *Lacking in Moral Fibre* (lipsit de simț moral) este sintagma folosită de RAF pentru lașitate sau stare de șoc în urma luptei. Pentru cea mai mare parte a războiului, RAF pare să fi fost și mai crudă decât Armata în felul de a trata victimele psihologice. În total, 2 989 de membri ai echipajelor de zbor din Comandamentul Aviației de Bombardament sunt diagnosticați cu stres de luptă. Ceva mai mult de o treime sunt piloți. Cel mai frapant, antrenamentul pare să fie o formă de zbor mai stresantă chiar decât bombardamentele de noapte.

În vara lui 1942, Forța a 8-a Aeriană americană începe să se adune în Marea Britanie. Generalul-maior Carl A. Spaatz sosise în mai pentru a dirija toate operațiunile aeriene americane din Europa, iar bombardierele Forței a 8-a sunt comandate de generalul de brigadă Ira C. Eaker. Spre uimirea RAF, care încercase să facă acest lucru și suferise din această cauză, americanii anunță că bombardamentele lor se vor desfășura pe timp de zi. Forțele Aeriene americane consideră discutabilă teoria RAF de distrugere a moralului inamicului. Liderii lor susțin că, datorită cătării pentru bombe model

Norden, ei vor realiza bombardamente de precizie asupra „centrelor-cheie” din „structura industrială” a inamicului. Dar adunarea informațiilor despre țintă este o știință inexactă, iar pentru a dobândi o asemenea precizie, ei au nevoie atât de vizibilitate perfectă, cât și de un obiectiv ușor de identificat, care să nu fie prea bine apărat. Pretențiile că bombardarea este atât de precisă încât puteau „nimeri un butoi cu murături” rareori sunt reflectate de realitatea bombelor împrăștiate pe suprafața mare la sol. Șerpuind pentru a evita tirul bateriilor antiaeriene, piloții dau peste cap giroscopalele sensibile ale sistemelor Norden și așteptările ca ochitorii să rămână calmi când introduc toate datele cerute sunt mult prea optimiste, presupunând că ei ar putea vedea măcar ținta, prin fum, nori și ceață. Precizia bombardamentelor americane nu este cu nimic mai bună decât a celor ale RAF.

Dotându-și avioanele B-17 cu mitraliere grele în turele, USAAF presupune că, prin zborul la mare înălțime în formațiuni strânse, se pot para atacurile avioanelor de vânătoare cu câmpuri de tragere încrucișate. Dar mitraliorii neexperimentați ar lovi mai probabil alt avion din propria formație decât avioanele Messerschmitt care atacă. Spaatz nu considerase că erau necesare avioane de vânătoare de escortă, chiar dacă încă de la jumătatea anilor '20 Serviciul Aerian al Armatei Americane, așa cum era numit atunci, testase rezervoare de combustibil auxiliare detașabile pentru a le mări raza de acțiune. La fel ca britanicii înaintea lor, ei respinseseră lecțiile războiului aerian din Războiul Civil Spaniol și din China. Toate aceste lecții vor fi în curând însușite odată ce Forța a 8-a Aeriană își începe misiunile de zbor deasupra Germaniei.

La început, Spaatz decide cu înțelepciune să își trimită echipajele neexperimentate doar în raiduri ușoare deasupra Franței. La 17 august, o duzină de avioane B-17 Flying Fortress decolează în prima lor misiune condusă de Eaker. Spaatz dorește să meargă el însuși, dar cum era persoana cu acces la informațiile provenite din deciptări, această idee este abandonată. Ținta bombardierelor este triajul din Rouen, în nordul Franței, care este suficient de aproape pentru a le permite o acoperire cu Spitfire. Nu există apărare antiaeriană, iar escortele lor Spitfire pun pe fugă pe drumul de întoarcere câteva avioane Messerschmitt. Membrii echipajelor sunt primiți de jurnaliști ca niște eroi, cu manifestări zgomotoase. Dar Churchill și Portal sunt îngrijorați din cauza acumulării prea lente a bombardierelor americane în Marea Britanie și din cauza insistenței încăpățanată a americanilor de a efectua bombardamentele pe timp de zi. Întârzierile sunt produse în mare parte de devierea de avioane și oameni spre Mediterana, pentru a ajuta operațiunile Forței a 12-a Aeriene din Nordul Africii.

Cu generalul Arnold în frunte, USAAF se extinsese cu viteză uimitoare. În zilele de început, fusese binecuvântată cu prietenii strânse la vârf. RAF, pe de altă parte, este deseori sfâșiată de dispute, provocate în mare parte de încăpățănarea neînduplecată a lui Harris și de faptul că acesta detesta Statul-Major al Aviației, pe care îl consideră

chiar mai slab la minte decât detestatele Armată și Marină Regală. Harris îi ia în răs fățiș pe „petroliști“, cum îi numește pe susținătorii bombardării instalațiilor de combustibil, „vânzători de panacee“ care cer atacuri asupra țințelor precise. Dar și dogma americană a bombardamentelor pe lumină este aproape la fel de rigidă. Nici chiar realitatea vremii europene, cu nori de nepătruns, nu îi clinește pe comandanții USAAF din convingerea că lovesc țințele.

În timpul crizei din Bătălia Atlanticului de la sfârșitul lui 1942, atât Comandamentul Aviației de Bombardament, cât și Forța a 8-a Aeriană se concentrează asupra docurilor acoperite pentru submarine de pe coasta atlantică a Franței. Dar construcțiile masive de beton se dovedesc impenetrabile pentru bombele lor chiar și atunci când reușesc lovituri directe, ceea ce este rar în vremea teribilă din acea iarnă. Pe de altă parte, orașele-port din jur, Saint-Nazaire și Lorient, sunt zdrobite. Privind retrospectiv, singura consolare pentru Aliați este că această mare redirijare a betonului încetinește foarte mult construirea Zidului Atlanticului al lui Hitler, o serie de construcții defensive pe coastă menite să protejeze împotriva invadării nordului Europei.

În timpul raidurilor Forței a 8-a asupra docurilor din Saint-Nazaire de la 23 noiembrie, Luftwaffe încearcă tactici noi împotriva aeronavelor Fortress. Până atunci, piloții germani atacaseră mereu din spate, dar cu această ocazie, folosind treizeci de avioane Focke-Wulf 190 noi, atacă frontal, aripă lângă aripă. Este nevoie de mult curaj și îndemânare din partea piloților de pe avioanele de vânătoare, dar botul de plexiglas al aparatelor Fortress, care conține ochitorul, rămâne punctul cel mai vulnerabil. Pentru membrii echipajului din partea din față a bombardierului este înfricoșător.

La fel ca piloții RAF, americanii găsesc dificilă așteptarea, apoi anularea sau întreprinderea misiunilor din cauza vremii rele. Doar în două sau trei zile din zece vizibilitatea este suficient de bună pentru a vedea ținta. Și băieții de pe bombardierele americane au superstițiile și ritualurile lor, fie că este vorba despre îmbrăcatul puloverului pe dos, fie despre purtatul de monede norocoase sau de zburatul în același avion. Detestă să fie transferați într-un avion de rezervă.

Vânturile înghețate, mai ales pentru mitraliorii de la ușile deschise, taie până la os. Unii membri ai echipajelor aveau bocanci, mănuși și salopete încălzite electric, dar acestea rareori funcționează constant. În primii ani de operațiuni, mai mulți oameni suferă de degerături decât de răni în luptă. Mitraliorii din turele, blocați în poziția lor înghesuită timp de câteva ore deasupra teritoriului inamic, trebuie să urineze în pantaloni. Porțiunile ude îngheață repede. Dacă o mitralieră se blochează, oamenii își scot mănușile pentru a elibera obstrucția, iar pielea de pe degete se lipește de metalul înghețat. Și orice om rănit grav de schije obuzelor sau de focul de tun are mari șanse să moară de hipotermie înainte ca avionul lovit să ajungă la bază. Dacă focul inamic distruge rezerva de oxigen, oamenii leșină până când pilotul reușește să aducă avionul

înapoi sub nivelul de 6 000 de metri. Deși morțile provocate de lipsa de oxigen sunt în număr mai mic de o sută, cea mai mare parte a aviatorilor suferă din cauza ei într-un moment sau altul.

În norii denși au loc multe coliziuni și numeroase avioane se prăbușesc la întoarcerea la bază pe vreme rea. Dar cel mai mare șoc este vederea unui alt avion, în față sau alături, dezintegrându-se într-o imensă minge de foc. Deloc surprinzător, mulți piloți apelează la whisky seara pentru a-și calma nervii, sperând să nu sufere de coșmarurile care afectează din ce în ce mai mulți oameni. Ei visează camarazi rău mutilați, motoare în flăcări sau fuselaje ciuruite de tunuri.

Ca în cazul RAF, epuizarea ca urmare a luptei devine o experiență obișnuită sau, după exprimarea lor, oamenii ajung „obsedați de tunurile antiaeriene” sau suferă de „trac Focke-Wulf”. Mulți au „tremurici” și unii suferă de leșinuri, orbire temporară sau chiar catatonie. Acestea sunt reacții previzibile la stresul cauzat de neputința în caz de pericol extrem. În unele situații, reacțiile sunt întârziate. Oamenii par să fi trecut cu bine peste experiențele teribile, apoi cedează nervos câteva săptămâni mai târziu. Puține statistici privitoare la căderi nervoase sunt disponibile sau de încredere, deoarece comandanții vor să ascundă problema.

Maiorul Curtis LeMay, care tocmai sosise cu Grupul de Bombardiere 305, este îngrozit să vadă că deasupra țințelor piloții americani schimbă brusc direcția și șerpuiesc pentru a evita obuzele antiaeriene, aruncând astfel bombele complet la întâmplare. În opinia combativului LeMay, care mai târziu reprezintă modelul pentru generalul Jack D. Ripper din filmul *Dr. Strangelove* al lui Stanley Kubrick, acest lucru face întregul exercițiu inutil. Așa că le ordonă piloților lui să zboare drept și direct în cursa lor de bombardare. Recunoașterea aeriană arată că în raidul de la Saint-Nazaire, din 23 noiembrie, Grupul 305 își dublase numărul obișnuit de lovituri directe. Dar chiar și cu îmbunătățirea adusă de LeMay, mai puțin de 3 procente din bombe cad pe o rază mai mică de 300 de metri față de țintă. Pretențiile inițiale ale USAAF de bombardare a „butoiului de murături” par exagerat de ambițioase. LeMay adoptă atunci o metodă diferită. Își pune cei mai buni navigatori și bombardieri în avioanele din frunte, scoate sistemul Norden de pe toate celelalte și le spune comandanților să își arunce încărcătura doar când cele din frunte o aruncă pe a lor. Dar chiar și atunci întinderea formației de avioane înseamnă că multe bombe cad departe de țintă, oricât de preciși ar fi cei din avioanele aflate în față.

Combinăția de baterii antiaeriene germane trăgând acum în „careuri” și atacuri inamice mai agresive cu avioane de vânătoare reduce și mai mult acuratețea bombardamentelor. O formație compactă pentru apărare împotriva avioanelor de vânătoare înseamnă, de asemenea, o țintă mai concentrată pentru tunurile antiaeriene de la sol. După cum se exprimă un istoric al campaniei de bombardament americane, „Forța

a 8-a Aeriană nu avea să găsească niciodată o cale de a bombarda cu maximă precizie și cu maximă protecție. Acest lucru a aruncat-o într-un impas care a dus irevocabil la bombardarea pe zone întinse, unele bombe lovind ținta, iar restul revărsându-se peste tot. Realitatea războiului, nu teoria dinainte de război, este cea care a dus Forța a 8-a inexorabil în direcția atacurilor pe suprafețe mari ale lui «Bomber Harris».

La Conferința de la Casablanca din ianuarie 1943, generalul Arnold îi spune generalului Eaker că Roosevelt fusese de acord să treacă Forța a 8-a Aeriană la bombardamentele de noapte, cu RAF. Eaker încearcă să îl convingă pe Churchill că bombardamentele pe timp de zi sunt mai eficiente. El susține că bombardierele sale scot din luptă cel puțin două sau trei avioane de vânătoare germane pentru fiecare aparat pierdut, o afirmație despre care britanicii știu că este complet neadevărată. Dar Churchill nu spune nimic, deoarece Portal îl convinsese dinainte să nu se certe cu americanii în privința bombardamentelor pe timp de zi. Combinația de atacuri ale USAAF ziua și ale RAF noaptea este prezentată ca un compromis având ca rezultat bombardarea permanentă.

Aliații cad de acord asupra unei directive de bombardare care declară că „obiectivul principal va fi distrugerea și dislocarea progresivă a sistemului militar, industrial și economic german și subminarea moralului poporului german până în punctul în care capacitatea de rezistență armată este slăbită fatal”. Harris, bineînțeles, vede în aceasta o aprobare a propriei lui strategii. Și, deși Portal trebuie să dirijeze „Ofensiva Comună de Bombardament”, deciziile-cheie sunt luate de Eaker și Harris, care pot să își aleagă singuri țintele.

Chiar și cu acordul asupra acestei directive de bombardament, care este cunoscută drept *Pointblank*, Ofensiva Comună de Bombardament nu este deloc comună, chiar dacă Harris și Eaker se înțeleg bine și Harris făcuse tot ce putuse pentru a ajuta Forța a 8-a Aeriană să se pună pe picioare. Dirijat parțial de generalul Marshall să se pregătească pentru invadarea Europei, Eaker trebuie să se concentreze asupra distrugerii Luftwaffe, atât a fabricilor de avioane la sol, cât și a avioanelor din aer. Pe de altă parte, Harris intenționează, pur și simplu, să continue ca mai înainte, zdrobind orașe în timp ce pretinde că susține prioritatea atacării țăintelor militare. Este încântat să se laude în fața oaspeților importanți de la cartierul său general de la High Wycombe cu „mapele albastre” legate în coperte de piele. Sunt pline cu tabele și grafice ilustrând importanța orașelor vizate și a zonelor distruse. Furia și resentimentul lui Harris continuă să crească odată cu convingerea sa că Comandamentul Aviației de Bombardament nu primește atenția și respectul meritate.

La 16 ianuarie 1943, când se apropie sfârșitul înghețat și sumbru al Bătăliei de la Stalingrad, Comandamentul Aviației de Bombardament conduce primul dintr-o serie de raiduri asupra Berlinului. Este, de asemenea, primul raid ce folosește

avioane Pathfinder care aruncă rachete luminoase. Unsprezece zile mai târziu, Forța a 8-a Aeriană atacă pentru prima oară ținte din Germania în drum spre șantierul de construcție a submarinelor de pe coasta de nord. O lună după aceea, se întorc la Wilhelmshaven, cu opt jurnaliști la bord, printre care și Walter Cronkite. În scurt timp, regizorul de film William Wyler și actorul Clark Gable zboară cu Forța a 8-a Aeriană, care capătă o strălucire pe care Comandamentul Aviației de Bombardament al RAF nu poate spera să o egaleze. Pofa lui Harris de a apărea în ziare este pusă în umbră de eforturile făcute în relațiile cu publicul de Spaatz și Eaker.

La 5 martie, Comandamentul Aviației de Bombardament revine la atacarea centrelor industriale ale Germaniei, îndeosebi Essen. Raidul din 12 martie distruge atelierul de construcție a blindatelor, ceea ce întârzie producția tancurilor Tiger și Panther, contribuind astfel la amânarea marii Ofensive *Kursk*. Forța a 8-a Aeriană urmează în curând să se alăture Bătăliei Ruhr-ului, iar totalul victimelor crește la 21 000 de germani uciși.

Göring, umilit de slăbiciunea Luftwaffe în fața atacului Aliaților, retrace mai multe grupuri de avioane de vânătoare de pe Frontul de Est pentru apărarea propriei țări. Deși acesta nu este unul dintre obiectivele declarate ale Aliaților, efectul asupra rezultatului războiului este poate mult mai mare decât daunele provocate în acel moment. Nu doar că Aviația Armatei Roșii începe să dobândească superioritate aeriană, dacă nu chiar supremație pe alocuri, ci înseamnă și că zborurile de recunoaștere ale Luftwaffe trebuie să fie drastic reduse. Acest lucru îi permite Armatei Roșii, mai ales în anul următor, să obțină succese majore în *maskirovka*, sau operațiunile de diversivune.

Deși moralul germanilor nu se prăbușește așa cum speraseră Aliații, Goebbels și alți lideri sunt profund îngrijorați. Propaganda nazistă este întâmpinată cu sarcasm de către populație. Un cunoscut pamflet al timpului spune:

Lieber Tommy fliege weiter,
Wir sind alle Ruhrarbeiter,
Fliege weiter nach Berlin,
Die haben alle 'ja' geschrien.
(Dragă Tommy, zboară mai departe,
Aici în Ruhr suntem doar lucrători,
Zboară mai departe spre Berlin
Acolo sunt cei care au strigat „da“.)

Acesta este o trimitere la discursul lui Goebbels de la Sportpalast din Berlin de după Stalingrad, din februarie 1943, când ridicase publicul în picioare urlând „Vreți război total?“ și toți strigaseră răspunzând afirmativ.

În acea primăvară a anului 1943, pierderile aviației aliate se ridică la niveluri îngrozitoare. Mai puțin de un echipaj RAF din cinci supraviețuiește unui tur de treizeci de misiuni. La 17 aprilie, Forța a 8-a Aeriană pierde deasupra Bremen-ului cincisprezece bombardiere în fața avioanelor de vânătoare germane. Furios că nu primise întăririle promise, Eaker îl avertizează pe generalul Arnold de la Washington că ajunsese la un maximum de 123 de bombardiere pentru un singur raid. Forța a 8-a Aeriană, pur și simplu, nu se află în poziția de a dobândi supremația aeriană cerută pentru a asigura succesul unei invazii dincolo de Canal.

Arnold este într-o situație dificilă. Fiecare teatru de război cere mai multe bombardiere. Dar în mai el trimite întăriri în Marea Britanie și un program uriaș de construire de aerodromuri începe în East Anglia. Oameni noi sunt foarte necesari de când Forța a 8-a Aeriană pierduse 188 de bombardiere și 1 900 de oameni în primul său an de operațiuni. Eaker fusese, în sfârșit, convins de nevoia stringentă de a avea o escortă de avioane de vânătoare cu rază lungă de acțiune. Raza de acțiune a rotunjoarelor P-47 Thunderbolt nu depășea granița germană.

La 29 mai, RAF creează prima furtună de foc într-un raid deasupra Wuppertal-ului. După ce avioanele Pathfinder își lansaseră rachetele luminoase, primul val de bombardiere dă drumul unor bombe incendiare pentru a stârni deja focurile înainte ca bombele cu explozibili de mare putere din valul următor să arunce în aer clădirile. Construcțiile incendiate creează în scurt timp un infern care trage tot aerul din împrejurimi. Mulți locuitori sunt asfixiați de fum sau de lipsa oxigenului și într-un fel ei sunt cei norocoși. Asfaltul se topește pe străzi, așa că încălțăminte se lipește repede. Unii fug spre râu și se aruncă în apă pentru a se proteja de căldură. După ce focurile se sting, corpurile carbonizate sunt atât de distruse, cu toată grăsimea arsă, că echipele de gropari pot colecta trei corpuri innegrite într-un lighean mare și șapte sau opt într-o cadă de zinc. În acea noapte, sunt uciși cam 3 400 de oameni. La fel ca Luftwaffe în 1940, RAF descoperise că bombele incendiare sunt un element vital pentru distrugerea la scară largă. Erau, de asemenea, mai ușoare decât bombele convenționale și puteau fi împrăștiate în număr mare.

Harris încă este deranjat de orice întrerupere în campania sa lipsită de remușcări împotriva ținutelor urbane, mai ales atunci când trebuie să își devieze bombardierile pentru a ataca bazele submarinelor. Intensifică bombardarea orașelor, mai ales a aceora care fuseseră deja lovite. La 10 iunie 1943, începe oficial Ofensiva Comună de Bombardament – *Pointblank*. Două săptămâni mai târziu, la un an după primul său raid cu o mie de bombardiere, el trimite Comandamentul Aviației de Bombardament din nou deasupra Köln-ului. Bombele incendiare încep să cadă în primele ore ale zilei de 29 iunie, ziua Sfinților Petru și Pavel.

„Toți locuitorii din casă erau în pivniță“, scrie Albert Beckers. „Deasupra noastră, pentru un timp considerabil, motoarele avioanelor au făcut aerul să vibreze. Eram ca niște iepuri într-o vizuină. Eu eram îngrijorat de țevile de apă – ce s-ar întâmpla dacă ar exploda, ne-am îneca toți? Aerul s-a zgâlțâit de la detonări. În pivniță, nu simțiserăm ploaia de incendiere, dar deasupra noastră totul era aprins. Acum a venit al doilea val, explozibili. Nu-ți poți imagina cum e să te ghemuiești de frică într-o gaură când aerul se cutremură, timpanele pocnesc de la explozii, lumina se stinge, oxigenul se termină și praf și mortar cad din tavan. A trebuit să ne croim drum printr-o breșă în pivnița învecinată.“

Jurnalistul Heinz Pettenberg descrie panica din pivnițele casei unui prieten unde 300 de oameni căutaseră adăpost când deasupra începuseră incendiile. „Cu alți doi oameni, Fischer a luptat ca un nebun să salveze casa. În timpul lucrului, au trebuit să vină de multe ori jos pentru a preveni panica din grupul înnebunit din pivniță. Soția lui Fischer sufla într-un fluier, iar Fischer alerga jos cu pistolul pentru a controla dezordinea. Toate inhibițiile dispăruseră.“

„Waidmarkt a oferit un spectacol groaznic“, povestește Beckers. „Ploi de scântei umpleau aerul. Bucăți mari și mici de lemn arzând pluteau prin aer și coborau pe păr și haine. Un băiețel care se rătăcise de părinții săi stătea lângă mine și arăta spre scântei. În acea piață s-a făcut insuportabil de cald. Focul a stârnit un vânt puternic și oxigenul s-a consumat.“ Pe străzi „copiii alergau peste tot, căutându-și părinții“, scrie o elevă de șaisprezece ani. „O fetiță își conducea de mână mama, care fusese orbită în timpul nopții. Lângă un morman mare de moloz am văzut un preot, scrâșnind din dinți, răcâind disperat piatra, cărămidă cu cărămidă, pentru că o bombă îi îngropase acolo întreaga familie... Am mers pe aleile mici și înguste ca printr-un cuptor, iar din pivnițe ieșea miros de corpuri arse.“

„Peste tot auzeai strigătele răniților, chemările desperate sau bocăniturile celor prinși sub pământ“, scrie o fată de paisprezece ani din BDM, echivalentul pentru fete al Tineretului Hitlerist. „Oamenii strigau numele celor dispăruți, iar străzile erau acoperite cu morți așezați pentru identificare... Cei care s-au întors mai târziu stăteau uluiți în fața a ceea ce fusese înainte casa lor. A trebuit să strângem bucăți de corpuri în căzi de zinc. Era oribil și greșos... la două săptămâni după raid încă mai vomam.“ Prizonieri din lagărele de concentrare sunt aduși pentru a scoate cadavrele de sub clădirile prăbușite.

SD raportează reacțiile la raidul asupra Köln-ului și stricăciunile făcute catedralei. În timp ce mulți cer răzbunare, naștii sunt alarmați de reacția catolicilor. „Toate acestea ar fi putut fi evitate dacă n-am fi început noi războiul“, spune unul. „Domnul nu ar fi permis așa ceva dacă dreptatea ar fi fost de partea noastră și dacă am lupta pentru o cauză dreaptă“, spune altul. Raportul SD continuă chiar să afirme că unii oameni erau

de părere că bombardarea catedralei din Köln și a altor biserici germane era cumva legată de distrugerea sinagogilor din Germania și că aceasta era acum pedeapsa lui Dumnezeu. După ce se folosise din plin în propaganda sa de imaginile distrugerilor, dedicându-le jurnalele de știri, Goebbels are dintr-odată îndoieli, temându-se că ar putea demoraliza populația mai mult decât să o înfurie. SD află că oamenii sunt supărați de tot accentul pus de propagandă pe distrugerea bisericilor și clădirilor vechi când autoritățile nu spun nimic despre suferința populației, din care 4 377 de persoane muriseră. Oamenii pleacă din oraș cu miile, iar zvonurile despre oroare se împrăștie.

Harris este hotărât să mărească presiunea, chiar dacă decide să își deturneze forțele dinspre Ruhr, care este prea bine apărat. Raidurile continuă fără pauză, cu o ofensivă majoră împotriva Hamburgului la 24 iulie. Pentru prima dată, sunt aruncate înainte fâșii de folie de aluminiu numite „Window“, ca să fie reperate de radarele germane și să le deruteze sistemul de apărare. Comandamentul Aviației de Bombardament lovește noaptea, iar Forța a 8-a Aeriană atacă de două ori ziua. Harris o numește Operațiunea *Gomora*. Tragedia pentru populația Hamburgului este că Gauleiterul Karl Kaufmann ordonă ca nimeni să nu părăsească orașul fără permisiune specială, o decizie care condamnă la moarte mii de oameni. În noaptea de 27 iulie, RAF se întoarce cu 722 de avioane. Condițiile pentru un incendiu de mari dimensiuni sunt ideale. Se întâmplă să fie cea mai uscată și cea mai fierbinte lună din ultimii zece ani.

Masa de bombe incendiare care curge mai concentrat decât de obicei asupra părții de est a orașului accelerează conglomerarea focurilor individuale într-un unic cuptor gigantic. Se creează un vulcan de căldură care se ridică la cer și care absoarbe cu forța unor uragane aerul de la nivelul solului, lucru care alimentează și mai tare flăcările mistuitoare. La 5 000 de metri înălțime, echipajele de aviație pot mirosi carnea arsă. La sol, explozia de aer fierbinte sfâșie hainele, dezbrăcând oamenii și aprinzându-le părul. Carnea se usucă pe oase. La fel ca la Wuppertal, asfaltul fierbe și oamenii se lipesc de el ca insectele de o hârtie de prins muște. Casele explodează instantaneu. Pompierii sunt copleșiți repede. Acei civili care stăteau în pivnițe sunt sufocați sau mor din cauza inhalării fumului sau a monoxidului de carbon. Conform autorităților din Hamburg de mai târziu, aceștia reprezintă între 70 și 80 la sută din cei 40 000 de oameni care mor. Multe cadavre sunt atât de carbonizate, încât nu mai pot fi recuperate.

Supraviețuitorii fug la țară sau mai departe. Autoritățile locale fac față crizei în mod impresionant, având în vedere mărimea dezastrului. Știri despre oroare se împrăștie din gură în gură prin țară după ce evacuații trec prin Berlin și sunt dirijați spre est și sud. Mulți sunt într-o stare de prăbușire nervoasă. Există o serie de cazuri de oameni înnebuniți de durere care iau cadavrele uscate ale copiilor lor pentru a le duce cu ei în valiză.

Șocul produs în Reich este descris ca echivalentul civil al Stalingradului. Chiar și liderii naziști, cum ar fi Speer și mareșalul Milch, șeful intendentei Luftwaffe, încep să

creadă că un tipar asemănător de bombardare ar putea să îi învingă rapid. Incapabil să renunțe, Harris trimite un alt raid la 29 iulie, dar pierderile Comandamentului Aviației de Bombardament sunt mult mai mari, înregistrând douăzeci și opt de avioane. Un nou grup german de avioane de vânătoare, *Wilde Sau*, sau *Mistrețul*, adoptase o tactică nouă, atacând bombardierele de sus, chiar deasupra țintelor, în timp ce se profilează pe fundalul flăcărilor. La 2 august, o altă forță a Comandamentului Aviației de Bombardament se pune în mișcare, doar ca să ajungă în mijlocul unei furtuni cu descărcări electrice. Este un eșec costisitor, cu treizeci de avioane pierdute și puține daune provocate.

La începutul lui august, după bombardamentele intense din „Săptămâna Blitz” și pierderea a nouăzeci și șapte de avioane Fortress, generalul Eaker își reține la sol echipajele de pe bombardiere pentru a se odihni înainte de alte misiuni majore. Forța sa de avioane B-24 Liberator zburase între timp în Nordul Africii, de unde urma să atace câmpurile petrolifere de la Ploiești, în România. Operațiunea *Tidal Wave* (Talazul – n. red.) începe la 1 august. Pentru a evita alertarea apărătorilor, nu se dispune nicio misiune de recunoaștere. Apropiindu-se dinspre Lunca Dunării, ei pornesc un atac de la joasă înălțime, care se dovedește a fi o mare greșeală. Germanii pregătiseră un cerc de baterii antiaeriene de 40 mm și de 20 mm, și chiar mitraliere pe fiecare acoperiș din jur. Forța păstrase liniștea radio tot drumul, dar germanii sunt pregătiți. După ce spărseseră codurile americane, ei știau dinainte de raid.

Zburând jos printre norii de fum negru și greu, bombardierele sunt devastate de tirul antiaerian, apoi le sare în spate o forță de avioane de vânătoare Luftwaffe, staționată în apropiere. Doar treizeci și trei de aparate Liberator din 178 mai pot fi folosite la întoarcere. Deși americanii provocaseră daune mari, germanii recrutează un număr uriaș de lucrători, iar în câteva săptămâni rafinăriile produc mai mult combustibil decât înaintea raidului.

O altă misiune impusă de Washington duce Forța a 8-a Aeriană adânc în Germania. La 17 august, atacă fabricile Messerschmitt din Regensburg cu 146 de bombardiere comandate de Curtis LeMay și fabricile de rulmenți de la Schweinfurt cu 230. Forța lui LeMay, care decolează în ciuda ceții groase, zboară dinspre Regensburg peste Alpi către Africa de Nord pentru a-i deruta pe germani. Dar după retragerile de pe Frontul de Est, numărul avioanelor de vânătoare care constituie apărarea Luftwaffe crescuse la 400. Forța lui LeMay pierde paisprezece bombardiere încă înainte de a ajunge la Regensburg. Un mitralior observă că, atunci când îi asculta pe toți prin interfon, ruga „Suna ca o biserică zburătoare”. Dar cel puțin nu sunt urmăriți odată ce ajung în Alpi, după aruncarea bombelor.

Forța Schweinfurt, care fusese reținută până la ridicarea ceții, se apropie de țintă câteva ore mai târziu. Această întâmplare dezastruoasă înseamnă că avioanele de vânătoare germane care atacaseră grupul lui LeMay au timp să aterizeze, să realimenteze și să se reînarmeze. Din cauza razei lor limitate de acțiune, avioanele de vânătoare Thunderbolt care escortează aparatele Fortress către Schweinfurt trebuie iarăși să se întoarcă deasupra Belgiei, exact înainte de granița germană. De acolo, escadrile de Focke-Wulf și Messerschmitt 109 decolează ca să atace din toate direcțiile. Se estimează că se adunaseră vreo 300, mult mai multe decât cele care atacaseră grupul lui LeMay. Mitratorii de pe Flying Fortress sunt în curând până la glezne în cartușe goale în turelele lor, încercând panicați să urmărească avioanele de vânătoare străpungând formația. Atât de multe aparate sunt lovite și atât de mulți aviatori săreau din ele, observă un aviator, că arată „ca o invazie de parașuțiști“.

Ajun gând la Schweinfurt, avioanele supraviețuitoare nu sunt în stare să bombardeze cu precizie. Formația lor este în haos, sunt sub foc constant, cu proiectile de artilerie antiaeriană explodând peste tot în jur, iar germanii ascunsese ră ținta cu generatoare de fum. În plus, bombe lor de 1 000 de livre, pur și simplu, nu sunt destul de puternice pentru a produce pagube suficiente chiar și atunci când lovesc ținta. Forța a 8-a Aeriană are șizeci de bombardiere complet distruse, iar o sută altele sunt atât de avariate, încât sunt considerate pierdute. De asemenea, pierde aproape 600 de aviatori.

După aceste pierderi, Churchill își reînnoiește presiunile asupra USAAF de a trece la bombardări pe timp de noapte. Arnold opune o rezistență puternică, dar știe și el că vor fi vulnerabili până când vor fi disponibile avioanele de vânătoare cu rază lungă de acțiune pentru escortare. Comandanții USAAF sunt forțați să admită că ideea pe care se baza proiectul avioanelor Fortress înarmate din greu, de care se agățaseră mult prea mult, are numeroase deficiențe. Lecția amară este reînnoită atunci când Forța a 8-a Aeriană se aventurează din nou dincolo de acoperirea escortei pentru a ataca Stuttgartul. Se pierd patruzeci și cinci din cele 338 de aparate Fortress.

În timpul operațiunii Regensburg-Schweinfurt, Luftwaffe pierde patruzeci și șapte de avioane de vânătoare în marea bătălie aeriană, ajungând astfel la un total de 334 de aeronave doborâte în august. Și mai periculos încă, pierde prea mulți piloți experimentați. Moartea lor face Germaniei un rău mai mare decât cel făcut de grupul lui LeMay fabricii Messerschmitt de la Regensburg. La 18 august, după acuzații furioase venite de la Hitler de a fi permis distrugerea Hamburgului și alte atacuri, șeful de Stat-Major al Luftwaffe, generalul Jeschonnek, se îpușcă. Lui Hitler nu îi pasă de Jeschonnek. Acum este și mai pornit pe dezvoltarea armelor răzbunării, bombele zburătoare V-1 și rachetele V-2. Prioritatea lui este să îi producă o teroare imensă inamicului.

După ce bombardează baza de cercetare pentru armele V de la Peenemünde, pe coasta Mării Baltice, Comandamentul Aviației de Bombardament începe Bătălia

Berlinului. Harris este convins că, dacă ar putea să îi facă orașului-capitală al naziștilor ceea ce avioanele sale îi făcuseră Hamburgului, Germania se va preda până la 1 aprilie 1944. Spre disperarea generalului Adolf Galland, comandantul avioanelor de vânătoare ale Luftwaffe, și a mareșalului Milch, Hitler refuză să crească producția de avioane. Încrederea lui în Göring și Luftwaffe este serios știrbită. Pentru a apăra Berlinul, are încredere în masivele sale turnuri antiaeriene. Dar deși barajul antiaerian și încrucișarea razelor de reflectoare sunt terifiante pentru echipajele RAF care se apropie de oraș, tirul bateriilor este răspunzător de o proporție mult mai mică din pierderile acestora decât avioanele de vânătoare de noapte ale Luftwaffe.

Avioanele Pathfinder aruncă rachete luminoase roșii și verzi deasupra Berlinului, pe care germanii le numesc pomi de Crăciun. Apoi aparate Lancaster și Halifax bombardează orașul de la un capăt la altul. La ordinul lui Harris, fiecare Lancaster duce acum cinci tone de bombe. „Cerul se arcuiește deasupra Berlinului cu o frumusețe sinistă, roșie ca sângele”, scrie Goebbels în jurnal după unul dintre cele mai mari raiduri. „Nu mai suport să mă uit la el.” Și totuși, Goebbels este unul dintre foarte puținii lideri naziști care iese să se amestece printre victimele raidurilor și să discute cu ele.

Viața este mai grea pentru berlinezii de rând, care încearcă să ajungă la serviciu la timp prin străzile blocate de moloz, cu șine de tramvaie răsucite în forme fantastice și cu trenurile S-Bahn anulate din cauza avariilor la linii. Civiii sunt palizi, trași la față de la lipsa de somn și grăbiți. Cei ale căror apartamente fuseseră bombardate trebuie să se mute la prieteni sau speră să li se aloce locuințe de către autorități. Locul de găzduire fusese de obicei confiscat de la familiile de evrei, dintre care cele mai multe fuseseră acum „trimise în est”. Ca în majoritatea orașelor, sunt în stare să înlocuiască la prețuri de nimic hainele și ustensilele pentru casă cu cele din casele evreiești. Puțini stau să se întrebe despre soarta foștilor proprietari.

Dar un număr surprinzător de mare de evrei, undeva între 5 000 și 7 000, intraseră în clandestinitate fiind cunoscuți și drept „submarine”. Unii se ascund în oraș, fie în casele simpatizanților, antinaziști, fie în căsuțele de vacanță. Cei care puteau trece ușor drept arieni își scosese răstăcuta galbenă de pe haine, obținuseră acte false și se amestecaseră cu populația. Toți se tem în aproape orice moment că vor fi arestați, ori de către patrurile SA pe stradă, ori de oamenii în civil de la Gestapo, conduși de un Greifer (sau „prinător”) evreu, care fusese șantajat să identifice și să denunțe „submarinele” cu promisiunea șubredă că propria sa familie ar putea fi salvată.

Noaptea, când sirenele urlă, populația se îngrămădește în adăposturile antiaeriene, în pivnițe sau în interiorul turnurilor de baterii antiaeriene. Oamenii duc termosuri și mici valize de carton cu sandviciuri, lucruri de valoare și acte importante. Cu umorul sec berlinez, sirenele sunt numite „trompetele lui Meyer”, aluzie la lauda stupidă a lui Göring de la începutul războiului, când spusese că dacă RAF va bombarda vreodată

Berlinul, „pe el îl cheamă Meyer“. Turnul antiaerian de la grădina zoologică Tiergarten poate primi 18 000 de oameni. Autoarea unui jurnal personal, Ursula von Kardorff, îl descrie „ca un decor de teatru pentru scena închisorii din Fidelio“. Cupluri de iubiți se îmbrățișează pe scările spiralate de beton ca și cum ar lua parte la o „parodie de bal mascat“.

În adăposturile obișnuite, aerul miroase a rânțed, din cauza aglomerației de trupuri nespălate la care se adăuga obișnuita problemă a halitozei. Cea mai mare parte a populației suferă de probleme dentare ca urmare a deficitului de vitamine. Adăposturile sunt luminate cu lumini albastre, iar săgețile și înscrisurile de pe pereți sunt pictate cu vopsea fluorescentă în caz că furnizarea energiei electrice se întrerupe. În pivnițele de sub clădiri, unde se adăpostesc cei mai mulți oameni, familiile stau în șiruri față în față, ca într-un vagon de metrou. Când clădirile încep să se cutremure din cauza bombelor, unii practică ritualuri ciudate pentru supraviețuire, cum ar fi înfășurarea capului într-un prosop. Dar când clădirile de deasupra sunt lovite sau incendiate, iar fumul și praful intră în beci, isteria este doar la un pas. Prin pereți fuseseră făcute spărturi, pentru ca în caz de nevoie să se poată fugi în pivnițele vecine. Muncitorilor străini, identificați după o literă mare pictată pe spate, li se interzice să intre în adăposturi și să se amestece în condiții atât de intime cu femeile și copiii germani.

După cum îi promisese lui Churchill, Harris le spune oamenilor săi că Bătălia Berlinului va fi lupta decisivă a războiului. Dar campania lui de uzură, noapte de noapte, distruge și nervii propriilor lui oameni, nu doar pe cei ai berlinezilor. Echipajele sale se întorc iar și iar agățându-se de ideea lui Harris că astfel se va scurta războiul, salvând în final mult mai multe vieți.

Bătălia ține din august 1943 până în martie 1944, dar 17 000 de tone de bombe cu explozibili puternici și 16 000 de tone de bombe incendiare nu reușesc să distrugă capitala germană. Orașul este mult prea răsfirat pentru cădea pradă unui incendiu uriaș, iar spațiile sale mari și deschise absorb majoritatea bombelor. Harris se înșelase foarte mult în calcule și este forțat până la urmă să renunțe. Toate asigurările pe care i le dăduse lui Churchill se dovedesc lipsite de conținut. Comandamentul Aviației de Bombardament pierde peste o mie de avioane, majoritatea în fața avioanelor de vânătoare de noapte. Ucide 9 390 de civili, dar își pierde în acest timp 2 690 de oameni.

Încercarea lui Harris de a distruge moralul german eșuase. Dar tot refuză să-și recunoască înfrângerea, cu atât mai puțin să se căiască. Disprețuiește încercările guvernului de a acoperi campania de bombardament susținând că RAF urmărea doar ținte militare și că morțile civililor erau inevitabile. El, pur și simplu, îi privește pe lucrătorii industriali și locuințele lor ca pe niște ținte legitime într-un stat modern militarizat. Respinge orice idee că ar trebui să fie „rușinați de bombardamentele pe arii extinse“.

Între timp, americanii devin la fel de prudenți și de eufemistici precum criticii lui Harris din Ministerul Aviației. Deși generalul Arnold recunoaște în particular că în majoritatea cazurilor bombardau „orbește” și prin urmare mergeau pe bombardamente zonale, el refuză să o spună public. După toate pretențiile de bombardare a „butoiului cu murături”, precizia bombardamentelor americane din toamna lui 1943 nu este cu nimic mai bună decât cele documentate în Raportul Butt. „În perioade prelungite de vreme rea”, cum se exprimă un istoric al Forțelor Aeriene, „precizia americană generală nu este mai bună decât – dar este deseori mai rea decât – cea a Comandamentului Aviației de Bombardament.” Comandanții USAAF refuză să creadă atunci când sunt puși în fața realității.

Hitler ordonă, ca represalii, raiduri asupra orașelor istorice ale Angliei – Bath, Canterbury, Exeter, Norwich și York. Un funcționar de presă din Wilhelmstrasse anunță că „Luftwaffe va ataca fiecare clădire care este marcată cu trei stele în Baedeker”. Numele celebrului ghid de călătorie cu coperte roșii este legat atunci de aceste atacuri, care devin cunoscute drept raidurile Baedeker. Goebbels este furios din cauza acestei gafe, deoarece vrea ca britanicii să fie cei învinovați de distrugerea orașelor vechi.

Dacă Harris suferă sau nu de „complexul Jupiter”, aruncând trăsnete din cer ca pe-deapsă (o idee pe care opinia publică britanică o sprijină în general), el duce o formă de „război total” la care chemase Goebbels în cererea lui frenetică de pe podiumul Sportpalast în februarie. Credința lui Harris că strategia sa scurtează războiul pentru a salva vieți este izbitor de asemănătoare cu sloganul uriaș din spatele lui Goebbels din timpul discursului, care proclama: „Război total – Război scurt”. Întrebarea inevitabilă dacă purtarea unui război total din aer asupra civililor germani este echivalentul moral al versiunii proprii a Luftwaffe este prea complicată pentru a putea primi un răspuns satisfăcător. În termeni statistici însă, Ofensiva Comună de Bombardament se dovedește a fi ceva mai puțin criminală în cele din urmă, dacă sunt incluși toți cetățenii vest-europeni, central-europeni, balcanici și sovietici uciși de Luftwaffe.

Pacificul, China și Birmania

MARTIE-DECEMBRIE 1943

După luptele epuizante pentru protejarea zonelor Guadalcanal și Papua Noua Guinee, americanii știu că eliminarea bazei japoneze de la Rabaul ar fi îndelungată și dificilă. Rivalitățile de comandă dintre MacArthur și Marina americană nu ușurează lucrurile. Dar când amiralul William „Bull” Halsey Jr, care preluase acum comanda în Pacificul de Sud, îl vizitează pe MacArthur la cartierul lui general din Brisbane, cei doi se înțeleg surprinzător de bine. În aprilie 1943, se cade de acord ca forțele lui Halsey să efectueze debarcări din insulă în insulă de-a lungul lanțului Arhipelegului Solomon pornind de la nord-vest de Guadalcanal. În același timp, forțele lui MacArthur îi vor alunga pe japonezi din Noua Guinee și vor lua peninsula Huon din fața Noii Britanii, combinându-se astfel într-un atac în clește asupra Rabaulului. Două insule de la sudul Noii Britanii, Kiriwina și Woodlark, vor fi, de asemenea, luate pentru baze aeriene.

Japonezii întăresc Rabaul, Noua Guinee și vestul insulelor Solomon cu 100 000 de soldați luați din Coreea, China și din alte zone. Prima lor grijă este să fortifice Lae, în peninsula Huon, cu Divizia 51. La 1 martie, convoiul japonez de opt transportoare de trupe, escortat de opt distrugătoare, intră în Marea Bismarck, în largul coastei vestice a Noii Britanii. Este depistat de avioane B-17 Fortress din Forța a 5-a Aeriană, care îl sprijină pe MacArthur. Eficiența acestuia fusese mult sporită de un nou comandant, generalul George C. Kenney. Reformele lui Kenney includ ordinul ca echipajele sale de pe bombardierele medii B-25 să abandoneze bombardamentele de la mare înălțime, care se dovediseră zadarnice împotriva navelor. În schimb trebuie să atace de la joasă înălțime, cu mitralierele frontale montate recent pentru a-i descuraja pe tunarii antiaerieni aflați la bordul navei, și apoi să își arunce bombe la mică distanță de marginea laterală a vasului.

Bătălia din Marea Bismarck începe cu atacuri la joasă înălțime ale avioanelor australiene Beaufighter, urmate de bombardamente de la altitudine mare, care scufundă un transportor și avariază alte câteva. Aeronavele Zero japoneze care asigură acoperirea aeriană sunt respinse de nou sositele P-38 Lightning, care se dovedesc

potrivite pentru a le face față. Pe parcursul următoarelor două zile, convoiul străbate cu greu strâmtoarea Vitiaz spre Noua Guinee. În a treia zi, echipajele lui Kenney încearcă pentru prima oară în luptă noua tehnică de „bombardare cu salturi” (*skip-bombing*). După un alt atac cu mitraliere al avioanelor Beaufighter pentru a scoate din acțiune tunurile antiaeriene, avioanele de atac B-25 și A-20 intră în acțiune lansând bombe, care au focoaase întârziate pentru a exploda în interiorul navei. Efectul este devastator. Restul de șapte transportoare se scufundă, împreună cu patru distrugătoare. Pe motiv că japonezii nu s-ar preda niciodată, bărci-torpile rapide și avioane de vânătoare mitraliază bărcile de salvare și oamenii din apă. Circa 3 000 mor. Cu bombardarea cu salturi, Statele Unite își găsiseră soluția ucigașă pentru războiul pe mare, iar Japonia nu este în stare să își întărească sau reprovizioneze garnizoanele decât cu submarinele sau cursele de noapte cu distrugătoare. În multe locuri, trupele nipone încep să moară de foame.

Amiralul Yamamoto își mărește eforturile de sprijinire a forțelor sale din regiune. În continuare, alte 200 de avioane sunt trimise la Rabaul și pe insula Bougainville din vestul Arhipelagului Solomon, dublând numărul celor existente. El zboară la Rabaul pentru a supraveghea operațiunile. La 17 aprilie, în cursul celui mai mare atac japonez de după Pearl Harbor, bombardiere în picaj escortate de avioane Zero atacă Guadalcanal și Tulagi. În următoarele câteva zile, avioanele japoneze lovesc Port Moresby și golful Milne în punctul cel mai estic din Papua.

La 14 aprilie, americanii interceptaseră un mesaj radio care arăta că Yamamoto va zbura de la Rabaul în Bougainville la 18 aprilie. Amiralul Nimitz solicită și obține aprobarea de la Washington pentru o ambuscadă. Se cunoaște ora sosirii în Bougainville. Optsprezece avioane P-38 Lightning cu coadă dublă așteaptă pe aerodromul Henderson din Guadalcanal. În timp ce majoritatea se ocupă de escorta de nouă avioane de vânătoare japoneze Zero, ceilalți piloți se iau după cele două bombardiere, știind că în unul dintre ele se găsește Yamamoto. Locotenentul Thomas Lanphier distruge aripa avionului amiralului, iar aparatul se prăbușește pe insulă. Celălalt bombardier cade în mare. Corpul carbonizat al comandantului suprem al Marinei Imperiale Japoneze este mai târziu luat din junglă de o echipă de soldați japonezi trimiși să îl caute. La 5 iunie, rămășițele lui Yamamoto au parte de funeralii naționale la Tokio.

Operațiunea *Cartwheel*, înaintarea spre Rabaul, începe la 30 iunie. Un regiment din Divizia 41 de sub comanda lui MacArthur debarcă în Noua Guinee, lângă Lae. Unele nave de debarcare se împotmolesc în resacul¹ intens, iar sunetele motoarelor lor ambalându-se și scrâșnind în încercarea de a se elibera în întuneric sună ca debarcarea

¹ Val marin sau oceanic care, reflectat de un obstacol, se combină cu valul direct sub forma unei explozii

unor tancuri. Trupele japoneze fug în junglă, iar capul de pod este stabilit în scurt timp. În aceeași zi, forțele americane debarcă pe cele două insule Kiriwina și Woodlark, cam cu 500 de kilometri mai la sud de Rabaul. Nu întâlnesc opoziție, iar aerodromurile sunt construite astfel încât escadrilele de P-38 Lightning să se afle acum la distanță convenabilă pentru atacarea marii baze japoneze.

Tot la 30 iunie, navele amiralului Halsey debarcă 10 000 de soldați în Noua Georgie, în insulele Solomon aflate la nord-vest de Guadalcanal. Americanii își îmbunătățiseră deja foarte mult tehnicile de debarcare cu mult mai multe amtracuri¹ și camioane amfibie cunoscute ca DUKW. Ele sunt asigurate de sprijinul aerian puternic din Guadalcanal, dar jungla deasă din Noua Georgie este mai greu de pătruns decât își imaginaseră cei care plănuiseră operațiunea. Soldații care tocmai ajunseseră cu Divizia 43 găsesc că jungla îi epuizează și îi dezorientează și sunt repede speriați de zgomotele nopții. Un regiment are nevoie de trei zile pentru a parcurge aproape o milă. Necunoscând încă manevrele luptei în junglă, ei sunt hărțuiți și înspăimântați ușor de grupuri mici de japonezi veniți de la baza din Munda, aflată în capătul vestic al insulei. Înainte chiar de a da o bătălie, aproape un sfert din forța de atac se prăbușește din cauza stresului de luptă. Halsey trebuie să demită comandanți și să aducă trupe noi, crescând forțele terestre la 40 000 de oameni.

Încetineala înaintării le dăduse japonezilor ocazia de a aduce întăriri noaptea, ajungând la o forță de 10 000 de oameni. Prima încercare a contraamiralului Walden Ainsworth de a intercepta aceste convoaie nocturne are inițial succes, scufundând nava-amiral japoneză *Jintsu*. Dar când navele lui pornesc în urmărire, un distrugător este scufundat și trei crucișătoare sunt grav avariate de navele de război japoneze care folosesc torpilele mortale „Lance Lungă”, care sunt mult mai eficiente decât orice se găsește în arsenalul american.

În timpul acestor bătălii de noapte, torpilorul rapid PT 109, comandat de locotenentul John F. Kennedy, este răsturnat de un distrugător japonez. Kennedy reușește să ducă supraviețuitorii pe țărmul unei insule din apropiere. Mulțumită unui paznic de coastă australian, sunt salvați șase zile mai târziu. La 6 august, o altă ambuscadă navală de noapte, formată din șase distrugătoare americane, detectează pe radar patru distrugătoare japoneze încărcate cu trupe. Navele de război americane așteaptă până când japonezii ajung în raza lor de acțiune, apoi lansează douăzeci și patru de torpile. Scapă doar un distrugător. Celelalte trei se scufundă, împreună cu 900 de soldați.

Întăririle japoneze care ajung totuși în Noua Georgie sunt folosite într-un triplu contraatac, dintre care unul reușește să împresoare cartierul general al Diviziei 43.

¹ Amtrac: *amfibious tracked landing vehicle*, vehicul șenilat amfibiu de debarcare

Doar un baraj bine țintit al artileriei americane, aruncând obuze în jurul perimetrului, reușește să îi împingă pe japonezi înapoi.

Înaintarea spre Munda se dovedește mult mai dificilă decât se așteptaseră americanii. Japonezii construiseră o rețea de buncăre bine ascunse în junglă. În cele din urmă, folosind o combinație de artilerie, mortiere, aruncătoare de flăcări și tancuri ușoare, buncărele sunt distruse, iar aerodromul de la Munda este cucerit la 5 august. Bătălia pentru Noua Georgie este o experiență de readucere cu picioarele pe pământ, necesitând o superioritate numerică de patru la unu, pentru a nu mai pune la socoteală sprijinul aerian și naval masiv necesar pentru cucerirea insulei.

Statul-major al lui Halsey, șocat de timpul și eforturile necesare, își reexaminează strategia. Se hotărăște ca, în locul cuceririi pas cu pas a fiecărei insule de-a lungul Arhipelagului Solomon, să se sară peste insulele bine apărate, apoi să fie construite aerodromuri de înaintare și, prin folosirea forței aeriene și maritime, să fie izolate garnizoanele rămase în urmă. Așadar, următoarea țintă nu va fi Kolombangara, ci insula Vella Lavella, slab apărată. Acest lucru îi silește pe japonezi să evacueze Kolombangara, pe care tocmai o întăriseră.

Prioritatea la aproape toate insulele nou cucerite este construirea unui aerodrom. Batalioane de construcții ale Marinei, sau CB, care devin cunoscute drept „Seabees” (Albine de Mare – n.red.) dinamitează jungla, nivelează terenul cu buldozerele, întind fâșii de oțel perforat numite covoare Marston și le acoperă cu coral zdrobit. Uneori, debarcând imediat după primul val de pușcași marini, ei pot pregăti un nou teren de aterizare gata de acțiune în mai puțin de zece zile. Un ofițer spune despre aceste echipe incredibil de dure și de ingenioase că „miroseau ca niște capre, trăiau ca niște câini și munceau ca niște cai”. Contribuția lor la Războiul din Pacific este considerabilă.

Între timp, în Noua Guinee, trupele americane și australiene ale lui MacArthur se îndreaptă spre baza japoneză Lae înainte de a lua peninsula Huon. Regimentul 503 de Infanterie Parașutată american este aruncat asupra aerodromului Dadzab, la est de Lae, iar a doua zi transportoarele C-47 încep să debarce, aducând Divizia 7 australiană. Cu Divizia 9 australiană venind dinspre est, orașul este condamnat și cade în mâna Aliaților la mijlocul lui septembrie. Peninsula Huon însă se dovedește o sarcină mult mai dificilă. Hotărâți să reziste cât mai mult posibil pentru a proteja Rabaul, aflat dincolo de strâmtoarea Vitiaz, japonezii nu sunt îndepărtați de pe coastă până în octombrie și mai este nevoie de încă două luni pentru a-i alunga din apropiere.

În noiembrie, forțele lui Halsey debarcă în Bougainville, cea mai mare insulă înainte de Rabaul. Mlaștinile de mangrove, jungla și lanțul muntos reprezintă un obstacol și mai cumplit decât terenul din Noua Georgie. În plus, garnizoana japoneză de 40 000 de oameni este sprijinită de patru aerodromuri. Halsey începe cu câteva atacuri de diversiune împotriva insulelor din apropiere, apoi face o debarcare cu două divizii pe

coasta de vest, într-un punct slab apărat, și continuă cu atacuri aeriene masive împotriva orașului Rabaul însuși, distrugând mai mult de o sută de avioane japoneze. Noile avioane de vânătoare F4U Corsair își arată valoarea. Japonezii pierd cea mai mare parte din piloții experimentați, iar avioanele lor de vânătoare Zero, care se dovediseră atât de eficiente în război în 1941, sunt acum depășite. După două zile de raiduri, noul comandant al Flotei Combinată, amiralul Koga Mineichi, ordonă retragerea tuturor navelor de război din Rabaul la Truk, principala lor bază din Pacific, aflată cu 1 300 de kilometri mai la nord.

Generalul Hyakutake, comandantul Armatei a 17-a din Bougainville, presupune că debarcarea pe coasta de vest este o altă diversiune și nu întreprinde niciun contraatac. Acest lucru le dă americanilor șansa de a stabili un perimetru mare și bine apărat înainte ca Hyakutake să realizeze că făcuse o greșală gravă.

La 15 decembrie, avangarda lui MacArthur debarcă pe coasta sudică a Noii Britanii. Unsprezece zile mai târziu, Divizia 1 Pușcași Marini, cu forțe proaspete după vacanța lungă din Melbourne, debarcă la Capul Gloucester, capătul sud-vestic al insulei. Pentru MacArthur, această parte a insulei este vitală, deoarece va proteja flancul rutei sale de invazie pentru Filipine.

Pușcașii marini debarcă pe o plajă cu nisip vulcanic negru în a doua zi de Crăciun, cu ordin de la comandant: „Nu apăsați pe trăgaciul ăla până nu aveți carne în cătare. Și când aveți – vărsați sânge –, vărsați sângele gălbejiților“. Este sezonul ploilor, cu noroi, umezeală permanentă, mușegai, lipitori, ulceratii tropicale și patrulare și hărțuiri duse pe o ploaie atât de deasă, încât vizibilitatea este drastic redusă. Odată ce forma de relief esențială, dealul 660 ce dă spre aerodrom, este luată după lupte grele, Capul Gloucester este sub controlul Aliaților. Rabaul poate fi bombardat acum din câteva direcții, deși își pierduse importanța după plecarea flotei japoneze. Dar forțele lui MacArthur tot trebuie să termine curățarea coastei nordice a Noii Guinee.

În timp ce MacArthur se apropie de realizarea visului său de glorie în Filipine, Nimitz începe înaintarea către nord, spre Japonia, insulă cu insulă prin Pacificul Central. Comanda lui Nimitz include Flota a 5-a a viceamiralului Spruance, mult întărită cu portavioane rapide din clasa Essex cuprinzând câte o sută de avioane fiecare, dar și cu portavioane ușoare din clasa Independence, cu cincizeci de avioane. Forța puternică de portavioane înseamnă că invadarea insulelor Gilbert, primul lanț asaltat, poate avea loc fără a se conta pe acoperire aeriană venită de la sol. Aceste atoluri joase, cu doar câteva pâlcuri de palmieri pe ele, par ținte idilice în comparație cu junglele sufocante, mlaștinile și munții insulelor mari din Pacificul de Sud. Dar strategii nu acordă suficientă importanță problemelor puse de recifele de corali care le înconjoară.

La 20 noiembrie, Divizia 2 Pușcași Marini ia cu asalt atolul Tarawa. Trei cuirasate, patru crucișătoare grele și douăzeci de distrugătoare bombardează pozițiile japoneze

și pista de aterizare. Mai sunt date și lovituri aeriene grele cu bombardierele în picaj Dauntless, iar pușcașii sunt încurajați mult la vederea exploziilor. Arată ca și cum întreaga insulă este aruncată în aer. Dar buncărele japoneze joase, construite cu beton și trunchiuri de palmier, se dovedesc mult mai rezistente decât se așteptaseră comandanții americani.

Amtracurile și navele de debarcare au nevoie de mult mai mult timp pentru a ajunge la țărnm decât fusese plănuț. Bombardamentul se încheie și, din cauza problemelor de comunicații de pe nava-amiral USS *Maryland*, urmează o pauză lungă ce le dă japonezilor timpul să își revină din șoc și să întărească sectorul amenințat. Dar cea mai mare eroare este făcută de amiralul Turner, încăpățânatul comandant al grupului operativ, care refuză să asculte avertismentele unui ofițer britanic în retragere, care măsurase nivelul mareelor insulei. Sprijinit de comandantul pușcașilor marini, el îi spusese lui Turner că în această perioadă a anului navele de debarcare nu vor avea adâncimea de 1,20 metri necesară pescajului.

Amtracurile care duc primul val trec de recif, dar apoi se confruntă cu o concentrare teribilă a focului. Blocate de nivelul scăzut al mării, devin ținte pentru infanteria japoneză care aruncă grenade. Un pușcaș marin, bun jucător de baseball, reușește să prindă cinci grenade la rând și să le arunce înapoi, dar a șasea îi explodează în mână. Navele de debarcare din urmă sunt apoi prinse în recif și devin ținte ușoare. Începe un du-te-vino haotic între plajă și recif cu amtracurile rămase. Chiar și acei pușcași care ajung cu greu pe plajă sunt țintuiți de tirul masiv. Radiourile pline de apă de mare nu funcționează, prin urmare, comunicațiile dintre plajă și navele din larg sunt inexistente.

Până la căderea nopții, circa 5 000 de oameni sunt pe mal, dar cu costul îngrozitor a 1 500 de victime, plus amtracurile arse. Cadavrele sunt presărate pe toată plaja, iar multe altele plutesc în apă. În timpul nopții, infanteriștii japonezi se strecoară înainte în câteva din amtracurile distruse și unii înoată spre cele din golf, pentru a le transforma în poziții de tragere în spatele pușcașilor marini de pe plajă. Mitratorii reușesc chiar să se urce la bordul unui cargobot japonez distrus și luptă de acolo.

Situația se repetă mai mult sau mai puțin în zorii zilei următoare, când întăririle încearcă să debarce. Dar, din fericire pentru pușcașii marini, un alt batalion care eliberase țărmul nord-vestic al insulei este întărit în scurt timp cu tancuri. Luptele disperate încep în sfârșit să dea roade, pușcașii eliberând buncăr după buncăr cu o combinație de încărcături explozive, motorină și aruncătoare de flăcări care îi reduce pe apărători la nimic mai mult decât niște schelete carbonizate. Unii sunt îngropați de vii în buncărele lor când buldozere blindate le blochează cu nisip fantele de tragere.

Lupta se încheie la sfârșitul celei de-a treia zile, cu un atac sinucigaș în masă bazat pe ideologia *gyokusai*, „decât dezonoare, mai bine moarte,” pentru a evita prizonieratul. Pușcașii marini își termină atacatorii cu o plăcere sălbatică.

Aproape 5 000 de soldați japonezi și constructori coreeni mor în cele trei zile. Dar costul cuceririi unei singure insule mici – mai mult de o mie de morți și 2 000 de răniți – îi șochează pe comandanții americani și opinia publică de acasă, îngroziți de fotografiile pușcașilor morți. Pierderile inspiră multe inovații pentru operațiunile următoare, cu introducerea echipelor de demolare subacvatică, a unor amtracuri mai bine blindate și o evaluare completă a comunicațiilor și informațiilor înainte de desfășurarea oricărei debarcări. Limitarea bombardamentelor și a tirului artileriei navale la obuze cu explozibili puternici este, de asemenea, reexaminată. Pentru buncăre ca acelea din Tarawa, este nevoie de muniție penetrantă.

În primăvara lui 1943, Roosevelt și Marshall își consolidaseră strategia pentru China. Preferând o ofensivă aeriană, ei continuă să respingă argumentele lui Stilwell conform cărora puterea terestră aliată ar trebui să fie consolidată în China pentru a-i înfrânge acolo pe japonezi. Cea mai mare prioritate a lor este dezvoltarea Forței a 14-a Aeriene a lui Chennault pe partea continentală a Chinei. Aceasta trebuie să își extindă misiunile la atacuri asupra transporturilor japoneze din Marea Chinei de Sud și la raiduri asupra bazelor de provizii japoneze pentru a sprijini Marina americană în Pacific. Dar planul lor are un defect. Succesele lui Chennault vor provoca în mod sigur o reacție din partea japonezilor și, fără forțe chineze suficient de puternice care să îi apere aerodromurile, campania Forței a 14-a Aeriene va eșua. Armatele din Yunnan ale lui Chiang Kai-shek trebuie să fie întărite în acest scop, dar ele primesc puține arme. Grosul primelor 4 700 de tone de provizii sunt alocate pentru Chennault, iar promisiunea lui Roosevelt că transporturile aeriene care trec peste „cocoșa” Himalayei vor livra apoi câte 10 000 de tone pe lună sunt exagerat de optimiste.

În mai, japonezii își lansează a patra ofensivă împotriva Changsha, în provincia Hunan, cu o debarcare amfibie pe malul lacului Tungting. Un alt atac dinspre Hupeh, aflat la sud, sugerează că este vorba de o operațiune de încercuire pentru a pune mâna pe o zonă importantă unde se cultivă orez. Avioane B-24 Liberator din Forța a 14-a Aeriană a lui Chennault atacă bazele cu provizii și trenurile cu întăriri ale japonezilor. Aeronavele Liberator și escortele lor doboară douăzeci de avioane japoneze, ridicând moralul trupelor naționaliste aflate la sol.

Deși pierderile naționaliștilor fuseseră mult mai mari decât cele ale japonezilor, forțele lui Chiang Kai-shek resping atacul de la Hupeh și îi forțează pe japonezi să se retragă. În provincia Shandong, la sud de Pekin, o divizie chineză naționalistă aflată mult în spatele liniilor japoneze se trezește atacată atât de japonezi, cât și de formațiunile comuniste chineze.

Guvernul naționalist din Chongqing rupsesse relațiile cu Franța guvernului de la Vichy, în timp ce guvernul-marionetă al lui Wang Ching-wei declară război Statelor

Unite și Marii Britanii. Regimul de la Vichy este, de asemenea, silit să îi cedeze acestuia posesiunile Franței în China. Marea comunitate de ruși „albi” din Shanghai, care cooperase îndeaproape cu japonezii, devenise din ce în ce mai deprimată de la victoria sovietică de la Stalingrad. Regimul detestat din Uniunea Sovietică pare mai puternic ca niciodată, iar războiul din Pacific și de pe Frontul de Est merge acum într-o direcție foarte diferită de cea în care își închipuiseră ei. Ideea unui Shanghai comunist devine acum o posibilitate evidentă. Japonezii lăsaseră forțele lui Mao Zedong din nord-est relativ liniștite, iar dacă Armata Roșie ar sosi după înfrângerea Germaniei, atunci comuniștii chinezi ar ajunge la putere.

Dansul diplomatic din umbră continuă. Tokio anunță că Birmania va primi independența ca membră în Sfera Coproșperității Marii Asii Orientale. Guvernul său marionetă declară, în consecință, război Marii Britanii și Statelor Unite. Și, într-o încercare suplimentară de a-și susține pretenția că poartă un război împotriva colonialismului, guvernul japonez înființează o Armată Națională Indiană, condusă de Subhas Chandra Bose și compusă din prizonieri de război indieni recrutați din lagărele japoneze.

Certurile lui Stilwell cu Chennault deveniseră și mai dure în acea primăvară. Disensiunile dintre ei începuseră să afecteze efortul de război, spre disperarea ofițerilor aliați. Brooke îl descrie pe Stilwell drept „un obsedat fără speranță și fără viziune”, iar pe Chennault ca pe „un aviator foarte îndrăzneț, cu creier limitat”. Stilwell își făcuse un dușman și din Chiang Kai-shek, dorind să trimită ajutor comuniștilor chinezi. Chiang este furios deoarece comuniștii lui Mao Zedong refuză să ia parte la acțiunile de luptă ale naționaliștilor. Stilwell susține că luptau mai din greu împotriva japonezilor, ceea ce îl supără și mai tare pe Chiang. Serviciul secret britanic însă este sigur că comuniștii făcuseră o înțelegere secretă cu japonezii, conform căreia ambele tabere își restricționează operațiunile una împotriva celeilalte. Mao își menajează forțele slab înarmate pentru războiul civil care trebuie să urmeze eventualei înfrângeri a Japoniei. Și, bineînțeles, Chiang face la fel.

În mai 1943, într-o încercare de a soluționa disputa dintre Stilwell și Chennault, ambii sunt convocați de Roosevelt exact înainte de Conferința *Trident* din Washington. Roosevelt confirmă prioritatea ofensivei aeriene a lui Chennault din China, dar îi permite lui Stilwell să își continue campania de recucerire a nordului Birmaniei. Președintele are tendința să evite disputele dintre comandanți, dând ambelor părți opțiuni asupra obiectivelor pe care le au de îndeplinit în același timp, așa cum este cazul și cu MacArthur și Marina americană, urmând strategia Axelor Gemene în Pacific.

În iulie, este propusă Operațiunea *Buccaneer* (Piratul – n.red.), o debarcare masivă pe coasta Birmaniei pentru alungarea japonezilor din Golful Bengal. Chiang Kai-shek sprijină planul, dar se îndoiește, pe bună dreptate, că Aliații sunt pregătiți să alocе forțe terestre masive în sud-estul continentului asiatic. Deloc surprinzător, îi displace

ideea ca el să furnizeze trupele pentru recucerirea Birmaniei, în timp ce americanii și britanicii acordă o importanță atât de mică forțelor sale din China. În orice caz, lipsa navelor de transport pune capăt brusc planurilor pentru *Buccaneer*.

Relațiile cu Chiang Kai-shek nu sunt ameliorate la mijlocul lui august când Conferința *Quadrant* de la Québec hotărăște să înființeze Comandamentul Asiei de Sud-Est, sau SEAC, cu viceamiralul Lord Louis Mountbatten drept comandant suprem al Forțelor Aliate. Brooke, care are o părere proastă despre competența lui Mountbatten, observă că va fi nevoie de un șef de stat-major foarte deștept care să facă munca în locul lui. Acesta va fi generalul-locotenent Sir Henry Pownall. Dar Mountbatten îl va avea ca adjunct pe «Joe Oțet» Stilwell, care îl detestă. Mountbatten, care este strălucitor și fermecător și își folosește bine legăturile cu regalitatea, are un mare talent în relațiile cu publicul, dar asta nu schimbă faptul că rămâne un căpitan de distrugător promovat cu mult deasupra competențelor sale.

Chiang Kai-shek este oripilat să afle că trupele sale vor servi prin urmare în Birmania sub comandă britanică. El vrea să ceară rechemarea din ce în ce mai arțăgosului Stilwell, dar își schimbă părerea în octombrie, recunoscând că fără el nu ar avea niciun angajament american pentru sprijinirea forțelor sale din China. În mod ironic, această schimbare este sprijinită de Mountbatten, care se teme că rechemarea lui Stilwell ar da apă la moară bănuielilor presei americane că britanicii încep să preia Asia de Sud-Est. Ofițerii americani deja glumesc că SEAC vine de la „Save England's Asian Colonies” (Salvați Coloniile Engleze din Asia). Stalin ar fi râs dacă ar fi știut toate detaliile rivalităților și antipatiilor personale care dau peste cap strategia aliată.

Brooke fusese și mai îngrozit înaintea Conferinței *Quadrant* de sugestia lui Churchill că Orde Wingate, recent avansat general de brigadă, ar trebui să fie făcut comandant de armată. În aprilie, lui Churchill nu îi plăcuseră planurile britanice pentru Birmania, spunând că „ai putea la fel de bine să mănânci un porc spinos țep cu țep”. Și totuși, acum, în mod tipic pentru el, devenise extaziat la ideea operațiunilor unei armate neregulate în spatele liniilor japoneze.

Wingate, creștin fundamentalist și vizionar ascetic, pe care generalul Slim îl compară cu Petru Eremitul, nu este un șarlatan. Este aproape cu siguranță maniaco-depresiv și încercase să se sinucidă tăindu-și gâtul. Nu era ușor de lucrat cu el. Își conducea oamenii cu duritate; de fapt, era nemilos chiar și față de răniți, dar era la fel de dur cu sine însuși. Bărbos și neîngrijit, purtând o caschetă care părea prea mare pentru el, nu se conforma imaginii unui ofițer superior din Artileria Regală. Se plimba dezbrăcat, ronțăia cepe crude, își strecura ceaiul cu șosetele, iar uneori purta un ceas deșteptător agățat la încheietura mâinii. Își câștigase o reputație de maestru al războiului neconvențional după ce organizase „echipe speciale de noapte” evreiești în

Palestina pentru a para atacurile arabe și după ce comandase Forța Gideon în Etiopia. Churchill primise mereu bine ideile neconvenționale și se părea că Wingate ar putea furniza o soluție în impasul din nordul Birmaniei.

În India, în 1942, Wingate îi sugerase lui Wavell că niște coloane sprijinite de provizii parașutate, hoinărind prin ariergarda japoneză, ar fi foarte utile pentru atacarea liniilor de aprovizionare și comunicare inamice. În februarie 1943, i se dă prima șansă să își demonstreze teoriile. Cu Brigada 77 împărțită în două grupuri, care sunt subdivizate în coloane, forțele lui Wingate trec râul Chindwin. Fiecare detașament are un grup de recunoaștere din infanteriștii birmanezi și duce rații, muniție, mitraliere și mortiere pe catări.

Până în a treia săptămână a lui martie, cele mai multe din coloanele de chindiți¹ ale lui Wingate sunt dincolo de Irrawaddy, dar contactele radio sunt din ce în ce mai dificile, iar parașutările de provizii devin greu de organizat deoarece două divizii japoneze de urmărire silesc coloanele să rămână în mișcare. În criză de mâncare, încep să taie și să mănânce catării, ceea ce înseamnă că cea mai mare parte a echipamentului greu trebuie să fie abandonat. Coloanele lui Wingate se retrag în scurt timp, nereușind să taie drumul Mandalay-Lashio și pierzând în acțiune aproape o treime din cei 3 000 de oameni cu care porniseră. Disciplina este impusă nemilos, cu câteva biciuiri și chiar unele execuții. Un număr mare de răniți și bolnavi sunt lăsați în urmă. Dintre cei care se întorc, epuizați, doborâți de febră și pe jumătate morți de foame, 600 sunt declarați inapți pentru misiuni pe timp de mai multe luni.

Poate că această incursiune îndelungată nu are succes, dar, datorită declarațiilor foarte optimiste, dă un impuls moralului Armatei a 14-a a lui Slim și opiniei publice de acasă. Sunt învățate lecții importante, mai ales nevoia de a defrișa terenuri pentru zone de parașutare potrivite și chiar piste de aterizare în junglă. Și odată ce Aliații ar putea furniza infrastructură de transport suficientă și sprijin cu avioane de vânătoare, asemenea operațiuni au mai mari șanse să dea rezultate. Dar această pătrundere în profunzime are un efect mai important. Îi provoacă pe japonezi să pregătească o ofensivă majoră pentru primăvara lui 1944, care va duce la bătăliile decisive din Campania din Birmania.

¹ Forță specială operativă britanică având rolul de a desfășura operațiunile de gherilă în spatele liniilor japoneze (n.red.).

Bătălia de la Kursk

APRILIE-AUGUST 1943

Rareori se întâmplă ca o ofensivă majoră să fie atât de limpede pentru inamic așa cum a fost Operațiunea *Citadela* a germanilor pentru încercuirea poziției sovietice în jurul Kursk-ului. Comandanții lui Stalin estimează că germanii își pot permite un singur atac masiv, iar intrândul de la Kursk este în mod clar sectorul cel mai vulnerabil al liniei lor. Jukov și Vasilevski reușesc să îl convingă pe liderul lor nerăbdător că cea mai bună strategie este să se pregătească pentru acest atac în clește, să își apere poziția în timpul defensivei și apoi să treacă la ofensivă la rândul lor.

Acumularea germană de forțe din aprilie 1943 este observată cu grijă de zborurile de recunoaștere, de detașamentele de partizani din spatele liniilor și de agenții sovietici. Britanicii trimit un avertisment bazat pe o interceptare decriptată, dar bine mascat pentru a-i ascunde sursa. Spionul sovietic John Cairncross furnizează mult mai multe detalii. Cu toate acestea, la Moscova, nesiguranța este creată de amânările repetate ale germanilor. Mareșalul von Manstein dorește lansarea operațiunii la începutul lui mai, după ce ploile de primăvară se opresc, dar Hitler este neobișnuit de reticent, iar amânările se succed una după alta.

Führerul pune în joc, practic, toate rezervele pentru această mișcare riscantă menită să scurteze frontul și să le redea germanilor inițiativa, în scopul liniștirii aliaților descurajați de înfrângerea de la Stalingrad și de retragerea din Caucaz. „Victoria la Kursk va fi o lumină călăuzitoare pentru întreaga lume”, proclamă Hitler în ordinul său din 15 aprilie. Dar în timpul victoriei Aliaților din Tunisia, el începe să privească neliniștit harta Siciliei și Italiei. „Când mă gândesc la atacul acesta”, îi spune lui Guderian, „mi se întoarce stomacul pe dos.”

Mulți ofițeri superiori au propriile îndoieli cu privire la ofensivă. Pentru a-și compensa inferioritatea numerică, Armata Germană se bizuise întotdeauna pe cea mai mare calitate a sa: purtarea unui *Bewegungskrieg* sau război de mișcare. Dar Ofensiva de la Kursk are șanse să se transforme într-un război de uzură. La fel ca la un joc de șah unde deja sunt pierdute câteva piese, riscurile cresc în momentul în care se pierde inițiativa și

se încearcă din nou un atac. Regina armatei germane, forțele blindate, este pe punctul de a fi aruncată într-o luptă care ar fi mai periculoasă pentru Wehrmacht decât pentru Armata Roșie, care acum se bucură de superioritate în efective și în armament.

Ofițerii de Stat-Major ai OKW încep să dea glas îndoielilor cu privire la ideea care a stat la baza Operațiunii *Citadela*, dar, în mod pervers, aceasta îl face acum pe Hitler mai hotărât să continue. Planificarea operațiunii primește un impuls.

Hitler nu se simte în stare să cedeze. Respinge raporturile recunoașterii aeriene cu privire la puterea apărării sovietice, susținând că sunt exagerate. Și totuși, în ciuda dorinței lui Manstein de a da cât mai repede un atac, *Citadela* este amânată de mai multe ori, pentru a permite unui număr mai mare de tancuri, cum ar fi noile Mark V Panther, să fie trimise pe front după întârzierile provocate de bombardamentele RAF. Marea ofensivă nu începe până la urmă decât pe 5 iulie.

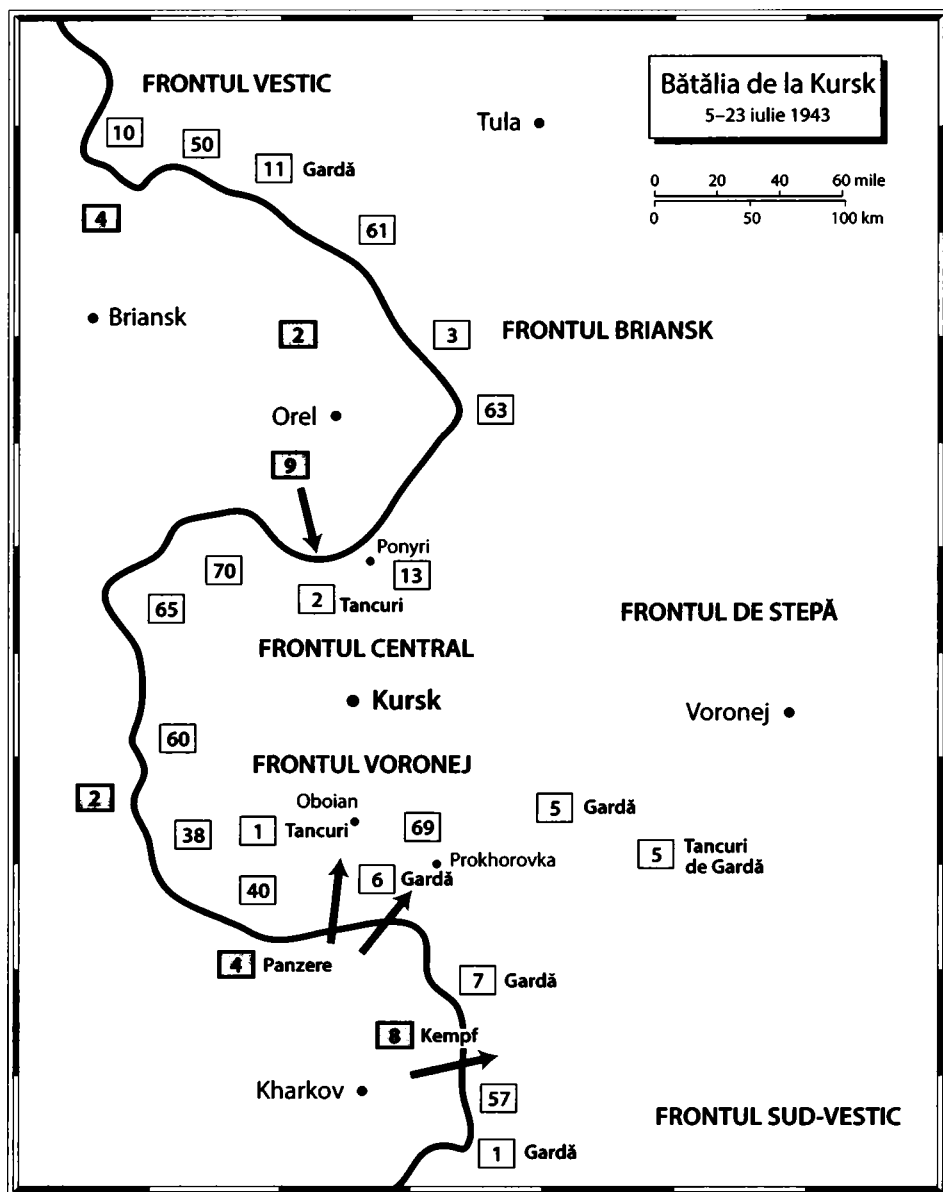
Tempul crucial de respiro acordat Armatei Roșii nu este pierdut. Formațiunile sale și circa 300 000 de civili mobilizați sunt puși la muncă pentru construirea a opt linii de apărare, cu șanțuri antitanc adânci, buncăre subterane, câmpuri de mine, garduri de sârmă ghimpată și peste 9 000 de kilometri de tranșee. Într-un adevărat stil sovietic, fiecărui soldat i se trasează norma de săpat de cinci metri de tranșee în fiecare noapte, din moment ce ziua este mult prea periculos. În unele locuri, apărarea se întinde în spate pe aproape 300 de kilometri. Toți civilii neimplicați în săpături și care locuiau pe o rază de 25 kilometri în raport cu frontul sunt evacuați. Patrula de recunoaștere sunt trimise noaptea ca să prindă germani pentru interogatorii. Aceste trupe de răpire sunt compuse din oameni aleși pentru înălțimea și forța lor, pentru a copleși santinelele sau purtătorii de rații. „Fiecărui grup de recunoaștere i se dau câțiva geniști care să îl ducă printre minele noastre și care să îi creeze un coridor în câmpul de mine german.“

Și mai important, o rezervă strategică mare, cunoscută drept Frontul Stepei și comandată de generalul-colonel I.S. Konev, este strânsă în spatele intrândului. Include Armata a 5-a Tancuri de Gardă, cinci armate de infanterie, alte trei corpuri de tancuri sau mecanizate și trei corpuri de cavalerie. În total, Frontul Stepei reunește aproape 575 000 de oameni. Aceștia sunt sprijiniți de Armata a 5-a de Aviație. Mișcarea și pozițiile acestor formațiuni sunt cât se poate de bine ascunse, pentru a-i induce în eroare pe germani cu privire la pregătirile Armatei Roșii pentru un contraatac puternic. Măsurile suplimentare de disimulare includ concentrarea forțelor în sud și construirea unui aerodrom fals, care să indice pregătiri pentru o ofensivă acolo.

În mod normal, o forță de atac cere o superioritate de până la 3 la 1 față de tabăra opusă, dar în iulie 1943 proporția este inversată. Grupurile de armată sovietice implicate – Frontul Central al lui Rokossovski, Frontul Voronej al lui Vatutin, Frontul Sud-Vestic al lui Malinovski și Frontul Stepei al lui Konev – însumează mai mult de

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

1 900 000 de oameni. Forța germană pentru Operațiunea *Citadela* nu depășește 780 000. Este un risc imens.



Germanii își pun încrederea în panzere, folosind companii de tancuri Tiger ca vârfuri de lance pentru a face o breșă în liniile de apărare sovietice. Corpul II SS Panzere, care pusese din nou mâna pe Harkov și apoi pe Belgorod în martie, se reface. Adusă

la forța inițială în principal cu personalul de la sol al Luftwaffe, Divizia 1 SS Panzere *Leibstandarte Adolf Hitler* îi supune pe cei nou sosiți unui program intensiv de instrucție. Sublocotenentul SS Michael Wittmann, care va deveni cel mai mare as al panzerelor din război, preia în acest moment comanda primului său pluton de tancuri Tiger. Dar, în ciuda superiorității necontestate a tancurilor Tiger, diviziile mecanizate ale Waffen-SS sunt extrem de conștiente de inferioritatea echipamentului lor. Divizia SS *Das Reich* chiar trebuie să își reechipeze una din companii cu T-34 capturate.

Informațiile provenind din comunicațiile decriptate transmise de Cairncross Departamentului Sovietic de Informații Externe prin ofițerul său de legătură de la Londra identificaseră și aerodromurile Luftwaffe din zonă. Circa 2 000 de avioane erau concentrate acolo, adică majoritatea celor rămase pe Frontul de Est după ce atât de multe escadrile fuseseră trimise înapoi, să apere Germania împotriva forțelor aeriene aliate. Regimintele de aviație ale Armatei Roșii sunt astfel în stare să lanseze la începutul lui mai atacuri preventive, distrugând, după câte se pare, mai mult de 500 de avioane la sol. Luftwaffe suferă și din cauza lipsei combustibilului pentru aviație, care îi limitează posibilitatea de a sprijini trupele de atac.

Problemele cu aprovizionarea ale germanilor crescuseră din cauza campaniilor feroce ale partizanilor, duse mult în spatele liniilor Wehrmachtului. Unele zone, cum sunt pădurile de la sudul Leningradului și părți mari din Belarus, sunt controlate aproape complet de forțele partizanilor, dirijate acum de la Moscova. Raidurile germane îndreptate împotriva partizanilor devin tot mai violente. Generalul de brigadă SS Oskar Dirlewanger și grupul său recrutat dintre criminalii eliberați extermină și incendiază sate întregi. Pentru Ofensiva Kursk germană, grupurile sovietice de partizani sunt puse în așteptare pentru a ataca liniile de cale ferată în scopul încetinirii aprovizionării.

Amânările continue ale ofensivei germane îi încurajează pe comandanții nerăbdători, așa cum este generalul-colonel Vatutin, să susțină că nu ar avea de ce să mai aștepte. Armata Roșie ar trebui să își lanseze în schimb propriul atac. Jukov și Vasilevski sunt nevoiți să îl calmeze din nou pe Stalin și să îl convingă că trebuie să fie răbdători. Vor distruge mult mai mulți germani în apărare decât în atac, ei urmând să sufere mai puține pierderi. Stalin nu este în cea mai bună dispoziție după ce auzise de la Churchill la începutul lui iunie că invazia aliată în nordul Franței fusese acum amânată până în luna mai a următorului an.

Stalin mai este nemulțumit și de scandalul internațional stârnit de uciderea în masă a prizonierilor de război polonezi în pădurea Katyń și în alte părți. Spre sfârșitul lui aprilie, auzind de mormântul comun, germanii convoacă o comisie internațională de doctori din națiunile aliate lor și din țările ocupate pentru a examina dovezile. Guvernul polonez în exil aflat la Londra cere ca Crucea Roșie Internațională să întreprindă o investigație completă. Supărat, Stalin insistă că victimele fuseseră ucise de

germani și că oricine se îndoia de acest lucru era „ajutorul și complicele lui Hitler“. La 26 aprilie, Moscova rupe relațiile diplomatice cu guvernul polonez de la Londra. Moartea generalului Sikorski la 4 iulie fusese rezultatul unui accident tragic, atunci când încărcătura aflată pe Liberatorul în care se afla îmbarcat alunecase spre fundul avionului la decolare. După veștile despre Katyń și cererile lui Sikorski de a se realiza o anchetă completă, polonezii suspectează bineînțeles un sabotaj.

La 15 mai, aparent într-o încercare de a da asigurări Marii Britanii și mai ales Statelor Unite, care oferiseră asistență vitală prin Legea pentru împrumut și închiriere, Stalin anunță că desființase Cominternul. Dar acest gest intenționează și să distragă atenția de la scandalul privitor la crimele de la Katyń. De fapt, Cominternul, condus de Gheorghi Dimitrov, Dmitri Manuilski și Palmiro Togliatti, continuă, pur și simplu, să opereze din cadrul Secției Internaționale a Comitetului Central.

În după-amiaza de 4 iulie, o zi fierbinte și umedă cu averse ocazionale, unitățile germane de infanterie mecanizată din *Grossdeutschland* și din Divizia 11 Panzere își încep, în sfârșit, atacurile de tatonare împotriva pozițiilor avansate sovietice în sectorul de sud Belgorod. În acea noapte, companiile de geniu germane din Armata a 9-a a lui Model încep să taie cabluri și să îndepărteze mine în sectorul nordic. Un soldat german este prins și interogat. Informațiile sunt transmise generalului Rokossovski, comandantul Frontului Central: ora stabilită trebuia să fie 3.00. Acesta dă ordin rapid pentru un bombardament masiv de hărțuire cu tunuri, mortiere grele și aruncătoare de rachete Katiusa împotriva Armatei a 9-a a lui Model. Jukov îl sună pe Stalin pentru a-i spune că lupta în sfârșit începuse.

Forțele lui Vatutin din partea sudică a intrândului sovietic, care de asemenea interogaseră un prizonier german, își încep la scurt timp tirul preventiv împotriva Armatei a 4-a Panzere a lui Hoth. Atât Armata a 9-a cât și Armata a 4-a Panzere se simt obligate să își întârzie atacul cu până la două ore. Se întreabă chiar dacă sovieticii nu sunt pe punctul de a-și lansa propria ofensivă. Deși germanii suferă relativ puține pierderi în urma acestor bombardamente, sunt siguri acum că Armata Roșie este pregătită și îi așteaptă pe direcțiile lor de înaintare. În combinație cu o furtună puternică, nu este deloc un început încurajator.

În zori, aviația Armatei Roșii lansează raiduri preventive împotriva aerodromurilor germane, dar acestea sunt, practic, lipsite de avioane. Luftwaffe decolase mai devreme, iar în curând începe o luptă aeriană acerbă, în avantajul piloților germani. Cu comanda „Panzere, înainte, marș!“, vârfurile de lance blindate pornesc înainte la ora 5.00. În sectorul sudic, „penele“ lui Hoth constau în tancuri Tiger și tunuri uriașe de atac care constituiau avangarda, cu tancuri Panther și Panzer IV pe flancuri și infanteria la urmă. Tancurile Panther, care fuseseră trimise urgent înainte de pe liniile de producție din Germania, se dovedesc în curând nefabile mecanic, multe din ele luând foc de la sine.

Și chiar dacă mai puțin de 200 de tancuri Tiger fuseseră alocate Operațiunii *Citadela* din totalul de 2 700, acestea tot reprezintă un formidabil potențial de atac.

Se pare că moralul germanilor era ridicat. „Cred că de data aceasta rușii vor fi bătuți foarte rău“, scrie un cadet dintr-un batalion antiaerian. Iar un subofițer din Divizia 19 Panzere crede că exploziile și avioanele sovietice de vânătoare doborâte ar constitui „o imagine minunată pentru jurnalele de știri, doar că probabil nimeni nu ar fi dispus să o creadă“. Ofițerii menținuseră ridicat moralul oamenilor și cu alt gând încurajator. Stalin devenea din ce în ce mai supărat pe Anglia pentru lipsa unui al doilea front. „Dacă nu se întâmplă așa ceva repede“, scrie un soldat din Divizia 36 Infanterie, „atunci el ne va face o ofertă de pace.“

Hoth atacă sectorul sudic cu trei coloane. Pe stânga Diviziile 3 și 11 Panzere flanchează Divizia Infanterie Mecanizată *Grossdeutschland*. În mijloc, sunt desfășurate Corpul II SS Panzere al generalului-locotenent Paul Hausser, cu Diviziile Infanterie Mecanizată *Leibstandarte Adolf Hitler*, *Das Reich* și *Totenkopf*. Iar pe dreapta, Diviziile 6, 19 și 7 Panzere deschid drumul Corpului III Panzere. În spatele lor, Detașamentul Kempf al armatei atacă la sud de Belgorod, încercând să traverseze partea nordică a râului Doneț. La nord, asaltul central al lui Model spre Poniri constă în două corpuri de panzere, fiecare precedat de un batalion de tancuri Tiger și de greoaiele tunuri autopropulsate Elefant, cunoscute și sub numele de Ferdinand.

Terenul de rulare deschis din față, cu câteva pădurici și câtune țărănești, poate să fi părut ideal pentru tancuri, dar echipajele de pe panzere își dau seama că le este greu să depisteze sutele de tunuri antitanc ascunse. Acestea sunt atașate la diviziile Armatei Roșii care aveau ordin să se sacrifice absorbind șocul vârfurilor de lance blindate germane într-o luptă de uzură. Obuze de artilerie grea fuseseră îngropate în fața multora din pozițiile lor pentru a fi detonate de la distanță.

Deasupra, cu sirenele urlând, avioane Stuka greoaie, cu aripile lor în V, coboară în picaj deasupra pozițiilor sovietice și tancurilor T-34 îngropate. Asul aviației de vânătoare Hans Rudel, de pe un avion Stuka, face experimente cu propria invenție, „tunul zburător“, cu două tunuri ușoare, de 37 mm, fixate sub aripi. Alte T-34, camuflate neconvingător în câpițe de fân, sunt în curând luate în vizor. Membrii echipajelor care supraviețuiau impactului cu obuzele antitanc trebuiau să își croiască drum afară prin fânul aprins. Soldații germani sunt încântați de efect. „Luftwaffe a noastră este cu adevărat fantastică“, scrie acasă un subofițer din Divizia 167 Infanterie. „Imediat ce inamicul a fost lovit, panzerele pot înainta cu toată viteza.“

Tunurile antitanc sovietice sunt însă mai bine ascunse. Echipajele experimentate amână deschiderea focului până când un panzer se află la doar douăzeci de metri distanță. În sectorul de nord, la vest de Poniri, unde tancurile Tiger reușesc să pătrundă, Vasili Grossman aude obuzele antitanc de 45 mm cum „le loveau, dar săreau de pe ele

ca boabele de mazăre. Au existat cazuri când artileriștii au înnebunit după ce au văzut una ca asta”, adaugă el. Află că lucrurile nu stăteau mai bine nici în sectorul sudic. „Un tunar a tras de la distanță mică spre un Tiger cu un tun de 45 mm. Proiectilul a ricoșat din acesta. Tunarul și-a pierdut mințile și s-a aruncat el însuși asupra tancului.”

Deși cele mai multe proiectile ale tunurilor antitanc ricoșează din blindajul greu frontal al tancurilor Tiger, șenilele lor sunt vulnerabile la mine. Cu o bravură sinucigașă, geniștii sovietici aleargă spre ele cu mine antitanc pentru a li le pune în cale. Soldații Armatei Roșii se cățarau afară din tranșee pentru a arunca grenade, cocktailuri Molotov și alte dispozitive explozive.

Temându-se de o breșă la vest de Ponîri, Rokossovski trimite tunuri antitanc, artilerie și brigăzi de mortiere. De asemenea, convoacă și avioanele de vânătoare din Armata a 16-a Aviație pentru a se lupta cu bombardierele germane și cu Messerschmitturile, dar sunt învinse rapid. Comandanții germani sunt șocați să afle că nu reușiseră deloc să surprindă și că soldații sovietici nu fug din mijlocul atacului blindatelor. În ciuda pierderilor grele, vârfurile de lance germane își croiesc drum cu forța în adâncime până la aproape zece kilometri pe un front de cincisprezece kilometri. Rokossovski se pregătește de contraatac a doua zi dimineața, dar haosul vastului câmp de bătălie face coordonarea dificilă.

Bătălia aeriană de deasupra este la fel de nemiloasă, cu Flota a 6-a Aeriană germană și Armata a 16-a Aviație sovietică implicând, practic, orice avion disponibil. Avioane Focke-Wulf, Stuka și Messerschmitt se iau la harță cu avioane Șturmovik, Yak și Lavocikin. În unele situații, disperați, piloții sovietici se izbesc, pur și simplu, de avioanele germane.

Bătălia aeriană de deasupra Armatei a 4-a Panzere a lui Hoth din sudul intrândului este și mai aprigă. Flota a 4-a Aeriană Luftwaffe, după ce tocmai scăpase de loviturile preventive ale aviației sovietice, face multe victime în rândurile atacatorilor săi. Campania de la Kursk a fost mult timp ilustrată, câteodată cu cifre exagerate, drept cea mai mare bătălie de tancuri din istorie, dar aceste înclăștări aeriene sunt printre cele mai intense din întreg Al Doilea Război Mondial.

În sud, înaintarea Diviziei *Grossdeutschland* se împotmolește într-un câmp de mine făcut periculos de noroi de furtuna din noaptea precedentă. Batalioanele de geniști trimise în ajutorul tancurilor ajung să se expună unui tir coplesitor și doar o înaintare disperată a infanteriei mecanizate reușește să respingă efectivele de apărare sovietice care păzeau câmpul minat. Tot este nevoie de multe ore pentru a scoate tancurile și a crea culoare prin zona periculoasă. Pentru a știrbi și mai mult moralul germanilor, o brigadă din noile tancuri Panther adusă ca sprijin începe, la rândul ei, să sufere defecțiuni mecanice. Problema nu se limitează doar la Panther. „Divizia mea se duce de răpă”, scrie un subofițer din Divizia 4 Panzere. „Defecțiuni numeroase ale

autoșenilatelor, la Panzere la fel și nici Tiger-urile nu stau mai bine.“ Dar înaintarea este reluată.

Reșat Zevadinovici Sadredinov, un tătar, face parte dintr-o baterie antiaeriană cu toate cele patru tunuri scoase din luptă de Stuka. Secara înaltă din jurul său arde. Echipajele tunurilor se ascund în buncăre de pământ, în timp ce tancurile germane trec pe lângă ele. Când soldații Armatei Roșii ies în sfârșit, își dau seama că se află acum mult în spatele frontului. Sadredinov și camarazii săi dezbracă de uniforme niște germani morți și și le pun peste ale lor. Santinelele îi iau la întrebări când se apropie de linia frontului sovietic. Odată ce soldații Armatei Roșii își dau seama că sunt ruși în uniforme germane, strigă: „Nenorociților, sunteți oamenii lui Vlasov“. Sunt bătuți rău. Sadredinov și camarazii săi pot, în sfârșit, să își dovedească identitatea atunci când li se permite să ia legătura cu șeful statului-major al diviziei lor.

„Luftwaffe ne bombarda“, povestește Nikifor Dmitrievici Cevola, comandantul Brigăzii 27 Antitanc aduse să lupte contra *Grossdeutschland*. „Eram acolo, în mijlocul focului și fumului, dar oamenii mei înnebuniseră. Continuau să tragă, nefiind atenți la toate acestea.“ Avioanele de vânătoare Messerschmitt, sau „Messer“, cum le numesc soldații Armatei Roșii, atacă razant tranșeele de la un capăt la celălalt. Chiar și după ce sunt răniți de câteva ori, oamenii rareori merg la punctele de prim ajutor. „Sub tunete neconținute, pământul se zgâlțâia, era foc peste tot. Strigam. Cât despre comunicațiile radio, germanii au încercat să ne păcălească. Zbierau la radio: «Sunt Nekrasov, sunt Nekrasov.» (Colonelul I.M. Nekrasov comanda Divizia 52 Infanterie de Gardă din sectorul alăturat.) I-am strigat înapoi: «Pe naiba! Nu ești. Dispari!» Ne-au bruiaut vocile cu urlete.“

„Aceasta era o bătălie față în față“, spune un ochitor de pe tun pe nume Trofim Karpovici Teplenko. „Era ca un duel, tun antitanc împotriva tancului. Sergentului Smirnov i-au fost smulse capul și picioarele. Am adus înapoi capul și picioarele și le-am pus pe toate într-un mic șant, apoi le-am acoperit.“ Praful de la pământul negru și fumul de la praful de cordită înnegresc mâncarea, în cazul în care rațiile mai sosesc. Și în timpul pauzelor neobișnuite din luptă, oamenii nu reușesc să adoarmă din cauza liniștii. „Cu cât e mai liniște, cu atât e mai mare tensiunea“, explică locotenent-colonelul Cevola.

Cu doisprezece kilometri mai la est, Corpul II Panzere, sprijinit de o brigadă de lansatoare de rachete Nebelwerfer, zdrobește Divizia 52 Infanterie de Gardă. În spatele tancurilor din față, echipe cu aruncătoare de flăcări se mișcă înainte pentru a curăța buncărele și tranșeele. Sarcina lor este aproape sinucigașă, din moment ce atrag imediat focul inamic. Dar dacă au succes, revărsările lor de flăcări lasă în urmă un miros greu de carne arsă și motorină.

Leibstandarte de pe stânga avansează cel mai mult spre Prohorovka, cu *Das Reich* și *Totenkopf* înaintând spre nord-est pe flancul drept. Dar chiar și *Leibstandarte* este oprită în acea seară de o altă brigadă antitanc, trimisă pentru a opune rezistență. Cu

treizeci de kilometri mai spre sud-est, după ce traversase râul Doneț la sud-est de Belgorod, Detașamentul Kempf reușește să dobândească doar succese minore. Este limpede că obiectivul său de a avansa pentru a proteja flancul drept al lui Hoth este dificil de atins.

Echipajele germane de pe panzere, mai ales încărcătorii, suferă deseori de epuizare din cauza căldurii acelei zile fierbinți. Tancurile Tiger fuseseră adaptate să primească 120 de obuze de 88 mm în loc de 90. Țintele sunt atât de numeroase, că încărcătorii, lucrând repede în spațiul restrâns și încins al turelei, pică de oboseală. În unele situații, tancurile lor trebuie să fie reînarmate de două sau trei ori în timpul zilei, iar stocarea obuzelor în interior este la fel de obositoare, chiar și cu ajutor. Un corespondent de război german, care fusese atașat pe lângă o companie de tancuri Tiger, este adus aproape în pragul nebuniei din cauza părăiturilor și țiuturilor din căști, de țăcănitul constant al mitralierelor și de bubuiturile grele ale tunului principal.

După ce se bazase în timpul primei zile de luptă în principal pe unitățile antitanc, Vatutin începe să aducă Armata 1 Tancuri a generalului Katukov și două corpuri de tancuri de gardă pentru a întări a doua linie defensivă majoră. Deși decizia sa de a folosi rezervele blindate pentru apărare și nu pentru un contraatac mare este criticată mai târziu, Vatutin are cu siguranță dreptate. Un atac masiv în câmp deschis le-ar fi expus tancurilor Tiger, ale căror tunuri de 88 mm puteau să distrugă niște T-34 sovietice și de la doi kilometri depărtare, cu mult înainte ca acestea să poată fi la distanța potrivită pentru a ataca panzerele. Unul dintre echipajele Tiger reușește să anihileze douăzeci și două de tancuri sovietice în mai puțin de o oră, o realizare care îi aduce imediat o Cruce de Cavaler comandantului său.

În timpul zilei de 6 iulie, în timp ce Divizia *Grossdeutschland* este întârziată de terenul mlăștinos și de rezistența înverșunată de pe stânga, *Leibstandarte* înaintază spre nord cu *Das Reich*, spărgând a doua linie de apărare. Dar flancurile lor sunt expuse, iar presiunea sovietică pe partea vestică le forțează să se îndepărteze de axa de atac spre nord. Astfel, sunt împinse către nord-est, spre intersecția de cale ferată de la Prohorovka.

În acest timp, în sectorul de nord, unitățile Armatei a 9-a a lui Model suferă pierderi grele. Infanteria lui, inclusiv cea mecanizată, nu reușește să țină pasul cu avangarda de blindate. Infanteriștii sovietici, care stau ascunși, prind în ambuscadă autotunurile grele Elefant, în timp ce geniștii continuă să le pună mine în cale. Spre consternarea germanilor, nici măcar acești monștri nu produc *Panzerschreck*, sau groaza de tancuri, în rândurile sovieticilor.

În bătălia de tancuri din jurul stației Poniri de la 7 iulie, „totul era în flăcări, atât vehiculele, cât și oamenii“. Aproape toate casele și satele pe o rază de câțiva kilometri fuseseră distruse. Soldații Armatei Roșii sunt îngroziți de membrii arși rău ai

echipajelor de tancuri transportați pe lângă ei. „Un locotenent, rănit la picior și cu un braț smuls, comanda bateria atacată de tancuri. După ce atacul inamic fusese oprit, se împușcase, deoarece nu dorea să trăiască infirm.” Mutilarea este cea mai mare teamă a soldaților Armatei Roșii. Acest lucru nu este surprinzător având în vedere felul în care erau tratați camarazii lor handicapați. Veteranilor cu membre lipsă li se spunea cu cruzime „samovare”.

Model își dă seama că și dacă forțele sale ar fi reușit să avanseze mai mult de doisprezece kilometri într-un sector la vest de Poniri, liniile de apărare sovietice se dovedeau mult mai adânci decât și-ar fi imaginat. Rokossovski este și el îngrijorat. Contraatacul său cu tancuri, plănuit pentru zorii zilei, nu reușise să se concretizeze. Tot ce poate face este să le ordone să ocupe poziții îngropate pentru a întări linia. Cu atât mai bine, deoarece Model hotărâse să își arunce în luptă rezerva principală, într-o încercare disperată de a face o breșă.

Luptele intense care continuă în nord până în noaptea de 8 iulie istovesc vârfurile de lance blindate ale lui Model. În ciuda pierderilor grele provocate apărătorilor, superioritatea numerică a Armatei Roșii la capitolul tancuri și tunuri antitanc este copleșitoare. Avioanele de atac la sol Șturmovik încep și ele să provoace daune mari în rândurile panzerelor și tunurilor de asalt germane. Armata a 9-a a lui Model pierde în jur de 20 000 de oameni și 200 de tancuri. Odată ce devine clar că atacul inamic se oprește, Rokossovski și generalul Popov din Frontul Briansk încep să își pregătească un contraatac împotriva intrândului Orel, programat pentru 10 iulie. Va fi numit Operațiunea *Kutuzov*, după marele comandant rus din 1812.

Pe partea sudică a intrândului Kursk, armatele lui Vatutin sunt în pericol. STAVKA se așteptase la un efort major german pe flancul nordic, când de fapt acesta venise în sud, cu Armata a 4-a Panzere a lui Hoth. Breșa germană spre Prohorovka, dirijată de Corpul II SS Panzere, pare că se va impune, chiar și împotriva Armatei 1 Tancuri de Gardă a lui Katukov, care fusese retrasă în apărare. În seara de 6 iulie, sprijinit de generalul Vasilevski, reprezentantul STAVKA, Vatutin, cere Moscovei să îi trimită urgent întăriri.

Situația este considerată atât de gravă, încât Frontul Stepei al lui Konev primește ordin să se pregătească de înaintare, iar Armata a 5-a Tancuri de Gardă a generalului-locotenent Pavel Rotmistrov este destinată să îl sprijine imediat pe Vatutin. La ordinul personal al lui Stalin, Armata a 2-a Aviație va oferi acoperire pe distanța de 300 kilometri a marșului la lumina zilei, deoarece praful ridicat de coloanele de tancuri va atrage imediat Luftwaffe.

Armata a 5-a Tancuri de Gardă se pune în mișcare în primele ore ale zilei de 7 iulie, înaintarea coloanelor sale întinzându-se pe circa treizeci de kilometri prin stepă. „Până la prânz”, scrie Rotmistrov, „praful s-a ridicat în nori groși, așezându-se în strat solid

pe tufişurile de pe marginea drumului, pe lanurile de grâne, pe tancuri şi camioane. Discul roşu închis al soarelui era abia vizibil. Tancurile, autotunurile, tractoarele de artilerie, transportoarele blindate pentru trupe şi camioanele avansau într-un flux ne-sfârşit. Feţele soldaţilor erau negre de praf şi de fum de eşapament. Era insuportabil de cald. Soldaţii erau chinuiţi de sete, iar cămăşile, ude de sudoare, li se lipeau de corp.“

Bătălia oribilă de-a lungul flancului sudic al intrândului Kursk continuă pe 7 iulie cu o apărare înverşunată, caracterizată prin sacrificiu de sine, dusă de divizii sovietice de infanterie, brigăzi de tancuri şi unităţi antitanc ale Armatei a 6-a Gardă şi 1 Tancuri de Gardă. Forţele lui Hoth observă că, de îndată ce distrug o divizie, o alta apare imediat din spate pentru a le bloca drumul. Nimeni nu are timp să îngroape cadavrele, care se umplu de muşte. Oamenii din ambele tabere sunt înnebuniţi de spaimă, stres şi de zgomotul înfrorător al luptei. Un soldat german începe să danseze cancan până este tras jos de camarazi. La un moment dat se pare că Divizia *Grossdeutschland* este pe cale să realizeze o breşă majoră spre Oboian, dar apoi dă peste o brigadă din Corpul 6 de Tancuri, care fusese mutată acolo în timp util. Diviziile SS *Leibstandarte* şi *Das Reich* reuşiseră să înainteze spre Prohorovka pe flancul estic al Armatei a 6-a Gardă, dar trebuiseră să lupte încontinuu împotriva contraatacurilor de pe propriile flancuri expuse.

Piloţii Luftwaffe sunt responsabili de prăbuşirea unui număr mare de avioane sovietice. Asul aviaţiei Erich Hartmann doboară şapte în acea zi, devenind mai târziu aviatorul cu cel mai mare scor din întregul război, cu 352 de victorii. Aviatorii Armatei Roşii au şi ei succes. Distrug în sectorul sudic în jur de o sută de avioane de vânătoare şi bombardiere. Luftwaffe, având ca prioritate sprijinirea trupelor de la sol, nu este în stare să atace cât de multe avioane inamice ar fi dorit, iar criza acută de combustibil duce la o raţionalizare forţată a numărului de decolări. Pentru prima oară în această bătălie, sovieticii au superioritate aeriană şi încep să bombardeze în fiecare seară aerodromurile germane. Şi totuşi, în ciuda pierderilor grele, unul din piloţii lui Rudel scrie că se aflau din nou în aer înainte de răsărit. „Cu un spirit Stuka neînfrânt, am plonjat păsările asupra inamicului şi l-am împrăştiat cu bombele noastre aducătoare de distrugere.“

La 8 iulie, Hausser mută Divizia SS *Totenkopf* de pe flancul drept al corpului său de panzere pe cel stâng, pentru a ajuta să împingă linia înaintării departe de direcţia Prohorovka şi înapoi spre Oboian, pe drumul principal spre Kursk. În timp ce acest corp se redeschăsoară, Corpul 10 Tancuri sovietic atacă, dar de o manieră atât de lipsită de coordonare, că este respins cu pierderi masive. Iar Corpul 2 Tancuri sovietic, care ar fi trebuit să zdrobească flancul expus al Corpului SS Panzere, este lovit de avioane antitanc Henschel HS-109, înarmate cu tunuri de 30 mm. Se pare că diviziile lui Hausser (incluzând probabil în propriul calcul şi loviturile Luftwaffe) distrug în acea zi 121 de tancuri sovietice.

La 9 iulie, Corpul II SS Panzere își începe atacul asupra ultimei linii de apărare a lui Vatutin. „Cei care purtau uniforme (SS) de camuflaj au luptat extrem de bine“, recunoaște unul dintre apărătorii sovietici din Armata a 6-a Gardă. Tot el privește cum un Tiger scoate din luptă șapte T-34, unul după altul. Deși complet epuizați, oamenii de pe panzere merg înainte cu ajutorul pilulelor de Pervitin, care le atenuează simțul pericolului și îi țin treji.

Hausser speră la sprijin și pe flancul drept, dar Detașamentul de Armată Kempf se luptă încă împotriva unei rezistențe încăpățănate la est de Belgorod, în timp ce flancul său drept este amenințat de Armata a 7-a Gardă a generalului Șumilov.

Un regiment de infanterie mecanizată din SS *Totenkopf* ajunge la râul Psel, dar înaintarea restului Corpului II SS Panzere fusese încetinită de diviziile sovietice aruncate în luptă pentru a menține în bătlie Armata a 6-a Gardă și Armata 1 Tancuri de Gardă. Mai târziu în acea după-amiază, comandantul german decide să schimbe încă o dată axa avansului lui Hausser spre Prohorovka. Germanii speră că Detașamentul de Armată Kempf de pe dreapta, care obținuse cu greu o breșă mai devreme, va avansa acum rapid spre nord. Dar diviziile lui Kempf sunt atacate constant pe ambele flancuri. La 10 iulie, ziua în care Aliații debarcă în Sicilia, Armata 1 Tancuri și resturile Armatei a 6-a Gardă continuă, cu pierderi înfricoșătoare, să încetinească atacurile pe axa Oboian. Acest lucru ține Corpul XLVIII Panzere al generalului Otto von Knobelsdorff prea ocupat pentru a sprijini înaintarea lui Hausser spre Prohorovka. Cu toată epuizarea celor din *Grossdeutschland*, trupele lor mecanizate tot reușesc să ia două dealuri-cheie cu regimentul de panzere comandat de Hyazinth Graf Strachwitz, „Panzer-Cavaleristul“, care ajunsese primul pe Volga la nord de Stalingrad. Oboian este clar vizibil prin binocluri, dar ei simt că nu vor ajunge niciodată acolo. Pentru Strachwitz trebuie să fi fost un sentiment familiar. În 1914, Parisul se aflase în câmpul vizual al patrului sale de cavalerie, până când francezii atacaseră pe Marna.

Diviziile SS ale lui Hausser nu reușesc să avanseze spre Prohorovka pe cât de repede doreau, în principal deoarece multe regimente sunt prinse în bătălii în toate părțile. Dar *Leibstandarte* înaintază cu părți din *Das Reich*, în ciuda unei ploii de focuri de artilerie. SS *Totenkopf* reușise să traverseze râul Psel cu cinci kilometri mai la dreapta, dar este ținută în loc de apărarea sovietică disperată de pe un deal aflat mai în față, care nu îi permite să se miște de-a lungul văii spre nord-est. Până în acel moment, pământul ud se uscuse. „Acum este foarte cald aici“, scrie acasă un sanitar, „iar drumurile sunt pline de praf până la genunchi. Ar trebui să-mi vezi fața, este acoperită cu un strat de praf gros de un milimetru.“ Pentru piloții de pe Stuka, ritmul raidurilor nu scade deloc. „În cinci zile“, scrie acasă un locotenent, „am îndeplinit treizeci de misiuni de luptă, ajungând la un total de 285.“ Ei joacă un rol decisiv în marea bătălie a tancurilor, adăugă acesta.

La 11 iulie, Vatutin își redesfășoară linia de apărare la sud-vest de Prohorovka, aducând divizii noi din Armata a 5-a Gardă pentru a bloca înaintarea Corpului II SS Panzere. Kempf, care este presat serios de Manstein să facă o breșă, își folosește tancurile Tiger din Batalionul 503 Panzere Grele și Divizia 6 Panzere pentru a călca în picioare apărarea a două divizii sovietice de infanterie. Un caporal din Divizia 6 Panzere scrie că era deja a cincea zi în care nu ieșiseră din tancuri. „Rușii ne dau de furcă, din moment ce în ultimele trei luni au avut suficient timp să construiască o linie de apărare cum n-am mai văzut până acum.” Divizia 19 Panzere înaintează și ea spre nord pe celălalt mal al Donețului, îndreptându-se spre Prohorovka.

Vatutin, conștient de această amenințare și supravegheat indeaproape de mareșalul Vasilevski, care este mereu în legătură strânsă cu Stalin, îi spune generalului Rotmistrov să își desfășoare Armata a 5-a Tancuri de Gardă imediat ce sosește. Dar în acea seară, într-o vizită de recunoaștere pe front cu Vasilevski, Rotmistrov vede prin binoclu că tancurile pe care le văzuseră la orizont sunt germane. Corpul II SS Panzere, printr-o înaintare neașteptată, ajunsese deja în punctul din care Rotmistrov intenționase să își lanseze contraatacul a doua zi. Pleacă înapoi cât de repede poate în jeepul său căpătat prin Legea pentru împrumut și închiriere, urmând să actualizeze planurile.

El și statul său major lucrează toată noaptea, pregătind ordine noi, dar la ora 4.00 pe 12 iulie Rotmistrov aude de la Vatutin că Divizia 6 Panzere se apropie de râul Doneț la Rjaveț. Asta înseamnă că Detașamentul de Armată Kempf învăluie Armata a 69-a sovietică și poate amenința Armata a 5-a Tancuri de Gardă.

În realitate, un grup de luptă din Divizia 6 Panzere reușise deja să se desprindă în întuneric și să ajungă la Rjaveț folosind pentru a conduce coloana un T-34 capturat. Deși geniștii Armatei Roșii aruncă în aer podul rutier peste Doneț, în confuzia creată este lăsată intactă o pasarelă, iar până în zori infanteria mecanizată este deja dincolo de râu. Un grup de luptă din Divizia 19 Panzere se grăbește înainte pentru a-i sprijini, dar Luftwaffe nu fusese informată despre succesul de la Rjaveț. O formație de avioane Heinkel 111 bombardează capul de pod, rănindu-l pe generalul-maior Walther von Hünersdorff, comandantul Diviziei 6 Panzere, și pe colonelul Hermann von Oppeln-Bronikowski, cel care comanda respectivul grup de luptă.

Pentru a face față acestei amenințări de lângă Rjaveț, Vatutin îi ordonă lui Rotmistrov ca, în acea noapte turbulentă, să își întrebuințeze rezerva ca forță de blocare. La vest de Prohorovka, Corpul XLVIII Panzere al lui Knobelsdorff intenționează clar să atace iar spre orașul Oboian, așa că Vatutin ordonă o lovitură preventivă cu brigăzi de tancuri din Armata 1 Tancuri și Corpul 22 Infanterie Gardă. Forțele lui Hoth sunt epuizate. După ce începuseră ofensiva cu 916 panzere, acum acestea sunt reduse la mai puțin de 500. Ploaia torențială transformase iar praful gros în noroi, ceea ce face deplasarea mult mai grea pentru germani decât pentru sovietici, ale căror tancuri T-34 aveau șenile late.

Pe 12 iulie, la scurt timp după răsărit, generalul Rotmistrov ajunge la punctul de comandă al Corpului 29 Tancuri, un buncăr într-o livadă de pe coasta unui deal, cu vedere spre câmpurile de grâne de dedesubt și spre linia ferată aflată la sud-est de Prohorovka. Toate ordinele lui rescrise pentru contraatac fuseseră distribuite, iar, în primele ore ale dimineții, artileria masată și regimentele de Katiușa fuseseră așezate în formație de luptă. Dincolo de câmp se află o pădure, în care se ascunde o parte din Corpul II SS Panzere. Cerul este din nou acoperit de nori de furtună, prefigurând și mai multă ploaie.

Bătălia este deschisă de atacurile Stuka. Avioanele de vânătoare Yak și Lavocikin din Armata a 2-a Aviație apar în curând să se angajeze în luptă. Sunt urmate de bombardiere sovietice, al căror atac este însoțit de tunetul asurzitor al artileriei și de șuierăturile înspăimântătoare ale bateriilor de lansatoare de rachete Katiușa, care incendiază lanurile de grâne. Când Corpul II SS Panzere iese la marginea pădurii și avansează în câmp deschis, Rotmistrov emite cuvântul de cod *Stal! Stal! Stal!* (oțel – n.red.) pentru a-și lansa în atac tancurile. Acestea fuseseră ascunse pe panta din spate a unor dealuri joase, iar la semnalul *Stal!* se mișcă înainte cu toată viteza. În ordinele lui fusese specificat că singura lor șansă împotriva tancurilor Tiger este să se apropie de acestea și să le copleșească numeric.

Locotenentul SS Rudolf von Ribbentrop, fiul ministrului de externe, descrie scena din turela tancului său Tiger aflat în Regimentul 1 SS Panzere. „Ceea ce am văzut m-a lăsat fără cuvinte. Din spatele colinei joase aflate la 150-200 metri în fața mea, au apărut cincisprezece, apoi treizeci, apoi patruzeci de tancuri. În cele din urmă, erau prea multe pentru a fi numărate. T-34 rula spre noi cu viteză mare, ducând infanteriști.”

Bătălia pare o ciocnire medievală între cavaleri în armură. Nici artileria și nici aviația nu pot ajuta vreuna din tabere, atât de amestecate sunt forțele. Formațiunile și controlul sunt pierdute de către ambele părți, tancul luptând de la distanță mică împotriva tancului. Când muniția și combustibilul explodează, turela tancului este aruncată în aer. Tunarii germani își concentrează tirul mai întâi asupra tancului comandant, deoarece este singurul cu radio, apoi țintesc butoiul mare și rotund de metal fixat în spatele T-34, care duce rezerva de combustibil.

„Erau în jurul nostru, peste noi, între noi”, scrie un sublocotenent SS din Regimentul 2 Infanterie Mecanizată. „Am luptat corp la corp.” Toată superioritatea germană în comunicații, deplasare și artilerie este pierdută în haos, zgomot și fum. „Atmosfera era sufocantă”, scrie un mecanic-conducător de tanc sovietic. „Mă chinuiam să respir, cu transpirația curgându-mi șiroaie pe față.” Stresul psihologic este imens. „Ne așteptam să fim uciși în orice moment.” Câteva ore mai târziu, cei aflați încă în viață și în luptă sunt uimiți. „Tancurile chiar se izbeau unul de altul”, scrie un observator sovietic.

„Metalul frigea.” Suprafața restrânsă a câmpului de luptă este plină de vehicule blindate arse, scoțând coloane de fum negru și uleios.

Speranțele lui Hoth că Detașamentul de Armată Kempf va lovi flancul Armatei a 5-a Tancuri de Gardă a lui Rotmistrov se năruie. Fusese blocat la nouăsprezece kilometri depărtare, dar cu greu, de rezerva lui Rotmistrov. Singurul succes pare să vină din stânga sa, când SS *Totenkopf* este pe cale să creeze o breșă prin Armata a 5-a Gardă la nord-est de Prohorovka. Întăririle sovietice ajung însă la timp pentru a închide gaura. Și deși Corpul XLVIII Panzere al lui Knobelsdorff respinsese atacul preventiv pe care îl pregătise Vatutin, acest succes parțial vine prea târziu pentru a crea o breșă.

La apus, când ploaia torențială începe din nou să cadă, ambele tabere își retrag forțele pentru reînarmare și refacerea stocului de combustibil. Echipele medicale evacuează răniții, iar echipe de recuperare străbat în acea noapte câmpul de luptă, unde câteva sute de tancuri zac lovite și arse. Până și nemilosul Jukov este mișcat de priveliște, două zile mai târziu, când face turul câmpului de bătălie.

Prizonierii SS sunt uciși imediat, știindu-se că nici ei nu își cruță prinșii. Nu se arată respect nici celor căzuți. „Germanii erau zdrobiți de vehicule”, consemnează un tânăr ofițer sovietic. „Erau mormane de germani morți cu suporturi de hărți și toate lucrurile încă asupra lor. Am văzut tancuri trecând peste cadavrele lor.”

Hoth nu află până în acea seară că, la nordul intrândului Kursk, Armata Roșie tocmai lansase Operațiunea *Kutuzov* pentru a recuceri Orel. Epuizate, Armata a 9-a a lui Model și Armata a 2-a Panzere sunt surprinse de dimensiunea ofensivei. Încă o dată, serviciul de informații german subestimase concentrarea sovietică de forțe din ariergardă. Armata a 11-a Gardă a generalului H.Kh. Bagramyan atacă ariergarda lui Model și avansează șaisprezece kilometri în două zile. Sprijinindu-se pe acest succes, Armata a 4-a Tancuri, Armata a 3-a Tancuri de Gardă și chiar și epuizata Armată a 13-a a lui Rokossovski încep ofensiva.

La 13 iulie, foarte preocupat de invadarea Siciliei reușită de Aliți cu trei zile mai devreme, Hitler îi convoacă pe mareșalul von Manstein și pe mareșalul von Kluge la Wolfsschanze, Vizuina Lupului, pentru o conferință. Manstein dăduse ordin Corpului II SS Panzere și Detașamentului de Armată Kempf să își reinnoiască atacul, dar Hitler anunță că are nevoie să retragă trupe de pe Frontul de Est pentru a apăra Italia. Operațiunea *Citadela* este revocată imediat. El bănuiește că italienii nu sunt pregătiți să lupte pentru Sicilia, iar acest lucru pune Italia însăși în pericol de a fi invadată.

Totuși, Manstein, știind că Hoth ar fi de acord, dorește să continue lupta chiar și numai pentru a stabili linia frontului. Unele lupte înverșunate sunt încă în desfășurare. Detașamentul de Armată Kempf face în sfârșit joncțiunea cu forțele lui Hoth, dar, la 17 iulie, OKH ordonă Corpului II SS Panzere să se retragă de pe front pentru a

fi transferat în Europa de Vest. Invadarea Siciliei, deși nu constituia al doilea front pe care îl dorise Stalin, tot avusese efect. În aceeași zi, Fronturile Sovietice de Sud-Vest și de Sud lansează un atac combinat de-a lungul Donețului și Miusului, până spre Marea Azov. Aceasta este o operațiune de diversiune pentru a atrage forțele germane departe de Harkov, a cărui recucerire este principalul obiectiv sovietic.

Măcar acum, dorința lui Stalin de ofensivă generală vine la timp. Germanii sunt afectați de numărul formațiunilor noi sau refăcute care apar și de abilitatea Armatei Roșii de a lansa noi atacuri imediat după bătălia imensă din intrândul Kursk. „Războiul acesta nu a fost niciodată mai oribil sau mai crud ca acum“, scrie un pilot de pe Stuka cu o autocompătimire nepotrivită, „și nu-i văd nicăieri sfârșitul.“ Pentru a înrăutăți lucrurile, partizanii sovietici sabotează din ce în ce mai des liniile ferate. La 22 iulie, Hitler îi dă lui Model permisiunea să pregătească retragerea din intrândul Orel.

Implicațiile victoriei de la Kursk sunt atât de mari, încât Stalin se hotărăște să facă singura vizită pe front din tot războiul. La 1 august, un tren camuflat și strașnic păzit îl duce la cartierul general al Frontului de Vest. Apoi merge la Frontul Kalinin din nord. Dar din moment ce nu petrece timpul discutând cu ofițerii și soldații, se poate presupune că scopul vizitei este doar acela de a se lăuda în fața lui Churchill și a lui Roosevelt.

La 3 august, Frontul Stepei lui Konev cu alte armate din Frontul Voronej declanșează Operațiunea *Rumiantsev*, cu ceva mai puțin de un milion de oameni, peste 12 000 de tunuri și baterii Katiușa și aproape 2 500 de tancuri și autotunuri. Manstein nu se așteptase la un atac atât de puternic așa de curând. „Pentru infanteria germană ostentă, era ca și cum inamicul înfrânt se ridicase din mormânt cu forțe proaspete.“ Două zile mai târziu, Belgorod este recucerit, iar Armata Roșie poate acum să se concentreze asupra Harkovului.

La 5 august, forțele sovietice intră și în Orel, la nordul intrândului, pentru a realiza că germanii tocmai se retrăseseră. Vasili Grossman, care își amintește prea bine scenele de panică din oraș din 1941, intră și el în Orel în acea după-amiază. „Mirosul de ars se simțea în aer“, scrie el. „Un fum albastru deschis, lăptos, se ridica din focurile potolite. În piață, la un difuzor se auzea *Internaționala*... Fete cu obraji roșii, controloare de trafic, stăteau la toate intersecțiile, fluturându-și elegant stegulețele roșii și verzi.“

La 18 august, Briansk este eliberat. Dar în acea săptămână, în timp ce forțele lui Konev avansează spre Harkov, germanii lansează un contraatac. De această dată, Armata Roșie nu este luată pe nepregătite și ripostează. La 28 august, Harkov, în sfârșit, este cucerit după o apărare încrâncenată dusă de Detașamentul de Armată Kempf, acum redenumit Armata a 8-a. Hitler ordonase ca Harkovul să fie păstrat cât mai mult timp posibil, într-un efort de a reduce demoralizarea aliaților Germaniei. Situația catastrofală din Italia îl marcaseră și se temea acum de efectul asupra românilor și maghiarilor. Acest

lucru reprezintă o ironie, din moment ce insistența lui Hitler asupra Ofensivei Kursk avusese ca obiectiv tocmai impresionarea aliaților săi.

Armata germană primise o lovitură serioasă. Pierduse cam 50 000 de oameni. O serie de divizii fuseseră reduse la echivalentul unui regiment sau chiar mai puțin. Dar victoria Armatei Roșii avusese și ea un preț uriaș. Din cauza tacticii de berbece a lui Jukov, doar Ofensiva Belgorod-Harkov costase un sfert de milion de victime, un număr mai mare chiar decât cei 177 000 de oameni pierduți în intrândul Kursk. Operațiunea *Kutuzov* de recucerire a intrândului Orel (Oriol) înregistrează 430 000 de victime. În total, Armata Roșie pierduse cinci vehicule blindate pentru fiecare panzer german distrus. Cu toate acestea, germanii nu au acum de ales decât să se regrupeze pe linia râului Nipru și să încerce să își retragă forțele rămase din capul de pod din peninsula Taman. Visul persistent al lui Hitler de a-și asigura câmpurile petrolifere din Caucaz este distrus pentru totdeauna.

Armata Roșie crescuse nemăsurat în putere și experiență, dar rămăneau unele defecte înrădăcinate. După bătălie, Vasili Grossman îl vizitează pe generalul-maior Gleb Baklanov, care preluase comanda Diviziei 13 Infanterie Gardă. Baklanov îi spune că „oamenii luptă acum inteligent, fără frenezie. Luptă ca și cum ar lucra“. Dar disprețuiește munca Statului-Major al Armatei Roșii atunci când acesta plănuiește o ofensivă și pe numeroșii comandanți de regiment care nu verifică detaliile înainte de atac sau mint cu privire la poziția unităților proprii. Și mai crede că strigătul de „Înainte! Înainte!“ este fie rezultatul prostiei, fie al fricii de superiori. De aceea se varsă atât de mult sânge.

După pierderea fatală a inițiativei la Kursk și Harkov, resentimentele în rândul armatei germane sunt mult mai puternice. Comandanții naziști sunt nervoși și supărați. Încă geloși pe sistemul sovietic al politrucilor, cer încă o dată ca ofițerii de armată să își asume rolul de comisari. Dar nu pot face nimic pentru a opri criticile aduse conducerii militare de pe Frontul de Est și planificării Operațiunii *Kursk*. Amânările de către Hitler ale operațiunii pentru a aștepta sosirea tancurilor Panther contribuiseră fără îndoială la proporția dezastrului, dar nu este sigur că aceasta ar fi reușit dacă ar fi fost lansată în mai, și nu în iulie.

Comandanții germani de pe front arată că soldații vor să știe adevărul despre situația generală, iar ofițerilor lor le este greu să dea un răspuns direct. „Soldatul din 1943 este altfel decât cel din 1939!“, scrie generalul Otto Wohler, comandantul Armatei a 8-a, după căderea Harkovului. „A realizat de mult timp cât de amarnic de serioasă este lupta pentru existența poporului nostru. Detestă clișeele și mușamalizările și vrea să i se comunice faptele, dar să i se comunice «pe înțelesul său». Orice seamănă a propagandă este respins instinctiv.“ Manstein, comandantul Grupului de Armate Sud, își asumă în întregime această declarație.

OKH încearcă atunci să dea vina pe noul șef de stat-major al Armatei a 8-a, generalul-maior (dr.) Hans Speidel, care este caricaturizat drept „intelectual, introvertit, cercetător în domeniul cailor de Württemberger, mereu dispus să arate părțile negative și să ignore majoritatea celor pozitive“. Wohler ripostează dur, iar Keitel interzice prompt orice corespondență ulterioară pe această temă. Keitel cere ca toți ofițerii să arate încredere fără rezerve în conducere. Orice altceva echivalează cu defetismul și orice măsură, oricât cât de brutală, este justificată pentru distrugerea celor care încearcă să slăbească voința națională. Acest război nu se va termina cu un tratat de pace. Este o chestiune de victorie sau de anihilare. Stupid și pompos, Keitel are de această dată dreptate să fie suspicios. Speidel devenea deja una dintre figurile-cheie din rezistența militară contra lui Hitler și va juca un rol important în complotul din iulie, un an mai târziu.

Din Sicilia în Italia

MAI-SEPTEMBRIE 1943

La 11 mai 1943, ziua în care forțele americane debarcă în insulele Aleutine din îndepărtatul Pacific de Nord, Winston Churchill și șefii săi de Stat-Major ajung la New York la bordul transatlanticului *Queen Mary*. Generalul Sir Alan Brooke se teme de Conferința *Trident* care trebuie să înceapă la Washington DC a doua zi. Bănuiește că americanii abandonează tacit politica „Mai întâi Germania” prin trimiterea de întăriri masive în Extremul Orient. „Sufletul lor este cu adevărat în Pacific”, scrisese el în jurnal cu mai puțin de o lună înainte. „Noi încercăm să ducem două războaie odată, ceea ce este imposibil cu resurse de transport limitate.”

Brooke mai trebuie și să îl împiedice pe Churchill să se lanseze într-un alt proiect de suflet, invadarea Sumatrei pentru a-i priva pe japonezi de petrol. De asemenea, prim-ministrul nu renunțase la ideea de a lansa Operațiunea *Jupiter* de cucerire a nordului Norvegiei. Încercarea de a ține în frâu entuziasmul nedomolit al acestuia, care nu avea legătură cu resursele Marii Britanii și mai ales cu posibilitatea de transport și cu acoperirea aeriană, îl epuizează pe Brooke.

La Washington, motivele de dispută dintre cei doi aliați sunt imediat vizibile și poate mai profunde ca înainte. Mulți ofițeri superiori americani simt că fuseseră „amăgiți spre Mediterana” de britanici. Generalul Marshall, care fusese forțat să aprobe Operațiunea *Husky*, invadarea Siciliei, este convins în continuare că forțele americane nu trebuie să zăbovească în Marea Mediterană. Trebuie să fie aduse înapoi în Marea Britanie gata pentru invazia din nordul Franței, la sfârșitul primăverii lui 1944. Dacă nu, ar trebui să fie trimise în Orientul Îndepărtat. Aceasta este, probabil, mai curând o amenințare decât o propunere serioasă, pentru a-i forța pe britanici să se angajeze irevocabil. Dar este exact ceea ce dorise amiralul King.

Brooke susține, în stilul său apăsător, că Aliații Vestici nu pot sta degeaba timp de zece luni în timp ce Armata Roșie înfruntă grosul Wehrmachtului de una singură. Aduce astfel din nou în fața americanilor argumentul unei forțe rămase inutile. Hitler fie va trimite forțe puternice în Italia, în dauna Frontului de Est și apărării Canalului

Mânecii, fie va abandona cea mai mare parte a țării, stabilind o linie la nord de râul Pad, în dealurile de la poalele Alpiilor. În plus, continuă el, o invadare a continentului prin strâmtoarea Messina, odată Sicilia cucerită, l-ar răsturna pe Mussolini și ar scoate Italia din război. Recăștigarea controlului asupra Mării Mediterane ar scurta drumul spre Orientul Îndepărtat și ar economisi echivalentul a milioane de tone de transporturi pe an.

Britanicii sunt nesinceri sau prea optimiști în convingerea lor că o campanie în Italia ar cere nu mai mult de nouă divizii. Ideea lui Churchill de „burtă moale a Europei”, pe care o testase mai întâi pe Stalin, devenise laitmotivul lui. Începuse chiar să sugereze o invazie în Balcani pentru a preîntâmpina ocuparea de către sovietici a Europei Centrale, idee care provoacă o neîncredere adâncă printre americani. Ei o văd drept un alt exemplu de mașinație politică britanică având ca obiectiv situația postbelică.

La 19 mai, la o întâlnire neoficială a șefilor de Stat-Major din cele două tabere, se ajunge la un compromis. Circa douăzeci și nouă de divizii se vor pregăti în Marea Britanie pentru o invadare a Franței în primăvara anului 1944, iar invadarea Italiei va continua. Marshall insistă asupra unei stipulări. După cucerirea Siciliei, șapte divizii trebuie să fie aduse înapoi din Mediterana în Marea Britanie pentru atacul peste Canal.

După toate presimțirile sale, Brooke este mulțumit. Planul său de a fragmenta puterea germană înainte de invazia de dincolo de Canal fusese acceptat. În orice caz, acumularea de forțe americane în Marea Britanie fusese mult prea lentă pentru a permite o invadare a Franței în 1943, iar Aliaților le lipseau cu siguranță atât navele de debarcare, cât și superioritatea aeriană pentru a face din aceasta un succes.

Churchill și Brooke zboară la Alger însoțiți de generalul Marshall pentru a-l pune la curent pe Eisenhower cu privire la deciziile luate la Washington. Marshall încă se opune invadării Italiei și insistă că nu se poate lua o decizie finală până când rezultatul campaniei din Sicilia nu va fi limpede. De fiecare dată când, în timpul zborului, Churchill încearcă să îl păcălească în chestiuni strategice, Marshall deviază discuția punând inocent întrebări la care Churchill nu putea rezista să nu răspundă pe larg. Dar chiar dacă Marshall nu își asumă angajamentul cu privire la următoarea etapă după Sicilia, Churchill și Brooke îl conving pe Eisenhower de avantajele unei invadări a Italiei, presupunând că rezistența Axei se va prăbuși.

Stalin, care aștepta atunci atacul german asupra intrândului Kursk, este mult mai nemulțumit decât Marshall de proiectul italian, așa cum arată clar într-o telegramă comună adresată lui Roosevelt și lui Churchill. Churchill trimite înapoi un răspuns tăios, dar vina îi aparține integral prim-ministrului, deoarece în februarie îi spusese lui Stalin că se urmărea lansarea invaziei dincolo de Canal în august, operațiune despre care Brooke știa că este imposibilă. Fusese o amăgire complet inutilă, care cu siguranță

avea să confirme cele mai rele suspiciuni ale lui Stalin cu privire la promisiunile încălcate ale britanicilor.

Planificarea Operațiunii *Husky*, invadarea Siciliei, fusese complicată și uneori aproape conflictuală. În aprilie, Eisenhower luase în calcul anularea ei atunci când auzise că două divizii germane fuseseră mutate pe insulă. Churchill fusese disprețuitor. „Vor trebui să facă față la mult mai mult decât două divizii” când vom invada Franța, arată el. „Am încredere că șefii de Stat-Major nu vor accepta aceste doctrine fricoase și defetiste, de la oricine ar veni ele”, consemnează el.

Montgomery, care fusese profund implicat în luptele finale pentru Tunis, simte că strategii Operațiunii *Husky* lucraseră în scopuri contradictorii și gândiseră operațiunea pe de-a-ndoaselea. Problemele de reprovizionare încurajaseră ideea că ar fi mai bine să se facă mai multe debarcări. El respinge această abordare și vrea ca Armata a 8-a să fie debarcată integral în sud-estul insulei, cu Armata a 7-a a lui Patton pe stânga pentru sprijin reciproc. Patton bănuiește că Montgomery vrea să dobândească singur victoria și să se folosească de americani doar ca protecție pentru flancuri.

Acest lucru provoacă anumite neînțelegeri între Aliați. Patton crede chiar că „Aliații trebuie să lupte în teatre de operațiuni separate sau se vor urî unii pe alții mai mult decât pe inamic”. Mareșalul de aviație Tedder, comandantul suprem al forțelor Aliate din Mediterana, împărtășește scepticismul lui Patton cu privire la Montgomery. „Este un omuleț cu capacități mediocre”, se pare că îi spune el lui Patton, „care a avut așa o promovare, că se crede Napoleon – ceea ce nu este.” Și Patton crede că lui Alexander îi este teamă de Montgomery, de aceea nu este suficient de ferm cu el.

Intrigi și mai intense decât cele din interiorul Cartierului General al Forței Aliate clocotesc în cartierul colonial francez din Alger. De la constituirea alianței forțate între generalul Henri Giraud și generalul Charles de Gaulle, impusă de Roosevelt și Churchill la Casablanca, gaulliștii așteaptă momentul potrivit. La 10 mai, la trei ani de la data invadării Franței de către germani, Conseil National de la Résistance (Consiliul Național al Rezistenței) din Franța ocupată recunoaște conducerea lui de Gaulle. Nici Roosevelt și nici Churchill nu își dau seama cât de important se va dovedi acest lucru.

La 30 mai, generalul de Gaulle ajunge în sfârșit în Alger, pe aerodromul Maison Blanche, după ce plecarea sa fusese îndelung întârziată de autoritățile militare americane, la instigarea lui Roosevelt. Sub soarele orbitor, o mică famfară cântă *Marseilleza*, în timp ce ofițerii britanici și americani încearcă să se facă nevăzuți. Au un motiv bun să se țină de o parte. În ziua precedentă, Giraud îl decorase pe Eisenhower cu medalia de Mare Comandant al Legiunii de Onoare, dar de Gaulle, așa cum află Brooke, era „indignat că Giraud făcuse aceasta fără să îl consulte”. Cheia puterii era controlul

asupra Armée d'Afrique (Armatei Africii), care începea să fie reînarmată cu echipamente și arme americane. Inevitabil, suspiciuni adânci persistă între ofițerii tradiționaliști, sau *moustachis*, din fosta armată a guvernului de la Vichy, care îi fusese loială lui Pétain, și *hadjis*, numiți astfel pentru că făcuseră pelerinajul la Londra pentru a i se alătura lui de Gaulle. Dezechilibrul între efective era considerabil. *Moustachis* comandau 230 000 de soldați, în timp ce Francezii Liberi din Orientul Mijlociu și forța lui Koenig, care se distinsese la Bir Hakeim, aveau doar 15 000 de oameni. Gaulliștii încep să recruteze trupe pentru propriile formațiuni, ceea ce stârnește indignarea giraudiștilor. Dar autoritatea morală și calitățile politice superioare ale lui de Gaulle îl vor aduce pe acesta la vârf.

La 10 iulie începe Operațiunea *Husky* cu parașutări înainte de răsărit, apoi 2 600 de nave acostează cu opt divizii, tot atâtea câte aveau să fie în Normandia unsprezece luni mai târziu. La căderea nopții, Aliații aveau pe țărm 80 000 de oameni, 3 000 de vehicule, 300 de tancuri și 900 de tunuri.

Germanii sunt luați prin surprindere. Operațiunea *Mincemeat*, aruncarea cadavru-lui unui presupus ofițer din Marina Regală cu planuri false pe coasta spaniolă, împreună cu alte planuri de dezinformare îl induseseră în eroare pe Hitler, făcându-l să creadă că invazia țintea Sardinia și Grecia. Mareșalul Kesselring încă mai crede că Sicilia și sudul Italiei sunt obiectivele cele mai probabile, dar ideea este respinsă. Mussolini întărise Sardinia, convins că Aliații vor debarca acolo după atacurile cu bombe asupra insulei. În plus, la Torino și Milano avuseseră loc greve și agitații, ceea ce crescuse nervozitatea regimului fascist.

Marea fusese calmă când flota de invazie ridicase ancora, dar la scurt timp vânturi puternice involburează apele, iar navele se clatină, provocând rău de mare în rândul trupelor îndesate la bord. Cei aflați la bordul LST, sau Landing Ship Tank (nave pentru debarcarea tancurilor) cu funduri plate, suferă cel mai mult, rostogolindu-se și împleticindu-se în toate direcțiile. Din fericire, în apropierea coastei, vânturile se liniștesc. Armata a 8-a a lui Montgomery se îndreaptă spre vârful sud-estic al triungiului sicilian. Forțele sale vor lovi pe coastă spre nord, în direcția Messinei, pentru a izola diviziile Axei înainte ca acestea să poată traversa din nou spre continent. Armata a 7-a americană a lui Patton debarcă la vest, în trei puncte de pe coasta de sud, ghidată de submarinele britanice, care joacă rol de faruri, proiectând lumini albastre în larg. Odată ajunsă la țărm și fără obiective clare trasate, asupra Armatei a 7-a planează o oarecare confuzie, pe care Patton are toate intențiile să o exploateze.

Puțin după ora 2.00 în ziua de 10 iulie, se dă ordinul *Lower away!* (Coborârea!), iar ambarcațiunile pentru acostare sunt depuse în apă de macarale. Marea este încă agitată și în scurt timp soldații alunecă pe voma celor care suferă de rău de mare. În cele din

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

urmă sunt lansate ambarcațiunile de asalt, iar un corespondent privește „mulțimea de vase mici, ca niște insecte de apă, grăbindu-se spre țărm“. Debarcarea nu este ușoară în resacul puternic și cu minele plasate pe plaje. Deseori, trupele ajung la țărm în locuri greșite, iar confuzia este uneori aproape la fel de mare ca în timpul Operațiunii *Torța*. În câteva ore, DUKW-urile amfibii intră în acțiune, aducând provizii, combustibil și chiar baterii de artilerie.



Pe uscat, debarcărilor aeriene fuseseră haotice din cauza vânturilor puternice, cu parașutiști din Diviziile 1 Aeropurtată britanică și 82 Aeropurtată americană împrăștiați peste tot. Mulți suferă accidentări la picioare. Planoarele britanice, al căror obiectiv era un pod-cheie aflat la sud de Siracusa numit Ponte Grande, suferă cel mai mult. Piloții de avioane-remorcher au puțină experiență, iar simțul direcției de care dau dovadă este sub orice critică. Un planor aterizează în Malta, iar altul lângă Mareth, în sudul Tunisiei. Șaizeci de planoare sunt decuplate prea devreme și se prăbușesc în mare. Dar cei treizeci de oameni care ajung la țintă tot reușesc să pună mâna pe pod și să îndeparteze încărcăturile explozive menite să-l distrugă. Dimineată li se alătură alți cincizeci de oameni și împreună reușesc să se apere împotriva unor atacuri grele până după-amiază, când rămân doar cincisprezece oameni fără răni. Deși sunt forțați să se predea, podul este reluat repede de Infanteria Regală Scoțiană care vine de pe plajă. Întreaga operațiune costă viața a 600 de oameni, din care aproape jumătate se înecaseră.

Oricât de mare ar fi fost confuzia în tabăra Aliaților, forțele de 300 000 de oameni ale Axei erau în și mai mare dezordine. Furtuna de pe mare îi convinsese că în acea noapte nu putea să aibă loc o invazie. Armata a 6-a a generalul Alfredo Guzzoni poate să fi avut teoretic un efectiv de 300 000, dar cuprindea doar două divizii germane, 15 Infanterie Mecanizată și Divizia Panzere *Hermann Göring*. Prima dintre ele fusese mutată în vestul insulei și se afla prea departe pentru a contraataca, astfel încât Kesselring ordonă Diviziei *Hermann Göring* să avanseze imediat spre Gela, care fusese luat de rangerii lui Patton din prima zi. Divizia 1 Infanterie, „Cea Mare și Roșie (The Big Red One)“, se deplasase atunci spre interiorul insulei pentru a ocupa un teren mai ridicat și pentru a pune mâna pe aerodromul local.

Atacul Diviziei *Hermann Göring* din dimineața de 11 iulie surprinde fără sprijin batalioanele de infanterie din avangardă, tancurile Sherman nefiind încă debarcate. La vest, Divizia italiană *Livorno* avansează, de asemenea, spre Gela, dar este oprită curând de mortierele care trag cu obuze cu fosfor alb, dirijate personal de generalul Patton, și de tirul naval de pe cele două crucișătoare și patru distrugătoare aflate în larg. *Hermann Göring*, la nordul și nord-estul orașului, ajunge aproape de plajă. Comandantul său îl informează pe generalul Guzzoni că americanii se reîmbarcă. Exact atunci sunt debarcate un pluton de tancuri Sherman și câteva piese de artilerie. Tunurile „Long Tom“ de 155 mm intră direct în acțiune, trăgând asupra țintelor vizibile.

Într-o podgorie de sub Creasta Biazza aflată la est, o parte din Regimentul 505 Parașutiști sub comanda colonelului James M. Gavin, dă peste tancurile Tiger atașate Diviziei *Hermann Göring*. Gavin nu are îndoieli cu privire la agresivitatea oamenilor săi care, înainte de a părăsi Africa, își exersaseră tragerea la țintă pe „niște arabi amenințatori“. Dar împotriva tancurilor nu au decât niște bazooka și câteva obuziere de munte de 75 mm.

Din fericire pentru parașutiști, un sergent de marină dotat cu radio se oferă să ceară concursul artileriei navale. În mod explicabil, Gavin este neliniștit, întrebându-se cât de precis ar putea fi tirul acesteia. Cere mai întâi un singur foc, care își atinge perfect ținta. Apoi cere o concentrare a focului. Germanii încep să se retragă, iar după aceea primele tancuri Sherman ajung de pe plajă, în uralele parașutiștilor. Împreună atacă apoi creasta și reușesc să ucidă un echipaj de Tiger, care stătea imprudent afară din tanc, capturând Tigerul. Se uită la loviturile de bazooka din partea frontală a tancului și văd că abia dacă zgâriaseră blindajul masiv. Panzerele Diviziei *Hermann Göring* trebuie să se retragă rapid de-a lungul frontului, sub tirul constant al Marinei americane. Patton, care își încurajase și boscorodise trupele în preajma orașului Gela, este mulțumit. „Cu siguranță, astăzi Dumnezeu a vegheat asupra mea“, scrie el în jurnal.

În timpul nopții, dispoziția lui Patton se schimbă din nou. Regimentul 504 Parașutiști trebuia să zboare din Tunisia în primele ore ale zilei și să aterizeze în spatele liniilor Armatei a 7-a, ca întăriri de ultim moment. Vrea să anuleze operațiunea, dar află că este prea târziu. Bănuiește că ordinele date artileriei antiaeriene de pe țărm de a nu trage nu fuseseră transmise cum trebuie. Operatorii de artilerie nu-i pot distinge pe prieteni de dușmani mai ales pe întuneric și sunt agitați după toate atacurile Luftwaffe din acea zi. Comandanții forței de debarcare se plâng de lipsa acoperirii aeriene, dar colegii lor aviatori ezită să își riște avioanele atunci când tunarii antiaerieni aliați trag în orice zboară.

Cele mai negre temeri ale lui Patton se adevăresc. O singură mitralieră începe să tragă atunci când apar C-47, apoi toată lumea i se alătură, chiar și tunarii de pe tancuri cu mitralierele de calibru 50 montate pe turele. Oamenii lui, pur și simplu, nu se pot opri. Continuă să tragă în parașutiști chiar și după ce aceștia ating solul sau apa. Este unul dintre cele mai teribile exemple de „foc prietenos“ din tabăra aliată în acest război, cu douăzeci și trei de avioane distruse, treizeci și șapte avariate grav și mai mult de 400 de victime. Când află de cele întâmplate, Eisenhower este furios și dă vina pe Patton.

Situația lui Patton se schimbă în bine atunci când generalul Guzzoni ordonă Diviziei *Hermann Göring* să se mute la est pentru a bloca Armata a 8-a aflată în mișcare spre nord, către Messina. Britanicii luaseră Siracusa înfruntând o rezistență slabă. Dar pe parcursul următoarelor zile, pe măsură ce avansează în susul coastei pe drumul spre Catania, luptele devin mult mai grele. Germanii erau pe cale să întărească insula cu diviziile 29 Infanterie mecanizată și 1 Parașutiști. Cartierul general al Corpului XIV Panzere al generalului Hube fusese trimis pentru a dirija trupele Wehrmachtului. Dar principalul obiectiv al lui Hube, stabilit cu Guzzoni, era să desfășoare o luptă de apărare a Messinei și a strâmtorii, pentru ca forțele să poată fi retrase pe continent ca să evite o altă predare ca aceea din Tunis.

La 13 iulie, britanicii încearcă o altă parașutare de forțe, de data aceasta pentru a cucerii podul Primosole de lângă Catania. Încă o dată, în avioane trag atât flota de invazie, cât și tunurile antiaeriene ale Axei, ceea ce provoacă haos. Din cei 1 856 de oameni din Brigada 1 Parașutiști, mai puțin de 300 ajung la locul de întâlnire de lângă pod. Îl securizează până a doua zi dimineață și îndepărtează încărcăturile de explozibil pentru distrugere. Contraatacurile nou sositului Regiment 4 Parașutiști aproape că îi îndepărtează, dar în ciuda pierderii unei treimi din forțe, parașutiștii britanici reușesc să reziste.

Spre ușurarea lor, Brigada 151, cu trei batalioane din Infanteria Ușoară *Durham*, ajunge după un marș forțat de patruzeci de kilometri, echipată complet la o temperatură de 35 de grade Celsius. Pe drum fusese mitraliată de avioanele de vânătoare germane și bombardată de avioanele americane. Batalionul 9 *Durham* intră direct în atac, suferind pierderi grele din cauza parașutiștilor germani bine camuflați, care trăgeau la picioare cu MG 42, pe care britanicii le numeau Spandau. „De pe terenul ridicat de unde priveam Batalionul 9 făcând asaltul frontal”, scrie un infanterist *Durham*, „priveștiștea era șocantă. Râul Simeto se făcuse efectiv roșu de la sângele celor din Batalionul 9. Totul s-a terminat până la ora 9.30. Reușiseră să îi împiedice pe germani să arunce în aer podul.”

Un alt batalion *Durham* izbuteste să treacă râul mai târziu și să îi ia prin surprindere pe germani, dar lupta încrâncenată continuă. Cei din *Durham* susțin că lunetiștii germani le împușcau brancardierii atunci când adunau răniții. Cum batalionul rămâne fără muniție, transportoare blindate Bren fac drumuri înainte și înapoi pentru a reface rezervele. Mirosul cadavrelor în acea căldură îi face pe șoferii de pe transportoare să numească acel loc „aleea duhului”. Până la urmă, parașutiștii germani sunt forțați să se retragă atunci când sosește Brigada 4 Blindate.

În timp ce bătălia pentru podul Primosole continuă, Divizia 51 Infanterie scoțiană aflată la vest atacă Francoforte, un sat tipic sicilian de pe un vârf de deal, deasupra teraselor cu livezi de măslini, la care se ajunge doar pe un drum de pământ care șerpuiește în curbe strânse pe panta abruptă. La stânga, o altă parte a diviziei reușește să ia Vizzini după o altă acțiune scurtă și violentă. Scoțienii din Divizia *Highland* înaintează cu încredere. Dar au parte în curând de un șoc la Gerbini, unde germanii opun o rezistență puternică pe aerodromul alăturat. *Hermann Göring* și Divizia de Parașutiști își folosesc tunurile antitanc de 88 mm cu efect devastator. Corpul XIII Britanic de pe câmpia de coastă este blocat, în timp ce Corpul XXX trebuie să lupte de la o creastă pe alta. Soldații britanici detestă luptele în dealurile pietroase ale Siciliei și încep să simtă nostalgie față de deșertul nord-african.

Montgomery decide să mute Corpul XXX în zona lui Patton, pentru a putea ataca în jurul coastei vestice a Muntelui Etna. Alexander este de acord cu aceasta fără să

se consulte înainte cu Patton, care se enervează pe bună dreptate. Generalul-maior Omar Bradley, comandantul Corpului II, este și mai supărat și îi spune lui Patton că nu ar fi trebuit să le permită britanicilor să îi facă așa ceva. Dar după accesul de furie al lui Eisenhower provocat de dezastrul parașutării și de lipsa informațiilor din partea cartierului general al Armatei a 7-a, Patton nu vrea un alt conflict cu un ofițer superior. Lui Bradley nu îi vine să creadă că Patton poate fi atât de docil.

Deși este poreclit „generalul soldat” pentru aparenta lui lipsă de pretenții și înfățișarea modestă, Bradley este nemilos și ambițios. Lui Patton nu-i convine că Bradley îi poartă pică, dar amândoi se află în fața unui potențial scandal. În Divizia 45 Infanterie a lui Bradley, o formațiune a Gărzii Naționale pe care Patton o încurajase să se facă cunoscută drept „divizia ucigașă”, un sergent și un căpitan masacrează peste șaptezeci de prizonieri neînarmați. Reacția inițială a lui Patton este de a-i descrie pe soldații uciși drept lunetiști sau prizonieri împușcați pe când încercau să evadeze. Autoritățile militare decid să mușamalizeze întreaga afacere pe motiv că germanii ar putea trece la represalii împotriva prizonierilor aliați.

Patton reușește să îl convingă pe Alexander că, în loc să protejeze doar flancul stâng al lui Montgomery, ar trebui să captureze și portul Agrigento de pe coasta vestică, pentru a ușura situația aprovizionării. Alexander este de acord, neghicindu-i adevăratele intenții. Patton folosește ocazia oferită pentru a înainta spre nord-vest pe coastă și spre nord către munții din direcția Palermo. Cu rezerva sa generoasă de vehicule și autotunuri, armata americană se poate deplasa mult mai repede decât britanicii, ai căror comandanți par, de asemenea, să găsească luptele prin dealurile cu podgorii și munții copti de soare drept o experiență năucitoare. Britanicii nu reușiseră să înțeleagă regula esențială a lui Patton, învățată după dezastrul de la Kasserine: să cucerească întotdeauna repede și în primul rând punctul cel mai înalt. Topografia are cea mai mare importanță.

La 17 iulie, Patton aude că Alexander și Montgomery se așteaptă ca Armata a 7-a americană să acționeze drept gardă pentru flancuri. Patton nu mai este dispus să accepte un rol secundar. Zboară să se întâlnească cu Alexander la Tunis, luându-l cu el pe generalul Wedemeyer, anglofob notoriu, care avea multă greutate ca reprezentant al generalului Marshall. Rușinat de felul în care cedase în fața insistenței lui Montgomery, Alexander îi permite imediat lui Patton să își continue înaintarea. Respectul de până atunci al lui Patton pentru Alexander se micșorase, dar acum avea permisiunea comandantului grupului de armate să le dea mână liberă diviziilor sale.

La fel ca soldații săi, generalul Patton este îngrozit de sărăcia, praful, grămezile de bălegar și bolile întâlnite în orașele și satele siciliene. „Oamenii acestei țări”, scrie el în jurnal, „sunt cei mai săraci și mai uitați de Dumnezeu pe care i-am văzut vreodată.”

Mulți americani găsesc condițiile de trai din Sicilia mai rele decât cele din nordul Africii. Civili pe jumătate morți de foame cerșesc mâncare de la soldați, iar în orașe izbucnesc ocazional revolte legate de hrană, potolite de poliția militară prin rafale de pistoale-mitralieră Thompson trase pe deasupra capetelor protestatarilor sau chiar în ei.

Deși în peisajul fierbinte și stâncos există locuri de o mare frumusețe, cu livezi de măslini și lămâi, viața în condiții primitive a populației, care se baza pentru transport pe măgari și căruțe, pare aproape medievală. Patton remarcă într-o scrisoare către soția sa că „puteai cumpăra orice femeie de pe insulă cu o cutie de fasole, dar nu erau mulți cumpărători“. Este clar că se înșală, din moment ce rata bolilor venerice ia proporții în ambele armate. Un spital de campanie britanic internează 186 de cazuri într-o singură zi.

La 19 iulie, Hitler și Mussolini se întâlnesc la Feltre, în nordul Italiei. Emfaza și suprema încredere în sine a Ducei se evaporaseră. Acum, Hitler îl înspăimânta, iar Mussolini nu spune nimic pe parcursul unei predici de două ore despre deficiențele Italiei. Führerul, probabil stimulat de amfetaminele pe care le lua în acea perioadă, pare să vibreze de energie. Ducele, pe de altă parte, era un om micșorat fizic și psihic. Omul care se mândrise cu forma sa fizică și adorase să își arate torsul – un obicei pe care Hitler îl considera lipsit de demnitate – era acum pradă durerilor de stomac și inclinat spre melancolie, apatie și șovăială. Așa cum avea să gândească și Hitler mai târziu despre germani, Mussolini hotărâse că italienii săi nu sunt buni de nimic și nu-l merită drept conducător. Dar, la fel ca Hitler, nu vizitase niciodată nici frontul, nici pe victimele bombardamentelor. Incapacitatea lui Mussolini de a avea încredere în cineva din jurul său îl scosese din contactul cu realitatea. Pretindea că este dictatorul atotștiutor și atotvăzător, dar nimeni din anturajul său nu îndrăznește să îi spună că era detestat de majoritatea italienilor și că aceștia nu mai voiau să mai aibă de-a face cu războiul lui. Nevoia lui incontrollabilă de a emite valuri de instrucțiuni cu privire la orice subiect cu puțință însemna, de asemenea, că era, după exprimarea unui secretar din Partidul Fascist, „cel mai puțin ascultat om din istorie“. Guvernul era debusolat, iar ginerele Ducei, contele Ciano, deși nu îndrăznește să i se opună deschis, începe să comploteze împotriva acestuia, în speranța de a prelua el puterea și de a negocia o pace cu Aliații vestici.

În timpul întâlnirii de la Feltre, sosește vestea că americanii bombardaseră pentru prima oară triajele căii ferate de la marginea Romei. Mussolini este zguduit, mai ales când descoperă că acest lucru declanșase panica în oraș. Hitler, care se temea că regimul lui Mussolini s-ar putea afla în pragul prăbușirii, nu doar pregătise un contingent masiv de armată germană pentru ocuparea țării, ci trimisese și tancuri Milițiilor Cămășilor Negre Italiene, pentru a le permite să înăbușe orice încercare de lovitură de stat împotriva fasciștilor.

La 22 iulie, Divizia 3 a generalului-maior Lucian K. Truscott intră victorioasă în capitala ruinată Palermo, iar Corpul II al lui Bradley ajunge pe coasta de nord, la Termini Imerese. Bucuros, Patton se instalează în grandoarea Palatului Regal din Palermo, unde își mănâncă rațiile zilnice din farfurii de porțelan cu monogramă în sufrageria pentru dineurile oficiale și bea șampanie. Între timp, britanicii încă se spe-teau de ambele părți ale Muntelui Etna. Un regiment din Divizia 1 canadiană reușește să ia orașul Assoro urcând o pantă, așa cum generalul Wolfe capturasese Quebecul cu aproape două secole înainte.

La 24 iulie, Marele Consiliu Fascist se reunește la Roma. Pentru început, criticile sunt reținute, iar Mussolini nu reușește să își dea seama ce se întâmplă. Pradă unor dureri mari, pare jalnic, aproape paralizat. Întâlnirea continuă până noaptea. După zece ore, contele Dino Grandi, ambasador la Londra înainte de război, introduce o moțiune pentru revenirea la o monarhie constituțională și un parlament democratic. Lipsa de reacție a lui Mussolini îi convinge pe unii dintre participanți că acesta căuta doar o cale de ieșire. Moțiunea lui Grandi este admisă cu nouăsprezece voturi la șapte.

A doua zi, Mussolini, uitând să se bărbiească, merge să se întâlnească cu regele Victor Emanuel al III-lea la Villa Savoia. Se poartă ca și cum nu se întâmplase nimic neobișnuit. Dar când începe să vorbească, scundul rege îl oprește și îi spune că mareșalul Pietro Badoglio va prelua funcția de prim-ministru. Când, stupefiat, Mussolini iese de la rege, este arestat de ofițeri carabinieri și dus cu o ambulanță la cazarmile lor bine păzite. Un anunț la radio în acea seară îi scoate pe oameni pe stradă strigând *Benito e finito* (Gata cu Benito). Fascismul italian se prăbușește în câteva ore, dispărând ca un decor de teatru care face loc unei noi producții. Nici măcar milițiile Cămășilor Negre, înarmate cu tancuri germane, nu încearcă să îi prevină prăbușirea. La Milano, muncitorii iau cu asalt închisorile pentru a-i elibera pe deținuții antifasciști.

Auzind de lovitura de la Roma, Hitler dorește să trimită în oraș o divizie de parașutiști pentru a pune mâna pe noul guvern și pe familia regală. Bănuiește că francmasonii și Vaticanul erau cumva implicați în căderea lui Mussolini. Rommel, Jodl și Kesselring îl conving în cele din urmă să nu lanseze un atac asupra Romei. Hitler nu are deloc încredere în promisiunea mareșalului Badoglio că Italia va continua războiul. Cu opt divizii, trupele germane pun mâna pe trecătoarea Brenner și pe instalațiile-cheie din nordul Italiei. O operațiune cu numele de cod *Alarich* fusese pregătită pentru ocuparea întregii țări, în eventualitatea capitulării Italiei. Hitler îi cere serviciului său de informații să afle unde era ținut Mussolini, folosind orice mijloace, inclusiv mita și clarvăzătorii.

Aflat într-o dispoziție războinică, Patton este hotărât să ia Messina înaintea lui Montgomery. Își îmboldește oamenii fără încetare, chiar dacă mulți cedează deja din

cauza căldurii intense și a deshidratării. Malaria, dizenteria, febra dengue și ulcerările tropicale făcuseră un mare număr de victime pe lângă cele căzute în luptă. Doar malaria a afectat 22 000 de oameni din cele două armate aliate din Sicilia.

La 25 iulie, Patton zboară la Siracuza la cererea lui Montgomery pentru a discuta înaintarea spre Messina. Lipsa îndrumărilor din partea Cartierului General aliat joacă un rol important. Montgomery admite tacit că este blocat la sud de Catania și, fără să îl mai aștepte pe Alexander, cei doi încep să discute situația deasupra unei hărți întinse pe capota automobilului Humber al lui Montgomery. Spre surprinderea lui Patton, Montgomery este de acord ca forțele americane să treacă dincolo de limitele armatei sale dacă acest lucru îl va ajuta să ajungă repede la Messina. Până la urmă, Alexander sosește și el, împreună cu Bedell Smith, fiind întârziat de știrile despre evenimentele memorabile de la Roma. Comandantul grupului de armate este clar iritat să vadă că cei doi generali ai săi ajunseseră la o înțelegere fără el. Dar chiar dacă, la Siracuza, Montgomery se recunoscuse pe jumătate învins în cursa contra Armatei a 7-a, Patton intenționează să fie el cel care să o câștige.

Oamenii săi, pătați de sudoare și acoperiți de praf, avansează din deal stâncos în deal stâncos. La fel ca britanicii, și ei trebuie să își ducă muniția și celelalte provizii pe catări. Cele două divizii germane de infanterie mecanizată îi fac să lupte încontinuu, aruncând în aer poduri și plasând mine și capcane cu orice ocazie. Soldații americani sunt infuriati de felul în care plasau capcane pe cadavre, așa că uneori se răzbună pe prizonieri. Zona rurală miroase a cadavre în descompunere, la fel și orașele, zdrobite de artileria și bombardamentele aliate cu prețul unui număr uriaș de victime din rândul civililor. Leșurile sunt strânse în grămezi înalte în mijlocul molozului și apoi sunt arse cu motorină pentru a preveni bolile.

În timpul primei săptămâni din august, lupta pentru orașul de munte Troina face 500 de victime în rândul Diviziei 1 Infanterie americană. Patton hotărâse deja că Terry Allen, comandantul acesteia, este istovit și, imediat ce bătălia de la Troina se incheie, îi eliberează din funcție atât pe el, cât și pe adjunctul său, generalul de brigadă Teddy Roosevelt Jr. Bradley, care îl detesta pe Allen din cauza lipsei lui fâțișe de respect, este foarte mulțumit.

La 3 august, Patton vizitează Spitalul militar numărul 15. Este vizibil mișcat când vede răniții, dar nu are răbdare în fața celor care suferă de căderi nervoase. Patton îl întreabă pe un soldat din Divizia 1, un tânăr din Indiana care suferise un șoc de pe urma luptei, care este problema lui. „Cred că nu mai pot suporta“, răspunde soldatul neajutorat. Patton vede roșu în fața ochilor, îl palmuiește cu mânușile și îl târăște afară din cort. Îi dă un picior în spate, strigând: „Ascultă, lașule nenorocit. Te duci înapoi pe front!“ O săptămână mai târziu, Patton are o nouă criză de furie când vizitează Spitalul de campanie numărul 93. Își scoate chiar și pistolul la victima sa, amenințând că îl

împuşcă pentru laşitate. Un reporter britanic care se află din întâmplare la faţa locului îl aude spunând imediat după aceea: „Nu există aşa ceva, şoc după bombardament. Este o invenţie a evreilor!”

Pentru a creşte viteza înaintării de-a lungul coastei de nord, Patton convinge Marina americană să furnizeze suficiente vase de debarcare pentru a introduce un batalion la cincisprezece kilometri în spatele liniilor germane. Atât Bradley, cât şi Truscott se opun vehement planului şi, aşa cum se temuseră, batalionul este, practic, zdrobit după ce cucerise un deal important numit Monte Cipolla. Patton crede că pariul costisitor este pe deplin justificat. Nu are habar că germanii începuseră deja să îşi retragă forţele dincolo de strămtorea Messina, într-o operaţiune bine organizată. La 11 august, retragerea germană este accelerată la maximum. Cartierul General al Forţelor Aliate nu reuşise să ia măsuri pentru a o bloca. Tedder folosise avioanele B-17 Fortress necesare acestei operaţiuni pentru a bombarda depourile din jurul Romei şi atât Marina Regală, cât şi Marina Americană ezită să folosească nave mari întrucât toată artileria Axei era poziţionată pe coasta italiană. Eisenhower ajunge să regrete mai târziu că nu reuşise să debarce forţe în capătul extrem al strămtorii, deoarece în acţiunea respectivă 110 000 de soldaţi ai Axei sunt evacuaţi aproape fără pierderi. În mare parte, această omisiune este cauzată de ezitarea generalului Marshall de a se angaja într-o invadare totală a părţii continentale.

Patton este mult mai interesat de faptul că trupele sale ajunseseră la Messina înaintea lui Montgomery, şi în dimineaţa zilei de 17 august îşi face o intrare triumfală în oraşul ruinat. Dar triumful său este tulburat în scurt timp. Furtuna cu privire la cele două incidente de la spitale este pe cale să se dezlănţuie, deoarece Eisenhower aflase de ele în aceeaşi dimineaţă, la Alger, de la corespondenţii de război americani. În Statele Unite nu se ştie nimic. Preşedintele Roosevelt îi trimisese chiar vulcanicului Patton un mesaj de felicitare, spunând că Harry Hopkins sugerase că „după război ar trebui să te fac marchiz de Muntele Etna”.

Lovirea unui subordonat de un ofiţer este un delict de competenţa Curtii Marţiale, dar Eisenhower, deşi furios pe Patton, nu vrea să îl piardă. Reuşeşte să-i convingă pe jurnaliştii americani şi pe cei britanici să blocheze respectiva poveste. După ce se luptă cu această dilemă câteva zile şi nopţi, Eisenhower îi ordonă lui Patton să le ceară scuze celor doi soldaţi şi personalului medical care fusese martor la incidente şi să-şi ceară scuze şi în mod public, în faţa trupelor. Unii îl ovaţionează, dar Divizia 1 Infanterie, încă plină de resentimente pentru concedierea lui Allen şi Teddy Roosevelt, îl ascultă în linişte.

Campania siciliană, deşi permisesse unui număr atât de mare de soldaţi ai Axei să scape, îşi arată importanţa. Victimele sunt numeroase – 12 800 din Armata a 8-a şi 8 800 din Armata a 7-a a lui Patton –, dar moralul fusese ridicat considerabil şi

multe abilități îmbunătățite, atât în operațiunile amfibii, cât și în luptele de după aceea. Aliații dețin acum controlul efectiv asupra Mediteranei și asupra a numeroase aerodromuri de unde să lanseze atacuri spre Italia și mai departe. Inviaza determinase căderea lui Mussolini și contribuisese la înfurierea, panicarea și deprimarea lui Hitler în Wolfsschanze. Distrugerea Hamburgului de către RAF îl marcase pe Hitler mai mult decât îndrăzneia să recunoască, iar ofensiva Armatei Roșii pe Frontul de Est ca urmare a Bătăliei de la Kursk subliniasse cât de puține trupe avea la dispoziție.

În august, Churchill, Roosevelt și șefii lor de Stat-Major se reunesc din nou, de această dată la Quebec, pentru Conferința *Quadrant*, organizată de premierul canadian William Mackenzie King. Cu câteva zile mai înainte, Churchill ridicase problema proiectului bombe atomice într-o discuție cu Roosevelt. Americanii încercaseră să îi excludă pe britanici de la o cooperare în această cercetare, cunoscută drept „Tube Alloys”, dar Churchill îl convinge pe Roosevelt că ar trebui să continue ca un parteneriat.

La Quebec, conferința pune în discuție predarea iminentă a Italiei, ca urmare a propunerilor secrete via Madrid și Lisabona, venite din partea emisarului lui Badoglio, generalul Giuseppe Castellano. Este o perspectivă încurajatoare. Aerodromurile italiene puteau fi folosite pentru bombardarea Germaniei și a câmpurilor petrolifere de la Ploiești, așa cum subliniază generalul „Hap” Arnold, comandantul Aviației Americane. Dar entuziasmul britanic pentru o campanie italiană totală cu înaintare spre nord până la linia râului Pad nu este împărtășit de americani, chiar dacă Brooke susține cu convingere că ar atrage divizii germane departe de frontul din Normandia.

Roosevelt și Marshall nu vor ca înaintarea să continue dincolo de Roma, chiar dacă aceasta ar fi însemnat să își lase trupele din Italia să staționeze. Ei bănuiesc, oarecum justificat, că britanicii se vor folosi de campania italiană ca mijloc de amânare a invadării Franței și vor devia eforturile către nord-est, spre Balcani și spre Europa Centrală. Din nefericire, abordarea cicălitoare a strategiei de către Churchill – care acum vrea să invadeze Rodosul și arhipieleagul Dodecanez pentru a implica Turcia în război – pare să le confirme presimțirile. Marshall rămâne de neclintit cu privire la faptul că cele șapte divizii alocate pentru invadarea Normandiei vor trebui retrase din Italia până la 1 noiembrie, așa cum se căzuse deja de acord la Conferința *Trident*.

Invadarea Normandiei, numită acum Operațiunea *Overlord*, este totuși fixată pentru mai 1944. Generalul-locotenent Sir Frederick Morgan, șeful de Stat-Major de pe lângă Comandantul Suprem Aliat (deocamdată nedeseșnat), lucra deja la planurile inițiale. Sprijinit de generalul Arnold, el subliniază nevoia de a slăbi mai întâi Luftwaffe. Churchill, cam în pripă, îi promisese în trei rânduri comanda supremă generalului Brooke. Acum se confruntă cu faptul că Roosevelt va insista ca un general american să fie cel care să dețină funcția, din moment ce Statele Unite vor furniza cea mai mare parte a trupelor. Americanii mai cred, în mod greșit, și că Brooke se opune invadării Franței.

Brooke este foarte dezamăgit atunci când Churchill îi spune că până la urmă nu el va comanda Operațiunea *Overlord* și nu reușește să treacă peste această lovitură. Este și mai deziluzionat atunci când descoperă că, în particular, Churchill aranjase deja în schimb ca lordul amiral Louis Mountbatten să conducă SEAC, noul Comandament al Asiei de Sud-Est. Candidatul evident pentru *Overlord* pare să fie generalul Marshall, chiar dacă acesta evită să se propună singur.

La 3 septembrie, Churchill călătorește cu trenul de la Quebec la Washington. Ajunge la timp pentru o zi memorabilă. Spilcuitul general Castellano, șeful de Stat-Major al lui Badoglio, și generalul Bedell Smith, șeful de Stat-Major al lui Eisenhower, semnaseră în secret armistițiul italian după negocieri dificile. Germanii își sporiseră forțele din Italia la șaisprezece divizii, iar italienii erau îngroziți, firește, de represaliile germane.

În zorii acelei zile, trupele britanice și canadiene debarcă lângă Reggio di Calabria. Sunt sprijinite de nave de război și de focuri de artilerie de dincolo de strâmtoarea Messina, dar debarcarea nu întâlnește opoziție în acea frumoasă dimineață de septembrie, iar marea este calmă. Britanicii o numesc „Regata din strâmtoarea Messina”. În curând urmează alte debarcări în vârful „cizmei” Italiei și la baza navală de la Taranto. Amiralul Cunningham își asumă riscul și trimite la Taranto Divizia 1 Aeropurtată pe crucișătoare ale Marinei Regale. Flota italiană se deplasează spre Malta pentru a se preda, dar Luftwaffe reușește să scufunde cuirasatul *Roma* cu una dintre noile bombe propulsate de rachete și ucide 1 300 de marinari.

Întreaga campanie italiană va fi tulburată de concepții greșite și utopii. Din cauza unor interceptări decodificate, Cartierul General al Forțelor Aliate credea că, în eventualitatea unei predări a Italiei, germanii aveau să se retragă pe linia Pisa-Rimini în nordul Italiei. De atunci însă, Hitler hotărâse că aceasta ar echivala cu abandonarea Balcanilor fără știrea aliaților săi croați, români și maghiari. În plus, în ciuda asigurărilor date mai devreme lui Bedell Smith, italienii nu erau pregătiți să apere Roma în fața germanilor. O parașutare deasupra Romei a Diviziei 82 Aeropurtate care să coincidă cu debarcările principale de la Salerno este din fericire abandonată chiar când aeronavele se pregătesc de decolare. Dacă s-ar fi continuat misiunea, întreaga formațiune ar fi fost spulberată.

La 8 septembrie, după ce petrecuse mult timp agitându-se în legătură cu evenimentele din Italia, Hitler zboară la cartierul general al lui Manstein din sudul Rusiei pentru a discuta criza de pe Frontul de Est. Armata Roșie crease o breșă între Grupul de Armate Centru al lui Kluge și Grupul de Armate Sud al lui Manstein. Când se întoarce la Wolfsschanze în acea seară, Führerul află că armistițiul italian tocmai fusese anunțat și că primul val din Armata a 5-a americană a generalului Mark Clark debarcase la Salerno, la cincizeci de kilometri sud-est de Napoli. Poate fi închipuită starea sa de spirit după ce aude de „trădarea” lui Badoglio, deși se așteptase la așa ceva. Îi convoacă

pe Goebbels și pe alți lideri naziști la o întâlnire pentru a doua zi. „Führerul“, scrie Goebbels în jurnalul său, „este hotărât să facă *tabula rasa* din Italia.“

Operațiunea *Axis* (fostă *Alarich*) este lansată cu rapiditate nemiloasă. Una dintre marile priorități pentru mareșalul Kesselring este cucerirea Romei. Parașutiștii germani intră în oraș în timp ce locuitorii încă sărbătoresc ceea ce își închipuiau că va fi pentru ei sfârșitul războiului. Regele și mareșalul Badoglio scapă la timp. Cele șaisprezece divizii germane dezarmează trupele italiene și distrug pe oricine opune rezistență. Circa 650 000 sunt luați prizonieri de război, din care cea mai mare parte sunt trimiși la muncă forțată. Himmler îl instruiește pe șeful poliției de securitate din Roma, locotenentul SS Herbert Kappler, să strângă cei 8 000 de evrei din oraș.

În timp ce ocupă Roma, germanii expediază, de asemenea, forțe pentru a bloca o posibilă debarcare anglo-americană în golful Salerno, care reprezintă locul cel mai propice pentru invazie în acea parte a coastei tireniene. Recent creată Armată a 10-a germană este comandată de generalul Heinrich von Vietinghoff. El trimite repede Divizia 16 Panzere, succesoarea formațiunii distruse la Stalingrad, să ocupe pozițiile de pe dealurile care domină marele golf. Până în acea seară de 8 septembrie, imediat după ce soldații aliați sărbătoresc vestea despre capitularea Italiei la bordul navelor lor de invazie, primele trupe germane se află deja pe poziție pentru a-i întâmpina atunci când ajung în primele ore ale zilei următoare.

Rezistența neașteptat de puternică îi descumpănește pe soldații aliați. Doar când, a doua zi dimineață, detectoarele de mine eliberează un culoar navele de război pot să se apropie de țărm suficient cât să identifice concentrarea de tancuri și de baterii de tunuri germane. Cele mai multe lucruri care puteau merge rău la Salerno chiar se întâmplă. Generalul-maior Ernest Dawley, comandantul Corpului VI american, nu face decât să contribuie la confuzia de pe uscat. Nu își asigură flancul stâng cu partea britanică din forța de invazie până când nu i se ordonă de către Clark, trei zile mai târziu, dar până atunci puterea germanilor deja crescuse. Diviziile de Panzere *Hermann Göring* și 15 și 29 Infanterie Mecanizată ajung pe frontul de la Salerno una după alta.

Atât britanicii, cât și americanii se găsesc prinși în cursă în câmpuri de tutun sau în livezi de meri și de piersici sau mai în spate pe dunele de nisip, unde nu există alt adăpost în afară de tufișuri și iarbă de mare. Sub ochii tunarilor germani de pe terenul înălțat, evacuarea răniților este dificilă în timpul zilei, iar sanitarii trebuie să se descurce cu sulfamidă și cu bandaje provizorii.

Pe extrema stângă, doar rangerii generalului-locotenent William Darby se bucuraseră de succes după ce avansaseră rapid pe uscat pentru a cuceri puncte-cheie în trecătoarea Chiunzi. Acest drum șerpuit trece direct peste baza muntoasă a peninsulei Sorrento, spre Napoli. Din pozițiile lor, soldații pot dirija tunurile grele navale din golf,



(sus) Generalissimo și Madame Chiang Kai-shek zâmbesc pentru cameră împreună cu generalul Stilwell. (George Rodger/Magnum Photos)

(jos) MacArthur, Roosevelt și Nimitz, la Pearl Harbor, 26 iulie 1944.
(Administrația Națională Americană a Arhivelor și Înregistrărilor)







(*stânga sus*) Soldați americani debarcând la Bougainville, Insulele Solomon, 6 aprilie 1944. (Time & Life/Getty)

(*stânga jos*) Avion Hellcat prăbușit pe un portavion. (Getty)

(*dreapta*) Prizonier german la Paris, 26 august 1944. (Bibliothèque historique de la Ville de Paris)





(stânga) Brancardieri în timpul Revoltei de la Varșovia, septembrie 1944.
(Muzeul Revoltei de la Varșovia)

(sus) Servicii medicale în timpul bombardării Berlinului. (Bundesarchiv)



(*stânga*) Churchill la Atena împreună cu arhiepiscopul Damaskinos, decembrie 1949. (Dmitri Kessel)

(*dreapta*) Soldații britanici ocupă Atena, decembrie 1944. (Dmitri Kessel)

(*jos*) Red Beach la Iwo Jima, februarie 1945. (Getty)





(sus) Femei filipineze salvate în timpul bătăliei de la Intramuros din Manila, februarie 1945. (Time & Life/Getty)

care trag la elevație maximă, pentru a bombarda convoaiele de provizii și întăririle germane care vin pe drumul de coastă de la Napoli.

Clark, foarte conștient că forța sa de invazie nu poate spera să răzbească din această capcană, îl împinge pe Dawley să trimită Divizia 36 Infanterie a Gărzii Naționale Texane să cucerească în dimineața zilei de 13 septembrie un sat dintr-un vârf de deal. Replica germană este sălbatică, iar texanii sunt decimați. Ce e mai rău abia urmează. Generalul von Vietinghoff crede că cele două corpuri aliate sunt pe cale să se reîmbarce, așa că lansează un atac cu unități de panzere și autotunuri care trebuie să ajungă la sud de Eboli. Luptele sunt atât de desperate și breșa germană atât de periculoasă, încât Clark ia în calcul retragerea, iar Vietinghoff crede că bătălia este ca și câștigată.

Înaintarea spre nord a Armatei a 8-a nu fusese rapidă; avangarda sa se află încă la aproape o sută de kilometri în sud-est. Multe întârzieri sunt cauzate de podurile distruse de germani în retragerea lor. Amiralul Hewitt, comandantul forței operative de la Salerno, este înspăimântat de perspectiva unei reîmbarcări. La 14 septembrie, în zorii zilei, el îi telegrafiază amiralului Cunningham în Malta, care trimite imediat cuirasatele HMS *Warspite* și HMS *Valiant* pentru a furniza mai multe tunuri grele. Cunningham mai trimite și trei crucișătoare cu toată viteza spre Tripoli, ca să aducă întăriri, dar între timp situația se stabilizează într-o câțva. O apărare hotărâtă, cu tunuri de 105 mm care trag în câmp deschis, oprirea atacului panzerelor, iar cererea urgentă a lui Clark ca un regiment din Divizia 82 Aeropurtată să fie parașutat înăuntrul capului de pod este satisfăcută.

Generalul Alexander ajunge pe un distrugător în dimineața zilei de 15 septembrie. Având consimțământul deplin al amiralului Hewitt, el anulează orice plan de evacuare. Capul de pod de la Salerno este în scurt timp securizat cu sprijinul bombardierelor și prin volumul și acuratețea tirului naval aliat. Navele de război ale Marinei americane și Marinei Regale produc pagube grele tancurilor și artileriei germane. Din nefericire, în timpul unui raid nocturn al Luftwaffe, *Warspite* trage cu tunurile sale de 152 mm într-un avion care zbura jos și lovește în loc distrugătorul HMS *Petard*, producând avarii importante.

Bombardierele generalului-maior James Doolittle zdrobesc orașul Battipaglia din spatele liniilor germane într-atât încât generalul Spaatz trimite mesajul „Ești neatent, Jimmy. Au mai rămas în picioare un măr pădureț și un grajd”. Dar astfel se naște un nou sistem de bombardare, pe care americanii îl numesc „a pune orașul în stradă”. Aceasta înseamnă zdrobirea intenționată și completă a unui oraș, astfel încât întăririle și proviziile inamicului să nu îl poată străbate. Aceasta va deveni o tactică esențială în Normandia în luna iunie a anului următor.

Între timp, serviciul secret german aflate unde se găsea Mussolini. După ce îl ținuse întâi pe insula Ponza și apoi pe La Maddalena, mareșalul Badoglio îl mutase în

secret într-o stațiune de schi aflată la nord de Roma, în Apenini, cunoscută ca Gran Sasso. Hitler, îngrozit de această umilire a aliatului său, ordonă o misiune de salvare. La 12 septembrie, căpitanul Otto Skorzeny, cu o forță formată din trupe speciale Waffen-SS în opt planeuri, aterizează forțat pe munte. Carabinierii care îl păzesc pe Duce nu reușesc să opună rezistență. Mussolini îl îmbrățișează pe Skorzeny, spunând că știa că prietenul lui Adolf Hitler nu îl va abandona. Este dus în zbor până la Wolfsschanze. Aghiotantul Luftwaffe al lui Hitler îl descrie drept „un om zdrobit”. Planul germanilor era să îl instaleze ca lider de formă al așa-numitei Repubblica Sociale Italiana, creând astfel ficțiunea că Axa încă are puterea necesară pentru a-și justifica ocuparea Italiei.

La 21 septembrie, forțe ale Franței Libere debarcă în Corsica, pe care germanii o abandonaseră pentru a întări partea continentală. La Salerno, retragerea germană începuse cu trei zile mai devreme. Kesselring îi spusese lui Vietinghoff să își retragă treptat armata până la linia râului Volturno, la nord de Napoli. Clark îl demite, în sfârșit, pe comandantul corpului său de armată, generalul Dawley, iar britanicii aflați la stânga capului de pod atacă spre nord pentru a cuceri baza peninsulei Sorrento și a pregăti înaintarea pe coastă spre Napoli. După ce Regimentul de Gardă *Coldstream* ia cu asalt un deal într-un atac de noapte, comandantul de pluton Michael Howard descrie scena. „Am început să ne mișcăm în zori. În primele urme cenușii de lumină, am îngropat morții germani. Acestea au fost primele cadavre de care m-am ocupat: păpuși jalnice micșorate zăcând țepene și contorsionate, cu ochi împăcliți. Nici măcar unul nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani, iar unii erau doar niște copilândri. Cu o neglijență îngrozitoare, i-am împins în propriile tranșee și i-am acoperit cu pământ.”

Până la 25 septembrie, Armata a 8-a și Armata a 5-a a lui Clark făcuseră joncțiunea și tăiaseră în două Italia. Forțele americane de la Salerno suferiseră 3 500 de pierderi, iar britanicii 5 500. Armata a 8-a avansează pe partea dinspre Marea Adriatică și cucerește câmpia Foggia cu toate aerodromurile sale care puteau fi folosite pentru bombardarea sudului Germaniei, Austriei și a câmpurilor petrolifere de la Ploiești. Armata a 5-a a lui Clark de pe partea vestică avansase dincolo de muntele Vezuviu, iar la 1 octombrie, Dragonii din Garda Regelui, cu vehiculele lor blindate, deschid drumul prin Napoli, pe sub omniprezentele sfori de uscat rufe întinse peste străzi. Dar nu erau puse la uscat rufe. Napoli rămăsese fără apă deoarece germanii aruncaseră în aer apeductele, ca răzbunare pentru rezistența arătată ocupației lor brutale. Distruseră cât de mult putuseră din oraș, inclusiv biblioteci vechi, canale, stații de electricitate, fabrici și mai ales portul. Bombe cu ceas erau lăsate în alte clădiri importante pentru a fi explodate pe parcursul următoarelor săptămâni. Războiul din Italia începea deja să reproducă ororile de pe Frontul de Est.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Decriptarea unor comunicații interceptate care arătau că Hitler plănuia să evacueze cea mai mare parte a Italiei nu este urmată de alte telegrame care să arate că cei de la Cartierul General al Führerului și-ar fi schimbat părerea, mai ales la presiunea lui Kesselring, care dorea să plaseze linia frontului la sud de Roma. Sfatul lui Rommel de a se retrage este respins, în parte deoarece Hitler se teme de efectul pe care l-ar avea asupra aliaților din Balcani, dar și pentru că invazia aliată avea probleme. Cu toate acestea, încăpățânarea lui Hitler de a păstra Italia și convingerea sa că britanicii ar invada Balcanii și Marea Egee însemna că un total de treizeci și șapte de divizii germane aveau să fie blocate în regiune, în timp ce Wehrmachtul se zbătea pentru supraviețuire pe Frontul de Est.

Goebbels și Ribbentrop îl presează pe Hitler să inițieze negocierile de pace cu Stalin, dar Führerul respinge furios ideea. Nu ar negocia niciodată din slăbiciune. Generalul Jodl de la OKW recunoaște logica nebună în care sunt prinși de obsesia nazistă a „victoriei finale”. „Că vom câștiga pentru că trebuie să câștigăm”, scrie el la scurtă vreme, „înseamnă că istoria lumii și-a pierdut orice sens”. Din moment ce acum nu mai exista speranță să se negocieze din poziții de forță, implicația este foarte clară. Germania va continua lupta până la distrugerea sa totală.

Ucraina și Conferința de la Teheran

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1943

După ce Armata Roșie recucerise Harkovul la 23 august 1943, armata germană se confruntă cu o criză în sud. Linia defensivă de-a lungul râului Mius este distrusă, iar la 26 august Frontul Central al lui Rokosovski răzbește prin granița dintre Grupul de Armate Sud și Grupul de Armate Centru. La 3 septembrie, Kluge și Manstein îi cer lui Hitler să desemneze un comandant pentru Frontul de Est. Hitler refuză și insistă în continuare că zona industrială Donbas trebuie să fie păstrată chiar dacă acum este necesară retragerea de pe Mius. Hitler promite încă o dată întâriri, dar de acum Manstein știe că nu îl mai poate crede. În aceeași zi, trupele britanice debarcă pe partea continentală sudică a Italiei.

Cinci zile mai târziu, ca urmare a unei telegrame de la Manstein cu privire la proporția atacului sovietic, Hitler zboară la cartierul general al Grupului de Armate Sud de la Zaporoje. Raportul lui Manstein este atât de sumbru, încât până și Hitler se simte obligat să autorizeze o retragere pe fluviul Nipru. Aceasta este ultima sa vizită pe teritoriul ocupat din Uniunea Sovietică. La întoarcerea la Wolfsschanze, la sfârșitul acelei zile fatidice, este informat despre debarcările aliate de la Salerno și de capitularea iminentă a armatei italiene.

După decizia reticentă a lui Hitler, armata germană trebuie să se grăbească să ajungă la Nipru pentru a evita să fie izolată. Armata Roșie, deși la fel de slăbită de bătălia de la Kursk, înaintează cu toată viteza pentru a cuceri capete de pod peste râu înainte ca germanii să aibă posibilitatea să stabilească o apărare eficientă. Acest râu imens trebuia să formeze baza unei linii de apărare mergând de la Smolensk la Kiev și apoi în jos spre Marea Neagră. Ca majoritatea râurilor rusești care curg de la nord la sud, și Niprul are un mal vestic deosebit de înalt, care formează o fortificație naturală.

În retragerea prin Ucraina de Est, germanii încearcă să pună în practică un program nemilos de pârlire a pământului, dar nu au timp să distrugă atât de mult cât intenționaseră. După ce își umplu buzunarele și ranițele, soldații aproape că plâng atunci când privesc cum propriile depozite de provizii sunt incendiate. Hărțuiți în

timpul zilei de avioane de atac la sol Șturmovik, se retrag dincolo de Nipru la adăpostul întinericului și în ceturile dimineții de toamnă.

Stalin promite Ordinul de Erou al Uniunii Sovietice primului soldat care traversează râul. Pe plute improvizate făcute din butoaie de petrol și scânduri, în bărci mici și chiar înot, soldații Armatei Roșii răspund provocării. Cu această ocazie, patru mitralieri devin Eroi ai Uniunii Sovietice după ce iau cu asalt malul vestic la 22 septembrie. „Erau cazuri”, scrie în jurnalul său Vasili Grossman, „când soldații transportau tunuri de campanie pe porți de lemn și traversau Niprul pe foi de cort umplute cu fân.” În a treia săptămână din septembrie, forțele lui Vatutin iau capete de pod la nord și la sud de Kiev. În curând, grupuri de soldați traversează prin patruzeci de locuri diferite, dar cele mai multe sunt prea mici pentru a lansa atacuri mai departe pe uscat. Un grup a cărui barcă se scufundă ajunge la o colibă țărănească. Bătrâna de acolo îi întâmpină: „Copii, fiii mei, intrați în casa mea”, le spune. După ce îi ajută să se încălzească și să își usuce uniformele zdrențuite, le dă niște *samogon*, o vodcă făcută în casă.

În multe locuri, pierderile sovietice sunt grele. Un grup de urmărire trebuie să se ocupe de cadavre. „I-am strâns pe cei care fuseseră omorâți sau se înecaseră”, își amintește unul dintre membrii echipei, „și i-am îngropat în tranșee, câte cincizeci de oameni în fiecare. Atât de mulți soldați muriseră aici. Malul german era abrupt și bine fortificat, în timp ce băieții noștri avansau din câmp deschis.”

Într-o încercare de a mări capul de pod de la Velikii Burin, la sud-est de Kiev, trei brigăzi aeropurtate sunt parașutate pe malul vestic al fluviului. Dar serviciile de informații sovietice nu reușiseră să identifice concentrarea germană din zonă, de două divizii de panzere și trei de infanterie. Numeroși parașutiști cad în pozițiile ocupate de Divizia 19 Panzere și sunt masacrați. Cel mai de succes cap de pod este Litej, la nord de Kiev. O divizie de infanterie a Armatei Roșii reușește să se strecoare peste Nipru într-o zonă mlăștinoasă pe care germanii o consideraseră de netrecut. Profitând de ocazie, Vatutin își asumă un risc uriaș care dă roade. Întărește capul de pod cu Corpul 5 de Tancuri de Gardă. Multe T-34 sunt pierdute în smâncuri, dar suficiente reușesc să treacă deplasându-se cu viteză maximă.

La nord, Smolensk este în cele din urmă cucerit la sfârșitul lunii după lupte grele. Ofensiva de la Rjev, care începuse înaintarea spre vest în această parte a frontului, lasă în urmă o devastare totală. Corespondentul australian Godfrey Blunden este dus într-un tur. „Niște familii de țărani formate din bătrâni, femei și copii se întorseseră și se instalaseră în colibe. În câteva locuri își atârâaseră sforile pentru rufe între copaci ca și cum era normal să te apuci de spălat în această zonă-tampon profanată. Există o lecție de perseverență umană în felul în care acești oameni se întorc la vechile lor case, dar nu se poate să nu te întrebi cum vor supraviețui iernii care se apropie.” Este șocat să

descopere că „o bătrânică zbârcită” pe care o întâlnește este, de fapt, „o fată de treisprezece ani”.

La miazăzi, Frontul Sudic al generalului F.I. Tolbuhin taie calea Armatei a 17-a în Crimeea, care până atunci reușise să evacueze deja capul de pod Kuban din Caucaz. Frontul Central al lui Rokossovski crease o breșă la vest de Kursk, iar în octombrie se apropie de Gomel, la marginea Belarus. Pentru Stalin și bineînțeles că și pentru Vatutin, premiul adevărat este capitala ucraineană Kiev. Până la sfârșitul lui octombrie, Vatutin infiltrează, noapte după noapte, Armata a 3-a Tancuri de Gardă a generalului-locotenent P.S. Ribalko și Armata a 38-a în capul de pod Litej. Camuflarea genială, operațiunile de dezinformare din alte părți și lipsa recunoașterii aeriene făcute de Luftwaffe îi determină pe germani să treacă cu vederea această amenințare. Când cele două armate năvălesc din capul de pod, ele reușesc să încercuiască orașul Kiev, care cade la 6 noiembrie, cu o zi înaintea celebrării la Moscova a aniversării Revoluției. Stalin exultă. Vatutin nu pierde vremea și împinge înainte alte armate pentru a lua Jitomir și Korosten. În ciuda noroiului *rasputitsei* de toamnă, armatele sale creează în curând o breșă adâncă de 150 kilometri și lată de 300 kilometri.

În înaintarea lor, întâlnesc dezolare și țărâtime mută de suferință. „Bătrânii, când aud ruși”, consemnează Vasili Grossman, „aleargă să întâmpine trupele și plâng pe tăcute, incapabili să scoată un cuvânt. Țărâncile bătrâne spun: «Am crezut că o să cântăm și o să râdem când ne vom vedea armata, dar așa de multă jale este în inimile noastre, că ne curg lacrimile».” Povestesc apoi despre dezgustul resimțit în fața soldaților germani care se plimbau dezbrăcați chiar și în fața femeilor și fetelor și despre „lăcomia lor, abilitatea de a mânca douăzeci de ouă sau un kilogram de miere odată”. Grossman întâlnește un băiat desculț și în zdrențe. Îl întreabă unde e tatăl său. „Ucis”, răspunde. „Și mama ta?” „A murit”. „Ai frați sau surori?” „O soră. Au dus-o în Germania.” „Ai vreun neam?” „Nu, au fost toți arși într-un sat de partizani.”

Există însă și ucraineni care nu se bucură de revenirea stăpânirii sovietice. Mulți colaboraseră cu germanii, formând miliții sau servind ca soldați sau gărzi în lagărele de concentrare. Iar naționaliștii ucraineni din UPA (Ukrainska povstanska armia), care se întorseseră împotriva germanilor, erau acum gata să ducă o campanie de gherilă împotriva Armatei Roșii. Cea mai celebră victimă a lor va fi însuși generalul Vatutin, ucis într-o ambuscadă.

Cele mai negre coșmaruri ale lui Grossman sunt depășite de realitatea celor pe care le descoperă. Cucerirea Kievului confirmă rapoartele despre masacrul de la Babi Iar. Germanii încercaseră să ascundă crima arzând și îndepărtând cadavrele, dar acestea erau prea numeroase. După masacrul inițial din septembrie 1941, locul continuase să fie folosit pentru executarea altor evrei, țigani și comuniști. Se estimează că, până în toamna lui 1943, aproape 100 000 de oameni fuseseră omorâți acolo.

Grossman găsește năucitor acest gol chiar și din punct de vedere statistic. În lipsa numelor indivizilor, el încearcă să dea o față umană acestei crime de neimaginat până acum. „Aceasta a fost uciderea unei mărețe și vechi experiențe profesionale“, scrie el, „trecută de la o generație la alta în mii de familii de meșteșugari și membri ai intelighenției. Aceasta a fost uciderea tradițiilor de zi cu zi pe care bunicii le-au trecut nepoților, aceasta a fost uciderea amintirilor, a cântecului de jale, a poeziei populare, a vieții, fericite sau amare, aceasta a fost distrugerea căminelor și cimitirelor, aceasta a fost moartea unei națiuni care trăise alături de ucrainenii timp de sute de ani“. El povestește despre soarta unui doctor evreu foarte iubit numit Feldman, care fusese salvat de la execuție în 1941 atunci când o mulțime de țărânci ucrainence pledaseră pentru el în fața comandantului german. „Feldman a continuat să trăiască în Brovary și să-i trateze pe țăranii din localitate. A fost executat în primăvara acestui an. Khristia Chuniak a suspinat și la final a izbucnit în lacrimi când mi-a descris cum bătrânul a fost forțat să își sape propriul mormânt. A trebuit să moară singur. În primăvara lui 1943 nu mai era în viață nici un evreu.“

Evident mândru de marile realizări militare ale Uniunii Sovietice din acel an, Stalin este, în sfârșit, de acord cu o întâlnire a Celor Trei Mari, în compania lui Roosevelt și a lui Churchill. La sfârșitul lui noiembrie 1943 se vor reuni la Teheran, care, la fel ca mare parte din Iran, este încă ocupat de trupele sovietice și britanice pentru a proteja câmpurile petrolifere și ruta de aprovizionare terestră spre Caucaz. Stalin alesese capitala iraniană ca să poată rămâne în legătură directă cu STAVKA.

Pentru a pregăti conferința de la Teheran, are loc mai întâi o întâlnire a miniștrilor de externe la Moscova în octombrie. La palatul Spiridonovka, agenda este enormă. Preocupările britanice merg de la chestiunea poloneză la relațiile internaționale postbelice, tratarea statelor inamice, o Comisie Consultativă Europeană pentru Germania, judecarea criminalilor de război și aranjamentele pentru Franța, Iugoslavia și Iran. Cordell Hull, secretarul de stat american, subliniază dorința lui Roosevelt de constituire a unei succesoare pentru discreditata Ligă a Națiunilor. Acesta este un subiect sensibil pentru Molotov și Litvinov, comisarul adjunct pentru Afaceri Străine, ca urmare a expulzării Uniunii Sovietice din cauza invadării Finlandei în 1939. Proiectul lui Roosevelt pentru Națiunile Unite, care va deveni realitate la sfârșitul războiului, va avea în centru, pentru a-i da forță, națiunile învingătoare.

Partea sovietică insistă ca britanicii și americanii să pună pe masă propuneri detaliate, care să poată fi discutate la Teheran. Nu divulgă nimic despre propria poziție, insistând doar asupra unei chestiuni: „Măsuri pentru scurtarea războiului împotriva Germaniei și aliaților săi din Europa“. Mai bine zis, intenționează să obțină o dată precisă pentru invadarea Franței. Mai ridică și chestiunea implicării Turciei în război

de partea Aliatilor și sugerează să se exercite presiuni asupra Suediei neutre pentru a permite stabilirea de baze aeriene aliate pe teritoriul său. În ansamblu, ambele părți consideră că reuniunea decursese bine.

Cel mai mare succes la Moscova, potrivit australianului Godfrey Blunden, vine sub forma unei „cutiute de lemn cu două mici lentile“. Este „similară în toate privințele cu viziunile¹ de la bălciuri, doar că în locul pozelor cu dansatoare era o serie de imagini stereoscopice înspăimântătoare cu Germania bombardată“. Această invenție a mareșalului de aviație Harris îi fascinează și îi impresionează pe generalii Armatei Roșii de la Moscova cu imaginile sale tridimensionale ale distrugerilor urbane.

Blunden aude toate acestea de la Harris însuși, atunci când îl vizitează la cartierul general al Comandamentului Aviației de Bombardament. Harris îi arată albumele mari de fotografii pe care le dăduse la legat în coperte de piele în nuanța de albastru a RAF pentru a-i impresiona pe vizitatori. Fiecare serie de fotografii aeriene la aceeași scară este acoperită cu o coală de hârtie de calc ce arată conturul zonelor industriale și rezidențiale. Prima din album marchează distrugerea orașului Coventry. Harris întoarce apoi filele una câte una, arătând orașele germane. La un moment dat, Blunden exclamă văzând întinderea dezastrului: „Trebuie că acolo sunt cel puțin șase Coventry-uri“.

„Nu, te înșeli“, răspunde Harris cu satisfacție. „Sunt zece.“ Când ajung la un alt oraș, unde daunele nu erau prea întinse, Harris observă: „Mai este nevoie de un raid serios și asta o să-l termine“.

„Aceste fotografii“, scrie Blunden, „arată într-adevăr foarte explicit cum bombardamentul pe arie întinsă practicat inițial de germani se dezvoltase într-o armă cu o putere imensă. Stricăciunile făcute în Coventry acum trei ani – care i-au făcut pe germani să născocească verbul «a coventri», adică a șterge un oraș de pe fața pământului – sunt acum aproape nesemnificative pe lângă pagubele extinse făcute orașelor germane.“

În acest timp, americanii încearcă să promoveze calitatea de membră a Chinei naționaliste în ceea ce ar trebui să devină alianța „Celor Patru Mari“. Cunoscând ambițiile lui Chiang Kai-shek în direcția respectivă, Roosevelt speră că acest lucru va ajuta la menținerea naționaliștilor în război în ciuda dezamăgirii lor cu privire la deficitul de provizii pentru armatele proprii. Chiang joacă în relațiile cu Statele Unite același joc pe care îl jucase mai devreme cu Uniunea Sovietică: folosește amenințarea subtilă a unei păci separate cu Japonia pentru a obține cât mai mult sprijin. Deși mizează pe cartea slăbiciunii deliberate, stratagema lui Chiang își face efectul, din moment ce forțele

¹ Aparat optic pentru examinat clișee fotografice de format mic, diapozitive sau filme pentru montaj (n.red.)

chineze țineau în loc, cel puțin teoretic, mai mult de un milion de soldați japonezi pe continent. Totuși, Roosevelt privește și spre o lume postbelică, în care vede includerea Chinei drept vitală în conducerea Națiunilor Unite. Este o idee pe care Churchill și anturajul său cu siguranță nu o încurajează. Sovieticii sunt și mai reticenți după ce Chiang făcuse presiuni pentru a-i scoate din provincia Xinjiang, dar la conferința de la Moscova se ajunge la un acord de principiu.

Chiang își schimbase poziția referitor la un subiect important. Voia acum sprijinul americanilor pentru a se asigura că Uniunea Sovietică nu va obține regiuni din nordul Chinei dacă va intra în război împotriva Japoniei. După ce făcuse tot ce putuse mai înainte pentru a-l convinge pe Roosevelt să îl îndemne pe Stalin către o declarație de război, Chiang vrea acum să vadă Japonia învinsă fără ajutor sovietic. Se teme pe bună dreptate că implicarea sovietică va crește puterea și armamentul comuniștilor chinezi.

În a patra săptămână din noiembrie 1943, Roosevelt și Churchill se întâlnesc la Cairo în drum spre Teheran. La această conferință oarecum improvizată, Roosevelt aranjase în particular ca Chiang Kai-shek să se alăture tratatelor la începutul și nu la sfârșitul lucrărilor, așa cum își imaginaseră britanicii. Aceștia sunt deranjați. „Generalissimo mi-a amintit mai degrabă de un hibrid între un jder și un dihor“, scrie Brooke. „O față șireată, de vulpe. Evident incapabil să înțeleagă războiul în aspectele sale largi, dar hotărât să scoată cât poate mai mult din afacere.“ Spre confuzia și mai mare a generalilor britanici, doamna Chiang Kai-shek, îmbrăcată într-un surprinzător *cheongsam* negru, despicat până pe coapsă, intervine deseori pentru a corecta versiunea pe care o dădea translatorul celor spuse de generalissimo, apoi continuă să expună propria interpretare în legătură ceea ce ar fi trebuit să spună acesta. Încă supărat din cauza piedicilor legate de Xinjiang, Stalin refuzase să își trimită un reprezentant la conferință pe motiv că încă avea un pact de neagresiune cu Japonia.

Churchill este conștient că „relația deosebită“ dintre el și Roosevelt începuse să se deterioreze. Aceasta este cauzată parțial de propria reticență de a se angaja în Operațiunea *Overlord* și dorinței sale de a lovi în Europa Centrală pentru a preveni ocupația sovietică. Churchill este, de asemenea, izolat în atașamentul său față de Imperiul Britanic. Declarându-se de acord cu Chiang Kai-shek privitor la faptul că odată cu victoria asupra Japoniei ar trebui să i se pună capăt imperialismului vestic din Asia, Roosevelt promite că Indochina nu va fi returnată Franței, propunere care l-ar fi infuriat pe de Gaulle dacă ar fi aflat-o. Pe tot parcursul conferinței, atmosfera este departe de a fi amicală, iar uneori este fâțiș ostilă. Americanii sunt hotărâți să nu se mai lase prinși în mreje, mai ales dacă acestea se depărtează de Normandia și îi atrag spre Balcani. Britanicii îi găsesc pe americani surzi la argumentele lor și devin suspicioși cu privire la modul în care Roosevelt va acționa la Teheran, când îl va avea pe Stalin ca sprijin în chestiunile principale.

Roosevelt și Churchill zboară mai departe de la Cairo la Teheran pentru reuniunea cu Stalin, care începe la 28 noiembrie. La cererea expresă a lui Stalin, Roosevelt este găzduit într-o parte a sediului Ambasadei Sovietice, exact peste drum de Ambasada Britanică. Stalin merge să îl vadă, îmbrăcat în uniformă sa de mareșal cu pantalonii vârați în cizme caucaziene făcute în așa fel încât să îl arate mai înalt. Cei doi oameni de stat încearcă să se fărmece unul pe celălalt arătând o intimitate relaxată, care îl convinge doar pe Roosevelt. Președintele încearcă să se bage pe sub pielea dictatorului sovietic în detrimentul lui Churchill. Ridică problema colonialismului. „Vorbesc despre aceasta în absența camaradului nostru Churchill, deoarece lui nu-i place să discute subiectul. Statele Unite și Uniunea Sovietică nu sunt puteri coloniale și pentru noi este mai ușor să discutăm asemenea lucruri.” Potrivit interpretului său la acest *tête-à-tête*, Stalin nu este dornic să discute un asemenea „subiect delicat”, dar este de acord că „India este punctul nevralgic al lui Churchill”. Dar cu toate eforturile președintelui de a stabili încrederea reciprocă, Stalin nu poate uita promisiunea lui nesinceră că va deschide un al doilea front în 1942, făcută doar pentru a menține în război Uniunea Sovietică.

Stalin își exprimă însă ferm punctul de vedere cu privire la Franța, ca urmare a tulburărilor din Liban, unde trupele Franței Libere încercaseră să restabilească puterea colonială. El îi privește pe cei mai mulți dintre francezi ca pe niște colaboraționiști și spune chiar că Franța „trebuie să fie pedepsită pentru ajutorul dat Germaniei”. Stalin se gândește fără îndoială la felul în care capitularea armatei franceze din 1940 furnizase Wehrmachtului majoritatea vehiculelor pentru invadarea Uniunii Sovietice în anul următor.

Când începe sesiunea plenară, târziu în acea după-amiază, subiectul principal de dezbateră este Operațiunea *Overlord*. Cu sprijinul tacit al lui Roosevelt, Stalin se ocupă de dorința lui Churchill de a lansa o operațiune în nordul Adriaticii, orientată spre Europa Centrală. Insistă asupra întâietății *Overlord* și este de acord cu planul pentru o invadare simultană a sudului Franței. Respinge ferm orice altă operațiune drept o dispersare a forțelor. Stalin primește cu amuzament încercarea lui Churchill de a susține că planul lui va ajuta Armata Roșie. Conform interpretului sovietic, Roosevelt îi face cu ochiul liderului sovietic atunci când acesta rupe niște țigări Herzegovina Flor ca să își umple pipa. Stalin se simte în stare să îl chinuie subtil pe Churchill în această chestiune deoarece știe că americanii se opun ideii și, în orice caz, el deține toate cărțile atunci când este vorba de determinarea strategiei aliate. Insistența lui de a-i face pe Aliați să se țină de cuvânt cu privire la o invadare masivă a Franței în primăvara lui 1944 înseamnă că înaintarea acestora prin Europa de Nord va lăsa Balcanii și Europa Centrală sub controlul Armatei Roșii, așa cum se temea Churchill.

Privindu-i interacționând pe cei trei lideri, generalul Brooke este profund impresionat de felul în care Stalin manevrează discuția. Dictatorul tratează cu dispreț

campania din Italia, probabil deoarece este iritat de faptul că aliații săi nu implicaseră Uniunea Sovietică în capitularea Italiei. Se dovedește că aceasta fusese o greșeală din partea lor, deoarece Stalin poate să o folosească mai târziu ca argument atunci când va trebui discutat viitorul țărilor ocupate de Armata Roșie. Foarte conștient de faptul că victoriile de la Stalingrad și Kursk transformaseră Uniunea Sovietică într-o superputere, Stalin deja se lăudase în fața anturajului: „Acum, că soarta Europei este pecetluită, vom face ce vrem, cu consimțământul Aliaților“.

De asemenea, este bine informat cu privire la opiniile și reacțiile britanicilor și americanilor. Înaintea întâlnirii, Stalin îl convocase pe fiul lui Beria, Sergo, și îi încredințase „o misiune care este delicată și reprobabilă din punct de vedere moral“. Voia să știe tot ce spun americanii și britanicii în discuțiile avute în particular. Fiecare cuvânt le va fi înregistrat de microfoanele ascunse în camerele lor, iar în fiecare dimineață Sergo Beria trebuie să îl informeze pe Stalin cu privire la toate conversațiile. Liderul sovietic este uimit de naivitatea pe care o arată Aliații vorbind atât de deschis, când ar fi trebuit cu siguranță să își dea seama că sunt ascultați. El vrea să știe atât tonul vocii, cât și conținutul dialogurilor. Vorbiseră cu convingere sau fără entuziasm? Și cum reacționase Roosevelt?

Stalin este mulțumit atunci când Sergo Beria îi spune despre admirația sinceră pe care Roosevelt o are pentru el și despre refuzul lui de a asculta sfatul amiralului Leahy de a adopta o poziție mai fermă. Dar de câte ori Churchill îl fletează pe Stalin în timpul conferinței, liderul sovietic îi răspunde amintindu-i de vreo remarcă ostilă făcută în trecut. Înregistrările secrete îl ajută pe Stalin și să exploateze neînțelegerile dintre Churchill și Roosevelt. După câte se pare, atunci când Churchill îi reproșează în particular lui Roosevelt că îl ajută pe Stalin să instaleze un guvern comunist în Polonia, Roosevelt îi răspunde că Churchill sprijină un guvern anticomunist, deci care e diferența?

Polonia este, într-adevăr, o problemă majoră atât pentru Churchill, cât și pentru Stalin, în timp ce Roosevelt pare preocupat doar să își asigure votul polonezilor americani la alegerile prezidențiale din anul următor. Aceasta înseamnă că trebuie să pară dur cu Stalin până după stabilirea rezultatelor votului. Având în vedere că Roosevelt respinsese mai înainte ideea modificării frontierelor Poloniei din cauza Cartei Atlanticului, și el, și Churchill se simt acum obligați să ia în calcul pretenția lui Stalin la partea estică a țării, pe care o înglobase în 1939 drept „Belarusul de Vest“ și „Ucraina de Vest“. Ocuparea iminentă în scurt timp a regiunii de către Armata Roșie va face din acest lucru un fapt împlinit. Conform planului lui Stalin, Poloniei i se va da în compensație teritoriu german până la fluviul Oder. Președintele și prim-ministrul știu că nu îi vor putea forța niciodată pe sovietici să renunțe la un asemenea premiu, dar felul în care Roosevelt cedează îl încurajează pe Stalin să creadă că nu va avea nicio problemă să le impună polonezilor un guvern comunist.

Stalin reușește să obțină o dată pentru invadarea Franței, dar când americanii și britanicii sunt siliți să admită că încă nu numiseră un comandant suprem, își arată disprețul față de lipsa unei planificări serioase. Este însă de acord să lanseze o ofensivă majoră curând după debarcări și își declară intenția de a se alătura războiului împotriva Japoniei imediat ce Germania va fi înfrântă. Este exact ceea ce dorise Roosevelt, chiar dacă Chiang Kai-shek era îngrozit de această perspectivă. După terminarea conferinței, Stalin consideră că reușise să „câștige jocul”. În particular, Churchill ar fi fost de acord cu această afirmație. Este complet descurajat de constanta solidarizare a lui Roosevelt cu Stalin, în credința că îl poate manevra. „Acum vede că nu poate să se bazeze pe sprijinul președintelui”, scrie doctorul prim-ministrului, Lord Moran, în jurnal după ce Churchill își dăduse frâu liber temerilor pentru viitor. „Ba, mai mult, realizează că și rușii văd acest lucru”.

După momentul umilitor legat de *Overlord* de la conferința de la Teheran, Roosevelt este hotărât să desemneze comandantul suprem atunci când delegații aliați vor ajunge din nou la Cairo. Îi cere lui Marshall să îl convoace pe generalul Eisenhower. Immediat ce Eisenhower și Roosevelt sunt instalați în automobilul președintelui, acesta se întoarce spre el și spune: „Ei bine, Ike, tu o să comanzi *Overlord*”. Roosevelt decisese că nu își putea permite să îl piardă pe Marshall ca șef de Stat-Major, datorită cunoștințelor sale despre toate teatrele de operațiuni, talentului său extraordinar de organizator și, mai presus de toate, datorită talentului lui de a discuta cu Congresul. Este, de asemenea, văzut drept singura persoană care îl poate ține sub control în Pacific pe generalul MacArthur. Marshall este dezamăgit (deși nu la fel de mult ca Brooke), dar acceptă cu loialitate decizia. Norocul lui Eisenhower pare să justifice porecla pe care i-o dă Patton, „Divine Destiny” (Destin Divin), bazată pe inițialele prenumelor lui.

O euforie irațională domnește printre șefii de Stat-Major aliați de la Cairo. Toți par siguri că războiul se va sfârși până în martie sau cel mai târziu în noiembrie 1944 și sunt pregătiți să parieze pe asta. Având în vedere că se aflau la șase luni distanță de lansarea operațiunii *Overlord* și că Armata Roșie se găsea încă la câteva sute de kilometri de Berlin, acest lucru denotă cel puțin un optimism exagerat. Pe de altă parte, Churchill este complet epuizat după toate confruntările dureroase de la Cairo și Teheran. Se îmbolnăvește de pneumonie în Tunisia și ajunge chiar în pragul morții. Recuperarea sa este ajutată de Crăciun, de un pic de coniac și de vestea că Marina Regală scufundase crucișătorul de linie *Scharnhorst* în largul coastelor de nord ale Norvegiei. Aproape 2 000 de marinari din Kriegsmarine pier în apele înghețate.

Așa cum subliniasse Stalin la Teheran, forțele lui Vatutin se confruntă cu atacuri constante din partea Grupului de Armate Sud al lui Manstein. În speranța să dea din nou lovitură la Harkov, așa cum făcuse mai înainte în același an, Manstein trimite două corpuri de panzere asupra flancurilor rebotezatului Front 1 Ucrainean al lui Vatutin.

Vrea să îi împingă pe sovietici din nou dincolo de Nipru, să reia Kievul și să încercuiască o formațiune importantă a Armatei Roșii de lângă Korosten.

Hitler, care îmbătrânise dramatic pe parcursul ultimelor luni și suferea de stres, intrase într-o stare de negare și mai adâncă. Respinge orice sugestie de retragere. Chiar și favoritul său, generalul Model, descrie situația lor pe Frontul de Est ca „luptă în marșarier”. Un sentiment de fatalism afectează armata germană. Un ofițer de infanterie prins pe frontul de la Leningrad recunoaște în timpul interogatoriului: „Trăim în mizerie. Nu avem nicio speranță”. Însă, cu toate că pentru orice pas înapoi dă vina pe generalii săi și pe lipsa lor de voință, Hitler este profund tulburat de propaganda împrăștiată pe front de organizația sovietică a prizonierilor de război germani „antifasciști”, Freies Deutschland (Germania Liberă). Aceasta îl determină, la 22 decembrie, să stabilească postul de ofițer comandant național-socialist în toate unitățile, ca o contrapondere pentru comisarul sovietic sau ofițerul politic.

Trei zile mai târziu, Manstein, care credea că reușise să stabilizeze frontul, are parte de o surpriză foarte neplăcută. Armata Roșie își adusese Armatele 1 Tancuri și 3 Tancuri de Gardă aproape de Brusilov fără să fie depistate, iar în ziua de Crăciun acestea atacă spre Jitomir și Berdiciv. La scurt timp, Frontul 2 Ucrainean al lui Konev din sud creează, de asemenea, o breșă și în curând două corpuri germane care mențineau linia Niprului la sud-est de Kiev sunt înconjurate în intrândul Korsun. Hitler refuză să le permită retragerea, iar soarta lor este printre cele mai crude suferite de Wehrmacht pe Frontul de Est.

Holocaust prin gazare

1942-1944

Obiectivul planului lui Heydrich schițat la conferința de la Wannsee din ianuarie 1942 fusese uluitor. Așa cum confirmă unul dintre cei mai apropiați colegi ai lui, posedă „o ambiție nemăsurată, o inteligență și o energie nemiloase”. Conform calculului lui Adolf Eichmann, Soluția Finală era destinată unui număr de peste unsprezece milioane de evrei. Acest număr îi includea pe cei din țările neutre, cum ar fi Turcia, Portugalia și Irlanda, dar și din Marea Britanie, dușmanul neînving al Germaniei.

Faptul că aceste deliberări au loc la câteva săptămâni după eșecul suferit de Wehrmacht în fața Moscovei și intrarea Statelor Unite în război sugerează fie că încrederea naziștilor în „victoria finală” era neclintită, fie că se simțeau obligați să își îndeplinească „misiunea istorică” înainte ca alte obstacole să o facă imposibilă. Răspunsul este probabil o combinație a celor două. Bineînțeles, perspectiva victoriei la sfârșitul verii anului 1941 contribuise la radicalizarea dramatică a politicii naziste. Iar acum, că evenimentele mondiale atinseseră un punct critic, nu mai există cale de întoarcere. „Holocaustul prin împușcare” avansează, așadar, spre „Holocaustul prin gazare”.

La fel ca Planul de Înfometare și tratarea prizonierilor de război sovietici, Soluția Finală are un scop dublu. Pe lângă eliminarea dușmanilor rasiali și ideologici, celălalt țel este păstrarea rezervelor de hrană pentru germani. Acesta din urmă este privit ca fiind mai urgent, din cauza numărului uriaș de străini aduși în Reich pentru muncă forțată. Soluția finală în sine va conține un sistem paralel de eliminare prin muncă forțată și ucidere imediată, amândouă îndeplinite de SS *Totenkopfverbände* (Formațiunile Cap de mort). Singurii scutiți pentru moment sunt evreii bătrâni sau faimoși selectați din ghetoul-model din Theresienstadt, cei care erau lucrători cu abilități speciale sau pe jumătate evrei și cei aflați în căsătorii mixte. Soarta lor poate fi hotărâtă mai târziu.

Lăgarul de exterminare de la Chełmno (Kulmhof) operează deja, Bełżec urmează la scurt timp, la fel și complexul de la Auschwitz-Birkenau. La Chełmno sunt folosite camioane cu gaz pentru a-i omori pe evreii din orașele din regiune. În ianuarie 1942, circa 4 400 de țigani din Austria sunt, de asemenea, duși acolo și gazați. Cadavrele

sunt îngropate în pădure de echipe de evrei selectați, păziți de poliție. Chełmno va fi centrul uciderii în masă a evreilor încă înghesuți în ghetoul din Łódź, aflat la cincizeci de kilometri sud.

Lagărul de la Bełżec, între Lublin și Liov, este considerat un pas înainte, din moment ce are camere de gazare construite pentru folosirea monoxidului de carbon de la vehiculele staționate afară. După uciderea de probă, în ianuarie, a 150 de evrei, la mijlocul lui martie începe gazarea în principal a evreilor galițieni. Lagărul de la Majdanek este construit chiar la marginea Lublinului.

Auschwitz, sau Oswiecim în versiunea poloneză, fusese un oraș silezian aproape de Cracovia, având cazărmi de cavalerie din secolul al XIX-lea, din zilele Imperiului Austro-Ungar. Barăcile fuseseră preluate de către SS în 1940, ca să servească drept închisoare pentru prizonierii polonezi. Este cunoscut drept Auschwitz I. Aici fuseseră făcute primele teste cu Zyklon B – pelete cu cianură de hidrogen folosit ca gaz pesticid – în septembrie 1941, pe prizonieri sovietici și polonezi. La sfârșitul lui 1941, începe munca la Birkenau, cunoscut drept Auschwitz II. Două case țărănești sunt transformate în camere de gazare improvizate, care sunt date în folosință în martie 1942. Doar în mai încep uciderile la scară mare, dar până în octombrie devine clar pentru comandantul SS Rudolf Höss că edificiile sunt complet insuficiente și că gropile comune poluează pânza freatică. Un sistem complet nou de camere de gazare și crematorii este construit pe parcursul iernii.

Deși Auschwitz este izolat într-o zonă de mlaștini, râuri și păduri de mesteceni, locul are acces convenabil la rețeaua de cale ferată. Acesta este unul dintre motivele pentru care concernul chimic IG Farben devine interesat să instaleze acolo o fabrică în scopul producerii de „bună”, cauciuc sintetic. Dorind să germanizeze regiunea, Himmler promovează entuziast ideea, oferind forță de muncă dintre prizonierii lagărelor de concentrare. Chiar se deplasează personal să îl pună la curent pe Höss și să trateze cu reprezentanții IG Farben. Surprins de imensitatea proiectului și de numărul mare de muncitori trimiși la muncă silnică de care este nevoie, Himmler îi spune lui Höss că lagărul său va trebui să își tripleze dimensiunile de la capacitatea actuală de 10 000 de prizonieri. Trezoreria Reichului ar câștiga până la 4 mărci pe zi pentru fiecare sclav furnizat celor de la IG Farben. În schimb, SS poate selecta *kapos* violenți și nemiloși din rândurile prizonierilor criminali din alte părți pentru a-i bate pe sclavii evrei și a-i face să lucreze mai eficient.

Construirea vastei fabrici de cauciuc sintetic „bună” continuă în vara lui 1941, în timp ce diviziile germane din Est par să triumfe asupra Uniunii Sovietice. Încă în criză de mână de lucru, Himmler aranjează să ia inițial, în octombrie, 10 000 de prizonieri din Armata Roșie din mâinile Wehrmachtului. Höss însuși scrie înainte de executarea

sa pentru crime de război că aceștia ajunseseră într-o condiție foarte proastă. „Abia dacă li se dăduse de mâncare în timpul marșului, în timpul opririlor pe drum fiind lăsați, pur și simplu, pe câmpurile cele mai apropiate spunându-li-se să «pască» la fel ca vitele orice găesc de mâncare.” Muncind în toiul iernii, cu haine puține și reduși uneori la acte de canibalism, toți prizonierii epuizați și bolnavi „mureau ca muștele”, după cum notează Höss. „Nu mai erau ființe umane”, explică el. „Deveniseră animale, care căutau doar hrană.” Deloc surprinzător, nu fuseseră în stare să construiască mai mult de câteva rânduri de barăci, în locul celor douăzeci și opt proiectate.

Strategia SS de moarte prin muncă este și mai puțin rentabilă decât cea din lagărele de muncă forțată din gulagul lui Beria. Singura concesie a naziștilor față de pragmatism este construirea unui nou lagăr – Auschwitz III sau Monowitz – alături de fabrica de cauciuc sintetic, astfel încât sclavii IG Farben să nu trebuiască să piardă vremea cu mersul atât de departe. Cu toate acestea, gărzile SS și *kapos* din acest lagăr de concentrare semiprivatizat continuă să își bată muncitorii, ca și cum asta ar fi putut să îi forțeze să împlinească proiecte mult peste mijloacele și puterile lor.

După război, directorii de la IG Farben, concern care deținea parțial și compania care fabrica Zyklon B, susțin că nu ar fi știut nimic despre uciderea în masă a evreilor. Dar uriașul complex al fabricii de cauciuc sintetic „bună” al IG Farben era condus de 2 500 de angajați germani din Reich, care locuiau în oraș și care interacționau cu gărzile SS de la Auschwitz-Birkenau. Unul dintre ei, imediat după sosire, îl întreabă pe un gardian SS despre mirosul îngrozitor care se împrăstia în toată zona. Omul din SS răspunde că erau evreii bolșevici care „ieșeau pe coș la Birkenau”.

În mai 1943, cum transporturile de evrei spre Auschwitz creșteau, SS mută restul de prizonieri politici polonezi la muncă forțată în Germania. La 17 iulie, Himmler sosește să inspecteze complexul tot mai mare de la Auschwitz. Când limuzina sa intră pe poarta de la Auschwitz I, orchestra de muzicanți evrei a lagărului începe să cânte marșul triumfal din Aida lui Verdi.

Reichsführerul SS coboară din mașină, se oprește să asculte orchestra, apoi răspunde salutului lui Höss. Împreună, ei inspectează o gardă de onoare de prizonieri în proaspetele lor uniforme dungate. Himmler, cu ochelari și cu bărbia sa mică, îi contemplă în trecere cu detașare rece. Höss îl însoțește în biroul de coordonare a lucrărilor spre a-i arăta ultimele planuri pentru noile camere de gazare și crematorii. După aceea, Himmler și anturajul său merg la haltă pentru a privi descărcarea unui transport de evrei olandezi, din nou în sunetele orchestrei. „Oamenii erau înșelați la început de iluzia ordinii și de sunetele muzicii cântate”, mărturisește mai târziu Armatei Roșii un ofițer al Franței Libere deportat la Auschwitz. „Dar în scurt timp simțeau mirosul de cadavre, iar când prizonierii erau separați potrivit stării fizice, ghiceau repede”.

Mai întâi, bărbații erau separați de femei și copii, o despărțire a familiilor care provoca mari neliniști, până când gărzile care țineau câinii și cele care mânuiau bice se ocupau de tulburări. Himmler voia să vadă îndeosebi procesul de selecție desfășurat pe „peron” de doi doctori SS care îi alegeau pe cei buni de muncă de cei nepotriviți, care aveau să fie eliminați imediat. Cei aleși pentru muncă nu erau mai norocoși decât cei uciși numaidecât. Și ei aveau să fie gazați sau munciți până la moarte în următoarele două sau trei luni.

Himmler urmează grupul selectat pentru camera de gazare din buncărul nr. 1 și privește printr-o ferestruică procesul. De asemenea, cercetează efectele asupra personalului SS, după ce fusese deranjat de presiunea psihologică exercitată asupra forțelor SS cu un an înainte. Apoi îi privește pe evreii din detașamentul de muncă ocupându-se de cadavre și îi spune lui Höss că pe viitor ar trebui să ardă leșurile. Himmler, care se înfiora la gândul animalelor ucise în masă în abatoare, pur și simplu manifestă un interes profesional pentru masacrarea celor pe care îi privea drept paraziți umani. „Nu este o chestiune de metafizică să scapi de păduchi”, scrie el mai târziu unuia dintre subordonații săi. „Este o chestiune de igienă.” Himmler avea aerul aseptice al unui dentist, deși se delecta cu fantezii războinice neogotice, încercând să înfățișeze SS ca pe un ordin cavaleresc.

De la Auschwitz-Birkenau, grupul său parcurge o distanță scurtă pentru a vizita fabrica de cauciuc de la Auschwitz-Monowitz. IG Farben este vinovat de moartea a zeci de mii de oameni aduși la muncă silnică și totuși uriașul complex nu reușește deloc să fabrice cauciuc sintetic. Compania finanțează, de asemenea, experimentele inumane de la Auschwitz-Birkenau făcute de căpitanul dr. Josef Mengele pe copii, îndeosebi gemeni identici, dar și pe adulți. În afara extirpării de organe, sterilizării și infectării deliberate cu boli a victimelor sale atent selecționate, Mengele mai testează și „seruri și medicamente prototip – dintre care numeroase erau furnizate de divizia farmaceutică Bayer a IG Farben”.

Mengele nu era singurul. Dr. Helmuth Vetter, de asemenea membru al SS, este angajat de IG Farben la Auschwitz. El face experimente pe femei. Când IG Farben îi cere lui Höss 150 de prizoniere pentru experimentele lui Vetter, acesta cere un comision de 200 de mărci germane pentru fiecare cobai, dar IG Farben coboară prețul până la 170 mărci. Absolut toate femeile mor, după cum confirmă compania într-o scrisoare către Höss. Vetter este încântat de munca sa. „Am șansa să testez noile noastre preparate”, îi scrie el unui coleg. „Mă simt ca și cum aș fi în paradis.” De asemenea, sunt desfășurate teste farmaceutice periculoase pe prizonierii din lagărele de concentrare de la Mauthausen și Buchenwald. Trustul IG Farben este deosebit de interesat să

descopere o metodă eficientă de castrare chimică, pentru a fi folosită în teritoriile ocupate din Uniunea Sovietică.

Himmler sprijină foarte mult și experimentele de sterilizare făcute de profesorul Karl Clauberg la Auschwitz. Pervertirea grotescă a atribuțiilor unui doctor sub regimul nazist, la care mulți practicanți germani de vârf ai medicinei consimt, furnizează un exemplu înfrorător despre cum perspectiva puterii și a prestigiului aproape nelimitate ca urmare a studiilor efectuate în secret poate distorsiona judecata oamenilor inteligenți. Doctorii încearcă să justifice experimentele lor inutil de crude ca fiind cercetare pentru a ajuta omenirea de pretutindeni. În mod semnificativ, într-o simbioză conștientă sau inconștientă cu profesia medicală, Germania nazistă și alte dictaturi ale epocii adoptă deseori metafore chirurgicale, în special cea a extirpării excrescențelor canceroase de pe corpul politic. Și ca exemplu pentru simțul bolnav al umorului nazist și pentru predispoziția lor spre înșelătorie, stocurile de Zyklon B sunt livrate în furgonete marcate cu Crucea Roșie.

În ciuda jurământului de păstrare a secretului impus ofițerilor SS și restului personalului, vorbele nu au cum să nu se împrăstie, uneori în moduri uimitoare. La sfârșitul verii lui 1942, locotenentul dr. Kurt Gerstein, un expert SS în gaze, este atât de deranjat de ceea ce tocmai văzuse într-un tur de inspecție, încât, într-un expres de noapte de la Varșovia la Berlin, îi povestește tot ce știe, într-un compartiment întunecat, baronului von Otter, un diplomat suedez. Otter raportează toate acestea Ministerului de Externe din Stockholm, dar guvernul suedez, nedorind să îi provoace pe naziști, pur și simplu nu folosește informațiile. Dar vești despre lagărele morții încep să ajungă la Aliați prin propriile lor canale, în principal prin intermediul Armatei Patriei poloneze.

Rudolf Höss, comandantul de la Auschwitz, este cât se poate de diferit de elita intelectuală SS, concentrată în special în SD. Höss e un fost soldat imperturbabil, de vârstă mijlocie, care urcase în ierarhia sistemului lagărelor de concentrare fără să pună la îndoială vreun ordin. Primo Levi îl consideră nu „un monstru” sau „un sadic”, ci „un ticălos mereu grosolan, prost, arrogant”. Höss este complet servil față de superiori, mai ales față de Reichsführerul SS, pe care îl privește ca pe un zeu la fel de mare ca Führerul însuși. Lipsa de imaginație evidentă în propriile spuse ale lui Höss este de-a dreptul incredibilă atunci când susține valorile familiale, dând ca exemplu propria sa viață domestică, în timp ce, zi după zi, distruge mii de alte familii.

Aproape plângându-și de milă, este nemulțumit de calitatea scăzută a personalului SS trimis la Auschwitz și mai ales de *kapos* recrutați din rândurile prizonierilor care erau criminali de rând. Aceștia sunt cunoscuți drept „verzi”, din cauza culorii triumghiului de identificare. (Evreii poartă triumghiuri galbene, prizonierii politici triumghiuri roșii,

republicanii spanioli din Mauthausen poartă triumphiuri albastru închis, iar homosexualii un mov spre roz.) Acești *kapos*, în special criminalele care răspundeau de un detașament de pedeapsă din afara lagărului de la Budy, sunt renumiți pentru cruzimea lor. „Găsesc incredibil că niște ființe umane pot ajunge asemenea bestii”, scrie Höss. „Felul în care «verzii» le brutalizau pe evreicele franceze – rupându-le bucăți, omorându-le cu topoare și sugrumându-le – era, pur și simplu, groaznic”.

Dar cu toată pretinsa lui oroare față de cruzimea acestor *kapos*, Höss tot le oferă bărbaților un „bordel” în lagăr. Acesta se află într-o cocioabă unde prizonierele evreice sunt ținute pentru plăcerea lor sadică până când sunt și ele trimise în camera de gazare. La extrema cealaltă, cele mai privilegiate prizoniere sunt martorele lui Iehova, cunoscute ca „tocilele Bibliei”, care fuseseră trimise în lagăr deoarece credința lor respingea serviciul militar sub orice formă. Ofițerii SS le foloseau ca servitoare în casele și la popotele lor. Höss avea chiar una care lucra ca bonă, îngrijind de copiii săi mici. Sunt atât de fidele, că ofițerii SS nici măcar nu se plâng atunci când acestea refuză să le curețe sau chiar să se atingă de uniformele lor din cauza principiilor lor pacifiste.

Femeile din lagăr sunt ținute sub control de gărzile cu câini. Aparent, ele sunt mult mai înfricoșate decât prizonierii bărbați de animalele fioroase, pe care gărzile le eliberează din lese din când în când pentru a se distra. Este posibil ca tocmai prezența acestor gărzi cu câini să le fi descurajat pe femei să opteze pentru calea mai ușoară folosită de bărbații deținuți ca să se sinucidă, și anume să „se arunce în sârma ghimpată” în speranța că gărzile vor trage de-a dreptul. În schimb, asupra femeilor era mai probabil să fie asmuțiți câinii.

„Femeile pot fi mai complicate”, notează Höss. Una dintre problemele în mutarea din barăci în camerele de gazare este că „multe femei își ascundeau copiii sub grămezi de haine”. Așa că unitatea de muncă evreiască este trimisă să verifice. Aceasta trebuie să arunce toți copiii pe care îi găsește în camerele de gazare înainte ca ușile să fie închise și încuiate.

Höss este intrigat de obediența arătată de acești prizonieri evrei, ale căror vieți fuseseră temporar cruțate într-un pact faustic. Încearcă să îi înfățișeze drept niște complici de bunăvoie. De fapt, dorința disperată de a trăi depășea moralitatea normală, fenomen care nu mai era imaginabil în murdăria și degradarea de la Auschwitz și care chiar eclipsa conștiința și siguranța morții lor iminente. Puțini dintre ei îi mai avertizau pe nou sosiți cu privire la ce avea să se întâmple. Prin dezumanizare totală, naștiții creaseră condițiile pentru darwinismul social fără limite în care pretindeau că ar crede.

Această zdrobire a tuturor instinctelor și loialităților sociale, combinată cu coșmarul ireal al muncii lor îngrozitoare, nu putea să aibă decât un efect de abrutizare. „Îndeplineau toate aceste sarcini cu o indiferență împietrită”, scrie Höss, „ca și cum ar fi

făcut parte dintr-o zi obișnuită de muncă. În timp ce târau cadavrele încoace și încolo, mâncau sau fumau. Nu se opreau din mâncat nici când erau implicați în munca oribilă de ardere a cadavrelor care zăcuseră ceva vreme în morminte comune“.

Cei mai privilegiați prizonieri dintre bărbați sunt cei care muncesc în depozitul numit „Kanada“, departamentul care sorta bunurile personale, hainele, pantofii și ochelarii și care strângeau mănunchiurile de păr de om. Dar și aceștia știau că erau, pur și simplu, niște morți vii. În cele din urmă, în toamna lui 1944, Comandoul Special *Kanada*, format din prizonieri evrei, încearcă o răscoală și o evadare armată de la Auschwitz-Birkenau. Patru membri ai SS mor, iar 455 de prizonieri sunt împușcați.

Pe lângă lagărele de exterminare construite la Chelmno, Belzec și Auschwitz-Birkenau, sunt pregătite alte centre de ucidere la Treblinka și Sobibór. Acest program este numit *Aktion Reinhard*, în onoarea lui Heydrich, care fusese asasinat.

Căpitanul Oswald Pohl de la Biroul Principal Economic și Administrativ SS își asumă răspunderea pentru supravegherea și coordonarea activităților acestora, o sarcină dificilă având în vedere toate facțiunile naziste rivale. Pohl, un birocrat conștiincios, este hotărât să facă întregul proces cât mai eficient și mai profitabil posibil. Toate lucrurile valoroase ale victimelor trebuie să fie colectate și înregistrate, dar corupția din unele lagăre îl consternează și îl îngrozește pe Himmler. Dinții de aur trebuie să fie extrași înainte de îngroparea sau arderea cadavrelor. Hainele, încălțăminte, ochelarii, valizele și lenjeria sunt toate colectate și transportate înapoi în Reich pentru a putea fi redistribuite celor nevoiași, de obicei celor care pierduseră totul în bombardamentele aeriene. Părul recoltat de la victime înainte de intrarea în camerele de gazare, despre care se consideră că are proprietăți de reținere a căldurii mai bune decât lână, este țesut în șosete pentru echipajele Luftwaffe sau pentru personalul submarinelor, dar mare parte devine umplutură pentru saltele. La întoarcerea din Atlantic, echipajele submarinelor găsesc o ladă de ceasuri așteptându-i drept cadou. Își dau rapid seama care este sursa acestei generozități.

Succesul uciderii în masă depinde de fluxul neîntrerupt al unei benzi rulante, care să livreze fără agitație victimele dezbrăcate în camera de gazare. Dar în partea de muncă forțată a sistemului, Pohl nu va fi niciodată în stare să rezolve problema fundamentală a lagărelor de concentrare: dacă încerci să îți omori forța de muncă prin rele tratamente, nu poți să obții lucru eficient de la aceasta, așa cum se arată iar și iar.

Studiul lui Vasili Grossman asupra Treblinkăi, efectuat în vara lui 1944, subliniază importanța fluxului. Lui Grossman i se permite să stea alături de anchetatorii Armatei Roșii atunci când aceștia îi chestionează pe gardienii prinși, pe localnicii polonezi și

pe cei patruzeci de supraviețuitori ai lagărului de muncă Treblinka I. (Treblinka II este lagărul de exterminare adiacent.) El pricepe imediat că acesta este aspectul-cheie al sistemului nazist. Niciodată înainte în istoria omenească nu mai fuseseră omorâți atât de mulți oameni de atât de puțini călăi. La Treblinka, un personal de aproximativ douăzeci și cinci de membri ai SS și în jur de o sută de auxiliari ucraineni reușesc, între iulie 1942 și august 1943, să ucidă circa 800 000 de evrei și țigani – echivalentul, după cum spune Grossman, populației unei „mici capitale europene”.

Cele mai importante contribuții la buna desfășurare a operațiunii sunt secretul și înșelătoria. „Oamenilor li se spunea că sunt duși în Ucraina ca să lucreze în agricultură.” Victimele nu trebuiau să își afle soarta decât în ultimul moment. Pentru a se asigura acest lucru, nici măcar gardienii care însoțeau trenurile nu aveau voie să cunoască adevărul sau să intre în aria centrală a lagărului.

La Treblinka, „capătul de linie de cale ferată era făcut să arate ca o stație pentru pasageri... cu un ghișeu de bilete, cameră de bagaje și o sală de restaurant. Erau săgeți peste tot, arătând «Spre Bialystok», «Spre Baranovichi». Când trenul sosea, în clădirea gării cânta o orchestră, iar muzicanții erau toți bine îmbrăcați”. Odată ce încep să circule zvonurile despre Treblinka, numele stației este schimbat în Ober-Maidan.

Nu toată lumea se lăsa păcălită. Cei cu priviri agere și iscoditoare descoperă repede că ceva nu e în regulă, fie obiecte personale abandonate în piața de dincolo de gară care nu fuseseră adunate cum trebuie de unitatea de curățenie după transportul precedent, fie zidul înalt, fie linia de cale ferată care nu duce nicăieri. SS învățase să exploateze optimismul instinctiv al majorității oamenilor, sperați să creadă că lucrurile trebuie să fie mai bune decât în ghetou sau în lagărele de tranzit din care veniseră. În foarte puține situații însă, viitoarele victime își ghicesc soarta și doboară gardile atunci când acestea deschid ușile vagoanelor pentru vite. Mitralierele îi seceră atunci când se imbulzesc spre pădure.

Cu ordin să își lase bagajele în piață, mulțimea de trei sau patru mii din noul transport își face griji dacă își va recupera bunurile în toată confuzia. Cu voce tare, subofiterul SS le comandă prizonierilor să își aducă doar lucrurile de valoare, documentele și obiectele de igienă pentru duș. Neliniștea crește atunci când familiile sunt escortate de gărzii înarmate, unele rânjind ca niște lupi, printr-o poartă în gardul de sârmă ghimpată înalt de șase metri păzit de posturi de mitralieră. În spatele lor, în piață, „evreii muncitori” de la Treblinka I le umblă deja prin lucruri, sortând ce să păstreze pentru expediere înapoi în Germania și ce să ardă. Trebuie să aibă grijă dacă își indeasă pe furii în gură mâncare găsită în valize. Dacă îi observă, un paznic ucrainean îi târăște de acolo pentru a-i bate sau îi împușcă.

Într-o a doua piață, aproape de centrul lagărului, cei bătrâni și bolnavi sunt lăsați la o ieșire marcată „Sanatoriu“, unde îi așteaptă un doctor în alb cu o banderolă a Crucii Roșii. Plutonierul SS spune apoi restului mulțimii să se separe, iar femeile și copiii să meargă să se dezbrace în barăcile din stânga. Abia acum încep numeroase tânguiri, deoarece familiile se tem, bineînțeles, de o separare permanentă. Dar, știind acest lucru, gărzile SS cresc presiunea cu comenzi scurte și răstite: *Achtung!* și *Schneller!* Apoi „Bărbații rămân aici! Femeile și copiii se dezbracă în barăcile din stânga!“

Orice revărsare de jale este retezată de și mai multe comenzi strigate, dar și de însinuarea speranței că totul până la urmă este normal. „Femeile și copiii trebuie să își dea jos încălțăminte când intră în barăci. Ciorapii trebuie puși în pantofi. Șosetele copiilor, în sandale, cizme sau pantofi. Fiți ordonați!... Când mergeți la baie, trebuie să aveți cu voi documentele, banii, un prosop și săpun. Repet...“

Femeile din barăci trebuie să își dea jos hainele, apoi să își lase capul tuns, ca așa-zisă precauții împotriva păduchilor. Dezbrăcate, trebuie să își predea documentele, banii, bijuteriile și ceasurile la o cabină unde un alt subofițer SS prezidează totul. După cum observă Grossman, „o persoană în pielea goală își pierde imediat puterea de a rezista, de a lupta împotriva propriei sorti“. Erau totuși și unele excepții. Un tânăr evreu din ghetoul de la Varșovia, aflat în legătură cu Rezistența, reușește să ascundă o grenadă pe care o aruncă spre un grup de SS-iști și paznici ucraineni. Un altul ascunde un cuțit, cu care înjunghie un paznic. Iar o tânără înaltă îl ia prin surprindere pe altul smulgându-i carabina pentru a riposta. Dar este învinsă și ucisă după cele mai teribile torturi.

Acum că victimele nu mai au nicio îndoială că moartea lor este iminentă, SS-iști în uniforme gri și paznici în negru încep să strige mai tare și mai insistent pentru a le deruta și a le grăbi. *Schneller! Schneller!* Sunt strânse într-o alee acoperită cu nisip dintre brazii care ascund sârma ghimpată din spate. Ordonându-li-se să ridice mâinile deasupra capului, sunt forțate să înainteze cu bastoane, bice și lovituri de paturi de pistoale-mitralieră. Germanii numesc acest loc „drumul fără întoarcere“.

Sadismul gratuit mărește efectul șocului, reducând șansa unei încercări de răzvrătire de ultim moment. Dar gărzile în chestiune acționează dintr-o plăcere monstruos de perversă. Un bărbat foarte puternic din SS, cunoscut ca „Zepf“, ia un copil de picioare „ca pe o măciucă“ și îi zdrobește capul de pământ. Forțate să meargă într-o a treia piață, victimele văd fațada de piatră și lemn asemănătoare unui templu care ascunde camerele de gazare din spate. Aparent, un grup de rome naive, care încă nu știau ce le așteaptă, își împreunează mâinile de uimire admirând clădirea, ceea ce le face pe gărzile SS și ucrainene să se tăvălească pe jos de râs.

Pentru a-și sili prizonierii să intre în camerele de gazare, gărzile asmut câinii. Strigătele atunci când aceștia mușcă oamenii sunt auzite, după câte se pare, la câțiva

kilometri în jur. Una dintre gărzile prinse îi spune lui Grossman: „Își vedeau moartea apropiindu-se și, în plus, era foarte mare aglomerație. Erau bătuți teribil, iar câinii le sfâșiau corpurile“. Liniștea se așterne doar după ce ușile grele ale celor zece camere de gazare sunt închise. Douăzeci și cinci de minute după ce gazul este introdus, ușile din spate sunt deschise, iar echipe de prizoneri muncitori de la Treblinka I încep să scoată cadavrele cu fețe îngălbenite. Un alt grup de prizoneri evrei este apoi pus să scoată cu cleștii dinții îmbrăcați în aur. Poate că ei supraviețuiseră mai mult decât cadavrele de care trebuiau să se ocupe, dar nu aveau de ce să fie invidiați. „Era un lux să capeți un glonț“, îi spune lui Grossman unul dintre puținii supraviețuitori.

Înghesuite în camerele de gazare, victimele au nevoie de douăzeci sau chiar douăzeci și cinci de minute ca să moară. Gardianul-șef, care privește printr-o fereastră din ușă, așteaptă până când nu mai vede nicio mișcare. Apoi ușile mari din spate sunt deschise, iar cadavrele sunt târate afară. Dacă vreunul arată semne de viață, subofițerul SS îi administrează lovitura de grație rapidă cu pistolul. Apoi le face semn echipelor cu clești să se apuce de treabă, extrăgând dinții de aur. La urmă, un alt detașament de muncă format din evrei de la Treblinka I cruțați temporar încarcă leșurile în căruțe sau cărucioare pentru a le duce în locul unde excavatoare cu motoare cu abur începuseră deja să sape o altă linie de gropi comune.

Între timp, cei bătrâni și bolnavi care fuseseră deviați în „Sanatoriu“ sunt terminați cu un foc de pistol în ceafă. „Evreii muncitori“ de la Treblinka I le târăsc corpurile spre gropi. Dar, la fel ca la Auschwitz, nici acești supraviețuitori temporari nu sunt de invidiat. Și ei sunt supuși unui sadism de necrezut, de la împușcarea prizonierilor la violarea tinerelor evreice, care sunt apoi ucise. Gărzile SS germane își forțează prizonierii să cânte un „imn special al Treblinkăi“ pe care unul dintre ei îl compusese. Grossman mai notează și detalii din Treblinka I cu privire la „un german din Odessa cu un singur ochi, Svidersky, a cărui poreclă era «Domnul ciocan». Era considerat specialistul neîntrecut al morții «reci» și el era cel care omorâse, pe parcursul a câteva minute, cincisprezece copii cu vârste de la opt la treisprezece ani care fuseseră declarați inapți de muncă“.

La începutul lui 1943, Himmler vizitează Treblinka și îi ordonă comandantului să dezgroape toate cadavrele și să le ardă. Cenușa lor trebuie să fie împrăștiată pe o suprafață mare. Se pare că, după campania de la Stalingrad, ierarhia SS este forțată brusc să evalueze consecințele eventualității în care Armata Roșie ar descoperi locurile crimelor în masă. Cadavrele descompuse, chiar și câte 4 000 o dată, sunt întinse de-a latul unor șine de cale ferată, așezate deasupra unor gropi imense cu focuri, cunoscute drept „rotisoare“. Cadavrele rămase de care trebuie să se descotorosească sunt atât de numeroase, încât lucrul continuă timp de opt luni.

Cei 800 de „evrei muncitori“ forțați să îndeplinească această sarcină oribilă au ocazia să se răzbune. Știu că nu li se va permite să trăiască odată ce toate cadavrele vor fi arse. La 2 august 1943, în timpul unui val de căldură prelungit, ei declanșează o revoltă condusă de Zelo Bloch, un locotenent evreu din armata cehă. Înarmați în special cu cazmale și securi, ei atacă turnurile de pază și posturile de gardă, omorând șaisprezece SS-iști și paznici. Dau foc unei părți din lagăr și iau cu asalt gardurile. Ca urmare a evadării în masă a 750 de oameni, SS aduce întăriri și oameni cu câini de vânătoare care să străbată pădurile și mlaștinile. Avioane de recunoaștere zboară într-una pe deasupra. Circa 550 sunt aduși înapoi și uciși în lagăr, în timp ce restul sunt împușcați pe loc atunci când sunt descoperiți. Doar șaptezeci supraviețuiesc până la sosirea Armatei Roșii în anul următor.

Dar revolta marchează sfârșitul Treblinkăi. Restul clădirilor, inclusiv camerele de gazare și gara falsă, sunt distruse. Ultimele resturi de cenușă din gropile de foc sunt împrăștiate și apoi, într-o încercare grotescă de a pretinde că lagărul nu existase niciodată, peste toată întinderea sunt semănați lupini. Dar, așa cum observă Grossman când merge acolo, „pământul aruncă afară oase zdrobite, dinți, cârpe, hârtii. Nu vrea să își păstreze secretele“.

Treblinka stabilește un ciclu al morții mult mai intens decât cel de la Auschwitz-Birkenau. Numărul de 800 000 al morților, la care se ajunge în treisprezece luni, nu este mult mai mic decât milionul de oameni uciși la Auschwitz-Birkenau pe parcursul a treizeci și trei de luni. În timp ce Treblinka primește în special evrei polonezi și doar câțiva din Reich și alții din Bulgaria, Auschwitz-Birkenau își primește victimele din toată Europa. Pe lângă evreii polonezi, acestea provin din Olanda, Belgia, Franța, Grecia, Italia, Norvegia, Croația și, mai târziu, Ungaria. Belzec este răspunzător de moartea a 550 000 de oameni, în special evrei polonezi. Lagărul de la Sobibór, unde mor circa 200 000, se ocupă de evreii din regiunea Lublin, dar și din Olanda, Franța și Belarus. Alți 150 000 – în special evrei polonezi – mor la Chełmno și 50 000 de evrei polonezi și francezi la Majdanek.

La 6 octombrie, Himmler se adresează Reichsleiterilor și Gauleiterilor într-o conferință la Poznań. Amiralul Dönitz, mareșalul Milch și Albert Speer (deși va încerca să nege pentru tot restul vieții) ascultă și ei discursul. Lăsând la o parte de această dată eufemismele Soluției Finale – cum ar fi „evacuarea spre est“ și „tratamentul special“ –, Himmler este, în sfârșit, sincer cu cei din afară în legătură cu ce făceau. „Ne confruntăm cu întrebarea: ce ar trebui să facem cu femeile și copiii? Eu hotărâsc să găsim și aici o soluție foarte clară. Nu m-am privit ca având dreptul de a extermina bărbații – adică a-i omori sau a pune să fie omorâți – și să le permitem celor care ar vrea să-i răzbune – care acum sunt copii – să ajungă la maturitate și să fie un pericol pentru fiii și nepoții

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

noștri. Decizia dificilă a trebuit să fie luată, aceea de a face în așa fel încât acest neam să dispară de pe fața pământului.“

La 25 ianuarie 1944, Himmler ține, tot la Poznań, un discurs în fața a aproape 200 de generali și amirali. Și aceștia trebuie să fie conștienți de sacrificiile pe care le făcea SS. „Lupta de rasă“ fiind purtată de ale sale „trupe ideologice“, Himmler explică din nou că nu va „permite ca urmașii noștri să aibă de-a face cu cei care caută răzbunarea“. În eliminarea totală a evreilor nu vor fi excepții.

Himmler ar fi putut să se laude în fața publicului său cum atât de puțini oameni reușiseră să ucidă atât de mulți. Într-un amestec de minciună sfruntată, nesiguranță și cruzime incalificabilă, forța neînsemnată de prigonitori reușise să omoare aproape trei milioane de oameni, cărora nu le vine să creadă că în Europa, presupusul leagăn al civilizației, pot exista lagăre de exterminare.

Italia – Pântecul dur

OCTOMBRIE 1943–MARTIE 1944

Invazia aliată a părții continentale a Italiei în septembrie 1943 pâruse la momentul respectiv o idee bună datorită prăbușirii fascismului și promisiunii aerodromurilor. Dar existase o lipsă evidentă de gândire limpede cu privire la obiectivele campaniei și modul în care acestea ar putea fi atinse. Alexander, comandantul Grupului 15 de Armate Aliate din Italia, nu reușește să coordoneze operațiunile Armatei a 5-a a generalului Mark Clark și pe ale Armatei a 8-a a generalului Bernard Montgomery. Clark este departe de a fi încântat de înaintarea lentă a lui Montgomery care trebuia să-l susțină la Salerno, în ciuda tuturor mesajelor voioase spunând „Rezistați, venim!” Pentru a înrăutăți lucrurile, Montgomery pare să creadă cumva că el fusese cel care salvase Armata a 5-a la Salerno.

Relațiile Aliatilor nu sunt ajutate de faptul că atât scundul și vânosul Monty, cât și înaltul și slăbănogul Clark sunt obsedați de propria imagine. Clark, care, în curând, își va mări echipa de relații cu publicul la cincizeci de oameni, insistă ca fotografii să îi prindă profilul cel mai măgulitor cu nasul său de-a dreptul imperial. Unii dintre ofițerii săi îl poreclesc Marcus Aurelius Clarkus. Iar Monty începe să distribuie fotografii ale sale cu autograf, ca și cum ar fi fost o vedetă de cinema.

Deasupra lor, fermecătorul dar timidul „Alex” pare să creadă că planificarea ar putea fi făcută pe măsură ce înaintează, o atitudine care îi convine cu siguranță lui Churchill, acesta vrând să continue campania italiană mult mai mult decât prevăd americanii. Lui Montgomery, pe de altă parte, nu îi place să facă nimic dacă nu este planificat cu grijă înainte. „Deocamdată nu exista”, scrie el sarcastic în jurnalul său, „niciun plan cunoscut mie pentru evoluția războiului în Italia, dar eram destul de obișnuit cu aceasta!” Dar, așa cum Alexander știe din experiență, Montgomery nu ar face în orice caz decât ce vrea el să facă. După cum remarcă biograful său, Alexander joacă rolul „unui soț înțelegător într-o căsătorie dificilă”. Eisenhower nu reușește nici el să își stăpânească subordonații și să stabilească mai multă claritate în gândire cu privire la ce încearcă să facă în Italia.

Problema adevărată, bineînțeles, vine chiar din vârf, de la principala neînțelegere care perturbase strategia aliată încă din 1942. Roosevelt și Marshall sunt hotărâți ca nimic să nu întârzie Operațiunea *Overlord*. Churchill și Brooke, pe de altă parte, încă văd Mediterana ca pe un teatru de operațiuni vital pentru moment, unde capitularea trupelor italiene ar trebui să fie exploatată. În realitate, neliniștiți cu privire la o invazie dincolo de Canal fără supremație aeriană, ambii speră cu inima strânsă că seria de succese din Marea Mediterană ar putea constitui o scuză potrivită pentru a amâna *Overlord*. Singurul ofițer superior american care este de acord cu ei este generalul Spaatz, comandantul Forței Aeriene Americane din Mediterana. La fel ca Harris, Spaatz crede că bombardamentul aerian ar putea câștiga, de unul singur, războiul în trei luni și „nu crede că *Overlord* era necesar sau de dorit”. Vrea să continue înaintarea în Italia, dincolo de fluviul Pad și chiar până în Austria, ca să poată să își ducă bombardierile mai aproape de Germania.

Churchill avusese fără îndoială dreptate să insiste pentru operațiunile *Torța* și *Husky* în ciuda tuturor obiecțiilor lui Marshall. Chiar dacă motivat de cauze greșite, cel puțin prevenise o încercare dezastruoasă de invadare a Franței în 1943. Dar acum începe să își piardă credibilitatea în fața americanilor, din cauza noii sale obsesii de a recuceri Rodosul și celelalte insule din Marea Egee, care fuseseră ocupate de italieni.

Marshall bănuiește, desigur, că aceste salturi în insulele din Mediterana de Est sunt parte dintr-un plan secret de invadare a Balcanilor. Deloc surprinzător, refuză cu îndârjire orice ajutor sau implicare americană.

Chiar și Brooke, care susținea campania din Italia și alte operațiuni din regiune, se teme că prim-ministrul devenise complet dezechilibrat din cauza a ceea ce numește „nebulia Rodosului”. „S-a entuziasmat în privința atacării Rodosului, i-a mărit importanța în așa fel încât nu mai poate vedea nimic altceva și și-a pus în minte să cucerească exact această insulă chiar cu prețul compromiterii relațiilor sale cu președintele, cu americanii și chiar cu prețul compromiterii întregii campanii din Italia... Americanii sunt deja îngrozitor de bănuitori în ceea ce-l privește și acest lucru va înrăutăți și mai mult lucrurile.”

Iluzia conform căreia Alianții vor ajunge în curând în capitala Italiei îi afectase pe comandanții americani la fel de mult ca pe Churchill. Mark Clark este ferm hotărât să fie încoronat drept cuceritorul Romei și chiar și Eisenhower crede că Roma va cădea până la sfârșitul lui octombrie. Alexander declară cu totală inconștiență că vor fi la Florența până la Crăciun. Dar există deja semne clare că germanii vor lupta fără milă în retragere și că își vor manifesta răzbunarea asupra trupelor și partizanilor italieni, care îi ajută în mod activ pe Aliți.

La est de Napoli, într-un sat de lângă Accera, Escadronul B din Regimentul 11 Husari îi găsește pe localnici în cimitir, îngropând zece oameni pe care germanii îi puseseră la zid și îi împușcaseră. „Imediat ce blindatele [noastre] au plecat“, consemnează regimentul, „mai mulți germani au sărit dintr-odată peste gardul cimitirului și au tras cu pistoale-mitralieră Tommy în mulțimea care stătea lângă morminte.“ Furia lui Hitler împotriva italienilor pentru că schimbaseră tabăra se propagase până la soldatul german obișnuit.

Armata a 5-a a lui Clark, avansând la nord-vest de Napoli, se confruntă cu primul său obstacol major pe râul Volturno, cu treizeci de kilometri mai în față. În primele ore ale zilei de 13 octombrie, atât artileria diviziei, cât și cea a corpului deschid un baraj masiv în latul văii. Divizia 56 britanică are greutăți aproape de coastă, dar albia principală a râului, deși lată, poate fi traversată, iar până a doua zi este asigurat un cap lat de pod. Volturno este pentru germani doar o linie secundară, de întârziere, deoarece Kesselring identificase deja principala linie de apărare la sud de Roma. La fel ca Hitler, și el vrea să îi țină pe Aliați cât mai în josul peninsulei cu puțință. Rommel, care comanda diviziile germane din nord și susținea o retragere, fusese ținut la distanță.

Ambele armate aliate descoperă repede în următoarea etapă a înaintării că terenul muntos și vremea nu seamănă cu „însorita Italie“ pe care și-o închipuiseră privind afișele turistice dinainte de război. Această toamnă, în Italia este ca *rasputitsa* rusească, cu ploaie neîntreruptă și noroi adânc. Atât uniforma kaki americană, cât și ținuta de război britanică rămân îmbibate săptămâni în șir. Necrozarea picioarelor devine în curând o problemă pentru cei care nu își pun șosete uscate măcar o dată pe zi. Aversele de toamnă târzie transformă râurile în torente dezlănțuite și drumurile în mlaștini, iar germanii în retragere aruncaseră în aer fiecare pod și minaseră fiecare drum. Deși inventaseră podul Bailey, britanicii îi invidiază pe americani pentru brigăzile de geniu numeroase și bine echipate. Dar până și Armata Americană este în criză de echipamente pentru construirea de poduri într-o succesiune atât de mare de văi de munte.

Germanii își presară retragerea cu baraje rutiere apărate și mine, protejate de tunuri antitanc bine camuflate. Înaintarea până la contactul cu inamicul înseamnă acum așteptarea până când tancul sau vehiculul blindat din frunte lovește o mină și apoi este scos din luptă de o salvă antiblindaj „venită de nicăieri“. Manevrelle pe arii largi din războiul deșertului sunt de mult depășite. Drumurile înguste din văile strâmte și satele bine apărate de pe culmile dealurilor înseamnă că infanteria trebuie să înainteze prima. La mai puțin de treizeci de kilometri nord de Volturno, înaintarea se oprește complet.

Linia Gustav sau „Linia de iarnă“, aleasă de Kesselring, străbate 140 de kilometri pornind de imediat de sub Ortona, de la Marea Adriatică până la Golful Gaeta, de pe malul tirenian. Aceasta este partea cea mai îngustă a peninsulei italiene și un loc

bine ales pentru defensivă. Linia Gustav include, ca punct întărit principal, fortăreața naturală de la Monte Cassino. Întregul optimism nechibzuit al comandanților aliați se evaporă atunci când mesajele interceptate și decriptate confirmă că Hitler și Kesselring vor organiza o apărare înverșunată. Acesta este momentul în care Eisenhower ar fi trebuit să insiste asupra unei reevaluări a întregii campanii. Cu cele șapte divizii care trebuie trimise înapoi în Anglia pentru *Overlord*, Aliații nu mai au superioritatea numerică necesară pentru o ofensivă majoră. Churchill și Brooke par să creadă că este cumva nedrept că americanii insistă ca ei să respecte înțelegerea făcută la Conferința *Trident* din mai.

Recunoașterea la sol confirmă în scurt timp ceea ce arată hărțile. Pentru Armata a 5-a a lui Clark, singura cale spre Roma este pe Șoseaua 6, care trece prin Pasul Mignano, străjuit de munți masivi de o parte și de cealaltă. Iar în spatele lor trece râul Rapido, care la rândul său este dominat de Monte Cassino.

La stânga, Corpul X britanic se află în fața unei bariere, sub forma râului Garigliano. La 5 noiembrie, încearcă să învâluie Trecătoarea Mignano luând Monte Camino – doar pentru a afla că această formă de relief uriașă, cu o creastă falsă după alta, este bine apărată de Divizia 15 Infanterie Mecanizată în prima parte a Liniei de iarnă. Nereușind să spargă apărarea germană, oamenii din Brigada 201 Gardă își dau seama că este imposibil să sape în această așa-numită „creastă despuiată”. În ploaia înghețată, ei trebuie să construiască în schimb baricade sau adăposturi improvizate din pietre. Tirul mortierelor germane de deasupra se dovedește mult mai letal decât de obicei, din cauza așchiilor de piatră care zboară în toate părțile. După câteva zile, Clark nu are de ales și trebuie să aprobe retragerea de pe ceea ce devenise cunoscut drept Muntele Criminal. Morții sunt lăsați proptiți în poziții, cu armele îndreptate spre inamic, în timp ce supraviețuitorii se retrag.

Mai sus în Apeninii Centrali, spre nord-est, Diviziile 34 și 45 americane mână capre înaintea lor peste pajiștile de munte pentru a declanșa eventualele mine. Adevărul incomod este că nici britanicii, nici americanii nu învățaseră cu adevărat lecțiile despre războiul în munți. Pe un asemenea teren, camioanele nu pot să se apropie de pozițiile avansate. Hrana și muniția trebuie să fie duse pe cărările abrupte și șerpuite de catări sau de oameni. La întoarcere, convoiul de catări aduce înapoi morții. Catărgiile, în special cărbunari angajați cu ziua, sunt înfricoșați de încărcătura lor groaznică. Răniții nu pot fi aduși decât noaptea de brancardieri, o călătorie în susul și în josul pantelor abrupte și alunecoase, dureroasă atât pentru cei cărați, cât și pentru oamenii ce-i cară.

În după-amiaza zilei de 2 decembrie, sub cerul negru din mijlocul unei noi furtuni, 900 de tunuri din artileria Armatei a 5-a încep un bombardament greu în timp

ce infanteriștii uzi learcă escaladează povârnișurile: britanicii din nou pe Monte Camino, iar americanii pe La Difensa, conduși de Forța 1 a Serviciului Special. Până în zorii zilei următoare, acest grup pe jumătate dezordonat cucerise creasta și se pregătea pentru contraatacul infanteriei mecanizate germane. Pe parcursul următoarelor zile, luptele pentru La Difensa sunt crâncene pentru ambele părți. După ce suferă din cauza unor trucuri murdare, americanii nu mai iau prizonieri.

Imediat la sud-vest de ei, britanicii reușiseră să ia în sfârșit Monte Camino, astfel încât poziția centrală germană de peste Șoseaua 6 poate fi acum parțial luată prin învăluire. Clark trimite Divizia 36 pe partea de nord-est pentru a sparge Linia Bernhardt în fața satului San Pietro. Monte Lungo din partea sud-vestică a Pasului Mignano trebuie să fie primul obiectiv, deoarece altfel artileria germană poziționată acolo ar opri ofensiva principală. O brigadă de vânători de munte italieni, dornici să își arate curajul împotriva fostului aliat care îi tratase atât de rău, pornește cu vitejie la atac, dar este zdrobită de tirul mitralierelor grele. Clark încearcă să folosească și tancuri, dar acestea nu au șanse să avanseze pe un teren atât de pietros fără să se defecteze sau să își piadă șenilele. După câteva zile de pierderi grele, Monte Lungo este luat dinspre vest, iar San Pietro cade la scurt timp după aceea. Germanii se retrag, pur și simplu, până la următoarea lor linie.

Până la mijlocul lui decembrie, soldații lui Clark arată jalnic. Sunt nebârbieriți, au părul lung și umed, cearcăne adânci sub ochi din cauza epuizării. Uniformele le sunt impregnate cu noroi, bocancii se dezintegrează, iar pielea le este albă și încrețită din cauză că este mereu udă. Mulți suferă din cauza necrozării picioarelor. Sătenii italieni din San Pietro, care se adăpostiseră în peșteri fugind din calea luptelor, sunt și ei într-o stare de plâns. Ies de acolo pentru a-și găsi casele complet ruinate și grădinile de legume și viile distruse. Aproape toți copacii de pe coastele dealului din jur fuseseră zdrobiți de focurile de artilerie.

Pe partea dinspre Marea Adriatică a Apeninilor, Armata a 8-a a lui Montgomery pare a duce un război separat. Acumularea de forțe este lentă până când porturile sunt curățate, așa că Armata a 8-a este întârziată de criza de provizii, în special de cea de combustibil. Grosul încărcăturii care ajunge la Bari este alocat desfășurării rapide a Forței a 15-a Aeriene a generalului-maior James Doolittle, bazată pe cele treisprezece aerodromuri de la Foggia.

Montgomery recunoaște că scopul principal al campaniei din Italia ar trebui să fie reținerea aici a cât mai multor divizii germane cu puțință și folosirea bazelor de la Foggia pentru a-i bombarda pe germani în Bavaria, Austria și în bazinul Dunării. Terenul muntos din Italia Central-Sudică favorizează apărarea germană și face aproape imposibil ca Aliații să își folosească forțele mult mai mari de tancuri. Ei își dau seama

că luptele sunt mult mai nemiloase decât în deșert. În tabăra germană, se ajunsese la ceea ce un corespondent de război numește „ferocitate comandată“. Germanii împușcă „fiecare om dintr-un pluton de canadieni care fusese încercuit, izolat și care se predase“. Și „orice civil găsit în zona de luptă este împușcat imediat, indiferent dacă locuia acolo sau nu“.

Montgomery vrea să creeze o breșă pentru a cădea în coasta germanilor care înfruntă Armata a 5-a a lui Clark, dar ploile torențiale de toamnă din a doua săptămână a lui noiembrie îi amână încercarea de traversare a râului Sangro. Pământul este atât de impregnat de apă, că tancurile sale nu se pot mișca, iar plafonul de nori este atât de jos, încât sprjinul aerian, numit încă „Forța Aeriană a Deșertului“, nu poate opera. Râul Sangro este atât de umflat, că podurile plutitoare sunt, pur și simplu, luate de ape. La 27 noiembrie, chiar dacă ploaia nu încetase, Divizia 2 neozeelandeză traversează „și lupta acerbă pentru posesia terenului ridicat începe cu adevărat“.

Montgomery îi convoacă pe toți corespondenții de război de pe frontul italian pentru o informare. Vorbește de pe treptele rulotei sale vopsite încă în camuflaj de deșert, ascunsă într-o livadă de măslini cu vedere spre valea Sangro. Poartă bocanci de deșert din piele întoarsă, pantaloni kaki de bumbac și o tunică de uniformă deschisă la gât, cu o eșarfă de mătase. Este, după cum scrie corespondentul australian Godfrey Blunden, „un bărbat mic și slab, cu nas ascuțit, viclean, ochi albaștri vigilenți sub sprâncenele încărunțite. Vorbea cu o voce seacă și precisă cu o urmă vagă de săsăială“. Cuvântarea sa, în care își expune „principiile mărețe de război“, „era întreruptă doar de ciripitul unei colivii pline de turturele și canari, așezată pe o parte a rulotei“.

La începutul lunii decembrie, Montgomery îi ordonă Diviziei 1 canadiene să atace pe coastă spre Ortona. Cu douăzeci și cinci de kilometri mai încolo se află Pescara și Șoseaua 5, care duce peste Apenini la Roma. Comandantul canadian, generalul-maior Christopher Vokes, un munte de om roșcat, își conduce oamenii înainte într-o serie de atacuri frontale împotriva Diviziei 90 Infanterie Mecanizată. După un succes inițial, dau peste pozițiile germane care străjuiesc o ravenă ce merge la sud-vest de Ortona, pe care germanii o împânziseră cu mine. Timp de nouă zile, Vokes își aruncă în luptă batalion după batalion, până când oamenii săi îl numesc „Măcelarul“. Montgomery trimite mesaje întrebând de ce progresul este atât de lent. Canadienii își dau seama că acum nu se opun doar unităților germane de infanterie mecanizată, ci și Diviziei 1 Parașutiști, pe care o recunosc după căștile rotunde.

La 21 decembrie, canadienii reușesc, în sfârșit, să creeze breșa. Echipetele de demolare germane aruncă în aer vechiul oraș în fața ochilor lor, dar parașutiștii germani tot reușesc să apere ruinele pentru încă o săptămână și să pună bombe-capcană în tot ce mai rămăsese în picioare. Masivul Vokes izbucnește în lacrimi de furie când vede

pierderile suferite de divizia sa în acea lună – 2 300 de oameni din care 500 morți, și numeroase cazuri de extenuare de pe urma luptei care lasă oamenii paralizați și muți. Montgomery anulează pentru moment orice alt atac.

Propriul sistem de aprovizionare al lui Montgomery este din nou în dezordine. La 2 decembrie, un raid aerian intens al Luftwaffe asupra portului Bari îi luase pe Aliați prin surprindere. Șaptesprezece vase sunt scufundate, inclusiv o navă Liberty, SS *John Harvey*, care ducea 1 350 tone de bombe cu iperită. Livrate în mare secret, aceste bombe trebuiau ținute în rezervă, pentru cazul în care germanii ar fi recurs la războiul chimic. Portul este în haos, cu conducte de petrol retezate și incendiate. Un alt vas cu 5 000 de tone de muniție ia foc și explodează. Când *Harvey* sare în aer, omorând căpitanul și întregul echipaj, jeturi imense de apă sunt aruncate în sus la fiecare explozie. Iperita se răspândește peste toți cei aruncați în mare, dar și peste mulți din cei aflați în zona docurilor. Corespondenții de război își dau seama în curând că orice referire la raid sub orice formă este suprimată de cenzori.

Secretul care înconjoară iperita și moartea tuturor celor de pe *John Harvey* face ca doctorii care îngrijesc militarii și civilii în aceeași măsură să nu înțeleagă de ce atât de mulți dintre ei, incapabili să își deschidă ochii, mor în asemenea chinuri. Este nevoie de două zile înainte ca doctorii să fie suficient de siguri de cauză. Mai mult de o mie de soldați și marinari aliați mor, la fel și un număr neidentificat de italieni. Portul în sine este scos din funcțiune până în februarie 1944. Acesta este unul dintre cele mai devastatoare raiduri ale Luftwaffe din tot războiul.

Amândouă armatele lui Alexander sunt acum condamnate la o campanie costisitoare într-un mediu aspru. Sudul Italiei „nu este un loc vesel în acea iarnă friguroasă din 1943”, observă un membru al Gărzii Irlandeze. Cei mai nefericiți și mai oropsiți dintre toți sunt civilii, gata să înhațe orice resturi de mâncare sau să ridice orice muc de țigară aruncat de un soldat. Supraviețuirea este o afacere disperată. În Napoli, o prostituată amatoare se oferă pentru 25 de cenți sau o cutie de conserve. În Bari, pe coasta Adriaticii, „cu cinci țigări ți-ai putea cumpăra o femeie”. Bordeluri neinspectate sunt marcate „Interzis”, dar acest lucru nu pare decât să îi provoace pe soldați. Poliția militară americană, cunoscută drept „Snowdrops” din cauza căștilor albe, se bucură foarte mult când poate năvăli în asemenea stabilimente pentru a verifica dacă acolo sunt prezenți militari. Rata bolilor venerice se ridică la cote mult deasupra celei din Sicilia, cu mai mult de un soldat din zece infectat în orice moment. Penicilina nu este disponibilă oficial pentru asemenea uz nemilitar până la începutul primăverii lui 1944. Se justifică folosirea ei doar ca mijloc de a trimite mai mulți oameni înapoi în luptă.

În timp ce abundența de produse americane trimise în portul Napoli stimulează o enormă piață neagră din furturi minore, italienii de rând aproape că mor de foame.

Germanii le luaseră rezervele de hrană, care erau deja reduse drastic din cauza proastei administrări fasciste. Singurul produs comestibil de care ocupanții nu se atinseseră erau castanele din pădurile de munte, pe care le consideraseră a nu fi decât mâncare pentru porci. Lipsiți de grâu, italienii macină castanele pentru a face făină. Unul dintre cele mai rare produse este sarea, ceea ce înseamnă că este imposibil să se taie și să se conserve un porc, presupunând că mai exista vreunul după trecerea germanilor pe acolo. Comandanții și oficialii germani ignoră până și apelurile ministrului pentru agricultură al lui Mussolini. Practic, nu mai există bărbați care să muncească pe ogoare, din moment ce germanii luaseră soldații italieni la muncă forțată. Inevitabil, malnutriția face copiii să sufere de rahitism. Dar cel mai mare ucigaș, mai ales în Napoli, este tifosul. Întrucât săpunul și apa caldă sunt aproape inexistente, păduchii împrăstie boala repede, până când americanii aduc mari cantități de DDT pentru a le pulveriza asupra populației.

În timp ce se recuperează după criza de pneumonie la Marrakech, după Crăciun, Churchill devine nerăbdător din cauza faptului că liniile frontului din Italia nu avansau. Se întoarce entuziasmat la planul de mai devreme al generalului Mark Clark de a lua prin învăluire linia germană cu o altă debarcare amfibie, mai aproape de Roma. Eisenhower fusese deosebit de stânjenit de această idee, cunoscută drept Operațiunea *Shingle*, dar atât el, cât și Montgomery părăsesc Mediterana pentru a pleca la Londra, să pregătească Operațiunea *Overlord*. Churchill are câmp liber de acțiune și își asumă mai mult sau mai puțin comanda. Clark, însă, având alocate doar două divizii era acum mai puțin convins de posibilul succes al Operațiunii *Shingle*. Dacă Armata a 5-a nu reușește să treacă prin Linia Gustav, această forță debarcată s-ar putea trezi cu ușurință prinsă în cursă.

Operațiunea de debarcare și aprovizionare a două divizii cere un volum considerabil de transporturi – aproape nouăzeci de nave pentru debarcarea tancurilor și 160 de nave de debarcare pentru infanterie. Dar cea mai mare parte a acestora trebuie să navigheze spre Marea Britanie la mijlocul lui ianuarie 1944, ca să fie pregătite pentru *Overlord*. Făcând o mulțime de scamatorii cu faptele și datele, Churchill reușește să îl convingă pe Roosevelt că Operațiunea *Shingle* nu va întârzia deloc lucrurile. Deși susține planul, Brooke este incomodat de ideea ca prim-ministrul să joace rolul de comandant în Marea Mediterană. „Așa cum stă la Marrakech, Winston este acum plin de viață și încearcă să câștige războiul de acolo!” scrie nou promovatul mareșal în jurnalul său. „Sper să vină acasă și să se controleze.”

Stabilindu-și sediul la hotel Mamounia, Churchill îi convoacă acolo pe ofițerii superiori din toată Mediterana. Respinge orice îndoieli și refuză să amâne data planificată

de 22 ianuarie pentru a lăsa timp de exerciții. Sunt alese plajele din zona Anzio, cu o sută de kilometri în spatele liniilor germane. Cea mai mare parte a celor prezenți sprijină planul, în mare măsură deoarece impasul trebuie depășit, dar toți sunt conștienți că este un pariu riscant. Churchill subestimează problemele logistice și abilitatea germanilor de a mișca trupe pentru a organiza un contraatac în zona de debarcare mai repede decât ar fi putut Aliații întări capetele de pod. Totul depinde, așadar, de capacitatea Armatei a 5-a de a traversa râul Rapido, de a cucerii orașul puternic apărat Cassino și, cel mai dificil dintre toate, să ia apoi fortăreața de pe Monte Cassino, care se profilează deasupra. Monte Cassino nu doar domină vecinătatea imediată, ci furnizează un punct de observație înalt al întregii regiuni pentru observatorii artileriei germane.

Încă o dată, Corpul X britanic trebuie să avanseze pe stânga, cât mai aproape de mare. Clark își plasase cu înțelepciune pe dreapta nou sositul Corp Expediționar francez, cu două divizii de trupe nord-africane dure. *Goumiers* sunt buni luptători de munte. Se deplasează cu ușurință, folosesc orice cută din pământ cu mare artă și sunt nemiloși cu dușmanii, omorând în liniște cu cuțitul și baioneta. Atacul principal va fi din nou în centru, de data aceasta cu câțiva kilometri la sud de Cassino, spre Valea Liri. Aceasta înseamnă traversarea sub tirul inamic a râului Rapido și a malurilor sale pline de mine, apoi atacarea apărării germane puternice aflate mai sus.

Planul lui Clark este lipsit de imaginație. Câțiva dintre comandanții săi de divizie sunt stânjeniți, dar nu își manifestă îndoielile prin viu grai. Ei consideră că obsesia lui Clark de a lua Roma ar putea costa viața a numeroși oameni de-ai lor. Cu toate acestea, Clark trebuie să organizeze un atac complet pentru a da debarcărilor de la Anzio o șansă de succes. Divizia 36, care fusese bătută rău la Salerno, trebuie să conducă atacul Corpului II împotriva satului Sant' Angelo, care dă spre Rapido și care este apărat de Divizia 15 de Infanterie Mecanizată. La sudul lor, în noaptea de 19 ianuarie, Divizia 46 britanică traversează Garigliano. Este nevoită să se retragă în oarecare dezordine după ce germanii contraatacă rapid și geniștii lor deschid niște ecluze în amonte, mai sus de confluența cu Liri. Un torent de apă împrăștie bărcile de asalt.

În noaptea de 20 ianuarie, Divizia 36 abordează Rapido într-o ceață densă. Multe companii se rătăcesc, ceea ce provoacă haos. Geniștii germani traversaseră râul pentru a pune mine pe malul estic, iar atunci când un posibil atacator pășește înainte târând barca de asalt grea din cauciuc, țipă când piciorul îi este aruncat în aer. Echipajele mortierelor din infanteria mecanizată, ochind în direcția sunetului, trag o serie rapidă de salve. Mitralierele care trag spre linii fixe găuresc multe dintre bărcile de asalt lansate.

Batalioanele care ajung pe partea cealaltă sunt forțate să se retragă, iar a doua zi comandantul de divizie primește ordin să îi trimită din nou să traverseze. Au mai mult succes a doua oară, dar sunt prinși în capete de pod mici, unde sunt bombardati

neîncetat. În cele din urmă, resturile diviziei sunt retrase din nou, după ce suferiseră mai mult de 2 000 de pierderi. Este o bătălie zadarnică și sângeroasă, care duce la multe acuze reciproce și atunci, și mai târziu. Dar, în combinație cu atacul britanic din partea stângă, îl convinge pe Kesselring că momentul de criză se apropie. Ordonase celor două divizii de rezervă de lângă Roma, 29 și 90 Infanterie Mecanizată, să întărească linia de-a lungul râurilor Garigliano și Rapido. Aceasta înseamnă că sectorul Anzio-Nettuno rămâne neprotejat două nopți mai târziu.

La 20 ianuarie, Divizia 1 de Infanterie britanică și Divizia 3 americană, sprijinite de comandouri și de cele trei batalioane de rangeri ale colonelului Darby, încep să se imbarce în porturile din golful Napoli. Unitățile mășcăluiesc spre vase însoțite de faimă, dând impresia unei parade a victoriei înainte chiar ca lupta să fi început. Batalionul 1 al Gărzii irlandeze mășcăluiește pe melodia „Ziua Sfântului Patrick”. „Eram uimit să-i văd pe italieni stând pe marginea străzilor aplaudându-ne și încurajându-ne pe drum”, scrie unul dintre ei. „Mi-am dat seama că mulți din oamenii Gărzii au prietene italiene prin mulțimea care aclama; multe dintre acestea mergeau pe lângă soldații lor și le dădeau flori și suvenire”. Secretul misiunii este atât de prost păstrat, încât cei mai mulți localnici știu unde se duc soldații.

Comandantul general al Corpului VI și deci al Operațiunii *Shingle* este generalul-maior John P. Lucas. Este un om amabil, care dă impresia unui unchi mai în vârstă, cu mustața sa albă și ochelarii săi cu ramă subțire de metal, dar căruia îi lipsește orice instinct agresiv. Ofițerii superiori nu se pot abține să nu îi dea sfaturi încurajatoare, aproape toate dovedindu-se fie contradictorii, fie incorecte. Cel mai dezastruos vine de la generalul Clark însuși. „Nu-ți pune pielea la bătaie, Johnny”, îi spune acesta lui Lucas. „Am făcut-o eu la Salerno și am dat de necaz.” Clark nu furnizează nici un obiectiv clar. Îi sugerează că ar trebui să asigure capul de pod de pe plajă și să nu își pună oamenii în pericol.

Spre surprinderea tuturor, după rămasul-bun exuberant al italienilor, germanii nu au nici cea mai mică idee de debarcările planificate la Anzio și Nettuno. Sunt luați complet prin surprindere. De fapt, când americanii și britanicii debarcă în primele ore ale zilei de 22 ianuarie și îi întreabă pe localnici unde sunt germanii, nu primesc drept răspuns decât ridicări din umeri și semne cu capul în direcția Romei. Doar câțiva sunt prin preajmă. Făceau rost de hrană pentru unitățile lor în această zonă liniștită, care fusese o stațiune de litoral pentru oficialii fasciști din Roma.

Deși nu pregătiseră o apărare militară convențională, germanii provocaseră deliberat o sabotare ecologică a zonei. Cu cheltuieli mari, în anii '30, Mussolini secase mlaștinile Pontine și adusese în zonă 100 000 de veterani din Războiul cel Mare pentru a cultiva pământul recuperat. Țăntarii care invadaseră regiunea sunt, practic, eliminați.

După capitularea italienilor, doi dintre oamenii de știință ai lui Himmler plănuiesc să se răzbune pe fostul aliat. Pun să fie oprite pompele pentru a inunda din nou mare parte din zonă și distrug porțile barajului. Apoi introduc tânțarul purtător de malarie, care poate supraviețui în apă sălcie. Autoritățile germane mai confiscă pe deasupra și stocurile de chinină, pentru ca boala să se răspândească. Locuitorii nu doar își găsesc pământul și casele distruse, ci mai mult de 55 000 dintre ei contractează malaria în anul următor. Este un caz clar de război biologic.

Neștiind de amenințarea malariei, atât Alexander, cât și Clark vizitează locul liniștit al debarcării. Nu par să fie preocupați de lipsa de motivație din rândul ofițerilor superiori, dar în batalioanele din avangardă încep să crească senzațiile de stânjeneală și de uimire. „Toți aveam un sentiment oribil de dezamăgire“, scrie un militar din Garda irlandeză. „Cu toții fusesem însuflețiți de ideea unei înaintări îndrăznețe spre Roma. Probabil ar fi fost dur și sângeros, dar am fi ajuns acolo. Aveam elementul-surpriză. Nu erau germani. Și atunci, pentru numele lui Dumnezeu, ce anume oprea înaintarea diviziei?“ În rândurile britanicilor există bănuiala nefondată că sunt ținuți pe loc deoarece yankeii vor să ajungă primii la Roma. Dar Lucas nici măcar nu îndemna Divizia 3 a generalului-maior Lucian Truscott să avanseze urgent, în ciuda nevoii de a lua dealurile de la nord sau de a tăia calea liniilor de aprovizionare ale Armatei a 10-a de-a lungul Șoselei 7.

Debarcarea Aliatilor provoacă panică la Roma și la cartierul general al lui Kesselring, aflat deasupra Văii Tibrului, mai ales din cauză că acesta își angajase cele două divizii de rezervă în bătăliile de-a lungul râurilor Garigliano și Rapido. Este trezit cu această veste puțin înainte de răsărit și sună la Berlin. Un plan de rezervă, Operațiunea *Richard*, este pus imediat în acțiune, aducând divizii din nordul Italiei și întăriri din alte părți. Generalul de cavalerie Eberhard von Mackensen trebuie să își mute cartierul general al Armatei a 14-a de la Verona. Cartierul general al Armatei a 10-a a lui Vietinghoff primește ordin să trimită toate trupele neangajate în luptă înapoi spre Dealurile Albani, care domină mlaștinile Pontine aflate pe câmpia de coastă. Mai presus de toate, Kesselring vrea cât mai multe baterii de tunuri posibil pe acele dealuri. Dar mai întâi își trimite „artileria zburătoare“, iar Luftwaffe își folosește „bombele planante“ împotriva vaselor ancorate în larg. Una dintre ele aruncă în aer distrugătorul HMS *Janus* al Marinei Regale. O alta scufundă o navă-spital puternic luminată și clar marcată. Minele sunt un alt risc pentru flota de invazie.

La 24 ianuarie, Divizia 1 britanică de pe partea vestică a plajei începe, în sfârșit, să avanseze rapid și până a doua zi cucerește micuțul oraș Aprilia. Divizia 3 a lui Truscott atacă spre Cisterna, unde se trezește în fața Diviziei Panzere *Hermann Göring*. În scurt timp, tunarii lui Kesselring de pe dealuri încep un bombardament aproape constant al

câmpiei de dedesubt. Refuzul lui Lucas de a se grăbi pentru a lua terenul mai înalt se dovedește acum dezastruos. Cu o încăpățănare perversă, el lasă să îi scape printre degete avantajul surprizei. Dar vina le aparține și lui Clark și lui Alexander, care ar fi trebuit să exercite mai multe presiuni asupra lui Lucas pentru a-l face să își împingă forțele înainte în primele patruzeci și opt de ore. Pe de altă parte, Corpul VI al lui Lucas, cu doar două divizii, pur și simplu, nu este suficient de puternic pentru a avansa spre interior și pentru a-și proteja flancurile, astfel că întreaga operațiune este gândită defectuos.

Până când Clark vizitează din nou, la 28 ianuarie, capul de pod de pe plajă, acumularea rapidă de forțe germane depășise numeric forța aliată de invazie de doar 60 000 oameni. Și mai multe întâriri inamice sunt în drum spre sud. Ideea liniștitoare că Forța Aeriană Aaliată îi va împiedica să-și desfășoare trupele se dovedește o iluzie, în timp ce tirul artileriei germane devine copleșitor. O italiancă de optsprezece ani intră în travaliu când un grup de civili și soldați caută să se adăpostească de bombardament într-un cimitir. În timp ce mama ei se roagă intens la toți sfinții, un caporal din Corpul medical al Armatei Regale o asistă la nașterea unui băiețel sănătos ca și cum ar fi o sarcină de rutină.

Când grupul de rangeri al lui Darby și Divizia 3 a lui Truscott atacă în noaptea următoare, sunt respinse de forțe germane de câteva ori mai numeroase decât era de așteptat. Un atac reluat duce la un dezastru pentru rangeri, mulți dintre ei fiind omorâți sau capturați. Mai târziu, germanii fac paradă cu veselie de prizonierii lor la Roma, în fața fotografiilor și cameramanilor de la jurnalele de știri Deutsche Wochenschau. Hitler, care este obsedat de semnificația simbolică a orașelor-capitală, este hotărât să nu o piardă pe cea a aliatului său cel mai de seamă. Prin urmare, îi acordă lui Kesselring și mai multe resurse pentru apărarea Italiei decât ceruse acesta.

Posturile de prim-ajutor ale regimentelor, stațiile de ridicare a răniților și spitalele de evacuare aliate sunt copleșite de cazuri grave când bombardamentul german se întinde dramatic. Mici patrule de luptă germane se strecoară în respectivul perimetru. Bătălia este „o serie de confruntări scurte și aprige”, scrie un sergent din Garda Irlandeză. Apeductele și șanțurile adânci de irigație erau o ascunzătoare așa de bună, că dușmanul era peste tine în câteva secunde“. Cu cerul atât de mohorât, Aliații nu mai pot miza pe sprijin aerian. Și americanii, și britanicii trebuie să sape poziții și să înfrunte furia contraatacului așteptat al lui Mackensen, acum cu o putere de 100 000 de oameni numărând și întâririle nou-sosite.

Debarcările de la Anzio nu reușiseră deloc să submineze linia de apărare a Armatei 10 de pe Garigliano și Rapido. Marea stâncă Monte Cassino, încununată de mănăstirea sa benedictină, este punctul său forte. Dar la mai puțin de zece kilometri nord-est,

corpul francez format din două divizii nord-africane, comandat de generalul Alphonse Juin, traversase râul Secco și cucerise Monte Belvedere din interiorul Liniei Gustav. Pierde 8 000 de oameni în cea mai dură luptă de munte. În Valea Rapido, duelurile de artilerie continuă fără încetare.

La 30 ianuarie, Divizia 34 de Infanterie americană, după ce inițial fusese respinsă, reușește să treacă râul Rapido la nord de Cassino. Pe parcursul următoarelor câteva zile, își croiește drum din deal în deal prin spatele marelui munte. Dar bătălia pentru orașul Cassino și pentru Monte Cassino în sine pendulează, pe o vreme extrem de rece și printre rafale de ninsoare. Divizia 34, epuizată și mutilată în urma înaintării sale curajoase, trebuie să fie înlocuită în scurt timp de Divizia 4 indiană.

Generalul-locotenent Bernard Freyberg, comandantul corpului neozeelandez, preia acum sectorul. Uriașul și neînfricatul Freyberg, cunoscut colegilor săi britanici drept „un urs cu foarte puțin creier”, vede lucrurile în termeni direcți. Părerea sa este că extraordinara mănăstire benedictină Monte Cassino este de necucerit în aceste condiții. În loc să se încerce crușarea ei, așa cum atât Eisenhower, cât și Alexander ceruseră mai înainte, Aliații ar trebui să încerce să o distrugă complet. Zvonurile incorecte conform cărora germanii o transformaseră în secret într-o fortăreață sunt crezute, iar veștile că ar fi plină cu refugiați sunt respinse. Generalul Juin se opune drastic distrugerii sale, la fel și Clark și comandantul Corpului II american. Dar Alexander intervine ferm pentru a-l sprijini pe Freyberg. Presiunea pentru rezultate din partea lui Churchill, aflat la Londra, este prea mare.

La 4 februarie începe atacul lui Mackensen asupra intrândului britanic de la Anzio, cu infanteria mecanizată mărșăluind în fața ei o turmă imensă de oi peste câmpul minat. Batalionul 1 din Garda irlandeză și 6 Vânători de munte *Gordon* duc greul luptelor atunci când în urma infanteriei mecanizate apar panzere model IV. Divizia 1 Infanterie este forțată să se retragă, pierzând 1 500 de oameni, dintre care 900 sunt luați prizonieri. Un alt atac german vine trei zile mai târziu împotriva Apriliei. Încă o dată, o pătrundere spre mare este ținută în loc doar cu artileria masată și cu tirul tunurilor de pe navele aliate aflate în larg.

La Wolfsschanze, după ce cercetează în amănunt hărți la scară mare ale capului de pod de la Anzio, Hitler îi dă lui Mackensen ordine detaliate pentru un atac masiv, care să-l zdrobească de tot. Vrea să le dea Aliaților o lecție ostentativă și sănătoasă pentru a-i descuraja de la un demers mai amplu pe coasta Canalului spre sfârșitul aceluiași an. La 16 februarie, luptele ating o intensitate sporită. Divizia 3 Infanterie Mecanizată și Divizia 26 Panzere atacă din nou Aprilia și zona dintre Divizia 45 americană și nou-sosită Divizie 56 britanică. Două zile mai târziu, Mackensen își aruncă în luptă și rezervele.

Infanteria mecanizată atacă în coloane aproape napoleoniene de-a lungul aceleași axe dinspre Carroceto. Observatorii artileriei îi văzuseră venind și, după câteva minute, bateriile de tunuri de campanie aliate trăsese rădăcina să producă un efect devastator. Americanii numesc această formulă de înaintare a germanilor „culoarul de bowling”. Deși victimele aliate sunt numeroase, Mackensen pierde mai mult de 5 000 de oameni.

La presiunea lui Alexander, Clark se întoarce la capul de pod din Anzio pentru a-l elibera pe Lucas din funcția de comandant al Corpului VI și a-l înlocui cu Truscott. În mod ironic, această decizie vine imediat după ce bătălia începuse să se întoarcă în favoarea Aliaților. Și sincronizarea lui Churchill este proastă atunci când face celebra sa remarcă despre Anzio o săptămână mai târziu la o întâlnire cu șefii de Stat-Major la Londra: „Speram să debarcăm o pumă care să sfășie intestinele nemților. Am aruncat în schimb pe coastă o balenă mare care pleoscăie din coadă prin apă!”

La 29 februarie, la ordinele lui Kesselring și ale Cartierului General al Führerului, Mackensen lansează un nou atac masiv. Bateriile aliate trag în aceste forțe 66 000 de proiectile. Interesul lui Hitler față de cei doisprezece kilometri ai capului de pod de la Anzio este la fel de mare ca acela pentru Frontul de Est. Dar refuză să admită că trupele sale nu pot câștiga dacă le lipsește muniția de artilerie și acoperirea aeriană, în timp ce Aliații sunt din ce în ce mai bine echipați. Pe de altă parte, Kesselring înțelege că punctul de cotitură al războiului fusese atins în Italia. Wehrmachtul nu poate continua să consume trupe și armament pentru multă vreme împotriva unui dușman cu niște rezerve aparent inepuizabile de forță de luptă. La Anzio, trei sferturi din pierderile sale sunt produse de tirul artileriei.

La 15 februarie, întregul potențial distructiv al Aliaților este dezlănțuit la Monte Cassino. Deasupra vechii mănăstiri fuseseră aruncați în seara precedentă fluturași care îi avertizau pe toți cei adăpostiți acolo să părăsească locul cât mai repede, pentru propria lor siguranță. Dar, din cauza confuziei și suspiciunii, puțini sunt cei care pleacă. Avioane B-17 Flying Fortress și valuri de B-25 Mitchell și B-26 Marauder bombardează cu schimburi vârful muntelui, în timp ce întreaga artilerie a Armatei a 5-a din valea râului Rapido își aduce propria contribuție explozivă. Câteva sute de refugiați sunt omorâți.

Planul lui Freyberg eșuează în toate privințele. Nu reușește să își lanseze atacul decât mult după ce bombardierile plecaseră. Chiar și atunci, acesta este insuficient de puternic și prost coordonat. Bombardamentul aliat le dăduse germanilor dreptul și ocazia de a transforma mănăstirea parțial ruinată într-o adevărată fortăreață. Iar încercările Aliaților de a-i învinovăți pe germani, cu afirmații false că aceștia ocupaseră

mănăstirea, sunt contrazise ferm de abate într-un interviu filmat cu generalul Fridolin von Senger und Etterlin, comandantul Corpului XIV Panzere.

Orașul Cassino, apărât acum de Divizia 1 Parașutiști, devine obiectivul principal al lui Freyberg, dar decizia sa de a ataca cu Divizia 2 neozeelandeză și cu Divizia 4 indiană este împiedicată de ploaia neconținută. Are nevoie de teren uscat pentru tancuri, dar acesta este îmbibat cu apă peste tot. Atunci când ploaia se oprește, la 15 martie, orașul este lovit de artilerie și bombardiere. În ciuda pretențiilor echipajelor de pe bombardierele Forței a 15-a Aeriene, acesta nu este cel mai strălucit moment al lor în ceea ce privește navigația și țintirea. Alte cinci orașe sunt lovite din greșeală; în fapt, avioanele americane reușesc să bombardeze mai toate națiile care erau de partea lor – divizia indiană, cartierul general al Armatei a 8-a, nou-sosiții polonezi și cartierul general al mareșalului Juin – provocând 350 de victime printre Aliați și 75 în rândul civililor.

Urmând procedura germană obișnuită atunci când se așteaptă un atac major, în orașul Cassino mai fusese menținută doar o forță redusă. Grosul parașutiștilor fusese retras în pozițiile din a doua și din a treia linie. Înaintarea ulterioară a forțelor lui Freyberg nu este ajutată de molozul care bloca străzile și de gropile imense. Tancurile Sherman nu reușesc să treacă și, în ciuda prognozei meteorologice încurajatoare, ploaia începe din nou.

Parașutiștii germani apără orașul ruinat cu o pricepere ucigașă. Neozeelandezii, care voiau să-și răzbune înfrângerea din Creta, nu duc lipsă de curaj și hotărâre, așa cum nu duce nici divizia indiană, mai ales Regimentul 9 de Infanterie *Gurkha*. Dar, spre frustrarea lui Clark, Freyberg își urmează propriul ritm, nearătând deloc fler tactic și înverșunându-se să nu-și schimbe planul. Bătălia continuă timp de opt zile, forțele din Freyberg pierzând de două ori mai mulți oameni decât germanii. Detașamentele izolate, cum e *Gurkha*, ce cuceriseră dealuri cu costuri imense, sunt retrase. Corpul întreg este retras, bătut, amărât și demoralizat.

Între timp, la Anzio continua să funcționeze tiparul conform căruia războiul din Italia avea să se prelungească la infinit, forțele aliate din perimetrul capului de pod crescând la aproape 100.000 de oameni, și ajungând astfel la egalitate cu germanii. Dar acest câmp de bătălie sălbatic se scufundase acum în rutină în spatele hărțuirilor patrulelor. Soldații plantează legume și cumpără animale de la familiile italiene pe punctul de a fi evacuate. Plictisiți, ei pariază pe orice, de la curse de gândaci la baseball. Micul antreprenariat american înflorește prin vânzarea de rachiu fabricat în alambicuri improvizate. „Traficanții din 133 Infanterie amestecau douăzeci și cinci de kilograme de struguri fermentați și un praf de vanilie pentru a face «Plastered in Paris» (Făcut pulbere la Paris).” Soldații britanici prind șobolani în sacii de nisip și îi aruncă

în tranșeele germane ca pe niște „cocktailuri Molotov“. Cazurile de răni autoprovocate devin îngrijorător de multe, mai ales din cauza unei groaze anticipate decât a fricii de un pericol imediat. Epuizarea ca urmare a luptei, așa cum observă în curând psihiatrii, are șanse mai mari de manifestare într-un cap de pod înconjurat. Scade dramatic doar când începe războiul de mișcare.

La 23 martie, în timp ce luptele de la Cassino sunt la apogeu, partizanii italieni din Roma prind în ambuscadă un detașament german de poliție în timp ce acesta umblă prin oraș. Înfuriat, Hitler ordonă represalii: zece execuții pentru fiecare german ucis. Kappler, comandantul SS de la Roma, alege 335 de ostatici pentru a fi executați a doua zi în Grotele Ardeatine din afara orașului. Vânătoarea de evrei a lui Kappler avusese mai puțin succes, numărând doar 1 259 de persoane strânse și trimise la Auschwitz. Cei mai mulți fuseseră ascunși de italieni, inclusiv de Biserica Catolică, chiar dacă papa nu se pronunțase împotriva persecuțiilor.

Dincolo de Marea Adriatică, represaliile germane din Iugoslavia devin și mai sălbatice. Himmler autorizase recrutarea de bosniaci musulmani în Divizia 13 SS *Gebirgs Handschar* pentru a lupta împotriva partizanilor lui Tito, care le fuseseră înfățișați ca făcând parte din rândul sârbilor pe care îi detestau. Ei poartă fesuri gri cu capul de mort SS. În realitate, partizanii veneau din rândul tuturor naționalităților iugoslave, în timp ce sârbii cetnici predominanți ai generalului Mihailovic se retrăseseră din confruntarea cu germanii după represaliile înfiorătoare din octombrie 1941. Forțele comuniste ale lui Tito, pe de altă parte, nu au scrupule cu privire la escaladarea conflictului, mizând pe atrocitățile germane ca să își îngroașe rândurile. Odată ce pentru britanici devine clar că cetnicii ezită, SOE își retrace misiunea militară care ținea legătura cu aceștia și crește sprijinul acordat brigăzilor lui Tito. Sunt aduse cu avionul provizii de la baza SOE din Bari, iar la 2 martie 1944 încep raidurile de bombardare a ținutelor iugoslave cu plecare de pe aerodromurile de la Foggia.

Pe măsură ce bombardamentele aliate asupra Germaniei se intensifică, Hitler vrea ca răzbunarea și teroarea să se reverse asupra Marii Britanii, dar cei mai mulți germani de rând sunt sătui de palavrele naziste. Ei doresc să fie protejați de bombardiere și să audă mesaje de speranță că războiul se va termina. Doar loialiștii partidului mai folosesc acum cuvintele și gestul de salut „Heil Hitler!“ Înălțarea lui Mussolini în Italia le aduce multor germani în minte gânduri dătătoare de speranță, însă, în cazul celor două regimuri, formula de control asupra puterii era complet diferită. Pentru a asigura controlul perpetuu al naziștilor în Germania, Hitler îl numește pe Heinrich Himmler, Reichsführer SS și ministru de interne. Dar, spre uimirea lui Goebbels, Hitler se

izolează și mai mult de poporul german și refuză în continuare să îi viziteze pe civilii bombardați sau pe soldații răniți.

Hitler se asigurase, conștient sau subconștient, că toate punțile fuseseră arse. Nu existau alternative în afară de victorie sau distrugere totală. Și după ce promisese certitudinea victoriei naziste, el poate acum, fără rușine, să amenințe cu ororile înfrângerii, fără să admită măcar că se schimbase ceva sau că ar fi vinovat în vreun fel pentru starea catastrofală a lucrurilor. Hitler aruncă vina pentru răsturnările recente de situație asupra francezilor trădători din Africa de Nord, asupra și mai marilor trădători italieni și asupra generalilor reacționari din Wehrmacht, cărora le lipsește credința nazistă și care nu dau ascultare ordinelor.

În timpul rarelor momente de luciditate, se pare că Hitler poate să își dea seama cum se va termina războiul. Cel puțin este consecvent în opinia sa social-darwinistă că cei puternici au întotdeauna dreptate. După dezastrul de la Stalingrad, începuse să aplice această noțiune asupra conaționalilor săi. Îi spune lui Goebbels că „dacă poporul german se va dovedi slab, nu va merita nimic altceva decât să fie șters de pe fața pământului de un popor mai puternic; atunci, nimănui n-ar putea să-i fie milă de el”. Avea să revină la acest subiect pe măsură ce căderea Reichului se apropia.

Ofensiva sovietică de primăvară

IANUARIE-APRILIE 1944

La 4 ianuarie 1944, mareșalul von Manstein zboară la Wolfsschanze pentru a sublinia amenințarea cu care se confruntă Grupul de Armate Sud. Armata a 4-a Panzere dintre Vinnițea și Berdiciv se află în fața distrugerii. Acest lucru ar lăsa o gaură imensă între forțele sale și Grupul de Armate Centru. Singurul răspuns este să se aducă trupe înapoi din Crimeea și de la Cotelul Niprului.

Hitler refuză să se gândească la una ca asta. Abandonarea Crimeei ar risca pierderea sprijinului României și Bulgariei și nu poate lua forțe din nord, deoarece aceasta i-ar încuraja pe finlandezi să iasă din război. El susține că există atât de multe dezacorduri în tabăra inamică, încât Alianța se va destrăma. Este doar o chestiune de așteptare. Manstein cere să îl vadă pe Hitler singur. Doar generalul Kurt Zeitzler, șeful Statului-Major al Armatei, rămâne cu cei doi bărbați. Hitler simte clar ce are să urmeze și nu îi place.

Manstein se întoarce la recomandarea precedentă ca Hitler să îi încredințeze lui dirijarea Frontului de Est. Gândindu-se la refuzul constant al Cartierului General al Führerului de a permite o retragere înainte să fie prea târziu, Manstein observă că unele dintre problemele lor vin din modul în care erau comandați. „Nici măcar eu nu-i pot face pe mareșali să mă asculte!” Hitler răspunde cu o furie rece: „Îți închipui, de exemplu, că ei ți-ar da ascultare cu mai mare ușurință?” Manstein răspunde că propriile lui ordine nu sunt desconsiderate. Câștigase disputa, dar Hitler încheie abrupt întâlnirea. Manstein, vrând prea mult să arate cât era de isteț, nu reușise decât să stârnească neîncrederea profundă a lui Hitler. Zilele sale în funcția de comandant suprem sunt numărate.

În ianuarie 1944, chiar și după pierderea a 4,2 milioane de oameni, forțele armate germane sunt la maximumul forței mobilizate, cu 9,5 milioane de soldați. Ceva mai puțin de 2,5 milioane se află pe Frontul de Est, sprijiniți de circa 700 000 de soldați din trupele aliate, un număr ceva mai mare decât cel destinat pentru Operațiunea *Barbarossa* cu doi ani și jumătate înainte. Dar cifrele induc în eroare. Armata

germană este acum o structură foarte diferită de cea care începuse invazia. În medie, pierde echivalentul unui regiment pe zi, inclusiv pe mulți dintre cei mai buni ofițeri inferiori și subofițeri, uciși în luptă. Numărul teoretic al militarilor este menținut prin înrolarea forțată în Armată și Waffen-SS a polonezilor, cehilor, alsacienilor și Volksdeutsch (etnici de neam germanic). Între 10 și 20 de procente din oamenii unei divizii constau în hiwi și oameni trimiși la muncă forțată. Cealaltă diferență mare este că armata germană nu mai poate conta pe sprijin efectiv din partea Luftwaffe, pentru că partea cea mai mare a acesteia fusese retrasă ca să apere Reichul de bombardamentele aliate.

Armata Roșie desfășoară 6,4 milioane de oameni aproape exclusiv pe Frontul de Est și se mai bucură și de o superioritate masivă la capitolul tancuri, tunuri și avioane. Dar și Uniunea Sovietică suferă din cauza lipsei de oameni după pierderile amănunțite din ultimii doi ani și mobilizarea în masă pentru industria de război. Multe divizii de infanterie sunt reduse la 2 000 de oameni sau mai puțin. Cu toate acestea, Armata Roșie este o structură incomparabil mai profesionistă și mai eficientă decât fusese în timpul dezastrelor din 1941. Teama sufocantă de atingerea morții împrăștiată de NKVD fusese înlocuită cu un spirit mai mare de inițiativă și chiar de dorința de experimentare. Pentru prima parte a anului 1944, prioritățile sovietice sunt clare: să îi împingă pe germani afară din Leningrad, să reocupe Belarusul și să elibereze restul Ucrainei.

După reușita operațiunii Jitomir-Berdiciv, condusă de Frontul 1 Ucrainean al lui Vatutin, care respinge toate contraatacurile lui Manstein, mareșalul Jukov, reprezentantul STAVKA, urmărește distrugerea puternicului intrând german de pe Nipru din jurul Korsunului. La 24 ianuarie, Corpurile XI și XLII, pe care Hitler nu îi permisesese lui Manstein să le retragă, sunt luate prin surprindere și izolate de Armatele a 5-a Tancuri de Gardă și a 6-a de Tancuri din Frontul al 2-lea Ucrainean al lui Konev. Hotărât să le scoată de acolo după misiunea de salvare ratată de la Stalingrad, Manstein adună patru divizii de panzere.

Marele rival al lui Jukov, generalul Konev, este la fel de dornic să distrugă cele patru divizii de infanterie și Divizia 5 SS Panzere *Wiking* înainte de sosirea ajutorului. Konev, care, potrivit fiului lui Beria, are „ochi mici și răi, un cap ras care arăta ca un bostan și o expresie plină de îngâmfare”, este cât se poate de nemilos. Dă ordin Armatei a 2-a Aeriene care îl sprijină să arunce o ploaie de bombe incendiare asupra clădirilor de lemn din orașele și satele din interiorul a ceea ce devenise enclava Cerkasi. Acest lucru îi va forța pe soldații germani malnutriți să iasă în gerul mușcător.

La 17 februarie, trupele încercuite pornesc o tentativă de a ieși din împresurare, zbătându-se prin zăpada înaltă. Konev este gata să își lanseze cursa. Cu șenilele lor late, tancurile T-34 pot face față nămeților. Echipajele lor îi vânează pe infanteriștii

germani slăbiți, zdrobindu-i sub vehicule. Apoi cavaleria atacă pe căluții căzăcești și îi măcelărește cu săbiile pe cei care se predaseră. Se spune că în jur de 20 000 de germani mor acolo doar în acea zi. Stalin este atât de impresionat de răzbunarea lui Konev, că îl avansează la gradul de mareșal. Poate că și Vatutin ar fi fost avansat dacă nu ar fi fost prins în ambuscadă de naționaliștii ucraineni la 29 februarie și abandonat rănit de moarte. Jukov preia comanda Frontului 1 Ucrainean și continuă să atace flancul nordic al Grupului de Armate Sud, în timp ce Frontul al 3-lea Ucrainean al lui Malinovski și Frontul al 4-lea Ucrainean al lui Tolbuhin zdrobesc sau resping forțele germane din Cotul Niprului.

Hitler fusese și mai ezitant să ia în calcul retragerea de la Leningrad. Orice speranță de a distruge „leagănul bolșevismului” dispăruse de mult, dar se teme că finlandezii ar putea profita de aceasta ca scuză pentru a face pace cu Uniunea Sovietică. Soldații săi nu pot înțelege de ce sunt ținuți în aceste mlaștini, mai ales atunci când începe să se împrăștie vestea că Armata Roșie avansase mult în sud.

Așteptând în curând un atac major, autoritățile militare germane împing cu forța populația civilă din nordul Rusiei cât mai departe de linia frontului pentru a împiedica Armata Roșie să facă recrutări în avans. „Mașina noastră a trecut peste cadavrul unei femei ce zăcea în zăpadă”, scrie Godfrey Blunden lângă Velikiye Luki. „Șoferul nostru nu s-a oprit. Asemenea priveliști sunt obișnuite în zona de război rusească. Femeia, care căzuse probabil dintr-un șir mânat spre Germania, fusese împușcată sau murise de frig. Cine va ști vreodată cine a fost ea? A fost doar una dintre numeroasele milioane de ruși.”

La 14 ianuarie 1944, Fronturile Leningrad, Volhov și 2 Baltic încep o serie de atacuri pentru a sparge în întregime asediul. Pe parcursul precedentelor două luni, Frontul Leningrad transportase în secret noaptea cu feribotul Armata a 2-a de Asalt în capul de pod Oranienbaum de pe coasta baltică, la vest de oraș. Apoi, odată ce golful Finlandei îngheață complet, alți 22 000 de ostași, 140 de tancuri și 380 de tunuri traversează gheața în intrândul ocupat.

În ceața densă și înghețată, Armata Roșie și Flota Baltică încep un bombardament masiv, cu 21 600 de tunuri și 1 500 de baterii de rachete Katiușa. Cutremurul de la cele 220 000 de proiectile trase într-un răstimp de o sută de minute este atât de puternic, încât tencuiala cade de pe tavane în Leningrad, aflat la 20 de kilometri de-părtare. „Obuzele aruncau în aer o adevărată perdea de țărână, fum și praf cu sclipiri de foc înăuntru”, scrie servantul unui echipaj de mortier. Atacul din afara capului de pod Oranienbaum este însoțit de unul de pe culmile Pulkovo, din partea de sud-vest a orașului. Mareșalul Georg von Küchler, comandantul Grupului de Armate Nord, nu

se așteptase la atacuri coordonate cu atâta iscusință. Dar grupuri de luptă germane se apără cu profesionalismul obișnuit. Un tun de 88 mm plasat într-un buncăr bine construit lovește mai multe tancuri sovietice, unul după altul. Infanteria sovietică poate mirosi, în înaintarea sa, carnea arsă a celor dinăuntru tancurilor.

Nu găsesc civili în sate, din moment ce aceștia fuseseră evacuați în spatele liniilor germane. Înaintarea continuă spre Pușkin (Țarskoe Selo) și Peterhof. Cadavrele germanilor, cu fața în jos în zăpadă, fuseseră turtite de șenilele tancurilor T-34. Unii soldați cântă în mers, alții se roagă. „Mi-am dat seama că eu însumi încercam să-mi aduc aminte rugăciuni pe care le învățasem de copil”, scrie un ofițer, „dar nu-mi puteam aminti niciuna.” Când ajung la Gâtchina, găsesc palatul „plin cu rahat”. Germanii care ocupaseră locul nu se deranjaseră să iasă la latrină afară în frig. Corespondentul britanic Alexander Werth însă susține că soldații Armatei Roșii sunt furioși să afle că o parte a palatului de la Gâtchina fusese transformat într-un bordel pentru ofițerii germani.

În dimineața zilei de 22 ianuarie, generalul Küchler zboară la Wolfsschanze pentru a-i cere lui Hitler permisiunea de a evacua Pușkinul, o activitate inutilă din moment ce retragerea nu poate fi oprită. A doua zi, ultimul obuz german cade asupra Leningradului. La 27 ianuarie 1944, după 880 de zile, asediul se încheie. În Leningrad sunt trase salve de victorie, dar sărbătoarea este umbrită de gândul la toți cei care muriseră. Sentimentul predominant în rândul oamenilor este cel de vinovăție a supraviețuitorului.

Dorința de răzbunare printre soldații din prima linie este puternică. Vasili Ciurkin descrie în jurnalul său cum, atunci când intră în Virița, „au prins patru adolescenți ruși care purtau uniforme germane. Au fost împușcați imediat, așa de mare era ura față de tot ce era nemțesc. Dar băieții erau nevinovați. Germanii îi folosiseră drept vizitii în spatele frontului. Le dăduseră mantale și îi forțaseră să le poarte”.

Hitler îl destituie în curând pe Küchler și îl înlocuiește cu mareșalul Model, comandantul său preferat pe timp de criză, dar acest lucru nu oprește înaintarea sovietică, aceasta continuând pentru mai bine de 200 de kilometri. Formații străine Waffen-SS, incluzând Legiunea Valonă belgiană, comandată de Léon Degrelle, sunt respinse de la Narva. Spre sud, linia centrală a frontului care traversează Belarusul rămâne stabilă în timpul acestor prime luni ale lui 1944. Dar campania germană împotriva partizanilor din Belarus este la fel de sălbatică precum orice altă luptă de pe front. Armata a 9-a germană împinge 50 000 de civili sovietici considerați inapți de muncă în zona-tampon, ceea ce echivalează cu o condamnare la moarte.

În vestul Ucrainei, armata germană continuă să primească lovituri, fără timp să se refacă între o ofensivă și cealaltă. La 4 martie, Frontul 1 Ucrainean al lui Jukov zdrobește

linia germană cu două armate de tancuri și se îndreaptă spre granița românească. O altă armată de tancuri traversează Nistrul și avansează în nord-estul României.

Hitler părăsise Wolfsschanze din Prusia Orientală la 22 februarie în timp ce buncăre de beton erau construite acum că aviația sovietică putea ajunge la Cartierul său General. Se mutase la Berghof, care, întâmplător, se afla mai aproape de aliații săi balcanici pe care putea să se bazeze din ce în ce mai puțin. La începutul lui martie, hotărăște să deschidă subiectul „trădării” Ungariei, după ce auzise de propunerile făcute de amiralul Horthy Aliaților vestici. Hitler intenționează să preia controlul asupra țării, să îl rețină cu forța sub pază pe Horthy și să se ocupe de evreii maghiari.

La 18 martie, Horthy ajunge la Schloss Klessheim, însoțit de membri de frunte ai guvernului său. El și anturajul său cred că fuseseră chemați să discute cererea lor de a-și retrace forțele maghiare de pe Frontul de Est, pentru a apăra frontiera Carpaților de Armata Roșie. Dar Hitler, pur și simplu, îi prezintă amiralului un ultimatum. Deși indignat de amenințările directe ale lui Hitler, unele chiar și împotriva propriei lui familii, Horthy nu are de ales. Se întoarce cu trenul la Budapesta ca prizonier efectiv, în compania Obergruppenführerului SS Ernst Kaltenbrunner, șeful RSHA. Un guvern-marionetă este instalat a doua zi, iar forțele germane intră în țară. Sunt imediat urmate de „experții” lui Eichmann, gata să strângă cei 750 000 de evrei din Ungaria și să îi trimită la Auschwitz.

La 19 martie, pe când trupele germane intră în Budapesta, Hitler ține și el o ceremonie bizară la Berghof. Îi convoca pe toți feldmareșalii din Wehrmacht, ca aceștia să își declare loialitatea față de el. Decanul lor de vârstă, mareșalul von Rundstedt, începe prin a citi o declarație pe care apoi toți o semnează. Hitler pare să fie mișcat de acest spectacol total artificial, care îi face pe mareșali să se teamă pentru sănătatea lui mintală.

Hitler și Goebbels deveniseră din ce în ce mai neliniștiți de propaganda „antifascistă” care emana din Liga Ofițerilor Germani. Acest grup de prizonieri de seamă din Uniunea Sovietică, manipulați de NKVD, era condus de generalul de artilerie Walther von Seydlitz-Kurzbach și de alți ofițeri superiori capturați la Stalingrad. Seydlitz, acum antinazist virulent, le propusese, în septembrie, celor din NKVD să îl lase să formeze un corp de 30 000 de oameni, compus din prizonierii de război germani, care putea fi trimis în Germania pentru a-l răsturna pe Hitler. Când fusese informat despre acest lucru, Beria suspectase, în mod neîntemeiat, că era vorba de o elaborată și mult prea ambițioasă încercare de evadare în masă.

Jurămintele ceremoniale de loialitate ale feldmareșalilor par și mai neconvingătoare la 30 martie, când Manstein de la Grupul de Armate Sud și Kleist de la Grupul

de Armate Centru sunt aduși înapoi la Berghof pentru a fi eliberați din funcție. Crima lor este aceea de a fi cerut permisiunea să își retragă forțele, pentru a scăpa de o altă încercuire.

Cu doar o săptămână mai târziu, forțele germane și române prinse în Crimeea de Frontul al 4-lea Ucrainean sunt silit să se retragă după un atac rusesc devastator asupra istmului Perekop. La 10 aprilie, forțele germane din Odessa trebuie să scape pe mare. Și cu doar o lună mai târziu, ultimii 25 000 de soldați germani și români rămași în Sevastopol se predau. Wehrmachtul fusese acum îndepărtat de la coasta Mării Negre și până la mlaștinile Pripet, de la marginea Poloniei. În sud, Armata Roșie cucerise din nou aproape întregul teritoriu sovietic și intrase pe pământ străin. În nord, Frontul Leningrad ajunsese la granița estoniană. Pentru Stalin, următorul obiectiv este clar. Dacă planul STAVKA de a izola întregul Grup de Armate Centru în Belarus funcționează, va fi cea mai mare victorie a războiului, mai ales dacă se sincronizează cu invadarea Normandiei de către Aliați.

Noaptea, avioane Lancaster ale RAF continuă să lovească Berlinul de pe acest original „al doilea front” britanic, deși cu costuri foarte ridicate de bombardiere și echipaje. Göring nu se mai arată în public. Hitler este disperat de neputința Luftwaffe de a se răzbuna pe Anglia și totuși nu se poate decide să îl înlăture pe vechiul său camarad. Dar planul mareșalului de aviație Harris de a „distruge Berlinul de la un capăt la altul” pentru a câștiga războiul rămâne o plăsmuire a imaginației sale încăpățănate. Daunele provocate în a sa Bătălie a Berlinului sunt imense, dar orașul nu arde.

Raidurile aviațiilor americane și britanice ajung la un punct culminant în timpul „Săptămânii celei Mari” de la sfârșitul lui februarie 1944. Avioane de escortă Mustang cu rază mare de acțiune reduc dramatic pierderile americanilor atunci când bombardierele lor grele atacă țintele aeronautice și de combustibil de la Regensburg, Fürth, Graz, Steyr, Gotha, Schweinfurt, Augsburg, Aschersleben, Brema și Rostock. Șefilor lor de la Washington le luase multă vreme să admită că tactica de bombardare neescortată la lumina zilei avusese cusururi, dar cu Mustangurile și motoarele lor Rolls-Royce dispun, în sfârșit, de aparatul de care au nevoie, ca să facă lucrurile să funcționeze. Strategia nouă contribuie masiv și la slăbirea necesară a Luftwaffe înainte de Operațiunea *Overlord*.

În ciuda campaniei de bombardament aliate, producția germană de avioane, mutată în unele cazuri în fabrici aflate tuneluri, crește. Dar bătăliile aeriene lăsaseră Luftwaffe cu puțini piloți experimentați. Novicii, trecuți în viteză prin școlile de pilotaj din cauza crizei de combustibil, sunt trimiși direct în escadrilele de pe linia frontului, unde constituie ținte ușoare pentru piloții aliați. La fel ca Marina Imperială Japoneză,

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Luftwaffe nu rechemase de pe front cei mai buni piloți pentru a-i folosi ca instructori de zbor și luptă aeriană. În schimb, îi ținuse în runde neconținute de raiduri până când aceștia, epuizați, făcuseră greșeli fatale. La momentul invaziei aliate din iunie, Luftwaffe era o forță istovită.

Pacificul, China și Birmania

1944

Odată ce insulele Tarawa și Makin fuseseră cucerite în noiembrie 1943 și lecțiile înțelese, Nimitz începe să plănuiască cucerirea Insulelor Marshall, aflate la nord. Primul său obiectiv este atolul Kwajalein, din centru. Unii dintre comandanții săi sunt îngrijorați de numărul de baze aeriene japoneze din zonă, dar Nimitz este de neclintit.

Balanța de putere în Pacific se schimbaseră de acum decisiv în favoarea Marinei Americane. Programul american uimitor al construirii de nave depășește cu mult temerile răposatului amiral Yamamoto dinaintea atacului de la Pearl Harbor. Statele Unite se arătaseră, de asemenea, capabile să prindă din urmă și să depășească Japonia în domeniul tehnologiei aviatice. Marina Imperială Japoneză începuse războiul cu un avion de vânătoare mult superior, Zero, dar nu reușise să îl modernizeze suficient. Marina Americană, pe de altă parte, vine cu modele noi, în special Grumman F6F Hellcat, și experimentează continuu tehnici noi.

La 31 ianuarie 1944, Forța Operativă 58 a contraamiralului Marc A. Mitscher, cu douăsprezece portavioane rapide și opt cuirasate noi, avansează spre insulele Marshall mult înaintea forței de invazie. Cele 650 de avioane ale sale distrug aproape toate aeronavele japoneze în lovituri preventive, iar cuirasatele bombardează pistele de decolare. Americanii pregătiseră și un bombardament naval mult mai intens, introducând amtracuri mult mai bine blindate. Prin urmare, debarcările la Kwajalein și în jur, care încep la 1 februarie, se desfășoară cu mult mai puține pierderi de vieți omenești – doar 334 de oameni, spre deosebire de cei 1 056 care muriseră la Tarawa.

Încurajat de operațiunea Kwajalein, amiralul Nimitz decide să continue pentru a lua atolul Eniwetok, aflat la aproape 650 de kilometri vest. Hotărăște să folosească din nou forța de portavioane rapide pentru a elimina orice amenințare aeriană japoneză. În cazul Eniwetok, aceasta ar putea veni de la imensa bază navală și aeriană japoneză de la Truk, aflată cu 1 240 de kilometri mai la vest, în insulele Caroline. Amiralul Mitscher ia nouă portavioane și, odată acestea aflate suficient de aproape, lansează val după val de avioane de vânătoare și bombardiere în picaj. În treizeci și șase de ore,

piloții Marinei Americane distrug 200 de avioane aflate la sol și, împreună cu navele de suprafață, scufundă patruzeci și unu de vase japoneze, cu un total de peste 200 000 tdw. Flota Combinată Japoneză nu mai poate folosi Truk niciodată, iar Eniwetok și insulele învecinate sunt cucerite rapid.

Generalul MacArthur, viceregele Pacificului de Sud-Vest cu sediul la Brisbane, își adună treptat forțele pentru a-și îndeplini jurământul de a recuceri insulele Filipine. Până la sfârșitul anului, va fi acumulat sub comanda sa Armatele a 6-a și a 8-a, Forța a 5-a Aeriană și Flota a 7-a, care va fi cunoscută drept „Marina lui MacArthur”.

MacArthur bănuiește, pe drept cuvânt, că deși politica oficială este aceea de a da înaintării sale spre Filipine aceeași prioritate ca operațiunilor lui Nimitz din centrul Pacificului, Marina Americană trebuie să câștige. Strategia sa de a înainta spre Japonia eliberând pe rând insulele este acum susținută puternic de șeful de stat-major al Forțelor Aeriene „Hap” Arnold. Odată ce noile bombardiere B-29 Superfortress, cu o rază de acțiune de 2 500 de kilometri, intră în exploatare, Japonia poate fi atacată direct din insulele Mariene.

MacArthur nu poate decât să își continue progresul spre vest de-a lungul coastei de nord a Noii Guinee, în speranța că șefii Statelor-Majore Reunite îi vor aloca atunci resursele necesare pentru a începe recucerirea Filipinelor. Dar MacArthur decide pe neașteptate să pună mâna, înainte de momentul planificat, pe insulele Amiralității, aflate cu 240 de kilometri mai la nord. Recunoașterea aeriană arată că aerodromurile japoneze fuseseră abandonate. Este un demers deosebit de riscant, mai ales cu o forță mică de invazie, dar care dă roade. Japonezii sunt siliți să abandoneze apărarea Madangului, pe coasta de nord a Noii Guinee, în timp ce navele de război americane pot să folosească acum portul natural din insulele Amiralității și să taie liniile de aprovizionare japoneze spre Noua Guinee.

Diviziile de armată terestră nou-sosite se adaptează greu luptei din insulele Pacificului. Santinelele panicate de zgomotele junglei pe timp de noapte sau reacționând exagerat la tacticile deliberate de înspăimântare ale japonezilor pot provoca haos. Soldații din Divizia 24, care păzesc cartierul general al Corpului I, aflat sub comanda generalului-locotenent Robert Eichelberger, din Hollandia, la capătul vestic al Noii Guinee, pornesc chiar o bătălie de noapte între ei, trăgând cu mitraliere și aruncând grenade, când nu era picior de japonez prin preajmă. Eichelberger o descrie drept „o manifestare rușinoasă”, dar disciplina focului continuă să fie un concept străin pentru multe unități americane, în ciuda reclamațiilor constante ale ofițerilor superiori cu privire la „împușcături iresponsabile”.

Chiang Kai-shek este dureros de conștient că strategiile îngemănate ale lui MacArthur și ale Marinei Americane îi izolează și mai mult țara. După Conferința de la Teheran, descoperise că Operațiunea *Piratul*, planul de debarcare în Golful Bengal,

fusesse anulată deoarece vasele de debarcare sunt necesare pentru *Overlord*. Pentru șefii Statelor-Majore Reunite de la Washington, rolul principal al Chinei era acum acela de a funcționa ca portavion de nescufundat la mică distanță de Japonia. Chiar și acest rol este subminat odată ce Insulele Mariane fuseseră cucerite și fuseseră construite bazele aeriene pentru B-29 Superfortress.

Chiang mai bănuiește și că, în timp ce Aliații se concentrează pe invadarea Franței, japonezii vor lansa o ofensivă majoră împotriva lui, înainte ca Statele Unite să apuce să își mute forțele din Europa în Orientul Îndepărtat. Printr-o telegramă la 1 ianuarie 1944, îl avertizează pe Roosevelt în această privință. Generalul Stilwell fusese și el îngrijorat cu privire la încercările reinnoite ale Japoniei de a distruge bazele aeriene americane din China după ofensiva Chekiang-Kiangsi din anul precedent. Dar planurile lui de a moderniza o mai mare parte din armata chineză fuseseră trase pe linie moartă. Japonezii erau provocați mai cu seamă de raidurile Forței a 14-a Aeriene americane asupra aerodromului naval Hsinchu de pe Formosa, care fuseseră urmate de raiduri împotriva insulelor nipone.

Americanii și britanicii ignoră aceste avertismente cu privire la o ripostă japoneză masivă, parțial deoarece generalissimo îi mai alertase degeaba și înainte, dar mai ales pentru că analiza serviciilor secrete avea mari cusururi. Serviciile consideră Armata Imperială Japoneză ca fiind incapabilă să își asume o campanie majoră și chiar presupun că va începe să retragă trupe din China pentru a întări Filipinele.

De fapt, Cartierul General Imperial aprobase deja planurile pentru Ofensiva *Ichigo* în sudul Chinei, cu o jumătate de milion de oameni, și pentru Operațiunea *U-go*, atacarea din nordul Birmaniei spre India, cu 85 000. În prima jumătate a anului 1943, departamentul pentru operațiuni din Cartierul General Imperial lucrase la un „Plan strategic la distanță mare”. Acesta recunoaște tacit că Japonia nu poate câștiga în Pacific împotriva supremației navale americane. În schimb, va relansa războiul continental pentru a distruge forțele naționaliste chineze.

Împăratul Hirohito vrea o victorie măreață care, credea el, îi va permite Japoniei să negocieze o pace favorabilă cu puterile vestice. Pe de altă parte, generalul Okamura Yasuji, comandantul suprem în China, vede Ofensiva *Ichigo* drept singura șansă de a-i distruge pe naționaliști înainte ca americanii să debarce în forță pe coasta de sud-vest a Chinei, în 1945. Principalele două obiective ale Ofensivei *Ichigo* trasate de Cartierul General Imperial sunt să distrugă aerodromurile americane din China și, printr-o „operațiune de deblocare terestră”, să facă legătura între armatele japoneze din China și cele din Vietnam, Thailanda și Malaya.

La 24 ianuarie, generalul Tojo restrânge obiectivul la distrugerea aerodromurilor americane, iar împăratul își dă incuviințarea. Dar ideea de a asigura un coridor din



Manciuria în jos prin China tocmai până în Indochina, Thailanda și Malaya rămâne în continuare pe primul plan al gândirii Statului-Major. Supremația aeriană americană în Marea Chinei de Sud, combinată cu atacurile submarinelor americane, amenință să taie legăturile maritime. O rută pe uscat este, prin urmare, văzută ca fiind vitală.

În Birmania, ambele tabere își pregătesc propriile ofensive. Generalul-locotenent Mutaguchi Renya, comandantul celor 156 000 de oameni ai Armatei a 15-a japoneze din Birmania, devenise obsedat de invadarea Indiei. Alți ofițeri superiori niponi, mai ales cei din Armata a 33-a din nord-estul Birmaniei, sunt sceptici. Vor să îi atace pe naționaliștii chinezi dincolo de fluviul Saluen, dinspre vest și să distrugă baza aeriană americană de la Kunming.

Britanicii tind să vadă campania din Birmania din 1944 ca pe una purtată de coloane de chindiți, care să pătrundă adânc în junglă, bătăliile defensive vitejești de la Imphal și Kohima, sub conducerea lui Slim, transformând înfrângerea în victorie. Dacă se gândesc vreodată la Birmania, americanii evocă imaginile lui „Joe Oțet” Stilwell și ale „Prădătorilor lui Merrill”. Pentru chinezi, este campania Yunnan-Birmania de Nord. Cele mai bune divizii ale lor joacă aici un rol important, când ar fi trebuit să fie folosite pentru a apăra sudul Chinei împotriva Ofensivei *Ichigo*, care distruge puterea naționaliștilor și îi ajută pe comuniști să câștige războiul civil ce avea să vină.

La 9 ianuarie, după ce avansaseră pe coasta Arakan, trupele indiene și britanice din Armata a 14-a cuceresc Maungdaw. Încă o dată, vor să ia insula Akyab cu aerodromul său, dar sunt din nou forțate să se retragă atunci când Divizia 55 japoneză amenință să le izoleze. Între timp, Stilwell avansează în nord-estul Birmaniei cu diviziile chineze ale Forței X, care fuseseră instruite și echipate de americani în India. Planul său este de a pune mâna pe centrul de comunicații de la Myitkyina, împreună cu aerodromul. Aliații vor să elimine baza aeriană japoneză de acolo deoarece avioanele acesteia amenință cea mai directă rută aeriană spre China peste „cocoșa” Himalayei. Odată ce Myitkyina ar fi fost securizat, Drumul Ledo ar fi putut fi legat de Drumul Birmaniei pentru a furniza încă o dată o rută terestră spre Kunming și Chongqing. Înaintarea spre sud a diviziilor chinezești din Forța X are și scopul de a face joncțiunea cu Forța Expediționară Chineză, cunoscută de obicei drept Forța Y, care atacă dinspre Yunnan peste fluviul Saluen, în Birmania.

Forța Y are ceva mai puțin de 90 000 de oameni, mai puțin de jumătate din numărul planificat. Principala vinovată este criza de arme și de echipament. Forța a 14-a Aeriană a lui Chennault ia pentru sine cea mai mare parte a proviziilor transportate peste „cocoșă” și, din moment ce există deficit în livrările planificate de 7 000 de tone pe lună, diviziile chineze primesc puțin. Stilwell compară sarcina reînarmării lor cu „încercarea de a fertiliza un câmp de zece acri cu un găinaț de vrabie”. Relațiile

dintre Chennault și Stilwell se deterioraseră și mai mult. În încercarea de a-și justifica prioritatea de aprovizionare, Chennault susține că în vara lui 1943 avioanele sale scufundaseră 40 000 tdw japoneze, pe când cifrele reale indicau puțin peste 3 000.

În nord-est, trupele aflate sub comanda lui Stilwell crescuseră doar cu singura formațiune de luptă americană de pe continentul asiatic. Este vorba despre Regimentul provizoriu 5 307, cu nume de cod *Galahad* și poreclit de un jurnalist „Prădătorii lui Merrill”, după comandantul lor, generalul de brigadă Frank Merrill. Șefii Statelor-Majore Reunite de la Washington fuseseră atât de impresionați de Orde Wingate, că autorizează o versiune americană a chindiților. Șefii de trib loiali din munții de la nord-est, cunoscuți drept Vânătorii Kachin, recrutează oameni pentru ei așa cum o făcuseră pentru trupele imperiale britanice.

Forțele lui Stilwell respinseseră experimentata Divizie 18 japoneză în Valea Hukawng, dar nu reușesc să o prindă în cursă. Retragera japoneză se accelerează la 5 martie, atunci când chindiții lui Wingate aterizează cu planele mult mai la sud și taie calea ferată spre baza și aerodromul japonez de la Myitkyina. Operațiunea *Thursday* este cea mai ambițioasă ofensivă care pătrunde în spatele liniilor din tot războiul de pe Frontul Extremului Orient. Este mult mai bine pregătită și sprijinită decât prima incursiune a chindiților în spatele liniilor japoneze.

Brigada 16, comandată de generalul de brigadă Bernard Fergusson, va avea de suportat un marș „foarte obositor” din Ledo în Indaw. În linie dreaptă, sunt 360 de kilometri, dar peste dealurile înalte sau prin jungla deasă, unde rareori se vede cerul, linia nu este niciodată dreaptă. O porțiune de cincizeci și cinci de kilometri le ia soldaților șapte zile. Aversele tropicale umflă râurile și pâraiele, iar soldații chindiți „rămâneau uzi săptămâni în șir”. „Erau patru mii de oameni”, observă Fergusson, „și șapte sute de animale întinși pe o sută de km de la un capăt la celălalt, în șir indian, deoarece potecile și cărările nu erau suficient de largi”.

Alte două brigăzi și alte două batalioane sunt aduse cu plane și cu C-47 odată ce este defrișat un aerodrom în junglă. Acest lucru este făcut cu buldozere ușoare transportate în plane mari americane Waco. Catării, tunurile de campanie de 25 de livre, tunurile antiaeriene Bofor și toate celelalte echipamente grele vin tot pe calea aerului. Un câtar turbat fusese împușcat în timpul zborului într-un transport al C-47, dar cele mai multe victime apar odată cu aterizările forțate ale planele din primul val. Resturile planele sunt doar împinse de buldozere la marginea aerodromului și lăsate acolo, cu cadavrele putrezind înăuntru, deoarece nimeni nu are timp să le îngroape. Pentru cei care ajung mai târziu nu este un miros prea încurajator.

Odată pistele pregătite, perimetrele acestor baze din junglă sunt securizate cu sârmă ghimpată, iar pozițiile defensive sunt amenajate pentru inevitabilele contraatacuri

japoneze. Un ofițer administrativ de la comandamentul brigăzii comentează că „era extraordinar să aterizezi noaptea într-un Dakota pe o pistă marcată cu rachete de semnalizare în teritoriu inamic“. Atacurile japoneze devin sinucigaș de metodice, deoarece vin aproape întotdeauna în același loc și la aceeași oră. Din mândrie, încearcă iar și iar, dar mulți oameni pier. Posturile de mitralieră îi seceră de fiecare dată pe sârma ghimpată, iar cadavrele lor atârname acolo atrag roiuri de muște.

În scurt timp, avioane Hurricane ale RAF operează de pe Broadway, cea mai mare bază. La 24 martie, un B-25 american aterizează acolo aducându-l pe Wingate. Doi corespondenți de război americani îl roagă să îi ia și pe ei când pleacă și el acceptă, în ciuda protestelor pilotului că avionul este prea încărcat. Aeronava se prăbușește în junglă, omorându-i pe toți cei aflați la bord.

La nord-est, epuizată, bolnavă și subnutrită, Forța *Galahad* se luptă în condiții îngrozitoare ca să ajungă la Myitkyina. Ploile musonice, păduchii și bolile obișnuite ale junglei, mai ales malaria – și chiar malaria cerebrală – își cer tributul. La fel și septicemia, pneumonia și meningita. Morții sunt îngropați, dar șacalii dezgroapă repede cadavrele. Reaprovizionarea oamenilor lui Merrill pe calea aerului este aproape imposibilă pe un teren plin de văi adânci, cu desișuri de nepătruns de bambus și iarba elefantului, dar și creste abrupte care se ridică până la 1 800 de metri în Munții Kumon.

Și trupele chindiților sunt epuizate și înfometate; mulți se îmbolnăvesc, dar de această dată, dacă se află aproape de piste, pot fi evacuați cu avioanele în același timp cu răniții, în loc să fie abandonați, așa cum se întâmplase în incursiunile precedente. Cei prea grav răniți ca să poată fi mișcați sunt terminați cu „o doză letală de morfină“ sau un foc de revolver, pentru a nu cădea vii în mâinile japonezilor.

Întrucât trăiesc din rațiile zilnice, care, pur și simplu, nu furnizează suficiente calorii, aproape toți sunt emaciați. Epuizarea și tensiunea sunt atât de mari, încât spre sfârșit mulți cad victime unor boli psihice. „Puteai să vezi oameni luând-o razna“, observă medicul militar șef din Brigada 111. „Unii chiar mureau în somn. În brigada noastră, gorkha erau cei mai rezistenți. Un gorkha are o educație foarte dură în Nepal și este obișnuit cu greutățile și dezastrela.“

Stilwell nu are idee despre ceea ce fac trupele chindiților și de cât de multe realizaseră izolând Myitkyina în sud și vest. Legătura dintre Stilwell și britanici este aproape inexistentă și duce la și mai multe animozități. După exprimarea unui observator, anglofobul obsesiv Stilwell pare să „poarte încă o dată Războiul de Independență“.

În timp ce forțele lui Stilwell își croiesc drum spre Myitkyina, luptele decisive ale războiului din Birmania se dau la nord-vest. Ambițiile generalului Mutaguchi pentru Armata a 15-a nu au limite. Este încurajat de Subhas Chandra Bose să creadă

că așa-numita Armată Națională Indiană, recrutată din rândurile prizonierilor de război din lagărele japoneze, poate cu ușurință să răstoarne stăpânirea britanică într-un „Marș spre Delhi”. Dar Mutaguchi subestimează dramatic problemele logistice pe care ofensiva sa cu trei divizii le are de înfruntat.

Își întemeiază planul mai întâi pe capturarea a bazei britanice bine aprovizionate de la Imphal și pe folosirea a ceea ce numește „stocurile lui Churchill”. După înfrângerea diviziei indiene la Imphal, el intenționează să taie calea ferată Bengal-Assam, care aprovizionează diviziile chineze ale lui Stilwell, ceea ce le-ar forța să se retragă la punctul de pornire de la Ledo. Apoi plănuiește să distrugă aerodromurile din Assam, care sunt folosite pentru a sprijini Armata a 14-a a lui Slim și pentru a trimite rezerve peste Himalaya, în China.

La 8 martie, trei zile după ce trupele chindiților aterizează mult în spatele său, Armata a 15-a a lui Mutaguchi începe traversarea râului Chindwin. Slim transmite cartierului general al Corpului IV să își retragă diviziile pe poziții defensive în câmpia Imphal. Chiar dacă această retragere este demoralizantă pentru oamenii săi, Slim își dă seama că trebuie să întindă liniile de aprovizionare ale japonezilor și să le scurteze pe ale sale. În bătălia pe un asemenea teren, elementul cel mai important este logistica. Nici Mountbatten nu pierde vremea. Rechiziționează avioane de transport americane pentru a aduce Divizia 5 indiană ca întărire și abia după aceea cere permisiunea șefilor Statelor-Majore Reunite din Washington.

Ceea ce comandamentul britanic nu reușește să vadă este că o forță japoneză mult mai puternică decât își închipuise amenință Kohima, la optzeci de kilometri nord de Imphal. Acest lucru ar izola Corpul IV și ar amenința cealaltă bază de aprovizionare și aerodromul de la Dimapur. Divizia 31 japoneză avansase rapid de la Chindwin către nord, spre Kohima, folosind în special poteci prin junglă. Neașteptându-se ca niponii să se miște fără transport motorizat, britanicii sunt luați prin surprindere. Dar Brigada 50 indiană de Parașutiști îi ține în loc timp de o săptămână pe atacatori într-o luptă magnifică în jurul Sangshakului.

Kohima este o mică așezare de deal, cocoțată la 1 500 de metri în Munții Naga. Are bungalow-uri coloniale albe și o capelă de misionari cu acoperiș roșu de tablă ondulată, totul pe fundalul pădurii și munților albaștri din depărtare. Bungalow-ul administratorului-adjunct de pe Dealul Garnizoanei se laudă cu un teren de tenis cu zgură, care devine zonă-tampon în bătălia mortală ce se apropie.

Lupta dusă de Brigada 50 de Parașutiști îi dăduse lui Slim doar atât timp cât să își redesfășoare o parte din întăriri. La 6 aprilie, când sosesc japonezii, Kohima este apărată doar de Regimentul 4 Regal *West Kent*, un detașament Rajput, infanteriști din Assam recrutați dintre localnici, o baterie de munte și câțiva geniști. Când japonezii încercuiesc orașul și blochează drumul spre Dimapur, toți sunt izolați.

Bătălia pentru Dealul Garnizoanei și terenul de tenis este sălbatică. În mod ciudat, înainte de a ataca, japonezii strigă „Predați-vă!” în engleză, ceea ce îi avertizează din timp pe apărători. Trupele britanice luptă cu o nouă sete de răzbunare. După felul în care japonezii îi măcelăriseră cu baionetele pe prizonierii răniți din Arakan, un comandant de companie din Regimentul Regal *West Kent* spune: „Renunțaseră la orice drept de a fi numiți oameni și ne gândeam la ei ca la niște paraziți care trebuiau exterminați... Eram cu spatele la zid, dar voiam să ne vindem pielea cât mai scump cu putință”.

Fac aceasta cu tunuri Bren, grenade și puști, producând o mulțime de victime. „Simpla intensitate a atacurilor amenința să copleșească batalionul”, scrie șeful de stat-major al companiei. „Partea exterioară a întăriturilor a ajuns să fie înșesată de cadavre japoneze”. Victimele britanice sunt făcute în principal de lunetiști și de artileria ușoară. Răniții sunt înșirați unul după altul în tranșee. Mulți sunt loviți a doua oară de șrapnele pe când zac acolo. Apa este foarte puțină și trebuie să fie parașutată în canistre de metal. Pe de altă parte, japonezii rămân fără orez din cauza presupunerii lui Mutaguchi că vor pune cu ușurință mâna pe proviziile britanice. O parte din bravura lor disperată și chiar nesăbuită vine din nevoia de a găsi ceva de mâncare.

Divizia 2 britanică, avansând pe drumul dinspre Dimapur cu tancurile Regimentului 3 Infanterie, începe lupta pentru a-i ajuta pe apărătorii Kohimei. Când ajung, în sfârșit, la Dealul Garnizoanei, locul arată ca o scenă din Primul Război Mondial, cu copaci zdrobiți, tranșee prăbușite de obuze și miros de moarte. Dar, deși cei din regimentul zdrobit *West Kent* sunt înlocuiți, bătălia de la Kohima mai continuă timp de aproape patru săptămâni. Însă ploile musonice încep, ceea ce înseamnă că japonezii nu se mai pot aștepta la aproape nimic din partea liniilor lor de aprovizionare. La 13 mai, ei încetează lupta și mulți sunt măcelăriți în timp ce se retrag.

Cu două zile mai devreme, la 11 mai, diviziile chineze ale Forței Y din Yunnan încep traversarea fluviului Saluen pentru a face joncțiunea cu Forța X a lui Stilwell. Divizia 56 japoneză, care apără linia Saluenului, le cunoaște foarte bine planurile. Făcuse deja raiduri dincolo de râu pentru a-i respinge pe chinezi mai adânc în Yunnan, dar puterea crescută a naționaliștilor, sprijinită de o parte din Forța a 14-a Aeriană a lui Chennault, indică pregătiri pentru o ofensivă puternică. Acest lucru este confirmat și de transmisiunile interceptate. După ce capturaseră o carte de coduri a chinezilor, japonezii sunt în stare să descifreze tot traficul radio de la Kunming la Chongqing. Deși niponii au oarecare succes în contraatacurile împotriva trupelor care traversează râul, forțele chineze sunt prea puternice.

La 17 mai, Stilwell lansează un atac cu planoare cu o parte din Forța *Galahad* asupra aerodromului Myitkyina și îl cucerește. „Asta-i va arde pe englezo!” exultă Stilwell în jurnalul său. Dar japonezii întăresc rapid garnizoana de 300 de oameni din oraș și, în curând, americanii sunt atacați. Niponii adunaseră acolo rezerve mari de muniție.

Epuizați și bolnavi, cu ulceratii ale pielii din cauza bolilor junglei, oamenii lui Merrill încep să se prăbușească. Unii suferă atât de rău de dizenterie, încât taie, pur și simplu, un capac în turul pantalonilor pentru a câștiga timp.

Stilwell nu le arată compasiune nici oamenilor lui, nici soldaților chindiți. Dar acum că diviziile sale chineze întărite înconjoară orașul, japonezii sunt asediați. Iar la 24 iunie, un atac simultan al trupelor chineze și al soldaților chindiți din Brigada 77 foarte slăbită a generalului de brigadă Michael Calvert cucerește orașul-cheie Mogaung, aflat la vest. Dar va fi nevoie de lupte până la începutul lui august, când comandantul japonez din Myitkyina comite *seppuku*, iar trupele sale se strecoară în junglă dincolo de Irrawaddy. În sfârșit, lucrul la Drumul Ledo spre China poate începe, iar avioanele de transport americane pot acoperi o distanță mult mai scurtă și mai puțin periculoasă, aproape dublând volumul proviziilor livrate în China.

În timp ce marea bătălie din jurul Imphalului împotriva Armatei a 15-a a lui Mutaguchi continuă, regimentele aliate contraatacă. Dar și ele, la fel ca americanii, sunt uimite și îngrozite de talentul japonezilor de a excava dealurile pentru a face buncăre. Sergentul îi spune unui subaltern nou sosit în Regimentul 2 Grăniceri: „Doamne, cum pot săpa nenorociții. Sunt sub pământ înainte ca flăcării noștri să termine să-și scuie-n palme“.

Presupunerea generalului Slim că musonul va dăuna liniilor de aprovizionare japoneze mai mult decât alor sale se dovedește adevărată. Armata a 14-a a sa poate conta pe parașutări, în timp ce oamenii lui Mutaguchi mor de foame. Generalul-locotenent Tanaka Noburo, care sosise la 23 mai să preia comanda Diviziei 33 din sud, scrie în jurnal: „Atât ofițerii, cât și soldații arată îngrozitor. Și-au lăsat părul și bărbile să crească într-atât încât acum arată ca oamenii sălbatici din munți... N-au avut mai nimic de mâncare – sunt subnutriți și palizi“. Până în iunie, divizia sa își pierde 70 la sută din forțe. Unii dintre oamenii săi nu mănâncă zile în șir decât iarbă și șopârle. Ofițerii își păstrasera pentru ei puținele rezerve pe care le aveau. În multe cazuri, atacă în speranța deșartă că în tranșeele aliate ar putea găsi cutii de conserve de carne.

Soldații japonezi nu sunt deloc imuni la stresul provocat de lupte sau la psihoză, dar numai o parte din ei sunt evacuați. Cei care suferă și nu mai pot suporta se sinucid. Soldații niponi au diferite nume pentru frica paralizantă, cum ar fi „să-ți pierzi picioarele“ sau „tremurul samuraiului“ pentru tremuratul incontrollabil. Încearcă să facă față fricii adoptând una din cele două extreme: fie fatalismul profund, cu acceptarea faptului că sunt obligați să moară, fie negarea, convingându-se pe ei înșiși că sunt invulnerabili. La plecarea în armată, cei mai mulți primiseră de la mame eșarfe tricotate cu „o mie de ochiuri“, care ar fi trebuit să pareze gloanțele. Dar pe măsură ce înfrângerea japonezilor este tot mai evidentă, fatalismul devine aproape obligatoriu,

din moment ce regulile serviciului militar interzic oricărui soldat să permită să fie luat prizonier, chiar dacă este grav rănit.

Generalul Mutaguchi înnebunește. Comandă atac după atac, dar comandanții săi de divizie îi ignoră ordinele. La 3 iulie, Ofensiva *Imphal* este, în sfârșit, încheiată. Retragerea japonezilor dincolo de Chindwin lasă în urmă o dără de orori. Trupele aliate care avansează trec pe lângă răniți japonezi abandonati, infestați cu viermi. În cele mai multe cazuri, aliații le curmă repede suferințele. Armata a 15-a a lui Mutaguchi înregistrează 55 000 de morți și răniți. Aproximativ jumătate din victime sunt cauzate de înfometare sau boli. Atât generalul Kawabe Masakazu, comandantul Armatei Regionale Birmaneze, cât și Mutaguchi sunt eliberați din funcție. Numărul victimelor Aliaților în bătăliile pentru Imphal și Kohima se ridică la 17 587 de morți și răniți.

În China, Ofensiva *Ichigo* începuse în aprilie. Este cea mai mare operațiune pe care Armata Imperială Japoneză și-o asumase vreodată, implicând 510 000 de oameni din totalul de 620 000 din Armata Expediționară Chineză. Dar de data aceasta japonezii nu au superioritate aeriană. Până la începutul lui 1944, raportul relativ de forțe fusese inversat. Naționaliștii au 170 de avioane și Forța a 14-a Aeriană americană dispune de 230, în timp ce Marina Imperială Japoneză are doar o sută, restul retrăgându-se pentru a compensa pierderile dezastruoase din Pacific. Chennault crede că are suficiente avioane pentru a-și apăra bazele, dar Cartierul General Imperial de la Tokio autorizează dublarea forței aeriene pentru operațiunile următoare.

Obiectivul principal al Ofensivei *Ichigo* este, așa cum avertizase și Chiang, eliminarea aerodromurilor Forței a 14-a Aeriene. Prima fază, Ofensiva *Kogo*, vine din partea Armatei 1 Nipone din nord-est, mult întărită de Armata Kwantung din Manciukuo. Japonezii nu atacă forțele comuniste ale lui Mao Zedong, cu baza în Yen-an, la vest, care nu făcuseră altceva decât să-i ucidă pe colaboraționiști. Japonezii sunt interesați doar de zdrobirea naționaliștilor.

În aprilie, Armata 1 atacă spre sud peste Râul Galben pentru a face joncțiunea cu o parte din Armata a 11-a ce avansa spre nord din zona Wuchang-Hankow. Acest lucru eliberează calea ferată Pekin-Hankow, stabilind prima parte a coridorului. Trupele naționaliste din provincia Honan se retrag în dezordine. Ofițerii fug, rechiziționând camioane militare, căruțe și boi pentru a-și evacua familiile și toată prada pe care o adunaseră din orașe și de la țară. Indignați, țărani cărora li se furase hrana și avutul neînsemnat dezarmează ofițerii și soldații. Pe mulți îi omoară, pe unii chiar arzându-i de vii.

Ura lor față de autoritățile locale și de armată este de înțeles. O secetă severă în 1942, agravată de taxele pe mâncare plătibile în natură stabilite de naționaliști și exacerbată de exploatarea cinică de către oficialii locali și de proprietarii terenurilor, duseseră în acea iarnă și în primăvara lui 1943 la o foamete groaznică. Se estimează că trei dintre cele

treizeci de milioane de oameni din acea provincie au murit. Cele mai negre temeri ale lui Chiang Kai-shek devin realitate, iar diviziile sale cel mai bine echipate sunt angajate, la insistența americanilor, în campania Birmania-Yunnan. După ce Chennault luase partea leului din provizii și Stilwell alocase restul Forțelor X și Y, mai rămăsese foarte puțin pentru reechiparea altor armate naționaliste. Cele din centrul și sudul Chinei duceau lipsă de arme și muniție și, în multe cazuri, nu fuseseră plătite. Când Chiang îi cere lui Roosevelt un împrumut de un miliard de dolari pentru a-și menține forțele în luptă, Washingtonul vede imediat acest lucru ca pe o formă de șantaj ca să obțină bani pentru el însuși, ca preț pentru menținerea Chinei naționaliste în război.

În ianuarie, ezitarea lui Chiang de a angaja Forța Y pe Frontul Saluen de teama unei ofensive japoneze îl determinase pe Roosevelt să amenințe cu blocarea completă a Legii pentru împrumut și închiriere. Iar odată Ofensiva *Ichigo* începută, Roosevelt nu vrea ca Forța a 14-a Aeriană a lui Chennault sau recent sositele B-29 ale celui de-al 20-lea Comandament al Aviației de Bombardament să fie folosite ca sprijin pentru formațiunile naționaliste, chiar dacă tocmai atacurile lui Chennault fuseseră principalul factor care provocase atacul japonezilor. În ciuda întregului său sprijin pentru chinezii naționaliști, Roosevelt este cinic și disprețuitor față de orice nu grăbește pe termen scurt triumful armatelor americane. Convins că Națiunile Unite, conduse de America și de Uniunea Sovietică, vor putea rezolva după aceea orice, el desconsideră periculos de mult consecințele postbelice.

La 1 iunie, după ce armata chineză de 300 000 de oameni se dezintegrează, începe pătrunderea japoneză spre sud, de la Wuchang la Changsha. La sud de Changsha și Hengyang, baza aeriană americană de la Kweilin reprezintă un obiectiv-cheie pentru japonezi. Serviciul secret nipon știe fiecare detaliu despre aceasta de la agenții săi, care aflau informații de la mulțimea de prostituate care satisfăceau personalul USAAF din oraș. Generalul Xue Yue, comandantul cantonez ale cărui forțe apăraseră deja cu succes Changsha în trei rânduri, este profund dezamăgit. Armatele sale nu văzuseră deloc provizii americane, dar americanii tot se așteaptă ca Xue Yue să protejeze Forța a 14-a Aeriană. După cum scrie și Theodore White, cel mai acerb critic al naționaliștilor: „Xue a apărât orașul așa cum o făcuse mereu, cu aceeași tactică și cu aceleași unități, dar unitățile lui erau cu trei ani mai bătrâne, armele cu trei ani mai uzate, soldații cu trei ani mai flămânzi decât atunci când văzuseră ultima oară gloria”.

Chennault nu ezită să își arunce avioanele de vânătoare Mustang și bombardierele B-25 în atacuri de noapte asupra coloanelor japoneze care avansează pe drumul dinspre Changsha. Bazele sale de acolo și de la Hengyang sunt în pericol. Piloții din Forța a 14-a fac într-adevăr tot ce pot, zburând în trei sau patru misiuni pe zi, hrănindu-se cu cafea și sandvičiuri. Dorința japonezilor de a înainta crește atunci când, la 15 iunie, avioane B-29 Superfortress, care decolează de la Chengdu, din vest, încep o serie de

raiduri masive asupra insulelor nipone. Dar acestea se opresc repede când rămân fără combustibil.

Generalul Xue urmează aceeași strategie ca mai devreme, la Changsha, cedând centrul și apoi atacând pe flancuri și în spate. Dar soldații săi subnutriți nu au puterea să îi țină la distanță pe japonezi, iar certurile dintre comandanți duc la dezastru. Japonezii pun mâna, cu costuri minime, pe Changsha și pe toată artileria lui Xue. Comandantul Armatei a 4-a chineze, care scăpase într-un convoi de camioane militare luând cu el obiectele personale și prada, este arestat la ordinul lui Chiang Kai-shek și împușcat. Sud-vestul Chinei este deschis, iar baza aeriană americană de la Hengyang este pierdută la 26 iunie.

În timp ce japonezii intensifică ofensiva pentru distrugerea bazelor aeriene americane de pe partea continentală a Chinei, nu știu că eforturile lor vor deveni în scurt timp inutile. Flota a 5-a a amiralului Spruance este cea mai mare din lume, cu 535 de nave. Se îndreaptă spre insulele Mariane pentru a le transforma în aerodromuri de unde B-29 Superfortress pot bombarda Japonia. Cu Flota a 5-a pleacă și Forța Expediționară Reunită de 127 000 de oameni a viceamiralului Turner.

Pozițiile japoneze din Saipan, insula cea mai mare și prima luată în obiectiv, erau bombardate de ceva vreme de avioane decolate de la sol. Până la începutul lui iunie, puterea aeriană japoneză din Mariane fusese redusă semnificativ. Dar forța de apărare de 32 000 de oameni este încă mai mare decât se așteptau Aliații. Înainte de intrarea în luptă a pușcașilor marini, Forța Operativă 58 a amiralului Mitscher asigură un bombardament de două zile cu cele șapte cuirasate ale sale dar acesta nu este foarte eficient. Zdrobește ținte evidente, cum sunt fabricile de prelucrare a trestiei-de-zahăr, dar nu reușește să lovească buncărele din apropiere.

În dimineața zilei de 15 iunie, primul val al Diviziilor 2 și 4 de Pușcași Marini începe să debarce pe Saipan în amtracuri blindate, în ciuda focurilor de artilerie, mortiere și mitraliere grele. Ar fi trebuit ca amtracurile să treacă repede peste plaje, dar puține reușesc. Existau prea multe obstacole, iar blindajul lor frontal nu era suficient de dur ca să reziste în fața proiectilelor japoneze. Dar cel puțin infanteria evită, când intră în apă, pierderile grele din trecut. Până la căderea nopții, un cap de pod cu aproape 20 000 de oameni fusese stabilit pe insula lungă de douăzeci și doi de kilometri. Japonezii trimit două șarje sinucigașe de infanterie, dar din cauza faptului că distrugătoarele americane trag pe deasupra cu rachete luminoase, pușcașii marini pot să tragă în dușman.

În acea noapte, cu 2 400 de kilometri mai la vest, submarinul USS *Flying Fish* descoperă că o parte din Marina Imperială Japoneză se afla în largul insulelor Filipine în strâmtoarea San Bernardino. Iese la suprafață pentru a transmite mesajul de avertizare

spre Flota a 5-a. Flota 1 Mobilă a viceamiralului Ozawa Jisaburo este întărită cu cuirasatele grele *Yamato* și *Musashi*. Va avea aproape toate navele de război importante care plutesc în Pacific – nouă portavioane cu 430 de avioane, cinci cuirasate, treisprezece crucișătoare și douăzeci și opt de distrugătoare – pentru o bătălie decisivă. Amiralul Spruance, pe de altă parte, are cincisprezece portavioane rapide cu 891 de avioane în Forța Operativă 58 a lui Mitscher, iar Ozawa nu știe că cele mai multe avioane japoneze cu decolare de la sol din regiune fuseseră eliminate. Cea mai mare slăbiciune a lui Ozawa o constituie însă faptul că piloții săi sunt lipsiți de experiență. Puțini dintre ei fuseseră în serviciul activ pentru mai mult de șase luni, iar majoritatea aveau doar ceva mai mult de două luni de antrenament de zbor.

Spruance trimite Forța Operativă a lui Mitscher să intercepteze flota lui Ozawa, la 290 de kilometri vest de Mariane, dar ulterior îl retrace spre Saipan, pentru cazul în care japonezii și-ar fi împărțit forțele. Avioanele de recunoaștere ale lui Ozawa descoperă Forța Operativă la 18 iunie, iar a doua zi dimineața acesta trimite un prim val de șazeci și nouă de avioane. Ele sunt depistate pe radar de distrugătoarele din față. Avioanele de vânătoare Hellcat aflate într-un raid deasupra Guamului sunt chemate înapoi pe portavioanele lor, în timp ce bombardierele sunt trimise spre Guam pentru a avaria pistele, în caz că piloții lui Ozawa ar încerca să aterizeze acolo. Americanii folosesc acum avantajul imens al superiorității numerice. Cu cele cincisprezece portavioane ale lor, au suficiente avioane pentru a menține o acoperire aeriană continuă cu avioane de vânătoare.

La ora 10.36, o patrulă de Hellcat vede venind atacatorii și coboară în picaj. Doboară patruzeci și două din cele șazeci și nouă de avioane, pierzând doar unul din avioanele proprii. Mai târziu, când vine al doilea val, de 128 de avioane, piloții din Marina americană doboară alte șaptezeci. Incapabil să se recunoască înfrânt, Ozawa mai trimite două valuri. Cu totul, sunt doborâte 240 de avioane lansate de pe portavioane și aproape cincizeci de avioane plecate din Guam. Navele de război americane suferă doar câteva lovituri minore, în timp ce submarinele lor scufundă două portavioane, *Shokaku* și nava-amiral a lui Ozawa, *Taiho*. Când majoritatea avioanelor sale nu se întorc, Ozawa face greșeala fatală de a presupune că cele mai multe aterizaseră în Guam și se vor întoarce în scurt timp pe portavioanele lor, așa că își ține flota în zonă. Amiralul Mitscher obține permisiunea lui Spruance să plece în urmărire a doua zi. În sfârșit, în ziua de 20 iunie, după-amiaza târziu, unul dintre avioanele de recunoaștere ale lui Mitscher identifică flota japoneză. Dușmanul se află la marginea razei de acțiune și în curând se va întuneca, dar aceasta este ultima lor șansă. Portavioanele se întorc în direcția vântului și reușesc să lanseze 216 avioane în douăzeci de minute. Aeronavele Hellcat se confruntă imediat cu avioanele de vânătoare ale lui Ozawa,

doborând alte șaizeci și cinci avioane, în timp ce bombardierele cu torpile și cele în picaj scufundă portavionul *Hiyo* și două nave-cisternă, provocând daune serioase și altor nave de luptă.

În ciuda amenințării submarinelor, Mitscher ordonă navelor sale să aprindă luminile de la bord, proiectoarele și să se tragă cu rachete luminoase pentru a dirija avioanele care se întorc. Un pilot descrie scena ca „o premieră de la Hollywood, Anul Nou chinezesc și Patru Iulie la un loc”. Multe avioane rămân fără combustibil. În total, optzeci se prăbușesc la aterizare sau amerizează de urgență – de patru ori mai multe decât fuseseră pierdute în atac. Este un final haotic, dar „Vânătoarea de curcani din Marianele Mari”, așa cum le place piloților Marinei Americane să o numească, îi costă pe japonezi mai mult de 400 de avioane și trei portavioane. Cifrele pierderilor ar fi putut fi mai mari dacă Spruance nu ar fi jucat prudent, reținând Forța Operativă al lui Mitscher atât de aproape de Saipan.

Bătălia pentru insulă devine și ea cunoscută pentru felul în care generalul-locotenent Holland Smith, comandantul Corpului de Pușcași Marini, îl demite pe generalul de armată care comanda Divizia 27, o formațiune a Gărzii Naționale. Furios din cauza atacului lent, precaut și prost coordonat care ține în loc cele două divizii de pușcași marini ale sale, Holland Smith este susținut de amiralul Spruance. Problema principală este că pușcașii marini abordează lupta într-un mod foarte diferit, mult mai direct.

Japonezii sunt însă împinși înapoi până la capătul nordic al insulei și, în dimineața zilei de 7 iulie, supraviețuitorii lansează cel mai mare atac *banzai* al războiului. Mai mult de 3 000 de soldați și marinari japonezi, atacând cu baionete, săbii și grenade, se dezlănțuie asupra celor două batalioane ale Diviziei 27. Americanii nu pot trage suficient de repede atunci când niponii se năpustesc asupra lor. Bătălia se termină două zile mai târziu. Forța de invazie americană suferă 14 000 de pierderi, morți și răniți, în timp ce forțele japoneze lasă pe insulă 30 000 de cadavre. La acestea se adaugă în jur de 7 000 de civili japonezi din totalul de 12 000, din care cea mai mare parte se sinucid aruncându-se de pe stânci în mare. Apelurile să nu se sinucidă făcute de interpreți prin megafoane sunt în mare parte ignorate.

După Saipan, sunt invadate insulele Tinian și Guam. Tinian este cucerită printr-o lovitură inteligentă, cu două regimente de pușcași marini debarcând pe neașteptate în timp ce o diversiune are loc pe partea cealaltă a insulei. Guam, primul teritoriu american care este recucerit, vede un alt contratac japonez în masă. Dar de această dată, japonezii dau direct peste o concentrare de baterii de artilerie, care trag de voie. Aerodromurile din Guam sunt securizate înainte de sfârșitul lui iulie, iar în scurt timp batalioane de genști și Seabee (batalioane de constructori) extind aerodromurile

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

pentru a prelua avioane B-29 Superfortress. Marianele oferă baze mult mai potrivite pentru bombardarea insulelor nipone decât cele din China continentală. Nu sunt amenințate de trupele japoneze de uscat și în același timp artileria, piesele de schimb și combustibilul pentru aviație pot sosi pe mare în loc să fie aduse cu avionul peste Himalaya. Cartierul General Imperial de la Tokio poate vedea clar că începe sfârșitul jocului.

Primăvara așteptărilor

MAI-IUNIE 1944

După toate amânările, planificarea detaliată pentru Operațiunea *Overlord* începe cu adevărat în ianuarie 1944. Multă muncă fusese deja depusă de către un grup condus de generalul-locotenent Sir Frederick Morgan, sub acronimul COSSAC (Șeful Statului-Major al Comandantului Suprem Aliat). Dar din moment ce se muncise fără un comandant suprem, deciziile-cheie fuseseră greu de luat.

Atât Eisenhower, comandantul suprem, cât și Montgomery, comandantul Grupului de Armate 21, au aceeași reacție când examinează schițele planurilor de invazie ale COSSAC pentru Normandia. Trei divizii nu sunt suficiente, concluzionează ei, iar Aliații au nevoie de mai multe plaje. Trebuie să extindă zona de invazie pentru a include baza peninsulei Cotentin. Eisenhower mai insistă să aibă control absolut asupra Forțelor Aeriene Aliate. Faptul este considerat drept o imixtitudine în planurile de bombardare a Germaniei pe care nici Harris și nici Spaatz, „baronii bombardamentelor“, nu o primesc cu bucurie.

Generalul-locotenent Bedell Smith, șeful de Stat-Major al lui Eisenhower, are multe de dezbătut cu Montgomery. Amânarea Zilei Z este determinată și de criza vaselor de debarcare, și de ezitarea britanicilor de a se angaja în invazie. *Overlord* este acum o realitate iminentă, chiar dacă Brooke și Churchill încă mai au propriile temeri. Ofițerii superiori britanici, care erau la curent cu strategia, nu pot să nu observe că angajamentul american față de politica „Mai întâi Germania“ este greu de crezut după devierea masivă de oameni, nave, armament și echipamente spre Pacific. Marina Americană și MacArthur câștigaseră acea bătălie la Washington. Cu complicitatea generalului „Hap“ Arnold, teatrul de operațiuni din Pacific reușește chiar și să pună mâna pe noile B-29 Superfortress pentru a ataca Tokio, în timp ce Forța a 8-a a Aeriană lui Ira Eaker nu primește niciunul pentru a bombarda Germania.

Cealaltă problemă de care Bedell Smith încearcă să se ocupe în timpul scurtei întoarceri acasă a lui Eisenhower este chestiunea Operațiunii *Anvil*, invadarea sudului Franței. Eisenhower crede că Statele Unite făcuseră o „investiție foarte importantă“

în reechiparea armatei franceze și că „trebuie obținută o poartă de intrare pentru ea în Franța”. Dar criza de vase de debarcare, produsă parțial de insistența lui Churchill legată de debarcările de la Anzio, sugerează că o invadare simultană a sudului Franței ar slăbi *Overlord*. Bedell Smith este de acord cu britanicii că *Anvil* trebuie abandonată sau cel puțin amânată. Eisenhower este foarte supărat la orice sugestie că „*Anvil* (ar trebui) să fie sacrificată”. Dar, în ciuda încăpățânării sale cu privire la acest subiect, este forțat să admită că s-ar putea să trebuiască întârziată.

Îndelung așteptata invadare a Franței, deși era scopul comun al Aliaților, va crea cu siguranță tensiuni cu francezii. Nici Roosevelt și nici Churchill nu au o idee clară despre condițiile din Franța, nici despre sprijinul larg răspândit pentru de Gaulle și pentru ceea ce este, în esență, un guvern provizoriu în așteptare. Conseil National de la Résistance (Consiliul Național al Rezistenței) recunoaște conducerea lui de Gaulle și până și comuniștii francezi se raliază. Dar profunda neîncredere a lui Roosevelt în de Gaulle nu scăzuse și chiar și britanicii, mai înțelecători, sunt afectați în martie de evenimentele de la Alger. Pierre Pucheu, fostul ministru de interne din guvernul de la Vichy, care în 1941 selectase prizonieri comuniști pentru a fi executați ca ostatici ai germanilor, este adus în fața judecării, riscând condamnarea la moarte. Pucheu apăruse la Alger, dorind să se alăture luptei antigermane. I se furnizase de către generalul Giraud ceea ce părea a fi un permis de liberă trecere, o bucată de hârtie care distruge orice speranțe giraudiste remanente.

Comuniștii și aliații lor din Alger cer imediat răzbunare pentru a se face dreptate. După acest prim proces al regimului de la Vichy, de Gaulle confirmă condamnarea la moarte a lui Pucheu. Simte că nu are de ales. „Războiul civil nemilos” din Franța dintre milițiile de la Vichy mult sporite numeric și Rezistența crescândă ridică problema amenințătoare ca, la Eliberare, mulțimi pornite pe acte de linșaj să se răzbune. Un asemenea haos, se teme de Gaulle, le-ar da americanilor scuza să își impună temutul acronim AMGOT – Allied Military Government of Occupied Territory (Guvernare Militară Aliată a Teritoriului Ocupat) – asupra Franței.

Grupurile din Rezistență sunt la fel de hotărâte să facă din eliberarea Franței o chestiune franceză și devin din ce în ce mai sfidătoare pe măsură ce se apropie invazia aliată. În munții din Haute-Savoie, pe Plateau des Glières, deasupra orașului Annecy, 450 de membri ai Rezistenței, incluzând cincizeci și șase de republicani spanioli, țin piept cu eroism tragic unui grup de 2 000 de oameni din Gardes Mobiles, Francs-Gardes și Milice, plus cinci batalioane de trupe germane.

În Italia, generalul Mark Clark este tot mai hotărât să cucerească Roma cu Armata a 5-a americană înainte de începerea Operațiunii *Overlord*. Și totuși, în ciuda supremației aliate care bloca efectuarea transporturilor motorizate sau ferate germane la

lumina zilei, rezistența Wehrmachtului sub Kesselring se dovedește mult mai tenace decât estimase chiar și Hitler.

Impasul sângeros din Apenini are un efect demoralizant asupra forțelor aliate. Rata rănilor autoprovocate și a epuizării ca urmare a luptei este ridicată. Aproape 30 000 de oameni dezertează sau absentează fără permisiune din unitățile britanice de pe teritoriul Italiei, iar diviziile americane suferă și ele.

În rândul celor 56 000 de oameni din Corpul II polonez aflat sub comanda generalului Władysław Anders există puține cazuri de epuizare ca urmare a luptei. După ce în martie trupele indiene și cele neozeelandeze ale lui Freyberg nu reușiseră să ia Monte Cassino, sarcina aceasta le este dată polonezilor. Ei le arată foarte explicit britanicilor că nu au de gând să ia prizonieri germani. Polonezii nu sunt doar dornici de răzbunare, ei știu și că trebuie să obțină o victorie spectaculoasă pentru a sprijini cauza unei Polonii libere. Stalin este ostil fățiș guvernului lor în exil, mai ales după descoperirea la Katyn a ofițerilor polonezi asasinați de NKVD. El plănuiește să instaleze un guvern-marionetă comunist, cu Armata Roșie pregătindu-se din nou să le invadeze patria.

Atacul reînnoit asupra Monte Cassino este parte a Operațiunii *Diadema*, o ofensivă generală planificată de Alexander. Implică aproape o jumătate de milion de oameni din zece națiuni diferite. Armata a 5-a a lui Clark, la vest, pe coasta tireniană, cu Corpul francez al lui Juin în munți, și Armata a 8-a sub înlocuitorul lui Montgomery, generalul-locotenent Sir Oliver Leese, trebuie să copleșească forțele lui Kesselring de pe Linia Gustav. Alexander cere să fie folosite numeroase diversiuni. Sunt construite ostentativ buncăre false în sectoarele de atac, în timp ce traficul radio și navele de debarcare false dau impresia unui alt asalt amfibiu. Forțele lui Truscott din capul de pod sunt întărite mult. Planul lui Alexander este ca atacul de pe Linia Gustav să aducă înaintea rezervele germane, iar apoi corpul lui Truscott ar putea să avanseze spre nord-est, către Valmontone, pentru a izola Armata a 10-a a lui Vietinghoff.

Clark este furios. Nu este interesat să prindă în cursă Armata a 10-a. „Cucerirea Romei este singurul obiectiv important”, îi spune el lui Truscott. La un pas de paranoia, Clark pare să creadă că planul lui Alexander este o capcană britanică pentru a-i smulge triumful roman, în folosul Armatei a 8-a. Asigurările lui Alexander că Armatei a 5-a i se va permite să cucerească Roma par doar să alimenteze suspiciunile lui Clark. Ordinele grupului de armate sunt perfect clare, dar Clark se pregătește în secret să le desconsidere.

La ora 23.00 în ziua de 11 mai, artileria aliată – tunuri de 25 de livre, mortiere de 105 mm, tunuri medii de 14 cm și tunuri „Long Tom” de 155 mm – deschide focul într-un vuiet asurzitor, cu străfulgerări orbitoare de lumină de-a lungul întregului orizont. Polonezii pornesc direct la atac, dar, spre consternarea lor, își dau seama că în acea noapte germanii își înlocuiau toate batalioanele din prima linie. Prin urmare,

forța inamică este aproape dublă față de puterea estimată, iar pierderile poloneze sunt cumplite. Tot numeroase sunt și cele ale Diviziei 8 indiene din stânga lor, care traversează râul Rapido împotriva satului fortificat Sant' Angelo, unde Divizia 36 americană suferise pierderi grele la începutul anului. În sfârșit, geniștii reușesc să construiască podurile, iar luptătorii gurmha, sprijiniți de tancuri, eliberează satul. Dar capul de pod britanic este mic, iar Monte Cassino domină întreaga zonă.

Corpul II american, apropiat de coastă, întâlnește o opoziție teribilă dincolo de râul Garigliano. Diviziile coloniale franceze ale lui Juin aflate între americani și britanici primesc, de asemenea, o replică sângeroasă. Juin decide să schimbe tactica. Își modifică axa pentru a cuceri Monte Majo într-un atac subit cu sprijin puternic din partea artileriei. Îl costă peste 2 000 de oameni, dar Linia Gustav este spartă. Goumierii lui pătrund pe acolo, dornici de sânge și de pradă. „Cei mai mulți purtau sandale, ciorapi de lână, mănuși cu degetele pentru trăgaci tăiate și *djellaba* în dungi; o barbă, o cască în formă de castron și un cuțit lung de un picior la centură.” Cuțitele sunt folosite pentru a tăia drept trofee degete și urechi de la germanii morți. Goumierii sunt luptători de munte formidabili, dar îi terorizează pe civilii italieni. Mai există și povești despre violuri brutale, la auzul cărora comandanții lor francezi tind să ridice din umeri și să le considere drept un preț al războiului.

Clark este furios deoarece corpul său american nu avansează la fel de repede ca francezii și se arată disprețuitor față de Armata a 8-a, ținută încă în loc de Divizia 1 Parașutiști la Monte Cassino. Dar curajul polonezilor și încercuirea treptată îi forțează pe parașutiștii germani să se retragă. La 18 mai, steagul alb-roșu al Poloniei flutură deasupra ruinelor marii abații benedictine. Îi costase aproape 4 000 de victime.

Retragerea germană la Linia Hitler, cu zece până la douăzeci de kilometri în spatele Liniei Gustav, nu se desfășoară fără probleme. Trupele lui Juin nu permit o clipă de răgaz, iar, atunci când Armata a 8-a avansează, în sfârșit, în strâmtoarea din Valea Liri, este clar că această a doua linie de apărare este în pericol. Disperat să o mențină, Kesselring transferă divizii din Armata a 14-a a lui Mackensen, care înconjura capul de pod de la Anzio. Acesta este momentul așteptat de Alexander.

Corpul VI al lui Truscott, întărit în secret la șapte divizii, este acum mai puternic decât întreaga armată a lui Mackensen. Pe 22 mai, Clark zboară la capul de pod de la Anzio pentru a încerca să demonstreze lumii că el, nu Alexander, controlează această operațiune. A doua zi dimineață, diviziile lui Truscott atacă spre nord-est, în direcția Valmontone, așa cum ordonase Alexander. Pierderile sunt grele, dar a doua zi, văzând că germanii se retrăseseră, Corpul II de pe coastă face joncțiunea cu capul de pod de la Anzio. Clark, cu un grup de corespondenți de război și fotografi în jeepuri, se grăbește la fața locului pentru a immortaliza evenimentul.

La 25 mai, Divizia 1 Blindate a lui Truscott se află la o bătaie de pușcă de Valmontone și, în douăzeci și patru de ore, ar fi putut să taie calea retragerii Armatei a 10-a. Dar în acea după-amiază primește ordine de la Clark să schimbe axa înaintării spre nord-vest, către Roma. Truscott și comandanții săi de divizie sunt cât se poate de stânjeniți, dar Truscott dă ascultare loial ordinelor lui Clark, care își ascunde intențiile față de Alexander. Obsesia lui Clark este atât de copleșitoare, încât se poate presupune că devenise oarecum instabil psihic. Încercările sale ulterioare de a-și justifica acțiunile sunt confuze și contradictorii. Clark susține chiar la un moment dat că îl avertizase pe Alexander că, dacă unități din Armata a 8-a încearcă să ajungă la Roma înaintea lui, le va ordona oamenilor săi să deschidă focul asupra acestora.

Clark nu numai că este hotărât să nu-i acorde niciun merit lui Alexander, ci nu vrea să recunoască nici rolul lui Truscott. Al Doilea Război Mondial vede multe exemple de egotism. Dorința lui Clark de a intra în Roma drept cuceritor înainte de *Overlord* este unul dintre cele mai flagrante cazuri. Mareșalul Brooke scrie la un moment dat în jurnal: „Este uimitor cât de meschini și înguști la minte pot fi oamenii în legătură cu chestiunile care țin de comandă”. Alexander descrie comportamentul lui Clark drept „inexplicabil”, dar apoi continuă să îl justifice: „Pot doar presupune că ispita imediată a Romei, cu valoarea sa publicitară, l-a convins să își schimbe direcția înaintării”.

În timp ce forțele lui Alexander duc principala bătălie a campaniei italiene, evenimente mult mai mărețe se pregătesc în nord-vestul Europei. *Overlord* va fi cea mai mare operațiune amfibie din istorie, cu peste 5 000 de nave, 8 000 de avioane și opt divizii în primul val. Domnea o nervozitate considerabilă, cunoscută drept „tracul față de Ziua Z”. Ofițerii superiori britanici au amintiri dureroase legate de Dunkerque și de alte evacuări, pe lângă raidul dezastruos de la Dieppe. Dar planificarea Operațiunii *Neptun* – etapa de traversare a Canalului din *Overlord* – este extraordinară prin detaliile sale. La primirea ordinelor, care au câteva sute de pagini, Divizia 3 canadiană o botează Operațiunea *Overboard* (Exces).

Germanii așteptau o invazie, dar nu știau exact când sau unde se va produce. Britanicii pun în scenă o serie elaborată de planuri de inducere în eroare, sub titlul general de Planul *Fortitude*. *Fortitude North* sugera că o „Armată a 4-a britanică” va debarca în Norvegia, unde Hitler, spre disperarea generalilor săi, insistase să mențină mai mult de 400 000 de oameni. *Fortitude South*, folosind tancuri, avioane și chiar nave de debarcare false în sud-estul Angliei, îi convinge pe germani că o a doua invazie va fi declanșată în Pas-de-Calais cu Grupul de Armate 1, condus de generalul George Patton, comandantul de care germanii se temeau cel mai mult.

Folosind agenți dubli și spioni capturați, sistemul de diversivitate își propune să îi convingă pe germani că debarcarea în Normandia este doar preliminară sau falsă și că

atacul real va veni mai târziu, la sud de Boulogne. După ce supraestimase mult forțele și oamenii pe care îi au la dispoziție Aliații, serviciul secret militar german înghite acest scenariu. Mai târziu, când dimensiunea înșelătoriei devine clară și ofițerii antinaziști conspiră să îl omoare pe Hitler în iulie, Gestapoul începe să-i suspecteze pe ofițerii din serviciul secret că se lăsaseră în mod deliberat induși în eroare, ca parte a unui complot trădător pentru a pierde războiul.

Cei care întocmiseră planurile pentru *Overlord* prevăzuseră că succesul sau eșecul va fi hotărât în timpul zilelor periculoase care vor urma imediat după debarcare. Acumularea de forțe aliate ar putea să nu fie pe măsura întâririlor germane trimise să organizeze contraatacuri asupra capetelor de pod. Răspunsul la această situație este ideea dezvoltată în Italia, conform căreia zona de luptă trebuie izolată prin distrugerea tuturor comunicațiilor din spatele inamicului: poduri, linii de cale ferată, triaje și întretăieri de drumuri-cheie. Vor izola aria de invazie din Normandia asigurându-se că aproape nimic nu se poate întâmpla dincolo de Sena, la est, și de Loara, la sud. Dar pentru a ascunde care era zona-țintă a invaziei, trebuie să își extindă atacurile tocmai până în Olanda și chiar în Danemarca.

Încăpățânatul mareșal de aviație Harris nu este impresionat. Se convinsese că, dacă avioanele sale Lancaster continuă să lovească Berlinul și alte orașe, o invadare a Franței nu va mai fi necesară. El mai încearcă să susțină și că bombardierele sale nu pot lovi ținte de precizie cum sunt liniile ferate. Generalul Spaatz vrea să își continue „planul combustibilului”, atacând rafinării și depozite de combustibil sintetic, dar și bombardând fabricile de avioane. Însă moralul celor din Forța a 8-a Aeriană nu este prea ridicat. Aproape nouăzeci de echipaje aterizează deliberat în Suedia sau Elveția, unde rămân în prizonierat pentru tot restul războiului. USAAF se lăudase mult cu precizia bombardamentelor pe timp de zi, când, de fapt, aceasta era doar cu ceva mai bună decât cea a Comandamentului Aviației de Bombardament pe timp de noapte. Avioanele sale bombardaseră chiar orașe din Elveția în locul celor din Germania.

Eisenhower decide să îi aducă la ordine pe „baronii bombardamentelor” prin intermediul adjunctului său, mareșalul de aviație Tedder. Dar antipatiile din RAF sunt profunde, iar Tedder trebuie să îl pună pe Eisenhower să facă uz de autoritatea rangului superior, cu sprijinul total al lui Roosevelt. Harris și Spaatz se conformează. Churchill este îngrozit să descopere că strategii pregătesc o distrugere masivă a orașelor franceze, aceasta fiind singura cale de a bloca intersecțiile marilor drumuri. Perspectiva unui număr ridicat de victime civile și de orașe ruinate îi va indigna pe francezi. El contestă această parte a „Planului de Transport” întâi la Eisenhower și apoi la Roosevelt, care susține argumentul comandantului suprem conform căruia astfel vor fi salvate vieți din rândul Aliaților. Churchill cere o limitare la 10 000 a victimelor civile, dar nu i se

admite nici măcar această cifră abstractă. În cele din urmă, în preliminarile Zilei Z, circa 15 000 de civili francezi sunt omorâți și alți 19 000 grav răniți.

Cealaltă preocupare a lui Churchill este atitudinea care trebuia adoptată față de generalul de Gaulle. Comandanții britanici și americani nu vor ca secretele privitoare la *Overlord* să fie transmise conducerii franceze de la Alger deoarece știau că germanii spărseseră codurile învechite ale acesteia. Eisenhower insistă ca secretele să îi fie aduse la cunoștință generalului Pierre Koenig. În calitate de comandant al tuturor grupurilor de Rezistență cunoscute acum drept Forces Françaises de l'Intérieur, el le va transmite acestora exact înaintea debarcărilor instrucțiuni pentru sabotarea căilor de comunicație și de transport. În plus, un număr de vase franceze de război, escadrile de aviație și unități terestre vor lua, de asemenea, parte la invazie.

Roosevelt vrea să le amintească subordonaților săi că Aliații nu eliberează Franța pentru a-l instala pe generalul de Gaulle la putere. Cei mai mulți oficiali de seamă americani sunt deprimați de intransigența președintelui, iar Churchill se străduiește să îl convingă că trebuie să coopereze cu de Gaulle. Dar Roosevelt tot vrea să impună un guvern militar până la organizarea alegerilor, insistând pe crearea unei monede de ocupație. Bancnotele imprimate au un aspect atât de neconvingător, că trupele le compară cu niște „foi de țigară“.

Roosevelt își dă reticent acordul ca Churchill să îl invite pe de Gaulle la Londra și două avioane York sunt trimise la Alger pentru a-l aduce pe acesta împreună cu stafful său. La început, de Gaulle refuză să vină, deoarece Roosevelt respinsese orice discuție despre un guvern civil francez. Duff Cooper, reprezentantul lui Churchill la Alger, îl avertizează că, dacă nu se duce la Londra, îi va face jocul lui Roosevelt. La 3 iunie, Comité Français de Libération Nationale din Alger își ia oficial numele de Gouvernement Provisoire de la République Française, iar de Gaulle este de acord în ultimul moment să îl însoțească pe Cooper în Anglia.

La sud de Roma, visul lui Mark Clark este pe cale să se împlinească. O divizie de infanterie americană reușise să se strecoare printr-o breșă în ultima linie a germanilor și forțase prăbușirea acesteia. Kesselring ordonă retragerea imediată. Hitler permite ca Roma să fie declarată oraș deschis și nu ordonă distrugerea ei. Acest lucru nu vine din milă sau respect pentru vechile monumente și obiecte de artă, ci deoarece atenția sa este concentrată acum asupra Canalului și a gândului că în curând va fi în stare să distrugă Londra cu bombe sale zburătoare.

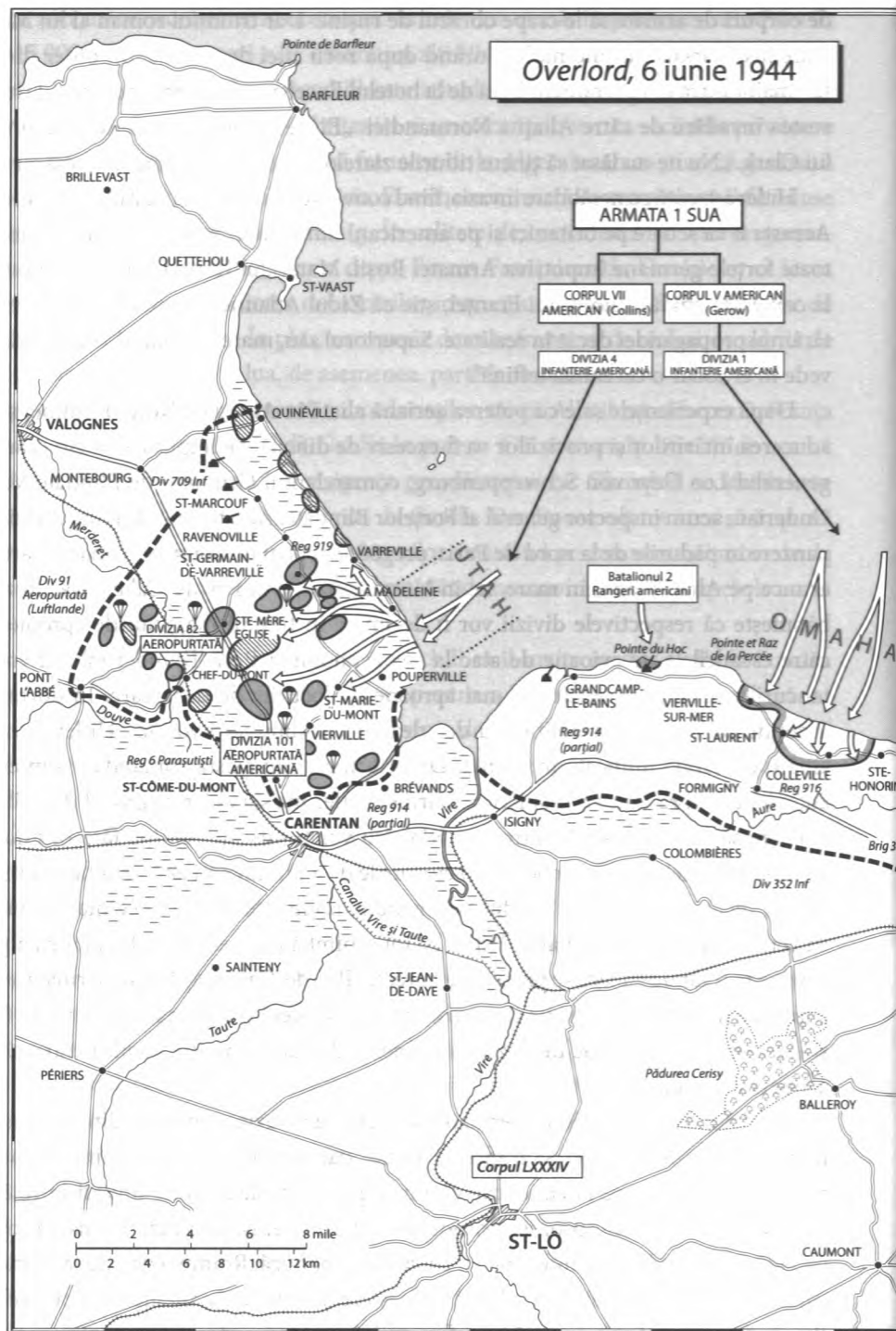
La Roma, pe 4 iunie, Mark Clark își cheamă comandanții subordonați pentru o sesiune de informare la Campidoglio, adunându-i în același timp și pe toți corespondenții de război din Italia. Această ocazie de a face fotografii, cu Clark exultând și ținând o hartă în timp ce arată spre nord, spre germanii în retragere, îi face pe comandanții

de corpuri de armate să le crape obrazul de rușine. Dar triumful roman al lui Marcus Aurelius Clarkus nu ține mult. Curând după zorii zilei de 6 iunie, un ofițer din statul-major intră în apartamentul lui de la hotelul Excelsior din Roma pentru a-l trezi cu vestea invadării de către Aliți a Normandiei. „Ei, ce părere ai?” este reacția amară a lui Clark. „Nu ne-au lăsat să ținem titlurile ziarelor cu căderea Romei nici măcar o zi.”

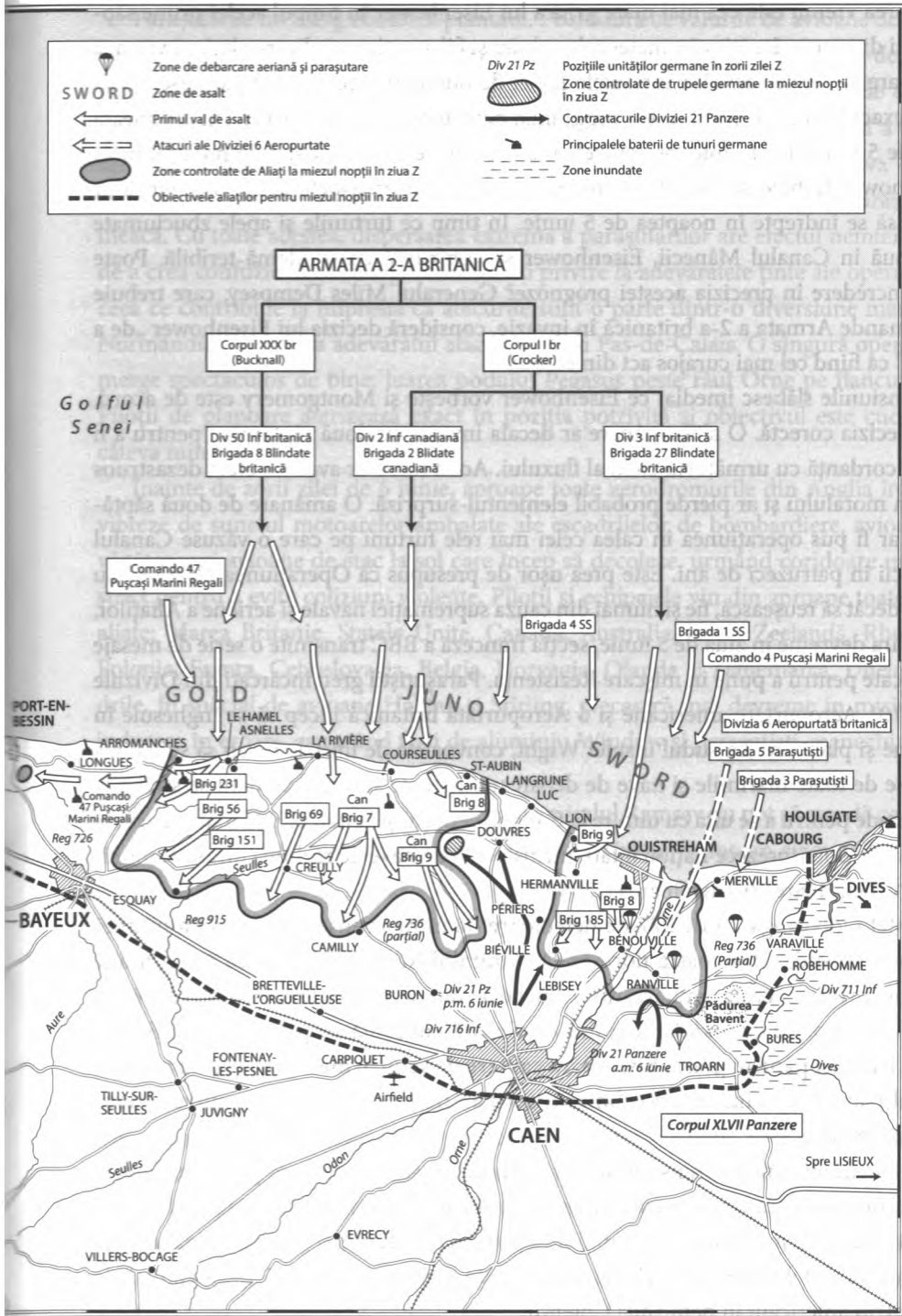
Hitler așteaptă cu nerăbdare invazia, fiind convins că se va zdrobi de Zidul Atlanticului. Aceasta îi va scoate pe britanici și pe americani din război, apoi el va putea concentra toate forțele germane împotriva Armatei Roșii. Mareșalul Rommel, pe care îl numise la comanda apărării nordului Franței, știe că Zidul Atlanticului există mai curând pe tărâmul propagandei decât în realitate. Superiorul său, mareșalul Gerd von Rundstedt, vede în el „doar o cacealma ieftină”.

După experiențele sale cu puterea aeriană aliată în Africa de Nord, Rommel știe că aducerea întăririlor și proviziilor va fi excesiv de dificilă. Se implicase într-o ceartă cu generalul Leo Geyr von Schweppenburg, comandantul Grupului de Blindate Vest, și Guderian, acum inspector general al Forțelor Blindate. Aceștia vor să rețină diviziile de panzere în pădurile de la nord de Paris, pregătite pentru un contraatac masiv, care să îi arunce pe Aliți înapoi în mare, fie în Normandia, fie în Pas-de-Calais. Dar Rommel bănuiește că respectivele divizii vor fi decimate în timpul marșului de apropiere de către escadrilele de avioane de atac la sol Typhoon și P-47 Thunderbolt. El vrea ca tancurile să fie poziționate cât mai aproape de locurile de debarcare. În dorința de a deține controlul prin politica sa de „dezbină și impune-ți voința”, Hitler refuză să aibă o comandă unificată în Franța. Drept urmare, nu există comandant suprem cu autoritate asupra Luftwaffe și Kriegsmarine. Hitler insistă chiar ca grosul diviziilor de panzere să fie direct sub controlul OKW. Nu vor fi mișcate din loc fără ordinul său expres. Rommel rămâne neobosit în eforturile de a îmbunătăți apărarea țărmului, mai ales în sectorul Armatei a 7-a din Normandia, unde este din ce în ce mai convins că va veni atacul. Pe de altă parte, Hitler își tot schimbă părerea, probabil pentru a putea susține mai târziu că făcuse precizarea corectă. Pas-de-Calais, apărat de Armata a 15-a, cuprinde mai multe locuri de lansare a armelor V, oferă o cale mai scurtă peste Canal și este mult mai aproape de bazele avioanelor de vânătoare din Kent, pentru a oferi acoperire aeriană.

Serviciul de contraspionaj german este sigur că invazia se apropie din cauza activității sporite a Rezistenței și traficului radio, dar Kriegsmarine, studiind rapoartele meteorologice, ajunge la concluzia că nu se pune problema unei invazii între 5 și 7 iunie din cauza vremii proaste. În noaptea de 5 iunie, își anulează inclusiv propriile patrulări în Canal. Fiind informat cu privire la prognoză, Rommel decide să își viziteze soția în Germania cu ocazia zilei ei de naștere și apoi să se întâlnească cu Hitler la Berghof pentru a-l convinge să transfere mai multe divizii de panzere.



AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



Starea vremii este cea mai mare grijă a lui Eisenhower în timpul acelei prime săptămâni din iunie. La 1 iunie, meteorologul său șef îl avertizează dintr-odată că vremea caldă are să se sfârșească. Cuirasatele forței de bombardament naval părăsesc Scapa Flow exact în acea zi. Totul fusese programat pentru ca invazia să înceapă în dimineața zilei de 5 iunie. La 4 iunie, prognozele meteorologice sunt încă atât de proaste, încât Eisenhower trebuie să ordone o amânare. Informații proaspete arată că vremea ar putea să se îndrepte în noaptea de 5 iunie. În timp ce furtunile și apele zbuciumate continuă în Canalul Mânecii, Eisenhower se confruntă cu o dilemă teribilă. Poate avea încredere în precizia acestei prognoze? Generalul Miles Dempsey, care trebuie să comande Armata a 2-a britanică în invazie, consideră decizia lui Eisenhower „de a porni” ca fiind cel mai curajos act din război.

Tensiunile slăbesc imediat ce Eisenhower vorbește și Montgomery este de acord. Este decizia corectă. O altă amânare ar decala invazia cu două săptămâni pentru a fi în concordanță cu următorul ciclu al fluxului. Acest lucru ar avea un efect dezastruos asupra moralului și ar pierde probabil elementul-surpriză. O amânare de două săptămâni ar fi pus operațiunea în calea celei mai rele furtuni pe care o văzuse Canalul Mânecii în patruzeci de ani. Este prea ușor de presupus că Operațiunea *Overlord* nu putea decât să reușească, fie și numai din cauza supremației navale și aeriene a Aliatilor.

Seara devreme în ziua de 5 iunie, secția franceză a BBC transmite o serie de mesaje codificate pentru a pune în mișcare Rezistența. Parașutiștii greu încărcăți din Diviziile 82 și 101 Aeropurtate americane și 6 Aeropurtată britanică încep să se înghesuie în avioane și plane. La sudul insulei Wight, convoaiele de invazie încep să se adune, cu vase de toate mărimile și nave de debarcare de toate soiurile. Soldații se strâng la balustrade pentru a se uita cu uimire la Canalul cenușiu și agitat, plin în toate direcțiile de vase de douăsprezece naționalități, inclusiv 300 de nave de război: cuirasate, monitoare, crucișătoare, distrugătoare și corvete.

În față, o avangardă de 277 de detectoare de mine avansează la lăsarea întunericului spre sud, către coasta normandă. Amiralul Ramsay se teme că vor fi multe victime printre aceste ambarcațiuni cu coca din lemn. Hidroavioane Liberator și Sunderland ale Comandamentului de Coastă continuă să patruleze mările din sudul Irlandei până în golful Biscaya, în căutare de submarine. Spre rușinea marelui amiral Dönitz, nici măcar un submarin german nu ajunge în Canal pentru a ataca flota de invazie.

Sutele de avioane de transport ce cară parașutiști și remorchează plane descriu un arc deasupra Canalului pentru a evita să zboare peste flota de invazie și să riște dezastrul care se întâmplase în timpul invadării Siciliei. Chiar și așa, trei avioane C-47 Skytrain sunt doborâte de navele de război aliate după ce își lăsaseră „încărcătura” de parașutiști americani în peninsula Cotentin.

Parașutările nu merg conform planului. Pe măsură ce valurile de avioane de transport traversează coasta, focuri grele antiaeriene silesc formațiunile să se despartă. Navigația este deseori defectuoasă. Doar puține dintre ele ajung la punctele corecte de aterizare și mulți parașutiști trebuie să străbată kilometri întregi pentru a-și găsi unitățile. Alții ajung deasupra pozițiilor germane și sunt împușcați. Câțiva cad în râuri și mlaștini inundate unde, trași la fund de echipament și prinși în parașute, se înecă. Cu toate acestea, dispersarea extremă a parașutărilor are efectul neintenționat de a crea confuzie în rândul germanilor cu privire la adevăratele ținte ale operațiunii, ceea ce contribuie la impresia că atacurile sunt o parte dintr-o diversiune masivă în Normandia, înainte ca adevăratul atac să vină în Pas-de-Calais. O singură operațiune merge spectaculos de bine: luarea podului Pegasus peste râul Orne pe flancul estic. Piloții de planoare aterizează exact în poziția potrivită și obiectivul este cucerit în câteva minute.

Înainte de zorii zilei de 6 iunie, aproape toate aerodromurile din Anglia încep să vibreze de sunetul motoarelor ambalate ale escadrilelor de bombardiere, avioane de vânătoare și avioane de atac la sol care încep să decoleze, urmând coridoare marcate strict pentru a evita coliziuni violente. Piloții și echipajele vin din aproape toate țările aliate: Marea Britanie, Statele Unite, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Rhodesia, Polonia, Franța, Cehoslovacia, Belgia, Norvegia, Olanda și Danemarca. Unele escadrile, în special de avioane Halifax și Stirling, pleaseră mai devreme în misiuni de inducere în eroare, aruncând fâșii de aluminiu Window și parașutiști-manechin, care explodează la aterizare.

Echipajele de pe detectoarele de mine și amiralul Ramsay nu pot să creadă ce noroc au când, după ce își termină misiunea, se întorc fără să fi tras un singur foc. Marea agitată care convinsese Kriegsmarine să rămână în port se dovedise cel mai mare ajutor al lor. Trimit mesaje cu urări de noroc distrugătoarelor care se apropie mai mult de mal pentru a-și ocupa pozițiile de bombardare înaintea primei raze de lumină. Cru-cișătoarele și cuirasatele ancorează mult mai în larg.

Cei 130 000 de soldați înghesuiți pe nave dorm puțin în acea noapte. Unii joacă jocuri de noroc, alții încearcă să învețe câteva fraze în franceză, alții se gândesc acasă, unii își scriu ultimele scrisori, alții citesc Biblia. Curând după ora 1.00, soldații, mai ales pe vasele Marinei Americane, primesc un mic dejun copios, apoi încep să își pună echipamentul pe care continuă să îl ajusteze neliniștiți în timp ce fumează țigară de la țigară. În jurul orei 4.00, li se ordonă să se adune pe punte. Coborârea pe plasele de frânghie în vasele de debarcare, care se smucesc și se leagănă pe lângă navă în hula intensă, reprezintă o acțiune periculoasă, mai ales când atât de mulți oameni sunt supraincărcați cu arme și muniție.

Imediat ce fiecare vas de debarcare este gata, cârmaciul îl îndepărtează de marginea navei pentru a se alătura unei cozi șerpuitoare, urmând luminița de la pupa ambarcațiunii din față. Un membru al Diviziei 1 Infanterie, părăsind USS *Samuel Chase*, descrie cum „lumina apărea și dispărea pe măsură ce ne ridicam și cădeam cu valurile“. În scurt timp, oamenii încep să regrete dârnicia de la micul dejun și le vine rău, vomând în apă, în căști sau între picioare. Punțile devin alunecoase de la vomă și apă de mare.

Când o lumină cenușie începe să străpungă cerul acoperit, cuirasatele deschid focul cu armamentul lor principal de 14 inchi. Crucișătoarele și distrugătoarele li se alătură imediat. Generalul-locotenent Joseph Reichert din Divizia 711 Infanterie, privind de pe coastă, notează că „întregul orizont părea să fie o masă solidă de flăcări“. Până atunci era deja suficientă lumină pentru ca germanii să vadă dimensiunile flotei de invazie. Telefonoanele de teren țâraie furios în posturile de comandă. Telegrafele țâcăne la cartierul general al Grupului de Armate B din La Roche-Guyon pe Sena și la cartierul general al lui Rundstedt din Saint-Germain, lângă Paris.

În timp ce bombardamentul naval continuă, vase de debarcare pline de lansatoare de rachete se apropie de țarm, dar cea mai mare parte a proiectilelor lor nu-și atinge ținta, căzând în apă. Cel mai înspăimântător moment vine apoi pentru echipajele de pe tancurile amfibii Sherman, care încep să alunece de pe vasul de debarcare într-o mare mult mai agitată decât orice apă în care fuseseră testate capacitățile de plutire ale vehiculelor lor. În multe cazuri, paravanul de pânză din jurul turelei se prăbușește sub forța valurilor și un număr de echipaje se scufundă, prinse în interiorul tancurilor.

Pe plaja *Utah* de la baza peninsulei Cotentin, Divizia 4 de Infanterie americană debarcă înregistrând mult mai puține pierderi decât se estimase și începe să se miște spre interiorul continentului pentru a-i înlocui pe parașutiștii din Diviziile 82 și 101 Aeropurtate. Plaja lungă și unduioasă cunoscută drept *Omaha*, dominată de faleze acoperite cu iarbă de mare, se dovedește un obiectiv mai mortal decât se așteptaseră Aliații. Multe lucruri merg rău înainte ca soldații din Diviziile 1 și 29 Infanterie să debarce. Deși intens, bombardamentul naval fusese totuși prea scurt pentru a fi eficient, iar bombardarea este o pierdere de vreme. În loc să urmeze linia coastei, ceea ce ar fi dat țintașilor o poziție mai bună în condiții de vizibilitate proastă, comandanții Aviației Americane insistaseră să vină dinspre mare, pentru a evita loviturile dintr-o parte. Zburând pe deasupra vaselor de debarcare, echipajele avioanelor decid să mai aștepte un moment ca să nu își lovească propriii oameni, așa că încărcătura lor cade peste câmpuri și sate de pe continent. Nu este atins niciunul dintre punctele de apărare, buncărele și gurile de foc de pe plaje. Nu existau pe plaje nici măcar cratere în care să se poată adăposti infanteria care debarca. Prin urmare, primul val suferă pierderi foarte grele, cu focul inamic de la mitraliere și artileria ușoară spintecând

vasele de debarcare pe când acestea își coborau rampele. Multe asemenea vase se împotmolesc în bancuri de nisip.

„Unele vase veneau înapoi după descărcare“, scrie un soldat din Divizia 1, „altele erau parțial inundate, dar încă făceau eforturi. Unele erau înțepenite, împotmolite, ambalându-și motoarele și rămânând nemișcate. Unele dădeau înapoi pe distanțe scurte și apoi încercau din nou... Am văzut vase într-o parte, răsturnându-se și aruncându-și trupele în apă. Am văzut vase grav avariate de bombardament fiind aruncate ici-colo de valuri. Am văzut vase golite de trupe și parțial inundate ca și cum ar fi fost abandonate, scăldate de resac. Printre ele erau oameni care se luptau pentru puțină protecție pe care le-o ofereau.“

Soldații traumatizați înțepenesc la baza falezelor, până când ofițerii reușesc să îi forțeze să urce cu avertismentul că vor muri pe plajă dacă nu înaintează pe țărm și nu omoară germani. Apărătorii fuseseră întăriți cu o mică parte din Divizia 352 Infanterie, dar nu erau nici pe departe atât de mulți oameni pe cât spun unele mărturii. Din fericire pentru americani, rezerva principală a acestei divizii, circa 3 000 de oameni, fusese trimisă după cai morți să le ia potcoavele în primele ore ale dimineții, ca răspuns la exploziile manechinelor-parășutiști și fusese nimicită de o brigadă britanică ce înaintase în diagonală spre interior de pe plaja *Gold*. În orice caz, măcelul și haosul de pe *Omaha* în acea dimineață sunt suficiente pentru a-l face pe generalul Bradley să ia în calcul abandonarea cu totul a plajei. Vine însă la timp vestea că unele grupuri reușiseră să escaladeze relativ tefere falezele și că *Omaha* are încă șanse să fie cucerită. O combinație de câteva tancuri Sherman atacând buncărele și distrugătoare britanice și americane navigând periculos de aproape de țărm și trăgând cu o precizie impresionantă în pozițiile germane înclină, de asemenea, balanța în favoarea forței de invazie.

Pe plaja *Gold*, Divizia 50 britanică nu pierde vremea și avansează pe uscat. O brigadă se oprește la mică distanță de Bayeux la căderea nopții și cucerește orașul, fără victime, a doua zi dimineața. Divizia 3 canadiană întâmpină mai multe greutăți în sectorul *Juno*, unde germanii fortificaseră satele de pe mal și creaseră rețele de tuneluri. Pe *Sword*, care merge până la micul port Ouistreham, Divizia 3 britanică este ținută pe loc de un flux deosebit de ridicat, care întârzie debarcarea tancurilor. Câmpurile de mine de ambele părți ale drumurilor și tirul artileriei care îi blochează cu vehicule incendiate înseamnă că atacul rapid spre continent asupra orașului Caen este încetinit. Iar apărarea înverșunată a unui complex extins de buncăre germane înrăutățește lucrurile. Pe flancul său, Divizia 6 Aeropurtată își securizase aria desemnată dintre râurile Orne și Dives, aruncând în aer podurile pentru a preveni un contraatac cu blindate dinspre est.

Planul lui Montgomery este să cucerească orașul Caen și terenul de dincolo de acesta pentru amenajarea cât mai repede posibil a unor aerodromuri, dar rezistența

germană cu mitraliere și tunuri antitanc ascunse în curțile fermelor și în cătunele normande solide se dovedește mult mai greu de combătut decât se crezuse. Serviciile secrete aliaste nu reușiseră nici să afle că Divizia 21 Panzere era deja în zona Caen. În plus, exista o contradicție ciudată în strategia lui Montgomery. Pe de-o parte, el voia să ia vechiul oraș Caen în primele douăzeci și patru de ore de luptă, un obiectiv clar mult prea optimist. Pe de altă parte, ordonase distrugerea orașului cu un raid masiv al bombardierelor grele la 6 iunie, dar molozul care blochează străzile nu poate decât să-i împiedice pe oamenii lui și să îi ajute pe apărători. În raid nu sunt uciși aproape deloc germani, în timp ce șocul și suferința populației civile sunt îngrozitoare.

Comandanții aliați se tem de un contraatac masiv cu blindate al germanilor, fapt care contribuie la precauția lor excesivă. Din fericire, faptul că Hitler nu este în stare să ia până la sfârșitul după-amiezii zilei de 6 iunie hotărârea de a-și implica formațiunile de tancuri este în avantajul lor. Și în timp ce comandanții trupelor de uscat supra-estimaseră efectul misiunilor de bombardament greu, ei subestimează succesul escadrilelor de avioane de atac la sol, străbătând aerul deasupra uscatului pentru a ataca orice coloană blindată germană care s-ar îndrepta spre zona de invazie. Divizia 1 SS Panzere *Leibstandarte Adolf Hitler*, Divizia 12 SS Panzere *Hitlerjugend* și mai ales Divizia de Panzere Lehr sunt grav afectate de atacurile avioanelor Typhoon și P-47 Thunderbolt.

Divizia 3 canadiană vede nevoia de a cuceri satele și de a aduce repede în față tunurile antitanc pentru a întări apărarea. Dar Divizia 3 Infanterie britanică, cu oarecare excepții onorabile, avansează lent. Rezultatul este că Armata a 2-a britanică de pe flancul estic nu reușește să cucerească teren în momentul în care acesta ar fi putut să fie luat cu pierderi relativ mici. Odată ce Rommel își aruncă Grupul de Panzere Vest împotriva sectoarelor britanice și canadiene, așa cum prezisese generalul Morgan, va fi nevoie de o lună pentru ca forțele lui Montgomery să cucerească orașul care fusese primul său obiectiv. Lipsa spațiului pe partea britanică a zonei de invazie îi împiedică pe cei din RAF să stabilească aerodromuri înaintate și încetinește acumularea de forțe. În lumina eșecului tentativei de a cuceri fie Caen, fie aerodromul Carpiquet, este surprinzător că Montgomery îi telegrafiază lui Eisenhower la 8 iunie: „Sunt foarte mulțumit de situație“.

Armata 1 a lui Bradley aflată la vest de Caen și pe peninsula Cotentin întâmpină o rezistență mai slabă, dar pe un teren mult mai greu. Mareșalul Brooke avertizase asupra dificultăților din *bocage*-ul normand, cu câmpurile sale mici înconjurate de tufișuri foarte înalte și dense care se ridică din maluri solide, cu poteci afundate între ele. Brooke studiasse topografia locului în 1940, dar cei care nu văzuseră niciodată un teren atât de neobișnuit își imaginaseră că era ca vestul Angliei, cu tufișuri joase prin care un tanc Sherman ar putea trece cu ușurință. Prima problemă cu care se confruntă

forțele americane sunt mlaștinile și zonele inundate. Parașutiștii căzuseră acolo, cu numeroase victime, iar o mare parte din gâtul peninsulei Cotentin pe care vor să o cucerească mustește de apă.

După ce capul de pod de la *Omaha* fusese securizat, generalul-locotenent Leonard „Gee” Gerow le ordonă diviziilor sale să înainteze înspre uscat cât de repede posibil. Divizia 1 Infanterie își croiește drum spre sud și est pentru a face joncțiunea cu britanicii la Port-en-Bessin, la 7 iunie. Divizia 29 Infanterie, care primise lovituri grele, își trimite regimentul de rezervă spre vest, către Isigny. Bradley speră să conecteze capetele de pod *Omaha* și *Utah* cât mai curând posibil. Dar cele două divizii aeropurtate sunt încă implicate în lupte crâncene de-a lungul râurilor Merderet și Douve și în jurul comunei Sainte-Mère-Église, până când Divizia 4 Infanterie avansează pe uscat dinspre plaja *Utah* cu batalioane de tancuri ca sprijin.

Odată ce germanii sunt împinși înapoi din colțul sud-estic al peninsulei Cotentin, Divizia 101 Aeropurtată reușește să cucerească orașul Carentan, în mare parte datorită confuziei din tabăra germană. La 13 iunie, Divizia 17 SS Infanterie Mecanizată *Götz von Berlichingen* organizează un contraatac. Bradley știe de apropierea ei din interceptările decriptate și mută rapid o parte a Diviziei 2 Blindate pe partea cealaltă. Parașutiștii americani aflați la sud de Carentan efectuează o retragere de semigherilă spre oraș, până când apare generalul de brigadă Maurice Rose conducându-și tancurile Sherman dintr-o autoșenilată descoperită. Infanteria mecanizată SS se retrage în confuzie. A doua zi, cele două zone de invazie sunt unite.

Germanii așteaptă un atac major la sud de Carentan, dar Bradley are o altă prioritate: asigurarea peninsulei Cotentin, cu portul Cherbourg în vârf. La 14 iunie, noua debarcatură Divizie 9 Infanterie și Divizia 82 Aeropurtată atacă de-a latul gâtului peninsulei. Îndemnate de comandantul Corpului VII, generalul-maior Lawton Collins, cunoscut ca „Joe Fulgerul”, acestea ajung la coasta atlantică în patru zile. Apoi, cu trei divizii de-a latul peninsulei, Corpul VII înaintează spre nord cu sprijin aerian masiv și cucerește orașul Cherbourg la 26 iunie. Hitler este șocat atunci când aude că generalul-maior Karl-Wilhelm von Schlieben se predase.

După ce avuseseră atât de mult noroc cu vremea în timpul invaziei, în scurt timp Aliații au mult de suferit din cauza interperțiilor. O furtună enormă din Canal distruge portul artificial Mulberry construit la *Omaha* și zdrobește vasele de debarcare și navele de la mal. Americanii sunt în criză disperată de muniție de artilerie, lucru care le zădărnicește avansul spre sud în timpul Operațiunii *Cherbourg*.

Și acumularea britanică de forțe este oprită, chiar când începe să intre în impas. Rezistența germană din jurul orașului Caen se intensificase odată cu sosirea Diviziei SS *Hitlerjugend*. Pentru a agrava lucrurile, norii joși țin la sol aviația aliată. Divizia 50 britanică și Brigada 8 Blindate avansaseră dinspre Bayeux, dar întâmpinaseră

contraatacuri violente din partea Diviziei de Panzere Lehr pe lângă Tilly-sur-Seulles și Lingèvres.

La 10 iunie, Montgomery se întâlnește cu Bradley la Port-en-Bessin și, cu o hartă întinsă pe capota din față a mașinii sale, Monty explică faptul că nu vrea să se arunce cu capul înainte în Caen. Intenționează să îl încercuiască cu Divizia 51 scoțiană, atacând dinspre sectorul estic al Diviziei 6 Aeropurtate de pe Orne. În același timp, Divizia 7 Blindate se va strecura spre sud pe flancul său drept până la marginea sectorului american lângă Caumont, apoi se va întoarce spre est către Villers-Bocage, prin spatele Diviziei de Panzere Lehr. Ar fi fost un plan îndrăzneț și în multe privințe bun dacă ar fi fost executat imediat și cu toate forțele. Până la urmă, se dovedește a fi doar ceva mai mult decât o recunoaștere în forță, care este scandalos de puțin sprijinită.

La 13 iunie, vârful de lance, constând într-un singur regiment, ajunge la Villers-Bocage, dar fără formațiune de recunoaștere în față. Prin urmare, tancurile Cromwell ale Țintașilor (the 4th County of London Yeomanry – regimentul $\frac{3}{4}$ Răzeși din Comitatul Londrei n.red.) intră într-o ambuscadă devastatoare de tancuri Tiger conduse de asul blindatelor Michael Wittmann, din Batalionul 101 SS Panzere Grele. Această ambuscadă, combinată cu apariția subită a Diviziei 2 Panzere peste flancul sudic expus al Diviziei 7 Blindate, duce la o retragere umilitoare. Orașenii francezi care îi întâmpinaseră atât de vesel pe „Șobolanii Deșertului” în ziua precedentă își văd acum orașul zdrobit de bombardierele RAF.

Montgomery insistase să aibă cu el în Normandia trei dintre diviziile sale din deșert – 7 Blindate, 50 *Northumbrian* și 51 scoțiană. Câteva din regimentele veterane ale acestora vor lupta curajos în Normandia, dar moralul multor altora și în unele cazuri disciplina nu sunt potrivite. Luptaseră mult prea mult timp și nu mai erau pregătite să își asume riscuri. O prudență „șireată” le încetinește. În cazul regimentelor de blindate, teama de tunurile antitanc germane bine camuflate este ușor de înțeles când cele de 88 mm le pot scoate din luptă de la mai mult de o milă depărtare. Mai puțin de o treime din tancurile britanice au excelentul tun de 17 livre, care poate să aibă grijă de un tanc Tiger sau Panther de la o distanță rezonabilă. După dezastrul de la Villers-Bocage, încrederea Diviziei 7 Blindate este puternic zdruncinată. Încercarea Diviziei 51 scoțiene de a ataca la est de Caen eșuează de asemenea. Montgomery este atât de îngrozit de comportamentul acesteia, încât îl destituie pe generalul ei și se gândește să trimită întreaga formațiune înapoi în Anglia pentru reinstruire. De-abia spre sfârșitul campaniei din Normandia divizia scoțiană reușește să își refacă reputația.

Și în Armata Americană variază comportarea în luptă, nu doar de la o divizie la alta, ci și în interiorul acestora. Victimele psihologice sunt fi numeroase în diviziile fără experiență în luptă, iar rata căderilor nervoase în rândul rezervelor prost instruite și rău dirijate este dezastruoasă. Să ajungă noaptea într-o unitate nouă de pe front fără

să cunoască pe nimeni, în cele mai multe cazuri fiind teribil de prost instruiți, iată lucrul cel mai demoralizant pentru oameni. Ceilalți soldați îi evită, deoarece sosiseră ca să îi înlocuiască pe camarazii lor care tocmai muriseră și pe care încă îi mai jelesc.

Orice idei că germanii trebuie să fie conștienți că războiul este pierdut pentru ei sunt spulberate brutal de împotrivirea sălbatic de eficientă pe care o opun, folosind toate trucurile mortale învățate pe Frontul de Est. În afara formațiunilor de elită aliate, cum sunt parașutiștii și rangerii, majoritatea celor din tabăra aliată sunt cetățeni înarmați, care vor doar să termine odată războiul. Nu se poate aștepta de la ei să aibă aceeași ardoare ca aceia indoctrinați din copilărie cu starea de spirit a războinicului nazist și convinși acum de propaganda lui Goebbels că, dacă nu reușesc să păstreze Normandia, familiile lor, casele și patria vor fi distruse pentru totdeauna.

Divizia 12 SS *Hitlerjugend* este cea mai fanatică. Ofițerii săi le spusese războinilor înainte de luptă că orice soldat SS care se predă fără să fi suferit răni care să-l scotă din luptă va fi tratat ca un trădător. Dacă erau prinși vii, soldații din *Hitlerjugend* respingeau transfuziile de sânge străin, preferând să moară pentru Führer. Nu și-ar putea închipui cineva vreodată prizonieri de război britanici sau americani dornici să moară pentru regele George al VI-lea, Churchill sau pentru președintele Roosevelt. Bineînțeles, nu toți soldații germani erau chiar până într-atât de devotați. Mulți din diviziile de infanterie obișnuite voiau, pur și simplu, să supraviețuiască, să își revadă prietenii și familiile.

După ce americanii cuceresc orașul Cherbourg, bătălia din *bocage* și mlaștinile din sudul peninsulei începe cu adevărat. Este o trudă sângeroasă, cu numeroase victime; diviziile lui Bradley întinse de la Caumont până la coasta Atlanticului se luptă pentru a ajunge în teren mai deschis, unde diviziile de blindate americane pot fi desfășurate pe deplin.

Generalii germani susțin, poate pe drept cuvânt, că pot face față ușor felului de a lupta al lui Bradley, cu atacuri formate din câte un batalion sprijinit de câteva tancuri și vânători de tancuri. Comandantul Diviziei 3 Parașutiști se laudă chiar că este antrenamentul perfect pentru soldații săi noi, care provin în număr mare din Luftwaffe și din unitățile de instruire pentru zbor doar pentru a completa efectivele trupelor. Folosind echipe de luptă mici cu un amestec de infanterie, geniști pentru punerea minelor și capcanelor explozive, autotunuri de asalt și tunuri antitanc bine poziționate, forțele germane pot produce în rândul americanilor care atacă mult mai multe pierderi decât suferă ele. Problema lor principală vine dintr-o criză de muniție și alte provizii, cauzată de avioanele aliate care atacă orice transport din ariergardă.

Obiectivul lui Bradley este cucerirea orașului Saint-Lô și securizarea drumului Périers-Saint-Lô ca linie de start pentru ofensiva principală, în timp ce Montgomery încearcă încă o dată să încercuiască orașul Caen. Nu știe că Rommel și Rundstedt îi

ceruseră la 17 iunie lui Hitler permisiunea să își retragă forțele către o linie mai ușor de apărat, în spatele râului Orne și dincolo de bătaia tunurilor navale aliate. Într-o scurtă vizită în Franța pentru a-și impune voința în fața generalilor săi, Hitler refuză să ia în calcul o astfel de posibilitate. Încăpățânarea sa maniacă și intervenția în deciziile de comandă sunt cele care dictează nu doar tiparul campaniei din Normandia, ci soarta Franței întregi.

În lumea sa de iluzii, Hitler se convinge pe sine însuși că bombele zburătoare V-1 pe care tocmai începuse să le lanseze asupra Londrei vor îngenunchea Marea Britanie și că noile avioane de vânătoare cu reacție vor distruge în curând Forțele Aeriene Aliate. Rommel, care știe că acestea sunt doar închipuiri, îl somează să încheie războiul. Hitler ripostează că Aliații nu vor negocia, iar de această dată are dreptate. După scurta sa vizită, Hitler revine la Berghof. Cinci zile mai târziu, armata germană de pe Frontul de Est suferă cea mai mare înfrângere din întregul război.

Operațiunea *Bagration* și Normandia

IUNIE–AUGUST 1944

În timp ce OKH și Cartierul General al Führerului nu luau în calcul probabilitatea unui atac în Belarus, în rândul trupelor din linia întâi din cadrul Grupului de Armate Centru teama creștea. La 20 iunie 1944, atmosfera era apăsătoare din cauza „arșiței zilei de vară în așteptarea furtunii” și a creșterii numărului de atacuri ale partizanilor asupra ariergărzii. Cu zece zile mai devreme, o stație de interceptare germană prinsese o transmisiune sovietică ce ordona o intensificare a activității în spatele Armatei a 4-a. În urma acestui fapt, germanii lansaseră o campanie masivă împotriva partizanilor, Operațiunea *Kormoran*. Aceasta includea infama Brigadă Kaminski, a cărei cruzime cumplită față de civili părea medievală și a cărei indisciplină scandaluasă era un afront adus ofițerilor germani obișnuiți.

Instrucțiunile Moscovei către marile grupuri de partizani din pădurile și mlaștinile din Belarus erau clare. Trebuiau să atace în primul rând căile ferate, apoi, odată începută ofensiva, să hărțuiască forțele Wehrmachtului. Aceasta însemna preluarea podurilor, tăierea liniilor de aprovizionare prin retezarea copacilor și plasarea lor de-a curmezișul drumurilor, organizarea de atacuri pentru a întârzia sosirea întăririlor pe front.

În zorii zilei de 20 iunie, Divizia 25 Infanterie Mecanizată este supusă unui bombardament de o oră și unui scurt asalt, după care totul se liniștește. Fusese fie un atac de tatonare, fie o încercare de perturbare. Cartierul General al Führerului nu credea că ofensiva de vară a sovieticilor avea să fie dirijată spre Grupul de Armate Centru. Se aștepta la o ofensivă la nord de Leningrad împotriva finlandezilor și la un alt atac masiv, la sud de mlaștinile Pripet din sudul Poloniei și în Balcani.

Hitler credea că strategia lui Stalin era să lovească în aliații Axei – finlandezii, ungurii, românii și bulgarii – pentru a le forța ieșirea din război, la fel ca în cazul italienilor. Suspiciunile sale păreau să fie confirmate când au pornit la atac mai întâi Frontul Leningrad și apoi Frontul Carelian. Stalin, suficient de încrezător acum pentru a alege pragmatismul în detrimentul răzbnării, nu intenționa să zdrobească în întregime Finlanda, pentru că ar fi însemnat să disloce prea multe forțe necesare în alte părți. Pur

și simplu, voia să-i aducă pe finlandezi sub controlul lui și să recupereze teritoriul pe care îl luase de la ei în 1940. Așa cum spera, operațiunile din nord i-au luat lui Hitler ochii de pe Belarus.

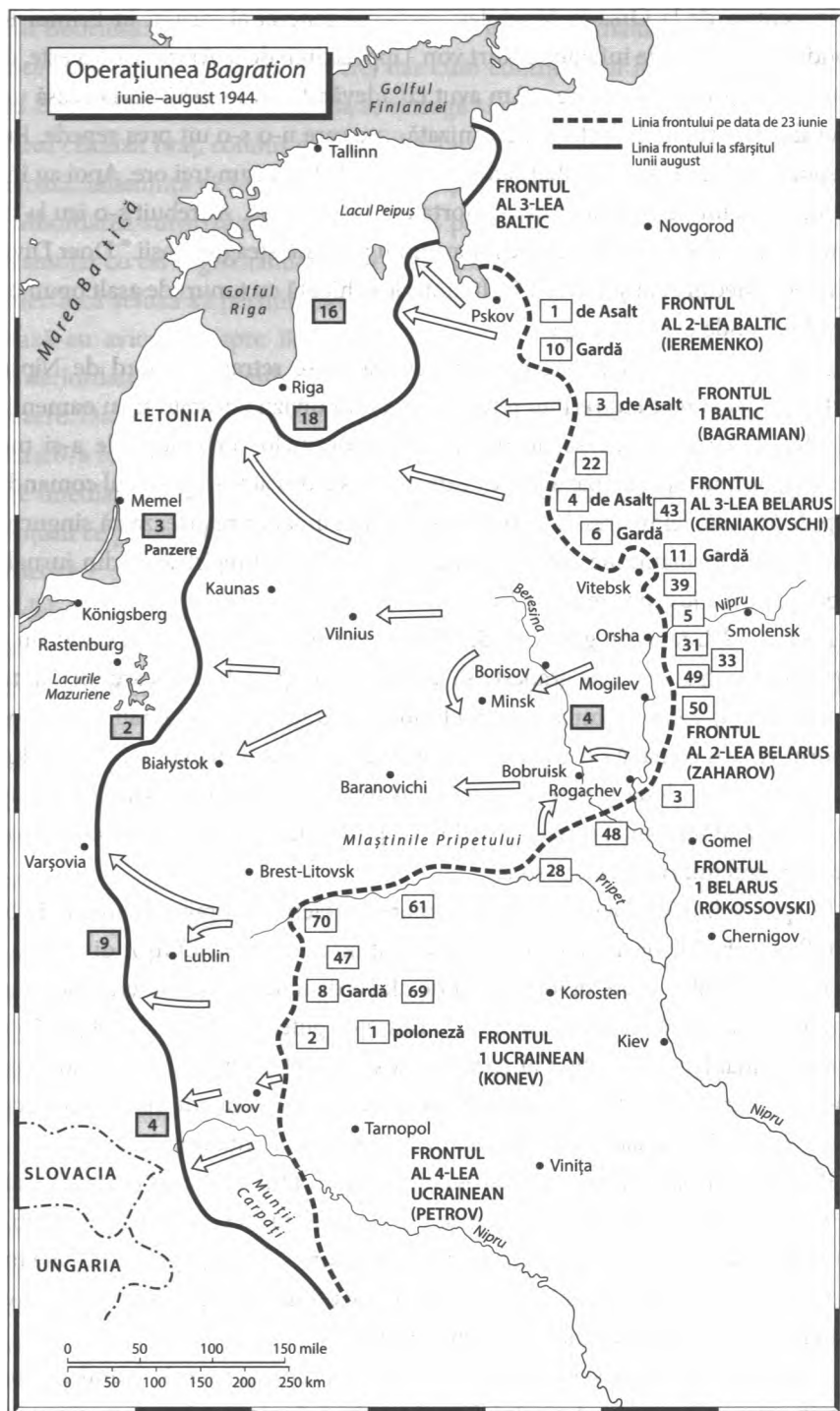
Armata Roșie folosește cu succes *maskirovka*, măsuri de camuflare care sugerau că o acumulare masivă avea loc în Ucraina, când, de fapt, se operau transferuri secrete de tancuri și alte arme în nord. Sarcina sa devine mai ușoară datorită dispariției efective a Luftwaffe. Ofensiva de bombardament strategic a Aliaților și acum invazia din Normandia redusese sprijinul Luftwaffe pentru armatele germane de pe Frontul de Est până la un nivel dezastruos. Supremația aeriană sovietică împiedica aproape toate zborurile de recunoaștere germane, astfel încât cartierul general al Grupului de Armate Centru din Minsk primea puține informații despre imensa concentrare de forțe care se tot acumula. Una peste alta, STAVKA adunase cam cincisprezece armate, cu un total de 1 670 000 oameni, aproape 6 000 de tancuri și autotunuri, mai bine de 30 000 de tunuri și mortiere grele, inclusiv baterii de Katiușa, toate sprijinite de peste 7 500 de avioane.

Grupul de Armate Centru nu mai constituia o prioritate. Unele sectoare erau atât de slab deservite, încât santinelele trebuiau să facă ture de șase ore în fiecare noapte. Nici soldații și nici ofițerii nu aveau știință despre munca neobosită ce se desfășura în spatele liniilor sovietice. Drumurile forestiere erau lărgite pentru marile vehicule blindate, drumuri de bușteni pentru tancuri erau desfășurate prin mlaștini, erau aduse pontoane pentru poduri, fundurile vadurilor erau întărite, iar poduri subacvatice erau construite imediat sub suprafața râurilor.

Această masivă redeschidare de forțe întârzie cu trei zile lansarea ofensivei. La 22 iunie, la trei ani după declanșarea Operațiunii *Barbarossa*, Frontul 1 Baltic și Frontul 3 Belarus încep recunoașterile în forță. Operațiunea *Bagramian* în sine, căreia Stalin însuși îi dăduse numele după eroul georgian de la 1812, începe cu adevărat a doua zi.

Planul trasat de STAVKA era ca mai întâi să fie învăluit Vitebsk-ul, la nord de curbura din frontul al Grupului de Armate Centru și Bobruisk-ul pe la sud, apoi să se forțeze în diagonală din aceste două puncte pentru a prinde Minsk-ul la mijloc. Pe flancul de nord, mareșalul I.H. Bagramian din Frontul 1 Baltic și tânărul colonel I.D. Cerniahovski din Frontul 3 Belarus atacă rapid înconjurând intrândul de la Vitebsk înainte ca germanii să reacționeze. Decid chiar să se lipsească de un bombardament de artilerie, dacă acesta nu ar fi fost absolut esențial. Vârfurile de lance constituite din tancuri erau sprijinite de valuri de avioane de atac la sol Șturmovik. Armata a 3-a Panzere este luată complet prin surprindere. Vitebsk se întindea în mijlocul unei zone vulnerabile, a cărei parte centrală era apărată de două divizii de teren slabe ale Luftwaffe. Nefericitul comandant al corpului avea ordin să mențină Vitebsk-ul ca poziție întărită, deși îi lipseau cu desăvârșire forțele pentru o asemenea misiune.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



În centru, de la Orșa la Moghilev, cartierul general al țarului în Primul Război Mondial, generalul de infanterie Kurt von Tippelskirch de la Armata a 4-a este, de asemenea, luat prin surprindere. „Am avut cu adevărat o zi neagră“, scria acasă un subofițer din Divizia 25 Infanterie Mecanizată, „pe care n-o s-o uit prea repede. Rușii au început cu cel mai greu bombardament posibil. A durat cam trei ore. Apoi au încercat să străpungă liniile cu toată forța. Și forța era implacabilă. A trebuit s-o iau la fugă ca să nu cad în mâinile lor. Tancurile lor avansau purtând steaguri roșii.“ Doar Divizia 25 Infanterie Mecanizată și Divizia 78 Infanterie echipată cu tunuri de asalt opun o rezistență furibundă la est de Orșa.

A doua zi, Tippelskirch cere permisiunea să se retragă la nord de Nipru, dar Cartierul General al Führerului refuză. Cu câteva divizii zdrobite și cu oamenii epuizați, Tippelskirch decide să nu dea ascultare ordinelor nebunești de a-și menține pozițiile, ordine repetate papagalicește de la Minsk, de către slugarnicul comandant de grup de armată, feldmareșalul Ernst Busch. Comandanții realizează că singurul mod de a-și salva formațiunile era să falsifice rapoartele și înregistrările din jurnalele de război pentru a justifica retragerile.

Divizia 12 Infanterie germană din fața Orșei se retrage la timp. Când un maior întreabă un genist de ce se grăbește să arunce în aer podul peste care tocmai trecuse batalionul său, acesta îi înmânează un binoclu și arată dincolo de râu. Întorcându-se, maiorul vede o coloană de tancuri T-34 în bătaia căreia se aflau. Orșa și Moghilev pe Nipru sunt amândouă izolate și cucerite în trei zile. Rămân în urmă câteva sute de răniți. Generalul german care avea ordin să apere până la capăt poziția de la Moghilev este în pragul unei căderi nervoase.

În spatele liniilor sovietice, cea mai mare problemă era pusă de imensele blocaje în traficul vehiculelor militare. Un tanc stricat nu putea fi ocolit ușor din cauza mlaștinilor și pădurilor aflate de-o parte și de alta a drumului. Haosul era uneori atât de mare încât „controlorul de trafic de la o răscruce putea să fie și colonel plin“, cum își amintește mai târziu un ofițer al Armatei Roșii. Tot el subliniază cât de norocoase au fost atunci forțele sovietice că Luftwaffe nu dădea niciun semn de viață, pentru că toate acele vehicule îngrămădite bară la bară ar fi constituit o țintă ușoară.

Pe flancul de sud, mareșalul Rokossovski din Frontul 1 Belarus lansează asaltul cu un bombardament preliminar masiv, care începe la ora 4.00. Exploziile ridicau în aer adevărate șuvoaie de țărână. Terenul era plin de găuri și de gropi pe o suprafață imensă. Copacii se prăvăleau, iar soldații germani se lăsau instinctiv pe vine în buncărele lor, zgâlțâiți de pământul care vibra ca la un cutremur.

Trupele lui Rokossovski prind ca în clește defensivă germană. Brațul de nord pătrunde printre Armata a 4-a a lui Tippelskirch și Armata a 9-a, care răspundea de

sectorul Bobruisk. Generalul de infanterie Hans Jordan, comandantul Armatei a 9-a, își aduce ca sprijin Divizia 20 Panzere, dar cum contraatacul începe în acea noapte, Divizia 20 Panzere primește ordin să se retragă și să se mute la sud de Bobruisk. Pătrunderea celui alt braț, condus de Corpul I Tancuri de Gardă, se dovedește mult mai periculoasă: amenință să încercuiască orașul și să izoleze și flancul stâng al Armatei a 9-a. Abordarea-surpriză a lui Rokossovski, pe marginea mlaștinilor Pripet, are un succes similar cu cel al germanilor când ieșiseră din Ardeni în 1940.

Hitler încă refuza să permită retragerea, așa că, la 26 iunie, feldmareșalul Busch decolează cu avionul înspre Berchtesgaden, ca să-i dea raportul la Berghof. Este însoțit de Jordan, pe care Hitler voia să-l interogheze cu privire la folosirea Diviziei 20 Panzere. Dar pe când cei doi se află departe de cartierul lor general, aproape toată Armata a 9-a este încercuită. A doua zi, atât Busch, cât și Jordan sunt destituiți. Hitler recurge imediat la feldmareșalul Model. Și totuși, chiar în fața acestui dezastru și a amenințării ce plana asupra Minsk-ului, OKW tot nu are idee de amploarea ambițiilor sovietice.

Model, unul dintre puținii generali în stare să-i țină piept cu succes lui Hitler, reușește să opereze retragerile necesare pe linia râului Berezina, în fața Minsk-ului. În același timp, Hitler îi permisesese Diviziei 5 Panzere să ocupe pozițiile de la nord-est de Minsk, la Borisov. Aceasta ajunge la fața locului la 28 iunie, dar la scurt timp este asediată de avioane de atac la sol Șturmovik. Întărită cu un batalion de tancuri Tiger I și cu resturi de unități SS, divizia ocupă pozițiile de-o parte și de cealaltă a drumului Orșă-Borisov-Minsk. Nici ofițerii, nici soldații nu cunosc situația generală, deși auzi-seră zvonuri cum că Armata Roșie traversase Berezina undeva mai la nord.

În acea noapte, avangarda Armatei 5 Tancuri de Gardă se ciocnește de trupele de infanterie mecanizată ale Diviziei 5 Panzere. Un batalion de tancuri Panther vine să întărească linia germană, dar la nord trupele lui Cerniahovski pătrunseseră printre Armata a 3-a Panzere și Armata a 4-a. Începe o retragere haotică sub atacul constant al avioanelor Șturmovik și sub focul de artilerie sovietic. Îngrozite, trupele de transport germane se îndreaptă cu viteză maximă spre ultimul pod rămas peste Berezina, blocându-și una altele drumul în încercarea de a-l traversa înainte de a fi distrus de inamic. Locul prin care traversase Napoleon în timpul teribilei retrageri din 1812 se afla ceva mai la nord de Borisov.

Vitebsk este deja în flăcări când trupele germane ale Corpului LIII se retrag într-o încercare zadarnică de a ieși din încercuire și de a se alătura Armatei a 3-a Panzere. Magaziile și depozitele de combustibil sunt incendiate, degajând un fum negru. Aproape 30 000 de oameni sunt pierduți, fiind fie omorâți, fie luați prizonieri. Dezastrul zguduie încrederea multora atât în Führer, cât și în direcția pe care o ia războiul. „Ivanii au

pătruns în această dimineață”, scria acasă un subofițer din Divizia 206 Infanterie. „O mică pauză îmi permite să scriu o scrisoare. Ordinele noastre sunt să ne retragem din fața inamicului. Dragii mei, situația este disperată. La cum arată lucrurile aici, nu mai cred în nimeni.”

La sud, armatele lui Rokossovski încercuiseră aproape întreaga Armată a 9-a și orașul Bobruisk, pe care îl capturează. „Când am intrat în Bobruisk”, scria Vasili Grossman, aflat pe lângă Divizia 120 Infanterie de Gardă, pe care o știa de la Stalingrad, „unele clădiri erau în flăcări, altele erau doar ruine. Calea răzbunării a dus la Bobruisk! Mașina noastră își face cu greu loc printre tancuri și autotunuri nemțești arse și contorsionate. Oamenii calcă peste cadavrele germanilor. Sute și sute de cadavre acoperă drumul, zac în șanțuri, pe sub pini, prin lanurile verzi de orz. În unele locuri, vehiculele trebuie să treacă peste leșuri, atât de multe se află pe pământ. Oamenii sunt ocupați întruna cu îngropatul, dar sunt așa de multe că nu se poate face totul într-o zi. Ziua este epuizant de caldă și liniștită, iar oamenii merg sau conduc cu batista la nas. Un cazan al morții a fiert aici – o răzbunare teribilă, nemiloasă asupra celor care nu și-au predat armele și nu au fugit spre vest.”

Odată germanii înfrânți, încep să apară civilii. „Oamenii noștri pe care i-am eliberat povestesc și plâng (mai ales bătrânii plâng)”, scria un tânăr soldat al Armatei Roșii. „Iar tinerii sunt într-asa o stare de fericire, că râd tot timpul, gura nu li se închide niciodată. Râd și vorbesc.”

Pentru germani, retragerea este dezastruoasă. Vehicule de tot felul sunt abandonate pentru că nu mai au combustibil. Chiar și înainte de atac, fiecare primise o rație limitată între 10 și 15 litri pe zi. Strategia generalului Spaatz de a bombarda instalațiile de petrol le este de ajutor cu siguranță atât Armatei Roșii, pe Frontul de Est, cât și Aliaților, în Normandia. Germanii răniți și suficient de norocoși pentru a fi fost evacuați suferă îngrozitor în căruțele trase de cai care zornăie, se zgâlțâie și se clatină. Mulți mor din cauza pierderilor de sânge înainte de a ajunge la punctele de prim-ajutor. Deoarece primul ajutor fusese atât de drastic diminuat pe front prin pierderea sanitarilor, o rană serioasă înseamnă acum moarte sigură. Cei care reușesc să fie aduși de pe linia frontului sunt transportați la spitale militare din Minsk, dar Minsk-ul este acum principalul obiectiv sovietic.

În păduri, rămășițele formațiunilor germane se îndreptau spre vest ca să scape. Le lipsea apa și mulți soldați s-au deshidratat din cauza căldurii. Toți erau supuși unei tensiuni imense de frica unei ambuscade a partizanilor sau a capturării de către Armata Roșie. Bombardierele și artileria ce le hărțuiau retragerea doborau copaci și îi împroșcau cu așchii. Violența și numărul luptelor erau atât de mari, că nu mai puțin de șapte generali germani din Grupul de Armate Centru sunt omorâți în această acțiune.

Până și Hitler trebuie să-și abandoneze tendința de a desemna orașe complet nepotrivite ca puncte întărite. Tocmai de aceea, comandanții săi încearcă acum să evite apărarea orașelor. Până la sfârșitul lui iunie, Armata a 5-a Tancuri de Gardă își croise drum înainte și începuse încercuirea Minsk-ului pe la nord. În oraș domina haosul, cu cartierul general al Grupului de Armate Centru și cu toate celelalte baze ale ariergărzii grăbindu-se să scape. Cei grav răniți din spitale sunt lăsați în voia sorții. Minsk-ul este capturat prin sud în ziua de 3 iulie, iar grosul Armatei a 4-a germane se trezește prins în cursă între oraș și Berezina.

Până și un caporal sanitar fără acces la hărțile ofițerilor putea să vadă clar ironia amară a situației. „Dușmanul” scria el, „a făcut acum ce-am făcut noi în '41: încercuirea încercuirii.” Un caporal din Luftwaffe observa, într-o scrisoare către soția sa aflată în Prusia Orientală, că se afla acum la doar 200 de kilometri de ea. „Dacă rușii continuă cu atacul în aceeași direcție, nu va mai trece mult până o să stea la tine în prag.”

La Minsk, Armata Roșie s-a răzbunat mai ales pe orice fost soldat al său care servise ca hiwi pe lângă Wehrmacht. Alții își manifestau răzbunarea personală pentru represiunea sălbatică din Belarus care dusesese la omorârea unui sfert din populație. „Un partizan, un om mărunț”, scria Grossman, „a omorât doi nemți cu un țăruș. A implorat gărzile din coloană să i-i dea lui pe acei germani. Era convins că ei erau cei care-i omorâseră fiica, Olia, și pe cei doi băieți, fiii lui. Le-a spart toate oasele, le-a zdrobit craniile și în timp ce îi bătea plângea și striga: «Ia de-aici – pentru Olia! Ia de-aici – pentru Colea!» Când au murit, a proptit leșurile de un ciot de copac și a continuat să-i bată.”

Armatele mecanizate ale lui Rokossovski și Cerniahovski deschideau drumul, în timp ce diviziile de infanterie din urmă zdrobeau forțele germane prinse în cursă. Comandanții sovietici cunoșteau de acum avantajul unei șarje grăbite atunci când inamicul era în plină retragere. Germanilor nu trebuia să li se lase timp să-și revină și să pregătească noi linii defensive. Armata a 5-a Tancuri de Gardă se îndrepta spre Vilnius, în timp ce alte formațiuni mergeau spre Baranovici. Vilnius cade la 14 iulie, după lupte grele. Kaunas este următorul lor obiectiv. Prusia Orientală, teritoriu german, vine imediat după acesta.

STAVKA plănuiește acum să lovească spre golful Riga, pentru a prinde Grupul de Armate Nord în Estonia și Letonia. Grupul de Armate se lupta cu disperare să păstreze deschis un coridor spre vest, în timp ce lupta împotriva a opt armate sovietice la est. Pe 13 iulie, la sud de mlaștinile Pripet, armatele mareșalului Konev din Frontul 1 Ucrainean își încep ofensiva cunoscută mai târziu drept Operațiunea *Liov-Sandomierz*. După ce zdrobesc liniile slabe germane, formațiunile lui Konev înaintază pentru a încercui Liovul. Asaltul lor asupra orașului zece zile mai târziu este sprijinit de 3 000 de

oameni din Armata Patriei poloneze, condusă de Wladyslaw Filipkowski. Dar imediat ce orașul este luat în primire de NKVD, care deja obținuse cartierul general și dosarele Gestapoului, ofițerii Armatei Patriei sunt arestați, iar soldații forțați să se alăture Armatei 1 Comuniste poloneze.

După luarea Liovului, Frontul 1 Ucrainean al lui Konev se îndreaptă spre vest până la Vistula, dar cu toate acestea germanii se temeau cel mai tare de formațiunile sovietice care se apropiau de Prusia Orientală – teritoriul „vechiului Reich”. Singura speranță, ca în Normandia, erau armele V, mai ales V-2. „Efectul lor ar trebui să fie mult mai puternic decât cel al V-1”, scria acasă un caporal din Luftwaffe, dar nu era singurul care se temea că Aliații vor riposta cu gaze. Câțiva chiar își sfătuiesc familiile să cumpere măști de gaze dacă e nevoie. Alții începeau să se teamă că însăși tabăra lor „ar putea începe să folosească gazele (în ultimă instanță).”

Unele unități germane erau retrase dintr-o linie defensivă în alta, în speranța deșartă că ar putea opri năvala. „Rușii atacă întrună”, scria un fruntaș dintr-o companie de geniu încorporat la infanterie. „Bombardamentul continuă de la ora 5 dimineața. Vor să străpungă liniile. Avioanele lor de atac la sol sunt bine coordonate cu focurile artileriei. Impacturile se succed unul după altul. Stau în buncărul nostru solid și scriu ceea ce ar putea fi ultima mea scrisoare. Aproape toți soldații se roagă în sinea lor să ajungă acasă în viață, dar fără să mai creadă cu adevărat că o vor face.”

Lucrurile se mișcau atât de repede, încât un caporal care se nimerise într-un alt grup de luptă observa că „nu mai putea fi vorba despre un front”. Și continua: „Tot ce pot să vă spun este că acum nu suntem departe de Prusia Orientală și ce e mai rău probabil încă nu s-a întâmplat”. Chiar în Prusia Orientală, civilii observau drumurile aglomerate cu neliniște crescândă. O femeie aflată aproape de frontiera de est privea cum „coloane de soldați și refugiați din Tilsit, care fusese puternic bombardat”, treceau pe la ușa ei. Bombardamentele din timpul raidurilor sovietice îi forțau pe civili să se adăpostească în pivnițe și să-și acopere geamurile sparte cu scânduri. Atelierele și fabricile își încetaseră, practic, activitatea deoarece foarte puține femei mai veneau la lucru. Călătoriile mai lungi de 100 de kilometri erau interzise. Gauleiterul Prusiei Orientale, Erich Koch, nu voia ca civilii să fugă spre vest, pentru că ar fi dat impresia de defetism.

Înaintarea lui Konev continua rapid dinspre Lubin, la vestul căruia fusese descoperit lagărul de concentrare de la Majdanek. Grossman se alăturase generalului Ciuikov, a cărui armată de la Stalingrad, acum numită a 8-a Gardă, luase orașul. Cea mai mare grijă a lui Ciuikov era că ar putea rata înaintarea spre Berlin, care pentru el era la fel de important ca Roma pentru generalul Mark Clark. „Este perfect logic și de înțeles”, susținea Ciuikov. „Gândiți-vă doar: rușii din Stalingrad să avanseze spre Berlin!”

Grossman, dezgustat de egocentrismul comandanților și supărat că tocmai Constantin Simonov fusese trimis să facă un articol pe tema Majdanek-ului în locul lui, pleacă spre nord, unde tocmai fusese descoperit Treblinka.

Simonov era înconjurat de un mare număr de corespondenți străini trimiși la Majdanek de Departamentul Politic Principal al Armatei Roșii pentru a fi martori la crimele nazismului. Poziția lui Stalin, cu deviza „Nu împărțiți morții”, era clară. Nu trebuiau să fie scoși în evidență evreii drept categorie specială atunci când era vorba de suferințe. Victimele de la Majdanek trebuiau descrise doar ca cetățeni sovietici sau polonezi. Hans Frank, șeful Guvernământului General nazist, este scandalizat când detalii despre lagărul de exterminare de la Majdanek apar în presa străină. Rapiditatea înaintării sovietice luase prin surprindere SS, nelăsându-le nicio șansă de a distruge dovezile incriminatorii. Este prima oară când devine clar atât pentru el, cât și pentru ceilalți că la sfârșitul războiului îi așteaptă ștreangul.

La Treblinka, SS se bucurase de un răgaz ceva mai îndelungat. La 23 iulie, când artileria lui Konev putea fi auzită în depărtare, comandantul de la Treblinka I primește ordin să-i lichideze pe ultimii supraviețuitori ai lagărului. Gărzilor SS și ucrainene li se dă șnaps înainte de a începe să-i execute pe ultimii prizonieri din grupele de muncă. Max Levit, un tâmplar din Varșovia, este singurul supraviețuitor. Rănit de la primele focuri, fusese acoperit de alte trupuri. Reușește să se târască în pădure, de unde ascultă detunăturile armelor. „Stalin ne va răzbuna!”, strigă un grup de băieți ruși exact înainte de a fi împușcați.

Cu puțin timp înainte ca Operațiunea *Bagration* să lovească armatele din est, Hitler transferase Corpul II SS Panzere în Normandia împreună cu Divizia 9 Panzere *Hohenstaufen* și Divizia 10 Panzere *Frundsberg*. Interceptările decodificate ulterior îi avertizaseră pe comandanții aliați din Normandia că acestea erau pe drum. Eisenhower fierbea de nerăbdare, deoarece următoarea ofensivă a lui Montgomery asupra orașului Caen după Villers-Bocage nu avea să fie gata până pe 26 iunie. Nu era însă vina lui Montgomery, din moment ce o furtună mare fusese cea care întârziase joncțiunea forțelor pentru ce era cunoscut drept Operațiunea *Epsom*. Intenționa să atace încă o dată la vest de Caen și să se întoarcă apoi pentru a încercui orașul.

La 25 iunie, un atac de diversiune începe mult mai la vest, cu Corpul XXX reluându-și lupta cu Divizia Panzere Lehr. Divizia 49, cunoscută ca Divizia *Ursul Polar* din cauza emblemei sale, reușește să împingă Divizia Panzere Lehr înapoi în satele Tessel și Rauray, unde luptele sunt deosebit de crâncene. De când Divizia 12 SS Panzere *Hitlerjugend* începuse să execute prizonieri, niciuna dintre părți nu mai arată milă. Înainte de atacul din pădurea Tessel, sergentul Kuhlmann, comandantul unui pluton

de mortiere din Regimentul 1/4 de Infanterie Ușoară *Yorkshire* al Regelui, înregistrează ordinele în agenda de teren. La sfârșit este scris „NLP sub gradul de maior”, adică „a nu se lua prizonieri sub gradul de maior”. Și alții își amintesc că au primit ordinul „fără prizonieri” și susțin că de aceea propaganda germană începuse să numească Divizia 49 drept „Urșii Polari Măcelari”. O interceptare decodificată confirmă că Divizia Panzere Lehr suferise „pierderi grele”.

Montgomery îi vorbea lui Eisenhower despre Operațiunea *Epsom* ca despre „turul de forță”, în timp ce, de fapt, avea intenția clară să conducă lupta la fel de precaut ca de obicei. În istoria oficială a campaniei din Italia se observă mai târziu că Montgomery „avea darul neobișnuit de a îmbina convingător discursul foarte îndrăzneț și acțiunea foarte prudentă”, ceea ce apare absolut evident în Normandia.

Corpul VII nou sosit lansează atacul principal cu Divizia 15 scoțiană și Divizia 43 *Wessex* în față și cu Divizia 11 Blindate în spatele acestora, pregătită să exploateze o breșă. Bombardamentul de deschidere combină artileria de divizie și pe cea a corpului cu armamentul principal al navelor din larg. Divizia 15 scoțiană înaintează repede, dar Divizia 43 din stânga se găsește în situația de a înfrunta un contraatac al Diviziei 12 SS Panzere. Până la căderea nopții, scoțienii ajunseseră la Odon. Deși deplasarea era lentă din cauza aglomerației periculoase de vehicule pe drumurile normande înguste, înaintarea continua. A doua zi, Batalionul 2 scoțian din Argyll și din Sutherland, ignorând cu înțelepciune doctrina strategică a vremii, se strecoară peste Odon în grupuri mici și capturează un pod.

La 28 iunie, generalul-locotenent Sir Richard O'Connor, care evadase dintr-un lagăr de prizonieri din Italia și comanda acum Corpul VII, dorea să împingă frontul în față cu Divizia 11 Blindate și să ia podul de peste râul Orne de dincolo de Odon. Generalul Sir Miles Dempsey, comandantul Armatei a 2-a britanice, știa din comunicațiile decriptate de sosirea iminentă a Corpului II SS Panzere și, secondat de Montgomery, decide să nu riște. Ar fi putut fi mai ferm dacă ar fi avut știință de evoluțiile din tabăra germană.

Hitler tocmai îl convocase pe Rommel la Berghof, o acțiune extraordinară pentru miezul unei bătălii. Pentru a adânci confuzia, comandantul suprem al Armatei a 7-a, generalul Friedrich Dollmann, tocmai murise – oficial din cauza unui atac de cord, dar cei mai mulți ofițeri germani suspectau o sinucidere ca urmare a capitulării Cherbourgului. Fără să-l consulte pe Rommel, Hitler îl numește pe generalul-locotenent Paul Hausser, comandantul Corpului II SS Panzere, ca succesor la comanda Armatei a 7-a. Hausser, care primise mai înainte ordinul de a contraataca ofensiva britanică utilizând Diviziile SS *Hohenstaufen* și *Frundsberg*, este silit să lase aceste sarcini în mâna adjunctului său și să se grăbească spre noul său cartier general din Le Mans.

Pe 29 iunie, Divizia 11 Blindate, condusă de excepționalul său comandant, generalul-maior Philip „Pip“ Roberts, reușește să-și plaseze avangarda de tancuri pe Dealul 112, punctul-cheie dintre Odon și Orne. Apoi continuă să lupte împotriva contra-atacurilor Diviziei SS Panzere *Leibstandarte Adolf Hitler*, ale unei părți din Divizia 21 Panzere, și ale Brigăzii 7 Mortiere cu lansatoarele sale cu țevi multiple Nebelwerfer, care făceau niște zgomote ca răgetele unor măgari. Germanii își dau seama de importanța capturării Dealului 112. Generalului-maior Wilhelm Bittrich, înlocuitorul lui Hausser, îi sunt date ordine urgente să atace celălalt flanc în mai puțin de o oră, folosind Corpul SS Panzere întărit de un grup de luptă din Divizia SS Panzere *Das Reich*. Armata a 2-a britanică se găsește astfel sub asediul a șapte divizii de Panzere, incluzând patru divizii SS de Panzere și o parte din a cincea. În acel moment, întregul Grup de Armate Centru din Belarus avea doar trei divizii de panzere, iar aceasta după ce primise întăriri. Așadar, remarca sarcastică a lui Ilia Ehrenburg cum că Aliații din Normandia luptau împotriva resturilor din armata germană era cum nu se poate mai departe de adevăr.

Montgomery se afla în fața grosului diviziilor de panzere germane din motive foarte simple, așa cum fusese avertizat înainte de invazie. Armata a 2-a britanică de pe partea de est era cea mai apropiată de Paris. Dacă britanicii și canadienii ar fi pătruns în acea direcție, atunci Armata a 7-a germană aflată mai la vest și formațiunile din Bretania ar fi fost toate izolate.

Intensitatea rezistenței germane în sectorul britanic îl forțase pe Montgomery să-și reevalueze ideea de a pune stăpânire pe terenurile plate de la sud de Caen pentru aerodromuri. Încearcă prin urmare să transforme o necesitate dureroasă în virtute, susținând că ținea în loc diviziile de panzere pentru a le da șansa americanilor să pătrundă mai la vest. Nici americanii și nici Royal Air Force, în disperarea de a avea la dispoziție culoare de aterizare, nu au fost convinși.

În ciuda vorbelor războinice spuse în fața lui Eisenhower, Montgomery îi arătase generalului-maior George Erskine de la Divizia 7 Blindate că nu căuta, de fapt, un „tur de forță“. „Schimbare completă în ceea ce ne privește“, nota în jurnalul său ofițerul de informații al lui Erskine exact înainte de Epsom, „din moment ce Monty nu vrea să înaintăm. Mulțumit că Armata a 2-a a atras toate diviziile de panzere, acum vrea doar Caenul pe acest front, iar americanii să continue spre porturile bretone. Așa că atacul Corpului VII continuă, dar avem un obiectiv foarte limitat.“

Contraatacul german din după-amiaza zilei de 29 iunie era îndreptat mai ales împotriva Diviziei 15 scoțiene de pe flancul vestic al intrândului. Scoțienii luptă bine, dar pierderile majore suferite de Corpul SS Panzere nou sosit sunt pricinuite de Marina Regală britanică. Dempsey, temându-se de un contraatac mai amplu pe partea de sud-est, înconjurând Dealul 112, îi spune lui O'Connor să-și retragă tancurile. Montgomery

oprește ofensiva a doua zi deoarece Corpul VII pierduse mai mult de 4 000 de oameni. Încă o dată, comandamentul britanic eșuează în consolidarea rapidă a succesului obținut. În mod tragic, luptele din următoarele câteva săptămâni pentru recucerirea Dealului 112 vor produce mult mai multe victime decât ar fi făcut apărarea lui.

Atât Rommel, cât și generalul Geyr von Schweppenburg sunt îngroziți când văd efectele canonadelor navale trase de la treizeci de kilometri depărtare asupra diviziilor *Hohenstaufen* și *Fruntsberg*. Craterile aveau patru metri în diametru și doi metri adâncime. Nevoia de a-l convinge pe Hitler că trebuie să-și retragă forțele dincolo de râul Orne devine cu atât mai urgentă. Geyr este șocat de pierderile suferite în această bătălie defensivă, când, de fapt, ar fi preferat să-și folosească diviziile de panzere în contraatacuri masive. Fuseseră împinse în luptă pentru a juca rolul de „întărituri de corset” pentru diviziile slabe de infanterie, iar acum Geyr nu primea suficiente divizii de infanterie pentru a-și permite retragerea formațiunilor de panzere pentru refacere. Astfel că Montgomery, departe de „a dicta regulile jocului” pe câmpul de bătălie, așa cum îi plăcea să o susțină, fusese prins în această luptă de uzură de problemele armatei germane.

Geyr scrie un raport foarte critic despre strategia germană în Normandia, care cerea o apărare flexibilă și retragerea forțelor în spatele râului Orne. Comentariile sale despre imixtiunile OKW, prin care se înțelegea clar Hitler, duc la destituirea sa grabnică. Este înlocuit de generalul de panzere Hans Eberbach. Următoarea victimă din rândurile ofițerilor superiori este însuși mareșalul von Rundstedt, care îl avertizase pe Keitel că nu vor putea să-i țină pe Aliați în Normandia. „Ar trebui să pui capăt întregului război”, i-a spus lui Keitel. Rundstedt, care în plus susținuse raportul lui Geyr, este prin urmare înlocuit de mareșalul Günther von Kluge. Lui Hitler i-ar fi plăcut să-l înlocuiască și pe Rommel, dar aceasta ar fi făcut o impresie dezastruoasă atât în Germania, cât și în străinătate.

Sosit la cartierul general al lui Rommel, castelul de la Roche-Guyon de pe Sena, Kluge face comentarii batjocoritoare despre dirijarea de până atunci a luptei. Rommel izbucnește și îl trimite să viziteze întâi frontul, ca să vadă singur situația. Pe parcursul următoarelor zile, Kluge face aceasta și este zguduit de ce află. Totul este foarte diferit de imaginea pe care și-o făcuse la Cartierul General al Führerului, unde se susținea că Rommel este excesiv de pesimist cu privire la puterea aviației Aliaților.

Ceva mai la vest, Armata I americană a lui Bradley se împotmolise, la rândul ei, în luptele sângeroase din mlaștinile din sudul peninsulei Cotentin și prin *bocage*-ul din zona rurală aflată la nord de Saint-Lô. Atacul constant cu batalioane întregi asupra Corpului II Parașutiști germani costa multe vieți. „Germanii nu mai au mult”, observa

un comandant de divizie american cu un respect ironic, „dar știu al naibii de bine cum să se folosească de ce au“.

Folosind lecțiile învățate pe Frontul de Est, germanii reușesc să compenseze inferioritatea în efective, artilerie și mai ales avioane. Sapă mici buncăre în bazele ridicate ale gardurilor vii impenetrabile, o sarcină grea și laborioasă având în vedere încălceala de rădăcini, pentru a face cuiburi de mitralieră ca primă linie de apărare. Mai în spate, linia principală cuprinde suficiente trupe pentru un contraatac imediat. În spatele lor, de obicei pe un teren ridicat, este poziționat un tun de 88 mm pentru a lovi orice tanc Sherman care ar sprijini atacul infanteriei. Fiecare poziție și fiecare vehicul erau meticolos camuflate, ceea ce însemna că avioanele de atac la sol erau de puțin ajutor. Artileria era arma pe care contau Bradley și comandanții săi: deloc surprinzător, civilii francezi considerau că o făceau în exces.

Germanii înșiși descriau luptele din *bocage* ca un „mizerabil război din tufișuri“. Plasau mine pe fundul craterelor făcute de bombe în fața propriilor poziții pentru ca soldatului american care s-ar fi azvârlit înăuntru să se adăpostească să-i fie aruncate în aer picioarele. De-a lungul cărărilor instalaseră ceea ce americanii numeau mine castratoare sau „Betty săltărețe“, care săreau și explodau la nivelul bazinului. Tancurile și tunarii lor deveneau experți în a face copacii să plesnească, ceea ce însemna lansarea proiectilului în coroana copacului pentru a face să explodeze așchii de lemn în oricine s-ar adăposti dedesubt.

Tacticile americane tindeau să se bazeze pe „focul din mers“ pe măsură ce înainta infanteria, ceea ce însemna foc constant în față asupra oricărui lucru care putea constitui poziție inamică. Drept urmare, cantitatea de muniție folosită era cu adevărat uluitoare. Germanii aveau nevoie de o eficiență mai mare. Legat de un copac, un pușcaș german aștepta trecerea infanteriștilor, apoi îl împușca pe unul din ei în spate. Aceasta îi determina pe ceilalți să se arunce pe burtă în câmp deschis, cu corpurile întregi expuse tirurilor de mortiere germane, care îi bombardau apoi cu explozii în aer. Sanitarii care mergeau în ajutorul răniților erau doborâți cu bună știință. Deseori, un singur german ieșea cu mâinile sus să se predea, iar când soldații americani înaintau pentru a-l lua prizonier, se arunca în lături și mitraliere ascunse îi împușcau pe cei aflați în bătaia lor. Deloc surprinzător, puțini soldați americani mai luau prizonieri după asemenea incidente.

Extenuarea ca urmare a luptei nu era recunoscută ca afecțiune în armata germană; era tratată drept lașitate. Soldații care încercau să se sustragă luptei cu răni autoprovocate erau împușcați pur și simplu. Prin comparație, armatele americană, canadiană și britanică erau extraordinar de progresiste. Cele mai multe dintre victimele nevrozelor apăruseră ca urmare a luptelor din *bocage*, iar majoritatea victimelor erau

trupe de rezervă, aruncate nepregătite și neinstruite în bătălie pentru a-i înlocui pe cei căzuți în luptă. Până la sfârșitul campaniei, circa 30 000 de oameni din Armata 1 americană sunt înregistrați ca victime psihologice. Chirurgical-general al Armatei SUA estima că forțele americane din linia întâi suferiseră o rată de 10% căderi nervoase.

Psihiatrii militari, atât cei britanici, cât și cei americani, scriau după război că fuseseră șocați de numărul mic de epuizări nervoase găsite printre prizonierii de război germani, deși aceștia suferiseră mult mai mult de pe urma bombardamentelor și tirurilor aliate. Concluzia lor era că propaganda continuă, încă din 1933, a regimului nazist îi ajutase cu siguranță pe soldați să se pregătească psihic. Într-o manieră asemănătoare, s-ar putea spune că greutățile vieții din Uniunea Sovietică îi întăriseră pe toți cei care serveau în Armata Roșie. Nu era de așteptat din partea armatelor democrațiilor occidentale să reziste la fel de bine acestor greutăți.

În timp ce Rommel și Kluge presupuseseră că principala pătrundere în Normandia va veni din partea sectorului canadiano-britanic pe frontul de la Caen, își imaginaseră și că un atac american va veni aproape de coasta atlantică. Bradley se concentrase însă pe Saint-Lô drept capăt de est al zonei de regroupare a formațiunilor sale pentru marele atac.

După rezultatele dezamăgitoare ale Operațiunii *Epsom*, Montgomery nu îi mai împărtășește planurile sale lui Eisenhower, care este astfel exasperat de aparenta lui delăsare. Montgomery n-ar fi recunoscut niciodată că vreuna dintre campaniile sale nu mergea conform planurilor sale strălucite. Cu toate acestea, era la curent cu resentimentele care se adunau la Cartierul General al lui Eisenhower și la Londra ca urmare a lipsei oricărui progres din partea sa. Era, de asemenea, foarte conștient de deficitul de oameni al țării. Churchill se temea că, dacă puterea sa militară va fi diminuată, Marea Britanie nu va avea un cuvânt greu de spus în stabilirea despăgubirilor de război.

Într-o încercare de a progresa fără să mai piardă mulți oameni, Montgomery era pregătit să-și contrazică dictonul preferat. Într-o sesiune de informare a corespondenților de război ținută în toamna precedentă în Italia, declarase categoric că „bombardierele grele nu pot participa îndeaproape într-o bătălie terestră împotriva liniei întâi”. La 6 iulie, a cerut exact aceasta din partea RAF pentru a-l ajuta să cucerească orașul Caen. Eisenhower, dorind cu disperare orice înaintare, îl sprijină întru totul și se întâlnește a doua zi cu generalul de aviație Harris. Harris este de acord să trimită 467 de bombardiere Lancaster și Halifax în acea seară asupra suburbiei de nord a Caenului, apărată de Divizia 12 SS *Hitlerjugend*. Dar atacul suferă o decalare față de țintă. La fel ca la *Omaha*, trăgătorii întârzie cu un moment sau două înainte de a lansa încărcătura pentru a fi siguri că nu lovesc în propriile trupe din avangardă, rezultatul fiind că

grosul bombelor cade peste centrul vechiului oraș normand. Pierderile germane sunt ușoare comparativ cu cele civile franceze, care sunt victimele nementionate ale luptelor din Normandia. Campania produce un paradox teribil: în încercarea de a-și limita propriile pierderi, comandanții din democrațiile occidentale omoară probabil mult mai mulți civili prin folosirea excesivă de explozibili puternici.

Atacul canadiano-britanic începe în dimineața următoare. Acest interval îi dă Diviziei *Hitlerjugend* aproape 12 ore să se refacă, iar rezistența lor înverșunată produce multe victime. Apoi dispar dintr-odată, primind ordine să se retragă la sud de Orne. Britanicii și canadienii asigură rapid nordul și centrul Caenului. Dar nici acest succes parțial al Aliaților nu rezolvă principala problemă a Armatei a 2-a. Încă îi lipsește spațiul necesar construirii unui număr suficient de aerodromuri pentru a aduce restul de trupe din Armata 1 canadiană care aștepta în Anglia.

Cu mare reticență, Montgomery este de acord în cele din urmă cu planul lui Dempsey de a folosi toate diviziile de blindate – 7, 11 și nou sosita Blindate de Gardă – pentru a împinge în forță în direcția Falaise dinspre capul de pod peste Orne aflat la est. Îndoilele lui Montgomery au mai mult de-a face cu prejudecățile pe care le are împotriva formațiunilor de blindate care „fac paradă”. Ca militar profund conservator, nu aceasta era ideea sa despre o ofensivă planificată, dar nu-și putea permite mai multe pierderi de la infanterie și trebuia să facă ceva. Nemulțumirile și insultele nu veneau numai de la americani. RAF era într-o stare de perpetuă furie. Vorbe cum că Montgomery ar trebui demis acum veneau dinspre adjunctul lui Eisenhower, generalul de aviație Tedder, și dinspre generalul de aviație Coningham, care nu-l iertase niciodată pe Montgomery că monopolizase toată gloria în nordul Africii și că menționa doar rareori Forța Aeriană a Deșertului.

Operațiunea *Goodwood*, lansată pe 18 iulie, s-a dovedit cel mai remarcabil exemplu de „discurs foarte îndrăzneț și acțiune foarte prudentă” din cariera lui Montgomery. Îi prezentase posibilitatea unei pătrunderi decisive lui Eisenhower atât de convingător încât comandantul suprem replicase: „Văd perspectivele cu un optimism și un entuziasm imens. N-aș fi surprins deloc să vă văd obținând o victorie care le va face pe unele din cele «clasice» să pară încăierări între patrule.” Montgomery îi lăsase aceeași impresie și mareșalului Brooke de la Londra, dar chiar a doua zi el le prezintă lui Dempsey și lui O'Connor un obiectiv mult mai modest, care era să înainteze o treime din distanța spre Falaise și să vadă cum stau lucrurile. Din nefericire, informațiile ofițerilor sugerează că va fi o operațiune mai mare decât El Alamein, iar corespondenților din presă li se spune despre o pătrundere „în stil rusesc” care ar putea să ducă la o înaintare de o sută șaiszeci de kilometri a Armatei a 2-a. Jurnaliștii arată uimiți că acea distanță înseamnă până la Paris.

RAF, deși avea nevoie disperată de aerodromuri pe poziții înaintate, are din nou bombardierele pregătite. Așa că la ora 5.30, pe 18 iulie, 2 600 bombardiere ale RAF și USAAF aruncă 7 567 de tone de bombe pe un teren în lungime de șapte kilometri. Din nefericire, serviciul de informații al Armatei a 2-a nu reușise să afle că liniile defensive germane se întindeau în cinci rânduri până la creasta Bourgébus, care trebuia cucerită dacă Armata a 2-a dorea să avanseze spre Falaise. Pentru a înrăutăți lucrurile, marșul a trei divizii de blindate, prevăzut de strategia complicată, le-a trecut, pe podurile Bailey, peste canalul Caen și râul Orne, înspre capul de pod întărit de pe partea cealaltă, unde Divizia 51 scoțiană plantase un câmp minat. De teamă să nu alerteze inamicul, O'Connor ordonă curățarea de culoare doar în ultimul moment, în loc să scoată toate minele. Dar germanii erau conștenți de iminența atacului. Văzuseră pregătirile de pe clădirile înalte ale fabricilor dinspre est și din recunoașterile aeriene. Din rezultatul deciptării unor comunicații se aflase că Luftwaffe avea știință despre operațiune. Cu toate acestea Armata a 2-a își urmează planul.

Trupele stăteau pe tancuri făcând ochii mari de uimire și entuziasm la distrugerile făcute de bombardiere, dar blocajele în trafic ce se adunau din cauza cărărilor înguste din terenul minat însemnau că atacul era încetinit în mod fatal. În fapt, întârzierile erau atât de mari încât O'Connor oprește infanteria transportată de camioane pentru a permite tancurilor s-o ia înainte. Divizia 11 Blindate înaintază repede odată ce trece de câmpul de mine, dar se trezește atacată prin surprindere de tunuri antitanc bine camuflate în fermele și cătunele cu clădiri din piatră. Acestea erau obiective pe care trebuia să le înfrunte infanteria, dar tancurile erau pe cont propriu și suferă deci pierderi teribile. Divizia își pierduse și ofițerul de legătură cu forțele aeriene, prin urmare nu se putea cere ajutor de la escadrila Typhoon care survola zona. Cade astfel sub un tir devastator tras de tunuri de 88 mm de pe creasta Bourgébus și este ținta unui contraatac venit din partea Diviziei 1 SS Panzere. Diviziile 11 și Blindate de Gardă pierd în acea zi în total mai mult de 200 de tancuri.

Generalul Eberbach se așteptase ca brațul blindat britanic să treacă complet prin forțele sale mult prea întinse și de-abia dacă îi vine să creadă ce noroc are. Armata a 2-a și canadienii reușesc să avanseze prin câteva locuri în ziua următoare, extinzându-și dominația la sud de Caen, dar creasta Bourgébus rămâne în întregime în mâinile germanilor. Curând începe o ploaie torențială. Montgomery are astfel o scuză să anuleze atacul, dar reputația lui fusese deja știrbită.

Americanii și RAF sunt și mai enervați de pretențiile sale premature și de autosatisfacția cu care privea lucrurile după, când atât de puține obiective fuseseră realizate. Pe de altă parte, această operațiune *Goodwood*, lipsită de glorie, reușise să confirme presupunerile lui Kluge și Eberbach că atacul principal în Normandia va veni pe

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

direcția Falaise. Ca rezultat, atunci când generalul Bradley lansează operațiunea *Cobra*, cinci zile mai târziu, Kluge nu transferă la început nicio divizie de panzere în defensivă. Iar la 20 iulie, dimineața în care ploile încep să cadă peste Normandia, o bombă este detonată în *Wolfsschanze* lângă Rastenburg.

Berlin, Varșovia și Paris

IULIE-OCTOMBRIE 1944

Odată războiul început, doar armata germană ar fi putut furniza conspiratori care să-l răstoarne pe Hitler și regimul nazist. Ofițerii săi aveau acces la el și controlau forțele care ar fi putut asigura securitatea unui nou regim. Tentativele plănuite de unii generali în 1938 și la începutul războiului de a-l înlătura pe dictator se prăbușiseră din cauza lipsei de îndrăzneală sau a unor idei nepotrivite legate de obediență și onoare.

Planuri ferme de asasinare a lui Hitler apar în timpul dezastrului de la Stalingrad din iarna lui 1942. Discuțiile se desfășoară la cartierul general al Grupului de Armate Centru sub conducerea generalului-maior Henning von Tresckow. Prima încercare are loc în martie 1943, când explozibilii furnizați de amiralul Canaris sunt plasați la bordul avionului Focke-Wulf Condor al lui Hitler. Detonatorul nu funcționează, probabil din cauza frigului extrem, iar bomba, deghizată sub forma unei sticle de Cointreau, este recuperată.

Încă două atentate eșuează în acel an, inclusiv cel al căpitanului Axel von dem Bussche, care era gata să facă pe atentatorul sinucigaș la o inspecție a noilor uniforme plănuită de Hitler.

Colonelul Claus Graf Schenk von Stauffenberg dă un nou avânt cauzei când este adus la cartierul general al Ersatzheer, Armata de Rezervă, în Bendlerstrasse, la marginea de nord a Tiergarten. Ideea era să fie sabotată Operațiunea *Walkiria*, plan de urgență care data încă de pe Frontul de Est din iarna lui 1941. În iulie 1943, generalul-maior Friedrich Olbricht începuse să includă schimbări subtile în *Walkiria*, astfel încât rezistența militară să o poată folosi atunci când ar fi venit momentul acțiunii. Acest plan de rezervă fusese creat pentru a ține piept unei eventuale revolte a străinilor încartiruiți în Berlin și în jurul lui care prestau muncă silnică. În acea toamnă, Henning von Tresckow și Stauffenberg adaugă ordine secrete care urmau să fie date odată ce Hitler ar fi fost mort. Un element-cheie era evitarea oricărei implicări a SS-ului și păstrarea întregii răspunderi asupra ordinii interne în mâinile Armatei de Rezervă.

Conspiratorii se confruntau cu numeroase obstacole. Ofițerii solidari cauzei erau împrăștiați și devine repede evident că nu se poate conta pe generalul Friedrich Fromm, care devenise comandantul Armatei de Rezervă. Mai presus de toate, complotiștii nu-și făceau iluzii. Știau că reprezentau doar o minoritate redusă, cu sprijin popular neglijabil. În general, țara i-ar fi văzut ca trădători, iar răzbunarea naziștilor împotriva lor și a familiilor lor ar fi fost sălbatică. Morala lor, deseori modelată de convingeri religioase puternice, era combinată cu vederi politice conservatoare: unii fuseseră susținătorii lui Hitler înainte de Operațiunea *Barbarossa*. Genul de guvernare pe care voiau să-l impună avea mai multe în comun cu Germania Kaizerului Wilhelm decât cu democrația modernă. Iar baza pe care intenționau să propună pacea cu Aliații era complet nerealistă, din moment ce doreau să mențină Frontul de Est împotriva Uniunii Sovietice și să păstreze unele din teritoriile ocupate. Dar chiar dacă șansa le stătea împotriva, simțeau o obligație puternică de a lua o poziție morală împotriva naturii criminale a regimului.

O problemă de natură practică era că Stauffenberg, care devenise liderul efectiv al complotului, era, de asemenea, singurul în stare să plaseze bomba. Își pierduse un ochi și o mână în Tunisia, ceea ce ar fi fost un dezavantaj la armarea bombei, dar ca șef de personal al lui Fromm era singurul membru al grupului restrâns care avea acces la Cartierul General al Führerului.

Câțiva colegi din rândurile ofițerilor fuseseră racolați deseori pe baza faptului că erau rude, prieteni sau foști ofițeri din Regimentul 17 Cavalerie sau 9 Infanterie de la Potsdam, urmașul Gărzii Prusace. Unii refuzaseră să se alăture pe motiv că „schimbarea cailor la mijlocul drumului“ ar fi fost prea periculoasă pentru Germania în acel punct al războiului. Alții făceau referire la jurământul de credință. Nu erau motivați de argumentul că Hitler, prin acțiunile sale criminale, nu mai justifica nicio obligație de a-l asculta.

La 9 iulie, vărul lui Stauffenberg, locotenent-colonelul Căsar von Hofacker, îl vizitase pe Rommel la La Roche-Guyon. Îl întrebase pe acesta câtă vreme erau în stare armatele germane să mai reziste în Normandia, iar estimarea lui Rommel era de două săptămâni. Aceasta era o informație vitală pentru conspiratori, care bănuiau că le expira timpul de negociere cu americanii și britanicii. Dar detaliile suplimentare ale conversației sunt disputate. Nu este clar dacă Hofacker îi ceruse lui Rommel să se alăture complotului de asasinare a lui Hitler, cu atât mai puțin dacă Rommel fusese de acord. Dar se pare că Rommel îl solicită pe Hofacker să conceapă o scrisoare către generalul Montgomery, invitându-l la dialog.

Așa cum ghicise Stauffenberg, cea mai mare parte a ofițerilor superiori nu prezentau încredere. Mareșalul von Manstein și chiar și Kluge, care permisesese mai înainte dezvoltarea unui grup de rezistență sub Henning von Tresckow la cartierul general

al Grupului de Armate Centru, se opuneau acțiunii. Dar Kluge, erau siguri, li s-ar fi alăturat odată ce Hitler ar fi fost mort. În Franța, șeful de stat-major al lui Rommel, generalul-maior Hans Speidel, era principalul conspirator și, deși Rommel se opunea ideii uciderii lui Hitler, erau siguri că li s-ar fi alăturat după eveniment. Dar, la 17 iulie, un Spitfire mitraliază mașina lui Rommel la întoarcerea de pe front spre La Roche-Guyon și îl elimină efectiv de la orice participare la conspirație.

Planul lui Stauffenberg se baza prea mult pe ierarhia tradițională a autorității, o dependență riscantă după politizarea Wehrmachtului de către naziști. Era cu deosebire periculoasă în cazul ofițerului care comanda batalionul de gardă *Grossdeutschland* de la Berlin, maiorul Otto Ernst Remer. Stauffenberg știa că Remer este un nazist loial. Dar generalul-maior Paul von Hase, alt conspirator, care era superiorul lui Remer, era convins că acesta va asculta ordinele. Pentru a-și susține lovitura, conspiratorii contau pe unitatea de pregătire a panzerelor de la Krampnitz și pe alte detașamente din afara Berlinului. Dar nu merseseră într-atât de departe încât să pună sub control principalele posturi de radio și transmisiuni din interiorul și din jurul Berlinului.

Ghinionul zădărniciise câteva încercări și un perfecționism excesiv stătuse în calea unui atentat la Wolfsschanze, pe 15 iulie. Himmler și Göring nu fuseseră prezenți, așa încât complotiștii de la Berlin îi spun lui Stauffenberg să aștepte altă ocazie. Dar cum timpul în Normandia se scurgea rapid, aceasta avea să fie ultima lor șansă. Totul este pregătit pentru 20 iulie.

Zburând de la Berlin la Wolfsschanze, Stauffenberg participă la conferința militară a lui Hitler, care se ține într-o clădire din lemn de pin. La momentul potrivit, Stauffenberg se strecoară la baie cu servieta pentru a amorsa cele două bombe. Pregătirea ia mult timp din cauza infirmităților sale și este rechemat la conferință înainte de a apuca să termine. După ce răspunde întrebărilor legate de Armata de Rezervă care i se pun, împinge servieta, care avea doar o bombă amorsată, sub masa grea la care stătea Hitler. Cum toată lumea din jurul mesei era aplecată peste hărți, Stauffenberg se retrage discret. Când bomba explodează, el se afla deja în mașină.

Convins că Hitler este mort, Stauffenberg zboară înapoi la Berlin. Nesiguranța, confuzia și complicațiile neașteptate de la Berlin contribuie la eșecul loviturii. Conspiratorii făcuseră cu siguranță o serie de greșeli în planificare și execuție, dar fără moartea lui Hitler însuși, care supraviețuiește exploziei, nu au nici cea mai mică șansă de succes.

Mussolini sosește la Vizuina Lupului în după-amiaza zilei de 20 iulie pentru o vizită care fusese aranjată cu multă vreme în urmă. Este întâmpinat de Hitler care, într-o stare de bucurie frenetică, insistă să-i arate Ducei scena supraviețuirii sale miraculoase. Führerul vorbește încontinuu de convingerea sa că intervenția divină îl salvase pentru

a continua războiul. Mussolini, pe de altă parte, nu era „prea supărat pentru atacul cu bombă asupra lui Hitler, din moment ce dovedea că trădarea nu se limitase la Italia“.

În comunicatul său din acea seară către națiune, Hitler compară atentatul cu trădarea din 1918. Simțea acum că singurul motiv pentru care Germania nu înfrânsese Uniunea Sovietică fusese sabotarea deliberată și continuă de către ofițeri. Teorii paralele ale conspirației se dezvoltă despre obstacolele din Normandia, iar acestea sunt perpetuate până în ziua de azi în unele cărți germane și pe site-uri neonaziste. Se susține că Speidel, care era responsabil cu Grupul de Armate B la 6 iunie, când Rommel era plecat în Germania, modificase cu bună știință planul desfășurării diviziilor de panzere. Speidel este descris ca centrul „cancerului trădării din forțele armate germane din vest“.

Tot ce mersese rău la 6 iunie îi este atribuit lui Speidel. Este acuzat că ar fi trimis Divizia 21 Panzere după potcoave de cai morți pe malul de vest al râului Orne în acea dimineață, când, de fapt, comandantul local îi ordonase acesteia să atace trupele britanice parașutate pe flanc. Mai este acuzat că a împiedicat mișcarea Diviziilor 12 SS Panzere *Hitlerjugend*, 2 Panzere și 116 Panzere spre zona invaziei. Se susține că făcea parte din planul lui să rețină Diviziile 2 și 116 Panzere pentru a-i ajuta pe complotiștii de la 20 iulie să pună mâna pe Paris cu o lună și jumătate mai târziu.

Speidel a fost, într-adevăr, unul dintre membrii-cheie ai conspirației, dar să se pretindă că a sabotat întreaga apărare a Normandiei la 6 iulie este complet ridicol. După 20 iulie, a scăpat de mașina de ucis a Gestapoului printr-o minune, ceea ce probabil explică parțial denigrarea sa ulterioară de către naziști. În anii '50, el devine ofițer superior al armatei vest-germane și, mai târziu, unul dintre comandanții NATO din Europa. Naziștii și neonaziștii văd asta ca pe o răsplată pentru ajutorul trădător dat Aliatilor în Normandia. În această vastă legendă a trădării din cel de-Al Doilea Război Mondial, trădătorii nu mai sunt evreii și comuniștii, ca în 1918, ci aristocrații și ofițerii din statul-major.

Gestapo și SS, în frenezia unei răzbunări împotriva Armatei și mai ales a corpului său ofițeresc, încep să îi adune pe toți cei implicați și pe rudele lor. Cu Armata germană în retragere pe toate fronturile și cu Hitler aruncând vina asupra statului-major „trădător“ pentru propriile lui greșeli de pe Frontul de Est, chiar și influența mareșalilor scade dramatic. Pentru naziști, aceasta reprezintă o victorie în sine pe frontul de acasă. Principala lor prioritate era „nu optimizarea efortului de război, ci schimbarea structurii de putere în cadrul Reichului, în detrimentul elitelor tradiționale“. În total, peste de 5 000 de presupuși oponenți ai regimului considerați suspecti au fost arestați împreună cu rudele lor.

Așa cum se temuseră conspiratorii, cei mai mulți germani erau șocați de atentatul la viața lui Hitler într-un moment atât de critic al războiului. Soldații din Normandia

par să fi fost fie loiali, fie precauți în scrisorile adresate familiilor, dar unii din cei de pe Frontul de Est, mai ales din Grupul de Armate Centru, vorbeau mult mai deschis despre nevoia de schimbare. „Generalii care au săvârșit încercarea de asasinare a Führerului“, scria un fruntaș la 26 iulie, „știu foarte bine că o schimbare de regim este necesară deoarece pentru noi, germanii, războiul nu mai are nicio speranță. Așa că ar fi o ușurare pentru întreaga Europă dacă cei trei domni Hitler, Göring și Goebbels ar dispărea. Cu aceasta, conflictul s-ar încheia pentru că omenirea are nevoie de pace. Orice altceva este minciună... Viețile noastre nu mai merită trăite atâta vreme cât această clică rămâne pe loc.“ Și alții au făcut remarci atât de critice la adresa regimului, încât dacă scrisorile lor ar fi fost citite de cenzori ar fi fost arestați.

La 23 iulie, naștii forțează Armata să adopte „salutul german“ – al lui Hitler – în locul salutului militar tradițional. Aceasta a provocat o reacție de dispreț printre cei care nu erau devotați cauzei naziste. „Cu salutul german vom câștiga războiul!“, scria sarcastic un doctor militar. Opiniile sunt polarizate inevitabil între cei cu adevărat indoctrinați și cei care înțeleseseră semnele dezastrului. La 28 iulie, buletinul OKW anunță, în sfârșit, evacuarea a patru orașe mari din est, inclusiv Lublin și Brest-Litovsk. „Bineînțeles că se pare că e de rău“, îi scria soției sale un sergent atașat pe lângă Divizia 12 Panzere, „dar asta nu-i un motiv să ne pierdem curajul. Alaltăieri, Dr. Goebbels, într-un discurs mareț, a arătat noi dezvoltări (arme noi, măsurile lui Himmler în legătură cu Armata de Rezervă, trecerea la războiul total) care vor avea efecte pozitive chiar și pentru situația tensionată din est. Suntem cu toții convinși de asta.“

Veștile despre numirea lui Himmler la conducerea Armatei de Rezervă și despre noi mobilizări nu-i impresionează pe soldații de pe front. „În curând vor recruta și bebeluși“, scria acasă un artilerist la 26 iulie. „Aici pe front nu vezi decât puști aroganți și moșnegi.“

Alții, însă, nu îndrăzneau să accepte realitatea înfrângerii. Credeau doar că situația disperată trebuia să-i încurajeze să facă eforturi și mai mari pentru a-și proteja familiile rămase acasă. „Draga mea“, scria un caporal, repetând propaganda nazistă, „nu-ți fie teamă, nu-i vom lăsa pe ruși să intre pe teritoriul patriei. Mai bine să luptăm până la ultimul om, pentru că nu tolerăm venirea acestei hoarde în Germania. Ce le vor face femeilor și copiilor noștri? Nu, asta nu trebuie să se întâmple. Ar fi o mare rușine pentru noi, de unde și deviza: luptă aprigă până la rezultatul victorios!“

În timp ce Reich-ul era cuprins de frenezia nazistă legată de complotul eșuat, prăbușirea de pe Frontul de Est este urmată de cea din Vest. La 25 iulie, generalul Bradley lansează Operațiunea *Cobra* la nord de drumul Saint-Lô-Périers. Prima încercare, cu o zi mai devreme, fusese anulată după ce bombardierele americane își aruncaseră încărcătura asupra propriilor trupe aflate în avangardă. În mod bizar însă, acest regres

se întoarce în favoarea Aliaților. Mareșalul von Kluge crede că este vorba de un atac simulat pentru a-i abate atenția de la altă ofensivă inițiată de Montgomery în direcția Falaise. Apoi, la o a doua încercare, un vânt puternic din sud începe să spulbere praful peste trupele americane gata de atac, iar bombardierele țintesc spre norul de praf, producând și mai multe victime. Însă Bradley perseverează.

Ofensiva pare să pornească greu, așa că generalul-maior Collins își trimite trupele blindate devreme. Apărarea germană se prăbușește. Comandamentele de luptă ale diviziilor de blindate înaintază împreună cu tancuri Sherman, trupe de infanterie cu autoșenilate și geniști cu buldozere. În sfârșit, venise rândul germanilor să sufere în acest cerc vicios al înfrângerii. Comunicațiile cad în retragerea rapidă, comandanții nu au idee despre ce se întâmplă, vehiculele rămân fără combustibil, iar soldații nu-și primesc proviziile sau muniția. Retragera le este hărțuită de avioane de vânătoare care-i mitraliază, în timp ce avioanele de atac la sol P-47 Thunderbolt zboară deasupra propriilor coloane de blindate, gata să atace la orice încercare de ambuscadă. Când Kluge își dă seama, în sfârșit, că aceasta este pătrunderea principală, transferă Diviziile 2 și 116 Panzere la vest, dar sosirea lor și contraatacul sunt tardive.

La Londra, Cabinetul de Război devine nelinistit cu privire la efectele atacurilor cu V-1. La 24 iulie se aude că victimele însumau „cam treizeci de mii de oameni, din care în jur de patru mii erau morți”. Pe parcursul următoarelor zile, miniștrii discută despre amenințarea rachetelor V-2, care aveau să fie gata în curând.

La 30 iulie, Montgomery lansează Operațiunea *Bluecoat*, pregătită rapid pentru a proteja flancul stâng al lui Bradley. Până a doua zi, coloanele blindate americane ajunseseră la Avranches și traversaseră râul Sélune de dincolo de oraș. Ieșiseră fără probleme din Normandia. În ziua următoare, 1 august, ia ființă Armata a 3-a a generalului George Patton. Acesta avea ordin să pună mâna pe porturile de pe coasta bretonă, dar Patton știa prea bine că în direcția cealaltă calea era deschisă spre Sena.

În timp ce comandamentul german de pe Frontul de Vest cerea cu insistență întăriri, transferul Corpului II SS Panzere în Normandia îi convinsese pe comandanții militari de pe Frontul de Est că erau tratați incorect. „Efectul conflictelor majore din Vest și din Est era reciproc”, recunoaște Jodl la interogatoriu la sfârșitul războiului. „Războiul pe două fronturi a devenit vizibil cu toată asprimea.” Pentru mulți soldați din Est, eforturile deveneau prea greu de îndurat.

Căderile nervoase devin un subiect discutat mult mai deschis în scrisorile către familii. „Psihologic”, scrie un artilerist dintr-o baterie de artilerie grea, „găsesc că este din ce în ce mai greu să te descurci când tocmai ce-ai avut o conversație plăcută cu un camarad, iar o jumătate de oră mai târziu îl vezi sub formă de resturi de carne ca și cum n-ar fi existat niciodată, sau când camarazii care zac grav răniți în fața ta într-o

baltă de sânge îți cer din ochi ajutor pentru că în majoritatea cazurilor nu mai pot să vorbească sau durerea îi împiedică s-o facă. Este îngrozitor... Țsta este un război care îți zdrobește nervii.“

În ultimele zile ale lui iulie, Armata 1 Tancuri de Gardă și Armata a 13-a reușesc să treacă dincolo de Vistula, la sud de Sandomierz, și să pună mâna pe capetele de pod care vor fi unite, în ciuda contraatacurilor disperate ale germanilor. OKH era foarte conștient de semnificația breșei făcute de Armata Roșie la vest de Vistula. Încă un salt ar duce dușmanul direct la fluviul Oder, la vreo optzeci de kilometri de Berlin.

„Tocmai am primit bătaia anuală de vară“, observa cinic un locotenent ce comanda un detașament de apărare antiaeriană ușoară. „Cu o lovitură-surpriză, rușii au venit de la Lublin spre Deblin. În afara bateriilor antiaeriene și a câtorva unități dezintegrate, nimic nu le stătea în cale. După ce podul a fost aruncat în aer, am ocupat poziții noi în tranșee pe celălalt mal (de vest) al Vistulei.“ Și lui i se părea incredibil că armata germană putea fi surprinsă și înfrântă într-un asemenea mod. „Suntem indignați din cauza acelor porci vinovați de criza de pe Frontul de Est.“

Unele baterii antiaeriene, în schimb, erau mândre de ceea ce reușiseră în luptă. „În jurul nostru, nu mai puțin de 46 de tancuri au fost scoase din luptă!“ se lăuda un caporal din Divizia 11 Infanterie. „Am doborât de unii singuri zece avioane blindate de atac la sol (Șturmovik) în cinci zile.“ Armata Roșie suferise într-adevăr pierderi cumplite în timpul Operațiunii *Bagration*: un total de 770 888 victime, din care 180 000 erau „irecuperabile“. Pierderile Grupului de Armate Centru nu sunt la fel de ridicate, cu 399 102 morți, răniți și dispăruți, dar nu au cu ce să fie înlocuite, și la fel era cazul tunurilor și tancurilor abandonate în timpul retragerii lungi de 500 de kilometri. În total, pe Frontul de Est în doar aceste trei luni se înregistrează moartea a 589 425 de soldați ai Wehrmachtului.

Mai la nord, pe 28 iulie, Armata a 2-a Tancuri atacă Divizia de Panzere *Hermann Göring* și Divizia 73 Infanterie la doar patruzeci de kilometri de Varșovia. Lupte aprige urmează la apropierea de capitala poloneză. Soldații Armatei Roșii, neinformați asupra evenimentelor recente și a tratamentului aplicat de Stalin Poloniei, nu erau siguri în ce fel puteau privi această țară. „Polonezii sunt ciudați“, scria unul din ei acasă. „Cum ne primesc ei pe noi? E foarte greu de răspuns. În primul rând, le este foarte frică de noi (nu mai puțin decât se tem de nemți). Obiceiurile lor sunt complet diferite de cele rusești. Este evident că nu i-au vrut pe germani, dar nici pe noi nu ne primesc cu pâine și sare... Bineînțeles că sunt deseori surprinși de grosolănia și lipsa de cinste a rușilor.“

Deși redusă drastic, populația civilă a Varșoviei tot ajungea la aproape un milion de persoane. La 27 iulie, guvernatorul german ordonase ca 100 000 de bărbați să se prezinte la muncile pentru fortificații. Apelul este sfidat. Două zile mai târziu sosește Jan Nowak-Jezioraiiski, reprezentant al guvernului din exil de la Londra. Vorbește cu

adjunctul prim-ministrului la Varșovia, Jan Stanislaw Jankowski, și află că o revoltă este iminentă. Îl avertizează pe acesta că puterile occidentale nu sunt în stare să dea o mână de ajutor și întreabă dacă revolta nu poate fi amânată. Jankowski răspunde că nu prea aveau încotro. Tinerii, care fuseseră instruiți și înarmați, erau nerăbdători să lupte. Voiau să fie liberi și să nu datoreze nimănui această libertate.

În același timp, Jankowski simțea că dacă nu ar fi dat ei semnul luptei, ar fi făcut-o Armata Populară Comunistă. Comuniștii din Varșovia erau doar în număr de 400, dar dacă ar fi pus stăpânire pe clădirea primăriei și ar fi arborat steagul roșu în timp ce Armata Roșie intra în oraș, atunci ar fi pretins ca ei să fie conducătorii Poloniei. Iar dacă Armata Patriei poloneze nu făcea nimic, sovieticii îi puteau acuza de colaboraționism cu germanii și de păstrare a armelor pentru a opune rezistență Armatei Roșii. Armata Patriei era condamnată și dacă intervenea, și dacă nu.

În acea zi, Radio Moscova anunță că „ora acțiunii a sosit” și face apel la cetățenii Varșoviei să se revolte „și să se alăture luptei împotriva germanilor”. Cu toate acestea, nici sovieticii, nici cei din Armata Patriei nu au încercat să intre în contact unii cu alții. Ca la Monte Cassino, polonezii erau decși să demonstreze lumii dreptul lor de a trăi ca o națiune independentă, chiar dacă erau condamnați ca urmare a poziției lor geografice, care îi situa între Germania și Uniunea Sovietică.

Știau deja că nu pot conta pe aliații lor britanici și americani împotriva sovieticilor. Politica de putere brutală a celui de-Al Doilea Război Mondial făcuse esențială colaborarea americanilor și britanicilor cu Stalin, din moment ce Armata Roșie dusesse greul luptei cu Wehrmachtul cu costuri înfricoșătoare. Acest lucru fusese arătat clar de tăcerea lor la încercarea sovieticilor de a arunca vina masacrului de la Katyn asupra germanilor. Stalin îi desconsideră pe cei 400 000 de membri ai Armatei Patriei poloneze, Armia Krajova, numindu-i „bandiți”, și încearcă să-i lege de forța de gherilă ucraineană, UPA, care îl atacase prin surprindere și-l omorâse pe generalul Vatutin. Încearcă apoi să susțină în fața Aliaților că omorâseră 200 de oameni din Armata Roșie. Adevărul este că în ochii săi orice organizație poloneză independentă era prin definiție antisovietică. Iar „guvernul prieten cu URSS” pe care îl cerea nu putea să fie decât unul complet aservit Kremlinului.

Generalul Tadeusz „Bor” Komorowski, comandantul Armatei Patriei, dă ordin pentru începerea revoltei la ora 17.00, în ziua de 1 august. Pare să creadă că Armata Roșie va intra în oraș aproape imediat. Dar ar fi un lucru simplist să fie învinovățit pentru asta în acea atmosferă de așteptare încordată. Aproape toți cei 25 000 de membri ai Armatei Patriei din Varșovia, număr care se dublează cu voluntari și alții din afara orașului, erau nerăbdători să înceapă. Auziseră deja de persecuțiile NKVD-ului asupra camarazilor lor din zonele ocupate de Armata Roșie și știau cât de puțin se puteau încrede în conducătorul sovietic. Știau că „dacă Stalin folosise propriul masacru (al

ofițerilor polonezi din 1940) ca motiv pentru a rupe relațiile cu guvernul polonez, cum ar putea fi de așteptat să negocieze ceva cu bună credință?”

Prioritatea principală pentru Armata Patriei era să atace cazărmile germane și să pună mâna pe armament. Nu era ușor, mai ales la lumina zilei, din moment ce germanii se așteptau la o formă de revoltă. Orașul vechi și centrul cad repede în mâinile insurgenților polonezi, dar partea estică de pe Vistula, unde erau concentrate majoritatea trupelor germane pentru protejarea Varșoviei împotriva Armatei Roșii, rămâne inaccesibilă. Membri ai Armatei Patriei reușesc mai târziu să pună stăpânire pe masiva clădire PAST (a Poștei), cu turnul său neonormand colosal, după ce împrăștie benzină și îi dau foc. Garnizoana se predă, prin urmare sunt luați prizonieri 115 germani împreună cu armele lor.

Membrii Armatei Patriei purtau banderole alb-roșii pentru a se identifica în luptă. Mulți ajung să poarte în curând căști nemțești capturate, dar cu o bandă alb-roșie vopsită în jurul lor. Comuniștii polonezi și evreii care se aflau în ascunzători încă de la Revolta Ghetoului se alătură luptei. La 5 august, Armata Patriei atacă lagărul de concentrare de pe terenul ghetoului dărâmat, omoară gărziile SS și îi eliberează pe cei 348 de prizonieri evrei.

Mobilizarea în masă a voluntarilor se baza pe o infrastructură planificată, cu doctori și infirmieri care să dirijeze puncte de prim ajutor și spitale de campanie. Preoții locali servesc drept preoți militari. Fierarii devin armurieri; fabrică aruncătoare de flăcări și propriile pistoale-mitralieră Blyskawica bazate pe modelul britanic Sten. Alte ateliere din beciuri realizau grenade improvizate din cutii de conserve și explozibili făcuți în casă sau, mai ades, din conținutul proiectilelor și bombelor nemțești neexplodate. Serviciile de aprovizionare erau organizate cu ajutorul fostelor restaurante, devenite acum bucătării de campanie. Departamentele de propagandă imprimeau fluturași și ziarele *Biuletyn Informacyjny* și *Rzeczpospolita Polska*. Mai produceau și afișe expuse prin oraș cu îndemnul „Un glonț – Un neamț!” Iar revolta își avea propriul post de radio care continuă să emită, în ciuda eforturilor germanilor de a-l distruge, până la sfârșit, pe 2 octombrie.

Tineretele serveau ca brancardiere. Băieții prea tineri ca să lupte se ofereau drept curieri. Un puști de nouă ani este văzut urcându-se pe un panzer și aruncând grenade înăuntru. Atât nemții, cât și polonezii îngheață de uimire la această scenă. „Când a sărit de pe el”, își amintește un martor, „a fugit spre ușă (a unui bloc de locuințe) și acolo a izbucnit în plâns.” Curajul și sacrificiul de sine al copiilor este uimitor.

La 4 august, Stalin este de acord ca – de voie, de nevoie – să se întâlnească cu delegația guvernului polonez din exil. Prim-ministrul Stanislaw Mikolajczyk nu se descurcă prea bine la întâlnire, dar este aproape sigur că acest lucru nu are o influență majoră asupra rezultatului. Stalin insista, pur și simplu, că delegația trebuie să vorbească cu

„Comitetul Polonez pentru Eliberare Națională” controlat de sovietici. Deja dăduse instrucțiuni ca acest guvern-marionetă să fie mutat pe teritoriul polonez în trenul de bagaje al Armatei Roșii. Membrii săi erau instalați la Lublin și devin cunoscuți în Vest drept „polonezii de la Lublin”, prin opoziție cu „polonezii de la Londra”.

Comitetul de la Lublin acceptase, bineînțeles, granița lui Stalin de-a lungul liniei Molotov-Ribbentrop ce urma oarecum Linia Curzon, numită după ministrul britanic de externe care o sugerase în 1919. Polonezii de la Lublin erau controlați îndeaproape de Nikolai Bulganin și de Comisarul Securității de Stat Ivan Serov, șeful NKVD din 1939, care supraveghease deportarea în masă și omorârea polonezilor. Bulganin și Serov îl monitorizau și pe mareșalul pe jumătate polonez Rokossovsky, comandantul Frontul 1 Belarus de pe teritoriul polonez. Atitudinea lui Stalin față de polonezi pare să fi fost „dușmanul dușmanului meu este totuși dușmanul meu”.

După ce aproape își declinase răspunderea față de „Polonezii de la Londra”, Churchill este profund mișcat de curajul Armatei Patriei poloneze și face tot ce poate ca să-i ajute. La 4 august telegrafiază la Moscova ca să-i spună lui Stalin că RAF avea să parașuteze arme și provizii insurgenților. Bombardierele cu baza în Italia, cu echipaje în principal poloneze și sud-africane, își încep misiunea periculoasă în aceeași zi.

La 9 august, Stalin, probabil ca să păstreze aparențele, îi promite lui Mikolajczyk că Uniunea Sovietică îi va ajuta pe insurgenți, chiar dacă revolta lor fusese prematură. Susține că un contract german îi respinsese trupele mai departe de oraș. Lucrul era parțial adevărat, dar, mai la obiect, după înaintarea rapidă a Operațiunii *Bagration*, formațiunile din avangarda Armatei Roșii erau obosite și lipsite de combustibil, iar vehiculele lor aveau nevoie disperată de reparații. În orice caz, Stalin arată în curând că nu intenționa să furnizeze un ajutor real, nici să sprijine parașutările. Niciunui avion aliat nu i se permite să aterizeze pe teritoriul ocupat de sovietici, deși unui zbor american i se dă voie să realimenteze. Avioanele sovietice aruncă insurgenților ceva arme, dar fără parașute, ceea ce le face inutilizabile. Stalin voia, pur și simplu, să aibă câteva exemple de ajutor dat, pentru a putea evita criticile mai târziu.

Germanii aruncă în înclăștare formațiunile lor de luptă împotriva partizanilor, cele mai sălbatice, în care cruzimea și sadismul erau glorificate. Acestea includeau notoria Brigadă Kaminski, parte din Corpul XV SS Cavalerie cazacă, și Divizia 36 SS Grenadier, comandată de generalul de brigadă Oskar Dirlewanger, care se plimba cu o maimuță pe umăr în timp ce dirija masacrele. Această brigadă era comandată de generalul-locotenent SS Erich von dem Bach-Zelewski, unul dintre principalii subordonați ai lui Himmler care s-a ocupat de masacrarea evreilor din Belarus și omul care-i spusese Reichsführerului SS despre tensiunile la care erau supuși ucigașii săi. În Varșovia, se pare că oamenilor săi le-a plăcut ce aveau de făcut. Răniții din spitalele de campanie poloneze erau arși de vii cu aruncătoarele de flăcări. Copiii erau masacrați

ca distracție. Infirmierele Armatei Patriei erau biciuite, violate și apoi ucise. Himmler încurajează ideea anihilării Varșoviei și a locuitorilor săi atât fizic, cât și ideologic. Acum părea să-i considere pe polonezi la fel de periculoși ca pe evrei. Circa 30 000 de civili necombatanți au fost măcelăriți doar în centrul vechi al orașului.

În Franța, în timpul primei săptămâni din august, canadienii, britanicii și Divizia 1 Blindate poloneză luptă cu dificultate pe drumul spre Falaise. Armata a 3-a a lui Patton luase în stăpânire orașul Rennes și ataca acum Bretania. La 6 august, Hitler îl forțează pe mareșalul von Kluge să-și trimită diviziile de panzere într-un contraatac fără speranță la Mortain, în ideea unei înaintări pe coastă spre Avranches pentru a opri înaintarea lui Patton. Mulțumită dârzeniei americanilor și curajului în apărarea de la Mortain, planul se dovedește nebunesc din punct de vedere militar și accelerează foarte mult dezintegrarea armatei germane din Normandia. Hitler îl împinge pe Kluge spre un dezastru și mai mare, ordonându-i să relanseze atacul, dar până atunci vârfurile de lance ale lui Patton, formate din blindate, se întorseseră deja spre est, spre Sena, și împungeau ariergarda germană, amenințând baza de aprovizionare a lui Kluge. Armata a 7-a și Armata a 5-a Panzere riscau acum o încercuire completă în zona de la Falaise.

La 15 august, în timp ce intrândul de la Falaise începe să se micșoreze, Operațiunea *Anvil* (acum redenumită *Dragoon*) parașutează 151 000 de soldați aliați pe Coasta de Azur, între Marsilia și Nisa. Cea mai mare parte a forțelor fuseseră transferate de pe frontul italian. Mareșalul Alexander, nemulțumit că pierduse șapte divizii pentru invazie, descrie *Dragoon* drept „inutilă strategic”. La fel ca Churchill, privea spre Balcani și Viena. Dar britanicii nu aveau dreptate să se opună Operațiunii *Dragoon*. Debarcările din sudul Franței determină o retragere rapidă a germanilor și reduc astfel distrugerile și suferința provocate Franței.

Calea de scăpare din enclava Falaise nu a fost blocată efectiv pentru un număr de motive, dar mai ales deoarece Bradley, care acum comanda Grupul 12 de Armate, și Montgomery, comandant al Grupului 21 de Armate, nu reușiseră să-și coordoneze sau să-și stabilească prioritățile. Montgomery, care fusese de acord cu o „scurtă încercuire” la Falaise și gândindu-se că Armata 1 canadiană va pătrunde rapid, nu-și concentrase suficiente forțe pentru acest scop. Avea privirile ațintite asupra Senei și își dirijase majoritatea forțelor spre aceasta. Credea că poate oricând să efectueze o „încercuire lungă”, prinzându-i pe germani în fața râului. Rezultatul este că gâtul pungii de la Falaise rămâne pe jumătate deschis. Divizia 1 Blindate poloneză este lăsată, în mod jenant, cu totul nesuștinută, să facă față resturilor diviziilor de panzere și altor formațiuni care își croiau drum afară din încercuire.

Cealaltă divizie care încerca să închidă ieșirea era Divizia 2 Blindate franceză, comandată de generalul Philippe Leclerc. Leclerc protestase cu amărăciune în fața comandanților săi americani când divizia sa fusese transferată din Armata a 3-a a lui Patton. Atât Leclerc, cât și generalul de Gaulle voiau ca divizia lor înarmată de americani să fie prima care intră în Paris, așa cum promisese Eisenhower. Generalul Gerow, comandantul corpului, este cu absolut insensibil la preocupările politice franceze. Nu știa însă că trupele franceze furaseră în secret benzină cu fiecare ocazie ivită, pentru a crea o rezervă care să le permită să atace în direcția Parisului, chiar și fără autorizare.

Eliberarea Parisului se afla pe ultimul loc pe lista de priorități a lui Eisenhower. Presupunea o imensă deturnare de eforturi și provizii exact în momentul în care el ar fi dorit să-i fugărească pe germani până la granița Reichului. Diviziile lui Patton tăiaseră falii prin ariergarda germană în felul campaniilor cavaleriei blindate pentru care era potrivit. Când vizitează Divizia 7 Blindate lângă Chartres, îl întreabă pe comandant când avea să pună mâna pe oraș. Acesta răspunde că în oraș încă mai erau germani care luptau, deci avea să mai dureze. Patton îl întrerupe brutal. „Nu e niciun german. Acum e ora trei. Vreau Chartres până la cinci sau va fi numit un alt comandant.”

La 19 august, ajunul luptei pentru ieșirea din enclava Falaise, generalul de Gaulle sosește de la Alger la Cartierul General al lui Eisenhower. „Trebuie să pornim marșul spre Paris”, îi spune comandantului suprem. „Trebuie ca acolo să existe o forță organizată pentru ordine internă.” Deloc surprinzător, lui de Gaulle îi era teamă că gruparea comunistă Francs-Tireurs et Partisans va provoca o revoltă și va încerca să instaleze un guvern revoluționar. Între timp, el își infiltrase propriii funcționari în Parisul ocupat, pentru a crea o structură administrativă care să preia ministerele.

A doua zi, la Rennes, de Gaulle aude că în capitală insurecția începuse deja. Îl trimite imediat pe generalul Juin cu o scrisoare la Eisenhower insistând ca divizia lui Leclerc să fie trimisă direct acolo. Polițiștii din Paris intraseră în grevă cu cinci zile înainte, ca protest la ordinele germane de a fi dezarmați. Generalul Koenig, de la Londra, îl trimite pe Jacques Chaban-Delmas pentru a convinge Rezistența să nu înceapă încă insurecția. Dar comuniștii, conduși de colonelul Henri Rol-Tanguy, liderul regional al Forces Françaises de l'Intérieur (FFI), doreau ca ei să fie cei care să elibereze Parisul. La 19 august, poliția pariziană, înarmată cu pistoalele din dotare dar în haine civile, preia controlul asupra Prefecturii de Poliție și arborează tricolorul.

Generalul-locotenent Dietrich von Choltitz, comandantul german al Parisului, se simte obligat să trimită trupe și are loc o luptă foarte neconcludentă. Hitler îi spusese lui Choltitz să apere orașul până la sfârșit și să-l distrugă, dar ceilalți ofițeri îl convinseseră că acest lucru nu ar servi niciunui scop militar. La 20 august, o trupă de gaulliști pune mâna pe primărie, dând startul planului lor de a prelua clădirile guvernamentale

cheie. Comuniștii, crezând în propria lor propagandă, care decreta că puterea se află în stradă, nu-și dau seama că sunt depășiți.

Entuziasmul patriotic, cu tricoloruri improvizate la ferestre și fredonări spontane ale *Marseillezei*, seamănă cu o adevărată febră. Străzile sunt baricadate pentru a bloca libertatea de mișcare a germanilor, camioanele Wehrmachtului sunt atacate, iar soldații izolați sunt dezarmați și uciși. Consulul general suedez negociază un armistițiu. Choltitz este de acord să recunoască FFI ca trupe regulate și să le permită păstrarea clădirilor pe care le controlează deja. În schimb, Rezistența va trebui să înceteze orice atac asupra cartierului general și cazărmilor germane. Comuniștii, susținând că nu fuseseră reprezentați, denunță acordul. Chaban-Delmas reușește doar să-i convingă să mai aștepte o zi înainte de a ataca din nou.

Cum resturile forțelor germane din Normandia începeau să scape dincolo de Sena, Armatei 1 canadiană și a 2-a britanică li se alătură Brigada 1 Infanterie belgiană, o brigadă de blindate cehă și Brigada Regală Olandeză (*Prințesa Irene*). Grupul 21 de Armate al lui Montgomery, cu forțe din cel puțin șapte țări, începea să semene cu visul lui Roosevelt despre Națiunile Unite.

La 22 august, în timp ce FFI răspundea ordinului lui Rol-Tanguy *Tous aux barricades!*, lui Eisenhower și Bradley le este clar că până la urmă vor fi nevoiți să treacă prin Paris. Eisenhower știa că va trebui să le explice generalului Marshall și lui Roosevelt această decizie ca fiind una pur militară. Președintele ar fi furios să creadă că forțele americane îl aduc pe de Gaulle la putere. De Gaulle, pe de altă parte, încearcă să ignore că Statele Unite au ceva de-a face cu eliberarea Parisului.

Bradley pleacă într-un Piper Cub (avion ușor – n.red.) ca să-i dea lui Leclerc vestea că putea să înainteze spre Paris. Reacția în rândurile soldaților acestuia este una de bucurie amestecată cu mândrie. Ordinele generalului Gerow, care le cereau să plece a doua zi dimineața, sunt ignorate, iar Divizia 2 Blindate franceză pornește chiar în acea noapte. După lupte grele în suburbii, la 24 august, Leclerc trimite o coloană mică înainte, spre oraș, pe străzi laterale. Curând, în acea noapte, după ce ajung în Place de l'Hôtel de Ville, cicliștii răspândesc vestea prin oraș, iar clopotul mare de la Notre Dame începe să bată. Generalul von Choltitz și ofițerii săi știu imediat ce înseamnă asta.

A doua zi, Divizia 2 Blindate franceză și Divizia 4 Infanterie americană intră în oraș, fiind întâmpinate cu urale, dar și cu ceva lupte. În realitate, sunt doar câteva încăierări în preajma clădirilor controlate de germani – suficient pentru ca Choltitz să poată pretinde că a opus rezistență înainte de a semna capitularea. Când vede documentul, de Gaulle este profund iritat să observe că Rol-Tanguy reușise cumva să semneze deasupra lui Leclerc, dar, în orice caz, strategia gaullistă avusese câștig de cauză. Prin oamenii săi instalați în ministere, Gouvernement Provisoire de la République Française deținea

mai mult sau mai puțin controlul. Atât comuniștii, cât și Roosevelt fuseseră puși în fața faptului împlinit.

În timp ce Parisul era salvat, Varșovia era distrusă. Pentru polonezi, aclamațiile, steagurile tricolore, sticlele trecute de la unii la alții și îmbrățișările generoase cu eliberatorii erau ceva de domeniul fanteziei. Crimele barbare și gratuite ale trupelor SS auxiliare continuau, pe când Armata Patriei lupta mai departe, în ciuda situației din ce în ce mai disperate. „În Varșovia luptătoare”, scria un poet polonez, „nimeni nu plânge.” Polonezii își continuă lupta din pivnițe și canale în timp ce artileria și avioanele Stuka germane sfărâmau orașul de deasupra lor. Forțele lor, atacând sector după sector, pun iar stăpânire pe orașul vechi. Monumentele istorice erau distruse unul după altul, mai ales bisericile. Nu exista apă cu care să se stingă focurile, iar spitalele de campanie nu prea aveau cu ce să trateze arșii. Pacienții mureau, pur și simplu, în agonie.

Disciplina rămâne însă remarcabil de bună în rândurile insurgenților, fiind puține cazurile de beții. Armata Patriei ordonase ca alcoolul să fie distrus. Cum nu prea era apă, unii dintre ei foloseau ce le mai rămăsese pentru a-și spăla picioarele. Viața și apărarea depindeau de cutiile parașutate, din care mult prea multe cădeau în spatele liniilor germane, pe măsură ce suprafața controlată de Armata Patriei se micșora. Bombardierele aliate nu veneau în fiecare zi cu prețioasa lor încărcătură, ci doar când serviciul polonez al BBC le anunța sosirea difuzând cântecul preferat *Să mai dansăm o mazurcă*.

Insurgenților le lipseau armele antiblindate, în afara câtorva lansatoare PIAT, și totuși distrugeau tancurile și vehiculele blindate cu bombe incendiare și cu grenade artizanale. Baricadele și oamenii care le apărau erau zdrobiți sub șenilele tancurilor. Praful de la zidurile clădirilor distruse se amesteca în nori gri cu fumul de la podurile caselor incendiate. Și totuși, nu prea departe erau alții care sufereau și mai tare.

Când la Varșovia Armatei Patriei începe revolta, în ghetoul din Łódź mai erau 67 000 de evrei. După înaintarea neașteptată a sovieticilor din timpul Operațiunii *Bagratiion*, ei credeau că, în sfârșit, sosise momentul eliberării lor. Dar de vreme ce Armata Roșie încă staționa pe malul celălalt al Vistulei, Himmler decide că timpul nu trebuie pierdut. Marea majoritate a evreilor sunt trimiși la moarte la Auschwitz.

Prima cerere făcută Comandamentului Forțelor de Bombardament al RAF de a ataca Auschwitz-ul venise în ianuarie 1941 de la contele Stefan Zamoyski din Statul-Major Polonez. Portal refuzase pe motiv că tehnicile de bombardare britanice nu erau suficient de precise pentru a distruge liniile ferate. La sfârșitul lui iunie 1944, după ce apăruse confirmarea existenței camerelor de gazare de la Auschwitz, la Londra și la Washington ajung și mai multe rugăminți pentru bombardarea căilor ferate care duc spre lagăr.

Auschwitz-Birkenau era acum singurul mare lagăr al morții care mai funcționa. La vremea respectivă, masacrarea pe bandă rulantă a evreilor unguri atingea punctul culminant, cu 430 000 din ei uciși în câteva luni. În august, ultimii evrei din ghetoul de la Łódź sunt omorâți aici, trebuind să fie urmați de evreii din Slovacia și apoi de așa-zisii evrei privilegiați din Terezín. Era ultima încercare de „Soluție Finală” a lui Himmler înainte ca lagărul să fie evacuat și distrus.

Harris încă ținea la ideea sa obsesivă că cea mai bună cale pentru toată lumea, inclusiv pentru prizonieri, era scurtarea războiului prin strategia sa de bombardare a Germaniei. Era în stare să argumenteze că, în orice caz, aceasta reprezenta o țintă pentru un raid pe timp de zi și ca atare o misiune pentru USAAF. Americanii refuză la rândul lor, dar, în mod bizar, din 20 august, avioanele aliate de la baza din Foggia încep să bombardeze uzina Monowitz de la Auschwitz III, care producea metanol, încadrându-se astfel în planul lui Spaatz de tăiere a alimentărilor cu combustibil. Raidurile pun capăt oricărei speranțe a IG Farben de a mai produce cauciuc și combustibil sintetic la Auschwitz. Iar după Operațiunea *Bagration*, Armata Roșie se afla acum alarmant de aproape. Angajații companiei sunt evacuați spre vest.

În fața Varșoviei, Armata Roșie de-abia se mișcase. Stalin dorea clar ca revolta să eșueze. Cu cât mai mulți potențiali lideri polonezi erau omorâți de nemți, cu atât mai bine pentru el. În sfârșit, pe 2 octombrie, după șaiszeci și trei de zile, generalul Komorowski se predă. Bach-Zelewski, fără știrea lui Himmler, le oferă supraviețuitorilor privilegiul de a fi tratați drept combatanți legitimi. Spera să-i recruteze pentru a lupta împotriva Armatei Roșii, dar niciunul nu i s-a alăturat. Deși Bach promisese că în Varșovia nu vor mai fi distrugeri, Himmler ordonă în curând demolarea totală a orașului cu foc și explozibil. Doar lagărul de concentrare de pe teritoriul ghetoului este păstrat, pentru a-i primi pe prizonierii din Armata Patriei. Polonezii nu-și făceau niciun fel de iluzii, prinși cum erau între două sisteme totalitare nemiloase, care se hrăneau unul din celălalt. Un alt poet din Armata Patriei scrie: „Te așteptăm, ciumă roșie,/să ne salvezi de la moartea neagră”.

Ofensiva *Ichigo* și insula Leyte

IULIE-OCTOMBRIE 1944

La 26 iulie 1944, când americanii ies din Normandia, Armata Roșie ajunge la Vistula și pușcașii marini ai SUA termină cucerirea insulelor Mariane, crucișătorul USS *Baltimore* intră în Pearl Harbor, arborând steagul prezidențial. Un grup de amirali în uniforme de un alb imaculat așteaptă pe chei.

Amiralul Nimitz urcă la bord ca să-i spună președintelui Roosevelt că avionul generalului Douglas MacArthur, care venea de la Brisbane, tocmai aterizase. O jumătate de oră mai târziu, MacArthur, care își întârziase sosirea pentru a-și face o intrare triumfală, vine într-o mașină mare decapotabilă, cu escortă. Salutând mulțimea, el urcă la bord ca o vedetă la premiera unui spectacol.

Se poate ca MacArthur să fi fost un egotist obsedat de propria-i legendă, complet disproporționată. Nu-și ascunsese niciodată disprețul față de președinte, pe care îl privea, practic, ca pe un comunist. Nu vede niciun motiv pentru care ar trebui să recunoască autoritatea generalului George C. Marshall și detestă faptul că amiralul Nimitz nu se află sub comanda sa. Cu toate acestea, MacArthur știe acum exact ce trebuie să facă pentru a-și apăra puterea și prestigiul, chiar dacă aceasta înseamnă să-și înghită mândria și să se poarte frumos cu Franklin Delano Roosevelt.

MacArthur consideră această conferință ca fiind motivată politic, cu Roosevelt jucând rolul unui comandant suprem înaintea alegerilor din noiembrie. Din fericire, cucerirea Noii Guinee de către MacArthur decursese mult mai bine decât sperase acesta, iar forțele sale erau acum instalate confortabil la Hollandia (Jayapura), în partea vestică. Venise momentul să-și impună misiunea lui personală, recucerirea Filipinelor, unde promisese să se întoarcă. „Sunt așteptat acolo”, este declarația sa infatuată către presă. Faptul că era singurul dintre comandanții supremi și șefii de stat-major care susținea eliberarea completă a Filipinelor nu îl descurajează câtuși de puțin. Unii suspectau că avea muștrări de conștiință după ce abandonase Corregidor și Bataan, chiar dacă la ordin prezidențial. Dar Filipinele reprezentau o parte importantă atât din viața, cât și din averea lui, după un cadou de 500 000 \$ din partea prietenului său Manuel Quezon,

președintele filipinez. Câțiva dintre colegii săi acceptă ideea eliberării Luzonului, insula principală, ca trambulină spre Formosa (Taiwan). Aceasta se lega de ideea folosirii Chinei ca principală bază pentru bombardarea Japoniei. Alții, în special amiralul King, susțin că Luzon trebuie ocolită și că ar fi bine să se îndrepte direct spre Formosa.

MacArthur, folosindu-se și de farmec, și de forță, reușește să-l convingă pe Roosevelt că trebuiau să elibereze Filipinele, chiar și numai ca o chestiune de onoare. Roosevelt, știind că un refuz n-ar da bine în fața presei și a opiniei publice americane înaintea alegerilor prezidențiale din noiembrie, își permite să se lase convins. Unele surse sugerează că era vorba de o înțelegere secretă: Filipinele cu condiția ca MacArthur să nu-l atace pe Roosevelt acasă. Marshall și comandantul aviației „Hap” Arnold, pe de altă parte, știu că proiectul favorit al lui MacArthur nu va grăbi deloc sfârșitul războiului din Pacific. Cu Marianele sub control, aveau acum bazele aeriene potrivite pentru a ataca insulele nipone. Detalii publicate recent despre marșul morții din Bataan provoacă un val de solicitări vizând bombardarea Japoniei.

În cele din urmă, după ce amiralul „Bull” Halsey efectuase o serie de raiduri deasupra Filipinelor cu Flota a 3-a și cu portavioanele rapide ale lui Mitscher, Statele-Majore Reunite convin, la Conferința *Octogon* din Quebec, că MacArthur poate continua. Trebuia să înceapă în octombrie cu insula Leyte, din nord-vestul Filipinelor. Toate operațiunile preliminare sunt anulate, cu o singură excepție: ocuparea insulei Peleliu, din arhipelagul Palau, aflată la vreo 800 de kilometri est de Leyte. O invadare a Formosei este abandonată din mai multe motive, unul dintre ele fiind situația dezastruoasă din China continentală ca urmare a ofensivei japoneze *Ichigo*, aflate în desfășurare.

Evenimentele dramatice de la Paris și Varșovia erau greu de imaginat pentru cei care luptau într-un război cu precădere maritim la celălalt capăt al lumii, așa cum palmierii, mlaștinile de mangrove și apele de un albastru-cobalt ale Pacificului erau de neînchipuit pentru cei prinși într-o închețare pe viață și pe moarte pe continentul european.

Luptele din insule împotriva trupelor japoneze care refuzau să se predea îi fac pe comandanții americani să se gândească la atacuri cu gaz pentru a elibera buncărele și tunelele, dar Roosevelt se opune ideii. Marina Americană devenise, în linii mari, mai competentă în a hotărî care arhipelaguri și atoluri pot fi ignorate în înaintarea prin Pacific. Foarte conștientă de starea disperată a soldaților japonezi de pe insulele izolate, îi lăsa, pur și simplu, să moară de foame.

Blocada întreprinsă de submarinele americane era devastatoare. Japonia tocmai își pusese la punct un sistem de escortă și nu avea nave de transport. Aceasta se întâmpla deoarece Marina Imperială Japoneză preferase să-și concentreze resursele în navele mari de război. Trupele japoneze abandonate de Cartierul General din Tokio nu aveau voie să se predea. Li se spusese să devină independente, ceea ce însemna să nu se aștepte la provizii sau înlocuiri de efective. Se estimează că șase din zece soldați japonezi

din totalul de 1,74 de milioane care au murit în război au sucombat din cauza bolilor și inaniției. Oricare ar fi fost dimensiunea crimelor de război împotriva străinilor, conducătorii japonezi ar fi trebuit condamnați de însuși poporul lor pentru crime împotriva propriilor soldați, dar aceasta era de neconceput într-o societate atât de conformistă.

De câte ori era posibil, soldații niponi luau hrana de la populația locală, dar la țară oamenii reușeau, deseori cu șiretenie, să-și ascundă suficiente resurse pentru a supraviețui. În orașe însă, suferințele erau mai mari, așa cum erau și în rândul celor aduși la muncă forțată și al prizonierilor de război aliați. Ofițerii și soldații japonezi recurg la canibalism, și nu doar în cazul inamicilor. Carnea de om este privită ca o sursă necesară de hrană, iar adevărate „partide de vânătoare” sunt desfășurate pentru a o obține. În Noua Guinee ei omoară, măcelăresc și mănâncă populația locală și sclavii, ca și un număr de prizonieri de război americani și australieni, la care se refereau ca fiind „porci albi”, în comparație cu asiaticii „porci negri”. Gătesc și mănâncă părțile carnoase, creierul și ficatul victimelor. Deși li se interzisese de către comandanți să-și mănânce propriii morți, acest lucru nu îi oprește. Câteodată selectau un camarad, mai ales unul care refuza să li se alăture în practicarea canibalismului, sau prindeau un soldat din altă unitate. Soldații japonezi izolați mai târziu în Filipine mărturisesc că „nu de gherile, ci de propriii noștri soldați ne era frică”.

Rechizițiile și imixtiunile în agricultură ale japonezilor duseseră deja la foamete în părți din sud-estul Asiei, Indiile de Est Olandeze și Filipine. Distrugerile lor perturbau agricultura și lăsau puține semințe pentru plantat în anul următor. Birmania, care fusese principalul producător de orez din regiune, era redusă la sfârșitul războiului la agricultura de subzistență. În Indochina, autoritățile regimului francez de la Vichy, cu aprobarea supervizorilor lor japonezi, fixau prețuri și stabileau cote. Dar apoi Armata Imperială Japoneză se mișca din sat în sat și lua tot înainte ca oficialii francezi să ajungă acolo.

În nordul Indochinei, situația devenise și mai dezastruoasă deoarece fermierii fuseseră forțați să planteze iută, și, cu aproape toată recolta capturată de japonezi, localnicii nu aveau cum să obțină orez din sud. În consecință, foametea care a afectat țăranimea din Tonkin în 1944 și 1945 a ucis mai mult de două milioane de persoane. Japonezii nu intenționau să ajute regiunea, mai ales din cauza creșterii sprijinului pentru Vietminh-ul comunist, condus de Ho Și Min. Acesta era ajutat și înarmat – o adevărată ironie a sorții, privind din perspectiva următoarelor decenii – de către americani prin OSS. Roosevelt, cu acordul lui Stalin primit la conferința de la Teheran, hotărâse să nu permită francezilor să-și ia înapoi coloniile, dar această linie politică moare odată cu președintele, înainte de sfârșitul războiului în Europa.

Regimul japonez, dominat de militari, era încrezător că Germania va câștiga războiul în Europa și că americanii nu vor avea suficientă tărie de caracter pentru a duce

lupte adevărate. Cu o uluitoare lipsă de imaginație, liderii niponi credeau că mai aveau șanse să încheie pacea în termeni favorabili, în ciuda furiei americane legate de Pearl Harbor. Aceste erori de calcul fatale se suprapun inflexibilității ierarhiei militare japoneze. În timp ce comandanții niponi respingeau inovațiile, forțele americane, cu oameni inteligenți și dinamici mobilizați din toate sectoarele de activitate, învățau foarte repede atât tehnologia, cât și tactica. Mai presus de toate, stimularea industriei militare din Statele Unite producea un arsenal copleșitor, cu aproape o sută de portavioane lansate pe mare până la sfârșitul lui 1944.

Unii istorici susțin că, din cauza pierderilor catastrofale înregistrate de japonezi în transporturile comerciale, armata japoneză numeroasă din China continentală nu ar fi putut fi mutată pentru a înfrunta forțele aliate în altă parte, astfel încât întrebarea dacă armatele lui Chiang Kai-shek erau cele care le țineau în loc este irelevantă. De fapt, unele trupe de uscat și mare parte din aviația marină fuseseră dislocate, dar această școală de gândire tot mai crede că întregul sprijin acordat Chinei fusese irosit. Acest raționament pierde din vedere faptul că, fără rezistența de mai înainte a armatelor chineze și insistența lor de a continua războiul, forțele japoneze din alte părți ar fi putut fi mult mai puternice.

Ofensiva japoneză *Ichigo*, care începuse în aprilie 1944, pare să confirme cele mai pesimiste păreri despre capacitatea de luptă a naționaliștilor. Chiar și ofițerii lui Chiang Kai-shek își pierd speranța. „Avem ordin să ne retragem“, consemnează un căpitan. „O masă de oameni, cai, căruțe se scurgea către spatele frontului. Era o învălmășeală de nedescris. Dintr-odată l-am văzut pe Huang Chi-hsiang, generalul nostru, grăbindu-se călare pe lângă noi, îmbrăcat în pijama și încălțat doar cu o singură cizmă. Ceva lipsit de orice urmă de demnitate. Dacă generalii fug, de ce ar trebui soldații obișnuiți să rămână și să lupte? Japonezii trimiteau tancuri, iar noi nu aveam cu ce să luptăm împotriva tancurilor.“

Toate contradicțiile din politica Statelor Unite, care încercase să folosească la maximum China cu un minimum de sprijin, duseseră la o culme a lipsei de productivitate. Concentrându-se exclusiv pe Birmania pentru a deschide drum și pe programul de reînarmare și instruire a diviziilor naționaliste desfășurate acolo, Stilwell nu făcuse prea mult pentru armatele lui Chiang Kai-shek, care se opuneau niponilor chiar în China. Așa cum americanii înșiși știau prea bine, aceste trupe erau prea slăbite de malnutriție pentru a putea lupta, chiar dacă primeau armele potrivite. Așa că este necinstit să fie învinovățite că nu au reușit să apere bazele aeriene americane, mai ales din moment ce raidurile cu bombe ale americanilor asupra insulelor nipone și a altor ținte erau în primul rând cele care provocaseră replica japoneză. Iar Roosevelt nu dorea ca B-29 să fie deviate pentru a ajuta trupele chineze de la sol. Singura excepție vine în

noiembrie și decembrie, când flota de Superfortress devastează depozitele de provizii ale japonezilor de la Hankou.

Erau situații când trupele chineze luptau bine. La Hengyang, Armata a 10-a înconjurată, cu sprijin corespunzător din partea avioanelor de vânătoare și bombardament ale lui Chennault, ține la distanță trupele japoneze pentru mai bine de șase săptămâni. Un ziarist american descria trupele care încercau să despresureze Armata a 10-a. „Un om din trei avea pușcă... Nu era nicio mașină, niciun camion în toată coloana. Nicio piesă de artilerie. Din loc în loc, rar, grupuri de animale purtau o parte din povară... Oamenii mergeau în tăcere, cu amărăciunea ciudată a soldaților chinezi care nu se așteaptă decât la dezastru... puștile lor erau vechi, uniforme galbene și maro, jerpelite. Fiecare ducea două grenade sub centură; în jurul gâtului, fiecare om avea un ciorap albastru, umflat ca un cârnat, plin cu boabe de orez, singura rație de pe front. Picioarele le erau zdrelite și tumefiate deasupra sandalelor de pai.” Acestea erau trupele îngrozitor de prost echipate ale Aliatilor pe care Washingtonul le învinuia că nu reușiseră să țină în loc cea mai mare ofensivă terestră japoneză din întregul război din Orientul Îndepărtat.

Pierderea orașului Hengyang, la 8 august, însemna că drumul era deschis către celelalte baze americane de la Guilin și Liuzhou. Nu doar între americani și generalissimo relațiile sunt încordate la maximum. Chennault aruncă vina asupra lui Stilwell pentru că refuzase să asculte avertismentele asupra Ofensivei *Ichigo*, în timp ce Stilwell îl învinuiește pe Chennault că ar fi cel ale cărui acțiuni au declanșat-o și că ar fi luat grosul proviziilor trimise peste „cocoașă”, astfel încât, practic, nimic nu ar fi ajuns la forțele de uscat chineze. Bineînțeles, afirmațiile de mai devreme ale lui Chennault că Forța a 14-a Aeriană americană ar putea opri înaintarea japoneză sunt acum lipsite de fond. Stilwell cere destituirea lui Chennault, dar Marshall refuză. El și generalul Arnold refuză, de asemenea, cererea lui Chennault de a fi el cel care primește proviziile trimise la comandamentul bombarierelor B-29 Superfortress.

Administrația Roosevelt și presa americană, care în 1941 îl idealizaseră pe Chiang Kai-shek și regimul lui naționalist de rezistență în fața Japoniei, se întorc acum împotriva lor cu un dezgust exagerat. Neputința de a înțelege problemele fundamentale împreună cu incontestabilele lor defecte produc încă o contradicție în politica SUA. Stilwell, Departamentul de Stat și OSS, în exasperarea lor produsă de Chiang și de naționaliști, încep să-l idealizeze pe Mao Zedong și pe comuniști. În iulie, Roosevelt îi spusese lui Chiang să-l numească pe Stilwell drept comandant suprem al tuturor forțelor chineze, inclusiv al comuniștilor. Generalissimo nu intenționa să facă așa ceva, mai ales dacă americanii se gândeau să-i înarmeze pe comuniști, dar nu putea decât să tragă de timp. Cu un refuz direct risca pierderea ajutorului economic și militar. Ofensiva *Ichigo*, deși devastatoare pentru armatele naționaliste, îi ajutase foarte mult pe comuniști, deoarece

majoritatea trupelor japoneze implicate veniseră din nordul Chinei și Manciuria. Comuniștii profită astfel de înfrângerea naționaliștilor, transferându-și forțele la sud, în zonele pe care aceștia fuseseră nevoiți să le abandoneze.

Americanii, într-o încercare fără sorți de izbândă de a determina cele două părți să coopereze, cer dreptul de a trimite o delegație de observatori la cartierul general al lui Mao Zedong de la Yen-an. „Misiunea Dixie“ ajunge în iulie și impresia ei este una pozitivă, așa cum și intenționa Mao. Impunându-li-se limite drastice în legătură cu ceea ce puteau vedea și persoanele cu care puteau vorbi liber, membrii delegației nu aveau idei de hotărârea lui Mao de a-i distruge complet pe naționaliști, nici de epurările sălbatice, „smulgerea din rădăcini a trădătorilor dinăuntrul (Partidului Comunist Chinez) și întărirea ideologiei maoiste în rândurile membrilor de partid“. O domnie a terorii este stabilită prin congrese de masă în care suspectii erau denunțați, cu slogane și insulte aruncate asupra lor. Mărturisirile erau obținute prin tortură fizică și psihică și spălarea creierului. Regimul lui Mao, cu folosirea obsesivă a controlului și autocriticii, se dovedește și mai totalitar decât stalinismul. Mao nu folosea o poliție secretă. Cetățenii obișnuiți erau obligați să ia parte la hăituirea, torturarea și omorarea presupușilor trădători. Iar cultul personalității lui Mao îl depășește pe cel al lui Stalin.

Cadrele comuniste și comandanții militari erau îngroziți să nu facă vreo greșală. Acum că războiul începea să se dezvolte din simple acțiuni de gherilă, le era teamă să nu fie acuzați de opoziție față de ideologia maoistă, care condamnase războiul convențional încă de la „Ofensiva celor o sută de regimente“, care se soldase cu un dezastru. Mao ezită să-și riște forțele pe care voia să le păstreze pentru mai târziu, în ideea de a lupta împotriva naționaliștilor, chiar dacă numărul lor crește rapid. Până la sfârșitul lui 1944, comuniștii chinezi își măresc efectivele regulate până la 900 000 de oameni, în timp ce forțele lor locale de miliție țărănească ajungeau cam la 2,5 milioane.

Situația din China devine atât de disperată în timpul Ofensivei *Ichigo*, că Chiang vrea să aducă înapoi diviziile Forței Y de pe frontul de pe râul Saluen pentru a ajuta la oprirea înaintării nipone. Cum acesta era un moment critic în campania din Birmania, Roosevelt, Marshall și Stilwell sunt indignați, dar tot refuză să-și asume răspunderea pentru situația disperată a naționaliștilor. Marshall concepe o notă foarte dură, care echivala cu un ultimatum, dându-i instrucțiuni lui generalissimo să-l facă imediat comandant suprem pe Stilwell și să întărească frontul de pe râul Saluen.

Atunci când ajunge, Stilwell citește memorandumul cu o mândrie înverșunată. Pur și simplu, intră peste generalissimo în timp ce acesta avea o întâlnire cu generalul-maior Patrick J. Hurley, noul trimis al lui Roosevelt. Stilwell scrie triumfător în jurnalul său cum „i-am dat Alunei pachetul de boia și apoi m-am cufundat în fotoliu cu un suspin. Harponul l-a lovit pe micul ticălos în plexul solar și a trecut prin el“. Hurley, pe de

altă parte, este oripilat de tonul comunicării și de umilința pe care ar putea-o produce. Chiang Kai-shek își ascunde mânia. Spune doar „Înțeleg” și încheie întrevederea.

Generalissimo îi trimite mai târziu un mesaj lui Roosevelt prin Hurley, insistând asupra retragerii lui Stilwell. Era pregătit să accepte un general american drept comandant al forțelor chineze, spunea Chiang, atâta vreme cât acesta nu era Stilwell. Roosevelt nu mai considera China ca fiind esențială în încheierea războiului împotriva Japoniei, acum că Stalin se angajase că Uniunea Sovietică va invada Manciuria imediat ce se va termina războiul cu Germania. Așa că, pur și simplu, a evaluat în ce măsură acest conflict i-ar afecta șansele în alegerile prezidențiale din noiembrie.

Presa americană se întorsese acum împotriva regimului naționalist, descriindu-l drept dictatorial, incompetent, corupt și nepotist. Ziarele îl acuzau că ar refuza să lupte împotriva japonezilor și că ar fi fost indiferent față de suferințele poporului chinez, mai ales cu un an mai înainte, în timpul foametei majore din Henan. *New York Times* susținea că sprijinul dat naționaliștilor făcuse ca America să „aprobe un regim autocrat depășit și insensibil”. Scriitori influenți, ca Theodore White, îl denigrau pe Chiang Kai-shek și îl puneau într-o comparație defavorabilă cu comuniștii. În acea eră a liberalismului New Deal, mulți oficiali din Departamentul de Stat sunt de acord cu noua orientare.

Sondajele de opinie din Statele Unite din timpul campaniei prezidențiale arătau că avansul lui Roosevelt față de Thomas Dewey, și așa redus, dispărea rapid. Așa că Roosevelt, de teama efectului negativ pe care l-ar fi avut colapsul naționaliștilor chinezi asupra campaniei sale, decide să-l recheme pe Stilwell la Washington, dând impresia că generalul se străduise să-i deschidă ochii lui Chiang Kai-shek, dar nu reușise. Adevărul despre modul în care chinezii fuseseră abandonați în fața Ofensivei *Ichigo* este complet mușamalizat, la fel ca și certurile lui Stilwell cu Chiang, Chennault și Mountbatten.

Generalul Marshall, care îl numise inițial pe Stilwell și nu recunoștea partea de vină a acestuia în dezastruoasa stare de lucruri, scrie un răspuns la cererea de destituire înaintată de Chiang Kai-shek. „Va trebui dată o explicație deschisă și completă a motivelor pentru retragerea generalului Stilwell”, nota Marshall în biletul său pe care Roosevelt trebuie să i-l trimită lui Chiang Kai-shek. „Americani vor fi șocați și nedumeriți de această acțiune și regret daunele inevitabile pe care le va avea ea asupra atitudinii înțeleghătoare a poporului american față de China.”

În mesajul său către Chiang Kai-shek, Roosevelt nu folosește până la urmă amenințarea abia ascunsă a lui Marshall că va adevăla detaliile care stau în spatele retragerii lui Stilwell, dar se asigură că presa americană este la curent. În orice caz, înainte de plecare Stilwell își face cunoscută propria versiune asupra evenimentelor în fața corespondenților de presă din Chongqing. De asemenea, se asigură că simpatizanții din State îl condamnă pe Chiang ca fiind un dictator militar nesuferit și îl acuză că nu-i

atacase pe japonezi, ca să-și poată face un stoc de arme americane cu care să lupte împotriva comuniștilor. Însă faptul că Mao deja își menaja pe față forțele pentru un război civil și că făcea înțelegeri secrete cu japonezii nu era considerat ca fiind suspect.

Generalul-maior Albert C. Wedemeyer, care servise ca șef de stat-major al lui Mountbatten, îl înlocuiește pe Stilwell în octombrie, chiar când japonezii își reiau ofensiva. Starea critică a refugiaților o oglindea pe cea a trupelor înfrânte. Armatele complet demoralizate și infometate ale lui Chiang se prăbușesc din nou în haos, permițându-le japonezilor să captureze mai multe baze aeriene, toate demolate anticipat de americani. Aceștia erau deja obișnuiți cu rutina aruncării în aer a oricăror adăposturi, hangare și depozite, apoi cu punerea pe pistă a unor bombe de sute de kilograme pentru a o distruge iremediabil.

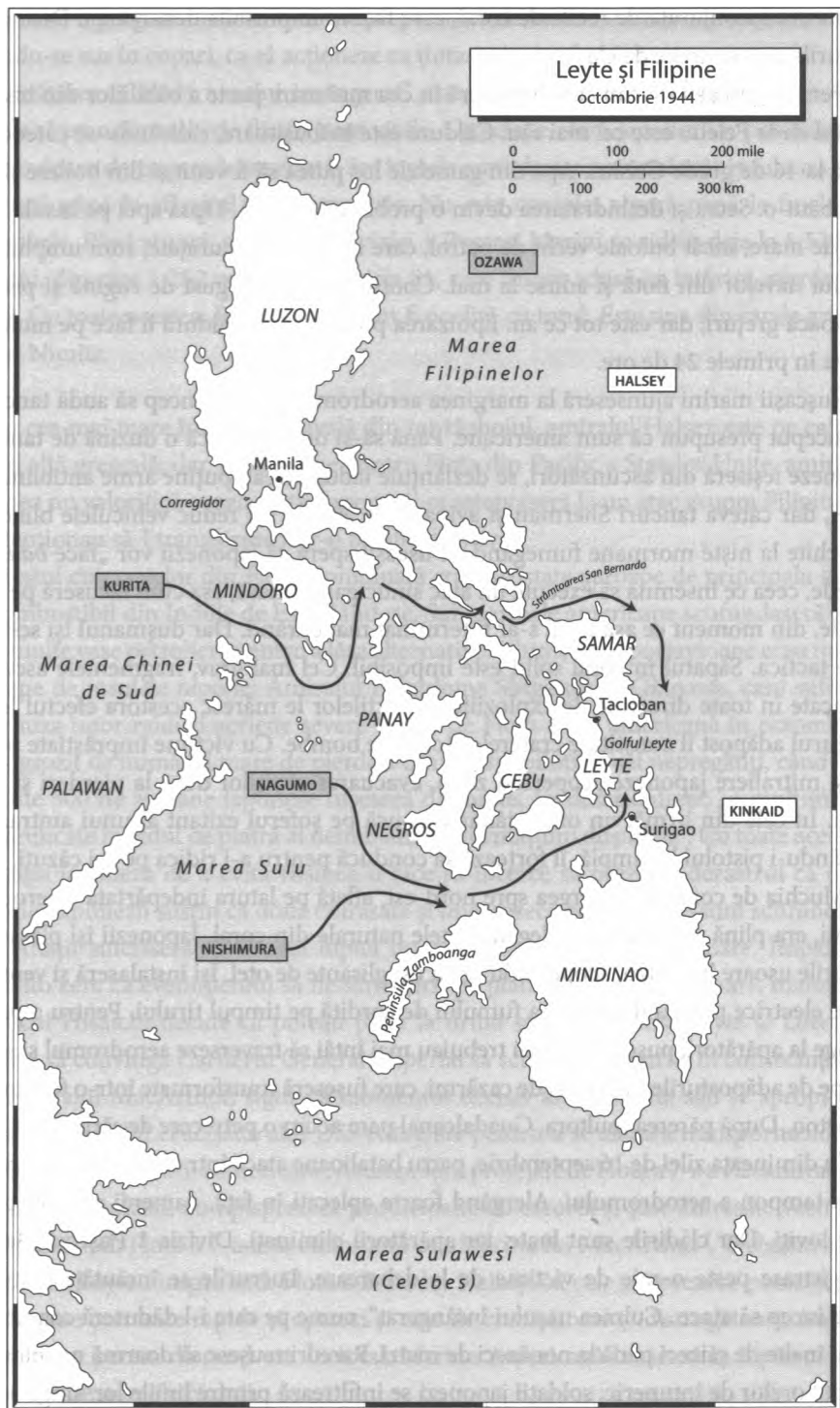
Poziția era atât de disperată, că Wedemeyer este de acord cu întoarcerea diviziilor Forței Y și obține transferul neașteptat al tuturor formațiunilor forțelor aeriene care sprijineau campania din Birmania. Dar elanul japonezilor se stinge de la sine. Operațiunea *Ichigo* își îndeplinise obiectivele, iar acum se apropia iarna. Treisprezece aerodromuri americane erau distruse, japonezii provocaseră mai mult de 300 000 de victime în rândul naționaliștilor, iar armatele lor din China făcuseră joncțiunea cu forțele din Indochina.

Pierderea întregului sprijin aerian este un șoc neplăcut pentru generalul Slim, exact în momentul în care Armata a 14-a se pregătea să traverseze marele fluviu Irrawaddy. Unii ofițeri britanici bănuiau că anglofobul general Wedemeyer nu era oricum prea dornic să-i sprijine, acum că își îndepliniseră sarcina de a ajuta la securizarea „Drumului Birmaniei” spre China.

În timp ce MacArthur exultă ca urmare a aprobării lui Roosevelt de a invada Luzonul, ceea ce reprezenta o victorie asupra amiralului King, pregătirile continuă pentru debarcările preliminare în insula Leyte. Dar amiralul Nimitz refuzase să anuleze asaltul asupra insulei Peleliu, unde se afla principalul aerodrom japonez din insulele Palau. Comandanții estimează că Divizia 1 Pușcași Marini va cuceri Peleliu în trei-patru zile.

La 15 septembrie începe asaltul amfibiu, cu obișnuitul bombardament al tunurilor de calibru mare de pe cuirasate și cu bombardierele în picaj de pe portavioane. Provele rotunjite ale navelor pentru debarcarea tancurilor se deschid și sunt debarcate câteva sute de amtracuri, pline cu pușcași marini. Peleliu, cu o lungime sub opt kilometri și o lățime mai mică de trei, semăna cu un craniu de crocodil cu fălcile puțin deschise. Consta într-o spinare deluroasă de corali ascuțiți de-a lungul malului nord-vestic, un centru plat pe care se afla aerodromul și mlaștini de mangrove pe malul sud-estic.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



Insula era înconjurată de recife de coral, care făceau imposibilă debarcarea. Doar amtracurile puteau trece de ele.

Pentru pușcașii marini care luptaseră în cea mai mare parte a bătăliilor din insule, asaltul de la Peleliu este cel mai rău. Căldura este înăbușitoare, ridicându-se câteodată până la 46 de grade Celsius. Apa din gamelele lor putea să fi venit și din boilere și tot ar fi băut-o. Setea și deshidratarea devin o problemă majoră. Lipsa apei pe insulă este atât de mare, încât butoaie vechi de petrol, care nu fuseseră curățate, sunt umplute la bordul navelor din flotă și aduse la mal. Conținutul lor are gust de rugină și petrol, provoacă grețuri, dar este tot ce au. Epuizarea provocată de căldură îi face pe mulți să leșine în primele 24 de ore.

Pușcașii marini ajunseseră la marginea aerodromului, când încep să audă tancuri. La început presupun că sunt americane. Până să-și dea seama că o duzină de tancuri japoneze ieșiseră din ascunzători, se dezlănțuie iadul. Aveau puține arme antiblindate cu ei, dar câteva tancuri Sherman și avioane de atac la sol reduc vehiculele blindate învechite la niște mormane fumegânde. Pușcașii speră că japonezii vor „face *banzai*” repede, ceea ce însemna să execute un atac sinucigaș în masă, așa cum făcuseră pe alte insule, din moment ce așa totul s-ar fi terminat mai curând. Dar dușmanul își schimbă tactica. Săpatul în coral solid este imposibil. Cel mai grav, fragmentele ascuțite aruncate în toate direcțiile de exploziile proiectilelor le măresc acestora efectul letal. Singurul adăpost îl constituie craterele făcute de bombe. Cu victime împrăștiate peste tot și mitraliere japoneze acoperind zona, evacuarea răniților duce la pierderi și mai mari. În cele din urmă, un ofițer tânăr îl apucă pe șoferul ezitant al unui amtrac și, punându-i pistolul la tâmplă, îl forțează să conducă pentru a-i ridica pe cei căzuți.

Muchia de coral care mergea spre nord-est, aflată pe latura îndepărtată a aerodromului, era plină de tuneluri ce legau grotle naturale din coral. Japonezii își plasaseră tunurile ușoare înăuntru, acoperindu-le cu uși glisante de oțel. Își instalaseră și ventilatoare electrice pentru dispersarea fumului de cordită pe timpul tirului. Pentru a putea ajunge la apărători, pușcașii marini trebuiau mai întâi să traverseze aerodromul și să se ocupe de adăposturile întărite și de cazărmi, care fuseseră transformate într-o fortăreață de beton. După părerea multora, Guadalcanal pare acum o petrecere de sărbătoare.

În dimineața zilei de 16 septembrie, patru batalioane atacă într-o singură șarjă peste zona-tampon a aerodromului. Alergând foarte aplecați în față, oamenii cad lați când sunt loviți. Dar clădirile sunt luate, iar apărătorii eliminați. Divizia 1 Pușcași Marini înregistrase peste o mie de victime de la debarcare. Lucrurile se înrăutățesc atunci când încep să atace „Culmea nasului însângerat”, nume pe care i-l dăduseră coamei de coral înalte de șaizeci până la nouăzeci de metri. Rareori reușesc să doarmă noaptea. În timpul orelor de întuneric, soldații japonezi se infiltrează printre liniile lor, singuri sau

în perechi, înjunghiindu-le mitraliorii și operatorii de mortiere aflați în pozițiile lor, sau legându-se sus în copaci, ca să acționeze ca țintași când se luminează.

Curățarea „Culmii nasului însângerat” este o operațiune obositoare, în care grenadele și aruncătoarele de flăcări sunt vitale. Grotele le oferă japonezilor posibilitatea unor culoare de tragere încrucișată, iar luptele sunt de așa natură încât insula nu este eliberată până la sfârșitul lui septembrie. Nu este complet sigură până la finele lui octombrie. Până atunci, pierderile Diviziei 1 Pușcași Marini se ridică deja la 6 526 de oameni, din care 1 252 morți. Iar Divizia 81, care fusese adusă ca întărire, pierde alți 3 278. Cu toate acestea, Peleliu ar fi putut fi ocolită cu totul. Este una din rarele greșeli ale lui Nimitz.

În cea mai mare înclăștare navală din tot războiul, amiralul Halsey este pe cale să facă o altă greșală, dar, din fericire pentru Flota din Pacific a Statelor Unite, amiralul japonez nu valorifică ocazia ivită. Japonezii se așteptaseră la un atac asupra Filipinelor și intenționau să-l transforme într-o bătălie decisivă.

Restul cuirasatelor din Flota Combinată erau acostate aproape de principala sursă de combustibil din Indiile de Est Olandeze. Submarinele americane scufundaseră deja prea multe vase petroliere pentru a lăsa alternative. Ultimele lor portavioane erau ținute aproape de insulele nipone. Amiralul Fukudome Shigeru din Okinawa, care suferise din cauza unor raiduri aeriene severe făcute de Flota a 3-a americană în octombrie, era îngrozit de numărul mare de pierderi din rândul piloților săi nepregătiți, când mai mult de 500 de avioane japoneze fuseseră doborâte. Le descrie drept „o mulțime de ouă aruncate în zidul de piatră al neimblânzitei formațiuni dușmane”. Cu toate acestea, obligația japoneză de a evita rușinea îl face să încerce să prezinte dezastrul ca pe o victorie. Japonezii susțin că două cuirasate și unsprezece portavioane sunt scufundate, deși Aliații suferiseră în timpul luptei doar daune la două crucișătoare. Împăratul Hirohito cere ca evenimentul să fie sărbătorit pe plan național. Ca urmare, mareșalul Terauchi Hisaichi decide că puteau până la urmă să apere insula Leyte și Luzonul, reușind să convingă Cartierul General Imperial să schimbe planurile în consecință.

Generalul MacArthur, sigur că momentul decisiv al destinului său se apropie, se imbarcă la bordul crucișătorului USS *Nashville* pentru a se alătura transporturilor de invazie ale Armatei a 6-a americane. Acestea sunt protejate de Flota a 7-a a viceamiralului Thomas C. Kinkaid, cu optsprezece portavioane de escortă și șase cuirasate vechi. În mod previzibil, Flota a 7-a este cunoscută ca „Marina lui MacArthur”. Trebuiau să se apropie de Leyte dinspre sud. Flota a 3-a a lui Halsey, cu cele șaisprezece portavioane rapide, șase cuirasate rapide și optzeci și unu de crucișătoare și distrugătoare, trebuia să protejeze partea de nord-est. În total, Marina Americană lansează în lupta pentru Leyte 225 de nave de război.

Nici Halsey și nici Kinkaid nu se așteptau ca japonezii să iasă la luptă cu această ocazie. Logica ar fi indicat că japonezii se vor abține, pentru a-și concentra forțele împotriva unei invazii asupra Luzonului. Acesta fusese și planul nipon, dar orice debarcare în Filipine amenința tăierea căii de acces a Japoniei spre câmpurile petrolifere din Java și Sumatra. Cartierul General Imperial, pur și simplu, nu poate ignora o asemenea amenințare. Halsey este însă atât de relaxat încât își trimite unul din grupurile de portavioane pentru reechipare înapoi în vasta bază navală americană din atolul Ulithi, din insulele Caroline. În primele ore ale zilei de 20 octombrie, flota de invazie și escortele intră prin strâmtoarea care duce spre golful Leyte. Debarcarea, cu patru divizii, începe în acea dimineață și decurge conform planului. După-amiaza devreme, generalul MacArthur merge pe țărm cu noul președinte al Filipinelor. Asigurându-se că ziariștii, camerele de la jurnalele de știri și fotografiile sunt prezenți, MacArthur înaintează prin apă spre mal și anunță: „Locuitori ai Filipinelor, m-am întors! Din mila lui Dumnezeu Atotputernicul, forțele noastre se află din nou pe pământ filipinez”. Campania aproape prezidențială a lui MacArthur din ultimul an inclusese răspândirea de fluturași, cutii de chibrituri, pachete de țigări și insigne de propagandă, decorate cu portretul lui, cu steaguri ale Statelor Unite și Filipinelor și cu sloganul său „Mă voi întoarce!” Toate fuseseră distribuite prin rețeaua vastă de rezistență din insule și, până să vină debarcarea, majoritatea filipinezilor știau aceste cuvinte în engleză.

Luptele de la Leyte se intensifică în curând. Încă o dată, plutoanele din avangardă dau peste cuiburi de mitralieră bine camuflate și tranșee, cu consecințe sângeroase. Batalionul 32 Geniu condus de căpitanul J. Carruth vine în ajutorul Diviziei 77, înaintând cu buldozere blindate, îngropând sau descoperind tranșeele și cuiburile de mitralieră japoneze, mecanicii aplecându-se câteodată în lateral din cabine pentru a trage cu pistoalele-mitralieră Thompson spre soldații japonezi descoperiți.

La 23 octombrie, în timp ce MacArthur este sărbătorit la o altă ceremonie din capitala provincială Tacloban, flota de invazie din larg se grăbește spre Cartierul General. Două submarine americane descoperiseră că Flota Combinată Japoneză se apropia în grabă.

Amiralul Toyoda Soemu, comandantul suprem al Flotei Combinate, avea în subordine mai ales cuirasate și crucișătoare grele. Forțelor sale li se alăturaseră inclusiv cele două cuirasate japoneze clasa Yamato, cele mai mari din lume, de 68 000 de tone tdw fiecare și tunuri de 18 inch. De când fusese lăsat aproape fără avioane și piloți, după confruntările dezastruoase de lângă Formosa, Toyoda se hotărâse să-și folosească cele două portavioane ca momeală pentru a atrage flota americană departe de Leyte. Urma apoi să atace transporturile de invazie și escortele acestora.

Planul lui Toyoda era, poate, prea complicat pentru a fi realizabil. Își împarte forțele în patru. Pe de-o parte este grupul de portavioane momeală la nord. Pe de altă

parte, mai sunt cele două escadre care ar fi trebuit să se întâlnească în strâmtoarea Surigao, dar care, în cele din urmă, nu mai fac joncțiunea deoarece comandanții lor se detestau reciproc. În sfârșit, cel mai mare grup, Forța din Centru (Forța principală japoneză), comandată de viceamiralul Kurita Takeo, include supercuiasatele *Yamato* și *Musashi*. Toyoda speră să traverseze prin arhipelagul Filipinelor, pentru a se apropia de strâmtoarea San Bernardino de la nord de Leyte. Aceasta este forța care venea din Brunei pe lângă coasta de nord a insulei Borneo pe care o identificaseră cele două submarine americane.

După trimiterea raportului, submarinele atacaseră prompt cu torpile, scufundând nava-amiral a lui Kurita, crucișătorul greu *Atago*, avariind grav un alt crucișător, *Takao*, și scufundând un al treilea, *Maya*. Descurajat, amiralul Kurita, încă în uniforma sa bleumarin cu mânuși albe, abandonează *Atago*, care se scufundă, și își transferă comanda la bordul lui *Yamato*.

La 23 octombrie, amiralul Halsey se pregătește entuziasmat de acțiune. Ordonă ca flota de portavioane a lui Mitscher să atace forța lui Kurita, dar apoi radarul semnalizează o formațiune de circa 200 de avioane japoneze cu baza la sol îndreptându-se în direcția lor. Avioane de vânătoare Hellcat decolează rapid și distrug șaptezeci din ele. Un singur pilot american reușește, în misiunea sa, să doboare nouă avioane inamice. Un bombardier japonez izbutește însă să se strecoare. Bomba sa sparge puntea de decolare a portavionului USS *Princeton* și o aruncă în flăcări, făcând să explodeze combustibilul și torpilele de sub punte.

La ora 10.30, avioane de vânătoare Corsair și torpiloare Avenger atacă escadra de luptă imensă a amiralului Kurita cu ale sale *Yamato* și *Musashi* cu armură masivă. Avioanele Avenger îl încetinesc pe *Musashi* cu lovituri de torpile dirijate spre prova, ceva mai vulnerabilă. Valurile următoare de piloți americani înregistrează șaptesprezece lovituri directe cu bombe și un total de nouăsprezece lovituri cu torpile, și distrug propulsia supercuiasatului. Când *Musashi* începe să se incline, un gornist cântă imnul național al Japoniei, iar drapelul de luptă este legat de un înotător puternic, care sare peste bord. În scurt timp, imensul cuiasat, mai mare decât *Bismarck*, se răstoarnă și se scufundă împreună cu cei peste o mie de membri ai echipajului. *Yamato* și alte două cuiasate fuseseră, de asemenea, avariate, ceea ce le încetinea mersul, iar nouă crucișătoare și distrugătoare fuseseră scufundate sau serios avariate.

Amiralul Kurita, șovăind să intre în strâmtoarea San Bernardino la lumina zilei și neștiind prea bine ce îi rămânea de făcut, își întoarce navele. Când Halsey aude aceasta de la piloții săi, care raportaseră optimiști mai multe pagube decât produsese, presupune că dușmanul fuge. În timpul acelei după-amiezi, Halsey telegrafiază anunțând că va separa patru cuiasate, cinci crucișătoare și paisprezece distrugătoare din Flota a 3-a a sa. Acestea vor constitui Forța Operativă 34. Când amiralul Kinkaid,

din largul golfului Leyte, amiralul Nimitz, de la Pearl Harbor, și amiralul King, de la Washington, sunt informați asupra acestei mișcări, o aprobă, presupunând că Forța Operativă 34 va fi lăsată să apere strâmtoarea San Bernardino. Dar la ora 17.30, un raport îl informează pe Halsey că formațiunea de portavioane japoneze fusese văzută, în sfârșit, la 300 de mile nord de strâmtoare. În raportul său, pilotul exagerează neintenționat numărul cuirsatelor din grupul comandat de viceamiralul Ozawa Jisaburo, afirmând că sunt patru. Neștiind că Ozawa navigase într-un pătrat pentru a fi văzut, impetuosul Halsey se aruncă asupra momelii.

Kinkaid și MacArthur se așteaptă ca Flota a 3-a să sprijine invazia. Halsey, pe de altă parte, vrea să acționeze în spiritul ordinului lui Nimitz care spunea că dacă apare vreo ocazie de a distruge o parte mare din flota inamică, aceasta trebuie să devină sarcina principală. Halsey își amintește, de asemenea, de criticile adresate amiralului Raymond Spruance pentru că nu urmărise portavioanele japoneze dincolo de Mariane. Așa că se grăbește în urmărirea japonezilor cu întreaga Flotă a 3-a, fără să lase în urmă Forța Operativă 34 pentru paza strâmătorii San Bernardino. Halsey se lasă atras de forța de diversiune, în ciuda avertismentelor comandanților din propriul grup operativ.

Pe măsură ce se lasă noaptea, amiralul Kinkaid își desfășoară cuirasatele din Flota a 7-a în partea superioară a strâmătorii Surigao. Știe din recunoașterile aeriene și interceptările radio că celelalte două escadre de luptă ale lui Toyoda se apropie. El încă presupune că drumul dinspre San Bernardino spre Leyte este păzit de Forța Operativă 34. Cinci dintre cele șase cuirasate vechi ale lui Kinkaid sunt victime resuscitate ale atacului de la Pearl Harbor. Restul forței sale de ambuscadă este constituit din distrugătoare. În larg, vedete torpiloare sunt chemate la atac, dar loviturile lor, date înainte de miezul nopții, nu-și ating ținta.

Escadra de luptă japoneză, care consta în patru distrugătoare, două cuirasate și un crucișător, navighează exact în mijlocul capcanei de noapte. Distrugătoarele americane și australiene trec prin dreptul lor prin întuneric și aruncă torpile. Apoi, într-o manevră învechită dar deosebit de eficientă, cele șase cuirasate vechi se postează de-o parte și de alta a liniei de navigație care trece prin strâmtoare. Radarul le dirijează armamentul principal, asigurând precizia tirului de pe flanc. Doar un distrugător japonez scapă. Celelalte nave, inclusiv cuirasatele *Fuso* și *Yamashiro*, se scufundă pe loc sau mai târziu. Din grupul lui Kinkaid, doar un distrugător suferă avarii grave. Comandantul celei de-al doua escadre de luptă japoneze, care nu reușise să facă joncțiunea cu rivalul său detestat, decide să nu riște aceeași soartă.

După cum este de așteptat, amiralul Kinkaid este mulțumit de evenimentele din cursul nopții. Înainte de a se duce la culcare – era de acum deja ora 4.00 în ziua de 25 octombrie –, își întreabă șeful de stat-major dacă mai era altceva de luat în considerare. Acesta răspunde că ar trebui probabil să se asigure că Forța Operativă 34 a

lui Halsey încă păzește strâmtoarea San Bernardino de la nord de Leyte. Kinkaid aprobă și este trimis un semnal radio. Din cauza unui viciu de decodificare, Halsey nu primește mesajul decât cu trei ore mai târziu. Răspunde: „Negativ. FO34 este cu mine în urmărirea portavioanelor inamice“. Răspunsul în sine este suficient de alarmant, dar la ora 7.20, Kinkaid primește un mesaj de la unul din portavioanele de escortă din largul insulei Leyte. Sunt atacați. Cuirasatele amiralului Kurita, inclusiv *Yamato*, se întorseseră și trecuseră prin strâmtoarea San Bernardino fără să întâmpine piedici. Întreaga flotă de invazie a lui MacArthur este în pericol.

Apelurile la ajutor trimise lui Halsey și Flotei a 3-a nu au efectul așteptat. Departe de a-și recunoaște greșeala, Halsey se încăpățânează să continue urmărirea. Portavioanele lui Mitscher își lansaseră avioanele pentru a lovi forțele lui Ozawa, scufundând până în acel moment două portavioane și un distrugător. Tot ce era dispus Halsey să facă în această situație de criză era să-și recheme grupul de portavioane trimise spre atolul Ulithi. Până și Nimitz, care evita să se amestece în treburile unui comandant subordonat odată lupta începută, trimite un mesaj la ora 9.45 întrebând unde se află Forța Operativă 34. „Bull“ Halsey este furios, iar încăpățânarea lui crește pe măsură ce trece timpul.

Între timp, Kinkaid trimisese câteva din cuirasatele sale spre nord pentru a ajuta bariera de portavioane de escortă și distrugătoare care se opuneau imense escadre de luptă a lui Kurita. Nu sunt suficient de rapide pentru a fi utile, dar, surprinzător, nici nu este nevoie de ele. Cu mare pricepere și vitejie, piloții antisubmarin de pe portavioanele de escortă, care nu aveau nici torpile, nici bombe, simulează atac după atac pentru a deruta cuirasatele lui Kurita. La un moment dat, *Yamato* se întoarce în direcția greșită pentru a evita ceea ce se crede a fi un atac cu torpile și, până își reia orientarea pentru a se alătura celorlalte nave, se trezește mult în urma lor.

Distrugătoarele americane intră și ies mereu din spatele unei perdele de fum pentru a lansa torpile. O furtună produsă în acel moment este și ea de ajutor. Un portavion de escortă, *USS Gambier Bay*, este în flăcări, iar trei distrugătoare sunt pierdute, dar stricăciunile suferite de Forța Operativă sunt extrem de reduse în situația dată. Dintr-odată, spre uimirea și ușurarea personalului de pe celelalte portavioane de escortă și distrugătoare, navele lui Kurita sunt văzute cum se întorc spre nord. Kurita, care tot nu aflase de la Ozawa dacă Halsey îl mai urmărea încă, așa cum fusese plănuț, se teme că ar putea fi prins acum din spate de Flota a 3-a. Transmisioniștii săi interceptaseră însă un mesaj necodificat de la Kinkaid care îi cerea lui Halsey să se întoarcă. Până la mijlocul dimineții, Kurita decide să se retragă tot prin strâmtoarea San Bernardino.

Halsey, care reușește să scufunde toate cele patru nave ale lui Ozawa, își vine, în sfârșit, în fire. Își trimite cuirasatele rapide înapoi spre sud, dar acestea ajung prea

târziu pentru a-i tăia retragerea lui Kurita. Halsey își justifică acțiunile prin ordinul lui Nimitz de a urmări distrugerea flotei inamice, dar nu este dispus să admită că urmărise altă flotă decât trebuia. Presa se referă la urmărirea sa ca la „Bătălia Cursei Taurului”. Nimitz nu întreprinde nimic împotriva unui lider atât de îndrăzneț. Bătălia din golful Leyte, așa cum recunoșteau și japonezii înșiși, fusese pentru ei o înfrângere decisivă. Își pierduseră toate cele patru portavioane, uriașul *Musashi* și două alte cuirasate, nouă crucișătoare și douăsprezece distrugătoare.

În dimineața zilei de 25 octombrie, chiar la sfârșitul bătăliei, japonezii aruncă în luptă o nouă armă, sub forma atacurilor aeriene sinucigașe ale piloților din Flota Aeriană 1, cu baza la Luzon. Erau numiți kamikaze, sau „vânt divin”, în memoria taifunului din secolul al XIII-lea care zdrobise flota de invazie a împăratului Kubilai Han. Reprezintă un avantaj evident pentru Marina Imperială Japoneză. Cea mai mare parte a piloților rămași nu erau în stare să ducă o luptă aeriană, așa că tot ce aveau de făcut acești tineri era să-și dirijeze avioanele ca o bombă zburătoare spre o navă, în special spre puntea de decolare a unui portavion. Americanii pierd un portavion de escortă, iar altele trei sunt avariate serios, dar efectul de șoc al atacurilor kamikaze se va dovedi periculos de contraproductiv pentru Japonia. Mentalitatea pe care o scot la iveală contribuie decisiv și indubitabil la decizia folosirii împotriva țării, peste mai puțin de un an, a armelor atomice în detrimentul unei invadării convenționale a insulelor nipone.

Speranțe spulberate

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1944

În ultimele zile ale lunii august 1944, prăbușirea armatelor germane în Normandia și eliberarea Parisului produc euforie în Vest la gândul că războiul s-ar putea sfârși „până la Crăciun“. Această impresie se accentuează odată cu înaintarea spre Rin a armatelor aliate. La 3 septembrie, Divizia Blindate de Gardă intră în Bruxelles și are parte de o primire la fel de exuberantă ca în Parisul eliberat cu o săptămână mai devreme. Armata a 3-a a lui Patton se apropie de Metz.

La o zi după Bruxelles, Anvers cade în mâinile Diviziei 11 Blindate, care înaintase cu 550 de kilometri în șase zile. La dreapta sa, Corpul VII american de lângă Mons capturează o forță însemnată de germani care se retrăgeau din Normandia și din Pas-de-Calais. Omoară 2 000 și iau 30 000 de prizonieri. Printre acești germani trebuie să fi fost și trupele care, reacționând la atacurile Rezistenței belgiene, incendiaseră case lângă Mons și omorâseră șaizeci de civili ca represalii. Pe parcursul următoarelor câteva zile, în timpul retragerii trupelor germane, alte atrocități și jafuri, comise mai ales de unitățile Waffen-SS, au loc în alte părți din Belgia.

Pare atunci că Armata 1 americană este pe punctul de a lua Aachen, primul oraș german. Mulți locuitori fug panicați. Elanul forțelor aliate pare de neoprit, iar rezistența germană pare pe punctul de a se prăbuși. Aliații nu iau în calcul faptul că Zidul de Vest abandonat, pe care îl numiseră Linia Siegfried, se va dovedi un obstacol major. Hitler îl destituie pe mareșalul von Rundstedt din funcția de comandant suprem în Vest, iar mareșalul Model este cel care, după spusele generalului Omar Bradley, „transplantează miraculos o nouă coloană vertebrală armatei germane“ și oprește panica. Göring furnizează șase regimente de parașutiști, cărora li se adaugă alți 10 000 de soldați din Luftwaffe, inclusiv trupele de la sol și piloții aflați la pregătire și ale căror cursuri fuseseră oprite din cauza lipsei combustibilului. Aceștia formează baza Armatei 1 Parașutiști a generalului Kurt Student, desfășurată în sudul Olandei.

Acesta este, de asemenea, momentul în care mândria excesivă a Aliaților se lovește de criza combustibilului, care încă trebuia să fie adus de la Cherbourg de camioanele

sistemului de convoaie „Expresul Bulinei Roșii“. Întregul avans depinde de cantitatea livrată și de stabilirea priorităților corecte între combustibil și muniție. Armata 1 canadiană nu reușise să recucerească porturile Canalului, care, la ordinele lui Hitler, erau apărate cu îndârjire. Așa că Anvers este singura soluție. Și deși Armata a 2-a britanică luase orașul și portul practic neatinse, Montgomery nu reușește să asigure țărml și insulele din lungul estuarului Scheldt din Marea Nordului. Ignorase avertismentele amiralului Ramsay că minele și bateriile de coastă germane de pe insule, mai ales de pe Walcheren, vor face canalul nenavigabil și deci portul în sine va fi inutil.

Vina le aparține însă și lui Eisenhower, și SHAEF (Comandamentul Suprem al Forțelor Expediționare Aliate) pentru că nu insistaseră ca Montgomery să curețe estuarul înainte de a încerca să se grăbească spre Rin. Germanii avuseseră deci timp să-și întărească garnizoanele de pe insule. Rezultatul este că va fi nevoie de o suită întreagă de bătălii lungi și complicate, inclusiv debarcări amfibii, duse de canadieni pentru a rectifica această greșeală. Se înregistrează 12 873 de pierderi într-o operațiune care ar fi putut fi îndeplinită cu costuri minime dacă ar fi avut loc imediat după luarea Anvers-ului. Pasajul Scheldt nu va fi curățat până la 9 noiembrie, iar primele nave nu ajung la Anvers decât la 26 noiembrie. Această întârziere reprezintă o lovitură grea dată pregătirilor Aliatilor înainte de apropierea iernii.

Montgomery încă fierbe din cauza deciziei lui Eisenhower de a înainta pe un front larg spre Rin și în interiorul Germaniei. Aceasta fusese mereu doctrina standard americană, centrată pe forța copleșitoare, deci Montgomery nu ar fi trebuit să fie surprins. Dar el crede, de asemenea, cu ardoare că Eisenhower nu este un comandant de front și că el însuși ar fi trebuit să dețină această poziție. Montgomery vrea ca Grupul de Armate 21 al său și Grupul de Armate 12 al lui Bradley să avanseze împreună la nord de Ardeni și să înconjoare orașul Ruhr. Dar Eisenhower, la întâlnirea lor din 23 august, insistase că voia ca Armata a 3-a a lui Patton să facă joncțiunea cu Armata a 7-a americană și cu Armata 1 franceză, care venea dinspre sudul Franței.

Eisenhower, încă supărat pe Montgomery ca urmare a lipsei de onestitate a acestuia din Normandia, nu are de gând să-și schimbe planul. Singurul lui compromis este să-i alocе Grupului de Armate 21 o proporție mai mare din resurse și să rețină Armata a 3-a a lui Patton pe Mosela. Reacția lui Patton este previzibilă. „Monty face ce vrea, iar Ike spune «Da, să trăiți!»“, scrie în jurnalul său. Patton nu este singurul deranjat de avansarea lui Montgomery la gradul de mareșal, onoare la care Churchill consimțise pentru a liniști presa britanică atunci când Eisenhower preluase conducerea operațiunilor la 1 septembrie. Patton merge mai departe și traversează oricum Mosela, dar cucerirea orașului fortificat Metz se dovedește mai grea decât își imaginase.

Deși Eisenhower preluase comanda pe front în timpul acelor zile decisive, conducerea și comunicarea erau penibile de lipsite de eficiență. Eisenhower își vătămase

genunchiul și era reținut la sediul SHAEF, care se afla încă la Granville, pe coasta atlantică a Normandiei. Montgomery este exasperat de lipsa unui răspuns prompt la semnalele sale. Așa că atunci când Eisenhower zboară la Bruxelles, Montgomery este cam lipsit de tact când se alătură comandantului suprem infirm în avionul tras lângă pistă al acestuia. Flutură copiile mesajelor schimbate și se avântă într-o tiradă despre ce credea el în legătură cu strategia propusă. Eisenhower că el așteaptă să facă o pauză, apoi se apleacă în față, îi pune mâna pe genunchi și spune liniștit: „Ușurel, Monty! Nu poți să-mi vorbești așa. Eu sunt șeful tău”. Montgomery, acum pus la punct, murmură „Îmi pare rău, Ike”.

Montgomery este hotărât să fie primul care traversează Rinul, pentru a fi cel care deschide drumul pătrunderii masive în Germania, pe care ar fi trebuit s-o comande. Acest lucru duce la unul dintre cele mai cunoscute dezastru ale Aliaților din război. Bradley este uimit de planul îndrăzneț al lui Montgomery de a face un salt înainte, cu o serie de parașutări, pentru a traversa cursul inferior al Rinului la Arnhem. Și lui, și altora li se pare complet nefiresc. „Nici dacă piosul abstinent Montgomery ar fi intrat clătînându-se de mähmureală în SHAEF”, scrie el mai târziu, „nu aș fi fost mai uimit decât am fost de aventura cutezătoare pe care o propunea.” Dar Montgomery chiar are o justificare de care Bradley nu știa. Rachetele V-2 tocmai începuseră să cadă peste Londra, trase din nordul Olandei, iar Cabinetul de Război voia să știe dacă se putea face ceva.

La 17 septembrie începe Operațiunea *Market Garden*. Aceasta constă într-un asalt dat de forțele de parașutiști britanice, americane și poloneze pentru a captura o serie de poduri peste două canale, peste râurile Meuse, Waal și apoi Rin. Avertismentele care anunțau că în zona Arnhem fuseseră identificate diviziile SS de panzere sunt ignorate. Pusă în impas de ghinion și de vremea rea, operațiunea aeropurtată eșuează în principal pentru că zonele de aterizare erau prea depărtate de obiective, comunicațiile radio eșuează dezastruos, iar germanii reacționează mult mai rapid decât se aștepta. Aceasta se datorează acțiunii prompte a energicului Model, dar și faptului că Diviziile 9 și 10 SS Panzere se aflaseră aproape de Arnhem.

Planul lui Montgomery depinsese de înaintarea rapidă a Corpului XX al lui Horrocks pe un singur drum pentru a înlocui trupele parașutate, dar rezistența germană în momentele-cheie face imposibilă menținerea inițiativei. În ciuda curajului eroic al formațiunilor parașutate, în principal al Diviziei 82 Parașutiști americană care traversează râul Waal sub tir în plină zi, Corpul XXX nu reușește să facă joncțiunea cu Divizia 1 Aeropurtată. La 27 septembrie, parașutiștii care țineau capul de pod de la Arnhem, lipsiți de apă, rații și mai ales de muniție, sunt nevoiți să se predea. Resturile Diviziei 1 Aeropurtate trebuie să fie evacuate peste Rinul inferior pe timp de noapte.

Germanii iau aproape 6 000 de prizonieri, jumătate din ei răniți. Pierderile totale ale Aliaților ajung la aproape 15 000 de oameni.

Pe Frontul de Est, Armata Roșie își extinsese succesele masive de pe urma Operațiunii *Bagration* printr-o altă ofensivă mai la sud, care începuse la 20 august. Generalul Guderian, noul șef de Stat-Major al Armatei, numit de Hitler ca urmare a complotului din iulie, luase cinci divizii de panzere și șase divizii de infanterie de la Grupul de Armate Sud Ucraina, într-o încercare de a consolida Grupul de Armate Centru. Generalului Ferdinand Schörner i se lasă doar o divizie de panzere și una de infanterie mecanizată pentru a întări infanteria germană și trupele românești. Erau întinse de la Marea Neagră de-a lungul Nistrului și la est de Munții Carpați.

STAVKA îi instruiește pe mareșalii Malinovski și Tolbuhin: Fronturile 2 și 3 ale lor trebuie să scoată România din război și să pună mâna pe câmpurile petrolifere de la Ploiești. Formațiunile românești încep să se dezintegreze și să dezerteze din prima zi. Armata a 6-a germană, încercarea lui Hitler de resuscitare a celei pierdute la Stalingrad, este încercuită și distrusă. Grupul de Armate Sud Ucraina pierde mai mult de 350 000 de oameni, uciși sau prinși. România abandonează Germania pentru a încheia pacea cu Uniunea Sovietică, iar Bulgaria îi urmează exemplul cu două săptămâni mai târziu. Prăbușirea se petrece mult mai repede decât anticipaseră atât germanii, cât și sovieticii.

Pentru Germania, cea mai mare lovitură este pierderea câmpurilor petrolifere de la Ploiești. În plus, toate forțele lor de ocupație din Balcani, mai ales cele din Iugoslavia și Grecia, riscă să rămână izolate. Și cu armatele sovietice revărsându-se peste Carpați și Slovacia, ultimele rezerve de petrol ale lui Hitler de lângă lacul Balaton din Ungaria sunt expuse în fața înaintării Armatei Roșii.

La 2 septembrie, în aceeași zi în care forțele sovietice obțin controlul asupra Bucureștiului și câmpurilor de petrol de la Ploiești, Finlanda, la rândul ei, cade la înțelegere cu Uniunea Sovietică, așa cum se așteptase Stalin. Liderul sovietic încă încearcă să izoleze Grupul de Armate Nord de pe coasta baltică, unde acum este comandant brutalul Schörner, un nazist devotat care jubila când spânzura dezertori sau defecțiști. Un contraatac german ordonat de Guderian spărsese, cu costuri enorme, coridorul sovietic spre golful Riga. Schörner conduce o retragere în luptă prin Riga cu Armatele a 16-a și a 18-a, dar o lovitură a sovieticilor la vest, spre Memel, lasă Grupul de Armate Nord complet izolat în peninsula Courland.

„Mental și moral, suntem la capătul puterilor“, scrie un soldat dintr-o baterie antiaeriană care păzea cartierul general al Armatei a 16-a. „Nu pot decât să-i plâng pe numeroșii mei camarazi care au căzut fără să știe pentru ce luptă.“ Unii soldați din Grupul de Armate Nord sunt evacuați pe mare, dar un sfert de milion de oameni

rămân sub asediu acolo, incapabili să apere Reichul pentru că Hitler refuză să renunțe la ceea ce acum este un teritoriu inutil.

În această perioadă de evenimente memorabile, Churchill, însoțit de mareșalul Brooke, de amiralul Cunningham, acum șef al Statului-Major al Marinei, și de generalul de aviație Portal, traversează Atlanticul pe transatlanticul *Queen Mary*. O altă conferință a Aliatilor începe la Québec la 13 septembrie. Brooke își pierduse speranța în Churchill. Îl consideră bolnav, din moment ce nu se recuperase complet după pneumonie. Prim-ministrul nu renunță la idei care nu fac decât îi irita pe americani. Continuă să vrea debarcări în Sumatra, pentru a lua înapoi terenurile petrolifere de la japonezi, și recuperarea Singaporei. Pe de altă parte, își pierduse interesul pentru campania din Birmania.

Churchill mai vrea debarcări în capul Adriaticii, pe coasta Istriei, pentru a lua Trieste, și vrea să avanseze noul său proiect de suflet, acela de a ajunge la Viena înaintea Armatei Roșii. Conform visului său, Churchill, la fel ca Alexander și generalul Mark Clark, susține continuarea campaniei din Italia dincolo de Linia Gotică dintre Pisa și Rimini. Când șefii săi de Stat-Major argumentează că teatrul de operațiuni italian are de acum o importanță secundară, prim-ministrul începe să creadă că aceștia se coalizează în secret împotriva sa. Nu poate accepta ideea că, chiar dacă forțele lui Alexander ar pătrunde în valea Padului, o înaintare către nord-est prin Poarta Ljubljanei din Alpi spre Viena ar fi imposibilă împotriva unei apărări germane îndârjite în munți.

În sfârșit, Conferința *Octogon* de la Québec nu merge chiar atât de rău cum se temuse Brooke. Surprinzător, Brooke însuși se răzgândește și susține strategia lui Churchill cu privire la Viena, deși mai târziu este stânjenit de această lipsă de judecată. Poate și mai surprinzător, generalul Marshall oferă echipamentul necesar unei debarcări pentru planul Istriei, deși americanii refuză să aibă de-a face cu o campanie în Europa de Sud și Centrală.

Tensiunile cresc însă atunci când amiralul King mărturisește că nu vrea ca Marina Regală, acum în deficit de personal în apele vestice, să joace un rol major în Pacific. Bănuiește pe drept cuvânt că Churchill este dornic însă ca Marina să joace un rol vizibil în Orientul Îndepărtat, astfel încât Marea Britanie să-și poată relua în stăpânire posesiunile coloniale. Cu toate acestea, King se poartă atât de agresiv într-o întâlnire a șefilor Statelor-Majore Reunite – numise chiar Marina Regală un „punct slab” – că pierde sprijinul generalului Marshall și pe cel al amiralului Leahy.

La 15 septembrie, Roosevelt și Churchill, în una din cele mai imprudente decizii ale războiului, sunt de acord cu planul lui Henry Morgenthau, secretarul Trezoreriei SUA, de a împărți Germania și de a o transforma „într-o țară cu caracter în principal agricol și pastoral”. Churchill își exprimase repulsia față de plan atunci când îl auzise prima

dată, dar când intervine chestiunea Legii pentru împrumut și închiriere, în valoare de 6,5 miliarde de dolari, își dă acordul.

Anthony Eden se opune ferm Planului *Morgenthau*. Brooke este la fel de scandalizat. Prevede că vestul democratic va avea nevoie de Germania ca fortăreață împotriva amenințării sovietice în viitor. Din fericire, Roosevelt revine asupra deciziei mai târziu, deși doar după atacuri din partea presei americane. Dar răul fusese făcut. Goebbels primește astfel un cadou pentru propagandă, care îl ajută să-i convingă pe germani că nu se pot aștepta la mai multă milă din partea Aliaților Occidentali decât din partea Uniunii Sovietice. Când autoritățile de ocupație aliate fac publice mai târziu proclamațiile generalului Eisenhower declarând „Venim drept cuceritori, nu drept asupraștori”, civilii germani le citesc „cu gura căscată” de uimire.

La Quebec se spun foarte puține despre relațiile cu Uniunea Sovietică, unde Churchill trebuie să ajungă la cea de-a doua conferință de la Moscova, și surprinzător de puține despre Polonia și revolta de la Varșovia, care continuă încă. Roosevelt și Churchill au vederi foarte diferite în ceea ce-l privește pe Stalin și regimul lui. Roosevelt nu este îngrijorat cu privire la o amenințare după război. Este sigur că îl poate fermeca pe Stalin și spune că, în orice caz, Uniunea Sovietică este făcută din atât de multe națiuni diferite, că se va prăbuși odată dușmanul comun înfrânt. Churchill, pe de altă parte, deși foarte inconsecvent în multe privințe, tot vede ocuparea Europei Centrale și de Sud de către Armata Roșie drept principala amenințare din era postbelică. Acum că-și dă seama că nu mai era nicio șansă de a preîntâmpina înaintarea Armatei Roșii printr-o altă înaintare a Aliaților din direcția nord-estică a Italiei, încearcă să facă una dintre cele mai scandaloase și inepte mișcări din istoria diplomației Realpolitik.

În seara de 9 octombrie, în biroul lui Stalin de la Kremlin, prim-ministrul și liderul sovietic se întâlnesc, avându-i ca martori doar pe interpreți. Churchill deschide discuția sugerând că ar trebui să înceapă cu „cea mai obositoare chestiune – Polonia”. Încercarea prim-ministrului de a-l face pe tiran mai relaxat nu este nici subtilă, nici plăcută. Se pare că Stalin începe să se distreze imediat, simțind ce are să urmeze. Churchill spune atunci că frontiera postbelică de est a Poloniei fusese „stabilită”, chiar dacă guvernul în exil polonez nu fusese consultat asupra acestei decizii luate fără știrea sa la Teheran. Asta pentru că Roosevelt nu dorise ca alegătorii polonezi să fie supărați înainte de alegeri. Când prim-ministrul Mikolajczyk descoperă acest lucru în timpul unei alte întâlniri cerute de Churchill, este zguduit de cacealmăua căreia îi căzuse victimă. Respinge toate argumentele lui Churchill și chiar amenință să-l forțeze să accepte frontiera estică pe Linia Curzon. Demisionează la scurt timp. Stalin ignoră protestele guvernului în exil. În ceea ce-l privește, guvernul lui marionetă de „polonezi de la Lublin” este acum guvernul adevărat. Este susținut de Armata 1 poloneză a generalului Zygmunt Berling, deși mulți dintre ofițerii săi din Armata Roșie simt că este

o păcăleală cruntă să susțină că sunt polonezi. Important este că, spre deosebire de corpul de armată al generalului Anders, ei se află pe teritoriul polonez. Posesia face cât nouăzeci la sută din lege, așa cum Stalin știe prea bine. Și Churchill știe asta, dar continuă să joace prost o mână necâștigătoare.

Cum discuția se mută spre Balcani, Churchill scoate ceea ce numește documentul său „obraznic“, care mai târziu devine cunoscut drept „acordul de procentaj“. Este vorba despre o listă de țări cu o sugestie de împărțire a influenței între sovietici și Aliații Vestici.

România: Rusia 90%; ceilalți 10%

Grecia: Marea Britanie (împreună cu SUA) 90%; Rusia 10%

Iugoslavia: 50% 50%

Ungaria: 50% 50%

Bulgaria: Rusia 75%; ceilalți 25%

O vreme, Stalin fixează hârtia cu privirea apoi crește proporția sovietică la „90%“ pentru Bulgaria și, cu celebrul său creion chimic, bifează în colțul din stânga sus. O împinge înapoi peste masă spre Churchill. Acesta comentează discret că ar putea „să pară cinic dacă s-ar crede că am soluționat aceste chestiuni, de care ține viața a milioane de oameni, într-o manieră așa de degajată“. N-ar trebui să ardă hârtia?

„Nu, păstrați-o“, răspunde Stalin degajat. Churchill o împăturește și o pune în buzunar.

Prim-ministrul îl invită pe Stalin să ia cina la Ambasada Britanică și, spre surprinderea oficialilor de la Kremlin, acesta acceptă. Este pentru prima oară când *Vojd*-ul vizitează o ambasadă străină. La cină, Europa Centrală și Balcanii se află în mintea tuturor. În timpul unuia din felurile de mâncare, invitații pot auzi salutul tunător al artileriei care celebrează cucerirea Szegedului, în Ungaria. În discursul său de după cină, Churchill revine la subiectul Polonia: „Marea Britanie a intrat în război ca să apere libertatea și independența Poloniei“, spune el. „Britanicii simt un soi de răspundere morală față de poporul polonez și de valorile sale spirituale. De asemenea, este important că Polonia este o țară catolică. Nu putem permite evenimentelor interne de acolo să ne complice relațiile cu Vaticanul.“

„Și câte divizii are papa?“, izbucnește Stalin. Această interpelare în sine, acum celebră, demonstrează că Stalin păstrează ceea ce dobândește. Ocupația Armatei Roșii duce automat la impunerea unui guvern „prietin cu Uniunea Sovietică“. În mod surprinzător, Churchill, în ciuda antibolșevismului său visceral, tot crede că vizita fusese un succes și că Stalin îl respectă și poate chiar îl simpatizează. Autoamăgirea lui putea câteodată să o egaleze pe cea a lui Roosevelt.

În schimb, Churchill obținuse măcar acordul lui Stalin de a interveni în Grecia pentru a o salva de „invazia bolșevismului”, așa cum va susține mai târziu. Corpul III al generalului-locotenent Ronald Scobie este pus în așteptare pentru a împiedica orice încercare a EAM-ELAS (Frontul de Eliberare Națională – Armata Populară de Eliberare Națională), dominat de comuniști, să pună mâna pe putere imediat după retragerea germanilor. Churchill, care este excesiv de binevoitor față de familia regală greacă, intenționează să aibă la Atena un guvern prieten cu Marea Britanie.

Deși mareșalul Brooke dezbătuse situația militară cu generalul Aleksei Antonov de la STAVKA și cu alții, subiectul înfrângerii Wehrmachtului fusese rareori discutat de lideri, atât la Quebec, cât și la Moscova. Reichul este atacat din ambele părți. Pentru a contrabalansa Westwall, este ordonat un Ostwall. În Prusia Orientală, cea mai mare parte a populației adulte, bărbați și femei, este forțată de gauleiterul Erich Koch și de ofițerii Partidului Nazist să sape fortificația. Armata nu este consultată, iar cea mai mare parte a acestor săpături este complet inutilă.

La 5 octombrie, Armata Roșie atacă în direcția Memel. Durează două zile până când sunt emise ordinele de evacuare către populația civilă, dar acestea sunt revocate. Lui Koch nu-i place ideea evacuării civililor, iar Hitler îl susține, deoarece contrariul ar fi transmis un mesaj defetist restului Reichului. Ca urmare apare panica și multe femei și copii sunt prinși în Memel. O parte din ei se îneacă în râul Niemen, încercând să scape din orașul incendiat și jefuit.

La 16 octombrie, STAVKA trimite Frontul 3 Belarus al generalului Cerniahovski la atac în Prusia Orientală, între Ebenrode și Goldap. Guderian trimite întăriri de panzere pe frontul amenințat pentru a respinge Armata Roșie. În urma retragerii sovieticilor, este descoperită o atrocitate. O serie de femei și fete din satul Nemmersdorf fuseseră violate și ucise, apoi corpurile unora dintre victime sunt găsite, din câte se pare, crucificate pe ușile hambarelor. Goebbels vine în grabă cu fotografii. Plin de o indignare explicabilă, nu are de gând să scape șansa de a arăta poporului german de ce trebuie să lupte până la capăt. Pe termen scurt, se pare că eforturile sale sunt contraproductive. Dar atunci când adevărata invadare a Prusiei Orientale începe, cu trei luni mai târziu, imaginile teribile publicate de presa nazistă reapar în mintea oamenilor.

Chiar și înainte de evenimentele de la Nemmersdorf, multe femei se temeau de ce avea să vină. În ciuda ignoranței susținute în anii postbelici, o mare parte din populația civilă cunoștea ororile comise de tabăra sa pe Frontul de Est. Și cum Armata Roșie avansează în Reich, oamenii își imaginează că răzburarea va fi teribilă. „Știi că rușii chiar vin în direcția noastră”, scrie o tânără mamă în septembrie, „așa că nu o să aștept, voi alege să mă omor pe mine și pe copiii mei.”

Anunțul lui Himmler din 18 octombrie, care anunță înființarea unei miliții de masă care să se numească *Volkssturm*, inspiră în unii hotărârea de a rezista, dar pentru cei mai mulți este o idee deprimantă. Armamentul era jalnic – tot felul de puști vechi, capturate de la diferite armate în primii ani ai războiului, și aruncătoare de grenade antitanc Panzerfaust de umăr. Și din moment ce toți bărbații disponibili cu vârsta potrivită fuseseră deja înrolați, rândurile *Volkssturm* vor fi pline de bătrâni și adolescenți. În curând va fi cunoscut drept „Eintopf“, sau tocană, deoarece consta în „carne bătrână și legume tinere“. Din moment ce guvernul nu oferă nicio uniformă, ci doar o banderolă, mulți se îndoiesc că vor fi tratați drept combatanți legitimi, mai ales după atitudinea Wehrmachtului față de partizanii de pe Frontul de Est. Goebbels organizează mai târziu la Berlin o paradă uriașă pentru camerele jurnalelor de știri, unde toți cei convocați trebuie să-și rostească jurământul de credință față de Adolf Hitler. Veteranii de pe Frontul de Est nu știu dacă să râdă sau să plângă în fața acestui spectacol.

Hitler, convins că Armata a 3-a a lui Patton reprezintă cea mai mare amenințare, ordonă ca grosul diviziilor sale de panzere să fie desfășurate pe Saar. Comandate de generalul Hasso von Manteuffel, ele constituie o nouă Armată a 5-a Panzere, nume deloc încurajator din moment ce precedentele două fuseseră distruse. Rundstedt, ghicind că americanii se vor concentra întâi pe Aachen, trimite acolo cât de multe divizii de infanterie poate aduna.

Armata 1 americană, comandată de generalul Courtney Hodges, înaintase spre Aachen cu convingerea că se află în sfârșit pe teritoriu german. La doar câteva sute de metri după frontieră, pune mâna pe un castel gotic din secolul al XIX-lea în stil Bismarck, cu decorațiuni grele de fier și mobilier masiv. Aparține nepotului fostului comandant al lui Hitler, mareșalul von Brauchitsch. Corespondentul de presă australian Godfrey Blunden descrie prima luptă pe pământ german din Vest. „Lupta s-a purtat pe un soare strălucitor, sub un cer albastru fără nori, pe care avioanele de recunoaștere Piper Cub pluteau ca niște zmeie. Lupta s-a purtat într-un peisaj foarte frumos, peste câmpuri înverzite cu gardurii vii îngrijite, dealuri ușor împădurite și sate mici cu turla de biserici ascuțite.“

Dar acum că Model mobilizase apărarea la Westwall, rezistența germană este aprigă. Aliații regretă criza proviziilor de la începutul lui septembrie, care îi oprise la mică distanță de zid. Un ofițer de la cartierul general al Armatei 1 remarcă: „La acea vreme, aș fi putut să trec cu câinele și cu fiica mea“. Acum găsesc fortificații săpate de civili siliți să muncească, locuințe transformate în avanposturi întărite și buncăre de beton cu uși de fier. Sunt chemate tancurile Sherman ca să le facă față, folosind muniție antiblindate. Imediat ce plutoanele de infanterie americane curăță un buncăr cu grenade și uneori cu aruncătoare de flăcări, sunt chemați geniiștii care sudează

ușile cu lămpi cu acetilenă, pentru a nu le permite soldaților germani să se strecoare înăuntru și să le ocupe iar.

La 12 octombrie, Hodges emite un ultimatum în care solicită predarea necondiționată, altfel orașul Aachen va fi distrus prin bombardament. Refugiații le spun ofițerilor că între cinci și zece mii de civili refuzaseră să plece, în ciuda ordinelor Partidului Nazist. Hitler dispusese ca vechea capitală a lui Carol cel Mare și a împăraților germani să fie apărată până la sfârșit. Armata 1 a lui Hodges inconjoară orașul, iar acum trupele de încercuire se confruntă cu contraatacuri germane încrâncenate, situație care produce unele analogii false și confuze cu Stalingradul. Contraatacurile trupelor germane sunt zdrobite cu destulă ușurință de concentrările artileriei americane. Multe tunuri trag cu proiectile germane pe care le capturaseră în Franța.

Apărătorii germani includ un amestec de infanterie, infanterie mecanizată, Luftwaffe, SS, infanterie navală și voluntari din *Hitlerjugend*. Stricăciunile făcute clădirilor sunt considerabile, iar Rathaus sau primăria este complet distrusă. Cu moloz și sticlă spartă pe străzi, ferestre goale și cabluri de telefon atârând, Aachen capătă „aspectul sinistru al unui oraș învins”. Din fericire, artileria americană și piloții avioanelor de atac la sol P-47 reușesc să evite marea catedrală, așa cum li se ordonase.

Luptele din casă în casă continuă necruțător în octombrie. Stând pe acoperișul unei case, americanii fac o gaură în clădirea vecină folosind bazooka și intră pe acolo fiindcă era prea periculos să o ia pe stradă. Divizia 30 suferă o atât de mare rată a pierderilor, că un caporal de rezervă care sosise la începutul bătăliei se trezește trei săptămâni mai târziu sergent, comandând un pluton.

Aachen fusese un oraș prosper al clasei de mijloc. Soldații americani încep să scotocească apartamentele cu mobilă grea, portrete ale lui Hindenburg și ale Kaiserului, pipe din spumă de mare, halbe de bere ornamentale și fotografii ale cluburilor universitare de scrimă. Dar soldații germani pun bombe-capcană cu fire declanșatoare și încărcături, pe care americanii le numesc „bebeluși înfășați”. „Nu înțeleg”, spune un soldat supărat. „Știu că vor fi cel mai probabil uciși. De ce nu renunță?” Soldații aruncă grenade, practic, în fiecare cameră înainte de a intra, deoarece apărătorii germani se ascundeau uneori, gata să tragă. Unii dintre ei, după ce tocmai împușcaseră un american în spate, sar cu mâinile ridicate să se predea, ca și cum totul ar fi fost joacă de copii. Deloc surprinzător, o parte din prizonieri sunt tratați rău.

Într-un caz, patru băieți germani, dintre care cel mai mic avea opt ani, încep să tragă cu puști abandonate în echipajul unui tun de câmp. O patrulă merge să investigheze sursa împușcăturilor. „Comandantul patrului americane a fost atât de mâniat de faptele copiilor, că l-a palmuit pe cel mai mare și, la întoarcere, a raportat că băiatul luase poziție de drept și încasase palma ca și cum ar fi fost soldat.”

Autoritățile militare americane reușesc să evacueze civilii germani din pivnițe și adăposturi antiaeriene pe măsură ce luptele continuă. Observă că, după toată propaganda nazistă, se uitau cu nervozitate la șoferul american negru al camionului care îi ducea într-o tabără de refugiați. Printre civili sunt căutați membri ai Partidului Nazist, dar aceasta este o sarcină imposibilă. Cei mai mulți dintre ei se plâng de felul în care fuseseră tratați de trupele germane de apărare a orașului atunci când refuzaseră să plece. Unii erau dezertori care reușiseră să capete haine civile. Un jeep este prins într-o ambuscadă lângă Aachen, iar acest fapt stârnește temeri din cauza zvonurilor că ar putea fi vorba de o rezistență germană de gherilă cu nume de cod *Werwolf* (Vârcolacul).

Autoritățile militare americane se mai chinuie și să se descurce cu aproximativ 3 000 de muncitori polonezi și ruși trimiși la muncă silnică, printre care „femei masive, cu fețe inexpressive, îmbrăcate cu fuste vechi zdrențuite și cu basmale înfășurate pe cap, cărând legături de haine“. Unii bărbați începuseră deja să-i atace și să-i amenințe cu cuțite pe gospodarii germani pentru a obține de mâncare, iar câteodată îi jefuiau. Aveau multe de răzbunat, dar poliția militară strânge vreo șapte-opt sute de agresori și îi ține într-o închisură. Aceasta reprezintă doar o mică anticipare a complicațiilor care vor urma, cu un număr estimat la opt milioane de persoane strămutate pe teritoriul Germaniei.

Regimul nazist nu are intenția să tolereze domnia indisciplinei sub nicio formă. De la complotul din iulie, care crescuse foarte mult puterea lui Martin Bormann, secretarul Partidului Nazist, a lui Goebbels și a lui Himmler, ideologia nazistă este impusă din ce în ce mai mult în Wehrmacht. Aceasta face imposibilă orice tentativă ulterioară de îndepărtare a lui Hitler. Dincolo de simboluri, cum este înlocuirea salutului militar cu „salutul german“, numărul ofițerilor superiori național-socialiști crește. Este din ce în ce mai probabil ca soldații și ofițerii găsiți în spatele frontului fără autorizație de retragere să fie împușcați, iar când intră în Cartierul General al Führerului ofițerii din Statul-Major sunt percheziționați de gărzile SS.

Represiunile încep să crească și în rândurile sovieticilor. Pentru a compensa pierderile uriașe, Armata Roșie recrutează cu forța ucraineni, belaruși, polonezi și oameni din cele trei țări baltice, care se aflau din nou sub control sovietic. „Lituaniienii ne urăsc și mai mult decât polonezii“, scrie acasă un soldat din Armata Roșie la 11 octombrie, „iar noi le răspundem cu aceeași monedă.“ Acești soldați recent recrutați sunt aproape inevitabil cei mai probabili dezertori. „Detașamentul Special (SMERSH) mă ținea sub observație pentru că eram fiul unui epurat“, explică mai târziu un sergent. „Aveam o grămadă de asiatici în unitate, care deseori fugeau ori înapoi, ori la germani. Odată, a dezertat un grup întreg. După aceea, nouă, rușilor, ni s-a spus să-i urmărim pe uzbeki. Eram sergent pe atunci, iar ofițerul politic mi-a zis: vei plăti cu viața dacă cineva din trupa ta dezertează. Puteau foarte ușor să mă împuște. Odată a dezertat un belarus.

L-au prins și l-au returnat unității. Omul de la Detașamentul Special i-a zis: dacă lupți ca lumea, trecem sub tăcere afacerea asta. Dar a evadat din nou și iar a fost prins. A fost spânzurat. Nu împușcat, ci spânzurat ca dezertor. Am fost aliniați într-un convoi prin pădure. A apărut un camion cu o spânzurătoare pe el. Omul de la CeKa (NKVD) a citit răspicat ordinul: «Să fie executat pentru trădare de patrie». Omul a fost spânzurat, iar apoi omul de la CeKa l-a și împușcat.”

Germanii care se retrag din Belarus după prăbușirea Grupului de Armate Centru nu-și fac iluzii cu privire la soarta civililor care fuseseră prietenoși cu ei. Un caporal sanitar care scăpase la timp pentru a evita încercuirea se întreba: „Ce se va întâmpla cu sârmanii oameni care au trebuit să rămână în urmă, adică localnicii?” Soldații germani știu foarte bine că NKVD și SMERSH vor ajunge imediat după trupele de luptă, ca să-i interogheze pe civili în privința colaboraționiștilor.

În timpul înaintării sovietice în România, conform însemnărilor unui ofițer, compania sa fusese alcătuită aproape în întregime din țărani ucraineni din regiunile care se aflaseră sub „ocupația temporară” a inamicului. „Cei mai mulți nu aveau nicio dorință de a lupta și trebuiau să fie forțați s-o facă. Îmi aduc aminte că mergeam prin tranșee. Toată lumea săpa, în afara unui soldat care ar fi trebuit să scobească poziția de foc pentru o mitralieră Maxim. Stătea acolo și nu făcea nimic. L-am întrebat ce se întâmplă. A căzut în genunchi în fața mea și a început să se tânguie: «Aveți milă de mine! Am trei copii. Vreau să trăiesc!» Ce puteam să spun? Am înțeles cu toții că soldatul de infanterie de pe front avea doar două sorți posibile: spitalul sau mormântul.” Acest ofițer, la fel ca majoritatea celor din Armata Roșie, este convins că succesul companiilor depinde în întregime de un nucleu de soldați ruși sau siberieni. „Selectam mereu înainte de atac vreo doi oameni dintre soldații de nădejde ruși, iar când compania ieșea la asalt, acești soldați stăteau în tranșee și îi aruncau afară pe toți cei care încercau să se ascundă și să evite înaintarea.”

Mult mai în spate, răzbunarea la scară mare este înfăptuită împotriva minorităților etnice care îi primiseră cu brațele deschise pe germani în 1941 și 1942. În decembrie 1943, Beria deportase 200 000 de tătari din Crimeea în Uzbekistan. Vreo 20 000 dintre acești musulmani îmbrăcaseră uniforma germană, așa că restul de 90% trebuie să sufere, deși mulți alții luptaseră bine în Armata Roșie. Fuseseră strânși la 18 mai fără timp să se pregătească. Aproximativ 7 000 mor pe drum și mult mai mulți mor de foame în exil. Cam 390 000 de ceceni sunt, de asemenea, strânși și trimiși spre capete de linie în camioane Studebaker căpătate pentru transportul Armatei Roșii prin Legea pentru împrumut și închiriere. Se spune că vreo 78 000 dintre ei mor pe drum. Stalin începuse cu propriile popoare înainte de a începe cu dușmanii și cu polonezii, care, cel puțin teoretic, îi erau aliați.

Stalin și generalii săi erau incomodați de calitățile de combatanți ale noilor înrolați, deoarece rezistența germană se întărea. În luptele pentru linia munților Carpați care apărau estul Ungariei și Slovacia, ultimul aliat al trupelor lui Hitler îi surprinde pe veteranii sovietici, mai ales după colapsul subit al armatei române. „Ungurii erau, de fapt, o mare problemă pentru noi în Transilvania“, consemnează un ofițer din Armata Roșie. „Au luptat cu mult curaj până la ultimul glonț și până la ultimul om. Nu s-ar fi predat niciodată.“

Malinovski, cu Frontul 2 întărit, încearcă să organizeze o mare încercuire în estul Ungariei. În ceea ce se numește Operațiunea *Debrecen*, o lovitură îndrăzneată care începe la 6 octombrie este dejucată două săptămâni mai târziu de un contraatac al Corpului III Panzere și al Corpului XVII. Malinovski, la presiunile STAVKA, lansează un alt atac spre sud, pe lângă Szeged și spre Budapesta, pătrunzând prin Armata a 3-a maghiară. Dar forțele considerabile ale lui Malinovski sunt oprite la mică distanță de capitală de un alt contraatac cu trei divizii de panzere și Divizia Infanterie Mecanizată *Feldherrnhalle*. Devine din ce în ce mai clar că bătălia pentru Budapesta va fi una dintre cele mai violente ale războiului.

Ca urmare a schimbării taberei de către România și Bulgaria, amiralul Horthy, regele Ungariei, ia legătura în secret cu Uniunea Sovietică. Molotov cere ca Ungaria să declare imediat război Germaniei. La 11 octombrie, reprezentanții lui Horthy semnează înțelegerea la Moscova. Patru zile mai târziu, îl informează pe trimisul german la Budapesta și anunță armistițiul la radio. Germanii, care cunoșteau mișcările lui Horthy, reacționează repede. La ordinele lui Hitler, Otto Skorzeny, liderul comandoului SS care îl salvase pe Mussolini, se pregătise deja să pună mâna pe Horthy în reședința sa, Citadela, care dădea spre Dunăre. Germanii trebuiau să-l înlocuiască cu Ferenc Szálasi, ferocele lider antisemit al Mișcării Crucilor cu Săgeți, inspirată de naziști.

Operațiunea *Panzerfaust*, cum era numită, trebuia să fie supravegheată de generalul-locotenent von dem Bach-Zelewski, care tocmai își terminase sarcina criminală la Varșovia. Skorzeny îl convinge pe Bach-Zelewski să nu repete aceleași tactici nemi-lose și să evite zdrobirea Citadelei până la cucerire. În schimb, în dimineața zilei de 15 octombrie, chiar înainte ca Horthy să anunțe armistițiul, comandourile SS ale lui Skorzeny reușesc să-l răpească fiul într-o ambuscadă stradală, după un schimb de focuri cu gărzile de corp ale acestuia. Miklos Horthy este legat fedeleș, pus într-un avion spre Viena și transferat în lagărul de concentrare Mauthausen, care deja cuprindea figuri proeminente cum era Francisco Largo Caballero, fostul prim-ministru al Republicii Spaniole.

Lui Horthy i se spune pe șleau că, dacă persistă cu „trădarea“, fiul său va fi executat. Amiralul, deși face o criză de nervi în fața amenințării, merge înainte cu anunțul. Trupele Mișcării Crucilor cu Săgeți pun mâna pe clădire imediat după și lansează o

dezmințire, insistând pe hotărârea Ungariei de a lupta în continuare. Ferenc Szálasi preia puterea în aceeași după-amiază. Lui Horthy nu i se dă de ales. Este dus în Germania sub pază.

Horthy oprește deportarea evreilor de către Eichmann în acea vară, dar, până în acel moment, 437 402 fuseseră deja omorâți, majoritatea la Auschwitz. Dar, chiar dacă Himmler oprește programul de exterminare în masă odată cu apropierea Armatei Roșii, evreii rămași sunt adunați pentru muncă silnică și forțați să mărșăluiască spre Germania din cauza lipsei trenurilor. Hărțuiți, bătuți și ciomăgiți până la moarte de SS și de gărzile Mișcării Crucilor cu Săgeți, mii și mii mor pe drum. Deși Szálasi oprește aceste marșuri ale morții în noiembrie, peste 60 000 de evrei rămân prizonieri într-un ghetou mic din Budapesta. Cei mai mulți dintre adepții lui Szálasi sunt acum decizi să se apuce de propria „soluție finală pentru problema evreiască”. Celebrul activist al Crucilor cu Săgeți, părintele Andras Kun, care mai târziu recunoaște comiterea a 500 de crime, obișnuia să comande: „În numele lui Hristos – Foc!”

Miliția Crucilor cu Săgeți, care includea și adolescenți de paisprezece sau șaisprezece ani, ia grupuri de evrei din ghetou, îi forțează să se dezbrace și să meargă desculți pe străzile înghețate până la malul Dunării pentru execuție. În multe cazuri, tirul lor este atât de imprecis, că unele victime reușesc să sară în apa înghețată și să înoate. Într-una din situații, un ofițer german oprește o ucidere în masă și îi trimite acasă pe evrei, dar probabil că aceasta a fost doar o grațiere temporară.

Deși unii subofițeri din jandarmeria maghiară se alătură celor 4 000 de membri ai miliției Crucilor cu Săgeți la torturarea și uciderea evreilor, alții îi ajută pe aceștia din urmă. Chiar unii dintre membrii miliției îi ajută pe evrei să scape, ceea ce demonstrează că niciodată nu se pot face generalizări. Eforturile unuia din ei, dr. Ara Jerezian, primesc mai târziu recunoașterea necondiționată din partea Yad Vashem, memorialul Holocaustului din Israel.

Cea mai amplă operațiune de salvare a evreilor este pusă la cale de suedezul Raoul Wallenberg care, în ciuda faptului că nu avea decât un statut semioficial în Ungaria, emite zeci de mii de documente care declară că purtătorul se află sub protecția guvernului suedez. Mai târziu, în timpul asediului, miliția Crucilor cu Săgeți invadează Ambasada Suediei și omoară câțiva membri ai personalului ca răzbunare pentru activitățile lor. Alături de suedezi, diplomatul elvețian Carl Lutz, diplomatul portughez Carlos Branquinho, Crucea Roșie internațională și nunțul papal își emit propriile documente de protecție pentru a ajuta alți evrei unguri să scape.

Ambasadele statelor El Salvador și Nicaragua furnizează câteva sute de certificate de cetățenie, dar păcăleala cea mai extraordinară vine de la Ambasada Spaniei. Însărcinatul cu afaceri al Spaniei, Angel Sanz-Briz, știe că regimul Szálasi este disperat să fie recunoscut de guvernul lui. El încurajează această iluzie, în timp ce, de fapt, se opune

partizanilor Crucilor cu Săgeți și mai puternic decât Ambasada Suediei. Sanz-Briz este forțat să plece, dar este înlocuit de un nou „însărcinat cu afaceri“, Giorgio Perlasca, adică un antifascist italian. Perlasca adună 5 000 de evrei în case conspirative sub protecție spaniolă, în timp ce guvernul lui Franco de la Madrid nu are idei de acțiunea întreprinsă în numele său. Un demers încă și mai curajos este organizat de Miksa Domonkos, membru al Consiliului Evreiesc, care falsifică documente în numele unui superintendent al jandarmeriei. Toate aceste încercări de a salva vieți devin din ce în ce mai presante pe măsură ce Armata Roșie se apropie de Budapesta, iar miliția Crucilor cu Săgeți își înmulțește crimele.

La 18 octombrie, chiar când Armata 1 pune stăpânire pe Aachen, Eisenhower prezidează o conferință pentru a discuta opțiunile strategice la cartierul general al Grupului de Armate 21 din Bruxelles. Alegerea locului reprezenta o insinuare, din moment ce Montgomery își înfuriase colegii americani prin faptul că nu se prezentase la precedenta întâlnire, care se ținuse pe 22 septembrie la cartierul general SHAEF din Versailles. Îl trimisese în loc pe generalul-locotenent Freddy de Guingand, apreciatul său șef de stat-major și un „conciliator genial“ după spusele lui Bradley. De data aceasta, Monty nu poate să evite participarea.

Una dintre opțiuni este să fie oprite operațiunile pe durata iernii, așteptând venirea mai multor divizii din Statele Unite și să fie acumulată o rezervă semnificativă de provizii, care ar fi ajuns prin Anvers odată ce portul ar fi fost deschis. Cealaltă este să se lanseze o ofensivă majoră în noiembrie, folosind resursele disponibile. O staționare pe Frontul din Vest este de neconceput: ce-ar fi spus Stalin despre șovăiala Aliaților de a lupta? Cererea reînnoită a lui Montgomery de a opera o forțare majoră pe la nord de Ruhr este din nou respinsă. Eisenhower, susținut puternic de Bradley, vrea o pătrundere dublă, cu Armatele 1 și a 9-a pe partea de nord și cu Armata a 3-a a lui Patton atacând Saarul. Lui Montgomery i se cere atace din sud, dinspre Nijmegen, între Rin și Meuse. Această concentrare de forțe la nord și la sud de Ardeni ar lăsa un sector foarte slab protejat în mijloc. Pentru a acoperi această parte a frontului, Bradley include Corpul VIII al generalului-maior Troy Middleton, care își încheiase misiunea în Bretania.

Aachen în sine nu este eliberat complet până în a treia săptămână din octombrie. La 30 octombrie, Kölnul primește o adevărată lovitură de grație din partea bombardierelor lui Harris într-un nou raid masiv. Distrugerea Reichsbahn înseamnă că nu mai sunt suficiente trenuri pentru a-i evacua pe cei rămași printre ruine. Orașul devine atunci martorul singurului exemplu de rezistență armată civilă împotriva naziștilor, atunci când comuniștii și muncitorii străini îi dezarmează pe polițiști izolați. Luptând într-un război urban de gherilă, ei atacă poliția și chiar reușesc să-l omoare pe șeful local al Gestapoului, până când o ripostă violentă îi spulberă.

Bombardamentele aliate se intensifică. RAF și USAAF nu se mai tem prea mult de Luftwaffe, deși Spaatz este îngrijorat că noile avioane de vânătoare cu reacție Me 262 vor apărea pe nepusă masă și-i vor spulbera bombardierele în acțiune. Aproximativ 60 la sută din toate bombele lansate pe teritoriul Germaniei sunt aruncate în ultimele nouă luni din război. Ministrul înarmării al lui Hitler, Albert Speer, își dă seama că daunele aduse infrastructurii economice a Germaniei „au devenit insurmontabile abia în timpul toamnei lui 1944, în mare parte drept consecință a distrugerii sistematice a rețelei de transport și comunicații prin campania de bombardamente neconținute a Aliatilor care începuse în octombrie”. Și, în ciuda scepticismului lui Harris, planul lui Spaatz împotriva rafinăriilor și fabricilor de benzol are, de asemenea, un efect însemnat asupra operațiunilor Wehrmachtului, în special asupra Luftwaffe. Doar producția de armament rezistă, mai ales datorită energiei și talentului lui Speer.

În realitate, hotărârea lui Harris de a continua bombardarea orașului Ruhr, o țintă zonală, își atinge scopul de a elimina atât de multe fabrici de benzol, încât până în noiembrie nu mai rămâne niciuna operațională. Diferența dintre strategia RAF și cea a Forței a 8-a Aeriene americane este mai curând una de prezentare decât de efect. În timp ce USAAF își definea mereu operațiunile drept bombardamente de precizie, realitatea era foarte diferită. „Triajul” dat ca țintă era un eufemism pentru lovirea întregului oraș adiacent. În special din cauza vizibilității reduse din timpul lunilor de iarnă, mai mult de 70 la sută din bombele Forței a 8-a Aeriene americane sunt aruncate „orbește”, aproape la fel cum făcuse și Comandamentul Aviației de Bombardament. Harris, pur și simplu, nu face mare caz de bombardarea orașelor și disprețuiește pe oricine este prea sensibil la acest subiect. Se dovedește însă că greșea susținând în mod repetat că bombardamentele singure puteau termina războiul.

Din zilele negre ale lui 1942, Marea Britanie investise foarte mult în Comandamentul Aviației de Bombardament, financiar, industrial și în termeni de sacrificare de vieți, pentru a crea acest instrument devastator care continua să acționeze în virtutea inerției. Continuă să o facă deși multe din atacurile sale dinspre sfârșitul războiului au puțin temei militar, și cu atât mai puțin justificare morală. Harris își făcuse un punct de onoare obsesiv din a nu lăsa până la sfârșitul războiului niciun oraș sau orașel german în picioare. La 27 noiembrie, are loc un bombardament asupra orașului Freiburg, la poalele Pădurii Negre, care lasă în urmă 3 000 de morți și distruge centrul medieval al orașului. Era un punct de comunicații în spatele frontului și, prin urmare, constituia o țintă legitimă conform directivei Pointblank, dar nu este sigur că distrugerea sa scurtează războiul cu o zi, o oră sau chiar cu un minut.

La fel ca folosirea concentrată a artileriei, bombardarea scoate la iveală niște paradoxuri tulburătoare despre democrații. Din cauza presiunilor intense de acasă, din presă și din partea opiniei publice, comandanții sunt siliți să-și reducă propriile pierderi.

Astfel că recurg la o întrebuințare maximă a explozivilor de mare putere, ceea ce inevitabil omoară mai mulți civili. Mulți germani strigă la cer după răzbunare. V-1 nu înghenuncheaseră Marea Britanie, V-2 nu par nici ele să schimbe cursul războiului, așa că sunt împrăștiate zvonuri privitoare la o rachetă V-3. „Rugăciunea pentru Führerul nostru și pentru popor este tot o armă”, scrie o femeie. „Domnul Dumnezeu nu-l poate abandona pe Führer.”

La 8 noiembrie, generalul Patton, refuzând să mai aștepte îndreptarea vremii, începe ofensiva cu Armata a 3-a pe Saar, fără sprijin aerian. „La 5.15, pregătirile artileriei m-au trezit”, scrie el în acea zi în jurnal. „Descărcarea a mai bine de 400 de tunuri suna ca trântitul unor uși într-o casă goală.” Corpul XX începe un asalt major asupra orașului-fortăreață Metz. Cerul se limpezește și avioanele de atac la sol intră în luptă, dar ploaia torențială umflase apele râului Moselle până la cote nemaivăzute. Patton îi povestește lui Bradley cum uneia dintre companiile sale de genști îi luase două zile de frustrare și de muncă din greu pentru a conecta podul plutitor peste apele repezi ale râului. Unul dintre primele vehicule care îl trec, un distrugător de tancuri, se încurcă într-un cablu care plesnește. Podul se rupe și pleacă la vale. „Întreaga companie stătea în noroi”, povestește Patton, „și toți boceau ca niște prunci.”

Vremea era la fel de rea și mai la nord, pentru Armatele 1 și a 9-a. Comandamentul Tactic Aerian 9 al generalului-maior Elwood „Pete” Quesada atacase podurile de pe Rin pentru a preveni sosirea întăririlor pe acolo. La 5 noiembrie, un pilot de vânătoare fusese uimit când un pod întreg sare în aer și se prăbușește în Rin după ce lovisese accidental încărcătura de demolare plasată de genștii germani în caz de pătrundere înspre Germania.

Vremea îngrozitoare continuă cu ploaie timp de treisprezece zile în șir. La 14 noiembrie, Bradley trece prin Ardeni, care tocmai fuseseră acoperiți de prima zăpadă subțire. Se îndreaptă spre cartierul general al Armatei 1 din stațiunea belgiană Spa, care fusese cartierul general principal german în Primul Război Mondial. Acum, statul-major al lui Hodges stătea la birouri de campanie în interiorul cazinoului, sub candelabre imense, în timp ce bombe zburătoare V-1 și rachete V-2 brăzdau cerul de deasupra în direcția Londrei și Anvers-ului.

În primele ore ale zilei de 16 noiembrie, prognoza meteorologică promite vreme bună imediat ce Hodges se hotărâse să atace orice ar fi. Puțin după răsărit, soarele apare pentru prima oară după câteva săptămâni. Toată lumea îl privește cu neîncredere. Imediat după prânz, bombardierele Fortress și Liberator ale Forței a 8-a Aeriene americane și Lancaster ale Comandamentului Aviației de Bombardament apar în aer pentru a croi drum prin Westwall. Bradley, nervos după dezastrul de la începutul Operațiunii *Cobra*, se asigurase că fuseseră luate toate măsurile pentru a preveni bombardarea de către avioane a trupelor sale gata de atac. Dar cu toate că de data aceasta nu sunt victime

americane, infanteria și blindatele care avansează descoperă repede că germanii își așezaseră „grădinile diavolului” în lățime și în adâncime.

Armata 1 trebuia să avanseze dinspre Aachen prin pădurea Hürtgen până la râul Rur. Trebuia să cucerească barajul de la sud de Düren, pe care germanii îl puteau folosi pentru a zădărnici orice încercare de traversare a Rurului. Punându-și încrederea în bombardamentele aeriene și de artilerie pentru a crea o deschidere, atât Bradley, cât și Hodges subestimează pericolele din față, care vor fi mult mai îngrozitoare decât cele din *bocage*-ul normand.

Pădurea Hürtgen, la sud de Aachen, era o aglomerare sinistă de pini înalți de până la treizeci de metri pe dealuri abrupte. Soldații își pierd deseori direcția în adâncimile ei înfricoșătoare. Ei văd zona drept un „ținut înfrorător, bântuit, potrivit pentru sălașul unor vrăjitoare”. Aceasta ar fi trebuit să fie o bătălie pentru infanterie, dar batalioanele, regimintele și diviziile aruncate în luptă nu sunt instruite sau pregătite pentru ce se afla în față. Din cauza râpelor și desimii copacilor, nu era un teren potrivit pentru tancuri sau distrugătoare de tancuri cu al căror sprijin erau obișnuite, dar nici pentru avioanele de atac la sol. Pe de altă parte, pentru Divizia 275 Infanterie germană, adeptă a camuflajului, buncărelor sub pământ și capcanelor, era terenul ideal de apărare.

Pierderile grele ale infanteriei de la Ziua Z încoace însemnau că o proporție din ce în ce mai mare din plutoanele liniei întâi era alcătuită din nou sosiți slab instruiți. Bradley nu este supărat doar de calitatea lor, ci și de cât de puțini fuseseră trimiși pe teatrul de operațiuni european. Descoperă că generalul MacArthur își asigurase partea leului pentru campania din Filipine. Se pare că la Washington nu se mai vorbea nici de formă măcar de „Mai întâi Germania”. Departamentul de Război scăzuse partea alocată lui Eisenhower de la 80 000 la 67 000 de înlocuitori pe lună.

Sistemul de înlocuire al Armatei Americane fusese cumplit de lipsit de imaginație, iar cel al britanicilor nu era cu nimic mai bun. După pierderile masive înregistrate, orice soldat aflat în rândurile din spate se putea trezi într-un depozit de înlocuiri cunoscut ca „repple depple” – la un loc cu adolescenți necopti, tocmai trimiși din State. Se depun eforturi masive pentru a îmbunătăți organizarea, astfel încât nou sosiții să nu fie aruncați în lupte de noapte fără să știe unde se află sau împotriva cui se bat. Și totuși, sunt cu desăvârșire nepregătiți pentru ce avea să urmeze. Doar dacă acești „repples” (înlocuitori) supraviețuiau primei bătălii și reușeau să-și controleze frica ar fi avut șanse să supraviețuiască și următoarei lupte.

Tactica germană este nemilos de simplă. Intenționează să facă un maximum de victime. Soldații par să aibă un geniu diabolic în ceea ce privește capcanele de toate felurile, cum ar fi minele Teller legate de fire declanșatoare și infamele mine antipersonal Schu care spulberă piciorul imediat ce pistonul de presiune este eliberat. Orice

șanț antiincendiu, orice drum fusese minat și blocat cu copaci retezați. Aceste baricade sunt pline de capcane și erau ochite de mortiere și de bateriile de artilerie.

Atacurile eșuează unul după altul. „Patrurile și plutoanele s-au pierdut“, consemnează o mărturie din nefericita Divizie 28, „obuzele de mortieră care aterizau printre echipele de asalt ce transportau explozibil detonează totul aruncând oamenii în aer; un răpăit neconținut de mitraliere izbucnea printre copaci când cineva se mișca. Un om, un înlocuitor, bocind isteric, a încercat să-și sape cu degetele o groapă în pământ. La sfârșitul după-amiezii, acest batalion s-a târât înapoi spre linia de pornire.“

Pentru a înrăutăți lucrurile, ploaia se oprea rareori. Copacii picurau mereu, pământul era saturat, iar tranșeele umplute cu apă. Din moment ce nu sosiseră echipamente pentru vreme rea și puțini își mai aminteau lecțiile Primului Război Mondial petrecut cu un sfert de secol înainte, soldații americani numărau multe victime ale „necrozei piciorului“ sau „sindromului de imersiune“. Mulți erau infectați cu dizenterie. Și mai alarmant, fapt accentuat poate de atmosfera sinistă a pădurii, se înregistrează o creștere dramatică a retragerilor panicate, a rănilor autoprovocate, a cedărilor nervoase, a suicidelor și a dezertărilor. Eddie Slovik din Divizia 28 din Hürtgen este singurul soldat american împușcat de un pluton de execuție în acest război. Wehrmachtului nu-i vine să creadă cât de șubrezi sunt Aliații. În rândurile germanilor, nu doar dezertorul este împușcat automat; în plus, și familia sa o poate păți la fel, conform unui decret dat recent de Himmler.

Când nu-și pot convinge oamenii să atace, ofițerii sunt înlocuiți unul după altul. În Divizia 8 aproape toți ofițerii dintr-un batalion sunt destituiți, iar înlocuitorii lor suferă aceeași soartă. În această teribilă bătălie sângeroasă și plină de noroi, o divizie după alta sunt retrase din prima linie. Oamenii suferă de epuizare fizică și psihică, se întorc din luptă cu privirea fixată în gol și fără să clipească. Cu totul, americanii au 33 000 de victime în pădurea Hürtgen, mai mult de un sfert din cei implicați.

Hodges este criticat sever pentru lipsa de imaginație de a încerca să pornească o astfel de bătălie, care nu ar fi putut decât să fie în avantajul germanilor și în dezavantajul americanilor. Cu toate acestea, pădurea este singura cale spre satul Schmidt și barajul de pe Rur, care trebuie să fie cucerite înainte ca râul să poată fi traversat. Chiar și în terenul mai deschis de la nord de Aachen, unități germane apără fiecare sat fortificat până când totul este distrus în jurul lor. Când un ofițer de informații american îl întreabă pe un tânăr locotenent dacă nu regretă o asemenea distrugere a propriei țări, germanul ridică simplu din umeri. „Probabil că nu va mai fi a noastră după război“, răspunde. „De ce să nu o distrugem?“ Și mai la nord, Armata a 2-a britanică, trecând de Nijmegen, o luase spre sud, înfruntând în pădurile dese din Reichswald condiții similare cu cele ale oamenilor lui Hodge din Hürtgen. Divizia 53 galeză pierde 5 000 de oameni în nouă zile. Forțele aliate aflate mult mai la sud se bucură de mult mai

mult succes. La 19 noiembrie, Armata 1 franceză a generalului de Lattre de Tassigny pătrunde prin pasul Belfort și ajunge la Rinul superior. Trei zile mai târziu, în sectorul de nord al Grupului 6 de Armate comandat de generalul Jacob L. Devers, Corpul XV al generalului Wade H. Haislip pătrunde prin pasul Saverne, iar la 23 noiembrie Divizia 2 Blindate a generalului Leclerc intră în Strasbourg, împlinind astfel o promisiune pe care o făcuse în deșertul nord-african.

Generalul de Gaulle, foarte mulțumit, pleacă a doua zi într-un circuit lung pentru a se întâlni cu Stalin la Moscova. Este însoțit de șeful său de cabinet, Gaston Palewski, de ministrul de externe Georges Bidault și de generalul Juin.

Călătoria ia jenant de mult timp deoarece avionul vechi cu două motoare al șefului de guvern se defectează cu o frecvență deprimantă. Ajung în sfârșit la Baku, unde lasă avionul și iau trenul asigurat de guvernul sovietic. Sunt instalați în vagoanele demodate ale marelui duce Nicolae, comandantul suprem țarist din Primul Război Mondial. Deplasarea prin stepa acoperită de ninsoare este atât de lentă, încât de Gaulle face observația că speră să nu se producă vreo revoluție în absența lor.

De Gaulle este dornic să stabilească relații bune cu Stalin, parțial în speranța că acesta va ține Partidul Comunist Francez sub control. Nu va fi dezamăgit. Pentru moment, Stalin nu vrea niciun fel de aventuri revoluționare în Franța. O insurecție comunistă ar fi putut duce la blocarea materialelor trimise prin Legea pentru împrumut și închiriere de către Roosevelt sau, cel mai urât coșmar al său, acesta să o folosească drept pretext pentru a face o înțelegere cu Germania. Stalin știe cât de puțină încredere are Roosevelt în francezi. Celălalt obiectiv este să se asigure că Franța va fi reprezentată, cu sprijinul lui Stalin, la conferința de pace și nu va fi lăsată pe dinafară de americani.

La sosirea la Moscova, delegația este nevoită să suporte unul din banchetele sinistre ale lui Stalin de la Kremlin, unde acesta își forțează mareșalii și miniștrii să alerge în jurul mesei pentru a ciocni paharele cu el. Apoi ține toasturi, amenințându-i cu execuția, într-o afișare brutală a unui umor de călău. De Gaulle îl descrie memorabil drept un „comunist îmbrăcat în mareșal, un dictator încurcat în propriile urzeli, un cotropitor cu un aer bonom”. Obiectivul lui Stalin pe timpul negocierilor este să obțină recunoașterea guvernului său marionetă, „polonezii de la Lublin”. Speră în mod clar să deschidă o breșă în Alianța Occidentală. De Gaulle își menține ferm și politicos refuzul. La un moment dat, Stalin se întoarce spre Gaston Palewski și spune cu un rânjet malițios: „Tot polonez rămâi, Monsieur Palewski”.

Stalin este pregătit să fie generos, în opinia sa, chiar dacă disprețuiește Franța din cauza colapsului din 1940 care îi răsturnase planurile într-o măsură atât de mare. (Ca o ironie suplimentară la adresa lui de Gaulle, aranjează ca Ilia Ehrenburg să-i prezinte acestuia un exemplar din romanul său *Căderea Parisului*.) Totuși, Stalin, conștient de resentimentul lui de Gaulle față de Roosevelt, simte că Franța ar putea fi cultivată ca

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

un as în mânecă util în Alianța Vestică mai târziu. Stalin nu are încredere în britanici și americani. Cea mai mare teamă a lui este că aceștia ar putea reînarma Germania pe viitor. Stalin știe, de asemenea, că de Gaulle nu vrea doar înfrângerea totală a Germaniei, ci și dezmembrarea ei. În această chestiune sunt de acord, deși Stalin nu va sprijini pretențiile lui de Gaulle la Renania în aranjamentele postbelice.

Vizita decurge bine, în ciuda faptului că Bidault se îmbată foarte tare la banchet. Un acord franco-sovietic este semnat, în sfârșit, la ora patru dimineața, exact înainte de plecarea delegației franceze. O formulă de compromis trebuie să fie acceptată pentru guvernul-marionetă al lui Stalin din Polonia, dar cel puțin de Gaulle știe că nu va trebui să-și mai facă griji în legătură cu comuniștii francezi. Liderul lor, Maurice Thorez, care ajunsese în Franța în absența lui, nu ordonă colegilor săi de partid să se mobilizeze pe baricade și nici să lanseze alte lovituri. Cere sânge, sudoare, productivitate crescută și unitate națională pentru a înfrânge Germania. Comuniștii din Rezistență sunt uluiți, dar a doua zi ziarul de partid îi confirmă spusele. Kremlinul vorbise clar. De Gaulle și tovarășii săi ajung în sfârșit în Franța la 17 decembrie, pentru a înfrunta o criză total neașteptată. Armatele germane pătrunseseră prin Ardeni și se credea că se îndreptau spre Paris.

Munții Ardeni și Atena

NOIEMBRIE 1944-IANUARIE 1945

În noiembrie 1944, trupele generalului Troy H. Middleton din Corpul VIII suferă de plictiseală pe frontul din Ardeni. Generalul Bradley aude plângeri din partea pădurarilor că „soldații, în apetitul lor pentru porc la proțap, vânau mistreți cu pistoalele-mitrălieră din zborul la joasă înălțime al avioanelor Cub”. Mai sunt folosite și grenadele în pâraiele cu păstrăvi, pentru a sparge monotonia rațiilor zilnice.

Încă de la retragerea haotică dincolo de Westwall din septembrie, Hitler tânjește să repete marele triumf din 1940. Încă o dată, mizează pe neglijența Aliaților, pe efectul de șoc și pe viteza de înaintare în atingerea scopului său de a recuceri Anvers-ul. Această versiune simplificată a planului *Sichelschnitt* al lui Manstein ar izola, de asemenea, Armata 1 canadiană, a 2-a britanică și a 9-a a generalului-locotenent William H. Simpson, precum și cea mai mare parte a Armatei 1 a lui Hodges. Hitler visează chiar la un nou Dunkerque. Generalii săi sunt înspăimântați de o asemenea fantezie. Guderian vrea să întărească Frontul de Est în fața ofensivei sovietice de iarnă. Dar strategia lui Hitler, la fel ca speranțele lui Hirohito în Ofensiva *Ichigo*, este de a repurta o victorie completă pentru a scoate cel puțin o țară din război și după aceea poate chiar de a negocia de pe poziții de forță.

În după-amiaza zilei de 20 noiembrie, Hitler urcă la bordul trenului său special (*Sonderzug*) aflat pe linia camuflată sub umbrarul pădurii și părăsește pentru ultima oară Vizuina Lupului. Nu se simțise bine și avea nevoie de o operație la gât, ceea ce oferise o scuză pentru abandonarea frontului amenințat din Prusia Orientală. Fusesse foarte deprimat, aparent conștient de dezastrul de care se apropia Germania. Goebbels încercase să-l convingă să transmită un mesaj radio către națiune, deoarece începeau să se răspândească zvonuri cum că ar fi grav bolnav, nebun sau chiar mort. Hitler refuzase ferm.

Doar perspectiva răzbunării îl mai anima, și aștepta cu nerăbdare ofensiva sa din Ardeni. Hitler, cu ajutorul membrilor OKW, redactase ordinele până în cel mai mic detaliu. Inițial intitulată *Paza de pe Rin*, sugera ca titlu o operațiune defensivă, numele

său real fiind însă *Ceață de toamnă*. Armatele atacatoare trebuiau să ajungă la Meuse în patruzeci și opt de ore și să ia Anvers-ul în paisprezece zile. Le spusese comandanților săi că aceasta va prinde în cursă Armata 1 canadiană și va scoate Canada din război, fapt care va convinge Statele Unite să ia în calcul pacea.

Mareșalul von Rundstedt, care este perfect pregătit să lanseze o ofensivă limitată pentru a sparge intrândul de la Aachen, știe că obiectivul Anvers este complet nerealist. Chiar dacă vremea ar fi rămas suficient de rea pentru a reține la sol Aviația Aliaților și chiar dacă ar fi reușit să pună mâna pe toate rezervoarele de combustibil ale acestora, germanilor le-ar fi lipsit forța de a menține coridorul. E la fel ca obsesia lui Hitler de a contraataca în Avranches de la începutul lui august, cu care îl sâcâise pe mareșalul von Kluge. O lovitură dramatică și neașteptată nu este de folos decât dacă poate fi susținută. Rundstedt este mai târziu foarte ofensat când descoperă că Aliații o numiseră „ofensiva Rundstedt”, ca și cum ar fi fost planul lui.

La 3 noiembrie, când Jodl le schițează planul, toți comandanții implicați sunt consternați: Rundstedt, comandantul din vest; Model, comandantul Grupului de Armate B; generalul Sepp Dietrich, comandantul Armatei a 6-a SS Panzere și Hasso von Manteuffel, comandantul Armatei a 5-a Panzere. Și totuși, în urma ședinței de informare ce are loc șase săptămâni mai târziu, în ajunul bătăliei, mulți din tinerii ofițeri sunt convinși sau reușesc să se convingă pe ei înșiși că, împreună cu rachetele V-2 lansate spre Anglia, această ofensivă va constitui răsturnarea de situație pe care o așteaptă de atât de multă vreme.

La 28 noiembrie, în timp ce la granița nordică a Germaniei continuă lupta crâncenă în ploaie și de acum lapoviță, Eisenhower îl vizitează pe Montgomery la cartierul său general din Belgia. Nici nu se așază bine comandantul suprem în rulota cu hărți, că Montgomery începe să-i reproșeze violent lipsa de succes în luptele actuale. Sperând să exploateze încă o dată faptul că Eisenhower nu este în stare să-i spună un nu hotărât, Montgomery consideră că obține acordul de a comanda toate forțele aliate la nord de Ardeni. Dar Bradley, care nu are intenția de a permite unei părți a grupului său de armate să servească sub Montgomery, reușește să-i schimbe din nou părerea lui Eisenhower la scurt timp după aceea. La 7 decembrie, Eisenhower, Bradley și Montgomery se întâlnesc la Maastricht. Montgomery află că înaintarea sa susținută spre nord nu mai este în cărți. Bradley trebuie să fi încercat din greu să-și ascundă zâmbetul de satisfacție.

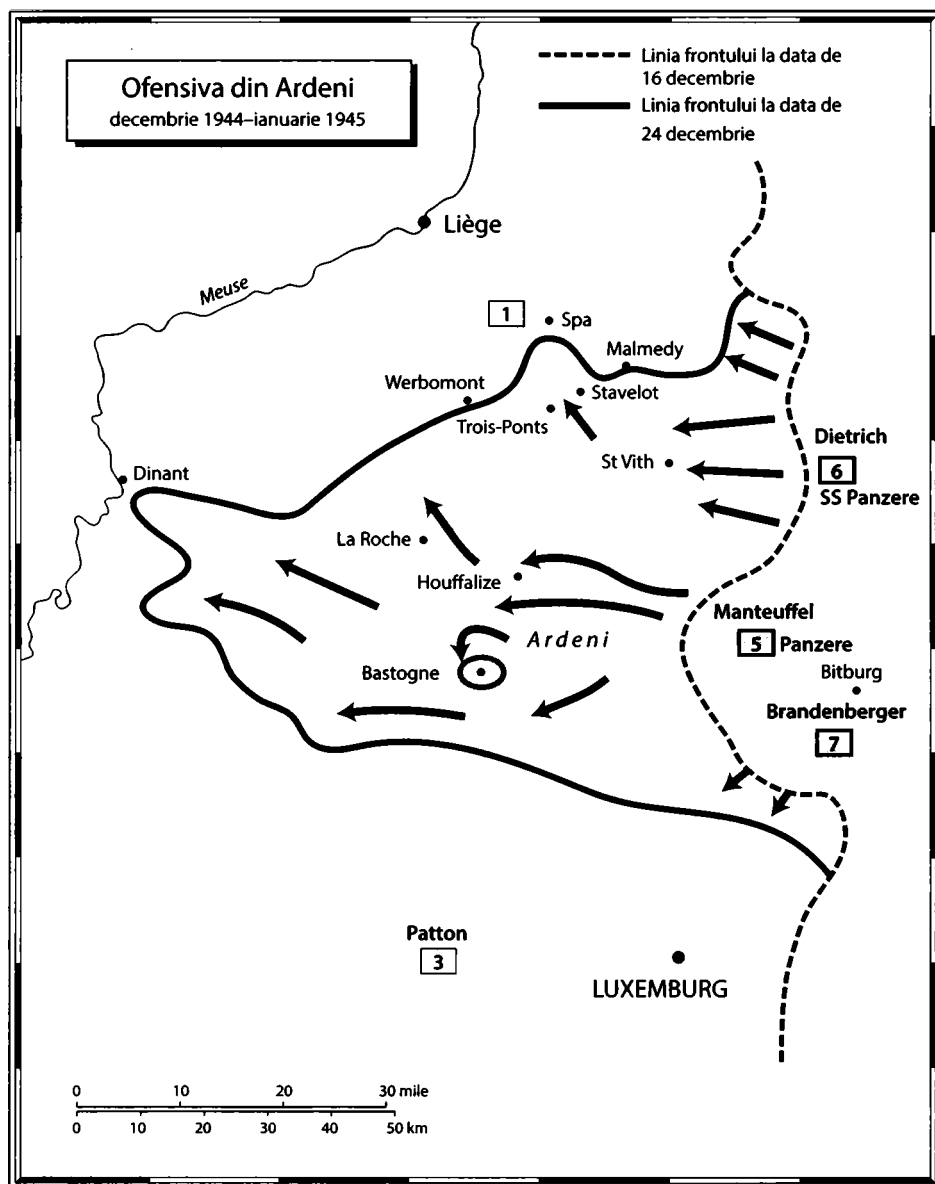
În timp ce Eisenhower și comandanții săi de grupuri de armate se ceartă din nou dacă să-și concentreze atacul următor la nord sau la sud de Ardeni, serviciul secret aliat observă dintr-odată că nu mai știa unde se află Armata a 6-a SS Panzere. Fusesse localizată lângă Köln și se presupunea că, împreună cu Armata a 5-a Panzere a lui

Manteuffel, pregătea un contraatac împotriva Armatei 1 americane imediat ce ar fi traversat râul Rur. La Maastricht, Eisenhower pune în discuție cu Bradley chestiunea sectorului Ardenilor, acoperit doar de Corpul VII al lui Middleton, dar Bradley nu-și face griji. Explicația lui este că îl lăsase slăbit pentru a întări ofensivele la nord și la sud. Niciunul dintre generali prezenti la conferința de la Maastricht nu se așteaptă la o contraofensivă majoră. Germanii aveau deficite majore de combustibil pentru unitățile de panzere și chiar dacă ar fi creat o breșă, unde ar fi putut merge? Zvonuri venite de la serviciile de informații spun că germanii au în vedere Anvers-ul, dar niciun ofițer superior nu le ia în serios. Montgomery plănuiește să se întoarcă în Anglia de Crăciun.

La 15 decembrie, Hitler și anturajul său se deplasează cu trenul lui personal la *Adlerhorst* (Cuibul Vulturului), Cartierul General al Führerului de la Ziegenberg, lângă Bad Nauheim. Cartierul general al lui Rundstedt se afla deja în apropiere, la Schloss. Spre oroarea generalilor, Cancelaria Partidului Nazist a lui Martin Bormann vine și ea, iar Bormann se plânge că sediul este insuficient pentru toți dactilografii săi. Pe măsură ce dezastrul devine mai amenințător, birocrația nazistă, atât cea de la Berlin, cât și cea locală, pare să se mărească, fără îndoială pentru a da impresia că partidul controlează încă desfășurarea evenimentelor. Instrucțiunile, directivele și regulamentele se revarsă în legătură cu orice subiect, chiar când transportul, deci și sistemul poștal, se prăbușește sub greutatea bombardamentelor aliate.

Ofensiva fusese amânată cu mai bine de două săptămâni deoarece nici unitățile de panzere, nici formațiunile de infanterie nu erau pregătite. Hitler dorise să adune pentru ofensivă treizeci de divizii. În cele din urmă, douăzeci se află în forța de atac și cinci în rezervă. În partea de nord a liniei principale de înaintare, Armata a 6-a SS Panzere a lui Dietrich trebuie să se îndrepte spre Anvers, cu Armata a 15-a protejându-i flancul drept. Armata a 5-a Panzere, în partea de sud, trebuie să se îndrepte întâi spre Bruxelles, cu Armata a 7-a în flancul stâng.

Celor câțiva ofițeri superiori americani care-și manifestă neliniștea cu privire la o posibilă ofensivă germană în Ardeni li se face pe plac. O creștere a activității germane dincolo de linia Rinului fusese descoperită de recunoașterea aeriană, dar aceasta este atribuită contraatacului așteptat odată ce Aliații ar fi traversat Rurul la nord. Cartierul general al Grupului 12 de Armate este convins că nemții fuseseră slăbiți până într-atât că nu mai reprezentau o amenințare. Când Middleton îi spune lui Bradley că rândurile Corpului VIII sunt prea subțiri din cauza întinderii pe cei 135 de kilometri ai sectorului din Ardeni, comandantul grupului său de armată îi răspunde: „Nu-ți face griji, Troy. Nu o să vină pe acolo“. Middleton are patru divizii de infanterie, 99 și 106, nedepriuse cu lupta, și 28 și 4, secătuite psihic și epuizate după luptele din pădurea Hürtgen. Mai are în rezervă Divizia 9 Blindate și Grupul 14 Cavalerie ca echipă de recunoaștere.



La ora 5.30 pe 16 decembrie, artileria germană deschide focul. Efectul a 1 900 de tunuri trăgând în același timp de pe linia frontului este profund derutant. Soldații șocați se luptă să iasă din sacii de dormit, își apucă armele și se ghemuiesc pe fundul tranșeeleor până încetează bombardamentul. Dar când se termină, începe să se vadă o lumină înfricoșătoare. Acest răsărit fals este, de fapt, acel „clar de lună artificial” produs de proiectoarele nemțești din spatele liniei frontului reflectându-și razele de pe un

nor. Infanteria germană în ținută de camuflaj de iarnă avansând prin ceața înghețată și dintre copacii înalți ai pădurii Ardenilor arată ca niște fantome. În timp ce grupurile înaintate izolate se luptă cu vitejie, grosul celor două divizii americane neexperimentate, aflate în partea de nord, sunt lovite de elementele din avangardă ale celor două armate de panzere. Comunicațiile se prăbușesc, dar companiile din linia întâi ale Diviziei 99 Infanterie, sprijinite de o parte din Divizia 2, duc o luptă încrâncenată în retragere împotriva unei divizii de infanterie și a Diviziei 12 SS *Hitlerjugend*. Dar ceva mai la sud, două regimente din Divizia 106 Infanterie sunt încercuite.

Vârful de lance sudic al lui Dietrich este format din Regimentul 1 SS Panzere din fostul său comandament, *Leibstandarte Adolf Hitler*. Acesta, întărit cu tancuri Royal Tiger de 68 de tone, este condus de locotenent-colonelul Joachim Peiper, un lider de o cruzime nemaipomenită. Când coloana lui este întârziată de un pod aruncat în aer și de haosul de pe drumul îngust, Peiper își dirijează, pur și simplu, tancurile printr-un câmp de mine, pierzând șase dintre ele, dar recuperând timpul pierdut.

Din cauza liniilor telefonice tăiate de bombardament și a confuziei generale, cartierul general al Armatei 1 a lui Hodges de la Spa presupune, din puținele rapoarte primite, că germanii tocmai puseseră în scenă un atac local de diversiune. Hodges chiar ordonă Diviziei 2 Infanterie să-și continue operațiunea de penetrare spre barajul de pe Rur, nerealizând că este deja implicată într-o cu totul altă bătălie.

Generalul Eisenhower este lăsat să se bucure netulburat de o zi plăcută la Cartierul General al SHAEF de la Versailles. Află că urmează cu siguranță să primească cea de-a cincea stea. Trebuie să fi fost supărător pentru el că subordonatul său Montgomery și-o primise pe a lui la începutul lui septembrie. Apoi se pune la curent cu corespondența și participă la nunta ordonanței sale, care se însura cu o soferiță din Corpul de Armată al Femeilor de la cartierul său general. Îl așteaptă la cină pe Bradley, cu care vrea să împartă un transport de stridii proaspete.

Când Bradley sosește, se retrag într-o sală de ședință ca să discute înlocuirile. Sunt întrerupți de un ofițer din statul-major cu vestea unei pătrunderi prin sectorul Ardenilor. Bradley consideră că nu pare decât o diversiune pentru a perturba atacul iminent al lui Patton, dar instinctele lui Eisenhower sunt corecte. El crede că este vorba de ceva mai serios. Îi spune lui Bradley să trimită ajutoare Corpului VIII al lui Middleton. În rezervă se află Divizia 7 Blindate la nord și 10 Blindate cu Patton la sud. Patton, așa cum era de așteptat, nu este încântat, dar amândouă diviziile au ordin să se pună în mișcare. Eisenhower și Bradley merg să cineze, dar Bradley este alergic la stridii, așa că servește în loc omletă. După aceea, joacă cinci partide de bridge cu doi ofițeri din Statul-Major SHAEF.

Bradley, începând să se teamă că se înșelase, se grăbește a doua zi în automobilul său Packard spre cartierul general tactic de la Luxemburg. Fuge de-a binelea pe scări

spre biroul de operațiuni și se uită cu atenție pe perete la harta uriașă a situației. Săgeți mari roșii arată înaintarea germanilor.

„De unde naiba“, spune el cu neîncredere, „are nenorocitul toată forța asta?“ Sunt greu de obținut informații precise. Linia telegrafului dinspre cartierul general al Armatei 1 de la Spa fusese tăiată. Atunci când adjunctul lui Eisenhower, Harry Butcher, ajunge la sediul Grupului 12 de Armate la Verdun, observă că atmosfera de acolo îi amintește de starea de după dezastrul de la Kasserine.

La cartierul general al Armatei a 3-a, pe de altă parte, toată lumea este dornică de luptă. Patton se cam așteptase la o contraofensivă în Ardeni. „Bine“, spune. „Ar trebui să ne dăm la o parte și să le lăsăm cale liberă până la Paris. Apoi o să-i tăiem de la rădăcină.“ La nord, la sediul Armatei a 9-a, persistă starea de confuzie cu privire la intențiile germanilor. Un atac neobișnuit de amplu al Luftwaffe asupra propriilor forțe sugerează că este vorba de „o diversiune pentru o contraofensivă mai mare în zona Armatei 1“. Ofițerii din statul-major spun că „totul depinde de ce trupe are von Rundstedt la dispoziție“. Hodges, la sediul Armatei 1, fie că este într-adevăr bolnav, așa cum spun unele surse, fie că se prăbușește din cauza stresului. Hodges este cel care respinsese avertismentele ofițerului său principal din serviciul de informații.

La SHAEF pe 17 decembrie, Eisenhower și Statul-Major trec prin toate informațiile disponibile, încercând să ghicească intențiile germanilor și cum să reacționeze. Ei presupun că nemții vor, pur și simplu, să separe Grupurile de Armată 12 și 21. Singurele rezerve pe care le mai aveau erau Diviziile Aeropurtate 82 și 101, rămase lângă Reims după Operațiunea *Market Garden*. După studierea atentă a hărților, se decid asupra municipalității Bastogne. Încă trei divizii din Anglia sunt puse să se pregătească de mutare imediată. Pentru această ocazie, Divizia 82 Aeropurtată este deviată spre Werbomont, mai aproape de Spa.

Ideea greșită că ofensiva germană se îndreaptă spre capitala franceză se răspândește înspre front, cu zvonuri alarmiste. Un element-cheie în planul german incluseae lansarea Regimentului 6 Parașutiști al colonelului Friedrich Freiherr von der Heydte pentru a lua podul peste Meuse în vederea accelerării înaintării. Aproximarea de pod a acestuia fusese perturbată de tirul artileriei antiaeriene și majoritatea oamenilor lui Heydte sunt împrăștiați oriunde, mai puțin în zona de aterizare vizată. Heydte se trezește cu o forță atât de mică, încât tot ce poate face este să se ascundă în apropierea podului și să observe evenimentele în așteptarea sosirii panzerelor. Parașutarea împrăștiată crește însă confuzia în tabăra Aliaților.

Germanii puseseră la punct și un plan diversionist. Liderul de comando SS Otto Skorzeny fusese instruit de Hitler în persoană să se strecoare cu o forță redusă de voluntari vorbitori de engleză, îmbrăcați în uniforme americane și conducând vehicule capturate ale Armatei SUA. Trebuiau să pună mâna pe un alt pod peste Meuse

și, în linii mari, să creeze haos în spatele frontului. Grupul principal al lui Skorzeny, împiedicat de blocaje masive în trafic, nu-și atinge niciodată obiectivul, dar câteva echipe mici reușesc. La 18 decembrie, trei oameni într-un jeep sunt opriți la o barieră. Nu știu parola. Soldații îi percheziționează și găsesc că poartă uniforme germane pe sub cele kaki americane. Dar deși misiunea lor se termină cu un eșec și, prin urmare, cu o execuție, reușesc să producă mult mai mult haos spunându-i celui care le ia interogatoriul că echipe de asasini sunt în drum spre Versailles pentru a-l omori pe generalul Eisenhower.

Eisenhower se găsește astfel consemnat în camera sa, sub paza unor gărzi înarmate cu pistoale-mitralieră. Se răspândesc zvonuri că formațiuni germane se află și pe urma lui Bradley și Montgomery. Orice soldat sau ofițer, indiferent de grad, este oprit la bariere de poliția militară și chestionat cu privire la geografia Statelor Unite, baseball și o serie de alte întrebări la care probabil doar americanii ar fi putut răspunde. La Paris este impusă o oră de stingere, iar SHAEF introduce o suprimare timp de 48 de ore a știrilor, ceea ce alimentează și mai mult speculațiile.

Oamenii încep să creadă că germanii sunt pe cale să recucerească orașul. Colaboraționiștii francezi din închisoarea Fresnes încep să-și tachineze gardienii, spunând că germanii se vor întoarce în curând pentru a-i elibera. Gardienii răspund că ei și Rezistența îi vor ucide pe toți înainte ca dușmanul să ajungă la porțile orașului. Isteria ajunge până în Bretania, unde bazele militare rămase în spatele frontului sunt puse să se pregătească de evacuare. Căpitanul M.R.D. Foot din SAS, care se recuperează de pe urma rănilor grave într-un spital din Rennes, o întreabă pe o infirmieră britanică ce anume produsese agitația. „Împachetăm”, îi spune ea. „Și răniții care nu pot fi mutați?” întreabă el. „Sunt sigură că măicuțele din vecinătate vor avea grijă de tine”, i se răspunde.

Alte povești, mai apropiate de adevăr, încep să se răspândească. La 17 decembrie, a doua zi a ofensivei, trupele SS din *Leibstandarte* ale lui Peiper omoară cu sânge-rece șaizeci și nouă de prizonieri de război și apoi, în ceea ce va deveni cunoscut drept masacrul de la Malmedy, împușcă alți optzeci și șase în zăpadă. Doi oameni scapă și ajung la liniile americane. Setea de răzbunare devine manifestă pe măsură ce istorisirea trece din gură în gură, iar ca urmare mulți prizonieri germani sunt împușcați. În ciuda dispoziției febrile, există câteva indicații că nu totul decurgea în favoarea nemților. Unele trupe neexperimentate din Divizia 99 și veteranii din Divizia 2 reușiseră să oprească Divizia 12 SS *Hitlerjugend*. Apoi se retrăseseră în ordine pe o poziție defensivă naturală, pe creasta Elsenborn. Armata a 6-a SS Panzere a lui Dietrich nu face progresele așteptate, chiar dacă reușise să captureze un depozit minor de combustibil. Din fericire pentru Aliați, forțele lui nu ajung la cel major de lângă Stavelot, care avea cincisprezece milioane de litri.

Vremea, din punctul de vedere al germanilor, rămâne perfectă, cu nori joși care țin la sol aviația aliată. Armata a 5-a Panzere a lui Manteuffel aflată la sud se descurcă mai bine decât Armata a 6-a SS Panzere a lui Dietrich. După ce zdrobește nefericita Divizie 28 Infanterie, se dirijează spre Bastogne. Divizia 4 Infanterie americană, mai experimentată, rezistă cu vitejie pe flancul sudic în fața Armatei a 7-a.

Eisenhower convoacă o conferință pentru 19 decembrie la Verdun. Criza din Ardeni se dovedește a fi apogeul său în calitate de comandant suprem. În ciuda criticilor anterioare adresate tendinței sale de a face compromisuri și de a da ascultare părerilor ultimului general cu care vorbise, Eisenhower dovedește o judecată corectă și că este un bun lider. Mesajul lui este că acum a venit momentul să-i provoace inamicului pierderi maxime, în câmp deschis, mai curând decât să-l atragă cu greutate afară din spatele câmpurilor minate și din poziții defensive. Sarcina lor este de a împiedica traversarea râului Meuse de către vârfulurile de lance germane. Dușmanul trebuie să fie ținut pe loc până se schimbă vremea și aviația aliată poate fi lansată asupra lui. Pentru a reuși aceasta, trebuie mai întâi să întărească pozițiile dinspre pătrundere. Doar apoi poate începe contraatacul.

Patton, care fusese avertizat corect de ofițerul său de informații, își pusese deja statul-major să elaboreze planuri de rezervă pentru o schimbare dramatică a direcției de înaintare departe de Saar, pentru a ataca flancul sudic al străpungerii germane. Îi surâdea ideea de a părăsi „satele pline de bălegar și mustind de apă” din Lorena. Ofensiva germană îi amintește de înaintarea masivă a lui Ludendorff din martie 1918, *Kaiserschlacht*. Patton pare să fie relaxat atunci când Eisenhower se întoarce spre el în acest moment de criză. „Când poți ataca?” întreabă comandantul suprem.

„La 22 decembrie, cu trei divizii”, răspunde el. „4 Blindate, 26 și 80.” Pentru Patton este un moment extraordinar. Tot grupul de armată și toți comandanții de armată și șefii de stat-major prezenți se uită la el uimiți. Mișcarea presupune întoarcerea grosului armatei lui la nouăzeci de grade și descurcarea liniilor încurcate de aprovizionare. „S-a creat o adevărată agitație”, notează Patton cu satisfacție în acea zi. Dar Eisenhower spune că trei divizii nu sunt suficiente. Patton răspunde cu încrederea sa inimitabilă că poate să-i bată pe germani doar cu trei, dar dacă ar fi să aștepte mai mult, ar pierde elementul-surpriză. Eisenhower își dă aprobarea.

A doua zi dimineață, pe 20 decembrie, Bradley este decepționat în mod previzibil când aude că Eisenhower hotărâse să-i dea lui Montgomery comanda asupra Armatei 1 și a 9-a americane. Motivul este că Montgomery poate fi în contact permanent cu ele, în timp ce cartierul general al Grupului 12 de Armate din Luxemburg este prins la sud de „umflătură”, așa cum este numită acum breșa creată de înaintarea germanilor. Eisenhower fusese convins să facă acest lucru de către șeful său de Stat-Major Bedell Smith, în parte din cauza haosului din Armata 1 și a bănuielii că Hodges ar fi cedat

nervos. Bradley, care fusese prins pe picior greșit de această ofensivă, se teme că întâmplarea ar putea fi văzută drept un vot de neîncredere în performanța sa. Mai presus de toate, detestă ideea că ar putea încuraja cererile lui Montgomery de a primi comanda frontului Aliaților. Pe parcursul unei convorbiri telefonice tensionate și neplăcute, Bradley amenință să demisioneze. Eisenhower, în ciuda vechii lor prietenii, este ferm. „Ei bine, Brad, acestea sunt ordinele mele”, spune încheind convorbirea.

Patton, pe de altă parte, este în elementul său, rearanjând trupele, deviind batalioanele de vânatoare de tancuri pentru a-și sprijini blindatele și pregătindu-se de atac. Divizia 101 Aeropurtată ajunsese la Bastogne cu puțin înaintea Armatei a 5-a Panzere a lui Manteuffel. De fapt, atunci când se opresc acolo camioanele, perimetrul slab apărat este deja sub tirul armelor de calibru mic. Parașutiștii se deplasează cu greu, trecând pe lângă soldați americani pe care îi ușurau de muniție. Un ofițer din Divizia 10 Blindate, descoperind câte lipsuri au, pleacă la un depozit de provizii și se întoarce cu un camion plin de muniție și de grenade, care le sunt aruncate parașutiștilor pe măsură ce înaintează. Cu cât zgomotul tirului se intensifică, încep să sape găuri și tranșee în pământul acoperit de zăpadă. Ca aproape toate trupele americane în bătăliile din Ardeni, nici Divizia 101 Aeropurtată nu este pregătită pentru un război de iarnă. Din cauza problemelor cu aprovizionarea din cele trei luni precedente, este acordată o prioritate absolută combustibilului și muniției. Majoritatea oamenilor sunt încă în uniforme de vară și suferă teribil în condiții de îngheț, mai ales în timpul nopților lungi, când temperaturile scad dramatic. Nu pot aprinde focuri, pentru că acestea ar atrage artileria germană și bombardamente cu mortiere. Numărul cazurilor de necroză a piciorului crește alarmant de mult, ajungând să provoace o mare parte din victime. În tranșee, sub tir, stând ziua în noroiul care îngheață noaptea, au puține șanse să-și scoată bocancii și să-și pună șosete uscate. Nu au nicio posibilitate să se spele sau să se bărbierească. Mulți suferă de dizenterie și, prinși în tranșee, pot recurge doar la căști sau la cutiile de rații zilnice. Încă o oroare este descoperită. Mistreții din pădure mănâncă măruntaiele victimelor neîngropate. Celor care profitaseră de pe urma expedițiilor haotice de vânatoare înainte de bătălie trebuie să li se fi făcut rău. Cei mai mulți soldați deveniseră indiferenți la vederea cadavrelor, dar personalul care înregistrează decesele și care trebuie să adune cadavrele după aceea nu are de ales.

Deși Patton încă preferă ideea de a-i lăsa pe germani să mai avanseze, pentru a le provoca distrugeri și mai mari, acceptă decizia lui Bradley că Bastogne, un nod rutier vital, trebuie să fie păstrat cu orice preț. Divizia 101 Aeropurtată este sprijinită de două unități de blindate, două companii de vânători de tancuri și un batalion de artilerie care nu mai avea decât puține obuze. Totul depinde de înseninarea cerului, pentru ca avioanele C-47 să poată parașuta muniție și provizii în interiorul încercuirii.

Nici Montgomery nu pierduse vremea. De îndată ce-și dăduse seama de pericolul din spatele său, întorsese din drum Corpul XXX al lui Horrocks așezându-l într-o poziție de blocare pe malul nord-vestic al Meusei, pentru a securiza podurile. Aceasta coincide perfect cu planul lui Eisenhower de a pregăti podurile de pe Meuse pentru demolare, pentru a preveni cucerirea lor de către germani.

Imediat ce aude de la Eisenhower că va prelua comanda Armatei 1 americane, Montgomery pleacă la Spa. Ajunge la cartierul general al lui Hodges, conform unuiia dintre propriii lui ofițeri, „așa cum Hristos a venit să curețe templul“. Hodges pare la început să fie în stare de șoc, incapabil de a lua o decizie. Se aude că el și Bradley nu mai ținuseră legătura de două zile, demonstrând astfel că Eisenhower avusese dreptate să-l convoace pe Monty.

Ceea ce Patton numește „expediția de cules castane“ este gata să înceapă, după cum îi spune el lui Eisenhower, pe 22 decembrie. „Ar trebui să pătrundem adânc în măruntaiele inamicului și să-i tăiem liniile de aprovizionare“, îi scrie el soției sale. „Soarta a trimis după mine în grabă când lucrurile s-au agravat. Poate că Dumnezeu m-a păstrat pentru acest efort.“

Cu toate acestea, evenimentele se întorc în favoarea americanilor prin dârzenie și bravură. În partea nordică a pătrunderii, Corpul V, condus de vechiul prieten al lui Eisenhower, „Gee“ Gerow, apără creasta Elsenborn cu un amestec de infanterie, vânători de tancuri, geniști și mai ales artilerie. În timpul nopții de 20 decembrie și în ziua următoare reușesc să respingă Divizia 12 SS Panzere *Hitlerjugend*. Vreo 782 de cadavre de germani sunt găsite în total în fața pozițiilor lor.

Montgomery nu recunoaște meritul pe care îl are extraordinara rezistență și bravură a acelor unități americane care flanchează culoarul de pătrundere a germanilor. Se concentrează în schimb doar pe dezastrul pe care îl găsisese la Armata 1 și pe rolul său de a pune ordine în lucruri. Mareșalul Brooke se temea de felul în care se va purta acesta atunci când ar primi, în sfârșit, comanda pe care o dorea, iar Montgomery îi confirmă cele mai negre temeri.

Într-o întâlnire cu Bradley în ziua de Crăciun, Montgomery afirmă că lucrurile merseseră prost de la operațiunile din Normandia încoace deoarece nu îi fuseseră urmate sfaturile. Spumegând de furie, Bradley îl ascultă în tăcere. Cu îngâmfarea sa ca o platoșă, Montgomery presupune, așa cum făcuse și în Normandia, că tăcerea înseamnă aprobarea spuselor sale.

Bradley mersese să-l vadă pe Montgomery pentru a-l convinge să-și lanseze contraatacul cât mai repede posibil. Dar în acest caz, este aproape sigur că Montgomery are dreptate să-l întârzie. Reacția rapidă a lui Patton îi șocase pe nemți, dar, atacând cu doar trei divizii în loc de șase, cum voia Eisenhower, a fi prelungit bătălia de la Bastogne în loc să o încheie. Montgomery, în felul său prudent, vrea să încheie „umflătura“ și

apoi s-o zdrobească. Nu vrea să dea o dată, din moment ce trebuie să fie sigur că va fi o vreme bună pentru atacul aerian al Aliților.

Vremea se stricase și mai tare, restricționând și mai mult operațiunile aeriene. În afara unui raid de bombardament peste Trier, care inclusese Comandamentul Aviației de Bombardament, fuseseră făcute puține lucruri, și nu pentru că lipseau încercările sau cooperarea. Coningham, neozelandezul care comandă acum Forța a 2-a Aeriană Tactică a RAF, se înțelege foarte bine cu Quesada. Cerul începe să se limpezească doar pe 23 decembrie. Două zile mai târziu vine „un Crăciun rece și senin, o vreme perfectă pentru omorât nemți“, așa cum notează Patton în jurnal. Aviația nu vrea să irosească ocazia. Avioane P-47 Thunderbolt și Typhoon-urile RAF stabilesc o campanie coordonată de atac la sol, în timp ce avioanele de vânătoare au grijă de cele 900 avioane ale Luftwaffe lansate în prima zi. Supremația Aliților este stabilită rapid. Într-o săptămână, Luftwaffe nu poate trimite în raiduri mai mult de 200 de aeronave.

Forța a 9-a Aeriană Tactică a lui Quesada este foarte admirată de trupele americane de la sol pentru stil, dar are deja o reputație nefericită pentru proasta navigație și recunoaștere a țintelor. În octombrie, când fusese chemată să atace poziții specifice de pe Westwall în Germania, nici măcar un avion nu își găsise ținta. Unul dintre ele chiar nimicise satul minier belgian Genk, producând optzeci de victime civile. Divizia 30 este greu lovită atunci când ajunge la Malmedy. Este a treisprezecea oară după aterizarea din Normandia când este lovită de propria aviație, iar soldații încep să numească Forța a 9-a drept „Luftwaffe american“. Aceasta subliniază gluma din Normandia a armatei germane: „Dacă este britanic, ne ghemuim noi; dacă este american, se ghemuiește toată lumea; iar dacă e Luftwaffe, nu se ghemuiește nimeni“.

La 1 ianuarie 1945, la ordinele lui Göring, Luftwaffe face un efort maxim, cu 800 de avioane de vânătoare adunate din toată Germania venite să atace aerodromurile aliate. Pentru a păstra elementul-surpriză, trebuie să zboare la înălțimea copacilor, sub acoperirea radarului Aliților. Dar precauțiile extreme de tănuire a Operațiunii *Bodenplatte* înseamnă că mulți piloți sunt insuficient pregătiți și că unitățile antiaeriene germane nu sunt puse la curent. Se estimează că aproape o sută de avioane sunt doborâte de propriile baterii antiaeriene. În total, Aliții pierd în jur de 150 de aeronave, în timp ce Luftwaffe pierde aproape 300, cu 214 piloți omorâți sau luați prizonieri. Este umilința finală a Luftwaffe. Puterea aeriană a Aliților este de acum de necontestat.

Când incercuirea de la Bastogne este, în sfârșit, spartă, la 27 decembrie 1944, Montgomery se află sub presiunea de a-și lansa contraatacul până la 3 ianuarie. Dar mareșalul rămâne obsedat de chestiuni legate de comandă. Brooke are dreptate să fie jenat, deoarece Monty începe să-i țină lecții lui Eisenhower din nou și pe același ton cum o făcuse cu Bradley. „Mi se pare“, scrie Brooke în jurnal, „că Monty, cu obișnuita lui lipsă de tact, îi tot subliniază lui Ike rezultatele faptului că nu a dat ascultare

sfaturilor lui! Prea mult «ți-am spus eu» pentru a ajuta la crearea relațiilor de prietenie necesare între ei.” Eisenhower pierde încă o dată ocazia de a fi dur cu el, iar aceasta îl încurajează pe Montgomery să-i scrie drept urmare o scrisoare dezastruoasă pentru el însuși, în care expune legea strategiei și insistă să i se dea comanda și asupra Grupului 12 de Armate al lui Bradley.

Generalul Marshall fusese, de asemenea, provocat de felul în care presa britanică îi cânta în strună lui Montgomery, cerând, practic, o comandă independentă. Îi scrie prin urmare lui Eisenhower, indemnându-l să nu facă nicio concesie. Acest lucru, în combinație cu scrisoarea lui Montgomery, îl determină pe Eisenhower să redacteze un mesaj către Statele-Majore Reunite în care spunea că, dacă Montgomery nu este înlocuit, preferabil cu Alexander, atunci el își dă demisia. Șeful de stat-major al lui Montgomery, de Guingand, aude de acest ultimatum. Îl convinge pe Eisenhower să aștepte douăzeci și patru de ore și merge direct la Montgomery cu o notă de scuze deja redactată, în care îi cere lui Eisenhower să rupă scrisoarea pe care i-o trimisese anterior. Montgomery este pus la locul lui, dar numai pentru moment.

Folosirea de către Eisenhower a Armatei a 3-a a lui Patton creează o serie de efecte secundare mai la sud. Devers este nevoit să preia o parte din frontul lui Patton. Aceasta înseamnă mutarea trupelor de la sud și retragerea din Strasbourg pentru a întări linia. De Gaulle, care nu fusese consultat, obiectează mânios atunci când aude. Ideea de a renunța la Strasbourg la numai o lună după eliberare ar amenința însăși stabilitatea guvernului său. Implicațiile politice sunt mult mai însemnate decât crezuse Eisenhower.

Pe 3 ianuarie, la presiunile lui Churchill, are loc o conferință la Cartierul General al lui Eisenhower de la Versailles cu de Gaulle, Churchill și Brooke. Eisenhower admite până la urmă să păstreze Strasbourgul, iar de Gaulle este atât de entuziast, că redactează imediat un comunicat. Șeful său de cabinet, Gaston Palewski, îl duce la Ambasada Britanică, pentru a i-l arăta mai întâi lui Duff Cooper, ambasadorul britanic. Acest anunț bombastic „sugera că de Gaulle convocase o conferință militară, la care prim-ministrul și Eisenhower primiseră permisiunea să participe”. Duff Cooper reușește să îl convingă pe Palewski să mai domolească tonul.

Bastogne ar fi putut fi eliberat și reaprovizionat pe calea aerului, dar odată ce germanii își dau seama că nu vor putea ajunge la Meuse, acesta devine principala țintă a atacurilor lor. Între timp, Hitler hotărâse să lanseze încă o ofensivă în Alsacia, cu nume de cod *Vântul de nord*. Nu este decât o diversiune și nici nu obține mare lucru.

Contraatacul lui Montgomery este lansat, în sfârșit, la 3 ianuarie. Luptele sunt dure și îngreunate de ninsoarea deasă, dar rezultatul este cert. Patru zile mai târziu, orgoliul lui Montgomery are o nouă răbufnire în timpul unei conferințe de presă. Churchill îi dăduse permisiunea să țină conferința deoarece Montgomery îi promisese că aceasta va influența pozitiv unitatea Aliatilor. Are însă un efect absolut opus. Montgomery, deși

laudă calitățile de combatant ale soldatului american și își subliniază loialitatea față de Eisenhower, insinuează că dusese bătălia aproape singur și contribuția britanică fusese masivă. Churchill și Brooke sunt îngroziți și imediat „discută despre tot răul făcut de interviul de presă dat de Monty“. Churchill face o declarație parlamentului, punând în evidență faptul că fusese o bătălie americană și că, în fond, contribuția britanică fusese minimă. Dar în relațiile dintre Aliați răul fusese deja făcut.

Alianța anglo-americană suferă în această perioadă și din cauza evenimentelor din sud-estul Europei și a încăpățânării lui Churchill de a ține Grecia departe de o guvernare comunistă. Prăbușirea puterii germane în regiune, accelerată de înaintarea Armatei Roșii în România și Ungaria în octombrie, aduce la suprafață războiul civil. Grecia este încă un exemplu în care Al Doilea Război Mondial se transformă într-un al treilea, latent.

Suferințele teribile ale ocupației, cu foamete și colaps economic, duseseră la o radicalizare dramatică a unei populații care înainte de război fusese conservatoare din punct de vedere social. Această întoarcere instinctivă spre stânga, deseori fără orientare clară ideologică, este cea care contribuie la răspândirea sprijinului pentru EAM-ELAS. Deși comuniștii sunt cei care conduc, EAM este plin de contradicții politice, reflectând numeroase puncte de vedere diferite, mai ales în ceea ce privește socialismul și libertatea. Reforma agrară și emanciparea femeilor sunt două dintre chestiunile cele mai aprig dezbătute. Singura bază de înțelegere generală este că sistemul politic tradițional, în mod special monarhia, este irelevant pentru problemele cu care se confruntă acum Grecia. Chiar și liderii comuniști sunt împărțiți și nesiguri dacă să folosească o cale democratică spre putere sau să se impună prin forța armelor.

Cu șase luni înaintea documentului „obraznic“ al lui Churchill, Stalin trimisese o misiune militară în Grecia. Trebuia să sfătuiască Partidul Comunist Grec, KKE, „să recunoască realitățile geopolitice și să coopereze cu britanicii“. Este suficient acest fapt pentru a explica de ce Stalin își ascunsese probabil cu greu amuzamentul atunci când studiasse „acordul de procentaj“ al lui Churchill în biroul său de la Kremlin.

În ciuda avertismentelor lui Stalin, sentimentele antibritanice în EAM-ELAS sunt intense deoarece Churchill îl sprijină pe regele George al II-lea, care este hotărât să se întoarcă în Grecia imediat ce germanii s-ar fi retras. Ofițerii britanici din SOE reușesc în prima parte a anului să negocieze o încetare a luptelor între EAM-ELAS și EDES-ul necomunist. Apoi, în aprilie 1944, EAM anunță „alegeri revoluționare“ într-o încercare de a câștiga un soi de legitimitate guvernamentală. Alegerile, este de la sine înțeles, se asigură că doar candidații EAM pot câștiga. Georgios Papandreou respinge abordările din partea EAM de a juca rolul de figură emblematică, deoarece nu dorește să servească drept paravan pentru o mișcare manipulată din umbră de

comuniști. Devine în schimb șeful guvernului grec în exil de la Cairo. Alți politicieni de centru-stânga sunt însă convinși să ia parte.

EAM-ELAS își intensifică represiunile împotriva oricui îi stă împotrivă, înfățișând opozanții drept trădători sau dușmani ai poporului. Mulți sunt executați. Guvernul colaboraționist de la Atena, cu încurajarea germanilor, recrutase Batalioane de Securitate pentru a ataca EAM-ELAS. Terorii sale i se răspunde cu contratacțiuni. La Atena, gherilele urbane ale ELAS, de o parte, și Batalioanele de Securitate și Jandarmeria, de cealaltă, duc un război murdar, care explodează în martie. Mulți dintre luptătorii ELAS sunt prinși, fiind trimiși în Germania la muncă forțată. Batalioanele de Securitate încearcă să se reabiliteze pe măsură ce retragerea germană devine iminentă. Prizonierii sunt lăsați să scape tot mai des. De asemenea, se trimit mesaje la Cairo pentru a asigura guvernul în exil și pe britanici că Batalioanele de Securitate nu se vor opune eliberării țării, ba chiar o vor primi cu brațele deschise.

La începutul lui septembrie, sunt înaintate oferte de pace către EAM-ELAS, care sunt respinse chiar dacă marea parte a populației tânjea după încetarea violențelor. Luptele de stradă reîncep. Forțele germane aflate încă în Grecia se tem să nu fie izolate de înaintarea Armatei Roșii la nord, iar soldații negermani forțați să intre în Wehrmacht dezertează în număr din ce în ce mai mare. Retragerea începe în prima parte a lui octombrie și mulți dintre colaboraționiștii cei mai activi fug în nord, pentru a evita să fie masacrați de *andartes*, gherila greacă. EAM-ELAS încearcă să impună ordinea acolo unde poate, măcar pentru a-și justifica rolul de guvern încă neoficial, dar condițiile sunt foarte diferite de la un loc la altul. La 12 octombrie, ultimii germani se retrag din Atena după ce îndepărtează svastica arborată pe Acropole. Mulțimi entuziaste umplu străzile, iar o mare demonstrație EAM-ELAS are loc în timp ce se intonează imnul *Laokratia – Puterea poporului*.

Trupele britanice din Corpul III al generalului-locotenent Ronald Scobie sunt primite cu aclamații când ajung la scurt timp după aceea. Dar politica britanică față de Grecia este condiționată parțial de simpatiile monarhice ale lui Churchill, de ignorarea ocupației și a realităților politice care decurg din aceasta, dar mai ales de intenția prim-ministrului de a ține Grecia în afara sferei de interese a sovieticilor. Georgios Papandreou, care conduce un guvern de uniune națională ce inclusează inițial câțiva membri EAM, numește în funcții administrative și activiști de dreapta care au legături cu Batalioanele de Securitate. Churchill nu este dispus la compromis, mai ales după înțelegerea cu Stalin. Îi dă lui Scobie, unul dintre ofițerii mai puțin ageri într-ale politici, indicații stricte de a reacționa în forță în eventualitatea unui atac asupra soldaților britanici. La 2 decembrie, membrii EAM din guvern demisionează ca protest la ordinele de dezarmare a *andartes*. Guvernul plănuiește să formeze o Gardă Națională, ai cărei membri ar fi urmat să fie recrutați în mare parte din rândurile detestărilor

Batalioane de Securitate. La o demonstrație de masă convocată de EAM a doua zi în piața Syntagma, poliția deschide focul, din nervozitate sau ca replică la alte împușcături. Stânga susține că fusese o provocare deliberată pentru a porni lupta. Secțiile de poliție din oraș sunt atacate. Soldații britanici nu sunt atinși, dar Scobie își trimite trupele să asigure liniștea în oraș. Membri înarmați ai ELAS deschid focul. Conflictul escaladează și, pe măsură ce situația scapă de sub control, avioane RAF Beaufighter și Spitfire sunt trimise să mitralieze pozițiile ELAS, ceea ce reprezintă o gravă eroare. ELAS începe să omoare în masă familii „reacționare” din oraș și să ia ostatici la Atena și Salonic.

Harold Macmillan, care este încă ministru rezident în Mediterana, și Sir Rex Leeper, ambasadorul britanic, îl conving pe Churchill că nu ar trebui să i se permită regelui să se întoarcă până când nu se ține un plebiscit. Reticent, prim-ministrul este de acord cu sugestia unei regente a arhiepiscopului Damaskinos. Regele George al Greciei este furios, opunându-se atât regentei, cât și alegerii lui Damaskinos. Presa americană începe să condamne în termeni duri politica britanică. Având credința naivă că luptătorii din Rezistența împotriva germanilor trebuie să fie iubitori de libertate, închid ochii la represiunea ucigașă a lui Tito în Iugoslavia și chiar și la violențele lui Stalin împotriva Armatei Patriei din Polonia. Jurnaliștii americani continuă să-l atace pe Churchill ca imperialist care ignoră dreptul la autodeterminare cuprins în Carta Atlanticului. În locul celor 5 000 de soldați considerați necesari inițial pentru a reinstala ordinea în Grecia, sunt prevăzuți în jur de 80 000 pentru a dezarma forțele *andartes*. Amiralul King încearcă să interzică folosirea navelor amfibie pentru transportarea unui număr mai mare de oameni din Italia în Grecia.

Churchill se confruntă, de asemenea, cu critici severe în Camera Comunelor, dar credința lui nezdruccinată că doar el poate scăpa Grecia de comunism îl determină să zboare la Atena în ajunul Crăciunului. Orașul este un teatru de război, așa că se cazează la bordul crucișătorului HMS *Ajax*, ancorat în largul Falironului. Arhiepiscopul Damaskinos, un prelat înalt și maiestuos, îmbrăcat complet în veșmintele preoțești ale Bisericii Ortodoxe Grecești, vine la bord. Churchill, care avusese suspiciuni cu privire la Damaskinos, este încântat de cum îl întâlnește. A doua zi, Churchill, Anthony Eden, Macmillan și însoțitorii lor sunt duși în vehicule blindate și sub escortă puternică prin mijlocul luptelor până la Ambasada Britanică. Clădirea, așa cum notează un istoric, „părea un avanpost asediat din timpul Rebeliunii indiene”, unde soția ambasadorului „dirija operațiunile casnice cu un curaj și o energie demne de o dramă imperială victoriană”.

Conferința de încheiere a armistițiului începe în acea după-amiază la Ministerul de Externe grec. Cu Damaskinos prezidând adunarea, printre cei prezenți se află delegații facțiunilor grecești, ca și reprezentanții american, francez și sovietic. Churchill îl ține de vorbă pe colonelul rus Gregori Popov, spunându-i extrem de clar cât de mult se

bucurase de negocierile productive cu mareșalul Stalin cu câteva săptămâni în urmă. Lui Popov nu-i rămâne altceva de făcut decât să se arate impresionat.

Adunarea trebuie să-i aștepte pe reprezentanții ELAS, opriți la intrare din cauza ezitării lor de a-și preda armele. În sfârșit, singura persoană înarmată la întâlnire este prim-ministrul, care are în buzunar un pistol mic. Churchill dă mâna cu cei „trei desperados zdrențăroși”, după cum îi descrie ulterior. Deschide întâlnirea cu declarația că doar grecii singuri trebuie să hotărască dacă Grecia va fi o monarhie sau o republică. După aceea, el și toți ceilalți negreci se ridică și părăsesc încăperea, pentru a-i permite lui Damaskinos să continue.

Churchill aude a doua zi că discuțiile fuseseră furtunoase și că uneori chiar degeneraseră în certuri. Fostul dictator, generalul Nikolaos Plastiras, strigase la un moment dat la unul dintre delegații comuniști: „Stai jos, măcelarul!” Damaskinos anunță demisia lui Papandreou din funcția de prim-ministru și înlocuirea lui cu generalul Plastiras, care apoi trebuie să demisioneze și el când se află că în timpul ocupației se oferise să conducă un guvern colaboraționist.

La Atena, luptele continuă și în anul următor, până când *andartes* se retrag în afara orașului, incapabili să se impună în fața forței britanice masive. Este o victorie deloc glorioasă pentru instalarea unui guvern deloc liberal. Războiul civil grec, cu toate cruzimile sale de ambele părți, va continua sub o formă sau alta până în 1949. Dar intervenția încăpățanată a lui Churchill măcar salvează țara de la soarta vecinilor săi nordici, care vor suferi timp mai bine de patruzeci de ani din cauza tiraniei comuniste.

În spatele liniilor Aliatilor, Belgia trecea prin tulburări severe. Bucuria eliberării din septembrie 1944 se transformă pe parcursul toamnei într-o atmosferă de amărăciune și resentiment. Guvernul în exil condus de Hubert Pierlot se întoarce în Belgia și este incapabil să facă față problemelor țării. O jumătate de milion de belgieni fuseseră duși în Germania la muncă forțată, așa că este criză majoră de mână de lucru. Producția de cărbune este la o zecime față de cantitatea dinaintea războiului, ceea ce înseamnă întreruperi constante în furnizarea de electricitate. Rețeaua de cale ferată nu este funcțională, parțial din cauza bombardamentelor aliate, dar și a sabotajelor puse la punct de germani în timpul retragerii lor subite.

Cea mai controversată chestiune este arestarea și pedepsirea colaboraționiștilor și trădătorilor. Cei 90 000 de membri ai Rezistenței belgiene sunt indignați de incapacitatea miniștrilor, care își petrecuseră războiul în exil, de a înțelege realitățile aspre ale ocupației și mânia pe care o resimțeau împotriva celor care profitaseră de pe urma acestei ocupații. Autoritățile militare aliate estimează că existau în jur de 400 000 de colaboraționiști, totuși doar 60 000 sunt arestați. Mulți din ei sunt eliberați până la sfârșitul anului, în timp ce aceia care ajung la proces primesc sentințe neobișnuit de ușoare.

Eisenhower încearcă o restabilire a calmului. La 2 octombrie emite un ordin care, deși recunoaște valoarea vitejiei lor, le cere membrilor Rezistenței să-și predea armele. Partea comunistă a Rezistenței, Front de l'Indépendance, este hotărâtă să sfideze guvernul. Pierlot avertizează SHAEF că auzise de niște planuri de revoltă comunistă, iar britanicii înarmează rapid poliția belgiană. În noiembrie, în Bruxelles sunt desfășurate trupe britanice pentru a proteja clădirile-cheie, atunci când comuniștii organizează o demonstrație majoră, cu protestatari și agenți provocatori aduși din afară.

Suferințele civililor belgieni sunt însă departe de a se fi sfârșit. Atacurile cu bombe zburătoare V-1 și rachete V-2 asupra Liège-ului și mai ales a Anvers-ului omoară și rănesc multe persoane. În acea toamnă, familiile fug din principalele zone de conflict, dar în decembrie, în timpul ofensivei din Ardeni, foarte puține au timp să scape din cauza rapidității atacului german.

Grupele de luptă ale lui Peiper din *Leibstandarte* nu omoară doar prizonierii americani. Își varsă mânia și asupra belgienilor, care fuseseră atât de încântați să vadă trupele SS plecând cu trei luni mai înainte. În dimineața de după masacrul de la Malmedy, soldații lui Peiper intră în Stavelot și împușcă nouă civili. Dar apoi află că sunt blocați de forțe americane la nord, în timp ce o parte din Divizia 30 americană aruncă în aer podul din spatele lor.

Trupele Waffen-SS ale lui Peiper, după ce se așteptaseră să înainteze spre Meuse, încep să-și reverse furia asupra familiilor din jur. Pe parcursul următoarelor zile, aproape 130 de bărbați, femei și chiar copii sunt împușcați, în grupuri de familii sau în masacre mai mari. Cu totul, în jur de 3 000 de civili sunt uciși în timpul luptelor din Ardeni, mulți dintre ei de bombardamentele Aliatilor. Pe lângă cei treizeci și șapte de soldați americani, la Malmedy mai sunt omorâți și 202 civili din cauză că Forța a 9-a Aeriană nu-și lovește ținta. Cei prinși în Sankt Vith, Houffalize, Sainlez, La Roche și alte orașe și sate disputate încearcă să se ascundă în pivnițe, dar casele se prăbușesc peste ei sau sunt arși de vii de bombe cu fosfor. Vreo douăzeci mor în Bastogne din cauza bombardamentelor germane. Cel puțin orașul lor nu este ținta forțelor aeriene aliate.

Soldații germani jefuiesc fără scrupule, dar nici trupele aliate nu se comportă mai bine. Uneori, acest lucru este scuzabil, atunci când militarii sunt încercuiți fără să dispună de rații, sau când iau pături pentru a se încălzi și cearșafuri drept camuflaj în zăpadă. Dar cel mai adesea este vorba de oportunismul cinic al războiului. Daunele făcute caselor și comunităților sunt mult mai mari. Orașul Sankt Vith este complet zdrobit, iar supraviețuitorii, la fel ca aceia din numeroase alte orașe, sunt lăsați fără nimic.

Ofensiva din Ardeni constituie o înfrângere majoră pentru germani. Își pierd jumătate din tancuri și tunuri și suferă pierderi grele, adică 12 652 de morți, 38 600 de răniți și 30 000 de dispăruți, cea mai mare parte luați prizonieri. În această luptă de uzură, americanii înregistrează 10 276 morți, 47 493 răniți și 23 218 dispăruți.

În timp ce suferințele civililor belgieni sunt imense, marea majoritate a olandezilor plătesc un preț mult mai mare. Chiar și cei din spatele liniilor aliate mor de foame, așa cum află soldații canadieni, americani și britanici de la cei care cerșesc sau oferă sex în schimbul hranei. Situația este înrăutățită și mai tare de inundarea terenului arabil după ce digurile sunt distruse, ca măsură defensivă.

Olandezii aflați la nord de râul Maas rămân sub control german până la sfârșitul războiului, în ghearele unei foamete exacerbate de forțele de ocupație. Când lucrătorii de la căile ferate intră în grevă pentru a-i ajuta pe Aliați în timpul Operațiunii *Market Garden*, Arthur Seyss-Inquart, austriacul care conduce Reichskommissariat Niederlande, oprește ca represalii importul oricăror alimente. Populația este silită să mănânce bulbi de leaie și sfecele de zahăr pe care nu le luaseră germanii. Copiii sunt paralizați de rahitism, iar malnutriția îi expune pe toți bolilor, mai ales febrei tifoide și difteriei. Seyss-Inquart își dobândise o reputație de brută în Polonia, înainte de a ajunge în Olanda la scurt timp după cucerirea ei din mai 1940. După Grecia, Olanda este cea mai jefuită țară din Europa de Vest. Până în octombrie 1944, devenise deja clar că se producea un dezastru făcut de mâna omului.

Guvernul în exil al Olandei îl abordează pe Churchill cu o cerere ca Suediei să i se permită să trimită alimente, dar prim-ministrul se opune ferm. El crede că germanii ar lua, pur și simplu, totul pentru ei. Atât Eisenhower, cât și șefii de Stat-Major britanici cred că ar trebui să-și asume acest risc, iar pe parcursul iernii suedezii livrează cu vapoarele 20 000 de tone de alimente la Amsterdam. Acest efort îi ține în viață pe mulți din cei care altfel ar fi murit de foame, dar atinge doar suprafața problemei. Șefii de Stat-Major britanici, deși înțelegători, nu sunt pregătiți să oprească minarea coastei germane și să permită libera trecere prin canalul Kiel.

Regina Wilhelmina, disperată să-și ajute poporul înfometat, face presiuni pe lângă Roosevelt și Churchill. Cere ca, pentru a evita un dezastru umanitar colosal, strategia Aliaților să fie schimbată, și să aibă în vedere o invazie a nordului Olandei în locul concentrării pe Ruhr. Dar din cauza forțelor germane numeroase, care cel mai probabil ar fi luptat până la moarte și care ar fi inundat o parte și mai mare a țării, se decide că aceasta ar întârzia înfrângerea Germaniei.

În sfârșit, în aprilie 1945, Churchill este atât de alarmat de rapoartele despre radicalizarea populației olandeze sub influența comuniștilor, că îndeamnă la o aprovizionare totală. Germanii sunt avertizați că orice încercare de oprire sau de deviere a proviziilor de hrană trimise cu vapoarele sau parașutate în Olanda de Nord va fi tratată mai târziu drept crimă de război. Roosevelt își dă acordul cu două zile înainte să moară. Dar până să ajungă hrana, cel puțin 22 000 de civili olandezi mor de foame. Numărul este probabil mult mai mare dacă se ia în calcul și lipsa rezistenței în fața bolilor.

Acea iarnă cu ninsoare, îngheț și tranșee inundate este teribilă și pentru soldații aliați, chiar dacă nu suferă de foame. Hipotermia și necrozarea picioarelor sunt vinovate de aproape la fel de multe victime ca acțiunile inamice. Armata 1 canadiană, după perioada îngrozitoare petrecută la curățarea estuarului Scheldt, găsește iarna pe cursul râului Maas aproape la fel de neplăcută și de mortală din pricina germanilor care apără barajele înalte de trei până la patru metri. „Pentru canadienii care atacau, singura abordare posibilă era traversarea câmpurilor inundate dintre baraje «plate ca berea locală», așa cum a spus un glumeț din artilerie. Nu exista niciun fel de protecție.”

Unitățile canadiene sunt periculos de slăbite, deoarece guvernul lui Mackenzie King nu îndrăznește să trimită soldații la luptă în afara granițelor împotriva voinței lor. Echivalentul a cinci divizii rămâne în Canada doar ca să păzească prizonierii germani de război. Aceasta provoacă un val de resentimente printre voluntarii canadieni care tremură de frig în acea iarnă de noroi și gheață, cea mai umedă după 1864. Uniformele militare ude și echipamentele nu se usucă nicicând, iar bocancii putrezesc pur și simplu. Condițiile de trai sunt insuportabil de mizere, pe măsură ce armatele staționare își murdăresc propriile sălașuri și câmpurile din spate.

Moralul trupelor britanice este la fel de scăzut, parțial din cauza oboselii, cinismului și dorinței de a nu fi uciși acum că se întrevedea sfârșitul războiului. Dezertarea devine o problemă majoră, aproape 20 000 de oameni fiind dați absenți din unitățile lor. Soldații se lasă din ce în ce mai greu convinși să atace, mai ales că Armata 1 Parașutiști a lui Student luptă cu un mare profesionalism și cu agresivitate. Ofițerii superiori sunt foarte conștienți de problemele legate de efective, suficient de grave, chiar dacă nu la fel de dramatice ca în rândurile canadienilor. Americanii disprețuiesc reticența britanicilor în a-și asuma pierderi umane, în timp ce britanicii, la fel ca germanii, îi critică pe americani că refuză să înceapă orice atac fără a lansa înainte bombardamente intense. Dar infanteria britanică este la fel de puțin dornică să înainteze fără tiruri masive de artilerie ca sprijin. De fapt, toți Aliații, atât în Vest cât și în Est, dezvoltaseră, pe măsură ce războiul continua, o „dependență psihologică de artilerie și aviație”.

De la Vistula la Oder

IANUARIE-FEBRUARIE 1945

În primii ani de război, atât în Franța în 1940, cât și în Uniunea Sovietică un an mai târziu, mulți soldați germani scriau acasă: „Slavă Domnului că războiul nu se desfășoară în țara noastră”. Până în ianuarie 1945, devenise deja foarte clar că măcelul pe care Wehrmachtul îl provocase în alte țări avea acum să cadă asupra propriului popor. Mesajul radio de Anul Nou al lui Hitler nu reușește să ridice moralul. Nu menționează deloc Ardenii, ceea ce arată că marea ofensivă dăduse greș. Puține se spun despre Wunderwaffen (armele-minune – n.red.), obișnuita încercare nazistă de a menține speranțele ridicate în fața realității. Tonul discursului lui Hitler este atât de inexpresiv, că mulți germani cred că fusese înregistrat înainte sau că este falsificat. În lipsa unor știri sigure, zvonurile despre dezastru se întetesc.

Deși Guderian, șeful de Stat-Major al Armatei, încercase să îl avertizeze pe Hitler cu privire la explozia iminentă de pe Frontul de Est, de-a lungul Vistulei până în Prusia Orientală, Führerul nu-l ia în seamă. Acesta ignoră estimările serviciilor de informații cu privire la efectivele sovietice, estimări care, de această dată, erau corecte. De la Marea Baltică la Adriatică, Armata Roșie desfășoară 6,7 milioane de oameni, mai mult decât dublul forțelor Axei în Operațiunea *Barbarossa*.

Principala grijă a lui Hitler este acum frontul de la Budapesta și lacul Balaton. Chiar și sub amenințarea de la est, fiecare ședință de la Cartierul său General începe cu Ungaria. Frontul al 3-lea Ucrainean al lui Tolbuhin, la presiunea intensă a lui Stalin, aruncă val după val de oameni asupra apărării de la sudul Budapestei. Stalin este hotărât să facă propunerea lui Churchill din octombrie de împărțire a influenței în Ungaria „50-50” irelevantă prin forța armelor.

Un ofițer maghiar descrie soldații sovietici morți secerati la o aglomerare de sârmă ghimpată. Unul din ei este încă în viață. „Tânărul soldat, cu capul său ras și cu pomeți mongoloizi, zace pe spate. Doar gura i se mișcă. Amândouă picioarele și antebrațele îi lipsesc. Cioturile îi sunt acoperite cu un strat gros de pământ amestecat cu sânge și frunze putrezite. Mă aplec aproape de el. «Budapesst... Budapesst», șoptește el în

ghearele morții. Îmi vine în minte un gând: probabil are o viziune a «Budapesstei» ca oraș cu pradă bogată și femei frumoase. Apoi, surprinzându-mă și pe mine însumi, îmi scot pistolul, îl încarc, i-l pun muribundului la tâmplă și trag.“ Dar în ciuda nenumăratelor victime pe care le fac, germanii și ungurii știu că nu pot opri revărsarea dușmanilor.

Szálasi, dictatorul Crucilor cu Săgeți care îl înlocuise pe amiralul Horthy, dorise să se retragă și să declare Budapesta oraș deschis, dar Hitler, care nu voia niciodată să abandoneze o capitală, insistase să fie apărată până la capăt. Însă preocuparea principală a lui Szálasi nu este atât să salveze orașul, cât să nu fie înjunghiat pe la spate de o populație neloială. Comandantul german, generalul Hans Friessner, care îi împărtășește temerile, cheamă un expert în contrasubversiune, în persoana generalului-locotenent SS Karl Pfeffer-Wildenbruch. Statul-Major maghiar nu este consultat, în ciuda înțelegerilor precedente, fiind desconsiderat în mod insultător.

Trimisul special al lui Hitler, Edmund Veessenmayer, insistă asupra instrucțiunilor Führerului ca Budapesta să fie apărată până la ultima cărămidă. Nu contează, spune el, dacă Budapesta este „distrusă de zece ori atâta vreme cât Viena ar putea fi astfel apărată“. Friessner vrea să se retragă însă din Pesta aflată pe malul plat de est al Dunării pentru a apăra Buda, cu fortăreața și cu dealurile sale aflate sus pe malul de vest. Hitler refuză ferm. Îl înlocuiește pe Friessner cu generalul de panzere Hermann Balck.

Mulți cetățeni ai Budapestei nu aveau idee că orașul era într-un pericol atât de mare. În ultima săptămână, Radio Budapest difuzase colinde de Crăciun ca și cum totul ar fi fost normal. Copacii erau decorați cu fâșii de aluminiu de la Window aruncate de bombardierele aliate, în timp ce teatrele și cinematografele își continuau spectacolele ca de obicei. Pe 26 decembrie 1944, Budapesta este încercuită. Forțe din Frontul 3 Ucrainean ajunseseră deja dincolo de lacul Balaton, la sud-vest, și până la orașul Esztergom, la nord-vest. Cu totul, 79 000 de soldați germani și maghiari sunt prinși în orașele gemene Buda, de pe malul vestic al Dunării, și Pesta, de la est. Formațiunile germane includ Diviziile SS 8 Blindate *Florian Geyer* și 22 Blindate SS *Maria Theresia*, Divizia Infanterie Mecanizată *Feldherrnhalle*, Divizia 13 Panzere și multe rămășițe din alte formațiuni, precum și Batalionul de pedeapsă 500.

Hitler reacționează la pericolul iminent abia în ziua de Crăciun. Câmpurile petrolifere maghiare îi oferă ultima resursă de combustibil. Așa că, spre disperarea lui Guderian, ordonă Corpului IV SS Panzere, împreună cu diviziile *Totenkopf* și *Wiking*, să se mute din nordul Varșoviei pentru a sparge încercuirea.

În Pesta, haosul se dezlănțuie de îndată ce încep luptele din suburbii. Mii de civili încearcă să scape înainte de a fi prea târziu, iar mulți sunt prinși în tirul încrucișat. Pentru cei 50 000 de evrei aflați încă în Budapesta, sosirea Armatei Roșii promise salvarea, dar puțini vor supraviețui, chiar dacă Adolf Eichmann plecase cu avionul din

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



oraș la 23 decembrie. Cum nu fuseseră făcute provizii pentru populația civilă, oamenii încep în curând să cerșească pe la bucătăriile de campanie ale armatei. Nu există apă, gaz sau electricitate. Lipsa apei duce la o mizerie periculoasă, iar scurgerile se înfundă.

Studentii maghiari și chiar copiii de școală se oferă voluntari sau sunt recrutați în unități improvizate, cum e Batalionul Universitar de Asalt. Dar în afara lansatoarelor de grenade Panzerfaust, au puține arme. Cei mai mulți îi detestă pe fasciștii din Crucile cu Săgeți, care fugiseră deja în mare parte, dar tot nu suportă să-și vadă orașul căzut în mâinile bolșevicilor. În același timp, un număr din ce în ce mai mare de ofițeri din armata regulată și de soldați maghiari încep să dezerteze la inamic. Mulți dintre ei sunt încorporați în companiile Armatei Roșii, iar într-unul din cazuri, un batalion întreg luptă de partea sovieticilor. Pentru a fi identificați ca aliați, li se dau banderole pentru brațe și capete făcute din fâșii de mătase roșie de la parașutele containerelor de muniție germane.

Deși mulți membri ai Crucilor cu Săgeți fugiseră din oraș înainte de încercuire, 2 000 din paramilitarii fanatici rămân. Acești voluntari par să petreacă mai mult timp omorând evreii aflați încă în capitală decât luptând împotriva inamicului. În mod surprinzător, generalul-locotenent SS Pfeffer-Wildenbruch le interzice soldaților germani să participe la aceste omoruri, deși alți înalți oficiali germani se bucurau că ungurii preluaseră sarcina cu un entuziasm brutal. Un număr din ce în ce mai mare de evrei care mureau de foame recurg la sinucidere. În prima săptămână a lunii ianuarie 1945, membri ai Crucilor cu Săgeți pun mâna pe un grup de evrei aflați sub protecție suedeză pe motiv că, din moment ce guvernul de la Stockholm nu recunoaște regimul Szálasi, nici ei nu acceptă documente eliberate în numele acestuia. Trupele paramilitare îi adună deci pe acești evrei, îi bat până-și pierd simțirea și apoi îi duc în grupuri mari până pe malul Dunării pentru execuție.

La 14 ianuarie, părintele Kun ia un grup din Crucile cu Săgeți și îl duce la un spital evreiesc din Buda. Măcelăresc pacienți, infirmiere și pe oricine mai găsesc acolo, un total de 170 de oameni. Continuă cu ucideri în masă, incluzându-i și pe ofițerii maghiari care li se opuseseră. Din câte se pare, unii din banda părintelui Kun violează niște călugărițe.

Auzind de un plan al Crucilor cu Săgeți de a ataca ghetoul din Pesta, Raoul Wallenberg îi transmite generalului-maior Gerhard Schmidhuber, comandantul german, că el va fi făcut răspunzător dacă nu oprește masacrul. Schmidhuber trimite trupe ale Wehrmachtului în ghetou pentru a se opune Crucilor cu Săgeți. Câteva zile mai târziu, ghetoul este capturat de Armata Roșie.

La 30 decembrie, după ce încercările sovieticilor de a obține predarea sunt respinse, ofensiva lui Malinovski împotriva Budapestei începe cu adevărat, cu un baraj de artilerie și bombardamente grele timp de trei zile. În pivnițele orașului, pline până la refuz cu civili, condensul face ca apa să picure de pe tavan și să se prelingă pe pereți.

Pfeffer-Wildenbruch respinge apelurile la evacuarea civililor în autobuze. Pe parcursul următoarelor două săptămâni, doar prin forța copleșitoare a numărului lor, trupele sovietice îi silesc pe apărătorii germani și maghiari, care nu mai aveau muniție, să se retragă dincolo de Dunăre. De la cartierul general al Corpului IX SS Vânătorii de Munte din castelul de la Buda sunt trimise mesaje din ce în ce mai urgente cerând provizii, dar containerele parașutate cad deseori în afara liniilor. Cele care conțin alimente sunt luate de civilii muritori de foame, în ciuda amenințărilor cu execuția imediată.

Malinovski, văzând că Pesta va fi ocupată în câteva zile, trimite Corpul 7 de Armată român spre frontul din nordul Ungariei. Vrea ca luarea Budapestei să fie o victorie exclusiv sovietică. La 17 ianuarie, își lansează ultima acțiune pe malul Dunării. În curând, mare parte a vestului Pestei, de-a lungul fluviului, este în flăcări, cu căldura explodând din clădiri, arzându-i pe cei ce voiau să scape pe străzi. Cea mai mare parte a unităților maghiare ezită să se retragă dincolo de apă, să moară în apărarea Budei, așa că tot mai mulți soldați încep să se ascundă în puținele locuri neincendiate, pentru a se preda Armatei Roșii. Până și ofițerii ignoră ordinele.

Avioanele Șturmovik sovietice mitraliază retragerea confuză de pe resturile Podului cu Lanțuri și de pe podul Erzsebet. „Podurile erau mereu expuse unui tir masiv“, notează un cavalerist SS, „dar oamenii se grăbeau înainte oricum. O masă amestecată de mașini și camioane, căruțe fărănești acoperite cu prelate, cai speriați, refugiați civili, femei care boceau, mame cu copii care plâng și mulți, foarte mulți răniți se grăbeau spre Buda.“ Civilii aflați pe poduri sunt omorâți atunci când acestea sunt aruncate în aer pe măsură ce trupele sovietice se apropie de ele. La fel pățește și un membru al Rezistenței maghiare, care încerca să îndepărteze încărcătura de demolare a podului Erzsebet.

Până la sfârșitul lui decembrie, Corpul IV SS Panzere este gata de desfășurare pe frontul de pe Dunăre. Atacul său surprinzător din ziua de Anul Nou lovește Armata a 4-a Gardă și aproape creează o breșă. Un alt atac la sud este lansat o săptămână mai târziu de Corpul III Panzere. Acesta este reinnoit la 18 ianuarie de către Corpul IV SS Panzere, care se retrăsese din nordul Budapestei pentru a se alătura Corpului III Panzere. Tancurile germane experimentează pentru prima oară vederea cu infraroșii. Dar, după succesul surprinzător inițial, înaintarea lor este blocată încă o dată atunci când Malinovski își mută șase din propriile corpuri din Frontul al 2-lea Ucrainean pentru a le sta împotrivă.

Sectorul mult mai mic al Budei, acoperit cu zăpadă înnegrită de tirurile de peste râu, este mai ușor de apărat. Atacurile sovietice în susul dealurilor sale abrupte sunt respinse, lăsând în urmă numeroase victime făcute de mitralierele MG 42 germane, concentrate în punctele-cheie. Pe lângă unitățile regulate, cum sunt Divizia 8 SS Cavalerie și resturile *Feldherrnhalle*, mai există și voluntarii locali precum Batalionul *Vannay* și Batalionul Universitar de Asalt, care cunosc terenul mai bine decât oricine. Malul

Dunării de la poalele dealului castelului este protejat de supraviețuitorii din Divizia 1 Blindate maghiară, care nu se așteaptă ca sovieticii să atace peste gheața subțire, ciuruită de găuri de obuze. Dar în curând gerul puternic face traversarea posibilă, cel puțin pentru grupuri mici de dezertori maghiari, care fug din Buda în cealaltă parte, pentru a se preda sovieticilor în Pesta.

În ultima parte a lunii ianuarie, atacurile sovietice se întetesc, cu tancuri aruncătoare de flăcări și trupe de asalt. Pierderile germane și maghiare cresc dramatic, iar răniții sunt indesați în spitale improvizate, unde condițiile sunt îngrozitoare. Unii sunt abandonați chiar pe coridoarele posturilor de comandă. Un soldat care străbate un asemenea coridor pentru a preda un raport își simte haina prinsă de o mână. Se uită în jos. „Era o fată de vreo 18-20 de ani, cu păr deschis la culoare și o față frumoasă. M-a implorat în șoaptă: «Ia-ți pistolul și împușcă-mă.» M-am uitat la ea mai atent și am realizat cu groază... că îi lipseau ambele picioare.”

Chiar și după eșecul încercărilor de eliberare, Hitler continuă să interzică orice discuție despre evacuare. Budapesta tot trebuie apărată până la capăt. Grupul de Armate Sud, la fel ca Manstein după ce nu reușise să împiedice eliberarea Stalingradului, știe că Budapesta este pierdută. Până la 5 februarie, planoare germane pilotate de voluntarii adolescenți din NSFK (Corpul Zburător Național-Socialist) se prăbușesc pe câmpia Vérmező, livrând muniție, combustibil și ceva alimente. Dar nu este suficient. Tancurile sovietice zdrobesc în curând sub șenile tunurile de artilerie din calea lor, care rămăseseră fără muniție. Cu tot cu refugiații, vreo 300 000 de oameni sunt înghesuiți în ultimul bastion de pe Dealul Castelului. Toți caii cavaleriei fuseseră mâncați, iar toată lumea suferă de foame. La fel și de păduchi, iar prima izbucnire de tifos provoacă o îngrijorare puternică. La 3 februarie, după un apel al nunțiului papal de a pune capăt chinurilor, generalul-locotenent SS Pfeffer-Wildenbruch cere Cartierului General al Führerului permisiunea de a ieși din incercuire. Este refuzat iar, și încă o dată două zile mai târziu.

Trupele sovietice, ghidate de dezertori sau de membri ai Rezistenței, încep să curețe unele din garnizoanele prinse în cursă și Dealul Castelului. La 11 februarie încep să apară steaguri albe. În unele locuri, soldații maghiari îi dezarmează pe germanii care vor să continue lupta. Până seara, împotrivirea pare să fi dispărut. Dar Pfeffer-Wildenbruch hotărâse deja să se retragă, în ciuda ordinelor lui Hitler. Cu rămășițele Diviziei 13 Panzere ale Diviziei 8 SS de Cavalerie *Florian Geyer* în primul val și cu *Feldherrnhalle* și cu Divizia 22 SS Cavalerie în al doilea, încearcă în acea noapte să iasă din incercuire spre nord-vest, cu restul de autovehicule. Trimite un mesaj radio Grupului de Armate Sud, cerând un atac în direcția lor. Dar Armata Roșie se așteptase la o asemenea încercare și ghicește direcția pe care ar fi luat-o. Prin urmare, retragerea se transformă în cel mai teribil masacru de soldați și civili. În mijlocul haosului, câteva mii reușesc să scape spre

dealurile de la nordul orașului, dar cei mai mulți sunt prinși. Trupele sovietice îi împușcă de obicei pe germani și îi cruță pe unguri. Cam 28 000 de soldați luaseră parte la ieșirea din Buda. Doar 700 ajung la liniile germane.

La 12 februarie, peste oraș se așterne o tăcere mormântală, punctată de focuri de armă izolate și de izbucniri de flăcări. Scriitorul Sándor Márai iese să rătăcească prin Buda și este zguduit ce vede. „Unele străzi trebuie ghicite“, scrie el în jurnal. „Aici era casa de pe colț cu Flórián Café, aici este strada unde locuiam odată – nici urmă de clădire –, această grămadă de moloz de la colțul străzii Statisztika cu bulevardul Margit era acum câteva zile un bloc de cinci etaje cu multe apartamente și o cafenea.“

În urma bătăliei, soldații Armatei Roșii îi împușcă pe germanii răniți – unii sunt târați și zdrobiți sub tancuri – și pe toți membrii SS și hiwi auxiliari, care sunt greșit categorisiți ca *vlasovtsy* (trădători – n.red.) Orice purtător de uniformă germană care nu răspunde în limba germană este cel mai probabil împușcat. Puțini combatanți maghiari sunt omorâți. Aproape toți bărbații, chiar și comuniștii care luptaseră în Rezistență împotriva Crucilor cu Săgeți, sunt adunați pentru muncă forțată. Prințul Pál Esterházy este pus la muncă să îngroape caii morți din Pesta.

NKVD și SMERSH afișează întreaga paranoia stalinistă, suspectând că ar fi spion pe oricine cu contacte în străinătate, inclusiv pe sioniști. Raoul Wallenberg este arestat la 19 ianuarie împreună cu specialistul în medicină legală Ferenc Orsós, care fusese unul dintre observatorii internaționali de pe lângă germani atunci când se dezgropaseră cadavrele polonezilor din pădurea Katyn. Se presupune că și Wallenberg văzuse Raportul Katyn și că este suspectat de a fi avut contacte strânse cu britanicii, americanii și alte servicii secrete. Este arestat de SMERSH și executat în iulie 1947. Jafurile se produc la scară largă, atât pe cont propriu, cât și la încurajarea statului. Colecțiile de artă sunt prădate, inclusiv cele mai importante posedate de evrei. Chiar și ambasadele neutre sunt jefuite și seifurile deschise cu forța. Civiii sunt opriți pe străzi sub amenințarea armei și ușurați de ceasuri, portofele și documente. Evreii supraviețuitori sunt jefuiți la fel ca și neevreii. Unii soldați își cară după ei prada în cărucioare.

Deși trupele sovietice sunt mai iertătoare cu soldații maghiari decât cu cei germani, nu arată niciun pic de milă față de unguroaice atunci când Malinovski le dă cale liberă prin capitală pentru a sărbători victoria. „În multe locuri violează femei“, scrie un băiat de cincisprezece ani în jurnal. „Femeile sunt ascunse peste tot.“ Infirmierele din spitalele improvizate sunt violate și apoi înjunghiate. Studentele de la universitate sunt printre primele victime. Conform unor relatări, cele mai atrăgătoare femei erau ținute până la două săptămâni și forțate să se prostitueze. Episcopul József Grósz aude că „70 la sută din femei, de la fete de doisprezece ani până la mame în ultima lună de sarcină, (sunt) violate“. Alte surse mai de încredere plasează proporția undeva la 10 la sută.

Comuniștii maghiari adresează un apel Armatei Roșii, descriind „ura dementă, nestăpânită“ din cauza căreia suferiseră până și camarazii lor. „Mamele erau violate de soldați beți în fața propriilor copii și soți. Fete de doar 12 ani erau smulse de lângă tați și mame pentru a fi violate de 10-15 soldați și infectate deseori cu boli venerice. După primul grup, veneau și altele să le urmeze exemplul... Câtiva tovarăși și-au pierdut viața încercând să-și protejeze soțiile și fiicele.“ Până și Mátyás Rákosi, secretarul general al Partidului Comunist Maghiar, face un apel la autoritățile sovietice, dar fără succes. Nu toți soldații din Armata Roșie sunt violatori. Unii tratează familiile, mai ales copiii, cu multă bunătate.

Aproape fiecare oraș suferă, chiar dacă nu în aceeași măsură ca Budapesta. În Armata a 9-a Gardă, soldații se plâng că direcția înaintării lor nu le oferă „nici femei și nici pradă“, consemnează un ofițer de mortier, care-și descrie oamenii ca „băieți incredibil de curajoși, dar și incredibil de ticăloși“. „S-a găsit repede o soluție“, scrie el. „Cu rândul, câte un sfert din soldați sunt trimiși la Mór, unde aveau să pună mâna pe case și pe femeile care nu reușiseră să fugă sau să se ascundă. Li se dădea o oră la dispoziție, iar apoi venea rândul grupului următor. Se foloseau de femei de la paisprezece la cincizeci de ani. Executau pogromuri totale în case, aruncau totul pe jos, spărgeau și zdrobeau și căutau ceasuri de buzunar sau de mână. Dacă dădeau peste vin, îl beau. Fuseseră multe pivnițe de vinuri în Mór, dar până să intrăm în oraș fuseseră golite, butoaiile sparte și vinul vărsat pe podea. Acolo am dat peste doi soldați care se înecaseră în vin.“

Chefurile au loc și la nivel mai înalt. Mareșalul Alexander, care zburase la Belgrad pentru negocieri cu Tito, merge în Ungaria ca să se întâlnească cu mareșalul Tolbuhin, comandantul Frontului al 3-lea Ucrainean. Bătrânul și masivul Tolbuhin îl primește cu un banchet extravagant și îi pune la dispoziție chiar și o soră medicală care să doarmă în camera lui. Alexander însă nu crede „că era potrivit, iar ea și-a petrecut noaptea de partea cealaltă a ușii mele“. Chiar înainte de cină, când Alexander și Tolbuhin sunt singuri, bătrânul mareșal examinează decorațiile lui Alexander. Printre ele vede și ordinul țarist Sfânta Ana cu săbii încrucișate, acordat lui Alexander când servise ca ofițer de legătură pe Frontul de Est în Primul Război Mondial. „Îl am și eu“, suspină Tolbuhin în timp ce-l atinge, „dar n-am voie să-l port“.

Tolbuhin este remarcabil de relaxat, având în vedere că Armata a 6-a SS Panzere, transferată din Ardeni, tocmai ajunsese în Ungaria. Sosise prea târziu pentru a-i ajuta pe apărătorii Budapestei, dar Hitler tot o trimite în luptă la 13 februarie 1945, în Operațiunea *Frühlingserwachen*, sau *Reînvierea de primăvară*. Nu intenționase nicio dată să salveze garnizoana, ci doar să o întărească și să apere câmpurile petrolifere de lângă lacul Balaton. Contraatacul este un eșec. Când Hitler aude că diviziile Waffen-SS se retrăseseră fără ordin, este atât de supărat, că îl trimite pe Himmler să le retragă titlurile divizionare de pe banderole, incluzând-o până și pe *Leibstandarte Adolf Hitler*.

Este o pedeapsă umilitoare. „Această misiune a lui în Ungaria“, observă Guderian cu o bucurie răutăcioasă, „nu i-a adus multă afecțiune din partea Waffen-SS-ului său.“

Himmler fusese unul dintre membrii anturajului Führerului care respinsese avertismentele lui Guderian cu privire la o ofensivă sovietică masivă în Polonia ca pe „o cacealma enormă“. Previziunile șefului Statului-Major General se dovedesc corecte în a doua săptămână a lui ianuarie. Stalin pretinde în fața Aliaților că devansase data pentru a-i scăpa pe americani de problemele din Ardeni, dar nu era adevărat. Luptele de acolo se întorseseră decisiv în favoarea Aliaților în jurul Crăciunului. Stalin are motive mai practice. Armata Roșie are nevoie de pământ înghețat bocnă pentru formațiunile sale de tancuri, iar STAVKA fusese avertizată de meteorologii sovietici că spre sfârșitul lui ianuarie vor fi „ploi torențiale și lapoviță“. Stalin are și motive mai sinistre pentru devansarea datei. Vrea să aibă control absolut asupra Poloniei înainte ca Aliații să se întâlnească la Yalta la începutul lui februarie, peste doar trei săptămâni.

De-a lungul Vistulei, gata să lovească la vest, se află Frontul 1 Belarus, comandat acum de mareșalul Jukov, și Frontul 1 Ucrainean, comandat de mareșalul Konev. Rokossovski fusese furios când Jukov îi luase locul, dar Stalin nu dorise ca Rokossovski, un polonez, să aibă gloria de a lua Berlinul. Lui Rokossovski i se dă în schimb Frontul al 2-lea Belarus pentru a ataca Prusia Orientală dinspre sud, în timp ce generalul Cerniahovski, cu Frontul al 3-lea Belarus, trebuia să o invadeze de pe flancul estic.

La 12 ianuarie, artileria comasată a lui Konev, cu 300 de tunuri pe kilometru, deschide un bombardament zdrobitor. Armatele a 3-a și a 4-a Tancuri de Gardă, cu tancuri grele Stalin și T-34, avansează pe capul de pod de la Sandomierz, la vest de Oder, și se îndreaptă spre Cracovia și Wrocław de pe Oder. Stalin îi spusese clar lui Konev că vrea Silezia capturată fără distrugeri masive aduse industriei și minelor ei. La 13 ianuarie, Cerniahovski își lansează asaltul asupra Prusiei Orientale. Rokossovski urmează a doua zi, avansând de pe capurile de pod aflate la nord de râul Narew. Atacul lui Jukov începe tot pe 14 ianuarie.

Odată trecute de liniile frontului german, obstacolul principal în calea forțelor lui Jukov este râul Pilica. Orice comandant știe că viteza este esențială pentru a nu le da germanilor posibilitatea să se refacă. Un colonel care comandă o brigadă de tancuri de gardă refuză să aștepte ca geniștii să-i construiască un pod. Ghicind că râul nu este adânc în acel loc, ordonă ca tancurile să zdrobească gheața cu canonade și să treacă peste albie, o experiență cu adevărat terifiantă pentru mecanicii-conducători de tancuri. La dreapta lui Jukov, Armata a 47-a încercuiește ruinele Varșoviei, în timp ce Armata 1 poloneză intră în suburbii.

Hitler este scos din minți de furie când garnizoana germană slăbită se predă. O vede ca pe încă o dovadă a trădării din Statul-Major General, iar trei ofițeri sunt duși la sediul Gestapo. Până și Guderian trebuie să se supună interogatoriilor lui

Kaltenbrunner. Hitler se întoarce la Berlin de la Cartierul General al Führerului de la Ziegenberg pentru a-și dirija armatele, cu rezultate dezastruoase predictibile. Nu permite niciodată unui general să se retragă, iar din cauza vitezei înaintării sovietice și a distrugerii liniilor de comunicații germane, orice informație pe care își bazează deciziile nu mai este corectă. Până când ordinele lui ajung pe front, sunt deja depășite cu douăzeci și patru de ore.

În plus, Hitler intervine fără să îl informeze pe Guderian. Decide să transfere Corpul *Grossdeutschland* din Prusia Orientală pentru a consolida frontul Vistulei, dar timpul necesar pentru mutare înseamnă că această formațiune puternică se află în afara bătăliei pentru câteva zile vitale. Spre frustrarea lui Guderian, Hitler tot refuză să aducă înapoi diviziile prinse în peninsula Curlanda pentru a întări Reichul. Același lucru este valabil și pentru trupele forței germane inutil de mari din Norvegia. Cea mai gravă, din punctul de vedere al lui Guderian, este decizia lui Hitler de a transfera Armata a 6-a SS Panzere pe frontul din Ungaria.

Cerniahovski găsește că apărarea germană de pe linia Insterburg din Prusia Orientală este mult mai puternică decât anticipase. Prin urmare, cu o mișcare inteligentă, retrace Armata a 11-a Gardă, o mută prin spatele celorlalte trei armate și o trimite pe flancul nordic al acestora, care era mai slab apărat. Combinată cu un atac din partea Armatei a 43-a peste râul Niemen, lângă Tilsit, această pătrundere produce panică în ariergarda germană.

Armatele lui Rokossovski, venind din sud, ținesc gura de vărsare a Vistulei pentru a izola complet Prusia Orientală. La 20 ianuarie, STAVKA îi ordonă brusc lui Rokossovski să atace și spre nord-est, pentru a-l ajuta pe Cerniahovski. La mai puțin de două zile după aceea, Corpul 3 Cavalerie de Gardă de pe flancul său drept intră în orașul Allenstein (Olsztyn), iar în ziua următoare trupele blindate din avangarda Armatei a 5-a Tancuri de Gardă a generalului-colonel Vasili Volski trec de Elbing și ajung pe malul Frisches Haff, o lagună lungă și înghețată, despărțită de Marea Baltică printr-un banc de nisip. Prusia Orientală este aproape complet izolată. La vest de estuarul Vistulei se află lagărul de concentrare Stutthof. Gărzile acestuia, îngrozite de apropierea Armatei Roșii, omoară 3 000 de evreice fie împușcându-le, fie forțându-le să iasă pe gheața subțire pentru a cădea în apa înghețată.

Erich Koch, șeful nazist al Prusiei Orientale, continuă să refuze evacuarea civililor. Barajele de artilerie din depărtare fuseseră auzite atunci când începuse ofensiva sovietică, dar cererile de plecare sunt respinse de șefii locali ai Partidului Nazist. În majoritatea cazurilor, acești oficiali pleacă pe ascuns, abandonând populația în voia sortii. Soldații germani care se retrag îi avertizează pe cei de la ferme sau din sate, sfătuindu-i pe toți să fugă cât pot de repede. Unii, mai ales cei bătrâni care nu se îndură să își părăsească locuințele, se hotărăsc să rămână. Din moment ce aproape toți bărbații fuseseră înrolați

cu forța în *Volkssturm*, mamele, ajutate poate de vreun prizonier de război francez care lucrase pentru ele, trebuie să se înhame la căruțele în care încărcaseră pături și mâncare pentru ele și pentru copii. Așa încep lungile călătorii peste ținutul acoperit de zăpadă, la temperaturi care coboară și până la minus 20 de grade Celsius.

Refugiații din capitala Königsberg cred că scapă în siguranță cu trenul, dar atunci când ajung la Allenstein sunt smulși din vagoane de soldații Corpului 3 Cavalerie de Gardă, care sunt încântați să găsească o asemenea sursă de jaf și de femei. Cea mai mare parte a celor care se folosesc de drumuri pentru a fugi sunt prinși din urmă de trupele sovietice. Unii sunt, pur și simplu, zdrobiți în căruțe sub șenilele tancurilor, alții au o soartă și mai rea.

Leonid Rabichev, locotenent de transmisiuni în Armata a 31-a, descrie scenele de dincolo de Goldap. „Toate drumurile erau pline de bătrâni, femei și copii, familii mari mișcându-se încet în căruțe, în vehicule sau pe jos spre vest. Soldații noștri de tancuri, infanterie, artilerie și transmisiuni i-au prins din urmă și și-au eliberat drumul, împingându-le caii, căruțele și catrafusele în șanțurile de pe margine. Apoi mii dintre ei au îmbrâncit bătrânele și copiii la o parte. Uitând de onoare și datorie și uitând de unitățile germane în retragere, s-au aruncat asupra femeilor și fetelor.

Femeile, mame și fiice, sunt lungite pe dreapta și pe stânga drumului, iar în fața fiecăreia stă o grămadă de bărbați cu pantalonii în vine. Cele deja pline de sânge și fără cunoștință sunt târate la o parte. Copiii care încercau să le ajute au fost împușcați. Se aud râsete, răcnete, batjocuri, țipete și gemete. Iar comandanții soldaților – maiori și locotenent-colonei – stau acolo în drum. Unii rād, dar alții chiar dirijează evenimentele, astfel încât toți oamenii lor fără excepție să poată lua parte. Nu este un ritual de inițiere și nu are nimic de-a face cu răzbunarea împotriva blestemaților de ocupanți, este doar un sex drăcesc în grup. Aceasta reprezintă o lipsă totală de control și o logică brutală a unei mulțimi innebunate. Stăteam în cabina unuia dintre camioanele noastre de o tonă și jumătate, zguduit, în timp ce șoferul meu Demidov stătea la una din cozi. Mă gândeam la Cartagina lui Flaubert. Colonelul, care până atunci doar comandase procesul, nu a putut rezista ispitei și s-a alăturat uneia din cozi, în timp ce maiorul împușca martorii, copiii și bătrânii isterici.“

În sfârșit, soldaților li se spune să termine repede și să se imbarce la loc în vehicule, deoarece în spatele lor este blocată o altă unitate. Mai târziu, când ajung din urmă o altă coloană de refugiați, Rabichev vede repetarea acelorași scene. „Cât vezi cu ochii, sunt cadavre de femei, bătrâni și copii, printre grămezi de haine și căruțe răsturnate... Se face întuneric. Ni se dă ordin să ne găsim adăpost peste noapte într-unul dintre satele germane de pe marginea șoselei. Mi-am dus plutonul într-un cătun la doi kilometri de drum. În toate camerele sunt leșuri de copii, bătrâni și femei care au fost violate și

împuşcate. Suntem atât de obosiți, că nu le dăm atenție. Suntem atât de obosiți, că ne lungim printre cadavre și adormim.”

„Soldații ruși violau orice femeie germană de la optsprezece la optzeci de ani”, observă corespondenta sovietică de război Natalia Gesse, prietenă apropiată a lui Saharov. „Era o armată de violatori. Nu pentru că erau înnebuniți de poftă, era și o formă de răzbunare.”

Este prea superficial să se atribuie acest comportament nemilos doar poftelor sexuale sau răzbunării. În primul rând, sunt foarte mulți ofițeri și soldați care nu iau parte la violuri și care sunt îngroziți de acțiunile camarazilor lor. Comuniștii devotați sunt șocați de dezordine, iar natura controlată a societății sovietice face o asemenea indisciplină greu de imaginat. Dar asprimea excesivă a vieții pe front crease o comunitate diferită, iar mulți devin surprinzător de vocali în ura lor față de colhozurile și de opresiunea care le dominase viața. Soldații își manifestă amar resentimentele față de sacrificiile inutile produse de atâtea atacuri zadarnice și față de tratamentul umilitor pe care trebuie să îl îndure. Oamenii sunt trimiși în zona-tampon să-și dezbrace camarazii morți de uniforme și chiar de lenjerie pentru a strânge haine pentru noii recruți. Așa că, deși există o mare dorință de răzbunare împotriva germanilor care le călcase în picioare patria și le omorâseră familiile, mai există și un puternic efect secundar al aceleiași teorii de opresiune care îi motivase pe soldații japonezi. Nevoia de a trece peste umilințele și suferințele îndurate în trecut este copleșitoare, iar acum această nevoie se satisface prin provocarea de suferințe femeilor vulnerabile ale dușmanilor lor.

Sub Stalin, ideile despre dragoste și sexualitate fuseseră reprimare brutal, într-un climat politic ce căuta „dezindividualizarea individului”. Educația sexuală fusese interzisă. Încercarea statului sovietic de a suprima libidoul poporului său crease ceea ce un scriitor rus descrie ca un soi de „erotism de cazarmă”, care era mult mai primitiv și violent decât „cea mai sordidă pornografie străină”. Și acest lucru, împreună cu efectul de abrutizare acută pe care îl are masacrul de pe Frontul de Est și cu propaganda răzbunării aleatorii încurajate în articole și cuvântări de ofițerii politici, produce un potențial exploziv atunci când forțele sovietice invadează Prusia Orientală.

Cei mai dezumanizați sunt *ștrafniki*, morții vii din batalioanele de pedeapsă. Mulți sunt criminali înrăiți transferați din gulag. (La ordinele lui Beria, celor condamnați pentru delikte politice nu li se permite niciodată să lupte.) Până și ofițerii sunt influențați de cruzimea necruțătoare a firii lor. „Un criminal rămâne un criminal, în spate sau pe front”, scrie un sanitar de pe lângă o companie *ștraf*. „Pe front, în rol de *ștrafnik*, natura lor criminală se manifestă mereu. Deci compania noastră se distra. O tânără germană a fugit la mine în Halsberg și a strigat în nemțește: «Am fost violată de paisprezece bărbați!», iar eu m-am îndepărtat gândind: păcat că au fost doar paisprezece și nu douăzeci și opt; păcat că nu te-au împuşcat, cătea germană... Noi, ofițerii

din compania *ștraf*, închideam ochii la toate, nu simțeam nicio milă pentru germani și îi lăsam pe *ștrafniki* să facă ce vor cu civilii.“

Jaful este combinat cu distrugerea prostească. Soldații dau foc la case și apoi realizează că nu au unde se adăposti de frig. Rabichev descrie jefuirea de la Goldap. „Întregul conținut al magazinelor era aruncat afară pe trotuare prin vitrinele sparte. Mii de perechi de pantofi, farfurii, aparate de radio, tot felul de bunuri pentru casă sau produse de farmacie erau amestecate. De pe ferestrele apartamentelor, haine, perne, plăpumi, tablouri, gramofone și instrumente muzicale erau azvârlite în stradă. Drumurile erau blocate cu tot acest vălmășag. Exact atunci, artileria germană și mortierele au deschis focul. Câteva divizii germane de rezervă i-au aruncat pe soldații noștri demoralizați afară din oraș în scurt timp. Dar cartierul general de pe front raportase deja că primul oraș german fusese capturat. Nu aveau de ales. Trebuiau să-l recucerească.“

Aleksandr Soljenițin, un tânăr ofițer de artilerie din Prusia Orientală, descrie scenele de jaf ca pe o „piață tumultuoasă“, cu soldați încercând lucrurile din sertarele încăpătoare ale femeilor germane. „Germanii au abandonat totul“, scrie un soldat din Armata Roșie despre jaful de la Gumbinnen. „Iar oamenii noștri, ca o hoardă mare de huni, le-au invadat casele. Totul este ars, puful de la perne și pilote zboară prin aer. Toți, de la soldat la colonel, trag după ei prada. Apartamente frumos mobilate, case luxoase sunt distruse în câteva ore și transformate în grămezi de gunoi unde draperiile sunt mănjite cu gem din borcanele sparte... orașul ăsta a fost crucificat.“ Trei zile mai târziu scrie: „Soldații s-au transformat în bestii însetate. Pe câmpuri sunt sute de vite împușcate, pe străzi porci și găini cu capetele tăiate. Casele au fost prădate și acum ard. Ce nu poate fi cărat este stricat și distrus. Germanii au dreptate să fugă de noi ca de ciumă“.

În pavilionul de vânătoare de la Rominten, care aparținuse familiei regale prusace și apoi fusese preluat de Göring, infanteria sovietică zdrobește toate oglinzile. Unul dintre soldați mângălise cu vopsea neagră „hui“, rusescul pentru „penis“, pe un nud al Afroditei pictat de Rubens.

Cea mai mare parte din furia nejustificată vine din întâlnirea, chiar și în casele fermierilor, a unui standard de viață inimaginabil în Uniunea Sovietică. Amărăciunea este aproape universală: de ce ne-au invadat și ne-au prădat țara dacă erau atât de bogați față de noi? Cenzura de pe front, alarmată de scrisorile trimise acasă care descriu ceea ce descoperiseră soldații, le înmânează NKVD-ului. Autoritățile sovietice încep să se agite din cauza percepției larg răspândite că toată propaganda lor despre „paradisul muncitorilor“, opus condițiilor teribile din țările capitaliste, este o minciună. Sunt foarte conștiente de felul în care revoluția decembristă de la 1825 fusese influențată de modul de viață mai bun pe care îl văzuseră armatele ruse în Europa de Vest în 1814.

Frontul 1 Belarus al lui Jukov își continua urmărirea precipitată zi și noapte. Mecanicii-conducători de tancuri adorm deseori din cauza epuizării, dar euforia urmăririi îi

face să continue. Trupele germane în retragere sunt mitraliate, iar dacă un automobil cu ofițeri germani este prins din urmă, sovieticii îl calcă sub șenile.

La 18 ianuarie, Armata a 8-a Gardă a generalului Ciuikov atacă Łódź cu cinci zile mai devreme decât era planificat. Membrii Armatei Patriei poloneze apar să sprijine lupta. Ciuikov nu este deloc mulțumit când armata sa de la Stalingrad trebuie să ia parte la atacarea orașului-fortăreață Poznań. Tehnicile de luptă de stradă ale acestuia nu contează aici. Este nevoie de o lună de bombardament cu cea mai grea artilerie și asalturi cu încărcături explozive și aruncătoare de flăcări înainte ca supraviețuitorii să se predea.

Pe flancul sudic al înaintării dinspre Vistula, trupele lui Konev ocupă Cracovia. Din fericire, vechiul oraș este abandonat fără lupte. La 27 ianuarie, în mijlocul după-amiezii, o patrulă de recunoaștere din Divizia 107 Infanterie iese dintr-o pădure înzăpezită pentru a descoperi cel mai îngrozitor simbol din istoria modernă.

Cu doar o săptămână mai devreme, 58 000 de deținuți considerați în stare să meargă sunt forțați să plece de la Auschwitz spre vest, în fața înaintării Armatei Roșii. Cei care supraviețuiesc acestui marș al morții, o experiență probabil mult mai rea decât toate ororile suferite până atunci, sunt duși în alte lagăre de concentrare, unde mizeria, foametea și boala cresc dramatic în ultimele trei luni de război. Dr. Mengele își ia toate notele despre experimente și pleacă la Berlin. Directorii IG Farben își distrug dosarele de la Auschwitz III. Camerele de gazare și crematoriile de la Birkenau sunt aruncate în aer. Sunt date ordine să fie lichidați prizonierii prea bolnavi ca să se miște, dar, din oarecare motive, SS omoară doar vreo câteva sute dintre cei 8 000 lăsați în urmă. Se concentrează mai mult pe încercările de a distruge dovezile, dar rămân mai mult decât suficiente, incluzând 368 820 de costume bărbătești, 836 255 de haine și rochiile femeiești, pentru a nu mai vorbi de șapte tone de păr uman.

Armata a 60-a dă ordin întregului personal medical să plece la Auschwitz pentru a îngriji supraviețuitorii, iar ofițerii sovietici încep să chestioneze câțiva deținuți. Adam Kuriłowicz, fostul șef de sindicat al muncitorilor polonezi din căile ferate, care fusese trimis în lagăr în iunie 1941, povestește cum primele testări ale camerei de gazare fuseseră făcute pe optzeci de soldați ai Armatei Roșii și 600 de prizonieri polonezi. Un profesor maghiar le spune despre „experimentele medicale”. Toate informațiile sunt trimise la G.F. Aleksandrov, șeful propagandei din Armata Roșie, dar în afara unui mic articol dintr-un ziar al Armatei Roșii, nu se face cunoscut nimic publicului larg până la sfârșitul războiului. Aceasta probabil deoarece politica partidului insistă că evreii nu reprezintă o categorie aparte. Doar suferințele poporului sovietic trebuie să fie evidențiate.

Marșurile lungi se înmulțesc în Silezia ca și în Prusia Orientală, începând în curând și în Pomerania. Oficialii naziști estimează că, până la 29 ianuarie, „în jur de

patru milioane de persoane din zonele evacuate“ se îndreaptă spre inima Reichului. Acest număr pare să fi fost prea mic din moment ce se ridică la șapte milioane în două săptămâni și la 8,35 de milioane până la 19 februarie. Violențele Armatei Roșii produc astfel cea mai concentrată mișcare de populație din istorie. Această curățare etnică îi convine de minune lui Stalin, având în vedere planurile sale de a muta granița poloneză spre vest, către Oder.

Câteva sute de mii de civili rămân încă prinși în Königsberg și în peninsula Samland, ca și în încercuirea Armatei a 4-a de la Heiligenbeil, pe malul Frisches Haff. Marina militară germană face eforturi susținute pentru a salva cât mai mulți oameni prin micul port Pillau, iar evacuările încep și prin porturile Pomeraniei de Est. Submarinele sovietice torpilează însă multe nave de mari dimensiuni, inclusiv pachebotul *Wilhelm Gustloff*, care se scufundă în noaptea de 30 ianuarie. Nimeni nu știe câte persoane fuseseră la bord, dar se estimează că numărul celor morți se află undeva între 5 300 și 7 400 de oameni.

În ciuda riscurilor de pe mare, epuizate și înfometate, femeii cu copii în brațe așteaptă ambarcațiunile, deseori în zadar. Rațiile sunt atât de reduse în Königsberg, mai puțin de 180 de grame de pâine pe zi, încât mulți pleacă prin zăpadă pentru a se arunca la mila Armatei Roșii, dar nu au parte de compasiune. În oraș, executarea dezertorilor devine frenetică. Leșurile a optzeci de soldați germani sunt expuse la gara de nord cu o placă pe care scrie „Au fost lași, dar tot au murit“.

Rapiditatea înaintării spre Oder depășește mii de soldați germani care încearcă să își croiască drum spre vest individual sau în grupuri. Diviziile de infanterie ale NKVD care răspundeau de siguranța ariergărzii sunt nevoite să dea bătălii înverșunate. Pe măsură ce forțele lui Konev avansează spre Breslau, începe fuga panicată a civililor, cu mulțimi înghesuindu-se în trenuri, în timp ce alții se târăsc prin zăpada adâncă. Mare parte, dacă nu majoritatea, din cei care merg pe jos mor de frig. Unii ajung la loc sigur încă agățați de cadavrul înghețat al vreunui bebeluș sau copil. Asediul Breslului, care continuă până la sfârșitul războiului, este organizat de fanaticul șef regional de partid Karl Hanke, care guvernează prin teroare, executând soldați și forțând civilii, inclusiv copiii, să elibereze o pistă sub tirul masiv al sovieticilor.

Armatele lui Jukov trecuseră prin Warthegau, partea vestică a Poloniei înglobată în Reich. Germanii care fug sunt jefuiți de polonezii hotărâți să-și răzbune propria soartă din 1939 și 1940. Viteza înaintării Armatelor 1 și a 2-a Tancuri de Gardă spre Oder este protejată pe flancul drept de alte patru armate răspândite prin sudul Pomeraniei. Cea mai mare problemă a lor nu o reprezintă rezistența germană, ci dificultățile propriilor servicii de aprovizionare, care încearcă desperate să țină pasul cu ele pe drumurile proaste de iarnă și fără căi ferate funcționale. Dacă nu ar fi fost camioanele americane

furnizate prin Legea pentru împrumut și închiriere, Armata Roșie n-ar fi reușit să ajungă la Berlin înaintea americanilor.

„Tancurile noastre au călcat și turtit totul în cale“, scrie un soldat. „Șenilele lor au zdrobit căruțe, vehicule, cai și orice mai era pe drum. Sloganul «Înainte, spre vest!» a fost înlocuit cu sloganul «Înainte, spre Berlin!»“ Orașul Schwerin este prădat în trecere. „Totul este în flăcări“, scrie Vasili Grossman în caietul său. „O bătrână sare pe geamul unei clădiri care arde.“ Incendiile luminează întreaga scenă pe măsură ce soldații jefuiesc. El mai observă și „oroarea din ochii femeilor și fetelor. Lucruri teribile li se întâmplă femeilor germane... fetele sovietice care au fost eliberate din lagăre suferă și ele mult“.

Un raport foarte detaliat de pe Frontul 1 Ucrainean arată ulterior că tinerele fete și femei luate din Uniunea Sovietică pentru muncă forțată sunt supuse și ele violurilor de grup. După ce tânjiseră după eliberare, sunt distruse să fie acum abuzate de bărbații pe care îi văzuseră ca pe niște camarazi și frați. „Toate acestea“, concluzionează generalul Țigankov, „oferă terenul propice pentru o atmosferă nesănătoasă, negativă care crește printre cetățenii sovietici eliberați; produce nemulțumire și neîncredere înainte de întoarcerea lor în patria-mamă.“ Dar recomandările sale nu menționează înăsprirea disciplinei Armatei Roșii. El recomandă în schimb ca departamentul politic și Comsomolul să se concentreze pe „îmbunătățirea muncii politice și culturale cu cetățenii sovietici repatriați“, pentru a preveni întoarcerea lor acasă cu idei negative despre Armata Roșie.

Mai există și rare momente de bucurie pură. Vasili Ciurkin, care înaintase încă de la Leningrad și de la acele zile îngrozitoare de pe gheața lacului Ladoga, se află cu Frontul 1 Belarus al lui Jukov. „Ne-am apropiat de Berlin“, scrie el în jurnal la sfârșitul lui ianuarie, „ne mai rămân doar 135 de kilometri. Rezistența germană este redusă. Pe cer nu sunt decât avioanele noastre. Am trecut pe lângă un lagăr de concentrare. Barăcile unde fuseseră închise femeile noastre sunt îngrădite cu câteva rânduri de sârmă ghimpată. O mulțime imensă de prizoniere s-a năpustit afară pe poarta enormă. Fugeau spre noi plângând și strigând. Nu le venea să creadă că se întâmpla asta, nu știuseră nimic până în ultimul moment. Priveliștea era impresionantă. Dar ce m-a emoționat pe mine cel mai mult a fost un soldat care și-a găsit propria soră. Cum a alergat ea la el când l-a recunoscut. Cum se îmbrățișau și plângeau în fața tuturor. Era ca într-un basm.“

La 30 ianuarie, a douăsprezecea aniversare a guvernării naziste și ziua ultimului mesaj radiofonic al lui Hitler către poporul german, în Berlin se împrășteie panica. Tancurile avansate ale lui Jukov se apropie de fluviul Oder, la doar șaiszeci de kilometri de Berlin. În acea noapte, Divizia 89 Infanterie de Gardă capturează câteva mici capete de pod peste apa înghețată, ceva mai la nord de Kustrin. La Berlin, consternarea este cu atât mai mare cu cât Ministerul Propagandei încercase să pretindă că luptele se

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

dădeau încă în jurul Varşoviei. Prestigiul nazist rămâne mult mai important pentru regim decât orice suferinţă omenească, fie chiar şi cea a propriului popor. În luna ianuarie a anului 1945, pierderile Wehrmachtului se ridică la 451 742 de morţi, în mare echivalentul totalului de morţi ai americanilor din întregul război.

Unităţi noi sunt formate din detaşamentele *Volkssturm* locale, voluntari din Caucaz (care mai târziu sunt arestaţi pentru că refuză să tragă asupra propriilor compatrioţi), Tineretul Hitlerist şi batalioanele de instrucţie a adolescenţilor destinate pentru Divizia Infanterie Mecanizată *Feldherrnhalle*, prinsă la Budapesta. Regimentul de gardă al Diviziei *Grossdeutschland*, care zdrobise complotul din iulie cu un an mai înainte, este trimis pe culmile Seelow în autobuze. Acest povârniş cu vedere spre câmpia inundabilă a fluviului Oder va deveni ultima linie de apărare înaintea Berlinului.

În dimineaţa zilei de 3 februarie, Forţa a 8-a Aeriană americană lansează cel mai devastator raid asupra Berlinului, omorând 3 000 de oameni. Cancelaria Reichului şi Cancelaria de partid a lui Bormann sunt lovite. Sediul Gestapo din Prinz-Albrecht-Strasse şi Tribunalul Poporului sunt grav avariate. Roland Freisler, preşedintele tribunalului care le aruncase insulte complotiştilor din iulie, moare zdrobit în pivniţa clădirii.

Între timp, Jukov se confruntă cu dilema clasică a oricărui general de succes după o înaintare rapidă. Trebuie Armata Roşie să înainteze spre Berlin, acum că duşmanul e tulburat şi fără apărare, sau trebuie să se întărească, permiţându-le oamenilor săi extenuaţi să se odihnească, să se reprovizioneze şi să-şi repare tancurile? Dezbaterea în rândurile generalilor este vie, Ciuikov de la Armata a 8-a Gardă susţinând apig că trebuie să atace imediat. Chestiunea este tranşată la 6 februarie de Stalin printr-un telefon de la Yalta, din Crimeea. Înainte de a ataca Berlinul, trebuie să facă joncţiunea cu Rokossovski pentru a elibera „balconul baltic“ al Pomeraniei de pe flancul lor nordic, unde Himmler, spre disperarea lui Guderian şi a altor ofiţeri superiori, preluase personal comanda Grupului de Armate Vistula.

Filipine, Iwo Jima, Okinawa, raidurile asupra orașului Tokio

NOIEMBRIE 1944-IUNIE 1945

Curând după ce generalul MacArthur debarcă atât de triumfător pe Leyte, în octombrie 1944, Armata a 6-a a sa are de înfruntat o luptă mult mai grea decât se așteptase el. Japonezii întăresc insula și își stabilesc rapid superioritatea aeriană. Portavioanele lui Halsey plecaseră, iar terenul este prea ud pentru a putea construi aerodromuri după ce în timpul musonului cad 889 milimetri de apă. Deși japonezii intenționaseră să își păstreze forțele pentru apărarea Luzonului, insula principală a Filipinelor, Cartierul General Imperial insistă că ar trebui să fie trimise mai multe întăriri pentru a lupta pe Leyte. De asemenea, sunt transferate avioane de la mare depărtare, cum ar fi din Manciuria, dar până atunci cinci piste americane sunt în funcțiune și portavioanele lui Halsey revin.

Luptele continuă pe Leyte până târziu în decembrie, parțial din cauza precauției exagerate manifestate de generalul-locotenent Walter Krueger, care comandă Armata a 6-a. Cele mai crâncene bătălii se dau pentru Culmea Breakneck, lângă Carigara, în nordul insulei, apărată cu furie de trupele japoneze. Krueger este însă ajutat de un contraatac nipon dezastruos asupra pistelor. Până la sfârșitul lui decembrie, americanii estimează că omorâseră 60 000 de japonezi. Zece mii de soldați niponi trimiși ca întăriri se îneacă atunci când vasele lor transport sunt scufundate la apropierea de insulă. Cam 3 500 de americani sunt uciși și 12 000 răniți. MacArthur, niciodată predispus la modestie, o proclamă „poate cea mai mare înfrângere din istoria militară a armatei japoneze”.

Insistența Cartierului General Imperial de a continua să întărească Leyte cu trupe de pe Luzon face din invadarea insulei principale, planificată pentru 9 ianuarie 1945, o misiune considerabil mai ușoară. Dar mai întâi este nevoie de cucerirea insulei Mindoro, aflată imediat la sudul Luzonului, pentru a construi mai multe aerodromuri. Debarcările și operațiunile terestre se desfășoară cu bine, dar forța operativă de invazie suferă din greu din cauza atacurilor kamikaze.

Generalul Yamashita, comandantul Luzonului, care obiectase în zadar la strategia de apărare a insulei Leyte prin creșterea numărului trupelor, știe că nu poate nici măcar spera să învingă forțele care se dirijează spre el. Urmează să se retragă cu 152 000 de oameni, grosul trupelor, spre dealurile din partea central-nordică a Luzonului. O forță mai mică, de 30 000 de soldați, trebuie să apere bazele aeriene din jurul Clark Field, în timp ce alți 80 000, plasați pe dealurile de deasupra Manilei, trebuie să se asigure că orașul-capitală este privat de rezervele de apă.

MacArthur intenționează să invadeze insula dinspre golful Lingayan din nord-vest, cu o debarcare ulterioară la sud de capitală. Aceasta urmează în linii mari planul de invazie japonez executat cu trei ani înainte. Flota sa de escortă suferă în prima săptămână din ianuarie din cauza valurilor de atacuri kamikaze, care se ivesc la joasă înălțime deasupra insulei. Un portavion de escortă și un distrugător sunt scufundate, în timp ce alt portavion este grav avariat, așa cum pătesc și cinci crucișătoare, cuirasatele USS *California* și *New Mexico* și numeroase alte vase. Mulți atacatori sunt doborâți de tirurile antiaeriene și de avioanele de vânătoare din escortă, dar este imposibil să fie eliminați toți. Navele pentru debarcare sunt doar ușor atinse, iar la 9 ianuarie invazia în sine nu întâlnește opoziție. Gherilele filipineze informaseră comandamentul american că nu mai sunt japonezi în zonă, ceea ce înseamnă că nu mai era nevoie de o bombardare prealabilă a sectorului, dar contraamiralul Jesse B. Oldendorf se simte obligat să urmeze ordinele primite. Astfel sunt provocate mari distrugerii caselor și fermelor, fără să se producă nicio pagubă dușmanului.

În timp ce Corpul I de pe stânga întâlnește în curând o rezistență puternică pe dealuri, Corpul XIV din dreapta înaintază spre sud peste terenul plat dinspre Manila. Generalul Krueger bănuiește că presiunea pe care o exercită MacArthur asupra lui pentru a înainta repede este influențată de o dorință de a fi iar în capitală până la ziua lui de naștere, pe 26 ianuarie. Poate că presupunerea nu este tocmai justă. MacArthur dorește eliberarea prizonierilor aliați ținuti în lagăre și, dacă se poate, luarea portului Manila înainte ca japonezii să îl distrugă. Un detașament al rangerilor americani, ajutat mult de gherilele filipineze, reușește să elibereze 486 de prizonieri de război americani de la marșul morții de la Bataan în urma unui raid de succes asupra unui lagăr de lângă Cabantuan, la nouăzeci și cinci de kilometri nord de Manila. Nerăbdarea lui MacArthur crește din cauza înaintării lente, cauzate mai curând de mici râuri, orezării și iazuri cu pești decât de rezistența japoneză. MacArthur intervine pentru trimiterea înainte a Diviziei 1 Cavalerie. Vrea să salveze și alți prizonieri aliați ținuti la Universitatea Santo Tomás.

O altă debarcare, cu 40 000 de oameni din Corpul XII, are loc la 29 ianuarie în nordul peninsulei Bataan, dar soldații dau în scurt timp peste o linie de apărare japoneză foarte puternică. Cealaltă debarcare, la sud de Manila, operată de Divizia 11

Aeropurtată, pare să producă efecte mai rapide decât înaintarea prin câmpie. La 4 februarie, trupele ajung la linia defensivă niponă aflată imediat la sud de Manila, deși încă nu știu că altcineva le-a luat-o înainte spre capitală în noaptea precedentă. O înaintare rapidă și dramatică operată de Divizia 1 Cavalerie pe partea de nord, cu o traversare grăbită peste un pod după ce un locotenent de marină taie fitilul aprins al încărcăturii de demolare, îi aduce pe soldați în sectorul nordic al Manilei. În aceea seară, tancurile lor trec prin zidul de incintă al Universității Santo Tomás, unde sunt internați 4 000 de civili aliați.

Filipinele, un arhipelag cu circa 7 000 de insule, oferiseră terenul ideal pentru lupta de gherilă, iar filipinezii, mai mult decât orice altă națiune din Orientul Îndepărtat, începuseră să se pregătească de eliberare curând după instalarea ocupației japoneze. În parte din cauza încrederii în americani, care le promisese independența deplină în 1946, în parte din ură față de japonezii aroganți și cruzi, cu torturile și decapitățile lor publice, se formaseră grupuri de gherilă pe cele mai multe din insule. Unele erau conduse de ofițeri americani care fuseseră izolați acolo în 1942. Mulți soldați filipinezi își ascunseseră armele la momentul capitulării. Odată ce cartierul general al lui MacArthur din Brisbane are o confirmare a dimensiunilor mișcării, submarinele aduc mai multe arme, aparate radio și materiale de prim ajutor, dar și obiectele de propagandă ale lui MacArthur.

În zonele întinse unde trupele japoneze se aventurează rareori, grupurile locale își organizează o activitate civică și ateliere, emițând până și monedă, care este preferată bancnotelor ocupației nipone. Observatori de pe coastă dotați cu aparate radio furnizează informații despre traficul maritim japonez, pe care submarinele americane le folosesc cu rezultate devastatoare. Principalul pericol vine de la unitățile japoneze de radiodetectie. Nu exista riscul denunțării de către populația locală, care ajută la cărarea echipamentului voluminos atunci când se apropie razia japoneză. Filipinele produc foarte puțini colaboraționiști. Cei mai mulți din locuitorii Manilei care lucrează pentru administrația japoneză furnizează Rezistenței câte informații secrete pot.

Răzbumarea japoneză devine manifestă după debarcarea forțelor lui MacArthur, mai ales în luptele pentru capitală. Yamashita nu intenționase să apere Manila, iar comandanții locali ai Armatei plănuiseră să se retragă conform ordinelor lui, dar el nu deține controlul și asupra Marinei. Ignorându-l pe Yamashita, contraamiralul Iwabachi Sanji le spune oamenilor săi să lupte pentru oraș. Unitățile Armatei rămase se simt obligate să i se alăture, constituind o forță de circa 19 000 de oameni. Pe măsură ce se retrag spre centru, spre vechea citadelă spaniolă intramuros și spre zona portului, trupele distrug poduri și clădiri. Focuri mistuitoare se răspândesc în zonele mai sărace, unde casele sunt făcute din lemn și bambus. În centru însă, cele mai multe clădiri sunt din beton și pot fi transformate în poziții defensive.

MacArthur, care vrea să organizeze o paradă a victoriei, este consternat de bătălia care începe să ia proporții în oraș, cu mai mult de 700 000 de civili prinși în zona de conflict. Diviziile 1 Cavalerie, 37 Infanterie și 11 Aeropurtată sunt implicate în lupte urbane. La fel ca la Aachen, americanii își dau seama de nevoia de a ataca fiecare clădire începând de sus de a-și croi drum prin luptă până jos, folosind grenade, pistoale-mitralieră și aruncătoare de flăcări. Geniștii americani își folosesc buldozele blindate pentru a elibera blocajele de pe străzi. Apărătorii japonezi din Armată și Marină, știind că vor muri cu toții, masacrează filipinezi și violează fără milă femei înainte de a le ucide. În ciuda refuzului lui MacArthur de a folosi aviația în încercarea de a cruța viața civililor, în jur de 100 000 de cetățeni ai Manilai, mai mult de o optime din populație, mor în luptele care durează până la 3 martie.

Cea mai mare prioritate pentru soldații generalului Krueger este eliminarea forței japoneze de la est de Manila, care controlează aprovizionarea cu apă a orașului. Încă o dată, japonezii săpaseră grote și tuneluri în coasta dealurilor și încă o dată americanii trebuie să le elibereze cu grenade cu fosfor alb și aruncătoare de flăcări. Aruncă în aer intrările tunelurilor, apoi toarnă benzină și explozibili în deschizătura principală pentru a-i arde, sufoca sau îngropa pe cei prinși înăuntru. Avioane P-38 Lightning aruncă napalm, care se dovedește mult mai eficient decât bombele convenționale. De mare ajutor în acest proces este un regiment de gherilă care ajunge primul la digul principal atât de repede, încât japonezii nu au timp să-și detoneze încărcăturile de demolare. Supraviețuitorii niponi se strecoară și scapă pe dealuri la sfârșitul lui mai.

Chiar în toiul luptelor din Manila, MacArthur lansează, cu Armata a 8-a a generalului-locotenent Eichelberger, o operațiune pentru a pune mâna pe insulele din centrul și sudul Filipinelor, cu convingerea că japonezii nu le pot întări. Consideră această acțiune ca fiind mai urgentă decât lichidarea forței principale a lui Yamashita de pe dealurile din nordul Luzonului, din moment ce putea fi încercuită și bombardată după voie. Atacurile amfibii se succed, sprijinite de aviație. Eichelberger susține că ar fi condus paisprezece debarcări majore și douăzeci și patru minore în doar patruzeci și patru de zile. În numeroase cazuri, trupele sale își dau seama că trupele filipineze de gherilă le făcuseră treaba, având grijă de garnizoanele mai mici.

La 28 februarie, lunga insulă Palawan din vestul arhipieleagului, întinsă între Mindoro și nordul insulei Borneo, este invadată. Forțele care debarcă descoperă corpurile carbonizate ale circa 150 de prizonieri de război americani, care fuseseră îmbibate cu motorină și aprinse de gardieni în decembrie. La 10 martie invadează Mindanao, unde un inginer american, colonelul Wendell W. Fertig, conduce o forță mare de gherilă și asigură o pistă de aterizare. Avioane transportoare C-47 aterizează înainte de atac, aducând două companii din Divizia 24 Infanterie. După aceea sosesc avioanele de vânătoare Corsair ale pușcașilor marini, ca să folosească pista ca bază

înaintată. Pe Mindanao, cooperarea strânsă dintre infanteria americană, gherile și sprijinul aerian al pușcașilor marini îi forțează pe supraviețuitorii japonezi din peninsula vestică Zamboanga să se refugieze pe dealuri. Dar operațiunea de eliminare a forței principale din est nu începe decât la 17 aprilie.

Forțele de gherilă reușesc încă o dată să asigure un aerodrom, iar trupele americane înaintează spre centrul insulei, unele pe drumul prost, în timp ce un regiment, pe bărci și barje și escortat de vânători de submarine, navighează pe râul Mindanao, luând garnizoana japoneză prin surprindere. Știu că sunt într-o cursă împotriva musonului. Încetinite de jungle și defilee, unde japonezii distruseseră aproape toate podurile și minaseră orice cale de acces, luptele durează mult mai mult timp decât se prevăzuse. Nu se termină până la 10 iunie, cu o lună după sfârșitul războiului din Europa. Generalul Yamashita rezistă în lanțul muntos din nordul Luzonului, luptând până la capăt. Iese să se predea doar la 2 septembrie 1945, ziua capitulării oficiale.

În China, Ofensiva *Ichigo* se terminase în decembrie 1944. Forțele japoneze încercaseră să pătrundă spre Chongqing și Kunming, dar liniile lor de aprovizionare sunt mult prea lungi. Succesorul lui Stilwell, generalul Wedemeyer, aduce din nordul Birmaniei pe calea aerului două divizii ale Forței X instruite în America pentru a forma o linie defensivă, dar japonezii începuseră deja să se retragă. Cele două divizii se întorc în Birmania, iar la sfârșitul lui ianuarie fac joncțiunea cu Forța Y pe Saluen. Restul trupelor japoneze se retrag în munți, iar Drumul Birmaniei este din nou deschis. Primul convoi de camioane ajunge la Kunming pe 4 februarie.

Înaintarea lui Slim se oprește între timp pe fluviul Irrawaddy, după ce generalul-locotenent Kimura Hoyotaro retrace resturile Armatei Regionale Japoneze din Birmania în spatele acestei formidabile bariere defensive. Slim face un mare spectacol din organizarea unei traversări majore cu Corpul XXXIII, după ce retrăsese în secret Corpul IV de pe flancurile acestuia. Un cartier general fals este lăsat în urmă transmițând mesaje, în timp ce diviziile sale merg spre sud fără să emită semnale radio, apoi traversează fluviul mult mai la sud fără să întâmpine împotrivire, pentru a amenința ariergarda lui Kimura. Japonezii trebuie să se retragă repede, iar Mandalay este capturat la 20 martie, după o bătălie grea.

Slim nu întârzie să înainteze spre sud de-a lungul văii râului Irrawaddy spre Rangoon, gonind pentru a ajunge înainte de începutul ploilor. Între timp, Mountbatten organizează Operațiunea *Dracula*, un asalt amfibiu și aeropurtat pentru începutul lui mai, folosind Corpul XV britanic din Arakan. Musonul începe cu două săptămâni mai devreme, oprind forțele lui Slim la șaiszeci și cinci de kilometri de țintă. La 3 mai, Rangoon este cucerit de Corpul XV, sprijinit de Armata Independentă Birmaneză, care schimbă tabăra pentru a se alătura Aliatilor. Forțele lui Kimura nu au altă opțiune decât să se retragă în Thailanda. Resturile Armatei a 28-a japoneze, acum izolate

în spatele liniilor aliate din Arakan, încearcă să scape spre est, peste fluviul Sittang. Dar britanicii le știu planurile. Când japonezii ajung la fluviu, aceștia sunt prinși în ambuscadă și masacrați de către Divizia 17 indiană. Doar 6 000 de oameni din 17 000 scapă.

După opinia comandamentului japonez, Ofensiva *Ichigo* își atinsese obiectivele. Trupele japoneze făcuseră o jumătate de milion de victime în rândul armatelor naționaliste și le forțaseră să se retragă din opt provincii, cu o populație totală de mai bine de 100 de milioane de oameni. Dar aceasta reprezintă un triumf și pentru comuniști. Naționaliștii își pierduseră nu doar mai multe zone producătoare de hrană, ci și o mare parte din rezerva de mână de lucru care putea fi înrolată. Oricât de mult i-ar fi urât pe japonezi, acest lucru trebuie să fi fost o ușurare pentru localnici. După cum observă generalul Wedemeyer: „Înrolarea se abate asupra țăranului chinez la fel ca foametea și potopul, doar că mult mai regulat”.

După ce Ofensiva *Ichigo* distrusese cele treisprezece aerodromuri americane, două noi aerobaze americane sunt construite la Lao-ho-kou (la 300 kilometri nord-vest de Hankou) și Chih-kiang (la 250 kilometri vest de Hengyang). În aprilie 1945, japonezii înaintează cu 60 000 de oameni din Armata a 12-a și distrug aerodromul de la Lao-ho-kou, dar atacul Armatei a 22-a nipone asupra bazei de la Chih-kiang are mai puțin succes. Cinci divizii naționaliste chinezești bine echipate, parte din planul de modernizare al generalului Wedemeyer, împreună cu alte cincisprezece formațiuni parțial modernizate, sunt transferate pentru a apăra Chih-kiang. La 25 aprilie, cu sprijinul a 200 de avioane, zdrobesc forța japoneză de 50 000 de oameni în ultima mare înfruntare a Războiului Sino-Japonez. Demonstrează că, având antrenamentul și echipamentul potrivit, dar mai ales hrană, diviziile naționaliste pot să se măsoare eficient cu japonezii.

Forțele nipone din China și Manciuria fuseseră reduse treptat prin transferuri spre Filipine. Apoi Cartierul General Imperial se simte obligat să transfere trupe din Armata Expediționară Chineză pentru a apăra Okinawa. Divizia 62, care luase parte la Ofensiva *Ichigo*, fusese deja transferată acolo pentru a apăra orașul Shuri.

Cealaltă prioritate a Japoniei, de a strânge laolaltă forțele din Indochina, fusese, de asemenea, îndeplinită. În ianuarie 1945, când diviziile lor din China traversaseră granița, ofițerii superiori japonezi din Indochina fuseseră șocați de starea lor. Oamenii din Divizia 37 au părul lung și bărbi, uniforme le sunt zdrențuite și puțini mai au însemnele gradelor. Sunt încorporați în nou constituita Armată a 38-a pentru a lupta în Tonkinul de Nord împotriva gherilelor lui Ho Și Min. Oamenii lui Ho Și Min le fuseseră de mare ajutor Aliaților cu informații și cu returnarea aviatorilor doborâți, așa cum făcuseră și grupările thailandeze echipate cu radiouri și arme parașutate, trimise din India de SOE și OSS.

La 12 ianuarie, Flota a 3-a a lui Halsey intră în apele Indochinei pentru a lovi două cuirasate-portavioane, *Hyuga* și *Ise*, în golful Cam Rahn. Acest raid în Marea Chinei de Sud este cântecul de lebadă al lui Halsey înainte de a ceda comanda amiralului Spruance. Cele două nave de război japoneze plecaseră spre Singapore după ce submarinele americane le scufundaseră navele-cisternă. Avioanele de pe cele treisprezece portavioane din flota lui Halsey scufundă un crucișător ușor, unsprezece nave mici de război, treisprezece cargouri și zece nave-cisternă, dar și crucișătorul francez *Lamotte-Picquet*, care fusese dezarmat de japonezi. În timp ce se află în zonă, avioanele americane fac raiduri și deasupra Saigonului, distrugând avioanele japoneze aflate la sol și depozitele de combustibil.

La 9 martie, japonezii dau la o parte administrația amiralului Decoux, insituată de guvernul de la Vichy și dezarmează forțele franceze, dintre care unele, mai ales în nord, opun rezistență. Agenții gaulliști și cei ai OSS îi convinseseră deja pe ofițerii francezi să schimbe tabăra. Forțele japoneze continuă prin lansarea Operațiunii *Meigo* împotriva trupelor colonialiste franceze care dețineau fortificații, cum ar fi fortul Liangshang, cu o garnizoană de 7 000 de oameni.

Comandanții niponi din Indochina intenționează să trimită o jumătate de milion de tone de orez stocat spre Japonia și spre alte garnizoane japoneze, dar blocada americană și lipsa mijloacelor de transport fac acest lucru imposibil. Deși o parte din provizii putrezesc, restul este luat în noiembrie 1945 de trupele naționaliste chineze, care fuseseră trimise să dezarmeze forțele japoneze, și care duc înapoi în China stocurile de hrană. Pentru mulți locuitori ai Indochinei, experiența foametei în această perioadă este mai rea decât războiul de independență împotriva Franței sau Războiul din Vietnam.

Primele informații despre ținte ale bombardamentelor în Japonia sunt furnizate de diplomații thailandezi din Tokio, care le transmit OSS prin intermediul Rezistenței thailandeze. Până în decembrie 1944, bazele aeriene din Guam, Tinian și Saipan sunt funcționale. Folosind avantajele majore pe care le oferă insulele Mariene față de aerodromurile din China, toate operațiunile avioanelor B-29 Superfortress sunt concentrate treptat acolo, sub comanda generalului-maior Curtis E. LeMay. Dar pierderile de bombardiere cresc, o parte din ele fiind interceptate de avioanele de vânătoare care decolează din insulele intermediare, mai ales Iwo Jima. Piloții de vânătoare din Marina Imperială Japoneză cu baza în Kyushu joacă bridge așteptând să fie trimiși la atac împotriva avioanelor Superfortress, care zboară la mare înălțime spre Tokio. Pasiunea lor pentru joc este o moștenire bizară a zilelor în care Marina Imperială Japoneză dorea să imite Marina Regală Britanică.

Comandamentul american decide să invadeze Iwo Jima și aerodromul de unde avioanele de vânătoare japoneze atacau bombardierele și bazele din Mariene. Odată cucerită, insula putea oferi avioanelor lovite o pistă pentru aterizări de urgență.

La 9 martie, în aceeași zi în care japonezii îndepărtează administrația franceză din Indochina, Comandamentul 21 de Aviație de Bombardament al lui LeMay își lansează primul atac major cu bombe incendiare asupra capitalei Tokio. Cu doar o lună înainte, avioanele B-29 făcuseră al doilea experiment de folosire a bombelor cu napalm. Cartierul industrial din Kobe fusese, practic, ars în întregime. LeMay fusese conștient de potențialul distructiv al atacurilor cu bombe incendiare încă de la raidul devastator făcut de B-29 asupra Hankoului, la începutul iernii.

Cele 334 de avioane Superfortress bombardează întreaga suprafață a orașului Tokio, fără să ocolească nici zonele rezidențiale, nici pe cele industriale. Mai mult de un sfert de milion de clădiri sunt aprinse de vântul puternic. Casele făcute din lemn și hârtie iau foc în câteva secunde. Cu totul, 83 000 de oameni mor și alți 41 000 sunt răniți grav, un număr mult mai mare decât atunci când a doua bombă atomică este aruncată peste Nagasaki, cu cinci luni mai târziu.

Generalul MacArthur se opune bombardării extensive a capitalei, dar inimile americanilor fuseseră împietrite de campania kamikaze împotriva navelor lor. LeMay nu răspunde însă în fața lui MacArthur, singura lui concesie fiind că aruncă fluturași care îi avertizează pe civilii japonezi să părăsească toate orașele unde există orice fel de industrie. LeMay este hotărât să continue până când toate centrele manufacturiere majore din Japonia sunt arse. În mod ciudat, USAAF tot încearcă să susțină că aceste atacuri incendiare extensive desfășurate noaptea constituie bombardamente „de precizie”. Transporturile de coastă între insulele nipone sunt, de asemenea, oprite prin aruncarea de mine în Marea Interioară și în jurul acesteia.

Echipajele bombardierelor sunt șocate de pierderile din prima parte a campaniei. Încep să își calculeze șansele de supraviețuire într-un tur de treizeci și cinci de misiuni. Unul dintre aceste echipaje își găsește un slogan propriu: „Rămâi viu în '45”. Dar distrugerea fabricilor de avioane și pierderile de avioane de vânătoare japoneze, cea mai mare parte direcționate spre atacurile kamikaze împotriva Marinei americane, înseamnă că avioanele americane pot străbate spațiul aerian japonez cu mai puține riscuri.

Deși are doar șapte kilometri în lungime, în urma recunoașterilor aeriene, Iwo Jima se dovedește a fi un obiectiv dificil. LeMay trebuie să îi dea asigurări amiralului Spruance că este absolut necesară cucerirea ei pentru ofensiva cu bombardiere asupra Japoniei. Insula mare Okinawa este invadată cu șase săptămâni mai târziu.

Apărătorii japonezi din Iwo Jima sunt comandați de generalul-locotenent Kuribayashi Tadamichi, un cavalerist sofisticat și inteligent. Nu își face iluzii cu privire la rezultatul final al bătăliei, dar își pregătește pozițiile pentru a o prelungi cât mai mult posibil. Încă o dată, aceasta înseamnă săparea de grote și rețele de tuneluri, dar și construirea de buncăre dintr-un tip beton care amestecă cimentul cu roca vulcanică. În ciuda

dimensiunilor reduse ale insulei, tunelurile se întind pe douăzeci și cinci de kilometri. După evacuarea populației civile reduse a insulei, sosesc întăririle, acumulând astfel o forță de 21 000 de soldați și marinari. Aceștia jură să omoare fiecare cel puțin zece americani înainte de a fi uciși.

Aviația americană bombardează Iwo Jima timp de de șaptezeci și șase de zile, plecând din Mariane. Apoi, în zorii zilei de 16 februarie, japonezii văd din buncărele și grottele lor că flota de invazie ajunsese în timpul nopții. Forța operațională navală a opt cuirasate, douăsprezece portavioane de escortă, nouăsprezece crucișătoare și patruzeci și patru de distrugătoare ancorează la mică distanță de țărm și începe bombardarea insulei metru cu metru. Dar în locul celor zece zile cerute de comandanții pușcașilor marini, amiralul Spruance reduce operațiunea de slăbire a rezistenței la trei zile. Luând în calcul tonajul bombelor și obuzelor aruncate asupra insulei, daunele aduse apărării sunt minime. Singura excepție este atunci când bateriile japoneze deschid prematur focul asupra unei nave de desant care lansează rachete, pe care comandantul o ia drept primul val al invaziei. Imediat ce japonezii își trădează pozițiile, tunurile grele de pe cuirasate trag spre ei. Dar atunci când începe asaltul amfibiu, la 19 februarie, cea mai mare parte din artileria lui Kuribayashi este neatinsă.

Diviziile 4 și 5 Pușcași marini debarcă în primul val pe malul de sud-est, fiind urmate de Divizia 3. Plajele de nisip fin vulcanic sunt atât de abrupte, încât soldații, încărcăți și cu căști de camuflaj, se chinuie să le urce. Tirul japonez se intensifică, mortierele imense de 320 mm aruncându-și bombe în zona de debarcare. Răniții aduși înapoi pe plajă sunt deseori uciși înainte de a putea fi evacuați pe una din nave. Corpurile sunt mutilate și aruncate în aer într-un mod îngrozitor.

O parte din Divizia 5 se întoarce spre stânga pentru a ataca vulcanul stins al muntelui Suribachi, din capătul sudic al insulei. Un ofițer ține pregătit un steag gata de arborat în vârful acestuia. Regimentul de pe dreapta al Diviziei 4 se mișcă în acea direcție pentru a se ocupa de o carieră puternic fortificată. Este ajutat de tancuri Sherman care reușesc să urce peste plaja abruptă de nisip, dar luptele crâncene continuă în cea mai mare parte a zilei. Un batalion de 700 de oameni rămâne doar cu 150 de soldați.

Până la căderea nopții, 30 000 de pușcași marini fuseseră debarcați, în ciuda tirului neconținut al artileriei japoneze. Săpă tranșee pentru a putea lupta împotriva unui contraatac, dar nici acest lucru nu este ușor de făcut în cenușa vulcanică moale. Un infanterist, venit fără îndoială dintr-o comunitate agricolă, face o comparație cu săpatul unei găuri într-un butoi cu grâu. Nu vine însă niciun contratac. Kuribayashi interzisese asemenea acțiuni, mai ales atacurile *banzai* în câmp deschis. Au șanse mai mari să omoare americani din pozițiile defensive.

Bombardamentul scosese din luptă cea mai mare parte din tunurile de la poalele muntelui Suribachi, dar alte poziții sunt neatinse, așa cum descoperă Regimentul 28

când urcă dealul. „Bucăți de rocă erau rostogolite peste noi de către japonezi“, consemnează un pușcaș marin, „dar și ca urmare a focului artileriei noastre navale. Fiecare avanpost era o problemă în sine, o fortăreață elaborată, care trebuia să fie făcută țăndări. Pereții multora începeau cu blocuri de beton groase de două picioare, armate cu bare de fier. Apoi veneau de la zece la douăzeci de picioare de pietre, fixate cu pământ și cu cenușă de pe Iwo.“

Suribachi are o garnizoană de 1 200 de oameni în tuneluri și buncăre. Impenetrabile pentru artilerie și bazooka, buncărele pot fi abordate doar de aproape. Americanii folosesc mine Bangalore sau cocktailuri Molotov, strigând „Foc!“, sau aruncă înăuntru grenade cu fosfor alb. Aruncătoarele de flăcări sunt folosite constant, dar aceasta este o sarcină teribilă pentru operator, care devine repede ținta mitralierilor japonezi care încearcă să aprindă rezervorul de pe spatele lui. Japonezii știu că a fi prins în calea jetului de flăcări înseamnă a fi ca un „pui pus la fript“. La un moment dat, pușcașii marini aud voci japoneze și realizează că sunetul vine printr-o fisură din rocă. Urcă pe munte din mână în mână butoiașe cu combustibil, apoi benzina este turnată prin fisură și aprinsă.

După trei zile de lupte continue, un grup redus din Regimentul 28 ajunge în vârful vulcanului și ridică drapelul american pe o tijă de metal. Este un moment foarte emoționant. Priveliștea este salutăată cu bucurie și lacrimi de ușurare atât la poalele muntelui, cât și în largul mării. De pe navele din larg se aud sunând claxoanele. Secretarul de stat al Marinei, James V. Forrestal, care observă întreaga operațiune, se întoarce spre generalul-maior Holland Smith și spune: „Ridicarea steagului pe Suribachi înseamnă că Corpul pușcașilor marini va dăinui încă 500 de ani“. Un steag mai mare este adus și ridicat de șase oameni pe o țeavă lungă de schelărie cu rol de lance, iar fotografia făcută devine simbolul Războiului din Pacific. Suribachi costase viața a 800 de pușcași marini, dar nu constituie principala poziție defensivă de pe insulă.

Cartierul general al lui Kuribayashi se află adânc sub pământ, în capătul nordic al insulei Iwo Jima, în cea mai complexă rețea de tuneluri și grote excavate. Atunci când apar puținii supraviețuitori de pe Suribachi, care se strecuraseră printre liniile americane, izbucnește furia. Chiar dacă li se ordonase de către comandantul muribund să iasă din incercuire și să ducă vestea căderii muntelui Suribachi, sunt primiți cu oroare și consternare pentru că nu luptaseră până la capăt. Ofițerul lor, un sublocotenent de marină, este palmuit, insultat drept laș și aproape decapitat. Deja ingenunchease cu capul aplecat când sabia îi este smulsă din mâini căpitanului Inouye Samaji.

Până în a patra zi, pușcașii marini securizaseră deja cele două aerodromuri din centrul insulei, dar apoi, cu cele trei divizii una lângă alta, trebuie să înainteze pentru a cuceri complexul din nord, îngropat în roca vulcanică, un peisaj cu adevărat arid, infernal. Lunetiștii japonezi se ascund în fisuri, mitralierele sunt mutate de la o groță

la alta, iar victimele americane se înmulțesc. Pușcașii marini sunt supărați că nu li se permite să folosească gaze toxice în sistemul de tuneluri. Unii se prăbușesc din cauza stresului luptei, dar mult mai mulți dovedesc o vitejie incredibilă, continuând să lupte chiar și când sunt grav răniți. Nu mai puțin de douăzeci și șapte de Medalii de Onoare sunt acordate pentru luptele de pe Iwo Jima. Nu sunt luați prizonieri: chiar și japonezii grav răniți sunt omorâți, deoarece deseori ascund o grenadă pentru a se omori pe ei și pe orice pușcaș marin ar încerca să îi ajute. Unii americani decapitează cadavrele japoneze ca să fiarbă capul și apoi să vândă craniul când se vor fi întors acasă.

Înaintarea dintr-o ravenă în alta și de pe o creastă pe alta, care poartă nume ca „Tocătorul de carne“, „Valea Morții“ și „Crestea însângerată“, este lentă și înspăimântătoare. Soldații japonezi, cu uniforme luate de la pușcașii marini morți, se strecoară noaptea printre liniile americane pentru a omori și a crea haos în ariergardă. În noaptea de 8 martie, în ciuda ordinelor lui Kuribayashi împotriva atacurilor *banzai*, căpitanul Inouye conduce unul, atunci când el și forța sa de o mie de oameni sunt incercuiți aproape de vârful Tachiwa, la extremitatea estică a insulei. Atacă un batalion din Regimentul 23, producând aproape 350 de victime într-o luptă haotică, dar a doua zi dimineata pușcașii marini supraviețuitori numără în jurul pozițiilor lor 784 de cadavre japoneze.

Până la 25 martie, când se termină bătălia pentru Iwo Jima, 6 821 de pușcași marini sunt uciși, iar 19 217 sunt grav răniți. În afara celor cincizeci și patru de soldați japonezi luați prizonieri, din care doi se sinucid, soldații lui Kuribayashi, în număr de 21 000, sunt toți morți. După ce Kuribayashi capătă răni severe într-una din bătăliile finale, soldații săi îl îngroapă adânc într-o peșteră.

La mijlocul lunii martie, Forța Operativă 58 a amiralului Mitscher, cu șaisprezece portavioane, se întoarce în apele japoneze pentru a ataca aerodromurile din Kyushu și insula principală Honshu. Acesta este un atac premergător invadării insulei Okinawa. Pe lângă distrugerea avioanelor japoneze aflate la sol, piloții săi reușesc să avarieze marele cuirasat *Yamato* și patru portavioane. Dar un atac neașteptat al unui singur bombardier, care nu e kamikaze, produce daune devastatoare portavionului USS *Franklin*. Deși li se dă permisiunea să abandoneze nava, căpitanul și supraviețuitorii reușesc în cele din urmă să controleze focul de sub punte. Forța Operativă a lui Mitscher este pe cale să suporte atacuri mult mai rele când se postează în largul insulei Okinawa pentru a proteja debarcările. Acolo, navele sale vor fi ținta unor valuri succesive de atacuri kamikaze.

În timpul ultimelor zile ale lui martie, forțele americane pun mâna pe două grupuri de insule mici aflate la sudul și la vestul Okinawei, care se dovedesc a fi mult mai folosite decât își imaginaseră. Descoperă și distrug o bază pentru bărci sinucigașe, pregătite cu încărcături pentru lovirea vaselor de război americane. Cele mai apropiate

insule oferă, de asemenea, poziții bune pentru bateriile de tunuri de 155 mm „Long Tom” care să sprijine trupele odată debarcate.

Okinawa, cu o populație civilă de 450 000 de locuitori, este insula principală din lanțul Ryuku. Japonezii o anexaseră în 1879 și o înglobaseră în insulele nipone. Locuitorii, care au tradiții și o cultură foarte diferite de cele ale japonezilor, nu îmbrățișează etosul militarist al rasei superioare. Recruții lor sunt mai terorizați decât alții din Armata Imperială Japoneză.

Lungă de o sută de kilometri, Okinawa se află cu vreo 550 de kilometri la sud-vest de Japonia și include câteva orașe importante, cum ar fi citadela Shuri, din secolul al XV-lea, aflată în sud. În afara unei creste muntoase care formează o spinare peste centrul insulei, mare parte din teren este cultivat intens cu trestie-de-zahăr și orez. Armata a 32-a a generalului Ushijima Mitsuru, cu peste 100 000 de oameni, este mai puternică decât estimase serviciul secret american, deși 20 000 din aceștia fac parte din miliția locală și îi detestă pe soldații japonezi care își bat joc de dialectul lor din Okinawa. Ushijima își pierduse cea mai bună divizie, Divizia 9, care fusese transferată în Filipine la ordinele Cartierului General Imperial. Cu toate acestea, piesele de artilerie și mortierele sale grele sunt deosebit de numeroase.

De la cartierul său general din citadela Shuri, Ushijima plănuiește să apere până la capătul sectorul sudic al insulei, cel mai populat. În nord, în zonele deluroase unde se așteaptă americanii să fie centrul de rezistență, plasează doar o forță redusă, comandată de colonelul Udo Takehido. Ushijima nu intenționează să apere țărmul. La fel ca generalul Kuribashi în Iwo Jima, vrea să aștepte până când vin americanii la el.

La 1 aprilie, în Duminică Paștelui, după șase zile de bombardament de pe cuirasate și crucișătoare, flota de invazie a amiralului Turner este pregătită să lanseze debarcarea amfibie. După ororile din Iwo Jima, debarcările se dovedesc a fi un amestec de dezamăgire și ușurare euforică. Divizia 2 Pușcași Marini face un atac de diversiune spre vârful sud-estic, apoi revine în Saipan. Doar douăzeci și opt de oameni sunt omorâți în prima zi dintre cei 60 000 din cele două divizii de pușcași marini și două ale armatei terestre care debarcaseră pe coasta de vest. Înfruntând o rezistență neglijabilă, avansează spre interior pentru a pune mâna pe două aerodromuri.

Divizia 1 și 6 Pușcași Marini înaintează spre nord-est peste istmul Ishikawa, spre partea principală a insulei, pe care Ushijima o lăsase slab apărată. După sentimentul de ușurare ca urmare a unei debarcări a căreia nu i s-a opus rezistență, soldații încep să se simtă încordați. „Unde naiba sunt japonezii?”, se tot întreabă pușcașii marini. Trec pe lângă mulți localnici terorizați și uluiți, pe care îi îndreaptă spre taberele speciale din ariergardă. Soldații le dau copiilor bomboane și parte din rațiile lor, așa că aceștia nu mai arată teamă, așa cum fac părinții și bunicii lor. Diviziile 7 și 96 ale Armatei se întorc spre sud, neștiind că se îndreaptă spre principalele linii de apărare ale lui Ushijima,

întinse de-a curmezișul insulei, înainte de Shuri. Doar la 5 aprilie, când ajung la dealurile de calcar cu grotle lor naturale sau săpate de mâna omului, diviziile armatei își dau seama ce luptă le așteaptă. Grotle fuseseră conectate și aici printr-un sistem de tuneluri, iar dealurile sunt înșesate de cavouri funerare tradiționale din piatră, care constituie cuiburi de mitralieră perfecte. Bateriile de artilerie ale lui Ushijima sunt poziționate în spate, cu ofițeri de observație plasați pe dealuri, gata să direcționeze tirul. Tactica sa principală este să separe infanteria americană de tancuri, care trebuie să fie atacate de echipe ascunse ce sar din posturile lor și aruncă în tancurile Sherman cu cocktailuri Molotov și bombe artizanale. Echipajele de pe tancuri care își abandonează vehiculele în flăcări sunt împușcate.

În timp ce aceste două divizii sunt șocate să afle ce le stă împotriva, flota amiralului Turner aflată în larg începe să primească în plin grosul atacurilor kamikaze lansate din Kyushu și Formosa. La 6 și 7 aprilie, 355 de piloți kamikaze decolează. Fiecare este însoțit de un avion de escortă, pilotat de un coleg mai experimentat. Cea mai mare parte a piloților kamikaze abia își încheiaseră instructajul de pilotare, motiv pentru care sunt încurajați să se ofere voluntari pentru acest gen de misiune. Veteranii se întorc apoi ca să escorteze alt val. Deși au ordin să vizeze portavioanele, cei mai mulți se dirijează spre prima navă pe care o văd. Drept consecință, distrugătoarele se răspândesc în semicerc deoarece navele radar suferă la început cele mai grave atacuri. Cu blindajul subțire și doar câteva tunuri antiaerene, au puține șanse.

În combinație cu atacurile aeriene, cea mai ostentativă misiune sinucigașă vine sub forma cuirasatului uriaș *Yamato* însoțit de un crucișător ușor și de opt distrugătoare. La ordinele comandantului suprem al Flotei Combinată, acestea navigaseră din Marea Interioară prin strâmtoarea dintre Kyushu și Honshu. Trebuie să atace flota americană din largul Okinawei, să își facă navele să eșueze și să le folosească drept baterii fixe pentru a sprijini forțele generalului Ushijima. Mulți ofițeri superiori din Marină sunt îngroziți de această irosire a navei *Yamato*, care primise combustibil suficient doar pentru drumul de dus. La 7 aprilie, amiralul Mitscher este avertizat de submarinele americane de apropierea cuirasatului *Yamato*. Dă ordin de atac avioanelor sale, deși știe că amiralul Spruance vrea ca propriile nave să aibă onoarea scufundării cuirasatului. Spruance cedează atacul avioanelor Marinei. Escadra sinucigașă japoneză este urmărită de avioane de recunoaștere americane, care ghidează apoi avioanele de bombardament în picaj Helldivers și avioanele torpiloare Avenger spre formațiunea japoneză.

Primul val înregistrează două lovituri cu bombe și una cu torpile. Al doilea val, după mai puțin de o oră, lovește *Yamato* cu cinci torpile. Alte zece bombe lovesc puntea principală, pe măsură ce marele cuirasat încetinește și se adâncește în apă. Crucișătorul *Yahagi* este, de asemenea, lovit. Apoi *Yamato* se înclină încet pe o parte și explodează. *Yahagi* se scufundă și el împreună cu patru distrugătoare. Această mare

acțiune constituie unul dintre cele mai inutile gesturi din războiul modern, costând viața a câteva mii de marinari.

A doua serie de atacuri kamikaze asupra flotei de invazie începe la 11 aprilie, iar de data aceasta sunt vizate portavioanele. USS *Enterprise* este lovit de două avioane, dar supraviețuiește cu avarii grave. *Essex* este, de asemenea, lovit, dar nu scos din acțiune. A doua zi, este lovit cuirasatul USS *Tennessee*, iar un distrugător este scufundat. Echipajul distrugătorului este mitraliat de alte avioane de vânătoare pe când se află în apă. A treia serie de atacuri începe la 15 aprilie, după ce tensiunea își pune amprenta asupra echipajelor navelor. În atacurile următoare sunt vizate o navă-spital clar marcată și portavioane, incluzând *Bunker Hill* și *Enterprise*.

Atacurile kamikaze sunt dirijate și împotriva Flotei din Pacific a Marinei Regale, pe care amiralul King o acceptase foarte reticent în ceea ce el privea drept teatrul lui de operațiuni. Forța Operațională 57, așa cum o botezase Spruance, bombardează aerodromurile de pe insula Sakishimagunto, spre Formosa. Punctele de decolare ale portavioanelor britanice sunt acoperite de un blindaj de 7,6 cm. Când un Zeke kamikaze se zdrobește pe puntea de decolare a HMS *Indefatigable* și explodează, lasă doar o știrbătură. Ofițerul de legătură cu Marina americană aflat la bord remarcă: „Dacă un kamikaze lovește un portavion american, asta înseamnă șase luni de reparații la Pearl. La un portavion britanic, înseamnă «Măturători, la treabă!»”

Marina Statelor Unite plătește un preț mare. Până la sfârșitul campaniei din Okinawa, sinuciderea a 1 465 de piloți scufundă douăzeci și nouă de nave, avariază 120, omoară 3 048 de marinari și rănește alți 6 035.

La nord de Shuri, Divizia 7 Infanterie are nevoie de șapte zile pentru a înainta șase kilometri. Diviziei 96 îi sunt necesare trei zile pentru a lua Culmea Cactusului. Apoi reușește să pună mâna pe Creasta Kakazu de dincolo de ea printr-un atac-surpriză înainte de răsărit, dar este forțată să dea înapoi când artileria japoneză, care era cu ochii pe creastă, își concentrează tot tirul în acea direcție. După nouă zile de lupte, ambele divizii sunt blocate și au în total 2 500 de pierderi.

Generalul Simon Bolivar Buckner, comandantul Armatei a 10-a, are vești încurajatoare cu privire la pușcașii marini care avansează spre nord. Aceștia ajunseseră aproape de extremitatea nordică a insulei prin pădurile de pin, care miros foarte bine după duhoarea luptelor din junglă. Forța colonelului Udo se ascunsese. Regimentul 29 de Pușcași Marini, întâlnind câțiva localnici binevoitori care vorbesc engleza, află unde se găsește baza lui Udo. Acesta alesese un vârf numit Yae-dake situat adânc în pădure, cu vedere spre râu. La 14 aprilie, Regimentele 29 și 4 de Pușcași Marini atacă din părți opuse. După o bătălie de două zile cu pierderi grele, ei pun mâna pe Yae-dake. Colonelul Udo, după cum își dau seama, se strecurase cu câțiva oameni printre cele două regimente pentru a continua lupta din altă parte a pădurii.

La 19 aprilie, nerăbdător, generalul Buckner ordonă un bombardament intens asupra liniilor japoneze și a citadelei Shuri, folosind toată artileria, aviația navală și tunurile mari de pe nave, în pregătirea unui atac cu trei divizii. Asaltul peste crestele întinse de-a curmezișul insulei eșuează. La 23 aprilie, amiralul Nimitz zboară spre Okinawa. Este foarte îngrijorat de pierderile suferite de navele sale în larg și vrea cucerirea rapidă a insulei. Lui Buckner i se sugerează că o altă debarcare amfibie ar trebui făcută pe coasta de sud de către Divizia 2 de Pușcași Marini. Buckner respinge ferm această idee. Se teme că pușcașii marini ar putea fi prinși într-un cap de pod și ar fi greu să fie aprovizionați. Nimitz nu îl contrazice, dar îi spune clar că ocuparea insulei trebuie să fie terminată repede, altfel Buckner va fi înlocuit.

În acea noapte, japonezii se retrag din prima linie de apărare, acoperiți de o ceață densă și de un bombardament al propriei artilerii. Dar următoarea linie defensivă, de pe povârnișul stâncos Urasoe-Mura, nu constituie o perspectivă încurajatoare. Soldații de rezervă, abia inițiați în luptă, îngheață deseori când dau cu ochii pentru prima oară de un soldat japonez. Unii chiar strigă după altcineva să tragă, uitând să își folosească propria armă. Regimentul 307 din Divizia 77 ține în loc un contraatac japonez folosindu-se aproape exclusiv de grenade. Oamenii „aruncau grenadele pe cât de repede puteau scoate ciele”, scrie un plutonier. Pentru a-i ține aprovizionați, un lanț uman pasează din spate în față alte lăzi de grenade.

La sfârșitul lunii, Buckner aduce cele două divizii de pușcași marini din nordul insulei. Apoi, la 3 mai, Ushijima face marea sa greșală. Convins de argumentele înflăcărâte ale șefului său de stat-major, generalul-locotenent Cho Isamu, lansează un contraatac. Cho, un militarist extremist, vinovat de ordinele care duseseră la masacrele și violurile de la Nanking din 1937, susține ideea unui atac combinat cu debarcări amfibie în spatele liniilor americane. Dar bărcile pline cu soldați sunt zărite de patrulile Marinei Americane, ceea ce duce la un masacru pe mare și pe plajă. Atacul pe uscat este și el un dezastru. Ushijima este umilit și își cere scuze singurului ofițer din statul-major care se opusese acestui plan absurd.

La 8 mai, când știrea capitulării Germaniei ajunge la companiile de pușcași din Divizia 1 Pușcași marini, cea mai obișnuită reacție este „Și ce dacă?” După opinia lor, este un alt război, de pe altă planetă. Sunt epuizați și murdari, totul în jurul lor duhnește. Concentrarea de trupe în Okinawa este anormal de mare. Frontul unui batalion se extinde pe mai puțin de 550 metri. „Dejecțiile sunt, bineînțeles, înfiorătoare”, scrie William Manchester, un sergent din pușcașii marini aflați în Okinawa. „Puteai să miroși linia frontului mult înainte de a o vedea; era o mare hazna.”

La 10 mai, Buckner ordonă o ofensivă generală cu cinci divizii asupra Liniei Shuri. Este o bătălie teribilă. Doar o combinație de tancuri Sherman convenționale și de tancuri transformate în aruncătoare de flăcări poate să facă față unora dintre pozițiile



(sus) Infanterie sovietică pe un autotun SU-76 într-un oraș german în flăcări.
(Planeta, Moscova)



(sus) Civili așteptând să intre în buncărul de sub un turn antiaerian din Berlin. (Bildarchiv)

(dreapta sus) „Spre Berlin“, indicator rutier sovietic. (Arhiva Documentară de Stat Rusă de Film și Fotografii)

(dreapta jos) Civili din Dresda degajând dărâmături după bombardament, februarie 1945. (Bildarchiv)







(stânga sus) Avion de transport C-46 aterizând la Kunming (William Vandivert pentru revista Life/Getty)

(stânga jos) Piloți kamikaze japonezi pozează pentru o fotografie memorială. (Keystone/Getty)

(dreapta sus) Galeria de marmură din cancelaria distrusă a Reichului. (Muzeul Berlin-Karlshorst)

(dreapta jos) Germani răniți la Berlin, 2 mai 1945. (Muzeul Berlin-Karlshorst)





(alături) Semnarea capitulării
Japoniei pe nava USS Missouri,
2 septembrie 1945. (Corbis)





(sus) Civili fără adăpost în Okinawa. (Administrația Națională Americană a Arhivelor și Înregistrărilor)

defensive din grote. Pentru un deal mic, numit „Bucata de Zahăr“, pușcașii marini luptă zece zile și îi costă 2 662 de victime. Chiar și unii dintre cei mai duri soldați sunt gata să cedeze nervos, în special din cauza preciziei tirului de mortiere și de artilerie japonez. Toată lumea suferă de dureri de cap cauzate de bubuiturile tunurilor și exploziilor. Noaptea, japonezii încearcă să se infiltreze printre liniile americane, așa că sunt trase mereu rachete de semnalizare și rachete luminoase, învăluind astfel terenul de coșmar într-o strălucire moartă, verzuie. Santinelele trebuie să țină minte poziția fiecărui cadavru de pe frontul lor, deoarece un soldat japonez care s-ar fi târât înainte în timpul nopții ar fi putu încremeni, făcând pe mortul.

La 21 mai, exact când americanii reușesc să răzbească într-o zonă în care pot folosi tancurile, vin ploile, împotmolind vehiculele și ținând avioanele la sol. Toți și toate sunt afundate în noroi lichid. Pentru infanterie și pușcașii marini, transportul muniției alunecând mereu în noroi este o sarcină epuizantă. Viața în tranșeele pline de apă, cu cadavre în descompunere peste tot în găurile de obuze este și mai rea. Pe leșurile lăsate pe pământ și pe cele parțial îngropate încep să se mișune viermi.

Sub acoperirea ploii dense, forțele lui Ushijima încep să se retragă în ultimele poziții defensive, pe partea cealaltă a extremității sudice a Okinawei. Ushijima știe că linia Shuri nu poate rezista, iar cu o pătrundere a tancurilor americane, forțele sale riscă încercuirea. Lasă în urmă o ariergardă puternică, dar, în cele din urmă, un batalion din Regimentul 5 de Pușcași Marini ocupă citadela Shuri. Oamenii își dau seama că nu au cu ei decât un steag confederat, așa că, spre rușinea unora dintre ofițeri, acesta este arborat până când pot să îl înlocuiască cu drapelul SUA.

La 26 mai, norii se destramă, iar avioanele de pe portavioane depistează vehicule în mișcare la sud de Shuri. Localnicii din Okinawa, îngroziți de propaganda japoneză legată de americani, insistă să fugă împreună cu trupele, chiar dacă Ushijima îi trimisese să caute adăpost în altă direcție. Comandanții americani se simt obligați să deschidă focul asupra coloanei, iar crucișătorul USS *New Orleans* începe să bombardeze drumul cu tunurile sale de 200 mm. Circa 15 000 de civili mor în timpul retragerii soldaților.

După retragere, forța lui Ushijima este redusă la mai puțin de 30 000 de oameni, dar bătălii dure încă stau să înceapă, chiar dacă sfârșitul este aproape. La 18 iunie, generalul Buckner însuși este ucis de o schijă atunci când urmărește un atac dat de Divizia 2 Pușcași Marini. Patru zile mai târziu, generalul Ushijima și generalul-locotenent Cho, deja asaltați la acel moment în buncărul lor de comandă, fac pregătiri pentru ritualul de sinucidere prin *seppuku*. Numărul cadavrelor propriilor soldați ajunge la 107 539, dar mulți alții fuseseră îngropați înainte sau prinși în grotele distruse.

Formațiunile de pușcași marini și de armată terestră suferiseră 7 613 morți, 31 807 răniți și 26 211 „alte prejudicii“, din care cea mai mare parte constau în căderi nervoase. Se consideră că circa 42 000 de civili din Okinawa sunt morți, dar numărul adevărat

se poate să fi fost mult mai mare. În afara celor uciși în focurile artileriei navale, mulți sunt îngropați de vii în grotele lovite de artileria ambelor tabere. În orice caz, se ridică întrebarea câți civili japonezi ar muri în invazia deja planificată a insulelor nipone. Cucerirea Okinawei poate că nu a grăbit terminarea războiului. Scopul său principal este acela de a folosi insula ca bază pentru invadarea Japoniei, dar natura sinucigașă a apărării acesteia determină mințile de la Washington să se gândească la pașii care trebuie urmați.

Yalta, Dresda, Königsberg

FEBRUARIE-APRILIE 1945

La sfârșitul lui ianuarie 1945, când luptele de la Budapesta ating punctul culminant și armatele sovietice ajung la fluviul Oder, cei trei lideri ai Aliaților se pregătesc să se întâlnească la Yalta, pentru a decide soarta lumii postbelice. Stalin, care se temea să zboare, insistase să țină conferința la Yalta, în Crimeea, unde putea ajunge cu trenul în vagonul lui țarist verde.

Roosevelt depusese jurământul de președinte pentru a patra oară la 20 ianuarie. În scurtul lui discurs inaugural, privește spre pace, pe care însă nu va mai trăi s-o vadă. Trei zile mai târziu, în mijlocul unor măsuri de siguranță fără precedent, se imbarcă în secret pe cruciătorul greu USS *Quincy*. Unsprezece zile mai târziu, *Quincy* și navele sale de escortă ajung în Malta, unde Churchill aștepta cu nerăbdare. Dar Roosevelt, refugiindu-se în spatele șarmului și ospitalității, reușește să evite discuțiile asupra celor ce vor fi spuse la Yalta. Încă o dată, nu vrea ca Stalin să creadă că ei doi se coalizează împotriva lui. Vrea mână liberă, nu o strategie prestabilită. Delegația britanică devine din ce în ce mai stânjenită. Stalin știe exact ce vrea și îi va stârni pe unul împotriva celuilalt. Roosevelt vrea, mai presus de toate, să se asigure de sprijinul sovietic pentru o Organizație a Națiunilor Unite, în timp ce prioritatea britanică este obținerea de garanții că Polonia va fi cu adevărat liberă și independentă.

Cele două delegații zboară în timpul nopții din Malta spre Marea Neagră și aterizează la Saki pe 3 februarie. Lunga călătorie peste Munții Crimeei și de-a lungul coastei îi duce prin zone devastate de război. Delegațiile sunt instalate în palatele de vară țariste. Roosevelt și americanii stau în palatul Livadia, acolo unde vor avea loc întâlnirile.

Pentru Stalin, scopul principal la conferința de la Yalta era să forțeze acceptarea controlului sovietic asupra Europei Centrale și Balcanilor. Este atât de încrezător, că se simte în stare să îl chinuie pe Churchill într-o întâlnire preliminară, sugerând o ofensivă prin Poarta Ljubljanei. Știa bine că proiectul favorit al lui Churchill de a devansa Armata Roșie fusese respins în mod repetat de americani. Iar acum, cu armatele sovietice la nord-vest de Budapesta, britanicii ar fi sosit mult prea târziu. În orice caz,

americani tocmai începuseră să insiste asupra transferării mai multor divizii din Italia pe Frontul de Vest. Churchill probabil că este foarte iritat când Stalin răsuște cuțitul în rană cu o falsă sinceritate. Roosevelt, sperând încă să dea impresia că Aliații Vestici nu se coalizează, refuză să se întâlnească cu Churchill înainte de începutul tratativelor. Aceste precauții sunt inutile, din moment ce delegația sovietică presupunea că el și Churchill deja își discutaseră strategia în Malta. Exact înainte de ședința de deschidere, Stalin îl vizitează pe Roosevelt, care încearcă imediat să îi câștige încrederea, subminându-l pe Churchill. Vorbește despre dezacordurile lor asupra strategiei și chiar face referiri aprobatoare la toastul lui Stalin de la Teheran, care sugerase masacrarea a 50 000 de ofițeri germani, un comentariu care îl făcuse pe Churchill să părăsească încăperea plin de dezgust.

Făcând observația că britanicii prea le vor pe toate, amintește de nemulțumirea sa legată de faptul că aceștia vor ocupa nordul Germaniei, pe care el îl dorește pentru Statele Unite, dar nu menționase acest fapt decât când era deja prea târziu. Este pregătit să sprijine însă pledoaria lui Churchill conform căreia francezii ar trebui să-și aibă propria zonă de ocupație la sud-vest, dar chiar și acestea sunt spuse pe un ton persiflant, făcând glume pe seama britanicilor și a lui de Gaulle.

Când începe prima sesiune, în sala de bal a palatului Livadia, târziu în după-amiaza zilei de 4 februarie, Stalin îl invită pe Roosevelt să deschidă discuțiile. Pe parcursul următoarelor zile, se discută situația și strategia militară, posibila dezmembrare a Germaniei, zonele de ocupație și, de asemenea, despăgubirile, un subiect de cea mai mare importanță pentru Stalin. Churchill este îngrozit când Roosevelt anunță că poporul american nu îi va mai permite să țină trupele în Europa mult timp. Îndeo-sebi comandanții americani sunt dornici să se spele pe mâini de Europa și să termine războiul cu Japonia. Dar Churchill vede pe drept aceasta ca o mare gafă în negocieri. Stalin este cu atât mai încurajat. Îi spune după aceea lui Beria că „slăbiciunea democrațiilor stă în faptul că oamenii nu delegă drepturi permanente, așa cum era cazul cu guvernul sovietic”.

La 6 februarie, marele vis al lui Roosevelt legat de o Organizație a Națiunilor Unite este subiectul unor discuții lungi și întortocheate. Atunci când se ajunge la componența Consiliului de Securitate și la calificările necesare țărilor pentru a fi membre în Adunarea Generală, Stalin bănuiește că americanii și britanicii pregătiseră o capcană. Nu uitase de votul Ligii Națiunilor, care condamnase invadarea de către sovietici a Finlandei în iarna lui 1939.

Stalin este abil și sigur pe sine. Vorbește cu o autoritate liniștită și își joacă mâna câștigătoare la fel de inteligent ca la conferința de la Teheran, cu paisprezece luni în urmă, când se pusese la punct strategia ce îi dă lui dreptul de dominație asupra unei jumătăți din Europa. Are, de asemenea, avantajul de a ști, de la spionii britanici ai

lui Beria, pozițiile de negociere ale Aliatilor Vestici. Ceilalți doi membri ai Celor Trei Mari nu pot să se măsoare cu el. Roosevelt, arătând bătrân și fragil, cu gura deschisă în cea mai mare parte a timpului, pare că uneori nici nu urmărește firul discuțiilor. Churchill, care putea oricând să se lase purtat de propria retorică emoțională în loc să se concentreze asupra faptelor, este limpede că nu își dă seama de aspectele vitale ale anumitor discuții-cheie. Acest lucru este cu deosebire adevărat în chestiunea Poloniei, de care era atât de legat sufletește. Pare să fi ratat semnalele subtile dar clare ale lui Stalin asupra subiectului.

Pentru Churchill, principala dovadă a intențiilor Uniunii Sovietice este felul în care va trata Polonia. Dar Stalin nu vede de ce ar face un compromis. Armata Roșie și NKVD dețin acum controlul complet asupra țării. „În privința Poloniei, Iosif Vissarionovici a rămas neclintit”, îi spune Beria fiului său Sergo la Yalta. (Sergo Beria este răspunzător de instalarea de microfoane în toate camerele și chiar de plasarea unor microfoane direcționale pentru a prinde conversațiile de afară ale lui Roosevelt.)

Churchill își dă seama că este pe cont propriu. „Americani ignoră în totalitate problema poloneză”, le spune el lui Eden și Lordului Moran, doctorul său. „În Malta le-am menționat independența Poloniei și mi s-a servit replica «Dar sigur că aceasta nu este în joc».” De fapt, Edward Stettinius, secretarul de stat, fusese de acord cu Eden, dar Roosevelt dorește să evite o ruptură cu Stalin din cauza Poloniei, mai ales dacă aceasta ar împiedica un acord asupra Națiunilor Unite.

La 6 februarie, în timpul discuțiilor despre Polonia, Roosevelt încearcă să se poarte ca și cum ar fi mijlocitorul dezinteresat dintre britanici și sovietici. Granița de est de-a lungul Liniei Curzon fusese deja mai mult sau mai puțin aprobată de Cei Trei Mari, dar Roosevelt, spre surprinderea lui Churchill, face apel la Stalin să li se permită polonezilor să păstreze orașul Liov ca gest de bunăvoință. Stalin nu are de gând să facă așa ceva. În opinia sa, acesta aparține Ucrainei și, deși polonezii din oraș sunt în majoritate absolută, epurarea etnică deja începuse. Intenționează să îi mute pe toți în părțile estice ale Germaniei pe care le propune drept compensație pentru Polonia. Cetățenii Liovului vor fi mutați în cele din urmă în masă la Breslau, care va deveni Wrocław.

Stalin este mult mai îngrijorat cu privire la propunerile vesticilor pentru un guvern de coaliție polonez întemeiat pe liderii tuturor marilor partide pentru a supraveghea alegerile libere. În ceea ce îl privește, exista deja un guvern provizoriu: polonezii de la Lubin, care acum se mutaseră la Varșovia. „Vom permite să fie prezenți un emigrant sau doi, în scopuri decorative”, îi spune el lui Beria, „dar nu mai mulți”. Își recunoscuse propriul guvern-marionetă la începutul lui ianuarie, spre protestele britanicilor și Statelor Unite. Francezii recunosc guvernul-marionetă al lui Stalin, în ciuda poziției precedente a lui de Gaulle în decembrie. Cehii îl recunosc, de asemenea, în urma unor presiuni.

În timpul acestor discuții Stalin devine agitat. După o pauză, se ridică brusc să vorbească. Recunoaște că rușii „comiseseră multe păcate împotriva polonezilor în trecut“, dar susține că Polonia este vitală pentru siguranța Uniunii Sovietice. Uniunea Sovietică fusese invadată de două ori prin Polonia în ultima sută de ani și, fie și doar pentru acest motiv, este necesar ca Polonia să fie „puternică, liberă și independentă“. Nici Churchill și nici Roosevelt nu sunt în stare să înțeleagă șocul invaziei germane din 1941 și hotărârea lui Stalin de a stabili un cordon de state-satelit, astfel încât rușii să nu mai poată fi luați prin surprindere. S-ar putea spune că originile Războiului Rece se află în acea experiență traumatizantă.

Ideea lui Stalin de „liber“ și „independent“ este, bineînțeles, diferită de definiția britanică sau americană, deoarece insistă că trebuie să fie „prieteni“. Respinge orice implicare în guvern a membrilor guvernului în exil, acuzându-i că ar stârni tulburare în spatele liniilor sovietice. Susține că membrii Armatei Patriei poloneze omorâseră 212 ofițeri și soldați ai Armatei Roșii, dar nu face nicio referire la represiunea înfricoșătoare comisă de NKVD împotriva polonezilor necomuniști. Armata Patriei, conform relațiilor sale, îi ajută, prin urmare, pe germani.

În ziua următoare devine clar că orice compromisuri asupra Poloniei și a Națiunilor Unite sunt legate între ele. Stalin amână subiectul guvernului polonez și îi încântă pe americani fiind de acord cu sistemul lor de vot pentru Națiunile Unite. Nu dorește ca Uniunea Sovietică să fie depășită masiv la vot în Adunarea Generală. Prin urmare, îl pune pe Molotov să susțină că, din moment ce Marea Britanie are câteva voturi, dacă i se iau în calcul domeniile susceptibile să facă front comun cu țara-mamă, atunci cel puțin câteva din statele membre ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste ar trebui admise, în special Ucraina și Belarus.

Roosevelt nu se lasă păcălit. Nimeni nu le consideră independente de Moscova sub vreo formă sau alta, ceea ce ar submina principiul o țară, un vot. Spre surpriza și iritarea sa, Churchill îi ia partea lui Stalin. Dar în dimineața următoare, Roosevelt cedează, sperând să îl facă pe Stalin să se angajeze că va declara război Japoniei. Concesia lui Stalin în problema Națiunilor Unite fusese însă o încercare de a-l convinge pe Roosevelt să devină mai permisiv în privința Poloniei. Acest joc tridimensional devine complicat. Este încurcat și mai mult de dezacordurile din sânul delegației americane.

Când conferința revine la subiectul polonez, Stalin susține că este imposibilă înfăptuirea sugestiei lui Roosevelt, aceea ca delegații guvernelor rivale să fie aduși la Yalta. Nu le cunoaște adresele și nu au la dispoziție suficient timp. Pe de altă parte, pare să facă unele concesii încurajatoare vorbind de posibila includere a polonezilor necomuniști în guvernul provizoriu și apoi de organizarea de alegeri generale. Respinge sugestia americană ca o comisie a SUA să supravegheze alegerile. Atât Molotov, cât și Stalin sunt fermi: guvernul provizoriu de la Varșovia nu va fi înlocuit, dar poate fi extins.

Churchill dă o replică puternică, explicând că în Vest s-ar produce o adâncă neîncredere, dacă nu chiar indignare, la ideea unui guvern care în Polonia nu se bucură de o susținere largă. Stalin îi răspunde lui Churchill dând semnale evidente de avertisment. Onorase înțelegerea asupra Greciei și nu protestase atunci când trupele britanice îi suprimaseră pe partizanii comuniști la Atena. Apoi compară chestiunea securității ariergărzii în Polonia cu situația din Franța, unde ținuse, de fapt, în frâu Partidul Comunist Francez. În orice caz, declară el, guvernul lui de Gaulle nu este cu nimic mai democratic în alcătuire decât guvernul comunist provizoriu de la Varșovia.

Stalin susține că eliberarea de către sovietici a Poloniei și guvernul său provizoriu fuseseră primite cu brațele deschise. Această minciună pe față este, probabil, neconvingătoare, dar mesajul este clar. Polonia reprezintă pentru el Franța și Grecia sa, ba chiar ceva mai mult. Grecia, după știința sa, este călcâiul lui Ahile al prim-ministrului, iar săgeata lui Stalin este bine direcționată. Churchill este forțat să își manifeste grațitudinea pentru neutralitatea lui Stalin în treburile Greciei. Roosevelt, temându-se să nu piardă teren în chestiunea Națiunilor Unite, insistă ca problema Poloniei să fie lăsată la o parte pentru moment și discutată de comitetul miniștrilor de externe.

Președintele este de acord cu prețul cerut de Stalin pentru intrarea sa în război împotriva Japoniei. În Orientul Îndepărtat, Uniunea Sovietică dorește partea sudică a insulei Sahalin și insulele Kurile, pe care Rusia le pierduse după războiul dezastruos împotriva Japoniei din 1905. Roosevelt este de acord, de asemenea, cu controlul sovietic asupra Mongoliei, cu condiția să fie ținut secret, deoarece nu discutase acest aspect cu Chiang Kai-shek. Faptul nu este deloc în spiritul Cartei Atlanticului, așa cum nu este nici compromisul american asupra Poloniei, anunțat de Stettinius la 9 februarie.

Roosevelt nu vrea să pună în pericol acordurile la care deja se ajunsese cu privire la cele două priorități ale sale: Națiunile Unite și intrarea sovieticilor în războiul împotriva Japoniei. Renunțase la orice speranță de a-l forța pe Stalin să accepte o guvernare democratică în Polonia. Tot ce vrea acum este un acord asupra unui „Guvern Provizoriu de Uniune Națională” și „alegeri libere și neîngrădite”, pe care să le poată prezenta poporului american la întoarcerea acasă. Această abordare acceptă tacit cererea sovieticilor ca guvernul lor provizoriu să formeze baza unui nou și, implicit, ca guvernul în exil de la Londra să fie lăsat pe dinafară. Molotov, pretinzând că vrea să aducă modificări nesemnificative, dorește să renunțe la termeni precum „complet reprezentativ” și, în loc să fie de acord cu expresia „partide democratice”, o vrea schimbată în „antifasciste și nonfasciste”. Întrucât guvernul sovietic și NKVD îi defineau deja pe cei din Armata Patriei și pe susținătorii acestora ca fiind „elemente indubitabile fasciste”, acest lucru era departe de a fi un amănunt oarecare.

Roosevelt respinge îngrijorările lui Churchill ca fiind posibile vicii de interpretare a anumitor cuvinte, dar diavolul stă în detalii, așa cum Alianții Occidentali vor afla mai târziu. Prim-ministrul nu mai acceptă să fie amânat. Știind că de acum nu mai poate câștiga în ceea ce privește componența guvernului provizoriu, se concentrează asupra chestiunii alegerilor libere și cere observatori diplomatici. Stalin răspunde fără rușine că aceasta ar fi o insultă la adresa polonezilor. Roosevelt se simte obligat să îl sprijine pe Churchill, dar a doua zi dimineată americanii, fără să îi avertizeze pe britanici, își retrag brusc cererea de monitorizare a alegerilor. Churchill și Eden sunt astfel izolați. Tot ce pot obține este ca ambasadorii să aibă libertate de mișcare pentru a raporta evenimentele din Polonia.

Amiralul Leahy îi arată lui Roosevelt că formulările din acord sunt „atât de echivoce, încât rușii se pot întinde de la Yalta la Washington, teoretic fără să îl încalce”. Roosevelt răspunde că nu poate face mai mult. Stalin nu face nicio concesie în privința Poloniei, orice ar spune cineva. Trupele sale și poliția de securitate controlează țara. Pentru ceea ce pare a fi un câștig mai mare pentru pacea lumii, Roosevelt nu este pregătit să-i țină piept dictatorului sovietic. Stalin, tulburat să observe sănătatea șubredă a președintelui binevoitor, îi spune lui Beria să obțină informații detaliate asupra aceloră din jurul său care ar putea juca un rol important după moartea lui. Vrea să știe orice detaliu disponibil despre vicepreședintele Harry Truman. Se teme că următoarea Administrație ar putea fi mai puțin flexibilă. De fapt, când Roosevelt moare, cu două luni mai târziu, Stalin este convins că Roosevelt fusese asasinat. Potrivit lui Beria, este furios că Primul Directorat al NKVD nu poate oferi nicio informație în această privință.

Una dintre ultimele chestiuni atinse la Yalta este cea a repatrierii prizonierilor de război. Întrucât unele lagăre se aflau deja sub administrarea Armatei Roșii, democrațiile doresc să își aducă oamenii acasă și să trimită la casele lor numărul mare de prizonieri sovietici de război și pe cei în uniforma Wehrmachtului. Nici britanicii și nici americanii nu se gândiseră în profunzime la toate implicațiile acestei înțelegeri. Autoritățile sovietice își induc în eroare aliații insistând că cetățenii lor fuseseră forțați să se înroleze în armata germanilor împotriva voinței lor. Aceștia trebuie să fie separați de prizonierii germani, să fie bine tratați și nu categorisiți drept prizonieri de război. Chiar îi acuză pe Aliați că i-ar fi bătut pe aceiași prizonieri pe care sovieticii au, de fapt, intenția să îi masacreze sau să îi trimită în gulag de îndată ce îi primesc înapoi.

Britanicii și americanii ghicesc că Stalin vrea răzbunare împotriva tuturor cetățenilor sovietici, în jur de un milion, care luptaseră în uniforma Wehrmachtului sau care fuseseră forțați prin înfometare să devină hiwi. Cu toate acestea, nu prevăd că până și cei luați prizonieri de germani vor fi considerați trădători. Când Aliații descoperă adevărul despre uciderea prizonierilor sovietici returnați, preferă să păstreze tăcerea

pentru a nu întârzia returnarea propriilor prizonieri de război. Și găsind că este imposibil să verifice eficient care dintre prizonierii lor se făceau vinovați de crime de război, pare mai ușor să-i trimită înapoi pe toți, dacă este nevoie chiar cu forța.

Chestiunile militare care deschiseseră conferința sunt printre ultimele discutate. Americanii vor ca Eisenhower să aibă dreptul să ia legătura direct cu STAVKA pentru a ușura coordonarea planurilor. Deși acest lucru este perfect logic, punerea lui în aplicare se dovedește, în curând, extrem de complicată. Generalul Marshall și colegii săi nu reușiseră să înțeleagă că niciun comandant sovietic nu îndrăznește să facă ceva ce presupune contactul cu un străin înainte de a avea mai întâi permisiunea lui Stalin. Marshall presupusese, de asemenea, că un schimb veritabil de informații ar fi în interesul ambelor părți, dar din nou, ca toți americanii fără experiență directă în domeniul practicilor sovietice, nu înțelegea convingerea rușilor că țările capitaliste încearcă mereu să îi tragă pe sfoară, așa că trebuie să le păcălească ei mai întâi. Eisenhower este perfect sincer cu privire la intențiile și la programul său – de fapt prea sincer și naiv, după părerea lui Churchill. Sovieticii, pe de altă parte, îl induc în eroare intenționat pe Eisenhower cu privire la planurile și programele Operațiunii *Berlin*.

Marshal privește stabilirea „liniei de bombardare”, granița dintre zonele de operațiuni occidentale și sovietice, ca pe o urgență. Avioanele americane deja atacaseră din greșeală trupele sovietice, crezând că sunt germani. Este din nou uluit să aștepte ca generalul Aleksei Antonov, șeful Statului-Major, nu poate discuta nimic înainte de a se consulta cu Stalin.

Churchill nu primește mulțumiri din partea lui de Gaulle pentru că i-a convins atât pe Roosevelt, cât și pe Stalin să permită Franței să se alăture Comisiei Aliate de Control, cu zone proprii de ocupație. Liderul francez este nemulțumit că nu fusese invitat la Yalta și că Franței i se refuzase Renania. Dispoziția nu i se schimbă atunci când Roosevelt, în drum spre casă, îl invită la Alger pentru a-l pune la curent cu cele decise la Yalta. Supărat, de Gaulle nu apreciază faptul că un american l-a invitat să îl viziteze pe un teritoriu francez, așa că refuză prompt. Se aude apoi că Roosevelt îl numise „primadonă”, ceea ce îl supără și mai mult.

„Spiritul Yaltei”, un fel de autoamăgire în care s-au complăcut în aceeași măsură delegații britanici și cei americani, îi convinge că, chiar dacă acordurile finalizate lasă loc la interpretări, dispoziția lui Stalin spre cooperare și compromis sugerează că în lumea postbelică pacea ar putea fi menținută. Nu va dura mult până când asemenea idei optimiste vor fi spulberate.

Când se discutasă la Yalta subiectul liniei de bombardare, generalul Antonov ceruse atacuri asupra centrelor de comunicație din spatele liniilor germane de pe Frontul

de Est. Acest lucru avea rolul de a preveni transferul trupelor germane de pe Frontul de Vest spre răsărit pentru a înfrunta Armata Roșie. Se susținuse că „rezultatul direct al acestei înțelegeri ar fi distrugerea Dresdei de către bombardamentele aliate“. Dar Antonov nu menționează niciodată Dresda.

Chiar înainte de conferința de la Yalta, Churchill era dornic să îi impresioneze pe sovietici cu puterea distructivă a Comandamentului Aviației de Bombardament, într-un moment în care armatele britanice sufereau mult ca urmare a lipsei de oameni. Ar fi amintit, de asemenea, că bombardarea strategică fusese inițial un al doilea front, așa cum încercase în câteva ocazii să îl convingă pe Stalin mai devreme, în cursul războiului.

Și Harris este nerăbdător să atace Dresda, pentru simplul fapt că rămâne unul dintre puținele orașe mari care nu fuseseră deja puse la pământ. Forța a 8-a Aeriană îi bombardase triajul în octombrie, dar nu putea trece acest lucru în rândul realizărilor notabile. Faptul că acest giuvaer baroc de pe Elba este una dintre cele mai mari comori arhitecturale și artistice ale Europei nu îl preocupă pentru moment. Realitatea că nu putuse să determine colapsul Germaniei doar cu bombardierele lui grele, așa cum susținuse, pare doar să îl stimuleze. La 1 februarie, Portal, Spaatz și Tedder se pun de acord asupra unei noi directive care plasează „Berlin, Leipzig și Dresda pe lista cu țintele prioritare, imediat după combustibil“.

Harris nu crede în planul cu combustibilul, așa cum îi explică pe larg lui Portal, șeful de Stat-Major al Forțelor Aeriene, în corespondența din acea iarnă. O directivă a Statelor-Majore Reunite din 1 noiembrie 1944 ar fi trebuit să îl facă să se concentreze mai întâi asupra țăintelor legate de combustibil și apoi asupra comunicațiilor. Chiar dacă interceptările decodificate arată că accentul pus de Spaatz pe combustibil se dovedește cel mai eficient, Harris nu vrea să fie deturnat de la scopul lui personal. „Ar trebui acum să abandonăm această misiune uriașă... care tocmai se apropie de finalizare?“, întreabă el. Harris este obligat să reacționeze la presiunea lui Portal, dar se folosește de scuza plauzibilă a vizibilității proaste pe timp de iarnă pentru a-și continua propria cale a bombardării orașelor. Harris își înaintează chiar și demisia în ianuarie, pe măsură ce disputa continuă, dar Portal simte că nu îl poate demite. Deși se dovedise că greșea în aproape toate ideile sale fixe, Harris avea prea mulți susținători în presa de mare tiraj și în rândul publicului larg.

Pentru cea mai mare parte a echipajelor RAF, „Dresda era doar o țintă oarecare, deși aflată foarte, foarte departe“. Li se spune că misiunea lor are rolul de a perturba efortul de război german și de a ajuta Armata Roșie. Informările lor nu menționează că unul dintre obiective este producerea unui val de refugiați care să împiedice traficul Wehrmachtului – o tactică pentru care britanicii condamnaseră Luftwaffe în 1940.

Bombardierele americane trebuiau să atace întâi pe 13 februarie, dar din cauza vremii rele, misiunea lor este amânată cu douăzeci și patru de ore. Ca urmare, atacul asupra Dresdei începe în noaptea de 13 februarie, cu 796 de avioane Lancaster ale RAF, în două valuri. Primul val, aruncând amestecul obișnuit de explozibili puternici și bombe incendiare, declanșează incendiile, mai ales în zona mai inflamabilă din orașul vechi. Al doilea val, mai mare, poate vedea lumina flăcărilor la orizont când se află încă la 150 de kilometri de țintă. Văpăile încep să se unească într-un infern imens, care va antrena în curând curenți cu forța unor uragane la nivelul solului, ca niște forje titanice.

Până când sosesc avioanele Fortress ale americanilor a doua zi, care se întâmplă să fie Miercurea Cenușii, fumul din oraș se ridicase până la 15 000 de picioare (4 500 de metri). La sol, condițiile sunt la fel de îngrozitoare ca și în alte orașe incendiate – Hamburg, Heilbronn, Darmstadt – cu cadavre carbonizate, cele mai multe ale intoxicaților cu monoxid de carbon, plumb topit curgând de pe acoperișuri și smoală topită pe străzi prinzând oamenii ca o hârtie de muște. Legăturile feroviare importante și traficul militar fac din Dresda o țintă legitimă, dar dorința obsesivă a lui Harris de anihilare totală are din nou întâietate. Urmează Pforzheim, zece zile mai târziu. Furtuna de foc de acolo duce scorul lui Harris la șaiszeci și trei de orașe distruse. Frumosul oraș Würzburg, care avea încă și mai puțină semnificație militară, este ars din temelii la mijlocul lui martie. Până la sfârșitul zilelor sale, Harris susține că strategia sa a salvat viețile multor soldați aliați.

După distrugerea Dresdei, încep să apară întrebări atât în Marea Britanie, cât și în Statele Unite. Există acuzații că Forțele Aeriene Aliate adoptaseră o politică de „bombardare de teroare”. Churchill, care urgentase atacurile asupra Dresdei și a altor centre de comunicație din Germania de Est, începe să aibă rețineri în legătură cu „furia” campaniei de bombardamente strategice. Trimite o notă către șeful de Stat-Major britanic, declarând că „distrugerea Dresdei rămâne un semn de întrebare serios în ceea ce privește conduita bombardamentelor aliate”. Portal găsește această declarație profund ipocrită și îi cere să și-o retragă.

În ciuda dezacordurilor dintre el și Harris, Portal este hotărât să apere sacrificiul făcut de Comandamentul Aviației de Bombardament. În total, din cei 125 000 de aviatori care serviseră în această structură, 55 573 muriseră. Forța a 8-a Aeriană americană înregistrează 26 000 de morți, mai mult decât întregul corp al pușcașilor marini americani. Se estimează că circa 350 de echipaje aliate fuseseră linșate sau omorâte după doborâre. Estimările privind numărul civililor germani uciși variază, dar se aproximează că au fost circa o jumătate de milion de persoane. Luftwaffe omorâse mult mai mulți, după estimări o jumătate de milion de civili doar în Uniunea Sovietică, dar

aceasta tot nu este o scuză pentru convingerea complet eronată a lui Harris conform căreia Comandamentul Aviației de Bombardament ar putea câștiga războiul de unul singur, doar prin zdrobirea orașelor.

Se pare că Goebbels a făcut o criză de furie când a aflat de distrugerea Dresdei. Susține că un sfert de milion de oameni muriseră și cere să fie executați tot atâția prizonieri de război aliați câți civili fuseseră uciși. (O comisie de istorici a redus recent în Germania estimarea la „în jur de 18 000 și cu siguranță mai puțin de 25 000”). Ideea de a împușca prizonieri de război aliați îi surâde lui Hitler. O asemenea încălcare a Convenției de la Geneva ar forța propriile trupe să lupte până la capăt. Dar voci mai calme, inclusiv cele ale lui Keitel, Jodl, Dönitz și Ribbentrop, îl conving să se răzgândească.

Promisiunile unui viitor glorios pentru Germania din primii ani de război sunt acum înlocuite de propaganda terorii *Kraft durch Furcht*, forță prin frică. Goebbels, implicit și explicit, amintește de consecințele înfrângerii, cu anihilarea Germaniei și o cucerire sovietică marcată de violuri și deportări pentru muncă forțată. „Victoria sau Siberia” se dovedește o formulă convingătoare. „Suferința care ar urma dacă războiul ar fi pierdut ar fi inimaginabilă”, scrie un tânăr ofițer. Dar deși se opune total negocierii, regimul nazist îi permite populației sale, ba chiar o încurajează tacit, să creadă într-un fel de înțelegere cu Aliații Occidentali, astfel încât să mai spere chiar dacă nu mai crede în „victoria finală”. Acum că își pierduse încrederea în mijloacele de informare oficiale, mare parte a populației se bazează pe zvonurile care circulă în adăposturile antiaeriene.

Poveștile cele mai înfricoșătoare vin de la refugiații care scăpaseră din Prusia Orientală, Pomerania și Silezia. Aproape 300 000 de soldați și civili sunt încă prinși în Königsberg și în peninsula Samland din spatele acestuia. Singura lor speranță este Kriegsmarine. În curând, civilii din Pomerania sunt izolați și ei. Primind ordin de la Stalin, aflat la Yalta, să se ocupe de „balconul baltic” de pe flancul lui nordic, Jukov își redeschide câteva din armate.

La 16 februarie, li se comandă forțelor germane să atace spre sud, în zona Stargard, într-o operațiune pe care ofițerii din Statul-Major o numesc *Husarenritt* (Plimbarea Husarilor), dar pe care SS-ul lui Himmler insistă să o numească *Sonnenwende* (Solstițiu). Ofensivei îi fuseseră alocate peste 1 200 de tancuri, dar multe nu ajung la punctul de plecare. Un dezgheț brusc, care transformă pământul în noroi adânc, se adaugă lipsei de combustibil și de muniție, transformând *Sonnenwende* într-un dezastru. Totul este abandonat după două zile.

După ce își mută armatele, Jukov le dă ordin Armatelor 1 și a 2-a Tancuri de Gardă și Armatei a 3-a de Asalt să împingă frontul pe la est de Stettin, spre coastă. Acțiunea urmează înaintării cu patru armate a lui Rokossovski la vest de Vistula, spre Danzig.

Brigăzile de tancuri din avangardă zdrobesc apărarea slabă. În orașe, aflate teoretic departe de linia frontului, civilii germani se uită cu o groază năucă la tancurile T-34 care merg pe bulevardele lor, zdrobind sub șenile orice obstacol. Un oraș de pe litoral este luat printr-un atac de cavalerie. Unitățile Wehrmachtului, izolate de această înaintare, încearcă să își croiască drum spre vest, mergând cu greu, în grupuri, prin pădurile tăcute, acoperite de zăpadă. Cei vreo mie de oameni rămași din Divizia Franceză SS *Charlemagne* reușesc să scape astfel de la Belgard (Biatogard).

Încă o dată, Partidul Nazist refuzase să permită populației civile evacuarea la timp. Convoaie adunate în pripă se pun în mișcare prin zăpadă în căruțe țărănești cu coviltiri improvizate pentru a feri oamenii de vântul înghețat. Drumul retragerii germane este presărat cu „alei de spânzurători“, unde SS și poliția militară spânzuraseră dezertorii, cu înscrisuri la gât în care se arăta de ce se făceau vinovați. Fie că refugiații se îndreptau spre est, în direcția Danzig și Gotenhafen (Gdynia), fie că mergeau spre vest, în direcția Stettin, Armata Roșie se afla mereu înaintea lor și trebuiau să se întoarcă. Familiile care au pământ știu că vor fi primele împușcate la sosirea sovieticilor. O parte hotărâsc să se sinucidă.

Danzig, înconjurat curând de Armata Roșie, devine un iad de flăcări și fum negru. Populația sa ajunsese la 1,5 milioane cu tot cu refugiați, iar răniții erau abandonati pe chei în așteptarea evacuării. Kriegsmarine, folosind orice ambarcațiune disponibilă, îi transferă în portul Hela, pe peninsula din nord, de unde alte nave trebuie să îi ducă în porturile din vest, în estuarul Oder sau la Copenhaga. Doar tunurile grele de pe *Prinz Eugen* și de pe vechiul cuirasat *Schlesien* țin trupele sovietice în afara orașului până la 22 martie. Marinarii germani continuă să salveze civili, în ciuda faptului că ajunseseră în bătaia tancurilor de pe țarm.

Jefuirea Gdyniei este teribilă atunci când trupele sovietice pătrund în oraș. Până și autoritățile militare sovietice sunt șocate. „Numărul evenimentelor extraordinare crește, la fel ca și cel al fenomenelor imorale și al crimelor militare“, raportează departamentul politic, folosindu-se de obișnuitele sale eufemisme întortocheate. „Printre militarii noștri se dezvoltă fenomene rușinoase și dăunătoare politic, când sub sloganul răzbunării unii ofițeri și soldați comit crime și jafuri în locul împlinirii oneste și altruiste a datoriei față de patrie.“ Civilii germani lăsați în urmă în Danzig suferă ulterior aceeași soartă.

Răzbumarea este inevitabilă, fără îndoială, mai ales pe măsură ce sovieticii descoperă tot mai multe urme ale atrocităților. Lagărul de concentrare Stutthof, unde 16 000 de prizonieri muriseră de febră tifoidă în șase săptămâni, este distrus într-o încercare de a ascunde dovezile. Soldații germani și *Volkssturm* luaseră parte la executarea restului de polonezi, evrei și prizonieri din Armata Roșie ținuți acolo. Dar o descoperire mult

mai gravă este făcută la Institutul de Medicină Anatomică din Danzig, unde profesorul Spanner și profesorul asistent Volman făcuseră încă din 1943 experimente pe cadavrele din lagărul de la Stutthof, pentru a le transforma în piele tăbăcită și săpun.

„Examinarea sediului Institutului Anatomic”, consemnează raportul oficial sovietic, „a dus la descoperirea a 148 de cadavre umane care erau stocate pentru producerea de săpun... Oamenii executați ale căror corpuri erau folosite pentru fabricarea săpunului erau de diferite naționalități, dar mai ales polonezi, ruși și uzbeci.” Este evident că munca lui Spanner primise aprobare de la nivel înalt, deoarece institutul său fusese „vizitat de ministrul educației Rust și ministrul sănătății Konti. Gauleiterul Danzigului, Albert Förster, a vizitat institutul în 1944, când se producea săpun”. Este surprinzător că autoritățile naziste nu distruseseră asemenea dovezi oribile înainte de sosirea Armatei Roșii. Și mai uimitor este faptul că Spanner și asociații lui nu ajung niciodată în fața instanței, deoarece folosirea cadavrelor nu este o crimă în fața legii.

Prădarea devine și joc și o chestiune de orgoliu, mai ales în companiile de pedeapsă. „*Strafroti* plasată lângă noi”, consemnează un tânăr ofițer, „era comandată de un evreu, Liovka Korsunskii, care se purta într-un fel tipic celor din Odessa. A venit în vizită într-o pauză, într-o caleașcă frumoasă, capturată, trasă de armăsari magnifici. Și-a scos un ceas elvețian grozav de pe mâna stângă și l-a aruncat cuiva, apoi a scos altul de pe mâna dreaptă și l-a aruncat altcuiva. Ceasurile erau un obiect constant al dorinței și slujeau deseori ca răsplată. Soldații noștri, care nu vorbeau deloc germană, au învățat repede să spună «Wieviel ist die Uhr?», iar civilul german, fără să bănuiască ceva, își scotea ceasul de buzunar care ajungea imediat în buzunarul soldatului învingător.”

Prusia Orientală este cea mai afectată de răzbunare. „Sunt în război doar de un an”, scrie acasă un alt tânăr ofițer, „deci cum se simt oamenii după patru ani pe front? Inimile le sunt acum de piatră. Dacă le spui uneori: «Soldat, nu ar trebui să-l omori pe acest Hans. Pune-l să reconstruiască ce a distrus», se uită la tine pe sub sprâncene și zice: «Mi-au răpit soția și fiica». Și apoi trage. Are dreptate.”

Bancul de nisip dinspre Baltica, de-a lungul Frisches Haff, fusese singura rută deschisă pentru scăparea din Prusia Orientală. Mii de civili fugiseră într-acolo peste gheață, deși mulți cădeau în apă acolo unde gheața fusese crăpată de focul artileriei și de dezgheț. „Când am ajuns pe țărm la Frisches Haff”, scrie Rabichev, „toată plaja era plină cu căști germane, pistoale-mitralieră, grenade nefolosite, cutii de mâncare și pachete de țigări. De-a lungul țărmului erau înșirate cocioabe. Friți răniți zăceau în paturi sau pe podelele acestora. S-au uitat la noi în liniște. Pe fețele lor nu era nici teamă, nici ură, doar indiferență amorțită, deși știau că fiecare din noi ar fi putut să ridice pistolul-mitralieră și să-i împuște.”

Soldații din încercuirea de la Heiligenbeil, cu spatele la mare, ținuseră piept forțelor sovietice din jur mulțumită doar tunurilor de pe cuirasatul de buzunar *Admiral Scheer* și de pe *Lützow*. La 13 martie însă, Armata Roșie atacă în forță.

Hitler le refuză trupelor dintr-o altă încercuire, în portul Rosenberg, permisiunea de a fi evacuate pe mare. Sunt distruse într-un asalt din 28 martie. „Portul Rosenberg arăta ca o cașă de metal, pământ și carne”, îi scrie mamei sale un locotenent din Armata Roșie. „Cadavre de friți acoperă pământul. Ce s-a întâmplat aici eclipsează evenimentele de pe drumul Minsk-ului din 1944. Mergi pe cadavre, te așezi să te odihnești pe cadavre, mănânci pe cadavre. Pe aproape zece kilometri sunt două leșuri de friți pe fiecare metru pătrat... Prizonierii de război sunt mânați pe batalioane, cu comandanții în frunte. Nu pot înțelege de ce ne deranjăm să-i luăm prizonieri. Avem deja atât de mulți, iar aici, uite, încă cincizeci de mii. Merg fără niciun paznic, ca oile”.

Peninsula Samland, de la vest de Königsberg, este apărată de un amestec de armată și *Volkssturm*, care încearcă să asigure evacuarea pe mare din portul Pillau. Un ofițer din Divizia 551 Infanterie descrie cum li se făceau serenade cu difuzoare, transmitându-li-se muzică presărată cu mesaje în limba germană care îi îndemneau să depună armele. „Dar nici vorbă de așa ceva, deoarece puteam vedea cu ochii minții femeile din Krattlau și Ännchenthal care fuseseră violate până la moarte, și știam că în spatele nostru mii de femei și copii nu se hotărâseră încă să plece.”

În Königsberg, membrii poliției militare, cunoscuți drept „câini în lanțuri” din cauza lanțului de metal purtat în jurul gâtului, căutau prin pivnițe și case ruinate bărbați care încercau să se sustragă serviciului în *Volkssturm*. Mulți civili doreau cu disperare ca orașul să se predea, pentru a ajunge la capătul suferințelor, dar generalul Otto Lasch are instrucțiuni stricte de la Hitler să lupte până la capăt. Gauleiterul Koch, care fugise mai înainte pentru a-și duce familia în siguranță, se întoarce acum din când în când, într-un avion Storch, pentru a vedea dacă ordinele sale sunt îndeplinite.

Königsberg este puternic apărat, cu forturi și un zid vechi, combinate cu buncăre noi și tranșee. La sfârșitul lui martie, mareșalul Vasilevski, care preluase comanda Frontului al 3-lea Belarus după ce Cerniahovski fusese omorât de un obuz, ordonă un atac masiv. Este o operațiune haotică, artileria și aviația sovietică omorându-și deseori din greșeală propriii oameni. Numărul victimelor din Armata Roșie este teribil, astfel că, atunci când, în sfârșit, intră în orașul-cetate, soldații nu arată milă nici măcar față de civilii din casele cu cearșafuri albe atârinate la ferestre, semn că se predau. Femeile încep în curând să-și implore atacatorii să le ucidă. Țipete sfâșietoare pot fi auzite dintre ruine din toate părțile. Mii de civili și soldați se sinucid.

Generalul Lasch se predă la 10 aprilie și este prompt condamnat la moarte *in absentia* la ordinul lui Hitler. Gestapoul îi arestează familia sub incidența legii naziste a

represaliilor Sippenhaft. Un grup de membri ai SS și ai poliției militare continuă lupta în castel, dar sunt uciși de flăcările intense, care sunt răspunzătoare, aproape sigur, și de distrugerea panourilor prețioase ale Camerei de Chihlimbar, aduse la Königsberg după jaful din timpul asediului Leningradului.

Înainte de începutul atacului, se estimase că în Königsberg erau 120 000 de civili. NKVD numără la sfârșit 60 526. Unii membri ai *Volkssturm* sunt împușcați imediat ca „partizani”, deoarece nu aveau uniformă. Toți ceilalți, inclusiv numeroase femei, sunt trimiși în marș la muncă forțată fie în regiune, fie în Uniunea Sovietică. Campania din Prusia Orientală este, în sfârșit, încheiată. Frontul al 2-lea Belarus al lui Rokossovski are 159 490 de pierderi, morți sau răniți, în timp ce Frontul al 3-lea Belarus înregistrează 421 763 victime. Dar, chiar și cu aceste sacrificii, războiul nu este câștigat încă. Armata germană rămâne o fiară periculoasă. Continuă lupta fie de teama pedepsei pentru crime de război comise în Uniunea Sovietică, fie de teama bolșevicilor și a muncii forțate în Siberia. Numărul dezertorilor crește, dar are efect cu siguranță și amenințarea „curților marțiale mobile”, care emit sentințe sumare, și teama de SS și de poliția militară, care spânzură orice prins. După cum observă un ofițer superior din Armata Roșie: „Moralul este scăzut, dar disciplina este puternică”.

Americanii pe Elba

FEBRUARIE-APRILIE 1945

Comandanții americani îl criticaseră mereu pe Montgomery pentru prudența sa, dar, după atacul-surpriză din Ardeni, Eisenhower devine și el extrem de prudent. Contraatacul împotriva intrândului fusese lent și metodic, permițându-i lui Model să-și retragă grosul forțelor. La un moment dat, Eisenhower nu se aștepta nici să traverseze Rinul până în mai, crezând că apele acestuia vor rămâne umflate până atunci. Supraestimează mult puterea de luptă a armatelor germane cu care se confruntă, care erau, de fapt, marcate de criza de combustibil și muniție. Realizările lui Speer în domeniul producției masive de armament în 1944, pur și simplu, nu fuseseră egale de producția de muniție.

„Germanii nu par să înțeleagă“ este o plângere frecventă în rândul soldaților americani. De ce continuă să lupte când este atât de evident că războiul este pierdut? Generalul Patton îl întreabă același lucru în noiembrie pe un colonel german prins. „Teama de Rusia este cea care ne forțează să folosim orice om care poate purta o armă“, răspunde acesta. Unii istorici susțin că germanii luptă până la capăt din cauza insistenței Aliatilor asupra unei capitulări necondiționate, dar acesta nu este un factor major. Roosevelt și Churchill sunt convinși că poporul german, după dezamăgirile înfrângerii din 1918, trebuie să fie forțat, de data aceasta, să se recunoască total înfrânt. Planul *Morgenthau*, pe de altă parte, este o gafă enormă.

Cea mai plauzibilă explicație este certitudinea superiorilor naziști că vor fi executați pentru crime de război. Hitler nu își face iluzii. Predarea sub orice formă este o anatemă pentru el, iar anturajul său știe că războiul nu se va sfârși atâta vreme cât el este în viață. Cea mai mare teamă a lui Hitler nu este execuția, ci capturarea și ducerea lui la Moscova într-o cușcă. Planul lui dintotdeauna fusese să implice ierarhia militară și civilă în crimele statului nazist, pentru ca acestea să nu se poată disocia de ele atunci când nu mai există speranță.

La începutul lui februarie 1945, Armata 1 americană își începe ofensiva la sudul pădurii Hürtgen în condiții de îngheț. La 9 februarie, trupele lui Hodges iau, în sfârșit,

barajul de pe Rur, de lângă Schmidt. În aceeași zi, Armata 1 franceză, sprijinită de divizii blindate americane, elimină enclava de la Colmar. Ofensiva lui Bradley, condusă de Corpul XVIII Aeropurtat al generalului-maior Matthew B. Ridgway, merge bine grație calităților deosebite de luptători ale parașutiștilor. Dar traversarea râului Sauer, umflat de viitura produsă de dezghețul brusc, face multe victime și durează trei zile. Westwall are breșe, iar mulți soldați germani din sectoarele centrale ale frontului sunt gata să se predea.

Spre consternarea lui Bradley, Eisenhower oprește Corpul VII al lui Collins din înaintarea spre Köln pentru a-i acorda lui Montgomery întâietate asupra proviziilor pentru Operațiunea *Veritable*, un atac la sud-est de Nijmegen prin Reichswald, între Rin și Meuse. Acolo, germanii ripostează cu toate forțele pe care le pot aduna și are loc o luptă deplorabilă prin ploaie și lapoviță. Între râuri nu exista spațiu de manevră, iar parașutiștii lui Student din Reichswald se apără cu înverșunare. Terenul este tot ud. Tancurilor le sar șenilele în noroiul cleios și nu pot opera eficient în pădure. Britanicii pățesc, la rândul lor, cum pățiseră americanii la Hürtgen. Situația nu se îmbunătățește nici când ajung la vechiul oraș Kleve. Bombardierele lui Harris zdrobiseră de data aceasta orașul cu explozibil de mare putere în loc de bombe incendiare, ceea ce îl face mai greu de capturat, deoarece germanii luptă din ruine.

Concentrarea germanilor împotriva ofensivei britanice îi dă cel puțin Armatei a 9-a a lui Simpson o șansă mai bună la traversarea râului Rur pe 19 februarie, dar câmpia inundată de viitură pe ambele maluri face operațiunea mai dificilă și mai murdară. Civilii germani pot doar să se roage ca propriile trupe să se retragă înainte ca orașele și satele lor să sufere mari stricăciuni. De asemenea, oferă asistență numărului tot mai mare de tineri soldați care încearcă să dezerteze. La 1 martie, Armata a 3-a a lui Patton ocupă Trierul. Patton intuiește că poate avea parte de victorie și de o înaintare rapidă și își hăituiește comandanții de divizii cu limbajul său ironic.

Odată ce Armata a 2-a britanică ajunge la Rin la 10 martie, în dreptul orașului Wesel, Montgomery începe pregătirile pentru marea scenă a traversării, un model de planificare tipică de academie militară, care implică nu mai puțin de 59 000 de genști. Asaltul va include Grupul 21 de Armată, Armata a 9-a a lui Simpson și parașutiștii din două divizii aeropurtate, toți aflați pe malul estic. Parașutiștii și planoriștii suferă mult mai multe pierderi decât atacul amfibiu. Americanii fac comentarii sarcastice despre masiva acumulare de forțe și timpul necesar realizării acesteia.

Lui Montgomery i se fură lumina reflectoarelor încă înainte de începutul operațiunii. La 7 martie, la sud de Bonn, Divizia 9 Blindate luase podul de la Remagen, care fusese parțial distrus de încărcăturile de demolare. Cu mare iuțeală, divizia prinde ocazia și traversează înainte ca germanii să reacționeze. La auzul vestii, Hitler ordonă ca ofițerii vinovați să fie executați. Îl demite pe Rundstedt a treia oară și îl înlocuiește cu

Kesselring. Ordonă, de asemenea, întăriri masive pentru a zdrobi capul de pod. Acest lucru slăbește apărarea în alte sectoare, iar Armata a 3-a a lui Patton, care eliberase repede regiunea Palatinatului, pe malul de vest al Rinului, face câteva traversări la sud de Koblenz.

Un raport despre atacul-surpriză de la Remagen este imediat transmis la Moscova de generalul-maior I.A. Susloparov, ofițerul de legătură al Armatei Roșii la Cartierul General al SHAEF. A doua zi dimineață, Stalin îi ordonă lui Jukov să zboare la Moscova, chiar dacă în acest timp își conducea armatele în Pomerania. Este dus direct la *dacea* lui Stalin, unde liderul sovietic se reface după stres. *Vojd*-ul îl duce în grădină, unde se plimbă și discută. Jukov îl pune la curent cu situația din Pomerania și starea capurilor de pod de pe Oder. Apoi Stalin vorbește despre conferința de la Yalta, spunând că Roosevelt fusese cum nu se poate mai prietenos. Doar când Jukov se pregătește să plece, după ceai, Stalin îi arată motivul convocării. „Du-te la STAVKA“, spune el, „și uită-te cu Antonov la calculele privitoare la Operațiunea *Berlin*. Ne întâlnim aici mâine la 13.30.“

Antonov și Jukov, dându-și amândoi seama cât de urgent era ordinul lui Stalin, lucrează toată noaptea. Știau că trebuie să ia „în considerare acțiunea aliaților noștri“, cum mărturisește Jukov mai târziu. Din momentul în care Stalin auzise că americanii traversaseră Rinul, știuse că se dăduse startul în cursa pentru Berlin. Jukov și Antonov făcuseră bine că lucraseră noaptea, pentru că Stalin devansează întâlnirea și vine la Moscova special pentru ea, deși este încă slăbit.

Stalin are două motive vitale pentru care vrea să ia Berlinul înaintea Aliaților. „Bârlogul bestiei fasciste“ este simbolul-cheie al victoriei după tot ceea ce suferise Uniunea Sovietică, iar Stalin nu are intenția să lase alt steag să fluture peste oraș. Berlinul fusese centrul cercetării atomice al Germaniei Naziste, desfășurate în special la Institutul de Fizică „Kaiser Wilhelm“ din Dahlem. Prin spionii săi, Stalin era la curent cu Proiectul *Manhattan* din Statele Unite și progresele acestuia în crearea unei bombe atomice. Programul sovietic de cercetare nucleară, Operațiunea *Borodino*, primise prioritate deplină, dar rușilor le lipsește uraniul, pe care speră să îl ia de la Berlin. Serviciul secret sovietic, deși informat asupra fiecărui detaliu al Proiectului *Manhattan*, nu are idee că o mare parte a uraniului și majoritatea oamenilor de știință pe care îi voiau fuseseră evacuați din Berlin la Haigerloch, în Pădurea Neagră.

La întâlnirea din 9 martie, Stalin aprobă planul schițat de Jukov și Antonov pentru Operațiunea *Berlin*. STAVKA lucrează cu patimă la detalii. Problema principală este timpul necesar pentru Frontul al 2-lea Belarus al lui Rokossovski să termine curățarea Pomeraniei. Apoi va trebui să se plieze de-a lungul cursului inferior al fluviului Oder până la Stettin, ca să poată ataca în același timp cu Frontul 1 Belarus al lui Jukov, din fața Berlinului, și cu Frontul Ucrainean al lui Konev, la sudul râului Neisse.

Teama cea mai mare a lui Stalin este că germanii ar putea deschide Frontul de Vest în fața britanicilor și americanilor, transferând trupe spre est, pentru a se opune Armatei Roșii. Paranoia îl face să creadă că Aliații Vestici sunt încă în stare să facă o înțelegere secretă cu Germania. Negocierile americane de la Berna cu generalul-locomotent Karl Wolff, unde se discută o posibilă capitulare în nordul Italiei, îi treziseră cele mai mari temeri. La 27 martie, exact înainte ca planurile STAVKA să fie finalizate, un raport Reuters de la Grupul 21 de Armate se laudă că trupele britanice și americane nu prea întâlnesc rezistență din partea germanilor.

În acest punct, relațiile anglo-americane devin iar tensionate deoarece Montgomery presupune că lui i se va da sarcina de a înainta spre Berlin. Dar, la 30 martie, Eisenhower își emite ordinele. Grupul 21 de Armate se va îndrepta spre Hamburg și Danemarca. Montgomery pierde Armata a 9-a a lui Simpson, care va forma brațul nordic al cleștelui ce va strânge Ruhrul, apărât de grupul de armate al feldmareșalului Model, în timp ce Armata 1 americană va constitui brațul sudic al încercuirii. Armatele lui Bradley se vor dirija apoi spre Leipzig și Dresda. Înaintarea principală trebuie să se facă spre centrul și sudul Germaniei. Eisenhower insistă că Berlinul nu este „nici cel mai logic, nici cel mai dezirabil obiectiv pentru forțele Aliaților Occidentali”. Primise niște informații secrete conform cărora Hitler va lupta până la capăt dintr-o „fortăreață din Alpi”, în sud.

Montgomery nu este singurul furios. Churchill și șefii de Stat-Major britanici sunt îngroziți de această schimbare de direcție, care se îndepărtează de Berlin, pe care comandantul suprem nu o discutase cu ei. Churchill se întâlnise cu Eisenhower cu mai puțin de o săptămână înainte pe malul Rinului, pentru a observa marea operațiune a lui Montgomery de la Wesel, iar comandantul suprem nu făcuse nici măcar o aluzie la această schimbare de direcție. Mai rău, Eisenhower îi comunicase deja lui Stalin toate detaliile, fără să îl avertizeze pe adjunctul britanic, mareșalul RAF Tedder. Telegrama sa, SCAF-252, devine sursa unor tensiuni majore. Eisenhower îl asigură pe Stalin că nu intenționează să înainteze spre Berlin. Principala sa înaintare se va desfășura mai spre sud.

Churchill se teme că Marshall și Eisenhower sunt mult prea dornici să îl împace pe Stalin, deși spiritul Yaltei deja se degradase. În România, Vișinski instalase un guvern-marionetă la sfârșitul lui februarie. Ignoră protestele Comisiei Aliate de Control că acțiunea sa reprezintă o încălcare ostentativă a Declarației Europei Eliberate, adoptate la Yalta, conform căreia guverne reprezentând toate partidele democratice vor organiza alegeri libere. Din ce în ce mai multe rapoarte arată între timp că, în Polonia, NKVD arestează și împușcă membri ai Armatei Patriei, acuzându-i că i-ar fi sprijinit pe naziști. Circa 91 000 de polonezi sunt arestați și deportați în Uniunea Sovietică.

La 17 martie, Molotov refuză furios să permită oricărui reprezentant occidental intrarea în Polonia pentru a evalua situația, într-o altă încălcare deschisă a înțelegerii de la Yalta. Pretinde că este o insultă la adresa guvernului provizoriu comunist de la Varșovia, pe care americanii și britanicii refuză să îl recunoască până la organizarea alegerilor. Molotov știe care este poziția britanicilor și americanilor cu privire la formarea unui nou guvern polonez. Această informație venise de la Donald Maclean, spionul britanic de la Washington, și poate și de la Alger Hiss din Departamentul de Stat.

În ochii sovieticilor, definiția de „fascist” includea pe oricine nu se supunea ordinelor Partidului Comunist. La 28 martie, șaisprezece reprezentanți ai Armatei Patriei poloneze și ai aripii sale politice sunt invitați la discuții de către autoritățile sovietice. Deși li se dau garanții de imunitate, sunt arestați imediat de NKVD și duși la Moscova. Mai târziu sunt trimiși în judecată, iar în 1946, liderul lor, generalul Leopold Okulicki, este omorât în închisoare. Churchill încearcă să îl atragă pe Roosevelt într-o înfruntare, dar președintele american, deși afectat de reaua credință a lui Stalin, vrea să „minimalizeze problema sovietică generală cât mai mult posibil”.

Indignarea britanicilor este determinată în principal de refuzul încăpățânat al lui Eisenhower de a accepta că în strategia lui există implicații politice. El crede că treaba lui este să termine războiul în Europa cât mai repede posibil și nu împărtășește grijele britanicilor cu privire la Stalin și Polonia. Ofițerii superiori britanici se referă la deferența lui Eisenhower față de Stalin folosind formula „la de-aicea, Joe”, o chemare utilizată de prostituatele din Londra când solicită atenția soldaților americani. Se poate ca Eisenhower să fi fost naiv din punct de vedere politic, dar Churchill este cel care arată o deficiență mai serioasă în a înțelege realitatea geopolitică din acel moment. Cel puțin dintr-un punct de vedere, deciziile de la Yalta și propriul acord de procentaj sunt irelevante. Încă de la conferința de la Teheran, din 1943, când Stalin, susținut de Roosevelt, definise strategia aliată în Vest, este sigur că Europa va fi divizată în favoarea lui Stalin. Aliații Occidentali realizează că pot elibera o jumătate din Europa doar cu prețul subjugării celeilalte jumătăți.

Stalin încă bănuiește că onestitatea lui Eisenhower în legătură cu intențiile Aliaților este o cursă. La 31 martie îl primește la Kremlin pe ambasadorul american Averell Harriman și pe Sir Archibald Clark Kerr, omologul său britanic. Discută planul general pe care Eisenhower i-l descriesese în SCAF-252 și intenția lui de a ignora Berlinul. Stalin spune că pare a fi un plan bun, dar că trebuie să se consulte mai întâi cu Statul-Major.

A doua zi dimineața, întâmplător 1 aprilie, mareșalii Jukov și Konev sunt convocați în biroul lui Stalin. „Aveți idee cum se conturează situația?”, îi întreabă el. E clar că nu știu ce trebuie să zică, așa că răspund cu prudență.

„Citește-le telegrama“, îi spune generalului S.M. Ștemenko, șeful operațiunilor din STAVKA. Acest mesaj susține că Montgomery se va îndrepta spre Berlin, iar că Armata a 3-a a lui Patton se va întoarce din drumul spre Leipzig și Dresda pentru a ataca Berlinul dinspre sud. Probabil că Stalin exercită presiuni asupra celor doi comandanți de front cu un document fals, care nu are nicio legătură cu SCAF-252.

„Ei bine“, spune Stalin fixându-i cu privirea pe cei doi mareșali. „Cine o să ia Berlinul, noi sau Aliații?“

„Noi o să luăm Berlinul“, răspunde prompt Konev, „și o să-l luăm înaintea Aliaților.“ Konev este evident dornic să i-o ia înainte lui Jukov, iar Stalin, căruia îi place să creeze rivalitate între comandanții săi, aprobă. Face o modificare la planul generalului Antonov, eliminând o parte din hotarul dintre cele două fronturi, pentru a-i da lui Konev șansa de a ataca Berlinul dinspre sud. STAVKA se apucă de lucru cu râvnă. Operațiunea implică 2,5 milioane de oameni, 41 600 tunuri și mortiere grele, 6 250 tancuri și autotunuri și 7 500 de avioane. Totul trebuie să fie gata în ceva mai mult de două săptămâni, până la 16 aprilie.

Odată conferința terminată, Stalin răspunde la mesajul lui Eisenhower. Îi spune că planul lui „a coincis perfect“ cu cel al Armatei Roșii și că „Berlinul și-a pierdut vechea importanță strategică“. Uniunea Sovietică urma să-și desfășoare doar forțele secundare împotriva acestuia, în timp ce efortul principal ar fi îndreptat spre sud, pentru a face joncțiunea cu forțele americane, probabil în a doua jumătate a lunii mai. „Totuși, acest plan poate suferi unele modificări, în funcție de împrejurări.“ Este cea mai mare păcăleală de întâi aprilie din istoria modernă.

La întâlnirea cu Harriman și Clark Kerr, Stalin părase „foarte impresionat“ de numărul mare de prizonieri pe care Aliații îi strâneau în vest. Doar Armata a 3-a a lui Patton luase 300 000. Dar asemenea cifre îi hrănesc lui Stalin bănuiala că germanii se predau britanicilor și americanilor, în timp ce își concentrau forțele împotriva Frontului de Est. Ilia Ehrenburg oglindește acest lucru într-un articol din *Krasnaya Zvezda*. „Tanchiștii americani se bucură de excursii în pitoreștii Munți Harz“, scrie el. Germanii se predau „cu o insistență fanatică“. Dar fraza care îl enervează cel mai tare pe Averell Harriman este aceea că americanii „cucureau cu camera“, insinuând că ar fi doar turiști.

Chiar și partizanii cei mai devotați ai Führerului își văd zdruncinată credința în „victoria finală“. „În ultimele câteva zile, am fost presați de evenimente“, scrie la 2 aprilie în jurnal un ofițer dintr-un corp SS aflat în Pădurea Neagră. „Düsseldorf pierdut, Köln pierdut. Capul de pod dezastruos de la Remagen... În sud-est, bolșevicii au ajuns la Wiener Neustadt. Lovitură după lovitură. Ne apropiem de sfârșit. Văd oare conducătorii noștri vreo posibilitate? Are vreun sens acum moartea soldaților noștri,

distrugerea orașelor și satelor noastre?” Și totuși, el crede că oamenii noștri trebuie să lupte până când li se spune să n-o mai facă.

Correspondentul de război Godfrey Blunden observă cum germanii încă mai creează ambuscade, omoară câțiva americani, apoi sar cu mâinile ridicate strigând „Kamerad!”, așteptându-se să fie bine tratați. Este uimit de contrastele din înaintare. „Am trecut prin târgușoare perfect păstrate în ciuda războiului și după câțiva kilometri intram în orașe aflate în ruină.” Aproape peste tot, Aliații sunt întâmpinați de fețe de pernă și cearșafuri agățate la ferestre în semn că locuitorii se predau. Distrugerea produsă de ofensiva combinată a bombardierelor îi șochează pe toți cei care observă realitatea de la sol. Stephen Spender scrie mai târziu despre Köln: „Treci pe o stradă după alta cu case ale căror ferestre sunt goale și înnegrite ca gurile deschise ale unor cadavre carbonizate”. În Wuppertal, liniile de tramvai sunt „curbate ca tulpinile de țelină”. „Drumurile sunt încă pline de oameni aduși la muncă silnică care se îndreaptă constant spre vest.” Scrie Blunden: „Am văzut azi unul cu un tricolor fluturându-i din sacul din spate”. De asemenea, mai vede astfel de oameni eliberați devastând o berărie, apoi dansând în stradă și zdrobind ferestrele.

Nu durează mult până când sunt descoperite întregile orori ale regimului nazist. La 4 aprilie, trupele americane intră în lagărul de concentrare Ohrdruf, parte din Buchenwald, unde găsesc ființe apatice, scheletice, înconjurate de cadavre neîngropate. Eisenhower este atât de îngrozit, că le ordonă soldaților să viziteze lagărul și aduce corespondenți de război să vadă priveliștea. Unii gardieni încercaseră să se deghizeze, dar când sunt arătați de prizonieri, soldații aliați îi împușcă pe loc. Alți gardieni fuseseră deja uciși de prizonieri, dar puțini dintre aceștia aveau forța necesară să facă acest lucru. La 11 aprilie, soldații americani dau peste fabrica-tunel de la Mittelbau-Dora. Patru zile mai târziu, trupele britanice intră în Belsen. Celor mai mulți, duhoarea și priveliștea le provoacă greață. Circa 30 000 de prizonieri se zbat între viață și moarte, înconjurați de mai bine de 10 000 de cadavre în descompunere. Populația de la Belsen fusese mărită îngrozitor de mult de supraviețuitorii marșurilor morții care fuseseră părăsiți aici. Mai mult de 9 000 muriseră în cele două săptămâni precedente și 37 000 în anterioarele șase din cauza foamei și a epidemiei de tifos. Dintre cei aflați încă în viață, alți 14 000 mor în ciuda eforturilor făcute de Corpul Medical al Armatei Regale. Ofițerul superior prezent dă ordin unui detașament numeros de soldați să meargă în orașul adiacent Bergen pentru a aduce întreaga populație de acolo, sub amenințarea baionetei. Puși să lucreze la mutarea corpurilor în morminte comune, acești civili germani se arată șocați și își proclamă ignoranța, spre neîncrederea supărată a ofițerilor britanici.

Mișcarea fără rost a zeci de mii de prizonieri din lagărele de concentrare dintr-un loc în altul continuă cu o zădărniciie criminală. Circa 57 000 de femei și bărbați de la Ravensbrück și Sachsenhausen sunt încă mânați spre vest. Cu totul, se estimează că

între 200 000 și 350 000 de prizonieri pier în aceste marșuri ale morții. Civili germani nu le arată milă. Blunden aude de masacrul de la Gardelegen, unde gărzi SS predau câteva mii de prizonieri de la Dora-Mittelbau unui grup amestecat de personal Luftwaffe, *Hitlerjugend* și membri locali ai SA. Aceștia forțază prizonierii să intre într-un hambar căruia îi dau foc, apoi împușcă pe oricine încearcă să scape. Viteza înaintării Aliaților în vest determină grupurile SS, ajutate deseori de *Volkssturm*, să comită numeroase alte masacre de prizonieri.

Forțele aliate trebuie, de asemenea, să aibă grijă de propriii prizonieri de război, eliberați din lagărele întâlnite în cale. În luna aprilie, un sfert de milion trebuie să fie hrăniți și repatriați. Eisenhower cere ca bombardierele RAF și USAAF să fie folosite în acest sens, acum că munca lor de distrugere este terminată.

Cea mai mare operațiune de ajutor este plănuită pentru Olanda, unde se moare de foame. Când comisarul Reichului Arthur Seyss-Inquart amenință să inunde zone extinse, cartierul general SHAEF al lui Eisenhower anunță că, dacă se întâmplă acest lucru, el și generalul Blaskowitz, comandantul Olandei, vor fi tratați drept criminali de război. Apoi, după negocieri complicate duse prin Rezistența olandeză, autoritățile germane sunt de acord să nu se opună încercărilor de parașutare a proviziilor de hrană în regiunile cele mai afectate, incluzând Rotterdam și Haga. În Operațiunea *Manna*, 3 000 de zboruri ale bombardierelor RAF parașutează peste 6 000 de tone de alimente. Pentru nenumărați oameni aflați în pragul morții, acestea sosesc în ultimul moment.

După incercuirea Grupului de Armate B al mareșalului Model în zona Ruhr în prima săptămână din aprilie, divizii din Armata a 9-a a lui Simpson împing repede frontul înainte spre fluviul Elba. Eisenhower, surprins de reacția britanică legată de schimbarea strategiei sale, șovăie cu privire la cucerirea Berlinului. Simpson, conform ordinelor, trebuie să exploateze orice ocazie pentru a stabili un cap de pod peste Elba și să fie pregătit să continue înaintarea spre Berlin sau spre nord-est. Armata 1, aflată la dreapta sa, se îndreaptă spre Leipzig și Dresda, în timp ce Armata a 3-a a lui Patton se află deja în munții Harz și se îndreaptă spre Cehoslovacia. În sudul Germaniei, Armata a 7-a a generalului-locotenent Alexander M. Patch și Armata 1 franceză a lui De Lattre de Tassigny avansează prin Pădurea Neagră.

La 8 aprilie, Eisenhower îl vizitează pe generalul-maior Alexander Bolling, comandantul Diviziei 84 Infanterie, după ce luase orașul Hanovra.

– Alex, ce vei face în continuare? îl întreabă Eisenhower.

– Generale, o să mergem înainte. Avem o șansă clară să ajungem la Berlin și nimic nu ne poate opri.

– Continuăți, îi spune Eisenhower punându-i mâna pe umăr. Vă doresc tot norocul din lume și nu lăsați pe nimeni să vă oprească.

Bolling înțelege acest lucru ca pe o confirmare că Berlinul este obiectivul lor.

La 11 aprilie, trupele americane ajung la Magdeburg, pe autostrada dinspre Hanovra, iar în ziua următoare traversează Elba la sud de Dessau. Pe parcursul următoarelor două zile, sunt stabilite alte capuri de pod peste fluviu. Divizia 84 a lui Bolling respinge un contraatac al Armatei a 12-a prost înarmate, a generalului Walther Wenck. Are poduri peste Elba gata de a prelua Divizia 2 Blindată, iar în noaptea de 14 aprilie vehiculele acesteia traversează fluviul pregătite să avanseze spre Berlin. Atât Simpson, cât și Bolling ghicesc că rezistența va fi redusă. Au dreptate. Aproape toate formațiunile SS sunt desfășurate în fața Armatei Roșii, despre care știau că este pe cale să își declanșeze propriul asalt asupra capitalei. Cele mai multe unități ale armatei sunt acum fericite să se predea americanilor înainte de sosirea sovieticilor.

Eisenhower are iar o schimbare bruscă de atitudine. Vorbește cu Bradley, care crede că luarea Berlinului ar putea costa viețile a 100 000 de oameni, o estimare exagerată, după cum recunoaște mai târziu. Amândoi sunt de acord că pierderile masive sunt un preț inacceptabil pentru un obiectiv de prestigiu, din care ar trebui oricum să se retragă odată luptele încheiate. Comisia Consultativă Europeană stabilise deja granițele zonei de ocupație sovietice de-a lungul Elbei, în timp ce Berlinul însuși urma să fie împărțit. Roosevelt murise la 12 aprilie din cauza unei hemoragii cerebrale și probabil că și acest lucru are efect asupra raționamentelor lui Eisenhower.

În dimineața zilei de 15 aprilie, Simpson este convocat la cartierul general al Grupului de Armate 12 de lângă Wiesbaden. Bradley îl așteaptă la aerodrom atunci când ajunge. Fără prea multe cuvinte, Bradley îi spune direct că Armata a 9-a trebuie să se oprească pe Elba. Nu va mai fi nicio înaintare spre Berlin. „Cine naiba ți-a zis asta?“, întreabă Simpson.

„Ike“, răspunde Bradley. Simpson, buimac și descurajat, se întoarce la propriul cartier general întrebându-se cum le va anunța una ca asta ofițerilor și soldaților săi, mai ales că se suprapunea cu vestea morții lui Roosevelt.

Eisenhower luase decizia corectă, chiar dacă din motive greșite. Stalin nu le-ar fi permis niciodată americanilor să intre primii în Berlin. De cum piloții din aviația Armatei Roșii i-ar fi văzut avansând, Stalin aproape sigur le-ar fi ordonat avioanelor sovietice să îi atace. După aceea ar fi susținut, probabil, că fusese vina Aliaților când încercaseră să îl păcălească cu asigurările lor că vor înainta spre sud. Eisenhower vrea cu orice preț să evite ciocnirile cu Armata Roșie. Sprijinit puternic de Marshall, el respinge argumentul lui Churchill că americanii și britanicii „ar trebui să-și dea mâinile cu rușii cât mai la est posibil“. Cei doi știu că Churchill vrea să exercite presiuni asupra

lui Stalin în speranța de a obține un tratament mai bun pentru Polonia, dar amândoi refuză să se lase influențați de ceea ce văd drept politica postbelică a Europei.

La auzul știrii despre moartea lui Roosevelt, Goebbels este încântat. Îi telefonează imediat lui Hitler, care este cufundat în depresie în buncărul de la Cancelaria Reichului. „Führerul meu, vă felicit!” spune. „Roosevelt este mort. Stă scris în stele că a doua jumătate a lui aprilie va fi punctul de cotitură pentru noi. Această zi de vineri 13 aprilie este punctul de cotitură!” Goebbels încercase cu câteva zile înainte să îi ridice moralul lui Hitler, citindu-i din *Istoria lui Frederic al II-lea al Prusiei* a lui Carlyle, incluzând pasajul în care Frederic, tentat să se sinucidă în momentul cel mai dezastruos al Războiului de Șapte Ani, primește brusc vestea morții țarinei Elisabeta. „Miracolul Casei de Brandenburg se petrecuse.” În noaptea următoare, bombardierele aliate transformă în ruine mare parte din Potsdamul lui Frederic cel Mare.

La 8 aprilie, pe măsură ce dușmanii se apropie, Hitler și liderii naziști se dezlănțuie într-o frenezie a uciderii, pentru a preveni orice șansă a unei alte trădări. Prizonieri faimoși, mai ales cei de la complotul din iulie și alți suspecți de trădare, sunt omorâți. Sunt incluși amiralul Canaris, Dietrich Bonhoeffer și tâmplarul Georg Elser, care încercase să-l omoare pe Hitler în noiembrie 1939. „Curțile marțiale mobile” dau sentințe cu moartea pentru dezertori și pentru oricine se retrage fără ordin. Soldaților li se spune să împuște orice ofițer de orice grad care le-ar spune să se retragă. La 19 martie, Hitler, care deja le spusese clar celor apropiați că intenționează „să ia o lume întreagă” cu el, emisese ceea ce este cunoscut drept „Ordinul Nero” de distrugere a podurilor, fabricilor și utilităților. În opinia sa, dacă poporul german este incapabil de victorie, atunci nu merită să supraviețuiască. Albert Speer, sprijinit de industriași și câțiva generali, reușește să împiedice unele din aceste distrugerii, cu argumentul că ar fi defetist să distrugi instalații care ar putea fi recuperate într-un contraatac.

Hitler începe să aibă îndoieli cu privire la enigmaticul Speer și începe să își suspecteze până și cel mai loial adept, Heinrich Himmler, care încearcă să „vândă” evrei Aliaților sau să îi folosească drept monedă de schimb în negocieri. Autoritatea Partidului Nazist se dezintegrează pe măsură ce se împrăștie vestea că Gauleiterii fug spre locuri sigure împreună cu familiile, după ce ordonaseră ca toți ceilalți să lupte până la moarte. Lăudăroșii și bătăușii se dovedesc a fi doar ipocriți lași. Formula „Heil Hitler!” și salutul nazist sunt folosite acum doar de fanaticii înrăiți sau de alții, intimidați de prezența acestora. Nu mai crede nimeni în „frazele și promisiunile goale” ale lui Hitler, după cum avertizează raportul unui membru al SD. Oamenii sunt supărați că regimul refuză să înfrunte realitatea înfrângerii și să evite risipa fără sens a atâtor alte vieți. Doar cei mai disperați cred în fantezia lui Hitler că o ceartă între Aliați ar putea salva cumva Germania.

Imperiul nazist este acum redus la o fâșie care merge din Norvegia până în nordul Italiei. Doar insule izolate mai rămân în afară. Cererile lui Guderian de repatriere a forțelor, îndeosebi a garnizoanei numeroase din Norvegia și a resturilor Grupului de Armate Nord, prinse în peninsula Courland, fuseseră toate respinse cu furie de Hitler. Sfidarea logicii militare îi aduce pe comandanții militari în pragul disperării. Guderian însuși fusese concediat la 28 martie pentru că nu reușise să elibereze Küstrin. Cearta din buncărul Führerului îi uimise pe toți martorii. „Hitler devenea din ce în ce mai palid“, notează adjunctul șefului de Stat-Major, „în timp ce Guderian se făcea tot mai roșu“.

Guderian este înlocuit de generalul Hans Krebs, ofițerul pe care Stalin îl bătuse pe spate pe peronul din Moscova cu puțin timp înainte de Operațiunea *Barbarossa*. Krebs, un oportunist scund și șmecher, nu are nicio experiență de comandant, ceea ce îi convine lui Hitler, deoarece nu vrea nimic mai mult decât un subordonat eficient, care să îi îndeplinească cererile. Ofițerii din Statul-Major de la sediul OKH aflat la Zossen nu mai știu ce să creadă. Deja suferă de „un amestec de energie nervoasă și transă“, cum spune unul dintre ei, din cauza senzației de „a trebui să-ți faci datoria văzând în același timp că această datorie este complet inutilă“.

La 9 aprilie, în Italia, Grupul de Armate 15, acum sub comanda generalului Mark Clark, lansează o ofensivă dincolo de Linia Gotică spre nord, peste fluviul Pad. Armata a 5-a americană și Armata a 8-a britanică deveniseră niște conglomerate și mai internaționalizate cu Divizia 1 canadiană, care luase Rimini în septembrie, Divizia 8 indiană, Divizia 2 neozeelandeză, Divizia 6 Blindate sud-africană, Corpul II polonez, două formațiuni italiene, o brigadă greacă de vânători de munte, forțe braziliene și o brigadă evreiască. Armata a 5-a americană, comandată de Lucien Truscott, reușește, în sfârșit, să ia Bologna cu ajutorul Corpului polonez, în timp ce Armata a 8-a ia Ferrara și ajunge la Pad.

Churchill speră într-o înaintare rapidă. Este îngrijorat că tratatul sovieto-iugoslav, care este semnat două zile mai târziu, va sprijini pretențiile lui Tito la Trieste și Istria, aflate în extremul nord al Adriaticii. Churchill refuză cererea lui Tito prin care solicita mai mult ajutor. Cum iugoslavii fuseseră incluși în zona sovietică, pot acum să caute acest ajutor la Moscova. Churchill se teme, de asemenea, că puterea sovietică din regiune i-ar putea încuraja pe comuniștii italieni, ai căror partizani deja reprezintă o forță importantă în Italia de Nord.

La 11 aprilie, Armata Roșie ajunge în centrul Vienei. Lupta pentru teritoriu în Europa postbelică începe înainte de bătălia pentru Berlin. Churchill îl îndeamnă pe Eisenhower să-i permită Armatei a 3-a a lui Patton să se îndrepte spre Praga, dar comandantul suprem insistă să se consulte cu STAVKA. Refuzul este imediat și tranșant. Churchill își face griji și cu privire la Danemarca. Odată trecut de gura de vărsare

a Oderului lângă Stettin, Frontul al 2-lea Belarus al lui Rokossovski ar putea face o trecere rapidă prin Mecklenburg.

La 14 aprilie, Hitler emite un ordin de zi către trupele sale de pe frontul Oder-Neisse. Încă o dată, amenință că oricine nu își îndeplinește datoria va fi „tratat ca trădător al poporului“. Hitler, făcând referiri incoerente la înfrângerea turcilor la porțile Vienei în 1683, susține că „de data aceasta, bolșevicii vor avea parte de vechea soartă a asiaticilor“. (Nu menționează însă că orașul fusese, de fapt, salvat de cavaleria grea poloneză). Hitler pare, de asemenea, să ignore faptul că Viena tocmai căzuse în mâinile Armatei Roșii. Goebbels inventează în schimb sloganul „Berlinul rămâne german, iar Viena va fi germană din nou“. Paralelele istorice și propaganda modernă nu mai au niciun efect asupra majorității germanilor.

Berlinezii se pregătesc pentru atac plini de presimțiri sumbre. Femeilor li se oferă pistoale pentru a exersa tragerea. Membrii *Volkssturm*, dintre care unii poartă căști franceze luate în 1940, sunt puși să construiască baricade de-a curmezișul străzilor pline deja de tencuială și de cioburi. Tramvaiele și vagoanele de marfă, pline cu pietre și moloz, sunt manevrate în locurile potrivite, pavajele sunt smulse, iar tranșee individuale sunt săpate pentru bărbați și băieți înarmați cu lansatoare Panzerfaust. Gospodinele stochează ce provizii pot și fierb apă pe care o pun în borcane de conserve pentru băut atunci când nu va mai curge la robinet.

Membrii adolescenți ai *Reichsarbeitsdienst*, un serviciu de muncă paramilitar, sunt înrolați în masă în armată. Mulți dintre ei sunt forțați să fie martori la execuții: „Pentru a vă obișnui cu moartea!“ le spune un ofițer. Mamele și prietenele vin să îi conducă. Acești recruți, escortați de subofițeri, încearcă să se îmbărbăteze cu un umor macabru în timp ce pleacă spre frontul de pe Oder prin rețeaua feroviară locală S-Bahn. „Ne vedem în mormântul comun!“ își ia rămas-bun unul din ei.

Operațiunea *Berlin*

APRILIE-MAI 1945

În noaptea de 14 aprilie, trupele germane stabilite pe Culmile Seelow, la vest de Oder, aud motoare de tancuri. Muzica și mesajele sinistre de propagandă sovietică ce se auzeau la volum maxim din difuzoare nu reușesc să acopere zgomotul produs de Armata 1 Tancuri de Gardă care traversează râul prin capul de pod. Acesta se extinde peste lunca Oderbruch de dedesubt, unde ceața fluviului acoperă șesurile ude. În total, nouă armate din Frontul 1 Belarus al lui Jukov sunt pregătite pentru a ataca între Canalul Hohenzollern la nord și Frankfurt pe Oder la sud.

Armata a 8-a Gardă a generalului Ciuikov mărise capul de pod în ziua precedentă, cu un atac ce forțase retragerea Diviziei 20 Infanterie Mecanizată. Hitler este atât de supărat la auzul veștii, că ordonă ca membrilor diviziei să le fie retrase toate medaliile până le vor câștiga înapoi. Ciuikov este indispus din alt motiv. Aude că, în noaptea de 15 aprilie, mareșalul Jukov îi va prelua postul de comandă de pe pîntenul Reitwein deoarece are cel mai bun punct de observație peste lunca fluviului Oder și Culmile Seelow. Relațiile dintre cei doi comandanți se deterioraseră și mai mult după criticile severe ale lui Ciuikov cu privire la ratarea înaintării imediate spre Berlin la începutul lui februarie.

La peste optzeci de kilometri sud de flancul stâng al lui Jukov, Frontul 1 Ucrainean al mareșalului Konev se aliniază cu șapte armate pe cursul râului Neisse. Departamentul său politic găsește un mesaj puternic de răzbunare: „Fără milă. Au semănat vânt și acum vor culege furtună”. Veștile despre schimbarea liniei partidului la Moscova în ziua anterioară nu ajunseseră pe front. Stalin înțelesese, în sfârșit, că retorica și realitatea răzbinării nu făceau decât să intensifice rezistența germană. Acesta este și motivul pentru care majoritatea armatei germane este dornică să se predea armatelor Aliatilor din Vest. În opinia lui, faptul acesta crește foarte mult riscul ca americanii să ia Berlinul înaintea Armatei Roșii.

La 14 aprilie, Georgi Aleksandrov, șeful propagandei sovietice, publică un articol important în *Pravda*, care aproape cu siguranță fusese dictat de Stalin însuși. Sunt

atacate chemările la răzbunare ale lui Ilia Ehrenburg și descrierea sa făcută Germaniei ca „doar o șleahță colosală”. Textul lui Aleksandrov, intitulat „Tovarășul Ehrenburg simplifică prea mult”, spune că, în timp ce unii ofițeri germani „luptă pentru regimul canibal, alții aruncă cu bombe în Hitler și clica lui (complotiștii din iulie), sau îi conving pe germani să depună armele (generalul von Seydlitz și Liga Ofițerilor Germani). Gestapoul vânează oponenți ai regimului, iar apelurile făcute germanilor de a-i denunța demonstrează că nu toți germanii sunt la fel”. De asemenea, citează remarca lui Stalin: „Hitlerii vin și pleacă, dar Germania și germanii rămân”. Ehrenburg este distrus să constate că este sacrificat astfel, dar mulți ofițeri și soldați nu dau importanță schimbării de politică. Imaginea de propagandă care îi prezenta pe germani ca pe niște bestii feroce se întipărise prea adânc.

Autoritățile sovietice, deși aflate la un pas de victorie, nu au încredere în propriile trupe. Ofițerilor li se spune să îi numească pe oricare dintre oamenii lor „instabili moral și politic” care ar putea dezerta să avertizeze inamicul asupra atacului, astfel încât SMERSH să îi poată aresta. Generalul Serov, șeful NKVD care supraveghease reprimarea din estul Poloniei în 1939, este neliniștit cu privire la „stările nesănătoase dezvoltate în rândul ofițerilor și soldaților din Armata 1 poloneză”. După ce ce ascultasera ilegal BBC erau entuziasmați de înaintarea rapidă a armatelor britanice și americane la vest. Se conving că forțele generalului Anders se apropie de Berlin. Un informator SMERSH îl acuză pe un ofițer comandant că ar fi zis: „O să poți spune adio guvernului provizoriu (controlat de sovietici). Guvernul de la Londra va prelua din nou puterea, iar Polonia va fi încă o dată ceea ce a fost înainte de 1939. Anglia și America vor ajuta Polonia să scape de ruși.” Agenții operativi ai lui Serov arestează aproape 2 000 de oameni exact înainte de ofensivă.

Ofițerii germani sunt și mai îngrijorați de nemulțumirile din tabăra lor. Sunt îngroziți când soldați tineri răspund la ceea ce transmit difuzoarele sovietice care le spun să se predea, întrebând dacă vor fi trimiși în Siberia în caz că depun armele. Ofițerii din Armata a 4-a Panzer din fața trupelor lui Konev, pe Neisse, confiscă batistele albe pentru a preveni folosirea lor ca semn de predare. Oamenii prinși că se ascund sau că încearcă să dezerteze sunt forțați să sape tranșee în zona-tampon. Mulți comandanți recurg la minciuni disperate. Susțin că mii de tancuri vin spre ei ca să îi sprijine, că arme noi miraculoase vor fi folosite împotriva inamicului și chiar că Aliații Occidentali li se alătură pentru a lupta împotriva bolșevicilor. Ofițerilor inferiori li se spune să nu aibă scrupule în a împușca orice soldat care ezită, iar dacă le fug oamenii, ar face mai bine să se împuște.

Un locotenent din Luftwaffe care comandă o companie nouă de tehnicieni stă în tranșee lângă superiorul său nazist, care este subofițer. Tremură. „Spuneți-mi”, se întoarce

el spre liderul nazist de companie. „Și vouă vă e frig?” „Nu ne e frig, domnule locotenent”, răspunde acesta. „Ne e frică.”

În ajunul bătăliei, soldații Armatei Roșii se bărbieresc și scriu scrisori. Geniștii lucrează deja pe întuneric la scosul minelor din calea înaintării lor. Ciuikov trebuie să își controleze mânia când vede convoiul de automobile cu mareșalul Jukov și anturajul său apropiindu-se cu farurile aprinse de postul lui de comandă de pe pintenul Reitwein.

Pe 16 aprilie la ora 5.00, ora Moscovei, care la Berlin este ora 3, „zeul războiului” al lui Jukov deschide focul cu 8 983 de tunuri, mortiere grele și baterii Katiușa. Este cel mai intens baraj din tot războiul, cu 1 236 000 de salve trase doar în prima zi. Intensitatea focului este atât de mare, încât pereții vibrează chiar și la șaizeci de kilometri depărtare, în partea estică a Berlinului. Simțind că marea ofensivă începuse, gospodinele ies din case și încep să vorbească cu voce scăzută cu vecinii, aruncând priviri neliniștite spre est. Femeile și fetele se întreabă dacă americanii vor sosi la Berlin înainte, ca să le salveze de Armata Roșie.

Jukov este încântat de ideea lui de a folosi 143 de proiectoare pentru a-l orbi pe dușman. Dar nici bombardamentul, nici proiectoarele nu îi ajută pe oamenii săi. Pe măsură ce infanteriștii înaintează strigând *Na Berlin!*, proiectoarele din spate îi conturează, iar terenul din față este atât de plin de cratere, că înaintarea lor este lentă. În mod surprinzător, artileria se concentrase pe prima linie de apărare, în ciuda faptului că Armata Roșie cunoștea tactica germană în cazul în care se aștepta la un atac major, aceea de a se retrage pe o linie mai îndepărtată lăsând în prima linie doar o forță mică de acoperire.

Jukov, care de obicei explora cu grijă terenul înaintea unui atac, nu reușise să facă acum acest lucru. Se bizuise în schimb pe fotografiile de recunoaștere aeriană, dar aceste imagini nu arătau ce element defensiv puternic reprezintă Culmile Seelow. La început, Armata a 8-a Gardă a lui Ciuikov pe stânga și Armata a 5-a de Asalt a generalului-colonel Nikolai Berzarin pe dreapta avansează destul de bine. Armata 1 Tancuri de Gardă trebuie apoi să treacă printre ele, odată securizată creasta. La răsărit, avioanele de atac la sol Șturmovik intră în acțiune, zburând printre bulgării de pământ aruncați în sus de bombardament, pentru a mitralia și bombarda apărarea și vehiculele germane. Cel mai mare succes al lor este lovirea depozitului de muniție al Armatei a 9-a germane, care sare în aer cu o explozie uriașă.

Supraviețuitorii germani traumatizați de pe linia frontului se retrag pe coasta Culmilor Seelow, strigând *Der Iwan kommt!*. Mai în spate, fermierii locali și familiile lor încep și ei să fugă. „Refugiații se grăbesc ca niște creaturi din lumea de dincolo”, scrie un tânăr soldat, „femei, copii și bătrâni surprinși în somn, unii doar pe jumătate îmbrăcați. Pe fețele lor se citește disperare și frică teribilă. Copiii, plângând și ținându-se de mâinile mamelor lor, se uită la distrugerea lumii cu ochi uluiți.”

În postul de comandă de pe pintelul Reitwein, Jukov devine din ce în ce mai nervos pe măsură ce dimineata se scurge. Prin binoclul său foarte puternic, poate să vadă că înaintarea încetinise, dacă nu chiar se oprișe. Știind că Stalin i-ar da lui Konev obiectivul Berlin dacă el ar rata pătrunderea, începe să îl blesteme și să îl înjure pe Ciuikov, ale cărui trupe abia ajunseseră la marginea luncii. Jukov îi amenință pe comandanți că le smulge gradele și îi trimite într-o companie disciplinară. Apoi se decide brusc să își schimbe întregul plan de atac.

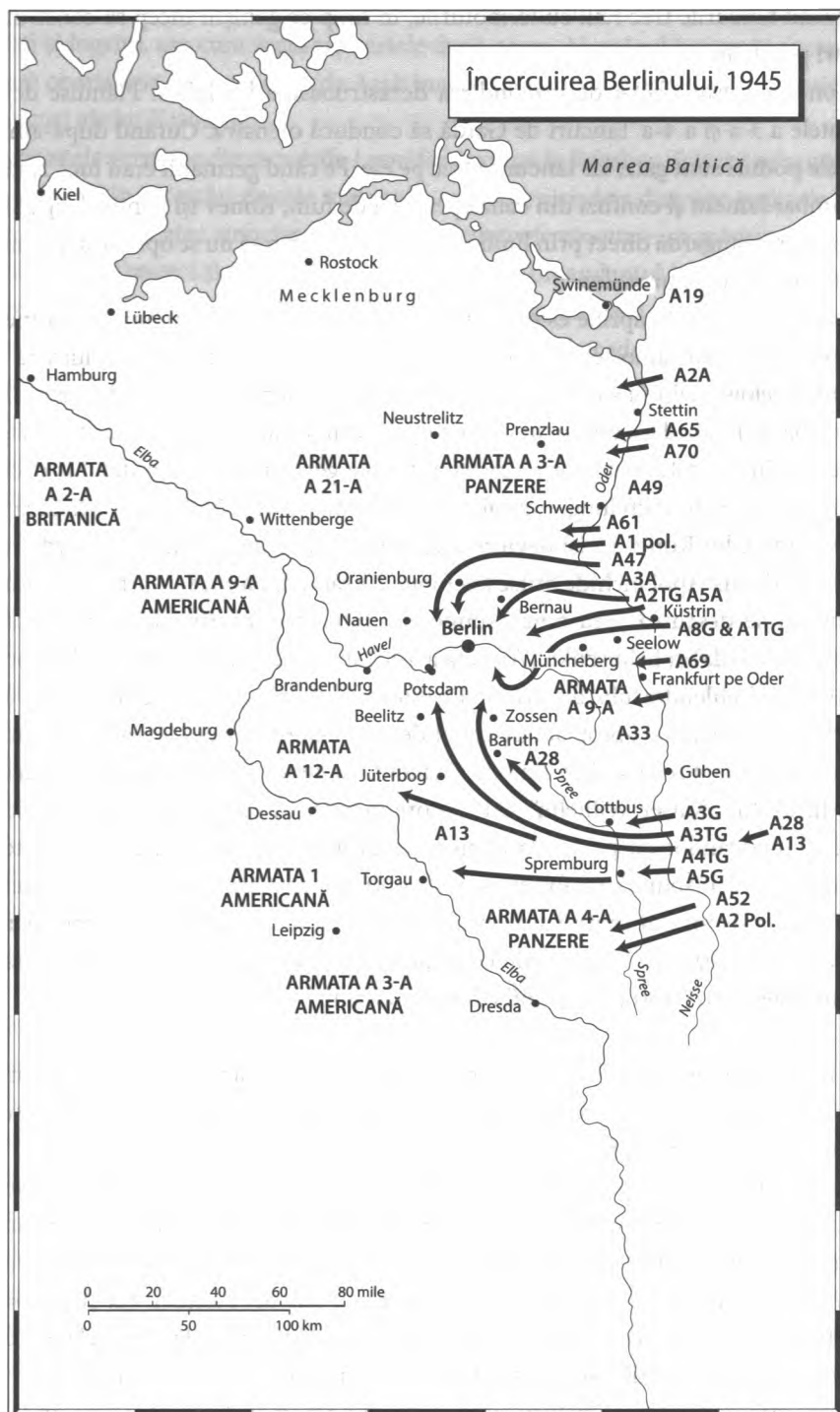
În încercarea de a grăbi înaintarea, va trimite Armata 1 Tancuri de Gardă a generallui-colonel Katukov înaintea infanteriei. Ciuikov este îngrozit. Își poate imagina haosul. La ora 15.00, Jukov îi telefonează lui Stalin la Moscova și îi explică situația. „Deci ai subestimat dușmanul pe direcția Berlinului“, spune liderul sovietic. „Și eu care credeam că deja te apropii de Berlin, dar tu ești încă la Culmile Seelow. Lucrurile au început mai bine pentru Konev“, subliniază el. Stalin nu comentează schimbările propuse de Jukov pentru planul său.

Schimbarea de plan provoacă exact acel soi de confuzie de care se temea Ciuikov. Existau deja blocaje imense, cu Armata 1 Tancuri de Gardă prinsă în urma vehiculelor celorlalte două armate, așteptând să înainteze. Rezolvarea haosului devine un coșmar pentru controlorii de trafic. Iar când tancurile sunt scoase și încep să înainteze, intră în bătaia tunurilor de 88 mm așezate sub Neuhausen. În norul de fum, sunt prinși în ambuscadă de infanteria germană cu lansatoare de grenade antitanc Panzerfaust și tunuri de asalt. Starea de lucruri nu se îmbunătățește nici când încep, în sfârșit, să urce pe Culmile Seelow. Noroiul de pe pantele abrupte, afânat de bombardament, se dovedește deseori un obstacol de netrecut atât pentru tancurile grele Stalin, cât și pentru T-34. La stânga, brigada din avangardă a lui Katukov este prinsă în ambuscadă de tancurile Tiger ale Batalionului 502 SS Panzere Grele. Rușii au succes doar în centru, unde Divizia 9 Parașutiști cedează. Până la căderea nopții, armatele lui Jukov tot nu reușiseră să ajungă pe creasta Culmilor Seelow.

În buncărul Führerului de sub Cancelaria Reichului erau date mereu telefoane spre sediul OKH din Zosen cerând noutăți. Dar orașul Zosen însuși, care se afla în sudul Berlinului, era vulnerabil dacă forțele mareșalului Konev ar fi reușit să treacă.

Frontul 1 Ucrainean, așa cum îi spusese Stalin lui Jukov, se descurca destul de bine, în ciuda faptului că nu avea capete de pod peste Neisse. Artileria lui Konev și avioanele de sprijin îi țin pe germani ascunși în tranșee, în timp ce batalioanele din avangardă traversează râul în bărci de asalt. Armata a 20-a Aeriană face o perdea lată de fum, cu ajutorul unei brize blânde în direcția potrivită. Este imposibil pentru Armata a 4-a Panzere să identifice locul unde este concentrat atacul. Sunt stabilite capete de pod și

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL



în curând tancurile trec râul cu feriboturile, în timp ce geniștii încep să construiască poduri plutitoare.

Konev nu este afectat de răzgândirea dezastruoasă a lui Jukov. Plănuiise deja ca Armatele a 3-a și a 4-a Tancuri de Gardă să conducă ofensiva. Curând după-amiază, primele poduri sunt gata, iar tancurile trec pe ele. Pe când germanii erau încă zguduiți de bombardament și confuzi din cauza perdelei de fum, Konev își trimite brigăzile de tancuri din avangardă direct prin liniile germane, cu ordin să nu se oprească. Infanteria va face curățenie în urma lor.

Acea noapte de 16 aprilie este una umilitoare pentru Jukov. Trebuie să îl sune din nou pe Stalin prin radio-telefon pentru a recunoaște că trupele sale nu luaseră încă Culmile Seelow. Stalin îi spune că e vina lui, pentru că schimbase planul de atac. Apoi îl întreabă pe Jukov dacă este sigur că va cuceri culmile până a doua zi. Jukov îl asigură că da. Susține că este mai ușor să distrugi forțele germane în câmp deschis decât în Berlin, așa că, pe termen lung, timpul nu este pierdut în van. Stalin îl avertizează apoi că îi va spune lui Konev să își devieze cele două armate de tancuri spre nord, înspre sudul Berlinului. Apoi închide brusc telefonul. Curând după aceea, vorbește cu Konev. „Jukov nu se descurcă prea bine“, spune el. „Întoarce-i pe Ribalko (Armata a 3-a Tancuri de Gardă) și Leliușenko (Armata a 4-a Tancuri de Gardă) spre Zehlendorf.“

Alegerea Zehlendorfului de către Stalin este importantă. Era cea mai sudică suburbie a Berlinului și cea mai apropiată de capul de pod american peste Elba. Poate nu este o coincidență faptul că se învecina cu Dahlem, cu centrul său de cercetare nucleară de la Institutul „Kaiser Wilhelm“. Cu trei ore înainte, ca răspuns la cererea de informații a americanilor cu privire la ofensiva împotriva Berlinului, generalul Antonov este instruit să răspundă că forțele sovietice doar „se ocupau cu o recunoaștere la scară largă a sectorului central al frontului, în scopul de a afla detalii despre apărarea germană“. Păcăleala de întâi aprilie continuă. Niciodată nu mai fusese desfășurată o „recunoaștere“ cu o forță de 2,5 milioane de oameni.

Cu sprijinul lui Stalin, Konev își forțează brigăzile de tancuri să îi satisfacă ambiția de a-și învinge rivalul la premiul cel mare. Jukov este disperat de faptul că situația staționează. Pe Culmile Seelow, lupta haotică merge înainte sub un cer senin, care ajută avioanele Șturmovik. Colapsul Diviziei 9 Parașutiști, ale cărei efective fuseseră completate mai curând cu personal de la sol al Luftwaffe decât cu parașutiști, ușurează situația pentru unitățile de tancuri ale lui Katukov, care încă mai aveau de înfruntat contraatacuri, atât din partea Diviziei *Kurmark* cu tancuri Panther, cât și din partea soldaților din *Hitlerjugend* care foloseau lansatoare de grenade Panzerfaust, de la distanță mică. Condițiile din punctele de prim ajutor și din spitalele de campanie germane sunt groaznice. Doctorii sunt copleșiți de numărul răniților. Nici în tabăra

sovietică lucrurile nu stau mai bine. Soldații răniți în prima zi de luptă tot nu fuseseră ridicați și îngrijiți, așa cum arată rapoartele după aceea. Numărul lor crește mereu, pe măsură ce artileria Armatei a 5-a de Asalt începe să bombardeze din greșeală brigăzile de tancuri ale lui Katukov.

Avioanele germane din escadrila *Leonidas*, cu baza la Jüterbog, îi imită piloții kamikaze japonezi în încercări de cele mai multe ori zadarnice de a distruge podurile peste Oder. Acest fel de atac sinucigaș este numit *Selbstopferinsatz* – „o misiune de sacrificiu de sine”. Treizeci și cinci de piloți mor astfel. Comandantul lor, generalul-maior Robert Fuchs, îi trimite numele lor „Führerului, cu ocazia celei de-a cincizeci și șasea aniversări care se apropie”, presupunând că era genul de cadou pe care l-ar aprecia. Dar strategia nebunească este oprită în curând de înaintarea Armatei a 4-a Tancuri de Gardă spre aerodromul escadrilei.

Brigăzile de tancuri ale lui Konev se grăbesc peste râul Spree pe la sud de Cottbus, pentru a-l traversa înainte ca germanii să poată organiza o apărare. Generalul Ribalko cu brigada sa de avangardă nu vrea să piardă vremea cu aducerea podurilor plutitoare. Ordonă primului tanc să intre în Spree, care în acel loc avea cam cincizeci de metri lățime. Apa ajunge puțin mai sus de șenile, dar nu și sub turela mecanicului conductor. Trece pe partea cealaltă, iar restul brigăzii îl urmează în șir, ignorând gloanțele mitralierelor care răpăie pe blindaj. Germanii nu au tunuri antitanc în zonă. Drumul spre sediul OKH din Zossen este deschis.

Ofițerii de la Zossen nu au idee despre pătrunderea din sud. Atenția le este încă fixată pe Culmile Seelow, unde generalul Gotthard Heinrici își aruncase în luptă rezerva proprie, Corpul III SS Panzere *Germanische* al generalului-locotenent Felix Steiner. Aceasta includea Divizia 11 SS *Nordland*, în care luptau voluntari danezi, norvegieni, suedezi, finlandezi și estonieni.

În dimineața zilei de 18 aprilie, luptele de pe Culmile Seelow capătă o nouă intensitate. Jukov auzise de la Stalin că armatele de tancuri ale lui Konev își făceau drum înainte spre Berlin și că, dacă Frontul 1 Belarus nu înregistrează progrese mai rapide, i se va spune și lui Rokossovski din nord să își întoarcă Frontul al 2-lea Belarus spre Berlin. Aceasta era o amenințare neîntemeiată, din moment ce forțele lui Rokossovski fuseseră atât de întârziate, că nu traversează fluviul Oder până la 20 aprilie, dar Jukov este atât de disperat, că ordonă atac după atac. În sfârșit, pătrunderea se face mai târziu în acea dimineață. Una din brigăzile de tancuri ale lui Katukov înaintează de-a lungul Reichsstrasse 1, autostrada principală din Berlin, care mergea tocmai până în Königsberg, capitala acum distrusă a Prusiei Orientale. Armata a 9-a a generalului-locotenent Theodor Busse este ruptă, iar haosul se instalează în curând. Costul fusese ridicat. Frontul 1 Belarus pierduse mai mult de 30 000 de oameni, în comparație cu cei 12 000 de soldați germani. Jukov nu arată remușcări. Este interesat doar de obiectiv.

În acea zi, Konev este deranjat doar de un atac lansat împotriva Armatei a 52-a de pe flancul său sudic de către forțele feldmareșalului Schörner. Aceasta este o operațiune pripită, insuficient pregătită și respinsă ușor. Cele două armate sovietice de tancuri reușesc să avanseze între treizeci și cinci și patruzeci și cinci de kilometri. Ar fi avut mai mult curaj dacă ar fi știut de haosul produs în Berlin de amestecul liderilor naziști în organizarea apărării orașului.

Goebbels, comisarul pentru apărare a Reichului din Berlin, încearcă să se poarte ca un comandant militar. Ordonă ca toate unitățile *Volkssturm* din oraș să mărșăluiască în afara acestuia pentru a crea o nouă linie de apărare. Comandantul garnizoanei din Berlin este îngrozit și protestează. Nu știe că aceasta era ceea ce doriseră în secret atât Albert Speer, cât și generalul Heinrici, pentru a evita distrugerea Berlinului. Generalul Helmuth Weidling, care comandă Corpul LVI Panzere, este distras de vizitele lui Ribbentrop și Artur Axmann, șeful Tineretului Hitlerist, care se oferă să trimită și mai mulți din adolescenții săi înarmați cu Panzerfaust. Weidling încearcă să îl convingă să oprească „sacrificarea copiilor pentru o cauză deja sortită pieirii”.

Apropierea Armatei Roșii dezlănțuie instinctele criminale ale regimului nazist. Încă o treime din prizonerii politici ținuți în închisoarea Plötzensee sunt decapitați în acea zi. Patrurile SS din centrul orașului nu îi arestează pe cei suspecti de dezertare, ci îi spânzură de stâlpii felinarelor, cu afișe la gât care le anunță lașitatea. Asemenea acuzații din partea naziștilor sunt cel puțin ipocrite. În timp ce patrurile lor executau dezertori din armată și chiar pe unii membri ai *Hitlerjugend*, Heinrich Himmler și ofițerii superiori din Waffen-SS plănuiau în secret să își retragă unitățile și să le ducă spre Danemarca.

La 19 aprilie, Armata a 9-a, împărțită iremediabil în trei, se retrage. Femeile și fetele din zonă, înspăimântate de ce le așteaptă, îi imploră pe soldați să le ia cu ei. Armata 1 Tancuri de Gardă, sprijinită de Armata a 8-a Gardă a lui Ciuikov, ajunge la Müncheberg în înaintarea de-a lungul Reichsstrasse 1. În timp ce acestea se îndreaptă spre suburbiile din estul și sud-estul Berlinului, celelalte armate ale lui Jukov încep să avanseze în jurul marginii nordice a orașului. Stalin insistă asupra unei încercuiri complete, prin care nici măcar o încercare americană de ultim moment să nu poată trece. Trupele americane intră în Leipzig în acea zi și iau Nürnbergul după lupte grele, dar diviziile lui Simpson de pe Elba rămân pe loc, așa cum ordonase Eisenhower.

Zorii zilei de 20 aprilie, aniversarea lui Hitler, urmează tradiția Führerwetter promițând o zi frumoasă de primăvară. Forțele aeriene aliate marchează ziua cu propriile felicitări. Göring își petrece dimineața supraveghind evacuarea picturilor și celorlalte comori prădate aflate în conacul său ostentativ de la țară Carinhall, aflat la nord de Berlin. După ce averile sale sunt încărcate în camioanele Luftwaffe, apasă detonatorul legat prin fire de explozivii plasați înăuntru. Casa se prăbușește într-un nor de praf.

El se întoarce și merge spre mașină, pentru a fi dus la Cancelaria Reichului, unde, împreună cu alți lideri naziști, îl va felicita pe Führer cu ocazia a ceea ce se știa că va fi ultima lui aniversare.

Hitler arată cu cel puțin douăzeci de ani mai bătrân decât cei cincizeci și șase de ani ai săi. Este încovoiat și cu pielea cenușie, iar brațul stâng îi tremură. În acea dimineață, la radio, Goebbels făcuse apel la germani să aibă încredere orbește în el. Dar este clar până și pentru cei mai devotați dintre colegii săi că Führerul nu e în stare să gândească rațional. După ce la miezul nopții ciocnise în sănătatea liderului, conform obiceiului său, Himmler încerca în secret să intre în contact cu americanii. Credea că Eisenhower ar recunoaște că aveau nevoie de el pentru a menține ordinea în Germania.

În grandoarea pe jumătate distrusă a Cancelariei Reichului, printre liderii reuniți se numără amiralul Dönitz, Ribbentrop, Speer, Kaltenbrunner și mareșalul Keitel. De vine repede evident că doar Goebbels intenționează să rămână cu Führerul în Berlin. Dönitz, care primise comanda supremă în nordul Germaniei, pleacă având binecuvântarea lui Hitler. Toți ceilalți își găsesc, pur și simplu, scuze pentru a ieși din Berlin înainte ca acesta să fie complet încercuit, iar aerodromul ocupat de Armata Roșie. Hitler este dezamăgit de așa-zișii săi partizani loiali, în special de Göring, care susține că va organiza rezistența din Bavaria. Câțiva îl îndeamnă pe Führer să plece spre sud, dar acesta refuză. Ziua respectivă marchează ceea ce va deveni cunoscut drept „zborul Fazanilor de Aur”, pentru că membrii cei mai marcanți ai Partidului Nazist își aruncă uniformele cu maro, roșu și auriu pentru a scăpa din Berlin cu familiile câtă vreme drumurile din sud mai sunt încă deschise.

În oraș, gospodinele stau la coadă pentru ultimele „rații de criză”. Pot auzi distinct sunetul tunurilor în depărtare. În acea după-amiază, artileria grea a Armatei a 3-a de Asalt deschide focul asupra suburbiilor din nordul Berlinului. Jukov îi ordonă lui Katukov să trimită brigăzi de tancuri în Berlin cu orice preț. Știe că Armata a 3-a Tancuri de Gardă a lui Konev se îndreaptă spre marginea sudică a orașului. Dar ceea ce nu știe Jukov este că rușii dinspre sud dăduseră peste forțe puternice la care nu se așteptaseră. O mare parte din Armata a 9-a a lui Busse fugea prin Spreewald în brațele lor.

Retragerea germană de pe frontul Oder spre oraș este stânjenită mult de miile de civili care încearcă să fugă panicați din calea înaintării inamicului. Unii se hotărăsc să rămână. „Fermierii stau la gardul grădinilor lor de pe marginea drumului și privesc fuga cu fețe solemne”, scrie un soldat tânăr. „Soțiile lor cu ochii în lacrimi împart cafea, pe care o dăm pe gât cu lăcomie. Mărsăluim și fugim, fără odihnă sau pace.” Mulți soldați germani se dedau la jefuirea caselor din drum, iar unii caută uitarea în alcoolul pe care îl găsesc. Până se trezesc, sunt deja prizonieri.

Divizia SS *Nordland* din pădurile de pin de la estul orașului duce lupte care întârzie înaintarea, dar puține alte formațiuni sunt în stare să opună o rezistență eficientă.

Încep să se împrăştie zvonuri că avioane americane aruncaseră fluturaşi îndemnându-i pe germani să reziste până le vin în ajutor, dar puţini le dau crezare. Echipa ale poliţiei militare şi SS păzesc răscrucile, nu împotriva duşmanului, ci pentru a-i împiedica pe cei rămaşi în urmă să formeze detaşamente. Oricine îşi aruncase arma, raniţa şi casca este arestat şi împuşcat. Un batalion de poliţie este trimis la Strausberg să îi execute pe cei care se retrăgeau fără ordin, dar cei mai mulţi dintre poliţişti dispar înainte de a ajunge acolo şi se ascund.

La 21 aprilie, ultimul raid aliat asupra Berlinului se termină dimineaţa devreme. O linişte nefirească se aşterne peste oraş, dar câteva ore mai târziu o serie de explozii creând un zgomot diferit arată că artileria sovietică este acum suficient de aproape de centrul oraşului. Hitler, care de obicei dormea până târziu, este trezit. Iese din dormitorul său din buncăr pentru a întreba ce se întâmplă. Explicaţia îl tulbură vizibil. Comandantul artileriei lui Jukov, generalul-colonel Vasili Kazakov, îşi trimisese înainte bateriile de obuziere grele de 152 mm şi 203 mm. Gospodinele aflate încă la cozi pentru raţii sunt principalele victime, deoarece puţine din ele erau dispuse să îşi piardă locul la rând acum că era clar ultima lor şansă de a face provizii. Intensitatea bombardamentului le forţează în curând pe cele mai multe să coboare în pivniţe şi adăposturi antiaeriene.

Deşi cercul din jurul Berlinului era aproape închis, paranoia lui Stalin încă îi afecta pe anchetatorii Departamentului 7 al NKVD. Orice ofiţer superior german prins era întrebat ce ştie despre planurile americanilor de a se alătura Wehrmachtului în încercarea de a respinge forţele sovietice în afara Berlinului. Stalin îl bruschează pe Jukov să termine incercuirea rapid, folosind o ameninţare complet inventată. „Din cauza înecetinelii noastre“, arată el, „Aliaţii se apropie de Berlin şi îl vor cuceri în curând.“ Jukov este la fel de interesat de a bloca înaintarea lui Konev asupra oraşului. Împinge spre sud-est Armata 1 Tancuri de Gardă a lui Katukov şi Armata a 8-a Gardă a lui Ciuikov.

Unul dintre vârfurile de lance ale formaţiunii de tancuri a lui Konev este văzut apropiindu-se de Zossen. Generalul Krebs este informat că detaşamentul de maşini blindate pentru apărarea personalului său fusese distrus într-o bătălie inegală împotriva tancurilor T-34. Telefonează la Cancelaria Reichului, dar Hitler refuză să le permită să plece. Krebs şi colegii săi încep să se întrebe cum sunt lagărele de prizonieri sovietice, dar sunt salvaţi de la captivitate doar pentru că tancurile sovietice rămân fără combustibil la câţiva kilometri depărtare. După încă un telefon la Berlin, li se permite să se evacueze şi pleacă într-un convoi de camioane.

Berlinezii aşteaptă sosirea Armatei Roşii, pregătindu-se de întâlnirea cu cuceritorii lor în moduri diferite, frivole sau tragice. În hotelul Adlon, personalul şi clienţii ascultă zgomotul bombardamentelor. „În sala de mese“, scrie un jurnalist norvegian, „puţinii oaspeţi sunt copleşiţi de cât de dispuşi sunt chelnerii de a turna vin încontinuu.“ Nu vor să lase deloc pentru ruşi. Unii taţi înrolaţi în unităţile *Volkssturm* se gândesc doar la

soarta familiilor lor. „S-a terminat, copila mea“, îi spune unul fiicei sale, înmânându-i propriul pistol. „Promite-mi că atunci când vin rușii te împuști.“ Apoi o sărută și pleacă. Alții își omoară soția și copiii, apoi se sinucid.

Orașul era împărțit în opt sectoare, cu Canalul Landwehr la sud și râul Spree la nord de districtul central, formând ultimele linii de apărare. Doar Corpul LVI Panzere al lui Weidling din Armata a 9-a mai susține garnizoana, aducând-o la 80 000 de oameni. Corpul CI se retrăsese la nord de oraș. Restul, inclusiv Corpul XII SS Panzere și Corpul V SS Vânători de munte, luptau încă împotriva forțelor lui Konev în pădurile aflate la sud de Berlin. Konev împinsese înainte Armatele a 3-a și a 4-a Tancuri de Gardă și își grăbește armatele de infanterie pentru a se opune forțelor lui Busse. Deși aceste trupe germane sunt o masă dezorganizată, cu mulți refugiați civili printre ele, nu se poate pune la îndoială dispararea lor de a lupta până ajung la Elba, pentru a scăpa de lagărele de muncă sovietice.

Necunoscând situația și recurgând la fantezie, Hitler dă ordine ca Armata a 9-a să își păstreze poziția pe frontul de pe Oder. Acuză Luftwaffe că nu face nimic și își amenință șeful de Stat-Major, generalul de aviație Karl Koller, cu execuția. Amintindu-și că Heinrichi avea o rezervă, Corpul III SS *Germanische*, Hitler îi telefonează generalului-locotenent Steiner. Îi spune să lanseze un contraatac împotriva flancului nordic al Frontului 1 Belarus. „Vei vedea, rușii vor suferi cea mai mare înfrângere din istorie în fața porților Berlinului. Replierea spre vest este strict interzisă. Ofițerii care nu se supun necondiționat acestui ordin trebuie să fie arestați imediat. Tu, Steiner, răspunzi cu capul de executarea acestui ordin.“ Steiner este mut de uimire. Corpului *Germanische*, care fusese lipsit de aproape toți soldații săi pentru a întări Armata a 9-a, nu-i mai rămăseseră decât câteva batalioane. După ce își revine din șoc, Steiner sună să îi reamintească generalului Krebs situația reală, dar Krebs repetă ordinul și îi spune că nu poate vorbi cu Führerul, care e ocupat.

Refuzul lui Hitler de a înfrunta realitatea este și mai izbitor din moment ce știa că grupul de armată al lui Model din încercuirea din Ruhr se predase cu cei 325 000 de oameni. Model plecase în pădure și se împușcase, așa cum trebuia să facă. În Germania de Nord, Divizia 7 Blindate britanică se apropia de Hamburg, în timp ce Divizia 11 Blindate avansa repede spre Lübeck, la Marea Baltică. Acest lucru urma instrucțiunile secrete date mareșalului Montgomery, cu trei zile în urmă, pentru a preîntâmpina cucerirea Danemarcei de către Armata Roșie. Armata 1 franceză intră în Stuttgart, unde mulți din soldații săi nord-africani încep să prade și să violeze populația locală.

La 22 aprilie, Himmler are o întâlnire secretă la Lübeck cu contele Folke Bernadotte din Crucea Roșie suedeză. Îl roagă să îi abordeze pe britanici și pe americani în legătură cu predarea în vest. Ca semn de bună-credință, promite să trimită

7 000 de prizoniere de la Ravensbrück în Suedia, dar din moment ce aproape toate fuseseră mâunate spre vest, acest semn nu este convingător. Churchill, de cum aude de abordarea lui Himmler, informează Kremlinul, pentru a evita o altă ceartă cu Stalin asemănătoare celei de după negocierile suspendate duse cu generalul Wolff cu privire la Italia.

Hitler așteaptă febril știri despre atacul lui Steiner, dar când află, în sfârșit, că „Detașamentul de armată Steiner“, așa cum insistă să îl numească, nu reușise să înainteze, începe să îi suspecteze tot mai mult de trădare pe cei din sânul SS. Urlă și strigă de furie în timpul conferinței de la amiază, apoi se prăbușește plângând într-un scaun. Pentru prima oară spune deschis că războiul este pierdut. Anturajul său încearcă să îl convingă să plece în Bavaria, dar el insistă că va rămâne în Berlin și se va împușca. Este prea slab pentru a lupta. Goebbels vine să îl calmeze, dar nu face nimic ca să îl încurajeze să plece. Ministrul propagandei decisese că va rămâne lângă el până la capăt ca să creeze o legendă nazistă pentru viitor. Gândind în termeni cinematografici, la fel ca Führerul, Goebbels consideră că morțile lor la căderea Berlinului vor fi mai dramatice decât izolarea de la Berghof.

Hitler apare din nou, îmbărbătat de discuția cu Goebbels. Acceptă sugestia lui Jodl că Armata a 12-a a lui Wenck, care se opunea americanilor pe Elba, trebuie să fie readusă la Berlin într-un contraatac. Este un plan zadarnic. Armata a 12-a este mult prea slăbită, iar încercuirea Berlinului este acum completă. Locotenent-colonelul Ulrich de Maiziere, ofițer în Statul-Major care fusese martor la furtunile emoționale ale Führerului din acea zi, se convinge că, în ceea ce îl privea pe Hitler, „boala mentală consta dintr-o identificare hipertrofică a sinelui cu poporul german“. Hitler simte acum că populația Berlinului ar trebui să fie părtaşă la sinucidere cu el. Magda Goebbels, care credea că o Germanie fără Hitler nu este o lume în care să trăiască, își aduce cei șase copii în buncăr în acea noapte. Ofițerii din Statul-Major privesc cu oroare, simțind imediat ce sfârșit li se pregătește.

Până în seara acelei zile, Armata a 3-a Tancuri de Gardă a lui Ribalko ajunsese la Canalul Teltow, din marginea sudică a Berlinului. Tunuri grele sunt aduse în pregătirea atacului de a doua zi. Departamentul al 7-lea al NKVD, răspunzător de interogările prizonierilor și de propagandă, face să fie împrăștiați în oraș fluturași adresați femeilor din Berlin, îndemnându-le să îi convingă pe ofițeri să se predea. Reflectă schimbarea liniei partidului, dar nu realitatea din teren. „Deoarece clicii fasciste îi este frică de pedeapsă, speră să prelungească războiul. Dar voi, femeile, nu aveți de ce să vă temeți. Nimeni nu vă va atinge.“ Emisiunile radio repetă un mesaj similar.

La 23 aprilie, feldmareșalul Keitel ajunge la cartierul general al lui Wenck. Se adresează ofițerilor reuниți ca și cum ar fi la un miting al Partidului Nazist, fluturându-și bastonul de feldmareșal spre ei când le ordonă să înainteze spre Berlin pentru a-l salva

pe Führer. Dar Wenck avea deja un alt plan. Intenționa să atace spre est, dar nu în direcția Berlinului. Voia să deschidă un coridor pentru a permite Armatei a 9-a a lui Busse să scape din păduri spre Elba.

Generalul Weidling, de la Corpul LVI Panzere, îl sună pe Führer în acea dimineață pentru a da raportul, acum că își retrăsese corpul de armată înapoi în Berlin. Generalul Krebs îi spune că fusese condamnat la moarte pentru lașitate. Weidling, arătând un curaj considerabil, insistă să vină imediat pentru a-și înfrunta acuzatorii. Nu își retrăsese cartierul general în vestul Berlinului, așa cum se spusese. Hitler este atât de impresionat de respingerea fermă a acuzațiilor de către Weidling, că îl numește imediat la comanda garnizoanei și apărării întregului Berlin. După cum observă un ofițer superior, este o „tragicomedie” tipică pentru regimul nazist. Pentru Weidling, această numire este un pocal cu otravă.

Weidling își redeschide forțele, păstrând ca rezervă doar Divizia 20 Infanterie Mecanizată. Timpul este scurt. În acea după-amiază, Armata a 8-a Gardă și Armata 1 Tancuri de Gardă, susținându-se reciproc, avansează în sud-estul Berlinului. Sunt curând implicate în lupte aprige împotriva SS *Norland* pe și în jurul aerodromului Tempelhof, printre resturile arse ale avioanelor de vânătoare Focke-Wulf. Armata a 5-a de Asalt avansează dinspre est, Armata a 3-a de Asalt intră în suburbiile nordice, Armata a 47-a atacă în nord-vestul orașului Spandau, cu fortăreața sa masivă de cărămidă, iar Armata a 3-a Tancuri de Gardă a lui Konev și Armata a 28-a își încep asaltul peste Canalul Teltow. În tot acest timp, artileria comasată a generalului Kazakov continuă să bombardeze Berlinul – va trage până la sfârșitul bătăliei 1,8 milioane de obuze – cu armatele aeriene care sprijineau atacul survolând zona, mitraliind și bombardând după bunul plac.

Albert Speer revine în Berlin în acea seară cu un avion ușor spre a-l vedea pe Hitler pentru ultima dată. Hitler îi spune lui Speer despre intenția sa de a se sinucide împreună cu Eva Braun. Puțin mai târziu, Martin Bormann aduce o telegramă de la Göring din Bavaria. Göring auzise o versiune incompletă a evenimentelor de la Berlin și a izbucnirii emoționale a lui Hitler din ziua precedentă. Propune deci să preia „conducerea totală asupra Reichului”. Bormann îi sugerează lui Hitler că aceasta este trădare și este trimis înapoi un mesaj în care mareșalului i se iau toate funcțiile și onorurile. Bormann trimite un alt mesaj în Bavaria spre SS, cerând plasarea lui Göring sub arest la domiciliu.

Într-o serie de situații, ofițerii SS par mai dispuși să se predea decât ofițerii de Armată. În acea zi, Fritz Hockenjos, ofițerul de armată de pe lângă corpul SS care era înconjurat acum în Pădurea Neagră de trupe franceze, înregistrează în jurnal o conversație avută cu comandantul său. „Chiar crezi că are vreun sens continuarea luptei?”, îl întreabă generalul SS. „Da, ca soldat cred asta”, răspunde Hockenjos. „Situația mi se pare și

mie fără speranță, dar atâta vreme cât nu primim ordin de încetare a luptei, cred că Führerul tot vede o cale.“

În dimineața zilei de 24 aprilie, atacul lui Konev asupra canalului Teltow începe cu artileria grea. Jukov fusese consternat să audă de la Armata 1 Tancuri de Gardă că brigăzile de tancuri ale lui Ribalko ajunseseră la Berlin. Este și mai puțin bucuros atunci când află că infanteria acestuia traversase canalul în acea dimineață și că la începutul după-amiezii tancurile rula deja pe poduri plutitoare. Dar și Konev are parte de momente neplăcute atunci când, după ce privește traversarea canalului, descoperă că diviziile lui Wenck se îndreaptă spre est prin spatele lui, pentru a face joncțiunea cu resturile Armatei a 9-a.

Mulți berlinezi, care mai aveau încă baterii pentru radiouri, sunt încântați să audă un anunț făcut de Goebbels că Armata a 12-a a lui Wenck înaintează spre Berlin. Alții se tem că aceasta nu va face decât să prelungească luptele. Moralul lui Hitler se ridică iar. Dă ordin ca Armata a 9-a a lui Busse să facă joncțiunea cu „Armata Wenck“ într-o înaintare spre Berlin. Nu-i trece prin minte că nici Wenck, nici Busse nu intenționează să urmeze un asemenea ordin. Dönitz promite, de asemenea, să transporte cu avionul marinari din porturile nordice pentru a ajuta la apărare. Aceștia vor ajunge cu avioane de transport Junkers 52, care aterizează pe Axa Est-Vest, alea care traversa Tiergarten pe la vest de Poarta Brandenburg. Cele mai surprinzătoare întăriri care ajung în Berlin în acea noapte sunt nouăzeci de voluntari din resturile Diviziei Franceze SS *Charlemagne*, care își croiesc drum în camioane prin mijlocul forțelor sovietice de la nordul Berlinului.

Înghesușiți în pivnițe, adăposturi antiaeriene și în marile turnuri antiaeriene de beton, berlinezii vor doar ca lupta să se termine. Aerul devenea irespirabil, iar aglomerația era atât de mare, că nimeni nu putea ajunge la baie sau să ia apă de băut. Dar la robinete oricum nu curgea apă. Apa era disponibilă doar la cișmelele de pe străzi, aflate sub tirul artileriei. Peisajul urban zdrobit era acum numit *Reichsscheiterhaufen* – rugul funerar al Reichului. Pe măsură ce trupele sovietice își croiesc drum spre centrul orașului, pivnițele devin și ele periculoase în aceste lupte de la o casă la alta. Soldații Armatei Roșii aruncau uneori grenade înăuntru atunci când întâlneau rezistență în apropiere.

Volkssturm, Tineretul Hitlerist și mici unități combative din Waffen-SS luptă din dosul baricadelor, de la ferestre și de pe acoperișuri, folosind lansatoare Panzerfaust împotriva tancurilor sovietice. La început, tancurile avansaseră direct pe mijlocul drumului, apoi schimbă tactica și merg pe margine, improșcând posibilele poziții defensive cu tir de mitraliere. Armata a 3-a de Asalt din nordul orașului își folosește tunurile antiaeriene împotriva acoperișurilor, deoarece tancurile sale nu își puteau ridica suficient de mult tunul principal. Iar pentru a se opune încărcăturilor de tip cumulativ trase cu Panzerfaust, echipajele tancurilor leagă arcuri metalice de saltea în

fața și pe lateralele vehiculelor lor pentru a detona prematur obuzele. Baricadele sunt distruse cu tunuri de artilerie grea, aduse și acționate în plan orizontal cu vedere în câmp deschis. Numărul victimelor sovietice provocate de propriile tiruri de artilerie de sprijin sau mai adesea de cele ale altor armate sovietice crește pe măsură ce Armata Roșie avansează spre centrul orașului. Cu fumul și norii de praf care acoperă orașul, avioanelor Șturmovik le este greu să își dea seama pe cine atacă. Ciuikov își împinge o parte din Armata a 8-a Gardă spre vest, pentru a bloca înaintarea rivalei sale, Armata a 3-a Tancuri de Gardă. Acțiunea duce la multe pierderi în rândurile oamenilor săi din cauza tunurilor grele și lansatoarelor de rachete Katiușa ale lui Konev.

În aceea zi, Comitetul Italian pentru Eliberare Națională cheamă la o revoltă împotriva tuturor forțelor germane rămase în nord. Rezistența atacă coloanele germane care se retrag, iar a doua zi preia controlul asupra orașului Milano.

La 25 aprilie, trupele americane din Divizia 69 Infanterie și soldații sovietici din Divizia 58 Infanterie de Gardă se întâlnesc la Torgau, pe Elba. Știrea că Reichul nazist fusese împărțit în două este difuzată peste tot în lume. Stalin își îmboldește comandanții de front să împingă trupele spre Elba pe oriunde pot, deși este, în sfârșit, liniștit că americanii nu avansează spre Berlin. Generalul Serov de la NKVD aduce trei regimente de grăniceri pentru a-i împiedica pe ofițerii germani să se strecoare afară din oraș. Trupele alese de Beria se pregătesc să urmeze Armata a 3-a Tancuri de Gardă în Dahlem pentru a pune mâna pe centrul de cercetare nucleară.

John Rabe, autorul german al unui jurnal personal care înregistrase evenimentele din timpul violului din Nanking, se află acum la Siemensstadt, la marginea nord-vestică a Berlinului. Soldații ruși „sunt foarte prietenoși – deocamdată”, scrie el. „Nu ne deranjează, ba chiar ne oferă o parte din hrana lor, dar se dau în vânt după orice fel de alcool și dacă beau prea mult sunt complet imprevizibili.” Șablonul confiscării cearșurilor și luării femeilor se aplică din nou. Rabe scrie în scurt timp despre vecini care se sinucid după ce își omorâseră copiii și despre faptul că „o fată de șaptesprezece ani a fost violată de cinci ori, apoi împușcată”. „Femeile dintr-un adăpost din Quell Weg au fost violate în timp ce soții lor priveau.”

La Berlin se manifestă mai puțină violență și sadism decât în timpul răzbunării furioase împotriva Prusiei Orientale. Soldații sovietici își selectează pe îndelete victimele, folosind lanterne în pivnițe și adăposturi pentru a le examina mai întâi fețele. Mamele încearcă să își ascundă fiicele în poduri, în ciuda riscului de bombardament, dar vecinii le trădează uneori ascunzișurile, pentru a distra atenția soldaților de la ei înșiși sau de la propriile fiice. Nici evreicele nu sunt în siguranță. Soldații Armatei Roșii știau prea puține despre persecuția rasială a naziștilor, care fusese ascunsă de propaganda sovietică. Reacția lor este una simplă de *Frau ist Frau*. Evreicele, fete și femei, încă

deținute în lagărul de tranzit Schulstrasse din Wedding, sunt violate după ce gardienii SS dispar.

Cele două spitale principale din Berlin, „Charité“ și „Kaiserin Auguste Viktoria“, plasează numărul femeilor violate undeva între 95 000 și 130 000. Cele mai multe suferiseră atacuri de mai multe ori. Un doctor estimează că în jur de 10 000 muriseră fie ca urmare a violurilor în grup, fie ca urmare a sinuciderii ulterioare. O serie de fete fuseseră încurajate de tați să se sinucidă pentru a șterge „dezonoarea“. Cu totul, pe teritoriul german, se crede că fuseseră violate aproximativ două milioane de femei și fete. Prusia Orientală fusese, de departe, scena celor mai mari violențe, așa cum confirmă numeroase rapoarte ale comandanților NKVD trimise lui Beria. În Berlin, până și soțiile și fiicele comuniștilor, care se oferiseră să ajute la cantinele și spălătoriile Armatei Roșii, suferă aceeași soartă. Membrii Partidului Comunist German, KPD, care ies la iveală pentru a-i întâmpina pe eliberatori, sunt în multe cazuri zguduți să se vadă arestați ca „spioni“. NKVD vede neputința lor de a ajuta patria sovietică drept trădare. „De ce nu erați cu partizanii?“ este întrebarea dificilă, formulată dinainte la Moscova.

La 27 aprilie, Armata a 8-a Gardă și armata 1 Tancuri de Gardă sparg linia de apărare de pe Canalul Landwehr, ultimul obstacol major înaintea cartierului administrativ. În sudul Berlinului, cei 80 000 de oameni ai lui Busse încă își mai croiau drum luptând peste autostrada Berlin-Dresda, pe care divizii din forțele lui Konev o foloseau pe post de punct de oprire. Aceștia doborau copaci în pădurile de pini extrem de înalți, pentru a bloca drumurile forestiere care duceau în vest. Dar multe din unitățile lui Busse, precedate în unele cazuri de unul dintre puținele tancuri SS Tiger care mai aveau combustibil, reușesc să găsească breșe în cordonul Armatei Roșii. Orice alte vehicule care nu fuseseră abandonate erau încărcate cu răniți, care țipau de durere când erau zgâlțâți din cauza gropilor. Dacă vreunul cădea, era pur și simplu călcat de vehiculul următor. Nimeni nu se oprea să îl ajute.

Avangarda lor care se îndrepta spre vest este depistată de un avion Luftwaffe, iar acest lucru este comunicat la buncărul Führerului. Hitler abia poate crede că Busse îi desconsideră ordinul. Îi trimite o serie de telegrame spunându-i că datoria sa este să salveze Berlinul, nu propria Armată a 9-a. Una din ele spune: „La Berlin, Führerul se așteaptă ca toate armatele să își facă datoria. Istoria și poporul german vor disprețui în aceste condiții pe oricine nu face tot posibilul pentru a salva situația și pe Führer“. Dar ordinele lui Hitler sunt acum ignorate de toți comandanții săi. Generalul Heinrici, fără să comunice Cartierului General al Führerului, îi cere generalului Hasso von Manteuffel să se retragă în nord prin Mecklenburg, deoarece Frontul al 2-lea Belarus al lui Rokossovski înainta dinspre cursul inferior al fluviului Oder. Când descoperă această nesupunere, Keitel îi ordonă lui Heinrici să se prezinte la noul sediu al OKW din nord-vestul Berlinului, dar ofițerii din statul-major al acestuia îl conving să se salveze

disparând până la sfârșitul războiului. Chiar și în Berlin, tot mai multe case arborează cearșafuri și fețe de pernă în semn că locatarii se predau, în ciuda riscului constituit de patrulele SS, care aveau ordin să execute pe oricine este găsit în asemenea clădiri.

La 28 aprilie, trupele americane intră în lagărul de concentrare de la Dachau, la nord de München. În jur de treizeci de gărzii SS încearcă să opună rezistență din turnurile de pază, dar sunt împușcate repede. Peste 500 de gardieni SS sunt împușcați, unii de prizonieri, dar cea mai mare parte de soldații americani dezgustați de ceea ce văd în lagăr. Lângă lagăr găsesc vagoane pentru vite pline de corpuri scheletice. Un locotenent pune să fie executați la zid 346 din membrii SS. Din cei 30 000 de prizonieri supraviețuitori, 2 466 erau într-o stare atât de proastă, că mor pe parcursul următoarelor săptămâni, în ciuda ajutorului medical.

Suspiciunile lui Hitler de trădare în rândurile SS sunt confirmate atunci când radioul suedez anunță de la Stockholm că Heinrich Himmler încercase să negocieze cu Aliații. Cu o seară înainte, Hitler observase absența generalului-locotenent SS Hermann Fegelein, care era reprezentantul lui Himmler la Cartierul General al Führerului, fiind în același timp însurat cu sora Evei Braun. Sunt trimiși ofițeri să îl caute. Este găsit beat în apartamentul său, cu amanta. Bagajele le erau făcute pentru o plecare iminentă. Fegelein este adus înapoi la Cancelaria Reichului sub arest. Eva Braun refuză să intervină în favoarea cumnatului neloial.

Hitler este și mai amărât de dezertarea lui *der treue Heinrich* (fidelului Heinrich – n.red.) decât fusese de încercarea lui Göring de a prelua comanda. Iar după eșecul atacului lui Steiner, vede trădare peste tot în jurul lui. Îi telefonează lui Dönitz la Flensburg, pe coasta baltică. Dönitz îl ia la întrebări pe Himmler, care neagă povestea. Dar Reuters preia știrea. Hitler, alb de furie, îi ordonă generalului-maior Müller, șeful Gestapoului, să îl interogheze pe Fegelein. După ce mărturisește că știuse de abordarea contelui Bernadotte de către Himmler, Fegelein, lipsit de medalii și insignele gradului, este dus în curte și executat de membrii escortei Führerului. Hitler susține că trădarea lui Himmler este lovitura de grație. Potrivit lui Speer, decizia lui Hitler de a pedepsi diviziile Waffen-SS din Ungaria prin retragerea banderolelor fusese cea care îl împinsese pe Himmler pe calea trădării.

La doar câteva ore de la executarea cumnatului său, Eva Braun se căsătorește cu Adolf Hitler. Goebbels și Bormann sunt martori. Este o sarcină intimidantă pentru notarul zăpăcit care fusese târât acolo dintr-un detașament *Volkssturm*. Conform legii naziste, el trebuie să îi întrebe atât pe Hitler, cât și pe Braun dacă au descendență ariană pură și lipsită de boli ereditare.

În primele ore ale zilei de 29 aprilie, Hitler își părăsește mireasa ca să își dicteze testamentul. Revenind la polemicele sale fanteziste, el declară că nu dorise niciodată războiul. Interesele evreiești internaționale i-l impuseseră. Îl numește pe Dönitz

președinte al Reichului în locul său. Goebbels urmează să fie cancelar. Gauleiterul Karl Hanke, care conduce la Breslau apărarea îndârjită a orașului până se strecoară afară într-un avion ușor, trebuie să îl înlocuiască pe Himmler ca Reichsführer SS. Când secretara lui Hitler, Traudl Junge, își termină sarcina deprimantă, descoperă că nimeni nu le dăduse de mâncare copiilor lui Goebbels. Pleacă în căutare de hrană în Cancelaria Reichului, doar pentru a găsi o orgie șocantă în desfășurare între ofițerii SS și tinere atrase de ei cu promisiuni de mâncare și băutură.

Persoanele din anturajul lui Hitler așteaptă cu nerăbdare ca acesta să se sinucidă. După executarea lui Fegelein, nu puteau spera să scape până nu murea el. Zgomotele luptelor se intensifică, resturi din Divizia *Nordland* și SS franceză apărând capătul sudic al Wilhelmstrasse. Ruinele gării Anhalter și sediului Gestapo de pe Prinz-Albrecht-Strasse fuseseră luate de grupuri de luptă sovietice. Voluntarii francezi SS se dovediseră remarcabil de eficienți în pândirea tancurilor sovietice și anihilarea lor cu lansatoare Panzerfaust. Tiergarten arăta acum ca un câmp de luptă din Primul Război Mondial, cu copaci zdrobiți și cratere de obuze.

Două divizii din Armata a 3-a de Asalt traversaseră Spree dinspre Moabit pentru a pune mâna pe Ministerul de Interne, pe care îl numeau „Casa lui Himmler”. În zorii zilei de 30 aprilie, lansează un atac asupra Reichstagului, pe care Stalin îl stabilise ca simbolul capturării Berlinului. Primului soldat care ridică steagul sovietic pe clădire i se promite ordinul de Erou al Uniunii Sovietice. Reichstagul este apărat de un amestec de oameni din SS, Tineretul Hitlerist și de unii dintre marinarii care fuseseră aduși cu avioanele de transport Junkers. Pericolul cel mai mare pentru atacatori vine din spate. Se putea trage oricând în ei din turnul de apărare antiaeriană aflat în grădina zoologică din Tiergarten, dacă ar fi traversat întinsa Königsplatz, unde Speer plănuise construirea Volkshalle, piesa centrală a noii capitale, Germania.

În acea dimineață, în buncărul său, Hitler testează una din fiolele de cianură pe cățeaua sa alsaciană preferată, Blondi. Mulțumit că funcționează, începe să își facă propriile pregătiri. Tocmai auzise de moartea lui Mussolini și a amantei sale, Clara Petacci. Corpurile lor, ciuruite de gloanțe, fuseseră atârinate de o bară de pe acoperișul unei benzinării din Milano. Detaliile fuseseră tipărite special pentru Hitler la una din mașinile de scris cu text mărit, pentru a-i permite să le citească fără ochelari. (Foaia este păstrată într-o arhivă rusească.) În jurul orei trei după-amiază, Führerul spune adio anturajului său. Solemnitatea ocaziei este subminată de sunetul petrecerii de sus din Cancelaria Reichului, iar apoi de Magda Goebbels, care devine isterică la ideea de a-l pierde. Hitler se retrage în sfârșit în salonul său împreună cu soția, care fusese veselă în timpul prânzului, deși știa exact ce se va întâmpla. Nimeni nu aude sunetul împușcăturii, dar puțin după ora 15.15, Linge, valetul său, intră, urmat de alții. Hitler își trăsese un glonț în cap, în timp ce Eva Hitler luase cianură. Cadavrele lor sunt învelite

în pături cenușii ale Wehrmachtului și duse sus în grădina Cancelariei, unde li se dă foc cu benzină, conform instrucțiunilor lui Hitler. Goebbels, Bormann și generalul Krebs iau poziție de dreptși și dau salutul nazist.

În acea seară, în timp ce trupele sovietice își croiesc drum prin luptă în Reichstag pentru a arbora steagul victoriei la timp pentru sărbătorirea la Moscova a zilei de Întâi Mai, generalul Weidling plănuiește o evadare spre vest cu cât mai mulți soldați posibil. Dar un ofițer SS își face drum prin tirul de artilerie pentru a-l convoca la Cancelaria Reichului. Goebbels îi spune lui Weidling vestea despre moartea lui Hitler și adaugă că generalul Krebs va acționa în calitate de emisar pentru a negocia termenii de predare cu comandantul sovietic.

Deși presupus apostol fidel al rezistenței totale, Krebs își exersase rusa în fiecare dimineață în intimitatea oglinzii de bărbierit. Imediat ce armistițiul este aranjat în sectorul Armatei a 8-a Gardă, Krebs este dus la cartierul general al acesteia. Ciuikov îl sună pe Jukov, care își trimite imediat șeful de stat-major, pe generalul Vasili Sokolovski. Jukov nu vrea ca cel mai sever critic al său să poată susține că el primise predarea Berlinului. Jukov îl sună apoi pe Stalin, insistând să fie trezit, pentru a-i spune că Hitler este mort. „Până aici i-a fost“, spune Stalin. „Păcat că nu l-am putut prinde viu. Unde este cadavrul lui Hitler?“ Stalin îi spune lui Jukov că nu sunt permise negocierile. Doar predarea necondiționată va fi acceptată. Krebs vrea un armistițiu. Încearcă să susțină că doar noul guvern al marelui amiral Dönitz poate oferi o predare necondiționată. Sokolovski îl trimite pe Krebs înapoi cu mesajul că, dacă Goebbels și Bormann nu sunt de acord cu predarea necondiționată până la ora 10.15 în acea dimineață de 1 mai, rușii vor „arunca Berlinul în aer“. Nu vine niciun răspuns, astfel că un „uragan de foc“ este dezlănțuit asupra centrului orașului.

Cei mai tenaci apărători ai cartierului guvernamental sunt detașamentele străine ale Waffen-SS, atât scandinave, cât și franceze. Geniștii din Divizia *Nordland* aruncă în aer tunelul de S-Bahn de sub canalul Landwehr cu încărcături explozive de tip cumulativ. Douăzeci și cinci de kilometri de tuneluri de S-Bahn și U-Bahn sunt inundate. Numărul estimat al celor care sunt înecați se situează undeva între cincizeci și 15 000 de persoane, dar este puțin probabil ca numărul adevărat să fie mult mai mare de cincizeci. Multe din cadavrele găsite plutind în subteran erau ale unor oameni deja morți, deoarece spitalele de campanie din tuneluri își depozitaseră cadavrele acolo jos.

La sud de Berlin, cam 25 000 de oameni din resturile Armatei a 9-a a lui Busse ies din păduri în apropiere de Beelitz, complet epuizați și slăbiți de foame. Câteva mii de civili scăpaseră împreună cu ei. Diviziile lui Wenck, care deschiseseră coridorul de scăpare pentru ei și pentru garnizoana Potsdam, adunaseră orice vehicul găsiseră pentru a îi duce spre Elba, ca să scape de închisorile sovietice.

În acea după-amiază, generalul de brigadă Wilhelm Mohnke, comandantul apărării cartierului administrativ, dă ordin ca ultimul tanc Tiger aflat cu SS *Nordland* să se retragă. Deși Goebbels tot refuză să ia în calcul capitularea necondiționată, Martin Bormann și Mohnke deja își pregătiseră în Cancelaria Reichului haine civile, gata să fugă în acea noapte. Se așteptau ca trupele care țineau în loc forțele sovietice în jurul cartierului administrativ să continue lupta în timp ce ei scăpau. Seara, cei care voiau să plece din Cancelaria Reichului așteaptă nerăbdători ca Magda Goebbels să își omoare cu otravă cei șase copii, iar apoi să se sinucidă împreună cu soțul.

La ora 21.30, postul de radio Deutschlandsender din Hamburg difuzează muzică funerară înainte ca Dönitz să se adreseze națiunii pentru a anunța moartea lui Hitler, luptând „în fruntea trupelor sale”. Odată copiii morți, Joseph și Magda Goebbels merg, în sfârșit, în grădina Cancelariei. Ea ține strâns în mână insigna de aur a lui Hitler de membru al Partidului Nazist, pe care acesta i-o dăduse. Soțul și soția sfârâmă în același timp fiolele cu cianură. Unul dintre adjuncții ministrului propagandei trage apoi un glonț în fiecare, pentru a se asigura că sunt morți, îi stropește cu benzină și le dă foc.

Întârzierea înseamnă că cei care vor să scape nu pleacă înaintea orei unsprezece în acea seară, cu două ore mai târziu decât fusese planificat. În două grupuri, ei urmează două căi diferite pentru a traversa Spree în drum spre nord. Trupele din *Nordland* cu tancul Tiger și alte vehicule blindate încearcă să facă o breșă intenționând să traverseze podul Weidendammer. Armata Roșie, care se așteptase la o lovitură și, deci, întărise sectorul, îi omoară pe cei mai mulți într-o bătălie haotică de noapte. Câțiva reușesc să treacă în mijlocul confuziei, inclusiv Bormann și Artur Axmann, liderul Tineretului Hitlerist. Bormann, care se rătăcește de restul grupului, pare să fi nimerit într-un grup de soldați sovietici și să se fi otrăvit.

Capitularea lui Weidling urmând să intre în vigoare la miezul nopții, un alt grup, mai mare, bazat pe resturile Diviziei 18 Infanterie Mecanizată și ale Diviziei Panzere *Müncheberg*, încearcă să spargă încercuirea spre vest. O bătălie înverșunată are loc în jurul Charlottenbrücke peste râul Havel, spre Spandau. Vehiculele blindate încearcă din nou să acționeze ca un berbec împotriva trupelor Armatei a 47-a Sovietice. Urmează un masacru haotic, cu valuri de civili și soldați fugind pe pod sub tirul de acoperire al tunurilor antiaeriene autopropulsate. Este imposibil de estimat câte persoane mor, dar numai câteva ajung pe Elba. Jukov dă ordin ca orice cadavru și orice vehicul să fie verificat pentru a vedea dacă puteau fi găsiți lideri naziști, dar majoritatea trupurilor fuseseră arse astfel încât nu mai puteau fi recunoscute.

La 2 mai, un calm nefiresc coboară peste orașul înnegrit și afumat. Doar focuri depărtate ale soldaților SS care se sinucid și rafale ocazionale de pistoale-mitralieră sparg liniștea. În Cancelaria Reichului, generalul Krebs și adjunctul principal al lui Hitler, generalul Wilhelm Burgdorf, se împușcaseră după ce consumaseră o cantitate

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

mare de coniac. Soldații Armatei a 5-a de Asalt ocupă clădirea și atârnă pe ea un drapel mare roșu, pereche a steagului care, în sfârșit, fusese ridicat pe Reichstag.

Pentru civilii care ies precauți din pivnițe și din adăposturile antiaeriene, câmpul de luptă urban cu cadavre care umplu străzile pline de moloz produce un șoc. Peste tot sunt tancuri sovietice arse, lovite de la distanță mică cu Panzerfaust de către trupele SS străine și Tineretul Hitlerist. Femeile acoperă fețele morților cu ziare sau cu bucăți de pânză. Majoritatea nu erau decât niște copilandri. Bărbații mai în vârstă din *Volkssturm* se predaseră cu prima ocazie. Trupele sovietice continuă să își strângă prizonierii, cu strigăte de *Davai! Davai!* Oricine poartă uniformă, fie el soldat, polițist, pompier, este împins în coloane pentru a mășalui afară din oraș. Mulți au ochii în lacrimi atunci când soțiile vin să îi conducă și să le dea mâncare și haine. Se tem că vor fi trimiși în lagăre de muncă în Siberia.

Operațiunea *Berlin*, din 16 aprilie până la 2 mai, îi costase pe Jukov, Konev și Rokossovski un total de 352 425 de victime, dintre care aproape o treime muriseră. Frontul 1 Belarus suferise cele mai mari pierderi din cauza disperării lui Jukov de a cuceri Culmile Seelow.

Stalin, dornic să audă orice detaliu depre moartea lui Hitler și să se asigure că dispăruse cu adevărat, dă ordin unui grup dintr-un detașament SMERSH al Armatei a 3-a de Asalt să demareze investigațiile. Buncărul de la Cancelaria Reich-ului este sigilat atunci când anchetatorii își încep munca. Până și mareșalului Jukov i se interzice să intre, cu scuza că geniștii nu terminaseră de verificat dacă locul nu este cumva minat. O echipă de anchetă începe să lucreze cu orice prizonier care fusese martor al evenimentelor de acolo, iar corpurile lui Joseph și Magda Goebbels sunt duse în afara Berlinului pentru autopsie. Presiunile de la Moscova cresc atunci când nu se găsește cadavrul lui Hitler. Lucrătorii SMERSH îl găsesc doar la 5 mai, îngropat într-un crater de obuz împreună cu corpul Evei Braun. Este scos afară în cel mai mare secret. Niciunui ofițer al Armatei Roșii, nici măcar lui Jukov, nu i se permite să afle de descoperire.

Orașele morților

MAI-AUGUST 1945

„Nu reușesc să găsesc cuvinte frumoase“, scrie acasă din Berlin un soldat sovietic. „Toți sunt beți. Steaguri, steaguri, steaguri! Steaguri pe Unter-den-Linden, pe Reichstag. Steaguri albe. Toată lumea arborează un steag alb. Trăiesc în ruine. Berlinul a fost crucificat.“ Cuceritorii sovietici par să creadă vechea zicală rusească „Învingătorii nu sunt judecați“.

Mulți germani încearcă, pur și simplu, să supraviețuiască mai degrabă decât să se gândească la ceea ce îi adusese într-o stare mult mai umilitoare decât înfrângerea din 1918. „Oamenii își acceptau soarta“, remarcă un berlinez. Majoritatea loialiștilor lui Hitler se conving pe ei înșiși că apucăturile trupelor sovietice demonstrează că avuseseră dreptate să încerce distrugerea Uniunii Sovietice. Alții încep să aibă indoilei teribile.

Fritz Hockenjos, ofițerul de armată aflat cu corpul SS în Pădurea Neagră, reflectează în jurnalul său asupra vinovăției pentru înfrângerea Germaniei. „Oamenii nu pot fi învinovați de pierderea războiului. Soldații, muncitorii și fermierii au făcut eforturi și au dus poveri supraomenești și au crezut, ascultat, lucrat și luptat până la capăt. Au fost vinovați politicienii și funcționarii de partid, liderii economici și mareșalii? Nu îi spusese adevărul Führerului și își făcuseră pe la spatele lui propriul joc? Sau Adolf Hitler nu a fost omul care li se păruse celorlalți că ar fi? A fost posibil ca perspicacitatea și mărginirea, simplitatea și tensiunea, loialitatea și falsitatea, credința și amăgirea să trăiască în aceeași inimă? A fost oare Adolf Hitler liderul mareț, inspirat, care nu putea fi măsurat după standardele normale, sau a fost un impostor, un criminal, un diletant incompetent, un nebun? A fost un instrument al lui Dumnezeu sau unul al diavolului? Iar oamenii din iulie '44 erau sau nu până la urmă trădători? Întrebări, întrebări. Nu am găsit nici răspunsuri, nici liniște sufletească.“

Deși anunțul morții lui Hitler nu aduce sfârșitul imediat al luptelor, cu siguranță accelerează procesul colapsului final. La 2 mai, forțele generalului von Vietinghoff din

nordul Italiei și sudul Austriei se predau. Trupele britanice să grăbesc să pună mâna pe Trieste, în partea de nord a Adriaticii. Partizanii lui Tito deja ajunseseră în oraș, dar în număr insuficient pentru a conta.

Locuitorii Pragăi, crezând că Armata a 3-a a lui Patton urmează să sosească, se revoltă împotriva germanilor. Cehii sunt ajutați de mai bine de 20 000 de oameni din ROA a lui Vlasov, care se întorc împotriva aliaților lor germani, dar nu și de americani, așa cum speraseră. Generalul Marshall refuzase ferm un alt apel al lui Churchill de a înainta spre capitala cehă.

Armata Roșie fiind prea departe pentru a interveni, riposta mareșalului Schörner este aproape la fel de brutală ca represiunea care a urmat revoltei de la Varșovia. Schimbarea taberelor nu îl ajută pe Vlasov sau pe trupele sale să scape de răzbunarea sovieticilor. Vlasov este denunțat de unul dintre propriii ofițeri atunci când încerca să scape ascuns sub o pătură, în spatele unei mașini. Stalin este informat imediat de prinderea „trădătorului de patrie, generalul Vlasov” de către Frontul 1 Ucrainean al lui Konev. Este trimis cu avionul la Moscova, unde este executat mai târziu.

La 5 mai, după negocieri cu ofițerii superiori din Armata a 9-a a lui Simpson, răniților din forțele lui Busse li se permite să treacă Elba. Dar Simpson refuză să lase să treacă și civili, din cauza înțelegerii cu sovieticii că aceștia trebuie să rămână în zonele natale. La scurt timp, soldați valizi și tinere deghizate cu mantale și căști ale Wehrmachtului încep să traverseze podul de cale ferată pe jumătate dărâmat. Soldații americani filtrează fluxul de oameni pentru a-i opri pe civili și pentru a-i aresta pe membrii SS. Unii străini din trupele SS, mai ales olandezii din Divizia SS *Nederland*, pretind fie că sunt germani, fie că sunt oameni trimiși la muncă silnică ce încearcă să se întoarcă acasă. Hiwi, îngroziți la gândul că vor fi prinși de către NKVD, încearcă și ei să scape. Odată ce capul de pod apărat de diviziile slabe ale lui Wenck ajunge sub tirul artileriei sovietice, americanii se retrag pentru a evita victimele, iar oamenii încep să fugă panicați înspre malul vestic. Mulți soldați și civili pun mâna pe bărci sau leagă împreună lemne și butoaie de combustibil pentru a improviza plute. Unii încearcă să prindă caii fără călăreț și să îi forțeze să îi treacă pe malul celălalt prin apă. Un număr mare din cei care încearcă să înoate se îneacă din cauza curentului puternic. Alții, care nu pot înfrunta apa sau simt că nu mai au pentru ce trăi, se sinucid.

Generalul Bradley se întâlnește cu mareșalul Konev pentru a-i da o hartă arătând poziția fiecărei divizii americane. Nu primește în schimb informații despre dispunerea trupelor sovietice, ci doar un avertisment limpede că americanii nu ar trebui să încerce să intervină în Cehoslovacia. În Austria, sovietele stabiliseră un guvern provizoriu, fără nicio consultare. Dinspre Moscova nu vine niciun semn de prietenie. Molotov, care se afla la San Francisco pentru conferința de constituire a Națiunilor Unite, îl șochează pe Edward Stettinius atunci când declară că cei șaisprezece reprezentanți polonezi,

arestați de NKVD în ciuda garanțiilor de imunitate, fuseseră acuzați de uciderea a 200 de soldați ai Armatei Roșii.

În acea după-amiază de 4 mai, Stalin fusese supărat să aștepte că amiralul Hans-Georg von Friedeburg și generalul-locotenent Eberhard Kinzel merseseră la cartierul general al lui Montgomery din Lüneburg Heath pentru a anunța capitularea forțelor germane din Olanda, Danemarca și nord-vestul Germaniei. Montgomery îi trimite pe delegații germani la Reims pentru a informa despre capitularea necondiționată la sediul SHAEF. Procedura este incredibil de complicată. SHAEF nu primise instrucțiuni politice clare asupra termenilor capitulării și a participării franceze. Germanii speră să negocieze o capitulare doar cu puterile vestice.

Nedorind să îl supere pe Stalin, SHAEF îl include în negocieri și pe generalul Susloparov, ofițerul superior sovietic de legătură cu occidentali. Șeful de Stat-Major al lui Eisenhower, generalul Bedell Smith, conduce procedurile cu abilitate. La 6 mai amenință că dacă generalul Jodl, care sosise pentru a conduce delegația germană, nu semnează o capitulare totală până la miezul nopții, forțele aliate vor închide frontul, ceea ce înseamnă că toți vor fi luați de Armata Roșie. Delegația germană susține că are nevoie de patruzeci și opt de ore după semnare pentru a distribui ordinul de capitulare, din cauza distrugerii liniilor de comunicații cu cartierele generale subordonate. Acest lucru este, de fapt, o scuză pentru a obține timp în plus pentru a aduce mai mulți soldați în vest. Eisenhower este de acord cu întârzierea. „Actul capitulării militare” este semnat de Jodl și Friedeburg în primele ore ale zilei de 7 mai, cu efect de la ora 0.01 în ziua de 9 mai.

Stalin nu poate să lase ca ceremonia finală să aibă loc în vest, așa că insistă ca germanii să semneze un alt act de predare la Berlin, la 0.01, pe 9 mai, momentul în care capitularea convenită la Reims intra în vigoare. Știri despre evenimentele mărețe sunt date publicității atât în Statele Unite, cât și în Marea Britanie. Churchill îi telegrafiază lui Stalin pentru a-i arăta că, din moment ce mulțimile se adunau deja în Londra pentru a sărbători, manifestările cu ocazia Zilei Victoriei în Europa vor avea loc la 8 mai, așa cum se va întâmpla și în Statele Unite. Nemulțumit, Stalin răspunde că trupele sovietice încă luptau. Soldații germani încă opuneau rezistență în Prusia Orientală, peninsula Curland, Cehoslovacia și în multe alte locuri. În Iugoslavia, forțele germane nu se vor preda decât după o săptămână. În Uniunea Sovietică, scrie Stalin, victoria nu putea fi sărbătorită înainte de 9 mai.

Trupele britanice erau pregătite pentru a fi duse peste Marea Nordului, ca să îi ajute pe norvegieni să supravegheze predarea a 400 000 de soldați din țara lor, cea mai mare forță a Wehrmachtului, încă absolut intactă. Deja în nordul îndepărtat o armată expediționară norvegiană, sprijinită de forțe sovietice, ocupase Finnmark. Deși comisarul Reichului, Josef Terboven, plănuia să transforme Norvegia în ultimul

bastion al celui de-Al Treilea Reich, Dönitz îl recheamă în Germania și îi spune generalului Franz Böhme să preia comanda supremă. În seara de 7 mai, Böhme transmite știrea capitulării. Guvernul restrâns din Oslo cheamă cam 40 000 de membri ai Rezistenței norvegiene pentru a garanta siguranța. Curând după aceea, Terboven se sinucide aruncându-se în aer.

Exact înainte de miezul nopții, în ziua de 8 mai, la Berlin începe ceremonia capitulării, la cartierul general al lui Jukov de la Karlshorst. Mareșalul sovietic este flancat de generalul de aviație Tedder, generalul Spaatz și generalul de Lattre de Tassigny. Feldmareșalul Keitel, amiralul von Friedeburg și generalul Hans-Jürgen Stumpff din Luftwaffe sunt aduși înăuntru. Imediat ce semnează, sunt conduși iar afară. Și apoi începe petrecerea. În tot orașul, încep să răsunе focuri de armă deoarece ofițerii și soldații din Armata Roșie, care stocaseră vodcă și aproape orice altă formă de alcool pentru momentul mult așteptat, își folosesc restul de muniție. Sărbătorirea victoriei omoară câțiva oameni. Femeile din Berlin, conștiente de urmările beției generalizate, tremură de spaimă.

Temându-se de popularitatea lui Jukov atât în rândurile sovieticilor, cât și în străinătate, Stalin începe să îl șicaneze cu tot felul de chestiuni minore. Îl învinovățește că nu l-ar fi găsit pe Hitler, pe când SMERSH deja confirmase identitatea cadavrului. O găsiseră pe asistenta stomatologului lui Hitler și o făcuseră să examineze puntea de pe maxilarul acestuia. Jukov nu află decât douăzeci de ani mai târziu că rămășițele lui Hitler fuseseră găsite. Stalin se folosește, de asemenea, de mistificarea deliberată pentru a sugera că Hitler fugise în Bavaria, care era ocupată de americani. Făcea parte din campania sa de a insinua că americanii aveau un pact secret cu națiștii.

Dorința de schimbare politică din rândurile Armatei Roșii făcuse conducerea sovietică să devină foarte suspicioasă. Soldații și ofițerii în aceeași măsură deveniseră mai vocali în criticarea sistemului comunist. Autoritățile sovietice se temeau și de influențele străine, după ce soldații lor văzuseră în Germania condiții de trai mult mai bune. SMERSH se referă din nou la amenințarea comportamentului „decembrist”, o trimitere directă la tinerii ofițeri care se întorseseră de la Paris după înfrângerea lui Napoleon, recunoscând că Rusia rămânea primitivă politic. „Este necesară o luptă nemiloasă împotriva acestor atitudini”, concluzionează raportul SMERSH. Arestările pentru „discuții antisovietice sistematice și intenții teroriste” cresc dramatic. În acel an al victoriei, care a fost marcat doar de ceva mai mult de patru luni de lupte, 135 056 de ofițeri și soldați ai Armatei Roșii și 273 de ofițeri superiori sunt arestați pentru „crime contrarevoluționare”. Acasă, în Uniunea Sovietică, informatorii lucrau și arestările NKVD făcute dimineața devreme erau, din nou, un lucru obișnuit.

Populația gulagului și a batalioanelor de muncă forțată crește până la cel mai mare număr înregistrat vreodată. Noii condamnați includeau atât civili, cât și aproximativ trei milioane de soldați din Armata Roșie, condamnați pentru că ar fi colaborat ca hiwi sau pentru că s-ar fi predat. Un număr mare, inclusiv unsprezece generali, sunt executați după interogatorii brutale la centrele de triere conduse de SMERSH și NKVD. Abandonați în 1941 de superiorii incompetenți sau îngroziți, soldații sovietici suferiseră de foame în condițiile indescriptibile din lagărele germane. Acum se găsesc amenințați ca „trădători de patrie” deoarece nu reușiseră să se sinucidă. Cei care izbutesc să supraviețuiască acestei a doua runde de pedepsire rămân marcați pentru tot restul vieții și sunt obligați să presteze doar muncile cele mai necalificate. Până în 1998, mult după căderea comunismului, formularele oficiale continuau să ceară detalii despre orice membru al familiei applicantului care ar fi fost prizonier de război. Revoltele sângeroase care au loc în lagărele gulagului în anii de după război sunt aproape toate conduse de foști ofițeri și soldați în Armata Roșie.

Haosul provocat de naziști pe întregul continent este demonstrat de sutele de mii de persoane dislocate. „Pe drumurile Germaniei de azi”, scrie Godfrey Blunden, „se află întreaga istorie a Europei, ba chiar a lumii.” Mii de oameni aduși în Reich la muncă forțată din Franța, Italia, Țările de Jos, Europa Centrală, Balcani și mai ales din Uniunea Sovietică încep să își croiască drum spre casă pe jos. „O călătoare bătrână”, notează Vasili Grossman, „se îndepărtează de Berlin, purtând un șal pe cap. Arată exact ca și când ar merge în pelerinaj – un pelerinaj prin mijlocul întinderii Rusiei. Ține o umbrelă pe umăr. O cratiță imensă de aluminiu atârna de toartă pe mânerul umbrelei.”

Blunden întâlnește un grup de prizonieri de război americani tineri, pe jumătate morți de foame, cu „coaste de xilofon”, obraji supti, gâturi subțiri și „mâini slăbănoage”. Sunt „nebuni” de bucurie că se întâlniseră cu un alt vorbitor de engleză. „Unii dintre prizonierii americani pe care i-am întâlnit în această dimineață par a fi cei mai demni de milă din câți am văzut. Sosiseră în Europa doar în decembrie anul trecut, merseseră imediat pe front și fuseseră izbiți în plin de contraofensiva germană care avusese loc în Ardeni în acea lună. De la capturare, fuseseră mutați aproape încontinuu dintr-un loc în altul. Povesteau despre camarazi ciomăgiți până la moarte de gărzile germane doar pentru că rupseseră rândurile pentru a lua sfeclă-de-zahăr de pe câmp. Erau și mai demni de milă pentru că erau doar băieți recrutați din case frumoase dintr-o țară frumoasă, neștiind nimic despre Europa, nu duri ca australienii sau șireți ca francezii ori iremediabil de încăpățânați ca englezii. Pur și simplu, nu știau despre ce e vorba.”

Printre persoanele dislocate se găseau mulți prizonieri care fuseseră abrutizați de tratamentele la care fuseseră supuși și tânjeau după răzbunare împotriva germanilor.

Rătăcind liberi, prădând și violând, ei împrăstie haos și teamă. Comandanții poliției militare dau ordin să se facă dreptate pe loc. „Cei identificați drept criminali și violatori erau imediat împușcați”, scrie un soldat britanic. Dar civilii germani care vin la autoritățile de ocupație pentru a se plânge de furturile de hrană comise de cei aduși la muncă forțată nu sunt compătimiți. Foarte puțini dintre ei le arătasera acestora compasiune atunci când naziștii se aflau la putere.

Pentru Churchill, în această perioadă de imediat după război, problema Poloniei are întâietate față de celelalte. Faptul că prim-ministrul nu ajunsese la înmormântarea lui Roosevelt surprinsese și șocase pe ambele maluri ale Atlanticului. Nu există îndoială că, oricât s-ar fi lăudat mai târziu cu prietenia lor, atitudinea împăciuitoare a lui Roosevelt față de Stalin îl dezamăgise enorm. Churchill este încurajat inițial să vadă că Harry Truman, noul președinte, pare să fie mai ferm cu Stalin, în special ca urmare a sfaturilor lui Averell Harriman.

Anunțul brusc al lui Roosevelt la Yalta că intenționa să retragă forțele americane din Europa cât de curând posibil îl alarmase pe Churchill. Marea Britanie singură era prea slăbită pentru a putea opune rezistență atât puterii Armatei Roșii, cât și amenințării comuniștilor locali, care profitau de pe urma Europei devastate. Este îngrozit de rapoartele privitoare la răzbumarea și represaliile sovieticilor în spatele a ceea ce el deja numea „cortina de fier”: din păcate, un termen folosit deja de Goebbels.

La o săptămână de la capitularea Germaniei, Churchill își convoacă șefii de Stat-Major. Îi uimește întrebându-i dacă ar fi posibil să forțeze Armata Roșie să se retragă pentru a aranja „o înțelegere cinstită pentru Polonia”. Această ofensivă, le spune el, ar trebui să aibă loc la 1 iulie, înainte ca forța militară a Aliaților de pe Frontul de Vest să fie redusă prin demobilizare sau de transferul formațiunilor în Orientul Îndepărtat.

Deși planurile de rezervă pentru Operațiunea *Unthinkable* sunt făcute în cel mai mare secret, unul dintre informatorii lui Beria de la Whitehall furnizează detalii Moscovei. Cel mai exploziv dintre ele este instrucțiunea dată lui Montgomery să strângă tot armamentul german predat, în caz că unitățile Wehrmachtului ar fi reconstituite pentru a lua parte în acest demers nebunesc. Sovieticii, deloc surprinzător, simt că cele mai grave bănuieli le sunt confirmate.

Statul-Major studiază scenariul în detaliu, deși trebuie să fie bazat în mare parte pe speculații. Interpretează complet greșit reacția trupelor britanice, gândind că ar urma un asemenea ordin. Era foarte improbabil. Marea majoritate a soldaților britanici abia aștepta să ajungă acasă. Și după tot ce auziseră despre sacrificiul sovietic colosal care îi scutise de atât de multe victime, ar fi întâmpinat sugestia de a se întoarce împotriva Aliaților cu uluire și supărare. Personalul de Stat-Major mai face, de asemenea, și presupunerea eronată că americanii ar fi gata să li se alăture.

Din fericire, principalele concluzii ale raportului sunt destul de clare. Este un proiect foarte „riscant”, și chiar dacă Armata Roșie ar fi forțată să se retragă după succesul inițial, conflictul ar fi îndelungat și costisitor. „Ideea este fantastică, bineînțeles, dar șansele de succes imposibile”, scrie în jurnalul său mareșalul Brooke. „Nu există nicio îndoială că de acum înainte Rusia este atotputernică în Europa.” „Rezultatul acestui studiu”, adaugă el mai târziu, „a arătat clar că puteam spera cel mult să îi împingem pe ruși înapoi cam până la linia unde ajunseseră germanii. Și după aceea? Ar fi trebuit să rămânem mobilizați pe termen nelimitat ca să-i ținem acolo?” Al Doilea Război Mondial începuse în Europa din cauza Poloniei, iar ideea unui al treilea război care să urmeze același tipar reprezenta o simetrie înfricoșătoare.

La 31 mai, Brooke, Portal și Cunningham „au discutat din nou despre «războiul inimaginabil» împotriva Rusiei... și au devenit mai convinși ca oricând că este «inimaginabil»”. Părerea este unanimă atunci când îi dau raportul lui Churchill. Truman se dovedește la fel de puțin receptiv la ideea de a împinge Armata Roșie înapoi pentru a forța noi negocieri. Nu este nici măcar pregătit să mențină trupele americane în acele zone din Germania și Cehoslovacia care trebuiau să fie cedate sovieticilor după cum fusese stipulat de Comisia Consultativă Europeană. Ca rezultat al sfaturilor lui Joseph Davies, fost ambasador american la Moscova și admirator infocat al lui Stalin, atitudinea lui Truman față de Uniunea Sovietică devenise brusc mai binevoitoare. Davies asistase la procesele care serveau drept exemplu din anii '30 și nu văzuse nimic suspect în legătură cu mărturisirile grotești smulse prin bătaie acuzaților.

Prim-ministrul trebuie să își accepte înfrângerea, dar în curând revine spre șefii săi de Stat-Major și le cere să studieze planuri pentru apărarea insulelor Britanice în eventualitatea unei ocupări a Țărilor de Jos și a Franței de către sovietici. În acest moment era deja epuizat de campania pentru alegerile generale și devenea din ce în ce mai irațional. Avertizează chiar asupra unui Gestapo sub un viitor guvern laburist. Votarea are loc la 5 iulie, dar din cauza nevoii de a aduna toate buletinele de vot ale Forțelor Armate aflate peste tot în lume, rezultatele sunt cunoscute doar după trei săptămâni. Pe lângă problema cu Polonia, Churchill este contrariat de decizia impulsivă a generalului de Gaulle de a trimite trupe în Siria, unde se opunea rezistență în fața impunerii din nou a guvernării coloniale franceze. În această fază, de Gaulle trece printr-o criză paroxistică de anglofobie și antiamericanism spre neazul lui Georges Bidault, ministrul său de externe. De Gaulle le purta încă pică Celor Trei Mari pentru că nu îl incluseseră la Yalta și știa că va fi ignorat din nou la apropiata conferință de la Potsdam.

Truman, la sfatul lui Joseph Davies, decide că doar o atitudine mai prietenoasă față de Stalin ar putea rezolva problemele. Harry Hopkins, în care sovieticii aveau mai multă încredere decât în majoritatea vesticilor, este trimis la Moscova pentru a aranja

„o nouă Yalta“. Deși grav bolnav, Hopkins acceptă, iar ca rezultat al câtorva întâlniri cu Stalin la sfârșitul lui mai și începutul lui iunie, discordia cu privire la constituirea guvernului polonez este rezolvată conform dorinței lui Stalin.

Din acest moment, chestiunea Poloniei se transformă în stânjeneala de a lăsa baltă un aliat curajos, sacrificat inevitabil pe altarul *realpolitik*. „În câteva zile“, scrie Brooke în jurnal la 2 iulie, „vom recunoaște oficial guvernul de la Varșovia și îl vom lichida pe cel de la Londra. Forțele poloneze reprezintă, prin urmare, o problemă neplăcută pe care Foreign Office a făcut puține ca să o rezolve, în ciuda solicitărilor repetate pentru o soluție încă din mai!“ Se întreabă a doua zi „cum o vor privi forțele poloneze“. Vorbise recent cu generalul Anders, înainte de întoarcerea la Corpul Polonez în Italia. Anders îi spusese clar lui Brooke că era dispus să își croiască drum prin luptă spre Polonia dacă se ivea ocazia.

La 5 iulie, atât Statele Unite, cât și Marea Britanie recunosc guvernul-marionetă, care includea, conform înțelegerii, câțiva polonezi necomuniști. Însă cei șaisprezece arestați de NKVD tot urmau să fie judecați pentru pretinsa vină de a fi omorât 200 de soldați ai Armatei Roșii. Iar ca o concesie rușinoasă făcută a lui Stalin, următorul guvern britanic decide să excludă forțele poloneze din parada victoriei.

La 16 iulie, în ziua premergătoare începutului conferinței de la Potsdam, Truman și Churchill se întâlnesc pentru prima oară. Truman este cordial, dar precaut după ce Davies îl avertizase că Churchill va căuta să îl atragă într-un război cu Uniunea Sovietică. În acea zi, Stalin sosește la Berlin de la Moscova cu trenul său special. Mai mult de 19 000 de membri ai NKVD sunt alocați de Beria pentru a-i păzi drumul, iar șapte regimente NKVD și 900 de gărzii de corp sunt destinate asigurării securității lui Stalin la Berlin. Măsuri speciale de siguranță sunt luate pe linia care străbate Polonia. Stalin merge cu Jukov de la gară până la locul de găzduire, fosta casă a generalului Ludendorff. Totul fusese pregătit în amănunt de proaspăt avansatul mareșal Beria.

Mai târziu în aceeași zi, Truman primește telegrama: „Bebelușii născuți satisfăcător“. Explozia de testare a bombei atomice în deșertul de lângă Los Alamos avusese loc la ora 5.30. Atunci când i se spune asta, Churchill exultă după ce fusese forțat să recunoască imposibilitatea unei operațiuni precum *Unthinkable*. Mareșalul Brooke este „distrus complet de perspectiva prim-ministrului“ și de felul în care „s-a lăsat dus de val“ ca urmare a veștilor primite. În opinia lui Churchill, „nu mai era necesar ca rușii să intre în războiul japonez, noul explozibil în sine era suficient pentru a tranșa chestiunea“. Nu pare să înțeleagă faptul că, după toate cererile adresate de americani lui Stalin pentru a intra în războiul împotriva Japoniei, nu puteau acum să își retragă invitația, după ce îi promisese că o pradă atât de bogată în Orientul Îndepărtat.

Brooke povestește apoi care era lucrul care stătea la inima prim-ministrului, parafrazându-i cuvintele. „Mai mult decât atât, aveam acum în mână ceva care urma să redreseze balanța cu rușii! Secretul acestui exploziv și puterea de a-l folosi ar schimba complet echilibrul diplomatic, care era în derivă de la înfrângerea Germaniei. Acum avem o nouă valoare care să ne redreseze poziția – (împingându-și bărbia înainte și încruntându-se) –, acum puteam să spunem: dacă insiști să faci asta sau asta, putem să aruncăm în aer Moscova, apoi Stalingradul, apoi Kievul, apoi Kuibîșevul, Harkovul, Sevastopolul etc. etc.“

Churchill era într-o dispoziție combativă, determinată de frustrarea amară legată de neputința Marii Britanii de a schimba ceva și totuși, în același timp, încurajat de implicațiile noii invenții. Pe măsură ce conferința progresează, dorința lui Stalin de a extinde puterea sovietică în mai multe direcții devine foarte clară. Manifestă interes asupra coloniilor italiene din Africa și propune ca Aliații să îl îndepărteze pe Franco. Cele mai negre temeri ale lui Churchill ar fi fost trezite dacă ar fi auzit un schimb de replici între Averell Harriman și Stalin într-o pauză. „Trebuie să fie foarte plăcut pentru dumneavoastră“, spune Harriman făcând conversație, „să vă aflați la Berlin acum, după tot ce a îndurat țara dumneavoastră.“ Liderul sovietic îl țintuiește cu privirea. „Țarul Alexandru a ajuns tocmai la Paris“, răspunde el.

Aceasta nu era cu totul o glumă. Mult înainte de fantezia lui Churchill legată de *Unthinkable*, o reuniune a Politburo, din 1944, hotărâse să ordone STAVKA un plan pentru invadarea Franței și Italiei, după cum îi spune mai târziu generalul Ștemenko fiului lui Beria. Ofensiva Armatei Roșii ar fi trebuit să fie combinată cu o preluare a puterii de către partidele comuniste locale. În plus, explică Ștemenko, „o debarcare în Norvegia era susținută material, ca și luarea strâmtorii Groenlandei (cu Danemarca). Un buget substanțial a fost alocat pentru realizarea acestor planuri. Era de așteptat ca americanii să abandoneze o Europă căzută în haos, în timp ce Marea Britanie și Franța ar fi fost paralizate de propriile probleme coloniale. Uniunea Sovietică posedă 400 de divizii experimentate, gata să sară ca niște tigri. S-a calculat că întreaga operațiune nu ar lua mai mult de o lună... Toate aceste planuri sunt abandonate atunci când Stalin află de la el (Beria) că americanii aveau bomba atomică și o lansau în producția în masă“. Se pare că Stalin i-ar fi spus lui Beria că „dacă Roosevelt ar mai fi fost în viață, am fi reușit“. Acesta, se pare, este principalul motiv pentru care Stalin bănuia că Roosevelt fusese asasinat în secret.

Churchill nu este sprijinit de Truman. Noul președinte fusese fermecat și copleșit de intrigantul dictator sovietic, care în schimb îl disprețuia. Cel mai intim moment al prim-ministrului cu Truman este cel în care discută cum îi va spune președintele lui Stalin despre bomba atomică. Dar Stalin discutase deja de două ori cu Beria cum ar

trebui să reacționeze atunci când i se va da vestea. La 17 iulie, Beria îi furnizase detaliile testului reușit, obținute prin spionii săi din Proiectul *Manhattan*. Prin urmare, atunci când Truman îi spune lui Stalin despre bombă pe un ton confidențial, Stalin abia dacă reacționează. Îi convoacă apoi imediat pe Molotov și pe Beria și, „chicotind“, le povestește scena. „Churchill stătea lângă ușă, cu ochii fixați asupra mea ca un proiector, în timp ce Truman, cu aerul său ipocrit, mi-a spus ce se întâmplase pe un ton indiferent.“ Amuzamentul lor crește atunci când înregistrările microfoanelor NKVD arată că, atunci când Churchill îl întreabă pe Truman cum primise vestea liderul sovietic, Truman răspunde că „aparent, Stalin nu a reușit să înțeleagă“.

La 26 iulie, sesiunea plenară de la Potsdam este suspendată. În ajun, Churchill se întorsese la Londra cu Anthony Eden și Clement Attlee pentru anunțarea rezultatelor de la alegerile generale. Chiar când pleca, Churchill se găsește în poziția ciudată de a fi asigurat de către Stalin că îi bătuse cu siguranță pe socialiști.

Prim-ministrul primise avertismente că lucrurile nu erau în favoarea sa, în mare parte din cauza voturilor din Forțele Armate, ale căror oameni voiau să lase în urmă trecutul, atât anii grei din '30, cât și războiul. La o cină în Londra, cu câteva săptămâni mai înainte, când Churchill vorbise de campania electorală, generalul Slim, întors din Birmania, îi spusese: „Domnule prim-ministru, eu știu un lucru. Armata mea n-o să voteze pentru dumneavoastră“.

Pentru cea mai mare parte a soldaților și subofițerilor, ierarhia militară aducea prea mult cu sistemul de clase. Un căpitan din armată care îl întrebase pe unul dintre sergenții săi cum va vota primește răspunsul: „Cu socialiștii, domnule, pentru că m-am săturat să primesc ordine de la niște afurisiți de ofițeri“. Când voturile sunt numărate, este clar că Forțele Armate optaseră în cea mai mare parte pentru Partidul Laburist și pentru schimbare. Cea mai mare greșală a lui Churchill fusese aceea de a nu se fi arătat dispus la reforme sociale nici în timpul războiului, nici al campaniei.

În ciuda antipatiei față de Churchill, Stalin este sincer tulburat de rezultat atunci când vestea înfrângerii zdrobitoare ajunge la Potsdam. Pur și simplu, nu își poate imagina cum cineva de talia lui Churchill poate fi îndepărtat de la putere prin vot. Democrația parlamentară, în opinia lui, este în mod clar o cale periculos de instabilă de a conduce o țară. Este foarte conștient că, în orice alt regim decât al lui, ar fi fost demis după gestionarea catastrofală a invaziei germane.

Clement Attlee, noul premier, și Ernest Bevin, care preluase funcția de ministru de externe de la Eden, ocupă acum locurile britanice la conferință. Deși nu din vina lor, aceștia exercită puțină influență în cadrul discuțiilor. James F. Byrnes, noul secretar de stat american, este de acord să recunoască granița vestică a Poloniei pe linia

Oder-Neisse, iar ei îi urmează exemplul. Stalin reușise tot ce își propusese la Potsdam, chiar dacă fusese forțat să anuleze invadarea Europei de teama bombe atomice.

Trimiterea acasă a prizonierilor de război, asupra căreia se căzuse de acord la Yalta, se dovedește în curând o problemă spinoasă pentru Aliați. Atât Corpul de Contraspionaj American, cât și Poliția Militară Regală au dificultăți în identificarea criminalilor de război și chiar a naționalității celor interogați, deoarece mulți din cei din Europa de Est și din Uniunea Sovietică pretind că sunt germani pentru a rămâne în Vest.

Cel mai mare amestec de naționalități și grupuri etnice fusese strâns în provincia Carintia, din sud-estul Austriei. Când unitățile Corpului V britanic ajung în frumoasa vale a Draului, găsesc zeci de mii de oameni campați acolo. Erau croați, sloveni, cetnici sârbi și o mare parte din Corpurile Cazace. Cei din Iugoslavia fugeau de răzbunarea victorioasă a lui Tito în sălbaticul război civil. Cazacii, comandați de ofițeri germani, jucaseră un rol important în campanii criminale împotriva partizanilor.

Tito pare să îi semene lui Stalin în apetitul pentru mai mult teritoriu. Spera să ia Istria, Trieste și chiar parte din Carintia. Unii dintre partizanii săi ajung în capitala provinciei, Klagenfurt, exact înaintea britanicilor. Terorizau zona rurală și amenințau mulțimea de refugiați din calea războiului. Ofițerii britanici, în lipsa unor ordine clare de la superiori, se găsesc în fața unei situații haotice, sub amenințarea mai multor forțe ale lui Tito gata să treacă în Austria. Apoi li se dă sarcina neplăcută de a returna cetățenii sovietici Armatei Roșii aflate dincolo de frontiera estică.

Cazacii erau notorii pentru atrocitățile pe care le comiseseră. Până și Goebbels fusese șocat de rapoartele pe care le primise cu privire la activitățile lor în Iugoslavia și în nordul Italiei. Aceștia aveau cu ei femei și copii, fiind însoțiți și de unii ruși filoțariști care trăiseră în vest de la victoria bolșevică din 1921. Cele mai proeminente figuri sunt hatmanul cazac, generalul Piotr Krasnov, un ofițer care probabil că fusese cât se putea de onorabil într-un război civil, și generalul Andrei Șkuro, un psihopat crud. Din moment ce părea imposibil să fie aleși cei buni de cei răi, ofițerii de la cartierul general al Corpului V ordonă să fie dați toți pe mâna Armatei Roșii. Cazacii știau foarte bine care ar fi putut fi răzbunarea lui Stalin și trebuie să fie forțați să intre în transport de soldații britanici înarmați cu cozile de lemn de la târnăcoape. Deși admiră Armata Roșie, cei mai mulți soldați implicați în aceste repatrieri forțate sunt îngroziți de ceea ce trebuie să facă și sunt aproape de o răscoală.

În același timp, trupele britanice sunt clar ezitante în a se confrunta cu forțele din ce în ce mai agresive ale lui Tito. Nimeni nu vrea să fie ucis după sfârșitul războiului. Cartierul general al Corpului V, sub presiunea de a rezolva situațiile periculoase cât mai repede posibil, ordonă ca iugoslavii să fie împinși forțat înapoi, dincolo de granița lor. Încă o dată, sunt amestecați cei vinovați de crime de război, mai ales ustașii croați,

cei mai puțin vinovați. Ofițerii și soldații britanici sunt oripilați în aceeași măsură de faptul că trebuie să folosească forța împotriva cetnicilor, aliații abandonați în favoarea lui Tito, pentru a-i duce dincolo de granița iugoslavă. Se pare că cei mai mulți sunt uciși aproape imediat. Colapsul german declanșase cele mai sângeroase masacre comise de partizanii lui Tito în războiul civil. În 2009, Comisia Slovenă a Mormintelor Ascunse identifică peste 600 de gropi comune și estimează că acolo erau înhumate peste 100 000 de victime.

Răzbunarea și epurarea etnică sunt la fel de brutale și în Europa de Nord și Centrală. Pentru mulți germani, zvonurile conform cărora întregul teritoriu al țării de dincolo de Oder – Prusia Orientală, Silezia, Pomerania – va fi cedat Poloniei reprezintă cea mai mare temere dintre toate. Odată luptele terminate, aproape un milion de refugiați își croiesc drum spre casele lor abandonate, doar pentru a afla că vor fi izgoniți din nou.

Așa cum intenționase Stalin, au loc epurări etnice masive. Soldații din Armatele 1 și a 2-a poloneze îi forțează pe germani să-și abandoneze casele și îi împing dincolo de Oder. Primii care pleacă sunt cei din teritoriul care fusese polonez înainte de 1944. Unii trăiseră aici de generații, alții erau *Volksdeutsch*, aduși acolo în urma programului nazist de purificare etnică din 1940. Înghesuiți în vagoane pentru vite, sunt duși spre vest, iar pe drum li se fură și puținul avut. O soartă asemănătoare îi așteaptă și pe cei rămași în urmă sau care se întorseseră în Pomerania și Silezia, zone care acum cădeau în interiorul noilor granițe poloneze. Doar în Prusia Orientală, sunt lăsați numai 193 000 de germani din populația totală de 2,2 milioane.

În timpul expulzărilor de pe teritoriul polonez, în jur de 200 000 de germani sunt ținuți în lagăre de muncă și se estimează că vreo 30 000 mor. Alții se află în rândurile celor 600 000 de germani trimiși la muncă forțată în Uniunea Sovietică. Cehii expulzează și ei aproape trei milioane de germani, majoritatea din Regiunea Sudetă. Treizeci de mii sunt uciși în timpul mutărilor, iar 5 558 se sinucid. Femei cu copii trebuie să meargă pe jos, uneori sute de kilometri, pentru a găsi adăpost în Germania.

Este greu de imaginat că un război atât de incredibil de crud s-ar fi putut termina fără răzbunări brutale. Violența în masă, așa cum atrage atenția poetul polonez Czesław Miłosz, distrusese atât ideea apartenenței la aceeași umanitate, cât și simțul justiției naturale. „Crima a devenit ceva obișnuit în timpul războiului“, scrie Miłosz, „și era privită chiar ca legitimă dacă era făcută în numele rezistenței. Hoția a devenit și ea obișnuită, așa cum au devenit și falsitatea, și neadevărul. Oamenii au învățat să doarmă cu zgomote care altădată ar fi ridicat în picioare întregul cartier: răpăitul mitralierelor, strigătele oamenilor în agonie, injurăturile polițistului care îi înșfacă pe vecini ducându-i nu se știe unde.“ Pentru toate aceste motive, explică Miłosz, „omul din est nu îi poate lua pe americani (sau pe alți vestici) în serios“. Din moment ce ei nu trecuseră

prin asemenea experiențe, nu păreau să poată să le înțeleagă în profunzime și nici să își imagineze cum se întâmplaseră.

„Dacă suntem americani“, scrie Anne Applebaum, „ne gândim că «războiul» este ceva ce a început cu Pearl Harbor în 1941 și s-a terminat cu bomba atomică în 1945. Dacă suntem britanici, ne amintim de Blitz din 1940 și de eliberarea Belsenului. Dacă suntem francezi, ne amintim de Vichy și de Rezistență. Dacă suntem olandezi, ne gândim la Anne Frank. Chiar și dacă suntem germani, știm doar o parte a poveștii.“

Bombele atomice și supunerea Japoniei

MAI-SEPTEMBRIE 1945

În timp ce Germania se preda, în mai 1945, armatele japoneze din China primeau ordin de la Tokio să înceapă retragerea spre coasta de est. Armatele naționaliste ale lui Chiang Kai-shek încă erau grav afectate după Ofensiva *Ichigo*, iar comandanții lor simțeau resentimente profunde față de Statele Unite, care nu băgaseră în seamă avertismentele lor.

Înlocuitorul lui Stilwell, generalul Albert Wedemeyer, începe un program de reînarmare și de instruire pentru treizeci și nouă de divizii. Îl obligă pe Chiang Kai-shek să își concentreze forțele în sud, către granița cu Indochina. Planul american era să blocheze calea de scăpare pentru forțele japoneze din sud-estul Asiei. Pe de altă parte, Chiang dorea să recâștige regiunile agricole din nord, pentru a-și hrăni soldații și populația flămândă din zonele naționaliste, însă Wedemeyer amenință să retragă tot ajutorul american dacă refuza. Chiang știa că comuniștii se mutaseră deja spre sud ca să umple golul lăsat de retragerea japoneză. Intervenția lui Wedemeyer a contribuit la înfrângerea naționaliștilor în războiul civil ulterior, însă, la acea vreme, Washingtonul presupunea că rezistența japoneză avea să dureze până în 1946.

În noiembrie 1944, reprezentantul lui Roosevelt în China, imprevizibilul Patrick J. Hurley, începuse negocierile între comuniști și naționaliști. Discuțiile sunt întrerupte în luna februarie a anului următor, în mare parte din cauză că Chiang Kai-shek nu era pregătit să împartă puterea, iar comuniștii nu erau pregătiți să își subordoneze armata. În acea vreme, când Kuomintangul era împărțit între liberali și reacționari, Chiang promite reforme radicale în primăvară, însă singurele schimbări făcute sunt cele menite să îi satisfacă pe americani. Marele reformator din trecut susținea acum vechea gardă, iar corupția continuă nestăvilită. Iar cei care se plângeau fâțiș riscau să primească atenții brutale din partea poliției secrete.

Capitala sa de la Chungking afișa o discrepanță uriașă între minoritatea bogată și majoritatea sărăcită, care suferea de pe urma inflației ieșite de sub control. Soldații americani se remarcău izbitor prin felul în care se distrau în oraș. „Un local ordinar,

la aproape un kilometru distanță de Cartierul General al Armatei SUA, servea whisky contrafăcut și prostituate originale”, scria Theodore White. „Fetele erau luate la plimbare cu jeepul pe străzi de către personalul armatei americane, în văzul cetățenilor scandalizați”. La țară, recrutarea forțată a soldaților și faptul că bandele erau plătite pentru fiecare individ recrutat cu sila stărnise resentimentele mocnite ale țăranimii. Doar cei care își puteau permite să plătească sume mari ca mită rămâneau la casele lor, iar impozitele pe cereale îi descurajau pe fermieri să își vândă produsele. Comuniștii din cartierul general de la Yen-an impuseseră, de asemenea, o taxă pe cereale, iar impresia lăsată că sub conducerea lor viața de țăran era una idilică nici nu putea fi mai departe de adevăr. Comerțul cu opiu, care umpluse cușarul de război al lui Mao, declanșase o rată a inflației aproape la fel de mare ca în zonele naționaliste și toți cei care protestau sau îl criticau pe președintele Mao erau tratați drept dușmani ai poporului.

Luptele dintre comuniști și naționaliști începuseră deja în provincia Honan și, de asemenea, în împrejurimile Shanghaiului. În ciuda numărului mare de forțe japoneze de acolo, comuniștii și naționaliștii duceau un război subteran, convinși că un control asupra marelui port și a capitalei financiare avea să fie crucial după ce plecau invadatorii.

În ciuda iminenței înfrângerii țării lor, atrocitățile împotriva populației chineze, mai ales a femeilor, continuă în zonele încă ocupate de un milion de soldați japonezi. La fel ca în alte zone ocupate, cum ar fi Noua Guinee și Filipine, soldații japonezi cu rații mici priveau populația locală și prizonierii drept sursă de hrană. Soldatul japonez Enomoto Masayo mărturisea ulterior că violase, ucisese și măcelărise o tânără chinezoaică. „Am încercat să aleg acele porțiuni unde era mai multă carne”, spunea el. Apoi a împărțit carnea cu camarazii săi. O descria drept „bună și fragedă. Cred că era mai gustoasă decât cea de porc”. Nici măcar ofițerul său superior nu protestează când i se spune de unde provenea carnea.

Alte orori erau deja cunoscute în rândul Aliaților. În 1938, Unitatea 731 pentru război biologic fusese creată lângă Harbin în Manchukuo, sub auspiciile armatei Kwantung. Acest complex uriaș, prezidat de generalul Ishii Shiro, angajează un personal de bază format din 3 000 de oameni de știință și doctori din universități și școli medicale din Japonia și un total de 20 000 de oameni în filiale. Aceștia au pregătit arme pentru răspândirea ciumei negre, febrei tifoide, antraxului și holerei și le-au testat pe mai bine de 3 000 de prizonieri chinezi. De asemenea, au întreprins experimente cu antrax, iperită și degerături pe victimele lor, pe care le denumeau *maruta* sau „bușteni”. Acești cobai umani, aproximativ 600 pe an, erau arestați de către Kempeitai în Manciuria și trimiși unității.

În 1939, în timpul luptei de la Nomonhan împotriva forțelor mareașakului Jukov, acea unitate pusese patogeni de febră tifoidă în râurile din apropiere, însă efectele nu au fost documentate. În 1940 și 1941, coji de bumbac și orez contaminate cu ciumă au

fost aruncate din avioane în zona centrală a Chinei. În martie 1942, Armata Imperială Japoneză plănuia să folosească purici infestați cu ciumă împotriva apărătorilor americani și filipinezi din peninsula Bataan, însă s-au predat înainte să îi pregătească. Și, mai târziu în acel an, patogeni de febră tifoidă, ciumă și holeră sunt răspândiți în provincia Chekiang, ca ripostă la primul raid de bombardament american asupra Japoniei. Se pare că 1 700 de soldați japonezi din acea zonă au murit împreună cu sute de chinezi.

Un batalion de război biologic este trimis în Saipan înainte de debarcările americane. Cei mai mulți dintre membrii acestuia fuseseră evacuați, dar mor înecați atunci când un submarin american le scufundă nava. De asemenea, pușcașii marini din Kwajalein au capturat planuri care dovedeau intenția de a bombarda Australia și India cu arme biologice, însă aceste atacuri nu s-au materializat. De asemenea, japonezii doreau să contamineze insula Luzon din Filipine cu holeră înainte de invazia americană, însă nici acest plan nu a fost dus la bun sfârșit.

Marina Imperială Japoneză și bazele sale de la Truk și Rabaul făcuseră experimente pe prizonierii de război aliați, în principal pe piloți americani capturați, pe care îi injectau cu sângele bolnavilor de malarie. Alții au fost uciși în timpul experimentelor cu diverse injecții letale. În aprilie 1945, aproximativ o sută de prizonieri de război australieni – unii bolnavi, alții sănătoși – au fost, de asemenea, folosiți pentru experimente cu injecții cu substanțe necunoscute. În Manciuria, 1 485 de prizonieri de război americani, australieni, britanici și neozeelandezi de la Mukden au fost folosiți pentru numeroase experimente cu patogeni.

Poate că cel mai șocant element din toată istoria Unității 731 este acordul lui MacArthur, după capitularea japonezilor, de a oferi imunitate în fața legii pentru toți cei implicați, inclusiv pentru generalul Ishii. Acordul le-a permis americanilor să obțină toate datele pe care aceștia le adunaseră în urma experimentelor. Chiar și după ce află că printre cei uciși în timpul testelor se numărau și prizonieri aliați, MacArthur dă ordin ca toate investigațiile împotriva criminalilor să înceteze. Solicitățile sovietice de a-i condamna pe Ishii și personalul său în fața Tribunalului pentru Crime de Război de la Tokio sunt respinse ferm.

Doar câțiva doctori care anesteziaseră, apoi disecaseră echipajele unor avioane de bombardament americane au fost condamnați, însă aceștia nu aveau nicio legătură cu Unitatea 731. Alți doctori militari japonezi efectuaseră în numeroase spitale viviseccii pe sute de prizonieri chinezi conștienți, însă nu au fost condamnați. Doctorii din Corpul Medical Japonez dăduseră dovadă de prea puțin respect față de viața umană din moment ce urmaseră de bunăvoie ordinele de a scăpa de propriii lor „soldați răniți, cu șanse mari de vindecare... pe motiv că sunt inutili pentru împărat“. De asemenea, i-au învățat pe soldații japonezi să se sinucidă în loc să se lase capturați.

Când rezistența japoneză din Okinawa se încheiase, comandanții americani din Pacific au trecut la regândirea fazei următoare, invadarea insulelor nipone. Atacurile kamikaze și refuzul japonezilor de a se preda, alături de conștientizarea capacității lor de război biologic, făceau ca aceasta să fie o misiune dificilă. Planul fusese aprobat de toți șefii de Stat-Major la începutul lui 1944. Se estima că Operațiunea *Olimpic* de a cucerii insula sudică Kyushu în noiembrie avea să facă 100 000 de victime, iar Operațiunea *Coronet*, din martie 1946, de a invada insula principală Honshu, 250 000. Amiralul King și generalul Arnold preferau să bombardeze și să pună o blocadă asupra Japoniei, pentru a o înfometa ca să capituleze. MacArthur și Armata Americană se plâneau că asta avea să dureze mulți ani și să provoace suferință inutilă. De asemenea, ar fi însemnat și moartea prin înfometare a multor prizonieri de război aliați și muncitori în lagărele de muncă silnică. Și din moment ce bombardamentul asupra Germaniei nu fusese victorios, Armata câștigă Marina de partea ei pentru ideea unei invazii.

Armata Imperială Japoneză este hotărâtă să lupte până la capăt, în parte dintr-o frică închipuită provocată de o răscoală comunistă și în parte din mândria codului *bushido*. Liderii săi simțeau că nu puteau accepta vreodată să capituleze când Instrucțiunile pentru Militari ale generalului Tojo declarau: „Nu supraviețui în infamie ca prizonier. Mori, ca să te asiguri că nu lași rușine în urma ta”. Politicienii civili ai „partidului păcii”, care doreau să negocieze, ar fi fost arestați sau chiar asasinați dacă nu ar fi fost la mijloc nehotărârea împăratului în privința a ce rămânea de făcut. Fostul prim-ministru, prințul Konoe Fumimaro, arăta mai târziu că „armata își săpase peșteri în munți, iar ideea lor de luptă era să continue să reziste din fiecare găurică sau stâncă”. Armata japoneză dorea, de asemenea, ca și civilii să moară împreună cu ea. Se formează un Corp de Luptă al Cetățenilor Patrioți, ai cărui membri erau în cea mai mare parte înarmați doar cu lănci din bambus. Alții aveau legate de ei bombe, pe care urmau să le detoneze în timp ce s-ar fi aruncat în fața tancurilor. Toate tinerele erau presate să se ofere voluntare pentru sacrificiu.

Liderii militari japonezi respingeau ideea de capitulare necondiționată, întrucât, la rândul lor, credeau că Aliații urmau să-l înlăture de la putere pe împărat. Cu toate că o majoritate copleșitoare a opiniei publice americane chiar asta își dorea, Departamentul de Stat și șefii de Stat-Major ajunseseră la ideea de a-l păstra drept monarh constituțional și de a îndulci termenii capitulării. Declarația de la Potsdam privind Japonia, publicată la 26 iulie, nu menționa nimic despre împărat, pentru a evita o criză politică în Statele Unite. Guvernul japonez deja îl contactase pe cel sovietic, sperând că va acționa drept mediator, fără să știe că Stalin își trimitea din nou armatele în Orientul Îndepărtat pentru a invada Manciuria.

Testarea cu succes a primei bombe atomice în iulie părea să le ofere americanilor o metodă de a-i șoca pe japonezi și a-i face să se predea, evitând ororile și mai mari

ale unei invazii. După multe studii și dezbateri considerabile, Tokio și capitala istorică Kyoto sunt respinse ca ținte. Hiroshima, care nu fusese distrusă atât de rău ca alte orașe de avioanele de bombardament ale lui LeMay, este aleasă ca primă țintă, iar Nagasaki ca obiectiv următor dacă japonezii nu capitulau.

În dimineața zilei de 6 august, trei avioane B-29 Superfortress apar deasupra orașului Hiroshima. Două dintre ele aveau camere și echipament științific pentru a înregistra efectul. Al treilea, *Enola Gay*, își deschide ușile calei de bombe la ora 8:15, iar după mai puțin de un minut tot orașul Hiroshima se dezintegrează într-o lumină orbi-toare. Aproximativ 100 000 de oameni sunt uciși pe loc și multe mii mor mai târziu în urma otrăvirii cu radiații, arsurilor și șocului. Cabinetul președintelui Truman de la Washington le dă un avertisment japonezilor spunându-le că, dacă nu se predau imediat, „se pot aștepta la o ploaie a pieirii din aer, cum nu a mai fost văzută vreodată pe pământ“.

Două zile mai târziu, forțele Armatei Roșii trec granița manciuriană. Stalin nu intenționa să se lipsească de prăzile teritoriale care i se promisese. La 9 august, după ce Aliații nu primiseră nicio veste de la Tokio, a doua bombă atomică este aruncată peste Nagasaki, ucigând 35 000 de oameni. Împăratul este profund mișcat de soarta teribilă a celor care muriseră și cere cât mai multe informații. Este destul de clar că fără bombele atomice nu și-ar fi adunat niciodată curajul și hotărârea de care a dat dovadă pentru a încheia războiul.

Încendierea orașului Tokio și decizia de a arunca bombele atomice s-au născut din dorința americanilor de a „termina odată cu treaba asta“. Însă rezistența kamikaze, poate chiar cea cu arme biologice, amenințau cu o bătălie mult mai dură decât cea din Okinawa. Plecând de la ideea că aproximativ un sfert din populația civilă din Okinawa murise acolo în luptă, numărul civililor de pe insulele japoneze care ar fi urmat să moară, respectând proporția, ar fi depășit de multe ori numărul victimelor ucise de bombele atomice. Alte considerații, mai ales tentația de a demonstra puterea SUA în fața unei Uniuni Sovietice, care se impunea fără milă în Europa Centrală, au jucat un rol major, însă nu decisiv.

Este adevărat că mai mulți membri civili ai regimului japonez doreau negocieri, însă condiția lor principală – ca Japoniei să i se permită să păstreze Coreea și Manciuria – era considerată inacceptabilă de către Aliați. Chiar și cei care susțineau pacea refuzau să accepte ideea că japonezii erau vinovați că începuseră războiul sau să se supună hotărârilor unui tribunal internațional pentru crimele comise de Armata Imperială începând cu invazia inițială pe teritoriul chinez în 1931.

Cu câteva ore înainte ca a doua bombă atomică să cadă peste Nagasaki, Consiliul Suprem al Direcției de Război se întrunise pentru a discuta dacă să accepte sau nu Declarația de la Potsdam. Reprezentanții Cartierului General Imperial încă se opuneau

cu tărie. În seara de 9 august, chiar după căderea bombei la Nakasaki, împăratul îi convoacă din nou pe membrii Consiliului Suprem. Spune că ar trebui să accepte termenii în condițiile în care Casa Imperială și succesiunea acesteia erau păstrate. Această clauză este transmisă a doua zi la Washington. În timpul discuțiilor de la Casa Albă, părerile sunt împărțite. Unii, printre care James Byrnes, sunt de părere că nu trebuia acceptată nicio clauză. Stimson, secretarul de război, este mult mai convingător cu argumentul că doar autoritatea împăratului putea convinge forțele armate japoneze să capituleze. Acest lucru i-ar fi scutit pe americani de nenumărate bătălii inutile și le-ar da armatelor sovietice mai puțin timp să invadeze regiunea.

Răspunsul american, care subliniază din nou faptul că japonezii ar trebui lăsați să aleagă ce formă de guvernământ doreau, ajunge la Tokio prin intermediul Ambasadei Japoneze din Elveția. Liderii militari încă refuzau să accepte înfrângerea. În timp ce avioanele de bombardament americane își continuau campania, cu toate că fără arme atomice, la ordinele lui Truman, discuțiile au continuat timp de mai multe zile. Până la urmă, la 14 august, împăratul anunță că se hotărâse să accepte Declarația de la Potsdam. Miniștrii și liderii militari încep să plângă. De asemenea, spune că va înregistra un discurs către națiune, ceea ce era un eveniment fără precedent.

În acea noapte, ofițerii din Armată încearcă o lovitură de stat pentru a împiedica difuzarea anunțului împăratului. După ce conving printr-un șiretlic Regimentul 2 al Gărzilor Imperiale să li se alăture, aceștia intră în Palatul Imperial pentru a distruge mesajul înregistrat de împărat, în care acesta anunța capitularea țării. Împăratul și marchizul Kido, șambelanul Curții, reușesc să se ascundă. Rebelii nu găsesc nimic, iar când sosesc trupele loiale împăratului, maiorul Hatanaka Kenji, liderul principal al loviturii, nu are altă soluție decât să se sinucidă. Alți lideri militari îi urmează exemplul.

În ziua de 15 august, la prânz, posturile de radio japoneze difuzează mesajul înregistrat al împăratului, făcând apel la toate Forțele sale Armate să se predea deoarece situația războiului evoluase „nu neapărat în avantajul Japoniei“. Ofițerii și soldații îi ascultă cuvintele la radio cu ochii în lacrimi. Mulți sunt în genunchi făcând plecăciuni spre vocea Mikadoului divin, pe care nu îl mai auziseră înainte. Unii piloți pornesc într-o ultimă misiune de *gyokusai* sau „autoanihilare glorioasă“. Cei mai mulți sunt interceptați și doborâți de avioanele de vânătoare americane. Imaginea de sine a rasei Yamato are anumite similitudini cu cea de Herrenvolk nazist. Într-o atitudine care amintește de armata germană după Primul Război Mondial, mulți soldați japonezi continuă să fie convinși că „Japonia a pierdut războiul, dar nu a pierdut nicio bătălie“.

La 30 august, forțele americane debarcă la Yokohama pentru a începe ocuparea Japoniei. Pe parcursul următoarelor zece zile se semnalează 1 336 de cazuri de viol în Yokohama și în zona adiacentă, Kanagawa. După câte se pare, și soldații australieni comit multe violuri în zona Hiroshimei. Autoritățile nipone se așteptau la acest lucru.

La 21 august, cu nouă zile înainte de sosirea trupelor aliate, guvernul japonez convocase o reuniune a miniștrilor pentru a stabili o Asociație de Recreere și Distracție, cu scopul de a furniza prostituate cuceritorilor. Oficialii locali și șefii poliției trebuiau să organizeze o rețea națională de bordeluri militare pline cu prostituatele existente, dar și cu gheise și alte femei tinere. Intenția era să fie redusă rata violurilor. Primul stabiliment de acest fel se deschide într-o suburbie a capitalei Tokio la 27 august, apoi alte sute urmează. Unul dintre bordeluri era condus de amanta generalului Ishii Shiro, șeful Unității 731. Până la sfârșitul anului, pentru a-i liniști pe cuceritori, circa 20 000 de tinere sunt recrutate, sub diferite grade de coerciție.

Capitularea oficială a Japoniei nu are loc până la 2 septembrie. Generalul MacArthur, însoțit de amiralul Nimitz, o primește la o masă pusă pe puntea cuirasatului USS *Missouri*, ancorat în golful Tokio, în largul Yohohamei. Sunt priviți de două figuri emaciate, tocmai eliberate din captivitate: generalul Percival, care condusese predarea britanică la Singapore, și generalul Wainwright, comandantul american din Corregidor.

Deși la 15 august luptele în Pacific și sud-estul Asiei încetaseră, în Manciuria războiul continuase până în ajunul ceremoniei din golful Tokio. La 9 august, trei fronturi sovietice, cu 1 699 500 oameni, sub comanda supremă a mareșalului Vasilevski, invadează nordul Chinei și Manciuria. Un corp de cavalerie mongolă pe flancul drept extrem traversează deșertul Gobi și lanțul de munți Khingan. Sincronizarea și viteza ofensivei Armatei Roșii îi iau pe japonezi prin surprindere. Deși în număr de un milion, forțele lor se prăbușesc repede. Mulți mor luptând până la capăt și mulți se sinucid, dar 674 000 sunt luați prizonieri.

Soarta lor în lagărele de muncă din Siberia și Magadan este crudă. Doar jumătate din ei supraviețuiesc. Familiile de coloniști japonezi, abandonate de armată, suferă și ele. Mame cărându-și copiii în spate încearcă să se ascundă în munți. Din cei 220 000 de coloniști, 80 000 mor. Unii sunt omorâți de chinezi și în jur de 67 000 mor de foame sau se sinucid. Doar 140 000 de supraviețuitori ajung înapoi în Japonia. Experiența lor este asemănătoare în unele privințe cu cea a coloniștilor germani stabiliți în Polonia.

În fostul regat-marionetă Manciukuo, Armata Roșie violează japonezele după bunul plac. Un grup mare de femei, cărora ofițerii japonezi le spun că războiul este pierdut, este sfătuit să rămână unit. Aproape o mie se îngheșuie în hangarele de pe aerodromul Beian. „De atunci a început iadul”, scrie o fată orfană numită Yoshida Reiko. „Soldații ruși veneau și le spuneau conducătoarelor noastre că trebuiau să furnizeze femei trupelor ruse ca pradă de victorie... În fiecare zi, soldații ruși veneau și luau cam zece fete. Femeile veneau înapoi a doua zi dimineața. Unele s-au sinucis... Soldații ruși ne-au spus că dacă nu iese nicio femeie, întregul hangar va fi ars din temelii, cu noi toate înăuntru. Așa că unele femei – în general necăsătorite – se ridicau și mergeau. Atunci

nu îmi dădeam seama ce li se întâmpla acestor femei, dar îmi amintesc clar că femeile cu copii se rugau pentru cele care ieșeau, ca mulțumire pentru sacrificiul lor." Ca și civilele, și infirmierele militare japoneze din spitale sufereau. Cele șaptezeci și cinci de surori medicale din spitalul militar din Sun Wu sunt reținute ca versiune sovietică a damelor de companie.

Trupele Armatei Roșii se confruntă cu o sarcină mult mai grea la cucerirea insulelor Kurile și a sudului insulei Sahalin. Cu desăvârșire lipsiți de pregătire pentru operațiunile amfibii, pierd mulți oameni atât la debarcare, cât și pe mal. Stalin plănuia, de asemenea, să ocupe zona de nord a insulei nipone Hokkaido, dar Truman respinge brusc această propunere.

Invadarea de către sovietici a Manciuriei și a nordului Chinei este întâmpinată cu bucurie de adepții lui Mao Zedong. Cu toate acestea, când o coloană a Armatei Roșii avansează în Chahar și este întâmpinată de oamenii din gherilele Armatei Celei de-a Opta Rute (Eighth Route Army), trupele sovietice cred că sunt bandiți din cauza hainelor zdrențuite și a armelor primitive și îi dezarmează. Lucrurile se schimbă în curând. Deși Stalin recunoștea oficial guvernarea lui Chiang Kai-shek, forțele sovietice le permit comuniștilor chinezi să preia stocurile de puști și mitraliere confiscate de la japonezi. Forțele lui Mao, așa cum se temuse Chiang Kai-shek, devin în scurt timp o armată formidabil echipată.

Generalul Wedemeyer, conform instrucțiunilor de la Washington de a-i ajuta pe naționaliști la restabilirea controlului, furnizează avioane de transport americane pentru a deplasa unele din unitățile lor în China Centrală și de Est. Chiang era deosebit de nerăbdător să își stabilească din nou capitala în Nanjing (Nanking). Știa că este în întrecere cu comuniștii pentru acapararea unei porțiuni cât mai mari de teritoriu. Dar naționaliștii își sunt lor înșile cei mai mari dușmani atunci când este vorba de câștigarea de partea lor a maselor populației. Comandanții lor nu erau interesați de zonele rurale înconjurătoare. În plus, tratau orașele stăpânite mai înainte de japonezi ca pe un teritoriu ocupat, prădând tot ce voiau. Iar moneda naționaliștilor, care este reintrodusă, aduce o inflație incontrollabilă.

Comuniștii erau mult mai inteligenți. Știau că puterea se afla la țară, întrucât cei care controlează sursele de hrană în războiul civil următor vor controla în cele din urmă totul. Faptul că îi tratează ceva mai bine pe țărani le permite să mobilizeze masele pentru cauza lor, ceea ce nu este greu, din moment ce sprijinul pentru naționaliști se micșorase în același timp cu apropierea înfrângerii Japoniei. Tinerii, în special studenții, se îngrămădeau să se alăture Partidului Comunist.

În timp ce continuau să vâneze „dușmani ai poporului“, comuniștii chinezi ascunseseră cu cea mai mare pricepere în fața străinilor care le vizitau capitala Yenan natura totalitaristă a regimului pe care îl puneau la cale. Jurnalista Agnes Smedley, o

admiratoare aflată și ea în călătorie și câteodată agentă Comintern, devine „profund, irevocabil convinsă” că principiile lor „sunt principiile care vor ghida și salva China, care vor da cel mai mare impuls eliberării tuturor națiunilor asiatice aservite și vor aduce la viață o nouă societate umană. Această convingere din mintea și inima mea îmi dă cea mai mare liniște pe care am cunoscut-o vreodată”.

Smedley, Theodore White și alți scriitori americani influenți nu pot accepta sub nicio formă că Mao ar putea deveni un tiran mult mai mare decât Chiang Kai-shek. Cultul personalității, Marele Salt Înainte, care omoară mai mulți oameni decât Al Doilea Război Mondial, nebunia crudă a Revoluției Culturale și cele șaptezeci de milioane de victime ale regimului, lucruri care sunt în multe privințe mai rele decât stalinismul, se dovedesc de neînchipuit pentru ei.

Din cauza supremației Marinei Statelor Unite pe mare și în aer, mari forțe japoneze rămân prinse în Canton, Hong Kong, Shanghai, Wuchang-Hankow, Pekin (Pekin/Beijing), Tientsin și orașe mai mici din estul Chinei. Britanicii nu intenționau să renunțe la pretențiile asupra coloniei lor și să o cedeze naționaliștilor chinezi, așa cum arătaseră mai înainte. Americanii încercaseră să exercite presiuni asupra lui Churchill, dar, din moment ce îi promiseseră lui Stalin sudul Sahalinului, insulele Kurile și părți din Manciuria, care fusese teritoriu chinezesc, Churchill nu vede niciun motiv să facă vreun compromis. Dar cum trupele americane se aflau în partea continentală a Chinei și Marina SUA controla Marea Chinei de Sud, Londra știe că va trebui să se miște repede. Din dorința de a nu-i face pe plac, Wedemeyer refuzase să permită oricărei operațiuni SOE în zonă. Naționaliștii infiltraseră un grup în Hong Kong pentru a încerca să îl preia atunci când japonezii s-ar fi retras, iar Coloana Râului de Est a comuniștilor era și ea activă în regiune. Fără trupe la sol, britanicii știu că nu vor reuși niciodată să își ia colonia înapoi.

La începutul lui august, este clar că singura șansă o reprezintă Marina Regală, și așa se naște Operațiunea *Ethelred*. Escadra 11 de portavioane a contraamiralului Cecil Harcourt, aflată atunci la Sydney, primește, la 15 august, imediat ce se anunță capitularea Japoniei, ordin să se îndrepte cu viteză maximă spre Hong Kong. Flota britanică din Pacific se afla sub comandă americană, așa că Attlee, noul prim-ministru, se simte obligat să ceară permisiunea președintelui Truman, ceea ce și face trei zile mai târziu. În aceeași zi, ministrul de externe, Ernest Bevin, îi trimite o telegramă lui Chiang Kai-shek explicând că din moment ce britanicii fuseseră siliți să cedeze japonezilor Hong Kongul, va înțelege cu siguranță, ca soldat, că onoarea le cere britanicilor să primească ei înșiși capitularea niponilor.

Chiang nu se lasă păcălit și apelează la Statele Unite. Truman nu manifestă aceeași fervoare anticolonială ca Roosevelt și îi privește pe britanici ca pe un aliat mai important

decât chinezii. Și generalul MacArthur sprijină pretențiile britanice. Wedemeyer se opune ferm, dar încă nu își desfășurase diviziile chineze. În ciuda refuzului lui Truman, Chiang trimite două din armatele sale în provincia Guangdong (Kwangtung), dar este foarte îngrijorat să nu le pară ostil britanicilor și americanilor, de al căror ajutor are nevoie în războiul civil care se apropie. Gherilele din Coloana Râului de Est nu se mișcă pentru a dezarma forțele japoneze din Canton și din Noile Teritorii ale Hong Kongului, dar nici nu plănuiesc să lupte împotriva unei forțe britanice. Pur și simplu, vor să se asigure că nu îl vor lua naționaliștii.

Escadra lui Harcourt intră în portul Victoria la 30 august. Marinarii și infanteria navală britanică merg la țarm în stil mare, după ce li se spusese să se arate semeți (to show «face») pentru a compensa prestigiul pierdut de britanici cu trei ani și jumătate în urmă. O administrație provizorie, cu un guvernator interimar dintre oficialii închiși acolo, încercase deja să facă pași spre constituirea unei structuri administrative. Acest lucru se întâmplase cu aprobarea ofițerilor japonezi, care preferau să se predea mai curând britanicilor decât forțelor naționaliste sau comuniste.

În Shanghai, războiul civil subteran dintre comuniști și naționaliști încetează temporar la 19 septembrie, când sosește o parte a Flotei a 7-a a amiralului Kinkaid. Încărcată cu rezerve de hrană stocate pentru invadarea Japoniei, este bine primită de populația înfometată și de prizonierii aliați. Războiul și vocabularul său trecuseră pe lângă ei. „Ce-i ăla un jeep?“, întreabă un prizonier de război spitalizat din Shanghai.

Prizonierii de război aliați avuseseră prioritate la acordarea de ajutor imediat după capitularea Japoniei. În unele cazuri, alinarea vine repede, în timp ce alții trebuie să aștepte câteva săptămâni. Câțiva fuseseră masacrați de gărzi după capitulare. În închisoarea Changi, de lângă Singapore, prizonierii sunt disprețuitori atunci când gardienii japonezi încep dintr-odată să îi salute și să le ofere apă. Avioanele aliate aruncau deja rezerve de hrană în lagărele identificate ca atare. Acolo unde se putea, echipe medicale erau parașutate pentru a avea grijă de prizonieri, care le primeau cu lacrimi de ușurare, nevenindu-le să creadă că suferințele lor se sfârșesc. Cei mai mulți erau schelete ambulante, alții erau atât de slăbiți de beri-beri și alte boli, că nu puteau sta în picioare.

Din cei 132 134 de prizonieri de război aliați care se aflaseră în mâinile japonezilor, 35 756 muriseră, o rată a morții de 27 la sută. Mult mai mulți dintre cei care fuseseră luați la muncă forțată de către japonezi pieriseră ca urmare a tratamentului la care fuseseră supuși. Femeile „de reconfortare“ de naționalități diferite care fuseseră luate cu forța de japonezi vor suferi ca urmare a traumelor psihologice pentru tot restul vieții lor. Un număr necunoscut dintre ele se sinucid, simțind că nu se pot întoarce acasă după toate umilințele la care fuseseră supuse.

Numeroși prizonieri ai japonezilor suferiseră o soartă deosebit de înfiorătoare și crudă. Generalul MacArthur le dăduse forțelor australiene sarcina demoralizantă de a curăța Noua Guinee și Borneo de ultimii luptători japonezi. Din toate rapoartele strânse mai târziu de autoritățile americane și de Secția Australiană pentru Crime de Război, devine clar că „practica larg răspândită a canibalismului printre soldații japonezi în războiul din Asia-Pacific reprezenta ceva mai mult decât o serie de incidente întâmplătoare comise de indivizi sau grupuri mici supuse condițiilor extreme. Mărturiile arată că acest canibalism era o strategie militară sistematică și organizată“.

Obiceiul tratării prizonierilor ca pe niște „vite umane“ nu survenise ca urmare a prăbușirii disciplinei. De obicei era dirijat de ofițeri. În afara localnicilor, victimele canibalismului includ soldați papuași și prizonieri de război australieni, americani și indieni care refuzaseră să se alătore Armatei Naționale Indiene. La sfârșitul războiului, paznicii japonezi îi menținuseră pe indieni în viață pentru a-i putea măcelări și mânca pe rând. Nici măcar caracterul inuman al planului nazist de înfometare din Estul Europei nu coborâse până la un asemenea nivel. Deoarece subiectul este atât de supărător pentru familiile soldaților care muriseră în Războiul din Pacific, Aliații cenzurează informațiile pe această temă, iar canibalismul nu ajunge să figureze drept cap de acuzare la Tribunalul pentru Crime de Război de la Tokio din 1946.

Războiul din sud-estul Asiei și din Pacific produsese distrugerii de nedescris. China era în ruine, cu agricultura la pământ, iar acum o populație epuizată se afla în fața războiului civil, care va continua până în 1949. Peste douăzeci de milioane din cetățenii săi muriseră. Istoricii chinezi au ridicat recent această estimare spre cincizeci de milioane. Undeva între cincizeci și nouăzeci de milioane de refugiați plecaseră din calea japonezilor, iar acum nu mai aveau case sau familii la care să se întoarcă. Aceste dimensiuni uluitoare ale suferințelor aproape le eclipsează pe cele din Europa, care era și ea sfâșiată de tensiuni politice.

Din august 1945, soldații italieni obișnuiți sunt trimiși înapoi în Italia de către autoritățile sovietice. Grupuri de comuniști fluturând steaguri roșii se adună să întâmpine trenurile care îi aduc acasă. Spre indignarea lor, află că prizonierii eliberați mângăliseră pe vagoane *Abbasso il comunismo* (Jos comunismul). În gară izbucnesc lupte. Presa comunistă îi etichetează drept „fasciști“ pe toți cei care criticau condițiile din lagărele sovietice sau care afirmău că Uniunea Sovietică nu este un paradis al muncitorilor. Palmiro Togliatti, liderul PCI, Partidul Comunist Italian, își implorase superiorii sovietici să amâne returnarea ofițerilor italieni până după alegeri și referendumul de la 2 iunie 1946. Primii dintre aceștia nu ajung deci în Italia înainte de luna iulie.

În Polonia, represiunea sovietică împotriva necomuniștilor continua. Un indiciu clar al priorităților NKVD este dat de faptul că generalul Nikolai Selivanovski primește

cincisprezece regimente de trupe de securitate pentru Polonia, în timp ce Serov are doar zece în Germania. Selivanovski primește ordin de la Beria „să combine sarcinile de reprezentare a NKVD-ului din URSS (cu cea de) consilier la Ministerul Polonez al Siguranței Publice”. Definiția personală a lui Stalin pentru o „Polonie liberă și independentă” pe care o promisese la Yalta nu este influențată doar de ura sa față de polonezi. Încă marcat de cât de aproape de înfrângere se aflase Uniunea Sovietică în 1941, vrea statele comuniste satelite ca zonă-tampon. Doar sacrificiul a nouă milioane de soldați, pentru a nu mai vorbi de cele optsprezece milioane de civili, îl salvase.

În Al Doilea Război Mondial, popoarele care avuseseră cel mai mult de suferit în Europa sunt acelea prinse între cele două pietre de moară totalitariste și care „muriseră ca urmare a interacțiunii celor două sisteme”. Din 1933, paisprezece milioane de oameni pieriseră în Ucraina, Belarus, Polonia, statele baltice și Balcani. Marea majoritate a celor 5,4 milioane de evrei uciși de naziști din dorința lui Hitler de a înregistra totuși o victorie proveneau din aceste regiuni.

Al Doilea Război Mondial, cu ramificațiile sale globale, este cel mai mare dezastru produs de om din istorie. Statisticile morților – fie că este vorba de șaizeci sau de șaptezeci de milioane – se află dincolo de puterea noastră de înțelegere. Chiar și cifrele în sine sunt frapante, așa cum își dă seama instinctiv Vasili Grossman. În opinia sa, datoria supraviețuitorilor este de a încerca să recunoască milioanele de fantome din mormintele comune drept indivizi, nu doar oameni fără nume din categorii caricaturizate, deoarece acest gen de dezumanizare este exact ceea ce încercaseră să obțină agresorii.

Pe lângă morți, există nenumărați alții care au rămas mutilați atât fizic, cât și psihic. În Uniunea Sovietică, „samovarele” fără membre sunt alungate de pe străzi. Aceasta le fusese soarta, cu implicata sa pierdere a statutului de bărbat, de care orice soldat al Armatei Roșii se temuse mult mai mult decât de moarte. Ologii erau o amintire stânjenitoare că exista un purgatoriu între eroii morți și eroii supraviețuitori care se laudau cu medaliile lor la fiecare aniversare.

Acordându-i-se calificativul de un „război bun”, cel de-Al Doilea Război Mondial își lasă amprenta asupra generațiilor următoare mult mai mult decât orice alt conflict din istorie. Provoacă sentimente amestecate deoarece nu s-a ridicat niciodată la înălțimea acestei imagini, mai ales când jumătate de Europă a trebuit să fie sacrificată poftei lui Stalin pentru a o salva pe cealaltă. Și, chiar dacă s-a terminat cu o înfrângere zdrobitoare pentru naziști și pentru japonezi, victoria nu reușește să facă pace în lume. Mai întâi izbucnesc războaiele civile latente în Europa și Asia în 1945. Apoi Războiul Rece, ca urmare a felului în care Stalin tratează Polonia și Europa Centrală. Amestecate cu

Războiul Rece sunt conflictele anticoloniale din Asia de Sud-Est și Africa. Și nu se poate uita că războaie succesive din Orientul Mijlociu încep cu imigrarea în masă a evreilor în Palestina, ca urmare a eliberării lor din lagăre.

Unii sunt nemulțumiți că Al Doilea Război Mondial încă exercită o influență dominantă la aproape șapte decenii de la terminarea sa, așa cum arată numărul disproportionat de mare de cărți, filme și piese, în timp ce muzeele continuă să întrețină o industrie comemorativă. Acest fenomen nu ar trebui să pară surprinzător, fie și doar pentru că natura răului pare să producă o fascinație fără sfârșit. Alegerea de natură morală este elementul fundamental al dramei omenești, deoarece zace în esența umanității însăși.

Nicio altă perioadă din istorie nu oferă o sursă atât de bogată pentru studierea dilemelor, tragediilor individuale și colective, corupției politicii de forță, ipocriziei ideologice, egocentrismului comandanților, trădării, perversiunii, sacrificiului de sine, sadismului incredibil și compasiunii neprevăzute. Pe scurt, Al Doilea Război Mondial sfidează generalizarea și categorisirea oamenilor pe care Grossman le respinsese cu atâta pasiune.

Există însă un pericol real ca Al Doilea Război Mondial să devină un punct de referință automat atât pentru istoria modernă, cât și pentru toate conflictele contemporane. În timp de criză, jurnaliști și politicieni în aceeași măsură fac instinctiv paralele cu Al Doilea Război Mondial fie pentru a dramatiza gravitatea situației, fie în încercarea de a face ca vorbele lor să sune rooseveltian sau churchillian. A compara 9/11 cu Pearl Harbor sau a-l asemui pe Nasser sau Saddam Hussein cu Hitler nu reprezintă doar o paralelă incorectă istoric. Asemenea comparații induc grav în eroare și riscă să producă răspunsuri strategice greșite. Liderii democrațiilor pot deveni prizonierii propriei retorici, la fel ca dictatorii.

Când stăruim asupra enormității celui de Al Doilea Război Mondial și a numărului victimelor sale, încercăm să înțelegem toate acele statistici ale tragediilor naționale și etnice. Aceasta ne face să trecem cu vederea felul în care Al Doilea Război Mondial a schimbat viețile tuturor în moduri imposibil de estimat. Poate că foarte puțini au împărtășit experiența extraordinară a tânărului coreean Yang Kyoungjong, care a fost forțat să lupte în Armata Imperială Japoneză, în Armata Roșie și în Wehrmacht. Alte povești sunt frapante în feluri diferite și pentru motive diferite.

Un scurt paragraf dintr-un raport al poliției de securitate franceze din iunie 1945, DST, consemnează că soția unui fermier german fusese găsită la Paris după ce se îmbarcase pe furiș într-un tren care aducea deportații francezi înapoi în țară din lagărele germane. Iese la iveală faptul că avusese o aventură cu un prizonier de război francez trimis la ferma lor din Germania, în timp ce soțul ei se afla pe Frontul de Est. Se

îndrăgostise atât de tare de acest dușman al patriei sale, încât îl urmăse la Paris, unde fusese ridicată de poliție. Acestea sunt toate detaliile furnizate.

Cele câteva rânduri ridică atât de multe întrebări. Călătoria sa dificilă ar fi fost zadarnică chiar dacă nu ar fi fost ridicată de poliție? Îi dăduse amantul adresa greșită pentru că era deja căsătorit? Și se întorsese el acasă, așa cum mai pățiseră și alții, pentru a afla că, în absența lui, soția lui făcuse un copil cu un soldat german? Bineînțeles, este o tragedie minoră în comparație cu tot restul lucrurilor întâmplate mai la est. Dar constituie o amintire emoționantă a faptului că urmările deciziilor luate de lideri ca Hitler și Stalin au sfâșiat orice siguranță din firul tradițional al existenței.

MULȚUMIRI

Această carte a avut o geneză foarte simplă și lipsită de eroism. Mereu m-am simțit puțin ca un impostor când am fost consultat ca expert general în Al Doilea Război Mondial, deoarece eram foarte conștient de lipsuri mari în cunoștințele mele, mai ales cu privire la aspectele nefamiliare. Această carte este parțial un act de reparație, dar, mai presus de toate, este o încercare de a înțelege cum se îmbină întregul puzzle complex cu efectele directe și indirecte ale deciziilor și acțiunilor produse în teatre de război foarte diferite.

Ultimii douăzeci de ani au produs o bogăție uimitoare de cercetări și scrieri excelente ale multor colegi și prieteni cu privire la acest vast subiect. Bineînțeles, această carte este în mod imens tributară muncii și bunei lor judecăți: Anne Applebaum, Rick Atkinson, Omer Bartov, Chris Bellamy, Patrick Bishop, Christopher Browning, Michael Burleigh, Alex Danchev, Norman Davies, Tami Davis Biddle, Carlo D'Este, Richard Evans, M.R.D. Foot, Martin Gilbert, David Glantz, Christian Goeschel, Max Hastings, William I. Hitchcock, Michael Howard, John Keegan, Ian Kershaw, John Lukacs, Ben Macintyre, Mark Mazower, Catherine Merridale, Don Miller, Richard Overly, Laurence Rees, Anna Reid, Andrew Roberts, Simon Sebag Montefiore, Ben Shephard, Timothy Snyder, Adam Tooze, Hans van de Ven, Nikolaus Wachsmann, Adam Zamoyski și Niklas Zetterling.

Îi sunt adânc recunoscător editorului meu francez, Ronald Blunden, pentru împrumutarea hârtiilor și corespondenței tatălui său, jurnalistul de război australian Godfrey Blunden, care s-a ocupat de luptele de la Stalingrad și din alte părți pe Frontul de Est, apoi a servit drept corespondent de război în Italia și în timpului înaintării în Germania. Printre cei care mi-au furnizat materiale, sugestii și sfaturi, se numără profesorul Omer Bartov, dr. Philip Boobbyer, dr. Tom Buchanan, John Corsellis, Sebastian Cox de la Secția Istorică a RAF, profesorul Tami Davis Biddle de la US Army War College, James Holland, Ben Macintyre, Javier Marias, Michael Montgomery cu privire la scufundarea HMAS *Sydney*, Jens Anton Poulsson din Rezistența norvegiană, dr. Piotr Sliwowski, șeful Departamentului de Istorie de la Muzeul Insurecției din Varșovia, profesorul Rana Mitter, Gilles de Margerie, profesorul Hew Strachan, Noro Tamaki, profesorul Martti Turtola de la Universitatea Națională de Apărare din

Helsinki, profesorul Hans van de Ven, Stuart Wheeler, Keith Miles și Joze Dezman pentru documente privitoare la masacrele titoiste din Slovenia, Stephane Grimaldi și Stephane Simmonet de la Mémorial de Caen.

Le sunt profund îndatorat profesorului Sir Michael Howard, care a avut bunăvoința să citească întregul manuscris și mi-a oferit critici și sfaturi valoroase; lui Jon Halliday și Jung Chang, care au trecut prin pasajele privitoare la Războiul Sino-Japonez și au corectat multe greșeli; Angelică von Hase, care mi-a verificat traducerea din germană. Domniei sale și dr. Liubov Vinogradova le datorez foarte mult pentru munca lor de cercetare din Germania și Rusia. Inutil de menționat, sunt în întregime răspunzător de greșelile care au rămas.

Ca de obicei, le sunt foarte îndatorat vechiului meu prieten și agent literar, Andrew Nurnberg, și mai ales lui Alan Samson, editorul de la Weidenfeld & Nicolson, care a încurajat proiectul încă de la început și mi-a oferit sfaturi excelente pe tot parcursul; de asemenea, lui Bea Hemming, redactorul care a ghidat totul și a eliminat astfel stresul întregului proces; și lui Peter James, care și-a confirmat reputația de a fi cel mai bun redactor din Londra. Încă o dată, soția mea, Artemis Cooper, și-a întrerupt munca pentru a trece prin tot manuscrisul și l-a îmbunătățit enorm, spre gratitudinea mea eternă, iar fiul nostru, Adam, m-a ajutat cu bibliografia și cu documentele.

NOTE

O Bibliografie este disponibilă la www.antonybeevor.com.

ABREVIERI

- AMPSB Arkhiv Muzeya Panorami Stalingradskey Bitvi (Arhiva muzeului Panoramic al Bătăliei de la Stalingrad), Volgograd
- AN Archives Nationales (Arhivele Naționale), Paris
- BA-B Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde
- BA-MA Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg im Breisgau
- BfZ-SS Bibliothek für Zeitgeschichte, Sammlung Sterz, Stuttgart
- CCA Churchill College Archives (Arhivele Colegiului Churchill), Cambridge
- DCD Duff Cooper Diaries (Jurnalele Duff Cooper) (colecție particulară nepublicată, Londra)
- DGFP *Documents on German Foreign Policy, 1918–1945*, (*Documente despre politica externă germană, 1918–1945*) Seria D, Washington, DC, 1951–1954
- Domarus Max Domarus (ed.), *Hitler: Reden und Proklamationen, 1932–1945*, 2 vol., Wiesbaden, 1973
- ETHINT European Theater Historical Interrogations (Interogatorii istorice de pe teatrul european), 1945, USAMHI
- FMS Foreign Military Studies (Studii militare externe), USAMHI
- FRNH *Final Report by Sir Nevile Henderson 20 septembrie 1939* (Raportul final al lui Sir Nevile Henderson 20 septembrie 1939), Londra, 1939
- FRUS Departamentul de Stat, *The Foreign Relations of the United States (Relațiile externe ale Statelor Unite)*, 23 vol., Washington, DC, 1955–2003
- GARF Gosudarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii (Arhiva de Stat a Federației Ruse), Moscova
- GBP Godfrey Blunden Papers (Documentele Godfrey Blunden–colecție particulară, Paris)

- GSWW Militärgeschichtliches Forschungsamt (Institutul de Cercetare pentru Istorie Militară), *Germania și Al Doilea Război Mondial*, 10 vol., Oxford, 1990–2012. (*Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 13 vol., Stuttgart, 1979–2008)
- IMT International Military Tribunal, *Trial of the Major German War Criminals* (*Procesul principalilor criminali de război germani*), Lucrările Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, Londra, 1946
- IWM Arhiva sonoră a Muzeului Imperial al Războiului, Londra
- JJG Journal of Joan Gibbons, jurnalul nepublicat al secretarei lui Sir Nevile Henderson (colecție privată)
- KTb Kriegstagebuch
- KTb OKW *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht* (*Wehrmachtführungsstab*), 1939–1945, Frankfurt am Main, 1965
- MP George C. Marshall Papers (Documentele George C. Marshall), Lexington, Va
- MPW Muzeum Powstania Warszawskiego (Muzeul Revoltei de la Varșovia), Varșovia
- NA II National Archives II (Arhivele Naționale II), College Park, Md
- NHHC Naval History and Heritage Command (Comandamentul Istoriei și Patrimoniului Naval), Washington, DC
- OCMH-FPP Office of the Chief of Military History, Forest Pogue Papers (Biroul comandantului pentru istorie militară, documentele Forest Pogue), USAMHI
- PDDE The Papers of Dwight David Eisenhower (Documentele lui Dwight David Eisenhower), vol. 3: *The War Years* (*Anii de război*), ed. Alfred D. Chandler, Baltimore, Md, 1970
- PP Papers of Lord Portal (Documentele lordului Portal), Christ Church Library, Oxford
- RGALI Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Literatury i Iskusstva (Arhiva Rusă de Stat pentru Literatură și Arte), Moscova
- RGASPI Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Sotsialno-Politicheskoi Istorii (Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Socio-Politică), Moscova
- RGVA Rossiiskii Gosudarstvennyi Voennyi Arkhiv (Arhiva Rusă Militară de Stat), Moscova
- RGVA-SA „Arhiva specială” de documente germane capturate din cadrul RGVA
- SHD-DAT Service Historique de la Défense, Département de l'Armée de Terre (Serviciul Istoric al Apărării, Departamentul Infanterie), Vincennes
- SOAG Sir Charles Webster și Noble Frankland, *The Strategic Air Offensive against Germany, 1939–1945* (*Ofensiva Strategică Aeriană împotriva Germaniei, 1939–1945*), 4 vol., Londra, 1961
- SWWEC Second World War Experience Centre (Centrul pentru Experiența celui de-Al Doilea Război Mondial), Walton, W. Yorks.

- TBJG *Die Tagebücher von Joseph Goebbels* (Jurnalele lui Joseph Goebbels), ed. Elke Fröhlich, München, 29 vol., 1992–2005
- TNA The National Archives (Arhivele Naționale), Kew
- TsAFSB Tsentralnyi Arkhiv Federalnoi Sluzhby Bezopasnosti (Arhiva Centrală a FSB, fosta KGB), Moscova
- TsAMO Tsentralnyi Arkhiv Ministerstva Oborony (Arhiva Centrală a Ministerului Apărării), Podolsk
- TsKhIDK Tsentr Khraneniya i Izucheniya Dokumentalnykh Kollektii (Centrul pentru Conservarea și Studiul Colecțiilor de Documente Istorice), Moscova
- USACMH US Army Center of Military History (Centrul pentru Istorie Militară al Armatei SUA), Washington, DC
- USAMHI US Army Military History Institute, US Army War College (Institutul pentru Istorie Militară al Armatei SUA, Colegiul Militar al Armatei SUA), Carlisle, Pa
- VCD Vasily Churkin diary (Jurnalul lui Vasili Ciurkin), *Voennaya literatura: dnevniki i pisma*, <http://militera.lib.ru/db/churkin>
- VIZh *Voenno-Istoricheskii Zhurnal*
- VOV *Velikaya otechestvennaya voina, 1941–1945*, Moscova, 1984

Introducere

- p. 15 „catastrofa inițială”: termen atribuit lui George Kennan; vezi Stephan Burgdorff și Klaus Wiegrefe (editori), *Der Erste Weltkrieg. Die Urkatastrophe des 20. Jahrhunderts*, München, 2004, pag. 23–35, citat Ian Kershaw, *Fateful Choices: Ten Decisions that Changed the World, 1940–1941*, Londra, 2007, pag. 3
- „Război civil european”: Ernst Nolte, *Der europäische Bürgerkrieg, 1917–1945*, Frankfurt am Main, 1988
- Michael Howard, „A Thirty Years War? The Two World Wars in Historical Perspective” („Război de treizeci de ani? Cele două războaie mondiale din perspectivă istorică”), în *Liberation or Catastrophe? Reflections on the History of the Twentieth Century*, Londra, 2007, pag. 35, 67; Gerhard Weinberg, *A World at Arms: A Global History of World War II*, New York, 2005, pag. 2
- p. 17 Pentru desființarea legii dreptului în Germania, vezi Michael Burleigh, *The Third Reich*, Londra, 2000, pag. 149–215; Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra, 2005; și Ian Kershaw, *Hitler, 1889–1936: Hubris*, Londra, 1998
- p. 18 Bismarck, despre lașitatea morală germană: Sebastian Haffner, *Defying Hitler*, Londra, 2002, pag. 72
- p. 19 „Evreii trebuie să plece”: TBJG, partea I, vol. 3, pag. 351. Cea mai bună analiză de cercetare a originilor Holocaustului și a disputelor istorice generate poate fi găsită în lucrarea *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, a

lui Ian Kershaw, Londra, 2000, pag. 93–133 și în Kershaw, *Hitler, the Germans and the Final Solution*, New Haven, 2008

„Cei care au același sânge”: Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Mumbai, 1988, pag. 1

p. 22 Planul lui Hitler de a invada în octombrie: vezi Adam Tooze, *The Wages of Destruction: The Making and the Breaking of the Nazi Economy*, Londra, 2006, pag. 264

p. 23 „energie violentă” și ferestre: *ibid.*, pag. 274

„Britanicii și francezii”: Sebastian Haffner, *The Meaning of Hitler*, Londra, 1979, pag. 18

„Acum am cincizeci de ani”: *ibid.*, pag. 19

Discursul lui Hitler din 30 ianuarie 1939: Domarus, vol. 2, pag. 1058, citat Ian Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, Londra, 2000, pag. 152–153

p. 24 „nu am întâlnit niciodată”: CCA, Duff Cooper Papers, DUFC 8/1/14, citat Richard Overy, 1939: *Countdown to War*, Londra, 2009, pag. 29

I: Izbucnirea războiului

p. 26 Chemările lui Jukov la Moscova: Otto Preston Chaney, *Zhukov*, Norman, Okla., 1971 pag. 62–65

„Am această rugămintă pentru tine”: citat Ella Jukova, „Interesy ottsa”, în I.G. Aleksandrov (ed.), *Marshal Zhukov: Polkovodets i chelovek*, 2 vol., Moscova, 1988, vol. 1, pag. 38

„mediocru, șters și cu totul lipsit de calități intelectuale”: Dimitri Volkogonov, în Harold Shukman (ed.), *Stalin's Generals*, Londra, 1993, pag. 313

„cea mai mare căldare cu rahat din armată”: citat Robert Edwards, *White Death: Russia's War on Finland, 1939–1940*, Londra, 2006, pag. 96

p. 27 Pentru desfășurarea și cursul conflictului care se amplifică, vezi Alvin D. Coox, *Nomonhan: Japan against Russia, 1939*, 2 vol., Stanford, 1985; și Katsu H. Young, „The Nomonhan Incident: Imperial Japan and the Soviet Union” („Incidentul Nomohan: Japonia imperială și Uniunea Sovietică”), în *Monumenta Nipponica*, vol. 22, nr. 1/2, 1967, pag. 82–102

„inițiativa din teren”: Mark R. Peattie, „The Dragon's Seed” („Sămânța dragonului”), în Mark Peattie, Edward Drea și Hans van de Ven, *The Battle for China: Essays on the Military History of the Sino-Japanese War of 1937–1945*, Stanford, 2011, pag. 55

p. 28 Diversiunea lui Jukov: Chaney, *Zhukov*, pag. 69–70

p. 29 Pentru o relatare detaliată a bătăliei vezi Edward J. Drea, *Nomonhan: Japanese-Soviet Tactical Combat, 1939*, Fort Leavenworth, 1981; Coox, *Nomonhan: Japan*

- against Russia; și Georgii Jukov, *Marshal Zhukov: Kakim my yego pomnim*, Moscova, 1988
- „din cauza ezitării noastre”: citat Chaney, *Zhukov*, pag. 73
- p. 29 Pierderile Armatei Roșii la Halhin Gol: G.F. Krivosheev, *Soviet Casualties and Combat Losses in the Twentieth Century*, Londra, 1997, pag. 53
- p. 30 „democrația evreiască”: GSWW, vol. 1, pag. 685
- p. 31 „răuvoitoare”: David Dilks (ed.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan*, Londra, 1971, pag. 175
- p. 32 „cu germanii”: citat Terry Charman, *Outbreak 1939: The World Goes to War*, Londra, 2009, pag. 46
- „nu există problemă”: Raymond James Sontag și James Stuart Beddie (editori), *Nazi-Soviet Relations, 1939–1941*, New York, 1948, pag. 38
- „Ecurați ministerul”: citat Simon Sebag Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, Londra, 2003, pag. 269
- p. 33 „foarte încrezători”: JJG, 17.8.39
- ordinele amiralului Raeder: GSWW, vol. 2, pag. 153
- p. 34 „Am pus mâna pe ei!”: Albert Speer, citat de Gitta Sereny, *Albert Speer: His Battle with Truth*, Londra, 1995, pag. 207
- „Germanii din cafenele”: JJG, 21.8.39
- „prima reacție la Berlin”: FRNH, pag. 9
- „caporal”: *ibid.*, pag. 10
- p. 35 „Ne-am dus toate”: JJG, 25.8.39 pag. 21
- „a scos un document interminabil”: FRNH, pag. 17
- p. 35 „A murit bunica!”: Overy, 1939, pag. 68

2: Distrugerea în masă a Poloniei

- p. 37 „Distrugerea în masă a Poloniei”: Hitler, 22.8.39, DGFP Seria D, vol. 7, nr. 193
- „Pădurea întunecată”: BA-MA, RH39/618, citat de Jochen Böhrer, *Auftakt zum Vernichtungskrieg. Die Wehrmacht in Polen, 1939*, Frankfurt am Main, 2006, pag. 52
- Arestările din Gdańsk: Overy, 1939, pag. 69–70
- Institutul de Medicină Anatomică din Gdańsk și Stutthof: GARF 9401/2/96 și RGVA 32904/1/19
- Armata germană de trei milioane de oameni: GSWW, vol. 2, pag. 90
- p. 39 „grosul forțelor sale”: SHD-DAT, citat de Claude Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, Paris, 2010, pag. 196
- francs-tireurs* și sabotaj: BA-MA RH37/1381; RH26-208/5, citat de Böhrer, *Auftakt zum Vernichtungskrieg*, pag. 40
- „ii simpatizau pe bolșevici”: NA II RG 242, T-79, R.131, 595

- „rapidă și fără milă”: GSWW, vol. 2, pag. 82
 Hitler către Reichstag: 1.9.39, Domarus, vol. 2, pag. 1307
- p. 40 „Cuvântul război”: Anatole de Monzie, *Ci-devant*, Paris, 1941, citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 204
 „atitudinea lor stupidă și încăpățânată”: Georges Bonnet, *Dans la tourmente: 1938–1948*, Paris, 1971, citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 195
- p. 42 „Și acum?”: Paul Schmidt, *Hitler's Interpreter*, New York, 1950, pag. 157–158
 „un neghiob extrem de periculos”: citat de Harold Nicolson, *Friday Mornings, 1941–1944*, Londra, 1944, pag. 218
 „aproape toate orașele”: Mass Observation, citat de Daniel Swift, *Bomber County*, Londra, 2010, pag. 118
 Transformarea Londrei: Molly Panter-Downes, *London War Notes, 1939–1945*, Londra, 1971, pag. 3–6
- p. 44 Pierderea *Athenia*: Overy, 1939, pag. 107–108
 „Au vrut să ne pună în fața faptului împlinit”: generalul P. de Villelume, *Journal d'une défaite: août 1939 – juin 1940*, Paris, 1976, citat din Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 211
 Uciderea a 1 000 de germani la Bydgoszcz: GSWW, vol. 2, pag. 138
 300 de morți după o revoltă: Richard J. Evans, *The Third Reich at War: How the Nazis Led Germany from Conquest to Disaster*, Londra, 2008, pag. 8
 „îngrozitor de murdare și foarte înapoiate”: scrisoare 17.9.39, BfZ-SS 28774, citat de Böhler, *Auftakt zum Vernichtungskrieg*, pag. 43; vezi și BA-MA RH37/5024; RH53-18/152; RH37/5024
 „privirea ipocrită”: citat de Klaus Latzel, *Deutsche Soldaten – nationalsozialistischer Krieg Kriegserlebnis – Kriegserfahrung 1939–1945*, Paderborn, 1998, pag. 153
 „lingușitor de prietenos”: BA-MA RH41/1012 („katzenfreundlich“)
 „scoteau cu respect pălăriile”: BA-MA RH37/6891, pag. 11 („zogen respektvoll den Hut“)
Stürmer: BA-MA RH28-1/255
- p. 45 „Toți cei care”: BA-MA RH53-18/17
Freischärlerpsychose: BA-MA RH26-4/3, citat de Böhler, *Auftakt zum Vernichtungskrieg*, pag. 109
 16 000 de civili executați: Böhler, *Auftakt zum Vernichtungskrieg*, pag. 241–242
 65 000 de morți și masacrele de lângă Mniszek și Karlshof: Evans, *The Third Reich at War*, pag. 14–15
- p. 46 *Kartoffelkrieg*: TBJG, partea I, vol. 7, pag. 92
- p. 47 „Mein Pamf”: Panter-Downes, *London War Notes*, pag. 19

- p. 48 Polonezii în România: Adam Zamoyski, *The Forgotten Few: The Polish Air Force in the Second World War*, Londra, 1995, pag. 35–43
- p. 49 „dușmanul vine întotdeauna”: K. S. Karol, „A Polish Cadet in Inaction” („Un cadet polonez în inacțiune”), în lucrarea sa *Between Two Worlds: The Life of a Young Pole in Russia*, New York, 1987, citat de Jon E. Lewis, *Eyewitness World War II*, Philadelphia, 2008, pag. 36–37
- p. 50 25 000 de „persoane indezirabile”: V.N. Zemskov, „Prinuditelnye Migratsii iz Pribaltiki v 1940–1950-kh godakh”, *Otechestvennyy Arkhiv*, nr. 1, 1993, pag. 4, citat de Geoffrey Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*, New Haven, 2006, pag. 45
- Pierderile poloneze și germane: GSWW, vol. 2, p. 124; pierderile sovietice, Krivoșeev, *Soviet Casualties and Combat Losses*, pag. 59
- „Domnilor. Ați văzut”: Joseph W. Grigg, „Poland: Inside fallen Warsaw” („Polonia: în interiorul Varșoviei căzute”), United Press, 6.10.39
- p. 51 „sclavi ieftini”: Franz Halder, *Generaloberst Halder: Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres, 1939–1942*, 3 vol., Stuttgart, 1962–1964, vol. 1: *Vom Polenfeldzug bis zum Ende der Westoffensive*, pag. 107
- „din resentimente față de atrocitățile”: GSWW, vol. 9/1, pag. 811
- „Am văzut”: 12.10.39, BA-MA RH41/1177, citat de Böhler, *Auftakt zum Vernichtungskrieg*, pag. 7
- „nu poți duce un război”: GSWW, vol. 9/1, pag. 811
- p. 52 „curățată”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 1, pag. 79, citat de Evans, *The Third Reich at War*, pag. 16
- Ordonanța 00485 și politica antipoloneză: vezi Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*, Londra, 2010, pag. 89–104
- p. 53 „„Foarte bine!”: Leonid Naumov, *Stalin i NKVD*, Moscova, 2007, pag. 299–300, citat de *ibid.*, pag. 96
- p. 54 „Voi sunteți elita poloneză”: Wesley Adamczyk, *When God Looked the Other Way: An Odyssey of War, Exile and Redemption*, Chicago, 2006, pag. 26–27, citat de Matthew Kelly, *Finding Poland*, Londra, 2010, pag. 62.
- „Un polonez rămâne întotdeauna un kulak”: citat de Snyder, *Bloodlands*, pag. 86
- Mașină de cusut: Kelly, *Finding Poland*, pag. 63. Vezi și relatările din cadrul Asociației Familiilor Coloniștilor din Zonele de Frontieră, *Stalin's Ethnic Cleansing in Eastern Poland: Tales of the Deported, 1940–1946*, Londra, 2000

3: De la război ciudat la Blitzkrieg

- p. 55 „calitate ciudată, somnambulă”: Panter-Downes, *London War Notes*, pag. 21

- Londra în beznă: Charman, *Outbreak 1939*, pag. 322–323
- HMS *Triton*: SWWEC, *Everyone's War*, nr. 20, iarna 2009, pag. 60
- p. 56 „spiritul din Zossen”: citat de Tooze, *The Wages of Destruction*, pag. 330
- Pretențiile sovietice asupra Finlandei: GSWW, vol. 2, pag. 12
- p. 59 „Pe o distanță de șase kilometri”: Virginia Cowles, *Sunday Times*, 4.2.40
- „Ce ciudate erau aceste”: Geoffrey Cox, *Countdown to War: A Personal Memoir of Europe, 1938–1940*, Londra, 1988, pag. 176–177
- p. 60 „rezumată într-un «Ghinion» calm, tipic britanic”: Panter-Downes, *London War Notes*, pag. 25
- p. 62 Ordinul lui Hitler de eutanasiere: Weinberg, *A World at Arms*, pag. 96–97 și Evans, *The Third Reich at War*, pag. 75–105
- p. 63 Pierderile sovietice în Finlanda: Krivoșeev, *Soviet Casualties and Combat Losses*, pag. 58
- Deportările polonezilor și evreilor polonezi în 1940: Snyder, *Bloodlands*, pag. 140–141
- p. 64 Tukacevski despre armata franceză: *Pravda*, 29.3.35
- Correspondentul Reuters: Gordon Waterfield, *What Happened to France*, Londra, 1940, pag. 16
- p. 65 „Nu-ți poți petrece”: Georges Sadoul, *Journal de guerre*, Paris, 1972, 12.12.39
- „doar o chestiune”: Jean-Paul Sartre, *Les Carnets de la drôle de guerre (2 septembre 1939-20 juillet 1940)*, Paris, 1983, pag. 142
- „Fiecare exercițiu fizic era considerat”: Édouard Ruby, *Sedan, terre d'épreuve*, Paris, 1948, citat de Alistair Horne, *To Lose a Battle*, Londra, 1969, pag. 163
- „să fi inert”: citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 253
- Nepotul lui Bonnet: Cox, *Countdown to War*, pag. 142
- „o femeie ale cărei”: *ibid.*, pag. 138
- Guvernul polonez în exil și armata clandestină: GSWW, vol. 2, pag. 141–142

4: Dragonul și Soarele-Răsare

- p. 52 „Mila față de oameni”: Agnes Smedley, *China Fights Back*, Londra, 1938, pag. 30;
- „tăranilor șerbi”: *ibid.*, pag. 28
- „În Shanghai”: Theodore H. White și Annalee Jacoby, *Thunder out of China*, New York, 1946, pag. 13
- „Dați! Dați!”: Smedley, *China Fights Back*, pag. 31
- p. 55 „Comuniștii sunt o”: citat de Stephen Mackinnon, „The Defense of the Central Yangtze” („Apărarea zonei centrale a fluviului Yangtze”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 184

- „amenințării de la spatele nostru”: citat de Edward J. Drea, „The Japanese Army on the Eve of War” („Armata japoneză în zorii războiului”), în Peattie, Drea and van de Ven, *The Battle for China*, pag. 107
- p. 71 Incidentul de la podul Marco Polo: Yang Tianshi, „Chiang Kai-shek and the Battles of Shanghai and Nanjing” („Chiang Kai-shek și bătăliile pentru Shanghai și Nanjing”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 143
- „Brusc, ne-am trezit cu războiul peste noi”: Smedley, *China Fights Back*, pag. 132
- p. 73 Generalul Chang Ching-chong și Shanghai: Jung Chang și Jon Halliday, *Mao: The Unknown Story*, Londra, 2007, pag. 245–246
- Eșecul bombardării navei *Izumo*: Diana Lary, *The Chinese People at War: Human Suffering and Social Transformation, 1937–1945*, Cambridge, 2010, pg. 22–23
- Bătălia de la Shanghai: vezi Yang Tianshi, „Chiang Kai-shek and the Battles of Shanghai and Nanjing” („Chiang Kai-shek și bătăliile de la Shanghai și Nanjing”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 145–154
- p. 74 Iperită și bombe incendiare: Hattori Satoshi, „Japanese Operations from July to December 1937” („Operațiunile japoneze dintre iulie și decembrie 1937”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 176
- p. 75 Divizia 16: *ibid.*, pag. 179
- „În afară de execuții în masă”: Dr. Rosen către Ministerul de Externe German, 20.1.38, citat de John Rabe, *The Good German of Nanking: The Diaries of John Rabe*, New York, 1998, pag. 145. Jurnalul lui Rabe, director local al Siemens și organizatorul zonei internaționale de siguranță, furnizează relatarea cea mai de încredere a atrocităților comise la Nanking
- Pentru pregătirea soldaților japonezi, vezi Kawano Hitoshi, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 332–334
- „sub nivelul porcilor”: Kondo Hajime, citat de Laurence Rees, *Their Darkest Hour: People Tested to the Extreme in WWII*, Londra, 2007, pag. 61
- p. 76 „Toți recruții sunt așa”: jurnalul caporalului Nakamura găsit asupra cadavrului acestuia de către Noua Armată a 4-a, citat de Agnes Smedley, *Battle Hymn of China*, Londra, 1944, pag. 186
- „Probabil toate sentimentele îmi erau paralizate”: Shimada Toshio, citat de Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 341
- „Sunt complet uimit”: Rabe, *The Good German of Nanking*, 22.1.38, pag. 148;
- „Ți se taie respirația”: *ibid.*, pag. 172
- pentru „folosul armatei”: Smedley, *China Fights Back*, pag. 227 și 230
- 2 000 de femei luate din Soochow: Lary, *The Chinese People at War*, pag. 25

Comandantul de batalion al Diviziei 37: Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 351

Despre subiectul „damelor de companie” și violurilor, vezi Yuki Tanaka, *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II*, Oxford, 1996, pag. 94–97

p. 77 „într-o clădire în care”: Smedley, *Battle Hymn of China*, pag. 206

p. 78 Pentru Wuhan și Taierchuang, vezi Tobe Ryoichi, „The Japanese Eleventh Army in Central China, 1938–1941” („Armata a 11-a japoneză în China Centrală, 1938–1941”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 208–209
„să fie folosită apă pe post de soldați”: citat de Lary, *The Chinese People at War*, pag. 61

p. 80 Piloții Armatei Roșii în China: John W. Garver, *Chinese-Soviet Relations, 1937–1945: The Diplomacy of Chinese Nationalism*, Oxford, 1988, pag. 40–41; și Hagiwara Mitsuru, „Japanese Air Campaigns in China” („Campaniile aeriene japoneze în China”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 245–246

Plenara Comitetului Central, septembrie-octombrie 1938: vezi Chang și Halliday, *Mao*, pag. 260–264

„Îi legau pe toți laolaltă cu o sfoară”: Smedley, *China Fights Back*, pag. 156

„Am ocupat satul”: jurnal găsit de Noua Armată a 4-a, citat de Smedley, *Battle Hymn of China*, pag. 185–186

Ciocnirile dintre naționaliști și comuniști din 1939: Garver, *Chinese-Soviet Relations*, pag. 81–82

p. 83 „trădătorul criminal”: van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 237

5: Norvegia și Danemarca

p. 84 Criza de muniție: vezi Tooze, *The Wages of Destruction*, pag. 328–357

„fără să se gândească la viitor”: Göring către generalul-maior Thomas, 30.1.40, citat de *ibid.*, pag. 357

p. 87 Luftwaffe scufundând două distrugătoare germane: GSWW, vol. 2, pag. 170–171

p. 89 „ocupație pașnică”: *ibid.*, pag. 212

p. 90 Hitler și Manstein: vezi Karl-Heinz Frieser, *The Blitzkrieg Legend: The 1940 Campaign in the West*, Annapolis, Md, pag. 79–81

p. 91 „filosoful inert”: Horne, *To Lose a Battle*, pag. 155

p. 92 „cea mai mare victorie”: GSWW, vol. 2, pag. 280

6: Asalt în Vest

p. 93 Soldați belgieni plantând panseluțe: Cox, *Countdown to War*, pag. 194–195

- Parisul la început de mai: vezi Horne, *To Lose a Battle*, pag. 171–172
- p. 94 „Bătălia care începe”: Nicolaus von Below, *Als Hitlers Adjutant, 1937–1945*, Mainz, 1980, pag. 228
- p. 97 Deuxième Bureau și „axa principală”: Horne, *To Lose a Battle*, pag. 169
Huntziger: vezi *ibid.*, pag. 165; iar pentru Corap, vezi Julian Jackson, *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940*, Oxford, 2003, pag. 35
- p. 99 Germanii sparg codurile franceze: Frieser, *The Blitzkrieg Legend*, pag. 87
„nepăsarea franceză”: Zamoyski, *The Forgotten Few*, pag. 51
Avioane distruse: James Holland, *The Battle of Britain*, Londra, 2010, pag. 67–78
- p. 100 „permisul de intrare în Belgia”: Robin McNish, *Iron Division: The History of the 3rd Division*, Londra, 2000, pag. 77
Startul întârziat al formațiunilor franceze: GSWW, vol. 2, pag. 283
- p. 101 „Belgienii erau în picioare și îi întâmpinau cu urale”: Cox, *Countdown to War*, pag. 203
- p. 102 „Mergeau pe jos sau cu mașina”: *ibid.*, pag. 213
„Disperare la Berlin”: citat de Horne, *To Lose a Battle*, pag. 209
- p. 103 „Abia fuseseră coborâte”: Hans von Luck, *Panzer Commander*, Londra, 1989, pag. 38
- p. 105 „Atmosfera era ca într-o familie”: André Beaufre, *The Fall of France*, Londra, 1967, pag. 183
- p. 107 „Domnule Führer, vă felicit”: citat de Lev Kopelev, *Ease my Sorrows*, New York, 1983, pag. 198–199
- p. 108 „ruinele armatei”: Alexander Stahlberg, *Bounden Duty*, Londra, 1990, pag. 132
„În marș, în marș”: Riedel, 20.5.40, BfZ-SS
Criza germană a munițiilor și nevoia de mai mult timp: Frieser, *The Blitzkrieg Legend*, pag. 21–23
- p. 109 „un pic isteric”: citat de Horne, *To Lose a Battle*, pag. 331
„Calea spre Paris este deschisă”: Roland de Margerie, *Journal, 1939–1940*, Paris, 2010, pag. 180–181
- p. 110 „După cum fără îndoială știți deja”: TNA PREM 3/468/201
„Dacă membrii Administrației: *ibid.*
- p. 111 „Rafalele de vânt”: Margerie, *Journal*, pag. 181
„deprimare cumplită”: Winston S. Churchill, *The Second World War*, 6 vol., Londra, 1948–1953, vol. 2: *Their Finest Hour*, pag. 42
avec stupeur: ibid., pag. 192
- p. 112 „Sunt o privesc demnă de milă”: Field Marshal Lord Alanbrooke, *War Diaries, 1939–1945*, Londra, 2001, pag. 67

7: Căderea Franței

- p. 114 Kleist și Guderian la Saint-Quentin: GSWW, vol. 2, pag. 287
„Colonelul motoare”: Margerie, *Journal*, pag. 12
- p. 115 „Du-te, de Gaulle!”: Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, 3 vol., Paris, 1954–1959, vol. 1: *L'Appel*, 1940–1942, pag. 30
- p. 116 André Maurois: Margerie, *Journal*, pag. 201
„Cred că știu cum să ies din asta”: citat de Martin Gilbert, *Finest Hour: Winston S. Churchill*, 1940–1941, Londra, 1983, pag. 358
Cripps la Moscova: vezi Gabriel Gorodetki, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia*, New Haven și Londra, 1999, pag. 19–22
- p. 118 Pentru contraatacul de la Arras, vezi Hugh Sebag-Montefiore, *Dunkirk: Fight to the Last Man*, Londra, 2007, pag. 142–155
- p. 119 „Chipul războiului este îngrozitor”: Soldat Hans B., 7.kl.Kw.Kol.f.Betr.St./Inf. Div. Kol.269, BfZ-SS
„De-a lungul drumurilor”: fruntaș Ludwig D., Rgts.Stab/Art.Rgt.69, marți, 21.5.40, BfZ-SS
„Sunt atât de multe”: fruntaș Konrad F., 5.Kp./Inf.Rgt.43, 1.Inf.Div., miercuri, 22.5.40, BfZ-SS
- p. 120 Masacrele asupra soldaților francezi din colonii: Christophe Dutrône, *Ils se sont battus: mai-juin 1940*, Paris, 2010, pag. 150
„în numele solidarității aliate”: TNA WO 106/1693 și 1750, citat de Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 228
- p. 121 „doar un miracol mai poate salva Franța”: Paul Addison și Jeremy Crang (editori), *Listening to Britain*, Londra, 2010, 22.5.40, pag. 19
„Cu cât ești mai intelectual, cu atât ești mai nesigur”: *ibid.*, pag. 39
„dovezile pe care le avem”: *ibid.*, pag. 31
„Doar un miracol”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 67
Pierderile Corpului Panzere al lui Kleist: BA-MA, W 6965a și Wi/1F5.366, citat de GSWW, vol. 2, pag. 290
- p. 122 Lipsa transportului motorizat german: Frieser, *The Blitzkrieg Legend*, pag. 29
„importantă predominantă”: TNA WO 106/1750, citat de Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 250
- p. 122 „lipsă criminală de prudență”: J. Paul-Boncour, *Entre deux guerres*, vol. 3, Paris, 1946, citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 303
- p. 123 „De data asta o să declar război”: citat de GSWW, vol. 3, pag. 62
Comentariul lui Bismarck despre Italia: citat de John Lukacs, *Five Days in London: May 1940*, New Haven, 1999
„tunetele se amestecau”: Riedel, 26.5.40, BfZ-SS

- „Strategia britanică într-o anumită eventualitate”: TNA CAB 66-7
- p. 124 „pentru a reduce proporțional”: Margerie, *Journal*, pag. 239
 „Nu trebuie să ajungem într-o asemenea poziție”: TNA CAB 65/13
 „să se retragă pe coastă”: TNA WO 106/1750
- p. 125 Divizia 1 Blindate: vezi Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 272–273
 „Chiar dacă suntem înfrânți”: TNA CAB 65/13/161, citat de Gilbert, *Finest Hour*, pag. 412
- p. 126 „În sfârșit, avem un țap ispășitor!”: Leca citat de Margerie, *Journal*, pag. 253
 „trebuie să fim conștienți: TNA CAB 65/13
 „stat sclav”: *ibid.*
- p. 127 „ca un stol de pescăruși uriași ai infernului”: locotenent P. D. Elliman, Regimentul 1 HAA, citat de Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 387
- p. 128 Tensiunile dintre britanici și francezi la Dunkerque: vezi *ibid.*, pag. 404–411
- p. 129 Soldați aliați luați din portul Dunkerque și de pe plaje: GSWW, vol. 2, pag. 293 și 295; Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 540–541, 628–629 pag. 115
 „turiștii Sikorski”: SHD-DAT 1 K 543 1
 „aproape prea bun”, și zvonurile: Addison și Crang, *Listening to Britain*, pag. 71, 53
- p. 131 Pierderile franceze și italiene din Alpi: GSWW, vol. 3, pag. 247
 „buhăită de oboseală”: Cox, *Countdown to War*, pag. 236
 „rudele sărace la pomana de după înmormântare”: Edward Spears, *Assignment to Catastrophe*, vol. 2: *The Fall of France*, Londra, 1954, pag. 138
- p. 132 „Asta ar însemna distrugerea țării”: citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 330
 „care refuzaseră”: citat de Paul Baudouin, *Private Diaries: March 1940–January 1941*, Londra, 1948, în Jackson, *The Fall of France*, 2003, pag. 135
 „Țara asta a fost stricată”: Spears, *Assignment to Catastrophe*, vol. 2, pag. 171
 Capitulara Parisului: Charles Glass, *Americans in Paris: Life and Death under Nazi Occupation, 1940–1944*, Londra, 2009, pag. 11–22
- p. 133 „Eu voi rămâne”: Philippe Pétain, *Actes et écrits*, Paris, 1974, pag. 365
 Regretul lui Weygand: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 80
- p. 134 „era imposibil”: *ibid.*, p. 81
 „Am intrat primii”: soldat Paul Lehmann, Inf.Div.62, 28.6.40, BfZ-SS
- p. 135 Evacuarea și scufundarea navei *Lancastria*: Sebag-Montefiore, *Dunkirk*, pag. 486–495

8: Operațiunea *Leul de mare* și Bătălia Angliei

- p. 137 „Rușinea este acum”: TBJG, partea I, vol. 8, pag. 186

- p. 138 „pentru continuarea războiului împotriva Marii Britanii”: BA-MA RM 7/255, citat de GSWW, vol. 3, pag. 131
 „Dacă Marea Britanie nu va fi ingenuncheată”: citat de Quétel, *L'Impardonnable Défaite*, pag. 384
 „cea mai glorioasă victorie a tuturor timpurilor”; Domarus, vol. 2, pag. 1533, citat de Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 299
- p. 139 „Ești însărcinat cu una dintre misiunile”: citat de Colin Smith, *England's Last War against France*, Londra, 2009, pag. 62
 „ordine din partea guvernului Maiestății Sale”: TNA ADM 399/192
- p. 140 „echivalentul unei declarații de război”: TNA ADM 199/391
- p. 141 Întoarcerea lui Hitler la Berlin: Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 300–301; și Roger Moorhouse, *Berlin at War: Life and Death in Hitler's Capital, 1939–1945*, Londra, 2010, pag. 61–63
 „mulțimi în urale”: *New York Times*, 7 iulie 1940
 „Studie Northwest”: finalizat la 13.12.40, BA-MA RM 7/894, citat de GSWW, vol. 9/1, pag. 525, nr. 11
- p. 142 „Listă specială de căutare” sau „Sonderfahndungsliste”: Walter Schellenberg, *Invasion 1940: The Nazi Invasion Plan for Britain*, Londra, 2000
 „apel la rațiune”: Domarus, vol. 2, pag. 1558
- p. 143 „Acum putem cumpăra multe”: Soldat Paul Lehmann, Inf.Div.62, 28.6.40, BfZ-SS
- p. 144 Dowding: citat de Max Hastings, *Finest Years: Churchill as Warlord, 1940–'45*, Londra, 2009, pag. 67
 Pentru piloții polonezi din Marea Britanie, vezi Zamoyski, *The Forgotten Few*
- p. 146 „Dacă Rusia este zdrobită”: citat de Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 2: *Von der geplanten Landung in England bis zum Beginn des Ostfeldzuges*, pag. 49
 „primul soldat al Reichului”: BA-MA RH 19I/50, citat de GSWW, vol. 9/1, pag. 529
 „o joacă de copil”: Albert Speer, *Erinnerungen*, Frankfurt am Main, 1969, pag. 188, citat de Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 305
 „a organizării sale de la sol”: BA-MA RL 2/v. 3021, citat de GSWW, vol. 2, pag. 378
- p. 147 „băieții lui dragi de pe avioanele de vânătoare”: Patrick Bishop, *Fighter Boys*, Londra, 2003, pag. 239
- p. 148 Rutina escadrilelor de avioane de vânătoare: *ibid.*; Holland, *The Battle of Britain*; Larry Forrester, *Fly for your Life*, Londra, 1956
- p. 149 „Oameni înarmați cu furci”: citat de Zamoyski, *The Forgotten Few*, pag. 84
 unei „exaltări sălbatice, primitive”: citat de Bishop, *Fighter Boys*, pag. 204
 Piloții polonezi și germanii parașutați: Zamoyski, *The Forgotten Few*, pag. 71

- p. 151-152 Pierderile din august și septembrie: GSWW, vol. 2, pag. 388; pierderile din octombrie: *ibid.*, pag. 403
- p. 153 „Spuneți că Anglia”: V.N. Pavlov, „Avtobiograficheskie Zametki”, în *Novaya i noveishaya istoriya*, Moscova, 2000, pag. 105
 „urlete prelungite, ca ale zânelor morții”: citat de Panter-Downes, *London War Notes*, pag. 97–98; „Sirenele pornesc”: *ibid.*
 „Mai rea decât rutina zilelor”: Peter Quennell, *The Wanton Chase*, Londra, 1980, p. 15
- p. 154 „Acum părerea tuturor”: Ernst von Weizsäcker, *Die Weizsäcker-Papiere, 1933–1950*, Berlin, 1974, pag. 225

9: Ecouri

- p. 155 Pentru Operațiunea *Ichang*, vezi Tobe Ryoichi, „The Japanese Eleventh Army in Central China, 1938–1941” („Armata a 11-a japoneză în China Centrală, 1938–1941”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 207–229
 „Și răniții?": Smedley, *Battle Hymn of China*, pag. 343–344
- p. 156 „China, spuneau ei, nu putea să lupte”: *ibid.*, pag. 348
 62 000 de soldați japonezi uciși în China: Kershaw, *Fateful Choices*, pag. 99
- p. 157 Campania celor O Sută de Regimente: Garver, *Chinese-Soviet Relations*, pag. 140–141
 „război paralel”: GSWW, vol. 3, pag. 2
- p. 158 forțele armate italiene în 1940: *ibid.*, pag. 68
 „un clown de circ”: Weizsäcker, *Die Weizsäcker-Papiere*, pag. 206
- p. 159 Franco și Hitler la Hendaye: Stanley G. Payne, *Franco and Hitler*, New Haven, 2008, pag. 90–94; și Javier Tusell, *Franco, España y la II Guerra Mundial: Entre el Eje y la Neutralidad*, Madrid, 1995, pag. 83–201
 „alianza espiritual”: Tusell, *Franco, España y la II Guerra Mundial*, pag. 159
- p. 160 „Führerul vede valoarea”: KTB OKW, vol. 1, 15.11.40, pag. 177
 „ca un evreu care dorește să-și târguiască averile sale cele mai de preț”: *ibid.*, pag. 144 („como un judío que quiere traficar con las más sagradas posesiones”)
 „porc iezuit”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 1, pag. 670
- p. 161 „teritorial și material”: GSWW, vol. 3, pag. 194
- p. 162 „accepte, pentru moment, totul ”: *The Times*, 2.7.40
 „prietenă”: Dudley Clarke, *The Eleventh at War*, Londra, 1952, pag. 95; și Michael Carver, *Out of Step*, Londra, 1989, pag. 54–55
 „deznodământ sigur”: contele Galeazzo Ciano, *Ciano's Diplomatic Papers*, London, 1948, pag. 273
- p. 163 „Hitler continuă să mă pună în fața”: *ibid.*, 12.10.40, pag. 297

- p. 164 *macaronides*: Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941–44*, New Haven, 1993
- p. 165 Intervenția lui Eden în favoarea grecilor din Egipt: Artemis Cooper, *Cairo in the War, 1939–1945*, Londra, 1989, pag. 59
Pierderile italiene din Grecia și Albania: GSWW, vol. 3, pag. 448
ar fi „tors ca șase pisici”: Churchill, *The Second World War*, vol. 2, pag. 480

10: Războiul din Balcani al lui Hitler

- p. 170 „clar de înțeles”: KTB OKW, vol. 1, 10.12.40, pag. 222
- p. 172 „Ei bine, nu știu ce să zic”: Sir Francis de Guingand, *Generals at War*, Londra, 1964, pag. 33
- p. 173-174 „își dorea răzbunare”: Schmidt, *Hitler's Interpreter*, pag. 223
- p. 174 „dovada supremă”: Domarus, vol. 2, pag. 1726ff.
Victimele civile din Belgrad: GSWW, vol. 3, pag. 498
„La ora 5.30 dimineața”: fruntaș G., Art.Rgt.119, 11. Pz.Div., BfZ-SS 13/517A
„La postul de comandă”: Richthofen KTB, 6.4.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 53
- p. 175 „Așa este la război!”: Richthofen KTB, 10.4.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 59
„vestea uluitoare”: Richthofen KTB, 9.4.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 58
„exact ca un tablou”: maiorul G. de Winton, citat de Antony Beevor, *Crete: The Battle and the Resistance*, Londra, 1990, pag. 36
„Lângă Vevi”: OL 2042, TNA DEFE 3/891
- p. 176 „În mai puțin de cinci”: fruntaș G., Art.Rgt.119, 11.Pz.Div., 17.4.41, BfZ-SS 13 517A
„Cumva (sârbii) credeau”: soldat Erich N., 8.Kp./SS-Rgt.(mot.) DF, SS-Div. Reich, 10.5.41, BfZ-SS 11 707 E
„în lumina lunii”: Beevor, *Crete*, pag. 38
- p. 177 două milioane de drahme și foamete: Mazower, *Inside Hitler's Greece*, pag. 13
Düнкirchen-Wunder (Minunea de la Dunkerque): Richthofen KTB, 10.4.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 60
„Dacă vedeam vreun inamic”: citat de GSWW, vol. 9/1, p. 536
„pentru ca fiii noștri”: Hauptmann Friedrich M., 73.Inf.Div., BfZ-SS 20 305
- p. 178 pentru dezbaterile asupra întârzierii Operațiunii *Barbarossa*, vezi Martin van Creveld, *Hitler's Strategy, 1940–1941: The Balkan Clue*, Londra, 1973; simpozionul de la Salonic, mai 1991; GSWW, vol. 3, pag. 525; Müller-Hillebrand, „Improvisierung”, 78, MGFA-P 030; Andreas Hillgruber, *Hitlers Strategie*, Frankfurt am Main, 1965, pag. 504ff.; și Andrew L. Zaptantis, *Greek-Soviet Relations, 1917–1941*, New York, 1983, pag. 498 ff.
- p. 180 „atac aeropurtat”: OL 2167, TNA DEFE 3/891

- „cinci până la șase mii de soldați aeropurtați”: TNA PREM 3/109
 „invazii pe mare”: Freyberg către Wavell, citat de Churchill, *The Second World War*, vol. 3: *The Grand Alliance*, pag. 243
- p. 181 „debarcări cu tancuri pe plajă”: Freyberg, citat de John Connell, *Wavell: Scholar and Soldier*, Londra, 1964, pag. 454
 „Noi eram preocupați”: citat de Ian Stewart, *The Struggle for Crete*, Oxford, 1955, pag. 108
 „O să fie o ocazie”: citat de Churchill, *The Second World War*, vol. 3, pag. 241
- p. 182 „Am ajuns la țanc”: Woodhouse, citat de C. Hadjipateras și M. Fafalios, *Crete 1941*, Atena, 1989, pag. 13
- p. 184 „Nu trimitem întăriri pentru eșecuri”: Brigadierul Ray Sandover, conversație cu autorul, 12.10.90
- p. 185 „atac pe mare”: jurnalul de război al Diviziei neozelandeze, citat de Stewart, *The Struggle for Crete*, pag. 278
 Destinația Grupului de Nave Ușoare: „Einsatz Kreta”, BA-MA RL 33/98
- p. 187 „Inamicul încă trage”: Richthofen KTB, 28.5.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 115
 Pierderile germane: BA-MA ZA 3/19 și RL2 III/95

11: Africa și Atlanticul

- p. 188 Antipatia lui Hitler față de generalul-locotenent von Funck: notele generalului de artilerie Walter Warlimont, ETHINT I
- p. 189 Neputința de a bombarda Benghazi: Adalbert von Taysen, *Tobruk 1941: Der Kampf in Nordafrika*, Freiburg, 1976, citat de Martin Kitchen, *Rommel's Desert War: Waging World War II in North Africa, 1941–1943*, Cambridge, 2009, pag. 54
 „Arabo Morte” etc.: Kitchen, *Rommel's Desert War*, pag. 17
- p. 191 „Toată ziua aleargă”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 2, 23.4.41, pag. 381, citat de *ibid.*, pag. 100
 „probabil singurul om”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 2, 23.4.41, pag. 385
 „miezul problemei”: *ibid.*, pag. 412
- p. 192 „Războiul devine tot mai”: Richthofen KTB, 19.5.41, BA-MA N671/2/7/9, pag. 100
- p. 193 „cea mai mare bătălie de tancuri”: Fruntaș Wolfgang H., 15.Pz.Div., 21.6.41, BfZ-SS 17 338
- p. 194 Despre Roosevelt și Marshall, vezi Andrew Roberts, *Masters and Commanders: How Roosevelt, Churchill, Marshall and Alanbrooke Won the War in the West*, Londra, 2008, pag. 24–34
 „un gest hotărâtor”: Churchill către FDR, citat de Winston Churchill, *The Second World War*, vol. 2, pag. 498
- p. 195 „gestul cel mai frumos”: *ibid.*, pag. 503

Condițiile americane pentru împrumut și închiriere: Hastings, *Finest Years*, pag. 171–174

- p. 196 Reacția germană la Legea pentru împrumut și închiriere: DGFP, Seria D, vol. 12, nr. 146, 10.3.41, pag. 258–259

Duoăzeci și două de submarine germane operaționale în februarie 1941: GSWW, vol. 2, pag. 343 *Admiral Scheer: ibid.*, pag. 353

12: Operațiunea *Barbarossa*

- p. 200 Chiang Kai-shek și Stalin: Garver, *Chinese-Soviet Relations*, pag. 112–118

Ministrul de externe Matsuoko, beat la plecare: Valentin M. Berejkov, *At Stalin's Side*, New York, 1994, pag. 205

„Trebuie să rămânem mereu”: Krebs, scrisoare din 15.4.41, BA-MA MSgi/1207

- p. 201 Pentru Backe și Planul *Foamea*, vezi Lizzie Collingham, *The Taste of War: World War II and the Battle for Food*, Londra, 2011, pag. 32–38; Tooze, *The Wages of Destruction*, pag. 173–175, 476–480

- p. 202 documentul din 15 mai: pentru cea mai bună analiză vezi Chris Bellamy, *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War*, Londra, 2007, pag. 99–121; vezi și Constantin Pleșakov, *Stalin's Folly: The Secret History of the German Invasion of Russia, June 1941*, Londra, 2005, pag. 75–84; Bianka Pietrow-Ennker (ed.), *Präventivkrieg? Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion*, Frankfurt am Main, 2000; iar pentru teoreticieni ai conspirației, Viktor Suvorov, *Icebreaker: Who Started the Second World War?*, Londra, 1990; Heinz Magenheimer, *Hitler's War*, Londra, 2002, pag. 51–64. Întreaga dezbatere a fost examinată de Asociația Rusă a Istoricilor celui de-Al Doilea Război Mondial la 28.12.97 (Buletin Informativ nr. 4, 1998), iar aceștia au ajuns, pe bună dreptate, la concluzia că Armata Roșie, pur și simplu, nu se afla în situația în care să poată lansa o ofensivă. Îi sunt recunoscător președintelui acesteia, profesorul O.A. Rjeșevski, pentru că mi-a trimis raportul textual.

- p. 203 „Acum, dezinformarea a ajuns la nivel de ambasadă!”: *Pravda*, 22.6.89

Deportările din statele baltice: Christopher Andrew și Oleg Gordievski, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Londra, 1990, pag. 203

„Acesta este un război de exterminare”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 2, pag. 336–337

- p. 204 „Dortmund”, „Astfel începutul”: *KTB OKW*, vol. 1, pag. 417

„în ajunul”: soldat Paul B., Flak-Sonderger Wrkst. Zug 13, 22.6.41, BfZ-SS L 46 281

- „Măine-dimineată la prima oră”: soldat Kurt U., i.San.Kp.91, 6.Geb.Div., 21.6.41, BfZ-SS
- „Convingerea mea este că”: Fw. Herbert E., 2.Kp./Nachr.Abt.SS, SS-Div.Reich, BfZ-SS
- p. 205 „treizeci și nouă de incursiuni aeriene”: Maslennikov, RGVA 38652/1/58
- „În cursul dimineții”: KTB OKW, vol. 1, p. 417
- „goana nebună”: Erich von Manstein, *Lost Victories*, Londra, a982, pag. 187
- p. 208 „Sigur că voi participa”: Schmidt, *Hitler's Interpreter*, pag. 233
- „Pentru prima dată de ani buni”: citat de Richard Lourie, *Sakharov: A Biography*, Hanovra, NH, 2002, pag. 52
- p. 209 „În sfârșit, după un atac de succes”: RGALI 1710/3/43
- „Rușii sunt inamici puternici”: Soldat Rudolf B., Stab/Nachsch.Btl.553, 27.7.41 BfZ-SS
- Masacrarea prizonierilor de către NKVD: Anne Applebaum, *Gulag: A History of the Soviet Camps*, Londra, 2003, pag. 377–378; și a prizonierilor polonezi, Snyder, *Bloodlands*, pag. 194
- „Lenin a înființat statul nostru”: citat de Richard Overy, *Russia's War*, Londra, 1999, pag. 78
- p. 210 „Întregul câmp”: Aleksandr Tvardovski, *Dnevnik i pisma, 1941–1945*, Moscova, 2005, pag. 32
- „După ce Minsk-ul a început să ardă”: documentele lui Vasili Grossman, RGALI 1710/3/43
- p. 211-212 „În fața cadavrelor”: RGVA 32904/1/81, pag. 28, citat de Anna Reid, *Leningrad: The Epic Siege of World War II, 1941–1944*, New York, 2011, pag. 43
- p. 212 „inadecvată în prag de război”: TsAMO 35/107559/5 pag. 364
- „doar 3 800 erau gata de luptă”: *ibid.*
- p. 213 Evacuarea trupului lui Lenin: Ilia Zbarski, *Lenin's Embalmers*, Londra, 1998, pag. 118–121
- „probabil nu e exagerat”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 3: *Der Russlandfeldzug bis zum Marsch auf Stalingrad*, pag. 38
- p. 214 „Erau vreo nouă sute”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/43
- „La începutul războiului”: Halder, *Kriegstagebuch*, vol. 3, pag. 506
- p. 215 „Indiferent că merg călare undeva”, „inamicul foarte hărțuit își continuă înaintarea lașă”: RGALI 1710/3/43
- p. 216 „Noaptea, cerul”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/49
- p. 217 Colapsul Armatei a 34-a sovietice și rănile autoprovocate: RGASPI 558/11/49, pag. 1, citat de Reid, *Leningrad*, pag. 65–66

Evacuarea Tallinnului: David M. Glantz, *The Battle for Leningrad, 1941–1944*, Lawrence, Kan., 2002, pag. 46

Refugiații descriși de Vasili Cekrizov: Reid, *Leningrad*, pag. 116

„Nu vi se pare”: RGASPI 558/11/492, pag. 27, citat de *ibid.*, pag. 106

p. 218 „Spuneți-le clar tuturor soldaților”: RGASPI 83/1/18, pag. 18

„A apărut un avion german”: VCD, 21.8.41

„Răspunsul meu este”: 20.9.41, RGALI 1817/2/185 pag. 205

p. 219 „Mulțimi de civili fug”: fruntaș Hans B., 269.Inf.Div., BfZ-SS

„În înalt se ridică trâmbe de fum”: VCD, 4.9.41

13: Rassenkrieg

p. 222 „Puteai vedea chiar”: caporal Hanns W., 387.Inf.Div., 31.5.42, BfZ-SS 45 842

Foamea din Ucraina: vezi Snyder, *Bloodlands*, pag. 53

„Cu toții admirau”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/49

p. 223 „iarbă ca vitele”, „se aruncau asupra”: soldat Josef Z., 3.Kp/Ldsschzt. Btl.619, 12.9.41, BfZ-SS 20 355 D

„Rușii soseau”: mărturia lui Paul Roser, IMT VI, pag. 291, citat de Peter Padfield, *Himmler, Reichsfuhrer-SS*, Londra, 2001, pag. 431

p. 224 Pregătirile partizanilor: 2.9.41, Bellamy, *Absolute War*, pag. 267–268

p. 225 „vremuri de fier”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/43

„Considerații privind tratamentul”: Christopher Browning, „Nazi Resettlement Policy and the Search for a Solution to the Jewish Question, 1939–1941” („Politica de recolonizare nazistă și căutarea unei soluții la problema evreiască, 1939–1941”), în lucrarea sa *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*, Cambridge, 1992, pag. 16–17, citat de Mark Mazower, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, Londra, 1998, pag. 170.

Himmler și Madagascarul: Christopher R. Browning, *The Origins of the Final Solution*, Londra, 2004, pag. 81–89

o „soluție teritorială”: citat de Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, pag. 112

p. 225–226 „Shoah prin gloanțe”: Vasili Grossman, *The Road*, Londra, 2009, pag. 60

p. 226 „Asta se va realiza cel mai eficient dacă”: citat de *ibid.*, pag. 266

„eforturi de autoepurare”, sau *Selbstreinigungsbestrebungen*: *ibid.*, pag. 228

p. 226–227 Pentru Trupe Speciale SS, vezi *ibid.*, pag. 224–243

p. 227 „evreii care ocupau funcții în partid și în stat”: *ibid.*, pag. 219

Metoda „sardinele”: Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, New York, 1985, pag. 146

„Un pilot din Escadrila a 3-a”: TsA FSB 14/4/326, pag. 264–267

- p. 228 „bărbați, femei și copii”: fruntaș Hans R., Interviuul „Die Deutschen im Zweiten Weltkrieg”, SWF TV, 1985, citat de Robert Kershaw, *War without Garlands*, Londra, 2009, pag. 285–286
 „O fată – o evreică frumoasă”: RGALI 1710/3/49
 „În opinia mea”: TNA WO 208/4363
- p. 229 „Sunt binevoitori și dornici să ne ajute”: fruntaș Ludwig B., Nachsch.Btl.563, 27.7.42, BfZ-SS 28 743
 „soldații strigau”: documentele Grossman, RGALI 1710/1/123
 „Oameni cu fețe slugarnice”: Ida S. Belozovskaia, GARF 8114/1/965, pag. 68–75
- p. 230 Armata a 6-a și Babi-Yar: Hannes Heer (ed.), *Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944*, Hamburg, 1996
 „La 28 septembrie”: Ida S. Belozovskaia, GARF 8114/1/965, pag. 68–75
- p. 231 „nou-născuți deformați”: Henry Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*, Chapel Hill, 1995, pag. 43. Friedlander este sursa principală pentru secțiunea despre programul de eutanasiere
- p. 232 „Uitați-vă în ochii oamenilor”: citat de Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 137

14: „Marea Alianță”

- p. 233 „Nu îmi retrag niciun cuvânt”, „dacă Hitler ar fi invadat Iadul”: Winant și discursul lui Churchill din 22.6.41, Valentin M. Berejkov, *History in the Making*, Moscova, 1983, pag. 123
 „va fi fatal”: TNA HW 1/6, C/6863, citat de David Stafford, *Roosevelt and Churchill*, Londra, 2000, pag. 65
- p. 234 „darul de a trata”: Kenneth S. Davis, *FDR: The War President*, New York, 2000, pag. 212
- p. 235 „mai mult de cinci sau șase săptămâni”: Berejkov, *History in the Making*, pag. 126
- p. 237 „Țara care poate produce”: citat de *ibid.*, pag. 141
- p. 238 Din 27 ianuarie până în 20 august, cincizeci și două de vase ale Axei sunt scufundate și treizeci și opt avariate: GSWW, vol. 3, pag. 712
 „gârla cu nemți”: Wolf Heckmann, *Rommel's War in Africa*, New York, 1981, pag. 157
 „Trebuie să-i tratezi pe italieni”: locotenent André F., 15.P.Div., 28.5.41, BfZ-SS 37 007
- p. 240 „o câmpie golașă și plată”: Geoffrey Cox, *A Tale of Two Battles*, Londra, 1987, pag. 134
- p. 241 „Führerul este, pregătit practic”: BA-MA RM 7/29

p. 242 „A ciocnit paharul cu Sikorski”: Ilia Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5: *The War: 1941–1945*, New York, 1964, pag. 19

15: Bătălia Moscovei

- p. 244 „pe acoperiș, urmărind”: citat de Lourie, *Sakharov*, pag. 53
 „Cei mai mulți dintre acești soldați”: Iuri Vladimirov, *Voina soldata-zenitchika, 1941–1942*, Moscova, 2009, pag. 118
- p. 245 „Am crezut că am văzut retrageri”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/49
 Tancurile germane urmărind soldații Armatei Roșii: Vladimir Voițekovici în Artem Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina. Ya pomnyu*, Moscova, 2010, pag. 12
- p. 246 „voia să stârnească panica”: John Erickson, *The Road to Stalingrad*, Londra, 1975, pag. 217
 „Rușii sunt ca niște animale”: maior Hans Sch., Stab/Pi.Btl.652, BfZ-SS 33 691
- p. 247 „Circulă o mulțime de zvonuri nebunești”: *ibid.*
 „Nu cred că cineva”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/49
 „Mormântul lui Tolstoi”: *ibid.*
- p. 249 „Foloseau frica”: Vladimir Ogryzko, citat de Laurence Rees, *World War II behind Closed Doors: Stalin, the Nazis and the West*, Londra, 2009, pag. 112
 Execuția șefului bandeii: Vladimir Voitsekhovich în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 15
 „prostii”: citat de Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, Londra, 1991, pag. 422
- p. 250 „Directorii multor uzine”: Yefim Abelevici Golbraik în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 79
- p. 251 „înconjurată de gloate”: citat de Lowrie, *Sakharov*, pag. 55
 „vârtejuri umane”: *ibid.*
 „Ce se întâmplă în gara Kazan”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 17
 „Invadatorii germani”: Alexander Werth, *Russia at War*, Londra, 1964, pag. 246
 „Am cercetat paginile”: *ibid.*, pag. 15
- p. 252 „distrugă și să ardă din temelii”: citat de Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, pag. 456
 „Gările erau pline”: Vladimirov, *Voina soldata-zenitchika*, pag. 119
 motociclist SS: Bellamy, *Absolute War*, pag. 317
 „batalioane de distrugere”: Vladimir Viktorovici Voitsekhovici în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, 2010
- p. 253 „bunul și bătrânul veteran”: Richthofen KTB, 10.4.41, BA-MA N67i/2/7/9, pag. 59

- „pe jumătate dezbrăcat când”: citat de Charles Messenger, *The Last Prussian: A Biography of Field Marshal Gerd von Rundstedt*, 1875–1953, Londra, 1991, pag. 61
- p. 254 rație de „dependent”, „smertnik”: Reid, *Leningrad*, pag. 168–169
 „Situția noastră alimentară”: VCD, 28.10.41
 „Caporalul nostru Andronov”: *ibid.*, 20.11.41
- p. 255 „Am văzut un camion Polutorka”: *ibid.*, 8.12.41
 „de-a lungul întregului țarm”: *ibid.*, 8-9.12.41
- p. 256 „Nu pot descrie”: fruntaș Hans Joachim C., 6.Kp/Infantry.Rgt.67, 23.Inf. Div., 4.12.41, BfZ-SS
- p. 258 „Nu știu ce nu merge bine”: fruntaș Herbert B., Nachschubkp.31, 6.12.41, BfZ-SS
 „Va trebui să ne retragem?”: Oberschütze Helmut G., 8.12.41, BfZ-SS
 „Gerul era năprasnic”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 35
 „Mulți dintre răniți”: Oberschütze Helmut G., BfZ-SS, N:Gil
- p. 259 „Un număr uriaș”: Oberschütze Helmut G., BfZ-SS
 „americani de la Grand Hotel”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 18

16: Pearl Harbor

- p. 260 „Asta înseamnă război”: Robert E. Sherwood, *The White House Papers of Harry L. Hopkins*, 2 vol., New York, 1948, vol. 1, pag. 430
 „Cred că au primit”: D.K.R. Crosswell, *Beetle: The Life of General Walter Bedell Smith*, Lexington, Ky, 2010, pag. 227–228
 Decizia lui Roosevelt în privința cercetărilor asupra armelor atomice: Kershaw, *Fateful Choices*, pag. 7
- p. 261 „harakiri național”: Joseph C. Grew, *Ten Years in Japan*, New York, 1944, pag. 468, citat de *ibid.*, pag. 366
 „În primele șase-douăsprezece luni”: Arthur Zich, *The Rising Sun*, Alexandria, Va, 1977, pag. 19
- p. 262 „națiune de mâna a treia”: Nobutaka Ike (ed.), *Japan's Decision for War: Records of the 1941 Policy Conferences*, Stanford, 1967, pag. 208–239, citat de Kershaw, *Fateful Choices*, pag. 365
- p. 263 „Vreți să spuneți”: Zich, *The Rising Sun*, pag. 51
- p. 264 „O formație superbă”: Fuchida Mitsuo, „Pearl Harbor: The View from the Japanese Cockpit” („Pearl Harbor: vedere din carlinga japoneză”), în Stanley M. Ulanoff (ed.), *Bombs Away!*, New York, 1971, citat de Lewis, *Eyewitness World War II*, pag. 260–261
- p. 265 Comanda lui MacArthur în Filipine: *Philippine Islands*, USACMH, Washington, DC, 1992, pag. 4–9

- p. 266 „Femei înghesuite sub”: Carlos P. Romula, USMC, citat de Lewis, *Eyewitness World War II*, pag. 268
 „arsenalul în dolari al Imperiului”: citat de Peter Thompson, *The Battle for Singapore*, Londra, 2005, pag. 16
- p. 269 „Astăzi suntem toți în aceeași barcă”: TNA PREM 3/469/13
 „Prince of Wales arăta magnific”: O. D. Gallagher, „The Loss of the *Repulse* and the *Prince of Wales*” („Pierderea navelor *Repulse* și *Prince of Wales*”), *Daily Express*, 12.12.41
- p. 272 „O să se termine până în primăvară”: *ibid.*, pag. 35
 „nu exista nici cea mai mică șansă”: citat de Philip Snow, *The Fall of Hong Kong: Britain, China and the Japanese Occupation*, New Haven și Londra, 2003, pag. 41
- p. 273 Invazia Armatei a 23-a în Hong Kong: vezi *ibid.*, pag. 53–57
- p. 275 „Nu trebuie să existe nici cel mai mic gând”: *ibid.*, pag. 66–67
 „primul om care să predea”: *ibid.*, pag. 67
- p. 275 10 000 de femei chineze din Hong Kong violate: *ibid.*, pag. 81–82; vezi și mărturia lui Connie Sully, în Rees, *Their Darkest Hour*, pag. 129–135
- p. 277 „Acum plătim foarte scump”: Alanbrooke, *War Diaries*, 12.2.42, pag. 229
- p. 278 HMAS *Sydney*: Îi sunt recunoscător lui Michael Montgomery, fiul ofițerului de navigație al crucișătorului, pentru că m-a pus la curent cu lucrările Curții de Anchetă din 2008–2009 conduse de judecătorul Terence Cole
- p. 280 „uimit să mă găsească”: Theodore White (ed.), *The Stilwell Papers*, New York, 1948, pag. 60

17: China și Filipine

- p. 281 Pentru incidentul cu Armata a 4-a, vezi Chang și Halliday, *Mao*, pag. 278–285
- p. 282 „cea mai mare rușine”: citat de Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul în luptă al japonezilor”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 331
 Hemingway și Gellhorn în China, „China m-a vindecat etc.: Caroline Moorehead, *Martha Gellhorn: A Life*, Londra, 2003, pag. 213
 Comerțul cu opiu al comuniștilor chinezi: A.S. Panușkin, *Zapiski Posla: Kitay 1939–1944*, Moscova, 1981, pag. 278, citat de Chang și Halliday, *Mao*, pag. 3
- p. 283 „Cei trei tot”: Edward L. Dreyer, *China at War, 1901–1949*, Londra, 1995, pag. 253
 Scăderea numărului de locuitori din regiunile cu baze comuniste: Chalmers A. Johnson, *Peasant Nationalism and Communist Power: The Emergence of Revolutionary China, 1937–1945*, Stanford, 1962, pag. 58
 „internaționalismului proletar”: Garver, *Chinese-Soviet Relations*, pag. 239

- Consilieri militari sovietici în China: *ibid.*, pag. 40; Zhang Baijia, „China's Quest for Foreign Military Aid” („China în căutare de ajutor militar extern”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 288–293
- p. 284 Pentru ofensiva japoneză de bombardament strategic, vezi Edna Tow, „The Great Bombing of Chongqing and the Anti-Japanese War, 1937–1945” („Marele bombardament de la Chongqing și războiul antijaponez, 1937–1945”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 256–282
- „O ambulanță a Crucii Roșii”: Smedley, *Battle Hymn of China*, pag. 158
- „Situția diviziei era atât de disperată”: Tobe Ryoichi, „The Japanese Eleventh Army in Central China, 1938–1941” („Armata a 11-a japoneză în China Centrală, 1938–1941”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 227
- p. 285 „bolnavul Asiei”: van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 13
- Pentru problemele naționaliștilor în recrutarea și hrănirea forțelor și a populației lor, vezi *ibid.*, pag. 253–283
- Criza hranei în China naționalistă: Collingham, *The Taste of War*, pag. 250–255
- p. 286 „spirit ofensiv”: van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 10
- p. 288 Planul Portocala: *Philippine Islands*, USACMH, 1992
- p. 289 „ticăloșii luptători de la Bataan”: *Philippine Islands*, USACMH, 1992

18: Război în toată lumea

- p. 291 „Roosevelt este un fanatic”: citat de Berejkov, *History in the Making*, pag. 159–160
- „ca un trăsnet din senin”: TBJG, partea II, vol. 2, pag. 453
- „O mare putere nu așteaptă să i se declare război”: Ernst von Weizsäcker, *Erinnerungen*, München, 1950, pag. 280, citat de Kershaw, *Fateful Choices*, pag. 422
- p. 292 „Chiar pe 11 decembrie”: Frunțaș Bisch, 2.Kp./Pz.Rgt.3, 2.Pz.Div., 21.12.41, BfZ-SS Dönitz și Hitler: Kershaw, *Fateful Choices*, pag. 384
- p. 293 „m-am dus la culcare”: interviu cu doamna Soames, documentele Brendon, citat de Carlo d'Este, *Warlord: A Life of Churchill at War, 1874–1945*, Londra, 2008, pag. 622
- Churchill și Arcadia: Hastings, *Finest Years*, pag. 217–239
- p. 294 „politica Statelor Unite”: Anthony Eden, *The Eden Memoirs: The Reckoning*, Londra, 1965, pag. 319
- „Armata americană nu”: citat de John Ellis, *Brute Force: Allied Strategy and Tactics in the Second World War*, New York, 1990, pag. 525
- „englezii nu și-au ținut nicio promisiune”: Robert Dallek, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932–1945*, New York, 1979, pag. 338

- „Știu că nu te superi”: Warren F. Kimball (ed.), *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence*, 3 vol., Princeton, 1984, vol. 1: *Alliance Emerging*, pag. 421
- p. 296 „Execută ordinele!”: Georgii Jukov, *Vospominaniya i Razmyshleniya*, 2 vol., Moscova, 2002, vol. 2, pag. 51
- p. 297 „Ca să îți faci drum”: P. Gerasimov, *VIZh*, nr. 7, 1967, citat de Rodric Braithwaite, *Moscow 1941: A City and its People at War*, Londra, 2007, pag. 327–328
- „Cum de ne-a scăpat”: Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, pag. 443–444
- p. 299 „o fată frumoasă”: Leonid Rabichev, *Voina vsyo spishet, vospominaniya ofitserasvyazista, 31-i armii, 1941–1945*, Moscova, 2009, pag. 75
- Aproape 1 400 de oameni arestați: M. Gorinov (ed.), *Moskva Prifrontovaya, 1941–1942: Arkhivnye Dokumenty i Materialy*, Moscova, 2001, pag. 415, citat de Braithwaite, *Moscow 1941*, pag. 323
- Pierderile sovietice din ofensivele din ianuarie–aprilie 1942: Krivoșeev, *Soviet Casualties and Combat Losses*, pag. 122–123
- Moscova în primele luni ale lui 1942: Braithwaite, *Moscow 1941*, pag. 333–339
- p. 300 Construcția drumului de bușteni: Bellamy, *Absolute War*, pag. 366–370
- „tratamentul iresponsabil și fără suflet”: citat de Reid, *Leningrad*, pag. 278
- p. 301 „Aceștia abia dacă mai arătau”: Alexander Werth, *Leningrad*, Londra, 1944, pag. 89
- p. 302 „Nu știți cum era”: citat de *ibid.*, pag. 22
- Condițiile de la Leningrad: Bellamy, *Absolute War*, pag. 377–384; Reid, *Leningrad*; Werth, *Leningrad*; David Glantz, *The Siege of Leningrad, 1941–1944*, Londra, 2004
- „Oamenii se transformau în animale: Yelena Skrabina, *Siege and Survival: The Odyssey of a Leningrader*, Carbondale, Ill., 1971, pag. 28
- Arestări pentru canibalism: Bellamy, *Absolute War*, pag. 379–380; A.R. Dzheniskevici, „Banditizm (osobaya kategoriya) v blokirovannom Leningrade”, *Istoriya Peterburga*, no. 1, 2001, pag. 47–51
- Divizia 56 din Armata a 55-a: Vasili Ierșov, transcript fără titlu, Arhiva Bakhmeteff, Columbia University, citat de Reid, *Leningrad*, pag. 320
- p. 303 „Tati, omoară un german!”: citat de Werth, *Leningrad*, pag. 97
- „Rommelul din nou”: soldat K.B., 23.1.42, BfZ-SS
- p. 304 „micului Afrika Korps”: Hans-Hermann H., 13.3.42, BfZ-SS N91.2

19: Wannsee și Arhipelagul SS

- p. 305 „găsească, fie prin emigrare, fie prin evacuare”: Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 163; „anihilarea fizică”: *ibid.*, pag. 163

- p. 306 „instigatorii la acest”: *TBJG*, partea a II-a, vol. 2, pag. 498–499, citat de Kershaw, *The Nazi Dictatorship*, pag. 124
 „Führerul este hotărât”: *TBJG*, partea a II-a, vol. 2, 13.12.41, pag. 498–499
- p. 307 Martin Luther: vezi Echart Conze, Norbert Frei, Peter Hayes și Moshe Zimmermann, *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, München, 2010; pentru original Martin Luther și evreii, vezi Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 13–15
- p. 308 „avortonii iadului”: Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 270
 „ucigașii din URSS-ul ocupat”: *ibid.*, pag. 99
- p. 309 Despre Henry Ford și naziști, vezi Charles Patterson, *Eternal Treblinka*, New York, 2002, pag. 71–79; pentru modul în care Ford s-a inspirat din activitatea din abatoare, vezi Henry Ford, *My Life and Work*, New York, 1922, pag. 81; David L. Lewis, *The Public Image of Henry Ford: An American Folk Hero and his Company*, Detroit, 1976, pag. 135; Albert Lee, *Henry Ford and the Jews*, New York, 1980
 „pagină nescrisă, și care nu va fi scrisă vreodată”: IMT 29:145
- p. 310 „drumul spre Auschwitz”: Ian Kershaw, *Popular Opinion and Political Dissent in the Third Reich: Bavaria, 1933–1945*, New York, 1983, pag. 277
 Experimentele medicale de la Dachau, iar ca să fie folosite la sei: Franz Blaha, „Holocaust: Medical experiments at Dachau” („Holocaustul: experimentele medicale de la Dachau”), IMT; NA II RG 238, Caseta 16
 Institutul de Medicină Anatomică din Gdańsk: GARF 9401/2/96. Spanner nu a fost judecat vreodată deoarece nu exista nicio lege împotriva experimentelor pe cadavre
 „Este de datoria scriitorului”: documentele Grossman, RGALI 1710/1/123
 „La Bereza-Kartuska”: *Zahlm.d.R.* Heinrich K., H.K.P. 610 Brest/Bug, 18.7.42, BfZ-SS 37 634
- p. 311 „Fetele evreice care doreau”: Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 145
 Revolta din ghetoul din Varșovia: vezi *ibid.*, pag. 204–211
- p. 312 „Zgomotul era asurzitor”: citat de Padfield, *Himmler*, pag. 449
 „Valuri de piatră”: RGALI, 1710/3/21

20: Ocupația japoneză și Bătălia de la Midway

- p. 313 Ocuparea Hong Kongului: Snow, *The Fall of Hong Kong*, pag. 77–148
- p. 314 Pentru ocupația japoneză din Shanghai, vezi Bernard Wasserstein, *Secret War in Shanghai*, Londra, 1998, pag. 216–239
 50 de milioane de dolari ca „dar de ispășire”: Peter Thompson, *The Battle for Singapore*, Londra, 2005, pag. 380

- p. 315 „cotă zilnică de douăzeci de bărbați înscriși dimineața”: Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 93
Cinci milioane de morți în sud-estul Asiei: Max Hastings, *Nemesis: The Battle for Japan 1944-1945*, Londra, 2007, pag. 13
- p. 316 Indochina: Ralph B. Smith, „The Japanese Period in Indochina and the Coup of 9 March 1945” („Perioada japoneză în Indochina și lovitura de la 9 martie 1945”), *Journal of Southeast Asian Studies*, vol. 9, nr. 2, Septembrie 1978, pag. 268–301
- p. 317 Masacrul de la Batanga: Ronald H. Spector, *Eagle against the Sun: The American War with Japan*, Londra, 2001, pag. 397
Statele Unite, China naționalistă și Imperiul Britanic: vezi Snow, *The Fall of Hong Kong*, pag. 142–148
- p. 318 „The British Grenadiers” și „The Eton Boating Song”: *ibid.*, pag. 185
- p. 319 „protecționism provincial nebun”: Justice H. L. Braund, controlor regional de alimente pentru zonele estice, citat de Lizzie Collingham, *The Taste of War*, pag. 143; foametea din Bengal, *ibid.*, pag. 141–154
- p. 320 Submarinele americane răspunzătoare de 55 la sută din totalul navelor scufundate: *World War II Quarterly*, 5.2, pag. 64
- p. 321 „bătaie”: amiralul Nagumo Chuichi, citat de Biroul de Informații Navale, iunie 1947, NHHC, OPNAV P32-1002
- p. 322 „nu știu de planurile noastre”: *ibid.*
- p. 323 „Echipajele de serviciu îi întâmpinau cu urale”: Fuchida Mitsuo, „Pearl Harbor: The View from the Japanese Cockpit” („Pearl Harbor: vedere din carlinga japoneză”), în Ulanoff (ed.), *Bombs Away!*, pag. 305
Pentru cheștiunea reînarmării avioanelor de bombardament japoneze cu torpile, vezi Jeffrey G. Barlow în *World War II Quarterly*, 5.1, pag. 66–69; Dallas Woodbury Isom, *Midway Inquest: Why the Japanese Lost the Battle of Midway*, Bloomington, Ind., 2007, pag. 269; Jonathan Parshall și Anthony Tully, *Shattered Sword: The Untold Story of the Battle of Midway*, Dulles, Va, 2005, pag. 171; și John B. Lundstrom, *Black Shoe Carrier Admiral: Frank Jack Fletcher at Coral Sea, Midway and Guadalcanal*, Annapolis, 2006, pag. 254–255
- p. 324 „Îndată ce au izbucnit focurile”: amiralul Nagumo, citat de Biroul de Informații Navale, iunie 1947, NHHC, OPNAV P32-1002
„La ora 23:50”: *ibid.*
- p. 325 „Dacă nu am fi avut informații din timp”: comandantul suprem al Flotei din Pacific către comandantul suprem al flotei, 28.6.42, NHHC, bătălia de la Midway: 4-7 iunie 1942 Rapoarte de acțiune, F-2042

21: Înfrângere în deșert

- p. 327 „Lupta nu avea nimic”: Uffz. Hans-Hermann H., 8.4.42, BfZ-SS N91.2
- p. 328 „o întreagă nenorocită de divizie germană”: citat de James Holland, *Together We Stand: North Africa, 1942–1943 – Turning the Tide in the West*, Londra, 2005, pag. 80
- Apărarea Bir Hakeim: Kitchen, *Rommel's Desert War*, pag. 225–256
- „Pentru prima dată după”: de Gaulle, *Mémoires de guerre*, vol. 1, pag. 323
- p. 329 „situație foarte neplăcută”: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 311
- p. 330 „Oh, inima bătând de emoție”: de Gaulle, *Mémoires de guerre*, vol. 1, pag. 325
- p. 331 „Am găsit ciocolată”: Uffz. Hans-Hermann H., 30.6.42, BfZ-SS N91.2
- p. 332 „Înfrângerea este una”: Churchill, *The Second World War*, vol. 4: *The Hinge of Fate*, pag. 344
- p. 334 Cairo și Alexandria în timpul loviturii: Cooper, *Cairo in the War*, pag. 190–201
- p. 335 Groupe de Chasse Alsace: *Global War Studies*, vol. 7, nr. 2, 2010, pag. 79
- p. 336 „atunci când va ajunge acasă”: Victor Gregg, *Rifleman: A Front Line Life*, Londra, 2011, pag. 127
- p. 337 „nu va afecta situația mondială”: citat de Roberts, *Masters and Commanders*, pag. 233

22: Operațiunea Blau – Barbarossa reluată

- p. 341 „Acum că în timpul zilei este destul de cald”: soldat Fritz S., 1.5.42, 25.Inf.Div. (mot.), BfZ-SS 26 312
- „aproximativ optzeci de soldați germani”: soldat Ferdinand S., 88.Inf.Div., BfZ-SS 05831 E
- Grossdeutschland și diviziile SS: David M. Glantz și Jonathan House, *When Titans Clashed*, Lawrence, Kan., 1995, pag. 105
- „marea îngrijorare”: jurnal capturat, TsAFSB 14/4/328, pag. 367–371
- „Sunteți sub legea militară”: ordinul din 31.1.42, TsAMO 206/294/48, pag. 346
- p. 342 „câmpiile nesfârșite necultivate”: jurnal capturat, TsAFSB 14/4/328, pag. 367–371
- Mehlis: Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, pag. 365
- „Au fost instruiți în grabă”: TsAFSB 14/4/328, pag. 367–371
- p. 343 „A fost îngrozitor”: Vladimirov, *Voina soldata-zenitchika*, pag. 234
- „Am înaintat din Volhansk”: Evgeni Feodorovici Okișev în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 210
- p. 334 „Trebuie să execute ordinele militare”, Stalin, Timoșenko și Hrușciiov: Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, pag. 366–367
- „Piloții noștri muncesc”: soldat Heinrich R., 20.5.42, 389.Inf.Div., BfZ-SS 43 260

- „Tancuri! Vin tancurile!“, „Arăta ca o pădure magică“: Vladimirov, *Voina soldata-zenitchika*, pag. 300
- p. 346 „Chiar o să le“: caporal Karl H., Aufkl.Stffl.4 (F) 122, 7.6.42, BfZ-SS L 28 420
 „Pot să spun doar că așa“: caporal Kurt P., Radf.Rgt.4, 15.6.42, BfZ-SS 29 962
 „Exploziile se amestecau“: Yu.S. Naumov, *Trudnaya sudba zashchitnikov Sevastopolya (1941-1942)*, Nijni Novgorod, 2009, pag. 15
- p. 347 „Am văzut cum mulți camarazi au fost uciși sub ochii mei“: Uffz. Arnold N., 377.Inf.Div., 8.7.42, BfZ-SS 41 697
 „scel puțin de a-l avea la o distanță convenabilă“: Weisung Nr. 41, citat de Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 309
- p. 349 „Cât vezi cu ochii“: Clemens Podewils, *Don und Volga*, München, 1952, pag. 47
 „53 de grade la soare“: Helmuth Groscurth, *Tagebücher eines Abwehroffiziers*, Stuttgart, 1970, pag. 527
 „Pentru localnici“: caporal Fritz W., Ldsschutz.Btl.389, 9.7.42, BfZ-SS 05 951
 „Dacă nu cucerim“: Friedrich Paulus, *Ich stehe hier auf Befehl*, Frankfurt am Main, 1960, pag. 157, pag.336 „Agitatorii și lașii“: TsAMO 48/486/28, pag. 8
- p. 350 30 000 de prizonieri din gulag: GARF 9401/1a/128, pag. 121
 „Tovarășe comisar, mereu am fost un soldat bun“: Iefim Abelevici Golbraih în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 114–115
- p. 351 „Folosește-te de noi azi!“: Podewils, *Don und Volga*, pag. 107
 „După-amiaza târziu“: Richthofen KTB, 23.8.42, BA-MA N671/2/7/9, pag. 140
- p. 352 „Am privit peste stepa uriașă“: discuție cu generalul-locotenent A.d. Bernd Freiherr Freytag von Loringhoven, 23.10.95
 „intens către fiecare soldat“: Berejkov, *History in the Making*, pag. 193
- p. 353 „Are un chip neplăcut“: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 301
- p. 354 „Să deschidem al doilea front“: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 78
 Interpretarea simfoniei Leningrad a lui Șostakovici: Bellamy, *Absolute War*, pag. 389–390
- p. 355 „Aerul s-a umplut de“: Boris Antonov scrisoare în „Ot party do obeliska“, *Nasha voina*, Moscova, 2005, pag. 256
- p. 356 „că rușii erau terminați“: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 313
 Hitler și ambasadorul italian: ADAP Seria E, vol. 3, pag. 304–307, citat de Kitchen, *Rommel's Desert War*, pag. 286
 „Oricum, nu vom avea“: soldat Heinrich R., 389.Inf.Div., 28.8.42, BfZ-SS 43 260
 „Să sperăm că operațiunea“: fruntaș Eduard R., 16.Pz.Div., 25.8.42, BfZ-SS 28 148
 „foarte răcoroase“: Richthofen KTB, 23.8.42, BA-MA N671/2/7/9, pag. 140
 „în lanțuri“, promisese „după război pământ în Transilvania“: TsAMO FSB 14/4/326, pag. 269–270

Plata și rațiile românilor: TsA FSB 14/4/777, pag. 32–34

23: Ripostă în Pacific

- p. 359 „să se descarce”: 30.3.42, Ernest J. King Papers, citat de Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 143
- p. 362 „Ne-a cuprins Febra”: Robert Leckie, *Helmet for my Pillow*, Londra, 2010, pag. 82
- p. 364 „Toți se uitau în altă parte”: *ibid.*, pag. 89
- p. 365 Marinari care fac troc: Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 205
- p. 366 „ia Buna azi cu orice preț”, „victorie dramatică”: citat de *ibid.*, pag. 216–217
- p. 367 „delușoare abrupte: lt. col. Frank Owen, citat de William Fowler, *We Gave our Today: Burma, 1941–1945*, Londra, 2009, pag. 82
- „Nu pot fi bădăran”: citat de *ibid.*, pag. 85
- p. 368 „dezvoltarea rapidă”: memorandum pentru șefii Statelor-Majore Reunite, MP, II, pag. 475–476
- „obține căderea Japoniei”: citat de van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 36

24: Stalingrad

- p. 370 „Ce se întâmplă cu ei?": citat de Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, pag. 461
- „Acest război de la granița”: RGALI 1710/3/50
- „Führerul ordonă”: KTB OKW, vol. 2/I, pag. 669
- p. 371 „Te rog, trimite-mi un cadou”: TsA FSB 114/4/326, pag. 167–168
- „prea trist să vadă știrile”: TsA FSB 14/4/943, pag. 38–39
- „Este o minciună!": Domarus, vol. 2, pag. 1908
- Pentru criza List-Jodl de la Cartierul General al Führerului, vezi și Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 532–533
- „fixându-l lung, plin de ură arzândă”: Walter Warlimont, *Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht, 1939–1945*, Frankfurt am Main, 1962, pag. 269
- „o confruntare între doi berbeci”: Sergo Beria, *Beria, my Father: Inside Stalin's Kremlin*, Londra, 2001, pag. 85
- p. 372 „Tovarășe Ciuiikov”: Vasili Ciuiikov, *The Beginning of the Road: The Battle for Stalingrad*, Londra, 1963, pag. 84; „Timpul înseamnă sânge”: *ibid.*, pag. 89
- „Nimeni nu crede că Stalingradul”: jurnalul ofițerului politic adjunct Sokolov, Regimentul 92 Rezerviști, 11.9.42, TsA FSB 40/31/577, pag. 42
- p. 373 „O mare de avioane Stuka”: *Gefreiter*, 389.Inf.Div., BfZ-SS
- p. 374 „unitatea de blocaj a Armatei a 62-a”: Selivanovski, șeful Departamentului Special de pe Frontul Stalingrad, TsA FSB 14/4/326, pag. 220–223
- „Stalingradul arată ca”: jurnalul Anurin, 7.9.42 (colecție particulară, Moscova)

- „Încă din primele zile”: 1.4.43, TsA FSB 3/10/136, pag. 45–73
- „nouă grame”: TsAMO 48/486/24, pag. 162
- „atmosfera defetistă”: Dobronin către Șcerbakov, 8.10.42, TsAMO 48/486/24, pag. 74
- „este exploatată de agenții germani”: *ibid.*, pag. 77
- p. 375 „Este greu pentru ei”: Dobronin către Șcerbakov, 11.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 138–139
- „Când am fost mutați”: Amza Amzaevici Mamutov
<http://www.iremember.ru/pekhotintsi/mamutov-amza-amzaevich/stranitsa-3.html>
- „Dacă fetița ta iubită”: *Stalinskoe Znamya*, 8.9.42, TsAMO 230/586/1 pag. 79
- „Pentru apărătorii Stalingradului”: Koșcheev către Șcerbakov, 17.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 216
- „Începând de ieri”: anon., 29.Inf.Div.(mot.), 15.9.1942, BfZ-SS
- p. 376 „Pistoalele-mitralieră sunt utile”: Dobronin către Șcerbakov, 4.10.42, TsAMO 48/486/24, pag. 48
- „Pistoalele-mitralieră sunt utile”: Amza Amzaevich Mamutov
<http://www.iremember.ru/pekhotintsi/mamutov-amza-amzaevich/stranitsa-3.html>
- „Muniția adusă în timpul nopții”: Belousov, Detașamentul special al Frontului Stalingrad, 21.9.42, TsA FSB 14/4/326, pag. 229–230
- „set complet de membre”: Ilia Șatunovski, „I ostanetsya dobryi sled”, in *Vsem smertyam nazlo*, Moscova, 2000
- p. 377 „Germanii se luptă fără să se uite la muniție”: Al Doilea Departament Special al NKVD către Beria și Abakumov, 4.9.42, TsA FSB 14/4/913, pag. 27–31
- „Nici nu-ți imaginezi”: TsA FSB 41/51/814, pag. 7
- p. 378 „zori” etc.: documentele Grossman, RGALI 1710/3/50
- „Soldatul care ne aducea”: subofițerul Alois Heimesser, Divizia 297 Infanterie, 11.11.42, TsA FSB 40/22/11, pag. 62–65
- „Trebuia trimis un raport”: Vladimir Vladimirovici Gormin, *Novgorodskaya Pravda*, 21.4.95
- p. 378-379 Dorința de a fuma și rația de vodcă: *ibid.*
- p. 379 „Dacă nu o fac”: 4.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 47
- „introducerea unei structuri de comandă unificate”: TsAMO 48/486/25, pag. 176–177
- „atitudinea absolut nedreaptă”, „departamentul politic este”: Koșcheev către Șcerbakov, 14.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 179

- Interogatoriile de pe Frontul Stalingrad: TsAMO 62/335/7, 48/453/13, 206/294/12, 206/294/47, 206/294/48, 226/335/7
- „În unele zone de pe front”: Dobronin către Șcerbakov, 8.10.42, TsAMO 48/486/24, pag. 81
- „Rușii din armata germană”: interogatoriu, 4.3.43, TsAMO 226/335/7, pag. 364
- p. 380 Evenimentele din provincia Sinkiang: Garver, *Chinese-Soviet Relations*, pag. 169–177
- „Un bombardament furibund al artileriei”: Vladimir Vladimirovici Gormin, *Novgorodskaya Pravda*, 21.4.95
- „adevărat eroism de masă”: TsAMO, 48/486/24, pag. 200
- „În ultimele două zile”: Koșceev către Șcerbakov, 6.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 69
- „De multe ori mă gândesc la vorbele”: TsAFSB 40/22/12, pag. 96–100
- p. 381 „Este imposibil de descris”: fruntaș Gelman, citat în proiectul Universității Volgograd, AMPSPB
- „acești câini se luptă ca lei”: fruntaș H.S., 389.Inf.Div., 5.11.42, BfZ-SS
- „cu cât o să ajung”: citat de documentele Grossman, RGALI 1710/1/100
- „Timpul nu are importanță”: Domarus, vol. 2, pag. 1937–1938
- „Sloiurile de gheață se izbesc”: documentele Grossman, RGALI 618/2/108
- p. 382 „Dacă acea Katiușa mai cântă”: TsA FSB 14/4/326, pag. 307
- „întoarce decisiv situația strategică”: Jukov, *Kakim my yego pomnim*, pag. 140
- p. 383 „vânduse țara-mamă”: TsAMO 48/453/13, pag. 4
- „doar cât să cumperi un litru de lapte”: interogatoriu luat unui locotenent de cavalerie român, 26.9.42, TsAMO 206/294/47, pag. 561
- „foarte răi cu soldații”, „păcat împotriva”, „stare morală-politică foarte precară”: TsAMO, 48/453/13, pag. 47
- „violau toate femeile”: TsA FSB 14/4/326, pag. 264–267
- „mutată din partea centrală”: profesorul O.A. Rjeșevski la Seminarul Stalingrad, Londra, 9.5.2000
- Mișcările lui Jukov din toamna lui 1942: S.I. Isaev, „Vekhi frontovogo puti”, *VIZh*, nr. 10, Oct. 1991, pag. 22–25
- David Glantz despre Operațiunea Marte: vezi *General Zhukov's Greatest Defeat: The Red Army's Epic Disaster in Operation Mars, 1942*, Londra, 2000
- „2,5 până la 4,5 încărcături de muniție”, Generalul de armată M.A. Gareev, sesiunea Comitetului Național al Istoricilor Ruși din 28.12.99. Îi sunt recunoscător profesorului Oleg Rjeșevski, președintele Asociației Ruse a Istoricilor celui de-Al Doilea Război Mondial pentru că mi-a trimis Buletinul lor Informativ nr. 5, 2000, cu înregistrarea textuală a întâlnirii.

- p. 384 „Ofensiva prevăzută de Max”: Pavel Sudoplatov, *Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness – A Soviet Spymaster*, Londra, 1994, pag. 159
 „O parte a unei pădurici”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 80–81
- p. 385 Pierderile sovietice din Operațiunea Marte: vezi Glantz, *Zhukov's Greatest Defeat*, pag. 304, 318–319 și 379
- p. 386 „de parcă eram în 1870”: BA-MA RW4/v.264, pag. 157
 „Nu plec”: Koșceev către Șcerbakov, 21.11.42, TsAMO 48/486/25, pag. 264
- p. 387 „Armata a 6-a, rămâneți pe poziții”: BA-MA RH 20-6/241
 „Nu știu cum o să”: scrisoare 21.9.42, TsA FSB 40/22/142, pag. 152

25: El Alamein și Operațiunea Torța

- p. 388 „transporturile germane”: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 322
 „Americanii nu pot face decât”: citat de Kitchen, *Rommel's Desert War*, pag. 316
- p. 392 „În poziția în care”: BA-MA RH/19/VIII/34a
- p. 393 Călătoria lui Hitler către München: Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 539
- p. 394 „se aflau într-un punct de răscruce”: *TBJG*, partea a II-a, vol. 6, pag. 259
- p. 395 Pentru campania din Madagascar, vezi Smith, *England's Last War against France*, pag. 281–355
- p. 397 „Amiralul ăsta știe să înoate”: Edouard Herriot, *Épisodes, 1940–1944*, Paris, 1950, pag. 75
- p. 398 „Sper ca oamenii de la Vichy”: citat de Jean Lacouture, *De Gaulle: The Rebel, 1890–1944*, New York, 1990, pag. 397
- p. 399 „Iisuuuuse Hristoase!”: citat de Rick Atkinson, *An Army at Dawn: The War in North Africa, 1942–1943*, New York, 2003, pag. 123
- p. 400 „Cât de necopt e aliatul nostru”: jurnalul lui Guy Liddell, 6.1.43, TNA KV 4/191
 „Să vină panzerule!”: Atkinson, *An Army at Dawn*, pag. 160

26: Sudul Rusiei și Tunisia

- p. 401 „încercuirea temporară”: BA-MA RH 20-6/241
 „un om cu ceafă de taur”: GBP
 „asta ar fi o încheiere napoleoniană”: BA-MA N601/v.4, pag. 3
- p. 402 „orice s-ar întâmpla”: Manfred Kehrigh, *Stalingrad: Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, Stuttgart, 1974, pag. 562
 Pentru o discuție pe marginea numărului celor încercuiți și a surselor diferite cu privire la acesta, vezi Antony Beevor, *Stalingrad*, Londra, 1998, pag.

- 439–440; Rüdiger Overmans, „Das andere Gesicht des Krieges. Leben und Sterben der 6. Armee“, în Jürgen Förster (ed.), *Stalingrad: Ereignis, Wirkung, Symbol*, München, 1992, pag. 442; BA-MA RH20-6/239, pag. 226; Peter Hild, „Partnergruppe zur Aufklärung von Vermisstenschicksalen deutscher und russischer Soldaten des 2. Weltkrieges“, în A.E. Epifanov (ed.), *Die Tragödie der deutschen Kriegsgefangenen in Stalingrad*, Osnabrück, 1996, pag. 29
- „este inutil să îi hrănim“: 12.12.42, TsA FSB 40/22/11, pag. 77–80
- „Până și moartea este preferabilă“: interogatoriile NKVD din Frontul Donului, 12.12.42, soldat Karl Wilniker, Divizia 376 Infanterie, TsA FSB 14/5/173, pag. 223
- p. 403 „Ce a fost mai rău a trecut“: soldat K.P., 14.12.42, BfZ-SS
- p. 405 „Nu ne vom mai vedea vreodată căminul“: preot militar dr. Hans Mühle, Divizia 305 Infanterie, 18.1.1943, BA-MA N241/42
- „Trebuie să credem“: H. Paschke; „Dacă pierdem războiul“: Hugo Miller, ambii 25.1.43, GBP
- p. 408 „simțul lor morbid al onoarei“: citat de Atkinson, *An Army at Dawn*, pag. 197
- Implicarea SOE în asasinarea lui Darlan și reacțiile OSS: pe baza discuțiilor cu răposatul Sir Douglas Dodds-Parker, Sir Brookes Richards, Evangeline Bruce și Lloyd Cutler
- p. 409 „ticălos“: discuție cu Susan-Mary Alsop
- „în stil german“: BA-MA N395/12
- p. 410 „Soldatul german suferă“: preot militar dr. Hans Mühle, Divizia 305 Infanterie, 18.1.1943, BA-MA N241/42
- „Eu și întregul Wehrmacht german“: BA-MA RH20-6/236
- „Sunt douăzeci de zile de când am fost încercuiți“: TsA FSB 40/28/38, pag. 69–72
- p. 411 „În prima zi a sărbătorilor“: TsA FSB 40/28/38, pag. 52–53
- „zdrobind răniții“: preot militar dr. Hans Mühle, Divizia 305 Infanterie, 18.1.1943, BA-MA N241/42
- p. 412 „La eliberarea“: TsA FSB 14/4/1330, pag. 17
- „de la începutul lui decembrie 1942“: Abakumov către Vișinski despre atrocitățile comise de soldații germani asupra prizonierilor sovietici de război, 2.9.43, TsA FSB 14/5/1, pag. 228–235
- Prizonierii sovietici care mureau la Gumrak când primeau hrană: Evgheni Feodorovici Okișev în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 222
- „Predarea exclusă“: BA-MA RH19VI/12, pag. 324
- „ca animalele“: BA-MA RW4/v.264

- p. 413 „Paulus era complet demoralizat”: Zahari Rayzman, relatare personală. Îi sunt recunoscător fiului său, Val Rayzman, pentru că mi-a pus-o la dispoziție „marea agitație provocată”, „așa-numite relatări ale faptelor”: BA-MA RL 5/793 „zilele soldăției apolitice”: GSWW, vol. 9/1, pag. 589
- p. 414 „Război total – Război scurt!”, „Vreți război total?”: *Deutsche Wochenschau*, feb. 1943. Discursul *Totaler Krieg* al lui Goebbels: Ursula von Kardorff, *Berliner Aufzeichnungen, 1942 bis 1945*, München, 1997, pag. 67–68

27: Casablanca, Harkov și Tunis

- p. 415 „pe ceilalți nemernici să facă”: Keith Douglas, *Alamein to Zem-Zem*, London, 1992, pag. 73 „Am văzut cu toții inamicul”: *ibid.*, pag. 80
- p. 417 „am venit, am ascultat”: citat de Atkinson, *An Army at Dawn*, pag. 289 „nimic mai mult decât un funcționar”: jurnal, 16.1.43, Martin Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2: 1940–1945, Boston, 1974, pag. 155 „un lider elegant, curajos”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 361 „Ike este mai britanic”: jurnal, 12.4.43, Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 218
- p. 418 „sclavi greci”: Macmillan către Richard Crossman în Nigel Fisher, *Harold Macmillan*, New York, 1967, pag. 100–101 „Sunt un amestec între”: Eisenhower către Paul Hodgson, 4.12.42, EP 687, citat de Crosswell, *Beetle*, pag. 360
- p. 419 „sub o crustă transparentă de gheață”: Irina Dunaevskaia, 15-16.1.43, în *Zvezda*, nr. 5, 2010, pag. 64
- p. 420 „Rugăciunile tale”: Dmitri Kabanov, *Pamyat pisem ili chelovek iz tridzatchetverki*, Moscova, 2006, pag. 36 „o baracă de două etaje”: VCD, 22.2.43 Divizia Albastră: Payne, *Franco and Hitler*, pag. 146–154; X. Moreno Juliá, *La División Azul: Sangre española en Rusia, 1941–1945*, Barcelona, 2004; Jorge M. Reverte, *La División Azul: Rusia 1941–1944*, Barcelona, 2011
- p. 421 „Chiar așa stau”: Nikolai Airhaev, *Far Eastern Affairs*, nr. 4, 1990, pag. 124 „În ultima săptămână și jumătate”: Ivan Ivanovici Korolkov, 10.2.43, în *Pisma s ognennogo rubezha (1941-1945)*, St Petersburg, 1992, pag. 30–34
- p. 422 „Când victimele sale”: Guy Sajer, *The Forgotten Soldier*, Londra, 1993, pag. 149
- p. 423 Raportul de forțe pe Frontul de Est: Glantz și House, *When Titans Clashed*, pag. 151 Femeile din Armata Roșie și de la Stalingrad: vezi Reina Pennington, „Women and the Battle of Stalingrad” („Femeile și bătălia de la Stalingrad”), în Ljubica

- Erickson și Mark Erickson (editori), *Russia: War, Peace and Diplomacy*, Londra, 2005
- p. 423 „Aceste fete trezesc amintiri”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 81–82
 „Multe erau trimise înapoi, în ariergardă”: Evgheni Feodorovici Okișev în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 172
- p. 424 „marele păcat”, „Și totuși peste tot în jurul nostru”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/50
 „Este incredibil câte”: fruntaș Karl B., 28.12.42, 334.Inf.Div., BfZ-SS 48 037 A
- p. 425 „Veți fi auzit”: fruntaș Siegfried K., 15.Pz.Div., 16.2.43, BfZ-SS 09 348
- p. 426 „A fost prima – și ultima”: citat de John Ellis, *The Sharp End: The Fighting Man in World War II*, Londra, 1993, pag. 265
 Pierderile americane: Atkinson, *An Army at Dawn*, pag. 389
- p. 427 „Personal, aș vrea să pot”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 163
 „Gestapoul lui Patton”: Atkinson, *An Army at Dawn*, pag. 402
- p. 430 „Paturi de pușcă apăreau peste tot”: John Kenneally, *The Honour and the Shame*, Londra, 1991, pag. 83–85

28: Europa în spatele sârmei ghimpate

- p. 431 Divizia SS Galiția: Mark Mazower, *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe*, Londra, 2008, pag. 459
- p. 432 „cioroi”: citat de *ibid.*, pag. 152
- p. 433 „mare sferă economică germană”: GSWW, vol. 2, pag. 322
 „suporta vocea tunătoare”: citat de Terry Charman, „Hugh Dalton, Poland and SOE, 1940–42” („Hugh Dalton, Polonia și SOE, 1940–1942”), în Mark Seaman (ed.), *Special Operations Executive: A New Instrument of War*, Londra, 2006, pag. 62
- p. 434 „Extraordinar băiat, acest Van!”: citat de J.G. Beevor, *SOE: Recollections and Reflections, 1940–1945*, Londra, 1981, pag. 64
- p. 435 „Noi, soldații, suntem aici ca niște zei!”: lt. Peter G., 714.Inf.Div., 24.6.41, BfZ-SS 41 768 B
 „mentalitatea balcanică”, Browning, *The Origins of the Final Solution*, pag. 339
- p. 436 „Belgradul este singurul mare oraș”: citat de *ibid.*, pag. 423
- p. 439 „țară turistică”: GSWW, vol. 2, pag. 323
 Scăderea în înălțime a copiilor în Franța: Collingham, *The Taste of War*, pag. 172
- p. 442 marele avantaj al rămânerii în afara certurilor: discuție cu Sir Brookes Richards, 1993
 „Personal, cred că este timpul”: jurnalul lui Guy Liddell, 14.1.43, TNA KV 4/191

- p. 444 „nimic nu se aseamnă mai mult cu Vichy decât Algerul”: discuție cu generalul Pierre de Bénouville, ian. 1993
273 de avioane Luftwaffe distruse: Thomas Polak, *Stalin's Falcons: The Aces of the Red Star*, Londra, 1999, pag. 355
„Heil Hess!”: Mazower, *Hitler's Empire*, pag. 476–477
- p. 445 *Englandspiel*: pentru cea mai bună relatare, vezi M.R.D. Foot, *SOE in the Low Countries*, Londra, 2001
- p. 446 Provițiile de alimente daneze pentru Germania: Collingham, *The Taste of War*, pag. 175
- p. 448 Operațiunea *Vermork*: Jens-Anton Poulsson, *The Heavy Water Raid*, Oslo, 2009
- 29: Bătălia Atlanticului și bombardamentele strategice**
- p. 451 „cinci divizii, douăzeci de escadrile”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 285
- p. 453 „Caz în care”: John Colville, *The Fringes of Power*, pag. 145
Raportul Butt: vezi SOAG, vol. 4, pag. 205–213
„descrierile „distrugerilor aeriene erau atât de exagerate”: PP, dosarul 2c, citat de Tami Davis Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare: The Evolution of British and American Ideas about Strategic Bombing, 1914–1945*, Princeton, 2002, pag. 2
„un tipar de exagerări”: *ibid.*, pag. 69
- p. 454 „să îi bombardăm mai tare”: Trenchard, citat de *ibid.*, pag. 71
„revoltătoare și neenglezească”: memorandumul amiralității din aprilie 1932, citat de Uri Bialer, *The Shadow of the Bomber*, Londra, 1980, pag. 24
„uciderea pruncilor”: P.B. Joubert de la Ferte, „The Aim of the Royal Air Force” („Obiectivul Forței Aeriene Regale”), mai 1933, TNA AIR 2/675
„bombardarea intenționată a”: TNA AIR 14/249
- p. 455 „să își scoată mânușile”: citat de Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 188
- p. 456–457 Pentru viața echipajelor avioanelor de bombardament, vezi Patrick Bishop, *Bomber Boys*, Londra, 2008 și Daniel Swift, *Bomber County*, Londra, 2010
- p. 457 „trebuia să le spele cu furtunul”: citat de Swift, *Bomber County*, pag. 56
nervii întinși ca o „coardă de vioară”: *ibid.*, pag. 70
„șoferi de autobuz idealizați”: Bishop, *Bomber Boys*, pag. 48
„Acum, terorii i se va”: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 308
- p. 458 Cina lui Churchill la Chequers și „Anglia este locul”: Donald L. Miller, *The Eighth Air Force: The American Bomber Crews in Britain*, New York, 2006, pag. 58–59
- p. 459 „Cel mai rău lucru este să vezi”: citat de Swift, *Bomber County*, pag. 95

- „Un obuz explodând sub tine”: citat de Bishop, *Bomber Boys*, pag. 103
- p. 460 Experiența echipajelor aeriene americane: vezi Miller, *Eighth Air Force*, pag. 89–136
- „Forța a 8-a Aeriană”: Donald L. Miller, *Eighth Air Force*, pag. 109
- p. 463 „obiectivul principal va fi”: Directiva Casablanca, citat de Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 215
- p. 464 Pentru relatările germane, vezi Jörg Echternkamp (ed.), *Die Deutsche Kriegsgesellschaft, 1939 bis 1945*, München 2004; Rosa Maria Ellscheid, *Erinnerungen von 1896–1987*, Köln, 1988; Jörg Friedrich, *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg, 1940–1945*, München, 2002; Olaf Groehler, *Bombenkrieg gegen Deutschland*, Berlin, 1990; Hans-Willi Hermans, *Köln im Bombenkrieg, 1942–1945*, Wartberg, 2004; Heinz Pettenberg, *Starke Verbände im Anflug auf Köln. Eine Kriegschronik in Tagebuchnotizen 1939–1945*, Köln, 1981; Martin Rüther, *Köln im Zweiten Weltkrieg. Alltag und Erfahrungen zwischen 1939 und 1945*, Köln, 2005; Martin Rüther, *31. Mai 1942. Der Tausend-BomberAngriff*, Köln, 1992; Dr P. Simon, *Köln im Luftkrieg. Ein Tatsachenbericht über Fliegeralarme und Fliegerangriffe*, Köln, 1954; Anja vom Stein, *Unser Köln. Erinnerungen 1910–1960. Erzählte Geschichte*, Köln, 1999
- p. 466 „Toți locuitorii”: Hermans, *Köln im Bombenkrieg*, pag. 30
- „Cu alți doi oameni”: Pettenberg, *Starke Verbände im Anflug auf Köln*, pag. 162–168
- „copiii alergau”: Lina S. în Rüther, *Köln im Zweiten Weltkrieg*, pag. 167
- „Peste tot azeai strigătele”: *ibid.*, pag. 243
- „Toate acestea ar fi putut fi”: Heinz Boberach (ed.), *Meldungen aus dem Reich. Die Geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS, 1938–1945*, Herrsching, 1984
- p. 467 Incendierea Hamburgului: Friedrich, *Der Brand*, pag. 112–118, 191–196; Bishop, *Bomber Boys*, pag. 125–129; Miller, *Eighth Air Force*, pag. 180–184; Keith Lowe, *The Devastation of Hamburg, 1943*, Londra, 2007
- p. 468 „Suna ca o”: citat de Miller, *Eighth Air Force*, pag. 198
- p. 469 „ca o invazie de parașutiști”: *ibid.*, pag. 199
- p. 470 „Cerul se arcuiește”: *TBJG*, partea II, vol. 10, 27.11.43, pag. 136
- p. 471 „ca un decor de teatru pentru”: Kardorff, *Berliner Aufzeichnungen*, pag. 153
- Bătălia Berlinului: Friedrich, *Der Brand*, pag. 119–121, 483–487; Bishop, *Bomber Boys*, pag. 206–214, 293–294; Moorhouse, *Berlin at War*, 318–335
- „rușinați de bombardamentele pe arii extinse”: Harris către Sir Arthur Street, subsecretar de stat în Ministerul Aviației, 25.10.43, TNA AIR 14/843, citat de Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 22

- p. 472 „În perioade prelungite”: Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 229
 „Luftwaffe va ataca”: Swift, *Bomber County*, pag. 143
 „complexul Jupiter”: citat de Friedrich, *Der Brand*, pag. 101

30: Pacificul, China și Birmania

- p. 476 „miroseau ca niște capre”: citat de Rafael Steinberg, *Island Fighting*, New York, 1978, pag. 194
 p. 478 „Nu apăsați pe trăgaciul ăla”: Leckie, *Helmet for my Pillow*, pag. 214
 p. 478 ideologia *gyokusai* „decât dezonoare, mai bine moarte”: Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea and van de Ven, *The Battle for China*, pag. 328
 p. 480 Rușii filotaști din Shanghai: Wasserstein, *Secret War in Shanghai*, pag. 239
 „un obsedat fără speranță”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 479
 p. 481 „ai putea la fel de bine să mănânci”: *ibid.*, 19.4.43, pag. 394

31: Bătălia de la Kursk

- p. 483 Pentru cea mai bună analiză a Ofensivei Kursk, vezi David M. Glantz și Jonathan M. House, *The Battle of Kursk*, Lawrence, Kan., 1999; și Bellamy, *Absolute War*
 „Victoria la Kursk”: citat de Bellamy, *Absolute War*, pag. 577
 „Când mă gândesc la atacul acesta”: generalul Heinz Guderian, *Panzer Leader*, New York, 1952, pag. 247
 p. 484 „Fiecărui grup de recunoaștere”: Mihail Petrovici Cebikin, <http://www.iremember.ru/pekhotintsi/chebikin-mikhail-petrovich/>
 p. 484-486 Puterile germană și sovietică: Glantz și House, *The Battle of Kursk*, pag. 65
 p. 486 Wittmann: Patrick Agte, *Michael Wittmann and the Waffen SS Tiger Commanders of the Leibstandarte in World War II*, Mechanicsburg, Pa, 2006, vol. 1, pag. 60
 Aerodromurile și Luftwaffe, interceptările decriptate: Christopher Andrew și Vasilii Mitrohin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Londra, 2000, pag. 135, 156, 159
 p. 487 Accidentul de avion al lui Sikorski: discuție cu Victor Cazalet
 p. 488 „Cred că de data”: subofițer Werner K., 2.Bttr./le.Flak-Abt.74, BfZ-SS L 20 909
 „o imagine minunată pentru jurnalele de știri: subofițer Herbert Peter S., 19.Pz.Div., 7.7.43, BfZ-SS 13 925
 „Dacă nu se întâmplă așa ceva”: soldat Karl K., 36.Inf.Div., 7.7.43, BfZ-SS 08 818C
 „tunul zburător”: Agte, *Michael Wittmann*, pag. 100

- „Luftwaffe a noastră este cu adevărat fantastică”: H’Fw. Willy P., 167.Inf.Div., BfZ-SS 19 279 D
- „obuzele le loveau”: RGALI 1710/3/51
- „Un tunar a tras”: RGALI 1710/3/51
- p. 489 „Divizia mea se duce”: subofițer Ludwig D., Stabs-Btr./Art.Rgt.103, 4.Pz. Div.,14.7.43, BfZ-SS 44 705
- p. 490 „Nenorociților, sunteți oamenii lui Vlasov”: Reșat Zevadinovici Sadredinov, Bateria 4 a Regimentului 1362 artilerie antiaeriană, Divizia 25 antiaeriană, în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 137
- „Luftwaffe ne bombarda”: RGALI 1710/3/51
- „Aceasta era o bătălie față în față”, „Cu cât este mai liniște”: RGALI 1710/3/51
- p. 491 „totul era în flăcări”: RGALI 1710/3/51
- „Un locotenent, rănit”: RGALI 1710/3/51
- p. 492 Pierderile Armatei a 9-a: Glantz și House, *The Battle of Kursk*, pag. 121
- „Până la prânz”: Pavel Rotmistrov, „Tanks against Tanks” („Tancuri contra tancuri”), în John Erickson (ed.), *Main Front: Soviet Leaders Look Back on World War II*, Londra, 1987, pag. 106–109
- p. 493 „Cu un spirit Stuka neînfrânt”: lt. Paul D., III.Gru./St.G.2 „Immelmann”, 18.7.43, BfZ-SS L 16 641
- p. 494 „Cei care purtau uniforme de camuflaj”: Amza Amzaevici Mamutov, <http://www.iremember.ru/pekhotintsi/mamutov-amza-amzaevich/stranitsa-3.html>
- „Acum este foarte cald aici”: soldat sanitar Helmut P., 198.Inf.Div., 10.7.43, BfZ-SS 29 740
- „În cinci zile”: lt. Paul D., III.Gru./St.G.2 „Immelmann”, 10.7.43, BfZ-SS L 16 641
- p. 495 „Rușii ne dau”: caporal Robert B., 6.Pz.Div., 10.7.43, BfZ-SS 24 924
- p. 496 „Ceea ce am văzut m-a lăsat”: citat în Frank Kurowski, *Panzer Aces*, Winnipeg, 1992, pag. 279
- „Erau în jurul nostru”: Rudolf Lehmann, *The Leibstandarte*, vol. 3, Winnipeg, 1993, pag. 234, citat în Glantz și House, *The Battle of Kursk*, pag. 185
- „Atmosfera era sufocantă”: Anatoli Volkov, citat în Lloyd Clark, „The Battle of Kursk 1943” („Bătălia de la Kursk 1943”) în *The Wishstream*, 2010, pag. 140
- „Tancurile chiar se izbeau unul de altul”: Amza Amzaevici Mamutov, <http://www.iremember.ru/pekhotintsi/mamutov-amza-amzaevich/stranitsa-3.html>
- p. 497 „Germanii erau zdrobiți”: *ibid.*
- p. 498 „Războiul acesta nu a fost niciodată”: lt. Paul D., III.Gru./St.G.2 „Immelmann”, 18.7.43, BfZ-SS L 16 641
- Operațiunea Rumianțev, „Pentru infanteria germană ostenită”: Glantz și House, *The Battle of Kursk*, pag. 246–247

„Mirosul de ars”: RGALI 1710/3/50

p. 499 „oamenii luptă acum”: RGALI 1710/3/50

„Soldatul din 1943”: BA-MA RH 13/50, citat în GSWW, vol. 9/1, pag. 597

p. 500 „intelectual, introvertit”: *ibid.*, pag. 598

32: Din Sicilia în Italia

p. 501 „Sufletul lor este cu adevărat în Pacific”: Alanbrooke, *War Diaries*, 15.4.43, pag. 393

p. 503 „Vor trebui să facă față”: citat de Hastings, *Finest Years*, pag. 375

„Aliații trebuie să lupte în teatre de operațiuni separate”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, 28.04.43, pag. 234

„Este un omuleț”: *ibid.*, pag. 237

„indignat că Giraud”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 414

p. 505 „mulțimea de vase mici”: Jack Belden, *Still Time to Die*, New York, 1943, pag. 269

p. 506 „niște arabi amenințători”: citat de Rick Atkinson, *The Day of Battle: The War in Sicily and Italy, 1943–1944*, New York, 2007, pag. 40

p. 507 „Cu siguranță, astăzi Dumnezeu”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 280

p. 508 „De pe terenul ridicat”: Joe Kelley, SWWEC

p. 509 „Oamenii acestei țări”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 291

p. 510 „puteai cumpăra”: *ibid.*, 20.7.43, pag. 295

186 de cazuri de boli venerice: Jim Williams, SWWEC

„cel mai puțin ascultat om”: citat de Denis Mack Smith, *Mussolini*, Londra, 1981, pag. 327

p. 512 „Cred că nu mai pot suporta” etc.: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 147–148

p. 513 „Nu există așa ceva”: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 147–148

„după război”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 313–314

p. 516 „Führerul este hotărât”: *TBJG*, partea a II-a, vol. 9, pag. 460

p. 517 HMS *Warspite* și HMS *Petard*: Reg Crang, SWWEC, *Everyone's War*, nr. 20, iarna 2009

„Ești neatent, Jimmy”, „a pune orașul”: GBP, dec. 1943

p. 518 „un om zdrobit”: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 347 (ein gebrochener Mann)

„Am început să ne mișcăm”: Michael Howard, *Captain Professor: A Life in War and Peace*, Londra, 2006, pag. 73

p. 519 „Că vom câștiga”: Nachlass Jodl, 7.11.43, BA-MA N 69/17

33: Ucraina și Conferința de la Teheran

- p. 521 „Erau cazuri”: RGALI 619/1/953
 „Copii, fiii mei”: Reșat Zevadinovici Sadredinov în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 196
 „I-am strâns pe cei”: Mihail Petrovici Cebikin, <http://www.iremember.ru/pekhotintsi/chebikin-mikhail-petrovich/>
 „Niște familii de țărani”: GBP
- p. 522 „o bătrânică zbârcită”: GBP
 „Bătrânii, când”: RGALI 1710/1/100
- p. 523 „Aceasta a fost uciderea”: RGALI 1710/1/101
 „măsurii pentru scurtarea”: *Moskovskaya Konferentsiya Ministrov Inostrannykh Del SSSR, SShA i Velikobritanii*, Moscova, 1984, citat de Roberts, *Stalin's Wars*, pag. 177
- p. 524 „cutiuțe de lemn” etc.: GBP
- p. 525 „Generalissimo”: Alanbrooke, *War Diaries*, 23.11.43, pag. 477
- p. 526 „Vorbesc despre aceasta”: Berejkov, *At Stalin's Side*, pag. 239
 „India este punctul nevralgic al lui Churchill”: Berejkov, *History in the Making*, pag. 259
 „trebuie să fie pedepsită”: citat în Roberts, *Stalin's Wars*, pag. 181
- p. 527 „Acum, că soarta Europei”: Beria, *Beria, my Father*, pag. 92
 „o misiune care este delicată și reprobabilă din punct de vedere moral”: *ibid.*, pag. 93
 Roosevelt și Churchill despre Polonia: *ibid.*, pag. 94
- p. 528 „câștigate jocul”: *ibid.*, pag. 95
 „Acum vede că nu poate”: Charles Moran, *Winston Churchill: The Struggle for Survival, 1940–1945*, Londra, 1966, 28 și 29 noiembrie 1943
 „Ei bine, Ike, tu”: Dwight D. Eisenhower, *Crusade in Europe*, Londra, 1948, pag. 227
 Șefii de Stat-Major și sfârșitul războiului: Alanbrooke, *War Diaries*, 7.12.43, pag. 492
- p. 529 „luptă în marșarier”: 27.1.44, GSWW, vol. 9/1, pag. 614
 „trăim în mizerie. Nu avem nicio speranță”: Werth, *Leningrad*, pag. 81

34: Holocaust prin gazare

- p. 532 „ambiițe nemăsurată”: brigadier SS dr. Werner Best, citat de Padfield, *Himmler*, pag. 361
 „misiunea istorică”: Browning, *The Origins of the Final Solution*, pag. 415

- p. 532 „Abia dacă li se dăduse”: Rudolf Hoess, *Commandant of Auschwitz*, Londra, 2000, pag. 121
 „Nu mai erau ființe umane”: *ibid.*, pag. 124
 „ieșeau pe coș”: Hermann Müller, citat în Diarmuid Jeffreys, *Hell's Cartel: IG Farben and the Making of Hitler's War Machine*, New York, 2008, pag. 322
 „Oamenii erau înșelați”: raport al lui Șikin, adjunct al Departamentului Politic Principal al Armatei Roșii, 9.2.45, RGASPI 17/125/323, pag. 1–4
- p. 533 „Nu este o chestiune de metafizică”: 24.4.43, IMT 1919 PS
 „seruri și medicamente prototip”: Jeffreys, *Hell's Cartel*, pag. 327
 „Am șansa”: *ibid.*, pag. 328
- p. 534 „un ticălos mereu grosolan, prost”: Hoess, *Commandant of Auschwitz*, pag. 19, introducerea lui Primo Levi
- p. 535 „Găsesc incredibil”: *ibid.*, pag. 135
 „multe femei își ascundeau copiii”: *ibid.*, pag. 149
 „Îndeplineau toate aceste”: *ibid.*, pag. 152
- p. 537 „Oamenilor li se spunea că”: RGALI 1710/1/123
- p. 539 „un german din Odessa cu un singur ochi”: *ibid.*
- p. 540 „pământul aruncă afară”: *ibid.*
 „Ne confruntăm cu întrebarea”: citat în Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 605
- p. 541 „Lupta de rasă”: BA-B NS 19/4014, citat de GSWW, vol. 9/1, pag. 628–629

35: Italia – pântecul dur

- p. 542 „Rezistați, venim!”: Nigel Hamilton, *Monty: Master of the Battlefield, 1942–1944*, Londra, 1985, pag. 405
 „Marcus Aurelius Clarkus”: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 237
 „Deocamdată nu exista”: Hamilton, *Monty: Master of the Battlefield*, pag. 409
 „unui soț înțelegător”: Nigel Nicolson, *Alex: The Life of Field Marshal Earl Alexander of Tunis*, Londra, 1973, pag. 163
- p. 543 „nu crede că *Overlord*”: Harry C. Butcher, *Three Years with Eisenhower*, Londra, 1946, 23.11.43, pag. 384
 „nebunia Rodosului”: Alanbrooke, *War Diaries*, 7.10.43, pag. 458
 „S-a entuziasmat”: *ibid.*, pag. 459
 „Imediat ce blindatele au plecat”: Clarke, *The Eleventh at War*, pag. 319
- p. 545 Brigada 201 Gardă la Monte Camino și Diviziile 34 și 45: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 260
- p. 547 „ferocitate comandată”: GBP, nov. 1943
 „și lupta acerbă”: Hamilton, *Monty: Master of the Battlefield*, pag. 439

„un bărbat mic și slab”: GBP

- p. 548 „nu este un loc vesel”, „cu cinci țigări”: Kenneally, *The Honour and the Shame*, pag. 142
- p. 549 „Așa cum stă la Marrakech, Winston”: Alanbrooke, *War Diaries*, 6.1.44, pag. 510
- p. 551 „Eram uimit să-i văd”: Kenneally, *The Honour and the Shame*, pag. 152
 „Nu-ți pune pielea la bătaie”: citat de Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 355
- p. 551-552 Mlaștinile Pontine și malaria: Richard Evans, *The Third Reich at War*, pag. 477-478
- p. 552 „Toți aveam un sentiment oribil”: Kenneally, *The Honour and the Shame*, pag. 158
- p. 553 „o serie de confruntări scurte și aprige”: *ibid.*, pag. 165
- p. 555 „culoarul de bowling”: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 426
 „Speram să debarcăm o pumă”: Alanbrooke, *War Diaries*, 29.2.44, pag. 527
- p. 556 „Traficanții din 133 Infanterie” și activitățile extracurriculare din capul de pod: Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 488-489
- p. 558 „dacă poporul german”: TBJG, partea II, vol. 7, 8.2.43, pag. 296

36: Ofensiva sovietică de primăvară

- p. 559 întâlnirea cu Hitler: 4.1.44, Manstein, *Lost Victories*, pag. 500-505
- p. 560 Armata germană pierzând echivalentul unui regiment pe zi: GSWW, vol. 9/1, pag. 805
 Puterea Wehrmachtului în ianuarie 1944: *ibid.*, pag. 671
 Punctele tari și punctele slabe ale Armatei Roșii: Glantz și House, *When Titans Clashed*, pag. 179-181
 „ochi mici și răi”: Beria, *Beria, my Father*, pag. 130
 Korsun-Cerkasi: vezi John Erickson, *The Road to Berlin*, Londra, 1983, pag. 177-179
- p. 561 „Mașina noastră a trecut peste cadavrul”: GBP, dec. 1943
 Operațiunea *Leningrad-Novgorod*: Bellamy, *Absolute War*, pag. 404-408
 „Obuzele aruncă”: Pavel Zolotov, *Zapiski minomyotchika, 1942-1945*, Moscova, 2009, pag. 107
- p. 562 „Mi-am dat seama că eu însumi”, „plin cu rahat”: *ibid.*, pag. 112, 119
 Palatul Gatchina ca bordel: Werth, *Leningrad*, pag. 188
 „au prins patru adolescenți ruși”: VCD, 8.2.44
 Armata a 9-a germană împingând civilii în zona tampon: GSWW, vol. 9/1, pag. 689-690
- p. 563 Seydlitz și generalul Melnikov: TsKhIDK 451p/3/7

37: Pacificul, China și Birmania

- p. 567 „o manifestare rușinoasă”: Eichelberger, citat în Ellis, *The Sharp End*, pag. 19
- p. 568 „Plan strategic la distanță mare”: Hara Takeshi, „The Ichi-go Offensive” („Ofensiva Ichi-go”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 393–394
- Chiang Kai-shek și avertismentul în privința ofensivei japoneze: van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 46
- „operațiune de deblocare terestră”: *ibid.*, pag. 397
- p. 571 „încercarea de a fertiliza”: citat în Theodore H. White, *In Search of History*, New York, 1978, pag. 142
- Pretențiile lui Chennault: Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 350
- „foarte obositor”, „rămâneau uzi săptămâni în șir”, „Erau patru mii de oameni”: brigadier Bernard Fergusson, IMW 2586, citat în Julian Thompson, *Forgotten Voices of Burma*, Londra, 2009, pag. 158
- p. 572 „era extraordinar”: lt. Richard Rhodes-James, Brigada 111, IWM 19593
- „o doză letală”, „Puteai să vezi oameni”: maior Desmond Whyte, RAMC, Brigada 111, IWM 12570
- „poarte încă o dată în Războiul de Independență”: citat în Louis Allen, *Burma: The Longest War*, Londra, 1984, pag. 320–321
- p. 574 „renunțaseră”: maior John Winstanley, Compania B, Batalionul 4, Queen's Own Royal West Kent Regiment, IWM 17955
- „Simpla intensitate a atacurilor”: maior Harry Smith, cartierul general al companiei, 4th West Kents, IWM 19090
- Divizia 56 japoneză la Saluen: Asano Toyomi, „Japanese Operations in Yunnan and North Burma” („Operațiunile japoneze în Yunnan și nordul Birmaniei”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 365–366, 369–371
- „Asta-i va arde pe englezoii”: Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 359
- p. 575 „Doamne, cum pot săpa nenorociții”: lt. K. Cooper, citat în Ellis, *The Sharp End*, pag. 84
- „Atât ofițerii, cât și soldații arată”: citat în Fowler, *We Gave our Today*, pag. 147
- Stresul provocat de luptă în Armata Imperială Japoneză: Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 349
- p. 576 Avantajele aeriene în Ofensiva Ichi-go: Hagiwara, „Japanese Air Campaigns in China” („Campaniile aeriene japoneze în China”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 250–251
- p. 577 Chiang Kai-shek și Roosevelt: Dreyer, *China at War*, pag. 284–285

„Xue a apărât orașul”: White și Jacoby, *Thunder out of China*, pag. 183

- p. 580 „o premieră de la Hollywood”: Samuel Eliot Morison, *History of United States Naval Operations in World War II*, vol. 8: *New Guinea and the Marianas*, Annapolis, Md, 2011, pag. 302

38: Primăvara așteptărilor

- p. 582 „investiție foarte importantă”: Butcher, *Three Years with Eisenhower*, 18.1.44, pag. 403
- p. 583 „Anvil (ar trebui) să fie sacrificată”: Bedell Smith către Eisenhower, 5.1.44, Dosarul COS-SAC, Documentele W. Bedell Smith, citat în Crosswell, *Beetle*, pag. 557
- „Războiul civil nemilos”: citat în Lacouture, *De Gaulle: The Rebel*, pag. 508
- p. 584 „Cucerirea Romei este singurul obiectiv important”: citat în Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 516
- p. 585 „Cei mai mulți purtau sandale”: *ibid.*, pag. 528
- p. 586 „Este uimitor”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 561
- „inexplicabil”: feldmareșalul contele Alexander al Tunisului, *The Alexander Memoirs, 1940-1945*, Londra, 1962, pag. 127
- p. 589 „Ei, ce părere ai?": Vernon A. Walters, *Silent Missions*, New York, 1978, pag. 97, citat în Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 575
- „doar o cacealma ieftină”: general de infanterie Blumentritt, raport 6.8.45, NA II 407/427/24231
- p. 592 Dempsey despre Eisenhower: discuție cu Clive Duncan, căruia îi sunt foarte recunoscător pentru acest detaliu dintr-o scrisoare, 7.9.11
- trei avioane Skytrain doborâte de navele Aliate: Bill Goff, HMS *Scylla*, SWWEC, *Everyone's War*, nr. 20, iarna 2009
- p. 594 „lumina apăsarea și dispărarea”: Harley A. Reynolds, „The First Wave” („Primul val”), *American Valor Quarterly*, primăvara/vara 2009, pag. 15–22
- „întregul orizont”: FMS B-403
- p. 595 „Unele vase veneau înapoi”: Reynolds, „The First Wave” („Primul val”), *American Valor Quarterly*, primăvara/vara 2009, pag. 15–22
- p. 596 „Sunt foarte mulțumit”: Hamilton, *Monty: Master of the Battlefield*, pag. 621

39: Operațiunea Bagration și Normandia

- p. 601 „arșiței zilei de vară”: Lt. Rudolf F., 6.Inf.Div., 23.6.44, BfZ-SS 27 662 A
- p. 604 „Am avut cu adevărat o zi neagră”: Uffz. Julfried K., Pz.Aufkl.Abt.125, 25.Pz. Gren. Div., 24.6.44, BfZ-SS 45 402

- p. 604 „controlorul de trafic”: lt. Degan, citat în Paul Adair, *Hitler's Greatest Defeat*, Londra, 1994, pag. 106
- p. 605-606 „Ivanii au pătruns”: subofițer Alfons F., Div.206Inf., 28.6.44, BfZ-SS 56 601 C
- p. 606 „Când am intrat în Bobruisk”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/50
„Oamenii noștri pe care i-am eliberat”: scrisorile lui Vladimir Țoglin către mama sa, în I. Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, Moscova, 2007, pag. 260-275
- p. 607 „Dușmanul a făcut acum”: caporal sanitar Otto H., Herres-Betr.Kp. 6, 13.7.44, BfZ-SS 24 740
„Dacă rușii continuă”: caporal Otto L., Fl.H.Kdtr.(E) 209/XVII, 10.7.44, BfZ-SS L 55 922
„Un partizan, un om mărunț”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/47
NKVD în Liov: Rees, *World War II behind Closed Doors*, pag. 274
- p. 608 „Efectul lor ar trebui să fie”: caporal Otto L., Fl.H.Kdtr.(E) 209/XVII, 10.7.44, BfZ-SS L 55 922
„Rușii atacă întruna”: fruntaș Heinrich R., Bau-Pi.Btl.735, 26.7.44, BfZ-SS 03 707 D
„nu se mai putea”: caporal Karl B., Rgts.Gru.332, 28.7.44, BA-MA H 34/1
„coloane de soldați și refugiați”: Erika S., Ragnit, 28.7.44, BA-MA H34/1
„Este perfect logic”: P. I. Troianovski, *Na vosmi frontakh*, Moscova, 1982, pag. 183
- p. 609 „Stalin ne va răzbuna!”: RGALI 1710/1/123
- p. 610 „NLP sub gradul de maior”: îi sunt recunoscător domnului S.W. Kulhmann pentru că mi-a trimis o fotocopie a jurnalului de front al tatălui său, cu această instrucțiune, 5.2.11
„fără prizonieri”: G. Steer, 1/4th KOYLI, SWWEC 2002.1644
„pierderi grele”: 27.6.44, TNA KV 9826
„avea darul neobișnuit”: C.J.C. Molony, *The Mediterranean and Middle East*, Londra, 1984, vol. 6, partea 1, pag. 511, citat în Atkinson, *The Day of Battle*, pag. 300
- p. 611 „Schimbare completă în ceea ce”: jurnalul nepublicat al lui Myles Hildyard, 22.6.44 (colecție particulară)
- p. 612 „Ar trebui să pui capăt”: Blumentritt, ETHINT 73
„Germanii nu mai au mult”: citat în Martin Blumenson, *The Duel for France 1944*, New York, 2000, pag. 23
- p. 613 „mizerabil război din tufișuri” (schmutziger Buschkrieg): Peter Lieb, *Konventioneller Krieg oder Weltanschauungskrieg? Kriegführung und Partisanenkämpfung in Frankreich 1943/44*, München, 2007, pag. 176

p. 614 Victimele bolilor psihice din armata americană în Al Doilea Război Mondial: Albert J. Glass, „Lessons Learned” („Lecții învățate”), în Albert J. Glass (ed.), *Neuropsychiatry in World War II*, Washington, DC, Biroul de Chirurgie Generală, 1973, vol. 2, pag. 1 015–1 023

„bombardierele grele nu pot participa îndeaproape”: Montgomery citat de GBP

p. 615 „Văd perspectivele”: 14.7.44, PDDE, pag. 2004

40: Berlin, Varșovia și Paris

p. 619 „schimbarea cailor”: GSWW, vol. 9/1, pag. 855

p. 620 „nu era prea supărat”: Smith, *Mussolini*, pag. 358

p. 621 „nu optimizarea”: GSWW, vol. 9/1, pag. 829

Mai bine de 5 000 de presupuși opozanți: *ibid.*, pag. 912

p. 622 „Generalii care au săvârșit”: fruntaș Heinrich R., Bau-Pi.Btl.735, 5.7.44, BfZ-SS 03 707 D

„Viețile noastre nu mai merită”: *ibid.*

„salutul german”: Dr K., Feldlaz.8, 8.Jäg.Div., BA-MA RH 13 v.53

„Bineînțeles că se pare că e de rău”: subofițer Werner F., 12.Pz.Div., 28.7.44, BfZ-SS 23 151 E

„în curând vor”: E.H., 26.7.44, BA-MA H 34/1

„Draga mea, nu-ți fie teamă”: caporal M., Div.Vers.Rgt.195, 27.7.44, BA-MA H 34/1

p. 623 „cam treizeci de mii”: citat în Roberts, *Masters and Commanders*, pag. 504

„Efectul conflictelor majore”: Keitel și Jodl, FMS A-915

„Psihologic, găsesc”: fruntaș Karl B., schw.Art.Abt.460, 20.7.44, BfZ-SS 25 345 D

p. 624 „Tocmai am primit”: Lt. Hans R., le.Flak-Abt.783(v.), 30.7.44, BfZ-SS L49 812

„În jurul nostru nu mai puțin”: caporal F.-H.B., 11.Inf.Div., 30.7.44, BfZ-SS 34 427

Pierderile Armatei Roșii în Operațiunea *Bagration*: Krivoșeev, *Soviet Casualties and Combat Losses*, pag. 144–146

Pierderile Wehrmachtului: Rüdiger Overmans, *Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg*, München, 1999, pag. 238 și 279, citat în GSWW, vol. 9/1, pag. 66 și 805

„Polonezii sunt ciudați”: scrisorile lui Efraim Genkin către familia sa, 18.8.44, în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, Moscova, 2007, pag. 276–282

p. 624-625 Discuția dintre Jan Stanislaw Jankowski și Jan Nowak-Jezioranski: Władysław Bartoszewski, *Abandoned Heroes of the Warsaw Uprising*, Cracovia, 2008, pag. 17

„ora acțiunii a sosit”: MPW

p. 625 „dacă Stalin folosea propriul”: Timothy Snyder, *Bloodlands*, pag. 298

p. 626 Atacul asupra lagărului de concentrare din Varșovia: 5.8.44, Snyder, *Bloodlands*, pag. 302

„Un glonț – Un neamț!”: Dorota Niemczyk (ed.), *Brok Eugeniusz Lokajski, 1908–1944*, Varșovia, 2007; și MPW

„Când a sărit de pe el”: Bartoszewski, *Abandoned Heroes of the Warsaw Uprising*, pag. 50

p. 627 Dirlewanger în Varșovia: Generaloberst Hans Friessner, *Verratene Schlachten*, Hamburg, 1956, pag. 205

p. 628 „inutilă strategic”: Alexander, *The Alexander Memoirs*, pag. 136

p. 629 „Nu e niciun german”: citat în gen.-major Kenner, ofițer medical șef SHAEF, OCMH-FPP

„Trebuie să pornim marșul spre Paris”: interviu cu gen. de Faulle, OCMH-FPP

p. 631 „În Varșovia luptătoare”: Jan Lissowski, în Niemczyk (ed.), *Brok Eugeniusz Lokajski*

Să mai dansăm o mazurcă: Roman Loth, în Niemczyk (ed.), *Brok Eugeniusz Lokajski*

p. 632 Bombardarea IG Farben la Auschwitz III: vezi Jeffreys, *Hell's Cartel*, pag. 288–289

„Te așteptăm, ciumă roșie”: citat în Snyder, *Bloodlands*, pag. 308

41: Ofensiva *Ichigo* și insula Leyte

p. 634-635 Pierderile japonezilor din cauza foametei: Akira Fujiwara, *Uejini shita eireitachi*, Tokyo, 2001, pag. 135–138, citat în Collingham, *The Taste of War*, pag. 10 și 303

p. 635 „porci albi”, „porci negri”: Ogawa Shoji, *Kyokugen no Naka no Ningen: Shi no Shima Nyuuginia*, Tokyo, 1983, p. 167

„nu de gherile”: Nogi Harumichi, *Kaigun Tokubetsu Keisatsutai: Anbon Shima Comandamentul Aviației de Bombardament Kyu Senpan no Shuki*, Tokio, 1975, pag. 207, citat în Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 114

p. 636 „Avem ordin să ne retragem”: Al Ying Yunping, citat în Hastings, *Nemesis*, pag. 12

p. 637 „Un om din trei”: White și Jacoby, *Thunder out of China*, pag. 187

p. 638 „smulgerea din rădăcini a trădătorilor”: Yang Kuisong, „Nationalist and Communist Guerrilla Warfare” („Războiul de gherilă naționalist și comunist”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 324

- Pentru represiune, tortură și cultul personalității lui Mao, vezi Chang și Halliday, *Mao*, pag. 288–305
- p. 638-639 Pentru întâlnirea lui Stilwell și Hurley cu Chiang Kai-shek vezi Romanus și Sunderland, *Stilwell's Command Problems*, pag. 379–384; Tuchman, *Stilwell*, pag. 493–494; Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 368–369
- p. 639 „aprobe un regim autocrat”: citat în Barbara W. Tuchman, *Stilwell and the American Experience in China, 1911–1945*, New York, 1971, pag. 646
- denigrarea lui Chiang Kai-shek: van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 3; White și Jacoby, *Thunder out of China*, New York, 1946
- „Va trebui dată o explicație deschisă și completă”: citat în van de Ven, *War and Nationalism in China*, pag. 60
- p. 640 Efectele Ofensivei *Ichi-go*: Asano Toyomi, „Japanese Operations in Yunnan and North Burma” („Operațiunile japoneze în Yunnan și nordul Birmaniei”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 361
- p. 643 „o mulțime de ouă”: Fukudome citat în Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 424

42: Speranțe spulberate

- p. 649 Atrocitățile comise de germani în timpul retragerii prin Belgia: William I. Hitchcock, *Liberation: The Bitter Road to Freedom: Europe, 1944–1945*, Londra, 2008, pag. 61–63
- „transplantează miraculos”: Bradley, *A Soldier's Story*, New York, 1965
- p. 650 „Monty face ce vrea”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 548
- p. 651 „Ușurel, Monty!”: raportat de generalul-maior M.A.P. Graham, citat în Wilmot, *The Struggle for Europe*, pag. 560
- „Nici dacă piosul”: Omar N. Bradley, *A Soldier's Story*, New York, 1961, pag. 409
- p. 652 „Mental și moral, suntem la capătul puterilor”: Soldat W.W., Flak-Rg.291, A.O.K.16, BA-MA RH 13 v. 53
- p. 653 „punct slab”: citat în Roberts, *Masters and Commanders*, pag. 523
- „într-o țară cu caracter în principal agricol și pastoral”: citat în Martin Gilbert, *The Second World War*, Londra, 1989, pag. 592
- p. 654 „cu gura căscată”: GBP, 2.4.45
- „cea mai obositoare chestiune”: TNA PREM 3/434/2, pag. 4–5, citat în Rees, *World War II behind Closed Doors*, pag. 309
- p. 655 „să pară cinic”, „Nu, păstrați-o”: Berejkov, *At Stalin's Side*, pag. 304
- „Marea Britanie a intrat în război”, „Și câte divizii”: *ibid.*, pag. 309–310
- p. 656 „invazia bolșevismului”: citat în Roberts, *Masters and Commanders*, pag. 527

- „Știi că rușii”: citat în Detlef Vogel, „Der Deutsche Kriegsalltag im Spiegel von Feldpostbriefen”, în Detlef Vogel și Wolfram Wette (editori), *Andere Helme – Andere Menschen? Heimaterfahrung und Frontalltag im Zweiten Weltkrieg*, Essen, 1995, pag. 48–49
- p. 657 „în stil Bismarck”, „Lupta s-a purtat pe un soare strălucitor”: GBP, 4.10.44
„la acea vreme”: *ibid.*
- p. 658 „aspectul sinistru al unui oraș învins”: *ibid.*
„Nu înțeleg”: *ibid.*
„Comandantul patrului americane”: GBP, 20.10.44
- p. 659 „femei masive, cu fețe inexpressive”: *ibid.*
„Lituanienii ne urăsc”: Efraim Genkin în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, pag. 276–282
- p. 659–660 „Detașamentul Special”: Mihail Petrovici Cebikin, <http://www.iremember.ru/pekhotintsi/chebikin-mikhail-petrovich/>
- p. 660 „Ce se va întâmpla”: caporal sanitar Hans W., 2.Kriegslaz./Kriegslaz. Abt.529(R), 30.7.44, BfZ-SS 24 231
„Cei mai mulți nu aveau nici o dorință”: <http://iremember.ru/pekhotintsi/avrotinskiy-efim-mironovich.html>
- p. 661 „Ungurii erau de fapt”: Efim Mironovici Avrotinskii, <http://iremember.ru/pekhotintsi/avrotinskiy-efim-mironovich.html>
- p. 661–662 Pentru lovitura de stat nazistă de la Budapesta, vezi Kershaw, *Hitler, 1936–1945: Nemesis*, pag. 734–737
- p. 662 „În numele lui Hristos – Foc!”: Krisztian Ungvary, *Battle for Budapest: 100 Days in World War II*, Londra, 2010, pag. 241
- p. 662–663 Persecuțiile și încercările de a-i salva pe evreii din Budapesta: *ibid.*, pag. 236–252
- p. 663 Revolta de la Köln: Ian Kershaw, *The End: Hitler's Germany, 1944–1945*, Londra, 2011, pag. 149
- p. 664 60 la sută din toate bombele aruncate asupra Germaniei după iulie 1944: *ibid.*, pag. 79
„au devenit insurmontabile abia”: *ibid.*, pag. 134
- p. 665 „Rugăciunea pentru Führerul nostru”: citat în Vogel, „Der Deutsche Kriegsalltag im Spiegel von Feldpostbriefen”, în Vogel și Wette (editori), *Andere Helme – Andere Menschen?*, pag. 47
„La 5:15, pregătirile artileriei”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 571
„Întreaga companie”: Bradley, *A Soldier's Story*, pag. 430–431

- p. 666 „ținut înfiorător, bântuit”: Russell F. Weigley, *Eisenhower's Lieutenants*, Bloomington, Ind., 1990, pag. 365
alocarea înlocuirilor: Bradley, *A Soldier's Story*, pag. 438
- p. 667 „Patrurile și plutoanele”: citat în Paul Fussell, *The Boys' Crusade*, New York, 2003, pag. 87
„privirea fixată în gol”: Ellis, *The Sharp End*, pag. 252
Victimele din pădurea Hürtgen: vezi Fussell, *The Boys' Crusade*, pag. 83
„Probabil că nu va mai fi a noastră”: Bradley, *A Soldier's Story*, pag. 433
Divizia 53 (Galeză) la Reichswald: Ellis, *The Sharp End*, pag. 169
- p. 668 „comunist îmbrăcat în mareșal”: de Gaulle, *Mémoires de guerre*, vol. 3: *Le Salut, 1944-1946*, pag. 61
„Tot polonez rămâi”: Hervé Alphanand, *L'Étonnement d'être: journal, 1939-1973*, Paris, 1977, pag. 180

43: Munții Ardeni și Atena

- p. 670 „soldații, în apetitul lor pentru”: Bradley, *A Soldier's Story*, pag. 428
- p. 672 Bormann la Ziegenberg: Kershaw, *The End*, pag. 145
- p. 675 „De unde naiba”: Chester B. Hansen, jurnal 17.12.44, Documentele Hansen, USAMHI
„Bine. Ar trebui să ne dăm la o parte”: Butcher, *Three Years with Eisenhower*, pag. 613
„o diversiune pentru o contraofensivă mai mare”, „totul depinde”: GBP, 17/12/44
- p. 676 „Împachetăm”: discuție cu M.R.D. Foot, 2.12.09
- p. 677 „satele pline de bălegar și mustind de apă”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, 9.12.44, pag. 589
„Când poți ataca?": *ibid.*, pag. 599-600
- p. 678 „Ei bine, Brad, acestea sunt”: citat în Crosswell, *Beetle*, pag. 816
- p. 679 „așa cum Hristos a venit”: citat în Hamilton, *Montgomery: Master of the Battlefield*, pag. 213
„expediția de cules castane”, „Soarta a trimis după mine”: scrisoare 21.12.44, Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, pag. 603
782 de cadavre de germani: Harold R. Winton, *Corps Commanders of the Bulge*, Lawrence, Kan., 2007, pag. 135
- p. 680 „un Crăciun rece și senin”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, 25.12.44, pag. 606
„Luftwaffe american”: Ellis, *The Sharp End*, pag. 72
Operațiunea *Bodenplatte*: Winton, *Corps Commanders of the Bulge*, pag. 213-215

- „Mi se pare”: Alanbrooke, *War Diaries*, 23-30.12.44, pag. 638
- p. 681 „sugera că de Gaulle”: DCD, 4.1.45
- p. 682 „discută despre tot răul făcut de interviul de presă dat de Monty”: Alanbrooke, *War Diaries*, 8.1.45, p. 644
- „să recunoască realitățile geopolitice”: Mazower, *Inside Hitler's Greece*, pag. 268
- p. 682-683 evenimentele din Grecia descrise aici se bazează în principal pe relatarea excelentă a lui Mazower
- p. 684 „părea un avanpost asediat”: Hastings, *Finest Years*, pag. 536
- p. 685 „trei desperados zdrențăroși”: *ibid.*, pag. 537
- p. 685-686 Pentru suferința din Belgia de la sfârșitul toamnei și din iarna lui 1944, vezi Hitchcock, *Liberation*, pag. 64-69
- p. 686 civilii belgieni din Munții Ardeni: vezi *ibid.*, pag. 81-90
- p. 687 Condițiile din Olanda: *ibid.*, pag. 98-122; Collingham, *The Taste of War*, pag. 175-179
- p. 688 „Pentru canadienii care atacau”: citat de Ellis, *The Sharp End*, pag. 363
- „dependență psihologică de”: Max Hastings, *Armageddon: The Battle for Germany, 1944-1945*, Londra, 2007, pag. 171

44: De la Vistula la Oder

- p. 689 „Slavă Domnului că”: BA-MA MSg 2/5275 v. 1.6.40
- „Tânărul soldat”: Gyorgy Thuroczy, *Kropotov nem trefal*, Debrecen, 1993, pag. 103
- p. 690 „distrusă de zece ori”: citat în Ungvary, *Battle for Budapest*, Londra, 2010, pag. 32. Relatarea lui Ungvary despre asediu este cea mai bună și mai de încredere
- p. 693 „Podurile erau mereu”: Hans Bayer, *Kavalleriedivisionen der Waffen-SS*, Heidelberg, 1980, pag. 347
- p. 694 „Era o fată”: Denes Vass, citat în Ungvary, *Battle for Budapest*, pag. 141
- p. 695 „Unele străzi trebuie ghicite”: Sandor Marai, „Budai seta”, în *Budapest*, dec. 1945, pag. 96, citat de *ibid.*, pag. 234
- Wallenberg și Katyn: Ungvary, *Battle for Budapest*, pag. 281; arestarea de către SMERSH și execuția: Beria, *Beria, my Father*, pag. 111, 336
- „În multe locuri violează femei”: Laszlo Deseodary, citat în Ungvary, *Battle for Budapest*, pag. 234; vezi și Rees, *World War II behind Closed Doors*, pag. 322-329
- „70 la sută din femei”: citat în Ungvary, *Battle for Budapest*, pag. 285
- p. 696 „ura dementă, nestăpânită”: quoted *ibid.*, pag. 287
- „nici femei și nici pradă”: Zolotov, *Zapiski minomyotchika*, pag. 187-188
- „că era potrivit”: Alexander, *The Alexander Memoirs*, pag. 132-133
- p. 697 „Această misiune”: Guderian, *Panzer Leader*, pag. 420

- „ploi torențiale și lapoviță”: RGVA 38680/1/3, pag. 40
- p. 699 „Toate drumurile erau pline de bătrâni”: Rabicev, *Voina vsyo spishet, vospominaniya ofitsera-svyazista*, pag. 193–195
- p. 700 „Soldații ruși violau”: Natalia Gesse în Richard Lourie (ed.), *Russia Speaks: An Oral History from the Revolution to the Present*, New York, 1991, pag. 254–255
- „erotism de cazarmă”: Iuri Polakov citat în Igor Kon, *Sex and Russian Society*, Bloomington, Ind., 1993, pag. 26
- „Un criminal rămâne un criminal”: Nikolai Abramovici Vinokur, <http://www.iremember.ru/mediki/vinokur-nikolay-abramovich>
- p. 701 „Întregul conținut”: Rabicev, *Voina vsyo spishet, vospominaniya ofitsera-svyazista*, pag. 143
- „piață tumultuoasă”: Aleksandr Soljenițin, *Prussian Nights*, New York, 1983, pag. 67
- „Germanii au abandonat totul”: scrisorile lui Efraim Genkin către familia sa, 22.1.45 în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, pag. 321
- p. 702 Plecarea de la Auschwitz: Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, pag. 254
- Kurilowicz în raportul Auschwitz al lui Șikin: 9.2.45, RGASPI 17/125/323, pag. 1–4
- p. 703 „în jur de patru milioane de persoane”: BA-B R55/616, pag. 158
- „Au fost lași”: Tkacenko din SMERSH către Beria, GARF 9401/2/93, pag. 324
- p. 704 „Tancurile noastre au călcat”: VCD, 23.1.45
- „Totul este în flăcări”: documentele Grossman, RGALI 1710/3/51, pag. 231
- „Toate acestea oferă”: RGASPI 17/125/314, pag. 40–45
- „Ne-am apropiat de Berlin”: VCD, 31.1.45

45: Filipine, Iwo Jima, Okinawa, raidurile asupra orașului Tokio

- p. 707-708 Cursa pentru Manila: Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 520–523
- p. 711 „Înrolarea se abate”: Charles F. Romanus și Riley Sunderland, *The United States Army in World War II: The China-Burma-India Theater*, vol. 3, Washington, DC, 1959, pag. 369
- Sosirea Diviziei 37 în Indochina: Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 328
- p. 712 Pentru Indochina în 1944 și 1945, vezi Gary R. Hess, „Franklin Roosevelt and Indochina” („Franklin Roosevelt și Indochina”), *Journal of American History*, vol. 59, nr. 2, sept. 1972; Ralph B. Smith, „The Japanese Period in Indochina and the Coup of 9 March, 1945” („Perioada japoneză în Indochina și lovitura

- de la 9 martie 1945”), *Journal of Southeast Asian Studies*, vol. 9, nr. 2, sept. 1978; Collingham, *The Taste of War*, pag. 240–242
- p. 712 Piloții de vânătoare ai Marinei jucând bridge: Toshio Hijikata, citat în Hastings, *Nemesis*, pp. xxiii–xxiv
- p. 713 bombardamente „de precizie”: Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 268
- „Rămâi viu în ’45”: Swift, *Bomber County*, pag. 99
- p. 715 „Bucăți de rocă erau rostogolite”: Ellis, *The Sharp End*, pag. 82
- „Ridicarea steagului”: citat în George W. Garand și Truman R. Strobridge, *History of US Marine Corps Operations in World War II*, vol. 4: *Western Pacific Operations*, Washington, DC, 1971, pag. 542
- p. 717 „Unde naiba”: E.B. Sledge, *With the Old Breed*, Londra, 2010, pag. 195
- p. 719 „Dacă un kamikaze lovește”: Keith Wheeler, *The Road to Tokyo*, Alexandria, Va, 1979, pag. 187
- p. 720 „aruncau grenadele pe cât de repede”: Ellis, *The Sharp End*, pag. 83
- „Și ce dacă?”: Sledge, *With the Old Breed*, pag. 226
- „Dejecțiile sunt, bineînțeles, înfiorătoare”: William Manchester, *Goodbye Darkness: A Memoir of the Pacific War*, New York, 1980, pag. 359

46: Yalta, Dresda, Konigsberg

- p. 724 „slăbiciunea democrațiilor”: Beria, *Beria, my Father*, pag. 105
- p. 725 „În privința Poloniei, Iosif Vissarionovici”: *ibid.*, pag. 106
- „Americani ignoră în totalitate”: Lord Moran, *Churchill at War, 1940–’45*, Londra, 2002, pag. 268, citat în S.M. Plokhy, *Yalta: The Price of Peace*, New York, 2010, pag. 153
- „Vom permite”: Beria, *Beria, my Father*, pag. 106
- p. 712 „comiseseră multe păcate împotriva”, „puternică, liberă și independentă”: *Teheran. Yalta. Potsdam. Sbornik dokumentov*, Moscova, 1970, pag. 22
- p. 714 „atât de interpretabile, încât rușii”: William D. Leahy, *I Was There*, Stratford, NH, 1979, pag. 315–316, citat în Plokhy, *Yalta*, pag. 251
- Stalin și moartea lui Roosevelt: Beria, *Beria, my Father*, pag. 113
- p. 730 „rezultatul direct”: Plokhy, *Yalta*, pag. 208
- „Berlin, Leipzig și Dresda”: Biddle, *Rhetoric and Reality in Air Warfare*, pag. 254
- „Ar trebui acum să abandonăm”: SOAG, vol. 3, pag. 112
- „Dresda era doar o țintă”: Bishop, *Bomber Boys*, pag. 342
- p. 730-731 Despre Dresda, vezi Frederick Taylor, *Dresden*, Londra, 2004; Sir Charles Webster și Noble Frankland, *The Strategic Air Offensive against Germany, 1939–1945*, 4 vol., Londra, 1961, vol. 3; Biddle, *Rhetoric and Reality in Air*

- Warfare*, pag. 232–261; Miller, *Eighth Air Force*, pag. 427–741; Friedrich, *Der Brand*, pag. 358–363
- p. 731 „distrugerea Dresdei rămâne”: SOAG, vol. 3, pag. 112
Victimele din Forța a 8-a Aeriană americană: Miller, *The Eighth Air Force*, pag. 7
- p. 732 „în jur de 18 000 și cu siguranță”: Frederick Taylor în *Der Spiegel*, 10.2.08.
„Kraft durch Furcht” (Forță prin frică): GSWW, vol. 9/1, pag. 23
„Victoria sau Siberia”: TNA PREM 3 193/2, citat de *ibid.*
„Suferința care ar urma”: citat în Vogel, „Der Deutsche Kriegsalltag im Spiegel von Feldpostbriefen”, în Vogel și Wette, *Andere Helme – Andere Menschen?*, pag. 45
- p. 733 „Numărul evenimentelor extraordinare”: raport din 12.4.45, TsAMO 372/6570/ 88, pag. 17–20
Lagărul de concentrare Stutthof: RGVA 32904/1/19
- p. 734 „Examinarea sediului”: Șvernîk către Molotov, GARF 9401/2/96, pag. 255–261
„Ștrafroty plasată”: Iefim Abelevici Golbraih în Drabkin (ed.), *Svyashchennaya voina*, pag. 107 „Sunt în război doar”: Vladimir Țoglin către mama sa, 14.2.45, în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, pag. 260–275
„Când am ajuns pe țarm”: Rabicev, *Voina vsyo spishet, vospominaniya ofitsera-svyazista*, pag. 166
- p. 735 „Portul Rosenberg”: Vladimir Țoglin în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, pag. 260–275
„Dar nici vorbă de așa ceva”: Karl-Heinz Schulze, „Der Verlorene Haufen”, BA-MA MSg2 242
- p. 736 „Moralul este scăzut”: RGALI 1710/3/47, pag. 25

47: Americanii pe Elba

- p. 737 „Germanii nu par să înțeleagă”: GBP, 2/4/45
„Teama de Rusia este cea care”: Blumenson (ed.), *The Patton Papers*, vol. 2, p.22.11.44, pag. 580
- p. 739 „Du-te la STAVKA”, „în considerare”: Georgi Iukov, *Vospominaniya i razmyshleniya*, Moscova, 2002, vol. 4, pag. 216
- p. 740 „nici cel mai logic”: Eisenhower, *Crusade in Europe*, pag. 433
- p. 741 „minimalizeze problema sovietică generală”: TNA PREM 3/356/6
„Ia de-aicia, Joe”: citat în David Clay Large, „Funeral in Berlin: The Cold War Turns Hot” („Înmormântare la Berlin: Războiul Rece devine cald”), în Robert Cowley (ed.), *What If?*, New York, 1999, pag. 355

Întâlnirea lui Stalin cu Harriman și Clark Kerr: NA II RG334/Entry 309/
Casetă 2

„Aveți idee cum”: I.S. Konev, *Year of Victory*, Moscova, 1984, pag. 79; Jukov, *Vospominania i Razmyshlenia*, vol. 4, pag. 226

p. 742 „a coincis perfect”: VOV, vol. 3, pag. 269

„foarte impresionat”: *ibid.*

„Tanchiștii americani”: *Krasnaya Zvezda*, 11.4.45

„cucereau cu camera”: NA II 740.0011 EW/4-1345

„În ultimele câteva zile”: Fritz Hockenjós, BA-MA MSg2 4038, pag. 16

p. 743 „Am trecut prin târgușoare”: GBP, 16/4/45

„Treci pe o”: Stephen Spender, *European Witness*, Londra, 1946, citat în Swift, *Bomber County*, pag. 164

„Drumurile sunt încă pline”: GBP, 2/4/45

p. 744 Masacrul de la Gardelegen: GBP, 16/4/45

„Alex, ce vei face în continuare”: Bolling, citat în Cornelius Ryan, *The Last*

p. 745 *Battle*, New York, 1995, pag. 229

„Cine naiba ți-a zis asta?": citat în *ibid.*, pag. 261

„ar trebui să-și dea mâinile”: NAII 7400011 EW/4-2345

p. 746 „Führerul meu, vă felicit!": Hugh Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*, Londra, 1995, pag. 89–90

„să ia o lume întreagă”: Below, *Als Hitlers Adjutant*, pag. 398

„frazele și promisiunile goale”: raport din 28.3.45, citat în Evans, *The Third Reich at War*, p. 714

p. 747 „Hitler devenea din ce în ce mai palid”: discuție cu general-locotenent a.D. Bernd Freiherr Freytag von Loringhoven, 4.10.99

„un amestec de energie nervoasă”: discuție cu inspectorul general a.D. Ulrich de Maiziere, 9.10.99

Ofensiva Armatei a 8-a în Italia: Documentele Churchill 20/215, citat în Martin Gilbert, *Road to Victory: Winston S. Churchill, 1941–1945*, Londra, 1986, pag. 1 288–1 289

p. 748 Ordin de zi: BA-MA RHi9/XV/9b, pag. 34

„Pentru a vă obișnui cu moartea!”, „Ne vedem în mormântul comun!": Helmut Altner, *Berlin Dance of Death*, Staplehurst, Kent, 2002, pag. 41 și 17

48: Operațiunea Berlin

p. 749 „Fără milă”: TsAMO 233/2374/92, pag. 240

p. 750 „Tovarășul Ehrenburg simplifică prea mult”: *Pravda*, 14.4.45

„instabili moral și politic”: TsAMO 233/2374/93, pag. 454

- p. 750 „stările nesănătoase dezvoltate”: Serov către Beria, 19.4.45, GARF 9401/2/95, pag. 31–5, 91
 „Spuneți-mi”: discuție cu generalul a.D. Wust, 10.10.99
- p. 751 „Refugiații se grăbesc”: Altner, *Berlin Dance of Death*, pag. 54
- p. 752 „Deci ai subestimat”: Jukov, *Vospominania i Razmyshlenia*, vol. 3, pag. 245
- p. 754 „Jukov nu se descurcă prea bine”: TsAMO TsGV/70500/2, pag. 145–149
 „se ocupau cu o recunoaștere la scară largă”: NA II RG 334/Intrarea 309/Caseta 2
- p. 756 „sacrificarea copiilor”: BA-MA MSg2/1096, pag. 6
- p. 757 „Fermierii stau la gardul grădinilor lor”: Altner, *Berlin Dance of Death*, pag. 69
- p. 758 „Din cauza încetinelii”: TsAMO 233/2374/92, pag. 359–360
 „În sala de mese”: Theo Findahl, *Letzter Akt: Berlin, 1939–1945*, Hamburg, 1946, pag. 146
- p. 759 „S-a terminat, copila mea”: Moorhouse, *Berlin at War*, pag. 360
 Pentru sinuciderile din Germania de la sfârșitul războiului, vezi Christian Goeschel, *Suicide in Nazi Germany*, Oxford, 2009
 „Vei vedea, rușii”: citat în Gilbert, *The Second World War*, pag. 670
- p. 760 „boala mentală consta dintr-o”: discuție cu inspectorul general a.D. Ulrich de Maiziere, 9.10.99
 „Deoarece clicii fasciste”: TsAMO 233/2374/93, pag. 414
- p. 761 „tragicomedie”: BA-MA MSgi/976, pag. 22
 „Chiar crezi”: Fritz Hockenjos, BA-MA MSg 2 4038, pag. 24
- p. 763 „sunt foarte prietenoși – deocamdată”: Rabe, *The Good German of Nanking*, pag. 218–220
Frau ist Frau: discuție cu Magda Wieland, 11.7.00
- p. 764 Numărul estimativ al violurilor și morților provocate de violuri și al sinuciderilor: dr. Gerhard Reichling, în Helke Sander și Barbara Johr, *Befreier und Befreite. Krieg, Vergewaltigungen, Kinder*, München, 1992, pag. 54, 59
 „La Berlin, Führerul”: NA II RG 338 R-79, pag. 37–38
- p. 767 „Până aici i-a fost”: Jukov, *Vospominania i Razmyshlenia*, vol. 4, pag. 269–270
- p. 768 „în fruntea trupelor sale”: Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*, pag. 188

49: Orașele morților

- p. 770 „Nu reușesc”: Efraim Genkin în Altman (ed.), *Sokhrani moi pisma*, pag. 282
 „Învingătorii nu sunt judecați”: Ehrenburg, *Men, Years – Life*, vol. 5, pag. 37
 „Oamenii își acceptau soarta”: discuție cu Lothar Loewe, 9.10.2001
 „Oamenii nu pot fi învinovați”: Fritz Hockenjos, BA-MA MSg 2 4038, pag. 25

- p. 771 „trădătorului de patrie, generalul Vlasov”: GLAVPURKKA, RGASPI 17/125/310
- p. 773 „Este necesară o luptă nemiloasă”: TsAMO 372/6570/78, pag. 30–32
 „discuții antisovietice sistematice și intenții teroriste”: RGVA 38686/1/26, pag. 36
 „crime contrarevoluționare”: GARF 9401/10/165, pag. 181–183
- p. 774 „Pe drumurile Germaniei de azi”: GBP, 19/4/45
 „O călătoare bătrână”: RGALI 1710/3/51
 „Unii dintre prizonierii americani”: GBP, 19/4/45
- p. 775 „Cei identificați drept criminali”: Kenneally, *The Honour and the Shame*, pag. 205–206
 Operațiunea *Unthinkable*: TNA CAB 120/691; vezi și Hastings, *Finest Years*, pag. 571–577
- p. 776 „Ideea este fantastică, bineînțeles”: Alanbrooke, *War Diaries*, 24.5.45, pag. 693–694
 „au discutat din nou”: *ibid.*, pag. 695
- p. 777 „o nouă Yalta”: Plochy, *Yalta*, pag. 383
 „În câteva zile”: Alanbrooke, *War Diaries*, 2.7.45, 3.7.45, pag. 701
 Securitatea lui Stalin pentru Potsdam: Montefiore, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, pag. 439–440
 „distrus complet”: Alanbrooke, *War Diaries*, pag. 709
- p. 778 „Trebuie să fie foarte plăcut pentru dumneavoastră”: Berejkov, *History in the Making*, pag. 168
 „o debarcare în Norvegia”: Beria, *Beria, my Father*, pag. 112–113
- p. 779 „Churchill stătea lângă ușă”: *ibid.*, pag. 118
 „Domnule prim-ministru, eu știu”: citat în Hastings, *Finest Years*, pag. 578
 „Cu socialiștii, domnule”: răposatul A.H. Brodhurst pentru autor
- p. 781 Despre masacrele lui Tito în Slovenia, le sunt recunoscător lui Keith Miles și Joze Dezman pentru documente asupra acestui subiect; am folosit, de asemenea, documente din simpozionul de la Teinach, Austria, 30.6.95
 Expulzările cehe: Snyder, *Bloodlands*, pag. 320
 „Crima a devenit ceva obișnuit”: Czeslaw Milosz, *The Captive Mind*, Londra, 2001, pag. 26–29
- p. 782 „Dacă suntem americani”: Anne Applebaum, *New York Review of Books*, 11.11.10

50: Bombele atomice și supunerea Japoniei

- p. 783 „Un local ordinar”: White și Jacoby, *Thunder out of China*, pag. 267

- p. 784 Comerțul cu opiu în zonele comuniste și inflația: vezi Chang și Halliday, Mao, pag. 337–341
 „Am încercat să aleg”: Enomoto Masayo în Rees, *Their Darkest Hour*, pag. 74; despre canibalismul soldaților japonezi, vezi Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 111–134
 Pentru Unitatea 731 și războiul biologic japonez, vezi Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 135–165
- p. 785 Experimentele pe echipajele bombardierelor: NA II RG 153/Intrarea 143/Casetele 1062-73 și 1362-3; Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 160
 „soldați răniți”: Traducătorul și interpretul aliat pentru secțiunea sud-vestul Pacificului, citat în Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 160
- p. 786 „Nu supraviețui în infamie”: citat în Hastings, *Nemesis*, pag. 57
 „armata își săpase”: citat de Robert P. Newman, *Truman and the Hiroshima Cult*, East Lansing, Mich., 1995, pag. 43
- p. 787 „se pot aștepta”: Spector, *Eagle against the Sun*, pag. 555
- p. 788 „Japonia a pierdut războiul”: soldații Diviziei 37, citați în Kawano, „Japanese Combat Morale” („Moralul japonezilor în luptă”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 328
 1 336 de cazuri de viol: Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 103
- p. 789 Pentru coloniștii japonezi din Manciuria, vezi Collingham, *The Taste of War*, pag. 62
 „De atunci a început”: citat în Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 102
- p. 790 Coloana Armatei Roșii, în Chahar: Yang Kuisong, „Nationalist and Communist Guerrilla Warfare in North China” („Războiul de gherilă naționalist și comunist în nordul Chinei”), în Peattie, Drea și van de Ven, *The Battle for China*, pag. 32
- p. 791 „profund, irevocabil convinsă”: Smedley, *China Fights Back*, pag. 116
- p. 791-792 Pentru cursa cuceririi Hong Kongului, vezi Snow, *The Fall of Hong Kong*, pag. 231–262
- p. 792 „Ce-i ăla un jeep?”: Wasserstein, *Secret War in Shanghai*, pag. 266
- p. 793 „practica larg răspândită a canibalismului”: Tanaka, *Hidden Horrors*, pag. 126
- p. 794 „să combine sarcinile”: Beria către Stalin, 22.6.45, GARF 9401/2/97, pag. 8–10
 „muriseră ca urmare a interacțiunii”: Snyder, *Bloodlands*, pag. 381

INDICE

- A Treia Republică Franceză, 134, 143
Aachen, 444, 649, 657-659, 663, 666, 667, 671, 709
Abbeville, 94, 97, 118, 125
Abwehr (serviciile secrete militare germane), 85, 95, 170, 222, 314, 383, 445, 446
„Acordul de procentaj“, 655, 682
Africa de Sud, 43, 394, 456
Akyab, insula, 367, 570
Alam Halfa, 339, 388
Alamein, El, (hartă), 334-336, 339, 340, 390, 393, 424, 430, 615
Alanbrooke, Sir Alan (vezi Brooke), viconte, feldmareșal
Albania, 157, 437
 și invazia italiană în Grecia, 161-165
Albert, Canalul, 95, 100, 102
Aleutine, insulele, 322, 501
Alexander, Sir Harold, gen., 68, 128, 279, 280, 337, 338, 389, 417, 427, 430, 503, 508, 509, 512, 517, 542, 543, 548, 552-555, 584-586, 628, 653, 681, 689, 696
Alexandria, 139, 162, 164, 167, 179, 187, 241, 334, 335
Alger, 140, 389, 396-399, 405, 407-409, 441, 444, 502, 503, 513, 583, 588, 629
Allen, Terry, gen.-maior., 512, 513
Allenstein, 698, 699
Amiens, 94, 118, 120
Amiralității, insulele, 567
Amsterdam, 94, 102, 107, 445, 687
Anders, Wladyslaw, gen., 242, 434, 584, 655, 750, 777
Anderson, Kenneth, gen.-lt., 407, 415, 416, 424, 426, 427
Anschluss, (vezi Austria), 22, 141
Antonescu, Ion, mareșal, 169, 208, 383, 402
Antonov, Aleksei, gen.-col., 656, 729, 730, 739, 742, 754
Anvers, 94, 98-102, 106, 115, 649, 650, 663, 665, 670-672, 686
Anzio, 550-556, 583, 585
Aosta, ducele de, 162, 165-167
Arakan, 367, 570, 574, 710, 711
Ardeni, munții, 85, 90, 94, 95, 97, 101, 106, 605, 650, 663, 665, 669, 670-672, 675, 677, 678, 686, 696, 697, 737, 774
Arhangelsk, 225, 237, 352
Armata australiană și 172, 238, 331, 359-362;
 Diviziile: 6, 166-168, 172; 7, 366, 476; 8, 275-276; 9 190, 336, 391, 476
 Kokoda, campania, 359
Armata britanică, 179-187, 189-193, 237-240, 267-269, 272-275, 278-280, 303, 327-333, 335, 367, 391, 415, 430, 453-454, 508-509, 511, 515-518,

520, 544, 546, 570, 573-574,
596-598, 613, 614-616, 628, 651,
688, 738, 743, 750, 771-772, 775,
780, 781, 792
Armatele: I, 407, 415, 424, 428;
Forța Expediționară Britanică,
47 90, 91, 94, 98, 100-102, 112,
115-130, 134
Corpurile: II, 112, 121; III 656, 683;
IV, 573; VIII, 663, 670, 672, 674; X,
334, 389-393, 428, 545; XIII, 239,
240, 337, 390, 391, 393, 508; XXX,
239, 340, 390-392, 428, 508, 609,
651, 679; XXXIII, 710; Forța W, 172,
175-178
Divizii Infanterie: 1, 119, 128, 551,
552, 554; 2 128, 574; 3, 100, 128,
595, 596; 15 scoțiană, 610, 611; 43,
610; 46, 550; 49, 609, 610; 50, 428,
595, 597, 598; 51, 508, 598, 616; 53,
667; 56, 544; 70, 237
Divizii Aeropurtate: 1, 506, 515,
651; 6, 592, 595, 598
Divizii Blindate: Gardă; 1, 106, 125,
303, 407, 425; 2, 107; 7, 162, 165,
190, 759; 11, 610, 611, 616, 649, 759
Armata belgiană, vezi Forțele armate
belgiene
Armata canadiană, 234, 272-274, 353,
354, 451, 515, 596, 611, 613-616,
650, 687, 688
și Dieppe, 353, 354
Armata I canadiană, 615, 628, 630,
650, 670, 671, 688
Divizii: 1 Infanterie, 115, 511, 547,
670, 747; 3 Infanterie, 586, 595, 596
Armata cehă și Aliații, 147, 149, 237,
448, 450, 630, 771

Armata germană, (vedeți și Waffen SS)
Armate: 1, 117; a 2-a, 97, 105; a 3-a,
44, 253, 257, 258; a 4-a 44, 80, 83,
94, 256-258, 601, 604, 605, 607,
703; a 6-a, 94, 100, 102, 107, 126,
142, 216, 229, 230, 298, 343, 347,
349, 350,
356, 375, 377, 379, 381, 382,
385-388, 401-405, 407, 409-413,
421, 422; a 7-a, 589, 610, 611, 628;
a 9-a, 142, 250, 298, 383, 423, 487,
491, 492, 497, 562, 604-606, 751,
755-757, 759, 761, 762, 764, 767;
a 10-a, 39, 132, 168, 257, 516, 552,
584, 586, 637; a 12-a, 94, 172, 174,
184, 745, 760, 762; a 14-a, 39, 46,
552; a 15-a, 589, 672; a 16-a, 94,
142, 625; a 17-a, 349, 403, 421, 522;
a 18-a, 94, 102, 106, 297, 625
Grupurile de Panzere/Armate: 1,
253, 343; 2, 237, 245, 249, 257, 347,
497; 3, 252, 602, 605; 4, 252, 253,
257, 347, 349, 350, 375, 401, 403,
422, 487, 489, 492, 599, 750, 752;
5, 416, 424, 425, 628, 657, 671, 672,
677, 678; Panzerarmee Afrika, 168,
170, 179, 188, 191, 193, 238-241,
324, 327, 329, 335, 336, 339, 340,
381, 388, 389, 392, 393, 407,
425-427, 450,
Detașamentul de armate Kempf,
(vezi Afrika Korps)
(Armata a 8-a)
Corpuri: III Panzere, 488, 693; XI,
386, 413, 560; XIV, 365, 370, 507,
556, 707; XV, 101; XVII, 661; XVIII,
175; XIX, 101, 102, 114; XX, 256;
XXIV Panzere, 349; XLVIII Panzere,
385, 386, 494-497; XLI Panzere,

- 101, 102, 105; LI, 350; LVI, 435; LVI
 Panzere, 207, 756, 759, 761; CI, 759;
 Afrika Korps, 168, 170, 179, 188,
 191, 193, 238-241, 324, 327, 329,
 335, 336, 339, 340, 381, 388, 389,
 392, 393, 407, 425-427, 450,
 Divizii de infanterie:
Großdeutschland, 62, 107, 120,
 314, 487-494, 620, 698, 705; 11,
 624; 12, 604;
Luftlande, 95, 99; 23, 256; 31, 258;
 36, 488; 45, 207, 386; 71, 373; 73,
 177, 624; 78 Asalt, 604; 88, 341;
 164, 339; 167, 488; 206, 606; 250
 (Divizia Albastră), 420; 269, 119,
 219; 275, 666; 294, 341, 342; 295,
 412; 297, 378; 305, 405, 410, 411;
 342, 435; 352, 595; 371, 382; 376,
 403; 384, 387; 389, 334, 356, 373;
 551, 735; 711, 594
 Infanterie Mecanizată,
Feldherrnhalle, 661, 690, 693, 694,
 705; 15, 506, 516, 545, 550; 18, 768;
 20, 218, 749, 761; 25, 601, 604; 29,
 372, 375, 386, 507, 516, 551; 90,
 547, 551;
 Ușoară: 5 Ușoară, 170, 189-191; 90
 Ușoară, 239, 328, 329, 333, 335
 Vânători de munte: 3, 90; 5, 174,
 185; 6, 176
 Panzere: 1, 107; 2, 107, 118, 120,
 175, 176, 292, 598, 621; 3, 216; 4,
 247, 489; 5, 102, 103, 106, 108, 605;
 6, 107, 403, 495; 7, 101-104, 118,
 488; 9, 106, 107; 10, 107, 120, 121,
 407, 425, 428; 11, 174, 176, 177, 487,
 488; 12, 218, 622; 13, 212, 690, 694;
 14, 385; 15, 189, 191, 238, 239, 303,
 328, 389, 391; 16, 350, 351, 356, 370,
 375, 516; 17, 405; 19, 488, 495, 521;
 20, 605; 21, 238-240, 328-335, 389,
 391, 392, 425, 426, 596, 611, 621;
 22, 385, 386; 26, 554; 116, 621,
 623; *Kurmark*, 754; *Lehr*, 596, 598,
 609, 610;
Müncheberg, 768
 Armata greacă, 164, 165, 169, 175-177,
 181, 184
 Armata Imperială Japoneză, 13, 68, 75,
 76, 80, 261, 275, 285, 287, 290, 315,
 568, 576, 635, 717, 785, 786, 795,
 844, 861
 și canibalismul, 635, 793
 și „femeile de companie“, 76, 77,
 314, 315, 729
 și violurile, 75-77, 80, 81, 275, 313,
 315, 709, 720, 763, 784, 788, 789;
 Armata Kwantung, 15, 21, 27-29,
 70, 71, 77, 81, 576, 784
 Armate: 1, 576; a 2-a, 78; a 11-a, 79,
 155, 281, 284, 576; a 14-a, 262, 287;
 a 15-a, 262, 279, 570-576; a 16-a,
 262; a 17-a, 477; a 21-a, 79, 412; a
 23-a, 262, 273; a 25-a, 262, 268; a
 28-a, 710, 761; a 32-a, 717; a 33-a,
 570; a 38-a; 711
 Divizii: Gărzile Imperiale, 275, 788;
 6, 79; 7, 28; 9, 717; 13, 284; 16, 75;
 23, 28; 33, 281; 34, 281; 37, 76, 711;
 38, 274; 39, 284; 55, 367, 570; 56,
 574; 62, 711
 Poliția militară Kempeitai, 76,
 313-316, 784
 Armata indiană, 112, 190, 192, 267,
 268, 274-276, 328, 330, 367, 368,
 570, 573, 584
 Corpuri: III, 267
 Divizii: 4 indiană, 165-167, 428,

- 430, 554, 556; 5 indiană, 573; 7 indiană, 240; 8 indiană, 747; 10 indiană, 334; 14 indiană, 367; 17 indiană, 279, 711
- Armata italiană, 117, 131, 158, 163-170, 173, 189, 204, 241, 331, 336, 338, 339, 343, 356, 388-393, 404, 405, 427, 428, 437, 438, 497, 515, 516, 520, 549, 747, 793
- Comando Supremo, 164, 303, 326, 427
- Armata a 8-a, 403, 404; Armata a 10-a, 168
- Divizii: *Ariete*, 239, 240, 327, 328, 335; *Cuneense*, 404; *Folgore*, 339; *Julia*, 404; *Littorio*, 339; *Livorno*, 506; *Tridentina*, 404; *Trieste*, 327, 329; *Vicenza*, 404
- Armata Națională Indiană, 316, 480, 573, 793
- Armata olandeză, 98-100, 102, 106, 278
- Armata Patriei poloneză, (Armia Krajowa), 331, 434, 435, 534, 608, 625-628, 631, 632, 684, 702, 726, 727, 740, 741
- Armata poloneză, 30, 35, 37, 39, 41, 44, 46, 48, 50, 65
- și Aliatții, 90, 99, 130, 144-147, 149, 237, 242, 434, 435, 585, 627, 651, 702, 777
- Corpul al II-lea, 584, 747, 777;
- Divizia I Blindate, 628
- Armatele 1 sovietică și a 2-a poloneză (vezi Armata Roșie)
- Armata poporului (*narodnoye opolcheniye*), 210, 217
- Armata română, 169, 204, 208, 229, 253, 343, 383, 386, 402, 411, 564, 652, 661
- Armate: a 3-a, 357, 382, 383; a 4-a, 216, 226, 349, 356, 357, 382, 383, 386;
- Divizii: 1 Blindate, 385
- trupele române și Armata Roșie: Corpul 7 de Armate, 693
- Armata Roșie, 202, 204, 207-212, 214, 223, 229, 233, 236, 247, 249, 250, 252, 256, 257, 272, 285, 290, 292, 296, 297, 312, 337, 343, 348, 349, 353, 355, 378, 379, 382, 385, 402, 412-414, 419, 421-423, 429, 431, 480, 484, 486, 487, 497-499, 501, 515, 520, 526-529, 531, 539, 560, 561, 563, 564, 584, 602, 605-607, 614, 624, 625, 631, 632, 633, 652, 654, 656, 659-661, 663, 689, 692, 694, 696, 697, 701, 702, 704, 705, 723, 725, 730, 733
- companii disciplinare, 249, 342, 370
- Armate: 1 Gardă, 370, 422; a 2-a Gardă, 404; a 3-a Gardă, 404; a 4-a Gardă, 693; a 6-a Gardă, 493, 494; a 7-a Gardă, 494; a 8-a Gardă, 608, 702, 705, 749, 751, 756, 758, 761, 763, 764, 767; a 9-a Gardă, 696; a 11-a Gardă, 497, 698; a 2-a Asalt, 297, 419, 421, 561; a 3-a Asalt, 732, 757, 761, 762, 766, 769; a 5-a Asalt, 751, 755, 761, 769; a 5-a, 256, 385, 769; a 13-a, 257, 497, 624; a 16-a, 252, 257, 297; a 20-a, 257, 297, 752; a 21-a, 412; a 28-a, 343; a 29-a, 257, 298; a 30-a, 257; a 31-a, 257, 699; a 33-a, 256; a 34-a, 217; a 38-a, 522; a 43-a, 698; a 47-a, 697, 761, 798; a 50-a, 246, 257; a 51-a, 386; a 52-a, 757; a 54-a, 254, 297; a 55-a, 302; a 57-a, 344, 386, 404; a 60-a, 70;

- a 62-a, 283, 370, 372, 374, 375, 380, 382; a 64-a, 372, 386, 411, 413;
a 67-a, 419; a 69-a, 495;
1 poloneză, 654, 697, 750; a 2-a, 781
Armata tancuri: 1 Tancuri de Gardă, 492-494, 529, 624, 703, 732, 749, 751, 752, 756, 758, 761, 762, 764;
a 2-a Tancuri de Gardă, 703, 732;
a 3-a Tancuri de Gardă, 497, 522, 529, 697, 754, 757, 759-761, 763;
a 4-a Tancuri de Gardă, 697, 754, 755, 759; a 5-a Tancuri de Gardă, 385, 484, 492, 495, 497, 560, 605, 607, 698;
Corpuri: 1 Cavalerie de Gardă, 257, 258; 1 Tancuri de Gardă, 605; 2 Cavalerie de Gardă, 257, 258, 297; 2 Tancuri, 493; 3 Cavalerie de Gardă, 698, 699; 4 Aeropurtat, 258, 298; 4 Tancuri, 46, 247, 385; 5 Tancuri de Gardă, 521; 10 Tancuri, 493; 24 Tancuri, 405; 29 Tancuri, 496;
Divizii: Infanterie de Gardă, 490, 606, 704, 763;
Aviația Armatei Roșii, (Voyennovozdushnyye sily) 237, 458, 464, 487, 745,
Armata a 2-a Aeriană, 560; Armata a 8-a Aeriană, 376; Armata a 16-a Aeriană, 489
Armata SUA, 194, 287, 288, 293, 294, 317, 335, 337, 353, 358, 361, 398, 400, 407, 416, 417, 425, 426, 428, 430, 440, 473, 475-477, 501-503, 512, 516, 518, 544-546, 548, 551, 553, 567, 577, 585, 588, 597-599, 611-614, 623, 628, 650, 651, 657, 658, 659, 663, 666, 667, 674-680, 682, 686, 706, 707, 709, 737, 739, 740, 742, 743, 756, 765, 773, 775, 784-786, 788, 791
Armata: 1, 596, 612, 614, 649, 672, 674, 675, 677, 679, 737, 740, 744;
a 3-a, 623, 628, 629, 649, 650, 657, 663, 665, 681, 738, 739, 742, 744, 747, 771; a 5-a, 515, 518, 542, 544, 545, 547, 549, 550, 555, 583, 584, 747; a 6-a, 643, 706; a 7-a, 503, 504, 507, 509, 512, 513, 650, 672; a 8-a, 513, 518, 585, 586, 709, 747; a 9-a, 675, 738, 740, 744, 745, 771
Corpuri: I, 567, 707; II, 509, 511, 550, 554, 585; V, 679; VI, 516, 553, 555, 585; VII, 597, 610-612, 649, 738; VIII, 663, 670, 672, 674; XII, 707; XIV, 365, 707; XV, 668; XVIII Aeropurtat, 738
Divizii infanterie: 1, 399, 428, 512, 594, 597; 3, 511, 551-553; 4, 594, 597, 630, 677; 7, 719; 8, 677; 23 (Americă), 364; 24, 567; 27, 580; 28, 667; 29, 597; 30, 597; 32, 336, 366; 34, 398, 425, 554; 36, 517, 546, 550, 585; 41; 43, 475; 45, 509, 554; 69, 763; 77, 644, 720; 81, 643; 84, 744, 745; 96, 719; 99, 674, 676; 106, 674
Divizii aeropurtate: 11, 709; 82, 506, 515, 517, 592, 594, 597, 651, 675; 101, 592, 594, 597, 675, 678
Divizii blindate: 1, 425, 586; 2, 597, 745; 4, 677; 7, 674; 9, 672, 738; 10, 674, 678; 1 Cavalerie, 707-709
Regimentul Provizoriu 5307 („Prădătorii lui Merrill“), 571-575
Armata naționaliste chineze, 27, 68, 70-74, 77-83, 137, 152, 155, 156, 234,

INDICE

- 261, 262, 272-275, 278, 280-287,
290, 314-318, 368, 369, 380, 416,
479, 480, 568, 570, 574, 576, 577,
636-640, 711, 712, 783, 784,
790-792;
Forța X, 570, 574, 710;
Forța Y, 369, 570, 574-577, 638,
640, 710, 711
Divizii: 22, 287; 38, 287; 200, 280
Arnhem, 651
Arnim, Hans-Jürgen v., gen.ob., 416,
424, 425, 426, 427
Arnold, Henry H. („Hap“), gen., 458,
460, 463, 465, 469, 472, 514, 567,
582, 634, 637, 786
Astrahan, 225, 352, 356
Athena, 11, 163, 172, 174, 177, 184, 187,
335, 656, 683, 684, 685, 727
Atlantic, 33, 55, 160, 161, 195, 197, 233,
241, 267, 291, 293, 396, 446, 450, 536
Bătălia pentru, 198, 292, 293, 295,
352, 450-461
Attlee, Clement, 125, 779, 791
Auchinleck, Sir Claude, („Auk“ –
pinguinul nordic), feldmareșal,
193, 239, 240, 241, 331, 332, 334,
335, 337, 338, 339
Auschwitz (Oświęcim), 51, 309, 310,
434, 531, 532, 533, 534, 535, 539,
557, 563, 631, 662, 702
Auschwitz-Birkenau (lagărul de
exterminare Auschwitz II), 232, 308,
530, 531, 532, 533, 536, 540, 632
Auschwitz-Monowitz (lagărul de
concentrare Auschwitz III), 532,
533, 632, 702
și fabrica de cauciuc a IG Farben,
232, 531, 532, 533, 632
Australia, 43, 161, 234, 277, 289, 358,
359 456, 539, 785
și guvernul australian, 278, 295
Austria, 19, 530, 543, 546, 771, 780
și *Anschluss* cu Germania, 19, 22, 141
Avranches, 623, 628, 671
Axmann, Artur, 756, 768
Babi Yar, 230, 298
Bach-Zelewski, Erich, 232, 311, 627,
632, 661
Backe, Herbert, 201, 432
și Planul *Foamea*, 201, 203
Badoglio, Pietro, mareșal, 511, 514-517
Bagramyan, I. Kh., mareșal, 497
Baku, 64, 88, 203, 444, 668
Balaton, lacul, 652, 689, 690, 696
Baltice, țările, 17, 19, 31, 32, 48-50, 56,
203, 207, 209, 211, 212, 216, 232,
237, 295, 308, 310, 345, 659, 794
Bardia, 162, 167, 238
Bari, 546, 548, 557
Bastogne, 102, 675-681, 686
Bataan, peninsula
apărarea, 288, 289
„Marșul morții de la Bataan“,
317, 707
BCRA, Biroul Central pentru
Informare și Acțiune (Bureau
Central de Renseignements et
d'Action), 441-443
Bedell Smith, Walter („Beetle“), gen.-lt.,
389, 416, 418, 512, 515, 582, 583,
677, 772, 821
Belgia, 23, 84
și invadarea, 85, 90, 93, 95, 98-100,
103, 105, 130
și ocuparea 445, 549, 593, 649

- și eliberarea, 671
și ce a urmat, 685
- Belgorod, 421, 485, 487, 488, 491, 494, 498, 499
- Belgrad, 173, 174, 176, 436, 696
- Below, Nicolaus v., maior, 329
- Belsen (lagărul de concentrare), 743
- Belzec (lagărul de exterminare), 305, 308, 309
- Benghazi, 167, 168, 189, 190, 241, 303, 335
- Berdicev, 228, 229
- Berghof (Berchtesgaden), 33, 563, 564, 589, 600, 605, 610, 760
- Beria, Lavrenti P., 36, 48, 63, 209, 246, 249, 252, 297, 349, 371, 377, 532, 560, 563, 660, 700, 724, 725, 728, 763, 764, 775, 777-779, 794
- Beria, Sergo L., 527, 725
- Berlin, 30, 32, 34-36, 40-42, 48, 60, 75, 85, 89, 94, 102, 117, 138, 141, 143, 152-154, 163, 173, 192, 201, 202, 208, 231, 291, 307, 381, 388, 391, 414, 436, 459, 463, 464, 467, 528, 534, 552, 608, 618, 620, 624, 657, 672, 698, 702, 704, 705, 760, 769, 773, 774, 777, 778
asaltul asupra, 705, 739, 740, 742, 744, 745, 749, 750, 754-756
Bătălia, 705, 739, 740, 742, 744, 745, 749, 750, 754-756
bombardarea, 463, 470, 705, 730, 758
capitularea, 765, 767, 772, 773
- Bernadotte, Folke, contele, 759, 765
- Białystok, 537
- Bidault, Georges, 443, 668, 669, 776
- Billotte, Gaston, gen., 115-119
- Bir Hakeim, 328-330, 504
- Birmania, 278-280, 283, 285, 287, 316, 358, 367, 480-482, 566, 570, 572, 577, 635, 636, 638, 640, 653, 710, 779
- Bismarck, Fürst Otto v., 18, 107, 123, 201
- „Blitz-ul“ asupra Londrei, 153, 453-456, 782
- Blunden, Godfrey, 521, 524, 547, 561, 657, 743, 744, 774, 797
- Bobruisk, 602, 605, 606
- Bock, Fedor v., 207, 215, 216, 244, 247, 256, 257, 271, 343
- Boemia și Moravia, Protectorat al Reichului, 448, 449
- bomba atomică, 448, 713, 777, 778, 782, 787
- Bonnet, Georges, 40-43, 65
- Bormann, Martin, Reichsleiter, 659, 672, 705, 761, 765, 767, 768
- Borneo, 315, 645, 709, 793
- Bougainville, 474-477
- Bradley, Omar N., gen., 427, 430, 509-513, 595-599, 612-614, 617, 622, 623, 628, 630, 649-651, 663, 665, 666, 670-672, 674, 676-681, 738, 740, 745, 771
- Brauchitsch, Walther v., 51, 56, 121, 137, 226, 271, 657
- Braun, Eva, 226, 761, 765, 766, 769
- Bremen, 465
- Brereton, Lewis H., gen.-lt., 265, 335, 416
- Breslau (Wroclaw), 703, 725, 766
- Brest-Litovsk (Brzesc), 48
fortăreața de la, 48, 205, 207
orașul, 228, 622
Tratatul de la, 19
- Briansk, 244-247, 492, 498
- Brisbane, 359, 473, 567, 633, 708

- Brooke, Sir Alan, 112, 121, 122, 126,
130, 133-135, 144, 277, 330, 332,
333, 337, 338, 353, 394, 400, 416,
417, 480, 481, 501-503, 514, 515,
525, 526, 528, 543, 545, 549, 582,
586, 596, 615, 653, 654, 656, 679,
680, 681, 682, 776-778
- Bruxelles, 91-94, 97, 98, 101, 102, 115,
649, 651, 663, 672, 686
- Buchenwald (lagărul de concentrare),
533, 743
- Buckner, Simon Bolivar, gen.-lt., 719,
720, 721
- București, 48
- Budapesta, 563, 689, 690, 696
Bătălia pentru, 661-663, 690, 694,
705, 723
- Budionii, Semion, mareșal, 244-246
- Bulgaria, 169, 172, 176, 179, 540, 652,
655, 661
- Bullitt, William, 117, 132
- Buna (Papua), 359, 366
- Bund Deutscher Mädel (BDM), 141, 466
- Busse, Theodor, gen. de corp de armată,
755, 757, 759, 761, 762, 764, 767, 771
- Caen, 595-599, 609, 611, 614, 616, 798
- Cairo, 165, 167, 185, 190, 191, 303, 327,
334, 337, 338, 352, 438, 528, 683
conferința de la Cairo, nov 1943,
525-528
- Campania celor „O sută de regimente”,
157, 283, 638
- Canada, 43, 110, 117, 450, 456, 593,
671, 688
- Canaris, Wilhelm, amiral, 95, 170, 618,
746
- Canton, 79, 81, 791, 792
- Capul Bon, 429
- Capul Esperance, Bătălia de la, 365
- Capul Matapan, Bătălia de la, 173
- Carta Atlanticului, 234, 290, 295, 684
- Cartierul General al Führerului,
Werwolf (Vârcolac), 356, 427
- Cartierul General al Führerului, 158,
218, 250, 253, 292, 357, 381, 387,
392, 402, 410, 435, 519, 601, 604,
612, 619, 659, 765
- Cartierul General al Führerului,
Adlerhorst, Ziegenberg, 672, 698
- Cartierul General al Führerului,
Felsennest, Eifel, 94, 100, 114
- Cartierul General al Führerului,
Wolfsschanze (Vizuina Lupului),
356, 371, 427, 659, Rastenburg, 204,
329, 402, 497, 514, 515, 518, 520,
554, 559, 562, 563, 617, 620, 670
- Cartierul General Imperial, 279, 284,
568, 576, 581, 643, 644, 706, 711
- Casablanca, 111, 389, 397-399
conferința de la, 416-419, 463, 451,
463, 503
- Cassino, 550, 554, 556, 557
și Monte Cassino, 545, 550,
553-555, 584, 585, 625
- Caucaz, 64, 88, 216, 235, 253, 326, 332,
333, 342, 346, 348, 349, 356, 357,
371, 380, 392, 403, 405, 409, 421,
422, 433, 483, 499, 522, 523, 705
- Cehoslovacia, 22-24, 30, 31, 34, 56, 78,
92, 157, 448, 453, 583, 744, 771,
772, 776
- Cerniakovski, gen.-col., 602, 605, 607,
656, 697, 698, 735
- cetnici, 436, 437, 557, 780, 781
- Chaban-Delmas, Jacques, 629, 630

- Chamberlain, Neville, 22-24, 30, 31,
34, 40-43, 87, 88, 90, 93, 94, 98, 100,
124, 126
- Changsha, 79, 81, 82, 284, 479, 577, 578
- Chelmno sau Kulmhof (lagărul de
exterminare), 308, 530
- Chennault, Claire, gen.-lt., 283, 368,
479, 480, 570, 571, 574, 576, 577,
637, 639
- Cherbourg, 133, 597, 599, 610, 649
- Chiang Kai-shek, generalissimo, 10,
21, 22, 27, 34, 68, 70-74, 77-83,
155-157, 200, 234, 261, 272, 273,
278, 280-287, 290, 314, 317, 318,
368, 380, 416, 479, 480, 481, 524,
525, 528, 567, 568, 577, 578,
636-639, 727, 783, 790, 791
- chindiți, 482, 570-575
- Chindwin, râul, 482, 573, 576
- Chungking, 74, 79, 83, 155, 156, 282,
284, 317, 318, 380, 783
- Ciano, Galeazzo, conte, 41, 85, 163,
398, 424, 510
- Cirenaica, 167, 190, 191, 242, 293,
303, 326
- Clark, Mark, gen., 396, 398, 399, 417,
515-518, 542, 543, 544-556,
583-589, 608, 653, 747
- Clark-Kerr, Sir Archibald, 353, 741, 742
- Collins, Lawton („Joe Fulgerul“),
gen.-lt., 597, 623, 738
- Comandamentul Asiei de Sud-Est
(SEAC), 481, 515
- Comisia Consultativă Europeană,
745, 776
- Comitetul Polonez pentru Eliberare
Națională (polonezii de la Lublin),
627, 654, 668
- Complotul din iulie, 618-622
- comuniștii polonezi, 625, 626,
Armata Populară Comunistă, 625
- Conferința *Arcadia*, 293
- Conferința *Argonaut* (vezi *Yalta*)
- Conferința de la Anfa (vezi
Casablanca), 416, 417
- Conferința de la Teheran, 523, 525, 526,
528, 567, 635, 654, 724, 741
- Conferința de la Wannsee, 232, 307,
309, 530
- Conferința *Octogon* (Quebec), 634,
653-656
- Conferința *Quadrant* (Quebec), 481,
514
- Conferința *Trident* (Washington DC),
480, 501, 502, 514, 545
- Coningham, Arthur („Mary“), 331,
335, 339, 415, 429, 615, 680
- Cooper, Sir Alfred Duff, 24, 136, 588,
681
- Copenhaga, 87, 89, 733
- Corap, André, gen., 97, 98, 103, 107, 809
- Coreea
colonie japoneză, 20, 76, 787
„femei de companie“, 76, 314, 315
soldați și muncitori înrolați cu forța,
13, 15, 473, 479,
- Corpul Pușcașilor Marini ai Statelor
Unite, 266, 288, 358, 361, 365,
476-479, 580, 633, 642, 710,
714-716, 719-721, 785
- Divizii: 1, 359, 361, 365, 477, 640,
642, 643, 717; 2, 365, 477, 578, 720,
721; 3, 4, 578, 714; 5, 714; 6, 717
- Corregidor, insula, 288, 289, 317, 633,
789
- Corsica, 518

- Cotentin, peninsula (peninsula Cherbourg), 15, 142, 337, 582, 592, 594, 596, 597, 612
- Coulondre, Robert, 40-42
- Coventry, 153, 455, 524
- Cracovia, 39, 44, 46, 51, 52, 531, 697, 702
- Creta, 163, 169, 173, 178
 invazia și bătălia pentru, 179, 180, 184, 186, 187, 454, 556
 și rezistența, 181, 183, 184, 439
- Crimeea, 216, 253, 298, 342, 346, 349, 375, 432, 522, 559, 564, 660, 705, 723
- Cripps, Sir Stafford, 116, 253, 318
- Croația, 176, 436, 437, 540
- Cunningham, Sir Andrew, amiral, 139, 164, 172, 173, 179, 186, 240, 241, 331, 334, 397, 417, 515, 517, 653, 776
- Cunningham, Alan, gen.-lt., 164, 238
- Curzon, Linia, 627, 654, 725
- Dachau (lagărul de concentrare), 309, 310, 765
- Daladier, Édouard, 22, 40-42, 47, 63, 64, 88, 91-93, 109, 111, 112, 115
- Damaskinos, arhiepiscop, 684, 685
- Danemarca, 307, 587, 593, 740, 747, 756, 772, 778
 și ocuparea, 87, 148, 446
- Danzig (Gdańsk), 33, 35, 37, 39, 40, 44, 46, 50, 51, 94, 310, 732, 733, 734
- Darlan, François, amiral, 128, 135, 138, 139, 192, 316, 396-399, 408, 441, 443
 „Afacerea Darlan“, 408, 409, 417, 418, 440, 443
- De Gaulle, Charles, gen. 65, 92, 114-117, 125, 131-136, 140, 160, 189, 328, 330, 394, 395, 398, 408, 417, 418, 439-444, 503, 504, 525, 583, 588, 629, 630, 668, 669, 681, 724, 725, 727, 729, 776
- Declarația Europei Eliberate, 740
- Degrelle, Léon, 444, 562
- Demiansk, 297, 298
- Dempsey, Sir Miles, gen., 592, 610, 611, 615
- Dezbaterea privind deschiderea celui de-al doilea front (vezi și Operațiunea *Barosul*), 295, 337, 345, 352-354, 407, 458, 488, 498, 526, 564, 730
- Dieppe, 353, 354, 586
- Dietrich, Sepp, SS-Obgpfh., 253, 629, 671, 672, 674, 676, 677
- Dill, Sir John, gen. 131, 134, 278, 417
- Dimapur, 573, 574
- Dinant, 94, 101, 103, 104, 105
- Don, râul, 253, 347, 349, 350, 351, 356, 382, 385-387, 393, 401-403
- Donbas, regiunea, 253, 296, 421, 520
- Doneț, râul, 347, 488, 491, 495, 498
- Doolittle, James, gen.-lt., 517, 546
 Raidul lui Doolittle asupra orașului Tokio, 320, 321, 368
- Dowding, Sir Hugh, 92, 109, 111, 130, 144, 146, 147, 150, 151
- Dönitz, Karl, Großadmiral, 197, 199, 270, 292, 295, 450-452, 540, 592, 732, 757, 762, 765, 767, 768, 773
- Dresda, 740, 742, 744, 764
 bombardarea, 730, 731
- Drumul Birmaniei, 234, 280, 287, 268, 570, 710
- Dunărea, fluviul, 50, 138, 172, 468, 546, 661, 662, 690, 692, 693, 694
- Dunkerque, 121-130, 143, 146, 177, 332, 424, 586, 670

- Dyle, râul, 98-103, 106, 115
- Eaker, Ira C., gen.-lt., 459, 460,
463-465, 468, 582
- EAM-ELAS, mișcarea de gherilă,
437-439, 656, 682-685
- Eben-Emael, fortăreața, 94, 95, 182
- Eberbach, Hans, gen. de armată,
blindate, 228, 612, 616
- echipajele aeriene cehe în cadrul RAF,
147, 149, 448
- EDES, gherilele non-comuniste, 438,
682
- Ehrenburg, Ilia, 242, 251, 258, 259, 385,
423, 424, 611, 688, 742, 750
- Eichmann, Adolf, SS-Obstbnnf., 225,
305, 307, 308, 440, 530, 563, 662,
690
- Eisenhower, Dwight D. („Ike“), gen.,
337, 340, 358, 389, 394, 396,
398-400, 407-409, 416-418, 425,
427, 429, 502, 503, 507, 509, 513,
515, 528, 542, 543, 545, 549, 554,
582, 583, 587, 588, 592, 596,
609-611, 614, 615, 629, 630, 650,
651, 654, 663, 666, 671-682, 686,
687, 729, 737-747, 756, 757, 772
și SCAF-252, 740-742
- Elveția, 60, 91, 117, 130, 587, 662, 788
- Eniwetok, atolul, 566, 567
- Estonia (vezi și țările Baltice), 49, 203,
212, 217, 564, 607
- eutanasiere, programul nazist de, 62,
230, 231, 308, 309
- evrei, 16, 18, 19, 23, 24, 30, 32, 37,
44, 45, 51-53, 62, 146, 174, 201,
204, 212, 216, 221, 225-232, 245,
271, 292, 305-312, 334, 335, 374,
375, 394, 424, 429, 435, 436, 438,
440, 441, 445-447, 449, 470, 481,
513, 516, 522, 530-532, 540, 541,
557, 569, 621, 626, 628, 631, 662,
692, 695, 698, 733, 746, 747, 763,
765, 794, 795, 801, 803, 806, 818,
819, 825,
persecutarea, 45
Kristallnacht, 23, 868
în Polonia, 39, 45, 53, 63, 531-536,
539, 540, 632, 662
deportarea și „Madagaskar
Projekt“, 225
în teritoriile ocupate, 532, 535, 540,
541, 632, 733
în Europa de Vest, 871, 884
în Balcani, 7, 31, 50, 93, 146, 153,
157, 161, 163, 169, 172, 173, 177,
193, 204, 353, 435, 437, 438, 472,
502, 514, 515, 519, 525, 526, 543,
563, 601, 628, 652, 655, 723, 774,
794, 814, 835, 868, 871,
maghiari, 563, 632, 662, 663, 690,
692, 695, 698, 702, 850,
și „Soluția finală“, 231, 307, 530,
868, 884,
și „marșurile morții“ la apropierea
Armatei Roșii, 662
- Expediția de la Dakar, 188, 396
- Falaise, 615-617, 623, 628, 629
- Falkenhausen, A. v., gen., 68, 72, 73, 78
- Fegelein, Hermann, SS-Gpfn., 226, 765,
766
- Filipine, insulele, 262, 263, 265, 272, 287,
289, 358, 369, 477, 567, 568, 578,
633, 634, 635, 643, 644, 645, 666,
706, 708, 709, 711, 717, 784, 785
- Finlanda, 17, 31, 88, 153, 169, 204, 219,
652

- și Războiul de iarnă, 58-60, 203,
303, 601, 602
- Fletcher, Frank J., amiral, 321-323,
361-363
- Flota Baltică (sovietică), 217, 219, 220,
300, 561
- foametea din Bengal, 319
- Foggia, câmpia, 518
și aerodromurile, 518, 546, 557, 632
- Formosa (Taiwan), 20, 265, 568, 634,
644, 718, 719
- Forțele Aeriene ale Armate Statelor
Unite ale Americii (USAAF), 194,
196, 335, 407, 429, 458-463, 468,
469, 472, 508, 510, 514, 517, 543,
556, 564, 568, 570, 577, 587, 594,
616, 622, 623, 632, 664, 713, 714,
744, 729, 731, 788
- Forța a 5-a Aeriană, 473, 567; Forța
a 8-a Aeriană, 418, 448, 459-469,
582, 587, 664, 705, 730, 731; Forța
a 9-a Aeriană, 416, 677, 680; Forța
a 12-a Aeriană, 460; Forța a 14-a
Aeriană, 368, 479, 568, 570, 574,
576, 577, 637; Forța a 15-a Aeriană,
546, 556
- Forțele Aeriene Germane, vezi
Luftwaffe
- Forțele aeriene poloneze, 39, 41, 44, 50,
144
- Forțele Aeriene Regale (RAF), 47, 88,
92, 99, 102, 106, 112, 117, 123, 127,
129, 132, 135, 142, 175, 196, 198,
267, 295, 329-332, 335, 371, 434,
446, 447, 448, 453-457, 459-467,
470, 471, 484, 514, 524, 564, 587,
596, 598, 614, 616, 627, 631, 664,
680, 684, 730, 731, 740, 744
- Bătălia Franței, 99, 102, 106, 112,
117, 123, 132, 135, 142, 144-146
- Bătălia Angliei, 146-153
în Mediterana, 167, 189, 193, 336,
339, 429, 450
- în Orientul Îndepărtat, 279, 280,
572
- Comandamentul pentru avioane de
bombardament, 145, 152, 153, 368,
418, 452-472, 524, 577, 587, 631,
664, 665, 680, 713, 730-732
- Comandamentul aviației de
vânătoare, 92, 109, 147, 148, 151,
152, 454, 456
- Comandamentul de coastă, 452, 592
- Forța Aeriană a Deșertului, 239,
241, 331, 335, 339, 340, 390, 393,
415, 428, 429, 547, 615
- Forțele Aeriene Regale Australiene
(RAAF), 147, 268, 269
- Forțele Aeriene Regale Canadiene, 147,
198, 452, 456
- Forțele armate belgiene, 85, 93, 94,
97-103, 115, 119, 122, 124;
Brigada I Infanterie belgiană, 630
- Forțele armate franceze, 39, 64, 90, 103,
111, 113, 114, 116, 122, 143, 135,
178, 193, 211
- Armata franceză în 1940, 178
- Armata Armistițiului, 441
- Armée d'Afrique, 504
- Armata Levantului, 193
- Armata 1 franceză, 98, 650, 668,
738, 744, 759
- Corpul Expediționar Francez
(în Italia), 550
- Divizii: Divizia 2 Blindate, 629, 630,
688
- Forțele armate neozelandeze, 172,
176, 179, 181, 186, 187, 240, 241,

- 334, 335, 391, 392, 547, 556, 747
 Marina Regală a Noii Zeelande
Achilles, 61
 Forțele armate norvegiene, 89, 141, 448, 773
 Forțele armate sud-africane, 627
 Divizii: 1 sud-africană, 391; 2 sud-africană, 331; 6 Blindate sud-africană, 747; Brigada 5 sud-africană, 240
 Franco y Bahamonde, Francisco, generalissimo, 20, 34, 78, 116, 159, 160, 161, 163, 170, 389, 394, 399, 663, 778
 Frank, Hans, 52, 225, 307, 609
 Freyberg, Bernard, gen.-lt., 172, 179-186, 240, 241, 392, 428, 554-556, 584
 Frisches Haff, laguna, 698, 703, 734
 Fuchida Mitsuo, comandant, 263, 264, 323

 Gamelin, Maurice, gen., 39, 47, 91, 93, 95, 97-99, 103, 105, 106, 109-111, 115, 117, 121
 Garda de Fier, 48, 357
 Garigliano, râul, 545, 550-553, 585
 Gazala, Linia, 242, 303, 327, 329, 331-334
 Gdynia, 46, 733
 George al II-lea, regele grecilor, 177, 437, 439, 682, 684
 George al VI-lea, regele Marii Britanii, 98, 100, 117, 144, 599
 Georges, Alphonse, gen., 91, 103, 105, 106, 109, 115
 Gerow, Leonard („Gee”), gen.-lt., 260, 597, 629, 630, 679
 Gestapo (vezi SS)
 Gibraltar, 124, 139, 159-161, 169, 170, 396, 398, 399, 407
 Giraud, Henri, gen., 98, 102, 395-398, 408, 418, 441, 443, 444, 503, 504, 583
 Goebbels, Joseph, 19, 41, 44, 46, 56, 61, 130, 137, 188, 213, 218, 221, 291, 306, 326, 342, 394, 413, 414, 458, 464, 467, 470, 472, 516, 519, 557, 558, 563, 599, 622, 654, 656, 657, 659, 670, 732, 746, 748, 756, 757, 760, 762, 765, 766, 768-769, 768, 775, 780
 Goebbels, Magda, 760, 766-769
 Goldap, 656, 699, 701
 Gomel, 209, 214, 215, 522
 Gona, 366
 Gordon Bennett, Henry, gen.-maior., 267, 276, 277
 Göring, Hermann, Reichsmarschall, 20, 23, 42, 49, 78, 87, 122, 127, 128, 137, 142, 146, 148, 150-152, 179, 201, 298, 305, 329, 388, 393, 394, 402, 403, 419, 421, 432, 440, 464, 470, 506-508, 516, 552, 564, 620, 622, 624, 649, 680, 701, 756, 757, 761, 765, 757, 761, 765
 Gort, Lord, gen., 91, 98, 115-119, 122, 124, 126, 128
 Gotică, Linia, 653, 747
 Gran Sasso, 518
 Graziani, Rodolfo, mareșal, 162, 167, 189
 Grecia, 48, 169, 435, 438, 504, 655, 682, invazia italiană în, 162-164, invazia germană în, 165, 169, 172-178, 188, 191, 454, și Creta, 173, 180, 183, 187, ocuparea și rezistența, 438, 540, 652, 683,

- și Churchill, 437, 655, 656, 682,
683, 684, 685, 727
- Grossman, Vasili, 209, 214-216,
222, 225, 228, 229, 245-247, 310,
312, 352, 370, 377, 378, 381, 424,
488, 498, 499, 521-523, 536-540,
606-609, 704, 774, 794, 795
- GRU (serviciile de informații militare
sovietice), 202, 383, 385, 521
- Guadalcanal, insula (insulele
Solomon), 359-366, 369, 473-475,
642
- Guam, insula (insulele Mariane), 266,
579, 580, 712
- Guderian, Heinz, gen.-ob., 101-108,
114-120, 207, 211, 215, 216, 237,
245, 247, 249, 257, 271, 483, 589,
652, 656, 670, 689, 690, 697, 698,
705, 747
- Guingand, Francis („Freddy“), gen.-lt.,
663, 681
- Gulag, sistemul de lagăre sovietice, 53,
208, 249, 300, 350, 419, 532, 700,
728, 774
- Gustav, Linia, 544, 545, 549, 554, 584,
585
- Guvernământul General, 50, 52, 65,
223, 225, 305, 307, 609, 788
- Guvernul polonez în exil (Polonezii de
la Londra), 65, 242, 311, 434, 435,
486, 624, 626, 627, 654, 726, 727
- Guzzoni, Alfredo, gen., 506, 507
- Haakon al VII-lea, regele Norvegiei,
446
- Halder, Franz, gen de artilerie, 52, 56,
108, 114, 122, 141, 146, 191, 193,
213, 214, 216, 255, 326, 371
- Halhin Gol (râul), 27, 28, 32,
Bătălia de la (Incidentul
Nomonhan), 15, 27-30, 81, 82, 250,
285, 290, 784
- Halfaya, trecătoarea, 166, 192, 193, 239,
415
- Halifax, Lord
- Hamburg, 31, 41, 93, 98, 100, 116,
123-126
bombardarea, 458, 467, 469, 470,
514, 731
- Halsey, William F. („Bull“), amiral,
320-322, 365, 473, 475, 476, 634,
643-648, 706, 712
- Hankow, 74, 77-79, 157, 576, 791
- Harbin, 67, 784
- Harkov, 15, 528, 778
a doua bătălie de la, 296, 343, 344
a treia bătălie de la, 421, 422, 485
a patra bătălie de la, 498, 499, 520
- Harriman, Averell, amb., 237, 352, 353,
741, 742, 775, 778
- Harris, Sir Arthur, 368, 455-472, 524,
543, 564, 582, 587, 614, 632, 663,
664, 730, 731, 732, 738
- Harwood, Sir Henry, viceamiral, 61,
334
- Hausser, Paul, SS-Obgpfh., 422, 488,
493, 494, 610, 611
- Heinrici, Gotthard, gen. de armată,
755, 756, 759, 764
- Henderson, Sir Neville, 34, 35, 41, 42
- Hengyang, 637
- Heraklion, 180-186
- Hess, Rudolf, 137, 201, 202, 233, 237,
444
- Heydrich, Reinhard, SS-Obgpfh., 36,
52, 225-227, 305-308, 329, 439, 449,
530, 536

- Himmler, Heinrich, Reichsführer, 36,
52, 60, 62, 85, 142, 201, 225-227,
231, 232, 305, 306, 308, 309, 311,
431-433, 446, 516, 531-534, 536,
539-541, 552, 557, 620, 622, 627,
628, 631, 632, 657, 659, 662, 667,
696, 697, 705, 732, 746, 756, 757,
759, 760, 765, 766
- Hirohito, împăratul Japoniei, 21, 27, 75,
79, 260, 261, 263, 266, 324, 568, 643,
670, 785, 786-788
- Hiroshima, 787
- Hitler, Adolf, 17-20, 22-25, 30, 34,
56, 60-62, 132, 138, 145, 187-189,
193, 201, 203, 204, 215, 227, 231,
357, 449, 470, 500, 514, 558, 587,
618-622, 659, 689, 697, 704, 732,
737, 740, 746, 750, 756-761,
765-770, 795, 796
- și Pactul Nazisto-Sovietic, 23, 25,
32-34, 47, 48, 56, 62, 153, 161, 203
- și Polonia, 33-37, 39, 40, 43, 45, 47,
49-52, 62, 144, 207, 225, 434
- și Norvegia, 85, 87, 90,
- și războiul cu Anglia, 161, 175,
201, 292, 295, 329, 450, 453,
- Franța și Țările de Jos, 84, 90, 95,
100, 107, 108, 114, 118, 121-124,
128, 137, 138, 143, 160, 207, 225,
397-399, 439, 444, 446, 459, 461,
589, 629,
- și Anglia și bombardamentele,
151, 152
- și Balcanii, 31, 93, 161, 169,
173-178, 208, 438
- și Uniunea Sovietică 21, 30, 51,
146-161, 178, 196, 200-217,
220-222, 224, 225, 233, 244, 250,
253, 256, 259, 261, 271, 282, 290,
292, 293, 295, 296, 298, 342-345,
347-352, 355, 356, 370, 371, 373,
378, 381, 385-387, 393, 401-404,
409, 410, 412, 413, 420-422, 424,
431-433, 483, 484, 498, 499, 501,
515, 520, 529, 559-563, 601, 602,
605, 607, 609, 652, 653, 656, 657,
661, 689, 690, 694, 696, 698, 748,
749, 759
- și Italia 20, 123, 137, 157, 158,
161, 163, 165, 177, 326, 407, 501,
504, 510, 511, 518, 519, 544, 545,
553-555, 557, 584, 585, 588
- și Africa de Nord și Mediterana,
159-161, 170, 179, 188-193,
238, 241, 303, 326, 330, 332-334,
388, 392, 393, 418, 424, 427, 429,
430, 497
- și evreii 18, 19, 23, 24, 51, 52, 221,
225, 230, 232, 292, 305, 306, 308,
309, 563, 794
- și frontul de Vest, 15, 78, 85,
90-92, 94, 100, 107, 125, 126, 136,
141, 142, 146, 154, 155, 159, 161,
291, 354, 447, 586, 589, 596, 597,
600, 609, 610, 612, 628, 649, 650,
657, 658, 670, 672, 675, 681, 689,
735, 738, 747, 748, 762, 769
- și Statele Unite, 160, 270, 271,
291-293, 306, 746
- Hiwi, (Hilfsfreiwillige, sau auxiliari
„voluntari“), 379, 402, 411, 431, 560,
607, 695, 728, 771, 774
- Ho Și Min, 635, 711
- Hodges Courtney, gen.-lt., 657, 658,
665-667, 674, 675, 677, 679, 737
- Hollandia (Noua Guinee), 567, 633

INDICE

- Hong Kong, 156, 262, 266, 272, 273,
275, 283, 287, 293, 313, 314, 317,
318, 791, 792
- Honshu, 716, 718, 786
- Hopkins, Harry, 234, 236, 260, 337,
345, 513, 776, 777
- Horrocks, Brian, gen.-lt., 390, 393, 428,
430, 651, 679
- Horthy v. Nagybanya, Nikolaus, amiral,
563, 661, 662, 690
- Höss, Rudolf, SS-Obstbnfh., 531-535
- Hoth, Hermann, gen. de armată, 101,
207, 211, 216, 220, 347-350, 370,
401-405, 487-497
- Hrușciiov, Nikita, 26, 211, 213, 342, 344,
372, 376
- Hube, gen. de armată, 350, 351, 507
- Hull, Cordell, secretar de stat, 262, 523
- Huntziger, Charles, gen., 97, 103,
105-107, 137, 138
- Huon, peninsula, 473, 476
- Hürtgen, pădurea, 666, 667, 672,
737, 738
- Ichang, 155, 284, 287
- Ichigo*, Ofensiva, 568, 570, 576, 577,
633-640, 670, 710, 711, 783
- Ieremenko, Andrei, mareșal, 244, 246,
372, 373, 376, 386
- IG Farben, 232, 531-533, 632, 702
- Imphal, 570, 573, 575, 576
- India, 153, 161, 192, 193, 274, 281, 286,
287, 318, 319, 358, 367, 368, 482,
526, 568, 570, 711, 785
și guvernul, 43, 319
și Partidul Congresului, 318
- Indiile de Est Olandeze (Indonezia),
156, 234, 261, 262, 266, 278, 315,
635, 643
- Indochina, 80, 83, 137, 155, 261, 262,
268, 269, 316, 317, 394, 525, 570,
635, 640, 711-713, 783
- Institutul de Fizică „Kaiser Wilhelm“,
739, 754
- Institutul de Medicină Anatomică
de la Danzig, 37, 310, 734
- Irak, 192, 235
- Iran, 235, 523
- Ironside, Sir Edmund, gen., 88, 90,
109, 117, 118
- Irrawaddy, râul, 482, 575, 640, 710
- Ishii Shiro, gen., 784, 785, 789
- Islanda, 196, 199, 233, 235, 292, 345,
451, 452
- Ismay, Hastings („Pug“ – Mopsul)
gen.-maior, 111, 112, 131, 332, 398
- Istria, 747, 780
- Iugoslavia, 48, 103, 161, 163, 172-176,
200, 431, 436, 437, 523, 557, 652,
655, 684, 772, 780
- Iwo Jima, 712-717
- Java, insula, 156, 276, 315, 644
- Java, Marea,
Bătălia de pe, 278
- Jeschonnek, Hans, gen. de armată, 403,
457, 469
- Jitomîr, 522, 529, 560
- Jodl, Alfred, gen.-lt., 177, 215, 292, 371,
511, 519, 623, 671, 732, 760, 772
- Juin, Alphonse, gen., 397, 554, 556, 584,
585, 629, 668
- Jukov, Gheorghe, mareșal, 26, 28, 29,
81, 82, 202, 205, 207, 209, 212, 215,
218, 219, 246, 249, 250, 252, 253,
256-258, 261, 272, 296-298, 306,
373, 382-385, 388, 403, 419, 420,
483, 486, 487, 497, 499, 560-562,

- 697, 701-705, 732, 739, 741, 742,
749-758, 762, 767-769, 773, 777, 784
- Kunming, baza aeriană, 570, 574, 710
- Kalinin, 250, 383
- Kasserine, 425-428, 509, 675
- Katukov, gen.-col., 247, 491, 492,
752-758
- Katyń, pădurea, 50, 63, 435, 486, 487,
584, 625, 695
- Kaunas, 212, 227, 308, 607
- Keitel, Wilhelm, feldmareșal, 137, 435,
500, 612, 732, 757, 760, 764, 773
- Kerch, peninsula, 298, 342, 343, 346
- Kesselring, Albert, feldmareșal, 326,
331, 333, 339, 388, 393, 426, 427,
504, 506, 511, 516, 518, 519, 544,
545, 551-555, 584, 585, 588, 739
- Khasan, lacul, 27, 78
- Kiev, 212, 215, 216, 229, 230, 244,
520-522, 529, 778
- King, Ernest J., amiralul flotei, 319, 333,
337, 358, 416, 450, 501, 634, 640,
646, 653, 684, 688, 719, 786
- Kinkaid, Thomas C., viceamiral,
643-647, 792
- Kirponos, Mihail, gen.-col., 212, 215,
216
- Kleist, Ewald v., gen. de cavalerie, 94,
95, 101, 104, 107, 108, 114, 121, 212,
215, 216, 253, 343, 344, 345, 563
- Kluge, Günther v., feldmareșal, 94, 121,
256, 271, 497, 515, 520, 612, 614,
616, 617, 619, 620, 623, 628, 671
- Koch, Erich, gauleiter, 432, 608, 656,
698, 735
- Koenig, Marie-Pierre, gen., 327, 328,
330, 390, 504, 588, 629
- Kohima, 570, 573, 574, 576
- Kokoda, Campania, 359
- Konev, Ivan I., mareșal, 244-246, 249,
256, 257, 484, 492, 498, 529, 560,
561, 607-609, 697, 702, 703,
739-742, 749-764, 769, 771
- Konoe Fumimaro, prinț, 27, 261, 786
- Köln, 671, 738, 742
bombardarea orașului, 329, 352,
458, 465-467, 663, 743
- Kriegsmarine, 37, 55, 87, 89, 90, 138,
141, 152, 160, 161, 169, 170, 173,
179, 197, 228, 238, 241, 295, 326,
399, 450-452, 528, 589, 593, 732, 733
- Nave principale: *Admiral Graf Spee*, 55, 61, 873; *Admiral Scheer*, 197, 346, 735, 816, 873; *Bismarck*, 187, 199, 645; *Deutschland* (mai târziu *Lützow*), 61, 89, 451, 735, 873; *Gneisenau*, 61, 88, 89, 873; *Scharnhorst*, 61, 88, 89, 295, 528, 873; *Schlesien*, 733, 873; *Schleswig-Holstein*, 35, 37, 873; *Tirpitz*, 346, 873
- Crucișătoare: *Blucher*, 89; *Hipper*, 88, 89, 346, 451, 873; *Karlsruhe*, 89; *Königsberg*, 89; *Kormoran*, 278; *Prinz Eugen*, 199, 295, 733
- Submarine: U-30, 43; U-47, 55, 197; U-99, 197; U-110, 198; U-130, 451; U-173, 196, 451; U-954, 452
- Krebs, Hans, general de armată, 200, 747, 758-761, 767, 768
- Kronstadt, 217, 219, 300
- Krueger, Walter, gen.-lt., 706-709
- Kun, Andreas, părintele, 662, 692
- Kuomintang (Partidul Naționalist Chinez), 21, 22, 68, 70, 71, 80, 81, 83, 156, 380, 783
- Kuibîșev, 249, 250, 259, 778

- Kuribayashi Tadamichi, gen.-lt.,
713-716
- Kurile, insulele, 262, 263, 727, 790, 791
- Kurita Takeo, viceamiral, 645-648
- Kursk, 299, 422, 522
și intrândul, 421, 422, 483, 489, 493,
498, 499, 502
și bătălia de la, 483, 486, 489, 493,
498, 499, 514, 520, 527
- Kwajalein, atolul (insulele Gilberts),
566, 785
- Kyushu, 712, 716, 718, 786
- Ladoga, lacul, 58, 217, 218, 254, 354,
355, 419, 420, 704
și drumul gheții, 255, 300
- Lae, 473-476
- Laon, 110, 115, 120
- Lashio, 280, 482
- Lattre de Tassigny, gen., 441, 668,
744, 773
- Laval, Pierre, 122, 159, 395, 396, 398,
440, 443
- Leahy, William D., amiral, 396, 527,
653, 728
- Lebensraum*, (spațiu vital), 15, 19, 20,
33, 158, 203, 224
- Leclerc, Philippe, gen., 629, 630, 668
- Ledo, 570, 571, 573, 575
- Leeb, Wilhelm Ritter v., feldmareșal, 94,
207, 211, 216, 217, 220
- Legea pentru împrumut și închiriere,
195, 196, 236, 287, 290, 294, 354,
423, 487, 495, 577, 654, 660, 668,
704
- legenda „înjunghierii pe la spate“, 16,
46
- Legiunea Străină Franceză, 239, 328,
330
- Leipzig, 730, 740, 742, 744, 756
- Leliușenko, D.D., gen.-col., 247,
256, 754
- LeMay, Curtis, gen., 462, 468, 469,
712, 713, 787
- Leningrad, 31, 58, 207, 215, 216, 246,
257, 297, 298, 303, 486, 529, 601, 704
și asediul, 217-220, 244, 250,
253-255, 296, 297, 300-302, 349,
354, 419, 420, 423, 560-562, 736
- Leopold al III-lea, regele Belgiei,
119, 126
- Letonia (vezi și țările Baltice), 34, 49,
229, 607
- Leyte, insula, 634, 640, 643, 645
golful, 644, 646
Bătălia de la, 643-648, 706, 707
- Liban, 192, 394, 526
- Libia, 161, 162, 165, 167, 170, 179, 188,
237, 238, 239, 240, 304, 393, 396,
415
- Liège, 102, 686
- Liga Națiunilor, 21, 60, 83
- Liga Ofițerilor Germani (BDO), 563,
750
- Liov, 531, 607, 608, 725
- List, Wilhelm, feldmareșal, 94, 172,
174, 176, 177, 184, 185, 348, 356,
371, 435
- Lituania, (vezi și țările Baltice), 30, 49,
212, 229
- Łódź (Litzmannstadt), 44, 50, 631, 632,
702
- Lübeck, 352, 457, 759
- Lublin, 305, 531, 540, 622, 624, 627,
654, 668
- Lucas, John P., gen.-major, 551, 552,
553, 555

- Luftwaffe, 18, 20, 39, 44, 47, 49, 50, 62, 84, 85, 87, 90, 92, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 104-110, 115, 122, 127, 129, 142, 148, 161, 174, 178, 192, 225, 228, 239, 310, 444, 457, 461, 463, 470, 514, 518, 536, 560, 564, 565, 589, 599, 649, 675
și bătălia Marii Britanii, 123, 141, 142, 144, 146-148, 150-153, 404, 455, 478
și raidurile asupra Londrei, 151, 201, 454, 455, 456, 465
și teatrul de operațiuni din Mediterana, 169, 170, 173, 179, 185, 193, 241, 326, 329, 333, 388, 390, 392, 393, 407, 419, 423, 429, 507, 515, 517, 548, 552
și victimele în rândul civililor, 106, 113, 135, 153, 174, 201, 456, 458, 731
și Frontul de Est, 468, 486, 560, 602
și ofensiva combinată de bombardament a Aliaților, 467, 468, 472
și înfrângerea finală a Germaniei, 458, 664, 480, 744, 750, 754, 756, 759, 764, 773
Flote Aeriene: 1, 49; a 4-a, 49, 174, 351, 489; a 5-a, 148; Armata 1 Parașutiști, 649, 688
Corpuri de Aviație: II, 241; VII, 184, 187; VIII, 401; X, 87, 170, 173, 189, 192, 326; XI, 179, 180
Divizii: *Hermann Göring* Panzere, 506-508, 516, 552, 624;
1 Parașutiști, 507, 547, 556, 585;
3 Parașutiști, 599;
7 Parașutiști, 99, 179, 184, 185, 874;
9 Parașutiști, 752, 754, 874;
9 Antiaeriană, 401
Lütjens, Günther, viceamiral, 88, 89, 199
Luxemburg, Marele Ducat al, 84, 91-95, 99, 101, 143, 444, 674, 677
Luzon, insula, 287, 634, 640, 643, 644, 648, 706-710, 785
Maastricht, 99, 100, 102, 671, 672
MacArthur, Douglas, gen., 262, 265, 287-289, 320, 358, 359, 361, 366, 368, 369, 473-477, 480, 528, 567, 582, 633, 634, 640, 643-647, 666, 706-709, 713, 785, 786, 789, 792, 793
Mackensen, Eberhard v. gen. de armată, 552-555, 585
MacKenzie King, William, prim-ministru, 110, 514, 688
Madagascar, 225, 394, 395
Maginot, Linia, 64, 91, 95, 105, 107, 117
Majdanek (Lublin) (lagărul de exterminare), 531, 540, 608, 609
Malaya, 234, 242, 262, 266-279, 287, 293, 314, 316, 568, 570
Malinovski, Rodion, mareșal, 404, 484, 561, 652, 661, 692, 693, 695
Malmedy, 143, 676, 680, 686
Malta, 161, 170, 179, 238, 326, 333, 396, 397, 506, 515, 517, 723-725
Maltby, C.M., gen.-maior, 273, 274
Manciuria, 15, 70, 157, 570, 638, 706, 711, 784, 785, 787
invazia japoneză în, 16, 20, 21, 71, 78, invazia sovietică în, 639, 786, 787, 789, 791
Mandalay, 234, 280, 368, 482, 710
Manila, 265, 266, 287, 288, 707-709

- Manstein, Erich v., feldmareșal, 85, 90, 94, 95, 108, 114, 118, 207, 253, 296, 298, 342, 346, 347, 349, 355, 401-405, 409, 421, 422, 483, 484, 495-499, 515, 520, 528, 529, 559, 560, 563, 619, 670, 694
- Manteuffel, Hasso v., gen. de armată, 657, 671, 672, 677, 678, 764
- Mao Zedong, 22, 68, 70, 77, 80-83, 200, 281-283, 380, 480, 576, 637, 638, 640, 784, 790
- Marea Britanie, 47, 49, 56, 64, 83, 84, 88, 91, 93, 94, 98, 100, 109, 112, 117, 121, 122, 124, 125, 129, 130, 133, 135, 138, 143, 146, 152, 157, 159, 160, 169, 170, 175, 192, 195, 196, 201, 202, 233-237, 261, 262, 267, 271, 283, 291-295, 318, 333, 338, 345, 368, 408, 418, 444, 448, 453, 454, 459, 460, 465, 501, 502, 530, 549, 593, 600, 614, 653, 655, 656, 664, 665, 726, 731, 772, 775, 777, 778
- Bătălia pentru, 123, 126, 136, 140, 141, 142, 146-154, 161, 169, 233
- Marea Chinei de Sud, 156, 262, 358, 368, 479, 570, 712, 791
- Marea de Corali, 320, 325
- Bătălia din, 321, 359
- Marea Neagră, 32, 48, 153, 205, 211, 298, 347, 520, 652, 723
- Mareth, Linia, 424-428, 506
- Mariane, insulele, 266, 321, 567, 568, 578, 579-581, 633, 634, 646, 712, 714
- Marina Franceză, 135-139, 396, 399, 408, 588
- Marina Germană, 197, vezi Kriegsmarine
- Marina Imperială Japoneză, 74, 261, 262, 270, 322, 361, 564, 566, 576, 578, 634, 648, 712, 785;
- Flota combinată, 363, 567, 643, 644
- războiul submarinelor, 278, 322, 395
- Portavioane: *Akagi*, 263, 323, 324; *Hiryu*, 324; *Hiyo*, 580; *Kaga*, 324; *Ryujo*, 363; *Shohu*, 321; *Shokaku*, 321, 363, 579; *Soryu*, 324; *Taiho*, 579; *Zuikaku*, 363
- Cuirasate: *Fuso*, 646; *Hyuga*, 712; *Musashi*, 579, 645, 648; *Yamashiro*, 646; *Yamato*, 324, 579, 644-647, 716, 718, 788
- Crucișătoare: *Atago*, 645; *Izumo*, 73, 807; *Jintsu*, 363, 475; *Maya*, 645; *Takao*, 645; *Yahagi*, 718
- Marina Italiană, 161, 164, 170, 173
- Marina Regală Australiană (RAN)
- în bătăliile din
- Marea Java, 278
- Marea de Corali, 321, 325, 359, 875
- Golful Leyte, 644, 648
- Crucișătoare: *Canberra*, 361; *Sydney*, 278, 791, 797, 822
- Marina Regală, 43, 55, 85, 87, 89, 90, 123, 128, 129, 140, 142, 154, 161, 162, 164, 173, 178, 180, 185-189, 196, 199, 267, 269, 336, 339, 394, 438, 453, 454, 461, 504, 513, 528, 611, 653, 712, 791, 869, 875
- și Fluviul La Plata, 61, 876
- și Norvegia, 7, 9, 12, 63, 84-94, 138, 148, 196, 241, 307, 446-448, 540, 586, 593, 698, 747, 758, 772, 778, 797, 808, 858, 871, 876, 878, 879, 880, 882
- și Dunkerque, 9, 121-130, 139, 140, 143, 146, 177, 332, 424, 586, 670,

811, 814, 867

și Mers-el-Kebir, 139, 140, 143, 395, 876, 879

și Mediterana, 11, 85, 138, 153, 161, 164, 170, 172, 191, 199, 235, 238, 241, 242, 267, 303, 304, 326, 331, 333, 389, 393, 396, 397, 409, 417, 419, 423, 427, 429, 437, 440, 450, 460, 501, 502, 543, 549, 684, 868, 871, 874, 876

și Atlanticul, 7, 8, 15, 87, 188, 196, 197, 198, 234, 290, 292, 293, 295, 345, 352, 354, 389, 450-452, 455, 461, 501, 527, 589, 599, 653, 684, 727, 775, 815, 836, 865

și Orientul Îndepărtat, 20, 21, 25, 27, 30, 68, 242, 250, 265, 267, 268, 282, 285, 303, 306, 314, 315, 318, 326, 416, 501, 502, 568, 637, 653, 708, 727, 775, 777, 786, 868

și convoaiele din Oceanul Arctic, 267

și Operațiunea Overlord, 12, 514, 515, 525, 526, 543, 549, 564, 582, 592

Vase principale: *Ark Royal*, 55, 139, 140, 199, 241, 450; *Barham*, 173, 241, 450; *Courageous*, 55; *Duke of York*, 293; *Formidable*, 173; *George V*, 199; *Hood*, 140, 199; *Illustrious*, 164, 196; *Indefatigable*, 719; *Indomitable*, 267, 270; *Prince of Wales*, 234, 242, 267, 269, 270, 273, 293, 394, 822; *Queen Elizabeth*, 241; *Ramillies*, 395; *Renown*, 88, 89; *Repulse*, 242, 267, 269, 270, 273, 394, 822; *Resolution*, 140; *Rodney*, 199; *Royal Oak*, 55, 197; *Valiant*, 140, 173, 241, 517; *Warspite*, 89,

173, 517, 840

Crucișătoare: *Achilles*, 61, 869; *Ajax*, 61, 180, 684; *Aurora*, 238; *Dorsetshire*, 199; *Exeter*, 61, 472; *Lincoln*, 237, 456; *Onslow*, 451; *Penelope*, 238; *Rawalpindi*, 61; *Suffolk*, 199; Distrugătoare: *Achates*, 451; *Cossack*, 87; *Diamond*, 178, 263; *Foxhound*, 139; *Glowworm*, 89; *Janus*, 552; *Kashmir*, 186; *Kelly*, 186, 805; *Wryneck*, 178 Submarine: *Oxley*, 55; *Seraph*, 396; *Triton*, 55, 806; *Upholder*, 238

Marina SUA

Flota a 3-a, 634, 643, 645-647, 712; Flota a 5-a, 477, 578, 579; Flota a 7-a, 567, 643, 646 Portavioane: *Bunker Hill*, 719; *Enterprise*, 320, 322-324, 363, 719; *Essex*, 477, 610, 719; *Franklin*, 22, 633, 716, 823, 853; *Gambier Bay*, 647; *Hornet*, 320, 322, 368; *Lexington*, 321, 800, 821; *Princeton*, 645, 824, 836; *Wasp*, 326, 364; *Yorktown*, 274, 321-324 Cuirasate: *Arizona*, 264; *California*, 707; *Maryland*, 478; *Missouri*, 11, 789; *Nevada*, 264; *New Mexico*, 707; *Oklahoma*, 264; *Tennessee*, 719; Crucișătoare: *Augusta*, 234; *Baltimore*, 633, 800; *Nashville*, 643; *New Orleans*, 721; *Quincy*, 723; *Tuscaloosa*, 195 Batalioane de constructori („Seabees“), 476, 581

Marocul francez, 111, 159, 160, 399, 400, 427

INDICE

- Marshall, George C., gen., 194, 262, 285, 286, 295, 319, 333, 337, 353, 368, 400, 416, 417, 450, 463, 479, 501, 502, 509, 513-515, 528, 543, 566, 630, 633, 634, 637-639, 653, 681, 729, 740, 745, 771
- Mauthausen (lagărul de concentrare), 449, 533, 535, 661
- Melbourne, 359, 356, 477
- Memel (Klaipeda), 30, 652, 656
- Mengele, Dr. Josef, SS-Hptstfh., 310, 533, 702
- Merrill, Frank, gen.-maior, 570-572, 575
- Mers-el-Kebir, 139, 140, 143, 395
- Mersa Matruh, 162, 163, 165, 334, 335, 336
- Messina, 502, 507, 511, 512, 513, 515
- Metaxas, Ioannis, gen., 163, 167, 169, 172, 437
- Metz, 40, 649, 650, 665
- Middleton, Troy, gen.-maior, 663, 670, 672, 674
- Midway, insula, 321-325, 367
- Mihailovic, Draza, gen., 436, 437, 557
- Milano, 504, 511, 763, 766
- Milch, Erhard, feldmareșal, 467, 470, 540
- Miliçe Francaise (Miliția Franceză), 441, 583
- Minsk, 207-211, 214, 232, 256, 308, 602-607, 735
- Misiunea Dixie în Yenani, 638
- Mitscher, Marc A, viceamiral, 566, 578-580, 634, 645, 647, 716, 718
- Mittelbau-Dora, (fabrica din lagărul de concentrare), 743, 744
- Model, Walter, feldmareșal, 298, 487, 488, 491, 492, 497, 498, 529, 562, 605, 649, 651, 657, 671, 737, 740, 744, 759
- Molotov, Viaceslav, 32, 39, 153, 205, 208, 209, 217, 233, 235, 297, 337, 345, 352, 353, 523, 661, 726, 727, 741, 771, 779
- Monnet, Jean, 134, 294, 443
- Montgomery, Sir Bernard, mareșal, 338, 339, 340, 389, 390-392, 393, 415, 424, 427-430, 503, 504, 508-513, 542, 546-549, 582, 584, 592, 595, 596, 598, 599, 609-616, 619, 623, 628, 630, 650, 651, 663, 671, 672, 674, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 737, 738, 740, 742, 759, 772, 775
- Morgan, Sir Frederick, gen.-lt. (COSSAC), 514, 582, 596
- Morgenthau, Henry, și planul, 294, 653, 654, 737
- Moulin, Jean, 408, 442, 443
- Mountbatten, Lord Louis, amiral, 186, 353, 481, 515, 573, 639, 640, 710
- Mukden, 785
și „Incidentul“, 21, 68
- Müller, Heinrich, SS-Gpfh (Gestapo), 308, 765
- München, 60, 309, 381, 393, 398, 401, 765
criza de la, 40
și Acordul, 22-24, 32, 40, 137, 194
- Murmansk, 56, 58, 88, 267, 345, 451
- Murphy, Robert, 395, 396, 397
- Mussolini, Benito (Il Duce), 20, 32, 35, 40, 85, 122, 123, 125, 131, 137, 157-165, 167, 169, 170, 177, 188, 189, 326, 332, 334, 339, 398, 424, 430, 437, 502, 504, 510, 511,

- 514, 517, 518, 549, 551, 557, 620,
661, 766
Mutaguchi Renya, gen.-lt., 570-576
Myitkyina, 570-575
- Nagasaki, 713, 787
Nagumo Chuichi, amiral, 322-324
Nanking, 21, 68-77, 83, 115, 285, 313,
314, 790
 violurile de la, 76, 77, 80, 81, 720,
763
Napoli, 515-518, 544, 548, 549, 551
Narvik, 63, 85-90
Neisse, râul, 739, 748-752, 780
Newfoundland, 234, 235, 270, 452
Nijmegen, 663, 667, 738
Nimitz, Chester W., amiral, 319, 320,
321, 322, 325, 358, 359, 474, 477,
566, 567, 633, 640, 643, 646-648,
720, 789
Nipru, râul, 211, 216, 499, 520, 521,
529, 559-561, 601, 604
Nistru, râul, 563, 652
NKVD, 18, 26, 32, 48, 50, 53, 54, 63,
205, 208, 209, 211, 213, 218, 219,
221, 224, 227, 242, 246, 249, 251,
252, 256, 299, 300, 341, 344, 372,
374, 379, 383, 384, 402, 412, 435,
560, 563, 584, 608, 625, 627, 660,
695, 701, 725-728, 736, 740, 741,
750, 764, 771-774, 777, 793, 794
 regimentele de infanterie, 54, 211,
251, 373, 374, 777
 grăniceri, 204, 208, 212, 224, 763
 diviziile de infanterie, 350, 370, 372,
374, 703
 Departamentul 7 (interogarea
 prizonierilor de război), 228, 350,
379, 382, 383, 660, 758, 760
- Detașamentele speciale (mai târziu
SMERSH), 249, 374, 376, 383, 412,
659, 660, 695, 750, 769, 773, 774
- Norvegia, 63, 85, 88, 90, 93, 198, 446,
448, 528, 58, 593
 invadarea, 85-89, 138, 141, 148,
ocuparea, 89, 90, 94, 172, 307,
447, 540, 698, 747, 755, 772, 773
 Churchill și, 90, 196, 345, 447,
451, 501
 planurile sovietice pentru, 778
- Noua Britanie, 359
Noua Georgie (insulele Solomon), 475,
476
Noua Guinee, 320, 321, 359, 369,
473-477, 567, 633, 635, 784, 793
Noua Zeelandă, 43, 61, 181, 358, 456,
593
Novgorod, 297, 420
Nürnberg, 45, 756
- O'Connor, Sir Richard, gen.-lt., 165-167,
170, 190, 610, 611, 615, 616
Oahu, insula (Hawaii), 263
Oder, râul, 527, 624, 697, 703-705,
723, 733, 739, 748, 749, 755, 759,
764, 781
Oder-Neisse, Linia, 748, 780
Odessa, 216, 229, 253, 539, 564, 734
Ofensiva de Bombardamente
 Strategice, 352, 418, 731
Ofensiva U-go (Birmania), 568
Ohrdruf (lagărul de concentrare), 743
OKH, Oberkommando des Heeres
 (Comandamentul Suprem al
 Armatei), 46, 56, 142, 152, 174, 188,
191, 242, 326, 497, 500, 601, 624,
747, 752, 755

- Okinawa, 643, 711, 713, 716-721, 786, 787
- OKW, Comandamentul Suprem al Forțelor Armatei (Oberkommando der Wehrmacht), 47, 48, 85, 88, 137, 146, 160, 161, 169, 177, 179, 192, 204, 205, 215, 224, 242, 250, 291, 303, 327, 329, 371, 388, 389, 392, 393, 402, 409, 413, 484, 519, 589, 605, 612, 622, 670, 764
- Olanda (vezi Țările de Jos), 60, 84, 90, 93-95, 99, 102, 103, 107, 445, 446, 540, 587, 593, 687, 744, 772
- Omaha, plaja, 594, 595, 597, 614
- Operațiunea Anton (Ocuparea zonei Vichy), 399, 441
- Operațiunea Attila (Posesiunile franceze), 170
- Operațiunea Axis (fostă *Alarich*), 511, 516
- Operațiunea Bagration (Grupul de Armate Centru Belarus), 602, 609, 624, 627, 631, 632, 652
- Operațiunea Barbarossa (Invadarea Uniunii Sovietice), 30, 163, 170, 173, 178, 179, 189, 196, 203, 223-226, 250, 332, 343, 347, 420, 435, 559, 602, 619, 689, 747
- Operațiunea Barosul (Cherbourg și peninsula Cotentin), 337
- Operațiunea Battleaxe (Africa de Nord), 192, 193
- Operațiunea Blau (sudul Rusiei și Caucaz), 332, 343, 347, 349, 388
- Operațiunea Brevity (Africa de Nord), 192, 193
- Operațiunea Busola (Africa de Nord), 165
- Operațiunea Cartwheel (înaaintarea spre Rabaul), 474
- Operațiunea Catapulta (Mers-el-Kebir), 139, 140
- Operațiunea Catherine (Marea Baltică), 85
- Operațiunea Citadela (Kursk), 483-485, 488, 497
- Operațiunea Cobra (Normandia), 617, 622, 665
- Operațiunea Diadema (Italia), 584
- Operațiunea Dragoon (fostă *Anvil*), 582, 583, 628
- Operațiunea Epsom (Normandia), 609-611, 614
- Operațiunea Exporter (Siria), 192
- Operațiunea Felix (Spania), 161, 169
- Operațiunea Fridericus (pregătirea pentru *Blau*), 343
- Operațiunea Furtună de iarnă (eliberarea unităților armatei germane încercuite la Stalingrad), 403, 409
- Operațiunea Gimnastul (ulterior *Torța*), 295, 333, 367, 389, 395, 398, 399, 405, 418, 451, 505, 543
- Operațiunea Gomora (Hamburg), 467
- Operațiunea Goodwood (Normandia), 615, 616
- Operațiunea Hercule (Malta), 326
- Operațiunea Husky (Sicilia), 417, 429, 501, 503, 504, 543
- Operațiunea Iskra (Leningrad), 419
- Operațiunea Inelul (Stalingrad), 411
- Operațiunea Ironclad (Madagascar), 394
- Operațiunea Jubilee (raidul Dieppe), 353

- Operațiunea *Jupiter* (Norvegia), 451, 501
- Operațiunea *Kutuzov* (intrândul Orel), 492, 497, 499
- Operațiunea *Leul de mare* (Seelöwe), 142, 152, 154
- Operațiunea *Lightfoot* (Alamein), 389
- Operațiunea *Marița* (invadarea Greciei), 169, 172, 178
- Operațiunea *Market Garden* (Olanda), 651, 675, 687
- Operațiunea *Marte* (Frontul Rjev Kalinin), 383, 384
- Operațiunea *Matador* (nordul Malaeziei), 268, 269
- Operațiunea *Merkur* (Creta), 179, 184
- Operațiunea *Mincemeat* (diversiunea siciliană), 438, 504
- Operațiunea *Pedeapsa* (Belgrad), 174
- Operațiunea *Piratul* (Golful Bengal), 480, 567
- Operațiunea *Polul Nord* (Olanda), 445
- Operațiunea *Rumianșev* (Belgorod-Harkov), 498
- Operațiunea *Shingle* (Anzio), 549, 551
- Operațiunea *Solstițiu* (Pomerania), 732
- Operațiunea *Steaua Polară* (Leningrad), 420
- Operațiunea *Taifunul* (Moscova), 216, 237, 244, 245, 303
- Operațiunea *Tezeu* (Egipt), 327
- Operațiunea *Tidal Wave* (câmpurile petrolifere de la Ploiești), 468
- Operațiunea *Torța* (debarcările în Africa de Nord), 333, 367, 389, 395, 398, 399, 405, 418, 451, 505, 543
- Operațiunea *Unthinkable* (Europa Centrală), 775, 777, 778
- Operațiunea *Uranus* (incercuirea Stalingradului), 382-385, 403
- Operațiunea *Weserübung* (Norvegia și Danemarca), 87
- Operațiunile *Saturn* și *Micul Saturn* (Stalingrad), 403-405, 421
- Oran, 139, 140, 160, 389, 397-399, 405
- Orel, 245-247, 492, 494, 498, 499
- Orșa, 604, 605
- Oslo, 87, 89, 90, 773
- OSS (Biroul de Servicii Strategice), 408, 409, 635, 637, 711, 712
- Ostministerium, (Ministerul pentru Teritoriile de Est), 306, 432
- Ozawa Jisaburo, viceamiral, 579, 580, 646, 647
- Pactul Anti-Comintern, 20, 27, 34, 70, 446
- Pactul de Oțel, 32, 157
- Pactul Molotov-Ribbentrop (Pactul nazisto-sovietic), 29, 32-34, 49, 56, 63, 64, 82, 153, 161, 174, 200, 203, 207, 230, 290, 295, 384, 435, 439, 627
- Pactul Tripartit, 152, 153, 158, 173, 200, 262, 291
- Palermo, 509, 511
- Palestina, 192, 225, 334, 335, 482, 795
- Palewski, Gaston, 668, 681
- Papagos, Alexandros, gen., 164, 177
- Papandreou, Georgios, 682, 683, 685
- Papua, 359-361, 364, 366, 473, 474, 793
- Park, Keith, mareșal al forțelor aeriene, 147, 151, 152
- Partidul Comunist Chinez, 68, 83, 157, 281, 283, 638
- Noua Armată a 4-a, 80, 83
- Armata *Celei de-a Opta Rute*,

- 77, 790
armatele de gherilă de pe Râul de Est, 318
Partidul Comunist Francez (PCF), 441, 668, 727
Partidul Comunist Grec, 682
Partidul Național Socialist, (NSDAP), 17
și național-socialismul, 201, 403, 413, 529, 659
Patton, George S., gen., 397-399, 416, 417, 427, 428, 503-513, 528, 586, 623, 628, 629, 649, 650, 657, 663, 665, 674, 675, 677, 681, 737-739, 742, 744, 747, 771
Paul al Iugoslaviei, prinț, 173
Paulus, Friedrich, feldmareșal, 126, 191, 298, 343, 345, 347, 349, 350, 356, 370, 373, 375, 381, 386, 393, 401-405, 410-413, 421
Pearl Harbor, 259, 262-268, 263, 278, 291, 293, 306, 319-322, 368, 447, 566, 633, 636, 646, 782, 795
Peiper, Joachim, SS-Obstbnfh., 674, 676, 686
Peleliu (Palau), 634, 640, 642, 643
Percival, Arthur, gen.-lt., 267, 269, 275-278, 789
Pétain, Philippe, mareșal, 116, 117, 122, 126, 131-137, 140, 143, 155, 159-163, 192, 395, 396, 399, 439-441, 504
Petru al II-lea, regele Iugoslaviei, 173, 436
Petsamo, 58, 88
Phillips, Sir Thomas, amiral, 267-269
Pillau, 703, 735
Planul *Alb* (Polonia), 30, 36
Planul *Foamea*, 201, 203
Planul *Galben* (Franța și Țările de Jos), 56, 108
Ploiești, 50, 138, 161, 163, 169, 179, 562, 652,
raidul asupra câmpurilor petrolifere, 238, 468, 514, 518
Pohl, Oswald, SS-Obgpfh., 309, 536
„Polonezii de la Lublin“ (vezi Comitetul Polonez pentru Eliberare Națională), 627, 754, 668
Polonia, 23, 25, 30, 32, 33, 35, 43, 44, 48, 53, 65, 66, 84, 97, 99, 125, 145, 157, 170, 434, 527, 593, 654, 655, 669, 723, 725, 727, 728, 775-777, 781
invadarea, 15, 29-41, 44-50, 61, 204, 230,
ocupația nazistă și sovietică, 34, 44, 47-56, 58, 62, 63, 82, 84, 194, 209, 221, 225, 226, 232, 237, 242, 295, 306-311, 345, 431, 434, 435, 438, 527, 531, 540, 564, 608, 609, 624, 625, 627, 628, 631, 632, 654, 655, 659, 669, 684, 687, 697, 702, 703, 723-728, 740, 741, 746, 750, 775, 793, 794
Pomerania, 39, 44, 231, 702, 732, 739, 781
Ponîrî, 488-492
Port Moresby, 320, 321, 359, 361, 364, 366, 474
Portal, Sir Charles, 417, 453, 455, 457, 459, 460, 463, 631, 653, 730, 731, 776
Portes, Hélène de, contesă, 65, 111, 116
Potsdam, 619, 767, 779
bombardarea, 746
conferința de la, 776-780
Declarația privind Japonia, 786-788

- Poznań (Posen), 50, 62, 702
 și conferințele lui Himmler, 540, 541
 „Prădătorii lui Merrill“ (vezi Armata SUA, Regimentul provizoriu 5307), 571
 Primul Război Mondial, 15, 17, 24, 31, 37, 50, 51, 64, 84, 90, 91, 95, 104, 143, 158, 176, 191, 195, 204, 332, 337, 445, 453, 454, 574, 604, 665, 668, 696, 766, 788
 Prioux, René, gen., 103, 106, 118, 119
 Pripet, mlaștinile, 207, 226, 564, 601, 605, 607
 Prohorovka, 490-497
 Proiectul *Manhattan*, (vezi Bomba atomică), 739, 779
 Prusia Orientală, 30, 33, 39, 44, 50, 329, 402, 563, 607, 608, 656, 670, 689, 697-702, 732, 734, 736, 764, 772, 781
 Quisling, Vidkun, 85, 447
 Rabaul, 359, 361, 362, 364, 473, 474, 475, 476, 477, 785
 Raeder, Erich, Grossadmiral, 33, 85, 87, 90, 137, 141, 196, 241, 292, 451
 Ramsay, Sir Bertram, amiral 124, 129, 592, 593, 650
 Rangoon, 279, 280, 710
 Raportul Butt, 453, 455, 456, 472
 Rapido, râul, 545, 550-555, 585
 Ravensbrück (lagărul de concentrare), 449, 743, 760
 Războiul Civil Spaniol, 16, 20, 29, 78, 211, 283, 373, 460
 Războiul submarinelor, 154, 196-199, 241
 Regensburg, 468, 469, 564
 Regimul de la Vichy, 441, 480
 Regiunea Sudetă, 22, 30, 448, 781
 Reichenau, Walther v., feldmareșal, 94, 102, 126, 216, 229, 253, 298
 RSHA, Administrația Centrală a Securității Reichului (Reichssicherheitshauptamt), 142, 305, 306, 307, 563
 Reichswald, 667, 738, 851
 Republica de la Weimar, 17, 68
 Repubblica Sociale Italiana, 518
 Rethymno, 180-187
 Reynaud, Paul, 44, 64, 65, 88, 91, 93, 105, 109-112, 115-117, 121-128, 131-136
 Rezistența belgiană, 444, 649, 685
 Rezistența cehă, 448
 și asasinarea lui Heydrich, 329, 449, 536
 Rezistența daneză, 446, și forțele armate, 432, 446, 755
 Rezistența franceză, 408, 430, 440, 441-444, 503, 583, 589, 592, 629, 630, 669, 676, 686, 782
 Rezistența italiană (Comitetul Italian pentru Eliberare Națională), 763
 Rezistența norvegiană, 448, 744, 755, 773, 797
 Rezistența thailandeză, 712
 Richthofen, Wolfram Frhr v., feldmareșal 104, 174-178, 181, 184, 187, 192, 250, 253, 351, 356, 370, 372, 373, 403, 411
 Ridgway, Matthew B., gen.-maior, 738
 Riga, 210, 211, 308, 607, 652
 Tratatul de la, 53
 Rimini, 515, 653, 747

INDICE

- Rin, fluviul, 47, 88, 94, 665, 668, 670, 672, 737, 738, 739, 740
- Ritchie, Neil, gen.-lt., 241, 303, 327, 329, 332, 334
- Rjev, 298, 383, 384, 385, 423, 521
- Rochefort, Joseph, comandant, 320, 321
- Rodimțev, Aleksandr, gen.-maior, 373, 377, 412
- Rur, râul, 666, 667, 672, 674, 738
- Rokossovski, Konstantin K., mareșal
- Rol-Tanguy, Henri, col., 629, 630
- Roma, 41, 85, 158, 164, 170, 391, 511-519, 543-553, 557, 583, 584, 586, 588, 589, 608
- România, 32, 48, 50, 65, 138, 161, 163, 169, 172, 176, 203, 204, 208, 468, 652, 655, 660, 661, 682, 740
- Rommel, Erwin, feldmareșal, 10, 50, 101-108, 116, 118, 168, 170, 173, 178, 179, 188-193, 237-242, 293, 303, 326-340, 357, 381, 388-396, 407, 415, 416, 424-427, 438, 450, 454, 511, 519, 544, 589, 596, 599, 600, 610, 612, 614, 619, 620, 621
- Roosevelt, Franklin D. președintele SUA, 22, 64, 110, 113, 134, 138, 140, 152, 194, 195, 196, 233, 234, 235, 236, 237, 260, 262, 269, 289, 290-295, 317-319, 332, 333, 337, 345, 352, 353, 358, 365, 368, 380, 394-396, 398, 400, 409, 443, 454, 458, 479, 480, 498, 502, 514, 524, 568, 577, 587, 588, 599, 630-640, 653, 654, 655, 668, 687, 728, 729, 737, 741, 745, 746, 775, 778, 783, 791, 795
- la Casablanca, 416, 417, 418, 463, 503
- și conferințele de la Cairo și Teheran, 523-528, 635
- și Ziua Z, 543, 549, 583
- și Yalta 723-729, 739, 775
- Rosenberg, Alfred, Reichsmin., 226, 432, 735
- Rostov-pe-Don, 19, 216, 349
- Rotmistrov, Pavel, gen.-col., 492, 495-497
- Rotterdam, 94, 100, 102, 106, 109, 112, 454, 744
- Ruhr, 109, 453, 459, 464, 467, 650, 663, 687, 740, 744, 759
- bombardarea, 109, 453, 464, 467
- încercuirea, 687, 759, 744
- Rundstedt, Gerd v., feldmareșal, 39, 46, 94, 95, 101, 108, 114, 115, 121, 122, 208, 212, 216, 229, 253, 298, 563, 589, 594, 599, 612, 649, 657, 671, 672, 675, 738
- Rybalko, P.S., gen.-col.
- Saar, 47, 91, 657, 663, 665, 677
- Sachsenhausen (lagărul de concentrare), 36, 51, 743
- Sahalin, insula, 72, 727, 790, 791
- Saharov, Andrei, 208, 244, 700
- Saint-Nazaire, 135, 452, 461, 462
- Saipan, insula (Mariane), 321, 578, 579, 580, 712, 717, 785
- Salerno, debarcarea de la, 515-518, 520, 542, 550, 551
- Salonic, 175, 193, 438, 684
- Saluen, râul, 570, 574, 577, 638, 710
- Samland, peninsula, 703, 732, 735
- San Bernardino, strămtoarea, 579, 645-647
- Sangro, râul, 547
- Scheldt, râul și estuarul, 118, 650, 688

INDICE

- Schmidt, Arthur, gen.-lt., 401, 411-413
 Schörner, Ferdinand, feldmareșal, 187, 652, 756, 771
 Schulenburg, Friedrich Graf v.d., 202-205
 Schweinfurt, 468, 469, 564
 Scobie, Ronald, gen.-lt., 565, 683, 684
 Sedan, 94, 97, 99, 103111
 Serbia, 173-176, 435, 436
 Serov, Ivan, secretar de stat comunist, 627, 750, 763, 794
 Serviciile de Informații Secrete (SIS), 60, 233
 Sevastopol, 205, 216, 253, 298, 343, 346, 347, 564, 778
 SHAEF (Comandamentul Suprem al Forței Expediționare Aliate), 650, 651, 663, 674-676, 686, 739, 744, 772
 Shanghai, 80, 480, 784
 orașul, 68, 273, 314
 Bătălia de la, 72-77
 Shantung, provincia, 72-77
 Shlisselburg, fortăreața, 254
 SD (Sicherheitsdienst) (vezi SS)
 Sichuan, provincia, 74, 81, 287, 369
 Sidi Barrani, 162, 165, 166
 Sidi Rezegh, 239-241
 Siegfried, Linia (vezi Zidul Vestic), 47
 Sikorski, Wladyslaw, gen., 65, 130, 144, 145, 242, 243, 487
 Simpson, William H., gen.-lt., 670, 738, 740, 744, 745, 756, 771
 Sinclair, Sir Archibald, 126
 Singapore, 174, 262, 266-269, 272, 275-278, 295, 313-316, 653, 712, 789, 792
 Siniavino, 218, 355, 420
 Sinkiang, provincia, 281, 282, 380
 Siracuza, 506, 507, 512
 Siria, 9, 115, 117, 192, 193, 394, 776
 Sirte, 167, 170
 Sittang, râul, 279, 711
 Skorzeny, Otto, SS-Obstbnfh., 518, 661, 675, 676
 Slim, Sir William, mareșal, 280, 367, 481, 482, 570, 573, 575, 640, 710, 779
 Slovacia, 39, 448, 632, 652, 661
 Smedley, Agnes, 67, 71, 155, 156, 790, 791
 SMERSH, 249, 412, 659, 660, 695, 750, 769, 773, 774
 Smolensk, 63, 213-215, 249, 298, 520, 521
 Sobibór (lagărul de exterminare), 308, 536, 540
 SOE (Biroul pentru Operațiuni Speciale), 235, 408, 409, 434, 437-439, 441-443, 445, 447, 449, 557, 682, 711, 791
 Solomon, insulele, 320, 321, 359, 363, 367, 473-476
 „Soluția finală“ (vezi Evrei, persecutarea)
 Somerville, Sir James, amiral, 139, 140, 280
 Soochow, 74, 76
 Sorge, Richard, 202, 250, 260, 314
 Spaatz, Carl A. („Tooey“), gen., 459, 460, 464, 517, 543, 582, 587, 606, 632, 664, 730, 773
 Spania, 17, 20, 34, 77, 143, 159, 160, 234, 282, 389, 394, 399
 Spears, Sir Edward, gen.-maior., 131-133, 135

- Speer, Albert, 138, 433, 458, 467,
 540, 664, 737, 746, 756, 757, 761,
 765, 766
- Speidel, Hans, gen.-lt., 138, 500, 620,
 621
- Spree, râul, 755, 759, 766, 768
- Spruance, Raymond A., amiral,
 322-324, 477, 578-580, 646,
 712-714, 718, 719
- SS, (Schutzstaffel), 45, 52, 60, 62, 63,
 84, 213, 222, 226-232, 305-312, 341,
 394, 414, 431, 432, 438-440, 497,
 531-541, 621, 627, 692, 702, 744,
 756, 760, 761, 765-771
- RSHA, (Biroul Central al Securității
 Reichului), 142, 305-307, 563
- SD (Sicherheitsdienst; Serviciul
 pentru Securitate), 142, 226, 442,
 443, 446, 448, 466, 467, 534, 746
- Einsatzgruppen (comandouri
 de intervenție), 45, 52, 226, 335
- Sonderkommando (comandouri
 speciale), 226, 230, 232, 298,
 661, 675
- Formațiunile Cap de mort (gărzile
 Totenkopfverbände din lagărele de
 concentrare), 309, 530; 223, 256,
 523, 533-539, 609, 626, 698, 744,
 765, 774
- Gestapo, Poliția Secretă de Stat
 (Geheime Staatspolizei),
 18, 56, 142, 308, 314, 427, 442,
 470, 587, 608, 621, 663, 697,
 705, 735, 750, 765, 766
- Kriminalpolizei, (Kripo;
 Procuratura), 226
- Ordnungspolizei (Poliția), 226,
 227, 230, 232, 305, 308, 310, 439,
 440, 531, 663, 758, 769
- Sicherheitspolizei, (Sipo;
 Poliția de Securitate), 45, 51,
 226, 311, 436, 516
- STAVKA (Cartierul General Suprem al
 Armatei Roșii), 209, 215, 246, 256,
 272, 296, 343, 347, 349, 370, 376,
 381-383, 403, 422, 492, 523, 560,
 564, 602, 607, 652, 656, 661, 697,
 698, 729, 739, 740, 742, 747, 778
- Stalin, Iosif Visarionovici, 18, 20, 22,
 26, 27, 29, 32-34, 49, 50, 56, 58, 62,
 63, 116, 138, 155, 169, 172, 174, 178,
 200, 202, 203, 210, 211, 218, 222,
 229, 233-239, 242, 245, 249, 250,
 251, 260, 294, 342, 345, 346, 349,
 352-354, 393, 407, 418, 419, 435,
 443, 444, 451, 458, 481, 487, 488,
 498, 502, 503, 519, 523-528, 609,
 635, 654-656, 660, 663, 668, 669,
 682, 683, 685, 697, 700, 728-730,
 740-742, 745, 750, 754, 760, 773,
 775-780, 790, 791, 794
- și China, 22, 68, 70, 71, 73, 78,
 80-83, 156, 200, 281-283, 290, 318,
 380, 525, 638, 639, 786, 787, 790
- și Finlanda, 31, 56-63, 153, 203, 242,
 303, 601, 652, 724
- și polonezii, 25, 30-32, 48, 49, 53,
 144, 237, 242, 243, 295, 434, 435,
 486, 527, 548, 624-627, 632, 654,
 655, 668, 669, 684, 697, 703,
 725-728, 741, 746, 777, 781, 794
- și Marele Război pentru
 Apărarea Patriei, 202, 205-210,
 213-219, 224, 237, 246, 249-253,
 257, 272, 295-299, 303, 307, 337,
 342, 344, 347, 350, 355, 370, 373,
 376, 382, 284, 385, 403, 404, 411,
 413, 419-421, 483, 486, 487, 492,

- 495, 498, 521, 522, 528, 561, 564,
602, 625, 652, 689, 697, 705, 732,
739, 742, 745, 749, 752, 754-758,
763, 766-773
și Potsdam, 776-780
și Yalta, 723-729, 739-741, 777
- Stalingrad, 350-352, 370, 371, 374,
376, 381, 778
bătălia de la, 126, 283, 298, 343,
347, 349, 350-352, 356, 357, 366,
370-386, 392-394, 401, 402, 405,
409-413, 421-424, 433, 463, 464,
467, 480, 483, 484, 516, 527, 539,
558, 560, 563, 608, 618, 652, 658,
694, 702, 797
- Statele Unite 15, 16, 21, 22, 30, 43,
47, 55, 64, 83, 84, 110, 116, 117,
123, 132, 133, 136-142, 145, 152,
156, 158-162, 172, 194-196, 200,
201, 232-236, 250, 259-262,
270-272, 282-287, 290-295, 303,
306, 317, 318, 321, 333, 345, 358,
359, 365, 368, 369, 380, 388, 389,
394, 395, 398, 408, 416-419, 423,
429, 442, 443, 458, 474, 480, 481,
487, 501, 503, 513, 514, 524-530,
543, 566, 568, 530, 582, 588, 593,
599, 630, 634-639, 643, 644, 653,
663, 671, 676, 682, 684, 719,
724-731, 739-742, 745, 749, 751,
757, 758, 772, 775-788, 791-793
- Steiner, Felix, SS-Obgpfh, 755, 759,
760, 765
- Stettin (Szczecin), 732, 733, 739, 748
- Stettinius, Edward, secretar de stat,
725, 727, 771
- Stilwell, Joseph („Vinegar Joe” - „Joe
Oțet”), gen.-lt., 280, 285-287, 368,
479-481, 568, 570-577, 636-640,
710, 783
- Stockholm, 63, 395, 534, 692, 765
- Strasbourg, 40, 139, 140, 668, 681
- Student, Kurt, general de aviație, 95,
179-187, 649, 688, 738
- Stumme, Georg, general de armată,
388-391
- Stutthof (lagărul de concentrare), 37,
310, 698, 733, 734
- Suda, golful, 178, 180, 186
- Suedia, 48, 60, 63, 85, 87, 253, 446,
447, 524, 534, 587, 630, 663, 687,
692, 760, 765
- Suez, canalul, 124, 161, 178, 179, 326,
327, 333
- Sumatra, 277, 278, 644, 653
- Sun Yat-sen, 21, 67, 68
- Szálasi, Ferenc, 661, 662, 690, 692
- Szeged, 655, 661
- Șefii Statelor-Majore Reunite, 369,
416, 567, 568, 571, 573, 634, 653,
681, 730
- Șumilov, Mihail, general, 372, 413, 494
- Taiwan (vezi Formosa), 20, 265, 634
- Tarawa, atolul (insulele Gilbert), 477,
479, 566
- Tedder, Sir Arthur, 417, 503, 513, 587,
615, 730, 740, 773
- Terboven, Josef, comisar al Reichului,
447, 772, 773
- „Teritoriile de Est” (Ostgebiete), 305
Reichskommissariat Ostland, 232
Reichskommissariat Ucraina, 211,
232, 310
- Thailanda (Siam), 234, 262, 268, 279,
568, 570, 710
- Theresienstadt (lagărul
de concentrare), 307, 308, 530, 632

- Thoma, Wilhelm Ritter v., general
de armată, 388, 391, 393
- Tigrii zburători*, (Grupul de Voluntari
Americani, mai târziu Forța a 14-a
Aeriană) 234, 279, 283, 368, 479,
570, 574, 576, 577, 637
- Timoșenko, S.K., mareșal, 62, 202,
209-212, 253, 299, 342-344, 420
- Tineretul Hitlerist, (Hitlerjugend),
141, 431, 466, 467, 596-599, 609,
614, 615, 658, 705, 744, 754, 756,
762, 766-769
- Tito, (Josip Broz), mareșal, 436,
437, 557, 684, 696, 747, 771,
780, 781, 798
- Tobruk, 162, 167, 190-193, 237-242,
327, 331-336, 346, 352
- Tojo Hideki, gen.-lt., 70, 156, 261, 262,
568, 786
- Tokio, 21, 27-30, 34, 70, 71, 137, 156,
200, 202, 250, 260-262, 267, 272,
286, 290, 313, 320, 321, 322,
366-369, 394, 421, 474, 480, 576,
581, 582, 634, 706, 712, 713, 783,
785, 787-789, 793
- Tolbuhin, F.I., mareșal, 522, 561, 562,
689, 696
- Toyoda Soemu, amiral, 644-646
- Treblinka, (lagărul de exterminare),
308, 310, 312, 536, 537, 539, 540,
609
- Tribunalul pentru Crime de Război de
la Tokio, 785, 787, 793
- Trieste, 653, 747, 771, 780
- Tripoli, 168, 170, 188-191, 238, 303,
304, 327, 329, 400, 415, 424, 517
- Tripolitania, 170, 172, 189, 242
- Trondheim, 87-90, 346
- Truk (insulele Caroline), 477, 566,
567, 785
- Truman, Harry, președinte SUA, 728,
775-779, 787-792
- Truscott, Lucian K., gen.-lt., 511, 513,
552-555, 584-586, 747
- Tula 246-249, 257
- Tulagi (insulele Solomon), 321, 359,
361, 474
- Turner, Richmond K, amiral,
361-364, 365, 478, 578, 717, 718
- Țările de Jos (vezi Olanda), 12, 94, 98,
106, 142, 204, 774
- U-go, ofensiva (Birmania), 568
- Ucraina, 15, 19, 31, 48, 53, 54, 208,
210-216, 221, 222, 224, 227, 228, 237,
272, 342, 356, 421, 427, 520, 522,
527, 537, 560, 562, 725, 726, 794
foametea din, 223, 229, 432
Organizația Naționalistilor
Ucraineni, 207, 209, 222, 561
Poliția auxiliară ucraineană sau
Hilfspolizei (Hipos), 229, 308,
311, 374, 537
și gărziile lagărelor, 229, 431, 522,
537, 538, 609
Ukrainska povstanska armia
(UPA), 522, 625
- Ulithi, atolul (insulele Caroline),
644, 647
- Ungaria, 17, 48, 172, 176, 204, 242,
515, 540, 563, 652, 655, 661, 662,
682, 689-698, 765
Armata a 2-a maghiară, 405, 421;
Armata a 3-a maghiară, 661
- Unitatea 731 pentru război biologic,
784-786, 789
- Ushijima Mitsuru, gen.-lt., 717-721
- Ustași, 436, 437, 780
- Utah, plaja, 15, 594, 597

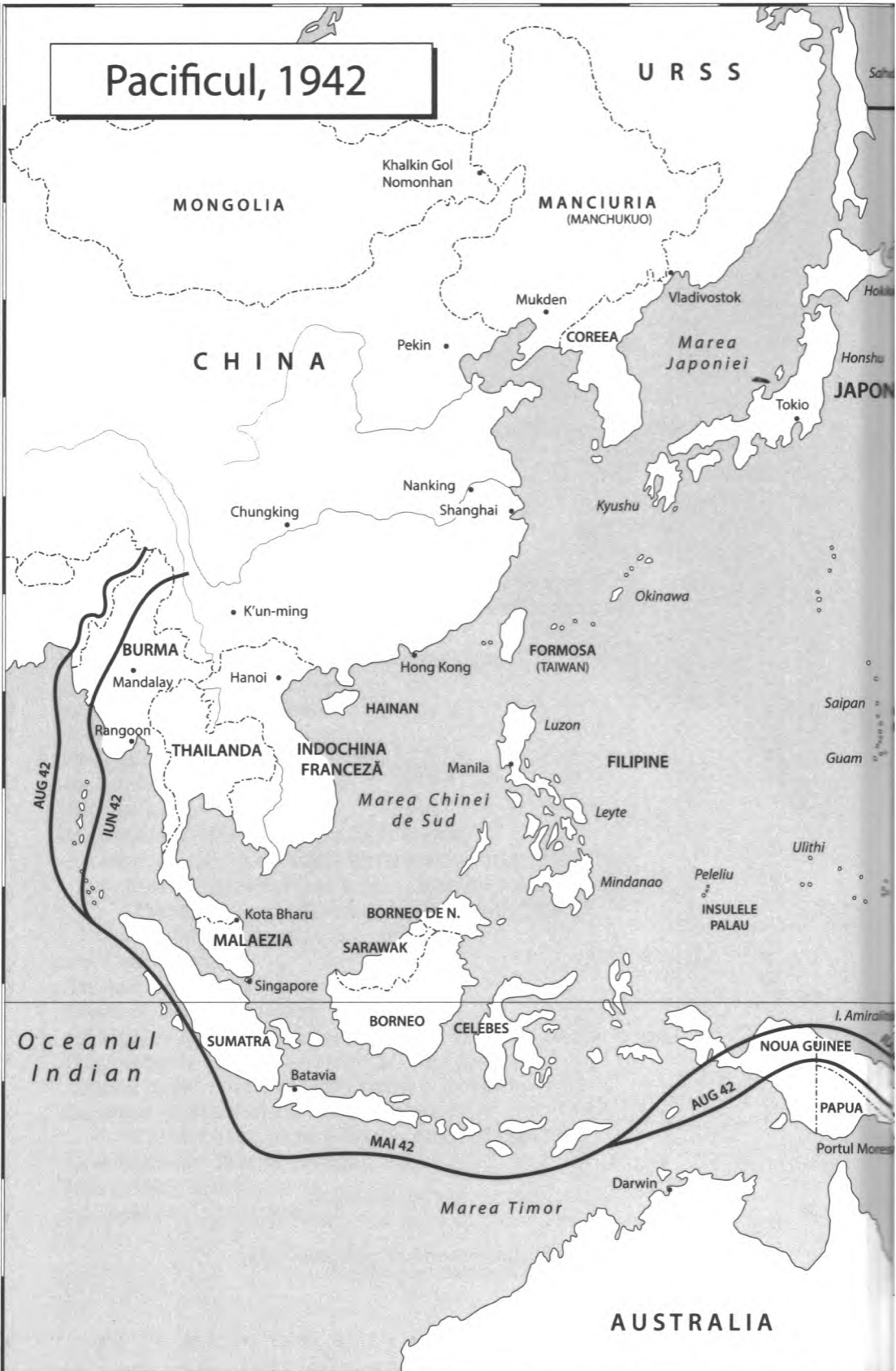
- Vandegrift, Alexander A., gen.-maior.,
362, 363, 365
- Varșovia, 30, 32, 35, 36, 39, 40-50, 53,
311, 435, 454, 534, 538, 609, 624,
725-727, 741, 771, 777
și revolta din ghetou, 311, 312, 313
și revolta, 625, 626, 627, 631, 632,
654, 661
- Vasilevski, Aleksandr, mareșal, 350,
370, 373, 382, 385, 388, 403, 404,
483, 486, 492, 495, 735, 789
- Vatutin, Nikolai, gen.-col., 216, 484,
486, 487, 491-495, 497, 521, 522,
528, 560, 561, 625
- Verdun, 64, 116, 675, 677
- Versailles,
cartierul general SHAEF, 663, 674,
676, 681
Conferința și Tratatul de la, 16, 18,
19, 22, 25, 33, 146
- Viazma, 245-247, 250, 298
- Viena, 172, 173, 628, 653, 661, 690, 748
- Vietinghoff, Heinrich v., general de
armată, 516-518, 552, 584, 770
- Vietminh, 635
- Vinnița, 356, 371, 427
- Vistula, râul, 608, 624, 626, 702, 732
- Vișinski, Andrei, 242, 243, 740
- Vitebsk, 214, 602, 605
- Victor Emanuel al III-lea, regele Italiei
- Vlasov, Andrei A., gen.-maior, 511, 516
- Volga, râul, 19, 242, 249, 250, 252, 257,
350-352, 356, 370-378, 380, 381,
386, 402, 403, 494
- Volkssturm, 657, 699, 705, 733-736,
744, 748, 756, 758, 762, 765, 769
- Voronej, 347, 348, 382
- Voroșilov, Kliment, mareșal, 26, 58, 59,
62, 202, 217, 218
- Waffen SS
Armate: A 6-a SS Panzere, 617,
672, 676, 677, 696, 698
Corpuri: II SS Panzere, 422, 485,
492-497, 604, 610;
III SS *Germanische* Panzere, 755,
759; IV SS Panzere 690, 693;
V SS Vânători de munte, 759;
IX SS Vânători de munte, 759;
XII SS Panzere, 759; XV SS, 627
Cavalerie cazacă, 627
Divizii; 1 *Leibstandarte Adolf Hitler*,
45, 62, 107, 125, 175, 253, 422, 468,
488-494, 596, 611, 674, 676, 686,
696; 2 *Das Reich*, 176, 204, 250, 422,
486, 488, 490, 491-494, 611;
3 *Totenkopf*, 118, 120, 125, 422, 488,
490, 493, 494, 497, 690; 5 *Wiking*,
228, 560, 690; 8 *Florian Geyer*, 690,
694; 9 *Hohenstaufen*, 609-612; 10
Fruntsberg, 609-612; 11 *Nordland*,
755, 757, 766-768; 12 *Hitlerjugend*,
586, 597, 599, 609, 614, 615, 621,
674, 676, 679; 13 *Handschar*, 557;
14 *Galizien*, 431; 17 *Götz von*
Berlichingen, 597; 22 *Maria*
Theresia, 690; 23 *Nederland*, 445,
771; 33 *Charlemagne*, 444, 733, 762
Brigăzi: Brigada 1 Cavalerie;
Brigada Kaminski, 601, 627; SS
Sturmbrigade Dirlewanger, 486,
627; Légion Wallonie, 444; Légion
Flamande, 444
- Wake, insula, 266, 319
- Wallenberg, Raoul, 662, 692, 695
- Wang Ching-wei, 68, 71, 80, 83, 273,
274, 313, 314, 479
- Warthegau, 50, 52, 305308, 703

INDICE

- Wavell, Sir Archibald, gen., 165, 172,
177, 179, 180, 181, 188, 190, 191,
192, 193, 276, 277, 279, 319, 367,
394, 482
- Wedemeyer, Albert C., gen.-lt., 417,
509, 640, 710, 711, 783, 790, 791,
792
- Weidling, Helmuth, general de armată,
756, 759, 761, 767, 768
- Wenck, Walther, general de armată,
745, 760, 761, 762, 767, 771
- Weygand, Maxime, gen., 97,
115-119, 122, 124, 126, 128,
131-140, 188, 397
- White, Theodore, 577, 639, 784, 791
- Wilhelmstrasse (Ministerul de Externe
german, Auswärtiges Amt), 33, 40,
153, 158, 291, 393, 472, 766
- Wilson, Sir Maitland („Jumbo“), gen.,
172, 175-178
- Wingate, Orde, gen.-maior, 167, 481,
482, 571, 572
- Wuhan, 77
- Wuppertal, 465, 467, 743
- Yalta, 697, 705, 723-730, 732, 739-741,
775-777, 780, 794
- Yamamoto Isoroku, amiral, 261, 262,
319-325, 364, 474, 566
- Yamashita Tomoyuki, gen., 268, 275,
276, 277, 314, 707-710
- Yang Kyoungjong, 15, 25, 795
- Yangtze, fluviul, 73, 74, 79-82, 155,
281-284, 287, 288
- Yenan (cartierul general al
comuniștilor chinezi), 22, 576, 638,
784, 790
- Yokohama, 788
- Yunnan, provincia, 155, 280, 479, 570,
574, 577
- Zidul Atlanticului, 15, 354, 461, 589
- Zidul vestic, „Linia Siegfried“, 649
- Zog, regele Albaniei, 437
- Zossen (sediul OKH), 56, 747, 755, 758



Pacificul, 1942



URSS

Kamceatka

AUG 42

MAI 42

Attu

I. Aleutine

Insulele Kurile



0 200 400 600 800 mile
0 400 800 1200 km

Scală la ecuator

Oceanul Pacific



Bătălia de la Midway

Midway

INSULELE
HAWAII

Pearl Harbor

Atacul de la Pearl Harbor



Înaintarea japoneză

Wake

AUG 42

Eniwetok
Kwajalein

INSULELE
MARSHALL

Makin

Tarawa

INSULELE
GILBERT

MAI 42

Arhipelagul
Bismarck

Rabaul

Bougainville

INSULELE
SOLOMON

Tulagi

Guadalcanal

Kokoda



Bătălia din Marea Coralilor

Marea Coralilor

HEBRIDELE
NOI

NOUA
CALEDONIA

INSULELE
FUJI

INSULELE
TONGA

„Accesul la o gamă largă de surse îi permite să înfățișeze războiul din perspectiva celor care au fost implicați în acesta. Ipocrizie și sacrificiu suprem, corupție și idealism, sadism și compasiune, genocid și canibalism. Beevor arată că, la orice nivel, al Doilea Război Mondial nu poate fi catalogat cu ușurință.” – *Publishers Weekly*, 16 Aprilie 2012

„Al Doilea Război Mondial de Antony Beevor e cea mai bună carte monovolum pe care am citit-o despre ceea ce autorul numește, în mod corect, ca fiind cea mai mare catastrofă creată de oameni din istorie. Beevor prezintă lucrurile în mod captivant, din perspectiva civilului și a militarului obișnuit, dar și din cea a strategului militar și a omului de stat. Dar cartea e mult mai bogată decât o istorie narativă după model clasic. Detalii marcante sunt presărate printre descrierile fiecărei zone de conflict. Raționamentele lui Beevor sunt, în mod consistent, temeinice și necesare.” – *The Times*

„Beevor a demonstrat că înțelege exact cum să echilibreze cercetarea amănunțită cu proza captivantă. Cartea sa este istoria completă. Aceasta este al Doilea Război Mondial așa cum l-ar fi descris Tolstoi: cu cei măreți și cei mărunți.” – *GERARD DEGROOT, Washington Post*

„Detaliată, cu amănunte ale campaniilor majore și analize inspirate ale beligeranței criminale ale lui Hitler, *Al Doilea Război Mondial* este o operă captivantă și cum nu se poate mai perspicace de istorie militară... excepțional de puternică.” – *IAN THOMSON, The Spectator*

„Firul narativ nu se împotmolește în niciun moment, iar nenumăratele detalii ale acestui caleidoscop amănunțit sunt aduse laolaltă cu măiestrie... Aceasta este o carte de istorie militară splendidă, erudită și de o claritate incomparabilă.” – *ROGER MOORHOUSE, ediția de duminică a The Independent*

„În marcanta și magistrala sa istorie a celui de-al Doilea Război Mondial... Beevor excelează în a înfățișa individul în noianul evenimentelor... Puțini autori mănuiesc atât de bine cursul narațiunii.” – *Sunday Express*

„Beevor este extrem de capabil în a explica sumar și limpede.” – *DAVID SEXTON, Evening Standard*

„Al Doilea Război Mondial a lui Anthony Beevor este suprema carte de istorie despre cel de-al Doilea Război Mondial: aduce la viață acest amplu eveniment, de la înalta strategie la suferința umană, de la dictatori la soldatul obișnuit.” – *SIMON SEBAG MONTEFIORE, Daily Telegraph*



editura rao

ISBN 978-606-609-914-1



9 786066 099141

www.rao.ro
www.raobooks.com